ACTA
MARTYRUM

P. THEODORICI RUINART

OPERA AC STUDIO

COLLECTA SELECTA ATQUE ILLUSTRATA.

ACCEDUNT PRAETEREA IN HAC EDITIONE

ACTA SS. FIRMI ET RUSTICI

EX OPTIMIS CODICIBUS VERONENSIBUS.

EDITIO JUXTA EXEMPLAR VERONENSE NOVIS CURIS QUAM EMENDATISSIME RECUSA.

RATISBONAE.

SUMTIBUS G. JOSEPHI MANZ.

MDCCCLIX.

DEDICATIO EDITORIS VERONENSIS

AD

ILLUSTRISSIMUM ET REVERENDISSIMUM DOMINUM

BERNARDUM BAILLIE

ABBATEM CONSISTORIALEM MONASTERII SCOTORUM ORD. S. BENEDICTI AD S. JACOBUM RATISBONENSEM.

ILLUSTRISSIME, ET REVERENDISSIME DOMINE.

Cum a divinae, non humanae sapientiae proverbio dictum sit: munda mundis, sancta sanctis, equidem non alias melius huic legi me facturum satis arbitror, quam nunc facio, Illustrissime ac Reverendissime Vir, dum tibi librum hunc in amoris pignus et obsequii mei, ex veteri formula dono, dico, dedico. De libro enim postmodum, nunc de Te ipso verba prius mihi facienda sunt, ut omnibus hominibus pateat, quam tibi mea haec donatio conveniat. Nam, ut praeteream generis nobilitatem tui inter Scotos Dynastas praeclarissimi, (quae etsi lectissima sit, haud licet mihi magnifacere, quod Tu monastico instituto contemseris) jamdiu non fama, non tui meique amantissimi homines de virtutibus tuis tacuerunt. Ea siquidem doctrina iisque artibus praeditus es, ut Erfurtensi in Academia Professor olim publicus, quos in pectore recondis Philosophiae ac Theologiae thesauros, eos in hominum utilitatem ex ore eloquentissimo longe lateque profuderis. Scimus te Matheseos ac rei antiquariae peritissimum, multarumque humanarum artium, quas tibi plane reseravit pulchriorum janua linguarum. Sed antiquariae rei ecclesiasticae apprime callentissimus et amantissimus idem es. Quare cui melius digniusque librum hunc dono darem, de sincera ac germana sanctorum Martyrum Historia? Accedunt mentis opibus eximiae animi tui virtutes, quarum fulgorem nitidissimum suavissimosque fructus, jam per decennium Abbatis dignitate et officio ornatus, in domesticos tuos, peregrinosque sparsisti. Nitet namque tua in aedificiis magnificentia, in vestrates, ac alienigenas comitas et liberalitas. Sacra ac splendidissima Templum tuum suppelectili, sacris profanisque libris Bibliothecam ditasti; ut nihil de propaganda apud populares tuos fide orthodoxa commemorem; nam fidei amore succensus ex religiosis filiis tuis plurimos in Scotiam Patriam tuam, avitae religionis conservandae et augendae causa, magnis sumtibus et non minoribus curis ut apostolicos missionarios frequenter mittere soles; adeoque tam parce parcus familiaris

rei custos es, quam liberalis suo loco et tempore dispensator. Mirum tibi ac modestiae tuae videri potest, tam subtiliter nosse me virtutes tuas. At quod de igne ac amore a poëtis proditum est, illud aeque de virtute dici potest; haud scilicet posse vel virtutem, vel amorem, aut ignem diu latere. Sed de Te satis superque dixisse me, moderationi tuae videri potest, etsi parum amori meo sit; nunc de libro dicamus. Etenim cum ea ars Critica sit, quae veterum dictorum, factorumque veritatem exprimat ac illuminet, non alius ejusdem artis usus illustrior, aut utilior, meo quidem judicio esse potest, quam sacris in rebus Religionis nostrae perspiciendis, ac sacrosanctae Ecclesiae monumentis germanissimis producendis. Ecclesia namque ipsa divina virtute praefulta, aeterni Spiritus lumine ac vi afflata, sanctorum omnium meritis ditata, dubiis non nititur incertisque factis ad robur et pulchritudinem suam, ut veterum Patrum exempla seri nepotes addiscant et contemplentur. Namque, ut praeclarissima et integerrima matrona ad pulchritudinem suam fuco non indiget, ita et Ecclesia ad speciem suam divinamque formam fallacia rejicit ornamenta. Qui ergo Critici id agunt, ut vera et perantiqua Ecclesiae dogmata scrutentur, vel Sanctorum germana depromant facta, ii videntur mihi aeternis laudibus cumulandi. Hoc jampridem praestitit Theodoricus Ruinartius, qui Acta Sanctorum Martyrum sincera et selecta collegit in lucemque protulit, eorumque Actorum editionem postremam anni cIↄIↄccxiii *renovamus nunc, addita insuper Passione SS. Firmi et Rustici, cum brevi Praefatione et notis clarissimi et immortalis Viri Scipionis Maffei, quae duo in latinum sermonem convertimus. At Theodoricus Ruinartius, ut ad eum redeam, sua in collectione adornanda, duo praestitit; primum utne imprudenti studio incerta pro certis, dubia pro veris acciperet, deinde ut ea quae profert fortissimis fundamentis nitantur. Quare Acta haec, seu per ipsos Martyres ac Confessores, Ecclesiasve totas descripta sunt, seu ab ecclesiasticis scriptoribus decerpta, et Henrici Dodwelli de paucitate Martyrum opinionem explodit, et nimiopere, volentes dubia et incerta de Martyribus enumerare, levitatis convincit. Quid autem lectu dignius, verissima hac Heroum nostrorum historia, aut ad fidem confirmandam, aut ad inflammandam caritatem? quibus in duobus efficiendis prae omnia alia recentiorum libercula et scripta, hic solus valet. Quare ob virtutem tuam, librique ipsius dignitatem amplissimam, me dignis digna dare, satis superque ex dictis patet. At Te postremo, unum, Vir Illustrissime et Reverendissime oro quaesoque, ut me in tuorum clientum numero esse perpetuo velis.*

Paternitatis Tuae Illustrissimae ac Reverendissimae

amore et obsequio devinctissimus omnium servus

JOHANNES ALBERTUS TUMERMANUS.

ELENCHUS

Associatorum ad Editionem hanc Theodorici Ruinartii.

Adeodatus Bertolini Monachus Cassinensis Romanus.
Adeodatus Serimani Monachus Cassinensis.
Aegidius Aegidii Abbas J. V. D. Veronensis.
Albertus Archintus Vicelegatus Bononiae.
P. Mag. Albertus Belletti Tertii Ordinis S. Francisci, Sacrae Theologiae Doctor, et Consultor S. Officii Bononiae.
Alexander dalla Rizza Magister Ordinis Servorum.
Alexander de Noris Comes et Abbas Veronensis.
Alexander Maldura Veronensis.
Alexander Sansebastiani Comes Veronensis.
Alexander Turrius Comes Veronensis.
Aloysius Lombardus Comes Canonicus Veronensis.
Aloysius Tertius Marchio Bergomas.
Andreas Gambaroni Archipresbyter S. Thomae Apostoli.
Andreas Turco Teatinus Veronensis.
Anselmus Bertoletti Monachus Cassinensis Veronensis.
Antonius Andrea Galli Canonicus Regularis Congregationis Revanae Bononiensis.
Antonius Avesanus Archipresbyter Casalaoni Veronensis.
Antonius Balestra Veronensis.
Antonius Maria Bavilaqua J. V. D. Veronensis.
Antonius Scoti Canonicus Tarvisinus.
Antonius Simonetta Comes Mediolanensis.
Apostolus Zeno Historicus, et Poëta Caesareus.
Ascanius Varesius Romanus, Abbas Generalis Canonicorum Lateranensium.
Augustinus Busti Sacrae Theologiae, Archipresbyter Anghiarii.
Augustinus Gioja Regens Augustinianus Neapolitanus.
Bernardus Baillie Benedictinus Abbas Consistorialis S. Jacob. Ratisbonae.
Bernardus Verdari Presbyter Veronensis.
Bertoldus Pellegrinus Comes Veronae.
Bibliotheca Ambrosiana Mediolani.
Bibliotheca PP. Reformatorum Veronae.
Bonaventura Auregio Rhetoricae Magister in Collegio Misericordiae majoris Bergomi.
Cajetanus Franciscus de Nobilibus Abbas Lateranensis Lucensis.
Cajetanus Marati Cler. Reg. Somascus Romanus Consistorialis Sacrorum Rituum.
Carolus Archintus Comes, Grandis Hispaniae Eques Velleris Aurei Mediolanensis.
Carolus Arrighius Monachus Cassinensis Romanus.
Carolus a S. Joseph Trinitarius Discalceatus Venetus.
Carolus Grassi Marchio Bononiensis.
Carolus Hieronymus Casati Monachus Cassinensis Mediolanensis.
Carolus Persico Comes Veronensis.
Carolus Sonetti J. V. D. Archipresbyter Montisfortis.
Christophorus a S. Lucia Prior PP. Discalceatorum pro eorum Bibliotheca.
Claudius a S. Matthia Carmelita Discalceatus.
Dionysius Bentegodi Archipresbyter S. Margaritae.
Dominicus Lavarini J. V. D. et Advocatus Veronensis.
Dominicus Micheli J. V. D. et Advocatus Veronensis.
Franciscus a Turre Comes Ravennas.
Franciscus Barbuleus Bergomas.
Franciscus Bencini Abbas S. Pontii pro Regia Bibliotheca Taurinensi.
Franciscus Berlendis C. R. S. Superior Tolentinorum Venetiis.
Franciscus Fabreca Senator Mediolanensis, et unus ex Praefectis Aestimi generalis.
Franciscus Zambeccarius Majordomus Major Sereniss. Gubernatricis Mediolani.
Fortunatus Adalbertus Athanasius Moreschi Ravennas Monachus Camaldulensis, Expositor Sac. Scripturae ad Normam Conc. Trident. et Lateranensis pro Episcopo Nucerino etc. etc.
Fulgentius Belleli Generalis Augustinianorum Romae.
Gombertus Justi Comes Veronensis.
Hercules Belasius Praepositus S. Agathae Brixiae.
Hieronymus Pompei Comes Veronensis.
Hieronymus Tartarotti Abbas Roboretanus.
Jacobus Caselatus D. Venetus.
Johannes Adamus Schmidt Norimbergensis.
Johannes Alexander Abbas Simondi Theolog. Colleg. Universitatis Turinensis Director Collegii Provinciarum Sacrae Majestatis Regis Sardiniae.
Johannes Andreas Guizi Placentinus Praepositus S. Johannis Baptistae Guardamilii et Vic. Foraneus.
Johannes Antonius Stancari Doct. Philosophiae et Medicinae Collegiatus et Lector Publicus Anatomes Bononiae.
Johannes Antonius Aniani Dominicanus Socius Procuratoris Generalis et Bibliothecarius Casanatensis et Magister Romae.
Johannes Ayroldi Presbyter Veronensis.

Johannes Baptista Cartolari Doct. Veronensis.
Johannes Baptista Maghella Magister Augustinianus Genuensis.
Johannes Baptista Manera Canon. Parochus S. Simeonis et Judae.
Johannes Baptista Pindemontius Marchio Veronensis.
Johannes Baptista Recanati Abbas Patricius Venetus. 2.
Johannes Baptista Redini Lector Augustinianus Mantuae.
Johannes Baptista Spinula Patricius Genuensis, Protonotarius Apostolicus.
Johannes Baptista Spolverini Marchio Veronensis.
Johannes Franciscus Baldini C. R. S. Consultor Sacrae Congregationis et Rituum.
Johannes Franciscus Muselli Archipresbyter Cathedr. Ecclesiae Veronae. 24.
Johannes Maria Zimolus Abbas Insulae Scalarum, Protonotarius Apostolicus.
Johannes Matthaeus Pertusati Abbas Canon. Scalae Mediolanensis.
Johannes Paulus Franciscus Osfredi Cremonensis Baro Sacri Rom. Imperii.
Johannes Sampieri D. Vicentinus.
Johannes Tretio Archipresbyter S. Donati ad Columbam Veronae.
Johannes Vincentius Meriggi de Azalinis Archipresbyter S. Proculi Veronensis.
Joseph Antonius Agneti Monachus Cassinensis Celerarius S. Petri in Jesate Mediolani.
Joseph Caraccioli Monachus Cassinensis Placentinus.
Joseph Maria Ghirardini Abbas Canonicorum Lateranensium Divi Leonardi.
Joseph Maria Sardi Monachus Cassinensis S. Benedicti Mantuae.
Joseph Solari Genuensis Doctor et Magist. Sacrae Theologiae Socius Italiae P. Generalis Carmelitarum.
Joseph Verzerius Nob. Veronensis.
Julius Caesar Lisca Comes Veronensis.
Mansuetus de S. Anna Carmel. Discalceatus Prior Sienae.
Marianus Ruele Roboretanus Ord. Carmelitarum Mag. Sacrae Theologiae Bibliothecarius et Archivista S. Mariae in Transpontina Romae.
Martinus Antonius Guerini Canonicus Cathedralis Bergomi.
Martinus Elena Archipresbyter Pischeriae.
Maurus Vallisneri Monachus Cassinensis Prior in S. Petro Reghiensi.
Maximilianus Lanceni Sacerdos Veronensis.
Michaël Angelus Emendadori J. V. D. Veronensis.
Michaël Buri Comes Veronensis.
Modestus a Visitatione Carmelita Discalceatus Veronensis.
Morandus Morandus Provisor Civitatis Veronensis.
Nicolaus Petricelli Somascus Bibliothecarius B. V. Salutis Venetiis.
Nicolaus Saladini Augustinianus Bibliothec. S. Eufemiae Veronae.
Nicolaus Savini Augustinianus Lector Firmi.
Octavianus Pellegrini Comes Veronensis.
Octavius Ringheri Canonicus et Vicarius Generalis Cardinalis Legato Bononiae.
Ottolinus Ottolini Comes Veronensis.
Paterius Blasius Abbas Monachus Cassinensis.
Petrus Antonius Albertini J. V. D. Archipresbyter SS. Firmi et Rustici, Comes Maraticae et Congregationis Veronensis.
Petrus Catarinus Zeno Congregationis Somaschae Magister.
Petrus Ruberti Veronensis.
Petronius Ruineti Bononiensis.
Philippus Argelati Bononiensis Prov. Bibliothecae Caesareae et Socius Palatinus. 24.
Pompilius Laurentius Miti Bononiensis.
Ruinerius Bertochi Min. Conventualis Magister Sac. Theologiae Doctor Coll. et Lector Publicus Bononiae.
Santi Abbas Veronensis Can. Cathedralis Patavii.
Scipio Bosellus Eques S. Aloysii Chiliarcha Majestatis Christianissimae Bergomi.
Scipio Ottolinus Nob. Lucensis.
Sebastianus Murari Comes Veronensis.
Sebastianus Rochus Conti Doct. Colleg. LL. in perinsigni Collegiata S. Petronii Bononiae.
Seraphinus Tansi Abbas Cassinensis Arimini.
Stephanus Maria Rovelli Prior et Pater Provinciae Dominicanus Veronensis.
Theodorus Carole Abbas Caelestinus.
Veritas Poëta Abbas Olivetanus Veronensis.
Vermundus Musitelli Monachus Cassinensis Prior S. Georgii Venetiis.
Vincentius Gradenigo Secundus Potestas et Vicecapitaneus Veronae Patricius Venetus.
Vitalis Rinaldi Canonicus Reg. Congregationis Revanae Patavii.

LECTORI.

Novam hanc operis eruditis et piis viris magna cum Autoris laude probati editionem debes, Christiane Lector, viro de litteris optime merito, Henr. Wetstenio, qui cum exemplaria deficerent, et a multis expeterentur, operam suam ultro nec invitatus obtulit autori, etiamnum superstiti. Paraverat is, quae secundam editionem exornarent: sed cum de ea nulla spes foret ob interrupta per funestissimum bellum commercia, schedas suas amico commisit ad Wetstenium transmittendas. Jam operis folium unum speciminis causa ad autorem missum fuerat, cum vir longiore vita dignissimus fato concessit.

Natus erat Domnus THEODORICUS RUINARTIUS Diviocortori Remorum, 10. Junii ann. 1657. honesto loco: et cum puer humanioribus litteris operam utilem dedisset, anno 1674. familiae Benedictinae Congregationis S. Mauri nomen dedit. Ita porro in Ecclesiasticis studiis profecit, ut a viro Clarissimo *Joanne Mabillonio*, juvenis adhuc anno 1682. electus sit laborum comes. Sub tanti magistri disciplina quantum profecerit, testatur opus istud, quod anno 1690. in lucem emisit, eo elaboratum judicio, ut tales studiorum ejus primitiae plenam maturae eruditionis messem exhiberent.

Anno 1694. edidit *Historiam persecutionis Vandalicae* quinque libris comprehensam, autore Victore Vidensi, ad vetustos codices accurate recensitam. Adjecit quatuor insignia Ecclesiae Africanae monumenta, scilicet I. Passionem Monachorum septem Cartagine sub Hunerico. II. Homiliam de laudibus magni Cypriani. III. Chronicon breve, quod ad saeculi V^{i} finem perducitur. IV. Notitiam Ecclesiae Africanae. Homiliam et Chronicon primus in lucem protulit: reliqua ad codices antiquissimos, ut nova quodam modo videri possint. Notitiae adjunxit notas eruditissimas, tum insignem de eadem persecutione Vandalica commentarium historicum, quo initia, progressum, et finem persecutionis illius accuratissime exposuit; et quae a Victore praetermissa aut leviter tractata fuerant, abunde supplevit.

Anno 1699. *operum Gregorii Turonensis* novam editionem emendatissimam dedit, ex vetustissimorum codicum collatione, adjuncto Fredegarii Chronico, et ejusdem Epitome Gregorianae historiae, cum aliis ad primae Regum Francorum stirpis res gestas spectantibus. Praemittitur erudita lectuque dignissima Praefatio, in quam multa de Gregorio et rebus Gallicanis nondum observata congessit, notas adjecit breves, sed diligentissime scriptas,

in quibus nihil redundat, nihil ad autoris vel historiae illustrationem desideratur. Antiqua etiam Abbatiae Regalis San-Germanensis monumenta erudite explicantur.

Anno 1700, conjuncta cum Mabillonio opera, ***Tomos duos Saeculi*** VI[i] ***Benedictini***, hoc est XI[i] Ecclesiae, Acta SS. Ordinis sui continentes, publicavit.

Anno 1702. scripsit sermone vernaculo ***Apologiam Missionis S. Mauri, Apostoli Benedictinorum in Gallia***: tum Disquisitionem de ***S. Placido***, primo Ordinis illius Martyre: quae Latine editae sunt ad finem Tom. I. Annalium Benedictinorum.

Opus de re Diplomatica, huc usque intactum a censura, et nemini non laudatum, Bartholomaeus Germonius impugnavit anno 1703. brevi libello, quo Diplomata omnia, ea praesertim quae speciminis gratia eo in opere edita fuerant, difflare aggressus est. Mabillonius, qui erat ab omni contentione alienissimus, negavit tantum sibi a melioribus studiis otii esse, ut intermissa quam in manibus habebat Ordinis sui historia, cum eo adversario contenderet, qui styli potius exercendi causa, quam antiquitatis illustrandae, Diplomata vexasse videbatur, in quibus eruditos oculos habere non poterat, qui nulla vidisset, ut ipse ingenue fatebatur. Itaque cum de secunda Operis Diplomatici editione Mabillonius cogitaret, supplementum praemisit, quo praecipua censoris argumenta refelluntur. Porro cum Germonius Chartam insignem Vandemiri magnatis praecipue impugnasset, eam Theodoricus strenue vindicavit opusculo, cui titulum fecit, ***Ecclesia Parisiensis vindicata*** anno 1706.

Nec cessabat interea Mabillonium juvare in editione Annalium, magnamque laboriosi operis partem ad se transtulerat, cum optimus Senex, quem parentis loco habebat, ex hac vita migravit 27° Decembris 1707. Affecta tum erat secunda Rei Diplomaticae editio, sed praefatio deerat: eam vero D. Theodoricus adjecit novis observationibus refertam, et ut omnibus numeris absoluta editio prodiret, curavit anno 1708. Cum etiam Mabillonius quintum Annalium volumen prope ad umbilicum perduxisset, schedas ejus D. Theodoricus digessit; et suppletis quae deerant, ad editionem paravit.

Anno 1709. non tam ut extaret grati erga magistrum animi testimonium, quam ut clarissimorum multorum virorum votis satisfaceret, ***vitam Mabillonii*** vulgari sermone publicavit. Evellenda enim videbatur ex animis nonnullorum hominum haec opinio, quae magnos autores et defensores habuerat, sine gravi monasticae pietatis detrimento, litterarum, etiam Ecclesiasticarum, studia coli vix posse. At, qui Mabillonio familiariter usi fuerant, sciebant quanta religione instituti sui officia cum studiis gravissimis ita conjunxisset, ut litteratum se vix unquam, Monachum semper esse meminisset. Nulla igitur firmiori defensione rectus studiorum usus vindicari et commendari poterat, quam proposito exemplari quod respicere docti imitatores possent, verasque inde

sumere pietatis cum doctrina conjungendae regulas. Id D. Theodoricus feliciter executus est, non tam suo vel suorum impulsu, quam aliorum flagitatione et importunitate: superioribus enim vix placebat, ea publicari quae domestica recordatione satis conservata videbantur: sed clarissimorum virorum pervicit autoritas.

Imposita Theodorico nostro fuerat Annalium Ordinis sui continuatio ubi Mabillonius desierat. Postquam multa ad id opus monumenta collegisset, in Campaniam profectus est, lustraturus Ecclesiarum Monasteriorumque tabularia, ut quae historiae illustrandae conferre aliquid subsidii possent, colligeret et describeret. Dum Lutetiam redit, in Monasterio S. Petri Altivillarensi, Congregationis Benedictinae Sancti Vitoni, subsistere coactus est febre continua vexatus; quae remediis omnibus, et assidua piissimorum Ascetarum cura superior, decimo septimo postquam decubuerat die, optimum virum abstulit 27° Septembris.

Sepultus est in eodem Monasterio, cum hoc Epitaphio:

Hic Jacet Domnus Theodoricus Ruinart Remensis, Presbyter et Monachus Sti Germani a Pratis, pietate, morum lenitate et doctrina conspicuus, qui in hoc Monasterio hospes exceptus, gravi febre decumbens obiit die 27. Septembris anni 1709. Requiescat in pace.

Quid vero in hac editione praestitum sit, paucis accipe, Lector humanissime. Plurima, eaque haud spernenda, singulis fere paginis addidit, supplevit, emendavit ipsa Auctoris manus. *Acta SS. Tryphonis et Respicii* nunc primum adjecit; ut et *Sermonem Augustini de XX Martyribus Africanis*; ac tandem *Indicem oleorum sacrorum quae Gregorius M. misit ad Theodelindam reginam*. Accessit praeterea amicorum jussu, *De Martyrio S. Polycarpi epistola Ecclesiae Smyrnensis*, graece cum versione latina Cotelerii, hujusque et Usserii notis. Passioni *SS. Perpetuae, Felicitatis etc.* subjectae sunt *notae Holstenii et Possini*, ab eruditis plurimum expetitae. Inserta quoque *Passio S. Bonifacii* graece edita ab Em. Bigotio, ejusdemque versio vetus latina ab Holstenio vulgata. *Acta SS. Tarachi etc.* ex editione Bigotiana, haud perfunctorie emendata reperies atque aucta. Index prodit multis accessionibus uberior. Opus ipsum ut quam emendatissime prodiret, curatum est sedulo. *Verba SS. Martyrum*, ab fidelibus Christianis numquam sine insigni veneratione excepta, diversis typis expressa sunt. Quae et ubicumque perspicua *de Mysteriis SS. Trinitatis* vel *Deitatis Jesu Christi aeternae* testimonia perhibent, id in margine adnotatum est, quo facilius sub conspectum caderent. Quod praecipue factum, ut vel inviti cognoscant Christianae fidei hostes novitii, Sanctissimos Martyres mysteriorum illorum veritatem, non vocis modo, sed et fusi sanguinis testimonio obsignasse.

Praesertim quum nuper exstiterit, qui non solum SS. Ecclesiae Patres, quod eadem mysteria profiterentur, ceu *Platonicos* traducere, et qua tales publico deridendos propinare adnisus; sed et ausus sit, quo thesi suae, SS. Trinitatis et aeternae Jesu

* Platonisme devoilé P. 2. c. 2. pag. 501—503.

† Inf. p. 37.

† Inf. p. 49.

Christi Deitatis mysteria neganti, impensius patrocinaretur,* provocare ad silentium tum in genere priscorum Martyrum, tum in specie *SS. Polycarpi et Justini*, quorum Confessionibus, quas SS. Scripturis conformes nec ullo Platonismo infectas agnoscit, quicquam quod illis faveat Mysteriis contineri, audacter negat: quum ipsa *S. Polycarpi* rogo impositi oratio evidentissime testetur, ab eo laudari *Patrem cum aeterno et supercaelesti Jesu Christo dilecto Filio suo, et Spiritu Sancto*; ut videre est in fine §. XIV. * ejus Passionis. Publicam vero quam citat Confessionem Justini † coram Rustico Praefecto respondentis: *Deum unum existimamus, factorem atque creatorem omnium quae videntur, quaeque corporis oculis non cernuntur: et Dominum Jesum Christum Dei Filium confitemur, olim a Prophetis praenunciatum, qui et humani generis judex venturus est, salutis praeco et magister iis, qui ab illo bene didicerint*; hic male detruncat, omittendo, quae continenti serie praecedentia comitantur, haec verba: *Ego quidem, ut homo, imbecillis sum, et longe minor quam ut de infinita illius Deitate aliquid magnum dicere possim.* Indicabunt autem vel soli hujus libri margines atque indices, quanta quamque magnifica Jesu Christo Deo, ipsique etiam SS. Trinitati, vel media inter tormenta dederit testimonia SS. Martyrum longe maxima cohors. Quod praeclarum argumentum ideo hic notatur, quod id adhuc a nemine (ne quidem ab erudito * auctore, qui nuper SS. Patres Platonismi calumnia, ab illo auctore ipsis intentata, planissime liberavit) occupatum sciamus.

* Le R. P. Baltus: Defense des SS. Pères accusés de Platonisme. Paris 1611.

INDEX

ACTORUM, PASSIONUM, etc.

QUAE IN HAC COLLECTIONE HABENTUR.

Multa habentur passim de aliis plurimis Martyribus, quorum nomina ex Indice generali repetenda sunt.

PRAEFATIO GENERALIS

IN ACTA MARTYRUM

QUADRIPARTITA.

I. 1—11. *De ipsis Actis, eorumque Descriptionibus ac Collectionibus.*
II. 12—25. *Dissertationis XI. Cyprianicae H. Dodwelli* de paucitate Martyrum *Confutatio quantum ad ejus argumenta, sive rationum pondera.*
III. 26—64. *Ejusdem confutatio quantum ad res facti, ex recensione singularum Persecutionum.*
IV. 65—72. *De Persecutionum caussis et effectis, Martyrum fortitudine et honoribus, ac cautionibus circa eosdem adhibitis.*

§. I.

1. *De Actis SS. Martyrum. Eorum dignitas.*
2. *Eorum Veritas, sive sint per alios communicata;*
3. *Seu per ipsos Martyres ac Confessores, Ecclesiasve totas descripta.*
4. *Unde factum sit ut plurima exciderint?*
5. *SS. Patrum de his querelae, deque paucitate Actorum quae supererant, et ubivis legebantur publice;*
6. *Et privatim a fidelibus: qui magna inde ferebant commoda.*
7. *Eorum Collectiones a variis et varie factae: quaedam et substitutae, vel interpolatae.*
8. *Actorum Martyrum Collectores praecipui, tum antiquiores, tum recentiores.*
9. *Incommoda in iis quaenam occurrant?*
10. *Novae hujus Collectionis, modique in ea procedendi ratio exponitur.*
11. *Collectoris cautio.*

1. Post sacras Scripturas, quas divini Spiritus afflatu editas nobis reliquerunt sancti Dei homines, nihil nobis sanctius atque antiquius esse debet quam primigenia et GENUINA MARTYRUM ACTA, quae veneranda nobis antiquitas hactenus illibata servavit. Cum enim ex divinis Litteris [1] habeamus, eorum DICTA, cum ad Praesides sisterentur, superno instinctu pronuntiata fuisse, fit ut quae in his Actis eorum ad Praesidum quaestiones responsa continentur, pro sacris oraculis merito habenda sint. Nec sane minori religione eorum FACTA, praesertim vero martyria accipienda sunt, ut quae nonnisi Spiritus sancti impulsu suscipi, nedum consummari potuerint. Itaque si virorum illustrium praeclare gesta diligenter adeo annalibus historicis commendantur, ut in his monumentis, veluti in speculo quodam, posteri quid pro vita recte instituenda amplectendum, quidve fugiendum sit intelligere possint: quanto majori studio, quae nobis supersunt de Christi MARTYRUM ACTIS colligenda sunt, ut eorum lectione excitati fideles, quaecumque in vitae Christianae decursu difficilia aut dura occurrunt, patientissime tolerent: quin etiam ut si quandoque aliquid insolitum et arduum pro tuendis Christi partibus aggrediendum sit, id audeant; atque facultates, ipsamque vitam, si res ita exigat, impendere tantorum hominum exemplo numquam refugiant? *Armantur enim*, inquit Eucherius Lugdunensis in Homilia de sanctis Petro et Paulo, *filiorum animi, dum patrum recensentur triumphi. — Ex his quippe intelligimus, quantum debeat desiderari vita illa aeterna, quam per cruciatus,*

1. De Act. SS. Martyrum. Eorum dignitas.

1) Marc. 13. v. 11.

per vulnera, per intolerandos labores videmus inquiri, quam cognoscimus pretio sanguinis comparari. Id sane persuasum erat priscis illis Christianis, qui furentibus licet persecutionibus, aut certe paullo post iis sedatis, tanta cum sollicitudine, saepius etiam cum vitae periculo, sanctorum Martyrum ACTA comparare satagebant, ut nullum non moverent lapidem, nulli industriae, labori atque auctoritati parcerent, quo votis suis potirentur. At quibus demum modis id obtinuerint libet paullo distinctius explicare.

2. Eorum Veritas, sive per alios sint communicata;

2. In primis ea nonnumquam ab ipsismet notariis publicis quantovis pecuniarum pretio extorquebant. Nonnulli etiam cum Martyrum quaestiones haberentur, sese cum spectantibus gentilibus intermiscebant, sicque ea quae tum a Praesidibus, tum ab ipsis Martyribus dicta, factave fuerant, diligentissime annotantes, ex iis quae coram positi viderant aut audierant, postea Acta concinnabant, quae ab Episcopis, aut aliis, quibus haec cura demandata fuerat, recognita, et approbata demum omnium fidelium manibus terebantur. Alterutro modo Nemesianus ceterique Martyres Africani in metallis constituti Acta primae Confessionis sancti *Cypriani* habuerant. His vero se veluti armis caelestibus instructos esse gloriantur in epistola inter Cyprianicas novae editionis 77, alias 78, quibus se adversus Praesidis saevitiam, ceterorumque inimicorum insidias tutarentur. Neque vero existimandum est id honoris tributum solis viris genere aut dignitate conspicuis, ut si forte ob Christi fidem occumberent, eorum Acta colligerentur: cum teste Pontio in ejusdem Cypriani vita, tanta fuerit Christianorum erga Martyres religio, *ut plebeiis et Catechumenis martyrium consecutis, tantum honoris pro martyrii ipsius veneratione dederint, ut de passionibus eorum multa, aut paene cuncta conscripserint.*

3. Seu per ipsos Martyres ac Confessores, Ecclesiasve totas descripta.

3. Alio item modo Martyrum aliquot gesta ad nos pervenerunt, cum scilicet ipsimet Martyres tormenta quae a se ipsis vel ab aliis Martyribus superata fuerant, describere curarunt. Ejusmodi Acta habemus, quae sancta *Perpetua* de suo ipsius martyrio conscripsit. Idem *Saturus, Flavianus*, aliique passim Martyres de seipsis praestiterunt. Sic etiam *Ignatius* Martyr Romanos de iis quae in itinere a militibus perferebat, certiores fecit in Epistola plane apostolica ad eos praemissa. Sic Dionysius Alexandrinus *Martyrum Alexandrinorum* gesta transmisit ad Fabium Antiochenum Antistitem, immo et suae ipsius confessionis Acta in epistola adversus Germanum inseruit. Plura etiam de ejusmodi Martyrum agonibus habentur apud Cyprianum in ejus epistolis, quibus sanctus Antistes priorum Martyrum exemplo posteriores ad tormenta fortiter perferenda excitabat. Quandoque etiam Antistites, cum sibi interitum imminere viderent, fideles sibi commissos ea de re commonebant, ne mortis aut tormentorum metu deterrerentur, quae a se et ab illis Martyribus tam alacriter scirent superari. Egregiam ejusmodi epistolam habemus apud Eusebium, quam Phileas Thmueos Episcopus ad suos conscripsit, tum ut eos de suo statu faceret certiores, *tum*, inquit Eusebius, *ut pietatem in Christum, etiam post obitum suum jamjam imminentem mordicus retinerent.* Tandem Ecclesiae quae tantis viris ornatae fuerant, post consummatum eorum martyrium, totam rerum gestarum seriem in epistola encyclica descriptam, ad alias ecclesias transmittebant, ut non solum apud se, verum etiam apud exteras regiones, tam illustrium virorum memoria celebraretur. Id fecere Smyrnenses post beati Polycarpi passionem; Lugdunenses et Viennenses in epistola ad Asiae et Phrygiae fratres; aliique nonnulli, quorum opuscula quae supersunt, aliaque ejusmodi sacra monumenta quaeque suo loco proferemus.

4. Unde factum sit ut plurima

4. Verum quidem est plerorumque Martyrum Acta non solum diuturnitate temporis, sed etiam tyrannorum malitia excidisse. Cum enim advertissent Christiani nominis hostes ejusmodi scriptis fidelium

animos in sua religione confirmari et accendi, non Christianis solum, sed etiam Christianorum libris bellum indixere, quod etiam ante magnam Diocletiani persecutionem gentilibus exprobrat Arnobius sub finem libri 4. adversus Gentes. Quin et nonnulli provinciarum Praesides vetuerunt, ne Martyrum quaestiones cum Actis publicis reservarentur, quod se Martyrum constantia victos erubescerent, ut diserte observat de Daciano Hispaniarum Praeside auctor antiquus, qui Acta sancti Vincentii concinnavit. Ea de re conqueritur Prudentius in Hymno de sanctis Martyribus Emetherio et Chelidonio, quorum martyrii Acta gentiles suppresserant, ne apud Christianos celebrarentur. Is nempe cum illos Martyres milites ac fratres fuisse dixisset, innuissetque eosdem multa pro Christi nomine pertulisse, sic pro more suo eleganter exponit quare plura de ipsis non retulerit.

excide-rint?

O vetustatis silentis obsoleta oblivio!
Invidentur ista nobis, fama et ipsa exstinguitur,
Chartulas blasphemus olim nam satelles abstulit.
Ne tenacibus libellis erudita saecula,
Ordinem, tempus, modumque passionis proditum,
Dulcibus linguis per aures posterorum spargerent.

Idem de Italia asserit auctor passionis sancti *Anastasii Fullonis* martyris Salonitani, quam passionem penes nos habemus ex cod. ms. monasterii sancti Michaelis in Periculo maris. Immo in illa extrema Diocletiani persecutione res ita tumultuose agebantur, ut plerumque Christiani sine ulla juris formula et *quasi jure belli*, ut loquitur Eusebius, turmatim interficerentur: quorum proinde Martyrum ne quidem nomina, nedum Acta posteris innotuerunt.

5. SS. Patrum de his querelae, deque paucitate Actorum quae supererant, et ubivis legebantur publice.

5. Hinc conquesti sunt aliquando sancti Patres, quod ex tanta sanctorum Martyrum multitudine, paucorum Acta superessent, quae in Ecclesia publice legerentur. Ea enim fuit antiquitus Ecclesiae Catholicae consuetudo, ut eorum Martyrum, quorum festa peragebantur, recitarentur gesta in conventibus publicis. Hunc fuisse Ecclesiae Africanae morem probant varia Augustini testimonia, quae passim occurrunt. Quem ritum celeberrimae hujus Ecclesiae communi Patrum decreto approbatum fuisse patet ex canone 46. codicis Africani apud Labbeum tomo 2. Conciliorum col. 1072. Hunc vero canonem laudat Hadrianus Pontifex in epistola ad Carolum Magnum adversus objecta, quae contra Septimam Synodum generalem intentabantur, apud eumdem Labbeum tomo 7. col. 954. Eadem erat nostrae Gallicanae Ecclesiae consuetudo, ut patet ex sermone 95. sancti Caesarii Arelatensis episcopi, qui est appendicis Augustinianae 300. ubi conqueritur sanctus Antistes, quod cum iis qui pedes dolerent, aut aliqua tenerentur infirmitate, consilium dedisset, ut quando aut *Passiones prolixae*, aut aliae Lectiones prolixiores legerentur, sederent, aliquae tamen *ex filiabus*, quamvis sanae, idem praestare tentaverint. Passionem Martyrum Agaunensium *ex consuetudinis debito* lectam fuisse ait Avitus Viennensis episcopus in homiliae fragmento, quod habes infra. Et quidem in Liturgia Gallicana, quam ex veteri cod. ms. monasterii Luxoviensis vulgavit noster Johannes Mabillonius, inserta erant aliquot Martyrum Acta. Hoc ipsum disertis verbis affirmat Hilduinus in epistola ad Ludovicum Pium Areopagiticis praefixa, ubi laudat *antiquissimos et nimia paene vetustate consumtos missales libros, continentes Missae ordinem more Gallico, qui ab initio receptae, fidei, usu in hac occidentali plaga est habitus, usquequo tenorem quo nunc utitur Romanum susceperit; in quibus voluminibus habentur duae Missae* de sancto Dionysio, *quae sic inter celebrandum ..... tormenta Martyris sociorumque ejus succincte commemorant: sicut et reliquae Missae ibidem scriptae aliorum Apostolorum vel Martyrum, quorum passiones habentur, notissime decantant.* Haec Hilduinus. Idem etiam in Hispaniarum Ecclesiis observatum fuisse

probamus non solum, quod eodem fere ritu ac Galli uterentur, sed etiam ex Braulionis Episcopi Caesaraugustani praefatione in vitam sancti Aemiliani, quam se scripsisse ait, *ut posset in Missae ejus celebratione quantocius legi.* Ceterum idem etiam institutum in Monasteriis viguisse testantur veterum Patrum Regulae. Idipsum quippe decernit sanctus Ferreolus Ucetiensis Episcopus capite 18. Aurelianus vero Episcopus Arelatensis in Ordine psallendi constituit, ut *in Martyrum festivitatibus tres aut quatuor Missae,* sic lectiones appellat, *fiant:* quorum prima de Evangelio, reliquae de *Martyrum passionibus* sint, quae eadem verba habet Caesarius in Regula ad Virgines apud Bollandum die 12. Januarii, numero 69. Hunc tamen ritum improbare videtur Agobardus saeculo 9. Lugdunensis Antistes, in libro de Correctione Antiphonarii, quasi aliae Lectiones praeter canonicas Scripturas in officiis divinis admittendae non forent. Certe olim in Ecclesia Romana etsi gesta Martyrum susciperentur, non tamen eorum lectio probabatur in conventibus publicis ex Gelasiano decreto, quae tamen de sola Lateranensi Ecclesia et de Martyrum Actis quorum auctores erant ignoti, intelligi debere probat noster Johannes Mabillonius in Disquisitione de Cursu Gallicano parag. 1. Et quidem Sanctorum Vitas Romae lectas fuisse testis est Hadrianus primus in epistola jam laudata, ubi haec habet: *Vitae Patrum sine probabilibus auctoribus minime in Ecclesia leguntur. Nam ab Orthodoxis titulatae et suscipiuntur, et leguntur.* Idem patet ex Johannis Diaconi praefatione in Vitam sancti Gregorii Magni ad Johannem VIII. Hanc vero cautelam exigebat haereticorum malitia, qui falsa et portentosa aliquot Martyrum Acta confinxerant. Ceterum praecipuae Martyrum actiones inter ipsas etiam Missae preces inserebantur, ut ex antiquissimis Liturgiis Gallicana, Muzarabica, et ipsa etiam Gregoriana probari potest. Ibi enim Missae contestationes, quas vulgo nunc praefationes appellamus, nihil aliud sunt, quam Martyrum, de quibus Missa celebratur, praeclare gestorum expositio. De ejusmodi vero contestationibus intelligendus est Hilduini Abbatis Dionysiani locus in epistola Areopagiticis praefixa ad Ludovicum Pium Imperatorem, ubi ait, *inter celebrandum tormenta Martyrum succincte commemorari* in veteribus Missalibus libris, qui ante receptum *tenorem Romanum* in Gallia usui habebantur. Verum cum in ejusmodi contestationibus, vel etiam in Actis genuinis, res gestae sic ut plurimum referrentur, ut a populo facile non possent intelligi, solebant Episcopi de Martyrum, quorum festivitas celebrabatur, praeclare factis fusius ad plebem, pro audientium captu disserere; hincque nata occasio est tot de Martyrum laudibus Homilias et Sermones conscribendi.

6. Et privatim a fidelibus: qui magna inde ferebant commoda.

6. Porro non solum palam in conventibus publicis legebantur Martyrum Acta sed etiam fideles ea apud se privatim diligentius evolvere solebant. Eorum lectionem discipulo suo maxime commendat sanctus Nilus beati Chrysostomi discipulus lib. 4. epist. 1. quam lectionem utilissimam esse Monachis asseverat Cassiodorus in Libro de Institutione divinarum litterarum cap. 32. Immo Guillelmus sancti Theoderici Abbas in Tractatu ad Fratres de Monte-Dei ipsis etiam novitiis proponenda esse gesta et passiones Martyrum censet, cum in eis semper aliquid occurrat, quod animum excitet ad amorem Dei et contemtum sui. Stephanus Grandimontensium monachorum institutor, quo tempore fratres ejus refectionem percipiebant, ipse, *sicut consuetudo religionis est, in refectorio ad mensam sedentibus, humiliter humi residebat legendo passiones sanctorum,* etc. ut in ejus vita legitur capite 4. die VIII. Februarii Bollandiani. Tanta vero erat quorumdam virorum sanctorum erga ejusmodi sacra monumenta religio, ut ea semper secum, etiam in ipsis itineribus deferrent. Sanctum Sigiranum, *Sanctorum Acta librosque divinos pro jugi assiduitate legendi* secum in itinere Romano detulisse refert ejus vitae auctor Saeculo 2. Benedictino pag. 437. Idem etiam fecisse Bonifacium

Archiepiscopum Moguntinum colligitur ex Buggae epistola inter Bonifacianas 35. in qua beato Antistiti respondet, se nondum passiones Martyrum, quas petierat, transmisisse, quod eas impetrare non potuisset: id vero, si valeat, se brevi praestiturum pollicetur. Nec dubium, quin ejusmodi monumenta evolvendo ad Martyrium perferendum Bonifacius eruditus fuerit. Mira sunt quae de sancto Anastasio Monacho Persa et Martyre hac occasione narrantur in ejus Actis, quae in 7. Synodo generali approbata sunt. Hic quippe *cum apud se legeret victorias Martyrum, tropaea et certamina, libros aspergebat lacrymis, orabat ut ipse quoque tales pro Christo subiret perpessiones. Quocirca nulli rei alteri sibi vacandum esse censebat, nisi soli eorum lectioni.* Idem ferme habet Ulfinus Boetius in vita sancti Juniani Abbatis Mariacensis, de quo numero 4. narrat, *quod frequenter legeret Canonicas et Apostolicas Scripturas, etiam sanctorum Patrum vitas, et Martyrum victorias, et coronas virginum, quorum exemplis mentem semper armabat, et ea agere tentabat, quae viri sanctissimi et fortissimi victoriosissime et praeclarissime egerunt.* Hinc etiam adinventae in Ecclesiis picturae, ne, ut aiunt sancti Patres, rudes et illitterati fideles tam egregiis exemplis privarentur. Quantum vero ex eorumdem Actorum lectione profecerit beata virgo Theresia, ipsamet exponit in vita sua capite 1. Nemo nescit beatum Ignatium ex fortuita vitae Sanctorum lectione ita ad eorum sectanda exempla fuisse animatum, ut tandem omnibus relictis soli Deo vacare constituerit. Alia exempla passim in Ecclesiasticis historiis occurrunt, quae brevitatis studio omittimus. Sed hic proferre juvabit quid de ejusmodi sacris lectionibus senserit Josephus Scaliger, vir certe a muliebri religione alienissimus. Hic in animadversionibus Eusebianis ad annum MMCLXXXIII. de sancti *Polycarpi* aliorumque Martyrum sinceris Actis agens, sic loquitur. *Horum lectione piorum animus ita afficitur, ut numquam satur inde recedat. Quod quidem ita esse unusquisque pro captu suo, et conscientiae modo sentire potest. Certe ego nihil umquam in historia Ecclesiastica vidi a cujus lectione commotior recedam, ut non amplius meus esse videar.*

7. Cum itaque tanto in pretio apud omnes essent Martyrum Acta, mirum non est, si viri sacrae antiquitatis studiosi in iis colligendis operam dederint. Celebris est inter alios Eusebius Caesareae Palaestinae Episcopus, qui praeter ea quae de sanctis Martyribus in Historia Ecclesiastica refert, duos de eorum gestis singulares libros edidit. Prior quem Ἀρχαίων Μαρτύρων συναγωγὴν appellat, veterum Martyrum Acta genuina complectebatur, quantum ex iis quae de hoc libro in Historia habet, colligere fas est. In posteriori autem quem *de Martyribus Palaestinae* inscripsit, narrat ea quae de suae provinciae Martyribus in magna Diocletiani persecutione, ipse rebus gestis praesens viderat et audierat. Hunc librum, qui ad nos usque pervenit, integrum exhibemus. At prior, de antiquis scilicet Martyribus, qui jam tempore Gregorii Magni, nec Alexandriae, nec in ulla Romanae urbis bibliotheca poterat reperiri, ut ex ejusdem Gregorii epistola 29. lib. 7. Indict. 1. patet, si penitus non exciderit, ita latet, ut diu licet a viris perspicacissimis conquisitus, a nemine prorsus hactenus potuerit inveniri. Erunt fortasse quibus certum videbitur aliquid etiam ea de re inveniri posse apud Aurelium Victorem, cum ejus *Historiam* Hieronymus postulaverit a Paulo Concordiensi monacho seu sene, epistola alias 21. nunc vero 10. *propter notitiam persecutionum.* In hanc sententiam totus ivit Marianus Victorius in notis ad laudatam beati Hieronymi epistolam, ubi ait ejus argumenti opus ab Aurelio Victore fuisse scriptum, complectens historiam persecutionum Ecclesiae usque ad Diocletianum. Quod quidem opus sua aetate in Bibliotheca Vaticana exstitisse idem auctor testatur. At his assentiri non potest V. C. Stephanus Baluzius, qui in notis ad Lactantii libellum de mortibus persecutorum, tomo 2. Miscellaneorum editum, negat plane

7. Eorum collectiones a variis et varie factae: quaedam et substitutae, vel interpolatae.

Victorem, hominem gentilem, unquam ea de re quicquam scripsisse; aitque, hoc loco nihil aliud a Paulo Concordiensi Hieronymum petiisse quam Victoris vulgatam Historiam de vita Imperatorum ad Julianum, ex qua notitiam habere posset *persecutorum, id est eorum imperatorum qui persecuti sunt Ecclesiam Dei.* Quam quidem sententiam ex eo maxime confirmat vir eruditus, quod plerique veteres scripti et editi *propter notitiam persecutorum* habeant, non vero *persecutionum*, ut primus edidit Erasmus, fortasse e codice Victorino, qui ita habet. Ceterum pace Ecclesiae restituta, cum sub Christianis Imperatoribus tuto liceret Martyrum festivitates agere, singulae fere Ecclesiae quaecumque de suorum Martyrum gestis supererant, studiose collegerunt, ut in publicis conventibus legerentur. Haec autem Acta erant, uti jam diximus, vel ex Actis publicis excerpta, vel a nonnullis Christianis, qui Martyrum quaestionibus praesentes interfuerant concinnata: aut si forte neutro modo haberi potuissent, si aliquid ex publica fama notum esset, aut certe ex antiquioribus viris qui persecutionum tempore vixerant, haec omnia in unum colligebantur, unde aliqua saltem Martyrum gesta innotescerent. At cum paullo post omnes fere Romani imperii provinciae a barbaris devastatae et occupatae fuissent, ex iis etiam Actis pleraque perierunt, quibus alia postmodum substituta fuere, sed quae ad istorum auctoritatem non pertingunt, nedum ad priorum sinceritatem. Ea autem sunt quae passim in codicibus mss. et editis occurrunt, quae tametsi primigeniorum Actorum puritatem non assequantur, multisque ut plurimum circa personas et tempora scateant mendis; non tamen omnino rejicienda crediderim. Iis accensenda sunt Acta, in summa quidem sincera, sed quae ab hominibus imperitis temere violata sunt, adjunctis ad priora Acta miraculis, aut Martyrum cum tyrannis concertationibus, quibus, ut sibi videbatur, Martyrum suorum fortitudinem magis celebrarent: quamvis exinde apud viros doctos auctoritate sua ejusmodi monumenta exciderint, etsi passim in iis aliquod prioris sinceritatis veluti scintillae elucere conspiciantur. Cavendum tamen ne in hac classe computentur Acta illa, utique sincera, quibus initio praefixa est praefatiuncula brevis, aut in fine clausula, in qua martyrii consummatio exponitur. Cum enim ut plurimum Acta publica, lata sententia statim desinerent, nec in ipsis Martyrum mors (nisi forte in ipsa quaestione prae tormentorum acerbitate obiissent) referretur; id postea suppleverunt Christiani, vel ipso persecutionis tempore, aut saltem cum primum in unum ejusmodi monumenta collecta fuerunt. Sed hinc nullatenus Actorum ipsorum auctoritas minuitur.

8. Actorum Martyrum Collectores praecipui tum antiquiores, tum recentiores.

8. Ex his patet quam difficile esset eorum omnium nomina recensere, qui in colligendis Martyrum Actis operam suam contulerunt, quippe cum non solum unaquaeque Ecclesia, sed etiam quilibet privatus, suam, ut sibi videbatur, collectionem adornaret. Fuere tamen nonnulli, qui hac in re inter alios enituerunt. Ceraunium episcopum Parisiensem, qui saeculo 7. ineunte floruit, Wharnarius Eusebio Caesariensi comparat, quod *sanctorum Martyrum gesta pro amore religionis congregare in urbe Parisiaca devotus intenderet.* Hujus Wharnarii Lingonensis Ecclesiae archidiaconi epistola habetur apud Surium et Bollandum die 17. Januarii cum Tergeminorum Martyrum Lingonensium passione, quam passionem cum *Desiderii* Episcopi Lingonensis et martyris gestis se imperante Ceraunio descripsisse testatur. Omitto Gregorium Turonensem Episcopum, et Fortunatum Pictaviensem, qui, ut omnes norunt, multa de Sanctis, eorumque miraculis conscripsere. Saeculo nono Anastasius Bibliothecarius Petri Gavinensis Episcopi hortatu aliquot Sanctorum gesta e Graeco in Latinum transtulit, ut patet ex diversis eorum Actorum prologis, qui e sacri monasterii Casinensis bibliotheca a nostris Johanne Mabillonio et Michaele Germano eruti, tomo 1. Musaei Italici editi sunt. Ex his unus est in Martyrum *Cyri* et *Johannis* Acta, unde discimus ea a beato

Sophronio Jerosolymitano Episcopo conscripta fuisse. Actis Martyrum colligendis JOHANNES S. R. E. DIACONUS eodem etiam saeculo insudavit, ut patet ex Gaudentii Veliterni episcopi Epistola ad Johannem VIII. Papam, quae Musaei Italici tom. 1. pag. 79. inserta est. Quin et ipsos ejus aevi Imperatores iis rebus animum applicuisse colligimus ex inscriptione quorumdam SS. *Cornelii* et *Cypriani* Actorum, quae Hilduinus archicancellarius *jubente Lothario Augusto* ordinasse dicitur; et Johannes supra laudatus *jubente Carolo rege* vitam sanctae Mariae Aegyptiacae conscripsit, quod in uno cod. ms. sancti Germani Antisiodorensis observavimus. Floruit saeculo sequenti FRODOARDUS Canonicus Remensis, inter ejus aevi scriptores historiarum facile princeps, qui praeter opera edita scripsit libros quindecim de *Triumphis Martyrum*, quos cum aliis ejus carminibus Treviris delitescere Brouwerus observavit. At eos etiam invenimus sed mutilos, in cod. ms. ejus aetatis, qui nunc apud Carmelitas discalceatos Parisiis asservatur. Eeodem, uti vulgo creditur, saeculo, celebris fuit apud Graecos SYMEON cognomento METAPHRASTES, qui sanctorum Acta undique conquisita in unum collegit, quamvis hoc in eo viri eruditi merito reprehensione dignum judicent, quod eorum nonnulla variis interpolaverit additamentis, novaque aliquot, cum vetera deficerent, proprio marte cuderit. De his erudite disserit Leo Allatius in Diatriba de Symeonum scriptis. Johannem de Voragine, Legendae, quam vulgo appellant, aureae seu Lombardicae, auctorem, Petrum de Natalibus Episcopum Equilinum, Georgium Wicelium, aliosque ejusmodi collectores praetermitto, qui sanctorum gesta contraxere. At laude dignior est ALOYSIUS LIPOMANUS Episcopus Veronensis, qui sub saeculi 16. medium Sanctorum vitas et Martyrum passiones ita collegit, ut ipsius scholia ab actorum textu secernerentur. Multas etiam e Graecis edidit, sed per Guillelmum Sirletum, postea Cardinalem, Gentianum Hervetum Canonicum Remensem, aliosque viros eruditos latinitate donatas. Claruit paullo post LAURENTIUS SURIUS Cartusianus, qui tum ex editis, tum ex codd. mss. novam collectionem, stilo veteri quandoque immutato, secundum mensium et dierum ordinem dispositam adornavit, multos etiam iste habuit Abbreviatores. At BONINUS MOMBRITIUS, qui primus omnium ejusmodi Actorum edidit collectionem, Acta verbotenus ex mss. codicibus expressit. Majorem collectionem de solis Martyrum Actis moliebatur JACOBUS FABER Stapulensis, sub Agonum Martyrum titulo: sed nonnisi unicum volumen exiguum edidit, in quo Acta aliquot Martyrum mensis Januarii comprehenduntur. Aliam item sub Supplementi Suriani nomine paraverat Nicolaus Belforstius Canonicus Regularis sancti Johannis de Vineis apud Suessiones: at ejus editionem impedivit Aubertus Miraeus, causatus se multo majorem paratam habere, quam tamen et ipse infectam reliquit: ac sic Belforstii labor inutilis fuisset, nisi ejus schedae in RR. PP. Antverpiensium Societatis Jesu manus devenissent, qui jam aliquot Acta sub ipsius Belforstii nomine suae collectioni inseruerunt. Haec autem RR. PP. collectio omnium est amplissima, quam JOHANNES BOLLANDUS ejusque doctissimi successores, incredibili labore et diligentia, conquisitis et collectis ex tota fere Europa sanctorum gestis, jam ad finem fere Junii promoverunt: quibus quantum debeam, ex operis decursu patebit. Porro in Elencho codd. mss. Belgii, quem Sanderus edidit Insulis an. MDCXLIII. tom. 2. pag. 158. inter alios codices qui ex Bibliotheca Auberti Miraei recensentur, unus occurrit sub hoc titulo: *Nicolaus Belforstius canonicus Regularis sancti Johannis Suessionensis concinnavit Supplementum Surianum de probatis Sanctorum historiis ex mss. codd. Franciae et Belgii, in Folio.*

9. Verum MARTYRUM ACTA, quae ex tot collectionibus et variis editionibus illustrari debuerant, eo minus sincera prodierunt, quo saepius descripta aut typis excusa fuere. Alii enim ex his Collectoribus 9. Incommoda in iis quae.

nam occurrant.

ea variis additamentis interpolarunt; alii resecuerunt nonnulla, quae sibi in illis Actis displicebant: aut etiam, ut scriptio politior videretur, antiquum et sincerum stilum, quo certe in sacra antiquitate vix aliquid sanctius haberi debet, immutare ausi sunt. Qui vero ea vetera monumenta, prout in antiquis codicibus habentur, exhibere aggressi sunt, cum omnium omnino sive Martyrum sive Confessorum gesta, tam dubia, aut falsa, quam sincera simul in unum colligere proposuerint, rem eo promovere coguntur, ut pluribus, et quidem ingentibus voluminibus opus sit, ut pauca Acta habeantur, et quidem ita dubiis et falsis intermixta, ut sine magno labore, a viris etiam perspicacioribus discerni non valeant.

10. Novae hujus Collectionis, modique in ea procedendi ratio exponitur.

10. Pudebat autem sacrae antiquitatis amatores, tam sacra et pretiosa monumenta sequiorum scriptorum contagione foedari, eorumque auctoritatem paene vilescere, ac nulli fere usui in Ecclesia esse. *O quam pudendum est nobis Christianis,* inquit Ludovicus Vives lib. 2. de causis corruptarum artium, *non esse praestantissimos divorum nostrorum Actus verius et accuratius memoriae mandatos, sive ad cognitionem, sive ad imitationem tantae virtutis!* Immo res eo jam processit, ut haeretici quidam ausi sint affirmare, paucos omnino in Ecclesia Martyres fuisse, nec eorum multitudinem probis et idoneis argumentis posse probari, utpote quod eorum Acta, quae vulgo circumferuntur, quasi aniles fabulae, et veluti mera ut plurimum monachorum figmenta reputentur. Hinc visum est operae pretium esse, ut sincera Martyrum Acta a falsis aut dubiis sejuncta in unum fasciculum colligerentur. Id optabant viri plerique, cum eruditione, tum pietate conspicui, meque ad id operis aggrediendum hortati sunt: atque ut omnes excusationum vias praecluderent, mihi cunctanti ac repugnanti operam polliciti suam animos addiderunt. Unde licet tenuitatis meae conscius, diu ab hoc opere suscipiendo deterritus fuerim, cessi tandem, ratus etsi tanto molimini imparem me sentirem, amicorum tamen auxilio utcumque a me confici posse quod optabant. Hunc itaque laborem in me suscepi, collectisque primum, quae in libris editis passim occurrerunt, Martyrum Actis, codices etiam mss. consulere visum est; ut si qua forte ejusmodi monumenta in iis laterent, eruerentur; aut saltem istorum codicum ope, Acta jam edita, primae et genuinae restituerentur puritati. Qua de re lustratis primum ditissimis, quae certe in hac Parisiorum urbe frequentes sunt, bibliothecis, alias etiam quae in aliis urbibus et locis habentur, quantum pro meae professionis statu licuit, invisi; ac tandem ad nostros sodales, aliosque amicos scripsi, ut si qui essent in monasteriis, aut urbibus ubi degunt veteres codices, diligenter scrutarentur, sicubi forte aliqua occurrerent, quae operi a me suscepto essent profutura. Qua sane in re habere mihi videor quod mihi gratuler, non solum ob diligentem ab amicis navatam operam, sed etiam ob ipsius operae felicem successum. Sic enim res ex animi sententia cessit, ut praeter aliquot Martyrum Acta, quae nondum lucem aspexerant, nunc primum e tenebris eruta, vix unum aut alterum ex his sacris monumentis habeatur, quod ad aliquem antiquum codicem, saepius etiam ad plures collatum et emendatum non fuerit.

11. Collectoris cautio.

11. Porro etsi nihil omiserim, ut, quantum in me fuit haec Actorum collectio accurata atque numeris omnibus absoluta redderetur: non ita tamen rem me confecisse existimo, ut nulla penitus, praeter ea quae hic exhibemus, sincera Martyrum Acta reperiri posse existimem. Nec etiam animus est ea omnia inter spuria rejicere quae hic non habentur; quin et si aliquis nonnulla ex iis quae a me forte rejecta sunt, sincera judicaverit, non refragabor, modo id argumentis certis probare queat: alias unusquisque in suo sensu abundet. Ego ea quae mihi sinceriora visa sunt, consultis etiam viris doctis et in ejusmodi sacris monumentis discutiendis versatissimis, edenda selegi, de ceteris suum unicuique liberum relinquens judicium. Quantum vero ab ea sententia simus alieni quae

Martyrum numerum ex Actorum numero repetendum esse censet, ex iis patebit quae adversus novam Dodwelli opinionem jamjam dicturi sumus.

§. II.

12. *H. Dodwelli Dissertatio Cyprianica XI.* de paucitate Martyrum, *expenditur et refellitur: et primo quidem quantum ad ejus argumenta, sive rationum pondera.*

13. *14. Rationes Dodwelli summatim recensentur.*

15. *Ex Kalendariis veteribus non recte inferri Martyrum paucitatem.*

16. *Probatur id tribus argumentis.*

17. *(1) Kalendaria non fuisse generalia, sed Ecclesiis singulis peculiaria, quaeque Martyres aliarum Ecclesiarum et Provinciarum omiserint:*

18. *(2) Imo ea et non paucos ex Martyribus qui eodem in loco erant passi, omisisse: et quibusnam de causis. Horum exempla; et in ipsis quoque Kalendariis Bucherii, Carthaginensi, aliisque.*

19. *(3) Cum ex duobus quae supersunt Kalendariis aliquot Martyres alias ignoti innotescant, innotuissent procul dubio et plures alii si plura superfuissent Kalendaria.*

20. Dodwelli argumentum ex Homiliis Patrum, quam nullum sit, ostenditur.

21. SS. Patres, ad quos provocavit Dodwellus, contra ipsum stare.

22. Ex uno Origenis loco, a Dodwello laudato, non concludi recte Martyrum paucitatem. Contrarium ex ipso Origene evinci; uti et ex Irenaeo.

23. Frustra Dodwellum provocasse ad Eusebium, (qui adversus ipsum facit), et ad Prudentium.

24. 25. Argumentum Dodwelli ex Edictorum ac etiam Persecutorum imperantium paucitate, Imperatorumque ac Praesidum clementia et aequitate desumtum, et nullum esse, et veritati ipsisque factis contrarium.

12. Nemo non obstupuit, cum primum inter *Dissertationes Cyprianicas*, quae ab Henrico Dodwello, viro ob eruditionem et antiquitatis studium alias clarissimo, anno 1684 Oxonii editae sunt, una prodire visa est *de Martyrum paucitate* inscripta, in qua hic auctor tyrannorum apologia facta, nulliusque fidei accusatis aut in alienum sensum detortis iis auctoribus quos suae sententiae adversari putat, probare nititur, paucos admodum Martyres in primaevis persecutionibus passos fuisse; tantamque sanctorum Martyrum turbam, quam Ecclesia Catholica in Martyrologiis, aut in officiis ecclesiasticis celebrat, nulla alia quam fabulatorum, aut monachorum, ut ait, otiosorum auctoritate fulciri, qui ejusmodi somnia et naenias apud fideles impudenter divulgarunt. Verum etsi nemo vel aliquantisper in sanctorum Patrum, aut Historiae ecclesiasticae lectione versatus ignorare possit, hanc Ecclesiae Catholicae de Martyrum multitudine traditionem, communi semper omnium Patrum sententia, et Ecclesiarum singularum unanimi consensu receptissimam fuisse; visum est tamen operae pretium hac de re paullo fusius disserere: tum ne de Catholicorum silentio, quasi de parta victoria sibi applaudant adversarii; tum ut Martyrum vindicetur injuria; immo et calumnia adversus Ecclesiam, quam *Martyrum matrem* appellat Augustinus, intentata retundatur. Rem itaque aggredimur; et ne in dicendo aliqua confusio suboriatur, hanc ipsam quam Dodwellus amplexus est methodum sequemur, ac primo quidem generalia argumenta quae adversus Martyrum multitudinem proposuit, discutiemus; deinde vero cum illo singulas persecutiones pariter percurremus.

12. Henr. Dodwelli *Dissertatio undecima Cypriani-ca*, quae est de *paucitate Martyrum*; expenditur et refellitur. Et primo quidem quantum ad ejus argumenta, sive rationum pondera.

13. „Primo itaque contendit Dodwellus, si tot fuissent Martyres „quot vulgo memorantur, vix fieri potuisse, ut eorum nomina exciderint. „Cum enim eorum commemoratio annua fieret, ut ex Cypriani epistola 39. „edit. Oxoniensis, alias 34. constat, omnes per ordinem, uti celebrari „debebant, in fastis descriptos fuisse consequens est. Ejusmodi autem „Martyrologia accuratissima fuisse probatur ex ejusdem Cypriani epi„stola 12. alias 37. ubi hac in re cujusdam Tertulli diligentiam laudat: „ex qua etiam epistola patet, ipsummet Cyprianum huic rei incubuisse.

13. 14. Rationes Dodwelli summatim recensentur.

„In his autem fastis neminem omnino fuisse omissum inde certum videtur, quod nulla tunc esset personarum acceptio. Non enim solum illustriores Martyres tunc temporis celebrantur, sed et pueri quoque et „mulieres, servi et catechumeni. Testis *infans* ille, qui cum *Romano* „passus est; testes *Perpetua* et *Felicitas, Blandina,* aliique Martyres ordinis inferioris, quorum aetas, conditio, sexusve sequior non prohibuit, „quo minus eorum Acta et nomina diligentissime collecta sint, et ad „posteros transmissa. Quin et pro Catholicarum Ecclesiarum commercio, „Ecclesiae exteras etiam provincias de suis Martyribus faciebant certiores, ut eorum natale celebraretur, idque per epistolas encyclicas, „quarum nonnullae ad nos usque pervenerunt. *Adeo,* inquit Dodwellus, „*seduli erant primaevi Christiani in tradendis ad posteros Martyrum gestis,* „*ut nihil paene illos fugerit.*“

14. „Jam vero, uti prosequitur, si non solum ea quae ex sacris „ejusmodi monumentis supersunt evolvamus; verum etiam si auctores „antiquos, qui vetustiora scripta jampridem deperdita prae manibus „habebant, consulamus, pauci omnino Martyres occurrent. Kalendarium „Bucherii habemus saeculo quarto exaratum: sed in quo vix tres aut „quatuor Martyres in singulis mensibus recoluntur. Et Martyrologia „vulgata eo breviora sunt, quo antiquiora. Paucos Martyres habemus „ex homiliis Patrum, quas in eorum festis ad populum habere solebant. „Paucos agnoscit Eusebius, tum in libro de Martyribus Palaestinae qui „superest, tum in antiqua quae excidit collectione, ut ex ejus Historia „Ecclesiastica colligitur. Paucos recenset Prudentius in libro *περὶ στεφάνων*, „quem tamen de Martyribus speciatim conscripsit. Quin et Origenes „lib. 3. contra Celsum disertis verbis affirmat, *paucos* pro Christi fide „mortem obiisse. Ad haec, pauciora fuerunt adversus Christianos lata „edicta, ut probat Tertullianus in Apologetico: quin etiam paucos Imperatores ante Diocletianum persecutores fuisse testes sunt omni exceptione majores idem Tertullianus in libro laudato, et Lactantius in aureo „opusculo de mortibus persecutorum. Immo e contrario certum est „plerosque ex Imperatoribus, quos vulgo inter infensissimos Ecclesiae „hostes recensent, moribus placidos, ingenioque mites fuisse: alii vero „erant Christianorum amici, qui etiam quandoque eorum securitati rescriptis providerunt. Nec dubium quin Imperatores imitati provinciarum „Rectores eamdem lenitatem affectarint, quod vel ex hoc Ambrosii loco „liquet, epistola 68. *Scio,* inquit, *plerosque gentilium gloriari solitos, quod* „*incruentam de provinciali administratione securim revexerint.* Haec ille „fusius, quibus singillatim respondendum est.“

15. Ex Kalendariis veteribus non recte inferri paucitatem Martyrum.

15. Et primo quidem nihil omnino pro sua sententia ex *Kalendariis* veteribus evincet Dodwellus, nisi unum aliquod proferat, in quo universorum omnino totius orbis Christiani Martyrum nomina recenseantur: aut certe singula omnium Ecclesiarum Kalendaria repraesentet, ut ex ipsis in unum simul collectis, an revera pauci vel multi Martyres in iis inscripti fuerint, quivis judicare possit. At, inquit Dodwellus, ex uno quod superest Bucheriano manifestum est, paucos saltem in Occidente Martyres fuisse. *Est quidem,* inquit, *Latinorum illud Occidentaliumque dumtaxat Martyrum, ut proinde Eusebianam collectionem supplere possit; ut qui Occidentalium Martyrum apud Eusebium desiderantur, eos in Bucheriana hac collectione exspectemus. Est enim Latinorum non Italiae dumtaxat, sed aliarum quoque provinciarum, quos tamen omnes paucissimos recenset.* Sed ad ipsummet Dodwellum appellamus, an bona fide existimet, nullum alium in occidentali Ecclesia Martyrem fuisse, quam qui in Bucheriano Kalendario recensentur; nec alios prorsus apud Orientales, quam quos Eusebius laudat. Sane in animum inducere non possum, ut vir in Ecclesiastica Historia minime peregrinus haec admittat, in quae tamen se ipse incaute redegit.

16. At quidquid ille hac de re sentiat, nihil ex hoc singulari Kalendario pro sua sententia deduci ab eo posse probamus. *Primo* quod singulae ecclesiae suum sibi proprium, et ab aliis diversum Kalendarium habuerint (quale est istud Romanum a Bucherio editum), quibus paucissimi ex alienis ecclesiis, etiam vicinioribus, Martyres inscripti erant. *Secundo,* quod nec in istis Kalendariis singula omnium Martyrum qui in propria urbe aut provincia passi erant, nomina recenserentur. *Tertio* denique, cum ex istis Kalendariis quae supersunt, aliquot Martyres, alias nobis ex probis monumentis ignoti, innotescant; colligendum est longe plures, qui modo ignoti sunt, aut defectu idoneae auctoritatis obscuri, nobis cognitos futuros fuisse, si quidem singularum ecclesiarum Kalendaria prae manibus haberemus. Tria haec paucis expendenda sunt.

16. Pro- ba'ur i tribus argu- mentis.

17. Ex Kalendariis quae vulgata Martyrologia antecedunt, duo solummodo ad nos pervenere: unum quod a Bucherio editum sub Liberio Pontifice Romae concinnatum est: alterum vero Ecclesiae Carthaginensis saeculo quinto conditum, quod tomo 3. veterum Analectorum vulgavit noster Johannes Mabillonius. At neutrum pro tota Ecclesia Occidentali conscriptum est. Bucherianum quippe ita Romanae Ecclesiae proprium fuit, ut cum sancti Cypriani nomen profert, statim subjiciat locum, ubi Romae ejus festivitas celebretur, *Romae celebratur in Callisti.* Unde liquet de iis tantummodo Martyribus in eo agi, quorum festivitas in aliquibus Urbis titulis aut ecclesiis colebatur. Ad Romanam Ecclesiam spectasse ex eo etiam evincitur, quod in Episcoporum depositionibus solos Pontifices Romanos exhibeat, ne unum quidem ex aliis etiam vicinioribus, et urbibus, ut ita dicam, suburbanis. Titulus Kalendario Mabilloniano praefixus rem apertius exponit. Sic enim habet: *Hic continentur dies natalitiorum Martyrum, et depositiones Episcoporum, quos Ecclesiae Carthaginensis anniversaria celebrant.* Episcopi in hoc titulo memorati alii non sunt quam Carthaginenses. Nam praeter Augustinum ubique celeberrimum, et paucos Martyres Episcopos illustriores, nullus in eo Kalendario ex aliis ecclesiis, etiam Africanis, Episcopus memoratur. Deinde aliis Africae ecclesiis commune non fuisse patet ex aliquot Ecclesiae Hipponensis festivitatibus ab Augustino memoratis, quae in isto Kalendario non inveniuntur. Nulla hic sanctorum *Fructuosi et sociorum* memoria, de quibus Augustinus sermonem 273. habuit. Nulla etiam *viginti Martyrum,* quos idem sanctus Doctor laudat sermone 325. Eorum vero *memoriam* in Africa *celeberrimam* fuisse testatur in libro 22. de Civitate Dei cap. 8. Praetermissus etiam sanctus *Victor,* de cujus natali sermonem habuit sanctus Doctor; sicut et *Felix et Gennadius antiqui Martyres* Uzalenses, de quibus in lib. 1. de Miraculis sancti Stephani cap. 2. etc. Ejusmodi autem Kalendaria, in quibus suos Martyres et Episcopos singulariter celebrabant, singulas ecclesias habuisse patet ex Sozomeno lib. 5. Historiae eccles. cap. 3. ubi de Gaza et Constantia Palaestinae civitatibus, viginti tantum stadiis a se invicem dissitis, observat, etiamsi magistratus eosdem, ac Duumviros, communemque rempublicam haberent, duas tamen ac disparatas ratione ecclesiastici regiminis urbes exstitisse: cujus rei hanc rationem reddit. *Utraque enim suum seorsum habet Episcopum, suum clerum, dies item festos Martyrum suorum, et commemorationes Episcoporum, qui ipsis praefuerunt;* proindeque peculiare Kalendarium, cui nec alieni Martyres nec alieni Episcopi inscripti erant. Ex diptychis tamen aliquot Antistitum, maxime patriarchalium ecclesiarum nomina recensebantur in sacris mysteriis ob communionis unitatem: sed de his nunc non agitur.

17. (… Kalendaria non fui[sse] generalia; sed [Ec]clesiis singuli[s] peculiaria: i[n] quibus Martyres ali[o]rum Ecclesiarum a[c] provinciarum omittebantur

18. Porro adeo externarum regionum Martyres in ejusmodi Fastis locum non habebant; ut aliquot etiam ex iis ipsis, qui in eadem urbe, ubi haec confecta sunt, martyrium compleverant, desiderarentur. Quod ob ingentem eorum multitudinem evenisse arbitramur, aut certe quod ob

18. (… Immo e[t] et no[n] paucos ex ipsi[s]

Martyribus qui eodem in loco erant passi, omisisse; et quibusnam de causis. Horum exempla; et in ipsis quoque Kalendariis Bucherii et Carthaginensi, aliisque.

persecutionis fervorem plerorumque Martyrum nomina aut sepulcra tunc ignorarentur. *Innumeros* Martyres Romae ignotos fuisse asseverat Prudentius lib. de Coronis Hymno XI. quem habes in S. Hippolytum. Consentiunt sanctus Paulinus, Leo Magnus, et alii passim auctores. Nonnullos ex ejusmodi Martyribus recenset noster Mabillonius in Itinere Italico pag. 139. quorum nomina tandem ex effossis inscriptionibus innotuerunt apud Aringhum, Reinesium, Bosium, Fabrettum, etc. Ex his sunt *Primitius*, cujus epitaphium, ipsi a propria uxore positum, habetur Romae subterraneae lib. 3. cap. 22. *Gordianus* Galliae nuntius, qui cum tota familia pro fide jugulatus est ibidem. *Marcella* cum CCCCL *aliis,* lib. 4. cap. 37. *Simplicius* et *Faustinus* lib. 2. cap. 19. His adjunge *Constantinum*, qui veneno propinato, non nisi ferro potuit occidi, lib. 3. cap. 22. *Rufinum* cum CL *Martyribus* lib. 4. cap. 17. *Simplicium* et *Servilianum* apud Bosium lib. 3. cap. 27. Idem in aliis quoque urbibus contigit. Certe apud Mediolanum *Gervasii* et *Protasii* nomina et sepulcra ignota erant, priusquam a beato Ambrosio eorum corpora detegerentur, teste Paulino, quod etiam ex ipsiusmet Ambrosii epistola 56. certum est. Quin etiam aliquot ex notissimis et illustrioribus Martyribus in ejusmodi Fastis desunt: quod de iis omnibus qui Apostolicis temporibus floruere, fatetur Dodwellus. Verum id ad subsequentia quoque tempora debere extendi certum est, cum in laudato Bucheriano Kalendario nec *Ignatius* Martyr recenseatur, qui Romae sub Trajano passus est; nec *Telesphorus* ipsius Urbis Pontifex, nec *Lucius* ejusque *socii* a Justino Martyre memorati, sub Antoninis passi; nec *Apollonius*, qui sub Commodo martyrium pertulit; nec *Quartus,* qui, teste sancto Cypriano, cum Sixto Papa animadversus est; nec *Moyses aliique* a Cypriano laudati, qui sub Decii aut Valeriani persecutione consummati sunt; nec *Soter* virgo nobilissima, quam sanctus Ambrosius ejus consanguineus laudat, etc. Denique *multos* laudat Damasus Liberii successor in extremis persecutionibus coronatos, qui tamen in his Fastis non memorantur, quales sunt *Felix* Carmine 6. *Petrus* et *Marcellinus* Carm. 12. *Gorgonius* Carm. 14. *Maurus* Carm. 21. *Saturninus* Carm. 25. *Marcellus* Carm. 26. *Anonymus* Graecus Carm. 27. *Eutychius* Carm. 31. *Tarsicius* acolythus, qui mori maluit quam sacra Gentilibus tradere, Carm. 35. *Chrysantus* et *Daria* Carm. 36. etc. His addendi ex pervetusto codice ms. sancti Vitoni Virdunensis *Philippus* et *Felix,* item *Alexander*, cujus cum sepulcrum a Damaso ornatum Getae violassent, a Vigilio Pontifice restauratum fuit. Alios item Martyres suo tempore celebres commemorat sanctus Gregorius Magnus, de quibus nihil in eodem Kalendario habetur, quod forte tunc nondum eorum festivitates essent institutae. Homiliam 28. in Evangelia habuit *ad tumbam* Sanctorum *Nerei* et *Achillei,* in die eorum festo; homiliam 32. *ad corpora* sanctorum *Processi* et *Martiniani.* Item aliam, scilicet 13. in natali *S. Felicis.* 34. in natali sanctorum *Johannis et Pauli,* sequentem in natali sancti *Mennae* etc. Sed et vetustiora testimonia habemus de aliis Martyribus Romanis, tum in Missali Gelasiano, tum in concilio Romano sub Symmacho, ubi varii Martyrum tituli, id est basilicae, recensentur.

Kalendarium Carthaginense, etsi Romano amplius, multos tamen Martyres omittit aliunde notissimos. Non *Rutilium* exhibet, qui, teste Tertulliano in libro de fuga, post evitatos saepius persecutores, tandem comprehensus igne martyrium consummavit; nec *Mavilum,* qui ex eodem Tertulliano ad Scapulam, apud Adrumetum sub Severo principe ad bestias damnatus est. Immo non ibi recensentur *Laurentius, Ignatius* et *Celerina;* non *Bassus, Fortunio, aliique* Martyres Carthaginenses in Cyprianicis epistolis laudati. Idem observari potest de aliis Kalendariis postea concinnatis. Quod vel ex celebri Muzarabum Missali perspicuum est, in quo aliquot Martyres Hispanici a Prudentio laudati desiderantur:

quales sunt *Zoellus* Cordubensis, *Cucuphas* Barcinonensis, *Encratis* virgo, immo ipsi celeberrimi XVIII *Martyres Caesaraugustani.* Tandem, ut paucis absolvam, ex hoc ipso sanctarum Perpetuae et Felicitatis exemplo, quod adducit Dodwellus ad probandum nullos Martyres in his Fastis omissos esse, quod ibi Catechumeni et mulieres memorarentur, contrarium omnino evincimus, idque sancti Augustini verbis, qui sermone 283. de his duabus sanctis sic loquitur: *Duarum sanctarum Martyrum festum hodie celebramus* etc. in fine vero sermonis: *In hoc insignis gloriae comitatu etiam viri Martyres fuerunt: eodem ipso die etiam viri fortissimi passione vicerunt: nec tamen eumdem diem suis nominibus commendaverunt. Quod non ideo factum est, quia feminae viris dignitate praelatae sint, sed quia et muliebris infirmitas inimicum antiquum miraculo majori devicit* etc. Sed quid ad tam vetera exempla recurrimus, cum id ipsum in hodiernis Kalendariis quivis observare facile queat? in quibus non solum exterarum, sed etiam viciniorum et comprovincialium ecclesiarum Martyres et patroni ut plurimum non celebrantur, immo quandoque unius Ecclesiae Martyres aut Episcopi in aliena ecclesia coluntur, qui nullum habent in propria cultum. Quod ideo factum esse puto, quod eorum reliquiae sacrae alio translatae fuerint; aut certe, quod eorum Acta non haberentur. *Patroclo Tricassino* Martyri *parvum*, inquit Gregorius Turonensis libro 1. Miraculorum capite 64. *exhibebant famulatum, quod historia passionis ejus non haberetur in promtu.* Qua inventa, *populus ... constructa super eum basilica festivitatem ejus per singulos annos devote concelebravit.* Aliam rationem de Sanctorum paucitate in veteribus Kalendariis, affert Johannes Fronto Canonicus regularis, in praenotatis ad Kalendarium a se vulgatum, quod scilicet eorum tantummodo Sanctorum nomina in ejusmodi Fastis describerentur, quorum dies festivo populi concursu, et publicis sacrificiis celebrabantur. Id probat ex Gregorio Magno, qui licet paucos in Sacramentario Martyres exhibeat, alias tamen ait se singulis diebus Martyrum memoriam celebrasse. *Nos*, inquit ille sanctus Pontifex lib. 7. epist. 29. indict. I. *paene omnium Martyrum, distinctis per singulos dies passionibus collecta in uno codice nomina habemus, atque quotidianis diebus in eorum veneratione Missarum sollemnia agimus. Non tamen in eodem volumine, quis qualiter sit passus indicatur, sed tantummodo nomen, locus, et dies passionis ponitur. Unde fit, ut multi ex diversis terris atque provinciis per dies, ut praedixi, singulos, cognoscantur martyrio coronati.* Ecce Martyrologium quolibet codice antiquius, in quo *multi* Martyres *per dies singulos* indicantur. Et re quidem vera Martyrologium sancto Hieronymo attributum, quod certe omnium est quae scilicet hactenus visa sunt vetustissimum, plures Martyres singulis diebus exhibet etiam in vetustioribus codicibus. De eo plura videri possunt apud Florentinium, qui istud Martyrologium ad varios codd. mss. exactum, et eruditis notis et exercitationibus illustratum edidit Lucae anno 1668. Ceterum Frontonis sententiae videtur suffragari sanctus Asterius Amaseae episcopus, qui in Encomio de sanctis Martyribus ait: *Si aliquis esset sedulus Martyrum amans, atque omnium passionibus festi vellet celebritate litare, ne diem quidem in anno non festum praeteriret.* Hinc, opinor, institutum est, ut omnes unius loci Martyres simul celebrarentur, quos in Carthaginensi Kalendario sub Martyrum *Timidensium, Petrensium* etc. nominibus indicari censemus. Apud Chrysostomum habetur homilia de *Martyribus Aegyptiis*, quo nomine complures celebrari ex ipsius homiliae contextu intelligitur. Huc etiam revocandae videntur aliquot Patrum homiliae, quae passim *de Martyribus*, aut *de omnibus Martyribus* inscriptae occurrunt.

19. Ceterum cum ex duobus Kalendariis a nobis laudatis, scilicet Bucheriano et Carthaginensi, aliquot sancti alias aut ignoti, aut ex incertis tantum monumentis noti, jam nobis certo innotescant, ut vel ex

19. Cum duob quae

persunt Kalendariis aliquot Martyres alias ignoti innotescant, innotuissent procul dubio et plures alii, si plura superfuissent Kalendaria.

sola eorum lectione manifestum est; idcirco utrumque Martyrum Actis duximus subjungendum, veluti quoddam deperditorum Actorum supplementum. Nec dubium est, quin si aliarum ecclesiarum Kalendaria pariter haberemus, multorum hinc Martyrum nomina hauriremus, quod probatur ex aliquot Patrum locis, ubi de nonnullis Sanctorum festis obiter agunt. Sic Theodoritus aliquot Martyrum sollemnitates recenset in lib. 8. de curandis Graecorum affectionibus: *Petro*, inquit, *Paulo*, *Thomae*, *Sergio*, *Marcello*, *Leontio*, *Antonino*, *Mauritio*, *aliisque sanctis Martyribus sollemnitates populari epulo peraguntur.* *Sergii* reliquias celebrat Evagrius libro 4. Historiae cap. 28. et ejus ecclesiae apud Procopium aliosque auctores passim laudantur, potissimum in epistola Episcoporum provinciae Euphratesiae ad Augustas in Synodico apud Baluzium tomo 1. novae Collect. Conciliorum. Idem Evagrius lib. 3. cap. 33. memorat ecclesiam *admirandi Martyris Leontii, qui in urbe Phoenices maritimae Tripoli summo honore* colebatur. Maximus Madaurensis alios commemorat, in epistola inter Augustinianas 16. quorum festivitas apud Madaurum celebratur, *Mygdonem* scilicet seu *Migginem*, *Namphanionem Archimartyrem*, *Lucitas*, et sanctam *Sanaem.* Gildas Sapiens, qui saeculo 5. de excidio Britanniae scripsit, inter alios Anglicanos Martyres *Albanum Virulaminensem*, *Aaron*, et *Julianum Legionis urbis cives* recenset. De eodem [1] Albano praeclara habet Constantius in vita sancti Germani Autisiodorensis. Kalendaria Gallicana ex Gregorio Turonensi aliquatenus suppleri possent, qui de celebrioribus sui temporis Martyribus agit in libris de gloria Martyrum. Eorum nonnullos passim laudamus: quibus adjungendi sunt *Timotheus* et *Apollinaris* apud Remos celebres, quorum basilica memoratur in beati Remigii Testamento; *Eutropius* primus Sanctorum Episcopus, de quo et Fortunatus; *Amarandus* Martyr Albigensis, cui *Eugenium* Episcopum in *Honorificiana* (legendum *Hunericiana*) persecutione Martyrem conjungit; *Mallosus* et *Victor* in agro Coloniensi, *Antolianus* Arvernensis, *Quintinus* Viromanduensis, cujus sacri corporis elevationem alteram a sancto Eligio factam describit sanctus Audoenus; *Baudilius* Martyr Nemausensis, etc. Quin et alios etiam exteros laudat, ut *Clementem* Papam, *Johannem* et *Paulum* Romae; *Sergium, Cosmam* et *Damianum, Domitium* in Oriente celebres, sicut et *Isidorum* in insula Chio, *Polyoctum* Constantinopoli etc. Porro etsi Gregorius in rebus aut miraculis narrandis, maxime in iis, quae ab ejus aetate paullo remotiora sunt, quandoque falsus fuerit, nemo tamen ei denegabit fidem in iis Martyrum saltem nominibus recensendis. Sed ne quis etiam ex his colligat aliorum Galliae Martyrum, qui ab eo non memorantur, cultum recentiorem esse; observare convenit ab eo omnes minime recensitos fuisse, siquidem et ipse de aliis agit in historia, de quibus in libris Martyrum nulla fit mentio: quales sunt *Cassius* et alii *Arvernenses* lib. I. cap. 33. *Crispinus* et *Crispinianus* Suessionenses lib. 5. cap. 34. *Caprasius* Aginnensis lib. 6. cap. 12. etc. Et sane beatus Eligius, teste sancto Audoeno, capsas Martyrum, *Piatonis* Tornacensis, *Columbae* Senonensis, *Crispini* et *Crispiniani* Suessionensium, *Luciani, Juliani* et *Maximiani* Bellovacensium etc. adornavit. Habemus vetustissimum Kalendarium Burgundicum saeculo VII. labente, aut initio sequentis scriptum in dioecesi Lingonensi, in quo praeter alios Martyres paucos, hi quoque memorantur, *Tergemini Speosippus, Elasippus, Melasippus, Leonilla* et *Jonilla* XVI. Kalend. Februarii; *Agatha* Martyr nonis ejusdem mensis; *Desiderius Lingonensis*, III. Idus Februarii, alter *Desiderius Viennensis,* X. Kalend. Junii; *passio sancti Eleutherii episc.* XIV. Kalend. Maii; et alii quorum nonnullos suo loco memoramus. Sic Hispanicae ecclesiae festivitates ex Prudentio et celebri Muzarabum officio colligi possent, Constantinopolitanae aliquot ex Procopio, aliaeque ex aliis auctoribus. Idem ex basilicis, quae illis temporibus structae fuerunt in Martyrum honorem colligi potest. Legendi

[1] S. *Albani* Passio exstat apud Bedam, Histor. Angliae, *Lib.* 1. cap. VII. Fusius apud Tillemont. Tom. IV. Part. 3. p. 1097.

ea de re ejusdem Procopii libri de aedificiis, quos passim pro opportunitate in hoc opere laudamus. Exinde patebit multos Martyres, etsi eorum gesta sint ignota, aut vitiata, cultu tamen publico tunc fuisse honoratos. Et merito quidem, nam etsi incertum fuerit quid singulatim fecerint, certum tamen est eos martyrio consummatos fuisse, quod teste Ambrosio sufficit ad comparandam ipsis et in caelis gloriam, et in terris populorum venerationem. Ex his sunt *Anthymus, Mocius, Plato, Thyrsius, Sergius* et *Bacchus, Pantesemon, Menas* et *Meneus,* quos memorat hic auctor lib. I. in quo etiam laudantur sanctae Martyres, *Ja, Zoe,* et *Prima,* forte Carthaginensis, quam tamen Martyrem non appellat. In tertio laudat *Georgium*, *Eugenium.* In quinto *Cononem* in Cypro, *Cosmam* et *Damianum,* quorum ope sanatus est Imperator, *Leontium, Romanum, Phocam, Thalelaeum,* qui etiam in aliquot Sanctorum vitis ea aetate scriptis, ut et alii nonnulli hic recensiti, memoratur; alios passim laudatos omitto.

20. Dodwelli argumentum ex homiliis Patrum, quam nullum sit, ostenditur.

20. Quid vero ex Patrum homiliis, *quarum,* inquit, *si genuinae a suppositiitiis separarentur, parum superessent Martyres, quorum festa celebrarentur,* in suae sententiae patrocinium colligere possit Dodwellus, sane non video, nisi prius duo probet: alterum, omnes ea de re Patrum homilias ad nos usque pertigisse: alterum nullum umquam Martyris festum absque ejusmodi homilia fuisse celebratum. Certe hoc argumento etiam Martyres Bucheriani Kalendarii ut plurimum expungendi essent. Avitus Viennensis antistes testatur lib. 6. de laude virginitatis, *Eugeniam* virginem et Martyrem ubique terrarum suo tempore celeberrimam fuisse: nulla tamen de ejus laudibus homilia apud Patres occurrit; nulla de *Thecla* Martyrum antesignana; nulla de *Sixto* Episcopo, etc. Aliquot tamen Martyrum gesta et nomina ex his Patrum homiliis discimus, quarum nonnullas in nostra collectione reperies: alias, quod nihil fere praeter nomina exhibeant, omisimus, ut Chrysostomi sermonem 66. tomo 5. de *Basso* Episcopo et Martyre; homiliam sancti Petri Chrysologi de sancto *Apollinari* primo Ravennatum Episcopo, etc. Ceterum ex aliis sanctorum Patrum locis plures alii Martyres innotescunt, ut *Petri Apostoli uxor* ex Clemente Alexandrino: et *satelles* qui cum Jacobo majore Apostolo passus est, ex eodem auctore apud Eusebium laudato; *Athenogenes* ex Basilii Magni lib. de Spiritu Sancto cap. 29. *Orestes* ex Gregorii Nazianzeni Oratione 20. *Methodius* Olympi Lyciae, deinde Tyri Episcopus, qui in Chalcide Graeciae martyrio coronatus est, et *Victorinus* Episcopus Pitabionensis ex Hieronymi Catalogo scriptorum ecclesiasticorum; *Asterius* in libello precum Faustini et Marcellini ad Imperatores contra Damasum Papam; *Nazarius* ex sancto Paulino, cujus reliquias ab ipso Ambrosio se accepisse, ipse testatur; *Onesimus* sancti Pauli discipulus, et *Plato* Martyr, ex sancto Nilo Johannis Chrysostomi discipulo; decem *Martyres Cretae,* ex epistola martyrii Episcopi Gortinae ad Leonem Augustum; *Nemesianus* puer ex Augustini sermone 286. qui et *Ageleum, Catulinum, Salvium,* et *alios plures* Martyres sermonibus suis celebravit. His addendi *Papias* Martyr Philadelphiensis, *Mercurius, Aquilina* etc. ex Chronico Paschali; *Mocius,* in cujus basilica Synodus Ephesina primum Constantinopoli promulgata est a Dalmatio Archimandrita, uti in ejus Concilii Actis legitur. Celebris etiam ex Sozomeno lib. 8. cap. 17. *Acacius* ex eodem auctore lib. 4. cap. 21. et Socrate lib. 6. cap. 23. *Bassa* quae ecclesiam habebat apud Chalcedonem, *Eleutherius* et *alii* ex Theodoro Lectore; *Leontius* etc. ex Evagrio; *Bassus* ex Valeriano Cimeliensi homilia 15. qui tamen ejus Martyris nomen reticuit; sed aperte personam indicat; ex Epiphanii Ticinensis carminibus, *Saturninus, Crispinus, Daria, Maurus, Eusebius, Quintus, Octavus, Adventor* et *Solutor,* quorum limina in itinere missus Mediolano Brigantionem visitaverat, carm. I. Alios aliis versibus laudat. *Eugenia* virgo et *Euphrosina* cum *aliis* multis ex Avito Viennensi; *Peregrinus* primus Autisiodori Episcopus, *Jovianus*

Lector etc. ex sancti Germani Autisiodorensis vita, quae saeculo quinto scripta est; *Timotheus, Mauris* et *Thea* Gazenses ex vita sancti Porphyrii; *Saturninus* Martyr in Sardinia ex vita sancti Fulgentii; *Januarius* Episcopus et Martyr Neapoli ex Uranii epistola de obitu sancti Paulini; *Euretus, Antiochus, Plato*, etc. ex vita sancti Theodori Siceotae; *Thalelaeus*, qui et in aliis passim ejus aetatis monumentis laudatur, ex vita sancti Eutychii Episcopi Constantinopolitani; *Polyeuctus, Menas*, et *alii* triginta tres Martyres ex vita sancti Euthymii; *Domitianus* ex sermone 59. eorum qui Ambrosio adscripti sunt. His adde *Syrum* Genuensem, *Eutychium* Ferrentinum, *Proculum* Bononiensem, *Sabinum* seu Savinum Spoletanum et *Erasmum* Formiae quiescentes, *Leucium* seu Leontium Brundusinum, *Faustinum* Brixiensem, *Chrysogonum*, Marcellum, *Quatuor-coronatos, Nereum* et *Achilleum*, Marcellum, *Caesarium, Martham, Julianam, Balbinam*, immo et ipsum *Christophorum*, cujus Acta adeo vitiata sunt, et alios plures ex Gregorio Magno; Cantianos, (id est *Cantium, Cantianum* et *Cantianillam*), et *Fortunatum*, Martyres Aquilegienses, *Felicem* Vincentium, *Ursicinum, Vitalem*, etc. ex Fortunato, aliosque plurimos ex aliis auctoribus et monumentis, quorum omnium Martyrum nomina proferre nobis ad alia festinantibus non vacat.

21. SS. Patres, ad quos provocavit Dodwellus, contra ipsum stare.

21. Jam vero si quarti aut quinti saeculi Patres consulamus quid de Martyrum numero senserint, nihil in eorum scriptis tam certum ac exploratum occurret, quam infinita propemodum Martyrum multitudine Ecclesiam Catholicam illustratam fuisse. *Millia Martyrum adjacent vobis*, inquit Augustinus serm. 4. de Tempore. Et serm. 300. qui est de Martyribus, ait *Martyrum millibus purpuratam esse terram*, quam *crebra post Stephanum martyria implesse* asserit serm. 314. Et lib. 6. contra Faustum, *Millia vobis nostrorum Martyrum occurrunt.* Eosdem *Legiones Martyrum* vocat serm. 312. et tractatu 113. in Johannem *innumerabiles*, quod passim repetit. Uno verbo de 153 piscibus in rete conclusis agens serm. 252. cap. 8. ait: *Numquid erunt tot sancti? Nam si computentur non solum omnes fideles qui in bona vita exierunt de corpore, sed soli Martyres, unus dies passionis Martyrum si computetur, millia hominum inveniuntur coronatorum.* His Athanasius, Ambrosius, Hieronymus, Chrysostomus, Asterius, Leo Magnus, aliique Patres et Scriptores ecclesiastici concinunt.

22. Ex uno Origenis loco a Dodwello laudato, non recte concludi Martyrum paucitatem. Contrarium ex ipso Origene evinci; uti et ex Irenaeo.

22. Unum tamen Origenis locum in suae sententiae patrocinium affert Dodwellus ex libro scilicet 3. contra Celsum, ubi ille auctor ait, *paucos per intervalla temporum, et facile numerabiles pro Christiana religione mortuos fuisse.* Sed his verbis nihil aliud intendit Origenes, quam persecutiones adversus Christianos concitatas ita acerbas non fuisse, ut penitus Christiani deleri potuissent, paucosque revera passos fuisse, si cum iis compararentur qui superstites fuerant, *Deo*, inquit, *vetante, ne in totum excideretur genus hoc hominum.* Nam eo loco Origenes religionem Christianam ex seditione, quod Celsus affirmabat, non profluxisse probat, ea videlicet ratione quod Christiani numquam sese armis tutati fuissent, *tamque mansuetas leges admisissent, quae praeberent facultatem inimicis trucidandi se tamquam pecora non repugnantia.* Unde *ne in totum exscinderentur . . . et ut infirmiores respirarent a mortis metu sollicitudine, Deus*, inquit, *prospexit fidelibus, nutu solo dissipatis cunctis adversariorum conatibus, ut neque Reges, neque provinciarum Praesides, neque populi possent exasperari contra eos amplius.* Et sane aliunde certum est Origenem Martyrum multitudinem admisisse, qui homilia 9. in Josue: *Omnis civitas*, inquit, *omnis ordo Christianorum nomen impugnat.* Eadem repetit lib. 4. contra Celsum, cum antea haec praemisisset in lib. 2. *Nostro tempore multi scientes moriendum sibi, si confiteantur Christianismum, abnegato vero absolvendos se---contemserunt vitam, et ultro mortem ob pietatem elegerunt*, et cap. 5. in epistolam ad Romanos ait, *saepe homines videri* qui sponte et cum omni audacia se ipsos persecutoribus offe-

rant, et non solum injuriam *pati pro Christi nomine, sed et mortem subire audeant.* Et certe poenam capitalem adversus Christianos decretam fuisse ait in lib. 1. contra Celsum, conventusque vetitos, quos tamen Christiani clam frequentabant. Haec Origenes ante Decii, Valeriani, et Diocletiani carnificinas.

Quin et magnus Irenaeus Origene antiquior, qui in Ecclesia Orientali educatus, in Occidentali vero vitam agens, utriusque ecclesiae statum noverat, Martyrum multitudinem non solum admittit; sed et eam veluti ecclesiae verae tesseram, qua ab aliis sectis sit discernenda, profert in lib. 4. adversus haereses cap. 64. quod quidem opus ante Lugdunensem persecutionem, id est saltem M. Aurelii ineunte principatu scriptum fuisse censet Dodwellus num. 36. Sic autem loquitur Irenaeus: *Ecclesia omni in loco, ob eam quam habet erga Deum dilectionem, multitudinem Martyrum in omni tempore praemittit ad Patrem: reliquis autem omnibus non tantum non habentibus, sed etc. Opprobrium enim etc. propter eam quae erga Deum est dilectionem, et confessionem Filii ejus, sola Ecclesia pure sustinet, saepe debilitata et statim augens membra, et integra fiens.* Aliorum Patrum loca ubi de persecutionibus in singulari agendum, proferemus: interim an Dodwello faveat Eusebius videndum est.

23. Frustra Dodwellum provocasse ad Eusebium (qui adversus ipsum facit) et ad Prudentium.

23. Duas, ut jam diximus, de Martyribus collectiones edidit Eusebius: unam de antiquis Martyribus; alteram vero de iis qui suo tempore in Palaestina passi fuerant. Hanc posteriorem integram exhibemus inferius, cui si ea conjungantur, quae de eadem persecutione lib. 8. Historiae ecclesiasticae idem auctor scripsit, nemini dubium erit, quin a Dodwelli sententia fuerit hac in parte maxime alienus. Priorem autem collectionem, quae a multis retro saeculis excidit, paucos Martyres comprehendisse, se ex ipsius Eusebii Historia colligere affirmat Dodwellus; at certe loca ex quibus id infert, debuisset exhibere: cum nobis constet, Eusebium in Historia infinitos passim admisisse Martyres, quamvis re vera paucorum nomina recensuerit. Nec alium Eusebii interpretem quam ipsummet Eusebium proferimus, qui libro 3. cap. 33. ait, sub Trajano *plurimos ex Fidelibus multiplicis martyrii certamen subiisse.* Lib. 5. initio, sub Antonino Vero *innumerabiles prope Martyres per universum orbem enituisse* affirmat. Lib. 6. cap. 1. Severum persecutionem concitasse refert, *in qua per omnes ubique locorum ecclesias, ab athletis pro pietate certantibus illustria confecta fuerunt martyria.* Sic de Decii, sic de Valeriani persecutionibus loquitur, quae an Dodwelli conjectationibus faveant, judicet aequus lector. Jam vero quod ad Prudentium attinet, nullatenus Dodwello favere dici potest, nisi ipse Prudentius de omnibus omnino Martyribus sese acturum spoponderit. Quosdam laudat, alios omittit. Certe nihil habet de illustri illa *Leocadia,* in cujus templo concilium IV. Toletanum habitum est.

24. 25. Argumentum Dodwelli ex Edictorum ac etiam Persecutorum imperantium paucitate, Imperatorumque, uti et Praesidum clementia et aequitate de-

24. Tandem ut receptam apud omnes de Martyrum multitudine sententiam evellat Dodwellus, ait „paucos Imperatores Ecclesiam fuisse „persecutos; pauciora edicta adversus Fideles lata recenseri; ac denique „ita clementiae laudem plerosque principum affectasse, ut etiam noxios „aegre punirent, quod item provinciarum Rectores aemulabantur.“ Verum ad convellendum penitus istud Dodwelli argumentum, operae pretium est observare, persecutiones adversus Christianos non ex solis Imperatorum edictis ortas fuisse, vel ex privatis Praesidum odiis, aut solis populi clamoribus, ut saepius repetit Dodwellus; sed etiam, et quidem maxime, ex Romanarum legum praescripto, quibus peregrina quaelibet religio vetabatur, ex Cicerone lib. 2. de Legibus. Christiani autem non solum novam et peregrinam (ut Romanis videbatur) inducebant religionem, sed et quamlibet aliam falsam et ridiculam esse profitebantur. Has autem leges nec ipsi Imperatores poterant convellere, maxime si omnium consensu unanimi novis legibus fuissent roboratae, quod diserte asserit Ori-

sumtum, et nullum esse, et veritati ipsisque factis contrarium.

genes homilia 9. in Josue. *Senatus*, inquit, *populusque et Principes Romani decreverunt legibus suis, ut non sint Christiani.* Et Tertullianus in Apologetico cap. 37. leges adversus Christianos latas agnoscit. Hinc mirum non est si aliquando pace ab Imperatoribus concessa, delati tamen Christiani punirentur, ut patet tum ex *Apollonii* nece, qui *capitali supplicio a Senatu damnatus est,* quod *veteri lege* sancitum esset, ne Christiani delati impune dimitterentur. Idem *Marino* contigit Caesareae in Palaestina etiam post promulgatum Galleni Imperatoris pacis edictum. Si tamen his legibus nova accedebant Imperatorum edicta, tunc maxime persecutio saeviebat, Christiani diligentissime inquirebantur, comprehensique intolerabilibus afficiebantur suppliciis. Novis autem Imperatorum edictis ad Christianos persequendos opus non fuisse patet ex celebri Plinii epistola ad Trajanum, siquidem ille, quamvis nullum tunc fuerit Imperatoris edictum, ut contendit Dodwellus, a Christianorum tamen persecutione abstinere ausus non fuit, sine Imperatoris rescripto: Imperatorem non consulturus, nisi post aliquot damnatos, nonnullosque passos, multitudine puniendorum deterritus fuisset, ut refert Tertullianus in Apologetico. Porro non adeo rara fuisse contra Christianos Imperatorum edicta probatur ex Lactantio, qui lib. 5. Institutionum cap. 11. refert, *Domitium de officio Proconsulis libris septem rescripta principum nefaria collegisse, ut doceret quibus poenis affici oporteret eos, qui se cultores Dei confiterentur.*

25. Nec juvat opponere, plerosque Imperatores ingenio mites atque ad clementiam proclives fuisse. Quis enim inter Romanos Imperatores Tito mitior aut lenior unquam creditus est? et tamen fratris sui natalem diem clarissime celebraturus, apud Caesaream Palaestinae spectacula exhiberi jussit, in quibus *numerus eorum qui cum bestiis depugnarunt, quique ignibus cremati sunt, et inter se digladiatores periere, duo millia quingentos excessit.* Postea Beritum accedens, ibi patris sui natalia haud minori pompa celebravit, nec minor fuit hominum interemptorum numerus, uti Josephi lib. 7. Antiq. cap. 20. narrat. Sed et alias passim idem auctor refert ejusque modi Judaeorum clades, quae jubente Tito fiebant, et tamen haec omnia Romanis videbantur minus esse supplicii. Porro plerique ex iis Imperatoribus, qui ob lenitatem ab ethnicis scriptoribus maxime laudantur, ut plurimum atrocissimi Christianorum persecutores fuere. Nec mirum sane, cum adversus Christianos saevire crudelitatis vitio non tribuerint, quod eos sacrilegos, publicos hostes, maximorumque flagitiorum noxios esse arbitrarentur. Id sane ita Suetonio persuasum erat; ut inter ea quae aliqua laude digna a Nerone sancita commemorat, ait ab ipso fuisse *afflictos suppliciis Christianos, genus hominum superstitionis novae ac maleficae.* Quaenam vero Praesidum fuerit clementia, Lactantii verbis exponendum est ex lib. 5. Institut. cap. 11. *Exquisitos*, inquit, *dolores corporibus immittunt, et nihil aliud devitant, quam ut torti moriantur . . . Pertinaci stultitia jubent curam tortis diligenter adhibere, ut ad alios cruciatus membra renoventur, et reparetur novus sanguis ad poenam.* Ex hoc tamen se nullum peremisse gloriabantur, ut prosequitur Lactantius, *nam et ipse audivi,* inquit, *aliquos gloriantes, quia administratio sua in hac parte fuerit incruenta.* Eo modo hos Praesides justos, quo clementes fuisse probat cap. sequenti. *Jus,* inquit, *vocant carnificinas veterum tyrannorum adversus innocentes rabide saevientium; et cum sint injustitiae crudelitatisque doctores, justos se esse tamen ac prudentes videri volunt.* Unde sic eos paullo post compellat: *Adeone vobis, o perditae mentes, invisa justitia est, ut eam summis sceleribus adaequetis? Adeone apud vos perit innocentia, ut ne morte quidem simplici dignam judicetis?* etc. et paullo antea, cap. scilicet nono. *Audent homines improbissimi justitiae facere mentionem, qui feras immanitate vincunt.* Videat jam aequus lector, quid de Praesidum istorum clementia

et aequitate judicare debeat. Denique etsi idem Lactantius in libro de Mortibus persecutorum quinque tantummodo ex Imperatoribus qui Ecclesiam persecuti fuerint enumeret; non inde tamen inferendum est plures non fuisse persecutores. Eos enim solos recenset Lactantius, qui ob concitatam persecutionem divinitus puniti funesta morte vitam finierant, ut patet tum ex titulo libri, tum ex totius opusculi contextu, unde mirum non est, si Trajanum aut Antoninos, qui placida morte obierant, cum Nerone, Valeriano, aliisque tyrannis, quorum turpis fuerat interitus, non conjunxerit. Idem fere dicendum de Tertulliano, qui in Apologetico Christianorum religionem a pessimis Principibus, quorum decreta ipsimet gentiles horrebant, exagitatam fuisse probaturus, inter persecutores eos principes recensere non debebat quos Romani ut patriae patres et piissimos Imperatores suspiciebant.

§. III.

26. Confutatio Dissertationis XI. Cyprianicae H. Dodwelli, quantum ad res facti. Persecutio Neronis, *(quae* Prima *est) ejusque atrocitas et amplitudo.*

27—29. Persecutionem Domitiani, *(quae est* Secunda*) diuturniorem fuisse et crudeliorem quam statuit Dodwellus.*

30. Inter Domitiani et Decii tempora persecutiones non ita paucas fuisse atque censet Dodwellus.

31. Persecutionem Trajani *(quae* Tertia *numeratur) diffusiorem fuisse quam Dodwellus putat.*

32. Sub Hadriano *Persecutionem (quam tertiae appendicem alii, alii* Quartam *dicunt), revera fuisse, contra Dodwelli assertum probatur.*

33. Nedum Christianis faverit Hadrianus.

34. Cujus animi saevitia et superstitio persecutioni, quam dein sedavit, occasionem praebuere.

35. Sub Antonino Pio *nec defuisse persecutiones multas.*

36. Sub Marco Aurelio *Persecutionem generalem (quae* Quinta *ponitur) exstitisse.*

37. Quaenam hic objiciat Dodwellus.

38. Confutantur omnia. In Christianos saevitum fuisse quod Christiani essent.

39. De tempore Martyrum Lugdunensium.

40. Persecutiones populorum clamoribus excitatas, ad Praesides esse delatas. Edicta quoque imperialia adversus Christianos tunc promulgata fuisse.

41. Persecutionis hujus acerbitati non offecit Marci mansuetudo.

42. Sub Commodo *etc. tranquilliora Ecclesiae tempora, quamvis nec sine aliquot Christianorum caedibus.*

43—45. Sub Severo *Persecutionem (quae* Sexta *dicitur) fuisse generalem atque saevissimam.*

46. Eamdemque diuturniorem quam velit Dodwellus.

47. Sub Antonino Caracalla *Persecutionem aliquot in locis non desiisse.*

48. Uti nec sub Heliogabalo, *ipsoque etiam* Alexandro.

49. Maximinus *Persecutionem novam et triennii quidem (quae* Septima *habetur) excitavit. Nec sub* Philippis *defuere Christianorum caedes.*

50. 51. Decii *Persecutionem (quae* Octava *fuit), saevissimam, renuente licet Dodwello, fuisse, palam monstratur.*

52. Sub Gallo *etiam fuisse persecutionem atrocem, licet brevem, vel ex concessis a Dodwello consequitur.*

53. Valerianus *acerbe in Christianos saeviit: quae Persecutio* Nona *numeratur.*

54. Sub Aureliano, *uti et sub* Caro, *Martyres quoque fuisse.*

55. De Persecutione Decima *ac decennali sub* Diocletiano aliisque *atrocissima. Ejus occasiones.*

56. Galerius Maximianus Caesar *Edictum contra Christianos a Diocletiano exprimit. Pudendae Dodwelli de saevissima hac Persecutione extenuationes.*

57. Eae falsi convincuntur. Immanitas Persecutionis, accedente duobus Persecutoribus Maximiano Herculio.

58. Galeriorum Maximiani *ac* Maximini *incredibilis adversus Christianos crudelitas.*

59—62. De universalitate hujus Persecutionis.

63. Reliquis Dodwelli exceptionibus adversus multitudinem Martyrum respondetur.

64. Dodwellus quo praejudicio scripserit, et Martyrologiorum Scriptores appellaverit fabulatores. De his cautiones.

26. Confutatio Dissertationis XI. Cyprianicae H. Dodwelli, quantum ad res facti. Persecutio *Neronis* (quae *Prima* est) ejusque atrocitas et amplitudo.

26. Expensis aliquot argumentis, quae pro Martyrum paucitate asserenda attulit Dodwellus, jam cum eo ad singulas Persecutiones, quas vulgo decem numerant, progrediendum est. His non accensetur *persecutio* illa *magna* quae facta est Hierosolymis post *Stephani* necem. Omitto etiam *Jacobi* martyrium ab Herode imperatum, et alias persecutiones, quae a Judaeis adversus Apostolos aliosque Fideles variis in urbibus commotae sunt; quarum tamen ipsa urbium regina immunis non fuit. Nam ut testis est Suetonius, *Claudius Judaeos*, quo nomine etiam Christiani tum designabantur, *impulsore Chresto assidue tumultuantes Roma expulit.* Primo itaque omnium occurrit Neroniana, in qua *ingens* Christianorum *multitudo,* teste Cornelio Tacito lib. 15. Annalium, incendii Romani occasione interemta fuit. Et quidem *pereuntibus addita* sunt *ludibria, ut ferarum tergis contecti, laniatu canum interirent, aut crucibus affixi, aut flammandi; atque ubi defecisset dies, in usum nocturni luminis uterentur.* Tanta autem erat hujus persecutionis saevitia, *ut quamquam adversus sontes et novissima exempla meritos* (sic enim Christianos appellat Tacitus) decreta videretur, *miseratio* tamen Gentilium *oriebatur.* Haec quae ab auctore minime suspectae fidei prolata sunt, inficiari non audet Dodwellus: et quidem haec suppliciorum genera in usu fuisse tempore Neronis, praeter Tacitum, testantur etiam Juvenalis Satyr. 1. et 8. ac Seneca epistola 14. ubi fusius de ea disserit. At hanc persecutionem extra Urbis moenia non saeviisse contendit vir eruditus, *cum in eos,* inquit, *qui Roma aberant, nulla erat, vel specie tenus, verisimilis ratio, cur intentaretur Urbis incendium.* At id pro confesso sumit Dodwellus, Christianos scilicet ob unicum incendii crimen fuisse apprehensos, quod plane a Taciti sensu alienissimum est. Is quippe scribens Neronem *abolendo rumori subdidisse reos .... quos per flagitia invisos vulgus Christianos appellabat,* aperte declarat Christianos etiam ante incendium morte dignissimos judicatos fuisse, quos re vera paullo post *haud perinde in crimine incendii, quam odio humani generis,* incendiariis *conjunctos* fuisse dicit. Et quidem Suetonius a Nerone *afflictos suppliciis Christianos* commemorans, nullam Romani incendii facit mentionem, sed eos *genus hominum superstitionis novae ac maleficae* appellat; quae cum referat Suetonius inter ea, quae a Nerone *instituta* fuerunt, haud dubium est quin edictum adversus Christianos ab eo tyranno scriptum fuerit. Unde jure merito a sanctis Patribus Nero primus motae in Christianos persecutionis auctor censetur: quo *tali,* inquit Tertullianus in Apologetico, *dedicatore damnationis nostrae gloriamur.* Et quidem Sulpicius Severus lib. 2. sacrae Historiae scribit, in Christianos primo incendii occasione saevitum, tum adversus eosdem postea etiam leges latas fuisse. *Post etiam,* inquit, *datis legibus religio vetabatur, palamque edictis propositis Christianum esse non licebat. Tum Paulus* etc. Hanc autem persecutionem etiam extra Romam grassatam fuisse disertis verbis affirmat Paulus Orosius lib. 7. Historiae cap. 5. Nero *Romae,* inquit, *Christianos suppliciis ac mortibus affecit, ac per omnes provincias pari persecutione excruciari imperavit,* quod idem innuit Lactantius in libro de Mortibus persecutorum cap. 2. ubi cum multos a Petro Romae ad fidem adductos praemisisset, subjungit: *Qua re ad Neronem delata, cum animadverteret, non modo Romae sed ubique quotidie magnam multitudinem deficere a cultu idolorum, et ad religionem novam damnata vetustate transire, prosilivit --- ad excidendum caeleste templum, delendamque justitiam, et primus omnium persecutus Dei servos, Petrum cruci adfixit, --- nec tamen obiit impune. Respexit enim Deus vexationem populi sui* etc. Ex quo etiam loco patet, Neronianam persecutionem potissimum excitatam fuisse, quod magna multitudo a cultu idolorum in dies deficeret: cui tamen augendae Romanum incendium occasionem tribuisse inficiari non possumus. Ceterum Martyres, qui iis temporibus passi fuerunt, non obscure laudat Hermes in libro Pastoris,

visione 3. ubi ad dexteram sedere dicuntur qui passi sunt caussa nominis Dei; tum recensentur supplicia, quibus illi ad hanc gloriam pervenerant, nempe *feras bestias, flagella, carceres, cruces.*

27—29. Persecutionem Domitiani, (quae Secunda est) diuturniorem fuisse et crudeliorem quam statuit Dodwellus.

27. Post Neronis interitum, turbatis Reipublicae negotiis, Ecclesia paullum respiravit, usque dum imperante Domitiano aperta persecutio recrudesceret. Vespasianum tamen beatus Hilarius in libro contra Auxentium, Neroni et Decio saevissimis Ecclesiae persecutoribus adjungit. At multo saevior eo Domitianus fuit, qui, ut ait Eusebius lib. 3. Historiae cap. 17. *Neronianae impietatis, bellique et alii adversus Deum successorem se ipsum professus est.* Hanc quidem Persecutionem admittit Dodwellus; sed brevissimam fuisse affirmat, utpote quae vix unum annum potuerit implere; et minime cruentam, cum ne ad cruciatus quidem, nedum ad caedes progressa fuerit. Ejus brevitatem certo se argumento demonstrare existimat, quod Brutius apud Eusebium lib. 3. Historiae cap. 18. asserat, *Flaviam Domitillam*, Flavii Clementis, ejus qui tunc temporis Romae Consul fuit, neptem, una cum multis aliis, anno 15. Domitiani in exsilium deportatam fuisse. Atqui Tribunitiae, inquit, potestatis annum 15. iniit Domitianus mense Septembri, qui cum eodem mense anno sequenti, post revocatam, ut auctor est Tertullianus, persecutionem, interemtus fuerit, ultra solidum annum persecutio differri non potest. Tertulliani verba haec sunt in Apologetico: *Tentaverat et Domitianus, portio Neronis, de crudelitate: sed qua et homo, facile coeptum repressit, restitutis etiam quos relegaverat* etc. Unde sic concludit Dodwellus: „Tentavit itaque Domitianus; non gladio ferociit. Relegavit „Confessos; non capitali, sed nec membrorum supplicio affecit. Nec alii „quam exsules ex probis Ecclesiae monumentis haberi possunt."

28. Verum ex Brutii verbis, quae pro asserenda persecutionis hujus brevitate profert Dodwellus, nihil aliud deduci potest, quam hanc procellam anno 15. Domitiani maxime efferbuisse, sed quae tamen multo antea excitata fuisse poterat. Et quidem Eusebius, qui Brutium legerat, (quidquid enim ex Brutio superest ab Eusebio habemus) biennio ante Domitillae exsilium, persecutionem consignat, cui consentit Chronici paschalis auctor, asserens ex Brutii Historia *multos Christianos anno 14. Domitiani martyrium fecisse,* quam ideo persecutionem doctissimus pater Antonius Pagius anno 93. incepisse contendit, quamvis eam Cardinalis Baronius biennio antea contigisse putaverit. Dodwelli sententiae ipse etiam adversatur Hieronymus, qui Johannem anno 14. Domitiani in ollam ignitam Romae conjectum fuisse refert. Et quidem longe antea Domitianus se *Deum ac Dominum* appellari voluerat, ut non ex Eusebio solum aut Christianis, sed etiam ex ethnicis scriptoribus certum est. Tandem hanc persecutionem diuturniorem fuisse probant sincera, et, ut admittit Dodwellus, ab auctore coaevo scripta, Acta sancti Ignatii, ubi sanctus Martyr *multarum sub Domitiano persecutionum procellas* sustinuisse memoratur. Ex his patet quam parum intersit, an exsules ab ipso Domitiano paullo ante ejus necem, ut innuit Tertullianus, revocati fuerint, an ab ejus successore. Certe Eusebius prolato etiam Tertulliani loco, id a Nerva praestitum fuisse refert *ex iis qui rerum tunc temporis gestarum historiam condiderunt.* Idem censet Clemens Alexandrinus in libro de Divite salvando; et Nerva apud Dionem Xiphilini *reos impietatis absolvisse* dicitur. Denique Johannes nonnisi interfecto Domitiano, et rescissis a senatu ejus actis ab exsilio rediit Ephesum.

29. Hanc autem persecutionem ad caedes usque processisse, vel ex solo ejusdem *Johannis* exemplo probari posset, qui licet miraculo servatus, sententiam tamen exceperat capitalem. His etiam diebus *Antipas* apud Pergamum passus est, cujus martyrium in Apocalypsi cap. 2. laudatur, et apud Tertullianum in Scorpiaco, quod solo populi furore contigisse ait Dodwellus; sed unde haec habet? Acta enim vulgata eum

quidem a multitudine comprehensum fuisse tradunt; sed tamen Praesidi oblatus est. Et Praeses quidem eum, quod *Imperatorum decretis* non obtemperaret, et *deorum religionem* negligeret, meritis suppliciis *ex Romanarum legum praescripto* se affecturum comminatus est. Hinc Martyr ad Dianae templum raptus, et in bove aeneo candenti inclusus vitam finiit, quae sane omnia apertam persecutionem repraesentant. Nobis etiam favet Brutius, qui apud Eusebium, cum in Chronico, tum in Historia, *plurimos Christianos sub Domitiana fecisse martyrium* scribit. Ex quibus ait Flaviam Domitillam cum multis aliis in exsilium deportatam fuisse, ob sexus forte aut conditionis rationem. Unde alios occisos fuisse dicendum est, alios vero bonis privatos tantummodo, aut in exsilium amandatos. Nec id conjectando dicimus, quod nempe disertis verbis legitur relatum apud Dionem Xiphilini. *Eodem anno*, inquit, *Domitianus cum alios multos, tum vero Fabium Clementem consulem, (etsi patruelis ejus erat, et Flaviam Domitillam, Domitiani consanguineam, uxorem haberet) morte affecit, illato ambobus crimine impietatis. Cujus rei causa multi, qui in Judaeorum,* (sic ethnici Christianos Judaismi, Atheismi, aut impietatis reos appellabant) *mores transierant damnati sunt; quorum pars spoliata facultatibus; Domitilla tantummodo in Pandateriam relegata est. Glabrionem quoque, qui cum Trajano magistratum gesserat, accusatum praeter cetera superioris criminis .... interfici jussit.* Huc revocari debet Hieronymi locus ex Epitaphio Paulae, ubi haec *ad insulam Pontiam delata, quam clarissimae quondam feminarum, sub Domitiano principe, pro confessione nominis Christiani Flaviae Domitillae nobilitavit exsilium,* invisisse dicitur *cellulas, in quibus illa longum martyrium duxerat.* Itaque *tentavit,* ut loquitur Tertullianus, Christianos Domitianus, sed tam gladio, quam exsilio: nec ideo suspecta inde erunt monumenta, quae aliquot Martyres sub Domitiani persecutione coronatos celebrant.

30. Inter Domitiani et Decii tempora persecutiones non ita paucas fuisse atque censet Dodwellus.

30. Rescissis tum *Nervae* Imperatoris, tum etiam Senatus auctoritate Domitiani actis, Ecclesia pacem recuperavit, quam usque ad Decii tempora ita perseverasse affirmat Dodwellus, ut toto hoc temporis intervallo, praeter persecutiones aliquas locales, Christianis tuto religionem suam colere et promovere licuerit. At licet ultro fateamur, non semper et ubique terrarum persecutiones ita ingruisse, ut nulla dies, aut sane nullus annus sine Martyrum multitudine abierit; contendimus tamen persecutiones etiam eo tempore, quod inter Domitianum et Decium intercessit, frequentes fuisse aliquando locales ex Praesidum genio, aut etiam populorum et sacerdotum tumultu ad eas Praesides incitante; quandoque etiam ex specialibus Principum rescriptis. Immo nec etiam defuisse persecutiones publicis Imperatorum edictis decretas probabimus, in quibus multi Martyres occubuerunt.

31. Persecutionem *Trajani* (quae *Tertia* numeratur) diffusiorem fuisse quam Dodwellus putat.

31. Et quidem ut a Trajano, qui Nervae suffectus est, exordium sumamus, fatetur Dodwellus, non solum *Ignatium* Antiochenum, sed etiam *Rufum* et *Zozimum* Philippenses hujus Imperatoris jussu necatos fuisse. At neminem praeter eos in Syria passum fuisse colligit Dodwellus, „quod, inquit, Polycarpus, qui de istis scripsit in epistola ad „Philippenses, ceteros, si aliqui fuissent, minime omissurus fuisset.“ At mirum est virum perspicacissimum non advertisse, alios reipsa Martyres in hac epistola laudari, sic quippe habet apud Eusebium lib. 3. Historiae cap. 36. *Obsecro vos ut pareatis praepositis vestris, omnemque patientiam exerceatis, quam spectastis non solum in Ignatio, Rufo,* et *Zozimo viris beatissimis, sed etiam in aliis civibus et inquilinis vestris*, etc. Usseriana versio: *Sed et in aliis qui ex vobis sunt . . . ad debitum sibi locum a Domino, cui et compassi sunt, abierunt.* Idem innuit ipse Ignatius in epistola ad Romanos, in qua promptas ad seipsum devorandum bestias esse optat; quae quosdam veritae non tetigerant; seu, ut habet Hieronymus in Catalogo, *aliorum Martyrum corpus* non ausae fuerant attingere. Favent

Acta jam laudata ejusdem sancti Martyris, in quibus diserte legitur: *Trajanus omnes aut sacrificare, aut mori cogebat.* Observat autem Eusebius lib. 3. cap. 33. Imperatoris exemplo peculiarem quamdam persecutionem *per singulas civitates populari motu excitatam* fuisse, cujusmodi persecutiones cruentas fuisse patet vel ex solo *Symeonis* Episcopi Jerosolymitani exemplo, qui cum *constantissime Christi fidem professus esset, tandem sententia judicis cruci suffixus est.* Ad Trajani etiam tempora beati *Marci* necem revocat Chronici paschalis sive Alexandrini auctor. Marcus *Alexandriae,* inquit, *Episcopus erat, injecto in illum laqueo, a Bucoliis ita appellatis, usque ad Angelos locum ita dictum, tractus, ibi exustus est, prima die Pharmuthi; sicque martyrio vitam consummavit.* Ipso etiam tempore, ut censet Dodwellus, Arrius Antonius Fideles in Bythinia *instanter* persequebatur, cumque *omnes illius civitatis* Christiani sese manu facta ejus tribunali objecissent, *quibusdam duci jussis,* ut loquitur Tertullianus in lib. ad Scapulam, id est occidi, ceteros dimisit, dicendo, si vellent interire, praecipitia et restes eos habere. Hic referenda quoque esset Tiberiani Palaestinae primae Praesidis relatio ad Trajanum, ubi se in Christianis secundum Imperatoris mandata neci tradendis fatigatum fuisse fatetur, si de hujus instrumenti fide apud viros doctos constaret. At certissimum adhuc habemus de ea persecutione testimonium, epistolam scilicet Plinii Secundi ad Trajanum, ubi se Christianos delatos, post suppliciorum minas *duci* jussisse ait: sed tandem cum *multi omnis aetatis, omnis ordinis, utriusque sexus in periculum vocarentur,* et, ut ait Tertullianus Apologetici cap. 2. *damnatis quibusdam, quibusdam gradu pulsis, ipsa tamen multitudine perturbatus, quid de cetero ageret consuluit Imperatorem. Actum* Plinii Secundi, id est ordinem adversus Christianos cognoscendi ab eo servatum, laudat Trajanus in responsione, censetque eos, non equidem inquiri debere, sed delatos tamen puniendos esse, qua occasione, inquit Eusebius lib. 3. Historiae cap. 33. *plurimi ex fidelibus multiplicis martyrii certamen subierunt,* cum provinciarum Praesidibus et populis insidias adversus Christianos struere licet. Porro ex eadem Plinii epistola certum est, conventus seu (ut vocat) hetaerias, id est quaslibet societates seu conventicula, Trajani edicto vetitos fuisse.

32. Sub *Hadriano* Persecutionem (quam Tertiae [1] appendicem alii, alii Quartam dicunt) revera fuisse, contra Dodwelli assertum probatur.

32. Hadriani Persecutionem alii Quartam appellant, alii Tertiae appendicem: at rem uno versu se conficere existimat Dodwellus, ne unicum quidem Martyrem toto Hadriani tempore admittendo. Sententiam suam probare conatur ex Justini Apologia, ubi sanctus Martyr Hadriani exemplum Antonino proponit, ut pacem Christianis impetraret, *qua fronte,* inquit Dodwellus, *eo nomine usurus, si ipsemet Hadrianus persecutus fuisset?* At admissa Hadriani Persecutione, optimum fuisse Justini argumentum quis non videat, modo Hadrianus aliquando tandem persecutionem sedaverit? Antoninum quippe adhortatur Justinus, ut agnita Christianorum innocentia, ab eorum caede cessari juberet, Hadriani scilicet exemplo, qui post varias Christianorum persecutiones, Philosophorum Christianorum apologiis et aliquot Praesidum rescriptis tandem convictus, ab eorum vexationibus et caedibus abstineri jusserat. Hanc Justini mentem fuisse patet ex eo, quod Hadriani rescriptum ad Minucium Fundanum Apologiae suae inseruerit. Hoc enim rescripto declarat Imperator, se Serenii Graniani decessoris Minucii monitu statuere, ne deinceps Christiani absque sollemnibus juris processibus damnarentur. Ex qua Serenii relatione persecutionem quidem *imminentem* colligi posse ait Dodwellus, non vero *ardentem.* At contradicit Eusebius: *Monebat,* inquit lib. 4. Hist. cap. 8. *iniquum videri, Christianos nullo objecto crimine tumultuosis vulgi clamoribus gratificandi studio indicta causa occidere.* Rescripsit

1) *Qui hanc* Tertiam *dicunt, sequentes unitate minus notant usque ad* Aurelianum, *sub quo Persecutionem IX. ponunt, quam alii non numerant speciatim.*

Imperator, *ne quis posthac sine objectu criminis et legitima occasione condemnaretur.* Porro idem Justinus aliud argumentum nobis suppeditat, ex quo elicitur Martyres aliquot sub Hadriano claruisse. Hic enim de conversione sua agens, (quam imperante Hadriano contigisse extra dubium est) refert se occasione Martyrum Christianae religionis veritatem agnovisse. *Cum ego Platonis disciplinae sectator,* inquit in Apol. I. *calumniose audirem Christianos deferri; intrepide autem ad mortem, et alia quae terribilia esse censentur omnia, adire conspicerem, statui apud me,* etc. *Quis etenim voluptatum consectator--- mortem libenter complecti queat,* etc.

33. Nedum Christianis faverit Hadrianus.

33. Nec etiam Hadriani odium in Judaeos Christianis ejus favorem conciliavit, ut putat Dodwellus. Verum quidem est, Barchochebam, factionis Judaicae ducem, plurimos e Christianis morte et suppliciis affecisse, quod Christum negare nollent, referente Justino; quodque adversus Romanos nollent rebellare, testante Eusebio in Chronico, cui Orosius ceterique consentiunt; sed, ut aiebat Justinus in epistola ad Diognetum: *Adversus* Christianos *Judaei bellum gerunt, et Graeci eos persequuntur; et osores eorum causas inimicitiarum dicere nequeunt.* Multo minus favisse Christianis dicendus est idem Imperator in Jerosolymitanae urbis restauratione, qui hac ipsa occasione, in Christianae religionis odium, sacrorum locorum memoriam, erectis idolis abolere conatus est. Id testantur sanctus Paulinus epist. 31. ad Severum, Hieronymus epist. 13. ad Paulinum, Severus Sulpicius lib. 2. Historiae sacrae, aliique passim Scriptores ecclesiastici, quibus ne unicum quidem auctorem opponit Dodwellus, sufficere ratus quod dixit, ejusmodi loca sacra Hadriano ignota fuisse, nec eorum memoriam a Christianis fuisse servatam. Verum loca sacra non solum apud Christianos, sed etiam apud Gentiles celebrata fuisse etiam post Hadriani tempora testis est Origenes, qui Bethleem speluncam adhuc suo tempore apud infideles celebrem fuisse dicit lib. I. contra Celsum, *quod ibi natus esset Jesus, qui a Christianis adoratur.* Et quidem apud Eusebium lib. 6. Historiae cap. II. Alexander Jerosolymae Episcopus factus est, cum huc ex Cappadocia *sacra loca* visitaturus accessisset.

34. Cujus animi saevitia et superstitio persecutioni, quam dein sedavit, occasionem praebuere.

34. Jam vero certum est Hadriani genium ad caedes propensissimum fuisse, cui, teste Spartiano, *saevitia ingenita* erat, quique *multas caedes* fecisse apud Dionem Cassium memoratur: et licet, ut ait Tertullianus in Apologetico, *nullas contra Christianos leges impresserit, erat* tamen *omnium curiositatum explorator.* Unde, Spartiano jam laudato testante, *sacra Romana diligentissime curavit, peregrina contemsit, et Pontificis maximi officium peregit,* atque *Eleusina sacra suscepit.* Qui cum Athenis hiemem exegisset, et omnibus paene Graeciae sacris, ut refert Hieronymus in Catalogo, ubi de Quadrato, fuisset initiatus, Gentilibus Christianos vexandi occasionem praebuit, quam persecutionem, *gravissimam fuisse* asserit idem Hieronymus in epistola ad Magnum Oratorem Romanum. Hanc tamen ipsemet postea, Aristidis et Quadrati Christianorum apologiis persuasus, sedavit. Porro hunc Quadratum eumdem esse existimat Hieronymus, qui, ex Dionysio Corinthiorum Episcopo apud Eusebium lib. 4. Historiae cap. 23. post *Publii* Episcopi Atheniensis martyrium, ejus loco suffectus, ecclesiam illam grandi terrore dispersam congregavit, ac conventus ecclesiasticos, qui fieri desierant, restituit; sed duos Quadratos in unum ab Hieronymo conflatos fuisse contendit Valesius. Ut ut sit, ex his omnibus quae protulimus patet, Martyrologiorum fidem non esse rejiciendam, in quibus aliquot Martyres sub Hadriano coronati recensentur, quibus adjiciendus est *Marius* dux militum, qui pro fide occisus dicitur *tempore Hadriani Imperatoris*, ex inscriptione in coemeterio Callisti reperta, Romae subterraneae lib. 3. cap. 22. ubi cum *lacrymis et metu* a bene merentibus depositus est, haud dubie propter ingruentem persecutionem.

35. Sub ***Antonino Pio*** **nec defuisse persecutiones multas.**

35. Sub Antonino Pio persecutiones locales, et quidem *multas* admittit Dodwellus, in quibus etiam nonnullos Martyres exstitisse fatetur. Ex his recenset *Polycarpum* cum 12. *Philadelphiensibus, Justinum.* et eos qui in ejus Apologia memorantur *Lucium*, etc. At licet istos Martyres sub Marco passos esse censeamus, haud tamen inficiamur Pio imperante Martyres aliquot exstitisse, id quippe disertis verbis Justinus affirmat in Apologia ad ipsum Pium data. *Propter confessionem,* inquit, *torquetis . . . causa non judicata supplicia infertis.* Et post multa: *Ad inquisitionem vestram Christianos nos esse profitemur, cum quidem mortis supplicium professis propositum sciamus. Si enim humanum exspectaremus regnum, inficiaremur utique ne occideremur,* etc. *Perlibenter Christum confitemur, mortem quoque adimus,* etc. *Ad mortem rapimur,* etc. Haec autem Imperatoris auctoritate fuisse facta, patet ex Apologiae conclusione, ubi sic beatus Martyr Pium alloquitur: *Neque ita contra eos, qui nihil per injuriam iniqui admiserunt, perinde atque adversus hostes supplicium capitis statuite. Illud autem vobis praedicimus, vos minime evasuros esse futurum Dei judicium, si in hac iniquitate perduraveritis.* Hanc vero Apologiam ad Pii initia referri non posse perspicuum est, tum ex eo quod in ea Marcionitarum faciat mentionem, qui sane tunc nondum sectam fecerant; tum ex his Justini verbis: *Ante annos* CL. *Christus sub Cerenio natus est,* annus quippe CL. Christi, cum Pii XIII. componi debet. Porro idem Justinus in Dialogo cum Tryphone ait, Christianos, quod Christi nomen abnegare renuerent, morte fuisse affectos, tum circa medium haec habet: *Quod namque dum gladio percutimur, et in crucem agimur, et bestiis objicimur, et vinculis, et igne, et tormentis aliis omnibus plectimur, et excruciamur, a professione nostra non discedamus, satis constat.* Deinde: *In toto mundo nemini Christianorum vivere permittitur.* His suffragatur Inscriptio vetus ex coemeterio Callisti eruta Romae subterraneae lib. 3. cap. 22. quae *Alexandri* Martyris epitaphium exhibet, ubi *tempora* tam *infausta* sub Antonino Imp. fuisse dicuntur, ut ne *in cavernis* quidem salvari possent Christiani, nec ab amicis aut parentibus sepeliri. Et sane Pius, teste Capitolino, ita erga suos deos erat affectus, ut eis continue sacrificaret, quod per semetipsum faciebat, *ne uno quidem die per vicarios, nisi aeger,* etc. Si autem aliquando a caedibus voluerit temperari, illud in causa fuit, quod Christiani per mortem *victores* evaderent, cum iis, inquiebat, *mori esset optabile.* Id ex ejus rescripto patet apud Eusebium lib. 4. Historiae cap. 13. quod rescriptum etsi Marci foret, ut Valesius contendit, ex Melitonis Apologia apud Eusebium lib. 4. cap. 26. constat, Pium ad multas civitates litteras dedisse, ut tumultus adversus Christianos concitati sedarentur. Ejusmodi autem tumultus ad caedes usque processisse, vel ex rescripto laudato probari potest, ubi haec leguntur: *Et Christianos expellitis, et ad mortem usque perurgetis.*

36. Sub ***Marco Aurelio*** **Persecutionem generalem (quae** ***Quinta*** **ponitur), extitisse.**

36. Polycarpi Smyrnensis, Justini, aliorumque Martyrum necem, quam alii sub Marco contigisse putant, Dodwellus, ut jam diximus, ad Pii tempora revocavit. De his fusius disputare non vacat; cum alias nobis suppetant argumenta de persecutione, quam sub Marco excitatam fuisse tradunt. Observari tamen velim non recte a Dodwello dictum, nullos alios, praeter eos quorum nomina recenset, id est tres Martyres, ex Justini Apologia 1. colligi posse. Ipse enim Justinus generalem quasi persecutionem in hac Apologia innuit, quod vel ex ejus initio patet. Hanc quippe sic orditur: *Quae heri et proximis diebus, in urbe vestra, o Romani, sub Urbicio accidere; et quae ubique locorum similiter citra rationem omnem a Praesidibus fiunt,* etc. *Maligni daemones--- occidi nos procurant* etc. Tum quid Romae fieret exponit, necem scilicet *Ptolemaei* et *sociorum,* quos Urbicius, dissimulata eorum innocentia, ob unicam nominis Christiani confessionem, morti addixerat. Porro hanc Apologiam Marco oblatam fuisse dicemus in Admonitione ad illorum

Martyrum passionem infra, sed ea de re fusius disserentem consule doctissimum P. Antonium Pagium ad annum 162. Nos interim quid de Marci persecutione sentiat Dodwellus videamus.

37. Quaenam hic objiciat Dodwellus.

37. Affirmat Dodwellus „persecutionem, quae sub Marco contigit, „nec Imperatorem auctorem habuisse, nec tot Martyres coronasse quot „vulgo referuntur. Martyres autem solos admittit *Lugdunenses,* quos solo „infanticidiorum et concubituum incestuosorum nomine ex servorum testi„monio convictos, condemnatos fuisse dicit. *Unde,* inquit, *non est quod „miremur rescriptum esse a clementissimo alioqui et mitissimo Imperatore de „puniendis Christianis; quod tamen ea aequitate temperavit, ne in alienorum „Christianorum fraudem cederet, praeterquam Lugdunensium atque Viennen„sium.* Haec anno 7. Marci contigisse contendit, propterea quod ludi „Lugdunensis, quos quinquennales putat, eo anno celebrati fuerint, non „autem Marci anno 17. quo tamen anno hos Martyres consummatos „fuisse Eusebius in Historia commemorat. Porro quae in aliis provin„ciis sub Marco efferbuere persecutiones, nihil aliud quam veluti hujus „Lugdunenses persecutionis appendices esse contendit. Rem vero sic „explicat. Pervulgata apud Helladem Lugdunensium Martyrum fama, „quasi de infanticidiis et incestibus convicti damnatique fuissent, statim „populares motus in ea provincia adversus Christianos commoti sunt, in „quibus tamen nullae caedes, cum urbici magistratus, qui soli in iis „tumultibus saeviebant, jus gladii non haberent. Et hac occasione Apo„logiam scripsit Athenagoras. Eadem fama in Asiam pertingens, trans„iit et simul cum ea populorum rabies, quae occasionem praebuit „Apollinari Hierapolitano et Melitoni Sardensi Apologias etiam suas „conscribendi.“ Haec ille, quae singillatim discutienda sunt.

38. Confutantur omnia. In Christianos saevitum fuisse quod Christiani essent.

38. Et primo quidem *Lugdunensium Martyrum* necem anno 17. Marci consignandam esse ex Eusebii Historia, nec etiam dissentiente Chronico, probamus in Admonitione ad horum Martyrum Acta pag. 60. Ludos autem Lugdunenses quinquennales fuisse *probabile* censet, sed non evincit Dodwellus. Multos ejusmodi ludos annuos fuisse post illustrissimum Archiepiscopum Petrum de Marca probat doctissimus P. Antonius Pagius. Quin etiamsi Lugdunenses quinquennales fuisse admitterentur, nihil inde certi haberetur, cum quandoque differrentur istiusmodi ludi, aut etiam anticiparentur, quo vel semel facto, ordo perturbatus remanebat. Atque inde corruit Dodwelli argumentum. Eleutherii vero pontificatus initium ex Eutychio, decimi saeculi auctore graeco, potius repetendum esse, quam ex Eusebio aliisque veteribus scriptoribus, nemo facile sibi persuadebit. Jam ex ipsamet Lugdunensium epistola videndum est, quo nomine Martyres illi condemnati fuerint, an quasi de flagitiis convicti, ut censet Dodwellus, an solummodo quod fuerint Christiani. Certe *Attalus* num. 3. Praesidi oblatus cum *id unum ab eo quaereret* Praeses, *essetne Christianus; ille se esse Christianum clarissima voce professus, in Martyrum numerum relatus est,* et idem num. 2. per amphitheatrum circumductus est *praecedente ipsum tabella, in qua latino sermone inscriptum erat* HIC EST ATTALUS CHRISTIANUS. Et num. 10. *Illi qui se id quod revera erant esse profitebantur, tamquam Christiani conjiciebantur in vincula, nullo alio crimine ipsis objecto.* Certe Athenagoras ob id potissimum ad Imperatores querelas detulit, quod solo Christiani nominis titulo, posthabito quolibet vitae eorum examine, Christi discipuli condemnarentur; idque per judices. *Nomine tenus,* inquit, *dumtaxat accusamur .... Etenim judices non tam quid commiserit reus aliquis nostrum, inquirunt, quam ipsi nomini tamquam certo sceleri illudunt.* Haud tamen imus inficias, varia flagitia Christianis imputata fuisse: sed aliud est accusari, aliud convinci. Et sane Imperatoris rescriptum in Lugdunensium Martyrum causa, adversus Christianos, ut Christianos, non vero ut infanticidas aut incestuosos, datum fuisse constat. Decrevit quippe Imperator, *ut con-*

fitentes gladio caederentur; hi vero qui negarent, dimitterentur incolumes. Jam si rescriptum istud adversus infanticidas etc. latum fuisset, ut contendit Dodwellus; Christiani negantes haec flagitia a se perpetrata dimitti debuissent: et apostatae ea confitentes debuissent trucidari secundum Imperatoris mandatum; at contrarium evenit; nam qui Christi nomen confitebantur, martyrio affecti sunt; ceteri vero liberi evasere. Idem rescriptum arbitrio suo ad solos Lugdunenses et Viennenses Christianos restringit Dodwellus. Nec enim id vel ex Lugdunensium epistola, vel ex alio antiquo monumento conficitur. Ceterum ad hanc persecutionem *Benigni* Divionensis, *Symphoriani* Augustodunensis, aliorumque Martyrum necem revocandam esse probamus in Admonitione ad ejusdem Symphoriani Acta. Quin et plerosque Martyres, qui vulgo sub Aureliano in Burgundia passi dicuntur, ad Aurelii tempora revocari debere vix dubitamus. Sed ea de re consulendus est Franciscus Bosquetus lib. 2. Historiarum Ecclesiae Gallicanae cap. 26. et sequentibus.

39. De tempore Martyrum Lugdunensium.

39. Jam vero si Martyres Lugdunenses anno 17. Marci necati fuerint, fieri non potuit, ut Athenagoras eorum occasione Apologiam suam pro Christianis conscripserit. Verum aliud ipsamet Apologia nobis subministrat argumentum, ex quo evincimus, Athenagorae, dum scriberet, Lugdunensium epistolam ignotam fuisse. Hic quippe de calumniis adversus Christianos intentatis agens, ita esse falsas asseverat, *ut ne ullus tam impudenter mendax umquam repertus sit, qui se vidisse fateatur* etc. *Atqui et servos,* inquit, *aliqui nostrum possident alii plures, alii pauciores, quos ea quae facimus latere non possunt. Verum ne ex illis quidem ullus adversum nos tale quicquam vel mentitus est.* Qua autem fronte haec Athenagoras occasione epistolae Lugdunensium dicturus fuisset, in qua legitur num. 3. *Capti sunt quidam nostrorum servi qui Gentiles erant, qui ... Thiestaeas quasdam coenas et incestos Oedipi concubitus et alias ... adversus nos ementiti sunt.*

40. Persecutiones populorum clamoribus excitatas, ad Praesides esse delatas. Edicta quoque Imperialia adversus Christianos tunc promulgata fuisse.

40. Has vero persecutiones populorum quidem clamoribus excitatas, et magistratuum urbicorum auctoritate roboratas facile admittimus: sed quae tamen postea ad Praesides, qui jure gladii gaudebant, deferrentur, quod idem Athenagoras disertis verbis affirmat: *Innocentium fama violatur, tanta quidem calumniatorum frequentia, ut Proconsules et Praefecti a vobis in diversas provincias missi, causis audiendis non sufficiant.* Nonnullos Praesides recenset Tertullianus in libro ad Scapulam, qui circa haec tempora saevientes in Christianos divinitus puniti fuerant. Ex illis unus est Caecilius Capella, *qui in exitu Byzantino, Christiani gaudete exclamavit,* quod scilicet capto per Severum Byzantio, persecutio quam ipse commoverat, cessatura esset. Hanc procul dubio persecutionem indicare volebat Epiphanius lib. 2. haeres. 54. in qua *Theodorus Coriarius, homo apprime litteris eruditus,* sed postea novae haereseos inventor futurus, *cum aliis plerisque ab urbis Praefecto comprehensus,* in quaestione fidem negavit cum e contrario *ceteri Dei famuli reportata victoria caeleste praemium consecuti* fuissent, *martyrio pro Christo perfuncti.* Imperialia vero edicta adversus Christianos tunc temporis vulgata fuisse, testatur Melito Sardensis in Apologia, apud Eusebium lib. 4. Historiae cap. 26. *Quod,* inquit, *numquam antea factum fuerat, persecutionem nunc patitur piorum hominum genus, novis per Asiam decretis exagitatum. Impudentissimi namque delatores .... ex imperialibus edictis occasionem nacti, palam diu noctuque grassantur* etc. Haec Melito, qui tamen videtur in dubium revocare, an ejusmodi edicta ab ipso Imperatore re ipsa emanassent. Sed nihil refert, cum eorum occasione Christiani suppliciis et morte afficerentur. *Si,* inquit Melito ad Imperatorem, *haec tuo jussu fiant, recte atque ordinate facta sunt ... nos libenti animo ejusmodi mortis praemium ferimus* etc. Idem Melito in libro de Paschate, quem se sub Servilio Paulo Asiae Proconsule scripsisse dicit apud Eusebium lib. 5. cap. 18. *Sagarim*

commemorat, *qui eodem tempore martyrium passus est.* Eumdem Martyrem Polycrates in epistola ad Victorem simul cum *Thrasea* Eumeniae Episcopo et Martyre, aliisque sanctis viris laudat. Thraseae Martyris meminit Apollonius in libro adversus Cataphryges, apud Eusebium loco laudato.

41. Persecutionis hujus acerbitati non officit Marci mansuetudo.

41. Ex his omnibus patet jure ab Eusebio dictum fuisse, sub Marci imperio *ex incursione popularium innumerabiles prope Martyres per universum orbem enituisse.* Populares enim istae commotiones, ad Praesides tandem delatae, ad mortem usque progrediebantur, ut ex Lugdunensium nece patet, quam Eusebius in specimen se retulisse dicit, ut ex hoc exemplo, quae in aliis provinciis fiebant quivis conjectare posset. Eusebio consentit Chronici Paschalis auctor, qui variis Marci annis varios Martyres consignat. Antiquiorem etiam istis auctorem habemus, Theophilum scilicet, qui Antiochenae ecclesiae imperante Marco praefuit. Sic vero loquitur in fine lib. 3. ad Autolicum: *Christianos, qui verum Deum venerantur, hactenus sunt persecuti, nec adhuc hodie persequi cessant... Quosdam eorum qui festinant ad virtutem capessendam, et sanctam vitam agunt, lapidibus obruere, quosdam interfecere. Adhuc hodie non cessant Christianos crudelissime et immanissime virgis caedere* etc. Denique Christianos aliquot sub Marco in metallis desudasse colligimus ex epistola Dionysii Corinthiorum Episcopi ad Soterem Papam, ubi eum laudat, quod *fratribus qui in metallis opus faciunt necessaria suppeditarit.* Nec est quod adeo Marci mansuetudinem ventitet Dodwellus, quem non solum superstitiosum, sed etiam *nonnumquam contra manifestos et gravium criminum reos inexorabilem fuisse observat* Capitolinus. Ex hujusmodi autem reis Christianos in Gentilium et Marci ipsius opinione fuisse Dodwellus ipse non inficiabitur. Certe parum aequus erga Christianos Marcus fuit, qui pluviam, quam toti exercitui in Marcomannico bello laboranti ipsi impetrarant, Mercurio suo attribuit, ut refert Dio Xiphilini, et confirmatur ex argenteo nummo gazae regiae, de quo Pagius ad annum 174. Hujus pluviae occasione rescriptum a Marco in Christianorum gratiam datum fuisse tradit Tertullianus, pluviae vero Apollinaris, Eusebius, aliique passim auctores meminerunt; at nec Marci epistolam, quae Justini Apologiae adjuncta est, sinceram esse; nec legionem inde fulminatricem (quod tamen innuit Apollinaris) fuisse dictam consentiunt fere omnes viri eruditi. Et sane observat Eusebius lib. 5. Historiae cap. 5. Gentiles hoc quidem miraculum commemorasse, quod *tamen,* inquit, *nostrorum precibus factum fuisse confessi non sunt.* Alii quippe ipsum magicis incantationibus, alii Marci ad Jovem precibus attribuerunt. In his Capitolinum, Claudianum, et Themistium recenset Valesius in notis ad hunc locum. Porro hanc Gentilium opinionem fuisse ex columna Antoniniana, quae Romae adhuc superest, discimus, ubi inter alia Marci Aurelii gesta, quae istic anaglyphice insculpta habentur, visitur Jovis effigies pluvias fundentis. Hanc Baronius tom. 2. Annalium repraesentat, sed expressius habetur in tabulis a Petro Sancti-Bartoli Romae nuper aeri incisis.

42. Sub Commodo etc. tranquilliora Ecclesiae tempora, quamvis nec sine aliquot Christianorum caedibus.

42. Sub Commodo Imperatore, *Res nostrae,* inquit Eusebius lib. 5. cap. 21. *in tranquilliore statu versabantur, pace per Dei gratiam cunctas orbis terrarum ecclesias complexa.* Post hujus necem, et occiso paullo post, qui ei suffectus fuerat, Pertinace; Didius Julianus a praetorianis militibus Imperator dictus est. Sed cum eodem tempore tres exercituum duces Severus in Pannonia, Pescennius Niger in Oriente, et Albinus in Galliis imperium arripuissent; turbatis imperii rebus, Ecclesia pace fruebatur. Hanc pacem ad decimum usque Severi annum, id est Christi 202. prorogat Eusebius, cui plerique auctores consentiunt, quamvis aliquot Christianorum caedibus eam antea violatam fuisse negari non possit. Certe Scillitani Martyres anno Christi 200. sub Saturnino proconsule in Africa interemti sunt, ut ex Claudii consulatu, qui in eorum Actis exprimitur, colligimus.

43—45. Sub Severo Persecutionem (quae Sexta dicitur) fuisse generalem atque saevissimam.

43. Porro Severi Persecutionem ita generalem fuisse censuit Eusebius, ut in ea *per omnes ubique locorum Ecclesias ab athletis pro pietate certantibus illustria confecta fuisse martyria* asseverare non dubitaverit, lib. 6. Historiae cap. 1. Quibus, ut videtur, verbis permotus Dodwellus num. 43. hanc persecutionem *longe lateque per Romanas provincias grassatam* fuisse fatetur, quamquam paullo post, quasi mutata aut emendata sententia, paucos Martyres in ea persecutione passos fuisse scribit, quod se ex Eusebii Historia *facile colligere,* ait, *qui nec multos recensuit, nec multos a se significat esse praetermissos.* Verum cum disertis verbis Eusebius Martyrum multitudinem in ea persecutione e medio sublatam admiserit, nescio quo pacto ex ejus verbis contrarium eliciat Dodwellus: maxime quod sibi ipsi in aliis etiam locis Eusebius consentiat, praesertim cap. 2. ubi Alexandrinae persecutionis occasione ait: *Cum persecutionis ardentissimum flagraret incendium, atque innumerabiles martyrio coronarentur.* Paucorum quidem nomina recensuit, cum de aliis agere nihil ad ejus institutum pertineret, sive quod alias peculiarem de Martyribus collectionem adornasset, sive quod hic de Martyribus occasione tantummodo Origenis loqueretur, ut ex tota ejus narrationis serie patet. Multos autem a se praetermissos significat cap. 1. cum ubique terrarum martyria illustria fuisse refert, tum subdit Alexandriae persecutionem potissimum saeviisse, *ubi multi pugiles* etc. tametsi unicum *Leonidem* Origenis patrem nominat ex his qui tum passi sunt. *Praecipue,* inquit, martyria *Alexandriae percrebuerunt,* μάλιστα δὲ ἐπλήθυνεν ἐπ' Ἀλεξανδρείας, *cum ex universa Aegypto ac Thebaide lectissimi pugiles eo tamquam in amplissimum Dei stadium deducerentur, et cujusque modi tormenta, mortesque animo invicto perpessi .... inter quos Leonides* etc. Alios item in progressu persecutionis Martyres praeter Origenis discipulos commemorat Eusebius cap. 3. ubi idem Origenes sub Aquila Praefecto, *Laeti successore, omnibus sanctis Dei Martyribus notis pariter atque ignotis* promtissime benevolentiae officia exhibuisse dicitur. Sed alium de eadem persecutione testem luculentissimum habemus Clementem Alexandrinum, qui ex Eusebio lib. 6. cap. 6. imperante Severo scribebat. Hic autem lib. 2. Stromaton sic loquitur: *Nobis autem sunt quotidie redundantes Martyrum fontes, qui nostris spectantur oculis, qui torrentur, et capite damnantur* etc. Et quidem haec persecutio adeo Christianorum animos conturbaverat, ut Judas istius temporis scriptor apud Eusebium cap. 7. *decantatum illum antichristi adventum jam tum imminere* existimaverit.

44. Sed Tertullianus in exponenda hujus persecutionis acerbitate prae ceteris excelluit, cujus occasione plura conscripsit opuscula: ex quibus loca aliquot in specimen proferimus, cum alias libri ejus integri exhibendi forent. Sic eam repraesentat in Apologetico cap. 12. *Crucibus et stipitibus imponitis Christianos . . . ungulis deraditis latera Christianorum . . . Cervices ponimus . . ad bestias impellimur . . . Ignibus urimur . . . in insulas relegamur* etc. Quod ipsa etiam Christianorum sepulcra violata fuerint conqueritur cap. 30. Christianos vero appellatos fuisse sarmentitios et semaxios dicit cap. 50. quod *ad stipitem dimidii axis revincti, sarmentorum ambitu exurerentur.* Hinc paullo post librum sic concludit: *Sed hoc agite, boni Praesides, meliores multo ad populum, si illis Christianos immolaveritis; cruciate, torquete, damnate, atterite nos* etc. Christianos quippe pari animo et Praesides et populi insectabantur, unde cap. 37. dixerat: *Quoties enim in Christianos desaevitis, partim animis propriis, partim legibus obsequentes, partim etiam, praeteritis vobis, suo jure nos inimicum vulgus invadit lapidibus et incendiis.* Ex quibus verbis observari velim, vulgi persecutiones ad caedes usque saepius processisse, quod toties in sua Dissertatione inficiatur Dodwellus. Ceterum parum refert, Romae an Carthagine Apologia haec conscripta fuerit, cum enim *ad Romani imperii Antistites* directa sit, plusquam localem arguit perse-

cutionem. Et quidem saepius in ea Tertullianus *Praesides* compellat, quo nomine provinciarum rectores designabantur. Nec mitiorem fuisse hanc persecutionem ex aliis ejusdem Tertulliani opusculis colligi potest. In lib. 1. ad Nationes ait, *Christianos interrogatos confiteri, damnatos gloriari, sponte confessos ad negationem comprimi*, etc. In exhortatione ad Martyres, quos *designatos Martyres* appellat, ad quaelibet supplicia fortiter perferenda adhortatur. Denique in libro Scorpiaci sic exclamat cap. 1. *Et nunc in praesentia rerum est medius ardor, ipsa canicula persecutionis, ab ipso scilicet Cynocephalo. Alios ignis, alios gladius, alios bestiae Christianos probaverunt. Alii fustibus interim et ungulis insuper degustata martyria in carcere esuriunt. Nos ipsi, ut lepores destinata venatio, de longinquo obsidemur* etc. Et cap. 11. *Ecce autem et odio habemur ab omnibus hominibus nominis causa . . et perducimur ad potestates, et interrogamur, et torquemur, et trucidamur*, etc. Tertulliano consentit Minucius Felix in dialogo, quem sub Octavii nomine circa idem tempus Romae conscripsit. *Quam pulcrum*, inquit, *spectaculum Deo, cum Christianus cum dolore congreditur, cum adversum minas et supplicia, et tormenta componitur, cum strepitum mortis et horrorem carnificis irridens inculcat* etc. Et paullo post Romanorum fortiores Christianis multo inferiores esse probans, ait: *Quot ex nostris non dexteram solum, sed totum corpus uri, cremari sine ullis ejulatibus pertulerunt... Pueri et mulierculae nostrae cruces et tormenta, feras et omnes suppliciorum terriculas inspirata patientia doloris illudunt.* Et sane persecutionem hanc Romae saeviisse probatur ex Natali, qui apud Eusebium lib. 6. Historiae cap. 27. ex Theodotianorum haeresi redux, Zephirino papae *vibicibus plagarum ostensis, quas pro Christi confessione pertulerat*, in communionem admissus est.

45. At Tertullianus, inquis, in Apologetico editionis Junii, inter alios Imperatores, qui nihil adversus Christianos edixere, Severum recenset. Sed etsi certum sit non ex aliis editis solum, aut codicibus mss. sed ex ipsomet etiam Eusebio, qui hunc locum laudat, *Verum*, non *Severum* legi debere: demus *Severum* hic memorari, quid inde inferendum est, nisi illam persecutionem etiam absque ullis Imperatoris edictis saevissimam fuisse? Edicti tamen adversus Christianos a Severo lati meminit Spartianus, cujus vim non minuit Dodwellus cum ait, edictum istud ab Imperatore, *circi theatrique clamoribus, ut credibile est, fatigato* emissum fuisse. Non inde etiam minor censenda est ista persecutio, si adversus Judaeos pariter et Christianos decreta fuerit. Verum instat Dodwellus: „Christianos quidem, inquit, fieri vetuit Severus; sed nihil „est quod jam facti, ejus jussu puniti fuisse dicantur. Unde infert, „quoscumque Martyres, qui a parentibus nati sunt, aut in Ecclesia in- „structi et educati, nisi sese obtulissent, aut alios ad fidem pertraxissent, „aut nisi ab aliis accusantibus ad judices delati fuissent, suspectorum „numero accensendos esse.“ Certe ut ut sit de aliis, in hac Dodwelli enumeratione pauci supersunt Christiani a persecutione immunes; illi scilicet tantummodo, qui a parentibus Christianis orti, ita sese occultabant, ut nec aliorum saluti providere possent, nec ab religionis nostrae inimicis deferri. Verum quamvis et isti ex Imperatoris edicto non perquirerentur, tantus erat adversus Christianos populi furor, ut ipsos etiam in capitis periculum venisse fatendum sit. Sicque quoquo se vertat Dodwellus, gravem sub Severo persecutionem admittat necesse est, a qua sane abhorruisse Severus dici non potest; qui, ut refert Spartianus, *infinita multorum caede crudelior habitus* est... *solum vitium crudelitatis excusans. De quo senatus ita judicavit, illum aut nasci non debuisse aut non mori, quod et nimis crudelis, et nimis utilis Reipublicae videretur.* Haec de persecutionis saevitia; jam de ejus diuturnitate agendum.

46. Eamdemque 46. Eam ad biennium restringit Dodwellus, quam nempe asserit occasione ludorum saecularium, qui anno 12. Severi celebrati sunt,

diuturniorem quam velit Dodwellus.

fuisse sedatam. *Ne tanta*, inquit, *sollemnitas cruore macularetur.* Alias tamen Dodwellus passim ludos publicos, quasi persecutionum occasiones proponit. Et quidem id Tertullianus disertis verbis asserit Apologetici cap. 35. *Propterea publici hostes Christiani, quia Imperatoribus neque vanos, neque temerarios honores dicant . . . O nos merito damnandos! cur enim vota et gaudia Caesarum casti et sobrii et probi expungimus? cur die laeto non laureis postes obumbramus, nec lucernis diem infringimus? Honesta res est, sollemnitate publica exigente, induere domui tuae habitum alicujus novi lupanaris* etc. Sic cum tristes et modesti in sollemnitatibus publicis apparerent Christiani, quasi publicae prosperitatis et Caesarum fortunae adversarii et inimici essent, accusabantur. Porro biennio diuturniorem in Africa persecutionem fuisse ex eodem Tertulliano patet, qui ea instante sex Africae praesides, praeter Minucium Timinianum in Actis SS. Perpetuae et Felicitatis memoratum, recenset, in libro ad Scapulam. Eam tamen aliquando minus, aliquando magis saeviisse pro Praesidum genio, non diffitemur. Nec brevior in Aegypto fuit, ut ex Eusebii narratione colligitur; nam anno 10. Severi, quo *Leonides* martyrio affectus fuit, Origenes 17. aetatis suae annum agebat, ex lib. 6. cap. 1. Anno sequenti catechumenis instruendis praefectus est, cap. 2. Deinde cum plures discipulos haberet, dimissa grammaticae professione, totum se litteris sacris dedit, et venditis voluminibus, quatuor obolis, qui ei ab emtore per singulos dies pendebantur, contentus fuit. *Hujusmodi disciplina,* inquit Eusebius, *et plane philosophica ratione vivendi pluribus deinceps annis uti perseveravit* etc. *Multos per annos nudis vestigiis ambulasse dicitur . . . . vino* etc. *diutissime abstinuit.* Tum aliis ejus virtutibus laudatis haec subdit: *Hujusmodi vitae exempla omnibus spectanda praebens, plures ex discipulis ad sui imitationem provocavit, ita ut multi Gentiles . . . ejus se magisterio submitterent. Qui cum fidem Christi sincere atque intimo mentis affectu accepissent, persecutionis illius tempore inclaruerunt, usque adeo ut quidam ex ipsis comprehensi martyrio perfuncti sint. Horum primus fuit Plutarchus* etc. quorum martyrium ideo in nostra collectione anno circiter 210. consignamus, quod *multorum annorum* verbis, quibus utitur Eusebius, non minus quam septem aut octo anni exprimi queant. His consentit Sulpicius Severus, triginta et octo annos inter Severianam et Decianam Persecutionem interponens. Cum enim Decius ante annum 249. non imperaverit, necesse est ut Severi persecutio usque ad annum 211. qui ipsi fuit extremus, prorogetur.

47. Sub *Antonino Caracalla* persecutionem aliquot in locis non desiisse.

47. Exstincto Severo, persecutionem in aliquot saltem provinciis non desiisse certum est, si Tertulliani liber ad Scapulam post Severi mortem conscriptus fuit. Certe de Severo, immo, et ut aliquibus placet, de Caracalla ejus filio, quasi jam non amplius imperassent, loqui videtur cap. 4. *Severus*, inquit, *pater Antonini, Christianorum memor fuit. Nam et Proculum . . . . quem et Antoninus optime noverat*, etc. Et infra: *Clarissimas feminas et clarissimos viros Severus sciens hujus sectae esse, non modo non laesit*, etc. Et paullo antea Aspri Proconsulis meminerat, quem sub Caracalla hanc in Africa dignitatem obtinuisse fatetur Dodwellus. In hoc autem libro sic de persecutione loquitur Tertullianus: *Nos quidem neque expavescimus, neque pertimescimus ea quae ab ignorantibus patimur: cum ad hanc sectam utique suscepta conditione ejus pacti veniamus, ut animas nostras auctorati in has pugnas accedamus . . . . cum omni saevitia vestra concertamus,* etc. Et cap. 4. hanc persecutionem in aliis quoque provinciis efferbuisse discimus, sed mitius quam in Africa. Hic enim Scapula vivos Christianos comburebat, in aliis autem provinciis gladio tenus puniebantur. *Pro Deo*, inquit, *vivo cremamur . . . Nam et nunc a Praeside Legionis, et a Praeside Mauritaniae vexatur hoc nomen, sed gladio tenus*, etc. Nec opponat aliquis Caracallam *Christiano lacte,* ut loquitur ibidem Tertullianus, *educatum* adversus Christianos non sae-

viisse. Haec enim absque ullo Caracallae mandato fieri potuerunt, immo et Caracallam, virum infamem, et a Christianorum moribus alienissimum, religionis respectu Christianis multum favisse nemo sibi facile persuadeat.

48. Uti nec sub *Heliogabalo*, ipsoque etiam *Alexandro*.

48. Jam vero neminem ex sequentibus Imperatoribus usque ad Maximinum inter persecutores recensent auctores antiqui; quamvis iis temporibus martyria defuisse veri simile non sit. Certe Heliogabalus id agebat, teste Lampridio, *ne quis Romae deus, nisi Heliogabalus coleretur; dicebatque . . . et Christianam devotionem illuc esse transferendam.* Ex quibus verbis colligit Dodwellus, Heliogabalum *pro suis* Christianos habuisse. Sed quo pacto, nisi Christiani se solem adorare fassi fuissent? Non enim iste, inquit Lampridius, *Romanas tantum voluit exstinguere religiones, sed per orbem terrae unum studuit, ut Heliogabalus deus unus ubique coleretur.* Alexandrum Heliogabali successorem Christianis favisse nemo potest inficiari, nisi omnes antiquos scriptores rejicere velit. Unde mirum est, tot Martyres sub ejus imperio passos a nonnullis recenseri. An id ad Praefectos, quos sub ejus imperio saevissimos fuisse aiunt, referendum est? An forte dicendum, aliquot Martyres, qui sub Severi persecutione passi sunt, ad Alexandri tempora incaute transferri, quod et ipse Severus fuerit appellatus? At *Callistus* Papa, qui eo imperante vivere desiit, inter Martyres in Kalendario Bucheriano recensetur.

49. *Maximinus* Persecutionem novam, et quidem triennii, (quae *Septima* habetur) excitavit. Nec sub *Philippis* defuere Christianorum caedes.

49. Post Alexandri necem Maximinus novam persecutionem excitavit in Alexandri odium, cujus tota paene familia ex Christianis constabat, ut affirmat Eusebius lib. 6. cap. 28. Apud Capitolinum Maximinus dicitur *omnes Alexandri ministros variis modis* interemisse, proindeque multos Christianos. In hac persecutione *Ambrosius* et *Protectus* Caesariensis presbyter, Origenis amici, comprehensi, ei occasionem praebuere librum scribendi *de exhortatione ad martyrium*, qui Graece et Latine Basileae editus est anno 1674. Porro etsi, teste Eusebio, solos Ecclesiarum antistites, *τοὺς τῶν ἐκκλησιῶν ἄρχοντας*, interfici Maximinus jusserit; ita tamen in aliquibus provinciis grassabatur ista persecutio, ut ceteri etiam Christiani ad necem raperentur. Id in Cappadocia sub Sereniano Praeside contigisse certo discimus ex sancti Firmiliani epistola ad sanctum Cyprianum, quae est inter Cyprianicas 75. Eadem tempestas *Pontianum* Papam sustulit, qui celebratur in Kalendario Bucheriano Idibus Augusti. In catalogo tamen Pontificum qui sub Liberio Papa conscriptus est, Pontianus cum *Hippolytho* Presbytero in Sardiniam relegatus, ibique *discinctus IV. Kalendas Octobris* dicitur. Antherus ejus successor uno tantum circiter mense sedem tenuit, sed nil de ejus martyrio exploratum habemus. Hanc persecutionem triennio integro, quo Maximinus imperavit, perdurasse innuit Eusebius lib. 6. cap. 28. diserteque affirmat Rufinus lib. 6. Historiae cap. 19. *Tribus annis a Maximino persecutione commota, in quibus finem et persecutionis fecit, et vitae.* Hanc tamen vix unico anno saeviisse contendit Dodwellus: sed perperam, ut egregie probat doctissimus Antonius Pagius ad ann. 235. et 238. *Tam* vero *crudelis fuit* Maximinus, *ut,* Julio Capitolino teste, *illum alii Cyclopem, alii Busiridem, alii Scironem, nonnulli Phalarim, multi Thyphonem vel Gygem vocarent.* Romae a senatu et privatis vota facta sunt, ne umquam Urbem videret. *Audiebat enim* Senatus, *alios in crucem sublatos, alios animalibus nuper occisis inclusos, alios feris objectos, alios fustibus occisos sine delectu dignitatis . . . Erat enim ei persuasum, nisi crudelitate imperium non teneri.* Et infra: Romanos ejus crudelitatem ferre non potuisse ait, quod *delatores evocaret, crimina fingeret, innocentes occideret, damnaret, omnes, quicumque in judicium venissent,* etc. Similia de eo habet Herodianus lib. 7. et 8. Sed de his satis: jam de Persecutione Decii agendum. Quod enim Alexandriae sub Philippis contigit, potius seditioni deputandum est quam persecutioni: ex quo tamen intelligimus

quam parum tuta esset quocumque tempore inter Gentiles Christianorum vita. De hac caede in nostra Collectione agitur infra.

50. Nemo hactenus in dubium revocarat, persecutionem a DECIO 50. 51.
Imperatore excitatam, saevissimam fuisse; quod unanimi consensu fatebantur tam antiqui, quam recentiores Scriptores ecclesiastici. At eos *fabulatores* fuisse, et *iniquissimos* primus omnium observavit Dodwellus, qui Imperatorem *Trajani, optimique principis titulis vivum a Senatu ornatum, mortuumque . . . in divos relatum, longe alium repraesentarunt quam suopte fuerit ingenio*, „qui etsi crediderit, *ut aliquid,* inquit Dod-„wellus, *superstitioni detur*, adversus Christianos pro reipublicae bono „saeviendum esse; modum tamen poenis nativa clementia, et ambitio de „temporum suorum felicitate concepta imposuissent.“ Haec et alia ejusmodi in Decii commendationem congerit Dodwellus. Verum etsi, excepta Christianorum causa, Decius inter bonos principes locum obtinere possit; neminem tamen inficiari posse existimo ejus persecutionem et saevissimam fuisse, et per universas Romani imperii provincias multorum Martyrum occasionem et causam. Ea de re Lactantius libro de Mortibus persecutorum cap. 4. *Exstitit post plurimos annos exsecrabile animal Decius, qui vexaret Ecclesiam . . . Et quasi hujus rei gratia provectus esset ad illud principale fastigium, furere protinus contra Deum caepit, ut protinus caderet.* Quibus verbis foedam Decii mortem ejus adversus Christianos furori tribuit Lactantius. Huic consentiunt Dionysius Alexandrinus apud Eusebium lib. 7. Hist. cap. 1. Constantinus M. in Oratione ad sanctorum coetum, aliique passim auctores: quibus praeivit Cyprianus, librum de lapsis sic incipiens: *Pax Ecclesiae reddita est, et, quod difficile nuper incredulis, ac perfidis impossibile videbatur, ope atque ultione divina securitas nostra reparata est,* etc. Ex quo etiam Cypriani loco atrocissimam hanc procellam fuisse colligitur. Certe ea de re Ecclesiae congratulatur idem Cyprianus in epistola novae edit. 10. alias 9. ubi cum *coronatos* jam Martyres laudasset, et *ad coronam victoriae proximos* esset adhortatus, sic de tormentorum saevitia disserit: *Inexpugnabilem fidem superare non potuit saeviens diu plaga repetita, quamvis, rupta compage viscerum, torquerentur in servis Dei jam non membra, sed vulnera. Fluebat sanguis,* etc.

Decii Persecutionem (quae *Octava* fuit), saevissimam, renuente licet Dodwello, fuisse, palam monstratur.

51. At hanc persecutionem mitiorem fuisse Dodwellus contendit, nec ad caedes usque promotam, quod ea tandem sedata, multi ex eis qui fuerant apprehensi superstites fuerint. Verum id ipsum saeviori persequentium malitiae attribuerunt veteres Christiani, qui Gentilibus exprobrabant, quod accusatos confitentes vexarent, non ut veritatem ab eis extorquerent, sed mendacium, in animarum potius, quam corporum perniciem. Hinc Martyres ut plurimum nonnisi post gravissimos cruciatus toleratos morte afficiebantur; quin et aliquando priora Martyrum vulnera jussu Praesidum curabantur, ut ad nova supplicia perferenda (quod sane extremae saevitiae est) eorum corpora repararentur, idque in Origenem actum fuisse tradit Eusebius lib. 6. Historiae cap. 39. Quanta vero vel sola carceris poena fuerit, patet ex Luciani epistola inter Cyprianicas novae edit. 22. alias 20. ubi *Martyres* aliquot fame necati memorantur. Alias carceris poenas, nervum scilicet, vincula, etc. enumerat Cyprianus occasione Celerini in epistola 39. alias 34. Nec minora perferebant, qui in exsilium acti innumeris afficiebantur incommodis, sicut et illi qui ad metalla damnabantur. Uno verbo tanta erat adversus Christianos in hac persecutione saevitia, ut qui cecidissent, Cypriano, alias severioris disciplinae studiosissimo, excusabiles viderentur, in epistola 56. alias 53. utpote qui *hunc gravem lapsum non voluntate, sed necessitate susceptum* diceret ab his, *qui tormentis laniantibus ac longa iteratione cruciantibus repugnassent . . . maxime cum cupientibus mori non permitteretur occidi; sed tamdiu fessos tormenta laniarent, quamdiu non fidem, quae invicta est,*

vincerent; sed carnem, quae infirma est, fatigarent. Certe Decii persecutionem saevissimam fuisse persuasum habebat Optatus, qui *persecutionem, quae sub Decio et Valeriano* in Africa contigit, *leoni* assimilat lib. 3. ad Parmenianum. Unde patet, etsi aliquando acciderit, ut dum Martyres ad nova et acerbiora supplicia reservati, tyrannorum morte aut alia quavis occasione, pace ecclesiae restituta, liberi dimitterentur; inde concludendum non esse, persecutionem hanc fuisse mitiorem, atque adeo ad caedes non processisse. Ceterum multos in Africa Martyres sub Decio passos fuisse probamus in Admonitione ad sancti Cypriani Acta pag. 202. Romae item saeviisse ex *Fabiani* Papae aliorumque martyrio patet. In Sicilia passa est *Agatha* virgo celebris, cujus martyrium describit Damasus Papa Carmine 5. Ejus vero ecclesiam ab Arianis violatam purgavit Gregorius M. ex lib. 3. Dialogorum cap. 30. et lib. 3. epist. 9. Ad idem quoque tempus *Saturnini* Tolosatium in Gallia Episcopi martyrium revocandum est. Deciana item persecutione Hispaniae Ecclesias perturbatas fuisse colligitur ex Cypriani aliorumque Africanorum Episcoporum epistola, inter Cyprianicas 67. alias 68. ubi *Martialem* et *Basilidem* Hispanicos Episcopos e sede dejiciendos esse censent, quod in persecutione *idolatriae libellis fuissent commaculati.* Nec ab ea Orientales ecclesias immunes fuisse patet ex variis Martyrum Actis quae in nostra Collectione proferimus. Quam vero gravia supplicia ea occasione Origenes Caesareae in Palaestina pertulerit, exponit Eusebius lib. 6. cap. 39. nihil tamen habet de lapsu, quem nonnulli ipsi affingunt, de quo videsis Pagium ad annum 251. Porro ita saeviit haec procella Neocaesareae in Ponto, ut in ea civitate, testante Gregorio Nysseno in vita sancti Gregorii Thaumaturgi, tamquam in urbe capta, nulli aetati, nullive sexui aut conditioni parceretur. Nec mitior extra urbem erat, quandoquidem ea sedata Thaumaturgus omnem regionem peragrasse dicitur, ut in singulis locis Martyrum, qui in iis fuerant consummati, festa institueret. Tunc passus est *Troadius,* et, uti videtur, egregius ille philosophus *Alexander* e carbonario (quam artem, etsi vir doctissimus, mirabili humilitate exercebat) in sedem Comanae urbis in Ponto a Thaumaturgo evectus, tandem, ut refert idem Gregorius Nyssenus, *ad martyrium pervenit cursu per ignem confecto.* De his autem quae Alexandriae et in tota Aegypto sub Decii persecutione contigerunt, testem habemus omni exceptione majorem Dionysium Alexandrinum apud Eusebium lib. 6. cap. 41. ubi post recensita aliquot Martyrum nomina in epistola ad Fabium, subjungit *complures per oppida et vicos a gentilibus discerptos fuisse . . . . .* praeter *multitudinem eorum, qui in montibus et solitudinibus fame et siti, frigore ac morbis, et latronum aut bestiarum incursu interiere.* Et in epistola ad Domitium et Didymum, in qua de persecutione Decii agitur, ut probamus inferius. *Vos,* ait, *scire convenit viros et mulieres, juvenes et senes, puellas et anus, milites ac paganos, denique ex omni genere hominum atque aetate . . . . . coronas retulisse,* etc. quae omnia videsis in nostra collectione inferius. In summa, tanta erat perturbatio, ut, ex eodem Dionysio, fideles arbitrarentur tempus a Christo Domino praedictum advenisse, in quo, si fieri posset, etiam Electi scandalum paterentur. Hujus persecutionis occasione Paulus Eremitarum princeps sese in solitudinem recepit, ut in ejus Vita testatur sanctus Hieronymus, qua occasione *duos Martyres* laudat, quorum unum, post equuleos laminasque superatas, Praeses melle perungi jussit, et sub ardentissimo sole ligatis post tergum manibus resupinari, ut muscarum aculeis cederet, qui ignitas sartagines superarat. Alterum in molli lectulo, omnibus deliciis paratis, decumbere jussit impius Praeses, ac meretricem introduci quae ejus castitatem tentaret, at Martyr, praecisam dentibus linguam in meretricis faciem conspuendo, eam fugavit.

52. Persecutionem a GALLO excitatam Deciana longe saeviorem fuisse probat Dodwellus ex Cypriani aliorumque episcoporum epistola inter Cyprianicas 57. alias 54. ubi *Cornelium* monent, se *divinis ostensionibus* certiores factos *diem certaminis appropinquasse, hostem violentum cito exsurgere, pugnam non talem qualis fuit, sed graviorem multo et acriorem venire* etc. Hinc infert Dodwellus, paucos Martyres in Deciana persecutione fuisse interemtos, cum multo levior quam ista fuerit, quae tamen *multos Martyres coronare non potuit* ob brevitatem. Verum etsi hunc Africanorum epistolae locum ipsemet etiam Oxoniensis editor, post alios auctores, de Valeriani persecutione fuerit interpretatus; demus tamen Dodwello hic Galli persecutionem designari. Certe cum alias probaverimus multos Martyres sub Decio fuisse coronatos, si ex hoc loco multo plures a Gallo interemtos fuisse colligatur, non inde minuendus, immo augendus erit Martyrum numerus. Galli tamen persecutio acrior dici potuit, quod is veluti repentinus turbo adversus Cornelium ejusque clerum insurrexerit, ut discimus ex sancti Cypriani epist. 60. antea 57. ad eumdem Cornelium. *Prosilierat,* inquit, *adversarius terrore violento Christi castra turbare: sed quo impetu venerat, eodem impetu pulsus est.* Omnes enim Christiani, quasi agmine facto sese ad martyrium obtulerant, ut idem Cyprianus prosequitur, Cornelium sic alloquens: *Docuistis plebem sacerdotibus in periculo jungi, in persecutione fratres a fratribus non separari,* et infra refert, ad pugnam *non singulos milites, sed tota simul castra prodiisse.* Eadem fere repetit epistola sequente, ubi Lucio, qui Cornelio apud Centumcellas in exsilio defuncto substitutus fuerat, de reditu congratulatur. Pacianus Episcopus Barcinonesis epist. 3. ad Sympronianum, Novatiano exprobrat, quod numquam martyrium fecerit, cum e contrario Cornelius *plures* sustinuerit *irati principis persecutiones.* Ceterum cum Africani patres divinis visionibus admoniti censuerint lapsos ad Eucharistiae participationem recipiendos esse, ne hoc cibo destituti ad martyrium invalidi essent; patet hanc persecutionem cruentissimam fuisse. Talem in Africa fuisse probatur ex Cypriani Tractatu, quem tunc temporis ad Demetrianum scripsit, ubi sic loquitur: *Innoxios, justos, Deo caros domo privas, patrimonio spolias, catenis premis, carcere includis, hostiis, gladio, ignibus punis . . . Admoves laniandis corporibus longa tormenta, multiplicas lacerandis visceribus numerosa supplicia. Nec feritas atque immanitas tua usitatis potest esse contenta tormentis: excogitat novas poenas ingeniosa crudelitas* etc. Persecutioni occasionem videtur praebuisse immanis lues, quae cum totum orbem imperante Gallo pervaderet, edictum ubique promulgatum est, ut Apollini Salutari omnes sacrificarent. De hac re Cyprianus in epist. 59. alias 55. ad Cornelium papam: *His etiam ipsis diebus,* inquit, *quibus has ad te litteras feci, ob sacrificia, quae edicto proposito celebrare populus jubebatur, clamore popularium ad leonem denuo postulatus in circo* etc. Ejusdem etiam persecutionis occasione Cyprianus librum scripsit de exhortatione martyrii, in quo attestatur, quod, *exuberante copia virtutis et fidei, numerari non possint Martyres Christiani* novi Testamenti, quos his Apocalypseos verbis designatos ait: *Vidi turbam magnam, quam dinumerare nemo poterat, ex omni gente* etc. Id ipsum jam asseruerat in lib. 3. Testimoniorum cap. 16. Sed his verbis contendit Dodwellus, non Martyres solum comprehendi qui jam coronati erant, sed et alios omnes, quicumque ad finem usque mundi pro Christi nomine martyrium passuri essent. At Martyres innumerabiles jam coronatos disertis verbis admittit sanctus Cyprianus in fine libri de Mortalitate, ubi Christianos adhortatur, ut ad caelestem patriam anhelarent, quod illic eos *magnus carorum numerus exspectet; parentum, fratrum, filiorum frequens et copiosa turba desideret, jam de sua immortalitate secura et adhuc de nostra salute sollicita*... Illic Apostolorum gloriosus cho-*

52. Sub *Gallo* etiam fuisse Persecutionem atrocem, licet brevem, vel ex concessis a Dodwello consequitur.

* Nota.

rus .... illic Martyrum innumerabilis populus ob certaminis et passionis victoriam coronatus etc.

53. *Valerianus* acerbe in Christianos saeviit: quae Persecutio *Nona* numeratur.

53. Tertia ex persecutionibus, quae vivente Cypriano excitatae fuerunt, auctorem habuit Valerianum. Is initio quidem erga Christianos optime affectus, sed postea instigante Macriano Archisynagogo magorum Aegypti, tam acerbe eos persecutus est, ut locum inter saeviores Ecclesiae hostes habuerit. Hunc *multum, quamvis brevi tempore, justi sanguinis effudisse* refert Lactantius lib. de Morte persecutorum cap. 5. quibus verbis persecutionis brevitatem infert Dodwellus: *Tenemus itaque*, inquit, *brevitatem confessum*, sed inde etiam Martyrum multitudinem impugnat: nos vero utrumque, et temporis brevitatem, et Martyrum multitudinem propugnamus. Hanc ab initio graviorem fuisse probatur ex Cypriani epist. 76. alias 77. quam ad Martyres in metallis constitutos scripsit, eosque laudat, quod fustibus caesi et graviter afflicti, per ejusmodi poenas confessionis suae primordia initiassent, quorum *pars*, inquit, *jam martyrii consummatione* praecesserat; *pars in carcerum claustris, sive in metallis et vinculis* demorabatur, *ad meritorum titulos ampliore tormentorum tarditate proficiens.* Nec in ea soli Episcopi aut clerici patiebantur, ut contendit Dodwellus; sic enim prosequitur Cyprianus: *Exemplum vestrum*, id est Episcoporum, *secuta multiplex plebis portio, confessa est vobiscum pariter, et pariter coronata est* etc. immo et cum iis pueros et virgines fuisse asseverat, *ut martyrii beatum gregem et sexus, et aetas omnis ornaret.* Haec Cyprianus initio persecutionis, anno scilicet 257. scribebat; sed quae anno sequenti multum aucta fuit novo Imperatoris rescripto. Tunc *Sixtus* papa Romae occisus est, et, ut ait Cyprianus epist. 80. alias 82. *persecutioni* institerunt *quotidie Praefecti in Urbe, ut si qui sibi oblati fuerint, animadverterentur.* Paullo post ipse etiam *Cyprianus* capite plexus est. Quantum vero haec tempestas postea in Africa et Numidia efferbuerit, discimus ex Actis sanctorum *Jacobi* et *Mariani* Numidarum, et ex passione *S. Montani*, aliorumque beati Cypriani discipulorum, quae in nostra collectione exhibentur. In his *Montanus* haereticorum superbiam retudisse dicitur, *contestatus eos, ut vel de copia Martyrum Ecclesiae veritatem intelligerent.* In ea persecutione Dionysius Alexandrinus cum aliis comprehensus est, ut ipsemet scribit in epistola contra Germanum apud Eusebium lib. 7. cap. 1. quam in nostra Collectione reperies inferius. De iis qui in aliis provinciis passi sunt agimus infra. Porro nonnullos etiam tunc temporis in Gallia Martyres floruisse narrat Gregorius Turonensis, sed qui in barbarorum irruptione caesi sunt. Ex quibus recenset lib. 1. Historiae cap. 31. *Cassium* et *Victorinum* apud Arvernos: quibus adjungit *Antolianum* et *Limianum*, de quibus etiam in aliis libris agit. Saeculo sequenti auctor vitae sancti *Praejecti* ejusdem urbis Episcopi et Martyris, laudat *legionem sanctorum*, quae sub *principibus paganis* ibidem pro fide occubuerat, ejusque *principes* recenset *Cassium, Victorinum* et *Anatolianum.* Alter ejusdem Sancti vitae auctor, etiam aequalis, Praejectum laudat ob scriptas ab eo *passiones Martyrum Cassii* et *Victorini, Anatoliani* et *Astremonii*, seu, ut alia lectio habet, *Astrebundii, ac ceterorum Sanctorum, qui in eadem urbe sanguinem fuderunt pro Domino.* Astremonius, ut nemo nescit, primus fuit Arvernorum Episcopus, quem Gregorius Turonensis Martyrem fuisse negat. Porro eodem, quo Arvernenses Martyres, tempore passus dicitur *Privatus* Gabalorum Episcopus, cujus martyrium idem Gregorius cap. sequenti laudat.

Capto a Persis Valeriano, apud quos, ut refert Lactantius lib. de Mortibus Persecutorum cap. 5. ob vexatos Fideles tam male habitus fuit, Gallienus ejus filius pacem restituit, quam nemo, si Aurelianum excipias, usque ad Diocletiani persecutionem edictis violavit. Nam alias Martyres antiquarum legum auctoritate pro Praesidum beneplacito interimebantur.

54. Nullos omnino Martyres sub AURELIANO admittit Dodwellus, quod, inquit, persecutio ab eo *intentata tantum fuerit, non exsecutioni mandata.* Id probare conatur ex Eusebio et Lactantio, ad quos qui postea secuti auctores revocari debere non inficiamur. Eusebius autem lib. 7. cap. 30. memorat, Aurelianum erga Christianos bene affectum, processu temporis aliter sentientem, a consiliariis nonnullis impulsum fuisse ut adversus Christianos persecutionem commoveret. *Jam,* inquit, *ea de re multus ubique rumor spargebatur, sed eum paratum jam, et compositis contra nos edictis, ut ita dixerim, subscribentem, ulta est divina justitia, quasi constricto cubito conatum ejus reprimens* etc. Lactantium etiam opinioni suae favere contendit Dodwellus, quod ipse dicat Aureliano non licuisse quae cogitaverat perficere; sed protinus inter sui furoris initia esse exstinctum etc. *Si,* inquit Dodwellus, *non licuit Aureliano perficere quae cogitaverat, nullos ejus decreto factos fuisse Martyres necesse est.* Verum licet ex his locis persecutionem Aureliani brevissimam fuisse colligi possit, male tamen ex his infertur, nullos omnino Martyres sustulisse. Rumor enim qui de promulgandis edictis circumferebatur, Aureliani, viri saevissimi, animum a Christianis jam alienissimum fuisse probat, quin et cum consiliarii ejus persecutionis incentores fuisse dicantur, haec absque martyriis vix fieri potuerunt, unde in Chronico Eusebiano Aurelianus, *cum adversus nos persecutionem movisset,* occisus memoratur. Jam vero si Lactantium consulamus, edictum quidem, cum Aurelianus occisus est, *ad ulteriores imperii provincias* nondum pertigerat; sed quidni post mortem pertigerit? Tantumdem nempe temporis necessarium fuit ad mortem Imperatoris nuntiandam, quantum ad perferenda edicta expensum fuerat. Praeterea edicta ad provincias, quae non ita dissitae erant, jam pervenerant, et Aurelianus *inter initia* quidem *furoris sui exstinctus est,* ut ait Lactantius, sed qui *Deum factis* jam lacessiverat. Unde non perfecit quae cogitaverat. Cogitaverat quippe Religionem Christianam delere: sed nec id perfecit Nero, nec ipsemet Diocletianus, aut quivis alius tyrannus ex his, qui nemine reclamante inter saeviores persecutores recensentur. Incepit tamen Aurelianus Christianos persequi, ex quibus aliquot ex ejus edictis interfecti sunt; ideoque jure a Lactantio, Constantino Magno in oratione ad coetum sanctorum, Orosio, ceterisque Auctoribus ecclesiasticis, persecutoribus Ecclesiae annumeratus fuit. Post ejus obitum per sex menses, ut refert Vopiscus, Romanus orbis Imperatorem non habuit, omnesque judices, quos aut Senatus aut Aurelianus elegerant, permanserunt; adeoque qui ex illis infensi erant Christianis, eos pro libitu poenis afficere perseverarunt. Denique Aureliani persecutionem, uti viri eruditi censent, designare voluit Leo Magnus pontifex serm. 2. in festo Pentecostes, ubi ait: *Manes .... eo tempore damnandus innotuit, quo post resurrectionem Domini ducentesimus et sexagesimus annus impletus est, Probo imperatore, Paulinoque Consulibus, cum octava jam in Christianos persecutio ebulliret, et innumera Martyrum millia ipsis suis victoriis probavissent impletum esse, quod Dominus promiserat, dicens: Cum autem tradent vos* etc. Probus imperator et Paulinus consules fuere anno vulgaris aerae 277. quo jam sedatus erat persecutionis aestus, probaverantque Martyres suo exemplo Spiritum Patris non deesse iis qui Christum confitentur; adeoque non ebulliebat tunc persecutio, quare facile crediderim legendum esse eo loco apud S. Leonem *ebulliisset* pro *ebulliret.* Ut ut sit, certum est novam a Probo excitatam non fuisse persecutionem, neque etiam ab ejus successoribus ad Diocletianum; etiamsi non desint aliquot Martyres, qui dicuntur apud vulgatos Auctores, quibus nonnulla concinunt Martyrologia, horum principum temporibus passi fuisse. Immo scriptor Chronici Paschalis sub Caro persecutionem commemorat, *in qua multi martyrio vitam finierunt,* ex hisque recenset *Georgium,* et *Babylam* Antiochiae Episcopum. At vereor, ne auctor

54. Sub *Aureliano,* uti et sub *Caro,* Martyres quoque fuisse.

ille, etsi antiquus, rerum seriem perturbaverit. Si fides est Eusebio, Babylas Decii tempore *post confessionem*, *in vinculis* mortuus est Antiochiae, ut habet lib. 6. Hist. cap. 39. Hunc vero martyrii coronam sub Numeriano aut Decio adeptum fuisse scribit Philostorgius lib. 7. num. 8. ubi etiam martyrii ejus occasionem refert: quod nempe pius Antistes *Numerianum Imperatorem, sive ut alii*, inquit, *dicunt, Decium* volentem in ecclesiam Christianorum ingredi, cum ad eam populus frequentissimus convenisset, constanti animo prohibuerit. Hinc patet quod etiam apud veteres facta quandoque certissima referuntur etiam cum incertis circumstantiis.

55. De Persecutione Decima ac decennali sub *Diocletiano* aliisque atrocissima. Ejus occasiones.

55. Attigimus tandem Diocletiani infausta, immo faustissima tempora, quae tot Ecclesiae Martyres pepererunt, ut etsi nullus antea coronatus fuisset, exinde tamen de ingenti ac propemodum infinita Martyrum multitudine Ecclesia jure merito sibi posset gratulari. Non tamen imus inficias, primis Diocletiani temporibus Ecclesiam nullis edictis agitatam fuisse, nec tum Christianos, maxime in his locis, quae sub speciali Diocletiani cura erant, inquisitos fuisse, ut ex Eusebii Historia, initio lib. 8. constat. Unde si tunc martyria aliquot fuere, aut veterum legum auctoritate, aut ex Praesidum genio, vel alia quavis occasione, absque edictis patrata sunt. Persecutionis initium anno 293. consignari posse videtur, quo Diocletianus Decennalia imperii sui celebraturus, se ut deum adorari, et gemmas vestibus calceamentisque suis inseri jussit, cum antea, inquit Eutropius lib. 9. *Imperatores in modum judicum salutarentur, et chlamydem purpuream plus a privato haberent.* Eadem refert Eusebius in Chronico. Et quidem anno sequenti passus est *Menas* Martyr Aegyptius celeberrimus, ut videre est in Chronico Paschali. In ejus honorem Magnus Constantinus ecclesiam exstruxisse Constantinopoli, dicitur apud Nicephorum. Ea est quae seculo sexto ab Acoemetis inhabitata fuit, ex vita S. Alexandri etc. alia deinde augendae persecutionis occasio fuit, cum nempe, ut refert Lactantius in lib. de Mortibus persecutorum cap. 10. in Oriente Diocletianus immolaret pecudes, et in eorum jecoribus ventura quaereret, fugatis signo crucis, quo se quidam e Christianis adstantes munierant, daemonibus, sacra perturbata sunt. Quare Imperator non solum eos, qui in palatio erant, sacrificare jussit, *sed* etiam *datis ad praepositos litteris milites cogi ad nefanda sacrificia* praecipit, et renuentes militia solvi. Haec ad annum 297. revocat doctissimus Pagius, probatque Veturii Magistri militum persecutionem anno saltem subsequenti esse consignandam. Sed ista nonnisi levissima praeludia fuere immanissimae persecutionis, quae edictis promulgatis per universum orbem Romanum anno 303. grassata, *per decem continuos annos plebem Dei*, ut loquitur Sulpicius Severus, *depopulata est,* qui postea de ejus acerbitate haec subdit: *Nullis umquam magis bellis mundus exhaustus est: neque majore umquam triumpho vicimus, qui cum decem annorum stragibus vinci non potuimus.*

56. *Galerius Maximianus Caesar* Edictum contra Christianos a Diocletiano exprimit. Pudendae Dodwelli de saevissima hac Persecutio-

56. Hujus persecutionis praecipuus incentor fuit Galerius Maximianus Caesar; ad id a matre sua, femina superstitiosissima, instigatus, ut testis est Lactantius lib. de Mortibus Persecutorum, cap. 11. Per totam hiemem ea de re deliberatum est. Diocletianus quippe Maximiani furori diu repugnavit, sive quod a tanta saevitia abhorreret, sive quod in alios tam immane nefas vellet refundere. Solebat enim, ut ex Eutropii lib. 9. discimus, *suam severitatem aliena invidia explere.* Id ipsum observat Lactantius. *Erat ejus malitiae,* inquit, *cum bonum quid facere decrevisset, sine consilio faciebat, ut ipse laudaretur: cum autem malum, quoniam id reprehendendum sciebat, in consilium multos advocabat, ut aliorum culpae adscriberetur.* Vicit tandem Galerius, et initio anni 303. edictum Nicomediae propositum est, quo cavebatur, ut Christiani *carerent omni honore ac dignitate, tormentis subjecti essent, ex quocumque ordine*

aut gradu venirent, adversus eos omnes actio caleret, etc. Postea Galerius *occultis ministris palatio subjecit incendium*, quod Christianorum malevolentiae imputatum est: ac tandem paullo post, altero rursus excitato incendio, res ad extrema quaeque perductae sunt, primo Nicomediae, tum in omnibus imperii provinciis. Porro etsi omnes omnino auctores, qui de rebus ecclesiasticis scripserunt, unanimi consensu hanc Diocletiani persecutionem saevissimam fuisse, innumerosque propemodum Martyres tulisse affirmaverint: utrumque tamen inficiari ausus est Dodwellus, totumque decennalis hujus persecutionis tempus percurrit, ut eam in aliquot provinciis numquam saeviisse, in ceteris vero nec continuam, nec adeo acerbam fuisse suadeat. Ad amica etiam sibi argumenta recurrit tyrannos excusando. Diocletianum quippe ita a sanguine alienum fuisse existimat, ut si ea excipiantur, quae Nicomediae occasione incendii gesta sunt, ne cruciatus quidem prima anni parte provincialibus permiserit. Alias vero in solos clericos capitali poena animadversum esse probare conatur, nec ad laicos pertinuisse istud vitae periculum, quamdiu Diocletianus rempublicam administravit. Quin et asserit vix in ea tota persecutione caedibus actum fuisse, exceptis iis quae a Galerio patratae sunt, tum subjungit, caedes fieri non solitas nisi diebus festivis, idque solum in urbibus, ut vocat, capitalibus. Haec et alia ejusmodi multa congerit, ac Lactantii et Eusebii loca aliqua passim laudat, quasi ii auctores coaequales, qui et ut plurimum rebus gestis interfuerunt, sibi faveant. Sed quantum ab ea sententia fuerint alieni, facile est demonstrare.

ne extenuationes.

57. Uterque auctor hanc persecutionem Nicomediae primum excitatam scribit: sed neuter usquam, si Galliae excipiantur, in provinciis eam mitiorem, aut in iis a caedibus abstentum fuisse tradit. E contrario Lactantius in libro de Mortibus Persecutorum post enarratam Nicomediensem cladem, in qua Diocletianus ipse *excarnificari omnes suos protinus* praeceperat, et ipse sedens *innocentes igne torrebat. Item Judices universi, omnes denique qui erant in palatio magistri, data potestate torquebant. Erant certantes quis prior aliquid inveniret... potentissimi quondam eunuchi necati... Omnis sexus et aetatis homines ad exustionem rapti. Nec singuli, quoniam tanta erat multitudo, sed gregatim circumdato igni ambiebantur; domestici alligatis ad collum molaribus mergebantur. Nec minus in ceterum populum persecutio violenter incubuit*, etc. post haec, inquam, subdit Lactantius: *Jam litterae ad* MAXIMIANUM *atque Constantium commeaverant, ut eadem facerent... Et quidem senex Maximianum libens paruit per Italiam*, etc. Deinde cap. 16. sic exorditur. *Vexabatur ergo universa terra*, *et praeter Gallias ab Oriente usque ad occasum tres acerbissimae bestiae saeviebant.*

57. Eae falsi convincuntur. Immanitas Persecutionis, accedente duobus Persecutoribus *Maximiano Herculio.*

Non mihi si linguae centum sint, oraque centum,
Ferrea vox, omnes scelerum comprendere formas,
Omnia poenarum percurrere nomina possem,

quae judices per provincias justis atque innocentibus intulerunt. Eusebius vero lib. 8. Hist. eccles. cap. 4: *Dici non potest, quot et quantos Christi Martyres in omnibus locis atque urbibus passim cernere licuit.* Sed integram Eusebii narrationem Collectioni nostrae inseruimus inferius, quam consulere juvabit. Porro hanc persecutionem idem Eusebius bello civili comparat lib. 1. de vita Constantini M. cap. 13. *Illi quidem,* inquit, *Dei cultorum tam virorum, quam mulierum caedibus, tamquam civili quodam bello, provincias sibi subjectas polluerunt.* At pejus habitos fuisse Christianos quam devictos hostes probat Lactantius lib. 5. Institutionum cap. 9. *Si adeo*, inquit, in victos victoribus *saevire placuit, nihil plus in eos fit, quam ut occidantur, vel in servitutem deducantur. Hoc vero inenarrabile est, quod fit adversus eos qui male facere nesciunt... Vexant ergo, et exquisitis poenarum generibus excruciant, parumque habent interficere quos*

oderunt, nisi etiam crudelitas corporibus illudat... In eos totis carnificinae suae viribus, veluti sanguinem sitiant, incumbunt, etc. Ejusdem libri cap. 11. probat, eosdem tyrannos belluis esse *saeviores, qui nihil hominis, nisi lineamenta et summam figuram gerunt. Nam*, inquit, *quis Caucasus, quae India, quae Hircania tam immanes, tam sanguinarias umquam bestias aluit?.. Illa est vera bestia, cujus una jussione funditur ater ubique cruor. Crudelis ubique luctus, ubique pavor, et plurima mortis imago. Nemo hujus tantae belluae immanitatem potest pro merito describere, quae uno loco recubans, tamen per totum Orbem dentibus ferreis saevit, et non tantum artus hominum dissipat, sed et ossa ipsa comminuit, et in cineres furit, ne quis exstet sepulturae locus.* De Praesidibus vero provinciarum sic prosequitur: *Quae autem per totum orbem singuli gesserint, enarrare impossibile est. Quis enim voluminum numerus capiet tam infinita, tam varia genera crudelitatis? Accepta enim potestate pro suis moribus quisque saeviit*, etc.

58. *Galeriorum Maximiani ac Maximini* incredibilis adversus Christianos crudelitas.

58. Anno 305. Galerius Maximianus, *expulsis senibus*, id est Diocletiano et Maximiano Herculio, *adeptus maximam potestatem*, inquit Lactantius de Mortibus Persecutorum cap. 21. *ad vexandum orbem, quem sibi patefecerat, animum intendit*, et post aliqua de ejus crudelitate praemissa, sic prosequitur. *Quid lusorium vel delicias ejus referam? Habebat ursos ferociae* etc. *Quoties delectari libuerat, horum aliquem adferri nominatim jubebat. His homines non plane comedendi, sed absorbendi objectabantur: quorum artus cum dissiparentur, ridebat suavissime.* Nec id raro fiebat, aut diebus tantummodo festis, ut contendit Dodwellus. *Nec enim umquam sine humano cruore coenabat.* Et quidem *nulla poena penes eum levis; non insulae, non carceres, non metalla; sed ignis, crux, ferae in illo erant quotidiana et facilia.* Haec erat Galerii adversus omnes saevitia. Modum vero Christianos lentis ignibus comburendi exponit his verbis: *Cum deligati fuissent, subdebatur primo pedibus levis flamma tamdiu, donec callum solorum contractum igni, ab ossibus revelleretur. Deinde incensae faces et exstinctae admovebantur singulis membris, ita ut locus nullus in corpore relinqueretur intactus. Et inter haec suffundebatur facies aqua frigida, et os humore abluebatur, ne arescentibus siccitate faucibus, cito spiritus redderetur, quod postremo accidebat, cum per multam diem decocta omni cute, vis ignis ad intima viscera penetrasset. Hinc rogo facto cremabantur. Corpora jam cremata, lecta ossa, et in pulverem comminuta, jactabantur in flumine ac mari.* Haud minus saeviebat Galerius Maximinus, qui procurante Galerio Maximiano Caesar factus postea sese ipse Imperatorem dixit. *Hic*, inquit Lactantius cap. 19. *accepit Orientem calcandum et conterendum.* Supplicia quibus Christianos vexabat recenset Eusebius lib. 8. Historiae cap. 14. *Ignem ac ferrum, clavorum suffixiones, bestias, profundos maris gurgites, membrorum abscissiones ac perustiones, confixiones et effossiones oculorum, totius denique corporis mutilationes; ad haec famem, metalla, vincula* etc. Aliquando tamen Maximinus *Constantini litteris deterritus*, inquit Lactantius cap. 37. *dissimulavit. Et tamen si quis inciderat, mari occulte mergebantur.* Sed ejus in persequendis Christianis technas egregie describit Eusebius lib. 9. Historiae ab initio ad cap. 10. Accusat cap. 3. Theotechnum Antiochiae curatorem, *quod innumeris mortis causa exstiterit.* Hic nempe compositis oraculis finxit, hanc esse Jovis voluntatem, ut Christiani urbe, omnique territorio Antiochensi pellerentur. Antiochenses imitati sunt ceterarum urbium magistratus cap. 4. *ipsis provinciarum Praesidibus submonentibus.* Quin et ipse Maximinus *tam privatos, quam magistros eo pepulit, ut in ejus gratiam nihil non agerent adversus nostros; et pro beneficiis quae se ab illo consecuturos esse sperabant, nihil gratius se posse rependere crederent, quam si caedes nostrorum patrarent* etc. cap. 5. Acta Christi apud Pilatum falsa conficta sunt. Mulierculae vi tormentorum adactae, falso se conscias esse dixerunt flagitiorum et obscoenitatum, quae in aedibus sacris Christiani perpetrare

solebant, quae omnia in actis publicis consignata, *jubente Imperatore, in singulis urbibus ac locis* publicata sunt. Hinc secutae persecutiones et martyria, de quibus cap. 6. Tandem edicta adversus Christianos, aereis tabulis incisa, in mediis urbibus proposita sunt cap. 7. quae omnia fiebant, donec cogentibus Constantino et Licinio Maximinus palinodiam cecinit. Hic Imperator *Maximinus furore vesano vastasse Ecclesiam* dicitur in vita S. Antonii, quod occasionem viro sancto praebuit Alexandriam relicta eremo adeundi, ut *futuras Christi victimas,* quae in hanc urbem perducebantur, saltem *spectaret,* si fas ei non esset pariter cum eis *congrediendi.* Denique *magna cum libertate et cura ingredientes ad judicem exhortabatur . . . . jamque sententia coronatos, exsultans quasi ipse vicisset, usque ad locum felicis sanguinis prosequebatur.* Sed de his Martyribus Aegyptiis plura habes suo loco. Tandem ipse Maximinus misere periit anno 313. sicque Ecclesia tunc primum sub Imperatoribus Christianis vera pace fruita est.

59—62. De universalitate hujus Persecutionis.

59. Porro haec persecutio, toto decennio, paucis fortasse intervallis exceptis, in Oriente efferbuit. At omnes pene regiones Occidentales, cum hanc tyrannidem biennio fuissent expertae, post Imperii divisionem anno 305. factam, pacem consecutae sunt. Sed non audiendus est Dodwellus, qui non solum Gallias, sed et Hispanias, immo et aliqua ex parte Africam ab hac persecutione eximit. Contendit quippe specialia edicta Maximiani Herculii in Africa promulgata fuisse ab iis omnino diversa quae alii persecutores ediderant, cum, inquit, in hac regione nemo ob Christiani nominis confessionem fuerit apprehensus, sed qui vel collectas celebrassent, aut sacros codices tradere nollent. At commune Imperatorum et Caesarum edictum in Africa promulgatum fuisse saepius disertis verbis exprimit auctor Actorum sanctorum *Saturnini* etc. quem solum in sui patrocinium adducit Dodwellus. Offeruntur num. 5. *qui contra interdictum Imperatorum et Caesarum Collectam* etc. num. 6. Proconsul ait: *Custodire te oportuit jussionem Imperatorum et Caesarum,* quae eadem verba saepius repetit. Consentiunt Acta sancti *Felicis* Episcopi Tibiuritani: *Exivit edictum Imperatorum et Caesarum.* Et quidem parum refert, an Martyres ob solum Christiani nomen, vel quod praeterea collectis adfuerint, interficerentur. Huic enim Dodwelli cavillationi responderi posset ipsius auctoris, quem ipsemet Dodwellus laudat, verbis: *O stulta,* inquit num. 12. *et ridenda interrogatio! Christianus utrum sis tace. Si in collecta fuisti, responde. Quasi Christianus sine dominico esse possit, aut dominicum sine Christiano celebrari. An nescis in dominico Christianum, et in Christiano dominicum constitutum, ut nec alterum sine altero valeat esse?* Opponi etiam potest Dodwelli sententiae Optatus Milevitanus Episcopus, qui lib. 3. ad Parmenianum, hanc persecutionem, *quae fuit sub Diocletiano et Maximiano in Africa, urso* comparat, ita effatus: *Quo tempore fuerunt et impii judices bellum Christiano nomini inferentes . . . . Alii cogebantur templa Dei vivi subvertere, alii Christum negare, alii divinas leges incendere, alii thura ponere.* Et de Floro Numidiae Proconsule: *Sub persecutore Floro Christiani idolorum cogebantur ad templa . . . sub Floro dicebatur, ut negaretur Christus, et idola rogarentur.* Hujus persecutionis tempus designat lib. 1. *Nam ferme ante annos sexaginta, et quod excurrit, per totam Africam persecutionis est devagata tempestas, quae alios fecerit Martyres, alios Confessores, nonnullos funesta prostravit in morte.* Hanc vero usque ad annum 311. quo *Severus* Caesar interemtus est, perseverasse ex eodem Optato constat, qui lib. 1. pacem Ecclesiae in Africa a Maxentio restitutam fuisse dicit. *Tempestas persecutionis peracta et definita est jubente Deo, indulgentiam mittente Maxentio Christianis libertas est restituta.* Jam antea in Italia restituta fuerat, si pax sub *Maxentii* tyrannide appellari potuerit, de quo vide Eusebium lib. 8. Historiae cap. 14. immo et sub Herculio qui, eodem Maxentio

invitante purpuram in Italia resumpsit, qui et ipse *ex Augusto privatus*, ut ait Orosius, *publicus persecutor* erat. Maxentium vero et Neronem simul jungit Lucifer Claritanus in lib. 1. pro S. Athanasio, eosque uno nomine *persecutores* appellat.

60. Hispaniam etiam a persecutione eximit Dodwellus, quod eam sub Constantii Caesaris ditione fuisse censeat. *Eam*, inquit, *aliis ditionibus non accensuit Victor.* Sed nec eam Constantio attribuit. Hispaniam autem Herculio subjectam fuisse disertis verbis tradit Lactantius libro de Mortibus Persecutorum cap. 8. quod mirum est a Dodwello aut animadversum non fuisse, aut dissimulatum. Idem Lactantius cap. 16. ait: *Vexabatur universa terra, et praeter Gallias ab Oriente usque ad Occasum tres acerbissimae bestiae saeviebant.* Et quidem Donatistae apud Optatum Gallias solummodo a persecutione eximunt, unde judices sibi dari ob hanc rationem postulabant. His adde Concilii Eliberitani aliquot canones de lapsis, et forte Magni Osii confessionem, quae sane hanc persecutionem in Hispania saeviisse probant.

61. At ex his omnibus colligi posse videtur, nullum penitus Martyrem in Galliis sub hac persecutione claruisse. Contra vero, non provinciae solum, sed et omnes fere civitates et oppida Galliarum reclamant, quae suos Martyres ut plurimum in hac persecutione consummatos fuisse existimant. Hanc difficultatem componi posse putant viri eruditi, si dicatur initio persecutionis, Constantio adversus barbaros occupato, plurimos Christianos Praesidum peculiari genio et populari furore sublatos fuisse. Sane inter provincias quae biennio persecutionem sustinuerunt, Eusebius Gallias enumerat in Libro de Martyribus Palaestinae cap. 13. nec ullus inficiari potest persecutionis edicta in Galliis publicata fuisse, quod ipsemet Lactantius, quantumlibet Constantio addictus, fassus est. *Constantius*, inquit cap. 15. *ne dissentire a majorum praeceptis videretur, conventicula seu parietes dirui passus est* etc. Sed nec Augustus factus haec edicta revocavit, ut patet ex eodem Lactantio cap. 24. ubi statim post Constantii mortem *Constantinus suscepto imperio nihil egisse prius* dicitur, *quam Christianos cultui ac Deo suo reddere. Haec*, inquit, *fuit prima ejus sanctio sanctae religionis restitutae.*

62. Verum etsi nullus sub Constantii principatu Martyr exstiterit, non tamen, ut jam observavit doctissimus Pagius, inferendum esset falsam esse Gallicanarum ecclesiarum traditionem, quae forte ne unum quidem Martyrem sub Chloro Constantio passum celebrant. Omnes enim suos Martyres sub Maximiano, aut sub Diocletiano et Maximiano passos referunt, quod non ex martyrologiis solum aut officiis ecclesiasticis patet, sed et ex ipsorummet Martyrum Actis, quae licet primigenia non sint, antiqua tamen esse nemo potest in dubium revocare, utpote quorum nonnulla in codicibus ab annis 900 exaratis habentur. Diocletiani et Maximiani persecutionem indicant Acta sancti *Firmini* Ambianensis Episcopi, *Justini* seu Justi adolescentis Autisiodorensis, qui in agro Bellovacensi passus est, sanctorum *Donatiani* et *Rogatiani* Namnetensium, *Macrae* virginis Remensis, *Caprasii* et *Fidis* virginis Aginnensium, etc. Quin et in nonnullis ejusmodi Actis diserte exprimitur, Maximianum tunc in Galliis versatum fuisse. Sic incipiunt Acta sanctorum *Fusciani, Victorici*, et *Gentiani: Eodem tempore quo Maximianus truculentissimus Augustus per arva Galliae praesidebat*, etc. *Crispinus* et *Crispinianus* Martyres Suessionenses ab ipsomet Maximiano interrogati memorantur. Acta sancti *Piatonis* in cod. vetustissimo sancti Theoderici prope Remos: *Diocletianus .... ad consortium imperii vel laboris olim sibi commilitonem Maximianum Caesarem fecit .... Eodem tempore beatissimus Piatus sanctis Martyribus consociatus est Quintino*, etc. Hinc in Actis sancti *Victoris*, Maximianus *sanctorum sanguinem per totas Gallias fudisse* dicitur. Nec dissentiunt veteres scriptores, qui testantur Maximianum Herculium sae-

pius in Gallias adventasse, ibique multum temporis potissimum in Belgica, ubi frequentiora martyria fuere, transegisse. Sed cum tyranni variis in locis rebellarent; duos Caesares sibi Augusti adjunxere, et Constantio Galliae regendae obtigerunt, *qui non modo amabilis*, ut ait Eutropius lib. 10. *sed etiam venerabilis Gallis fuit, praecipue, quod Diocletiani suspectam prudentiam, et Maximiani sanguinariam temeritatem ejus imperio evaserunt.*

63. Expensa decennali persecutione, quam vel ex Dodwelli recensione, quantumvis imminutam nihilominus cruentissimam fuisse nemo non videt, aliqua generatim idem Dodwellus adversus Martyrum multitudinem subjungit: „quod scilicet praeter provinciarum Romanos Praesides et Judices, illorumque adsessores et advocatos, nemo gauderet jure gladii: quod etiam pauci dies essent quibus rei suppliciis afficerentur, quos ternos tantum aut quaternos Eusebius commemorat; ac tandem si aliquando Martyrum multitudinem idem Eusebius verbis innuerit, haec benigne interpretanda sint, quod vel ex ejus narrationis contextu appareat." Porro etsi ea quae a nobis passim dicta sunt, ad haec solvenda sufficiant, uno tamen verbo his iterum respondemus. Et quidem parum refert, qua auctoritate Martyrum caedes patratae fuerint, si quidem ex dictis constat, Christianos etiam in vicis et quibuscumque locis interemtos fuisse. Deinde fatemur quidem reos insigniores saepius ad munerum seu ludorum dies in populorum oblectamenta fuisse reservatos: at quis neget ceteros nocentes aliis quoque diebus punitos fuisse? An vero Eusebius verbis quandoque ampliaverit, quod postea ex ipsa narratione innuerit esse exiguum, ex ejus lectione quivis judicare potest. Locus quem in ejus rei probationem affert Dodwellus, ex cap. 9. lib. 8. desumtus est, quem videsis in nostra Collectione inferius. Certe ibi Eusebius asserit *non paucis diebus, nec exiguo temporis spatio; sed prolixo aliquot annorum circulo continue haec omnia,* id est intolerabiles cruciatus etc. *perpetrata* fuisse, *cum nunc deni, interdum viceni et amplius, nonnumquam ad triginta usque et sexaginta, quandoque et centum viri simul ac mulieres una cum parvulis uno die interficerentur.* Aliqua etiam de Juliani et Licinii persecutionibus proponit Dodwellus, quas, si cum prioribus componantur, non adeo graves fuisse ultro fatemur. Sed de iis fusius in nostra Collectione. Tandem cum de iis tantummodo Martyribus, qui sub Imperatoribus ethnicis passi sunt, hic disseruerimus; certum est, si iis omnes adjungantur qui apud Persas et Gotthos claruerunt, aut certe ab Arianis Imperatoribus, Wandalis, aliisque haereticis aut ethnicis barbaris interemti sunt, summopere augendum esse Martyrum numerum. De iis qui in Perside et Gotthia saeculo quarto martyrium subierunt, in nostra Collectione agimus: at de ceteris loqui nostri non fuit instituti, utpote qui in quatuor primis Ecclesiae saeculis consistimus.

63. Reliquis Dodwelli exceptionibus adversus multitudinem Martyrum respondetur.

64. Porro ea quae de Martyrum multitudine protulimus, adeo certa videntur et indubitata, ut neminem fore confidamus, qui cum Henrico Dodwello catholicae Ecclesiae insultare velit, quod falso sibi de innumerabili Martyrum multitudine gratuletur, quasi multos et paene infinitos esse hactenus censuerit, quos tamen ex probis et certis monumentis paucissimos fuisse facile probari possit. Nihil itaque ad hanc novitatem excogitandam Dodwellum, virum alioqui doctissimum et in rebus antiquis versatissimum, impellere potuit, quam ea, qua laborare solent heterodoxi, adversus Ecclesiam Romanam aliquid conscribendi prurigo. Hinc praecipiti, ne plus aliquid dicam, praejudicio abreptus, Martyrologiorum conscriptores uno verbo, *fabulatores* appellando, confossurum se existimavit, quasi aniles fabulas, id est plures Martyres, in Ecclesiam sua auctoritate invexerint. Etsi enim ejusmodi libros ab omni penitus mendo immunes esse affirmare nemo possit, (haec quippe est singularis sacrorum codicum praerogativa), non tamen hinc inferre licet, eos mala fide, aut temere ac leviter conscriptos fuisse; immo vero certum est Martyrologia

64. Dodwellus quo praejudicio scripserit, et Martyrologiorum Scriptores appellaverit fabulatores. De his cautiones.

a viris gravibus, ex antiquioribus monumentis, et peculiarium ecclesiarum Kalendariis collecta fuisse; quae cum ab Episcopis approbata fuissent, publice in ecclesiasticis conventibus lecta fuerunt; ut si omnium sanctorum festivitates celebrari non possent, eorum saltem aliqua commemoratio fieret, tum in tesseram communionis, quae inter Ecclesias catholicas haberi debet; tum ut ea ratione aliquis saltem cultus exteris etiam Martyribus exhiberetur. Ceterum falso confictas Martyrum historias igni tradi jubent Trullani Concilii Patres can. 63. vetantque ne in Ecclesia legantur: eos autem qui eas admitterent, anathemati subjiciunt.

§. IV.

65. *Nonnullae persecutionum* causae, *inter quas Ethnicorum* calumniae *in Christianos.*

66. Aliae, *quod Christiani abstinerent a sacris festisque etc. Imperatorum et Reip. causa indictis.* Aliae, *odia privata, Magistratuum avaritia, Sacerdotum zelus, Magorum (immo daemonum) invidia.*

67. *Persecutiones Religionem Christianam dilataverunt, nedum eam extinxerint.*

68. *Fortitudinis ac patientiae Martyrum rationes non unae.*

69. *Quibus et Gentilium conversio promota sit.*

70. *Honores quibus in Ecclesia Martyres affecti sunt.*

71. *Cautiones adhibitae ut veri Martyres a falsis discernerentur.*

72. *Conclusio* Praefationis.

65. Nonnullae persecutionum *causae*, inter quas Ethnicorum *calumniae* in Christianos.

65. Post assertam Ecclesiae catholicae de Martyrum multitudine traditionem, rectus ordo postulat, ut aliquid de tot carnificinarum causis inquiramus. Prima et praecipua, post religionem, adversus nostros invidiae causa ex Calumniis profluxit, quod Christiani quasi homines flagitiosi, et omnium criminum rei haberentur. Hanc opinionem apud omnes jam sub Nerone receptam fuisse, ex his quae supra diximus constat. Paulo post infanticidiorum, ac concubituum incestuosorum Christiani passim accusati inveniuntur, forte haereticorum aliquot occasione, qui ejusmodi flagitiis, ementito Christiano nomine, operam dabant; aut Judaeorum calumniis, qui nihil non movebant, ut gentilibus Christiani invisi redderentur. Hinc toties in Actis Martyrum, aut veterum Patrum opusculis Thyestearum epularum, et Oedipeorum concubituum mentio recurrit: a quibus licet Christiani sese tam egregie vindicaverint, ut testes sunt Apologiae Justini, Quadrati, Athenagorae, etc. ubi ejusmodi calumniae confutantur; haec tamen opinio, quae populorum, ac Magistratuum animos semel invaserat, ita invaluit, ut si quae calamitates publicae contingerent, Christianorum statim sceleribus attribuerentur, quasi dii eorum flagitiis exasperati, imperium Romanum variis cladibus affligere non cessarent. *Si,* inquit Tertullianus Apologetici cap. 40. *Tiberis ascendit ad moenia, si Nilus non ascendit in arva, si caelum stetit, si terra movit, si fames, si lues: statim Christianos ad leonem.* His similia habes apud Cyprianum in libro ad Demetrianum, aliosque passim auctores.

66. *Aliae*, quod Christiani abstinerent a sacris festisque etc. Imperatorum vel Reip. causa indictis. *Aliae*, odia privata, Magistra-

66. Aliud erat quod maxime gentiles in Christianos commovebat, quod hi scilicet pro bono Reipublicae statu, aut Imperatorum vel patriae salute, offerri Sacrificia improbarent; iisque nec adesse, nec etiam sive per publicos, sive per privatos Imperatorum genios jurare acquiescerent. Ad haec, Christiani a Festis sollemnibus, Ludis publicis, aliisque ejusmodi spectaculis, quae pro victoriis adversus hostes partis, aut Imperatorum natalitiis fieri consueverant, sese abhorrere testabantur. Hinc mirum non est, si Imperatores, etiam qui religiosiores et mitissimi habiti sunt, Christianos penitus exstirpare conati fuerint, quos nempe non religioni solum suae, sed etiam propriae saluti adversari existimabant. Hinc etiam politici, qui divisiones et intestina bella ob sacrorum varietates pertimescebant, e reipublicae bono esse censebant, ut Christiani omnino delerentur. Ipsum denique vulgus, cui Christiani publicas laetitias et

tuum avaritia, Sacerdotum zelus, Magorum (immo daemonum) invidia etc.

principum largitiones invidere videbantur, de illorum morte exsultabat. His adjungi possent PRIVATA ODIA, et AVARITIA Magistratuum et Praesidum, qui sub religionis specie, Christianorum facultates, vel in fiscum, vel in proprios usus convertebant. Quae tandem omnia SACERDOTUM et MAGORUM, quorum auctoritas ut plurimum maxima erat, ZELO AC INVIDIA incendebantur. Videbant quippe ob Christianismum sacra deorum suorum neglecta, ipsos deos ludibrio habitos, oracula contemta, ac quandoque falsi convicta, auctoritatem minutam, ac reditus etiam paene ad nihilum redactos. Hinc nihil non sibi licere in damnandis, torquendis, trucidandisque Christianis Principes, Praesides, Magistratus, ipsique tortores existimabant: et citra ullum saepius, maxime in extremis persecutionibus, dignitatum, sexuum aut aetatum discrimen, viri et mulieres, pueri, senes et anus, nobiles et ignobiles pariter torquebantur. quae omnia exemplis Sanctorum *Tarachi*, etc. *Soteris, Romani* et aliorum Martyrum probari possunt. Sed sufficiat huc proferre unicum *Phileae* Episcopi et Martyris testimonium, qui post exposita varia tormenta, quibus confessores, ex quorum erat numero, afficiebantur, sic de Praeside loquitur: *Neque enim ajebat vel minimam nostri curam habendam esse; sed cunctos sic de nobis sentire, sic erga nos agere debere, quasi non amplius homines essemus.*

67. Persecutiones Religionem Christianam dilataverunt, nedum eam extinxerint.

67. Sed erunt fortassis qui dicant vix fieri potuisse, ut Ecclesia tot procellis agitata, adeo tamen creverit, ut saeculo tertio jam paene per totum terrarum Orbem dilatata fuerit. Non enim, inquient, verisimile est, tam multos homines reperiri potuisse, qui religionem amplecterentur non solum peregrinam et novam, sed, quae praeter vitam austeriorem quam praescribit, cultores etiam suos exsiliis, bonorum proscriptionibus, amicorum et parentum, totiusque generis humani invidiae, tormentis acerbissimis, ipsique morti obnoxios reddit. At licet humanae rationi parum consentaneus videatur iste dilatandae religionis modus; certum est tamen hunc ipsum a Christo Domino prae ceteris delectum fuisse; qui, ut exemplo simul et verbo suis sequacibus praeiret, nonnisi per varias tentationes, mortemque acerbissimam in gloriam Patris voluit introire. Id suos Apostolos docuerat, qui, ut refert Lactantius lib. 5. Institutionum cap. 3., *non tantum pro fide mortem subierunt, sed etiam morituros se sciebant et praedixerant, et postea universos, qui eorum disciplinam secuturi essent, acerba et nefanda esse passuros.* Unde Martyres nonnisi moriendo victoriam adepti sunt, nec a tormentis ut liberarentur petebant a Deo, sed ut ea patientissime tolerarent. Certe Christiani, apud Cyprianum lib. de Mortalitate, tempore pestis mori timebant, ne sibi martyrii palma praeriperetur. Dolebant Clerici in Actis sancti Montani, quod, se praetermissis, in laicos Proconsul animadverteret. Uno verbo, ut ait Tertullianus ad Scapulam, hac conditione fiebant Christiani; et magis damnati, quam absoluti, gaudebant, unde in Apologetico cap. 5. Praesides sic alloquitur: *Cruciate, torquete, damnate, atterite nos . . . Plures efficimur quoties metimur a vobis. Semen est sanguis Christianorum.*

68. Fortitudinis ac patientiae Martyrum rationes non unae.

68. Verum cum naturae humanae vires ad haec perferenda prorsus impares essent, CHRISTUS suis athletis tam PRAESENS aderat, ut saepius mediis in tormentis nullus, aut certe exiguus eis esset dolorum sensus; eorumque animos INTERNIS SEMPER AUXILIIS, nonnumquam externis etiam et visibilibus signis confortabat. Certe *Stephanus* vidit caelos apertos, et Jesum stantem a dextris virtutis Dei. *Polycarpo* facta est vox de caelo; odor e Martyribus Lugdunensibus emanabat, etc. Ad haec, Fideles *divinis*, ut loquitur Cyprianus, *ostensionibus* de instantibus persecutionibus admonebantur, ne imparati ad praelium accederent. Excitabantur etiam Episcoporum verbis et exemplis. Tum persuasum eis erat leve et momentaneum quod passuri erant, aeternum gloriae pondus in eis opera-

turum, ac brevi et caduca vita aeternam et beatam se mercaturos, ad quam, quod martyrium alter esset baptismus, sine ulla mora se ingressuros esse non dubitabant. Id enim esse sciebant Martyrum privilegium; cum ceteris Fidelibus delicta a se perpetrata diluere incumberet. *Aliud* enim *est,* inquit Cyprianus in epistola ad Antonianum, *pro peccatis longo dolore cruciatuum emundari, et purgari diu igne; aliud peccata omnia passione purgasse.* His adde funestam lapsorum vicem, quorum nonnulli divinitus ante omnium oculos puniti sunt. Ex his aliquot recenset Cyprianus in libro de Lapsis, quorum unus *postquam Christum negavit, obmutuit.* Mulier in balneis a daemone correpta, *suam laniavit dentibus linguam, quae fuerat vel pasta impie vel locuta.* Alii aliis modis puniebantur; *nec necesse est*, inquit, *ire per exitus singulorum: cum per orbis multiformes ruinas, tam delictorum poena sit varia, quam delinquentium multitudo numerosa.* Idem etiam quandoque persecutoribus contigit, ut de Saturnino et Herminiano Proconsulibus observat Tertullianus in lib. ad Scapulam. Et quidem hac de re totus est Lactantii liber de Mortibus persecutorum.

69. Quibus et Gentilium conversio promota sit.

69. Haec autem omnia gentilium conversioni occasionem praebebant, quod qua ratione, quibusve gradibus contingeret, egregie exponit Lactantius lib. 5. Institutionum cap. 33. Certe Augustinus sermone 31. in psalmum 118. observat, aliquos etiam e persecutoribus Martyrum patientia permotos credidisse. Quid cum evidentia fierent miracula? Martyres mire sanati, voces caelitus emissae, bestiae mansuefactae, aliaque ejusmodi miracula palam patrabantur? Haec autem in certis et probis monumentis occurrunt. Quam vero frequentia fuerint miracula in Ecclesia, Patres attestantur. Hac de re Irenaeus lib. 2. adversus haereses cap. 58. *Alii*, inquit, *daemones excludunt firmissime, et vere, ut etiam saepissime credant ipsi qui emundati sunt a nequissimis spiritibus, et sint in Ecclesia: alii autem et praescientiam habent futurorum, et visiones, et dictiones propheticas: alii autem laborantes aliqua infirmitate per manus impositionem curant, et sanos restituunt. Jam etiam, quemadmodum diximus, et mortui resurrexerunt, et perseveraverunt nobiscum annis multis. Et quid autem? Non est numerum dicere gratiarum, quas per universum mundum Ecclesia a Deo accipiens in nomine Christi Jesu crucifixi sub Pontio Pilato per dies singulos in opitulationem gentium perficit.* Haec enim in Gentilium quoque favorem operabantur Christiani, ut etiam ex variis aliorum Patrum testimoniis patet. Unde etsi nonnumquam Gentiles ejusmodi miracula maleficiis aut incantationibus tribuerent, nemo tamen de factorum veritate, quae Christi nomine patrabantur, ausus est inficiari. Hinc Christiani pro ejus asserenda divinitate graviora quaeque supplicia alacriter sustinebant, cujus Martyres, id est testes, se esse gloriabantur, quod in eorum sincerioribus Actis diserte saepius exprimitur. Vide SS. *Tarachi* etc. Acta graeca et alia passim.

70. Honores quibus Martyres in Ecclesia affecti sunt.

70. Denique antequam huic Praefationi finem imponamus, paucis agendum de honore quo Martyres in Ecclesia afficiebantur. Vivi quidem multis fruebantur praerogativis, cum ad eorum preces indulgentia lapsis concederetur, Diaconi qui eorum necessitatibus providerent, deputarentur. Alii etiam, si carceres ingredi liceret, Martyrum vincula osculabantur, et eorum medebantur vulneribus, aliaque ejusmodi praestabant, quae passim apud Cyprianum ceterosque Patres describuntur. At longe major fuit erga consummatos Martyres veneratio, cum, ut Clemens et Dionysius Alexandrini ajunt, jam Christi assessores essent, et cum eo venturi judices. Hinc publici honores eis decreti; sacrae eorum reliquiae unguentis et aromatibus delibutae, in ecclesiis inter pretiosiora quaeque coemelia asservabantur. Immo et altaria ipsa eorum tumulis imposita erant, ita ut absque Martyrum reliquiis altaria erigi vetet canon 83. Codicis Africani. Ad haec gesta eorum in publicis conventibus lecta, nomina

inter sacra mysteria recitata, sed *eo loco,* inquit Augustinus serm. 159. *ubi non pro ipsis oretur,* quamquam *pro ceteris defunctis commemoratis oratur. Injuria est enim pro Martyre orare, cujus nos debemus orationibus commendari.* Nec mirum est, siquidem, teste Ambrosio in libro de Isaac et anima, *Martyrum passio* talis est virtutis, *ut auferat meritum delictorum.* Plura de iis Origenes, Cyprianus, et alii. Haec autem omnia jam primis Ecclesiae saeculis observabantur. Certe Ignatii reliquias, *sicut thesaurum inapretiabilem, in capsa* repositas ejus discipuli Roma Antiochiam reportarunt. Et Christiani corpus Polycarpi, ut *aurum gemmamque pretiosam,* collegerunt. Videre est etiam apud alios Patres passim, potissimum apud Chrysostomum, quantis honoribus, post datam Ecclesiae pacem, affectae fuerint Martyrum reliquiae, quantave reverentia in sacris aedibus asservatae fuerint, ad quas statis diebus populorum concursus fiebant. Dies quibus Martyres coronati fuerant, diligentissime etiam in mediis persecutionibus, annotatos fuisse, supra ex Cypriano et Gregorio Neocaesariensi observavimus; eos vero Constantinus ad Christum conversus publice festivos haberi voluit, uti Eusebius testatur lib. 4. ejus vitae cap. 23. *Missa quoque lex est,* inquit, *ad Praesides provinciarum, ut diem dominicum etiam ipsi venerarentur. Idem festos Martyrum dies jussu Principis observabant, et ecclesiasticarum festivitatum tempora debito honore prosequebantur.* Idem auctor lib. 13. Praepar. Evang. cap. 11. de Martyrum cultu apud Christianos sollemni haec habet: *Eorum sepulcra celebrare, et preces ibi votaque nuncupare, et beatas illorum animas venerari consuevimus; idque a nobis merito fieri statuimus.* Minime vero audiendi sunt qui putant primum omnium ex Martyribus Polycarpum publico cultu honoratum fuisse. Hunc enim morem, ut Martyres in Fidelium conventibus ipso eorum passionis die celebrarentur, antiquiorem esse patet vel ex his sancti Ignatii actorum verbis num. 8. *Manifestavimus vobis diem et tempus, ut secundum tempus martyrii congregati communicemus athletae etc. glorificantes in ipsius venerabili et sancta memoria Dominum nostrum Jesum Christum.* De juramentis, quae ad Martyrum sepulcra fieri olim solebant, nihil hic adjicere visum est, saeculo quinto et sequentibus celebriora fuere, ut exemplis probari indigeant.

71. Cum vero tot praeclaris honoribus Martyres afficerentur, mirum non est si adeo studiose veri a falsis Martyribus discernerentur. Id maximopere curabant ipsi Martyres, ut ex Clemente Alexandrino observat Eusebius lib. 5. Historiae cap. 17. *Quotiescumque,* inquit, *Ecclesiae viri ad martyrium pro vera fide subeundum vocati, una cum quibusdam de Phrygum haeresi, qui Martyres dicuntur, casu quodam coierint, semper ab illis dissentiunt, et communionem eorum sollicite vitantes, gloriosi martyrii exitum consequuntur.* Tum subjungit: *Atque id verum esse constat ex iis quae nostra aetate in urbe Apamea, quae ad Maeandrum sita est, gesta sunt a Caio et Alexandro martyribus, oriundis Eumenia.* Hinc can. 9. Synodi Laodicenae vetitum est ne quis haereticorum coemeteria vel martyria adeat orandi causa; et canone 34. anathemate feriuntur, qui ad haereticorum Martyres confugiunt. Certe non licuisse, quemvis etiam pro fide occisum, veluti Martyrem, nisi Ecclesiae auctoritate accedente, venerari, patet ex Optati lib. 1. ubi schisma Donatistarum initium habuisse refert occasione Lucillae cujusdam factiosae feminae, quae quod homini cuidam mortuo, *etsi Martyri, sed necdum vindicato,* aliquos honores exhibuisset, *correpta . . . . irata discessit. Irascenti et dolenti ne disciplinae succumberet, occurrit* etc. Et quidem antea Mensurius, Caeciliani Episcopi Carthaginensis decessor, vetuerat, ne qui se ultro obtulissent a Christianis honorarentur, teste Augustino in Breviculo Collationis die 3. cap. 13. De his qui ob idola effracta occisi fuissent, idem statuit canone 60. concilii Illiberitani. Ad haec pertinere videtur quod Cyprianus scribit epistola 12. quae est apud Pamelium 37. ut dies, quibus Martyres

71. Cautiones adhibitae ut veri Martyres a falsis discernerentur.

excedebant, annotarentur, *ut*, inquit, *eorum commemorationem inter memorias Martyrum celebrare possimus.* Et, ut supra jam observavimus, Gregorius Thaumaturgus, referente Gregorio Nysseno, exstincta persecutione regionem undique peragravit, apud omnes ubique sanciens, ut nomine eorum qui pro fide decertassent, dies festi celebrarentur. Porro non minus solliciti fuerunt Episcopi post pacem Ecclesiae datam, ne quis temere Martyrum numero adscriberentur, qua de re editus est canon secundus concilii I. Carthaginensis sub Grato, tempore Julii Papae. Et Gregorius Magnus lib. 12. epistola 31. ad Augustinum, cui reliquias *Sixti sanctissimi et probatissimi Martyris* mittit, mandat, ut corpus quod in Anglia credebatur cujusdam esse martyris, populorum venerationi subtraheretur, nisi aut miraculis coruscaret, aut saltem ejus passionis aliqua indubitata notitia haberetur. Certe beatus Martinus suspectum habuit Martyrem, cujus et nomen, et tempus passionis a clericis custodibus ignorabantur. Et quidem, ut narrat [1] Sulpicius Severus, facta oratione falsi Martyris larvam detexit. Sed de Sanctorum Canonizatione plura habes apud Mabillonium, optimum magistrum meum, in Praefatione ad Saeculum quintum Benedictinum. Legenda etiam ejusdem epistola *de cultu Sanctorum ignotorum*, quam sub *Eusebii Romani* nomine vulgavit.

1) De vit. Mart. c. VIII.

72. Conclusio Praefationis.

72. Tandem multa alia proferri possent de Martyrum cultu, publica invocatione, aut aliis in eorum honorem institutis, quae sancti Patres adversus paganos et haereticos propugnarunt: sed cum de iis rebus passim habeantur tractatus peculiares, jamque justae praefationis modum excesserimus; satis esse nobis visum est, si quid ea de re sentiat Ecclesia catholica, sancti Augustini verbis exponamus, ex lib. 20. contra Faustum cap. 21. ubi huic haeretico Catholicos calumnianti, quod idolis Martyres substituissent, sic respondet. *Populus Christianus memorias Martyrum religiosa sollemnitate concelebrat, et ad excitandam imitationem, et ut meritis eorum consocietur, atque orationibus adjuvetur; ita tamen, ut nulli Martyrum, sed ipsi Deo Martyrum, quamvis in memoriis Martyrum, constituamus altaria. Quis enim Antistitum in locis sanctorum corporum assistens altari, aliquando dixit: Offerimus tibi Petre, aut Paule, aut Cypriane? Sed quod offertur, offertur Deo qui Martyres coronavit, apud memorias eorum quos coronavit; ut ex ipsorum locorum admonitione, major affectus exsurgat ad acuendam caritatem et in illos quos imitari possumus, et in illum quo adjuvante possumus. Colimus ergo Martyres eo cultu dilectionis et societatis quo et in hac vita coluntur sancti homines Dei . . . . sed illos tanto devotius, quanto securius post certamina superata etc. At illo cultu, quae graece λατρεία dicitur . . . , nec colimus, nec colendum docemus, nisi unum Deum. Cum autem ad hunc cultum pertineat oblatio sacrificii, unde idololatria dicitur eorum qui hoc etiam idolis exhibent; nullo modo tale aliquid offerimus, aut offerendum praecipimus vel cuiquam sanctae animae, vel cuiquam angelo: et quisquis in hunc errorem delabitur, corripitur per sanam doctrinam, sive ut corrigatur, sive ut caveatur.* Et paullo post de iis qui in memoriis Martyrum inebriabantur: *Aliud est quod docemus, aliud quod sustinemus; aliud quod praecipere jubemur, aliud quod emendare praecipimur, et donec emendemus tolerare compellimur.* Faxit Deus Optimus, Maximus, ut quae hic et in tota nostra collectione de sanctis Martyribus habentur, in ejus honorem et gloriam cedant, ac totius Ecclesiae catholicae utilitatem; nobisque praestet, ut qui tam praeclara de eorum agonibus retulimus, eorum quoque fidei constantiam, et caritatis ardorem pro modulo imitemur.

ACTA
PRIMORUM MARTYRUM
SINCERA ET SELECTA.

ADMONITIO
IN MARTYRIUM SANCTI JACOBI,

in qua nonnulla de aliis quoque Apostolis habentur.

1. Sacrae Scripturae auctoritas, constantissima Ecclesiae Catholicae traditio, et unanimis omnium Christianorum consensus testantur a Christo Domino duodecim Apostolos electos fuisse, qui redemtionis humanae Evangelium ad omnes gentes, per totum orbem terrarum diffusas, perferrent. Haec adoptato in Judae praevaricatoris locum Matthia, ab ipsis fideliter feliciterque, post admirabilem Sancti Spiritus adventum, mandata exsecutioni fuisse docuit nos vel ipsius rei eventus. At quaenam media ad id tantum opus promovendum ac perficiendum adhibuerint, quove mortis genere excesserint ex hac vita, plane nobis ignotum est, si nonnulla excipias, quae vel ex Lucae libro de Actibus Apostolorum, vel in probatis auctoribus, quorum ex ea aetate paucissimi ad nos usque pervenerunt, referuntur. Et Lucas quidem, licet opus suum, *Acta Apostolorum*, inscripserit; pauca tamen de aliis Apostolis praeter Petrum et Paulum habet; unde Jacobi necem ab Herode patratam, obiter tantummodo, et veluti nonnisi incarcerationis Petri occasione videtur memorasse cap. 12. quamvis Stephani martyrium fusius antea narrasset capp. 6. et 7. quia fortassis primus omnium pro Christi nominis confessione sanguinem effuderat. Unde *persecutionem magnam* quae tunc contigit Jerosolymis, duobus ibi tantum verbis perstringit, in qua tamen multos Sanctorum carceribus inclusos, et occisos fuisse Paulus asseverat cap. 26. Denique cum haec Apostolorum historia quartum Neronis annum non excedat, nihil de beatorum Petri et Pauli morte habet.

Apostolorum gesta ut plurimum ignota.

Jacobi majoris mors. Stephani, et aliorum.

2. Sed ne apocrypha aut dubia cum certis et indubitatis commiscere videamur, aliqua tantummodo seligemus, quae de his rebus primi aut secundi Ecclesiae saeculi Patres in suis libris scripta reliquerunt. Et 1°. quidem sanctus Clemens Apostolorum Petri et Pauli discipulus, atque in sede Romana successor, de ipsorum martyrio agit in epistola prima ad Corinthios, ubi asserit ingentem Electorum multitudinem cum iisdem pariter martyrium subiisse. *Sed,* inquit, *ut vetera exempla relinquamus veniamus ad nuperos Athletas*, *sumamus aetatis nostrae generosa exempla. Propter aemulationem atque invidiam qui Ecclesiae erant fideles ac justissimae columnae, etiam usque ad mortem passi sunt persecutionem. Accipiamus prae oculis nostris bonos Apostolos.* Petrus, *ob iniquam aemulationem, non unum aut alterum*, *sed multos sustinuit labores, atque ita martyr effectus discessit ad debitum gloriae locum. Propter aemulationem* Paulus *patientiae praemium obtinuit cum catenas septies portasset, vapulasset, lapidatus esset; praeco factus in Oriente ac Occidente, eximium fidei suae decus accepit, totum mundum docens justitiam; et ad Occidentis terminum veniens, et sub Principibus martyrium passus ita e mundo migravit, atque in locum sanctum abiit, patientiae magnum exemplar*

Martyrium SS. Petri et Pauli.

Cum iis ingens multitudo. *factus. His viris, qui divinam vitam duxerunt, aggregata est ingens Electorum multitudo, qui multas contumelias multaque tormenta propter aemulationem passi, exemplo pulcherrimo apud nos fuerunt. Propter aemulationem vexatae mulieres, Danaides et Dirce* (Haec duo mulierum nomina e margine in textum irrepsisse, jure existimat Junius: Cotelerius vero legendum censet, *Danais et Dirce) cum gravia et nefanda supplicia sustinuissent, in constanti fidei cursu pervenerunt, et corpore debiles nobile praemium acceperunt.* Hic sunt dubio procul Martyres, in quos Tertullianus Apologet. cap. 5. *Neronem Caesariano gladio ferocisse* scribit. De quibus et Cornelius Tacitus agens Annalium lib. 15. refert, Christianos a Nerone *quaesitissimis poenis affectos* fuisse. Ex cujus verbis quam alacriter ipsos mortem oppetiisse, et quam indigne ab hoc tyranno habitos fuisse intelligitur. *Igitur,* inquit, *primo correpti qui fatebantur, deinde judicio eorum multitudo ingens, haud perinde in crimine incendii, quam odio generis humani conjuncti sunt. Et pereuntibus addita ludibria, ut ferarum tergis contecti laniatu canum interirent, aut crucibus affixi, aut flammandi, atque ubi defecisset dies, in usum nocturni luminis uterentur.*

Petrus et Paulus Romae occisi. 3. Quod ex his testimoniis colligitur, Petrum et Paulum Romae sub Nerone martyrium subiisse, expressis verbis affirmat Tertullianus pluribus in locis. Sic nempe Romanae Ecclesiae ea de re gratulatur libro de Praescriptione haereticorum cap. 36. *Ista quam felix Ecclesia, cui totam doctrinam Apostoli cum sanguine suo profuderunt; ubi Petrus passioni Dominicae adaequatur, ubi Paulus Johannis exitu coronatur, ubi Apostolus* JOHANNES *posteaquam in oleum igneum demersus nihil passus est, in insulam relegatur.* Ibidem Johannes passus. Christo in cruce morienti Petrum comparat, Paulum vero Johanni Baptistae, quem Herodes capite plecti jussit. Eadem fere repetit idem auctor, tum in lib. 4. adversus Marcion. cap. 5. tum etiam in fine libri Scorpiace. Dionysius Corinthiorum Episcopus in epistola ad Romanos apud Eusebium lib. 2. Hist. cap. 25. asserit ambos hos Apostolos Petrum et Paulum *eodem tempore martyrium pertulisse,* quorum sepulcra jam suo tempore celebria fuisse testatur Caïus Tertulliani coaequalis apud Eusebium loco laudato, his verbis: Apostolorum sepulcra Romae. *Ego vero Apostolorum tropaea possum ostendere. Nam sive in Vaticanum, sive ad Ostiensem viam pergere libet, occurrent tibi tropaea eorum, qui Ecclesiam illam fundaverunt.*

Jacobus Episcopus Jerosolymae. 4. Verum non minori odio Judaei quam Gentiles Christi discipulos prosequebantur; cujus rei, ut ea omittamus quae tum in Actis Apostolorum, tum in Pauli epistolis referuntur, illustre exemplum habemus in Jacobo primo Jerosolymorum Episcopo ab Apostolis constituto, qui licet ob insignem vitae sanctimoniam, egregiosque mores, ab omnibus diu in summo honore habitus fuisset, ob solam tamen Christi nominis confessionem crudeliter necatus fuit. Ejus martyrium ex Hegesippo vindicatur. Ejus martyrium ab Hegesippo descriptum refert Eusebius lib. 2. Historiae Ecclesiasticae cap. 23. ex quo loco illud descripsimus, cum ejus antiquissimi auctoris narrationem non solum Eusebius sed etiam sanctus Hieronymus, sanctus Epiphanius, aliique Scriptores ecclesiastici qui deinceps subsecuti sunt, approbarint. Unde non immerito arguitur Josephus Scaliger, cui nonnulli recentiores consentiunt, quod in animadversionibus Eusebianis istud fragmentum ab Eusebio relatum, pro vero quidem Hegesippi foetu agnoverit, at contendat ipsum rebus minus certis atque sese invicem impugnantibus respersum esse, quas iste auctor sine ullo delectu in suis opusculis inseruerit. Momenta quae ad id probandum affert expenderunt Dionysius Petavius, in notis ad Epiphanium haeresi 78. Halloixius aliique viri eruditi, qui, ut quidem mihi videtur, ostendunt tanta non esse, quae tam antiqui et ab omnibus hactenus recepti scriptoris auctoritatem elevare debeant. Nos vero eadem, cum potissimum ex historiae contextu desumantur, quaeque suo loco breviter in notulis expendemus. Interim quisnam fuerit Hegesippus Eusebii verbis exponendum.

5. *Illis temporibus*, inquit lib. 4. Hist. capp. 7 et 8. id est sub Hadriano Imperatore, *rursus veritas plures sui patronos in medium produxit, qui non solum viva voce, sed etiam scriptis disputationibus adversus impias haereses decertarunt. Inter quos celebris fuit* HEGESIPPUS, *cujus testimonio in superioribus libris saepissime usi fuimus, cum res Apostolorum temporibus gestas ex illius fide ac relatione traderemus. Hic in quinque libris simplici admodum sermone conscriptis verissimam apostolicae praedicationis historiam complexus, tempus ipsum quo floruit, aperte designat, cum de his qui simulacra primum erigere coeperant in hunc modum scribit: Quibus coenotaphia templaque exstruxerunt, sicut etiamnum fieri videmus. Ex quibus fuit Antinous servus Hadriani Caesaris* etc. Addit Hieronymus in Catalogo hunc auctorem sermone simplici scripsisse, *ut quorum vitam sectabatur, dicendi quoque exprimeret characterem.* Ejus nomen in Martyrologiis etiam antiquissimis invenitur, sed nihil ex ejus operibus superest, praeter ea quae Eusebius variis historiae suae locis inseruit. Quis Hegesippus?

6. Ceterum Jacobi necem describit quoque Josephus lib. 20. Antiquitatum Judaicarum cap. 8. et quidem paullo aliter quam Hegesippus, ut videtur nonnullis. Refert autem Ananum magnum Pontificem post Festi Praesidis mortem, antequam Albinus ejus successor advenisset, occasionem sumsisse concilium advocandi: cumque Jacobum aliosque nonnullos sibi praesentari fecisset, eos lapidibus occidendos condemnasse. Sed haec non ita Hegesippo opposita videntur, ut statim alterutrius narratio falsa pronuntianda sit. Quid enim impedit quominus Jacobus et concilio praesentatus, et ad templi pinnam postea adductus fuerit, quo e loco tumultuante populo in terram projectus, lapidibus impetitus, ac tandem fullonis ictu percussus, obierit? Haec enim nec Eusebio, qui utriusque auctoris, Hegesippi scilicet et Josephi, verba historiae suae inseruit, nec Hieronymo, nec aliis postea auctoribus qui ea tenus Eusebium legerant, sibi adeo opposita visa fuerant. Nec opponendum est lapidationes extra civitatis portas olim a Judaeis fieri solitas fuisse: cum certum sit aliis etiam in tumultibus nonnullos intra civitatem lapidibus fuisse appetitos, ut ex ipso Evangelio patet Johannis 8. v. 59. ubi Judaeos in ipso templo Christum Dominum lapidibus aggressos fuisse narratur. Josephus cum Hegesippo conciliatur.

7. Tanta autem fuit apud Judaeos sanctimoniae Jacobi opinio, ut eodem Eusebio teste, lib. 2. Historiae cap. 23. prudentissimi Judaeorum existimaverint, Jacobi necem secutae paullo post Jerosolymorum obsidionis causam fuisse: in cujus rei testimonium adducit Josephi locum, in quo is idem omnino affirmat. Ejus beati viri laudes sancti Patres in suis scriptis, et Ecclesia in Martyrologiis ad primum Maii diem celebrarunt. Cujus cathedram adhuc suo tempore in Ecclesia Jerosolymitana religiose asservatam fuisse, notat Eusebius lib. 7. cap. 19. Jacobi sanctitas.

8. Varii varie ejus mortis annum consignant. Alii, ut Eusebius et Hieronymus, quos sequitur Baronius aliique recentiores, eam ad septimum Neronis annum referunt: id est ad annum Christi sexagesimum primum aut secundum. Alii vero ad annum ejusdem Imperatoris quartum, quam quidem sententiam utpote Josepho, cui ea in re magna fides haberi debet, et Epiphanio ut sibi videtur magis conformem eruditissimus vir Henricus Valesius in notis ad cap. 23. lib. 2. Historiae Eusebianae propugnavit. Baronio tamen favent omnes antiqui scriptores, immo et, ut contendit ad annum 63 ipsemet Josephus lib. 7. de bello Judaico cap. 12. Tempus mortis.

9. Non minor videtur esse controversia, an Jacobus, de quo hic agimus, fuerit ex duodecim Apostolorum numero, vel solummodo ex primis Christi discipulis, quos etiam saepius antiqui scriptores Apostolos appellare consueverunt. Certe de nostro Jacobo ait Paulus in Epist. ad Galatas cap. 1. se *neminem Apostolorum Jerosolymis vidisse praeter Jacobum fratrem Domini.* At cum ex utraque parte, sacrae Scripturae textus et plurima sanctorum Patrum testimonia proferantur, quorum discussio ad nostrum An e 12 Apostolis?

4*

institutum minime pertinet, nec enim ejusmodi quaestiones hic agitare est animus, visum est potius, eos qui plura ea de re cupiunt, ad alios remittere, inter quos certe hanc controversiam fusius tractarunt Bollandiani ad diem 1. Maii.

Anno Christi 61 vel 62.

MARTYRIUM SANCTI JACOBI

PRIMI JEROSOLYMORUM EPISCOPI.

Ex Hegesippo apud Euseb. Hist. Eccles. lib. 2. cap. 23. Ed. Valesii.

Jacobus cognominatus Justus.

I. Ecclesiae administrationem una cum Apostolis suscepit Jacobus frater Domini, qui jam inde a Christi temporibus ad nostram usque aetatem Justus cognominatus est. Nam multi quidem eodem nomine Jacobi vocabantur; sed hic ab ipso matris utero sanctus fuit. Nec vinum umquam bibit, nec siceram: ab animantium carnibus penitus abstinuit [1]. Comam numquam totondit. Neque ungi, neque lavare balneo corpus umquam solitus. Unus ex omnibus in intimum templi sanctuarium [2] ingrediendi jus facultatemque habebat. Neque enim lanicio, sed linea tantum veste utebatur. In templum solus intrare, atque ibi genibus flexis pro peccatis populi supplex Deum orare consueverat, adeo ut genua ipsius instar cameli occalluerint, dum assidue Deum venerans, et pro salute populi vota faciens humi sterneretur. Hic ergo ob singularem justitiam cognominatus est Justus et Oblias [3], quod Latine munimentum populi et justitiam significat, quemadmodum etiam Prophetae de eo praedixerunt.

Interrogatus Christum confitetur.

II. Quidam autem ex septem sectis [4] quae apud Judaeos erant, de quibus in superioribus libris scripsisse meminibus, interrogarunt eum, quodnam esset ostium Jesu. Quibus ille *Jesum esse Servatorem* respondit. His auditis nonnulli eorum Jesum revera Christum esse crediderunt. Suprascriptae vero Sectae nec resurrectionem [5], nec futurum Christi adventum, ut unicuique pro meritis mercedem tribuat, credebant, quotquot vero ex iis crediderunt, Jacobi opera ac ministerio utique crediderunt. Cum ergo multi ex ipsis etiam primoribus crederent, tumultuari coeperunt Judaei et Scribae ac Pharisaei; eo jam ventum esse clamantes, ut prope omnis populus Jesum quasi Christum exspectaret. Proinde in unum congregati Jacobum adeunt, hisque eum verbis compellant. Hortamur te, inquiunt, ut populi errorem comprimas, qui falsam de Jesu opinionem imbibit, perinde

1) Id falsum putat Scaliger eo quod Jacobus haud dubium quin cum Christo Domino Agnum paschalem comederit. At quis non videat Hegesippi verba de communi tantum victu intelligenda esse, non vero de iis quae ex Legis praecepto observanda quandoque erant.

2) Id palmare Scaligeri argumentum. At in Hegesippi textu, ut ipse fatetur, nihil aliud est quam, in *Sancta ἅγια,* quotidie Jacobum fuisse ingressum, quod quidem de Sancto Sanctorum, in quod solus Pontifex semel tantum in anno poterat ingredi, intelligi non debet, sed de sanctuario solum, ubi quotidie Sacerdotes lineis induti ministrabant, quem locum Joseph. lib. 3. antiq. cap. 5. appellat *ἅγιον.* Sindone autem indutum Jacobum fuisse, quid mirum est? cum idem de adolescente, qui capto a Judaeis Christo Domino, nudus aufugit, in Evangelio asseratur. Uni autem ipsi licebat in eum locum ingredi, id est ob ejus sanctitatem, praeter sacerdotes, quibus id juris ex officio inerat. Sic id ab antiquis intellectum fuisse patet ex cod. Ecclesiae Remensis, ubi additur, *orandi, non sacrificandi causa.* Epiphanius et Rufinus videntur primi legisse *sancta sanctorum.*

3) Quidam *Ophlias* legendum putant, quod nomen hebraïce significat, *Arx populi.* Joseph. lib. 2. de bello Jud. cap. 18 etc. meminit loci qui dicebatur *Ophlas, εἰς τὸν καλούμενον ὀφλᾶν.* Epiphanius haeresi 78. et Jovius monachus constanter *Oblias* retinuerunt. Quare religio fuit Valesio id nomen expungere.

4) Quaenam sint istae septem Sectae, exponit Hegesippus in fragmento quod exstat apud Eusebium lib. 4. cap. 22. cujus occasione multa de eodem argumento observavit erud. Valesius in notis ad hunc locum.

5) Id Sadducaeis competit, e quorum Secta Ananum Pontificem, qui Jacobum condemnavit, fuisse asseverat Josephus lib. 20. antiquitatum.

quasi Christus esset. Persuade igitur omnibus qui festo Paschae die huc conveniunt, ut de Jesu recte sentiant, tibi enim omnes fidem habemus, et cum universo populo hoc tibi testimonium perhibemus, justissimum te virum esse, nec ullum apud te personarum discrimen valere, proinde plebi persuade, ne circa Jesum deinceps aberret, nam et universus populus et nos libenter tibi obtemperamus. Ascende igitur in fastigium [6] templi ut in sublimi loco positus, ab omnibus conspici et exaudiri facile possis. Nam Paschalis sollemnitatis gratia cunctae Judaeorum tribus, et ex Gentibus [7] non pauci convenerunt. Posthaec supradicti Scribae et Pharisaei, cum Jacobum in fastigio templi collocassent, contenta voce sic eum alloqui coeperunt: O Juste, cui nos omnes fidem adhibere par est; quando quidem populus omnis errat, Jesum sectans crucifixum, doce nos quod sit ostium Jesu suffixi cruci. Tunc Jacobus edita voce iis respondit: *Quid me, inquit, interrogatis de Jesu filio hominis? ipse sedet in caelo a dextris summae virtutis, et venturus est in nubibus caeli.*

III. Cumque multi hoc Jacobi testimonio confirmati glorificarent Jesum, dicentes, Osanna filio David; tunc iidem Scribae ac Pharisaei inter se collocuti: Male, inquiunt fecimus qui tanto testimonio Jesum armaverimus; verum ascendamus, eumque praecipitem dejiciamus, ut ceteri conterriti fidem illi habere desinant. Conclamare deinde coeperunt ac dicere: O ô, ipse etiam Justus erravit, et impleta sunt ea quae apud Esaïam [8] scripta sunt. Tollamus e medio Justum, quia molestus est nobis: propterea fructum operum suorum manducabunt. Mox ergo conscendentes, eum praecipitem egerunt, et quoniam praecipitatus non statim mortem obierat, sed conversus flexis genibus orabat dicens: *Domine et Deus Pater, rogo ut ignoscas illis, quia nesciunt quid faciunt:* illi inter se dixerunt: Lapidemus Jacobum Justum. Coeperunt igitur lapidibus eum impetere. Cumque hominem saxis obruerunt, unus e Sacerdotibus, ex filiis Rechab [9] filii Rechabim, qui Hieremiae suffragio commendati sunt, contenta voce: Parcite, inquit, quid facitis? Justus orat pro vobis. Interim unus ex iis fullo, arrepto fuste quo vestes exprimere solebat, caput Justi percussit, atque ita felici martyrio vitam finiit. Sepultus est eodem in loco, manetque adhuc cippus illius prope templum. Hic Jacobus tum Judaeis tum Graecis locuples fuit testis, Jesum vere Christum fuisse. Nec multo post obsidio Vespasiani, et Judaeorum captivitas subsecuta est.

Occiditur.

6) Mirum est locum istum quasi validissimum argumentum contra hujus historiae gravitatem a nonnullis adduci, eo quod, ajunt, ne aves quidem in fastigio templi stare possent. Cum certum sit in Palaestina aedificiorum tecta plana fieri consuevisse, in quibus facile homines consistere et ambulare possent; immo et Deus in Deuteronom. cap. 22. vers. 8. πτερύγιον, quo verbo hic utitur Hegesippus, in cujusque domus summitate fieri jussit, ne forte aliquis in praeceps rueret.

7) Aliud Scaligeri argumentum. Decem, inquit, tribus jam olim in captivitatem abductae, quomodo tunc Jerosolymam potuerunt convenire, immo et Gentiles, quibus non licitum erat in templum ingredi? At his facile est ex ipsamet sacra Scriptura respondere; nam certum est ex omnibus tribubus aliquos homines, qui inter Judaeos et Benjaminitas permixti erant, in Judaea remansisse. Sic Anna vidua Luc. cap. 2. erat ex tribu Aser, et ipsemet Jacobus suam epistolam ad duodecim tribus scripsit. Gentes autem Jerosolymam ad festa convenisse, ex Evangelio patet Johan. cap. 12. ubi Gentiles qui ad festum venerant, ut adorarent, Philippum rogarunt, ut sibi Christum ostenderet.

8) Id non ex Isaïa, sed ex Sapientiae libro desumtum contendit Scaliger, unde Hegesippum inscitiae arguendi ansam capit. At recte Isaïam laudatum ostendit Valesius. Sed si id aliquod facessit negotium, dici potest, hoc mendum ex Librariorum incuria irrepsisse, nam apud Baronium et in codd. mss. quorum tres hic asservantur, atque unus in regia Bibliotheca, is scripturae locus Sapientiae attribuitur. In cod. tamen monasterii Conchensis laudatur Isaïas.

9) Haec ab Hegesippo recte dicta fuisse ostendit Valesius, ne Rechab iste cum aliis ejusdem nominis viris confunderetur. Ceterum haec verba a Symeone Cleopa dicta fuisse scribit sanctus Epiphanius haeresi 78.

ADMONITIO
IN MARTYRIUM SANCTI SYMEONIS.

1. Jacobo Symeonem, Cleopae filium, ejus in Ecclesiae Jerosolymorum administratione successorem subjungimus; de quo variis in locis agit Eusebius, et praecipue lib. 3. Historiae cap. 32. At sibi non constat in assignando tempore, quo ad hanc sedem Symeon evectus est, siquidem lib. 3. cap. 11. ejus beati viri electionem ait factam fuisse post urbis Jerosolymitanae expugnationem, quam tamen in Chronico, eodem anno quo Jacobus interfectus est contigisse scribit. Ut ut sit, certum est Symeonem tum a Judaeis, tum a Romanis multa pertulisse, non solum ob impeditissima Reipublicae tempora, quod sane ob Judaeorum rebellionem adversus Romanos omnibus commune erat, sed quod Christi Domini cognatus et discipulus esset, et ex familia regia Davidis oriundus. Ob primam causam Judaeis invisus erat, qui Christi nomen abhorrebant: ob alteram vero Romanis, veritis, ne Davidis posteri aliquando bella Judaïca renovarent. Unde utrisque in unum concurrentibus, Symeon qui jam Vespasiani et Domitiani manus evaserat, tandem annos centum et viginti natus gloriosum martyrium pertulit, anno decimo Trajani Imperatoris, ut testatur Eusebius in Chronico, Christi CVIII. Alii ejus mortem ad annum circiter CIV referunt; cujus festum Graeci die vigesima septima Aprilis; Latini vero die decima octava Februarii celebrant.

2. Porro ejus martyrii causam et seriem narrat Eusebius ex Hegesippi verbis lib. 3. Historiae Eccles. cap. 32. quod totum caput huc referre visum est, cum alias Eusebii narrationem ab Hegesippi fragmentis sejungere difficile esset.

Anno Christi circa 104.

MARTYRIUM SANCTI SYMEONIS
EPISCOPI JEROSOLYMITANI.

Ex Hegesippo apud Euseb. lib. 3. Hist. Eccles. cap. 32. Edit. Valesianae.

I. Post Neronis ac Domitiani persecutionem, sub hoc, cujus nunc tempora commemoramus, Trajano, particularem quamdam per singulas civitates populari motu adversus nostros excitatam esse persecutionem accepimus. *Symeon Episcopus Jerosolymitanus.* In qua Symeon Cleopae filius, quem secundum Ecclesiae Jerosolymitanae Episcopum constitutum esse docuimus [1], martyrio vitam finiisse memoratur. Hujus rei testis est is, cujus verba jam toties retulimus, Hegesippus. Qui de haereticis quibusdam verba faciens, ab iisdem circa haec tempora accusatum subjungit esse Symeonem, variisque tormentorum generibus per dies *Variis tormentis affectus crucifigitur.* plurimos excruciatum eo quod Christianus esset, admirationi fuisse tum Judici, tum satellitibus ac ministris: tandemque eodem supplicii genere quod Dominus pertulit, vitam clausisse. Sed satius est verba ipsius scriptoris haec narrantis audire. Ex eorum, inquit, haereticorum numero quidam Symeonem Cleopae filium detulerunt, quod ex stirpe Davidis oriundus, et Christianus esset. Atque ita Symeon cum annos centum ac viginti natus esset, martyrium subiit, principatu Trajani Augusti, Attico Consulari Legato [2] Syriam administrante. Idem praeterea scribit, eos ipsos Symeonis accusatores, cum tunc temporis omnes ex regia Judaeorum tribu oriundi sollicite investigarentur, convictos esse, quod ex ea stirpe originem ducerent.

Fuit cognatus Christi. II. Porro hunc Symeonem non absurde quis dixerit et spectatorem et auditorem Domini fuisse: cum et diuturnitas vitae ipsius, et Evangeliorum

1) Scilicet hoc Eusebii lib. 3. cap. 11.

2) Legati Caesaris alii erant Consulares, alii Praetorii. Syri Legatorum Consularium nomine annos suos designare tunc solebant, ut hic ex Josepho observat eruditus Valesius.

fides id adstruere videatur, in quibus Maria quaedam commemoratur Cleopae filia, cujus Symeonem filium fuisse supra docuimus [3]. Alios praeterea nepotes unius ex Domini fratribus, cui nomen erat Judae, ad hoc usque Trajani imperium vitam produxisse idem scriptor refert, cum jam antea sub Domitiano, ut diximus [4], Christi fidem constanter professi fuissent. Sic autem scribit. Adsunt, inquit, illi et universae Ecclesiae praesident, utpote Martyres et agnati Christi. Tandemque profunda pace Ecclesiae restituta, ad Trajani usque tempora superstites fuerunt: donec Symeon supradictus Cleopae filius, ejus qui patruus erat Domini, accusatus similiter ab haereticis, et ob eamdem causam in jus vocatus est coram Attico Consulari [5] et per multos dies acerbissimis tormentis excruciatus, fidem Christi constantissime professus est; adeo ut et Consularis ipse, et omnes qui aderant, magnopere mirarentur, qua ratione vir centum ac viginti annos natus, tot tormenta perferre potuisset, tandem vero sententia Judicis cruci suffixus est.

Item et alii cognati Christi et Martyres.

III. Post haec idem scriptor res illa aetate gestas commemorans, addit Ecclesiam ad haec usque tempora instar cujusdam virginis, integram atque incorruptam permansisse, adhuc in obscuro recessu delitescentibus, quicumque rectam praedicationis evangelicae regulam depravare niterentur. Sed postquam sacer Apostolorum coetus vario mortis genere exstinctus est, effluxeratque jam aetas hominum illorum, qui divinam ipsam sapientiam suis auribus auscultare meruerant: tunc demum exorta est impii erroris conspiratio fraude et malitia falsorum doctorum. Qui utpote nullo amplius ex Apostolis superstite, posthaec, nudo quod ajunt, capite adversus praedicationem veritatis adulterinam doctrinam obtrudere aggressi sunt.

Post Apostolorum obitum multae haereses obortae.

3) Cap. 11. jam laudato.
4) Supra cap. 19. hujus lib. 3. hist. Euseb.
5) Consulares simpliciter dicti, qui postea Palaestinam rexere, diu post Trajani tempora instituti sunt, ut observat Valesius; unde Atticus ὑπατικὸς appellatur, id est Legatus consularis, ut ab iis quos Praetorios appellabant distingueretur.

ADMONITIO

IN ACTA SANCTI IGNATII MARTYRIS.

1. Ex quo tempore Nero et Domitianus saevissimi Romanorum Imperatores persecutionem in Christianos concitaverunt, fuere semper in Ecclesia Martyres, qui vel Imperatorum edictis, vel rectorum provinciarum privato odio, aut certe Sacerdotum ac populorum ethnicorum furentium impetu, mortem pro Christi nominis confessione obierunt. Illustris in primis fuit sanctus Ignatius, Antiochenae Ecclesiae, post Evodium Petri successorem, Episcopus, qui ob fidem Christianam comprehensus, a Trajano Imperatore, tunc temporis Antiochiae exsistente, Romam missus est, ut ibi in ludis publicis a bestiis devoraretur. Quonam modo id peractum fuerit, ex Philone, Caio, Agathopo, aliisque Ignatii comitibus discimus, qui cum ex Syria Romam euntem secuti fuissent, ea quae coram viderant et audierant, scribere curarunt. Philonis Diaconi Cilicis, Gaii et Agathopi meminit ipse Ignatius in Epistola ad Smyrnenses, eosdemque mundo renuntiasse, ac ad martyrium perferendum esse paratos in Epistola ad Philadelphienses asseverat.

Ignatius Episcopus Antiochiae.

2. Verum Acta ab ipsis scripta, nonnisi variis additionibus, quandoque etiam falsis eventibus interpolata habebantur, priusquam a Jacobo Usserio Armachano sincera et pura vulgarentur, qui ea ex ms. cod. anno MDCXLVII Londini typis edidit, cum variis notis et observationibus, ex quibus eas quae ad textum pertinent, cum his Actis integris proferemus. His autem omnibus subjungere visum est Epistolam, quam ipsemet sanctus Martyr in itinere constitutus ad Romanos scripsit, utpote quae maximam ejus martyrii partem continet. At ejus Epistolae, aliarumque sex, quae vulgo ab omnibus

Ejus Acta sincera.

recipiuntur, sinceritatem probare inutile esset, post tot doctissimorum virorum, etiam a Romana Ecclesia alienorum, ea de re lucubrationes, quorum opera res eo processit, ut ab iis tantummodo de earum auctoritate dubitetur, qui etiam sacrae Scripturae libros, quos suis erroribus contradicere animadvertunt, respuere non verentur.

Mortis tempus. 3. Porro cum in Actis sancti Ignatii antea vulgatis characteres Chronologici vitiati sint, variique in variis codicibus consules, sub quibus passus est, annotentur, non una fuit auctorum sententia in assignando anno quo beatus ille vir martyrium complevit. At cum in Actis sinceris quae exhibemus, Ignatius a Trajano Antiochiae tunc agente condemnatus dicatur, ac paullo post Romae *sub Syria et Senecio Consulibus* bestiis traditus, recte colligimus ejus martyrium ad decimum annum Trajani, id est, Christi CVII. referendum esse, siquidem hoc solum anno Trajani Antiochiae commoratio cum Syriae et Senecii consulatu componi potest. Nec opponat aliquis Ignatii mortem in Eusebii Chronico ad undecimum Trajani annum referri. Patet quippe Eusebium ibi temporum seriem accurate non servasse, cum hoc ipso loco, Symeonis Cleopae filii et Ignatii martyria simul referat, quae diversis annis contigisse nemo potest inficiari. Adde, ut jam nonnulli observarunt, in plerisque codd. mss. anno decimo utriusque martyrium consignari.

Festum. 4. Ignatii festum Graeci vigesima die mensis Decembris celebrant, quo ipsum passum fuisse Acta testantur; Latini vero die prima Februarii, an ob aliquam sacrarum ejus reliquiarum translationem? plures enim fuisse constat. Plerique sancti Patres eum laudant, ut Polycarpus in Epistola ad Philippenses, Irenaeus lib. 5. adversus haereses, Origenes homil. 6. in Lucam, et in Cantica Canticorum, Euseb. lib. 3. Hist. capp. 22 et 36. Athanasius lib. de Synodis Arimini et Seleuciae, Hieronymus in Catalogo, et alii multi, inter quos praecipue enituit sanctus Johannes Chrysostomus, qui cum adhuc esset Antiochenae Ecclesiae Presbyter, homiliam 42. ad populum Antiochenum de hoc illustrissimo Martyre habuit. Hunc in Britannia celebrem fuisse patet ex Gilda Sapiente ad Clerum Britanniae sic loquente: *Quis vestrum ut Martyr Ignatius* etc. Aliquid de ejusdem Sancti reliquiis se habere gloriatur Sanctus Bernardus in Serm. 7. in Psal. *Qui habitat.*

5. Refert Socrates Hist. Eccles. lib. 6. cap. 8. cui consentiunt aliqui e Graecis scriptoribus, ab Ignatio morem alternis vicibus cantandi, in Ecclesiam Antiochenam inductum fuisse, indeque promanasse ad ceteras omnes Ecclesias. At haec sententia, adversus quam multi graviores auctores laudari possent, Valesio non placet in notis ad hunc locum. Videsis ea de re Mabillonii disquisitionem de Cursu Gallicano parag. 1.

Anno Christi 107.

ACTA SANCTI IGNATII

EPISCOPI ANTIOCHENI ET MARTYRIS.

Ex Editione Usserii Armachani.

I. Nuper recipiente principatum Romanorum Trajano, Apostoli et Evangelistae Johannis discipulus Ignatius, vir in omnibus Apostolicus, gubernabat Ecclesiam Antiochenorum. Qui quondam procellas vix mitigans multarum sub Domitiano [1] persecutionum; quemadmodum gubernator bonus, gubernaculo orationis et jejunii, continuitate doctrinae, robore spirituali, fluctuationi adversantis se opposuit potentiae, timens ne aliquem eorum qui pusillanimes et magis simplices prosterneret. Igitur laetabatur quidem de Ecclesiae inconcussione, quiescente ad paucum persecutione: dubitavit autem secundum se ipsum, quod nondum vere in Christum caritatem attigerat, neque perfectum discipuli ordinem. Cogitavit enim eam, quae per marty-

Ignatius gregis sui curam habet.

1) De persecutione Domitiani in Praefatione egimus.

rium confessionem plus ipsum adducere ad familiaritatem Domini. Unde annis paucis adhuc permanens Ecclesiae, et ad lucernae modum divinae, cujusque illuminans cor per Scripturarum enarrationem, sortitus est iis quae secundum votum.

II. Trajano enim post quartum [2] annum imperii sui, elato de victoria illa, quae adversus Schytas et Thraces, et alteras multas et diversas gentes; et aestimante adhuc deficere ipsi ad omnem subjectionem Christianorum Deum venerantem congregationem, nisi daemoniacam cogeret culturam cum omnibus subintrare gentibus: persecutionem comminans, omnes ipsos Dei cultores exsistentes, vel sacrificare, vel mori cogebat. Tunc igitur timens pro Antiochenorum Ecclesia virilis Christi miles, voluntarie ductus est ad Trajanum, agentem quidem secundum illud tempus apud Antiochiam, festinantem autem ad Armeniam et Parthos [3]. Ut autem coram facie stetit Imperatoris Trajani, Trajanus dixit: Quis est cacodaemon, nostras festinans praeceptiones transcendere; cum et alteros persuadere ut perdantur male? Ignatius dixit: *Nullus Theophorum* [4] *vocat cacodaemonem. Recesserunt enim longe a servis Dei daemonia; si autem quoniam iis gravis sum, malum me adversus daemones vocas, confiteor. Christum enim habens supercaelestem Regem, dissolvo horum insidias.* Trajanus dixit: Et quis est Theophorus? Ignatius respondit: *Qui Christum habet in pectore.* Trajanus dixit: Nos igitur tibi videmur non habere secundum intellectum deos, quibus utimur compugnatoribus adversus adversarios? Ignatius dixit: *Daemonia gentium Deos appellas errans. Unus enim est Deus qui fecit caelum et terram, et mare, et omnia quae in ipsis, et unus Christus Jesus Filius ipsius unigenitus: cujus amicitia fruar.* Trajanus dixit: Crucifixum dicis sub Pontio Pilato? Ignatius dixit: *Crucifigentem peccatum cum ipsius inventore; et omnem condemnantem daemoniacam malitiam sub pedibus eorum, qui ipsum in corde ferunt.* Trajanus dixit: Tu igitur in te ipso Christum circumfers? Ignatius dixit: *Etiam. Scriptum est enim, Inhabitabo in ipsis, et inambulabo.*

Coram Trajano sistitur.

Christus Deus in pectore.

Idem Deus in nobis. 2. Cor. 6, 16.

III. Trajanus sententiavit [5]: Ignatium praecipimus in se ipso dicentem circumferre Crucifixum, vinctum a militibus duci in magnam Romam, cibum bestiarum, in spectaculum plebis futurum. Hanc audiens sanctus Martyr sententiam, cum gaudio exclamavit: *Gratias ago tibi, Domine, quia me perfecta ad te caritate honorare dignatus es, cum Apostolo tuo Paulo vinculis collocari ferreis.* Haec dicens, et cum gaudio circumponens vincula, oransque prius pro Ecclesia, et hanc cum lacrymis commendans Domino; velut aries insignis boni gregis dux, a bestiali militari duritia raptus est, bestiis cruda vorantibus ad Romam ad cibum adducendus.

Romam mittitur.

IV. Cum multa igitur promtitudine et gaudio ex desiderio passionis descendens ab Antiochia in Seleuciam, illinc habebat navigationem: et applicans post multum laborem Smyrnaeorum civitati, cum multo gaudio descendens de navi, festinabat sanctum Polycarpum Episcopum coauditorem videre;

Smyrna transit.

2) Ex Librariorum incuria IX. mutatum est in IV. et vox *Dacos* in *Thraces*, quod non conjectando solum dicitur; siquidem aliae vetustissimae interpretationes habent IX. Et quidem Michael Syncellus; aliique auctores, ut Usserius observat, ex hoc loco non recte intellecto, incaute Ignatii mortem ad annum Trajani IX. retulerunt.

3) Parthos et Persas eosdem esse asserit Plinius lib. 6. capp. 13. et 25. Hinc nonnulli codd. habent hic *Persas*.

4) Eum quidam sic appellatum fuisse volunt, quod fuerit parvulus ille, de quo in medio Discipulorum constituto Christus Matth. 18. dixit: *Nisi efficiamini sicut parvulus iste*, etc. At huic sententiae non solum refragatur veterum silentium, sed et ipse Chrysostomus, qui afferit numquam ab Ignatio Christum Dominum visum fuisse.

5) Hinc solvi debet Scaligeri scrupulus, animadversione 2123. mirantis, cur Ignatius Romam missus fuerit: cum judicium tam gentilium quam Christianorum ad provinciarum Rectores pertineret, nisi forte civium Romanorum, qui provocare poterant ad Caesarem, qualis non fuit Ignatius, cum cives bestiis non objicerentur. Id, inquam, dubium facile solvitur, quod Ignatius ab ipsomet Imperatore Romam fuerit missus, ut in ludis publicis populo Romano spectaculum praeberet, quod de insignioribus reis saepius fiebat. Ceterum ex his patet, Trajanum Romae tunc non fuisse, quando Ignatius passus est.

fuerant enim quondam discipuli Johannis. Apud quem adductus, et spiritualibus cum ipso communicans charismatibus, et vinculis glorians, deprecabatur concertare ipsius proposito, maxime quidem communiter omnem Ecclesiam (honorabant enim sanctum per Episcopos, Presbyteros et Diaconos, Asiae civitates et Ecclesiae; omnibus festinantibus ad ipsum, in quo aliquam partem charismatis accipiant spiritualis) praecipue autem sanctum Polycarpum, ut velocius per bestias disparens mundo factus, appareat faciei Christi.

V. Et [6] hoc sic dixit, sic testificatus est: tamen extendens eam quae circa Christum caritatem, ut caelum quidem apprehendere per bonam confessionem, et per coorantium pro certamine studium, reddi autem mercedem Ecclesiis obviantibus Christi per praecedentes literas gratias agens, appositas ad ipsas; spiritualem cum orationibus et admonitionibus amplexantis gratiam. Igitur omnes videns amicabiliter dispositos ad ipsum, timens ne forte fraternitatis dilectio ad Dominum ipsius festinationem abscindat, bona aperta ipsi porta martyrii, talia ad Ecclesiam mittit Romanorum ut subordinata sunt [7].

VI. Perficiens igitur, ut volebat, eos qui in Roma, fratrum absentes per Epistolam sic ductus a Smyrna (urgebatur enim a militibus Christophorus occupare honores in magna civitate, ut in conspectu plebis Romanorum bestiis feris projectus, corona justitiae per tale certamen potiatur) * attigit ad Troadem; deinde illinc ductus ad Neapolim per Philippenses, pertransivit Macedoniam pedes, et terram quae ad Epidamnium [8]. Cujus in terra juxta marinis nave potitus, navigavit Adriaticum pelagus et illinc ascendens Tyrannicum *, et transiens insulas et civitates, ostensis sancto Potiolis *, ipse quidem exire festinavit, secundum vestigia ambulare volens [9] Apostoli Pauli. Ut autem incidens violentus non concessit ventus, nave a prora repulsa; beatificans eam, quae in illo loco fratrum caritatem, sic transnavigavit. Igitur in una die et nocte eadem prosperis ventis utentes, nos quidem nolentes abducimur [10], gementes de ea quae a nobis futura separatione: Justo autem fieri ipsi secundum votum accidit: festinanti citius recedere de mundo, ut attingat ad quem dilexit Dominum. Navigantes igitur in Portum Romanorum, debente finem habere mundi inani gloria, milites quidem pro tarditate offendebantur; Episcopus autem gaudens festinantibus obediebat.

* Tyrrhenicum.
* Puteolis.

Romam advenit.

VII. Illinc igitur expulsi a vocato Portu, diffamabantur enim jam quae secundum sanctum Martyrem, obviamus fratribus, timore et gaudio repletis: gaudentibus quidem in quibus dignificabantur, eo quod Theophori consortio; timentibus autem quod ad mortem talis ducebatur. Quibusdam autem et annuntiavit silere, ferventibus et dicentibus quietare plebem ad non expetere perdere Justum. Quos confestim spiritu cognoscens, et omnes salutans, petensque ab ipsis veram caritatem, pluraque iis quae in Epistola disputans, et suadens non invidere festinanti ad Dominum: sic cum genuflexione omnium Fratrum deprecans Filium Dei pro Ecclesiis, pro persecutionis quietatione, pro Fratrum adinvicem caritate, subductus est cum festinatione in amphitheatrum; deinde confestim projectus, secundum quondam praeceptum Caesaris, debentibus quiescere gloriationibus. Erat enim sollemnis, ut putabant, dicta Romana voce *tertia-decima* [11]; secundum quam studiose convenerant. Sic bestiis crudelibus ab impiis apponebatur; ut confestim sancti Martyris Ignatii compleretur desiderium, secundum quod scriptum est, *Desiderium justi acceptabile,* ut sit nulli Fratrum gravis per collectionem Reliquiarum; secundum quod praeoccupans in Epistola [12] propriam

Prov. 10, 24.

6) Quae sequuntur usque ad, *attigit ad Troadem,* non esse primarii auctoris putat Usserius.

7) Hic inserta erat Epistola Sancti ad Romanos, quam his Actis subjungere potius visum est.

8) Epidamnium jam Dyrrachium appellatur, urbs Archiepiscopalis in Macedonia.

9) Act. Apostol. cap. 28, 13.

10) Vel ex eo loco patet haec Acta ab Ignatii sociis scripta esse.

11) Tertia-decima scilicet Kalendas Januarias, quando Sigillaria festa agebantur, de quibus Macrobius lib. 1. Saturnalium capp. 10. et 11.

12) Vide Epistolam ejus ad Romanos infra.

concupiscit fieri fruitionem. Sola enim asperiora sanctorum ossium [13] derelicta sunt: quae in Antiochiam reportata sunt, et in capsa reposita [14], sicut thesaurus inappretiabilis, ab ea quae in Martyris gratia sanctae Ecclesiae relicta.

VIII. Facta autem sunt haec die ante XIII. Kalendas Januarias, praesidentibus apud Romanos Syria et Senecio secundo. Horum ipsimet conspectores effecti cum lacrymis, et domi per totam noctem vigilantes, et multum cum genuflexione et oratione deprecantes Dominum certificare infirmos nos de prius factis: parum obdormitantes, hi quidem repente adstantem et amplexantem nos videbant: hi autem rursus superorantem nobis videbant beatum Ignatium, quemadmodum ex labore multo venientem, et adstantem Domino in multa confidentia et ineffabili gloria. Impleti autem gaudio haec videntes, et glorificantes Deum datorem bonorum, et beatificantes Sanctum, manifestavimus vobis diem et tempus, ut secundum tempus martyrii congregati, communicemus athletae et virili Christi Martyri, qui conculcavit diabolum, et hujus insidias in finem prostravit; glorificantes in ipsius venerabili et sancta memoria Dominum nostrum Jesum Christum, per quem et cum quo Patri gloria et potentia, cum Spiritu sancto, in sancta Ecclesia in saecula saeculorum. Amen. Martyrii annus et dies.

13) Sic omnes Graeci scriptores; Latini vero, praesertim recentiores, paullo aliter rem narrarunt, ex veteris interpretis errore, qui asseruit, Ignatium a leonibus duobus praefocatum fuisse, a quibus tamen carnes ejus intactae remanserint. Actis nostris consentit Evagrius lib. 1. cap. 16. *robustiora ossa . . . bestias tumulum habuit.*

14) Ejus reliquias in coemeterio ad portam Daphniticam sepultas fuisse asserit Hieronymus in Catalogo script. Ecclesiast. Eas postea Theodosius junior in Ecclesiam intra civitatem transferri cum magna pompa curavit, qua de re vide Evagrii historiam lib. 1. cap. 16.

EJUSDEM SANCTI IGNATII

EPISTOLA AD ROMANOS.

Ex eodem Usserio.

I. Ignatius, qui et Theophorus, habenti propitiationem in magnitudine Patris altissimi, et Jesu Christi solius Filii ipsius, Ecclesiae dilectae et illuminatae, in voluntate volentis omnia quae sunt secundum dilectionem Jesu Christi Dei nostri (quae et praesidet in loco chori Romanorum, digna Deo, digna decentia, digna beatitudine, digna laude, digne ordinata, digne casta, et praesidens in caritate, Christi habens legem, Patris nomen, quam et saluto in nomine Jesu Christi Filii Patris) secundum carnem et spiritum unitis, in omni mandato ipsius, impletis gratia Dei indivisim, et abstractis ab omni alieno colore; plurimum in Domino Jesu Christo Deo nostro immaculato gaudere. Christus Deus noster.

II. Deprecans Deum attigi videre vestras dignas visione facies; ut et amplius petebam accipere. Ligatus enim Christo Jesu spero vos salutare; siquidem voluntas sit, ut dignificer in finem esse. Principium quidem enim bene dispensatum est. Siquidem gratia (mea) potiar, ad hereditatem meam sine impedimento lucrari. Timeo enim caritatem vestram, ne ipsa me laedat [1]. Vobis enim facile est quod vultis facere: mihi autem difficile est Deo potiri, siquidem vos non parcitis mihi. Non enim volo vos hominibus placere, sed Deo placere, quemadmodum et placetis. Neque enim ego habeo aliquando tempus tale Deo potiendi: neque vos, si taceatis, meliori operi habetis inscribi. Si enim taceatis a me, ego ero Dei: si autem desideretis carnem meam, rursus factus sum vox. * Plus autem mihi non tribuetis quam sacrificari Deo, dum adhuc sacrificatorium paratum est: ut in caritate chorus Ingens martyrii desiderium. * velox.

1) Timebat ne pecunia aut amicis suam passionem impedirent.

effecti, cantetis Patri in Jesu Christo, quoniam Episcopum Syriae dignificavit Deus inveniri in occidente, ab oriente transmittens bonum occidere a mundo in Deum, ut in ipso oriar. Numquam invidistis in aliquo: alios edocuistis. Ego autem volo ut et illa firma sint, quae docentes praecepistis. Solum mihi potentiam petatis ab intra et ab extra, ut non solum dicam, sed et velim; non ut solum dicar Christianus, sed et inveniar. Si enim inveniar et dici possum, et tunc fidelis esse, quando utique mundo non appareo. Nihil apparentia bonum est. (Deus enim noster Jesus Christus in Patre exsistens magis apparet.) Non suasionis opus, sed magnitudinis est Christianus; quando utique oditur a mundo.

III. Scribo Ecclesiis, et praecipio omnibus, quoniam volens pro Deo morior; siquidem vos non prohibeatis. Deprecor vos, non concordia intempestiva fiatis mihi. Dimittite me bestiarum esse cibum, per quas est Deo potiri. Frumentum [2] sum Dei: et per dentes bestiarum molar, ut mundus panis inveniar Christi. Magis blandite bestiis [3], ut mihi sepulcrum fiant, et nihil derelinquant eorum quae corporis mei; ut non dormiens gravis alicui inveniar. Tunc ero discipulus verus Jesu Christi, quando neque corpus meum mundus videbit. Orate Christum pro me, ut per organa ista Dei sacrificium inveniar. Non ut Petrus aut Paulus praecipio vobis. Illi Apostoli, ego condemnatus; illi liberi, ego usque nunc servus. Sed si patiar, manumissus fiam Jesu Christi, ut resurgam liber. (Et) nunc disco vinctus, nihil concupiscere.

IV. A Syria usque Romam cum bestiis pugno, per terram et per mare, nocte et die, vinctus decem Leopardis, quod est militaris ordo: qui et beneficiati deteriores fiunt. In injustificationibus autem eorum magis erudior: sed non propter hoc justificatus sum. Sortiar bestiis mihi esse paratis; et oro promtas mihi inveniri, quibus et blandiar cito me devorare, non quemadmodum quosdam timentes non tetigerunt. Sed et si ipsae volentem non velint, ego vim faciam. Veniam mihi habete; quid mihi confert ego cognosco. Nunc incipio discipulus esse; nihil me zelare visibilium et invisibilium, ut Jesu Christo fruar. Ignis et crux, bestiarumque congregationes, dispersiones ossium, concisio membrorum, molitiones totius corporis, malae punitiones diaboli in me veniant, solum ut Jesu Christo fruar. Nihil mihi proderunt termini mundi, neque regna saeculi hujus. Bonum mihi mori propter Jesum Christum, quam regnare super terminos terrae. Illum quaero qui pro nobis mortuus est; illum volo qui propter nos resurrexit. (Ille lucrum mihi adjacet.) Ignoscite mihi, fratres: non impediatis me vivere, non velitis me mori. Dei volentem esse, per mundum non separetis me, (neque per materiam seducatis). Dimittite me purum lumen accipere: illuc adveniens homo ero. Sinite me imitatorem esse passionis Dei mei. Si quis ipsum in se ipso habet, intelligat quod volo; et compatiatur mihi, sciens quae continent me.

V. Princeps saeculi hujus rapere me vult; et eam quae in Deum meum sententiam corrumpere. Nullus igitur praesentium de vobis adjuvet: ipsi autem magis mei fiatis, hoc est Dei (mei). Non loquimini Jesum Christum, et mundum concupiscatis. Invidia in vobis non inhabitet, neque utique ego vos praesens deprecor credere mihi. His autem magis credite quae scribo vobis. Vivens enim scribo vobis, desiderans mori. Meum desiderium crucifixum est; et non est in me ignis amans aliquam aquam: sed vivens et loquens est in me, intus me dicit: Veni ad Patrem. Non delector cibo corruptionis, neque delectationibus vitae hujus. Panem Dei volo [4], quod est

2) Irenaeus lib. 5. adversus haereses cap. 28. hanc Ignatii sententiam laudat, et post eum Hieronymus et alii.

3) Mirum est ea Ignatii verba ab aliquibus reprehendi, quasi mortem pro Christo desiderare non licuisset, sed quam injuste, ex Actis Martyrum, sanctorum Patrum sententiis et Historiae Ecclesiae multis locis, egregie probat Johannes Baptista Cotelerius in notis ad hunc locum pag. 453.

4) Hunc locum de Eucharistia intelligit Cardinalis Baronius ad annum 34 et 109. Halloixius vero ad Ignatii vitam cap. 10. de fruitione Dei post martyrii consummationem.

caro Jesu Christi, ejus qui ex genere David: et potum volo sanguinem ipsius, quod est caritas incorruptibilis. Non amplius volo secundum homines vivere: hoc autem erit si vos velitis. (Velite autem, ut et vos acceptemini.) Per paucas litteras deprecor vos, credite mihi. Jesus autem Christus vobis manifestabit haec, quoniam vere dico; (non mendax os, in quo Pater vere locutus est). Petite pro me, ut attingam. Non secundum carnem vobis scripsi; sed secundum sententiam Dei. Si patiar, voluistis; si reprobus efficiar, odivistis.

VI. Mementote in oratione vestra ejus quae in Syria Ecclesiae, quae pro me Pastore Deo utitur. Solus ipse (Jesus Christus) vice Episcopi sit, et vestra caritas. Ego autem erubesco ex ipsis dici. Non enim sum dignus; existens extremus ipsorum, et abortivum: sed misericordiam consecutus sum aliquis esse, si Deo fruar. Salutat vos meus spiritus, et caritas Ecclesiarum, quae receperunt me in nomine Jesu Christi, ut non transeuntem. Etenim non advenientes mihi in via (quae secundum carnem) secundum civitatem me praecesserunt.

Ecclesiam Syriae commendat.

VII. Scribo autem vobis haec a Smyrna per Ephesios digne beatos. Est autem et simul mecum cum aliis multis et Crocus, desideratum mihi nomen, de advenientibus (mecum) a Syria in Romam, ad gloriam Dei. Credo vos cognovisse (quibus et manifestatis) prope me existentem. Omnes enim sunt digni Deo et vobis, quos decens est vos secundum omnia quietare. Scripsi autem vobis haec, in ea quae ante IX. Kalendas Septembris. Valete in finem, in sustinentia Jesu Christi.

ADMONITIO

in eadem ACTA S. IGNATII,

nunc primum ex genuino textu Graece edita, cum nova versione Latina.

Ex MS. Codice Bibliothecae Colbertinae.

1. Acta sancti Ignatii ex veteri interpretatione Latina Collectioni nostrae supra protulimus, qualia ex codice ms. ab Usserio Armachano vulgata sunt, cum graece tunc reperiri non potuissent, nec alia antea haberentur, nisi ea quae Simeon Metaphrastes refert, id est interpolata, quorum proinde fere nulla erat auctoritas. Verum cum codices mss. bibliothecae Colbertinae ex Cl. viri Stephani Baluzii beneficio evolvere mihi licuisset, ipsamet Acta genuina in veteri cod. ms. Graeco optimae notae, numero 460. occurrerunt, cum ejusdem sancti Martyris epistola ad Romanos, quae etiam nondum ex ullo cod. ms. sincera graece prodierat. Aberat enim e cod. ms. Florentino, ex quo ceterae Ignatii epistolae editae sunt ab Isaaco Vossio, Usserio et Cotelerio: nec alias graece habebatur, nisi ex Metaphraste vitiata. Et quamvis antiquae versionis ope ab Usserio et Vossio variis interpolationibus defecata fuerat, exspectabant tamen viri eruditi alicujus exemplaris subsidium, quo graeci textus restitutio ab ipsis facta confirmaretur. Sic ea de re loquitur Vossius: *Utinam hanc etiam dare potuissem, quam ad Romanos scripsit sanctissimus Martyr. Obtinet quidem illa locum postremum; sed sive zelum, sive dignitatem adtendas, locum merebatur vel primum. Mihi non licuit esse tam felici, ut graece invenirem; alii forsan fortunatiores me, et diligentiores in perscrutandis Bibliothecis illud praestabunt.* Viverent nunc viri illi de literis benemeriti, et nobiscum, non solum de epistolae, sed etiam de ipsorum Actorum genuino textu, quod sperare vix ausi fuissent, haud dubie congratularentur.

2. Porro superfluum esset de *αὐθεντίᾳ* tam Actorum quam epistolae fusius disserere. Cum enim manifestum sit, ea ipsa esse, quae ab Usserio e veteri versione vulgata, omnium eruditorum calculo comprobata sunt; no-

vis non indigent ad auctoritatem sibi conciliandam argumentis. At cum antiquam versionem, uti jam diximus, vulgaverimus, visum est hic novam exhibere, ne si eadem versio recuderetur, inutilis esset repetitio, si autem graecus textus daretur sine ulla versione, id nonnullis videretur incommodum. His itaque fruere amice lector, et illustrissimi Colberti memoriae, qui dum viveret, tot praeclaros codices Ecclesiae et reipublicae litterariae comparavit, gratiam habeto.

Martyrium sancti et sacri Martyris Ignatii Theophori.

I. Cum nuper Romanorum imperium excepisset Trajanus, Ignatius Apostoli Joannis discipulus, vir erat in omnibus apostolicus, summaque cura Antiochenam Ecclesiam gubernabat, qui cum praeteritas multarum Domitiani persecutionum procellas vix transiisset, tanquam gubernator bonus, clavo orationis et jejunii, docendi assiduitate, contentione spiritus, adversanti tempestati restitit, veritus, ne quem pusilli animi et simpliciorem illa dejiceret. Itaque delectabatur quidem Ecclesiae tranquillitate, quiescente ad breve tempus persecutione; animo tamen perturbabatur, quod nondum veram erga Deum caritatem, neque perfectum discipuli ordinem esset assecutus. Siquidem secum cogitabat confessionem, quae fit per martyrium, ipsum Domino posse proximiorem reddere. Unde paucis annis in Ecclesia adhuc permanens, et divinae instar lucernae singulorum mentes sacrarum scripturarum expositione illuminans, ea quae optabat, tandem consecutus est.

* forte τοῦ πνεύματος vel τῷ πνευματικῷ.

Μαρτύριον τοῦ ἁγίου ἱερομάρτυρος Ἰγνατίου τοῦ Θεοφόρου.

1. Ἄρτι διαδεξαμένου τὴν Ῥωμαίων ἀρχὴν Τραϊανοῦ, Ἰγνάτιος ὁ τοῦ ἀποστόλου Ἰωάννου μαθητής, ἀνὴρ ἦν τοῖς πᾶσιν ἀποστολικὸς, καὶ ἐκυβέρνα τὴν ἐκκλησίαν Ἀντιοχέων ἐπιμελῶς, τοὺς πάλαι χειμῶνας μόλις παραγαγὼν τῶν πολλῶν ἐπὶ Δομετιανοῦ διωγμῶν, καθάπερ κυβερνήτης ἀγαθὸς, τῷ οἴακι τῆς προσευχῆς καὶ τῆς νηστείας, καὶ τῇ συνεχείᾳ τῆς διδασκαλίας, τῷ τόνῳ * τῷ πνεύματι, πρὸς τὴν ζάλην τὴν ἀντικειμένην ἀντεῖχεν· δεδοικὼς μή τινα τῶν ὀλιγοψύχων ἢ ἀκεραιοτέρων ἀποβάλῃ. τοιγαροῦν ηὐφραίνετο μὲν ἐπὶ τῷ τῆς ἐκκλησίας ἀσαλεύτῳ, λωφήσαντος πρὸς ὀλίγον τοῦ διωγμοῦ· ἤσχαλλεν δὲ καθ' ἑαυτὸν ὡς μήπω τῆς ὄντως εἰς Χριστὸν ἀγάπης ἐφαψάμενος, μηδὲ τῆς τελείας τοῦ μαθητοῦ τάξεως. ἐνενόει γὰρ τὴν διὰ μαρτυρίου γινομένην ὁμολογίαν πλεῖον αὐτὸν προσοικειοῦσαν τῷ κυρίῳ. ὅθεν ἔτεσιν ὀλίγοις ἔτι παραμένων τῇ ἐκκλησίᾳ, καὶ λύχνου δίκην θεϊκοῦ τὴν ἑκάστου φωτίζων διάνοιαν διὰ τῆς τῶν θείων γραφῶν ἐξηγήσεως, ἐπετύγχανεν τῶν κατ' εὐχήν.

II. Namque posthaec Trajano, nono sui imperii anno, insolescente ob victoriam, quam adversus Scythas et Dacos et alias multas gentes reportaverat, et existimante ad universam subjectionem sibi adhuc deesse religiosum Christianorum coetum, atque comminante, nisi daemonum cultum cum omnibus gentibus amplecterentur, persecutionem passuros; timor omnes pie viventes vel sacrificare vel mori cogebat. Tunc igitur pro Antiochena Ecclesia pertimescens generosus Christi miles, sponte ductus est ad Trajanum, qui tunc temporis circum Antiochiam agebat, atque in Armeniam et ad Parthos properabat. Ut vero in conspectu Trajani Imperatoris adstitit: Quis es, inquit, o cacodaemon, qui nostra mandata trans-

2. Τραϊανοῦ γὰρ μετὰ ταῦτα ἐννάτῳ ἔτει τῆς αὐτοῦ βασιλείας ἐπαρθέντος ἐπὶ τῇ νίκῃ τῇ κατὰ Σκυθῶν καὶ Δακῶν καὶ ἑτέρων πολλῶν ἐθνῶν, καὶ νομίσαντος ἔτι λείπειν αὐτῷ πρὸς πᾶσαν ὑποταγὴν τὸ τῶν Χριστιανῶν θεοσεβὲς σύστημα, καὶ εἰ μὴ τὴν τῶν δαιμόνων ἕλοιτο λατρείαν μετὰ πάντων ὑπεισιέναι τῶν ἐθνῶν, διωγμὸν ὑπομένειν ἀπειλήσαντος, ὁ φόβος πάντας τοὺς εὐσεβῶς ζῶντας ἢ θύειν ἢ τελευτᾷν κατηνάγκαζεν. τότε τοίνυν φοβηθεὶς ὑπὲρ τῆς Ἀντιοχέων ἐκκλησίας ὁ γενναῖος τοῦ Χριστοῦ στρατιώτης, ἑκουσίως ἤγετο πρὸς Τραϊανὸν, διάγοντα μὲν κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν κατὰ τὴν Ἀντιόχειαν, σπουδάζοντα δὲ ἐπὶ Ἀρμενίαν καὶ Πάρθους. ὡς δὲ κατὰ πρόσωπον ἔστη Τραϊανοῦ τοῦ βασιλέως· τίς εἶ, κακόδαιμον, τὰς ἡμετέρας σπουδάζων διατάξεις ὑπερβαίνειν,

μετὰ τὸ καὶ ἑτέρους ἀναπείθειν, ἵνα κακῶς ἀπολῶνται; Ἰγνάτιος εἶπεν· οὐδεὶς Θεοφόρον ἀποκαλεῖ κακοδαίμονα· ἀφεστήκασι γὰρ ἀπὸ τῶν δούλων τοῦ θεοῦ τὰ δαιμόνια. εἰ δὲ ὅτι τούτοις ἐπαχθής εἰμι, καὶ κακόν με πρὸς τοὺς δαίμονας ἀποκαλεῖς, συνομολογῶ. Χριστὸν γὰρ ἔχων ἐπουράνιον βασιλέα, τὰς τούτων καταλύω ἐπιβουλάς. Τραϊανὸς εἶπεν· καὶ τίς ἐστιν Θεοφόρος; Ἰγνάτιος ἀπεκρίνατο· ὁ Χριστὸν ἔχων ἐν στέρνοις. Τραϊανὸς εἶπεν· ἡμεῖς οὖν σοι δοκοῦμεν κατὰ νοῦν μὴ ἔχειν θεοὺς, οἷς καὶ χρώμεθα συμμάχοις πρὸς τοὺς πολεμίους; Ἰγνάτιος εἶπεν· τὰ δαιμόνια τῶν ἐθνῶν θεοὺς προσαγορεύεις πλανώμενος. εἷς γάρ ἐστιν Θεὸς ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς, καὶ εἷς Χριστὸς Ἰησοῦς ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ ὁ μονογενὴς, οὗ τῆς βασιλείας ὀναίμην. Τραϊανὸς εἶπεν· τὸν σταυρωθέντα λέγεις ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου; Ἰγνάτιος εἶπεν· τὸν ἀνασταυρώσαντα τὴν ἐμὴν ἁμαρτίαν μετὰ τοῦ ταύτης εὑρετοῦ, καὶ πᾶσαν καταδικάσαντα δαιμονικὴν πλάνην καὶ κακίαν ὑπὸ τοὺς πόδας τῶν αὐτὸν ἐν καρδίᾳ φορούντων. Τραϊανὸς εἶπεν· σὺ οὖν ἐν ἑαυτῷ φέρεις τὸν σταυρωθέντα; Ἰγνάτιος εἶπεν· ναί. γέγραπται γάρ· ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς καί ἐμπεριπατήσω. Τραϊανὸς ἀπεφήνατο· Ἰγνάτιον προσετάξαμεν τὸν ἐν ἑαυτῷ λέγοντα περιφέρειν τὸν ἐσταυρωμένον, δέσμιον ὑπὸ στρατιωτῶν γενόμενον ἄγεσθαι παρὰ τὴν μεγάλην Ῥώμην, βρῶμα γενησόμενον θηρίων εἰς τέρψιν τοῦ δήμου. ταύτης ὁ ἅγιος μάρτυς ἐπακούσας τῆς ἀποφάσεως, μετὰ χαρᾶς ἐβόησεν· εὐχαριστῶ σοι, δέσποτα, ὅτι με τελείᾳ τῇ πρὸς σὲ ἀγάπῃ τιμῆσαι κατηξίωσας, τῷ ἀποστόλῳ σου Παύλῳ δεσμοῖς συνδήσας σιδηροῖς. ταῦτα εἰπὼν καὶ μετ' εὐφροσύνης περιθέμενος τὰ δεσμὰ, ἐπευξάμενος πρότερον τῇ ἐκκλησίᾳ, καὶ ταύτην παραθέμενος μετὰ δακρύων τῷ κυρίῳ, ὥσπερ κριὸς ἐπίσημος ἀγέλης καλῆς ἡγούμενος, ὑπὸ „θηριώδους στρατιωτικῆς δεινότητος „συνηρπάζετο, θηρίοις αἱμοβόροις ἐπὶ „τὴν Ῥώμην ἀπαχθησόμενος πρὸς „βοράν.“

3. *Μετὰ πολλῆς τοίνυν προθυμίας καὶ χαρᾶς, ἐπιθυμίᾳ τοῦ πάθους κατελθὼν ἀπὸ Ἀντιοχείας εἰς τὴν Σελεύκειαν, ἐκεῖθεν εἴχετο τοῦ πλοός· καὶ προσχὼν μετὰ πολὺν κάματον τῇ Σμυρνέων * πόλει, σὺν πολλῇ χαρᾷ κατα-*

gredi eniteris? Quin etiam aliis ut idem agant suades, quo nempe misere pereant. Ignatius dixit: *Nemo Theophorum cacodaemonem appellat. Abscedunt enim daemones a servis Dei. Si vero quod gravis illis sum, et me malum adversus daemones appellas: illud tecum fateor. Christum enim, qui caelestis Rex est, habens, illorum insidias dissolvo.* Trajanus dixit: Et quis est Theophorus? Ignatius respondit: *Qui Christum habet in pectore.* Trajanus dixit: An igitur tibi videmur deos in mente non habere, quibus etiam propugnatoribus adversus hostes utimur? Ignatius dixit: *Gentium daemones deos errans appellas. Unus enim est Deus, qui fecit caelum et terram, et mare, et omnia quae in ipsis continentur, atque unus est Christus Jesus, filius Dei unigenitus, cujus regno utinam potiar.* Trajanus dixit: Illum dicis, qui sub Pontio Pilato crucifixus est? Ignatius dixit: *Illum dico, qui meum peccatum cum suo inventore crucifixit, omnemque daemonicum errorem et malitiam illorum pedibus sua sententia subjecit, qui ipsum in corde gerunt.* Trajanus dixit: Tu ergo in teipso crucifixum geris? Ignatius dixit: *Etiam. Scriptum est enim: Inhabitabo in ipsis et inambulabo.* Trajanus sententiam pronuntiavit: Ignatium, qui in seipso crucifixum ferre dicit, praecipimus vinctum a militibus duci in magnam Romam, cibum bestiarum ad populi delectationem futurum. Qua sententia audita, sanctus Martyr cum gaudio exclamavit: *Tibi gratias ago, Domine, quia me perfecta erga te caritate honorare dignatus es, qui me cum Apostolo tuo Paulo ferreis vinculis vinciri permittis.* His dictis, vinculisque cum gaudio acceptis, postquam pro Ecclesia orasset, ac eam cum lacrymis Domino commendasset, velut insignis aries dux praeclari gregis a ferocibus et saevis militibus raptus est, feris sanguivoris in cibum Romam adducendus.

Deus Christus in pectore

Christus Deus in nobis.

2. Cor. 6, 16.

III. Itaque cum magna alacritate et gaudio, patiendi ardore, Antiochia Seleuciam descendit. Inde navem conscendit, multumque post laborem ad Smyrnam urbem applicuit, ubi multa cum laetitia e nave descendit,

* *Σμυρναίων.*

et ad videndum sanctum Polycarpum Smyrnae Episcopum, suum condiscipulum, properavit (fuerant enim olim discipuli sancti Johannis Apostoli). Apud quem diversatus, spiritualium charismatum ipsum participem fecit, suisque vinculis gloriatus illum hortabatur, ut se in suo proposito adjuvaret. Et vero universam quidem Ecclesiam idem communiter orabat, (namque omnes Asiae urbes et ecclesiae per episcopos, presbyteros, et diaconos sanctum salutabant, cunctis ad ipsum festinantibus, ut aliquam partem spiritualis charismatis perciperent), praecipue autem sanctum Polycarpum, ut citius per feras e mundo sublatus, in conspectum Xsti prodiret.

Atque haec ita loquebatur, et ita contestabatur, suam in Christum caritatem tantum extendens, ut pulcra confessione et eorum fervore, qui pro ejus certamine simul Deum orabant, caelum obtenturus esset, et ecclesiis, quae ipsi per suos praefectos occurrerant, mercedem rependeret, missis ad illas literis gratias agens, quae spiritualem cum oratione et exhortatione gratiam stillabant. Cum ergo omnes erga se benevole affectos cerneret, timens ne forte fraterna caritas suam ad Dominum suum festinationem exscinderet, pulcra martyrii janua ipsi aperta, quae ad Ecclesiam Romanam scripserit, subjecimus.

Ignatii epistola ad Romanos.

IGNATIUS, QUI ET THEOPHORUS, misericordiam consecutae in magnificentia Patris altissimi et Jesu Christi filii ejus unici Ecclesiae dilectae et illuminatae in voluntate ejus qui vult omnia, quae sunt secundum caritatem Jesu Christi Dei nostri;

J. Christus Deus noster.

quae etiam praesidet in loco regionis Romanorum, digna Deo, digna decore, digna quae beata praedicetur, digna laude, digna quae voti compos fiat, digne casta, caritate praecellens, Christi et Patris nomine insignita, quam et amplector in nomine Jesu Christi filii Patris; secundum carnem et spiritum conjunctis omni ipsius praecepto, gratia Dei indivisim repletis, et ab omni alieno colore expurgatis, plurimum in Jesu Christo Deo nostro intaminate gaudere.

J. Christus Deus noster.

βὰς τῆς νηὸς, ἔσπευδε τὸν ἅγιον Πολύκαρπον τὸν Σμυρνέων ἐπίσκοπον τὸν συνακροατὴν θεάσασθαι· (ἐγεγόνεισαν γὰρ πάλαι μαθηταὶ τοῦ ἁγίου ἀποστόλου Ἰοάννου)· παρ' ᾧ καταχθεὶς, καὶ πνευματικῶν αὐτῷ κοινωνήσας χαρισμάτων, καὶ τοῖς δεσμοῖς ἐγκαυχώμενος, παρεκάλει συναθλεῖν τῇ αὐτοῦ προθέσει, μάλιστα μὲν κοινῇ πᾶσαν ἐκκλησίαν· (ἐδεξιοῦντο γὰρ τὸν ἅγιον διὰ τῶν ἐπισκόπων καὶ πρεσβυτέρων καὶ διακόνων αἱ τῆς Ἀσίας πόλεις καὶ ἐκκλησίαι, πάντων ἐπειγομένων πρὸς αὐτὸν, εἴπως μέρος χαρίσματος λάβωσι πνευματικοῦ)· ἐξαιρέτως δὲ τὸν ἅγιον Πολύκαρπον, ἵνα διὰ τῶν θηρίων θᾶττον ἀφανὴς τῷ κόσμῳ γενόμενος, ἐμφανισθῇ τῷ προσώπῳ τοῦ Χριστοῦ.

Καὶ ταῦτα οὕτως ἔλεγεν, καὶ οὕτως διεμαρτύρατο, τοσοῦτον ἐπεκτείνων τὴν πρὸς Χριστὸν ἀγάπην, ὡς οὐρανοῦ μέλλειν ἐπιλαμβάνεσθαι διὰ τῆς καλῆς ὁμολογίας, καὶ τῆς τῶν συνευχομένων ὑπὲρ τῆς ἀθλήσεως σπουδῆς, ἀποδοῦναι δὲ τὸν μισθὸν ταῖς ἐκκλησίαις ταῖς ὑπαντησάσαις αὐτῷ διὰ τῶν ἡγουμένων, γραμμάτων εὐχαριστῶν ἐκπεμφθέντων πρὸς αὐτὰς, πνευματικὴν μετ' εὐχῆς καὶ παραινέσεως ἀποσταζόντων χάριν. τοιγαροῦν τοὺς πάντας ὁρῶν εὐνοϊκῶς διακειμένους περὶ αὐτὸν, φοβηθεὶς μή ποτε ἡ τῆς ἀδελφότητος στοργὴ τὴν πρὸς κύριον αὐτοῦ σπουδὴν ἐκκόψῃ, καλῆς ἀνεῳχθείσης αὐτῷ θύρας τοῦ μαρτυρίου, οἷα πρὸς τὴν ἐκκλησίαν ἐπιστέλλει Ῥωμαίων, ὑποτέτακται.

ἸΓΝΆΤΙΟΣ Ὁ ΚΑΙ ΘΕΟΦΟΡΟΣ τῇ ἠλεημένῃ ἐν μεγαλειότητι πατρὸς ὑψίστου καὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ μόνου υἱοῦ αὐτοῦ ἐκκλησίᾳ ἠγαπημένῃ καὶ πεφωτισμένῃ ἐν θελήματι τοῦ θελήσαντος τὰ πάντα, ἅ ἐστιν κατὰ ἀγάπην Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, ἥτις καὶ προκάθηται ἐν τόπῳ χωρίου Ῥωμαίων ἀξιόθεος, ἀξιοπρεπὴς, ἀξιομακάριστος, ἀξιέπαινος, ἀξιοεπίτευκτος, ἀξιόαγνος, καὶ προκαθημένη τῆς ἀγάπης, Χριστώνυμος, πατρώνυμος, ἣν καὶ ἀσπάζομαι ἐν ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ υἱοῦ πατρὸς, κατὰ σάρκα καὶ πνεῦμα ἡνωμένοις πάσῃ ἐντολῇ αὐτοῦ, πεπληρωμένοις χάριτος Θεοῦ ἀδιακρίτως, καὶ ἀποδιϋλισμένοις ἀπὸ παντὸς ἀλλοτρίου χρώματος, πλεῖστα ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ τῷ Θεῷ ἡμῶν ἀμώμως χαίρειν.

Ἐπεὶ εὐξάμενος Θεῷ ἐπέτυχον ἰδεῖν ὑμῶν τὰ ἀξιόθεα πρόσωπα, ὡς καὶ πλέον ᾐτούμην λαβεῖν, δεδεμένος ἐν Χριςῷ Ἰησȣ̃ ἐλπίζω ὑμᾶς ἀσπάσασθαι, ἐάν περ θέλημα τοῦ Θεοῦ ᾖ τȣ̃ ἀξιωθῆναί με εἰς τέλος εἶναι. ἡ μὲν γὰρ ἀρχὴ εὐοικονόμητός ἐςιν, ἐάν περ χάριτος ἐπιτύχω εἰς τὸ τὸν κλῆρόν μου ἀνεμποδίςως ἀπολαβεῖν. φοβȣ̃μαι γὰρ τὴν ὑμῶν ἀγάπην, μὴ αὐτή με ἀδικήσῃ. ὑμῖν γὰρ εὐχερές ἐςιν ὃ θέλετε ποιῆσαι· ἐμοὶ δὲ δύσκολόν ἐςιν τȣ̃ Θεȣ̃ ἐπιτυχεῖν, ἐάν περ ὑμεῖς φείσησθέ μȣ. οὐ γὰρ θέλω ὑμῖν ἀνθρωπαρεσκῆσαι, ἀλλὰ Θεῷ ἀρέσαι, ὥσπερ καὶ ἀρέσκετε. οὐ γὰρ ἐγώ ποτε ἕξω καιρὸν τοιȣ̃τον Θεȣ̃ ἐπιτυχεῖν, οὔτε ὑμεῖς, ἐὰν σιωπήσητε, κρείττονι ἔργῳ ἔχετε ἐπιγραφῆναι. ἐὰν γὰρ σιωπήσητε ἀπ᾽ ἐμȣ̃, ἐγὼ γενήσομαι Θεοῦ· ἐὰν δὲ ἐρασθῆτε τῆς σαρκός μȣ, πάλιν ἔσομαι τρέχων. πλέον μοι μὴ παράσχησθε τοῦ σπονδιασθῆναι Θεῷ, ὡς ἔτι θυσιαςήριον ἕτοιμόν ἐςιν, ἵνα ἐν ἀγάπῃ χορὸς γενόμενοι ᾄσητε τῷ πατρὶ ἐν Χριςῷ Ἰησȣ̃, ὅτι τὸν ἐπίσκοπον Συρίας ὁ Θεὸς κατηξίωσεν εὑρεθῆναι εἰς δύσιν ἀπὸ ἀνατολῆς μεταπεμψάμενος. καλὸν τὸ δῦναι ἀπὸ κόσμου πρὸς Θεὸν, ἵνα εἰς αὐτὸν ἀνατείλω. οὐδέποτε ἐβασκάνατε οὐδένα, ἄλλους ἐδιδάξατε· ἐγὼ δὲ θέλω ἵνα κἀκεῖνα βέβαια ᾖ ἃ μαθητεύοντες ἐντέλλεσθε. μόνον μοι δύναμιν αἰτεῖσθε ἔσωθέν τε καὶ ἔξωθεν; ἵνα μὴ μόνον λέγω, ἀλλὰ καὶ θέλω· ἵνα μὴ μόνον λέγωμαι Χριςιανὸς, ἀλλὰ καὶ εὑρεθῶ. ἐὰν γὰρ καὶ εὑρεθῶ, καὶ λέγεσθαι δύναμαι, καὶ τότε πιςὸς εἶναι, ὅταν κόσμῳ μὴ φαίνωμαι. ȣ̉δὲν φαινόμενον, αἰώνιον. τὰ γὰρ βλεπόμενα, πρόσκαιρα· τὰ δὲ μὴ βλεπόμενα, αἰώνια. ὁ γὰρ Θεὸς ἡμῶν Ἰησȣ̃ς Χριςὸς ἐν πατρὶ ὢν μᾶλλον φαίνεται. ȣ̉ σιωπῆς μόνον τὸ ἔργον, ἀλλὰ μεγέθȣς ἐςὶν ὁ Χριςιανισμός.

Quandoquidem precatus Deum obtinui, ut Deo dignos vultus vestros cernerem, et plusquam petebam acciperem; vinctus in Christo Jesu spero me vos amplexaturum, si quidem voluntas Dei sit, ut dignus habear qui ad finem perveniam. Recte enim dispositum est principium, si gratiam consequar sortem meam sine impedimento accipiendi. Namque vestram caritatem timeo, ne mihi ipsa noceat. Vobis enim facile est quod vultis facere: mihi vero difficile est Deum assequi, si quidem vos mihi parcatis. Nolo enim vobis tamquam hominibus placere, sed Deo placere, quemadmodum et vos placetis. Nam ego numquam tale tempus attingam quo Deum assequar; neque vos, si silueritis, meliori operi inscribi poteritis. Si enim de me silueritis, ego Dei fiam: si autem carnem meam amaveritis, denuo currendum erit mihi. Plus mihi non praebueritis, quam ut immoler Deo, dum adhuc altare paratum est, ut in caritate chorus effecti canatis Patri in Christo Jesu, quod episcopum Syriae dignum Deus judicaverit, qui in Occidentem ab Oriente accersitus inveniretur. Bonum est a mundo ad Deum occidere, ut in ipso oriar. Nulli umquam invidistis, alios docuistis: ego vero volo ut et illa firma sint quae docendo praecipitis. Vim tantum mihi internam et externam petite, ut non solum dicam, sed et velim: ut non solum dicar Christianus, sed et inveniar. Si enim inventus fuero, et talis dici potero, et tunc fidelis esse valebo, cum mundo amplius non apparebo. Nihil quod apparet, aeternum est. *Quae enim videntur, temporalia sunt: quae vero non videntur, aeterna sunt.* (2. Cor. 4, 18.) Namque ipse Deus noster Jesus Christus in Patre existens magis apparet. (J. Christus Deus noster.) Non silentii tantum, sed magnitudinis opus est Christianismus.

Ἐγὼ γράφω ταῖς ἐκκλησίαις, καὶ ἐντέλλομαι πᾶσιν, ὅτι ἐγὼ ἑκὼν ὑπὲρ Θεȣ̃ ἀποθνήσκω, ἐάν περ ὑμεῖς μὴ κωλύσητε. παρακαλῶ ὑμᾶς μὴ εὔνοια ἄκαιρος γένησθέ μοι. ἄφετέ με θηρίων εἶναι βορὰν, δι᾽ ὧν ἔνεςιν Θεοῦ ἐπιτυχεῖν σῖτός εἰμι Θεȣ̃, καὶ δι᾽ ὀδόντων θηρίων ἀλήθομαι, ἵνα καθαρὸς ἄρτος εὑρεθῶ τȣ̃ Χριςȣ̃. μᾶλλον κο-

Ego ecclesiis scribo, omnibusque mando, quod pro Deo ultro et libens morior, si quidem vos non impediatis. Obsecro vos ne intempestivam mihi benevolentiam exhibeatis. Sinite me ferarum cibum esse, per quas Deum consequi licet. Frumentum sum Dei, et per ferarum dentes molor, ut purus panis Christi inveniar. Feris

potius blandimini, ut mihi sepulcrum fiant, nihilque mei corporis relinquant, ne postquam obdormiero, gravis alicui fiam. Tunc vere Christi discipulus ero, cum neque corpus meum mundus videbit. Christo pro me supplicate, ut per haec instrumenta hostia inveniar. Non ut Petrus et Paulus vobis praecipio. Illi Apostoli: ego condemnatus. Illi liberi: ego autem usque ad hoc tempus servus; sed si patiar, libertus Christi ero, et in ipso liber resurgam. Nunc vinctus disco nihil mundanum vel vanum concupiscere.

A Syria Romam usque terra marique, noctu et interdiu cum bestiis pugno, decem leopardis vinctus, quae est militum turma, qui etiam beneficio accepto pejores fiunt. Verum
1. Cor. illorum injuriis magis erudior: *sed*
4, 4. *non propter hoc justificatus sum.* Utinam fruar bestiis mihi praeparatis, quas et opto mihi promptas inveniri, quibus, et blandiar ut cito me devorent, non ut quosdam veritae non tetigerunt. Si autem illae repugnantes noluerint, ego vi impellam. Veniam mihi date: quid mihi prodest ego novi. Nunc incipio discipulus esse. Nihil visibilium et invisibilium mihi aemuletur, ut Jesum Christum consequar. Ignis et crux, ferarum catervae, lacerationes, distractiones, disjunctiones, concisio membrorum, totius corporis contusiones, dira diaboli tormenta in me veniant: solummodo ut Jesum Christum consequar. Nihil mihi proderunt mundi voluptates, neque hujus saeculi regna. Praestat mihi in Christo Jesu mori, quam
Matth. finibus terrae imperare. *Quid enim*
16, 26. *prodest homini, si universum mundum lucretur, animae vero suae detrimentum patiatur?* Illum quaero qui pro nobis mortuus est. Illum volo qui propter nos resurrexit. Hoc mihi lucrum et foenus impendet. Ignoscite mihi, fratres. Ne me vivere impediatis. Ne velitis me mori, qui Dei volo esse. Mundo ne gaudeatis. Sinite me purum lumen percipere. Ubi illuc advenero, homo Dei ero. Con-
Christi cedite mihi imitatorem esse passionis
Dei passio. Dei mei. Si quis illum in seipso habet, cogitet quod volo, et conscius eorum quae me coarctant, mei commisereatur.

λακεύσατε τὰ θηρία, ἵνα μοι τάφος γένωνται, καὶ μηδὲν καταλίπωσι τοῦ σώματός μȣ, ἵνα μὴ κοιμηθεὶς βαρύς τινι γένωμαι. τότε ἔσομαι μαθητὴς ἀληθῶς τοῦ Χριςȣ, ὅτε ȣδὲ τὸ σῶμά μȣ ὁ κόσμος ὄψεται. λιτανεύσατε τὸν Χριςὸν ὑπὲρ ἐμȣ, ἵνα διὰ τῶν ὀργάνων τούτων θυσία εὑρεθῶ. οὐχ ὡς Πέτρος καὶ Παῦλος διατάσσομαι ὑμῖν. ἐκεῖνοι ἀπόςολοι· ἐγὼ κατάκριτος· ἐκεῖνοι ἐλεύθεροι· ἐγὼ δὲ μέχρι νῦν δȣλος. ἀλλ' ἐὰν πάθω, ἀπελεύθερος Ἰησȣ, καὶ ἀναςήσομαι ἐν αὐτῷ ἐλεύθερος. νῦν μανθάνω δεδεμένος μηδὲν ἐπιθυμεῖν κοσμικὸν ἢ μάταιον.

Ἀπὸ Συρίας μέχρι Ῥώμης θηριομαχῶ διὰ γῆς καὶ θαλάσσης, νυκτὸς καὶ ἡμέρας, δεδεμένος δέκα λεοπάρδοις, ὅς ἐςιν ςρατιωτῶν τάγμα, οἱ καὶ εὐεργετȣμενοι χείρȣς γίνονται. ἐν δὲ τοῖς „ἀδικήμασιν αὐτῶν μᾶλλον μαθητεύο„μαι, ἀλλ' οὐ παρὰ τοῦτο δεδικαίω„μαι.“ ὀναίμην τῶν θηρίων τῶν ἐμοὶ ἡτοιμασμένων, καὶ εὔχομαι ἕτοιμά μοι εὑρεθῆναι, ἃ καὶ κολακεύσω συντόμως με καταφαγεῖν, οὐχ ὥσπερ τινῶν δειλαινόμενα οὐχ ἥψαντο. κἂν αὐτὰ δὲ ἄκοντα μὴ θελήσῃ, ἐγὼ προσβιάσομαι. συγγνώμην μοι ἔχετε· τί μοι συμφέρει ἐγὼ γινώσκω. νῦν ἄρχομαι μαθητὴς εἶναι. μηδέν με ζηλώσῃ τῶν ὁρατῶν καὶ ἀοράτων, ἵνα Ἰησοῦ Χριςοῦ ἐπιτύχω. πῦρ καὶ ςαυρὸς, θηρίων τε συςάσεις, ἀνατομαὶ, διαιρέσεις, σκορπισμοὶ ὀςέων, συγκοπὴ μελῶν, ἀλησμοὶ ὅλȣ τȣ σώματος, κακαὶ κολάσεις τȣ διαβόλȣ ἐπ' ἐμὲ ἐρχέσθωσαν· μόνον ἵνα Ἰησȣ Χριςȣ ἐπιτύχω. οὐδέν μοι ὠφελήσει τὰ τερπνὰ τοῦ κόσμου, οὐδὲ αἱ βασιλεῖαι τοῦ αἰῶνος τούτου. μᾶλλόν μοι ἀποθανεῖν εἰς Χριςὸν Ἰησοῦν, ἢ βασιλεύειν τῶν περάτων τῆς γῆς. „τί „γὰρ ὠφελεῖται ἄνθρωπος ἐὰν κερδήσῃ „τὸν κόσμον ὅλον, τὴν δὲ ψυχὴν αὐ„τοῦ ζημιωθῇ; ἐκεῖνον ζητῶ τὸν ὑπὲρ ἡμῶν ἀποθανόντα. ἐκεῖνον θέλω τὸν δι' ἡμᾶς ἀναςάντα. ὅδε τοκετός μοι ἐπίκειται. σύγγνωτέ μοι, ἀδελφοί· μὴ ἐμποδίσητέ μοι ζῆσαι· μὴ θελήσητέ μοι ἀποθανεῖν, τὸν τοῦ Θεοῦ θέλοντα εἶναι· κόσμῳ μὴ χαρίσησθε· ἄφετέ με καθαρὸν φῶς λαβεῖν. ἐκεῖ παραγενόμενος ἄνθρωπος Θεοῦ ἔσομαι. ἐπιτρέψατέ μοι μιμητὴν εἶναι τȣ πάθȣς τȣ Θεȣ μȣ. εἴ τις αὐτὸν ἐν ἑαυτῷ ἔχει, νοησάτω ὃ θέλω, καὶ συμπαθείτω μοι, εἰδὼς τὰ συνέχοντά με.

Ὁ ἄρχων τοῦ αἰῶνος τούτου διαρπάσαι με βούλεται, καὶ τὴν εἰς Θεόν μου γνώμην διαφθεῖραι. μηδεὶς οὖν τῶν παρόντων ὑμῶν βοηθείτω αὐτῷ· μᾶλλον ἐμȣ̃ γίνεσθε, τουτέςιν τȣ̃ Θεȣ̃. μὴ λαλεῖτε Ἰησοῦν Χριςὸν, κόσμον δὲ ἐπιθυμεῖτε. βασκανία ἐν ὑμῖν μὴ κατοικείτω· μηδ' ἂν ἐγὼ παρὼν παρακαλῶ ὑμᾶς, πείσθητέ μοι· τούτοις δὲ μᾶλλον πείσθητε οἷς γράφω ὑμῖν. ζῶν γράφω ὑμῖν, ἐρῶν τοῦ ἀποθανεῖν. ὁ ἐμὸς ἔρως ἐςαύρωται, καὶ οὐκ ἔςιν ἐν ἐμοὶ πῦρ φιλόϋλον· ὕδωρ δὲ ζῶν καὶ λαλȣ̃ν ἐν ἐμοὶ, ἔσωθέν μοι λέγον· δεῦρο πρὸς τὸν πατέρα. ȣ̓χ ἥδομαι τροφῇ φθορᾶς, ȣ̓δὲ ἡδοναῖς τȣ̃ βίȣ τȣ́τȣ. ἄρτον Θεοῦ θέλω, ἄρτον οὐράνιον, ἄρτον ζωῆς, ὅς ἐςιν σὰρξ Ἰησȣ̃ Χριςȣ̃ τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, τοῦ γενομένου ἐν ὑςέρῳ ἐκ σπέρματος Δαβὶδ καὶ Ἀβραάμ· καὶ πόμα Θεοῦ θέλω τὸ αἷμα αὐτȣ̃, ὅ ἐςιν ἀγάπη ἄφθαρτος, καὶ ἀένναος ζωή. Οὐκ ἔτι θέλω κατὰ ἀνθρώπȣς ζῆν· τοῦτο δὲ ἔςαι, ἐὰν ὑμεῖς θελήσητε. θελήσατε, ἵνα καὶ ὑμεῖς θεληθῆτε. δι' ὀλίγων γραμμάτων αἰτȣ̃μαι ὑμᾶς· πιςεύσατέ μοι. Ἰησȣ̃ς δὲ Χριςὸς ὑμῖν ταῦτα φανερώσει, ὅτι ἀληθῶς λέγω· τὸ ἀψευδὲς ςόμα, ἐν ᾧ ὁ πατὴρ ἐλάλησεν ἀληθῶς. αἰτήσασθε περὶ ἐμοῦ, ἵνα ἐπιτύχω. ȣ̓ κατὰ σάρκα ὑμῖν ἔγραψα, ἀλλὰ κατὰ γνώμην Θεοῦ. ἐὰν πάθω, ἠθελήσατε· ἐὰν ἀποδοκιμασθῶ, ἐμισήσατε.

Μνημονεύετε ἐν τῇ προσευχῇ ὑμῶν τῆς ἐν Συρίᾳ ἐκκλησίας, ἥτις ἀντὶ ἐμȣ̃ ποιμένι τῷ Θεῷ χρῆται. μόνος αὐτὴν Ἰησȣ̃ς Χριςὸς ἐπισκοπήσει καὶ ἡ ὑμῶν ἀγάπη. ἐγὼ δὲ αἰσχύνομαι ἐξ αὐτῶν λέγεσθαι. οὐδὲ γάρ ἄξιός εἰμι, ὢν ἔσχατος αὐτῶν καὶ ἔκτρωμα· ἀλλ' ἠλέημαί τις εἶναι, ἐὰν Θεȣ̃ ἐπιτύχω. ἀσπάζεται ὑμᾶς τὸ ἐμὸν πνεῦμα καὶ ἡ ἀγάπη τῶν ἐκκλησιῶν τῶν δεξαμένων με εἰς ὄνομα Ἰησοῦ Χριςοῦ, οὐχ ὡς παροδεύοντα. καὶ γὰρ αἱ μὴ προσήκουσαί μοι τῇ ὁδῷ τῇ κατὰ σάρκα κατὰ πόλιν με προῆγον.

Γράφω δὲ ὑμῖν ταῦτα ἀπὸ Σμύρνης δι' Ἐφεσίων τῶν ἀξιομακαρίστων. ἔςιν δὲ καὶ ἅμα ἐμοὶ σὺν ἄλλοις Κρόκος τὸ ποθητόν μοι ὄνομα. περὶ τῶν προελθόντων με ἀπὸ Συρίας εἰς Ῥώμην εἰς δόξαν τοῦ Θεοῦ, πιςεύω ὑμᾶς

Princeps hujus saeculi rapere me vult, meamque erga Deum voluntatem corrumpere. Nemo ergo vestrum qui adestis, illum adjuvet. Mei potius, hoc est Dei, efficiamini. Non loquimini Jesum Christum, et mundum concupiscite. Invidia in vobis non habitet. Neque, si ego praesens vos oro, credite mihi; his potius quae vobis scribo, credite. Vivens scribo vobis, mori desiderans. Meus amor crucifixus est, nec est in me ignis materiae amans: sed vivens et loquens aqua in me est, mihi interius dicens: Veni ad patrem. Non delector corruptionis alimento, neque hujus vitae voluptatibus. Panem Dei volo, panem caelestem, panem vitae, quae est caro Jesu Christi filii Dei, qui posteriori tempore ex semine David et Abraham factus est: et potum Dei volo sanguinem ipsius, quae est caritas incorrupta, et perennis vita. Nolo amplius secundum homines vivere. Quod quidem futurum est, si vos volueritis. Id ergo vobis placeat, ut et vos placeatis. Brevibus litteris peto a vobis, credite mihi. Jesus Christus vobis haec patefaciet, quod vere dico. Verax os est, in quo Pater vere locutus est. Pro me petite ut consequar. Non secundum carnem, sed secundum Dei mentem scripsi vobis. Si patiar, voluistis: sin rejiciar, odistis.

Christus Deus.

Memores estote in vestris precibus Ecclesiae Syriae, quae mei loco Deo pastore utitur. Solus Jesus Christus illam vice episcopi reget, atque vestra caritas. Ego autem erubesco ex eorum numero dici, neque enim dignus sum, utpote qui sim ultimus eorum et abortivus. Verum misericordiam consecutus sum, ut essem aliquis, si Deum consequar. Salutat vos meus spiritus, et caritas ecclesiarum quae me exceperunt in nomine Jesu Christi, non ut transeuntem, etenim quae nihil ad me pertinebant via quae secundum carnem est, me per civitates deduxerunt.

Porro haec e Smyrna per Ephesios laude dignos scribo vobis. Mecum etiam est cum aliis multis Crocus, desideratum mihi nomen. De his qui me a Syria ad Romam usque ad Dei gloriam praecesserunt,

credo vos cognovisse, quibus etiam significate me prope esse. Siquidem omnes Dei et vestrum digni sunt, quos in omnibus recreare vos decet. Haec scripsi vobis ante diem IX. Kalendas Septembris[1], hoc est, Augusti vigesima tertia *. Valete in finem in patientia Jesu Christi. Amen.

* L. quarta.

IV. Postquam ergo repugnantes fratres qui Romae erant, per epistolam, ut voluit, praeparasset, sic a Smyrna solvens, (urgebatur enim a militibus Christophorus, ut ad publica spectacula magnae Romae properaret: nempe ut in conspectu populi Romani belluis ferocibus traditus, coronam certaminis consequeretur) Troadem appulit. Inde postea Neapolim ductus, Philippis transiens, Macedoniam praeterivit, et ad eam Epyri partem quae ad Epidamnum sita est, in maritimis locis nave inventa, Adriaticum pelagus navigavit, indeque Tyrrhenicum ingressus, insulas et civitates percucurrit, ostensisque sancto viro Puteolis, ipse quidem exire festinabat, Apostoli Pauli vestigiis incedere cupiens. Verum ut per vehementem ventum irruentem non licuit, nave e puppi impulsa, laudibus praedicans fratrum illius loci caritatem, sic ultra navigavit. Itaque uno die et nocte eadem, secundis ventis usi, nos quidem inviti ducebamur, gementes ob futuram separationem Justi illius a nobis: at illi juxta votum accidebat, quippe qui e mundo citius discedere properaret, ut ad Dominum quem amabat perveniret. Cum ergo Portus Romanorum navigando attigisset, finisque immundi spectaculi immineret, milites moram aegre ferebant: at Episcopus gaudens urgentibus parebat.

V. Inde igitur Portu, ita dicto, profecti sunt: (Jam enim fama sancti Martyris percrebuerat) timore et gaudio fratribus, qui cum ipso erant, repletis, laetantibus quidem quod Theophori congressu dignarentur; timentibus vero quod ad mortem ille duceretur. Aliquibus etiam in silen-

*ἐπεγνωκέναι, οἷς καὶ δηλώσατε ἐγγύς με ὄντα. πάντες γάρ εἰσιν ἄξιοι τȣ̃ Θεȣ̃ καὶ ὑμῶν, ȣ̔̀ς πρέπον ὑμῖν ἐϛιν κατὰ πάντα ἀναπαῦσαι. ἔγραψα δὲ ὑμῖν ταῦτα τῇ πρὸ ἐννέα Καλανδῶν Σεπτεμβρίων, τȣτέϛιν Αὐγȣ́ϛȣ εἰκάδι τρίτῃ *. ἔῤῥωσθε εἰς τέλος ἐν ὑπομονῇ Ἰησοῦ Χριϛοῦ. Ἀμήν.*

* L. τετάρτῃ.

4. *Καταρτίσας τοίνυν ὡς ἠβούλετο τȣ̀ς ἐν Ῥώμῃ τῶν ἀδελφῶν ἄκοντας διὰ τῆς ἐπιϛολῆς, οὕτως ἀναχθεὶς ἀπὸ τῆς Σμύρνης (κατεπείγετο γὰρ ὑπὸ τῶν ϛρατιωτῶν ὁ Χριϛοφόρος φθάσαι τὰς φιλοτιμίας ἐν τῇ μεγάλῃ Ῥώμῃ, ἵνα ἐπ᾽ ὄψεσι τοῦ δήμȣ Ῥωμαίων θηρσὶν ἀγρίοις παραδοθεὶς, τοῦ ϛεφάνου τῆς ἀθλήσεως ἐπιτύχῃ) πρόσεσχε τῇ Τροάδι. εἶτα ἐκεῖθεν καταχθεὶς ἐπὶ τὴν Νεάπολιν διὰ Φιλίππων παρώδευεν Μακεδονίαν, περὶ καὶ τὴν Ἤπειρον τὴν πρὸς Ἐπίδαμνον, ἐν τοῖς παραθαλαττίοις νηὸς ἐπιτυχὼν, ἔπλει τὸ Ἀδριατικὸν πέλαγος, κἀκεῖθεν ἐπιβὰς τοῦ Τυῤῥηνικοῦ, καὶ παραμείβων νήσȣς τε καὶ πόλεις, ὑποδειχθέντων τῷ ἁγίῳ Ποτιόλων, αὐτὸς μὲν ἐξελθεῖν ἔσπευδεν, κατ᾽ ἴχνος βαδίζειν ἐθέλων τοῦ Ἀποϛόλȣ Παύλȣ. ὡς δὲ ἐπιπεσὸν βίαιον πνεῦμα ȣ̓ συνεχώρει, τῆς νηὸς ἐκ πρύμνης ἐπειγομένης, μακαρίσας τὴν ἐν ἐκείνῳ τῷ τόπῳ τῶν ἀδελφῶν ἀγάπην, ȣ̔́τω παρέπλει. τοιγαρȣ̃ν ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ καὶ νυκτὶ τῇ αὐτῇ ȣ̓ρίοις ἀνέμοις προσχρησάμενοι, ἡμεῖς μὲν ἄκοντες ἀπηγόμεθα, ϛένοντες ἐπὶ τῷ ἀφ᾽ ἡμῶν μέλλοντι χωρισμῷ τοῦ δικαίȣ γίνεσθαι· τῷ δὲ κατ᾽ εὐχὴν ἀπέβαινεν σπεύδοντι θᾶττον ἀναχωρῆσαι τοῦ κόσμȣ, ἵνα φθάσῃ πρὸς ὃν ἠγάπησεν κύριον. καταπλεύσας γȣ̃ν εἰς τȣ̀ς λιμένας Ῥωμαίων, μελλούσης λήγειν τῆς ἀκαθάρτȣ φιλοτιμίας, οἱ μὲν ϛρατιῶται ὑπὲρ τῆς βραδύτητος ἤσχαλλον· ὁ δὲ Ἐπίσκοπος χαίρων κατεπείγȣσιν ὑπήκȣσεν.*

5. *Ἐκεῖθεν γοῦν ἐώσθησαν ἀπὸ τοῦ καλουμένου Πόρτου. (διεπεφήμιϛο γὰρ ἤδη τὰ κατὰ τὸν ἅγιον μάρτυρα)· σὺν αὐτῷ μὲν τοῖς ἀδελφοῖς φόβῳ καὶ χαρᾷ πεπληρωμένοις, χαίρȣσιν μὲν ἐφ᾽ οἷς ἠξιῶντο τῆς τοῦ Θεοφόρου συντυχίας, φοβȣμένοις δὲ διότιπερ ἐπὶ θάνατον, ὁ τοιοῦτος ἤγετο.*

1) Hic tamen videtur designari ipsa dies IX. Kalendarum Septembrium, id est, 24. Augusti, cum haec verba *ante diem IX. Kalend.* nihil aliud indicent, uti videre est apud Norisium in Coenotaph. Pisanis dissert. 2. pag. 345. et Toinard. in notis ad Lactantii lib. de mort. persec. quos consule.

τισὶ δὲ καὶ παρήγγελλεν ἡσυχάζουσιν, ζέουσι καὶ λέγουσι καταπαύειν τὸν δῆμον πρὸς τὸ μὴ ἐπιζητεῖν ἀπολέσθαι τὸν δίκαιον, ὃς εὐθὺς γνοὺς τῷ πνεύματι, καὶ πάντας ἀσπασάμενος, αἰτήσας τε παρ᾽ αὐτῶν τὴν ἀληθινὴν ἀγάπην, πλειονά τε τῶν ἐν τῇ ἐπιςολῇ διαλεχθεὶς, καὶ πείσας μὴ φθονῆσαι τῷ σπεύδοντι πρὸς τὸν κύριον, οὕτω μετὰ γονυκλισίας πάντων τῶν ἀδελφῶν, παρακαλέσας τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ τῶν ἐκκλησιῶν, ὑπὲρ τῆς τοῦ διωγμοῦ καταπαύσεως, ὑπὲρ τῆς τῶν ἀδελφῶν εἰς αλλήλους ἀγάπης, ἀπήχθη μετὰ σπουδῆς εἰς τὸ ἀμφιθέατρον. εἶτα εὐθὺς ἐμβληθεὶς κατὰ τὸ πάλαι πρόςαγμα τοῦ Καίσαρος, μελλουσῶν καταπαύειν τῶν φιλοτιμιῶν· (ἦν γὰρ ἐπιφανὴς, ὡς ἐδόκουν, ἡ λεγομένη τῇ Ῥωμαϊκῇ φωνῇ τρισκαιδεκάτη, καθ᾽ ἣν σπουδαίως συνήεσαν). οὕτως θηρσὶν ὠμοῖς παρὰ τῷ ναῷ παρεβάλλετο, ὡς παρ᾽ αὐτὰ τοῦ ἁγίου μάρτυρος Ἰγνατίου πληροῦσθαι τὴν ἐπιθυμίαν κατὰ τὸ γεγραμμένον· ἐπιθυμία δικαίȣ δεκτή· ἵνα μηδενὶ τῶν ἀδελφῶν ἐπαχθὴς διὰ τῆς συλλογῆς τοῦ λειψάνου γένηται, καθὼς φθάσας ἐν τῇ ἐπιςολῇ τὴν ἰδίαν ἐπεθύμει γενέσθαι τελείωσιν. μόνα γὰρ τὰ τραχύτερα τῶν ἁγίων αὐτοῦ λειψάνων περιελείφθη, ἅτινα εἰς τὴν Ἀντιόχειαν ἀπεκομίσθη, καὶ ἐν λίνῳ κατετέθη, θησαυρὸς ἀτίμητος ὑπὸ τῆς ἐν τῷ μάρτυρι χάριτος τῇ ἁγίᾳ ἐκκλησίᾳ καταλειφθέντα.

6. Ἐγένετο δὲ ταῦτα τῇ πρὸ δεκατριῶν Καλανδῶν Ἰαννουαρίων, τετέςιν Δεκεμβρίῳ εἰκάδι, ὑπατευόντων παρὰ Ῥωμαίοις Σύρα καὶ * Σεδεκίȣ τὸ δεύτερον. τούτων αὐτόπται γενόμενοι, μετὰ δακρύων, κατ᾽ οἶκόν τε παννυχίσαντες, καὶ πολλὰ μετὰ γονυκλισίας καὶ δεήσεως παρακαλέσαντες τὸν κύριον πληροφορῆσαι τοὺς ἀσθενεῖς ἡμᾶς ἐπὶ τοῖς προγεγονόσιν, μικρὸν ἀφυπνώσαντες, οἱ μὲν ἐξαίφνης ἐπιςάντα καὶ περιπτυσσόμενον ἡμᾶς ἐβλέπομεν, οἱ δὲ πάλιν ἐπευχόμενον ἡμῖν ἑωρῶμεν τὸν μακάριον Ἰγνάτιον, ἄλλοι δὲ ςαζόμενον ὑφ᾽ ἱδρῶτος, ὡς ἐκ καμάτȣ πολλȣ̃ παραγενόμενον, καὶ παρεςῶτα τῷ κυρίῳ. μετὰ πολλῆς τοίνυν χαρᾶς ταῦτα ἰδόντες καὶ συμβαλόντες τὰς ὄψεις τῶν ὀνειράτων, ὑμνήσαντες τὸν Θεὸν τὸν δοτῆρα τῶν ἀγαθῶν, καὶ μακαρίσαντες τὸν ἅγιον, ἐφανερώσαμεν

tio et secessu degentibus (suum adventum) nuntiavit, qui (oratione) fervebant, et aiebant, se compescere populum, ne virum justum ad necem quaereret, qui statim ea re spiritu cognita, omnibus salutatis, veram caritatem ab illis petiit, pluraque his, quae epistola scripserat, disseruit, et suadere conatus est, ne sibi ad Dominum festinanti inviderent; sicque genuflexis omnibus fratribus, Filium Dei obsecravit pro ecclesiis, pro persecutionis cessatione, pro mutua fratrum in se invicem caritate, quo facto ad amphitheatrum cum festinatione ductus est. Deinde confestim immissus juxta pridem datum Caesaris mandatum, fine spectaculorum imminente, (sollemnis enim erat, ut putabant, Romana voce dicta tertia decima, qua studiose conveniebant) ita feris crudelibus juxta templum expositus est, ut illico sancti martyris Ignatii desiderium impleretur, secundum quod scriptum
est: *Desiderium justi acceptabile*, ut Prov.
nempe nulli fratrum gravis fieret ob 10, 24.
suarum reliquiarum collectionem, quomodo propriam consummationem fieri prius in epistola optaverat. Solae enim duriores sanctarum ejus reliquiarum partes relictae sunt, quae Antiochiam delatae sunt, et in sudario depositae, thesaurus sane inaestimabilis ob Martyris gratiam Ecclesiae relictus.

VI. Haec autem acta sunt ante
diem XIII. Kalendas Januarias, hoc * L. Se-
est, vigesima die mensis Decembris, necio,
apud Romanos consulibus Sura et * seu Senecione.
Sedecio secundum. Horum nos ipsi *L. Σε-
spectatores facti, cum lacrymis domi νεκίον.
vigilem noctem duximus, et genibus flexis multis precibus Dominum orabamus, ut nos infirmos de iis quae facta fuerant certos faceret. Postea cum paululum obdormissemus, alii quidem illum subito adstantem nosque complectentem videbamus: alii rursus nobis orantem beatum Ignatium cernebamus: alii vero sudore stillantem, tamquam ex multo labore advenientem, et Domino assistentem intuebamur. Cum ergo multo cum gaudio ista vidissemus et somniorum visa contulissemus, Deum datorem bonorum laudavimus, et

Sanctum beatum diximus, vobisque diem et tempus indicavimus: ut tempore ejus martyrii convenientes, athletae et generoso Christi Martyri communicemus, qui diabolum conculcavit, et pii sui desiderii cursum perfecit in Christo Jesu Domino nostro, per quem, et cum quo Patri gloria et potentia cum sancto Spiritu in saecula. Amen.

ὑμῖν καὶ τὴν ἡμέραν καὶ τὸν χρόνον, ἵνα κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ μαρτυρίου συναγόμενοι, κοινωνῶμεν τῷ ἀθλητῇ καὶ γενναίῳ μάρτυρι Χριστοῦ, καταπατήσαντι τὸν διάβολον, καὶ τὸν τῆς φιλοχρίστου αὐτοῦ ἐπιθυμίας τελειώσαντι δρόμον ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν, δι᾽ οὗ καὶ μεθ᾽ οὗ τῷ πατρὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος σὺν τῷ ἁγίῳ πνεύματι εἰς αἰῶνας. Ἀμήν.

ADMONITIO

IN PASSIONEM SS. SYMPHOROSAE etc.

Acta Africano attributa.

1. Beatae Symphorosae filiorumque ejus martyrii Acta, quae hic exhibemus, in manuscriptis codicibus Julio Africano celeberrimo scriptori attribuuntur. Et quidem fieri potuit, ut in ejus libris de Chronographia, quos accuratissime scriptos fuisse testatur Eusebius lib. 6. Historiae cap. 31. inserta fuerint, cum in iis praecipuos eventus, qui ab orbe condito usque ad Heliogabali Imperatoris tempora contigerant, retulerit. Verum cum id opus jamdudum perierit, an revera haec Acta Africano sint adscribenda asserere non ausim, quamvis de eorum sinceritate nullus videatur dubitandi locus. Ea vero proferimus ex Mombritii, Surii et Carduli editionibus cum duobus mss. codicibus Colbertinis, et uno Sorbonicae bibliothecae collatis.

Martyrii occasio.

2. Horum sanctorum neci occasionem praebuit vicinia celeberrimi illius palatii, quod in villa Tiburtina ab Hadriano aedificatum fuisse testis est Spartianus. Cum enim Imperator hanc regiam domum, quam sibi ad delicias construxerat, nescio quibus piacularibus ceremoniis lustrari jussisset, hanc occasionem arripuere sacerdotes Symphorosam incusandi, nihil omnino diis placiturum esse, nisi prius Symphorosa aut iis sacrificaret, aut ipsa sacrificaretur. Quod ultimum Hadrianus, quem superstitiosiorem ex aliis ejus pluribus factis fuisse constat, exsecutus est circiter annum Christi CXX. id est, sub Imperii sui primordia: quo scilicet tempore, ut notat Dio Cassius, iste Imperator plurimas caedes fecit.

Memoria.

3. Ceterum horum Martyrum memoria in antiquissimis quibusque Martyrologiis celebratur, quamvis diversis diebus. Romanum quippe cum Notkero eos recolit die 18. Julii, Rabanus die 21. ejusdem mensis, Usuardus et Ado die 21. mensis Junii. In via Tiburtina supersunt adhuc rudera veteris Ecclesiae, ut Aringhus notat lib. 4. Romae subterraneae cap. 17. quae olim sub eorum nomine Deo consecrata fuerat, hactenusque *ad septem fratres* vocabulum retinet. Eam autem in eo loco constructam fuisse non dubito, quem Pontifices in Actis infra num. 4. *ad septem Biothanatos,* id est violenta morte peremtos, ut notat Baronius ad annum 138. appellarunt.

Anno Christi circa 120.

PASSIO S. SYMPHOROSAE,

ET SEPTEM FILIORUM EJUS.

Ex editis et tribus codicibus mss.

I. Cum fabricasset Hadrianus palatium, et id dedicare vellet ritu illo nefario, coepissetque sacrificiis idolorum ac daemonum qui in idolis habitant, flagitare responsa; responderunt et [1] dixerunt: SYMPHOROSA vidua cum septem

1) Confer Euseb. lib. 2. vitae Constantin. cap. 50.

filiis suis laniat nos quotidie invocando Deum suum. Ista itaque si cum filiis suis sacrificaverit, promittimus nos omnia praestare, quae petitis. Tunc Hadrianus jussit eam teneri cum filiis, et blandis eos sermonibus hortabatur, ut ad sacrificandum idolis consentirent. Cui beata Symphorosa dixit: *Vir meus* GETULIUS [2], *cum fratre suo* AMANTIO, *tribuni tui cum essent, pro Christi nomine passi sunt diversa supplicia, ne idolis consentirent ad immolandum, et quasi boni athletae daemones tuos moriendo vicerunt. Elegerunt enim magis decollari quam vinci, passi mortem, quae pro nomine Christi suscepta, inter homines terrenos quidem ignominiam eis peperit temporalem, inter Angelos vero decus et gloriam sempiternam: inter quos nunc gradientes, et tropaea passionum suarum dantes* [3], *cum aeterno Rege vita aeterna fruuntur in caelis.* Symphorosae vir et ipsius frater Martyres.

II. Hadrianus Imperator dixit ad sanctam Symphorosam: Aut cum filiis tuis sacrifica diis omnipotentibus, aut te ipsam cum filiis tuis sacrificari faciam. Beata Symphorosa [4] respondit: *Et unde mihi tantum boni, ut ego merear cum filiis meis offerri hostia Deo?* Hadrianus Imperator dixit: Ego te diis meis sacrificari faciam. Beata Symphorosa respondit: *Dii tui me in sacrificium accipere non possunt: sed si pro nomine* CHRISTI DEI *mei incensa fuero, illos daemones tuos magis exuro.* Hadrianus Imperator dixit: Elige tibi unum ex duobus; aut sacrifica diis meis, aut malo interitu finieris. Beata Symphorosa respondit: *Tu existimas quod possit animus meus aliquo terrore mutari, cum ego desiderem cum viro meo* GETULIO [5], *quem pro Christi nomine interfecisti, requiescere.* Tunc Hadrianus Imperator jussit eam duci ad fanum Herculis, et ibi primo alapis caedi, et post haec capillis suspendi. Sed cum nulla ratione nulloque timore posset eam a bono proposito revocare; jussit eam alligato ad collum ingenti saxo in flumen praecipitari. Cujus corpus colligens frater ejus Eugenius, principalis curiae Tiburtinae, in suburbana ejusdem civitatis sepelivit. Ejus constantia. Christus Deus noster. Praecipitatur in fluvium.

III. Alia vero die jussit Hadrianus Imperator, simul omnes septem filios ejus sibi praesentari, quos cum ad sacrificandum idolis provocaret, et nullo pacto eos videret suis minis atque terroribus consentire, jussit circa Herculis templum septem stipites figi, et ibi eos ad trochleas extendi. Et primum CRESCENTEM praecepit in gutture transfigi; secundum JULIANUM in pectore pungi; tertium NEMESIUM in corde percuti; quartum PRIMITIVUM in umbilico vulnerari; quintum JUSTINUM aversum per dorsum perforari gladio; sextum STRACTEUM [6] in latere vulnerari; septimum vero EUGENIUM a summo usque deorsum findi. Septem fratres variis modis interficiuntur.

IV. Altera vero die veniens Hadrianus Imperator ad fanum Herculis, jussit corpora eorum simul auferri, et projici in foveam altam, et imposuerunt Pontifices nomen loco illi. Ad septem Biothanatos [7]. Post haec quievit persecutio anno uno, et mensibus sex; in quo spatio omnium Martyrum honorata sunt sancta corpora, et constructis tumulis condita cum omni diligentia, quorum nomina descripta sunt in libro vitae. Natalis vero sanctorum Martyrum Christi beatae Symphorosae et septem filiorum ejus Crescentis, Juliani, Nemesii, Primitivi, Justini, Stractei et Eugenii, celebratur sub die XV. Kalendas Augusti. Eorum corpora requiescunt in via Tiburtina milliario ab urbe octavo *, regnante Domino nostro Jesu Christo, cui est honor et gloria in saecula saeculorum. Amen. Dies festus.

* Al. *nono.*

2) Eorum memoriam celebrant Martyrologia ad diem 10. Junii, quo etiam die Surius et Bollandiani eorum Acta exhibent. In ms. Colbertino, *Vir meus Zoticus cum fratre suo Amantio tribuno tuo cum essent ambo etc.*

3) Cod. Colbert. *tropaea passionum suarum laudantes.*

4) Haec responsio cum sequenti interrogatione deest in cod. Colbertino.

5) Sur. Cardulus et cod. Colbert. *Zotico.*

6) Cod. Colbertin. *Extacteum.* Edit. Carduli *Stacteum,* quo nomine ab omnibus infra designatur.

7) In uno cod. Colbertin. et alio ex Sorbona, hic aliqua inserta sunt de morte Hadriani, quae paullo post horum Martyrum necem contigisse ibi refertur.

ADMONITIO
IN PASSIONEM SS. FELICITATIS, etc.

Acta a S. Greg. M. laudata.

1. Ecce alterum matrum Christianarum exemplar, sancta scilicet Felicitas, quae per martyrium septem filios genuit Christo, quos prius carne mundo pepererat. Eorum Acta ex pluribus codd. mss. cum Surio et Ughello collata proferimus, quae sane eadem esse cum *Gestis emendatioribus*, quae Gregorius Magnus laudat in Homilia 3. super Evangelia, nemo inficiabitur qui ea simul inter se contulerit. Quod ut evidenter pateat, sufficiet hic loca insigniora sancti Gregorii proferre. *Adest*, inquit, *beata Felicitas, cujus hodie natalitia celebramus, quae credendo exstitit ancilla Christi, et praedicando facta est mater Christi. Septem quippe filios, sicut in gestis ejus emendatioribus legitur, sic post se timuit vivos in carne relinquere, sicut carnales parentes solent metuere ne mortuos praemittant.* Haec postea ex ejus gestis sic probat. *In persecutionis enim labore deprehensa, filiorum corda in amore supernae patriae praedicando roboravit... septem pignoribus ad regnum praemissis, toties ante se mortua: ad poenas prima venit, sed pervenit octava.* Quae quidem omnia fusius in his Actis enarrantur.

Ejus laudes.

2. Hanc autem beatae Felicitatis constantiam multis laudibus extollit in eadem Homilia beatus Pontifex, ubi eam non modo Martyrem, sed *plusquam Martyrem* et *ultra Martyrem* appellari debere probat, utpote quae in filiis suis multiplex martyrium sustinuerit. Eadem fere antea dixerat sanctus Petrus, cognomento Chrysologus, Episcopus Ravennas serm. 134. *Discurrebat,* inquit, *laetior inter confossa cadavera, quam inter cunabula cara filiorum, quia internis oculis tot cernebat bravia, quot vulnera; quot tormenta tot praemia; quot victimas tot coronas.*

Memoria et cultus.

3. Ex his facile est judicare, celebrem olim fuisse beatae Felicitatis memoriam, in cujus die festo Homiliam supra laudatam habuit sanctus Gregorius, in basilica sub ejusdem sanctae mulieris nomine Deo dicata. Olim etiam sub ipsius titulo coemeterium Romae exstitisse notat Cardinalis Baronius in notis ad Martyrologium Romanum. Ejus festum tum antiqua Martyrologia, tum etiam beati Gregorii Sacramentarium ab ejus filiorum festo distinguunt; quae matris memoriam ad diem vigesimum tertium Novembris, filiorum vero ad Julii decimum referunt: quo die eorumdem memoria in antiquissimo Martyrologio Bucheriano annotatur. Ejus verba, cum loca ubi singuli celebrantur designent, huc referre visum est. *Sexto idus* Julii: *Felicis et Philippi in Priscillae: et in Jordanorum Martialis, Vitalis, Alexandri; et in Maximi, Silani (hunc Silanum Martyrem Novati furati sunt), et in Praetextati Januarii.* Sanctus Anno Coloniensis Archiepiscopus monasterium in honorem Sancti Alexandri ejusque fratrum condidit in Westphalia, saeculo undecimo, ut in ejus vita narratur apud Surium die 4. Decemb. Passi sunt hi Martyres circa annum CL. sub Publio Urbis Praefecto, et Antonino Pio Imperatore; sub quo etsi placidissimo principe martyria non defuerunt. Certe primo ejus anni imperio passus est Thelesphorus Romanus Pontifex, quem *gloriosissime martyrium fecisse* non solum Eusebius in Chronico et libro 5. Hist. Eccles. cap. 6. sed etiam sanctus Irenaeus ipsi fere coaequalis lib. 3. adversus haeres. cap. 3. attestantur.

Anno Christi circa 150.

PASSIO SANCTAE FELICITATIS
ET SEPTEM FILIORUM EJUS.

Ex compluribus codd. mss. et editis.

I. Temporibus Antonini Imperatoris orta est seditio Pontificum, et Felicitas illustris femina cum septem filiis suis Christianissimis tanta est.

Quae in viduitate permanens, Deo suam voverat castitatem, die noctuque orationibus vacans, magnam de se aedificationem castis mentibus dabat. Videntes autem Pontifices praeconia Christiani nominis per eam profecisse, suggesserunt de ea Antonino Augusto, dicentes: Contra salutem vestram mulier haec vidua cum filiis suis diis nostris insultat: quae si non venerata fuerit deos, sciat pietas vestra deos nostros sic irasci, ut penitus placari non possint. Tunc Imperator Antoninus injunxit Praefecto Urbis Publio, ut eam compelleret cum filiis suis deorum suorum iras sacrificiis mitigare. Publius itaque Praefectus Urbis jussit eam privatim adduci: et blando colloquio ad sacrificium eam provocans, minabatur poenarum interitum. Cui Felicitas dixit: *Nec blandimentis tuis resolvi potero, nec terroribus tuis frangi. Habeo enim* SPIRITUM SANCTUM, *qui me non permittit vinci a diabolo; et ideo secura sum, quia viva te superabo* [1]*; et si interfecta fuero, melius te vincam occisa.* Publius dixit, Misera si tibi suave est mori, vel filios tuos fac vivere. Felicitas respondit: *Vivent filii mei, si non sacrificaverint idolis: si vero hoc tantum scelus admiserint, in aeternum ibunt interitum.*

Felicitas a Pontificibus delata.

II. Postera namque [2] die Publius sedit in foro Martis, et jussit eam adduci cum filiis suis, cui et dixit: Miserere filiis tuis, juvenibus bonis, et flore primo juventutis florentibus. Respondit Felicitas: *Misericordia tua impietas est; et exhortatio tua crudelitas est.* Et conversa ad filios suos dixit: *Videte, filii, caelum, et sursum adspicite, ibi vos exspectat Christus cum sanctis suis. Pugnate pro animabus vestris, et fideles vos in amore Christi exhibete.* Audiens haec Publius, jussit eam alapis caedi, dicens: Ausa es, me praesente, ista monita dare, ut dominorum nostrorum jussa contemnant?

Coram Praefecto filios hortatur.

III. Tunc vocavit primum filium ejus, nomine JANUARIUM: et infinita illi promittens bona praesentia, simul etiam verbera minabatur, si sacrificare idolis contemsisset. Januarius respondit: *Stulta suades: nam sapientia Domini mei me conservat* [3], *et faciet haec omnia superare.* Statim judex jussit eum virgis caedi, et in carcerem recipi. Secundum vero ejus filium, FELICEM nomine, admoveri praecepit. Quem cum hortaretur Publius ad immolandum idolis, constanter dixit: *Unus est Deus quem colimus, cui sacrificium piae devotionis offerimus. Vide ne tu credas, me, aut aliquem fratrum meorum, a Domini Jesu Christi amore recedere. Immineant verbera, stent* [4] *cruenta consilia; fides nostra nec vinci potest, nec mutari.* Et isto amoto, jussit tertium filium, nomine PHILIPPUM, applicari. Cui cum diceret: Dominus noster Imperator Antoninus jussit ut diis omnipotentibus immoletis. Respondit Philippus: *Isti nec dii sunt, nec omnipotentes; sed sunt simulacra vana et misera et insensibilia: et qui eis sacrificare voluerint, in aeterno erunt periculo.* Et amoto Philippo jussit ad se adduci quartum, SILVANUM [5] nomine, cui sic ait: Ut video convenit vobis cum pessima matre vestra hoc consilium, ut praecepta Principum contemnentes, omnis simul curratis in interitum [6]. Respondit Silvanus: *Nos si transitorium timuerimus interitum, aeternum incurremus supplicium. Sed quia vere novimus quae praemia sint parata justis, et quae sit poena constituta peccatoribus, idcirco securi contemnimus legem humanam* [7], *ut jussa divina servemus. Idola enim contemnentes, Deo omnipotenti famulantes, vitam aeternam invenient; adorantes autem daemonia, cum ipsis in interitu erunt, et in incendio sempiterno.* Amoto Silvano jussit quintum praesto esse ALEXANDRINUM, cui dixit: Misereberis aetati tuae, et vitae in infantia positae,

Qui Christum confitentur.

Deus colitur Christus.

1) Cod. Colbert. *vivens non superabor.*

2) Sic codd. 2. Colbert. cum Ughello; ceteri, *Alia die.*

3) Ughell. *confortat.*

4) Hunc locum in aliis mss. et editis mendosum sic ex 1. cod. Colbert. restituimus. Alter Colb. habet: *Etsi immineant verbera et injusta consilia.*

5) Hunc Surius cum Ughello et 1. cod. Colbert. *Silanum* appellant, cod. Fossat. *Silianum.* Ceteri vero *Silvanum.*

6) Sic cod. Fuliens. cum uno Colbert. et 1. German. Alii habent, *incurratis interitum.* Surius vero, *intereatis.*

7) Sic, et optime, 1. Colbert. Alii tam editi quam mss. *Romanam.* Et paullo post Colb. unus habet: *Idola contemnentes, ut Deo omnipotenti famulantes vitam aeternam inveniamus.*

si non fueris rebellis, et secutus fueris ea, quae sunt regi nostro Antonino gratissima. Unde sacrifica diis, ut possis amicus Augustorum fieri, et vitam habere et gratiam. Respondit Alexander: *Ego servus Christi sum. Hunc ore confiteor, corde teneo, incessanter adoro. Infirma autem aetas quam cernis, canam habet prudentiam, si* Unum Deum *colat. Dii autem tui cum cultoribus suis erunt in interitu sempiterno.* Isto amoto, jussit sextum Vitalem applicari, cui et dixit: Forte vel tu optas vivere, et non abire in interitum. Respondit Vitalis: *Quis est qui optat melius vivere? qui verum Deum colit, an qui daemonem cupit habere propitium?* Publius dixit: Et quis est daemon? Vitalis respondit: *Omnes dii gentium daemones sunt, et quicumque* [8] *eos colunt.* Hoc quoque amoto, jussit septimum Martialem ingredi, eique dixit: Crudelitatis vestrae factores * effecti, Augustorum instituta contemnitis, et in vestra pernicie permanetis. Respondit Martialis: *O si nosses quae poenae idolorum cultoribus paratae sunt! Sed adhuc differt Deus iram suam in* [9] *vos et Idola vestra demonstrare. Omnes enim qui non confitentur* Christum, Verum *esse* Deum, *in ignem aeternum mittentur.* Tunc Publius jussit et hunc septimum amoveri, et gesta omnia scripta per ordinem Imperatori suggessit.

Christus adoratur Deus.

*Colb. 1. *fautores.*

Christus Deus verus.

IV. Antoninus vero misit eos ad diversos judices, ut variis suppliciis afficerentur. E quibus unus judex primum fratrem plumbatis occidit: alter secundum et tertium fustibus mactavit: alius quartum praecipitio interemit: alius in quintum sextum et septimum capitalem fecit subire sententiam; alius [10] matrem illorum capite truncari jussit. Et ita diversis suppliciis interemti, omnes effecti sunt victores et Martyres Christi, et cum matre triumphantes, ad praemia in caelis percipienda convolarunt, qui pro Dei amore minas hominum, poenas et verbera contemnentes, Christi amici facti sunt in regno caelorum: qui cum Patre et Spiritu sancto, vivit et regnat in saecula saeculorum. Amen.

SS. Trinitas.

8) In 1. Colb. deest et *quicumque eos colunt.*

9) Codd. Colbert. quinque, Conchens. et 1. German. habent, *Vobis et idolis vestris.* Et infra Colb. unus habet, *suggessit Regi Antonino.*

10) Sic in 1. German. cui Ughelli lectio consentit. *Et paullo post ab alio jussa est decollari,* quod habet etiam codex S. Mariani Autisiodor. In uno cod. Colbert. dicitur *prima ab uno judice occisa, deinde primus filius ab alio* etc. At in aliis edit. et mss. jungitur cum tribus ultimis filiis.

ADMONITIO

IN MARTYRIUM SANCTI POLYCARPI.

Epistola Ecclesiae Smyrnensis.

1. Inter praecipua sacrae antiquitatis monumenta, quae ex primis Ecclesiae temporibus ad nostram usque aetatem pervenerunt, jure merito computatur illa egregia epistola, quam de beati Polycarpi martyrio Ecclesia Smyrnensis, cui praefuerat, conscripsit. Hanc tanti fecit Eusebius Caesariensis, ut maximam ejus partem historiae suae inferendi *necessarium putaverit,* lib. 4. cap. 15. ut si ejus exemplaria, quae tunc circumferebantur, aliquando perirent, praecipua saltem capita Passionis tanti viri ex suis libris haberentur. At divina providentia factum est, ut eam Epistolam integram haberemus, quam aliquot abhinc annis e mss. codd. erutam viri eruditissimi Usserius Armachanus Londini, et Johannes Baptista Cotelerius Parisiis, graece et latine ediderunt, ut nihil de ipsius supplementis dicam, quae Henricus Valesius in notis ad Eusebii Historiam evulgavit. Verum prae aliis Latinis versionibus id habet Usseriana, quod omnium omnino aliarum longe antiquissima sit, utpote quae non multo post Eusebii tempora facta fuerit, quamque existimat Usserius ipsam eamdem esse, quae olim in Ecclesia Gallicana, ut refert Gregorius Turonensis Episcopus, lib. 1. de gloria Martyrum cap. 86. legebatur; quam ideo cum duobus codd. mss. uno scilicet Colbertino, altero monasterii Pratellensis collatam, cuicumque alteri praeferre non dubitavimus.

2. Cum vero in hac Epistola ea solummodo habeantur quae ad beati Polycarpi martyrium pertinent, operae pretium visum est aliqua de ejus vita et gestis proferre, quae ex certis et probatis auctoribus colligemus, praecipueque ex Irenaeo Lugdunensium antistite, qui priusquam in Gallias veniret, ejus sancti viri discipulus fuerat. Haec autem refert apud Eusebium lib. 5. Hist. cap. 20. de summo studio, quo tenebatur vir ille apostolicus, ut institutiones et fidei dogmata ab Apostolis Ecclesiae tradita retinerentur, scribens ad Florinum quemdam, qui ad Valentini partes transierat. *Vidi te*, inquit, *cum adhuc puer essem in inferiore Asia apud Polycarpum splendide agentem in palatio, et magnopere laborantem, ut te illi approbares. Etenim ea quae tunc temporis gesta sunt, melius memoria teneo, quam illa quae nuper acciderunt. (Quippe ea quae pueri didicimus, simul cum animo ipso coalescunt, eique penitus inhaerent.) Adeo ut et locum ipsum possim dicere, in quo beatissimus Polycarpus sedens disserebat; processus quoque ejus et ingressus, vitaeque totius formam, et corporis speciem, sermones denique quos ad populos habebat, et familiarem consuetudinem, quae illi cum Johanne, ut narrabat, et cum reliquis qui Dominum vidissent, intercesserat; et qualiter illorum dicta commemorabat, et quaecumque de Domino ab iisdem audierat. De miraculis quoque illius atque doctrina, prout ab iis qui Verbum vitae ipsi conspexerant, Polycarpus acceperat, eodem prorsus modo referebat, in omnibus cum Scriptura sacra consentiens. Haec ego, divina mihi largiente clementia, tunc studiosius audiebam, non in charta, sed in corde meo audita describens; eademque per Dei gratiam assidue repeto ac revolvo. Et in conspectu Dei affirmare possum, beatum illum et apostolicum Presbyterum, si quid ejusmodi umquam audiisset, exclamaturum continuo, et obturatis auribus suis dicturum fuisse, prout ipsi moris erat:* Deus bone, quae me in tempora reservasti, *ut haec sustinerem? atque ex loco ipso aufugiturum, in quo seu stans, seu sedens, ejusmodi sermones audiisset.* Idem lib. 3. adversus haereses cap. 3. testatur hunc eumdem beatum virum, *non solum ab Apostolis edoctum, et conversatum cum multis ex iis qui Dominum nostrum viderunt; sed etiam ab Apostolis in Asia, in ea quae est Smyrnis Ecclesia constitutum fuisse Episcopum*, quem summum veritatis catholicae assertorem fuisse asserit his verbis: *Hic docuit semper quae ab Apostolis didicerat, quae et Ecclesiae tradidit, et sola sunt vera; et testimonium his perhibent quae sunt in Asia Ecclesiae omnes, et qui usque adhuc successerunt Polycarpo.* Nihil vero magis ejus adversus haereses odium probat quam celebre illud responsum, quod Marcioni haeresiarchae dedit Romae, quaerenti ab ipso an eum cognosceret, asserens se quidem cognoscere *primogenitum satanae.* Quem agendi cum haereticis modum exemplo Johannis Evangelistae comprobare solebat, qui cum Cerinthum in balneo se lavantem reperisset, protinus aufugit, *ne*, inquiens, *balneum concidat*, *cum intus sit Cerinthus inimicus veritatis.* Haec ibi Irenaeus.

Polycarpus Traditionum vindex.

Apostolorum discipulus.

3. Nemo tamen inde ita Polycarpum adversus haereticos affectum fuisse sibi persuadeat, ut eos ad Ecclesiam revertentes aliquando repulerit: cum e contrario totus incumberet, ut quos audierat a fide defecisse, ii ad veritatem revocarentur. Id Romae contigisse scribit Irenaeus cap. 3. jam laudato, nam cum Marcion ea in urbe multos e Christianis suis fallacibus prophetiis decepisset, eosdem Polycarpus ad Ecclesiam reduxit, constanter affirmando, hanc doctrinam, quam *Ecclesiae tradebat*, se ab Apostolis accepisse. Hinc ibi tanto in honore habitus est, ut Anicetus Urbis Pontifex, teste eodem Irenaeo apud Eusebium lib. 5. cap. 24. ei *in Ecclesia consecrandi munus*, *honoris causa*, *concesserit*, id est, in publico omnium fidelium conventu sui loco pontificalia munia obeundi. Nec controversia, quae inter eos intercedebat, de Paschatis celebrandi die, communionem disrupit, aut aliquatenus imminuit caritatem. Nam cum neuter alterum in suam sententiam pertrahere potuisset, *cum pace a se invicem discesserunt.*

Haereticos Romae convertit.

Ibi honoratur.

4. Ex his liquet, Polycarpum non immerito Ecclesiarum *totius Asiae principem* ab Hieronymo appellatum fuisse in Catalogo scriptorum ecclesiasti-

Polycarpi laudes

ex SS. Patribus. corum, quo simili titulo, adhuc in vivis agentem tam ab ethnicis, quam a Christianis vulgo donatum fuisse, testatur epistola, quam infra sumus edituri. Sed et Ignatius martyr, quem Polycarpus Romam adeuntem susceperat, cuique morti proximus Ecclesiae suae Antiochenae curam commisit, eum *dignum Deo Episcopum* appellat in epistola ad Smyrnenses. Unde mirum videri non debet, quod Polycrates Ephesiorum Episcopus in epistola, quam ad Victorem Papam Romanum scripsit, primum post Apostolum Johannem locum inter illustriores Asiae viros Polycarpo concesserit. *Etenim*, inquit apud Eusebium Historiae lib. 5. cap. 24. *in Asia magna quaedam lumina exstincta sunt*: Philippus *unus e duodecim Apostolis* . . . Johannes *qui in sinu Domini recubuit* . . . Polycarpus *quoque qui apud Smyrnam Episcopus et martyr fuit, itemque* Thraseas *Eumeniae Episcopus et martyr, qui Smyrnae requiescit. Quid* Sagarim *Episcopum eumdemque martyrem attinet dicere, qui Laodiceae est mortuus? Quid beatum* Papyrium? *quid* Melitonem etc. Porro Thraseae et Sagaris vetera Martyrologia meminerunt, Thraseae quidem die quinta Octobris, Sagaris vero die sequenti, cujus martyrium Melito hic memoratus Sardensium Episcopus, in Apologia apud Eusebium lib. 4. cap. 26. contigisse refert sub Servilio Paulo Asiae Proconsule, tempore Antonini Imp. scilicet M. Aurelii. Ad quod etiam tempus referendum esse Thraseae martyrium patet ex Apollonii libro contra Montanistas apud Eusebium lib. 5. Hist. cap. 18.

Thraseas et Sagaris Martyres.

5. Non verbis tantum, sed etiam scriptis aliquot Ecclesiam illustravit Polycarpus. At ex variis epistolis quas Irenaeus epistola superius laudata affirmat ab eo ad vicinas Ecclesias, aut quosdam ex fratribus scriptas fuisse, unica tantummodo superest, de cujus sinceritate dubitare non liceat. Ea est quae ad Philippenses inscribitur, cujus hoc elogium Irenaeus libro 3. cap. 3. laudato et apud Eusebium libro 4. Hist. cap. 14. ita scribit. *Exstat epistola Polycarpi ad Philippenses luculentissima, ex qua quicumque salutis suae curam gerunt, poterunt, si volent, et formam fidei illius, et praedicationem veritatis cognoscere.* Eamdem epistolam in Asiae conventibus suo tempore legi solitam fuisse testatur Hieronymus in Catalogo. Tota sacrae Scripturae textibus referta est, ac viri plane apostolici genium spirat, in qua fideles ad varias virtutes adhortatur. Viros quosdam sanctos, qui apud eos celebres fuerant, in memoriam revocat, quos passionibus Christi communicasse dicit, ut eorum exemplo ad patientiam amplectendam permoveantur. Inter alios recenset Rufum ac Zozimum, de quibus Martyrologium Romanum agit die 18. mensis Decembris. Sed beati viri verba ex ejus epistolae fragmento, quod apud Eusebium libro 3. cap. 36. habetur, referenda sunt, quibus innuit, hos sanctos viros cum aliis Philippensibus civibus martyrio coronatos fuisse, aut saltem multa tolerasse. *Obsecro*, inquit, *vos omnes, ut pareatis praepositis vestris, omnemque patientiam exerceatis, quam spectastis, non solum in Ignatio, Rufo ac Zozimo viris beatissimis, sed etiam in aliis civibus atque inquilinis vestris, et in ipso praecipue Paulo, ceterisque Apostolis, pro certo habentes, quod hi omnes non frustra cucurrerunt, sed in fide ac justitia ingressi ad locum sibi a Deo debitum pervenerunt, quandoquidem et passionum ejus participes exstiterant.*

Ejus scripta. Rufus, Zozimus, et alii Martyres.

Quo die et anno passus est. 6. De Polycarpi passionis die et anno, tam diverse inter se sentiunt omnes, cum veteres, tum recentiores historici, ut vix ea de re aliquid certi statui possit. Graeci ejus festum recolunt die vigesima-tertia Februarii; Latini vero die Januarii vigesima-sexta. Utrobique ambages; cum neutra dies cohaereat aliis chronologicis notis, quae etiam variae a variis assignantur. Sane si compertum nobis esset quid *Magni sabbati nomine* intellexerint Smyrnensis epistolae scriptores, quo die omnes Polycarpum passum volunt; aliqua fortassis lux inde nobis affulgeret: at cum de ejus nominis interpretatione eruditi inter se non conveniant, singulaeque sententiae suas patiantur difficultates, res novis ambagibus involvitur. Incertus dies annum quoque reddit incertum. Alii annum CLXIX. assignant, alii vero, et quidem, ut mihi videtur, probabilius, CLXVI. Henricus Valesius annum septimum M. Aurelii Imperatoris. Quam sententiam probat non solum ex Eusebii Chronico, verum

etiam ex Aristidis Polycarpo coaequalis orationibus sacris 1. et 4. ex quibus nititur ostendere vir eruditus, Quadratum, sub quo Polycarpus passus est, eo anno Asiae proconsulatum gessisse. Qui plura de his videre cupit, ipsum Valesium adeat in notis ad cap. 15. lib. 4. Eusebianae Historiae, Usserium in notis ad Smyrnensis Ecclesiae epistolam, Halloixium in cap. 12. vitae sancti Polycarpi, Pearsonium Dissert. 2. de Episcopis Romanis cap. 18. ac demum Johannem Bollandum ad diem 26. Januarii, ubi de his difficultatibus fusius agitur.

7. Smyrnensium epistolae Pionii martyrium subjunxit Eusebius. Unde aliqui asseruerunt, Pionium et Polycarpum eodem tempore apud Smyrnam passos fuisse, maxime cum id expressis verbis habeatur in Chronico Eusebiano Latinarum editionum. At Henricus Valesius, et cum eo viri eruditi, Pionii mortem ad Decii tempus esse referendam contendunt, sub quo certum est Pionium presbyterum Smyrnae gloriosum martyrium consummasse. Mihi vero suspicio aliquando nata est, duos fuisse Pionios Martyres Smyrnenses, quorum unus, de quo hic Eusebius, sub Antonino passus fuerit; alter vero, ut ex actis ejus sinceris certum est, sub Decio. At cum deprehendissem ea quae in Actis posterioribus hujus Pionii referuntur, priori Pionio ab Eusebio attributa fuisse; facile inducor in Valesii sententiam, unicum solummodo Pionium fuisse, cujus cum acta Polycarpi martyrio subjuncta fuerint, quidam incaute eos uno eodemque tempore passos fuisse existimarunt; idque mendum postea in Eusebii Chronicon irrepsit. Alii Martyres Polycarpo adjuncti.

8. Idem judicium Godefridi Henschenii ad diem XIII. Martii Bollandiani, de sanctis Carpo et aliis martyribus Pergamensibus, quos pariter sub Antonini temporibus passos fuisse affirmare videtur Eusebius, saepius laudato cap. 15. lib. 4. Historiae, his verbis: *Aliorum praeterea qui in urbe Asiae Pergamo sub id tempus martyrium passi sunt, Acta etiamnum circumferuntur,* Carpi *videlicet,* Papuli, *et mulieris cujusdem* Agathonicae, *qui post multas atque illustres fidei nostrae confessiones glorioso exitu consummati sunt.* Si haec Acta quae laudat Eusebius haberentur, brevi solveretur tota difficultas: sed cum ea quae Henschenius profert, etiam ipsius judicio certa non sint; res in dubio manet, maxime cum vetera Martyrologia istos Martyres sub Antonino Vero et Aurelio Commodo passos fuisse testentur; immo et fortasse quis temere non existimaret, Papulum illum, quem Diaconum fuisse dicit Nicephorus lib. 3. historiae cap. 36. eumdem esse qui a Polycrate in epistola ad Victorem laudata *Papyrius* dicitur. Quem enim Papulum hic Eusebius; post Rufinum lib. 4. Hist. Ecclesiasticae capite 15. Ado, Notkerus et alii appellant *Papyrium.* Ex cujus etiam Rufini verbis multas mulieres cum Agathonica passas fuisse memorant.

EPISTOLA ECCLESIAE SMYRNENSIS,

DE MARTYRIO SANCTI POLYCARPI EPISCOPI ET SOCIORUM EJUS.

Anno Christi 166.

Ex codd. mss. cum editione Usseriana collatis.

I. Ecclesia Dei quae est apud Smyrnam, Ecclesiae Dei constitutae apud Philomelium [1] et omnibus quae ubique sunt sanctis Ecclesiis Catholicis,

1) Textus Graecus, tum apud Usserium, tum apud Cotelerium habet ἐν Φιλαδελφείᾳ. Eusebius, cum hac antiqua versione apud Usserium et in cod. ms. Colbertino, *Philomelio.* In cod. tamen Pratellensi, ubi haec eadem versio habetur, legitur *Philadelphiae.* Est autem Philomelium urbs in majori Phrygia; Philadelphia vero in Lydia. Quamquam et aliae sunt urbes utriusque ejus nominis. Porro haec varietas inde orta est, quod Smyrnenses eamdem epistolam ad diversas Ecclesias miserint; unde et Eusebius alias ait eam ad Ponti Ecclesias missam fuisse. Titulus epistolae apud Usserium, cui praeter Philomelii nomen fere conformis est cod. ms. Pratellensis, is est: *Ecclesia . . . Ecclesiis Dei salutem Philomelio et quae universis locis sunt Catholicis civitatibus, misericordia et pax et amor Dei . . . omnibus abundet in saeculo.*

misericordia et pax et caritas Dei Patris ac Domini nostri Jesu Christi cum omnibus vobis multiplicetur. Scripsimus vobis fratres de MARTYRIBUS, et de beato POLYCARPO, qui per[2] signaculum fidei, persecutionem sedavit inimici. Omnia enim quae transacta sunt, Domino auctore praedicta sunt secundum Evangelium suum, in quo quid sequi debeamus ostendit. In quo se et tradi passus est, et cruci, per quam nos liberaremur, affigi. Aemulos nos ergo sibi esse voluit; ac primus virtute caelesti, injustorum justus obtemperavit arbitrio[3]; dans scilicet secuturis viam, ut pius Dominus exemplum famulis se praebendo, ne onerosus praeceptor a quoquam putaretur. Pertulit ante illa, quae aliis perferenda mandavit: qui omnes ita formavit et docuit, ut non solum nos ipsos, sed etiam per nos fratres singulos salvaremus.

Christus Martyrum exemplar.

II. Beatae enim passiones caelestia tolerantibus regna parturiunt, et post contemta haec omnia, opes, honores, parentes, coronae consummatio plena, martyrium est. Quid enim dignum tam pio Domino famulorum reddi obsequium, si majora constat pro servis Dominum, quam servos pertulisse pro Domino? Unde oportet doctiores nos redditos omnia cum timore narrare, et singulorum militum Christi fidelia devotionum tropaea, ut gesta constat, exponere: quo amore circa Deum fuerint, qua patientia cuncta pertulerint. Quis enim non tanta admiratione teneatur, dulcia fuisse singulis dirorum verbera flagellorum, gratas[4] eculei flammas, ferientis amabilem gladium, et mitia crepitantia tormenta flammarum? cum fluente utriusque lateris cruore, patefactis vitalibus omnia apparerent interna membrorum: ut ipsa etiam corona popularis viso fleret tantae crudelitatis horrore, nec sine lacrymis posset aspicere, quod fieri ipsa[5] voluisset. Nullus tamen erat patientium Martyrum gemitus, aut ejulatio aliqua vi doloris extorta: sed ut libenter suscipiebantur singula, ita fortiter tolerabantur accepta. Praesens enim Dominus suscepta tam fideli oblatione servorum, non solum aeternae vitae amore succenderat ipsos, et illis quae solet devotis praestare[6], sed etiam doloris illius violentiam temperabat: scilicet ne potentiam[7] animi cruciatus corporis frangerent. Loquebatur enim cum illis Dominus, et exspectator * ac probator[8] animorum et praesentia moderabatur[9] mala, et coronae illis caelestis, si perdurassent, promittebat imperia. Inde Judicis ille contemtus, inde gloriosa patientia. Exui enim se hac luce cupiebant, ut ad illa clara atque aeterna salutis habitacula, Domino jubente transirent. Praeponebant vera falsis, terrenis caelestia, sempiterna morituris. Parabatur enim unius horae exitio gaudium nulla vetustate periturum.

Martyrum mira patientia.

* spectator.

III. Diabolus tamen multa machinatus est. Sed gratia Domini nostri Jesu Christi contra omnes fida servorum suorum defensatrix adstitit. Nam fortissimus GERMANICUS[10], et omni Deo mente devotus, incredulorum animos potentia suae virtutis exstinxit. Hic feris traditus, cum Proconsulis in se miserationem cerneret, et ab eo persuaderetur, ut saltem vel aetatem suam cogitaret, si alia forte in se contemneret omnia; dolentem pro se inimicum aspernatus est, et dedignatus est veniam, quam persuaderet injustus. Quare ipse ad se feram bestiam vocabat: festinans mature mundi hujus labe exui, vel iniquitate privari. His visis vulgus universum, stupore confectum, Christianorum animum mirabatur intentius, et clamatum est: Torqueantur nocentes; quaeratur Polycarpus.

Germanicus Martyr.

IV. Tunc unus Cointus[11] nomine, Phrygius, superveniens forte de patria, pronus ad patiendum voluntate festinans, cruento judici se securus objecit. Sed voluntatem vicit infirmitas. Missis namque ad se feris, et ipso

Quintus ultro se offerens cadit.

2) Usser. *velut.* 3) Usser. *imperio.*

4) Usser. *Craticulas, eculeo . . . amabile gaudium, et initia.*

5) Usser. *ipse.*

6) Hunc locum ope cod. Pratellensis restituimus, in quo tamen desunt haec verba: *Et illis quae solet devotis praestare.*

7) Boll. *patientiam.*

8) Usser. *roborator.*

9) Sic cod. Pratel. *medebatur.*

10) Ejus festum Latini recolunt die 19. Januarii.

11) Sic cod. Colb. Euseb. et uterque graecus textus.* *Quantum* vertit Valesius, a Rufino vocatur *Cherinthus;* ab Usserio dicitur *Incognitus*, et in cod. Pratel. *Cognitus.*

aspectu timore perculsus, coepit nolle quod voluit, et conversus ad diaboli voluntatem, probare illud ad quod venerat destruendum. Huic itaque Proconsul multis pellectionibus sacrificare persuasit: ideo non eos fratres laudare debemus qui se ultro offerunt, sed eos qui inventi latentes in passione potius perseverant. Sic nos namque evangelicus sermo confirmat, et hoc hortatur exemplo, quo videmus cessisse ultroneum, et vicisse compulsum.

Polycarpus secedit.

V. Unde Polycarpus, vir eximiae prudentiae robustique consilii, his auditis latebram petiit. Nec tamen turbatus fugiebat haec, sed potius differebat. Qui per singulas civitates ambulans, hortantes ut celerius exiret, ac se quaerentibus aliqua ratione subtraheret, aspernatus, diutius morabatur. Tandem in agrum civitati proximum secedendum putavit. Ibi diebus ac noctibus sine intermissione orationi impendendo operam, Dei implorabat auxilium, quo fortior esset in poena. Signum tamen, ante triduum quam comprehenderetur, revelationis [12] accepit. Intuebatur cervical capitis sui flamma ambiente circumdari. Expergefactus itaque sanctissimus Senex, vix adhuc stratis gravia membra subtraxerat, ait his qui cum eo erant [13] ignibus se cremandum.

Suam passionem praevidet.

VI. Ecce in alium agrum forte secesserat; statimque quaerentes eum adfuerunt. Sed cum ab his ille investigari non posset; comprehensis duobus infantulis, uno ex his etiam verberato, latebra confessione infantis aperitur. Nec enim ipse celari poterat, quem passio ipsa poscebat. Proditores ejus domestici, Irenarcha et Herodes [14], festinabant in arenam eum citius exhibere: ut et ille Christi finita passione sit socius; et proditores exemplo Judae poenam quam merentur accipiant. Habentes itaque infantulum, ante sabbatum hora ipsius coenae egressi sunt Polycarpum perquirentes, cum equitum [15] magna copia armatorum, quasi non servum Christi comprehenderent, sed latronem. Invenerunt eum nocte in tegulis se prementem. Fuerat quidem transgrediendi in alium agrum facultas: sed jam fessus ostendere se maluit quam celare, dicens: *Compleatur voluntas Dei, quamdiu voluit ille distuli; et quando jussit optavi.* Visis itaque illis descendit: habuitque sermonem, qualem, aut illa [16] aetas potuerat, aut Spiritus gratiae * caelestis infuderat.

* *gratia*

Satellites convivio excipit.

VII. Cum mirarentur in his annis tantam velocitatem pedum, et tantam habitudinem esse membrorum, ad cujus investigationem vix summa celeritate pervenerint; nihil stupentibus ille respondit, sed statim his alimenta cibi praebuit, et mensam jussit adponi. Nec hoc sine divini magisterii mandato faciens: cum scriptum sit, inimicos nostros potu et cibo debere satiari. Tunc deprecatus est, ut ei horam concederent qua posset orare, et omnipotenti Deo debita precum vota persolvere. Praebita facultate, instanter * petebat donum Dei praeceptumque compleri. Jugiter autem per duas ferme horas oratio illa duravit, stupefactis audientibus, et quod majoris palmae videtur [17], inimicis.

Rom. 12. 20.

* al. *stans.*

In urbem perductus.

VIII. Orationis postmodum voce completa; facta in precibus omnium mentione notorum ignotorumque, bonorum ac malorum, et Catholicorum omnium qui per singula loca Ecclesiae colliguntur: tandem hora illius ac tempus advenit, qua custoditae acciperet coronam justitiae. Impositus itaque asino, cum appropinquaret civitati majori Sabbato, obvios habuit Irenarcham Herodem et patrem ejus Nicetam; vehiculoque susceptus, ut vel obsequio vinceretur, qui vinci poenae dolore non poterat. Cum ergo subdolo crebroque sermone profanum aliquid ab illo exigerent adsidentes, dicerentque: Quid mali est dicere, Domine et sacrificare? et reliqua quae solent diabolo instigante narrari: frenato paullisper ore, omnibus patienter auditis, tandem iratus enuntiat: *ad hoc se numquam posse perduci, non igne, non ferro, non*

12) In cod. Pratel. deest *revelationis.*

13) Sic Usser. Alii, *qui convenerant.*

14) Ipsemet Herodes erat Irenarcha, qui magistratus capiendis latronibus incumbebat, quales fere, inquit Valesius, apud nos sunt praepositi marescalorum.

15) Sic cod. Pratel. Colbert. autem cum editis, *cum equorum magna copia vel armorum.*

16) Cod. Colb. *nulla aetas.*

17) Usser. *videretur.*

artorum doloribus vinculorum, non fame, non exsilio, non flagellis. Commoti tunc illi, vehiculo summa velocitate currente, Polycarpum perturbarunt; ita ut suras aliqua ex parte quassaret. Tanta tamen per arenam velocitate currebat, ut nulla corporis damna sentiret.

IX. Sed cum arenam fuisset ingressus, e caelo statim missa vox sonuit, clamans: POLYCARPE, HABETO VIRTUTEM. Hanc vocem qui in arena erant audierunt; ex aliis autem nullus audivit. Cum igitur Proconsuli fuisset oblatus, Deum toto corde confessus, imperia judicis cruenta contemsit. Cumque ab eo ad blasphemum quodcumque cogeretur, diceretque ei Proconsul: Vel aetatem hanc cogita, si alia in te forte contemnis. Non poterit haec senectus [18], juvenibus etiam expavescenda sufferre. Debes jurare per Caesarem, Caesarisque fortunam: praeterea habere poenitentiam et dicere: Tolle impios. Tunc Polycarpus ore semicluso, et quasi non suo, sed alieno sermone loqueretur, clausis paene faucibus, populum qui in arena erat respexit universum, impium vel profanum: tractoque ex intimo corde suspirio, majestatem caeli intuens ait: Tolle impios. Et cum assiduus praeceptor assisteret, enuntians: Jura fortunam Caesaris [19], et poteris relaxari, Christumque contemne, tunc ait Polycarpus: *Octogesimum jam et sextum annum aetatis ingredior, nomini ejus semper probatus et serviens, numquam ab eo laesus, semperque servatus quomodo possum eum odisse quem colui, quem probavi, quem semper fautorem optavi, Imperatorem meum, Salvatorem salutis et gloriae, persecutorem malorum, ultoremque justorum?*

Offertur Proconsuli.

X. Cum ille diceret per Caesaris jurandum esse fortunam, ait: *Quid me cogis jurare per Caesarem? Aut professionem meam fortasse non nosti? Palam me Christianum dico, et quo magis irasceris, ego gaudeo. Tu si vis Legis hujus scire rationem; diem da a quo incipies audire vel discere.* Respondit ei Proconsul: Satisfac populo. Polycarpus ait: *Tibi dignissimum reor satisfacere probatos et obaudientes esse quae jusseris; tantum ne injuste secteris. Docti enim sumus potestatibus quae Deo ordinante procedunt morem* [20] *gerere, mandatisque servire. Illos vero indignos judico, nec ad satisfactionem idoneos puto, proinde judici me aequum est parere, non populo.* Respondit Proconsul: Feras atroces habeo: his te tradam per frusta lacerandum, si poenitentiam habere contemseris. Respondit ille: *In me leonum rabies cruenta desaeviat, et quidquid gravius judex durus invenerit; gloriabor in poena, tripudiabo laetus * in vulnere, merita mea doloris aestimatione pensabo. Quanto graviora pertulero, tanto praemia majora percipiam. Est mihi paratus ad inferiora animus. Ex humilioribus enim ad summa procedimus.* Respondit Proconsul: Si ferarum morsus nova praesumtione contemnis, ignibus te cremabo. Tunc Polycarpus: *Ignem mihi minaris,* inquit, *qui unius horae spatio aestuat, et post frigescit; ignorans futuri judicii, et aeterni ignis in impios tormenta perpetua. Sed quid voluntatem tuam longa oratione suspendimus? Fac ex me quaeque cogitas, et quodcumque aliud poenae genus casus obtulerit, aucupare* [21].

Tormenta contemnit.

* al. *levis.*

XI. Haec forte dum loquitur Polycarpus, vultum ejus ac sensum gratiae caelestis splendor intravit: ut ipse etiam Proconsul terreretur. Tunc voce praeconis in arena media ter clamatum est: Polycarpus Christianum se semper esse confessus est. Universus itaque populus Judaeorum et gentium, qui Smyrnam incolebat, ira commotus exclamat: Hic est Asiae magister, Christianorum pater, nostrorum deorum destructor pertinax, violatorque templorum; qui docebat non sacrificandum, nec deorum adoranda esse simulacra: tandem quod precatus est invenit. Petebant Asiarcham [22] Philippum, ut

18) *Valde senem gloriosissime et nobilissime martyrium consummasse* Polycarpum asserit Irenaeus lib. 3. adv. haer. cap. 3.

19) Non licebat Christianis per fortunam aut genium Caesaris jurare, quod haec a gentilibus pro diis haberentur: bene autem per Caesaris salutem, ut ait Tertullian. Apologet. cap. 32. quod aliquando a Christianis factum in nonnullis Actis infra videbimus.

20) Cod. Pratel. *honorem gerere.*

21) Usser. *accelera.*

22) Asiarchae erant Sacerdotes Communis Asiae. Singulae quippe Asiae civitates initio anni unum e suis civibus eligebant Asiarcham; eorumque nomina ad communem

ei leonem iratus immitteret, qui sibi non licere respondit, tempore jam muneris exsoluto [23]. Tunc placuit illis omnium aequo unoque consensu, ut vivum Polycarpum ignis exureret. Oportuerat enim id fieri quod ille ante praedixerat. Orans itaque omnipotentem Deum, venerabilem ad suos vultum retorquens ait: *Videtis eam esse quam prophetaveram passionem.* Ad ignem condemnatur.

XII. Tunc populus ad balneum, et argesteria [24] convolavit, ligna et malleola perquirentes, praecipue Judaei. Per haec igitur ministeria cum flamma fuisset illata, Polycarpus cingulum solvit, vestemque deposuit; vincula etiam pedum parabat exuere, quod facere non solebat; quia singuli fideles viri nuda ejus tangere vel osculari membra cupiebant [25]. Plenitudine enim bonae conscientiae redundabat, etiam antequam ad martyrii certamen accederet. Potius * ergo in medium his quae ex more parabantur arsuro; cum (ergo) eum vincire cuperent, consuetudinem legemque servantes; *Permittite me sic,* inquit. *Qui enim mihi dedit velle, largietur et posse, atque ipsum tolerabilem faciet voluntati ignem ardentem.* Itaque ferro illum nemo vinxit, sed post tergum ligatis manibus, ut [26] devotus (ad) altaria praesentis passionis limen ingressus est. Tunc sidera caelumque respiciens dixit: *Deus Angelorum, Deus Archangelorum, resurrectio nostra, solutioque peccati, rector elementorum omnium et totius habitaculi, omnium justorum genus qui in conspectu tuo vivunt protegens; te benedico tibi serviens, qui me dignum hac passione duxisti, ut percipiam partem coronamque martyrii, initium calicis, per Jesum Christum in unitate Spiritus Sancti; ut completo sacrificio istius diei, promissa tuae veritatis accipiam. Ob hanc rem te benedico in omnibus, et glorior, per aeternum Pontificem omnipotentem Jesum Christum: per quem tibi, et cum ipso, et cum Spiritu Sancto gloria nunc et in futurum in saecula saeculorum. Amen.*

* f. *Positis.*

SS. Trinitas.

SS. Trinitas.

XIII. Completa itaque oratione, flammaque supposita, cum usque ad caelum tolleretur incendium, miraculi novitas repentina processit: illis videntibus quos videre jusserat caeleste mandatum, ut possint ceteris ostensa narrare. Curvus namque in littora arcus apparuit, in aliquantam latitudinem cornua utraque flectendo, velum navis imitatus; qui Martyris corpus molli velabat amplexu, ne aliquid ex sanctis artubus flamma vastaret. Ipsum autem corpus, ut panis grata decoctio vel argenti et auri, qui conflato pulcro colore resplendens singulorum juvabat aspectum. Odor etiam thuris aut myrrhae, aut pretiosi alicujus unguenti, tractum nidorem totius fugabat incendii. Cum hoc itaque peccatoribus fuisset ostensum, ut intelligerent eum non posse comburi: praeceperunt congestorem ignis accingi, gladiunculum sancto corpori injicere, illis etiam sancto probato. Cumque hoc ita fuisset effectum, ecce subito fluente sanguinis copia, columba [27] processit de corpore; statim sopitum cruore cessit incendium. Tunc populus totus obstupuit; atque omnibus inter justos et injustos quanta esset probata discretio est; et quid esset praecipuum: etiamsi non est secutum vulgus, quod certum tamen constat, agnovit. Tali itaque Polycarpus, sanctae Smyrnensium magister Ecclesiae, passionis munus implevit: semper quaecumque ei revelata fuisse constat, impleta sunt. Gladio confoditur.

XIV. Diabolus tamen qui justorum semper inimicus est, cum per-

Provinciae conventum mittebantur, ut ex iis decem eligerentur, qui templis, festis et aliis ejusmodi rebus sacris praeessent. Lege Valesii notas in hunc locum.

23) In alia versione, in codd. RR. PP. Carmelit. Excal. Paris. nec non in Pratellensi: *quia venationes seu gladiatoria spectacula jam expleverat.*

24) Usser. *ad artisteria.* Rectius ex mss. *argesteria*, quae vox hoc loco significat artificum officinas; aliis *argisteria.* Codex Carmelit. Excalc. habet *Ergasteria.*

25) Hic desinit cod. Colbert. Cod. autem Pratellensis ea quae sequuntur compendiosius refert.

26) Cod. Pratel. *velut electus aries, et ex magno grege assumtus, acceptabile holocaustum omnipotenti oblatus est Deo.*

27) De hac columba nihil in cod. Pratellensi, sicut nec apud Eusebium, nec apud Rufinum aut Nicephorum. Eam tamen visam fuisse non solum Usseriana editio testatur; sed et Bollandiana ad 3. codd. mss. exacta.

spexisset et vim martyrii, et magnitudinem passionis impletam, irreprehensibilem omnem vitam et meritum majus in morte, hoc excogitavit, ut corpus ejus a nostris non possit auferri; quamvis multi essent qui sancti ejus optarent communicare generibus *. Summisit namque Nicetem patrem Herodis, fratrem vero Alces [28], interpellare Rectorem, ut reliquiae ejus negarentur omnibus Christianis; adserens quod relictis omnibus, huic fundenda esset oratio singulorum. Itaque summittentibus Judaeis, cum voluissent auferre eum de flamma, ignorantes quia numquam Christum relinquere possumus Christiani, qui pro peccatis nostris pati tanta dignatus est, neque alteri cuiquam precem orationis impendere. Hunc namque Dei Filium adoramus et colimus; ejus tamen Martyres, et discipulos fideles et devotos milites honorifice ac libenter amplexamur; oramus etiam ut nos socii ipsorum et condiscipuli esse mereamur. Contentione itaque nostra et Judaeorum visa, Centurio posuit corpus in medium. Nos collegimus ut aurum gemmamque pretiosam, et sepulturae ossa mandavimus. Conventus itaque alacriter factus, ut praecepit Dominus, ad diem natalemque martyrii.

(l. cineribus.)* — *Ejus reliquiæ honorantur.* — *Ejus festum.*

Duodecim cum eo Martyres. XV. Talia circa beatum Polycarpum acta sunt, cum his qui ex Philadelphia fuerunt duodecim, martyrium in Smyrna videtur implesse; solus tamen inter ceteros culturae meruit principatum. Martyrium ergo excelsum sustinet, et MAGISTER adhuc vocatur a populo. Hunc omnes optemus secundum exemplum Domini nostri Jesu Christi; qui persecutionem vicit Rectoris injusti, et incorruptionis coronam fugata peccatorum nostrorum morte suscepit. *SS. Trinitas.* Cum Apostolis et omnibus justis alacriter benedicamus Deum et Patrem omnipotentem, et Dominum nostrum Jesum Christum, Salvatorem animae nostrae, gubernatorem corporum et pastorem catholicae totius Ecclesiae, et Spiritum Sanctum, per quem cuncta cognoscimus. Vos frequenter petieratis, ut quae gesta fuerant nuntiarem de beato Polycarpo, quae omnia nuntiavit * per fratrem Martianum [29]. Vos jam quia scitis, omnibus per epistolas nuntiate: ut ubique benedicatur Dominus bonorum electione servorum. Potens est enim et nos salvare per Dominum nostrum Jesum Christum Salvatorem: per quem ipse est, et cum ipso gloria, honor, potentia, magnitudo, in saecula saeculorum, Amen. Salutate omnes sanctos; hi qui nobiscum sunt omnes salutant; Evaristus qui scripsit, cum omni domo sua.

(nuntiavi.)*

Martyrii tempus. XVI. Martyrium sancti Polycarpi mense Aprilio VII. Kalend. Maii, majore Sabbato, hora octava. Captus est ab Herode, Pontifice Philippo Trajano [30], Proconsule Statio Quadrato. Gratias Domino nostro Jesu Christo, cui gloria honor, magnitudo, thronus sempiternus, a generatione in generationem, Amen.

XVII. Exemplaria haec ex Irenaei discipuli Polycarpi doctrina scripsit CAJUS, qui conversatus est una cum Irenaeo. Ego autem haec Socrates [31] ex Gaii exemplaribus scripsi. Ego Pionius memorata exemplaria investigavi et scripsi, ex revelatione quae mihi patefacta est de beato Polycarpo; sicut enuntiavi in conventu reliquis ex tempore quo laboravit cum Electis, et ut me colligat Dominus Jesus Christus in regno caelorum, cum *SS. Trinitas.* Patre, et Filio, et Spiritu Sancto in saecula saeculorum. Amen.

28) Euseb. et Rufin. *Dalces.*
29) Utrique graeca editio *Μάρκου.*
30) Legendum *Tralliano.* Ex Trallianorum civitate aliquos semper fuisse Asiarchas notat Strabo lib. 14.
31) In Graec. edit. dicitur *Socratès Corinthi.*

Eadem de MARTYRIO S. POLYCARPI

ECCLESIAE SMYRNENSIS EPISTOLA.

Graece edita cum versione Latina J. B. COTELERII.

Ecclesia Dei, quae habitat Smyrnam, Ecclesiae Dei, quae apud Philadel-

'Η 'Εκκλησία τοῦ Θεοῦ ἡ παροικοῦσα Σμύρναν, τῇ 'Εκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ

τῇ παροικούσῃ ἐν Φιλαδελφίᾳ, καὶ πάσαις ταῖς κατὰ πάντα τόπον τῆς ἁγίας καὶ καθολικῆς Ἐκκλησίας παροικίαις, ἔλεος, εἰρήνη καὶ ἀγάπη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριςοῦ πληθυνθείη.

1. *Ἐγράψαμεν ὑμῖν, ἀδελφοὶ, (τά) κατὰ τοὺς μαρτυρήσαντας, καὶ τὸν μακάριον Πολύκαρπον, ὅςις ὥσπερ ἐπισφραγίσας τῇ μαρτυρίᾳ αὐτοῦ κατέπαυσε τὸν διωγμόν. Σχεδὸν γὰρ πάντα τὰ προάγοντα ἐγένετο, ἵνα ἡμῖν ὁ Κύριος ἄνωθεν ἐπιδείξῃ τὸ κατὰ τὸ εὐαγγέλιον μαρτύριον· περιέμενεν γὰρ ἵνα παραδοθῇ, ὡς καὶ ὁ Κύριος, ἵνα μιμηταὶ καὶ ἡμεῖς αὐτοῦ γενώμεθα· μὴ μόνον σκοποῦντες τὸ καθ' ἑαυτοὺς, ἀλλὰ καὶ τὸ κατὰ τοὺς πέλας, ἀγάπης γὰρ ἀληθοῦς καὶ βεβαίας ἐςὶν, μὴ μόνον ἑαυτὸν θέλειν σώζεσθαι, ἀλλὰ καὶ πάντας τοὺς ἀδελφούς.*

2. *Μακάρια μενοῦν καὶ γενναῖα τὰ μαρτύρια πάντα τὰ κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ γεγονότα·* * *καὶ γὰρ εὐλαβεςέρους ἡμᾶς ὑπάρχοντας, τῷ Θεῷ τὴν κατὰ πάντων ἐξουσίαν* † *ἀνατεθῆναι· τὸ γὰρ γενναῖον αὐτῶν, καὶ ὑπομονητικὸν, καὶ φιλοδέσποτον, τίς οὐκ ἂν θαυμάσειεν; οἳ μάςιξι μὲν καταξανθέντες, ὥςε μέχρι τῶν ἔσω φλεβῶν καὶ ἀρτηριῶν τὴν τῆς σαρκὸς οἰκονομίαν θεωρεῖσθαι, ὑπέμειναν· ὡς καὶ τοὺς περιεςῶτας ἐλεεῖν καὶ ὀδύρεσθαι· τοὺς δὲ καὶ εἰς τοσοῦτον γενναιότητος ἐλθεῖν, ὥςε μήτε βρύξαι μήτε ςενάξαι τινὰ ἑαυτῶν· ἐπιδεικνυμένους ἅπασιν ἡμῖν, ὅτι ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ βασανιζόμενοι, τῆς σαρκὸς ἀπεδήμουν οἱ μάρτυρες Χριςοῦ, μᾶλλον δὲ ὅτι παρεςὼς ὁ Κύριος ὡμίλει αὐτοῖς· καὶ προσέχοντες τῇ τοῦ Χριςοῦ χάριτι, τῶν κοσμικῶν κατεφρόνουν βασάνων, διὰ μιᾶς ὥρας τὴν αἰώνιον κόλασιν ἐξαγοραζόμενοι, καὶ τὸ πῦρ ἦν αὐτοῖς ψυχρὸν τὸ τῶν ἀπηνῶν βασανιςῶν. πρὸ ὀφθαλμῶν γὰρ εἶχον φυγεῖν τὸ αἰώνιον καὶ μηδέποτε σβεννύμενον, καὶ τοῖς τῆς καρδίας ὀφθαλμοῖς ἀνέβλεπον τὰ τηρούμενα τοῖς ὑπομείνασιν ἀγαθὰ, ἃ οὔτε οὖς ἤκουσεν, οὔτε ὀφθαλμὸς ἴδεν, οὔτε ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου ἀνέβη, ἐκείνοις δὲ ὑπεδείκνυτο ὑπὸ τοῦ Κυρίου· οἵπερ μηκέτι ἄνθρωποι, ἀλλ' ἤδη ἄγγελοι ἦσαν. ὁμοίως δὲ καὶ εἰς τὰ θηρία κριθέντες* * *χρόνον δεινὰς κολάσεις, κήρυκας μὲν ὑποςρωννύμενοι, καὶ ἄλλαις ποικίλαις βασάνοις κολα-*

phiam diversatur, et omnibus ubique terrarum sanctae et catholicae Ecclesiae Paroeciis, misericordia, pax et caritas a Deo Patre et Domino nostro Jesu Christo multiplicetur.

I. Scripsimus vobis, fratres, de Martyribus; et de beato Polycarpo, qui velut signaculo posito, martyrio suo, persecutioni finem imposuit. Fere namque cuncta quae praecesserunt, ideo gesta sunt, ut nobis Dominus desuper ostenderet Evangelicum Martyrium. Exspectavit enim, dum traderetur, sicut et Dominus, ut nos etiam ipsius essemus imitatores; non solum nostra considerantes, sed et ea, quae ad proximos pertinent. Caritatis quippe verae ac solidae est, non modo seipsum velle salvari, sed etiam omnes fratres.

II. Beata quidem et generosa fuerunt cuncta martyria, utpote quae juxta voluntatem Dei facta fuerint. Nos enim, qui religiosi sumus, oportet Deo rerum omnium potestatem committere. Nam eorum strenuitatem, ac tolerantiam, et erga Dominum caritatem quis non admiretur? qui flagris quidem adeo lacerati, ut ad intimas usque venas ac arterias corporis compago spectaretur, tamen sustinuerunt: ita ut etiam qui aderant, miserarentur ac plangerent: ipsi vero eo fortitudinis venerant, ut nemo illorum vel strideret vel ingemisceret; omnibus ostendentes, Martyres Christi, se tunc dum torquerentur, a carne peregrinatos fuisse; aut potius Dominum ipsis adstitisse et cum ipsis esse versatum. Atque ad Christi gratiam attendentes, mundana tormenta spernebant; unius horae spatio, se ab aeterna poena redimentes. Frigidus ipsis videbatur immanium carnificum ignis. Ob oculos quippe habebant, illum effugere qui aeternus est, nunquamque exstinguetur: ac oculis cordis respiciebant ad ea bona, quae tolerantibus reservantur; *quae nec auris audivit, nec oculus vidit, nec in cor hominis ascenderunt;* ipsis autem a Domino monstrabantur, utpote qui non homines amplius, sed jam Angeli essent. Simili etiam modo qui ad bestias erant condemnati, graves cru-

* χρή.

† ἀνατιθέναι vel ἀναθεῖναι.

1. Cor. 2, 9.

* Locus mutilus.

ciatus diu pertulerunt, super murices prostrati, variisque aliis tormentis excruciati; ut, si fieri posset, Tyrannus assiduitate suppliciorum eos ad negationem adduceret.

III. Multa siquidem adversus illos machinatus est Diabolus. Sed gratia Deo: nam contra omnes non praevaluit. Fortissimus enim Germanicus eorum timiditatem tolerantia sua corroboravit: qui quidem splendide pugnavit adversus bestias. Nam cum Proconsul flectere eum vellet, diceretque ut suam ipse aetatem miseraretur; ille bestiam ultro ad se attraxit, eique vim intulit, cupiens velocius ex injusta et iniqua eorum hominum vita effugere. Exinde igitur universa multitudo, admirata fortitudinem pii ac religiosi generis Christianorum, exclamavit: *Tolle impios; Polycarpus requiratur.*

* θαυμάσαν.

IV. Quidam vero, nomine Quintus, natione Phryx, qui nuper ex Phrygia advenerat, cum vidisset bestias, timore perculsus est. Hic porro erat qui seipsum et alios quosdam impulerat, ut ultro accederent. Huic Proconsul multis obsecrationibus persuasit jurare ac sacrificare. Propter hoc igitur, fratres, non probamus eos, qui sponte sese offerunt. Quandoquidem non ita docet Evangelium.

V. Polycarpus autem vir maxime admirabilis, primum quidem, re audita, turbatus non est; sed volebat in urbe permanere. Plures tamen ei persuaserunt, ut secederet. Et secessit in agellum non multum dissitum a civitate; ubi cum paucis mansit, diu noctuque nihil aliud agens, nisi quod orabat pro universis et pro omnibus per orbem Ecclesiis: quod ipsi erat sollemne. Et cum oraret, triduo ante quam comprehenderetur, visio ei oblata est; viditque cervical suum incendio conflagrare. Tum conversus ad comites suos, prophetice dixit: *Oportet me vivum comburi.*

VI. Instantibus autem qui quaerebant eum, migravit in aliam villam: quo statim supervenerunt inquisitores: cumque illum non repperissent, duos servulos comprehenderunt; quorum alter tormentis subdi-

φιζόμενοι, ἵνα, εἰ δυνηθείη, ὁ τύραννος διὰ τῆς ἐπιμόνου κολάσεως εἰς ἄρνησιν αὐτοὺς τρέψῃ.

3. *Πολλὰ γὰρ ἐμηχανᾶτο κατ᾽ αὐτῶν ὁ διάβολος, ἀλλὰ χάρις τῷ Θεῷ· κατὰ πάντων γὰρ οὐκ ἴσχυσεν. Ὁ γὰρ γενναιότατος Γερμανικὸς ἐπεῤῥώννυεν αὐτῶν τὴν δειλίαν διὰ τῆς ἐν αὐτῷ ὑπομονῆς· ὃς καὶ ἐπισήμως ἐθηριομάχησεν· βουλομένου γὰρ τοῦ ἀνθυπάτου πείθειν αὐτὸν, καὶ λέγειν τὴν ἡλικίαν αὐτοῦ κατοικτεῖραι, ἑαυτῷ ἐπεσπάσατο τὸ θηρίον προσβιασάμενος, τάχιον τοῦ ἀδίκου καὶ ἀνόμου βίου αὐτῶν ἀπαλλαγῆναι βουλόμενος. Ἐκ τούτου οὖν πᾶν τὸ πλῆθος * θαυμάσας τὴν γενναιότητα τοῦ θεοφιλοῦς καὶ θεοσεβοῦς γένους τῶν Χριϛιανῶν, ἐπεβόησεν· Αἶρε τοὺς ἀθέους, ζητείσθω Πολύκαρπος.*

4. *Εἷς δὲ ὀνόματι Κόϊντος, Φρὺξ, προσφάτως ἐληλυθὼς ἀπὸ τῆς Φρυγίας, ἰδὼν τὰ θηρία ἐδειλίασεν. οὗτος δὲ ἦν ὁ παραβιασάμενος ἑαυτόν τε καί τινας προσελθεῖν ἑκόντας. τοῦτον ὁ ἀνθύπατος πολλὰ ἐκλιπαρήσας, ἔπεισεν ὀμόσαι καὶ ἐπιθῦσαι. διὰ τοῦτο οὖν, ἀδελφοὶ, οὐκ ἐπαινοῦμεν τοὺς προσιόντας ἑαυτοῖς· ἐπειδὴ οὐχ οὕτως διδάσκει τὸ εὐαγγέλιον.*

5. *Ὁ δὲ θαυμασιώτατος Πολύκαρπος, τὸ μὲν πρῶτον ἀκούσας οὐκ ἐταράχθη, ἀλλ᾽ ἐβούλετο κατὰ πόλιν μένειν· οἱ δὲ πλείους ἔπειθον αὐτὸν ὑπεξελθεῖν. καὶ ὑπεξῆλθεν εἰς ἀγρίδιον, οὐ μακρὰν ἀπέχον ἀπὸ τῆς πόλεως, καὶ ἔτριβε μετ᾽ ὀλίγων, νύκτα καὶ ἡμέραν οὐδὲν ἕτερον ποιῶν, ἢ προσευχόμενος περὶ πάντων καὶ τῶν κατὰ τὴν οἰκουμένην ἐκκλησιῶν· ὅπερ ἦν σύνηθες αὐτῷ. Καὶ προσευχόμενος ἐν ὀπτασίᾳ γέγονε πρὸ τριῶν ἡμερῶν τοῦ συλληφθῆναι αὐτόν. καὶ εἶδεν προσκεφάλαιον αὐτοῦ ὑπὸ πυρὸς κατακαιόμενον· καὶ ϛραφεὶς εἶπεν πρὸς τοὺς συνόντας αὐτῷ προφητικῶς· Δεῖ με ζῶντα κατακαυθῆναι.*

6. *Καὶ ἐπιμενόντων τῶν ζητούντων αὐτὸν, μετέβη εἰς ἕτερον ἀγρίδιον, καὶ εὐθέως ἐπέϛησαν οἱ ζητοῦντες αὐτόν· καὶ μὴ εὑρόντες, συνελάβοντο παιδάρια δύο, ὧν τὸ ἕτερον βασανιζόμενον ὡμολόγησεν. ἦν γὰρ καὶ ἀδύ-*

νατον λαθεῖν αὐτὸν, ἐπεὶ καὶ οἱ προδιδόντες αὐτὸν οἰκεῖοι ὑπῆρχον. Καὶ ὁ Εἰρήναρχος, ὁ καὶ Κληρονόμος τὸ αὐτὸ ὄνομα, Ἡρώδης ἐπιλεγόμενος, ἔσπευδεν εἰς τὸ ςάδιον αὐτὸν εἰσαγαγεῖν, ἵνα ἐκεῖνος μὲν τὸν ἴδιον κλῆρον ἀπαρτίσῃ, Χριςοῦ κοινωνὸς γενόμενος· οἱ δὲ προδόντες αὐτὸν, τὴν αὐτοῦ τȣ̃ Ἰούδα ὑπόσχοιεν τιμωρίαν.

7. *Ἔχοντες οὖν τὸ παιδάριον, τῇ παρασκευῇ, δείπνου ὥραν, ἐξῆλθον διωγμῖται καὶ ἱππεῖς, μετὰ τῶν συνήθων αὐτοῖς ὅπλων, ὡς ἐπὶ λῃςὴν τρέχοντες. Καὶ ὀψὲ τῆς ὥρας συναπελθόντες, ἐκεῖνον μὲν εὗρον ἔν τινι δωματίῳ κατακείμενον ὑπερῴῳ· κἀκεῖθεν ἠδύνατο εἰς ἕτερον χωρίον ἀπελθεῖν, ἀλλ᾽ οὐκ ἐβουλήθη, εἰπών· Τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου γενέσθω. Ἀκούσας οὖν τοὺς παρόντας, καὶ καταβὰς, διελέχθη αὐτοῖς. Θαυμαζόντων δὲ τῶν παρόντων τὴν ἡλικίαν αὐτοῦ καὶ τὸ εὐςαθὲς, τινὲς ἔλεγον· * ἡ τοσαύτη σπȣδὴ, ἡ τȣ̃ συλληφθῆναι τοιȣ̃τον πρεσβύτην ἄνδρα ἦν; Εὐθέως οὖν αὐτοῖς ἐκέλευσεν παρατεθῆναι φαγεῖν καὶ πιεῖν ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ ὅσον ἂν βούλωνται· ἐξῃτήσατο δὲ αὐτοὺς, ἵνα δῶσιν αὐτῷ ὥραν προσεύξασθαι ἀδεῶς. Τῶν δὲ ἐπιτρεψάντων, ςαθεὶς προσηύξατο, πλήρης ὢν τῆς χάριτος τοῦ Θεȣ̃, ὥτως ὥςε ἐπὶ δύο ὥρας μὴ δύνασθαι σιωπῆσαι, καὶ ἐκπλήττεσθαι τȣ̀ς ἀκȣ́οντας, πολλȣ́ς τε μετανοεῖν ἐπὶ τὸ ἐληλυθέναι ἐπὶ τοιȣ̃τον θεοπρεπῆ πρεσβύτην.*

8. *Ὡς δὲ κατέπαυσε τὴν προσευχὴν, μνημονεύσας ἁπάντων καὶ τῶν ποτὲ * συμβεβηκότων αὐτῷ, μικρῶν τε καὶ μεγάλων, ἐνδόξων τε καὶ ἀδόξων, καὶ ἁπάσης τῆς κατὰ τὴν οἰκȣμένην καθολικῆς Ἐκκλησίας, τῆς ὥρας ἐλθούσης τοῦ ἐξιέναι, ἐν ὄνῳ καθίσαντες αὐτὸν ἦγον εἰς τὴν πόλιν, ὄντος Σαββάτου μεγάλου. καὶ ὑπήντα αὐτῷ ὁ Εἰρήναρχος Ἡρώδης καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ Νικήτης (ἐπὶ τὸ ὄχημα) οἳ καὶ μεταθέντες αὐτὸν * ἐπὶ τὴν καροῦχαν, ἔπειθον παρακαθεζόμενοι, καὶ λέγοντες· Τί γὰρ κακόν ἐςιν εἰπεῖν, Κύριε Καῖσαρ, καὶ ἐπιθῦσαι, καὶ τὰ τούτοις ἀκόλουθα, καὶ διασώζεσθαι; Ὁ δὲ, τὰ μὲν πρῶτα ȣ̓κ ἀπεκρίνατο αὐτοῖς· ἐπιμενόντων δὲ αὐτῶν, ἔφη· Οὐ μέλλω ποιεῖν ὃ συμβȣλεύετέ μοι. Οἱ δὲ ἀποτυχόντες τοῦ*

tus, confessus est. Impossibile siquidem erat latere ipsum, quandoquidem qui prodiderunt illum domestici erant. Irenarcha vero, qui et Cleronomus ipso nomine, dictus Herodes, properabat in stadium eum introducere: quo hic quidem propriam sortem impleret, consors Christi factus; proditores autem illius, Judae ipsius poenas subirent.

VII. Habentes ergo puerulum, feria sexta sub horam coenae egressi I. *Matth.* 26, 55.
sunt Diogmitae et Equites, cum consuetis armis, tanquam ad latronem currentes. Et sub vespertinum tempus supervenientes, ipsum repererunt in quodam superiore cubiculo discumbentem. Unde poterat quidem in aliud praedium abire; sed noluit, dicens: *Fiat voluntas Domini.* Cum ergo adstantes audivisset, et descendisset, collocutus est cum eis. Mirantibus autem illis ipsius aetatem atque constantiam, quidam ex eis * Eu-
dicebant: *Tantumne adhibendum erat* seb. *εἰ.*
studium, ut hujusmodi vir senex comprehenderetur? Statim igitur jussit ipsis tunc apponi cibum ac potum, quantum vellent. Petiit autem ab illis, uti darent ei horae spatium, quo libere precaretur. Quod cum concessissent, stans orabat plenus gratia Dei, adeo ut per duas horas tacere non posset, ac obstupescerent auditores, multique eorum poenitentia ducerentur, quod adversus tam divinum senem venissent.

VIII. Ut vero precationem finiit, in qua mentionem fecerat omnium, qui aliquando cum ipso congressi *l. *συμ-*
fuerant, parvorum juxta et magno- *βεβλη-*
rum, clarorum, et obscurorum, to- *κότων.*
tiusque quae per orbem terrarum Catholicae Ecclesiae; cum hora proficiscendi venisset, asino eum imponentes in civitatem duxerunt, die magni Sabbati. Et occurrit ei Irenarcha Herodes, ac pater ejus Nicetes. Qui et eum in vehiculum suum * Varia
transtulerunt, assidentesque horta- lectio extra
bantur illum his verbis et aliis si- locum.
milibus: *Quid enim mali est, dicere:* Domine Caesar, *et sacrificare; atque ita salvum evadere?* Ille autem primum quidem eis non respondit. Sed cum instarent; *Non sum,* inquit, *facturus quod suadetis mihi.* Tum illi,

frustrati spe flectendi eum, contumeliosa ei verba dixerunt; et cum impetu deturbarunt illum, adeo, ut e vehiculo descendens tibiam distraheret. Verum nequaquam commotus, ac si nihil mali passus esset, alacriter et propere pergebat, ductus ad stadium. Tantus vero erat tumultus in stadio, ut nemo posset audiri.

(* Item melior lectio lin. seq.)

IX. Porro Polycarpo intranti in stadium, vox e caelo facta est: *Fortis esto et viriliter age, Polycarpe.* Et eum quidem qui vocem emisit, vidit nemo, vocem autem qui ex nostris praesentes erant audierunt. Introducto autem illo, magnus erat tumultus audientium comprehensum esse Polycarpum. De cetero adductum eum interrogavit Proconsul, an ipse esset Polycarpus? Cumque fateretur, hortabatur ille, ut negaret; dicens: *Reverere aetatem tuam;* aliaque his similia, ut illi solent, proferens: *Jura per Genium Caesaris: Resipisce: Dic:* Tolle impios. Tunc Polycarpus gravi ac severo vultu turbam omnem sceleratorum, qui in stadio erant, Gentilium contuens, manumque in eos intentans, simulque gemens ac caelum suspiciens, dixit: *Tolle impios.* Insistente vero Proconsule, atque aiente: *Jura, et dimitto te; convicium fac Christo:* Polycarpus respondit: *Octoginta et sex anni sunt ex quo servio ei, nec me ulla affecit injuria: et quo modo possum convicia dicere adversus regem meum, qui salvum me fecit?*

(l. Deut. 31, 7.23.) (*Euseb. λέγειν.)

X. Urgente rursus illo, ac inquiente: *Jura per Genium Caesaris;* respondit: *Si ambitiose contendis, ut jurem per Caesaris, ut tu vocas, Genium; simulas autem te ignorare quis sim; palam audi: Christianus sum. Si vero cupis Christianae religionis rationem discere; da diei spatium, et audi.* Proconsul dixit: *Persuade populo.* Polycarpus respondit: *Te quidem sermone ac ratione dignatus sum. Edocti namque sumus, principibus et potestatibus a Deo ordinatis honorem, prout decet, qui nobis non officiat, dare. Illos vero indignos censeo, quibus rationem reddam.*

(Rom. 13, 1. Tit. 3, 1.)

XI. At Proconsul ad ipsum dixit: *Bestias habeo, his te objiciam, nisi resipueris.* Ipse vero: *Eas,* in-

*πεῖσαι αὐτὸν, δεινὰ ῥήματα ἔλεγον αὐτῷ, καὶ μετὰ σπουδῆς καθῄρουν αὐτὸν, * ἀπὸ τοῦ ὀχήματος, ὡς καὶ κατιόντα ἀπὸ τῆς καρούχας ἀποσυρῆναι τὸ ἀντικνήμιον. Καὶ μὴ ἐπιϛραφεὶς, ὡς ȣδὲν πεπονθὼς προθύμως μετὰ σπȣδῆς ἐπορεύετο, ἀγόμενος εἰς τὸ ϛάδιον· θορύβȣ τηλικȣ́τȣ ὄντος ἐν τῷ ϛαδίῳ, ὡς μηδὲ ἀκȣσθῆναί τινα δύνασθαι.*

9. *Τῷ δὲ Πολυκάρπῳ εἰσιόντι εἰς τὸ ϛάδιον, φωνὴ ἐξ οὐρανȣ̃ ἐγένετο· Ἴσχυε καὶ ἀνδρίζȣ, Πολύκαρπε. Καὶ τὸν μὲν εἰπόντα οὐδεὶς εἶδε, τὴν δὲ φωνὴν τῶν ἡμετέρων οἱ παρόντες ἤκȣσαν. Καὶ προσαχθέντος αὐτοῦ, θόρυβος ἦν μέγας ἀκȣσάντων ὅτι Πολύκαρπος συνείληπται. Λοιπὸν προσαχθέντα αὐτὸν ἀνηρώτα ὁ ἀνθύπατος, εἰ αὐτὸς εἴη Πολύκαρπος; τοῦ δὲ ὁμολογȣ̃ντος, ἔπειθεν ἀρνεῖσθαι, λέγων· Αἰδέσθητί σȣ τὴν ἡλικίαν· καὶ ἕτερα τούτοις ἀκόλȣθα, ὡς ἔθος αὐτοῖς, * λέγων· Ὄμοσον τὴν Καίσαρος τύχην, μετανόησον· εἰπὲ· Αἶρε τοὺς ἀθέȣς. Ὁ δὲ Πολύκαρπος ἐμβριθεῖ τῷ προσώπῳ εἰς πάντα τὸν ὄχλον τῶν ἐν ϛαδίῳ ἀνόμων ἐθνῶν ἐμβλέψας, καὶ ἐπισείσας αὐτοῖς τὴν χεῖρα, ϛενάξας τε καὶ ἀναβλέψας εἰς τὸν ȣρανὸν, εἶπεν· Αἶρε τοὺς ἀθέȣς. Ἐγκειμένȣ δὲ τοῦ ἀνθυπάτου καὶ λέγοντος· Ὄμοσον, καὶ ἀπολύω σε, λοιδόρησον τὸν Χριϛόν· Ὁ Πολύκαρπος ἔφη· Ὀγδοήκοντα καὶ ἓξ ἔτη ἔχω δουλεύων αὐτῷ, καὶ οὐδέν με ἠδίκησεν· καὶ πῶς δύναμαι βλασφημῆσαι τὸν βασιλέα μου, τὸν σώσαντά με;*

10. *Ἐπιμένοντος δὲ πάλιν αὐτοῦ καὶ λέγοντος· Ὄμοσον τὴν Καίσαρος τύχην, ἀπεκρίνατο· Εἰ κενοδοξεῖς ἵνα ὀμόσω τὴν Καίσαρος τύχην, ὡς σὺ λέγεις, προσποιεῖς δὲ ἀγνοεῖν με, τίς εἰμι, μετά παῤῥησίας ἄκουε, Χριϛιανός εἰμι. Εἰ δὲ μαθεῖν θέλεις τὸν τοῦ Χριϛιανισμοῦ λόγον, δὸς ἡμέραν, καὶ ἄκȣσον. Ὁ ἀνθύπατος ἔφη· Πεῖσον τὸν δῆμον. Ὁ δὲ Πολύκαρπος εἶπεν· Σὲ μὲν καὶ λόγου ἠξίωσα· δεδιδάγμεθα γὰρ ἀρχαῖς καὶ ἐξουσίαις ὑπὸ τȣ̃ Θεȣ̃ τεταγμέναις τιμὴν κατὰ τὸ προσῆκον, τὴν μὴ βλάπτȣσαν ἡμᾶς, ἀπονέμειν· ἐκείνους δὲ οὐχ ἡγȣ̃μαι ἀξίȣς, τοῦ ἀπολογεῖσθαι αὐτοῖς.*

11. *Ὁ δὲ ἀνθύπατος πρὸς αὐτὸν εἶπε· θηρία ἔχω, τούτοις σε παραβαλῶ, ἐὰν μὴ μετανοήσῃς. Ὁ δὲ εἶπεν·*

κάλει, ἀμετάθετος γὰρ ἡμῖν ἡ ἀπὸ τῶν κρειττόνων ἐπὶ τὰ χείρω μετάνοια. καλὸν δὲ μεταθέσθαι με ἀπὸ τῶν χαλεπῶν ἐπὶ τὰ δίκαια. Ὁ δὲ πάλιν πρὸς αὐτόν· πυρί σε ποιῶ δαπανηθῆναι, εἰ τῶν θηρίων καταφρονεῖς, ἐὰν μὴ μετανοήσῃς. Ὁ δὲ Πολύκαρπος· Πῦρ ἀπειλεῖς τὸ πρὸς ὥραν καιόμενον καὶ μετ' ὀλίγον σβεννύμενον· ἀγνοεῖς γὰρ τὸ τῆς μελλούσης κρίσεως καὶ αἰωνίου κολάσεως τοῖς ἀσεβέσι τηρούμενον πῦρ. ἀλλὰ τί βραδύνεις; φέρε ὃ βούλει.

12. *Ταῦτα δὲ καὶ ἄλλα πλείονα λέγων, θάρσους καὶ χαρᾶς ἐνεπίμπλατο, καὶ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ χάριτος ἐπληροῦτο, ὥστε οὐ μόνον μὴ συμπεσεῖν ταραχθέντα ὑπὸ τῶν λεγομένων πρὸς αὐτὸν, ἀλλὰ τοὐναντίον τὸν ἀνθύπατον ἐκςῆναι, πέμψαι τε τὸν ἑαυτοῦ κήρυκα ἐν μέσῳ τῷ ςαδίῳ κηρύξαι τρίτον· Πολύκαρπος ὡμολόγησεν ἑαυτὸν Χριςιανὸν εἶναι. τούτου λεχθέντος ὑπὸ τοῦ κήρυκος, ἅπαν τὸ πλῆθος ἐθνῶν τε καὶ Ἰουδαίων τῶν τὴν Σμύρναν κατοικούντων, ἀκατασχέτῳ θυμῷ καὶ μεγάλῃ φωνῇ ἐπεβόα· Οὗτός ἐςιν ὁ τῆς * ἀσεβείας διδάσκαλος, ὁ πατὴρ τῶν Χριςιανῶν, ὁ τῶν ἡμετέρων Θεῶν καθαιρέτης, ὁ πολλὰς διδάσκων μὴ θύειν μηδὲ προσκυνεῖν τοῖς θεοῖς. Ταῦτα λέγοντες, ἐπεβόων καὶ ἠρώτων τὸν Ἀσιάρχην Φίλιππον, ἵνα ἐπαφῇ τῷ Πολυκάρπῳ λέοντα. Ὁ δὲ Φίλιππος ἔφη, μὴ εἶναι ἐξὸν αὐτῷ, ἐπειδὴ ἐπληρώκει τὰ κυνηγέσια. Τότε ἔδοξεν αὐτοῖς ὁμοθυμαδὸν ἐπιβοῆσαι, ὥςε * τὸν Πολύκαρπον κατακαυθῆναι. ἔδει γὰρ τὸ τῆς φανερωθείσης ἐπὶ τοῦ προσκεφαλαίου ὀπτασίας πληρωθῆναι, ὅτε ἰδὼν αὐτὸ καιόμενον προσευχόμενος, εἶπεν ἐπιςραφεὶς τοῖς σὺν αὐτῷ πιςοῖς προφητικῶς· Δεῖ με ζῶντα κατακαυθῆναι.*

13. *Ταῦτα οὖν μετὰ τοσέτε τάχους ἐγίνετο, θᾶττον τοῦ λεχθῆναι· τῶν ὄχλων παραχρῆμα συναγαγόντων ἔκ τε τῶν ἐργαςηρίων καὶ βαλανείων ξύλα καὶ φρύγανα, μάλιςα Ἰουδαίων προθύμως, ὡς ἔθος αὐτοῖς, εἰς ταῦτα ὑπουργούντων. Ὅτε δὲ ἡ πυρκαϊὰ ἡτοιμάσθη, ἀποθέμενος ἑαυτῷ πάντα τὰ ἱμάτια, καὶ λύσας τὴν ζώνην αὐτοῦ, ἐπειρᾶτο καὶ ὑπολύειν ἑαυτόν· μὴ πρότερον τοῦτο ποιῶν, διὰ τὸ ἀεὶ ἕκαςον τῶν πιςῶν σπουδάζειν ὅςις*

quit, *arcesse. Neque enim resipiscere solemus ea resipiscentia, qua a melioribus ad deteriora mutatio fit. Bonum autem est, me a malis ad justa transire.* Rursus ad Polycarpum Proconsul: *Quandoquidem bestias spernis, efficiam ut igne consumaris, nisi sententiam mutes.* Cui Polycarpus: *Ignem minaris qui ad horae spatium ardet, ac paullo post extinguitur. Ignoras enim illum futuri judicii et aeternae poenae ignem, qui impiis reservatur. Verum quid moraris? profer quodcunque volueris.*

XII. Haec vero atque alia plura cum diceret, fiducia et gaudio replebatur, illiusque vultus plenus gratiae erat: adeo ut non solum iis, quae ipsi dicebantur, turbatus non concideret; sed contra Proconsul stuperet, suumque mitteret praeconem, ter in medio stadio proclamaturum: *Polycarpus confessus est Christianum se esse.* Quod ubi pronunciasset praeco, universa multitudo Gentilium ac Judaeorum, qui Smyrnam incolebant, effraenata ira et magna voce conclamabat: *Hic est Asiae magister; pater Christianorum; nostrorum Deorum* * *Ἀσί-*
eversor; qui multos docet ne sacrifi- *ας.*
cent, neve Deos adorent. Ista inquientes, acclamabant, rogabantque Asiarcham Philippum, ut leonem adversus Polycarpum emitteret. At Philippus negavit id sibi licere, quia venationes seu gladiatoria spectacula jam expleverat. Tunc placuit illis uno consensu inclamare, ut Polycarpus vivus combureretur. Necesse * *ζῶν-*
enim erat ut visio illa de cervicali, *τα τὸν*
quae ei ostensa fuerat, impleretur; quando inter orandum videns illud ardere, conversus ad fideles, qui cum eo erant, prophetice dixit: *Oportet me vivum comburi.*

XIII. Haec igitur citius peracta sunt, quam pronunciata: cuncta plebe confestim et officinis ac balneis ligna et sarmenta congregante, praecipue Judaeis alacri animo, ut solent, ad ista juvantibus. Quando autem rogus apparatus est, Polycarpus sibi detractis omnibus vestimentis, et cingulo soluto, conabatur etiam se excalceare: quod prius non faciebat, quoniam semper singuli fidelium contendebant, quisnam celerius corpus ejus tange-

ret. Omni siquidem bono propter sanctos mores, etiam ante martyrium
*Euseb. πολί-ας. honestabatur. Illico igitur ei circumposita sunt, quae ad rogum coagmentata fuerant instrumenta. Cum vero etiam clavis ab illis affigendus esset, dixit: *Sinite me sic. Qui enim mihi dat ignem pati: dabit et sine vestra ex clavis cautione immotum in pyra permanere.*

XIV. Illi ergo non quidem clavis defixerunt, sed ligaverunt eum. Hic vero manibus post tergum positis, ac revinctus, tanquam aries insignis ex magno grege ad oblationem, holocaustum acceptabile Deo praeparatum, caelum contuitus, dixit: *Domine Deus omnipotens, Pater dilecti ac benedicti Filii tui Jesu Christi, per quem tui notitiam accepimus, Deus Angelorum et Virtutum, ac universae creaturae, totiusque justorum generis qui vivunt in conspectu tuo: benedico te, quoniam me hac die atque hac hora dignatus es, ut partem caperem in numero Martyrum tuorum, in calice Christi tui, ad resurrectionem vitae aeternae, animae et corporis, in incorruptione Spiritus Sancti: inter quos utinam suscipiar hodie coram te, in sacrificio pingui et accepto, quemadmodum praeparasti et praemonstrasti et implevisti, mendacii nescius ac verax Deus. Quapropter de omnibus laudo te, benedico te, glorifico te, cum sempiterno et caelesti Jesu Christo, dilecto tuo Filio; cum quo tibi et Spiritui Sancto gloria, et nunc et in futura saecula. Amen.*

XV. Et postquam *Amen* emisisset, precationemque complesset, homines seu ministri ignis ignem accenderunt. Cum vero ingens flamma emicasset; grande miraculum vidimus, quibus spectare concessum fuit; qui et ideo reservati sumus, ut aliis quae contigerunt annunciaremus. Ignis enim fornicis speciem praebens, tanquam navis velum a vento repletum atque sinuatum, undique circumdedit Martyris corpus; quod quidem in medio positum, non ut caro assa videbatur, sed veluti panis coctus, vel sicut aurum et argentum in fornace candens. Tantam quippe fragrantiam odorabamur, ac si thus

*τάχιον τοῦ χρωτὸς αὐτοῦ ἅψηται· ἐν παντὶ γὰρ καλῷ, ἀγαθῆς ἕνεκεν πολιτείας, καὶ πρὸ τῆς * μαρτυρίας ἐκεκόσμητο. Εὐθέως οὖν αὐτῷ περιετίθετο τὰ πρὸς τὴν πυρὰν ἡρμοσμένα ὄργανα. Μελλόντων δὲ αὐτῶν καὶ προσηλοῦν, εἶπεν. Ἄφετέ με οὕτως· ὁ γὰρ δὲς μοι ὑπομεῖναι τὸ πῦρ, δώσει καὶ χωρὶς τῆς ὑμετέρας ἐκ τῶν ἥλων ασφαλείας ἀσάλευτον ἐπιμεῖναι τῇ πυρᾷ.*

14. *Οἱ δὲ οὐ καθήλωσαν μὲν, ἔδησαν δὲ αὐτόν. Ὁ δὲ ὀπίσω τὰς χεῖρας ποιήσας καὶ προςδεθεὶς, ὥσπερ κριὸς ἐπίσημος ἐκ μεγάλου ποιμνίε εἰς προσφορὰν, ὁλοκάρπωμα δεκτὸν τῷ Θεῷ ἡτοιμασμένον, ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανὸν, εἶπε· Κύριε ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ, ὁ τοῦ ἀγαπητοῦ καὶ εὐλογητοῦ παιδός σου Ἰησοῦ Χριςοῦ πατὴρ, δι' οὗ τὴν περὶ σοῦ ἐπίγνωσιν εἰλήφαμεν, ὁ Θεὸς ἀγγέλων καὶ δυνάμεων, καὶ πάσης τῆς κτίσεως, καὶ παντὸς τοῦ γένους τῶν δικαίων οἳ ζῶσιν ἐνώπιόν σου, εὐλογῶ σε, ὅτι ἠξίωσάς με τῆς ἡμέρας καὶ ὥρας ταύτης, τοῦ λαβεῖν με μέρος ἐν ἀριθμῷ τῶν μαρτύρων σου, ἐν τῷ ποτηρίῳ τοῦ Χριςοῦ σου, εἰς ἀνάςασιν ζωῆς αἰωνίου, ψυχῆς τε καὶ σώματος, ἐν ἀφθαρσίᾳ Πνεύματος ἁγίου· ἐν οἷς προσδεχθείην ἐνώπιόν σου σήμερον ἐν θυσίᾳ πίονι καὶ προσδεκτῇ, καθὼς προητοίμασας καὶ προεφανέρωσας καὶ ἐπλήρωσας, ὁ ἀψευδὴς καὶ ἀληθινὸς Θεός. Διὰ τοῦτο καὶ περὶ πάντων αἰνῶ σε, εὐλογῶ σε, δοξάζω σε, σὺν τῷ αἰωνίῳ καὶ ἐπουρανίῳ Ἰησῦ Χριςῷ, ἀγαπητῷ σε παιδί· μεθ' ὗ σοι καὶ Πνεύματι ἁγίῳ ἡ δόξα, καὶ νῦν καὶ εἰς τὲς μέλλοντας αἰῶνας. Ἀμήν.*

15. *Ἀναπέμψαντος δὲ αὐτοῦ τὸ Ἀμὴν, καὶ πληρώσαντος τὴν εὐχὴν, οἱ τοῦ πυρὸς ἄνθρωποι ἐξῆψαν τὸ πῦρ. Μεγάλης δὲ ἐκλαμψάσης φλογὸς, θαῦμα μέγα εἴδομεν οἷς ἰδεῖν ἐδόθη· οἳ καὶ ἐτηρήθημεν, εἰς τὸ ἀναγγεῖλαι τοῖς λοιποῖς τὰ γενόμενα. Τὸ γὰρ πῦρ καμάρας εἶδος ποιῆσαν, ὥσπερ ὀθόνη πλοίου ὑπὸ πνεύματος πληρουμένη, κύκλῳ περιετείχισε τὸ σῶμα τοῦ μάρτυρος· καὶ ἦν μέσον ὀχ ὡς σὰρξ καιομένη, ἀλλ' ὡς ἄρτος ὀπτώμενος, ἢ ὡς χρυσὸς καὶ ἄργυρος ἐν καμίνῳ πυρούμενος. καὶ γὰρ εὐωδίας τοσαύτης ἀντελαβόμεθα, ὡς λιβανωτοῦ πνέοντος, ἢ ἄλλου τινὸς τῶν τιμίων ἀρωμάτων.*

16. *Πέρας ουν ἰδόντες οἱ ἄνομοι οὐ δυνάμενον αὐτοῦ τὸ σῶμα ὑπὸ τȣ̃ πυρὸς δαπανηθῆναι, ἐκέλευσαν προσελθόντα αὐτῷ κομφέκτορα παραβῦσαι ξιφίδιον. Καὶ τȣ̃το ποιήσαντος, ἐξῆλθε περιϛερὰ καὶ πλῆθος αἵματος, ὥϛε κατασβέσαι τὸ πῦρ, καὶ θαυμάσαι πάντα τὸν ὄχλον, εἰ τοσαύτη τις διαφορὰ μεταξὺ τῶν ἀπίϛων καὶ τῶν ἐκλεκτῶν· ὧν εἷς καὶ οὗτος γέγονεν ὁ θαυμασιώτατος μάρτυς Πολύκαρπος, ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις διδάσκαλος ἀποϛολικὸς καὶ προφητικὸς γενόμενος, ἐπίσκοπός τε τῆς ἐν Σμύρνῃ καθολικῆς ἐκκλησίας. πᾶν γὰρ ῥῆμα ὃ ἐξαφῆκεν ἐκ τοῦ ϛόματος αὐτȣ̃, καὶ ἐτελειώθη, καὶ τελειωθήσεται.*

17. *Ὁ δὲ ἀντίζηλος καὶ βάσκανος καὶ πονηρὸς ὁ ἀντικείμενος τῷ γένει τῶν δικαίων, ἰδὼν τό τε μέγεθος αὐτȣ̃ τῆς μαρτυρίας, καὶ τὴν ἀπ' ἀρχῆς ἀνεπίληπτον πολιτείαν, ἐϛεφανωμένον τε τῷ τῆς ἀφθαρσίας ϛεφάνῳ, καὶ βραβεῖον ἀναντίῤῥητον ἀπενηνεγμένον, ἐπετήδευσεν ὡς μηδὲ τὸ λείψανον αὐτȣ̃ ὑφ' ἡμῶν ληφθείη, καίπερ πολλῶν ἐπιθυμούντων τȣ̃το ποιῆσαι, καὶ κοινωνῆσαι τῷ ἁγίῳ αὐτȣ̃ σαρκίῳ. Ὑπέβαλε γȣ̃ν Νικήτην τὸν τȣ̃ Ἡρώδȣ πατέρα, ἀδελφὸν δὲ Ἄλκης, ἐντυχεῖν τῷ ἄρχοντι, ὥϛε μὴ δȣ̃ναι αὐτȣ̃ τὸ σῶμα ταφῇ· μὴ, φησὶν, ἀφέντες τὸν ἐϛαυρωμένον, τοῦτον ἄρξωνται σέβεσθαι. Καὶ ταῦτα εἶπον, ὑποβαλλόντων καὶ ἐνισχυόντων Ἰȣδαίων, οἳ καὶ ἐτήρησαν, μελλόντων ἡμῶν ἐκ τȣ̃ πυρὸς λαμβάνειν· ἀγνοȣ̃ντες ὅτι ȣ̉τε τὸν Χριϛόν ποτε καταλιπεῖν δυνησόμεθα, τὸν ὑπὲρ τῆς τȣ̃ παντὸς κόσμȣ τῶν σωζομένων σωτηρίας παθόντα, ἄμωμον ὑπὲρ ἁμαρτωλῶν, ȣ̉τε ἕτερόν τινα σέβεσθαι. τȣ̃τον μὲν γὰρ υἱὸν ὄντα τȣ̃ Θεȣ̃, προσκυνȣ̃μεν· τοὺς δὲ μάρτυρας, ὡς μαθητὰς καὶ μιμητὰς τοῦ κυρίου ἀγαπῶμεν ἀξίως, ἕνεκα εὐνοίας ἀνυπερβλήτȣ τῆς εἰς τὸν ἴδιον βασιλέα καὶ διδάσκαλον· ὧν γένοιτο καὶ ἡμᾶς κοινωνȣ̀ς τε καὶ συμμαθητὰς γενέσθαι.*

18. *Ἰδὼν ȣ̃ν ὁ ἑκατόνταρχος, κεντυρίων, τῶν Ἰȣδαίων γενομένην φιλονεικίαν, θεὶς αὐτὸν ἐν μέσῳ τȣ̃ πυρὸς ἔκαυσεν. Οὕτω τε ἡμεῖς ὕϛερον ἀνελόμενοι τὰ τιμιώτερα λίθων πολυτελῶν καὶ δοκιμώτερα ὑπὲρ χρυσίον ὀϛᾶ αὐτοῦ, ἀπεθέμεθα ὅπȣ καὶ ἀκόλȣθον*

aut aliud quoddam pretiosorum aromatum oluisset.

XVI. Tandem igitur cernentes improbi, corpus ipsius ab igne non posse consumi, jusserunt confectorem propius accedere, pugionemque capulo tenus abdere. Quod cum ille fecisset, egressa est columba, item tanta vis sanguinis, ut ignem exstingueret, utque universa plebs miraretur tantum esse discrimen inter infideles ac electos. Quorum unus hic fuit, maxime admirandus Martyr Polycarpus, qui nostris temporibus Apostolicus et Propheticus doctor exstitit, atque Catholicae Smyrnensis Ecclesiae Episcopus. Omne siquidem verbum quod ore suo emisit, aut impletum est, aut implebitur.

XVII. Sed cum aemulus ille ac invidus et malus, justorumque generi adversus, cerneret insigne illius martyrium, moresque ab ineunte aetate irreprehensos, et illum immortalitatis corona redimitum, praemiumque controversiae expers reportasse; operam dedit ne reliquiae ejus a nobis auferrentur; quamvis multi id facere cuperent, et sancto illius corpori communicare. Suggessit ergo Nicetae Herodis patri, fratri autem Alces, adire Proconsulem, ne corpus illius ad sepeliendum traderet; ne, inquit, relicto Crucifixo hunc colere incipiant. Atque haec aiebant, suggerentibus et instantibus Judaeis, qui etiam nos observaverant, eum ex igne extracturos. Ignari quod nec Christum unquam derelinquere poterimus, qui pro salute omnium, qui in toto mundo salvi fient, passus est, inculpatus, pro peccatoribus; nec alium quemquam colere. Illum siquidem, utpote Filium Dei, adoramus; Martyres vero tanquam Domini discipulos et imitatores, merito diligimus, propter illorum erga suum regem ac magistrum benevolentiam eximiam: quorum utinam et nos fiamus consortes ac condiscipuli.

XVIII. Videns autem Centurio a Judaeis ortam contentionem, corpus in medio ignis positum exussit. Atque ita nos postea ossa illius gemmis pretiosissimis exquisitiora, et super aurum probatiora, tollentes, ubi decebat deposuimus. Quo etiam loci

nobis ut fieri poterit congregatis, in exultatione ac gaudio, praebebit Dominus natalem martyrii ejus diem celebrare, tum in memoriam eorum, qui certamina pertulerunt, tum in venturorum hominum exercitationem et alacritatem.

XIX. Haec de beato Polycarpo; qui cum iis qui ex Philadelphia, duodecimus, Smyrnae Martyrium passus, solus ab omnibus praecipue celebratur, ita ut a Gentilibus quoque in omni loco memoretur. Qui non solum doctor insignis exstitit, verum etiam Martyr eximius: cujus martyrium, quod scilicet peractum est juxta Evangelium Christi, omnes imitari desiderant. Nam per tolerantiam devicto injusto praeside, sicque immortalitatis corona recepta, cum Apostolis omnibusque justis exsultans, Deum ac Patrem glorificat, atque benedicit Dominum nostrum, gubernatorem animorum et corporum nostrorum, nec non pastorem Oecumenicae et Catholicae Ecclesiae.

XX. Ac vos quidem petieratis, ut cuncta quae gesta sunt, fusius vobis exponerentur. Nos vero in praesentiarum summatim indicavimus per fratrem nostrum Marcum. Quae quidem cum didiceritis, Epistolam fratribus ulterius positis transmittite: ut et illi glorificent Dominum, qui ex suis famulis delectum facit, potestque omnes nos gratia atque indulgentia sua in regnum suum aeternum inducere, per Filium suum unigenitum Jesum Christum: cui gloria, honor, imperium, majestas in saecula. Amen. Salutate omnes sanctos. Vos qui nobiscum sunt salutant, et qui scripsit Evarestus, cum omni domo sua.

XXI. Martyrium autem passus est beatus Polycarpus Xanthici mensis ineuntis die secundo, ante septimum Kalendas Majas, magno Sabbato, hora octava. Captus est ab Herode, sub Pontifice Philippo Tralliano; Proconsule Statio Quadrato; regnante vero in saecula Jesu Christo: cui gloria, honor, majestas, thronus sempiternus, a generatione in generationem. Amen.

XXII. Valere vos optamus, fratres, ac incedere in evangelico sermone Jesu Christi; cum quo gloria

* Euseb. δώδεκα et ita Rufin. ac Niceph.

† μᾶλλον μνημονεύεται. Euseb.

* f. deest τῶν ψυχῶν καὶ.

* Deest διαπέμψατε.

† f. τὸν δυνάμενον.

* Chron. Alex. Ἀπριλλίων.

† l. Στατίου.

ἦν. ἔνθα ὡς δυνατὸν ἡμῖν συναγομένοις ἐν ἀγαλλιάσει καὶ χαρᾷ, παρέξει ὁ Κύριος ἐπιτελεῖν τὴν τοῦ μαρτυρίȣ αὐτοῦ ἡμέραν γενέθλιον, εἴς τε τὴν τῶν ἠθληκότων μνήμην, καὶ τῶν μελλόντων ἄσκησίν τε καὶ ἑτοιμασίαν.

19. Τοιαῦτα τὰ κατὰ τὸν μακάριον Πολύκαρπον, ὃς σὺν τοῖς ἀπὸ Φιλαδελφείας * δωδέκατος ἐν Σμύρνῃ μαρτυρήσας, μόνος ὑπὸ πάντων † μνημονεύεται, ὥςε καὶ ὑπὸ τῶν ἐθνῶν ἐν παντὶ τόπῳ λαλεῖσθαι. οὐ μόνον διδάσκαλος γενόμενος ἐπίσημος, ἀλλὰ καὶ μάρτυς ἔξοχος· οὗ τὸ μαρτύριον πάντες ἐπιθυμȣ̃σι μιμεῖσθαι, κατὰ τὸ εὐαγγέλιον Χριςȣ̃ γενόμενον. Διὰ τῆς ὑπομονῆς γὰρ καταγωνισάμενος τὸν ἄδικον ἄρχοντα, καὶ ȣ̔́τως τὸν τῆς ἀφθαρσίας ςέφανον ἀπολαβὼν, σὺν τοῖς Ἀποςόλοις καὶ πᾶσι δικαίοις ἀγαλλιώμενος, δοξάζει τὸν Θεὸν καὶ πατέρα, καὶ εὐλογεῖ τὸν Κύριον ἡμῶν, καὶ κυβερνήτην * τῶν σωμάτων ἡμῶν, καὶ ποιμένα τῆς κατὰ τὴν οἰκουμένην καθολικῆς ἐκκλησίας.

20. Ὑμεῖς μὲν οὖν ἠξιώσατε διὰ πλειόνων δηλωθῆναι ὑμῖν τὰ γενόμενα. Ἡμεῖς δὲ κατὰ τὸ παρὸν ἐπὶ κεφαλαίῳ μεμηνύκαμεν διὰ τοῦ ἀδελφοῦ ἡμῶν Μάρκȣ. Μαθόντες ȣ̂ν ταῦτα, καὶ τοῖς ἐπέκεινα ἀδελφοῖς τὴν ἐπιςολὴν * ἵνα καὶ ἐκεῖνοι δοξάζωσι τὸν Κύριον, τὸν ἐκλογὰς ποιȣ̃ντα ἀπὸ τῶν ἰδίων δȣ́λων, † τῷ δυναμένῳ πάντας ἡμᾶς εἰσαγαγεῖν ἐν τῇ αὐτȣ̃ χάριτι καὶ δωρεᾷ εἰς τὴν αἰώνιον αὐτȣ̃ βασιλείαν, διὰ παιδὸς αὐτοῦ τοῦ μονογενοῦς Ἰησοῦ Χριςοῦ· ᾧ ἡ δόξα, τιμὴ, κράτος, μεγαλοσύνη, εἰς αἰῶνας. Ἀμήν. Προσαγορεύετε πάντας τοὺς ἁγίους. Ὑμᾶς οἱ σὺν ἡμῖν προσαγορεύουσιν, καὶ Εὐάρεςος ὁ γράψας, πανοικί.

21. Μαρτυρεῖ δὲ ὁ μακάριος Πολύκαρπος μηνὸς Ξανθικȣ̃ δευτέρᾳ ἱςαμένου, πρὸ ἑπτὰ καλανδῶν * Μαΐων, σαββάτῳ μεγάλῳ, ὥρᾳ ὀγδόῃ. Συνελήφθη ὑπὸ Ἡρώδου, ἐπὶ ἀρχιερέως Φιλίππου Τραλλιανοῦ, ἀνθυπατεύοντος † Στρατίου Κοδράτου, βασιλεύοντος δὲ εἰς τοὺς αἰῶνας Ἰησοῦ Χριςȣ̃· ᾧ ἡ δόξα, τιμὴ, μεγαλοσύνη, θρόνος αἰώνιος, ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν. Ἀμήν.

22. Ἐῤῥῶσθαι ὑμᾶς εὐχόμεθα, ἀδελφοὶ, ςοιχȣ̃ντας τῷ κατὰ τὸ εὐαγγέλιον λόγῳ Ἰησοῦ Χριςοῦ· μεθ' οὗ

δόξα τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ καὶ ἁγίῳ πνεύματι, ἐπὶ σωτηρίᾳ τῇ τῶν ἁγίων ἐκλεκτῶν· καθὼς ἐμαρτύρησεν ὁ μακάριος Πολύκαρπος, οὗ γένοιτο ἐν τῇ βασιλείᾳ Ἰησοῦ Χριςοῦ πρὸς τὰ ἴχνη εὑρεθῆναι ἡμᾶς.

23. Ταῦτα μετεγράψατο μὲν Γάϊος, ἐκ τῶν Εἰρηναίου μαθητοῦ τȣ̃ Πολυκάρπου, ὃς καὶ συνεπολιτεύσατο τῷ Εἰρηναίῳ. Ἐγὼ δὲ Σωκράτης ἐν Κορίνθῳ ἐκ τῶν Γαΐου ἀντιγράφων ἔγραψα. Ἡ χάρις μετὰ πάντων.

24. Ἐγὼ δὲ πάλιν Πιόνιος ἐκ τȣ̃ προγεγραμμένου ἔγραψα, ἀναζητήσας αὐτὰ, κατὰ ἀποκάλυψιν φανερώσαντός μοι Πολυκάρπου· καθὼς δηλώσω ἐν τῷ καθεξῆς· συναγαγὼν αὐτὰ ἤδη σχεδὸν ἐκ τοῦ χρόνου κεκμηκότα, ἵνα καὶ μὲ συναγάγῃ ὁ Κύριος Ἰησοῦς Χριςὸς μετὰ τῶν ἐκλεκτῶν αὐτοῦ· ᾧ ἡ δόξα, σὺν Πατρὶ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Deo et Patri, et Spiritui sancto, ob sanctorum electorum salutem; quemadmodum martyrium pertulit beatus Polycarpus: ad cujus vestigia contingat ut in regno Jesu Christi inveniamur.

XXIII. Atque haec ex codice Irenaei, discipuli Polycarpi, descripsit Cajus, qui etiam cum Irenaeo versatus est. Ego vero Socrates Corinthi ex Caii exemplari scripsi. Gratia sit cum omnibus.

XXIV. Et posthaec ego Pionius ex suprascripto exaravi; cum exemplaria perquisivissem, et illa mihi per revelationem manifestasset Polycarpus, ut in sequentibus declarabo; eaque jam propemodum ex temporis diuturnitate fatiscentia collegissem; ut me quoque cum electis suis colligat Dominus Jesus Christus: cui gloria, cum Patre et sancto Spiritu in saecula saeculorum. Amen.

In praecedentem de S. POLYCARPI Martyrio Epistolam

Jac. USSERII et J. B. COTELERII annotationes.

*Usserianae * asterisco, Cotelerianae † cruce notantur.*

* *Inscriptio lin.* 1. De hisce Polycarpi Actis, et ejus generis aliis vetustissimis Ecclesiae martyriis, in animadversionibus suis Eusebianis num. 2183. sententiam suam ita aperuit illustriss. Scaliger: *Eorum lectione piorum animus ita afficitur, ut nunquam satur inde recedat: quod quidem ita esse unusquisque pro captu suo et conscientiae modo sentire potest. Certe ego nihil unquam in historia ecclesiastica vidi a cujus lectione commotior recedam, ut non amplius meus esse videar.*

* *Ibid. l.* 3. *Ἐν Φιλαδελφείᾳ*) Apud Euseb. lib. 4. hist. eccl. cap. 15. legitur *ἐν Φιλομηλίῳ*, sicut et in vetere Latino epistolae hujus interprete, *Philomeliae.* Est autem Phrygiae majoris Urbs *Philomelium*, sicut *Philadelphia* Lydiae. Eodem enim exemplo ad omnes Ecclesias haec a Smyrnaeis missa est Epistola: uti ejus generis *ἐγκύκλιοι* omnes; de quibus videndus P. Halloixius, Notat. in Vit. Polycarpi c. 13. ubi et hujus Epistolae inscriptioni simillimam esse illam observat, quae ab Ecclesia Gotthiae (apud Sim. Metaphrast.) de martyrio S. Sabae inscripta est his verbis: *Ecclesia Dei quae est in Gotthia, Ecclesiae Dei quae est in Cappadocia, et omnibus Ecclesiae Catholicae Christianis ubique gentium habitantibus, misericordia, pax et charitas Dei Patris et Domini nostri Jesu Christi impleatur.*

† §. 1. *l.* 3. *Ὥσπερ ἐπισφραγίσας τῇ μαρτυρίᾳ αὐτοῦ κατέπαυσε τὸν διωγμόν.*) De Silvano Episcopo Eusebius; *ὡς ἂν ὕςατον γένοιτο παντός τοῦ κατὰ Παλαιςίνην ἀγῶνος ἐπισφράγισμα.* In Actis Petri Martyris; *καὶ γενέσθω τὸ ἐμὸν αἷμα σφραγὶς, καὶ τέλος τοῦ διωγμοῦ τῆς ἠγαπημένης σοι ποίμνης.* ad quem locum vide Anastasii Collectanea sub finem. Nec praeteribo elegantia verba Gregorii Nazianzeni sub persona Maccabaeorum fratrum; *καὶ ὁ πρῶτος ἔςαι τοῖς ἄλλοις ὅδος, καὶ τελευταῖος σφραγὶς ἀθλήσεως.*

* §. 1. *l.* 4. *Τῇ μαρτυρίᾳ*) Euseb. *διὰ τῆς μαρτυρίας.*

* §. 2. *l.* 5. *Ἀναπεθῆναι*) *Δεῖ*, aut simile quid, addendum hic, ut sensus constet, D. Langbainus noster monuit.

* §. 2. *l.* 34. *Χρόνον*) Pro hac voce, *ἔπαθον* hic Patricius Junius.

* §. 2. *l.* 35. *Κήρυκας μὲν ὑποςρωννύμενοι.*) *Τοὺς ἀπὸ θαλάττης κήρυκας, καὶ τινας ὀξεῖς ὀβελίσκους ὑποςρωννυμένους*, habet Eusebius, ubi Latinus ejus interpres Rufinus: *marinas cochleas, quae conchilia vocant, et acuta quaeque fragmenta in dorsum supinatis martyribus substernebant.*

* §. 3. *l.* 4. *Γερμανικός*) Ejus memoriam Januarii die 19. Latinorum celebrant Martyrologia.

* §. 3. *l.* 8. *Λέγειν*) P. Junius *λέγοντος.*

† §. 3. *l.* 11. *Τάχιον*, etc.) Hinc forte fluxit illud Basilii Hom. in XL. Martyres;

ἂν δὲ θᾶττον ἀπαγορεύσῃ (σῶμα) οἴχεται ἀπαλλαγὲν δικαςῶν οὕτω βιαίων.

* §. 3. *l.* 13. *Τὸ πλῆθος θαυμάσας*) Euseb. *τὸ πᾶν πλῆθος ἀποθαυμάσαν*, rectius.

† §. 4. *l.* 8. *Οὐκ ἐπαινοῦμεν τοὺς προσιόντας ἑαυτοῖς.*) In his enarrandis, paullo liberius, nec satis fideliter versatus est Eusebius: metuens, opinor, ne Martyribus plurimis qui se Judicibus Deo instigante obtulerunt, praejudicium fieret.

* *Ibid. Οὐκ ἐπαινοῦμεν τοὺς προσιόντας ἑαυτοῖς*) Pro *ἑαυτοῖς*, D. Langbainus *ἑκόντως* legendum censet, ex praecedentibus illis *τινὰς προσελθεῖν ἑκόντας.*

† §. 5. *l.* 3. *Ἀλλ' ἐβούλετο κατὰ πόλιν μένειν*) Recte scribas in Eusebio, *βούλεσθαί τε αὐτὸν κατὰ τὴν πόλιν περιμένειν.*

† §. 5. *l.* 5. *Ὑπεξῆλθεν*) Habuisse in codice suo Rufini *succedit* non *secedit* videtur Ado.

* §. 5. *l.* 7. *Καὶ ἔτριβε μετ' ὀλίγον.*) Forte *κἀκεῖ ἔτριβε μὲν ὀλίγον*, vel *μετ' ὀλίγων* ut apud Eusebium: *διατρίβειν τε σὺν ὀλίγοις ἐνταῦθα.*

† §. 5. *l.* 11. *Ἐν ὀπτασίᾳ γέγονε*) Recte in Nicephoro reprehensus cernitur Eusebius, quod visionem hanc dormienti Polycarpo oblatam fuisse putaverit.

* §. 6. *l.* 1. *Ἐπιμενόντων*) Euseb. *ἐπικειμένων*, rectius.

* §. 6. *l.* 9. *Ὁ εἰρήναρχος*) *Irenarchae dicuntur, qui disciplinae publicae et corrigendis moribus praeficiuntur;* ut habet Arcadius Charisius, in D. de munerib. et honor. l. ult. *Irenarchae, qui ad provinciarum tutelam, quietis ac pacis per singula territoria faciunt stare concordiam, a decurionibus judicio Praesidum provinciarum idonei nominentur:* inquit Theodosius Augustus, in Cod. lib. 10. tit. *de Irenarchis.* Apud *Asianos* vero, et hisce ipsis de quibus nunc agimus temporibus, Irenarchas deligendi quis mos fuerit, in sacra oratione 4. ita explicat, qui tum apud eos vixit, Aristides. *Ἐπέμπετο τοῖς ἡγεμόσι κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους ἀφ' ἑκάςης πόλεως, ἑκάςου ἔτους, ὀνόματα δέκα ἀνδρῶν τῶν πρώτων· ταῦτα ἔδει σκεψάμενον τὸν ἡγεμόνα, ἕνα ὃν προκρίνεται ἐξ ἁπάντων, καθιςάναι φύλακα τῆς εἰρήνης. Mittebantur quotannis illis temporibus ad praesides ex urbibus singulis virorum primariorum nomina decem. Ea considerantem Praesidem, unum aliquem deligere oportebat ex omnibus, quem pacis custodem constitueret.* Ubi notandum, I. totius provinciae propriae dictae Asiae Proconsulem tunc fuisse Praesidem; licet sub eo alius quoque liberis Asiae civitatibus praefuerit: ut paullo post ex Philostrato audiemus. II. in unaquaque Asiae civitate constitutum fuisse unum, cujus munus erat *προςῆναι τῆς εἰρήνης* (ut paullo post Aristides loquitur) paci praeesse, eumque annuum creatum fuisse: quem magistratum in urbe *Smyrnensi* hoc anno *Herodes* gesserit.

* *Ibid. Ὁ καὶ κληρονόμος τὸ αὐτὸ ὄνομα*) De altero hoc *Irenarchae* nomine nihil alibi legimus. Generaliter vero *κληρονόμος* dicitur, cui sorte aliquid obtingit: et *κληροῦσθαι* dicuntur magistratus, qui sortito creantur. In Philoxeni Glossario, Latinorum *Heres*, Graecorum *Κύριος* et *κληρονόμος* esse dicitur. Apud veteres enim Latinos, *heres et herus* idem denotabant. Ita Festus: *Heres apud antiquos pro Domino ponebatur*, et Justinianus, §. ultim. Institution. de hered. qualit. et different. *Pro herede gerere, est pro domino gerere: veteres enim heredes pro dominis appellabant.* Apud Hesychium, ut *κληροῦχος* est *ὁ δεσπότης*, et *κληρουχία, δεσποτεία*: ita *εἰρηνάζει* quoque et *κρατεῖ* idem esse dicitur, quod cum *κληρούχου* et *κληρονόμου* nominibus, quatenus *δεσποτείαν* et *dominatum* ea significant, aliquanto propiorem habet convenientiam. Sed et apud eumdem *Ἐπίνομοι, κληρονόμοι* exponuntur.

* §. 6. *l.* 10. *Ἡρώδης ἐπιλεγόμενος*) Suspicionem movet hic Baronius, *num fortasse hic ille Herodes Atticus fuerit, qui his temporibus sub M. Aurelio floruit inter Graecos clarissimus orator; cujus meminerunt Julius Capitolinus*, in Marco, *et Gellius*, lib. 1. cap. 2. qui M. Aurelii praeceptor fuit, et sub patre ejus Antonino Pio Romae ordinarium gessit consulatum. Cui favere videatur, quod in vita ejusdem apud Philostratum legitur, *ἦρχε τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν ἐλευθέρων πόλεων ὁ Ἡρώδης. Liberis Asiae civitatibus Herodes praefuit*, et in vita Polemonis, de eodem: *Τὸν Πολέμωνα δὲ οὔπω γιγνώσκων, ἀφῖκτο μὲν ἐς τὴν Σμύρναν (ἐς τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἀνδρὸς) κατὰ χρόνους, οὓς τὰς ἐλευθέρας τῶν πόλεων αὐτὸς διωρθοῦτο. Cum Polemonem nondum cognosceret* Herodes, *Smyrnam venit (ob authoritatem*, vel *in ditionem viri) iis temporibus, quibus liberas Asiae civitates moderabatur.* Sed, praeterquam quod hoc aliud et magis amplum fuerit, quam Irenarchae officium; illud praecipue obstat, quod hujus Herodis pater fuerit *Atticus*, (eodem testante Philostrato) nostri vero *Nicetes*, ut haec Epistola non semel indicat.

* §. 7. *l.* 2. *Δείπνου ὥραν*) *Ὥρᾳ*, vel, *κατὰ τὴν τοῦ δείπνου ὥραν.*

* §. 7. *l.* 5. *Συναπελθόντες*) F. *συνεπελθόντες.* Euseb. *ἐπελθόντας* habet.

* §. 7. *l.* 14. *Ἡ τοσαύτη σπουδὴ, ἡ τοῦ*) F. *ἡ τοσαύτη σπουδὴ ὑπὲρ τοῦ*, vel *τί τοσαύτη σπουδὴ τοῦ* etc.

* §. 7. *l.* 25. *Ἐπὶ τὸ ἐληλυθέναι*) Euseb. *ἐπὶ τῷ τοιοῦτον ἀναιρεῖσθαι μέλλειν σεμνὸν καὶ θεοπρεπῆ πρεσβύτην.*

* §. 8. *l.* 3. *Ποτέ*) Euseb. *πώποτε.*

* §. 8. *l.* 8. *Ὄντος Σαββάτου μεγάλου*) Ut Hebdomada Passionis appellata est *Hebdomada magna*; ita in ea Sabbatum (quo solo, ex omnibus totius anni Sabbatis, Orientalibus jejunare est permissum) *Sabbatum magnum* dicebatur. Constit. Apostol. lib. 8. cap. 33. *Τὴν μεγάλην ἑβδομάδα πᾶσαν, καὶ τὴν μετ' αὐτήν, ἀργείτωσαν οἱ δοῦλοι, ὅτι ἡ μὲν πάθους ἐςὶν, ἡ δὲ ἀναςάσεως. Servi per totam magnam hebdomadam, et sequentem, quiescant: quoniam illa passionis est, haec resurrectionis.* Vide cap. antepenult. libri V. Constitut. cui titulus *Διάταξις περὶ τῆς μεγάλης τοῦ πάσχα ἑβδομάδος, Constitutio de magna Paschae hebdomada:* (haec enim proprie *Paschalis* hebdomada fuit ha-

bita, inter τεσσαρακοςὴν et πεντηκοςὴν interjecta, et tum ab illius 40. tum ab hujus 50. diebus distincta): et penult. *Περὶ τῆς παννυχίδος τοῦ μεγάλου σαββάτου, καὶ περὶ τῆς ἀναςασίμου ἡμέρας. De magni Sabbati pervigilio, et de die Resurrectionis.*

* §. 8. *l.* 10. *Ὁ πατὴρ αὐτοῦ Νικήτης*) *Nicetae Smyrnaei* vita habetur apud Philostratum: sed nostro hoc aliquanto senioris, quippe qui Nerva imperante maxime inclaruit.

* §. 8. *l.* 11. *Ἐπὶ τὸ ὄχημα, οἳ καὶ μεταθέντες αὐτὸν ἐπὶ τὴν καροῦχαν*) Euseb. *οἵ καὶ μεταθέντες αὐτὸν εἰς τὸ ὄχημα.* Sic et paullo post, ubi hic legitur, *ἀπὸ τοῦ ὀχήματος, ὡς καὶ κατιόντα ἀπὸ τῆς καρούχας*, apud Eusebium tantum habetur: *ὡς κατιόντα ἀπὸ τοῦ ὀχήματος.* Ut utrobique *καρούχας* sequioribus seculis, magis notum vocabulum hic substitutum fuisse videatur, vetere illo *τοῦ ὀχήματος* ad marginem annotato; quod ipsum quoque in textum, licet loco non suo, admissum fuerit. In Cyrilli vero Graeco-latino Glossario, *κάῤῥον* et *καρούχιον· Rheda* exponitur: et in Hesychii lexico vice versa, *ῥηδίων, καρούχων·* apud quem etiam *ἅρμα* est *ὄχημα, καροῦχα, δίφρος.* Latinis scriptoribus, *Plinio, Martiali, Suetonio*, et sequentibus Historiae Augustae scriptoribus, *Carrucae* vox usitatissima est. Indeque tum posteriorum Graecorum *καροῦχα* illa, tum vulgatum nostrum *Caroche*, suam traxit originem.

† §. 8. *l.* 16. *Καὶ τὰ τούτοις ἀκόλουθα*) Videtur legisse in Eusebiana Historia Rufinus, ac perperam vertisse, *et de cetero.* Finem autem capitis hujus cum initio sequentis Eusebius connectit. Apud Nicephorum reponi volo *εἰσελαύνοντι.* lib. 3. c. 35.

* *Ibid. Καὶ τὰ τούτοις ἀκόλουθα*) In Eusebio parenthesis ista non habetur: quam vetus noster Interpres ita expressit; *et reliqua quae solent Diabolo instigante narrari.*

* *Ibid. Διασώζεσθαι*) Ita etiam habetur in Eusebio MS. Saviliano: ubi in vulgatis is legitur simplex *σώζεσθαι*, pro quo Rufinus habet: *de cetero vivere securum.*

* §. 8. *l.* 26. *Προθύμως*) Ita etiam est in Eusebio Saviliano; non *πρόθυμος*, ut in editis.

* §. 8. *l.* 29. *Ἀκουσθῆναί τινα δύνασθαι*) Euseb. *πολλοῖς ἀκουσθῆναι.*

* §. 9. *l.* 5. *Οἱ παρόντες*) Euseb. *πολλοί*, Rufin. *plurimi.*

* §. 9. *l.* 8. *Λοιπὸν προσαχθέντα*) Euseb. *Λοιπὸν οὖν προσελθόντα.*

* §. 9. *l.* 13. *Ὡς ἔθος αὐτοῖς λέγων.*) Vel *λέγειν* potius. Euseb. *ἃ σύνηθες αὐτοῖς ἐςὶ λέγειν.*

† §. 9. *l.* 14. *Ὄμοσον τὴν Καίσαρος τύχην.*) Postea juratum per pietatem et victoriam Christianorum Imperatorum. In Concilio Ephesino: *Ζήνων χωρίου Σαγόρου τῆς τῶν Τεσσαρεσκαιδεκατικῶν αἱρέσεως, ἐπιγνοὺς τὴν ἀληθῆ πίςιν τῆς ὀρθοδοξίας* (al. *τῶν ὀρθοδόξων*) *καὶ παρακαλέσας τὸν ἁγιώτατον ἐπίσκοπον Θεοφάνιον, καὶ τὸν εὐλαβέςατον Χωρεπίσκοπον* (al. *ἐπίσκοπον*) *Ἰάκωβον, καὶ τὸν εὐλαβέςατον πρεσβύτερον καὶ οἰκονόμον Χαρίσιον, προσῆλθον τῇ ἁγιωτάτῃ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ· καὶ ἀναθεματίζω πᾶσαν αἵρεσιν, ἐξαιρέτως δὲ τῶν Τεσσαρεσκαιδεκατικῶν εἰς ἣν τὸ πρότερον ἐπλανώμην, καὶ συντίθεσμαι τῇ προγεγραμμένῃ ἐκθέσει τῆς ὁμολογίας* (al. *ὀρθοδοξίας*·) *ἀναθεματίζων καὶ τοὺς μὴ ποιοῦντας τὴν ἁγίαν ἡμέραν τοῦ πάσχα, καθὼς ἡ ἁγία καθολικὴ ποιεῖ ἐκκλησία· ἐξομνύμενος τὴν ἁγίαν καὶ ὁμοούσιον Τριάδα, καὶ τὴν εὐσέβειαν καὶ νίκην τῶν δεσποτῶν τῆς οἰκουμένης, Φλαυίου Θεοδοσίου, καὶ Φλαυίου* (al. *Φλαβίου*) *Οὐαλεντινιανοῦ τῶν αἰωνίων Αὐγούςων· εἰ δέ τι τούτων παρακαλεύσω ποτὲ, ὑποκεῖσθαί με τῇ τῶν νόμων αὐςηρίᾳ. τῇ δὲ χειρὶ ἐχρήσατο ὑπὲρ αὐτοῦ Φλαύιος Παλλάδιος, διὰ τὸ αὐτὸν παρόντα λέγειν, γράμματα μὴ εἰδέναι. Zenon Chorepiscopus Quartodecimanorum Haereseos, cognoscens veram fidem Catholicorum, et obsecrans sanctissimum Episcopum Theophanem, et reverendissimum Jacobum Chorepiscopum et reverendissimum Presbyterum et Oeconomum Charisium, accessi ad sanctam Dei et Catholicam Ecclesiam: et anathematizo omnem Haeresim, praecipue Quartodecimanorum, in qua prius erraveram; et consentio praescriptae expositioni orthodoxae fidei; anathematizans et eos qui non celebrant sanctum diem Paschae, sicut sancta Catholica Ecclesia celebrat: jurans per sanctam et consubstantialem Trinitatem, et per pietatem et victoriam dominorum orbis terrae, Flavii Theodosii, et Flavii Valentiniani semper Augustorum: si vero de his aliquid praevaricatus fuero umquam, subjacere me legum severitati. Manum vero accommodavi pro eo ego Flavius Palladius, eo quod praesens diceret, litteras se ignorare.* Graeca sumpsi e Bibliotheca Regia; Latina vero ex impressis libris.

† §. 9. *l.* 15. *Εἰπὲ. Αἶρε τοὺς ἀθέους.*) Hic quoque supplendus Ado descriptor Rufini, isto modo: *Conclama: Tolle sacrilegos.* Ad VII. Cal. Febr. De loquendi formula praeter ceteros consule S. Chrysostomum Hom. 46. in Acta Apostolorum.

* §. 9. *l.* 17. *Τῶν ἐν ςαδίῳ ἀνόμων ἐθνῶν*) Eusebius tantum habet, *τὸν ἐν τῷ ςαδίῳ.*

† §. 9. *l.* 22. *Καὶ ἀπολύω σε*) Lectio quoque Rufini.

* §. 9. *l.* 24. *Ὀγδοήκοντα καὶ ἓξ ἔτη ἔχω δουλεύων αὐτῷ*) Euseb. *Ὀγδ. καὶ ἓξ ἔτη δουλεύω αὐτῷ.* Videnda hic praefatio nostra: in qua anno aerae Christianae LXXXIII. Christo primum servire coepisse Polycarpum ostendimus, indeque cum Apostolis (qui tum superfuerant) conversatum; et Smyrnae Episcopum constitutum ab eis fuisse; ut ex Irenaeo, discipulo ipsius, confirmat Eusebius (lib. 5. hist. *κεφ. κς´.* et lib. 4. *κεφ. ιδ´.* cum lib. 3. *κεφ. λέ.*) Neque enim D. Petavio (in Epiphanianis Animadversionib. pag. 460.) tam facile concedimus, *cum uno duntaxat Apostolo Joanne Polycarpum versari potuisse:* ut neque famae illi communi quae apud antiquos obtinuit fidem, absque justa aliqua ratione, audemus detrahere, qua post Hierosolymitanae urbis excidium, ad Ecclesiae illius praefecturam Simeoni filio Cleophae committendam, *τῶν Ἀποςόλων καὶ τῶν Κυρίου μαθητῶν τοὺς εἰσέτι*

τῷ βίῳ λειπομένους ἐπὶ τ' αὐτὸν πανταχόθεν συνελεῖν, Apostolos et discipulos Domini, qui adhuc lucis usura fruebantur, ex omnibus locis in unum convenisse, traditum refert idem Eusebius (lib. 3. *κεφ. ιά.*) Ab eo vero excidio ad Polycarpi nostri conversionem, anni tantum elapsi sunt XIII. post quam anno deinceps XVII. vita functus est Johannes; a quo Smyrnae Episcopum constitutum fuisse Polycarpum, apud Tertullianum, de Praescript. cap. 32. et Hieronymum, in Catalogo, legimus. Et cum LXX. demum post ipsius Johannis obitum anno Polycarpus martyrium subierit; in Smyrnaeorum Ecclesia administranda plures eum annos exegisse consequitur, quam praecessores simul omnes, quorum tres primi (si Pseudo-Clementem, lib. VII. Constit. Apostolic. cap. 47. audire libeat) *Aristo, Strataeas* Loidis filius, et alter *Aristo,* fuerunt. In Hippolyti inedito de LXX. discipulis libello quartus *Apelles* nominatus reperitur: cujus etiam Apostolum, in Epistola ad Romanos (cap. XVI. 10.) mentionem fecisse, et Episcopum Smyrnae ante S. Polycarpum factum fuisse, in Synopsi sua refert Dorotheus, quanquam immediatum Polycarpi antecessorem fuisse *Bucolum,* in Polycarpi Actis Pionio adscriptis, Graecorum Menaeo (Febr.) 6. et 23. et Nicephori Histor. Ecclesiast. lib. 3. cap. 34. traditum habeatur: quem et primum illius sedis Episcopum fuisse Suidas affirmat; de Polycarpo nostro ita scribens. *Πολύκαρπος Ἰωάννου τοῦ Εὐαγγελιςοῦ καὶ Θεολόγου ἀκροατής, διαδόχος δὲ Βουκόλου τοῦ πρώτου ἐπισκοπήσαντος τῆς Σμυρναίων ἐκκλησίας· ὅς καὶ μετ' αὐτὸν δεύτερος τῆς ἐπισκοπῆς ἐκράτησε. Polycarpus Johannis Evangelistae et Theologi auditor, successor vero Bucoli qui primus Smyrnaeorum Ecclesiae praefuit: post quem ipse secundus Episcopatum obtinuit.* Sed sive unum sive plures in eo Episcopatu antecessores ille habuerit: illud constat, et a Christi passione ad Johannis obitum minus quam LXX. annorum spatium intercessisse; et ultra LXX. annos Episcopatum Smyrnensem obtinuisse Polycarpum. Quod si cuiquam minus credibile videatur, revocandus illi in memoriam est ex posterioribus seculis, *Remigius Rhemensis urbis Episcopus; qui, ut ferunt, septuaginta aut eo amplius in Episcopatu annos explevit:* ut apud Gregorium Turonensem, de gloria Confessorum, c. 79. legimus, quatuor nimirum supra septuaginta: si, ut Chronicon habet Sigeberti, anno CCCCLXXI. creatus Episcopus, anno demum DXLV. ex vita hac excesserit.

* §. 10. *l.* 3. *Εἰ κενοδοξεῖς ἵνα ὀμόσω τὴν Καίσαρος τύχην (ὡς σὺ λέγεις)*] Quare per *fortunam* sive *genium* Caesaris jurare noluerint veteres Christiani, rationem reddit Tertullianus, in capite 32. Apologetici. *Sed et juramus, sicut non per genios Caesarum, ita per salutem eorum, quae est augustior omnibus geniis. Nescitis genios daemonas dici, et inde diminutiva voce daemonia. Nos judicium Dei suspicimus in Imperatoribus, qui gentibus illos praefecit. Id enim in eis scimus esse, quod Deus voluit: ideoque et salvum volumus esse quod Deus voluit, et pro magno id juramento habemus.* Unde et sacramenti militaris formulam, sub Christianis Imperatoribus ita immutatam, proponit Vegetius; de re Militari, lib. 2. cap. 5. *Jurant per Deum, et per Christum, et per Spiritum sanctum, et per Majestatem Imperatoris quae, secundum Deum, generi humano diligenda est et colenda.*

* §. 10. *l.* 5. *Προσποιεῖς δὲ ἀγνοεῖν με, τίς εἰμι*) Euseb. *προσποιούμενος ὅς τίς εἰμι* rectius.

* §. 10. *l.* 12. *Ὑπὸ τοῦ Θεοῦ*) Id. *ἀπὸ Θεοῦ.*

* §. 11. *l.* 6. *Μεταθέσθαι με ἀπὸ*) Id. *μετατίθεσθαι ἀπό.*

† §. 11. *l.* 8. *Δαπανηθῆναι*) Ita etiam in codice Eusebiano Rufini Interpretis. Notandus porro est locus iste, ut ostendatur gravius exstitisse supplicium igni tradi, quam objici bestiis. Qua de re multi dixerunt.

* *Ibid. Δαπανηθῆναι*) Id. *δαμασθῆναι.* Rufin. *consumi.*

† §. 11. *l.* 15. *Τί βραδύνεις, φέρε ὃ βούλει.*) *Stantes autem Martyres in medio populi, ajunt ad Principes: Cur moras patimini? facite quod facturi estis.* In Passione XL. Martyrum. 2. Maccab. VII. 30. Joan. XIII. 27.

* §. 12. *l.* 4. *Οὐ μόνον μή*) Euseb. *μὴ μόνον μή.* Sic enim habet MS. Savilianus; repetito *μή.*

* §. 12. *l.* 7. *Ἑαυτοῦ κήρυκα*) Vox *ἑαυτοῦ* neque in Eusebio, neque in vetere Latino hujus Epistolae Interprete habetur. Per praeconem vero solitum interloqui judicem, *ex l. fustibus C. ex quibus caus. infam. irrog.* notat hic Baronius. *Κήρυκα* autem *Curionem* Rufinus reddidit: quam vocem bis etiam pro *praecone* usurpavit in Gallieno Trebellius Pollio.

* §. 12. *l.* 8. *Κηρῦξαι τρίτον*) Euseb. *κηρῦξαι τρὶς,* et vetus hujus Epistolae Interpres, *ter clamatum est,* quod Rufinus ad ipsum Polycarpum perperam retulit: loco hunc in modum reddito. *Misso igitur curione ad populum, jubet voce maxima protestari: Polycarpum tertio confessum Christianum se esse.*

* §. 12. *l.* 11. *Ἅπαν τὸ πλῆθος ἐθνῶν τε καὶ Ἰουδαίων τῶν τὴν Σμύρναν κατοικούντων*) Rufinus: *Universa multitudo tam Gentilium quam Judaeorum Smyrnensium civitatis.* Noster interpres: *Universus populus Judaeorum et Gentium qui Smyrnam colebat.* Seldenus: *Commune Gentium et Judaeorum quod Smyrnae tunc agebat;* ut referatur ad *τὸ Κοινὸν τῆς Ἀσίας,* quod eo tempore *Smyrnam* ad communia spectacula celebranda commigraverit. *Smyrnae* enim universitatis Asiae conventus aliquando fuit habitus, ut ex tertio marmore Arundelliano constat, in quo Septimius Publius *Smyrnae Κοινὸν Ἀσίας* vicisse dicitur; aliquando *Ephesi,* ut ex Edicto Marci Aurelii Antonini liquet, quod propositum fuit, *ἐν Ἐφέσῳ ἐν τῷ Κοινῷ τῆς Ἀσίας* (ut apud Eusebium videre licet, lib. 4. Histor. Eccles. *κεφ. ιγ'.*) aliquando in Asiae urbe aliqua alia; proprie nimirum dictae Asiae, vel Asiae saltem Lydiacae; quae praeter mediterraneam, etiam maritimam Lydiam, ab Aeolibus et Ionibus habitatam,

comprehendebat: ut in libello nostro de variis *Asiae* acceptionibus declaravimus.

* §. 12. *l.* 15. *Οὗτός ἐςιν ὁ τῆς ἀσεβείας διδάσκαλος*) Pro *ἀσεβείας* restituendum esse *Ἀσίας*, Eusebii, Rufini, et veteris nostri Interpretis consentiens hic evincit authoritas. In Hieronymi Scriptorum Ecclesiasticorum Catalogo, totius Asiae princeps appellatur Polycarpus: et in hac Smyrnensis Ecclesiae Epistola, *διδάσκαλος ἀποςολικὸς καὶ προφητικὸς*, et *διδάσκαλος ἐπίσημος*. pro quo, in vetere Interprete positum legimus: *Magister adhuc vocatur a populo.*

* §. 12. *l.* 18. *Μὴ θύειν μηδὲ προσκυνεῖν τοῖς θεοῖς*) Mutilatus locus iste legitur in vulgatis Eusebii exemplaribus: qui tamen a Rufino integre habetur conversus, *ne immolent, neve adorent Deos.*

* §. 12. *l.* 20. *Τὸν Ἀσιάρχην Φίλιππον*) *Philippum munerarium*, Rufinus et Christophorsonus reddiderunt: quos idcirco *ἀγωνάρχην* hic legisse P. Halloixius existimat, addens, *eam vocem loco huic congruere, ubi populus petit immitti leones in Polycarpum. Petere autem non a Praefecto Asiae qui non alius erat quam Proconsul, et Tatius Quadratus appellabatur; sed ab alio, cui erat Philippo nomen, qui respondit jam complesse se munus certaminum sive venationum* .. qui a doctissimo Salmasio (in Plinian. exercit. pag. 805.) discere potuisset, fuisse *Ἀσιάρχας sacerdotum principes, et ἱεράρχας potius quam rectores provinciarum; qui non mittebantur ex proceribus Romanis, ad regendam Asiam, sed ex ipsismet primoribus Asiae et opulentissimis civibus eligebantur ad munera edenda*, vel a Gabriele Albaspinaeo (Observat. lib. 1. cap. 22.) *Ἀσιάρχην non Praesidem aut Principem, sed Sacerdotem Asiae et Munerarium significare, eundemque qui ludos praestat suis sumptibus*, quamquam et magistratum gessisse eum, non sacerdotium solum, doceat in loco citato Salmasius: de quo etiam, in annotationibus ad quartum marmor Arundellianum consulendus est Seldenus noster; et Interpretes Act. 19, 31.

* §. 12. *l.* 23. *Ἐπειδὴ ἐπληρώκει τὰ κυνηγέσια*) Vel *ἐπεπληρώκει*, potius. Rufin. *quia jam editionis suae munus explesset.* Noster Interpres: *tempore jam muneris exsoluto.* Albaspin. lib. 1. Observat. cap. 22. responsi sententiam refert: *munus se dedisse quod apparare debuerat, eoque se posthac liberum solutumque munere videri.* Cujusmodi vero *κυνηγέσια* sint hic intelligenda partim ex Actis Pionii intelligere possumus; in quibus *Terentius, qui tunc venationes curabat, ad Asclepiadem: Te, inquit, accusabo, ut bestiis damnatum in munere gladiatorio filii mei*, partim ex Glossarii Basilicorum, a Carolo Labbaeo editi, explicatione illa. *Κυνηγοὺς καλῶ ἐν τῷ νόμῳ τοὺς θηριομάχους.* De quibus venatoribus accipienda sunt illa Augustini Psalm. 102. *Qui venatoribus donant, quare donant? dicant mihi quare donant venatori? Hoc in illo amat, in quo nequissimus est; hoc in illo pascit, hoc in illo vestit: ipsam nequitiam publicam spectaculis omnium*, et in Psalm. 147. *Vident homines venatorem, et delectantur: vae miseris, si non se correxerint. Qui enim vident venatorem et delectantur, videbunt Salvatorem et contristabuntur. Quid illis miserius, quibus Salvator saluti non erit? Non ergo mirum, quia illis quibus voluptati est homo pugnans, non erit saluti Deus liberans.* Vide Tertullian. de Spectaculis, cap. 12. et 19. et P. Fabr. Semestr. lib. 2. cap. 7.

* §. 12. *l.* 25. *Ὥςε τὸν Πολύκαρπον*) Ex Eusebio, Rufino, et nostro Interprete legendum; *ὥςε ζῶντα τὸν Πολύκ.*

* §. 12. *l.* 26. *Κατακαυθῆναι*) Euseb. *καῆναι*, vel, ut est in MS. Saviliano, *κατακαῆναι.*

† *Ibid.* *Ἔδει γάρ*) A manu Nicephori fuit, *ἔδει γὰρ αὐτῷ προφητικῷ γε ὄντι ἀνδρὶ, μὴ τὸ ὁραθὲν ἐκεῖνο διαπεσεῖν.* At ediderunt *ἐκείνῳ.*

* §. 13. *l.* 1. *Ταῦτα οὖν μετὰ τοσούτου τάχους ἐγίνετο*) Hinc expressa sunt illa in Actis Theodori Tironis, apud Metaphrast. Februar. 17. *Dicto citius res mandata fuit executioni: (θᾶττον ἢ ἐλέχθη, καὶ τὸ ἔργον ἠνύετο) lictoribus ex officinis et balneis ligna repente colligentibus;* et apud Vincentium, lib. 12. Speculi historial. cap. 94. *Omnes populi civitatis cum festinatione ligna a balneis rapientes, construxerunt rogum.*

* §. 13. *l.* 5. *Ξύλα καὶ φρύγανα*) Sic et apud Eusebium in MS. Saviliano: nam in editis conjunctio desideratur. *Φρύγανα* vero Rufinus *sarmenta*, noster Interpres *malleola*, vel *malleolos* potius, reddidit, qua utraque voce etiam Cicero est usus: illa in oratione pro Milone: *plena omnium malleolorum, ad urbis incendia comparatorum*, ac lib. 1. in Verrem, *ligna et sarmenta circumdare, ignemque subjicere coeperunt.* Tertullian. sub finem sui pro Christianis Apologetici: *Licet nunc sarmentitios et semaxios appelletis, quia ad stipitem dimidii axis revincti, sarmentorum ambitu exurimur: hic est habitus victoriae nostrae, haec palmata vestis; tali curru triumphamus.*

† §. 13. *l.* 6. *Ὑπουργούντων*) In Rufino forsan scribendum, *servientibus*, non *ferventibus*, quamvis Ado hoc cum libris impressis, et scriptis tribus quos vidi retineat.

* §. 13. *l.* 7. *Ὅτε δὲ ἡ πυρκαϊά*) Euseb. *ἀλλ' ὅτε ἡ πυρά.*

* §. 13. *l.* 13. *Ἄψηται*) Euseb. *ἐφάψηται.*

* *Ibid.* (*Ἐν*) *παντὶ γὰρ καλῷ*) *Ἐν* additum est ex Eusebio: a quo etiam vox *καλῷ* abest.

* §. 13. *l.* 15. *Πρὸ τῆς μαρτυρίας ἐκεκόσμητο*) Euseb. *πρὸς τῆς πολιᾶς κεκόσμητο*, vel, ut est in MS. Saviliano, *ἐκεκόσμητο.*

† §. 13. *l.* 19. *Προσηλοῦν*) Ad firmitatem, non ad supplicium. Moneo: ne abripiaris auctoritate hominis eximii Justi Lipsii, qui III. de Cruce 30. interpretatur, *cruci sufficere*, intolerando errore..

* *Ibid.* *Προσηλοῦν*) *Αὐτὸν*, additur in Eusebio.

* §. 13. *l.* 20. *Ὁ γὰρ δούς μοι*) Euseb. *Ὁ γὰρ διδούς.* Rufin. *Qui enim dedit mihi.* Similia his quoque habentur in Actis Graecis MSS. Theodori. *Μελλόντων δὲ καὶ προσηλοῦν, οὐκ ἠνέχετο. Ἄφετέ με λέγων. Ὁ γὰρ δοὺς οὐδὲν ἀγενὲς πρὸς τὴν τοῦ πυρὸς ὑπο-*

μεῖναι θέαν, *αὐτὸς δώσει πάντως καὶ τῆς τῶν ἥλων ἐκτὸς ἀσφαλείας*, *τὴν τοῦ πυρὸς ὑποςῆναι καῦσιν*, quod in Actis ejus Latinis, apud Vincentium ita habetur expressum. Quaestionarii cogitaverunt, ut eum clavis configerent. Quibus ille dixit: sinite me. Qui enim mihi dedit tolerantiam in omnibus, dabit etiam, ut sine confixione clavorum ignis impetum cum laetitia possim sufferre.

* §. 13. *l.* 22. *Ἀσάλευτον*) Euseb. *ἀσκύλτως*, Rufin. *immobiliter.*

* §. 14. *l.* 4. *Ἐπίσημος*) *Ἀναφερόμενος* in Eusebio, *assumptus* in Rufino, additur, pro quo, *ἡτοιμασμένον*, hic postea subjicitur.

* *Ibid.* *Εἰς προσφορὰν*, *ὁλοκάρπωμα*) Euseb. *ὁλοκαύτωμα*. A Graecis vero interpretibus, Hebraeorum עולה non per *ὁλοκαύτωμα* solum redditur, sed interdum etiam per *ὁλοκάρπωμα*: ut Levit. 1, 14. et 16, 24. Deest vero in Eusebio illud, *εἰς προσφοράν.*

* §. 14. *l.* 5. *Τῷ Θεῷ ἡτοιμασμένον*, *ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανόν*) Pro his, in Eusebio tantum habetur, *Θεῷ παντοκράτορι.*

* §. 14. *l.* 7. *Κύριε ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ*) Desunt ista in Eusebio et Rufino.

* §. 14. *l.* 10. *Περὶ σοῦ*) Sic et apud Nicephorum. Eusebius *περὶ σέ.*

* §. 14. *l.* 16. *Με μέρος ἐν ἀριθμῷ τῶν μαρτύρων σου*) Pronomina *με* et *σου*, in Eusebio non habentur.

* §. 14. *l.* 17. *Τοῦ Χριςοῦ σου*) Sic et in Eusebio Saviliano et Rufino: nam in Graecis editis *σου* desideratur.

† §. 14. *l.* 22. *Καὶ προεφανέρωσας καὶ ἐπλήρωσας*) Sic etiam Rufinus.

* *Ibid.* *Καὶ προεφανέρωσας καὶ ἐπλήρωσας*) Euseb. *προφανερώσας καὶ πληρώσας.*

* §. 14. *l.* 26. *Σὺν τῷ αἰωνίῳ καὶ ἐπουρανίῳ Ἰησοῦ Χριςῷ*, *ἀγαπητῷ σου παιδί· μεθ' οὗ σοι καὶ Πνεύματι ἁγίῳ ἡ δόξα*) Praepositiones in hac Doxologia apud Eusebium immutatae leguntur, *διὰ τοῦ αἰωνίου ἀρχιερέως Ἰησοῦ Χριςοῦ τοῦ ἀγαπητοῦ σου παιδός· δι' οὗ σοι σὺν αὐτῷ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ*, quod in Arianorum favorem factum suspicari quis posset: nisi et a nostro Interprete ita locus fuisset redditus: *per aeternum Pontificem omnipotentem Jesum Christum: per quem tibi et cum ipso et cum Spiritu Sancto, gloria.* et a Rufino: *per aeternum Deum et Pontificem Jesum Christum, dilectum filium tuum: per quem, et cum quo, tibi cum Spiritu Sancto, gloria.*

* §. 14. *l.* 29. *Αἰῶνας*) *Τῶν αἰώνων*, in editis Eusebii exemplaribus additur: licet in MS. Saviliano, et Rufino, non legatur. Noster tamen Interpres *secula* habet *seculorum.*

* §. 15. *l.* 5. *Μέγα*) In Eusebio vox haec non habetur.

* §. 15. *l.* 6. *Ἐτηρήθημεν*) Euseb. *ἐτηρήθησαν.*

* §. 15. *l.* 8. *Ὥσπερ ὀθόνη πλοίου ὑπὸ πνεύματος πληρουμένη*) Euseb. in genitivo habet, *ὀθόνης πληρουμένης*. Rufinus: *specie quasi veli navis vento sinuati.*

* §. 15. *l.* 12. *Ἄρτος ὀπτώμενος, ἢ ὡς*) Non habentur ista in Eusebio, vel Rufino.

* §. 15. *l.* 15. *Ἀντελαβόμεθα*) Sic et Eusebius Savilianus: ubi editi, *ἀντελαμβανόμεθα.*

* §. 16. *l.* 2. *Οὐ δυνάμενον αὐτοῦ τὸ σῶμα ὑπὸ τοῦ πυρὸς δαπανηθῆναι*) In Martyrologio quoque Romano, Januar. 26. ab igne minime laesus fuisse Polycarpus dicitur. Indeque Romae in Ecclesia S. Stephani in Coelio adscripta illi cernitur Siracidae ista sententia, Ecclesiastic. 51, 6. *In medio ignis non sum aestuatus:* subjecto etiam, in eam sententiam, hoc epigrammate:

Phoenicem si quis medio miretur in igne
Emori, et exstructo se reparare rogo;
Obstupeat, Polycarpe, avidas tibi parcere flammas,
Non ausas sacra te violare face.
Mille nitent taedae, rutilantque hinc inde favillis,
Atque in te Dominum, quem colis ipse, colunt.
Praemia nunc majora tibi sed reddit Olympus,
Ignea qui pedibus subjicit astra tuis.

* §. 16. *l.* 4. *Κομφέκτορα*) Latinum hoc *confectoris* vocabulum retinuit quoque Eusebius; et ex Rufino etiam Ado et Notkerus in suis Martyrologiis. Noster Interpres *congestorem ignis* reddidit. In Glossis Basilicorum a Labbaeo editis *Κομφάκτωρ*, *κατασκευαςὴς* exponitur.

* §. 16. *l.* 5. *Ξιφίδιον*) Euseb. *τὸ ξίφος.*

* §. 16. *l.* 6. *Περιςερὰ καί.*) De columba hac altum est apud Eusebium et Rufinum silentium.

* §. 16. *l.* 10. *Ὁ θαυμασιώτατος*) Habetur in Eusebio Saviliano: sed non in libris editis, a quibus, et Saviliano quoque, sequentes duae voces absunt, *μάρτυς Πολύκαρπος.*

* §. 16. *l.* 15. *Ἐξαφῆκεν*) Euseb. *ἀφῆκεν.*

* §. 16. *l.* 16. *Ἐτελειώθη*) Ita et Eusebius Savilianus: ubi editi habent, *ἐτελέσθη.*

* §. 17. *l.* 8. *Τὸ λείψανον*) Euseb. *τὸ σωμάτιον*, pro quo *reliquias* Rufinus, *corpus* noster posuit Interpres.

* §. 17. *l.* 11. *Ὑπέβαλε γοῦν*) Euseb. *ὑπέβαλον γοῦν τινες.*

* §. 17. *l.* 13. *Δὲ Ἄλκης*) Euseb. *δὲ Δάλκης*, vel, ut MS. Savilianus habet, *δ' ἄλκης*. In Rufino est *Dalca*; in nostro Interprete *Alces;* multo rectius. *Alces* enim notum satis est mulieris inter Smyrnaeos nomen; vel ex illa Ignatii salutatione, in Epistola ad eosdem. *Ἀσπάζομαι Ἄλκην τὸ ποθητόν μοι ὄνομα.* *Saluto Alcen, desiderabile mihi nomen.*

* *Ibid.* *Τῷ ἄρχοντι*) Euseb. *τῷ ἡγεμόνι*, id est Proconsuli.

† §. 17. *l.* 15. *Ταφῇ*) Vox Eusebio reddenda ex Rufini versione. Paucis verbis ante, *ἐντυχεῖν* est adire ad petendum.

* *Ibid.* *Ταφῇ*) Non habetur vox ista in Eusebio.

* §. 17. *l.* 17. *Εἶπον*) Ita Eusebius: sed *ὑπέβαλε*, quod praecessit, requirit hic *εἰπών.*

* §. 17. *l.* 19. *Λαμβάνειν*) Euseb. *αὐτὸν λαμβάνειν.*

* §. 17. *l.* 23. (*Ἄμωμον ὑπὲρ ἁμαρτωλῶν*)] Parenthesis ista neque in Eusebio habetur, neque in Rufino, neque in vetere nostro Interprete.

* §. 17. *l.* 24. *Σέβεσθαι*) Euseb. *σέβειν.* Cum Smyrnensis vero Ecclesiae doctrina hic tradita, convenit et illa Augustini, in

lib. de vera Religione, cap. LV. *Non sit nobis religio cultus hominum mortuorum: quia si pie vixerunt, non sic habentur ut tales quaerant honores; sed illum a nobis coli volunt, quo illuminante laetantur meriti sui nos esse consortes. Honorandi ergo sunt propter imitationem, non adorandi propter religionem.*

* §. 17. *l.* 30. *Κοινωνούς τε καὶ συμμαθητάς*) Eusebius *συγκοινωνούς τε καὶ μαθητάς*, rectius *συγκοινωνούς τε καὶ συμμαθητάς*.

* §. 18. *l.* 1. *Ὁ ἑκατόνταρχος (κεντυρίων)*] Apud Eusebium tantum est *ὁ ἑκατοντάρχης*: pro quo recentius vocabulum posterioribus temporibus videtur substitutum, antiquiore illo ad marginem apposito, quod in contextum postea receptum fuerit, ut in *καρούχας* voce factum, jam ante annotavimus. Fasti Siculi *Κεντυρίωνος* vocem retinent: periocham hanc ita exprimentes. *τοῦ Κεντυρίωνος τὴν τῶν ἐπισυναχθέντων Ἰουδαίων καὶ Ἐθνικῶν φιλονεικίαν θεασαμένου, τεθεὶς ὑπ' αὐτῶν ἐν μέσῳ, ἐκάη ζῶν. Centurione congregatorum Judaeorum Ethnicorumque concitationem animorum cernente positus ab ipsis in medio, vivus igni traditus est.*

* §. 18. *l.* 2. *Τῶν Ἰουδ.*) Euseb. et Fasti Siculi, *τὴν τῶν Ἰουδ.* recte.

* §. 18. *l.* 3. *Τοῦ πυρός.*) Pro hoc, apud Eusebium legitur, *ὡς ἔθος αὐτοῖς.* In Rufino, et Fastis Siculis neutrum habetur.

* §. 18. *l.* 4. *Οὕτω*) Euseb. *Οὕτως.*

* §. 18. *l.* 10. *Τὴν τοῦ μαρτυρίου αὐτοῦ ἡμέραν γενέθλιον*) Maximinus, vel quicunque author fuit libri 3. Commentariorum in Job, Origeni perperam adscriptorum: *Nos non nativitatis diem celebramus, cum sit dolorum atque omnium tentationum introitus: sed mortis diem celebramus, utpote omnium dolorum depositionem, atque omnium tentationum effugationem. Diem mortis celebramus, quia non moriuntur hi, qui mori videntur.* Petrus Chrysologus, Serm. CXXIX. in S. Cyprianum martyrem: *Natalem sanctorum cum auditis, charissimi, nolite putare illum dici, quo nascuntur in terram de carne; sed de terra in caelum, de labore ad requiem, de tentationibus ad quietem, de cruciatibus ad delicias, non fluxas, sed fortes et stabiles et aeternas, de mundanis vilibus ad coronam et gloriam. Tales natales digne Martyrum celebrantur*, de quibus et ipse Cyprianus Epist. XXXVII. ad Presbyteros et Diaconos Ecclesiae Carthaginensis: *Dies eorum, quibus excedunt, adnotate; ut commemorationes eorum inter memorias Martyrum celebrare possimus.*

* §. 18. *l.* 11. *Εἴς τε τὴν τῶν ἠθληκότων μνήμην*) Euseb. *εἴς τε τὴν τῶν προηθληκότων μνήμην.* Rufinus: *Sed et cum eo eorum memorias qui prius passi fuerant celebramus; ut sequentium animi ad praecessorum viam* (vel *vitam*) *exemplis insignibus suscitentur.* Paulo post. *σὺν τοῖς ἀπὸ Φιλαδελφίας δωδέκατος*) Pro *δωδέκατος*, Eusebius habet *δώδεκα*: consentientibus etiam Rufino, Nicephoro, vetere nostro Interprete, et Latinorum omnibus Martyrologiis ad 26. Januarii diem.

† §. 19. *l.* 3. *Ἐν Σμύρνῃ*) Martyrologium S. Hieronymi dictum, Spicilegii Acheriani Tom. 4. *VII. Kal. Febr. In Nicaea Smyrnae, Passio sancti Polycarpi Episcopi.* Corrupte. Debet emendari: *In Asia, Smyrnae;* vel *In Lycia, Smyrnae.* Nam Smyrna urbs Ioniae in Asia est. Perperam autem Lyciae tribuitur a Pseudo-Hieronymo de locis ex Actis Apostolorum.

* §. 19. *l.* 6. *Οὐ μόνον.*) Quae sequuntur, usque ad finem in Eusebio non habentur.

* §. 19. *l.* 16. *Τὸν Κύριον ἡμῶν*) *Ἰησοῦν Χριςὸν, σωτῆρα τῆς ψυχῆς ἡμῶν*, ex vetere Latino Interprete, et *corporum* quae sequitur antithesis, videtur addendum.

* §. 19. *l.* 18. *Ποιμένα τῆς κατὰ τὴν οἰκουμένην καθολικῆς ἐκκλησίας*) Filium Dei hic celebrat Smyrnensis Ecclesia, ut Oecumenicum Ecclesiae Pontificem simul cum *Spiritu Sancto, per quem cuncta cognoscimus*, ut in Latino habetur additum.

* §. 20. *l.* 4. *Μεμηνύκαμεν διὰ τοῦ ἀδελφοῦ ἡμῶν Μάρκου*) Vetus Interpres *nunciavit*, vel *nunciavi* potius, per fratrem Marcum. Singulariter enim ista enuntiat, quae pluraliter in Graeco rectius efferuntur, utpote non a singulari aliqua persona, sed a tota Smyrnensi Ecclesia profecta.

* *Ibid. Διαπέμψασθε.*) Vet. Interpres *nunciate.* Ex quo restituendum, quod in Graeco desiderabatur: *διαπέμψατε*, vel *ἀναδείξατε*, vel quid simile.

* §. 20. *l.* 9. *Τῷ δυναμένῳ.*) Leg. *τὸν δυνάμενον.*

† §. 21. *l.* 1. *Μαρτυρεῖ δὲ ὁ μακάριος Πολύκαρπος*) Quando contigerit B. Polycarpi Martyrium, Chronologicae disciplinae consulti certant: nec nostrarum virium est componere tantas lites. Atque ego jam longae navigationis taedio, molestiis, labore fractus et confectus plane, ad optatum portum omnibus velis remisque contendo. Itaque Notarum finis esto hic. Tu Lector, de paucis bonis Illuminatori omnis hominis gratias mecum age. Errores vero, multos dubio procul, pervelim condones ingenii mei tenuitati. Deum optimum maximum deprecemur, ut det nobis in sacris disciplinis quotidie proficere; non ad vanam mentis curiositatem, aut fallacem saeculi pompam, sed ad utilitatem Ecclesiae suae nostramque in Christo Jesu salutem.

* *Ibid. Μαρτυρεῖ δὲ ὁ μακάριος Πολύκαρπος μηνὸς Ξανθικοῦ δευτέρᾳ ἱςαμένου*) *Secundam mensis Aprilis* perperam interpretatus est P. Halloixius, in fine Notationum ad Vitae Polycarpi, cap. 12. indeque temere conclusit, *haec ab ignaro quopiam ad calcem Epistolae martyrii adjecta censeri debere*, quum Juliani *Syro-Macedonum* menses non fuerint hic accipiendi (ut ille putavit): sed *Smyrnaeorum*, apud quos Polycarpus passus est. Hos vero a XXV. die Martii *Xanthicum* suum inchoasse, in mox edenda de anno Solari Macedonum et Asianorum Dissertatione declaraturi sumus.

* §. 21. *l.* 3. *Πρὸ ἑπτὰ καλανδῶν Μαΐων*) Sic habet et vetus Interpres: sed longe meliore codice usus est Constantinopolitanus Chronographus, Siculorum Fastorum author; qui *πρὸ ἑπτὰ καλανδῶν Ἀπριλλίων, τῷ μεγάλῳ σαββάτῳ, ὥρᾳ ή. septimo Kalendas*

Aprilis, magno Sabbato, hora octava, Polycarpum igni traditum fuisse, retulit. Verum enim Polycarpi Natalem in XXVI. die Martii esse statuendum, et Asiani anni ratio, et magni Sabbati character evincit: licet apud Latinos XXVI. Januarii, apud Graecos Februarii XXIII. (die eodem quo apud Latinos Polycarpi Presbyteri, socii S. Sebastiani) ejus celebretur memoria. Ex quibus etiam characteribus manifeste deprehenditur, anno vulgaris aerae Christianae CLXIX. et imperii M. Aurelii Antonini *nono* passionem ejus contigisse: quae in Fastis Siculis ad *quartum*, in vulgatis Eusebii Chronicis ad *septimum*, in MSS. quibusdam ad *sextum*, in Pseudo-Dextri vero Chronico ad *nonum* ejusdem Imperatoris annum habetur apposita. Nam quod Socratem (lib. 5. *κεφ. λβ'.* et Histor. Tripartit. lib. 9. cap. 38.) ad *Gordiani*, et in Graecorum Menaeo (Febr. 23.) ad Decii tempora illa relata legitur; adeo ab omni veritatis specie alienum est, ut refutatione nulla indigeat.

* §. 21. *l.* 5. *Ὑπὸ Ἡρώδου) Εἰρηνάρχου, υἱοῦ ὄντος Νικήτου*, in Fastis Siculis additur, ex praecedenti historia.

* *Ibid. Ἐπὶ ἀρχιερέως Φιλίππου.)* Qui prius *Ἀσιάρχης*, nunc *Ἀρχιερεὺς* appellatur. Nam *Ἀσιαρχία*, *Βιθυναρχία* et *Καππαδοκαρχία*, inter *ἔθνους ἱερωσύνας* recensentur a Modestino l. 6. §. 14. D. *de excusationib.* sicut Phoeniciarchia et Syriarchia inter species *Sacerdotii*, in Constantini M. Rescripto, l. 1. C. *de naturalibus liberis.* Cum enim sacra haberentur ista certamina, et festivis diebus in Deorum honorem exhiberi solita: qui eis praeerant in Sacerdotum ordinem prius cooptabantur. Quo spectat illa Alexandri Imp. Constitutio l. unic. C. *de pericul. successor. parent. Si de proprio suo patrimonio muneris editionem tuo nomine pater tuus repromisit, ideoque etiam Sacerdotem te creari impetravit: onus erogationis commune omnium haeredum ejus esse Praeses provinciae non ignorabit.* Ita ex Basilicis, Cujacius in l. 8. C. *de muner. patrimon. ἡ ἱερωσύνη, τουτέςιν τὸ ἐπιτελεῖν τὰ κυνηγέσια.* Atque ut *Alytarchae* et *Syriarchae munerum* ac *ludorum* meminit Leo Imp. in l. unic. C. *de Offic. Comit. Orient* ita *Alytarcharum, Syriarcharum, Agonothetarum, itemque Asiarcharum, et ceterorum quorum nomen votiva festivitatis sollemnitas dedicabit*, in Honorii et Theodosii Constitutione fit mentio, lib. 15. Cod. Theodos. tit. 9. *de expensis ludor.* l. 2.

* §. 21. *l.* 6. *Τραλλιανοῦ)* Si quaeratur, unde contigerit, ut homo *Trallianus* munus *Smyrnae* ediderit: in memoriam est revocandum, alios fuisse singularium Asiae urbium, *ἀρχιερεῖς*, alios totius provinciae. Ita *Pergami*, exempli gratia, unoquoque anno duo electi sunt *ἀρχιερεῖς*, qui spectaculis et agonibus publicis praeessent; circa aequinoctium autumnale, sive anni Asianorum initio, unus, et post septem menses vigente vere, alter: ut ex Galeno, de composit. medicam. per genera, lib. 3. cap. 2. intelligimus. Sed habebant praeterea Asiani *κοινὰ τὰ βουλευτήρια, κοινοὺς τοὺς νεὼς καὶ τοὺς ἀγῶνας, communes curias, communia templa, communes ludos;* ut in oratione de concordia ad Asianas civitates, docet Aristides qui et argumentum inde ducit, ad dissidia, hisce de rebus inter eas orta, componenda. *Θαυμάζομεν δὲ, ὅτι σεμνύνεσθε μὲν οὐχ ἥκιςα τοῖς ναοῖς καὶ τοῖς ἀγῶσι, οὓς κοινοὺς νομίζετε, ὑπὲρ δὲ αὐτῶν τούτων διεςήκατε. καίτοι ὅταν οἷς ὡς κοινοῖς ἀγάλλεσθε, ὑπὲρ τούτων ἐρίζητε, ὑπὲρ τοῦ λοιπὸν ταυτὰ φρονήσετε; Miror autem vos, cum de templis ac certaminibus, quae communia ducitis, non leviter soleatis gloriari, nunc de iisdem inter vos dissidere. Atqui cum de iis rebus, quibus tanquam communibus gaudetis, inter vos contenditis; de qua re tandem consentietis?* Communia vero templa et certamina requirebant etiam *τὴν ἱερωσύνην τὴν κοινὴν τῆς Ἀσίας, commune totius Asiae Sacerdotium:* quod sibi aliquando fuisse delatum, in 4. *ἱερῶν λόγῳ* narrat idem Aristides. De quo illud Papiniani capiendum, in l. 8. D. *de vacat. et excusat. muner. In Asia Sacerdotium provinciae suscipere non coguntur numero liberorum quinque subnixi.* Atqui hi *ἀρχιερεῖς* illi erant, qui *Ἀσιάρχαι* vocabantur: quos ut, plures fuisse, ex Act. 19, 31. ita eorum aliquos ex *Trallianorum* numero semper deligi fuisse solitos, ex verbis illis Strabonis liquet, lib. 14. *Καὶ ἀεί τινες ἐξ αὐτῶν εἰσιν οἱ πρωτεύοντες κατὰ τὴν ἐπαρχίαν, οὓς Ἀσιάρχας καλοῦσι. Atque ex eis* (Trallianis) *semper sunt primarii provinciae, quos Asiarchas vocant.* Ut mirum videri non debeat, Philippum Trallianum Smyrnae, *ἐν τῷ κοινῷ τῆς Ἀσίας* (cui ob conventus frequentiam et celebritatem, totius Asiaticae provinciae Proconsul interfuit) *κυνηγέσια*, pro muneris sui ratione, exhibuisse.

* §. 21. *l.* 6. *Ἀνθυπατεύοντος Στρατίου Κοδράτου) Statii Quadrati*, in vetere nostro Latino Interprete legitur: *ἐπὶ ἀνθυπάτου Τατίου Κοδράτου*, in Fastis Siculis. Est autem *Quadratus* hic, quem suo tempore Asiae praefecturam suscepisse, in 4. *ἱερῶν λόγῳ*, memorat Aristides. *Ἀφικομένου Κοδράτου τοῦ ῥήτορος ἐπὶ τὴν τῆς Ἀσίας ἀρχήν·* idemque, ut videtur, qui ante biennium cum M. Aurelio Vero Aug. Romae ordinarium gesserat Consulatum.

* §. 23. *l.* 1. *Ταῦτα μετεγράψατο Γάϊος ἐκ τῶν Εἰρηναίου)* Vitam Polycarpi *primum Graece conscripsisse Caium, S. Irenaei Lugdunensis Episcopi discipulum*, non recte hinc colligit P. Halloixius (Praefat. in Eccl. Orient. script. tom. 1.) Nam aliud nihil hinc deduci potest, quam ex Irenaei exemplaribus *Gaium*, ut ex Gaii exemplaribus Socratem Corinthium, praesentem hanc Smyrnensis Ecclesiae Epistolam transcripsisse.

* §. 23. *l.* 3. *Ὃς καὶ συνεπολιτεύσατο τῷ Εἰρηναίῳ.)* Si cum Irenaeo conversatus est hic *Gaius*, vel idem fuit, vel eodem saltem tempore vixit cum *Gaio* Presbytero, qui Romae sub Victore et Zephyrino Episcopo claruit; qui et contra Proclum Montanistam conscripsit, et Labyrinthum, et commenta-

rium *περὶ τῆς τοῦ παντὸς αἰτίας* vel *οὐσίας* qui a quibusdam Fl. Josepho, a nonnullis Justino Martyri, à quibusdam etiam ipsi Irenaeo perperam est adscriptus. Cujus, in Ecclesiastica sua historia, Eusebius saepius, in Ecclesiasticorum Scriptorum Catalogo Hieronymus, et in Bibliotheca sua (cod. XLVIII.) meminit Photius. Ibid.

* §. 24. *l.* 2. *Ἀναζητήσας αὐτὰ κατὰ ἀποκάλυψιν φανερώσαντός μοι Πολυκάρπου· καθὼς δηλώσω ἐν τῷ καθεξῆς.*) Cum Smyrnensis Ecclesiae, de Polycarpi martyrio, Epistolae quo P. Halloixius usus est exemplari, integra quoque Polycarpi Vita conjuncta legebatur: quam *Pionium* (hic commemoratum) *hominem Graecum, admonitu divino, perquisivisse et perscripsisse*, ille asserit, (Praefat. in tom 1. Eccles. Oriental. scriptor.) quam vere judicare illi rectius poterunt, quibus manuscriptum illum codicem percurrere licuit. Ibid.

ADMONITIO
IN MARTYRIUM SS. PTOLEMAEI etc.

1. Inutile esset de istius narrationis sinceritate vel auctoritate fusius disserere, cum Lectorem monuisse sufficiat eam desumtam esse ex sancti Justini Martyris Apologia prima, quam secundam debere appellari eruditi consentiunt, utpote quae post alteram, et paullo ante ipsius Justini passionem conscripta est. **Acta ex S. Justino.**

2. Porro hanc Apologiam Antonino Pio Imperatori, non vero ejus successori Marco Aurelio, ut sentit Eusebius, oblatam fuisse contendit Henricus Valesius in notis ad cap. 17. lib. 4. historiae Eusebianae, ac proinde Ptolemaei ac ejus sociorum martyrium ad ejusdem Antonini Pii tempora debere referri. Tria potissima ejus argumenta sunt ad id probandum: quorum solutio cum ad recte statuendum tum Ptolemaei ac sociorum ejus, tum etiam sancti Justini passionis tempus necessaria sit, ea paucis expendere operae pretium est. *Primo* itaque objicit Valesius, quod in hac Apologia Libellus dicatur a muliere *Imperatori* oblatus. *Non* ergo, inquit, *Antonini Pii successoribus; alias Justinus in plurali numero Imperatoribus dixisset: Marcus enim et Verus ambo simul erant Augusti. Secundo* contendit vir eruditus, haec Lucii verba judicem comppellantis, *non haec decent Imperatorem Pium, non Philosophi Caesaris filium,* quae optime Antonino Pio congruunt, de Marco intelligi non posse. *Tandem* probat Urbicium seu Urbicum praefectum, cujus in ea Apologia meminit Justinus, sub Pio vixisse, quem eumdem esse ait, qui apud Capitolinum in Pio, Apuleium in Apologia, et Gruterum pag. 38. *Quintus Lollius Urbicus* appellatur. Haec sunt momenta quae Valesium ab Eusebii ceterorumque scriptorum, quos laudat, sententia amplectenda abduxere; sed quae tamen aliis viris doctis non adeo valida esse creduntur, ut Eusebii auctoritatem, quae a sancto Hieronymo in Catalogo, Chronici Alexandrini auctore, aliisque scriptoribus propugnatur, elevare debeant; maxime cum difficile non sit omnibus his argumentis facere satis. *Primo* enim mulier *Imperatori* Libellum dicitur obtulisse, quod tunc Lucius Verus, Marci collega, ab urbe Roma abesset. Testes sunt Julius Capitolinus et Dio Xiphilini in Marco, Lucium Verum a Marco in imperii consortium assumtum, statim adversus Parthos, quorum Rex Vologaesus bellum Romanis indixerat, profectum fuisse, qua occasione Verum in Syria quatuor saltem annos transegisse ex eodem Capitolino in vita Veri patet. Quod vero Marcus a Lucio martyre *Pius* appellatus fuerit, nil mirum est, quandoquidem Imperatores praecessorum suorum nomine saepius donabantur; idque sexcentis exemplis confirmari posset, nisi res esset evidentior, quam ut probari debeat. Adde Marcum a Justino *Pium* dictum tunc fuisse, non quod proprium ejus nomen fuerit, sed ut ipsum, qui lenissimi Principis nomen affectabat, ab innocentium Christianorum persecutione avocaret. Qui vero Philosophi Caesaris filius hic appellatur, ipse est Commodus Marci filius. Nam, ut refert Capitolinus in Marci vita, Lucius e Syria redux *petiit*, *ut Marci* **Ejus apologia II. cui Imp. oblata?**

filii Caesares appellarentur. Ad *postremum* tandem Valesii argumentum reponi potest uno verbo, quod si Urbicius a Justino memoratus, is fuerit qui sub Antonino Pio praefecturam Urbis gessit, potuerit etiam eamdem dignitatem sub ejus Imperatoris successoribus obtinere; sicque ruent omnia Valesii argumenta, quae in suae opinionis praesidium attulit. De his consulendus R. P. Antonius Pagius ad annum CLXII. ubi invicte probat hanc Apologiam Marco oblatam fuisse.

Ptolemaei etc. tempus martyrii.

3. Stante itaque Eusebii sententia, cum Apologiam hanc Justinus occasione mortis Ptolemaei ac sociorum ejus conscripserit, inferendum est eos Martyres sub M. Aurelii principatu passos fuisse. Nec opponat aliquis, quorumdam Martyrologiorum auctoritatem, in quibus ii Martyres *sub Antonino Pio et ejus filio* mortem subiisse dicuntur. Horum enim Martyrologiorum scriptores Justini Apologiam accurate non legisse, vel ex eo convincuntur, quod eorum martyrium Alexandriae contigisse putaverint, quod tamen Romae fuisse consummatum Justinus disertis verbis asserit, sic Apologiam incipiens: *Quae heri, et proximis diebus in urbe vestra, o Romani, sub Urbicio accidere etc.* Id vero Christi anno circiter CLXVI. Marci autem Imperatoris V. contigisse colligimus ex sancti Justini morte, quae anno sequenti consignatur. Certum est enim Justinum paullo post hos Martyres passum fuisse: siquidem in laudata Apologia praedicit se brevi Crescentis cynici Philosophi insidiis interiturum. *Ego, inquit, exspecto, ut ab aliquo eorum, qui Philosophi appellantur, insidiis appetar, et in nervum compingar: ab ipso forsitan Crescente etc.* Quod re vera contigisse, Eusebius hist. eccles. lib. 4. cap. 16. aliique post eum auctores, ex Tatiano ejusdem beati Justini discipulo referunt.

Memoria.

4. Ptolemaei ac ejus sociorum memoriam celebrant vulgata Martyrologia Usuardi, Adonis et Notkeri cum Romano duplici, Rosweidi scilicet et Baronii, ad diem 19. Octobris, quo die eorumdem Martyrum passionis breve compendium ex Justini verbis exhibent.

Anno Christi circa 166.

MARTYRIUM SANCTORUM PTOLEMAEI, LUCII, ET ALTERIUS ANONYMI.

Ex Apologia S. Justini Martyris apud Euseb. Hist. Eccles. lib. 4. cap. 17. Edit. Valesianae.

Castitas apud Christianos.

I. Mulier quaedam virum habebat intemperantem. Ipsa quoque prius lascive admodum se gesserat: sed postquam salutarem Christi doctrinam accepisset, statim modestior facta, viro etiam persuadere studuit ut castius viveret: Christiana praecepta illi suggerens, et ignis aeterni supplicium paratum iis, qui obscoene et sine recta ratione vixissent. Verum ille in eadem semper lascivia perseverans, ea agebat quae uxoris animum penitus ab ipso alienarent. Mulier enim nefas esse existimans cum eo viro, qui contra naturae leges praeterque jus, undecumque vias libidinis exquireret, thori consortio jungi; discedere ab illo constituit. Verum propinquis mulieris consulentibus, ut in conjugio adhuc permaneret, spemque ei facientibus virum ad meliorem frugem tandem reversurum; consiliis eorum obtemperans mulier, ac sibi ipsa vim faciens, mansit cum viro. Sed posteaquam vir ipsius Alexandriam [1] profectus gravioribus adhuc flagitiis sese inquinare nuntiatus est: illa verita ne scelerum atque impietatis particeps fieret, si in conjugio ejusdem permaneret, victusque et thori consors exsisteret; misso ei repudio discessit.

1) Ex hoc loco male intellecto, aliqui hos Martyres Alexandriae passos fuisse existimarunt, quod forte hanc historiam apud Eusebium aut Ruffinum solummodo legissent. Nam alias ut diximus, Justinus eam Romae contigisse disertis verbis refert.

II. At bonus ille vir, qui gratulari sibi debuerat, quod uxor sua nihil jam eorum ageret quae prius cum ministris ac mercenariis in vinum atque omne vitiorum genus effusa licenter perpetrare consueverat; nec solum nihil eorum ageret, verum etiam maritum ab ejusmodi flagitiis abducere studeret: mulierem quae ab eo idcirco discesserat, quod recta suadenti ipse obtemperare nollet, accusavit, et Christianam esse detulit. Et illa quidem libello tibi oblato, sacratissime Imperator, postulavit, ut prius rei familiaris procurandae atque administrandae sibi facultas daretur, ac deinde rebus domesticis recte constitutis, accusationi responsuram se esse pollicita est: idque tu mulieri permisisti. Mulier Christiana delata.

III. At maritus, qui tum quidem nihil adversus illam dicere poterat, in Ptolemaeum [2] quemdam, qui mulierem Christianae religionis praeceptis imbuerat, impetum suum vertit hoc modo. Centurioni cuidam amico suo persuasit, ut Ptolemaeum comprehenderet, eumque in vincula conjiciens, hoc unum interrogaret, essetne Christianus. Cumque Ptolemaeus utpote amantissimus veri, et ab omni fraude ac mendacio alienus, Christianum se confessus esset, eum Centurio custodiae mancipavit, diuque in carcere afflixit. Oblatus tandem Urbicio judici Ptolemaeus, id unum similiter interrogatus est, utrum esset Christianus. Ille vero qui per Christi doctrinam cuncta se bona consecutum esse intelligeret, illam caelestis ac divinae virtutis institutionem iterum confessus est. Qui enim negat se esse Christianum, vel idcirco negat quod religionem illam improbet, vel certe eo quod se indignum et alienum ab ejus instituto esse cognoscit. Quorum neutrum cadere potest in eum, qui vere Christianus sit. Tum Ptolemaeus. Qui coram judice sistitur.

IV. Cum vero Urbicius Ptolemaeum ad supplicium duci jussisset, Lucius quidam, qui et ipse Christianus erat, adeo injustam audiens sententiam, sic Urbicium allocutus est: *Quid causae est*, inquit, *ut hominem neque adulterii, neque stupri convictum, nec homicidam, nec furem, nec raptorem, nec ullius denique sceleris reum, nominis dumtaxat Christiani vocabulum confitentem condemnaveris? hujusmodi forma judicii non convenit temporibus Imperatoris Pii, nec Philosophi Caesaris filii, nec Senatui Romano.* Tum Urbicius nullo alio responso hominem dignatus, sic eum alloquitur: Tu quoque, inquit, Christianus esse mihi videris. Cumque Lucius *ita esse* respondisset, jussus est itidem ad supplicium duci. Statimque *magnam se gratiam Urbicio debere,* professus est, *quippe qui hujusmodi malis dominis liberatus,* ut ajebat, *ad optimum Patrem Regemque esset migraturus.* Sed et tertius quidam cum accessisset, eodem supplicio condemnatus est. Ei damnato se Lucius adjungit. Item et alius.

2) Hunc *Tholomeum* Ruffinus lib. 4. Hist. cap. 17. et Notkerus in Martyrologio appellant.

ADMONITIO

IN ACTA SANCTI JUSTINI MARTYRIS.

1. Jure merito Martyris titulus Justino, quasi specialis quaedam praerogativa tribuitur, quippe qui non sanguine solum, quod sane ipsi cum aliis plurimis commune est, sed etiam verbis et scriptis Christianae fidei veritati testimonium praebuit, eamque contra Gentilium Judaeorum et haereticorum calumnias acerrime propugnavit, et vindicavit. Hinc Tertullianus in libro adversus Valentinianos cap. 6. laudans *viros sanctitate*, *et praestantia insignes*, qui ante ipsum adversus haereticos decertarant, primo loco recenset *Justinum Philosophum et martyrem.* Eumdem Eusebius lib. 4. Hist. eccles. cap. 11. *prae ceteris omnibus floruisse* sub Antonini principatu dicit; eumque Tatiani verbis cap. 16. sequenti *virum omnium admiratione dignissimum* appellat, quem praeterea variis in aliis locis, et plerique postea auctores, qui in Ecclesia floruere, multis laudibus exornarunt. Justinus Martyr dictus.

Ejus Acta, 2. Ejus vitae primordia, ac vocationem ad religionem Christianam, ex ipsiusmet scriptis; mortem vero ac totam ejus passionis seriem, ex ejus martyrii Actis quae supersunt, ediscimus, quae quidem Acta, licet a R. P. Daniele Papebrochio, quod Surius sub dubio proposuerat, dicantur esse alterius Justini, non solum ut sincera, qua de re nulla est cum Papebrochio controversia, sed etiam legitima et germana Justini Philosophi et Martyris esse, cum Cardinali Baronio propugnamus, quod ut ex ordine fiat, momenta quae a Papebrochio proferuntur ad diem 13. Aprilis Bollandiani, ubi hanc quaestionem fusius agitat, singillatim discutienda sunt.

Alteri attributa, 3. Contendit itaque vir doctissimus, duos fuisse Justinos, quorum alter Philosophus et celebris est sub *Justini Martyris* nomine, qui post multos ob Ecclesiae defensionem susceptos labores, clam tandem veneno sublatus sit: alter vero qui paullo post suum in urbem Romam e Graecia adventum, a Rustico Urbis praefecto tentus, cum aliis ob fidei Christianae confessionem, mortem subierit: cujus quidem posterioris Acta martyrii, postea Philosopho attributa sint. Justini genus mortis probat ex Graecorum Menaeis, ubi sanctus ille *cicuta* necatus dicitur, quod clam factum fuisse infert, quod nulla in antiquis Ecclesiae fastis ejus memoria habeatur, nullus dies festus ipsi consecratus, nullaque tandem reliquiarum ejus sit veneratio, quae nusquam comparent. Ad alia deinde argumenta progreditur vir eruditus, nititurque probare ex ipsorum Actorum contextu, ea Justino Philosopho competere non posse: primo quod Justinus ille, de quo in Actis agitur, ita ignotus Rustico praefecto fuerit, ut ipsum interrogaverit, *in cujusnam eruditionis ac disciplinae genere versaretur*, quod de Justino Philosopho Romae notissimo intelligi non posse arbitratur vir eruditus. *Cur igitur*, inquit, *credamus Justini philosophi esse ea Acta, in quibus nihil legitur de libellis Imperatori oblatis, neque de disputationibus contra philosophos, neque de Crescentis cynici machinationibus?* Haec ille: quibus facilis est ut quidem mihi videtur, responsio.

Vindicantur. 4. Primo enim, quod ad Graecorum Menaea spectat, de quorum auctoritate nihil juvat hic disputare, Papebrochio favere non videntur, cum, ipsomet referente, *Graeci in Menaeis, Synaxariisque excusis, ac manu exaratis, et ex his Maximus Cytheraeus invidia Crescentis philosophi, multis prius toleratis tormentis enecatum fuisse Justinum philosophum* referant. Quae verba de occulto martyrio qua ratione intelligi possint, non capio. Sed unde haec hauserunt Menaeorum et Synaxariorum scriptores, si Acta quae in Graeciam relata sunt, alterius Justini fuerint; si adeo ignota fuerit Justini philosophi passio, ut ne quidem Romae, ubi morabatur, nota esset; si denique nulla Acta, cum absque omni juris forma clam necatus fuerit, de ejus martyrio conscripta fuerint? Sane longe aliter quam Papebrochius ea de re sentiebant veteres, ut Tatianus ipsius Justini discipulus apud Eusebium lib. 4. Hist. cap. 16. Irenaeus lib. 1. contra haereses cap. 31. Tertullianus libro adversus Valentinianos, ipsemet Eusebius, tum in historia loco laudato, tum in Chronici lib. priore, Epiphanius haeresi 46. Hieronymus in Catalogo, Photius in Bibliotheca, qui omnes Justini martyrium celebrarunt. Quod vero objicit Papebrochius, Justini nomen in antiquis fastis non haberi: hoc ipsi cum omnibus fere primi ac secundi saeculi Martyribus, et ipsis etiam Apostolis, et apostolicis viris commune est; quorum nulli, aut certe pauci, in Kalendariis vetustioribus inscripti sunt, quos tamen omnes clam occisos nemo dixerit. Idem fere dicendum de ejusdem sancti Martyris mortis die aut etiam anno, cum a multis in dubium revocetur, an Apostolorum principes Petrus et Paulus simul 29. die Junii, quo eorum festa recoluntur, passi fuerint, quamvis eos celebri et omnibus notissimo martyrio defunctos fuisse, nemo sanae mentis inficiari audeat. Denique negant Romani Justini corpus ignotum delitescere, cum ipsum in ecclesia sancti Laurentii extra muros Urbis asservari affirment, quod etsi verum non esset, nihil tamen inde Justini glorioso martyrio detraheretur. Tandem *Martyris* titulus, quem veluti cogno-

men sortitus est Justinus, hunc beatum virum revera illustrem martyrem fuisse innuit.

5. Jam videamus argumenta quae ex Actis ipsis desumit Papebrochius, ut ea Justino philosopho abjudicet. Primo nihil adversum nos facit, quod Rusticus praefectus Justinum de ipsius *eruditione ac disciplinarum genere* interrogaverit. Haec enim est juris formula, ut judex accusatum, quamvis sibi alias notissimum, de nomine, patria, conditione ac religione interroget. Unde ipsi etiam qui saepius confessionem Christi nominis ediderant, rursus oblati judicibus, de nomine ac religione interrogabantur. Deinde etsi id ex praescripta formula non dixisset Rusticus, ac Justinum optime nosset ut philosophum, nesciebat tamen quam philosophorum sectam profiteretur. Nec mirum id cuiquam debet videri, cum tot eorum hominum sectae tunc temporis, quo Marcus Aurelius philosophus imperabat, Romae fuerint. Quin et ex hoc ipso loco inferri potest, haec Acta vere Justini philosophi esse: cum certum sit Justinum ibi memoratum, singulari eruditione praeditum fuisse, qui Romae publice docebat, quod Rusticus vel ex communi fama, vel ex Justini habitu nosse potuerat. Nulla autem in his Actis mentio habetur de Apologiis, quas in Christianorum defensionem scripserat Justinus, quod illae Imperatoribus aut certe Senatui oblatae fuissent: quarum proinde discussio ad Praefectum Urbis, sine speciali mandato non pertinebat. Sicut nec eum decebat Crescentis cynici calumnias palam proferre, ne invidentia potius quam justitiae aut religionis studio hunc Martyrem damnasse diceretur; sufficiebatque ad id Christiani nominis confessio. Certe in Actis sanctorum Ptolemaei et sociorum superius ex nostri Justini Apologia relatis, mulieris Christianae vir ethnicus, qui Ptolemaeo insidiabatur, Centurioni persuasit, ut *Ptolemaeum comprehenderet .... et hoc unum interrogaret, Essetne Christianus.* Et re vera Ptolemaeus cum sociis, ob solam Christi nominis confessionem, nulla viri insidiantis facta mentione, capite damnatus est, quod idem sane Justino contingere potuit.

6. Non itaque adeo culpandus est Baronius, ut Papebrochius vult numero 7. Commentarii sui ad diem 13. Aprilis, quod haec Acta tum in Annalibus, tum in notis ad Martyrologium Romanum, pro veris et certis sancti Justini philosophi Actis admiserit. Suam sententiam confirmat illustrissimus Cardinalis auctoritate sancti Epiphanii, qui haeresi 46. asserit Justinum, de quo hic sermo est, Crescentis cynici insidiis Romae sub *Rustico praefecto* martyrium pertulisse. Nec juvat opponere hunc Epiphanii locum mendosum esse, cum ibi Justinus sub Hadriano Imperatore martyrium subiisse dicatur, quem tamen adhuc Antonini temporibus vivum exstitisse certissimum est. Licet enim Epiphanius in designando Imperatoris nomine lapsus sit; nemo inferre potest, ipsum quoque in designando Praefecti Urbis nomine pariter errasse; cum in ejusmodi Martyrum gestis, rarius Imperatorum, saepius vero judicum nomina exhiberentur; et quidem in Justini Actis, de quibus agimus, Imperatoris nomen reticetur. De Justini morte haec habet Photius in Biblioth. c. 125. *Crescentem quemdam ex iis qui Cynici vocitantur adversarium habuit, cum ipsi, tum vitae, cultuique ac religioni ejus obnitentem; a quo tandem invidiose accusatus, ita ut toto ipsius vitae instituto dignum erat, insidias istas pertulit. Martyrii namque hac ansa captata, splendide laetoque animo pro Christo mortem oppetiit.* Sed de his satis. Haud tamen dissimulare licet in hac ista Actorum secunda editione, retractationem horum quae vir eruditus scripserat, in tomo 1. Junii Bollandiani insertam pag. 16. et seqq. ubi suam ea de re mentem clarius exponit, quem si lubet consule. Interim pauca de reliqua hujus beati viri vita ex ejus potissimum scriptis praelibanda sunt.

7. Justinus in Apologia secunda, quam priorem esse existimamus, sic de suo patre ac patria loquitur. *Justinus Prisci Bacchii filius, Flaviae, quae nova civitas est Syriae Palaestinae, ortus.* Hieronymus in Catalogo idem habet. At Valesius ex Eusebii verbis lib. 4. Hist. cap. 12. in notis contendit, Priscum Justini patrem, Bacchium vero ejus avum fuisse, quod etiam affir-

mat Suidas apud Lipomanum part. 2. Epiphanius vero haeresi 46. eumdem *Justinum genere Samaritanum* fuisse scribit, quod a vero non est alienum, si de patria, non autem de religione intelligatur: nam ipsemet in Dialogo cum Tryphone *Samaritanos suos populares appellat;* et quidem Flavia, seu Neapolis, quae apud veteres *Sichem* dicebatur, in Samaria, quae est Palaestinae regio, sita est.

Religio. 8. Idem ipse *Graecorum ritus* se secutum fuisse, antequam Christi fidem suscepisset, testatur initio orationis ad Graecos: quod se summa cum animi deliberatione fecisse asseverat. *Ne existimate*, inquit, *nulla me cum* Conversionis causa. *ratione aut nullo judicio me a ritibus vestris descivisse.* Qua autem id ratione contigerit, fusius exponit in Dialogo cum Tryphone: ubi refert se e Stoicorum secta, quam primum amplexus fuerat, ad Peripateticos, ex Peripateticis ad Pythagoricos; et ex his postea transiisse in Platonicorum partes: quorum doctrina cum valde delectaretur, et quadam die circa maris littora solus ambularet, occurrit ei vir senex, a quo mira de Christiana religione edoctus, eam paullo post amplexatus est. *Revolvens*, inquit, *ipse mecum disputationem illius, hanc ipsam solam comperi esse certam atque utilem philosophiam; atque ad hunc modum, et per haec ipsa, ego Philosophus prodii.* Alteram conversionis suae causam affert in Apologia prima, occasione scilicet constantiae Martyrum, quos cum videret nullis tormentis a fide Christiana demoveri posse, eos in vera religione esse non dubitavit. Ejus verba referenda sunt ex Valesiana Eusebii versione lib. 4. cap. 8. *Non et ego*, inquit, *qui Platonis doctrinam amplexus fueram, cum Christianos calumniis appeti audirem, eosque adversus mortem, et cetera quae formidabilia habentur, fortes atque intrepidos viderem, sic apud me reputabam, fieri non posse, ut iidem vitiis ac voluptatibus dediti essent. Quis enim voluptatibus deditus, aut intemperans, et humanis carnibus vesci pro deliciis habens, mortem ipsam possit libenter amplecti, quae suas ipsis cupiditates ereptura sit? etc.*

Ecclesiae proficit. 9. Justinus igitur Christianus factus, novam, sed sublimiorem Philosophiam professus est, quam vita, verbis et scriptis promovere, ac contra infidelium calumnias vindicare quavis occasione studuit. De ejus vitae sanctitate hoc testimonium reddit Epiphanius loco saepius laudato haec inquiens. *Justinus . . . . . cum in Christum credidisset, multa virtutum exercitatione perpolitus, vitaque ad omnem honestatem instituta, tandem pro Christo martyrii perfectissimam coronam adeptus est Romae.* Ipsemet autem quanto ardore Christianae fidei inhaereret, exponit in Apologia 1. ubi asserit se *votis omnibus optasse et omni contentione decertasse, ut Christianus* inveniretur; indeque in ipso inerat tam ingens desiderium hanc veritatem aliis impertiendi, ut nulla omnino pericula, nec mortem ipsam timeret, cum de religione nostra aut in fidelium mentibus confirmanda, aut adversus ejus hostes propugnanda ageretur; quod ipsemet affirmat in Dialogo cum Tryphone ubi dicit, se *nihil omnino curare, nisi ut vera loquatur; neminem prorsus veriturum, quamvis in partes discerperetur.* Quod quidem re ipsa contigit; nam, ut ait Eusebius lib. 4. historiae cap. 16. *Cum alterum librum pro fidei nostrae defensione Imperatoribus obtulisset, sacro martyrio exornatus est fraude ac machinationibus Crescentis philosophi, qui vivendi rationem prorsus convenientem ac respondentem cynicae appellationi aemulabatur. Quem cum ille disputans audientibus plurimis convicisset, tandem veritatis illius quam praedicaverat praemium martyrio consecutus est.* Id sibi eventurum paullo ante praedixerat Justinus in Apologia ad Senatum, ab aliquo eorum qui Philosophi appellantur, ut ad Acta sanctorum Ptolemaei et sociorum ejus vidimus.

Multa scribit. 10. Quantum etiam scriptis suis Ecclesiae profuerit, patet ex iis quae ad nostram usque aetatem pervenere. Ex iis quippe praecipuorum sacrae Religionis nostrae mysteriorum veritas confirmatur, Sacramentorum ritus, praecipueque Liturgiae sacrae partes exponuntur, ac tandem primitivae Ecclesiae morum sanctitas propugnatur. Quid de Eucharistiae veritate apertius dici potest, quam id quod asserit, fideles edoctos esse ab Apostolis, ipsam

incarnati Jesu carnem et sanguinem esse. Christi divinitatem et incarnationem adversus Judaeos in Dialogo cum Tryphone probat, et Dei unitatem in libro de Monarchia Dei. In utraque vero Apologia gentilium calumnias, qui Christianos carnibus humanis vesci, magicis artibus, omnimodisque sacrilegiorum et criminum generibus vacare accusabant, egregie refellit ac confutat. Tandem multa in iis de Christianorum constantia refert, qui a Judaeis et Gentilibus varie agitati, nec minis, nec suppliciis, nec ipsa morte a vera fide revocari poterant, qua occasione refert Barchochebam, Judaeorum rebellium Ducem, tempore Hadriani, Christianos variis suppliciis affecisse, quod Christum negare abnuerent, quam persecutionem Eusebius in Chronico commemorans ad annum 134. asserit Christianos diris cruciatibus necatos fuisse, quod Judaeis adversus Hadrianum opem ferre noluerint: unde commendari potest antiquorum Christianorum erga Principes, quantumvis sibi adversarentur, religio et observantia.

11. Justinum usque ad Marci Aurelii tempora pertigisse certum est, ex ejus Apologia 2. quam huic Imperatori oblatam fuisse, adversus Valesium, in admonitione ad Acta sanctorum Ptolemaei etc. propugnavimus. Et quidem Papebrochius ita persuasum habet, Justinum re vera M. Aurelio Apologiam unam obtulisse, ut cum se Valesii rationibus convictum sentiret, asserentis Apologiam, quam nos secundam vocamus, Imperatori Antonino Pio oblatam fuisse, maluerit post Scaligerum asserere, veram Apologiam secundam Justini, quae M. Aurelio inscripta erat, excidisse, quam Eusebii ceterorumque scriptorum auctoritati detrahere, qui unam Justini Apologiam ad M. Aurelium directam agnoverunt; quam ne quis tertiam appellet, ait Apologias duas quae supersunt, unicam tantum esse, quarum prima pars quae sub Apologiae secundae nomine edita est, alterius erat *praefatio ad Imperatoris*, ut ipse loquitur, *senatus, populique animos praeparandos* etc. Haec an vera sint, alii judicabunt. Martyrii tempus.

12. Quod vero ad annum spectat quo Justinus martyrium complevit, variant inter se auctores. Ejus mortem usque ad annum CLXX. differt Papebrochius, Baronius in Annalibus annum CLXV. assignat: sed cum annos duos anteverterit, cum iis consentit, qui hanc ad annum CLXVII. referunt, quibus facile assentimus, cum eo ipso anno, nempe M. Aurelii Imperatoris VI. in Chronico Alexandrino consignetur. Favent etiam alii, ut Eusebius qui in Hist. lib. 4. cap. 16. Justini mortem, proxime sancti Polycarpi martyrio conjungit. *Iisdem*, inquit, *temporibus et Justinus* etc. Polycarpi autem martyrium superius ad annum CLXVI. retulimus. Ceterum Justini memoriam Graeci die 1. Junii, Latini 13. Aprilis recolunt. Annus. Dies.

ACTA SANCTI JUSTINI PHILOSOPHI,

ET SOCIORUM EJUS.

Anno Christi circa 167.

Ex Surio, et aliis.

I. Quo tempore nefarii superstitionis idolorum repugnatores impia contra pietatem ac religionem servantes Christianos per singulas urbes ac regiones edicta proposuerunt, ut quicumque Christiani deprehensi essent, idolis sacrificare cogerentur [1]: comprehensi Justinus, et qui cum illo erant, adducti sunt ad Romae Praesidem [2], Rusticum nomine. Quibus ante tribunal constitutis, Rusticus Praeses dixit Justino: Age, esto diis ipsis obediens, et Imperatoris edictis. Illi autem Justinus respondit: *Nemo umquam reprehendi aut condemnari poterit, qui Salvatoris nostri Jesu Christi praeceptis obedierit.* Tum Rusticus praefectus, in cujusnam, inquit, eruditionis ac di- Justinus comprehensus.

1) Hic incipiunt Acta apud Baronium, unde quae praecedunt, videntur a Collectore per modum praefatiunculae Actis praemissa, ut alias saepius factum est.
2) Baronius, *ad Urbis Praefectum.*

sciplinarum genere versaris? Cui Justinus: *Omnium disciplinarum genus discere conatus sum, omnemque eruditionem expertus*[3]. *Postremo vero Christianorum disciplinae adhaesi, quamvis illa non placeat his, qui falsae opinionis errore ducuntur.* Tum Rusticus dixit: Illane, miserrime, eruditione delectaris? *Maxime,* inquit Justinus, *quoniam recto cum dogmate Christianos ipsos sequor.* At Praefectus: Qualenam est istud dogma? Respondit Justinus: *Rectum dogma quod Christiani homines cum pietate servamus, hoc est ut Deum unum existimemus, factorem atque Creatorem omnium quae videntur, quaeque corporeis oculis non cernuntur; et Dominum Jesum Christum, Dei filium confiteamur olim a Prophetis praenuntiatum, qui et humani generis judex venturus est, salutis praeco, et magister iis qui ab illo bene didicerint. Ego quidem, ut homo, imbecillis sum et longe minor, quam ut de infinita illius Deitate aliquid magnum dicere possim; Prophetarum munus hoc esse fateor. Illi enim hujus ipsius, quem Dei Filium esse dixi, in orbem terrarum adventum, multis antea saeculis divinitus praedixerunt.*

Christum confitetur.

Christi Dei infinita Divinitas.

II. Quaesivit Praefectus, quem in locum Christiani convenirent. Cui respondit Justinus, *eo unumquemque convenire quo vellet ac posset. An,* inquit, *existimas omnes nos in eumdem locum convenire solitos? Minime res ita se habet; quoniam Christianorum Deus loco non circumscribitur; sed, cum invisibilis sit, caelum et terram implet, atque ubique a fidelibus adoratur, et ejus gloria collaudatur.* Tunc Praefectus: Age, inquit, dicas, quem in locum conveniatis, et discipulos tuos[4] congreges. Respondit Justinus: *Ego prope domum Martini cujusdam, ad balneum, cognomento Timiotinum*[5], *hactenus mansi. Veni autem in urbem Romam secundo, neque alium quempiam locum, nisi quem dixi, cognosco. Ac si quis ad me venire voluit, communicavi cum illo veritatis doctrinam.* Ergo Christianus es tu, inquit Rusticus. At Justinus: *Maxime, Christianus ego sum.*

III. Tunc Praefectus dixit Charitoni: An et tu Christianus es? Cui Chariton: *Christianus ego sum, Deo ipso adjuvante.* Quaesivit Rusticus a Charitana muliere, num et ipsa Christi fidem sequeretur, cui respondit illa, *se quoque, Deo dante, Christianam esse.* Tunc Rusticus dixit Evelpisto: Tu vero quisnam es? Qui respondit: *Servus quidem Caesaris sum; sed Christianus a Christo ipso libertate donatus, et illius beneficio atque gratia, ejusdem spei, cujus et isti sunt, quos vides, particeps factus.* Post haec Praefectus quaesivit ab Hierace, num et ipse Christianus esset: cui Hierax dixit: *certe Christianus et ego sum, eumdem enim Deum colo atque adoro.* An, inquit Praefectus, Christianos vos fecit Justinus? *Ego,* inquit Hierax, *et fui, et ero Christianus.* Stans autem et Paeon dixit: *Ego quoque sum Christianus.* Et quisnam, inquit Praefectus, te docuit. Respondit ille: *A parentibus bonam hanc confessionem ego accepi.* Post hunc Evelpistus dixit: *Et ego Justini quidem sermones magna cum voluptate audiebam; sed a parentibus tamen et ipse Christianus esse didici.* Tunc Praefectus: Et ubinam parentes tui sunt? *In Cappadocia,* inquit Evelpistus. Quaesivit Praefectus et ab Hierace, ubinam gentium essent ejus parentes. Cui respondit Hierax: *Verus pater noster Christus est, et mater fides, qua in ipsum credimus: terreni vero parentes mei mortui sunt. Caeterum ego ab Iconio Phrygia*[6] *abstractus,*

Item et alii plures cum eo.

3) Idipsum fusius exponit ipse Justinus initio Dialogi cum Tryphone Judaeo. Unde maxime confirmatur horum Actorum sinceritas.

4) Hinc collige haec Acta non convenire Justino cuidam, qui recens Romam advenerat, ut vult Papebrochius, nam alias quid eum Praefectus de loco quo Christiani conveniebant interrogaret. Nota etiam Justinum hic memoratum non ita ignotum Praefecto fuisse, quandoquidem sciebat eum Romae discipulos habere. Certe eum Romae docuisse patet ex Evelpisti responsione infra.

5) Apud Baronium legitur *Balneum Timothinum,* de quo vide ejus illustriss. Card. observationes, ad annum scilicet 165. numero 3.

6) In alio cod. habetur *Iconii Pisidiae.* Iconium urbs est celebris Lycaoniae metropolitana, sed nec in Pisidia nec in Phrygia exstat. Fortassis pro *Iconii* legendum est *Lycaoniae* quae urbs est Phrygiae minoris, teste Hieronymo de locis Hebraicis.

huc veni. Quaesivit Praefectus a LIBERIANO, quidnam et ipse diceret, num et Christianus esset, atque in deos impius. *Et ego,* inquit, *Christianus sum. Colo enim et adoro solum Deum verum.*

IV. Tunc Praefectus conversus ad Justinum dixit: Audi tu, qui eloquens esse diceris, et putas te veram disciplinam tenere: si a capite per totum corpus flagellis caesus fueris, persuasumne habes, fore ut in caelum ascendas? Cui Justinus, *spero,* inquit, *me habiturum quod habent qui Christi dogmata servaverint, si haec ipsa, quae dicis, perpessus fuero. Scio enim omnibus qui sic vixerint divinam gratiam conservari, quoad totus mundus consummetur.* Ad haec Praefectus Rusticus: Ergo futurum opinaris, ut in caelos ascendas, mercedem aliquam recepturus? *Non opinor*, inquit Justinus, *sed scio*, *et hoc tam certum habeo*, *ut nihil dubitem.* Rusticus dixit: Veniamus deinceps ad id quod propositum est, et nos urget. Convenite simul, et uno eodemque animo diis sacrificate. Ad haec Justinus: *Nemo*, inquit, *qui recte sentiat, pietatem deserit, ut in errorem atque impietatem delabatur.* Praefectus Rusticus dixit: Nisi jussis nostris parere volueritis, cruciatus sine ulla misericordia patiemini. Justinus autem: *Maxime nos in votis habemus, propter Dominum nostrum Jesum Christum cruciatus perpeti, ac salvari. Hoc enim nobis salutem et fiduciam conciliabit ante ejusdem Domini et Salvatoris nostri terribile illud tribunal, cui totus mundus divino jusso assistet.* Idem et reliqui omnes Martyres dixerunt, hoc addentes: *Fac cito quod vis, nos enim Christiani sumus, et idolis non sacrificamus.*

Justini fides et constantia.

V. Haec audiens Praefectus, talem sententiam pronuntiavit: Qui diis sacrificare, et Imperatoris edicto parere noluerunt; flagello caesi ad capitalem poenam abducantur, quemadmodum leges praecipiunt. Itaque sancti Martyres Deum collaudantes, ad consuetum locum perducti, post verbera securi percussi sunt, et in Salvatoris confessione martyrium consummarunt. Post haec quidam fideles clam illorum corpora sustulerunt, et in loco idoneo illa condiderunt [7], cooperante gratia Domini nostri Jesu Christi, cui gloria in saecula saeculorum. Amen.

Capite omnes damnantur.

7) Et tamen Papebrochius Justinum suum in Graeciam statim reportatum fuisse ait.

ADMONITIO
IN ACTA SS. MARTYRUM LUGDUNENSIUM.

1. Cum Acta Martyrum Lugdunensium ab iis ipsis conscripta sint, qui rebus gestis praesentes adfuerunt, his nihil certius aut luculentius haberi potest. Tam pretiosum antiquitatis ecclesiasticae monumentum Eusebio Caesariensi acceptum referre debemus, qui ut aliquod specimen gravissimae persecutionis, qua sub Marco Aurelio imperatore agitata est Ecclesia, posteris relinqueret: epistolam Ecclesiarum Viennensis et Lugdunensis, in qua haec Acta continentur, historiae suae ecclesiasticae lib. 5. capp. 1 et sequentibus inseruit; asserens in ejusdem libri proëmio, *innumerabiles prope martyres tunc per universum orbem enituisse,* cum non minus in aliis provinciis, quam in Gallia persecutio fureret.

Acta ab iis, qui erant praesentes, scripta.

2. Id anno decimo-septimo Marci Aurelii imperatoris contigisse tradit Eusebius disertis verbis in proëmio jam laudato, ubi eodem anno Eleutherium Romanum Pontificem in Soteris mortui locum electum fuisse affirmat. Is est annus Christi CLXXVII. quem idem Eusebius in Chronico cum M. Aurelii anno decimo-sexto conjungit. Hunc numerandi modum amplexus est Chronici Alexandrini auctor, qui ad eumdem sextum-decimum Marci annum, Pothini ceterorumque Martyrum Lugdunensium passionem refert. Aliam tamen viam iniit Henricus Dodwellus tum in Dissertatione XI. Cyprianica, tum in Dissertatione singulari de Romanorum pontificum successione cap. 14,

Martyrii tempus.

ubi hanc persecutionem ad VII. Marci Aurelii annum, Christi CLXVII. refert, ne, si eam cum aliis veteribus et recentioribus scriptoribus ad annum ejus Imperatoris XVI. aut sequentem prorogaret, fateri cogeretur persecutionem, quae sub M. Aurelii principatu saeviit, vel diuturniorem, vel saltem post aliquod tempus renovatam fuisse; cum inficiari non auderet, persecutionem sub ejus Imperatoris initiis, in Orientalibus saltem provinciis fuisse commotam. Nec objiciendum est quod Eusebius in Chronico, Martyrum Gallicanorum necem ad M. Aurelii annum septimum videatur referre. Certum est enim Eusebium, in Chronico, saepius temporum seriem accurate non observasse, praesertim cum de Martyribus egit, quos potius ad aliquam e persecutionibus, quas decem enumerat, quam ad annum quo passi fuerunt referre curavit. Unde sub tertiae persecutionis titulo, Symeonem Cleopae filium simul cum sancto Ignatio et iis qui a Plinio Secundo interfecti sunt, conjungit. Ceterum favet nobis Eusebius etiam in Chronico, qui Eleutherii Papae initium ad annum CLXXVII. refert, sub cujus pontificatus initio Martyres Lugdunenses passos fuisse certum est, non ex Eusebii solum verbis, sed ex ipsorummet Martyrum Lugdunensium epistola, quam per sanctum Irenaeum ad eum Pontificem direxerunt. *Te per omnia,* inquiunt, *ac perpetuo optamus in Deo valere, pater Eleuthere.*

Martyrum nomina. 3. Horum omnium Martyrum nomina in eadem epistola recensita erant. Sed excidit pretiosum illud antiquitatis monumentum, praeter unum breve fragmentum, quod Eusebius lib. 5. cap. 4. Hist. refert: cui ille haec subjungit: *Quid opus est expressum in supradicta epistola Catalogum Martyrum hic recensere, quorum alii securi percussi, alii feris objecti, alii in carcere exanimati sunt.* Hos Martyres in totidem classes distribuunt Gregorius Turonensis lib. 1. de gloria Mart. cap. 49. Ado, et Notkerus in Martyrologiis ad diem 2. Junii: quos quadraginta et octo fuisse aiunt, eorumque nomina recensent, quae ex istis auctoribus huc proferre visum est, usque dum antiquiora inveniantur monumenta. Hoc ordine a Gregorio Turon. referuntur: *Vettius Epagathus, Zacharias,* hunc Presbyterum fuisse ceteri referunt, *Macarius, Alcibiades,* istum alio nomine, *Asclepiadem* vocari observat Notkerus, et re ipsa sic nominatur in Martyrologio quod sancto Hieronymo tribuitur; *Silvius, Primus, Ulpius, Vitalis, Comminius, October, Philominus, Geminus, Julia, Albina, Grata, Rogata;* hanc Gregorius Turon. cum Martyrol. Hieronymiano omisit; *Aemilia, Posthumiana,* sic Gregorius, alii *Potamiam* apellant; *Pompeia, Rodone,* seu *Rhodana, Biblis, Quarta, Materna, Elpenipsa, Stamas;* sic Gregor. Ado autem et Notkerus, *Helpes, quae et Amnas. Hi quidem diversissimis mortibus interemti sunt. Hi autem bestiis traditi sunt: Sanctus, Maturus, Attalus,* a Gregorio omissus, *Alexander, Ponticus, Blandina. Hi sunt qui in carcere spiritum reddiderunt: Arescius,* Ado et Notkerus *Aristaeus, Fotinus, Cornelius, Zotimus, Titus, Zoticus, Julius, Apollonius, Geminianus, Julia, Ausonia;* quatuor supradictos non habet Gregorius; *Aemilia, Gamnite,* sic Gregor. alii *Jamnica, Pompeia, Alumna, Mamilia.* Hae duae desunt in Adone et Notkero, sed habent *Domnam,* quae in Gregorio desideratur: *Justa, Trifime,* Ado et Notkerus *Trophima; et Antonia, et beatus Fotinus Episcopus.* In fragmento vitae Sancti Bernardi Archiepiscopi Viennensis, quod refertur Saeculo IV. Benedictino parte 2. *Severinus, Exsuperius et Felicianus* ex horum Martyrum numero laudantur. Eorumdem

Memoria. Martyrum, sed absque nominum recensione, meminerunt etiam alia Martyro-

Locus. logia Bedae sinceri, Usuardi, Rabani cum duplici Romano, Florentinii scilicet et Baronii, ad eumdem diem; quamvis diversis diebus, idque potissimum circa finem Julii et initium Augusti, ut ex Actis patet, passi sint. De his Martyribus homiliam habuit Eucherius Lugdunensis, quae *de sancta Blandina,* inscribitur; exstatque inter eas quae sub Eusebii Gallicani nomine vulgatae sunt in part. 1. tom. 5. Bibliothecae Patrum, edit. Coloniensis. Hos *populum Martyrum* ibi appellat Eucherius, unde plures fuisse conjicimus, quam a Gregorio enumerantur. Certe in Actis sanctorum Alexandri et Epi-

donii quae inferius exhibemus, habetur num. 2. *plurimos* quidem ex his Martyribus, *distinctis passionibus atque nominibus ad succedentium memorias pervenisse; innumeros vero, qui vel indiscreta caede concisi sunt, vel vincti in ergastulo defecerunt, inscriptos in caelesti tantum vitae libro contineri.* Celebris est etiam nunc locus Athanacum appellatus, ubi passi dicuntur ii Martyres, a quo, ut ait Gregorius Turon. loco laudato, vocantur a nonnullis *Martyres Athanacenses.* Ibi constructum postea fuit nobile Ordinis nostri Benedictini monasterium, quod ad nostram usque aetatem sub regulari disciplina perseveravit, nunc primum saeculari toga donatum.

4. Horum Martyrum Acta ex Valesiana Eusebii versione proferimus, in quibus aliquando nonnulla ipsius Eusebii verba intermixta reliquimus, altero tamen charactere expressa, quae, cum ad epistolae sensum capiendum, cujus aliquot quandoque partes omittit Eusebius, necessaria viderentur, rejicere noluimus. Ea porro Acta inter alia recenset Scaliger in animadversionibus Eusebianis num. MMCLXXXIII. *quorum lectione piorum animus ita afficitur, ut numquam satur inde recedat.*

EPISTOLA ECCLESIARUM VIENNENSIS ET LUGDUNENSIS

Anno Christi 177.

DE MARTYRIO SANCTI POTHINI EPISCOPI, ET ALIORUM PLURIMORUM.

Ex Eusebii Hist. Eccles. lib. 5. cap. 1 et seqq. Editionis Valesianae.

I. Servi Christi, qui apud Viennam et Lugdunum Galliae degunt, fratribus per Asiam et Phrygiam constitutis, qui eamdem nobiscum fidem et spem habent redemtionis, pax et gratia et gloria a Deo Patre, et Christo Jesu Domino nostro. *(Post haec deinde quaedam alia praefati, narrationem ipsam ordiuntur his verbis.)* Et gravitatem quidem ipsam aerumnarum, et gentilium adversus Sanctos furorem ac rabiem: quaeque et quanta beati Martyres perpessi sunt, nec nos exprimere dicendo, nec quisquam scribendo complecti accurate possit. Omni siquidem virium impetu in nos irruit adversarius adventus sui, in quo cum omni licentia grassaturus est, jam tum nobis initia ac primordia exhibens. Nihil quippe intentatum reliquit, dum ministros suos assuefacit, et quibusdam quasi proludiis exercet adversus servos Dei. Adeo ut non solum ab aedibus, a balneis, a foro arceremur; verumetiam interdictum fuerit ne quis nostrum quocumque demum in loco appareret.

Christiani ab omni loco proscripti.

II. Sed gratia Dei pro nobis adversus diabolum depugnavit: et infirmiores quidem servavit, viros autem illi opposuit columnarum instar firmos ac stabiles qui fortitudine sua universum daemonis impetum in semetipsos pertrahere valerent. Hi ergo cominus congressi, omne genus opprobrii sustinuerunt; et quae alii diuturna et gravia existimant, ipsi levia ducentes, ad Christum ire properabant; exemplo suo ostendentes, non esse dignas passiones hujus saeculi quae conferantur cum gloria quae in nobis revelanda est. Ac primum quidem quaecumque a populo universo acervatim ingerebantur, constantissime tolerarunt: acclamationes scilicet, plagas, raptationes, spoliationes bonorum, lapidum jactus, carceres, cuncta denique quae vulgus furore et rabie concitatum adversus hostes et inimicos comminisci solet. Perducti deinde in forum a Tribuno militum et a magistratibus civitatis, coram universo populo interrogati confessique, usque ad Praesidis [1] adventum conjecti sunt in carcerem.

Eorum constantia.

III. Post haec cum ad Praesidem deducti essent, atque ille omni genere saevitiae ferretur adversus nostros, Vettius Epagathus [2], unus ex fratrum numero, immensa quadam caritatis copia erga Deum simul et proximum

1) Notat hic Valesius τοῦ ἡγεμόνος nomen, cuicumque provinciarum Rectori competere posse, sive Procuratores, sive Proconsules, sive Legati Caesaris fuerint. Provinciam autem Lugdunensem per Legatos regi solitam probat ex variis auctorum testimoniis.

2) Rufin. eum *Vectium Pagathum* appellat.

exuberans, qui adeo districtam ac severam vivendi rationem instituerat, ut quamvis adhuc juvenis, Zachariae [3] tamen senioris elogio aequaretur. (Incesserat quippe in omnibus mandatis et justificationibus Domini sine querela: ad omne genus obsequii ac ministerii proximo exhibendum promtissimus, zelo Dei ac fervore spiritus plenus.) Hic, inquam, cum esset hujusmodi, adeo injustum adversus nos judicium pati non potuit: sed indignatione commotus postulavit, ut sibi quoque liceret pro fratribus causam dicere, palamque ostendere, nihil apud nos impium aut irreligiosum reperiri. Verum cum illi qui circum tribunal adstabant, adversus eum inclamassent, (erat quippe inter suos clarus:) et Praeses ipse petitionem alioqui justissimam aegre ferret, idque unum ex eo quaereret, essetne Christianus: ille Christianum se esse clarissima voce professus, in Martyrum numerum relatus est, Advocatus quidem Christianorum judicis elogio appellatus; habens autem in se ipso advocatum Spiritum sanctum multo abundantius quam Zacharias. Quem quidem caritatis exuberantia declaravit; quippe qui sustinuerit pro fratrum defensione morti semet objicere. Fuit enim et est germanus Christi discipulus, sequens Agnum quocumque ierit.

Vetius se ipsum offert ad tuendam Christianorum causam.

Decem lapsi.

IV. Exinde etiam reliqui dignosci ac distingui coepere. Et promti quidem ac parati erant protomartyres, qui summa animorum alacritate sollemnem illam Martyrum confessionem ediderunt. Qui vero imparati et inexercitati, nec firmis adhuc erant viribus ad impetum tanti certaminis sustinendum, tunc manifeste patuerunt. Ex quibus decem circiter collapsi, maximum nobis dolorem et incredibilem luctum attulerunt; et aliorum alacritatem fregerunt, qui nondum comprehensi, licet gravissima paterentur incommoda, tamen Martyribus praesto aderant, nec ab eorum conspectu discedebant. Omnes tunc temporis gravissimo metu perculsi haerebamus ob incertum confessionis eventum: non quod tormenta, quae inferebantur, magnopere timeremus; sed quoniam exitum rei animo prospicientes, ne quis corrueret verebamur. Comprehendebantur quotidie qui digni erant, ut numerum illorum supplerent: adeo ut ex utraque Ecclesia [4] praestantissimi quique, et quorum maxime labore atque industria res hic constitutae fuerant, simul omnes tenerentur. Capti sunt etiam quidam nostrorum servi, qui gentiles erant: quandoquidem Praeses nos omnes requiri palam jusserat. Qui daemonis impulsu, cum tormenta reformidarent quae Sanctos perpeti videbant, militibus ad hoc ipsum eos incitantibus, Thyesteas [5] quasdam coenas et incestos Oedipi [6] concubitus, et alia, quae nec proloqui nobis, nec cogitare fas est, ac ne credere quidem sustinemus apud homines umquam gesta fuisse, adversus nos ementiti sunt. His in vulgus sparsis, omnes continuo in nos adeo efferati sunt, ut si qui forte cognationis causa moderati erga nos hactenus exstitissent, tunc acerbissima indignatione commoti adversus nostros infremerent. Complebatur itaque id quod a Domino praedictum fuerat his verbis: Veniet tempus, cum quicumque vos occiderit, cultum offerre videbitur Deo. Exinde sanctissimi

Johan. 16, 2.

3) Adonem, Usuardum et Notkerum arguit hic Valesius, quod ex Rufini versione hunc Zachariam, quo nomine manifeste Johannis Baptistae pater designatur, incaute, quasi unum ex Lugdunensibus Martyribus, suis Martyrologiis inseruerint. Zachariam Presbyterum inter alios Martyres Lugdunenses non solum hi autores recensent; sed etiam Gregorius Turonensis, et Martyrologium S. Hieronymo attributum, locis in Admonitione praevia laudatis.

4) Graece *τῶν δύο ἐκκλησιῶν*, ex quo recte concludit Valesius, utramque urbem, Viennam scilicet ac Lugdunum, suum quamque proprium Episcopum habuisse; cum id nomen soli illi ecclesiae, cui Episcopus praeesset, tribueretur.

5) Accusabantur Christiani a Gentilibus, quasi carne humana vescerentur, ut ex antiquis Patribus patet, quae Thyesteae coenae hic vocantur, a convivio Thyesti a fratre Atreo praeparato, in quo ipsius Thyestis filii in cibum appositi sunt, qua de re Seneca tragoediam edidit.

6) Oedipus matrem suam uxorem duxisse dicitur. Suspicabantur autem gentiles ejusmodi spurcitiis Christianos deditos esse, ob quorumdam haereticorum impudicitias, qui Christianorum tamen nomen sibi arrogabant, ut notat Justinus, aliique sancti Patres. Unde Blandina infra tormentis affecta clamabat: *Christiana sum. Nihil mali apud nos geritur*, ut ejusmodi calumnias a Christianis averteret.

Martyres ejusmodi tormenta sustinuerunt quae nulla umquam oratione exprimi possint, satana ambitiose contendente, ut ab illis quoque aliquid impie diceretur.

Sanctus, et alii martyres.

Blandinae constantia.

V. Praecipue tamen vulgi ac Praesidis et militum furor universus incubuit in SANCTUM diaconum Viennensem [7], et in MATURUM neophytum quidem illum, sed generosissimum nihilominus pugilem Christi: in ATTALUM quoque, patria Pergamenum [8], qui columna et firmamentum Ecclesiae nostrae semper fuit: in BLANDINAM denique, per quam Christus ostendit, quae vilia, deformia, contemtaque hominibus videntur, ea maximo honore affici a Deo propter excellentem erga ipsum caritatem, quae in virtute potentiaque ostenditur, non specie inani gloriatur. Nam cum universi trepidaremus, ipsaque illius temporalis domina, quae et ipsa una cum reliquis Martyribus strenue pugnabat, formidaret in primis ne illa ob tenuitatem corporis, liberam confessionem edere non valeret: tanto animi robore firmata est Blandina, ut tortores qui invicem sibi succedentes a prima luce usque ad vesperam omni tormentorum genere eam excruciaverant, resoluta nervorum compage deficerent; seque victos confessi, cum nullum tormenti genus quod ipsi inferri posset, reliquum haberent, mirarentur adhuc illam spiritum ducere, toto corpore lacerato atque perfosso; testarenturque unicum tormenti genus ad illam enecandam suffecisse, nedum tot ac tanta tormenta. Verum beata illa, instar generosi cujusdam athletae, in ipsa confessione vires atque animos resumebat: eratque ei refectio et quies, sensumque omnem praesentis doloris adimebat prolatio horum verborum: *Christiana sum, et nihil apud nos mali geritur.*

Sancti fortitudo.

VI. Sanctus vero, cum et ipse supra humanum modum cuncta quae ab hominibus excogitari potuerant tormenta fortiter sustineret, sperantibus jam impiis aliquid se indecorum atque illicitum ex eo audituros ob nimiam vim et magnitudinem cruciatuum; tanta firmitate eis restitit, ut nec suum, nec gentis, aut civitatis ex qua esset oriundus nomen, nec utrum servus esset, an ingenuus prolocutus sit: sed ad omnes interrogationes, Romana lingua responderit: *Christianus sum.* Hoc sibi nomen, patriam, genus, omnia denique esse subinde profitebatur: neque aliam vocem ab eo gentiles extorquere valuerunt. Quam etiam ob causam maxima adversus illum, et Praesidis, et tortorum pertinacia furoris exarsit. Adeo ut cum nihil amplius ipsis superesset quo illum torquerent, candentes aeris laminas mollioribus ejus membris affigerent. Et membra quidem adurebantur: ipse vero rectus atque inconcussus firmis vestigiis in confessione perstitit; utpote caelesti fonte aquae vivae, quae ex ventre Christi profluit, perfusus, firmatusque. Porro corpus ipsum abunde testabatur ea quae acciderant: quippe quod nihil aliud esset praeter vulnera atque vibices, totum contractum atque contortum, nec jam externam hominis speciem retinens, in quo Christus ipse perpetiens magna miracula patrabat, adversarium funditus delens, et illustri exemplo ceteris ostendens, nihil esse metuendum, ubi caritas Patris adsit; nullum dolorem, ubi gloria vertitur Christi. Quippe cum impii illi, paucis post diebus, iterum torquere Martyrem coepissent; crederentque, si turgescentibus adhuc et inflammatis vulneribus eadem tormenta de integro adhiberent, fore ut illo superiores evaderent; quippe qui ne manuum quidem contractionem posset sustinere, vel id certe eventurum, ut ille tormentis immortuus terrorem injiceret reliquis: non modo nihil ejusmodi illi contigit, sed praeter omnium opinionem, corpus ejus subito relevatum erectumque constitit in tormentis posterioribus, et pristinam speciem, usumque membrorum recuperavit; prorsus ut secunda illa excarnificatio, divina opitulante gratia medelam potius quam poenam ei attulisse videretur.

Biblias prius

VII. Sed et BIBLIADEM quamdam ex eorum numero, qui Christi fidem abnegaverant, cum jam diabolus a se absorptam crederet, velletque insuper

7) *Ἀπὸ Βιέννης*, quod ortus Viennae, non autem quod Diaconus Viennensis Ecclesiae fuerit, ut observat Valesius.

8) Pergamus, urbs Asiae notissima: magnam autem consuetudinem inter Asiaticos et Lugdunenses tunc fuisse nemo nescit. Ex Asia etiam Irenaeus Lugdunum advenit.

lapsa, Christi fidem confitetur.

damnationem illius cumulare blasphemia, ad supplicium duxit adigens eam, utpote fragilem jam et ignavam, impia de nobis proloqui. Verum illa resipuit inter cruciatus, ac veluti ex altissimo somno excitata est, praesente supplicio de aeternae gehennae cruciatibus ipsam submonente. Et contradicens impiis: *Qui fieri posset*, inquit, *ut infantes comederent, quibus ne sanguinem quidem animantium degustare*[9] *licet.* Abhinc Christianam se esse confessa, in consortium Martyrum relata est.

Novis tormentis Martyres cruciati.

VIII. Porro cum universa tyrannorum tormenta per Martyrum constantiam a Christo essent hebetata ac retusa, alias machinas diabolus excogitavit: ut scilicet in obscurissimum ac molestissimum carceris locum conjicerentur, utque pedes in nervo[10] ad quintum usque foramen distensos haberent, ac reliqua hujusmodi cruciatuum genera perferrent, quibus ministri, utpote infensi et a daemone incitati, vexare inclusos consueverunt: adeo ut ex eorum numero quam plurimi in carcere suffocati interierint, quos scilicet Deus, qui suam in omnibus gloriam ostendit, hoc mortis genere defungi voluerat. Alii siquidem, qui acerbissime cruciati fuerant, ita ut ne vivere quidem diutius posse crederentur, quamvis omni curationis genere refocillati fuissent, permanserunt in custodia, hominum quidem auxilio destituti, verum roborati ab Deo, et tam animi quam corporis vigore firmati: qui quidem accendebant ceteros, et consolabantur. Alii vero novelli, qui recens comprehensi fuerunt, quorum corpora cruciatibus perferendis nondum assueverant, cum gravitatem carceris pati non possent, in ipsa custodia exspirarunt.

Plures moriuntur in carcere.

Pothinus Episcopus Lugdunensis.

IX. Beatissimus autem POTHINUS[11], qui episcopatum Lugdunensis Ecclesiae administrabat, nonagenario major, et corpore admodum infirmo ob praesentem quidem corporis imbecillitatem aegre spiritum trahens, ceterum prae cupiditate imminentis martyrii mirabili alacritate animi firmatus, etiam ipse ad tribunal ferebatur: corpore quidem partim ob senectutem, partim vi morbi penitus exhausto ac soluto; animam vero adhuc retinens, ut per eam Christus triumpharet. Perlatus igitur a militibus ad tribunal, prosequentibus ipsum magistratibus civitatis, et universa plebe variis eum acclamationibus impetente, tamquam ipse Christus esset, egregium edidit testimonium. Interrogatus vero a Praeside, quisnam esset Christianorum Deus, respondit: *Si dignus fueris, cognosces.* Post haec absque ullo humanitatis respectu raptatus, atque innumeris plagis affectus est: cum ii quidem, qui propius adstabant, calcibus et pugnis illum contumeliose appeterent, nec ullam ejus aetati reverentiam exhiberent; qui vero longius distabant, quidquid ad manum erat, in ipsum conjicerent: omnes denique gravissimi delicti ac piaculi reos se existimarent, nisi pro sua quisque parte ei petulanter insultare studuissent. Quippe hoc modo injuriam deorum suorum ulturos se arbitrabantur. Exinde vix adhuc spirans in carcerem projectus est, tandemque post biduum animam exhalavit.

Nonagenarius martyrio coronatur.

Etiam apostatae torquentur.

X. Hic vero singularis quaedam Dei dispensatio, et immensa Jesu Christi misericordia apparuit: raro quidem inter fratres exemplo, sed a dexteritate ingenioque Jesu Christi minime alieno. Omnes siquidem qui a prima statim comprehensione fidem negaverunt, ipsi quoque in carcerem conjecti, eadem quae ceteri Martyres perferebant. Neque enim illis quidquam tunc profuit fidei suae negatio. Verum illi quidem qui sese, id quod revera erant, esse profitebantur, tamquam Christiani conjiciebantur in vincula, nullo alio

9) Aliquamdiu viguit lex illa ab Apostolis Actor. cap. 15. lata in aliquod tempus. Videsis R. P. Natalis Alexandri dissert. IX. saeculi 1.

10) Nervus hic instrumenti genus significat, quo pedes Christianorum et crura in carceribus alligabantur, qualem Valesius describit in notis ad hunc locum: *Truncus ligneus quinis hinc et inde foraminibus certo spatio divisis excavatus; in quae foramina, tamquam in ocreas quasdam, pedes inferebantur noxiorum, et vinculis seu nervis adstringebantur.* Porro grave id supplicium fuisse ex eo colligitur, quod in eo Martyres plures occubuerint. De omnibus ejusmodi instrumentis videndus liber Antonii Gallonii *de Martyrum cruciatibus.*

11) A Rufino aliisque vulgo *Photinus*, seu *Fotinus* dicitur.

crimine ipsis objecto. Hi vero, perinde ac homicidae et scelerati homines, deinceps detinebantur, duplo gravius, quam reliqui supplicium perferentes. Illos enim gaudium martyrii, spesque promissae beatitudinis, et caritas erga Christum, et Dei Patris Spiritus recreabat: hos vero graviter torquebat conscientia; ita ut dum traducerentur, ipso vultu atque aspectu facile discernerentur a ceteris. Quippe illi quidem hilares accedebant, majestatem quamdam venustati intermixtam vultibus praeferentes, adeo ut vincula praecipuum ipsis ornatum addidisse viderentur, instar sponsae fimbriis aureis variegatis ornatae: ad haec suavem Christi odorem spirantes, ita ut nonnulli terreno eos unguento delibutos putarent. Hi vero demisso vultu, abjecti et squalidi ac sordidi, omnique deformitatis genere cooperti, ab ipsis quin etiam gentilibus probro affecti, utpote ignavi atque imbelles, qui homicidarum quidem sibi ipsis crimen imposuissent, Christianorum autem venerandum et gloriosum ac salutare nomen amisissent. Quae cum ceteri viderent, magnopere confirmabantur, et si quem postea comprehendi contigerat, is statim absque ulla cunctatione confitebatur, ne cogitatione quidem tenus consilium ac suggestionem daemonis admittens.

Odor suavis ex SS. Martyribus exhalat.

XI. *Paucis deinde interjectis, iterum haec subjiciunt.* His ita gestis, *inquiunt,* deinceps ipsorum martyria in varias mortis species divisa sunt. Ex omni quippe florum genere, diversisque coloribus unicam texentes coronam beatissimi Martyres Deo Patri obtulerunt. Aequum sane erat ut fortissimi athletae, qui multiplex certamen subierant, atque insignem victoriam retulerant, insignem immortalitatis coronam acciperent. Maturus igitur et Sanctus cum Blandina et Attalo ducti sunt ad bestias in amphitheatrum, ad publicum spectaculum inhumanitatis Gentilium: praebito de industria munerum die[12] propter nostros. Et Maturus quidem ac Sanctus rursus omnia tormentorum genera in amphitheatro subierunt, quasi nihil antea perpessi essent; aut potius quasi athletae, qui multis jam vicibus adversarium superassent, et de corona ipsa jam decertarent, rursus consueta illic flagrorum verbera pertulerunt, et bestiarum ipsos trahentium morsus, et quaecumque alia vulgus insanum pro suo quisque arbitrio variis acclamationibus imperabat; ipsam postremo ferream cathedram, cui superposita Martyrum membra cum torrerentur, illorum nares molestissimus nidor implebat. Verum illi ne sic quidem finem saeviendi fecerunt: sed contra eo vehementius accendebatur eorum furor, cum expugnare Martyrum constantiam contenderent. Nullam tamen ab ipso Sancto vocem elicere potuerunt, praeter illam quam ab initio proferre consueverat confessionis suae vocem. Hi ergo maximo certamine perfuncti, cum vitalem spiritum diu protraxissent, tandem jugulati sunt: eo die spectaculum facti mundo, loco multiplicis illius varietatis, quae in gladiatorum spectaculis cernitur. Blandina vero ad palum suspensa, bestiis objecta est; quae cum in crucis speciem suspensa cerneretur, Deoque contentissime supplicaret, maximam alacritatem addebat certantibus: quippe qui in ipso certamine, sub sororis persona, corporeis oculis cernerent illum, qui pro ipsorum salute crucifixus ideo fuerat, ut credentibus in ipsum persuaderet, quicumque pro Christi gloria pateretur, hunc Dei viventis consortem futurum. Cumque nulla tunc bestia corpus illius attigisset, deposita ex stipite, rursus in carcerem conjicitur, in aliud certamen reservata: ut pluribus prolusionibus adversario superato, tortuosi quidem serpentis condemnationem certam atque inevitabilem redderet, fratres vero exemplo suo accenderet. Quippe quae, tametsi pusilla infirmaque et contemta, Christi tamen, magni illius invictique athletae, robore induta, et adversarium multis vicibus superasset, et glorioso certamine coronam immortalitatis reportasset. Attalus quoque vehementer a populo postulatus ad supplicium, utpote vir valde celebris, paratus ad certamen accessit, fretus conscientia recte factorum. Quippe in Christianorum disciplina solide exercitatus, testisque apud nos veritatis sem-

Martyres variis modis interficiuntur.

Maturus et Sanctus.

Blandina rursus torquetur.

Attalus.

12) Id est spectaculum praebendo extraordinarium, nam alias statis tantummodo diebus fiebant.

per exstiterat. Cumque per amphitheatrum circumduceretur, praecedente ipsum tabella, in qua Latino sermone inscriptum erat: Hic est Attalus Christianus: populo adversus illum vehementius incitato, Praeses postquam civem Romanum eum esse comperit, reduci in custodiam cum ceteris jubet. Inde litteris ad Caesarem datis, de his omnibus qui inclusi tenebantur sententiam [13] ejus exspectabat.

Qui lapsi fuerant resipiscunt.

XII. Enimvero hujus temporis mora nequaquam inutilis neque infructuosa illis fuit: sed per ipsorum tolerantiam immensa Christi misericordia tandem illuxit. Quippe mortua jam Ecclesiae membra, viventium ope atque auxilio ad vitam revocata sunt: et Martyres gratificati [14] sunt iis qui fidem negaverant, ingentique gaudio mater eademque virgo Ecclesia cumulata est; cum eos quos tamquam exstinctos abortu ejecerat, vivos jam ac spirantes recuperaret. Etenim per illos sanctissimos Martyres, hi qui fidem negaverant, rursus in utero delineabantur, rursus concipiebantur, et vitali calore reparato rursus fidem confiteri discebant. Cumque jam ad vitam revocati, roboratique essent, Deo, qui non vult mortem peccatoris, sed pro sua benignitate ad poenitentiam potius invitat, mitiorem eis succum infundente, ad tribunal accessere, quo iterum a Praeside interrogarentur. Quippe rescriptum fuerat a Caesare [15], ut confitentes quidem gladio caederentur: hi vero qui negarent, dimitterentur incolumes. Ineunte igitur sollemni apud nos mercatu [16], qui maxima hominum frequentia celebratur, utpote ex omnibus populis ac provinciis eo conveniente virorum multitudine, Praeses beatissimos Martyres ad tribunal adduci jussit tanquam in theatrali pompa eos populo ostentans. Cumque illos denuo interrogasset, quicumque cives Romani reperti sunt, capite truncati, reliqui traditi sunt bestiis.

Alii capite plexi, alii bestiis traditi.

XIII. Ceterum ingens gloria accessit Christo per eos qui prius quidem negaverant, tunc vero confitebantur fidem Christi praeter spem atque expectationem gentilium. Hi siquidem seorsum interrogati sunt quasi mox absolvendi, qui cum se Christianos confessi essent, reliquorum Martyrum numero adscripti sunt. Foras autem manserunt ii quorum animis nec vestigium ullum fidei, nec reverentia vestis nuptialis, nec sensus timoris Dei impressus umquam insederat; filii scilicet perditionis, qui sua ipsorum conversatione religionem quam profitebantur infamaverant. Verum ceteri omnes aggregati sunt Ecclesiae; de quibus cum quaestio haberetur, Alexander quidam natione Phryx [17], professione medicus, qui plures jam annos moratus fuerat in Galliis: vir omnibus notissimus ob amorem Dei et eximiam in praedicanda fide libertatem (quippe Apostolicae gratiae minime expers erat), tribunali adsistens, cum illos ad fidei confessionem nutibus hortaretur, cunctis qui tribunal circumdabant, tamquam parturiens videbatur. At vulgus moleste ferens, quod qui antea fidem negaverant, eamdem de integro confiterentur; adversus Alexandrum tamquam hujus facinoris auctorem conclamare

Alexander Martyres adhortans nutu, eis conjungitur.

13) Inde collige hanc persecutionem sine novis Imperatorum edictis motam fuisse, in qua tamen innumerabiles Martyres per totum terrarum orbem occisos fuisse asseverat Eusebius. Non itaque recte infert Dodwellus paucos fuisse Martyres, eo quod pauci Romani Imperatores edicta adversus Christianos tulerint. Verum de his fusius in Praefatione generali.

14) Aut pacem eis concedendo, qua de re plura apud Cyprianum: aut suis exhortationibus eos ad fidem revocando, aut sua apud Deum intercessione ipsis conversionis gratiam obtinendo, aut tandem his omnibus modis simul, eos Ecclesiae unitati restituerunt.

15) Marco scilicet Aurelio; jam enim Lucius ejus collega obierat. Hunc autem Antoninum Verum appellat Eusebius, quod primarium ejus erat nomen, sed quod ad Lucium, cum in imperii consortium assumtus est, transtulit; qua de re consule Capitolinum in utriusque Vita.

16) Cum hic mercatus celebrari soleret Kalendis Augusti, qua die ara Augusto fuerat dicata Lugduni, ut scribit Suetonius in Claudio, horum sanctorum martyrium ad mensem Augusti referendum est, quamvis Ado, Usuardus, Beda et Notkerus eorum festum IV. Nonas Junii celebrent, forte quod ii qui ex his sanctis Martyribus priores mortui sunt, vel Pothinus Episcopus, hac die obiisse putentur.

17) Phrygia provincia Asiae, unde ut jam notavimus, multi Lugdunum advenerant.

coepit. Instans illico Praeses, interrogavit hominem, quisnam esset. Qui cum *Christianum se esse*, dixisset, iratus Judex eum ad bestias damnavit. Postridie igitur una cum Attalo ingressus est; nam et hunc Praeses, gratificari populo studens, bestiis rursum tradiderat. Ambo itaque cum omnia tormentorum genera quae adversus ipsos excogitata fuerant, in amphitheatro percucurrissent, maximoque certamine perfuncti essent, tandem gladio percussi sunt. Et Alexander quidem nec ingemuit umquam, nec vocem ullam protulit; sed interius mente in se collecta colloquebatur cum Deo. Attalus vero cum in ferrea cathedra collocatus undique torreretur, et ambustum corpus nidorem gravissimum exhalaret, Latino sermone populum allocutus: *En,* inquit, *hoc demum est homines vorare quod agitis. Nos vero neque homines voramus, neque omnino quidquam mali facimus.* Interrogatus etiam quod nomen Dei esset: *Deus,* inquit, *nomen non habet perinde ac nos mortales.*

Cum Attalo gladio percutitur.

XIV. Post hos omnes, ultimo tandem spectaculorum die, Blandina rursus illata est una cum Pontico adolescente, quindecim circiter annos nato. Qui etiam quotidie antea introducti fuerant, ut reliquorum cruciatus intuerentur: adactique per simulacra Gentilium jurare, cum in proposito constantes permanerent, deosque illorum nihili facerent; tantus in eos exarsit multitudinis furor, ut nec aetatem pueri miserarentur, nec mulieris sexum ulla prosequerentur reverentia. Cunctis igitur cruciatibus eos vexare, ac per omnia poenarum genera circumagere coeperunt, jurare illos subinde compellentes. Numquam tamen id quod volebant, perficere valuerunt. Nam Ponticus quidem sororis exhortationibus incitatus, ita ut Gentiles quoque ipsam esse cernerent quae puerum hortaretur et confirmaret; cuncta supplicia generose perpessus, animam exhalavit. Beata vero Blandina, omnium postrema, tamquam nobilis mater, quae filios ad fortiter certandum accenderat, et victores ad Regem praemiserat: eosdem certaminum cursus quos filii confecerant remetiens, ad eosdem ire properabat, de exitu suo laeta atque exsultans, prorsus quasi ad nuptiale convivium invitata, non bestiis objecta esset. Denique post flagra, post ferarum vellicationes, post sartaginem, reticulo inclusa, tauro objecta est. A quo diu in altum jactata, nihil jam eorum quae fiebant penitus sentiens, tum ob spem et comprehensionem eorum quae credebat bonorum, tum ob familiarem congressum quem cum Christo in oratione habebat, tandem et ipsa victimae instar jugulata est: ipsis etiam Gentilibus ingenue fatentibus, nullam umquam apud se feminam exstitisse, quae tot ac tanta pertulerit.

Blandina rursus torquetur cum Pontico adolescente.

Martyrium consummant.

XV. Sed ne sic quidem furor illorum et immanitas adversus sanctos conquievit. Quippe ferae et barbarae gentes ab immani illa bestia concitatae, pacari facile non poterant. Quin potius aliud quoddam initium saeviendi in Sanctorum corporibus protervia illorum invenit. Neque enim ex eo quod a Martyribus victi fuissent, pudore ac verecundia suffundebantur, quippe qui humano sensu ac ratione penitus essent destituti: sed contra Praesidis simul ac populi, tamquam immanis belluae, magis inde accendebatur furor, qui quidem nullo jure adversus nos aequali odio ferebantur; ut impleretur Scriptura, quae dicit: *Iniquus adhuc inique agat, et justus adhuc justificetur.* Eorum enim corpora, qui in carcere suffocati perierant, canibus objecerunt: sollicite observantes noctu atque interdiu, ne quis nostrorum ea sepulturae mandaret. Post haec quidquid aut a bestiis, aut ab igne reliquum fuerat, partim laniata, partim ambusta membra exponentes; reliquorum denique capita cum ipsis corporum truncis similiter insepulta per plurimos dies additis militum excubiis custodierunt. Et alii quidem infremebant ac dentibus stridebant in mortuos, adhuc exquisitiore quodam supplicio eos afficere cupientes; alii vero irridebant insultabantque simulacra sua laudibus extollentes, ac poenas de Martyribus sumtas eis adscribentes. Nonnulli paullo aequiores, et qui vicem nostram dolere quodammodo videbantur, exprobrabant identidem haec dicentes: Ubi est Deus eorum? et quid illis profuit haec religio, cui vitam quoque suam postposuerunt? Ac Gentilium quidem insectatio talem habuit varietatem. Nos vero gravissimo interim dolore premebamur, quod humare cada-

Gentiles in Martyrum cadavera saeviunt.

Apoc. 22, 11.

vera nobis non liceret. Nam neque noctis tenebrae nos juvare, neque auri vis flectere, neque preces ullae animos eorum commovere potuerunt: sed omni studio atque industria cadavera custodiebant, quasi ingens lucrum facturi, si sepultura caruissent. *Nonnullis deinde interjectis haec addunt.*

His crematis, cineres in fluvium dejiciuntur.

XVI. Igitur Martyrum corpora postquam omni genere contumeliae traducta, et sub dio per sex dies exposita [18] jacuerunt, tandem cremata atque in cineres redacta, in praeterfluentis Rhodani alveum sparsa sunt ab impiis, ne ullae deinceps eorum reliquiae in terris superessent. Atque id agebant prorsus, quasi Deo superiores esse et resurrectionem illis adimere possent: ut, quemadmodum ipsi dicebant, ne spes quidem ulla resurgendi eis relinqueretur: qua freti, novam quamdam ac peregrinam nobis invehunt religionem, et gravissima quaeque tormenta contemnunt, promtique et alacres mortem subeunt. Videamus nunc an sint resurrecturi, et utrum adesse ipsis Deus suus, ac de manibus nostris ipsos eripere valeat.

Haec supradicti Imperatoris temporibus Christi ecclesiis contigerunt, ex quibus ea quae in reliquis provinciis gesta sunt conjectura assequi licet. Sed et alia quaedam ex eadem epistola hic adjungere operae pretium fuerit, quibus benignitas atque humanitas illorum, quos memoravimus, Martyrum describitur his verbis.

Martyrum humilitas. *Philipp.* 2, 6.

XVII. Qui quidem Christum aemulari atque imitari tantopere studuerunt, qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se aequalem Deo: ut quamvis in tantum gloriae culmen evecti essent, nec semel atque iterum, sed saepius martyrium subiissent, et a bestiis, denuo in carcerem relati essent: quamvis ignium impressa vestigia, quamvis vibices et vulnera toto corpore circumferrent; tamen nec seipsos Martyres praedicarent nec a nobis ita se appellari paterentur. Verum si quis nostrum per litteras, aut in familiari colloquio, eos Martyres compellasset, objurgabant graviter atque increpabant. Martyris enim appellationem libentissime concedebant Christo, utpote fido veroque testi, et primogenito mortuorum, vitaeque caelestis principi et auctori. Eos quoque qui jam ex hac vita migraverant Martyres, nobis commemorabant, ajebantque: Hi jam sunt Martyres, quos in ipsa confessione Christus assumi voluit, professionem ipsorum morte, tamquam anulo obsignans; nos vero viles atque abjecti confessores. Simul profusis lacrymis obsecrabant fratres, ut continuae ad Deum preces fierent, quo tandem ipsi perfectum finem adipisci mererentur. Ac reipsa quidem virtutem Martyrum exhibebant, cum ingenti libertate ac fiducia Gentilibus respondentes: et egregiam animi indolem, partim tolerantia, partim quod metus ac pavoris expertes essent, perspicue testabantur. Ipsam vero Martyrum appellationem a fratribus sibi oblatam, utpote timore Dei constricti, refugiebant. *Et paullo post:* Deprimebant se, *inquiunt,* sub manu potenti, a qua nunc sublimius elevati sunt. Tunc vero omnium defensionem suscipiebant, neminem accusabant, cunctos absolvebant, neminem ligabant. Quinetiam pro illis, a quibus acerbissime cruciati fuerant, exemplo perfectissimi Martyris Stephani Deum precabantur: Domine ne imputes illis hoc peccatum. Quod si ille pro lapidantibus orabat, quanto magis pro fratribus eum orasse credibile est? *Nec multo post haec addunt*: Hoc enim maximum certamen illis fuit adversus diabolum, ob sinceram ac minime fucatam caritatem: ut quos ille malignus serpens vivos jam se devorasse crediderat, elisis faucibus removere cogeretur. Neque enim fastu et arrogantia intumuerunt adversus lapsos: sed ea quibus abundabant bona, indigentibus liberaliter subministrabant, materna quaedam misericordiae viscera gestantes, magnamque vim lacrymarum pro illorum salute coram Deo Patre fundentes. Vitam petierunt, et largitus est eis Deus: quam etiam illi proximis suis communicarunt, ubique victores ad Deum profecti. Cumque pacem dilexissent, pacem nobis commendassent, ipsi cum pace migraverunt

Caritas. *Act.* 7, 59.

18) Hunc locum laudat Augustinus, tomo 6. novae edit. lib. de Cura gerenda pro mortuis, num. 8. et 10.

ad Deum: non dolorem matri, non fratribus discidium ac bellum, sed gaudium et pacem et concordiam caritatemque omnibus relinquentes.

Atque haec de beatorum illorum affectu erga eos fratres qui lapsi fuerant, ad legentium utilitatem hic posita sint, propter eos qui inhumano quodam ac truci animo praediti, inclementer adversus Christi membra postmodum saevierunt. Porro in eadem epistola, quae res supra memoratas complectitur, alia etiam habetur narratio prorsus memoria dignissima, quam quidem nihil vetat quominus hoc loco lectoribus proponamus. Sic autem habet.

XVIII. Alcibiades quidam, unus ex illorum Martyrum numero, durum et squalidum vivendi genus sectabatur: nullumque omnino cibum admittens, solo pane et aqua hactenus vesci consueverat. Cumque in carcere positus, eamdem vivendi rationem vellet retinere; Attalo post primum quod in amphitheatro confecerat certamen, revelatum est, non recte neque ordine facere Alcibiadem, qui et creaturis Dei minime uteretur, et aliis exemplum scandali fieret. Paruit itaque Alcibiades, et cunctis deinceps cibis promiscue uti coepit, gratias agens Deo. Neque enim divina gratia eos praesentia sua destituerat: sed consultorem habebant Spiritum Sanctum.

Alcibiadis Martyris obedientia.

DE SANCTO IRENAEO

EPISCOPO LUGDUNENSI ET MARTYRE.

Circa an. 203.

1. Ecclesiarum Lugdunensis et Viennensis epistolae quam modo retulimus, subjungit Eusebius lib. 5. Historiae cap. 4. alterius epistolae fragmentum ad Eleutherium Papam, in qua Martyres Lugdunenses Irenaeum, quem ad eam deferendam destinaverant, non solum ut suae ecclesiae *Presbyterum*, sed multo magis ut *aemulatorem testamenti Christi*, commendant. Hujus epistolae occasione, paucis de hoc sanctissimo Antistite hic agere visum est. Licet enim diu post suprascriptos Martyres passum fuisse constet, cum tamen ejus Acta perierint, aut certe hactenus nos lateant, non incongruum fore existimavimus, iis quae de aliis sanctis Lugdunensibus protulimus, quaedam de eo subjicere, quae ex ipsius scriptis, atque ex aliorum veterum testimoniis desumemus, ne tantum Ecclesiae Gallicanae lumen sub modio recondi videatur.

Irenæus a Martyribus laudatur.

2. Jam diximus in Admonitione praevia ad martyrium sancti Polycarpi Smyrnensis episcopi, Irenaeum in ejus beatissimi viri schola educatum fuisse, idque ex ejusdem Irenaei verbis in epistola ad Florinum, cujus fragmenta ibi exhibuimus, constat. At qua occasione, quove tempore in Gallias ex Asia accesserit, incompertum plane nobis est; nisi quod anno CLXXVII. quo maxime efferbuit Lugduni adversus Christianos persecutio, ejus urbis ecclesiae Presbyter esset, quod ex epistola laudata ad Eleutherium Romanum Pontificem ediscimus. Quin et eum aliquot ante hanc persecutionem annis in ea civitate fuisse conversatum colligi potest ex eo, quod non solum pro rebus Ecclesiae gerendis Romam missus fuerit, sed etiam quod eum tunc dignum omnes judicaverint, qui Pothino episcopo, quem persecutio sustulit, in tam impeditis Ecclesiae temporibus substitueretur.

Polycarpi discipulus.

Ex Presbytero Episcopus Lugdunensis.

3. In episcopali cathedra constitutus, ministerii sibi a Deo commissi partes egregie adimplevit, Ecclesiam non modo verbis et vitae sanctimonia, sed etiam multis praeclare scriptis illustrando. Quo autem animo scriberet, ipsemet aperit in Praefatione libri quinti adversus haereses, ubi sic loquitur: *Quoniam et in administratione sermonis positi sumus, et omnimodo elaboramus secundum nostram virtutem, plurima tibi quidem in subsidium praestare adversum contradictiones haereticorum, errantes autem retrahere, et convertere ad Ecclesiam Dei; neophytorum quoque sensum confirmare, ut stabilem custodiant fidem, quam bene custoditam ab Ecclesia acceperunt.* Nihil in his libris omisit, ut arma Catholicis adversus haereticos administraret. Hinc sanctus

Multa scribit.

Epiphanius haeresi 31. quae est Valentini, numero 33. de eo sic loquitur: *Optimus ille senex Irenaeus .... vir omnino Spiritus Sancti donis instructissimus, tamquam fortis athleta productus a Domino, et caelestibus ornamentis, ut ita dixerim, ad certamen perunctus, qui sincerae fidei, ac scientiae praesidiis, omnia illorum prostravit evertitque mendacia.* Idem opus laudat Hieronymus in epistola ad Magnum oratorem Romanum, cujus ope Patres adversus quoslibet haereticos decertarunt. Sanctus Basilius Magnus ipsius auctoritate pro afferenda Spiritus Sancti divinitate usus est, libro de Spiritu Sancto cap. 29. Eamdem Augustinus contra Pelagianos adhibuit lib. 1. contra Julianum, cap. 3. ubi Irenaeum *antiquum hominem Dei* appellat. His adjungi possunt Clemens Alex. apud Euseb. lib. 6. Hist. cap. 13. Cyrillus Jerosolymitanus Catechesi 16. Theodoretus variis in locis, ac praecipue in Dialogo 1. qui dicitur *Incommutabilis,* ubi ipsum *lumen occidentalium Gallorum* dicit. Unde non immerito Irenaeum inter *viros sanctitate et praestantia insignes,* qui haereses nascentes retuderunt, numerat Tertullianus in libro adversus Valentinianos, eumque ibidem *omnium doctrinarum curiosissimum exploratorem* appellat. Et re quidem vera, hunc beatum Antistitem sacras et profanas scientias optime calluisse, ex ipsius operum lectione facile quisque advertere potest, quamvis simplicem scribendi modum, et absque omni verborum ornatu, se amplexum fuisse dicat in Praefatione ad libros contra haereses.

4. Computari etiam debet inter praecipua antiquitatis ecclesiasticae monumenta egregia epistola, quam idem Irenaeus ad Victorem Papam scripsit, ut eum a consilio quod adversus Asiae ecclesias, ob controversiam de Paschatis die commotam, animo conceperat, revocaret. Huius epistolae aliquot fragmenta refert Eusebius Hist. lib. 5. cap. 24. quibus in Irenaei elogium subjungit: *Irenaeus quidem nomini suo vere respondens, Εἰρηναῖος quippe* graece, latine pacificum sonat, *nec solo nomine sed etiam vitae instituto ac proposito pacificus, pro ecclesiarum pace haec monuit et allegavit.* Alias de eodem argumento epistolas ad varios Episcopos ab eo scriptas fuisse testatur idem Eusebius loco laudato; sed illae exciderunt.

5. Istis aliisque multis laboribus perfunctum Irenaeum vitam martyrio glorioso consummasse non solum recentiores auctores tradunt, sed et ipse Hieronymus in cap. 64. Isaiae, ubi eum *virum Apostolicum, Episcopum et Martyrem* appellat. Idem asserit auctor libri quaestionum et responsionum ad Orthodoxos, qui inter opera Justini Martyris vulgatus est, responsione ad quaestionem 115. At sanctus Gregorius Magnus lib. 9. epist. 50. ad Aetherium Lugdunensem Episcopum, conqueritur, quod beati Irenaei *gesta et scripta* a se diu conquisita reperire non potuerit. Scriptorum optimam partem habemus, libros scilicet quinque adversus haereses, et aliquot epistolarum ejus fragmenta apud Eusebium: sed utinam Acta etiam integra et sana haberemus. Eorum quidem fragmentum a se repertum fuisse affirmat Baronius in notis ad Martyrologium Romanum, et in Annalibus ecclesiast. ad annum 205. num. 28. sed nec ipsum usquam protulit. At ibi refert milites jussu Severi imperatoris urbem Lugdunum circumdedisse, statimque omnes Christianos, qui in ea inventi sunt, fuisse obtruncatos, atque inter alios Irenaeum, quem post varios cruciatus occisum, sepelivit Zacharias Presbyter. Innumeros Martyres cum Irenaeo interfectos fuisse testatur etiam Gregorius Turon. lib. 1. Historiarum num. 29. quem in crypta sancti Johannis sepultum fuisse dicit lib. 1. de gloria Martyrum cap. 50. quae omnia Ado, ceterique Martyrologiorum scriptores suis Martyrologiis inseruere ad diem 28. Junii, quo ejus festivitas celebratur. Hanc Graeci recolunt die 23. Augusti, ut ex eorum Menaeis patet. In illis apud Lambecium tomo 8. pag. 208. Irenaeus noster jungitur alteri Irenaeo Sirmiensium Episcopo, de quo suo loco agemus. Ceterum Acta Sancti Irenaei Lugdunensis invenimus in cod. ms. Archicoenobii Cisterciensis, sed quae talia non sunt, ut inter sincera et genuina locum habere debeant. An vero ea ipsa sint, quorum fragmentum se invenisse ait Baronius, divinare non licet. Sic nostra incipiunt: *Quamquam nullis invicta Mar-*

Acta exciderunt.

Memoria.

tyrum virtus possit modis annumerata percurri, quibus constat suppliciorum etc. Sancti Irenaei martyrium, quantum conjici potest, anno circiter CCIII. contigit, sub Severo imperatore. Certe beatus Epiphanius passim eum *beatum senem* appellat, quem Eusebius in Chronico ad annum 183. tunc temporis *insignem* fuisse refert.

ADMONITIO

IN PASSIONEM SS. EPIPODII ET ALEXANDRI.

1. Non multo post sanctorum Pothini, et sociorum ejus caedem, quos ex Eusebio in urbe Lugdunensi illustri martyrio coronatos diximus, comprehensi sunt duo alii Christiani, qui eamdem urbem sanguine suo illustrarunt. Ii sunt Epipodius et Alexander, quorum Acta ex Aprili Bollandiano et Surio cum 2. codd. mss. uno Bibliothecae Colbertinae, altero insignis Archimonasterii sancti Remigii Remensis collata proferimus. De iisdem sanctis Martyribus exstat homilia Eucherii Lugdunensis, sub Eusebii Gallicani nomine tom. 5. part. 1. Bibliothecae Patrum edit. Coloniensis.

2. Non uno et eodem die hos sanctos Martyres mortem pertulisse ex eorum Actis constat. Hinc factum est, ut cum diversis diebus eorum festivitas celebraretur, (quod jam tempore Eucherii fiebat, ex laudata Homilia), eorum Acta in duas partes divisa sint, adjecta unicuique parti sua praefatiuncula, ut in officiis divinis facilius legi possent; quamvis ea ab eodem auctore simul conscripta fuisse nemo possit inficiari. Prioris, scilicet Epipodii, festum die vigesima secunda Aprilis, Alexandri vero die vigesima quarta ejusdem mensis etiam antiquiora Martyrologia celebrant. Unde conjicimus eorum martyrium ad annum CLXXVIII. esse referendum, cum alii Martyres Lugdunenses circa mensem Augustum anni praecedentis passi fuerint. Eorum vero sacra corpora tempore Gregorii Turonensis, in crypta sancti Johannis sub altari cum beati Irenaei reliquiis collata erant, *de quorum monumentis*, ut ait ille de gloria Martyrum cap. 50. *si pulvis cum fide colligatur, extemplo medetur infirmis.* Passionis tempus.

3. Florus et Ado Viennensis Archiepiscopus, asserunt in suis Martyrologiis ad diem 24. Aprilis, simul cum Alexandro, alios triginta quatuor Martyres passos fuisse quem sanctorum numerum alii deinceps Martyrologiorum scriptores retulerunt. De iis tamen nec in Actis, nec in Eucherii laudata homilia quidquam habetur. His alii 34. numerati.

4. Praeter hos Martyres Lugdunenses, celebres sunt Marcellus et Valerianus, qui furente persecutione ex urbe Lugduno fuga elapsi, mortem quam illic evaserant, paullo post in vicinis urbibus oppetierunt; Valerianus apud Trenorchium oppidum, vulgo *Tournus;* Marcellus vero prope Cabilonum, ubi cingulo tenus in terra defossus, tertio post die beatum spiritum exhalavit. Utriusque meminit Gregorius Turonensis lib. 1. de gloria Martyrum capp. 53. et 54. Solemnis jam erat tempore Gumtramni regis, sancti Marcelli festivitas, ad quam, teste eodem Gregorio Hist. lib. 9. cap. 3. iste Princeps accessit. Eum autem Martyrem Rex piissimus veluti praecipuum regni sui patronum agnovit, ad cujus sepulcrum basilicam cum monasterio construi curavit, in quem locum XL. Episcoporum concilium ab eodem Rege convocatum fuisse narrat Gregorii continuator cap. 1. Porro istud monasterium hactenus perseverat, nostris Cluniacensibus addictum. Marcellus et Valerianus Mart.

Anno Christi circa 178.

PASSIO SANCTI EPIPODII ET ALEXANDRI.

Ex codd. mss. et Aprili Bollandiano.

Martyrum Acta scribenda.

I. Si merita virorum fortium et facta, ad incitamentum posteritatis, mandantur annalibus, qui pro terrena libertate, vel patria inani intentione ceciderunt, relinquentes carnalium virtutum brevia monumenta, dum pereunt; quantis praeconiis celebranda mors Martyrum est, qui admirabili gloriosoque compendio, dum manus suas ad caelum porrigunt, fidei et devotionis exempla terris relinquunt, propagantes hominum vitam mortibus suis? Neque enim pro Imperatore terrestri, sed pro Rege caelesti sanguinem suum profundentes; non pro patria quae gignit et recipit, non pro patria quae habetur et amittitur, sed pro illa Jerusalem caelesti patria sempiterna, quae meritis est constructa sanctorum, quae culmina sua caelo inserit; cujus incolae mori nesciunt, cujus libertas jugum tartareae captivitatis ignorat, cujus libertas cum immortali gloria et beatitudine perseverat. Et licet de praemiis Martyrum pauca perstricta sint; quia nequaquam condignae sunt passiones praesentis saeculi ad magnitudinem gloriae caelestis, quae erit perpetua et sempiterna: attamen hi sunt perpetui sanctorum triumphi, qui merito scriptis proditi mittuntur ad posteros; ut si non contingit occasio passionis, succensae tamen mentis aemulationis ardore, immaculatam vitam et contritione corporum et imitatione martyrii, consequantur. Itaque beatissimorum Epipodii [1] et Alexandri conflictus atque victorias, Christo in illis triumphante, referimus; ut fides credentium praemissum et desideret et sequatur exemplum.

II. Igitur principis Antonini Veri decimo septimo [2] imperii anno, cum per provincias Gentilium furor desaeviret, praecipue in Lugdunensi urbe debacchatus est, in qua pro sui magnitudine quanto majores degebant populi, tanto etiam Gentilium copiosior rabies aestuabat: Judices, Officiales, Tribuni, Milites, vulgus certatim indiscreto etiam sexu, Christianos multiplici crudelitate laniabant: quorum plurimi distinctis passionibus atque nominibus, ad succedentium memorias pervenerunt; innumeros vero, qui vel indiscreta caede concisi sunt, vel vincti in ergastulis defecerunt, inscriptos caelestis vitae liber tantum continet. Nam post vastissimam Martyrum stragem, et saevientium passionum crudelitatem, de qua etiam Christi famuli, quos tunc illustrissimae urbes Vienna et Lugdunum tenebant, ad ecclesias Asiae et Phrygiae scripta miserunt, cum paene ad integrum Christi nomen a Gentilibus crederetur exstinctum: per proditionem domesticam Epipodius et Alexander occulte operam dare Catholico fidei cultui, Praesidi nuntiantur: quos ille indagine sollicita, exosae Religionis reliquias in illis exstinguere cupiens, praecipit inquiri.

Alexander et Epipodius ad Praesidem deferuntur.

Eorum patria et mores.

III. Verum intermisso paullisper ordine passionis, quanti qualesve fuerint, convenit vel breviter publicari. Et Alexander quidem natione Graecus fuit, Epipodius vero Lugdunensis civitatis indigena: quos parvulos scholare contubernium, et caritas jam virilis in primaeva aetate conjunxerat: et ita litteris eruditissimi, concordia crescente, adeo provecti sunt; ut cum fuerint Christiani, et a clarissimis parentibus instituti, ad religionem tamen se incitamentis mutuo provocarent; nam sobrietate, parsimonia, castitate, fide, opere misericordiae, ita Deo sese * hostias dignas praeparabant, ut in consummationis meritum profuerit gloria prolata martyrii. Erant ambo juventutis flore conspicui, neque adhuc conjugalibus nexibus implicati. Saeviente autem persecutione, implentes Evangelica constituta, quoniam ad aliam vel etiam tertiam civitatem abire non possent, latebram ibi quaesierunt. Egressi vero occulte septa murorum, in eo vico qui propter Incisam-

* mss. *in se.*

1) In codd. Remigiano et Colbertino, scribitur semper, YPIPODIUS; in Martyrologio Flori *Upipodus;* in homilia S. Eucherii, *Ephiphodius.*

2) Codex Remigianus cum Colbertino habet, *decimo octavo.*

petram [3] situs est, tugurio se cujusdam religiosae et fidelis viduae sine ullis comitibus abdiderunt. Cumque illic aliquamdiu, tecti fide mulierculae et loci humilitate, latuissent: tandem illos sagax inquisitor invenit, quos per angustum cellulae aditum fugientes manus infesta corripuit: qui ita trepidi inter insilientes irruperant, ut sanctus Epipodius calceamento pedis unius privaretur; quod postea fidelis mulier, tamquam thesaurum sibi repertum occuluit.

Latentes comprehenduntur.

IV. Itaque captos etiam ante discussionem carcer accepit; quia manifesti putabatur criminis nomen esse ipsa appellatio Christiana. Deinde post triduum vinctis post tergum manibus ante Praesidis statuuntur tribunal: quos saevissimus Judex, adstante et infremente gentilium multitudine, de nomine et professione interrogavit. Illi vero et vocabula sua prodiderunt, et *Christianos se esse* perspicue testati sunt. Accenditur ergo Judex, et popularis conclamatio attollitur, et in innocentes simul omnium insania consurgit. Potestas eos increpat, furorem suum hujusmodi clamore testatur: Etiam nunc adversus deos immortales humana temeritas perseverat? Etiam nunc convelluntur Principum sanctiones; et uno eodemque majestatis crimine Imperator impugnatur et numina? Ubi sunt tormenta, quae intulimus? ubi cruces? ubi gladii? ubi bestiae? ubi ignitae laminae? ubi districtio, etiam ultra mortis terminos procurata? Exstincti sunt homines, sepulcra [4] non exstant; et tamen Christi memoria perseverat. O puniendi, quo ausu in Religione vetita perdurastis? Jam nunc pro vestrae praesumtionis temeritate poenas dabitis. Ac ne se invicem exhortentur aut moneant [5] sermone vel nutibus, ejecto Alexandro qui est aetate firmior, Epipodius applicetur. Quem scilicet singulariter destitutum, dum pro conjectura aetatis teneriorem animo judicabat, serpentis antiqui usus calliditate, venenata blandimentorum arte sollicitat: Video enim te, ait, juvenem; et nefas est ut in intentione pravi propositi perseveres et pereas. Nos immortales deos colimus, quos universitas populorum, quos etiam nominibus propriis sacratissimi Principes venerantur. Nos deos colimus laetitia, conviviis, cantionibus, ludis, comessatione et lascivia: vos vero hominem crucifixum, cui placere non possunt qui his omnibus perfruuntur; qui laetitiam [6] respuit, qui jejuniis delectatur, qui damnatis voluptatibus tristem et infoecundam diligit castitatem. Quid vero tribuere beneficii cuiquam valet, qui se tueri a vilissimorum insectatione non potuit? Quae quidem omnia idcirco tibi contexui, ut cum oblectatione et cum gaudio, quasi juvenis, austeritatem refugiens, mundi hujus beatitudine perfruaris.

Coram Judices Christum confitentur.

Epipodius ab Alexandro sejunctus.

Tentatur blanditiis.

V. Ad haec beatus Epipodius: *Non ita me Christi ac fidei Catholicae armavit affectus ut sensum meum misericordiae tuae figmenta permoveant. Pietas enim ista crudelitas est; vobiscumque vivere, mors est aeterna: ceterum a vobis perire gloriosum est. Sempiternum vero Dominum nostrum Jesum Christum, quem crucifixum memoras, resurrexisse non nosti, qui ineffabili mysterio* [7] *homo pariter et Deus, famulis suis tramitem immortalitatis instituit, et ad caelestia regna perducit. Sed ut communiter tecum loquar, quia alta non recipis; numquid ita caecata mens tua est, ut nescias hominem ex animae et corporis duplici constare substantia? Animae imperio, corporis servitio magis utimur. Turpitudines quibus daemones vestros colitis, oblectant membra corporis, mentes interimunt. Quae autem illa vita est, ubi partis potioris detrimenta proveniunt? Nos pro anima adversus corpus bella suscipimus: nos pro anima adversus vitia dimicamus; vobis venter Deus est, et in morem pecudum, post ingluviem prodigam, finem vitae praesentis, mortis judicatis occasum. Ceterum nos quicumque vobis persequentibus interimus, dum nos temporalia deserimus, vitam ingredimur aeternitatis.*

Quas respuit.

Sempiternus J. Christus, Deus et homo.

3) Incisa-petra vulgo *Pierre-encise* arx seu castrum ad muros urbis Lugdunensis super rupem praealtam.

4) Martyrum priorum corpora cremata fuisse, ne fidelium venerationi haberentur vidimus supra in epistola ad Ecclesias Asiae.

5) *Boll.* et *Sur.* muniant.

6) Codex Colbertin. cum Sur. et Bollando *licentiam.*

7) *C. Remig.* pietate.

VI. Judex vero, responsi hujus livore et admiratione defixus, iracundiaque stimulante commotus, admirabilis eloquentiae domicilium, id est, os Martyris elidi pugnorum ictibus jubet. Ac deinceps sanctus Epipodius, illato dolore constantior, mixtis cruore dentibus, haec verba profudit: *Christum cum Patre ac Spiritu Sancto Deum esse confiteor, dignumque est ut illi animam meam refundam, qui mihi et Creator est et Redemtor. Ita enim mihi vita non tollitur, sed mutatur in melius. Nec interest infirmitas corporea quo fine solvatur; dummodo anima caelis invecta ad suum revertatur auctorem.* Cum haec beatus Epipodius constanti assertione loqueretur, imperio truculenti judicis eculeo suspenditur, circumstantibus hinc inde lictoribus, ut latera ejus impressis ungulis sulcarentur. Tunc subito populi terribilis clamor factus est, petentis ut sibi detur, ut obrueretur imbre saxorum, aut membratim divisus saevientium insania carperetur. Ita furore omnium tarda erat crudelitas judicantis. Metuens autem Praeses ne magis vim inferrent, et per seditionem potestas ac judicii reverentia turbaretur, ad sedandum circumfusae multitudinis praecipitem et insanum furorem, causamque commotionis exstinguens, eductum extra tribunal gladio raptim feriri jubet. Itaque quanto infestior fuit inimicorum tumultus, tanto citius, dispositione divina, consummatio accelerata est martyrii: ut puerum suum de passione ac persecutoribus triumphantem, velocius Christus remunerator reciperet, qui est benedictus in saecula. [8]

SS. Trinitas. Christus Creator.

VII. Beatos martyres Epipodium et Alexandrum primum conjunxit infantia, deinde in timore divino instituit adolescentia, firmavit juventus, donec animis meritisque conjuncti, ad martyrium pervenerunt, quod tribuente Dei munere pariter susceperunt. Sed dum Dominus noster Jesus Christus ita militum suorum victrices dispensat coronas, ut qui ei jungebantur confessione temporali, dividerentur occasu, merito nobis praestitum judicamus, ut duplicata in illis sollemnitate frueremur. Nam et dum alternis diebus festa illorum proveniunt, et illos inseparabili veneramur affectu; non singulis diebus, sed geminatis obsequiis utrumque bis colimus [9]. Et sicut nudiustertius sollemnitas caelo insertum Epipodium celebravit, ita hodierna festivitate beatum Alexandrum pervenisse ad regna caelestia gaudeamus. Idcirco autem nunc revertamur ad historiam passionis.

SS. Alexander et Epipodius diversa festivitate coluntur.

VIII. Interemto ergo Epipodio martyre persecutor recenti adhuc cruore respersus, beati Alexandri sanguinem sitiebat. Quem receptum ex carcere, comperendinato examine, die interposito, furori suo praecepit offerri; ut ejus suppliciis non solum rabiem suam, verum etiam insaniam commoti et saevientis populi temperaret. Quem tamen etiamnunc hac percunctatione tentavit: Adhuc in potestate tua est ut evadas praedecessorum exempla, videasque quae teneas. Ita enim persecuti Christicolas sumus, ut paene te solum arbitrer resedisse. Nam praeter alias caesorum catervas, etiam stultitiae tuae collega succubuit: atque ideo, tibi consulens, immortales deos thuris accensione venerare.

Alexander sistitur coram Judice.

IX. Beatus Alexander dixit: *Gratias ago Domino, quod dum gloriosos Martyrum evolvis triumphos, et illata tormenta commemoras, ad devotionem me quoque confirmas exemplis. Putasne ergo exstinctas animas quas fudisti? Illae quidem caelum possident: sed versa vice persecutores in illo agone perierunt. Fallit enim te opinio tua. Exstingui non potest nomen Christianum, quod ita Deo fundante firmatum est, ut et vita hominum custodiatur, et mortibus propagetur. Deus noster caelos quos fecit possidet; terram tenet, inferna moderatur: et animas quas interemtas judicas, regnum caeleste suscepit: vos vero cum diis vestris inferna retinebunt. Et quia fratrem* [10] *meum carissimum*

8) Hic desinit passio sancti Epipodii in cod. Remigiano, sicut apud Surium in quo codice seorsim habetur passio sancti Alexandri, eo quod diversis diebus eorum festivitas ageretur.

9) S. Eucherius in homilia de his sanctis: *Duplicia Epiphodii et Alexandri tropaea, Ecclesiae nostrae fides, interjecta bidui vel tridui distinctione concelebrat.*

10) Non inde inferendum est hos Mar-

in summo [11] *gaudio collocatum scio, securior viam devotionis ingredior. Ego Christianus sum, et fui semper, et futurus sum in gloriam Dei. Tu vero exerce corpus, quod pro imbecillitate terrena sortibus mundi videtur addictum: ceterum animas nostras custodiet et recipiet ille qui contulit.*

X. Ad haec Praeses mixto pudore et furore desaeviens, sanctum Alexandrum divaricatum ternis caedentibus praecepit verberari: qui nulla humili responsione inter tormenta dejectus, Dei semper praesidium flagitavit. Cumque longissimo spatio caedentium succidua vicissitudine non frangeretur; Praeses interrogat, utrum etiamnum in hac confessione duraret. Cujus percunctationi inconcussa auctoritate respondit, *deos gentilium daemonia esse: Deum vero omnipotentem, invisibilem, sempiternum sui propositi esse custodem.* Caeditur.

XI. Tunc Judex: Christiani ad istam insaniam proruperunt, ut prolixitate poenarum gloriam sibi existiment comparari, et persecutores suos vicisse se judicent, quos oportet celeri fine consumi. Quia ergo in pertinacia sua et audiri nefas est et videri, idcirco Alexander fixus cruci, animam, sicut meretur, effundat. Post quam sententiam ministri saevique carnifices acceperunt beatum Alexandrum, salutarique signo eum, extensis in diversa brachiis ac manibus nexuerunt. Nec tamen diu beati Martyris tormenta porrecta sunt: ita enim laniatum fuerat corpus crudelitate verberantium, ut carne soluta costarum, patefactisque visceribus, secreta animae panderentur. Nam dum totus in Christo est, eumque jam fessus [12] supremis vocibus invocat, beatum spiritum examinatus emisit. In cruce obit.

XII. Hos itaque semper concordes et socios, quia mors diviserat, sepultura conjunxit, dum furantibus Christianis, educta occulte extra urbem corpora absconsa conduntur. Erat enim in colle superposito civitati concretis densatus stipitibus locus, ibique in modum speluncae conclusa fructetis ac sentibus vallis latebat, et ut fit, ubi humor deciduus per naturale ministerium infunditur, inculta foecunditas, quo in recessu venerabilia corpora religiosa provisione demersa sunt; quia Gentilium furor, extremam denegans sepulturam, etiam in corpora exanimata saeviebat. Postea vero venerabilem locum religiosorum cultus servavit, et prodidit reverentia deducta per posteros, et virtutes plurimae quae sanctorum potentiam prodiderunt.

XIII. Nam cum tempore consequenti, populus Lugdunensis passim morbo saeviente corrueret; adolescens quidam natu nobilis, vi febrium valde succensus, per visionem commonitus est, ut remedium ab ea muliere, quae calceamentum Martyris habebat, expeteret. Illa vero se medicinae nihil nosse respondit: sed Domino miserante Martyris per exuvias hospitali ope allata, se plurimos curasse non negabat. Statimque ei Lucia [13] benedictionem et hospitalis calicem salutis porrexit. Qui dum poculum remedium sitis accepit, protinus ita exstincto ardore convaluit, ut non ope humana, sed mirabili divinitatis auxilio, vitae ac sanitati redditus diceretur. Quae virtus fidei atque Sanctorum per universam dispergitur civitatem, et innumera multitudo dum sanitatem corporum recepit, fidei incrementa suscepit; factaque est membrorum atque animorum praesens et aeterna medicina. Sed et postea in locis illis mirabilia ista monstrantur, ejectio daemonum, debilitatum curatio, restauratio sanitatum: quae ita paene quotidiana et iis majora proveniunt, ut credulitas, etiamsi spontanea non fuerit, exsistentibus miraculis exigatur. Itaque fidem dictis atque factis convenit applicari: quia amica Dei potentia, virtus et dignitas, ut fideles et credulos diligit, ita deserit dubitantes. Idcirco non ambigamus vera esse, quae et auditu manifesta hausimus et videmus, regnante Domino nostro Jesu Christo, cui est gloria in saecula saeculorum. Amen. Miracula.

tyres fratres germanos fuisse, sed suum fratrem Epipodium, utpote Christianum, appellat, sicut in Epistola ad Asiae Ecclesias, Blandina *soror* appellatur.

11) *C. Remig.* tuto.

12) *Cod. Remig.* confessus.

13) De ea muliere et S. Epipodii calceamento, vide Gregorium Turon. lib. de gloria Confessorum cap. 64.

ADMONITIO

IN PASSIONEM SANCTI SYMPHORIANI MARTYRIS.

Acta S. Symphoriani ex codd. mss.

1. Invenimus Acta beati Symphoriani Martyris in multis codicibus mss., etiam antiquissimis, sed in tribus tantummodo sincera et utcumque pura. Ex his unus est abbatiae Conchensis prope Ebroicas in Normannia; secundus Rosbacensis, qui modo est monasterii sancti Faronis in suburbio Meldensi; tertius denique in nostra bibliotheca sancti Germani a Pratis asservatur. Eorum opera stylum et verba, quae passim Surius mutaverat, ad primigenium statum revocavimus: sicque ea Acta quae Baronius sincera judicavit, collata cum Mombritio, ejusdem Baronii fragmentis, ac codd. mss. etiam iis in quibus interpolata habentur, proferimus; quae eadem esse non dubitamus quae a Gregorio Turonensi lib. de gloria Confessorum capite 77. laudata sunt.

Ejusdem sancti ecclesia.

2. Cellula in qua beatum Symphorianum sepultum fuisse Acta memorant, post aliquod tempus in celebrem basilicam mutata est, cui cum monasterium fuisset adjunctum, Abbas praefuit sanctus Germanus, qui teste Venantio Fortunato in ejus vita, tanta devotione erga hunc beatissimum Martyrem ferebatur, ut singulas fere noctes, quamdiu Augustoduni mansit prope ejus sepulcrum transigeret. Ipse postea Parisiorum Episcopus factus, in ejusdem beati Martyris honorem sacellum construi jussit, in quo, sicut ipse praeceperat, post mortem sacrum ejus corpus sepultum est, exstatque etiam nunc inferiori majoris basilicae nostri monasterii sancti Germani a Pratis parti adhaerens versus meridiem.

Cultus.

3. Verum non apud Aeduenses solum celebris fuit beati Symphoriani memoria, cujus quippe natale, inter alia quae in ecclesia sancti Martini celebrari ordinavit Perpetuus episcopus Turonensis, recenset Gregorius in fine lib. 10. Historiarum. Idem narrat lib. 1. de gloria Martyrum cap. 52. miraculum quod sacris ejus Reliquiis contigit in Arvernia sub Theodorico Francorum Rege. Ejus Missa habetur in Missali Gothico num. 63. quod ab eruditissimo P. Mabillonio editum est lib. 3. de Liturgia Gallicana. Ecclesiam quoque sub nomine sancti *Sinsuriani* seu Symphoriani in pago Meldensi exstitisse sub prima Regum nostrorum stirpe, patet ex Ermentrudis testamento, quod ab eodem Mabillonio, in Appendice lib. de Liturgia Gallicana vulgatum est, num. 5. Tandem, ut cetera omittam, Martyrologia etiam antiquiora hujus sancti Martyris memoriam recolunt die 22. mensis Augusti, quo festum ejus etiamnunc celebratur.

Tempus.

4. Porro ejus sancti mortem ad annum circiter CLXXX. referimus, cum a beato Benigno sancti Polycarpi discipulo baptizatus dicatur; nec dubium est quin *Aureliani* Imperatoris nomen loco *Aurelii* in vulgata acta irrepserit. Certe codex S. Faronis supra laudatus diserte habet Aurelii nomen num. 2. ubi de Imperatoris edicto agitur. Consentit Usuardus in Martyrologio. At auctor Chronici Sancti Benigni Divionensis tomo 1. Spicilegii Acheriani, ubi plura habet de Sancto Symphoriano, ejus martyrium refert ad *Marcum Aurelium Antoninum*, *Macrini* successorem, id est *Heliogabalum*, quamvis non dissimulet hunc Imperatorem vulgo *Aurelianum* dictum fuisse ab his, qui de Sancto Benigno Symphoriani eruditore scripserunt. Eumdem *Aurelianum* alii dicunt fuisse Caracallam, vide Bolland. tom. 1. Maj. ubi de S. Andeolo. Certe in mss. codd. Aurelius et Aurelianus, Fabius et Fabianus, Valerius et Valerianus, aliaque similia nomina saepius confunduntur; quod sexcentis exemplis probare facillimum esset.

Locus.

5. Augustodunum sive Aedua, vulgo *Authun*, ubi passus est Symphorianus, civitas olim Galliarum clarissima sub Romanis, etiamnunc celebris est, ad fluvium Arosium in Burgundiae Ducatu sita, sub Metropoli Lugdunensi, cujus Episcopus ex sancti Gregorii Magni concessione lib. 7.

epist. 113. Indict. 2. in ea provincia primum locum obtinet, jusque habet Pallium, quod nunc est Metropolitanorum insigne, deferendi. Ejus urbis patronum specialem sanctum Symphorianum agnoscit Fortunatus lib. 8. Carm. 4.

PASSIO SANCTI SYMPHORIANI MARTYRIS.

Anno Christi circa 180.

Ex codd. mss.

I. Sub Aureliano [1] principe, cum adversus Christianum nomen persecutionis dirae procella detonaret, et ad delendam religionem Catholicae legis imperii sui decreta converteret, erat tunc in Augostodunensi urbe, Fausti [2] nobilis viri filius nomine SYMPHORIANUS Christianae familiae, litteris bene instructus et moribus, ita ut primaevae indolis florentes annos, senum anticipans vitam, immaculatae mentis sinceritate superaret. Hic itaque cum in adolescentiam crescens, transiret ab infantia, et jam aetas feliciter auspicata in robur virile migraret; tantam spem virtutum suarum omnibus fecit, ut illum jam omnes boni cum supernis virtutibus habere consortium, meritorum admiratione judicarent. Illustrabat namque eum caelestis sapientia, et spiritualibus gemmis ornata simplicitas: et justum vitae tramitem tenens, felicis gubernaculi defensione servatus, naufragium male blandientis saeculi elapsus est [3].

Symphorianus genere nobilis.

II. Erat tunc Aedua civitas antiquae nobilitatis, titulis et sacrilegae religionis referta ceremoniis, atque errori gentilium famulans, diversis idolorum templis, et vanae superstitionis amore tenebatur. Nam Berecynthiae, Apollinis, et Dianae cultum speciali dilectione venerata est. Itaque ad Berecynthiae [4] matris daemonum profanam sollemnitatem populorum multitudo convenerat. Heraclius [5] illis temporibus vir consularis in eadem urbe residens, ad inquirendos discutiendosque Christianos sagaci inquisitione sollicitus erat: cui sanctus Symphorianus affuit. Qui cum statuam Berecynthiae, quae carpento portabatur agminibus stipata populorum, despectam adorare noluisset, publicae seditionis obtentu comprehensus tenetur, et Heraclio consulari statim [6] ingeritur. Heraclius vir consularis in tribunali residens dixit beato Symphoriano: Nomen conditionemque designa. Ille respondit: *Christianus sum; Symphorianus vocor.* Judex dixit: Christianus es? quantum video latuisti nos, nam nominis hujus apud nos non magna professio est. Cur deae matris effigiem profana abusione despiciens, adorare noluisti? Sanctus Symphorianus respondit: *Jam dixi tibi, Christianus sum. Deum verum adoro qui regnat in caelis: simulacrum vero daemonis non solum non adoro; verumetiam si permittis, mea auctoritate, malleis illud comminuo.* Judex dixit: Iste

1) Legi debet *sub Aurelio*, ut diximus in Admonitione. In cod. Conch. incipiunt Acta his verbis: *Cum adversus* etc.

2) Consentit Missale Gothicum ubi haec habentur: *Non solum terrenorum claritate natalium . . . . et Fausti fulgidus genere* etc.

3) Hic in codd. plerisque mss. Symphorianus dicitur a sancto Benigno baptizatus, et a sancto Andochio susceptus. Non dissentit Missale Gothicum, num. 63. laudato, haec referens: *Qui beatos patres Andochium, Benignumque secutus, per martyrii fragrantiam electus pervenit ad palmam.* Benignum et Andochium presbyteros cum Thyrso diacano et Felice in Galliam a B. Polycarpo missos fuisse tradunt vetera Martyrologia, Bedae sincerum, Adonis, Usuardi, Rabani, Notkeri, etc. Ubi Benignus Divione passus dicitur Kalend. Novembris, atque a Leonilla sepultus, Andochius vero cum Thyrso et Felice die 24. Sept. Augustoduni. S. Benigni meminit Greg. Turon. in Hist. Francor. et lib. 1. de gloria Mart. cap. 51. sub cujus nomine Divione exstat nobile monasterium Ordinis nostri Benedictini. SS. Andochii, Ferreoli et Reginae Martyrum, meminit Widradus in utroque suo testamento Saec. 3. Benedict. part. 1. pagg. 683. 688.

4) Diu perseveravit apud Aeduenses haec erga Berecynthiam falsa religio, cujus simulacrum cum pariter tempore Simplicii Aeduensis Episcopi deferretur, hujus antistitis precibus in terram ruit; nec ullo pacto moveri ultra potuit, quo miraculo multi permoti fidem susceperunt, ut narrat Greg. Turon. lib. de gloria Confessor cap. 77.

5) Codex Resb. *Heraclius illius temporis Consularis in eadem Urbe sedebat ad inquir.* etc.

6) Sic idem codex, alii, *arguendus praesentatur.*

non solum sacrilegus, verum etiam rebellis conatur exsistere, an hujus loci civis sit, edicat Officium. Ex Officio dictum est: Hinc est, et quidem nobilis familiae. Judex dixit: Jocaris tibi, Symphoriane gloriosae indolis, hoc tibi sub ambiguo fama coepit suadere mendacium. Ignoras forsitan quod Principum nostrum scita sanxerunt? Officio recitante pandatur. Ex Officio recitatum est: Aurelius [7] Imperator omnibus administratoribus suis atque rectoribus. „Comperimus ab his qui se temporibus nostris Christianos di-„cunt, legum praecepta violari. Hos comprehensos, nisi diis nostris sacrifi-„caverint, diversis punite cruciatibus, quatenus habeat districtio prolata justi-„tiam, et in resecandis criminibus ultio terminata jam finem."

III. Lectis imperatoriis praeceptionibus, Judex dixit: Quid ad haec, Symphoriane, respondes? Numquid possumus haec decreta convellere? Duplex tibi crimen impenditur, videris et pro deorum despectione sacrilegium perpetrare, et pro legum abusione contemtor exsistere, unde nisi praeceptis satisfeceris, haec omnia sanguinis tui placabit effusio. Sanctus Symphorianus respondit: *Numquam ego hanc imaginem nisi diabolicae persuasionis infaustum simulacrum, et perditionis exsecrandum daemonem judicabo. In chaos* [8] *semper semita vergente* * *collabitur, quisquis Christianus, damnatus passionibus deterioris vitae, mala retrorsum conversus respexerit: statimque per devium gradum semita exorbitante jactatus, et parati muneris gratia destitutus, antiqui hostis retibus patet. Deus noster ut novit remunerare merita, ita novit punire peccata. Nomini suo obedientes vivificat, rebelles interficit; in cujus confessione firma stabilitate duranti, tutum mihi est sempiterni Regis tenere portum, quam mortiferum diaboli saevientis intrare naufragium.*

* al. *urgente.*

Caesus in carcerem truditur.

IV. Ubi vidit Judex sanctum Symphorianum jussionibus suis non praebere famulatum, jussit eum a lictoribus caedi, et carceri mancipari, quem cum post comperendinatis diebus praesentare suis jussisset obtutibus, producebatur e tenebris filius lucis; de illo vestibulo feralis ergastuli, cum aeterno Rege semper in aeternitate victurus. Artiores nexus liventium * lacertorum macie cutis attenuata laxaverat; et dum animum suum ad supernae gaudia alacritatis attolleret, inter beata supplicia non fuit minus consumsisse sanguinem, quam fudisse [9]. Tum Judex: Quantum rectius faceres, Symphoriane, ut immortalibus diis serviens, muneratum te ex aerario publico nobilis militiae splendor attolleret. Qui nisi hodie venerandum deae matris simulacrum genu prostratus adoraveris; Apollinis quoque et Dianae sublimium numinum te cultorem venerabundum declaraveris, sine dubio interibis [10]. Quapropter, si vis, sertis redimire jubemus altaria; thure, odoribusque incensi sacrificia digna diis solve. Symphorianus dixit: *Non debet Judex*, *cui commissa res publica est, frivolis verborum sermocinationibus subjacentem* [11] *proferre sententiam. Si periculosum est non quotidie ad profectum animae aliquid addere, quanto periculosius est a salute discedentem in scopulis peccatorum naufragio collidi?*

* *labentium.*

Rursus sistitur.

V. Judex ait: Sacrifica diis, ut possis palatii honoribus perfrui. Symphorianus respondit: *Judex tribunal suum polluit, qui gladiis legum latrocinatur* * *in publico, animaeque suae perpetuae calamitatis mortem affert*, *et vita ejus perennis opprobrii maledictis proscinditur. Nos vitam quam Christo soluturi sumus ex debito, quidni ex voto solvamus? Sera poenitudo est sub judicis timuisse conspectum. Munera enim vestra fucati mellis permixta dulcedine, male credulis mentibus venena parturiunt: divitiae vero nostrae semper in Christo sunt, quas non caduca per tempus vetustas, diuturnitatis ipsius labe-*

* al. *glutinatur.*

7) Sic cod. Resbac. et optime quidem, ut in Admonitione praevia diximus num. 3.

8) In cod. Compend. *In hac causa semper* etc. Cod. Resb. *Incautus semita vergente collabitur.*

9) Hic desinit codex noster Germanensis.

10) In plerisque mss. post haec verba, *splendor attolleret*, desunt quae sequuntur usque ad, *Quapropter* etc. In aliis textus depravatus est, quem ope trium nostrorum codd. sanavimus.

11) Codd. Fossat. et Compend. *superjacentem;* alii codd. *jactantem.*

*factatione corrumpit. Cupiditas autem vestra omnia habendo nil possidet, quae diabolicis delegata * facultatibus infelicis lucri cupiditatibus detinetur †. Nobis vero nihil in hoc mundo aufert humanae fragilitatis lapsura conditio. Gaudia vestra instar vitri ad solis splendorem crepantis dissiliunt. Quidquid finis interimit, casus involvit, cum aeternam mundi vertiginem* [12] *rapax tempus obducit. Solus Deus noster beatitudinem vindicat. Hujus gloriae exordium, quia non fuit conscia rerum, nescit antiquitas; hujus terminum quia non erit, nos non poterit series inveterata saeculorum.* * divulgata. † al. definitur.

VI. Judex dixit: Nimium diuque *, Symphoriane, te de nescio cujus Christi magnitudine disputantem, patientiae meae tenore sustinui. Nisi matri deae sacrificaveris, hodie te dilaniatum omnibus poenis, capitalis sententiae damnatione prosternam. Symphorianus dixit: *Ego omnipotentem Deum qui me fecit, timeo; et ipsi soli servio. Tu vero corpus meum ad tempus in potestate habes, animam vero meam non habes. At* [13] *nunc non in idoli hujus cultu portentosam attende superstitionem vestram, quod tu ad opprobrium et exitium tuum veneraris: in cujus sacris excisas corporum vires castrati adolescentes infaustae imagini exultantes illidunt, et exsecrandum facinus pro grandi sacrificio ducitis, sacrilegi sacerdotes, ut quod immane scelus est, religionis praetextu veletur. Ubi perstrepentes buxos et tibias, fanatici furoris inflati insania, ubi cymbala pulsat corybantes. Apollinem vero istum, quis nesciat apud Amphrysum fluvium* [14] *Admeti regis fuisse pastorem? Qui voluptatum suarum illecebras recolens, laureas diligit sertis coronas. Ubi per implicitas ambages mugienti tropidum * specu diabolicas voces, ubi frequenter deceperit, dicitur aliquoties vera cecinisse. Dianam quoque daemonium esse meridianum* [15], *sanctorum industria investigavit, quae per compita currens, et silvarum secreta perlustrans, incredulis hominum mentibus zizaniae tribulos sceleris sui arte disseminat, Triviae* [16] *sibi cognomen, dum triviis insidiatur obtinuit.* Haec sancto Symphoriano loquente, Judex furore succensus dixit: Symphorianus publici criminis reus, qui diis nostris sacrificare detrectans majestatis sacrilegium perpetravit, sacris etiam altaribus irrogavit injurias, gladio ultore feriatur: ut dum criminis funesta resecantur, deorum pariter et legum vindicetur injuria. * Sur. diu te. Idolorum exponit originem. * f. tripodum. Capite damnatur.

VII. Sic data sententia beatus vir Dei ducebatur ad victimam. Venerabilis autem mater sua, de muro nota illum voce commonuit dicens [17]: „Nate, nate Symphoriane, in mente habe Deum vivum. Resume constantiam, „fili. Timere non possumus mortem, quae sine dubio perducit ad vitam. „Sursum cor suspende, fili, aspice illum qui regnat in caelis. Hodie tibi „vita non tollitur, sed mutatur in melius. Hodie nate ad supernam vitam „felici commutatione migrabis.“ Sic sanctus Symphorianus extra murum ductus, a percussore prostratus est; purpurei sanguinis sui unda perfusus, a religiosis latenter inde sublatus est. Mater eum hortatur ad mortem.

VIII. Sic Martyr delatus ad fontem, qui extra publicum campum est, et ibi in parva cellula sepultus, semper tamen virtutibus se publicavit; ita ut ipsis quoque gentilibus, ob miracula et sanitatum beneficia stupentibus, Ejus sepultura.

12) Pro *vertiginem* aliquot codd. habent *virtutem*. Resbac. *Aeterna mundi vertigine rapax tempus abducit.*

13) Quae sequuntur usque ad sententiam Judicis desunt in codd. Compendiensi, Fossat. etc. Plura prosequitur cod. Resb. more oratorio, quae ideo omittimus.

14) Amphrysus Thessaliae fluvius, exiguus quidem, sed ob Apollinem celebris.

15) Cod. Conch. habet: *daemonium meridianum esse investigavit astutia; quae per compita* etc.

16) Sic eam appellant Virgilius lib. 6. Aeneidos et Ovidius 3. de Ponto eleg. 2. Ob id etiam quandoque cum tribus faciebus fingebatur.

17) Haec matris Symphoriani verba egregie extollit Missale Gothicum, ubi in immolatione Missae sic legitur: *Et materno conloquio, pietate transfertur ad praemium, cum ei insinuatur non debere mortem metuere; quia Martyribus vita non tollitur, sed mutatur.* In Praefatione vero: *Sicut illum exhortatio piae matris extulit ad peragendam certaminis hujus victoriam; ita et nos* etc. Unde apparet ea quae in hac Missa de S. Symphoriano habentur, ex his Actis desumta fuisse.

in maximo honore ea tempestate haberetur [18], non longe a basilica sua, quae studio summo Antistitis [19] nostrae ecclesiae celsum protulit aedificata fastigium; fulget non uno muneris sui ornata privilegio, patroni nostri Symphoriani martyris referta virtutibus, qui praetervolantis vitae naufragia, dum de diabolo triumpharet, exclusit, defensor factus patriae suae, dum ad veram patriam festinaret: apparuitque turris fortitudinis contra faciem adversantis inimici, quam sanguinis sui effusione construxit. Inexpugnabilem murum auxilio corporis sui perennis patrocinii mediator attollit, innumeras curationes meritorum suorum virtute donat. Denique per eum nobis apud Dominum Jesum Christum evidens misericordiae panditur via, ut in omnium votorum plenitudinem felix aperiatur ingressus, praestante Domino nostro Jesu Christo, qui est vita omnium sine fine Sanctorum, et regnat cum Patre in unitate Spiritus Sancti Deus, per omnia saecula saeculorum. Amen.

SS. Trinitas.

18) Quae sequuntur nec apud Mombritium habentur, nec in plerisque codd. mss. quos vidimus, quorum unus Fossatensis annos 800 videtur superare. Habentur tamen in codicib. Resbacensi et Conchensi, sicut et apud Surium.

19) Is esse videtur Euphronius qui teste Gregor. Turon. lib. 2. Histor. cap. 15. basilicam sancti Symphoriani, adhuc Presbyter aedificavit. Is circa saeculi quinti medium floruit, quo tempore, ea quae sequuntur, Actis beati Symphoriani adjuncta sunt, quae ideo in plerisque codd. mss. desiderantur.

Anno Christi circa 185.

DE SANCTO APPOLLONIO MARTYRE.

Apollonii Acta.

I. *Apollonii nobilissimi Martyris Passionem breviter tantum delibavit Eusebius Caesariensis lib. 5. Historiae ecclesiasticae cap. 21. quod ejus martyrii Acta fusiora, ut ipsemet affirmat, in passionibus antiquorum Martyrum a se collectis retulisset. Verum cum hanc collectionem nemo hactenus potuerit reperire, verendumque sit ne ea omnino exciderit, visum est pauca quae Eusebius de ipso in historia commemorat hic exhibere, ne tanti Martyris nomen in hac nostra collectione desideretur.*

An fuerit Senator?

II. *Hunc nostrum Apollonium Senatorem Romanum fuisse dicit Hieronymus in Catalogo scriptorum ecclesiasticorum, quam sententiam non solum ejus sancti Doctoris auctoritate, qui sane acta ab Eusebio collecta videre potuerat, verum etiam aliis argumentis permotus, amplexus est eruditus Valesius in notis ad hunc Eusebii locum, maxime quod a Perenni Praefecto jussus fuerit Apollonius coram Senatu fidei suae rationem reddere. Huic tamen sententiae refragatur Josephus Scaliger in animadversionibus Eusebianis ad annum* MMCCIII. *asserens quod si tantae dignitatis fuisset Apollonius, id minime Eusebius reticuisset. Quaenam sententia praeferanda sit, aliis judicandum relinquimus. Hieronymo favent vetera quaeque Martyrologia, quae die 18. Aprilis, quo sancti Apollonii festum celebrant, eum appellant* Senatorem.

Tempus quo claruit.

III. *Passus est autem sub Commodo imperatore, ut testis est Eusebius, sed quo anno, incertum; quamvis in aliquot Chronici Eusebiani editionibus ejus sancti martyrium ad annum octavum Commodi, aerae vulgatae* CLXXXVIII. *referatur, in quibus etiam Apollonius appellatur Senator. At haec ab aliquo posterioris aevi homine addita fuisse contendit Scaliger loco jam laudato; et quidem in viginti codd. mss. quos Pontacus viderat, haec verba absunt, desuntque in Miraei et Scaligeri editionibus. Scaligeri sententiae suffragatur ipsemet Eusebius in historia ubi Apollonii mortem sub Perennis praefectura contigisse refert, id est inter annos* CLXXXIII. *et* CLXXXVI. *Sed jam Eusebii locus proferendus est ex editione Valesiana.*

IV. Eodem tempore Commodo imperium Romanum obtinente, res quidem nostrae in tranquilliori statu versabantur, pace per Dei gratiam cunctas orbis terrarum ecclesias complexa. Atque interim salutaris Dei sermo ex omni genere hominum quam plurimos ad religiosum summi Numinis cultum

pertrahebat: adeo ut multi ex iis qui in urbe Roma genere atque opibus eminebant, simul cum universa domo ac familia salutem consecuturi accurrerent. Verum infestissimus bonis omnibus daemon, ut suopte ingenio invidus, istud ferre non potuit. Rursus igitur varias adversus nos machinas commentus armatur. Denique Romae Apollonium quemdam e numero fidelium, qui in humanioribus litteris et in philosophia eximius habebatur, in judicium adduxit, suscitato ei accusatore homine quodam perditissimo [1], qui ad hujusmodi flagitia idoneus in primis minister daemonis videbatur. Sed miser intempestive suscepta accusatione; cum ex Imperatoris edicto capitalis poena in eos qui talia detulissent esset constituta [2], confestim fractis cruribus occiditur, Perenne [3] ejusmodi adversus ipsum sententiam pronuntiante.

V. Martyr vero Deo acceptissimus, cum Judex multis eum precibus obsecrasset, petiissetque ab illo uti coram Senatu rationem fidei suae redderet; elegantissima oratione pro defensione fidei suae coram omnibus pronuntiata, capitali supplicio a Senatu damnatus est. Quippe veteri apud eos lege sancitum erat [4], ut Christiani qui semel in jus vocati fuerant, nisi a proposito suo discederent, nequaquam dimitterentur. Porro cuncta ab illo in judicio dicta, et quaecumque Perenni interroganti respondit, et orationem illam quam pro fidei nostrae defensione in senatu habuit, quisquis nosse voluerit, ex antiquorum Martyrum passionibus a nobis collectis poterit percipere.

1) *A servo Severo proditus* dicitur apud Hieronymum in Catalogo.

2) Hanc legem eam esse quam Eusebius lib. 4. cap. 13. refert, putat Valesius, quae est M. Aurelii Antonini ad Commune Asiae; cujus et Tertullianus meminit Apologetici cap. 5. Sed et si ea lege delator poenas luere debeat; delatus tamen absolvitur. Rufinus lege hic laudata cautum dicit ut delati puniantur; praemissa tamen delatoris poena, unde Valesius ait Rufinum hunc locum de Trajani lege, aut de Hadriani ad Minucium Fundanum rescripto intellexisse.

3) De eo vide plura apud Lampridium, qui postquam diu Commodi auctoritate fuisset abusus, tandem lacerandus militibus traditus est.

4) An rescripto Trajani ad Plinium Secundum, quo hic Imperator Christianos vetat inquiri, delatos autem puniri jubet?

ADMONITIO
IN ACTA MARTYRUM SCILLITANORUM.

1. *Habemus*, inquit Baronius in notis ad Martyrologium Romanum, *die 7. Julii Martyrum Scillitanorum Acta, prout excepta fuerunt a Notariis, et relata in Acta Proconsularia, absque ullo aliquo fuco vel additamento inde descripta.* Haec quae *quovis thesauro cariora* jure existimabat doctissimus Cardinalis, ex tribus vetustissimis codd. mss. eruta, Annalibus suis inseruit ad annum 202. ex quo loco ea proferimus. Verum cum eadem Acta, aliquatenus ab eis diversa, sed tamen non minus sincera, in cod. ms. Bibliothecae Colbertinae reperissemus, operae pretium duximus ea quoque prout in eo codice habentur hic exhibere, adjuncto tertiae praeterea editionis fragmento, quod ex cod. ms. monasterii Augiensis prope Constantiam descriptum, in tomo 4. veterum Analectorum D. Johannes Mabillonius vulgavit. Hanc autem varietatem Actorum ex eo profluxisse existimamus, quod cum haec Acta a fidelibus qui quaestioni forte praesentes fuerant, descripta fuissent, vel forte ab iisdem ex Notariorum publicorum excerptis compendiose relata, ea quae audierant, vel legerant, alii aliis verbis retulerunt. Acta unde habita.

2. Speratus aliique Martyres qui in his Actis memorantur, *Scillitani* constanter appellantur, non solum in vetustissimis Martyrologiis Bedae sincero, Adonis, Rabani Mauri, Usuardi, Notkeri, ac in Romanis Martyrologiis Rosweidi, et Baronii, sed etiam in cod. Augiensi, ubi in Actorum titulo ipsi *Scillitani Martyres* appellantur. Quibus omnibus praevalere non potest Mar- Speratus etc. Scillitani dicti.

tyrologii a Cl. viro Florentinio Lucensi editi auctoritas, ubi aliqui ex istis Martyribus qui in Actis memorantur, a *Scillitanis* videntur distingui, quamvis in eodem Martyrologio, quod scilicet sancto Hieronymo attribuitur, in plurimis codd. mss. ut ipsemet Florentinius observat, omnes isti simul *Scillitani* vocentur. De Scillitana urbe, quae ad Proconsularem pertinebat, vide quae diximus in Observationibus ad Notitiam Africae in parte 2. Hist. persec. Vandalicae p. 174. et 175. Tamaium vero, qui in Martyrologio Hisp. Scillitanos Martyres Carthagine in Hispania passos fuisse contendit, serio refellere non licet.

Martyres 12. 3. Eosdem numero duodecim fuisse nemo potest inficiari, nisi velit Actis ipsis auctoritatem omnem detrahere. Totidem quippe tum in Baronianis, tum in his quae ex cod. Colbertino proferimus, enumerantur: unde Wandelbertus in Martyrologio eos *duodenam plebem* appellat. Consentiunt alia Martyrologia quae supra laudavimus, nec videtur ex his debere excipi Beda, quamquam omisso Sperato, undecim tantummodo recenseat.

4. Sub horum Martyrum nomine basilicam exstitisse apud Carthaginem, testis est Victor Vitensis episcopus lib. 1. de persecutione Vandalica num. 3. in qua quidem basilica sanctus Augustinus habuit sermonem 155. novae editionis, alias 6. de verbis Apostoli, ut ex ejus titulo patet in cod. ms. Romani monasterii sanctae Crucis in Jerusalem Ordinis Cisterciensis. Eum tamen sermonem alium esse existimamus ab eo quem Possidius indiculi cap. 9. habitum refert, *per natalem sanctorum Martyrum Scillitanorum.* Nam sermo iste 155. habitus est mense Octobri: Scillitanorum vero festivitas, non solum ex eorum Actis, et omnibus omnino Martyrologiis, sed etiam ex vetustissimo Kalendario ecclesiae Carthaginensis, quod noster Mabillonius tom. 3. Analectorum vulgavit, mense Julio celebratur. Quod vero laudatus sermo 155. habitus fuerit mense Octobri, ex ipsomet Augustino probamus, qui sermone 156. alias de verbis Apostoli 13. de praecedenti, qui Scillitanorum est, loquens, ait: *Jam nudiustertius qui fuistis, audistis* etc. repetens quae cap. 6. superioris sermonis 155. dixerat. Hic autem sermo 156. ut titulus praefert, habitus est *in Basilica Gentiani, die natali Martyrum Bolitanorum,* quorum Bolitanorum seu Volitanorum festivitas recolebatur die XVI. Kal. Novembris ex laudato Kalendario Carthaginensi. Ex his colligimus sermonem Augustini de Martyribus Scillitanis a Possidio memoratum excidisse.

(De his serm. S. Augustini.)

Reliquiae. 5. Scillitanorum Martyrum reliquiae Carthagine in basilica ipsis dicata diu asservatae fuerunt, quas postea Vandalicae persecutionis occasione varia in loca distractas fuisse conjicimus. Earum plerasque Romam fuisse translatas asseverat Baronius in notis ad Martyrologium Romanum, die 17. Julii. Agobardus vero Lugdunensis antistes Carmen edidit de sanctorum Cypriani, Sperati, qui primus est Scillitanorum, et Pantaleonis Martyrum translatione, quorum corpora Lugdunum in Gallias allata fuisse tradit: cui Ado aliique nonnulli auctores consentiunt. At haec sacra pignora inde a Carolo Calvo imperatore Compendium tandem translata fuisse contendunt sodales nostri monachi Compendienses, in quorum regia basilica etiamnunc religiose asservantur. Sancti Cypriani corpus Lugduno Compendium translatum fuisse a Carolo Calvo, agnoscit Ado Viennensis aequalis auctor, in Martyrologio die 14. Septembris. Et sane monasterium Compendiense, quod antea beatae Mariae nomen praeferebat, ob hanc sancti Cypriani, cui adjunctum est sancti Cornelii Papae corpus, translationem, exinde monasterium sanctorum Cornelii et Cypriani dictum est.

Tempus passionis. 6. Superest ut aliquid de eorum Martyrum passionis tempore dicamus. Eorum mortem refert Baronius ad annum Christi CCII. Severi Imperatoris VIII: at is Severi annus cum anno Christi CC. componi debet, quo Martyres istos passos fuisse existimamus. De die vero videtur esse aliqua difficultas. Nam ex Actorum Baronianorum initio Martyres illi XIV. *Kalend. Augusti*, id est, die 19. Julii coram Proconsule sistuntur, atque postridie rursus praesentati, post concessas trium dierum inducias, capite damnati sunt.

In fine tamen eorumdem Actorum consummati dicuntur *mense Julii die septimo decimo;* unde errorem in priores numeros irrepsisse fatendum est. Fragmentum Mabillonianum initio habet, istos Martyres XVI. *Kal. Aug.* comparuisse. Sed etsi inducias sibi oblatas recusaverint, nonnisi tamen postridie, id est die 18. Julii, martyrium consummare potuerunt. Nihil lucis ex Kalendario Carthaginensi haberi potest; nam post has literas XV. aliquod est spatiolum vetustate attritum in ms. nec dici potest, an unicum tantum I aut duo deleta sint. Certior videtur ceteris omnibus Codicis Colbertini lectio, in quo Martyres isti XVI. Kalendas Augusti passi dicuntur, cui non solum Baroniana Acta in fine, ut diximus, et Mabilloniana in titulo, sed etiam Martyrologia omnia, quotquot videre licuit, consentiunt.

ACTA PROCONSULARIA

Anno Christi circa 200.

MARTYRUM SCILLITANORUM.

Ex Card. Baronio ad annum 202.

I. Exsistente [1] Claudio Consule quarto decimo Kalendas Augustas Carthagine metropoli, statuto forensi conventu, praeceperunt magistratus adstare sibi Speratum, Narzalem, Cittinum, Donatam, Secundam, et Vestinam. Et adstantibus eis, Saturninus [2] Proconsul dixit: Potestis veniam a dominis nostris Imperatoribus Severo et Antono [3] promereri, si bono animo conversi fueritis ad deos nostros. Speratus dixit: *Nos minime aliquando malum fecimus; neque iniquitatem sequentes, in peccatis egimus operationem, nec aliquando cuiquam maledicimus; sed male suscepti a vobis, gratias egimus semper. Quamobrem Dominum verum et Regem adoramus.* Saturninus Proconsul dixit: Et nos electi sumus, et mitissima est elegantia nostra: et juramus per genium domini nostri Imperatoris, et pro salute illius intercedimus, quod et vos facere debuistis. Speratus dixit: *Si tranquillas adhibeas mihi aures tuas, dicam mysterium mansuetudinis.* Saturninus Proconsul dixit: Dicente te de mysterio, non inferam mala: tantum jura per genium regis nostri. Speratus dixit: *Ego imperatoris mundi genium nescio; sed caelesti Deo meo servio, quem nullus hominum vidit, nec videre potest. Ego enim nec furatus sum aliquando; sed quodcumque emam, tributum do, quoniam cognosco eum dominum meum: sed adoro Dominum meum Regem regum, et omnium gentium Dominum.* Saturninus Proconsul dixit: De cetero a tumultu garrulitatum quiescite, et accedentes sacrificate diis. Speratus respondit: *Illa est mala concitatio, quae facit homicidium, et falsam accusationem adversus aliquem.*

Speratus etc. coram Proconsule sistuntur.

II. Saturninus Proconsul ad alios conversus dixit: Nolite furoris hujus insipientia participes fieri, sed timete potius regem nostrum, obedientes praeceptis ejus. Cittinus dixit: *Nos non habemus alium quem timeamus, nisi Dominum Deum nostrum, qui est in caelis.* Saturninus Proconsul dixit: Detrudantur in carcerem, ponantur in ligno in diem crastinum.

III. Sequenti die Saturninus Proconsul sedens pro tribunali, eos praesentari jubet. Qui cum adstitissent, dicit ad feminas: Honorate regem nostrum, et sacrificate diis. Tunc Donata dixit: *Honorem quidem Caesari tamquam Caesari; Deo autem nostro honorem et orationem offerimus.* Stans Vestina dixit: *Et ego Christiana sum.* Secunda similiter dixit: *Et ego credo in Deo meo, et volo in ipso esse: diis autem tuis non servimus, neque adoramus.* Saturninus Proconsul, auditis his, praecepit eas servari *.

Altera die interrogantur mulieres.

* al. *separari.*

1) In alio cod. *praestante.* In tertio *praesente.* In quo etiam Consul appellatur *Claudianus.*

2) Is est dubio procul de quo Tertullian. lib. ad Scapulam cap. 3. de praesidibus agens, qui Christianos persecuti divinitus puniti sunt, haec habet: *Vigellius Saturninus, qui primus gladium in nos egit, lumina amisit.*

3) Legendum *Antonino*, quod nomen tulit Caracalla Severi filius.

Item et viri.

IV. Advocatis viris, dicit Sperato: Perseveras ut Christianus sis? Speratus dixit: *Etiam persevero: et omnes audite, quia Christianus sum.* Audientes omnes qui cum illo retenti fuerant, consenserunt confessioni illius, dicentes: *Sumus et nos pariter Christiani.* Saturninus Proconsul dixit: Nec liberationem [4], nec remissionem vultis? Speratus respondit: *In certamine justo nulla est remissio. Fac quod vis. Nos enim pro Christo gaudentes morimur.* Saturninus Proconsul dixit: Qui sunt libri quos adoratis legentes? Speratus respondit: *Quatuor Evangelia Domini nostri Jesu Christi, et Epistolas sancti Pauli Apostoli, et omnem divinitus inspiratam Scripturam.* Saturninus Proconsul dixit: Spatium trium dierum tribuo vobis, ut resipiscatis. Speratus dixit: *Christianus sum, et omnes qui mecum sunt; et a fide Domini nostri Jesu Christi non discedimus. Fac quod vis.*

V. Proconsul videns etiam ipsorum mentis stabilitatem, et fidei firmitatem, dedit in eos sententiam per Exceptorem, dicens sic: Speratum, Narzalem [5], Cittinum [6], Veturium [7], Felicem, Acyllinum [8], Laetantium, Januariam, Generosam [9], Vestinam [10], Donatam, et Secundam Christianos se esse confitentes, et Imperatori honorem et dignitatem dare recusantes, capite truncari praecipio. Haec cum essent ex tabella recitata, Speratus, et qui cum eo erant omnes dixerunt: *Deo gratias conferimus, qui dignatus nos hodie Martyres accipere in caelis pro confessione sua.* His dictis, ducti sunt; et flexis genibus unanimiter, cum iterum gratias Christo agerent, truncata sunt singulorum capita. Consummati sunt Christi Martyres mense Julio, die septimo-decimo, et intercedunt pro nobis ad Dominum Jesum Christum, cui honor et gloria cum Patre et Spiritu sancto in saecula saeculorum. Amen.

SS. Trinitas.

4) Legendum, *deliberationem.* Nam in cod. Colbert. *Forsitan ad liberandum tempus vultis accipere.*

5) Cod. Colb. *Nazarium;* Beda, *Martialem,* quod nomen etiam Rabanus et Notkerus in aliquibus mss. habent.

6) Cod. Colb. Beda et Rabanus, *Cythium.* Cod. vero Augiens. *Cattinum.*

7) Cod. Colb. *Verum,* Beda in uno ms. *Urium.*

8) Alii fere omnes *Aquilinum,* et sequentem *Lactantium* appellant.

9) *Januarium* et *Generosum* habent Cod. Colbert. Raban. in uno cod. ms. et Beda sincerus, hic tamen in uno cod. ms. habet *Generosam.*

10) In cod. Colbert. et cod. Augiens. *Vestiam.* Beda sincerus et Rabanus *Vestam.* Ado, Usuard. et Notker. *Bessiam.* Tamaius qui Actorum excerptum exhibet, sic hos Martyres appellat, *Speratum, Natalium, Cirinum, Beturium, Felicem, Aquilinum, Letarium, Januarium, Generosam, Bassiam, Donatam et Secundam.*

ACTA MARTYRUM SCILLITANORUM.

Ex cod. ms. Bibliothecae Colbertinae.

Passio sanctorum Martyrum Sperati, Nazarii, Cicii, Donatae, Secundae, Vestae et comitum eorum, qui passi sunt Carthagine sub Saturnino Proconsule XVI. Kal. Aug.

I. Adductis ergo in secretario Carthaginis apparitorum officio, Sperato, Nazario, Cicio, Donata, Secunda, et Vesta sociis eorum, Saturninus Proconsul his omnibus generaliter dixit: Potestis indulgentiam omnes a dominis nostris Imperatoribus promereri: si ad bonam mentem redeatis, et deorum nostrorum ceremonias observetis. Sanctus Speratus dixit: *Numquam gessisse conscii sumus iniquitatem, opem atque assensum non praebuimus, nulli umquam nos maledixisse recolimus, sed male tractati ac lacessiti semper Deo gratias egimus. Siquidem et pro iis oravimus quos injuste patiebamur infestos, pro qua re et Imperatorem nostrum adtendimus, a quo nobis haec vivendi norma concessa est.* Saturninus dixit: Et nobis religiosissima et simplex est nostra religio, et juramus per regnum dominorum nostrorum Imperatorum, et pro salute eorum supplicamus, quod vos facere debeatis. Speratus sanctus dixit: *Si tranquillitas praebuerit aures tuas, dicam mysterium Christianae simplicitatis.*

Christianorum innocentia.

Saturninus Proconsul dixit: Incipienti tibi dicere male de sacrificiis nostris, aures praebebo? Sed potius jurate per regnum dominorum nostrorum Imperatorum, ut vitae istius laetitia perfruatis. Speratus sanctus dixit: *Ego imperium hujus saeculi non cognosco, sed magis illi fide, spe et caritate deservio Deo, quem nemo hominum vidit, nec videre potest. Facinus quod legibus publicis et divinis comperitur esse damnabile non feci. Si quid autem in publicum egero, de eo exactoribus publicis vectigalia reddo. Imperatorem omnium gentium Deum et Dominum meum agnosco: querelas nulli intuli, sustinere non debeo.*

II. Saturninus Proconsul ad ceteros ora convertit, et socios sancti Sperati sic adorsus est, dicens: Desinite hujus etiam persuasionis qua Speratus inlectus est; quos ejus habuerit professio socios, nihilominus habebit et poena. Speratus sanctus dixit: *Mala est persuasio falsum testimonium dicere, mala utique probatur esse consensio, si contra divinis* [1] *legibus agatur et publicis legibus, quibus humanae vitae ordo disponitur. Persuasio vero divinae culturae sectanda est potius quam deserenda.* Saturninus Proconsul dixit: In praeteritis jam ego admonui, ut furoris hujus dementiae non annuatis esse participes. Sanctus Cythius respondit: *Non aliud oportet a nobis audire,* Constantia.
Proconsul, nisi quae socius noster Speratus confessus est. Scito enim quod non habemus alium quem timeamus, nisi unum Deum et Dominum nostrum, qui est in caelo. Sancta Donata similiter dixit: *Honorem Caesari reddimus, timorem autem aut cultum Christo Deo vero praestamus.* Vestia vero venerabilis Christus Deus verus.
secuta est dicens: *Hoc semper meditabitur cor meum et labia mea pronuntiabunt, quia Christiana sum.* Sancta vero (Secunda) similiter ait: *Quod sum Christiana, ipsa id esse volo, et a meorum sociorum professione ullo obstante* [2] *recedo.*

III. Saturninus Proconsul sancto Sperato dixit: Perseveras, ut video, esse Christianus. Sanctus Speratus dixit: *Hanc perseverantiam Christianam non meis viribus sed divini muneris me habere confido. Proinde si vis fixam cordis mei scire sententiam, Christianus sum.* In hac ergo confessione et ceteri Dei Martyres consenserunt. Saturninus Proconsul dixit: Forsitan ad deliberandum spatium vultis accipere. Sanctus Speratus dixit: *In rem tam bonam (non) quaeritur secunda deliberatio. Tunc enim deliberavimus nos a cultura Christi non deserere, quando baptismi gratia renovati, et diabolo abrenuntiavimus, et Christi vestigia secuti sumus.* Saturninus Proconsul dixit: Quae est, dicite mihi, res doctrinarum in causa et religione vestra? Speratus sanctus respondit: *Libri Evangeliorum, et Epistolae Pauli viri sanctissimi Apostoli.* Saturninus Proconsul dixit: Accipite moram triginta dierum, ut retractetis hujus sectae confessionem. Forsitan ad deorum sacras caeremonias revertimini. Speratus sanctus respondit: *Non triginta dierum mora mutare poterit professionem nostram, sed potius optatae vitae hoc spatium deliberandi accipere, ut de tam turpi cultura idolorum Christianae religionis amator existeres. Ceterum si hoc non es dignus accipere, suspende moram, sententiam recita. Nam quales nos hodie cernis, tales post hanc induciam futuros esse non dubites.*

IV. Cernens Proconsul Saturninus sanctorum perseverantiam, decretum Sententia in Martyres.
recitavit ex tabella: Speratum, Nazarium, Cythium, Donatam, Secundam et omnes Christiano ritu vivere se confessos, et quod oblatam sibi facultatem redeundi ad deorum culturam obstinate non receperunt, gladio namque animadverti placet. Sanctus Speratus dixit: *Gratias Christo agimus.* Nazarius sanctus dixit: *Hodie Martyres in caelo sumus. Deo gratias.* Saturninus Proconsul per praeconem sanctos duci jussit, id est, Speratum, Nazarium, Cythium, Verum, Felicem, Aquilinum, Lactantium, Januarium, Generosum, Vestam, Donatam atque Secundam, et sic venientes ad locum martyrii, gladio

1) Ejusmodi casuum, ut vocant Grammatici, mutationes saepius in mss. occurrunt. Hic legendum *divinas ..... et publicas leges.*

2) An, *nullo instante?* Sunt et infra aliqua loca depravata, quae prout codex habet retulimus.

sunt percussi, beatas Deo animas tradiderunt. Dominus autem suscepit Martyres suos in pace, cui est honor et gloria in saecula saeculorum. Amen.

FRAGMENTUM DE MARTYRIBUS SCILLITANIS.

Ex cod. ms. Augiensi apud Mabillon. tom. 4. Vet. Analect.

Incipit Passio sanctorum Scillitanorum quod est XVI. Kalend. Augusti.

In diebus illis praesidente bis Claudiano Consule XVI. Kal. August. Carthagine in Secretario, impositis Sperato, Narthalo, et Cattino, Donata, Secunda, Vestia, Saturninus Proconsul dixit: Potestis indulgentiam domini nostri Imperatoris promereri, si ad bonam mentem redeatis. Speratus dixit: *Numquam malefecimus; iniquitati nullam operam praebemus, numquam maledixmus, sed male accepti gratias egimus, propter quod imperium nostrum* * *observamus.* Saturninus Proconsul dixit: Et nos religiosi sumus, et simplex est religio nostra: et juramus per ingenium domini nostri Imperatoris, et pro ejus salute supplicamus, quod et vos quoque facere debetis. Speratus dixit: *Si tranquillas praebueris aures tuas, dico mysterium* . . . . .

* vestrum.

ADMONITIO

IN PASSIONEM SS. PERPETUAE, FELICITATIS etc.

Acta germana.

1. Multum desiderata, et frustra in variis bibliothecis diu conquisita Acta germana sanctarum Perpetuae et Felicitatis, invenit tandem studiosissimus sacrae antiquitatis indagator Lucas Holstenius in cod. ms. sacri monasterii Casinensis, unde eruta et Romae vulgata, eadem postea, cum ejusdem Holstenii notis, Parisiis edidit Henricus Valesius. Nos vero ea proferimus ex duobus codd. mss. cum eadem editione collatis: quorum unus est Ecclesiae Salisburgensis, cujus codicis varias lectiones sapientissimi viri Antonii Faure Theologi Parisiensis et Remensis Ecclesiae Praepositi beneficio accepimus; alter vero qui ad annos 800. accedit, est bibliothecae nostri monasterii sancti Cornelii Compendiensis. Invenimus etiam in schedis Mabillonii nostri excerpta ex iisdem Actis non contemnenda, sed e quo codice ea descripta sint non indicatur. Porro in iis locis, in quibus codd. mss. inter sese vel ab editis dissident, et tamen utraque lectio ferri potest, varietatem in notulis apposuimus, ne temere in tam pretioso Ecclesiae monumento aliquid immutasse videremur. Eadem etiam cautela usi sumus, si quando in mss. codd. ubi eadem Acta vitiata habentur, aliquid notatu dignum occurrit.

2. Tria inquirit eruditus Valesius in Praefatione ad haec Acta. Primo ubinam hae mulieres sanctae passae sint. Secundo quo tempore martyrium consummarint: ac tandem quisnam horum Actorum auctor, seu potius collector fuerit, de quibus omnibus etiam hic paucis agendum est. Quod ad primum attinet, priusquam sincera harum Martyrum Acta reperta fuissent, nemo fere in dubium revocabat, quin eaedem ipsae fuerint, quas sub *sanctarum Tuburbitanarum* nomine varii auctores celebrabant. Id persuadebant, praeter quorumdam, etiam veterum Martyrologiorum auctoritatem, Acta quae sub Perpetuae et Felicitatis nomine vulgo circumferebantur, in quibus eas Tuburbii passas fuisse disertis verbis expressum erat; et quamvis in his actis nonnulla viris eruditis vitiosa ac depravata viderentur, nullus tamen de loco martyrii hactenus quaestionem moverat. Verum cum Holstenianae editionis occasione res exactius discuteretur, aliter viris doctioribus visum est, ac prae ceteris Henrico Valesio, qui libratis, quae ex utraque parte afferri poterant, momentis, has Martyres non Tuburbii, sed Carthagine mar-

Perpetua et Felicitas an Tuburbitana.

tyrium consummasse asseveranter pronuntiavit. Hanc sententiam probat vir clarissimus, tum ex ipsis Actis, tum etiam ex antiquorum scriptorum auctoritate. Ex Actis evincitur has Martyres proconsulari potestate damnatas fuisse: ac proinde, ut ait, non Tuburbii in Mauritania, cum in ea provincia nullum jus Proconsules haberent; verum, ut in nova editione Augustiniana observatum est, cum duplex fuerit Tuburbium in Proconsulari provincia situm, atque in alterutra earum civitatum fortassis amphitheatrum esset, cum ex iis una, *Tuburbium majus* diceretur, parum valet ea Valesii ratio, nisi dicatur Martyrologia fere omnia *Tuburbium in Mauritania* expressisse.

3. Certius est argumentum quod ex auctoritate veterum, qui de sanctis Perpetua et Felicitate scripserunt, deducitur; nam praeterquam quod Victor Vitensis lib. 1. de persecutione Vandalica eas Carthagine *in Basilica majori sepultas fuisse* affirmat; Prosper in Chronico Labbeano, Beda in libro de sex aetatibus mundi, immo et in Martyrologio sincero, quamvis illud quod sub ejus nomine vulgo circumfertur aliter habeat, Regino, Rabanus in Martyrologio, aliaque bene multa Martyrologia, cum edita, tum mss. ut videre est apud Bollandianos ad diem septimum Martii, expressis verbis has sanctas Martyres apud Carthaginem passas fuisse asserunt. Nec reponere juvat ab Augustino in sermone 32. a Sirmundo edito, qui est novae editionis 345. has Martyres *Tuburbitanas* appellari; nam in cod. ms. ex quo desumtus est iste sermo, non *Tuburbitanarum*, ut correxit Sirmundus, sed *Suburbitanarum,* legitur. Diceret forte aliquis, eas *Suburbitanas* fuisse dictas, quod in suburbio Carthaginis passae fuissent. Sed etsi detur hunc locum recte a Sirmundo emendatum fuisse, nihil inde contra Valesii sententiam deduci potest. Fatetur quidem de Tuburbitanis Martyribus hic Augustinum agere: at negat plane eas esse Perpetuam et Felicitatem; de quibus alias saepius agens Augustinus, numquam eas Tuburbitanas, sed proprio semper nomine *Perpetuam et Felicitatem* appellavit. Contendit vero vir eruditus, *Tuburbitanarum* nomine hic a sancto Augustino Maximam, Donatillam ac Secundam designatas fuisse, quae quidem Tuburbii sub Valeriano et Gallieno Imperatoribus passae dicuntur. Et quidem id Valesii responsum confirmari posset ex vetusto Kalendario Carthaginensi apud Mabillonium, ubi sanctarum Tuburbitanarum festum recolitur III. Kalendas Augusti, quo die nusquam Perpetua et Felicitas, Maxima vero et sociae in omnibus Martyrologiis mortem obiisse referuntur.

4. Diu non immorabimur in assignando tempore, quo istae beatae Martyres passionem consummarunt. Acta et Martyrologia, quae eas sub Valeriano et Gallieno passas fuisse referunt, vel ex eo convincuntur falsi, quod Tertullianus, qui in libro de anima beatae Perpetuae meminit, diu ante horum Imperatorum tempus e vivis excesserit. Melius itaque in Martyrologio genuino Bedae, aliisque antiquis, id martyrium ad Severi Imperatoris tempus revocatur, quibus Acta sincera consentiunt, siquidem ibi sanctae Martyres *die natali Getae Caesaris* bestiis objectae sunt, quod anno Christi CCII. aut sequenti, Idibus Martii contigisse existimamus. **Tempus passionis.**

5. Inquirendum tandem quisnam fuerit horum Actorum auctor, seu potius collector, cum eorum maximam partem a Perpetua et Saturo scriptam fuisse nemo inficiari possit. Id opus Tertulliano attribuit auctor Epistolae Biturigibus scriptae ad Henricum Valesium, quod ut probaret, collatis multis Actorum locis cum aliis Tertulliani operibus, ostendit eumdem omnino stylum, easdem loquendi formulas, ac etiam saepius eadem verba in utrisque reperiri. An vero rem omnino evincat, alii judicabunt. **Actorum collector. An Tertullianus?**

6. At Valesio assentiri non possum, haec Acta a Montani sectatore, quisquis ille fuerit, collecta fuisse existimanti. Id tamen certissimis indiciis colligere sibi videtur vir eruditissimus: quae quidem indicia haec sunt, quod auctor ille novas prophetias recipere se profiteatur, et eas veteris Testamenti prophetiis longe anteponat. Id probat ex Collectoris ipsius verbis, qui sic in Praefatione loquitur: *Itaque et nos qui sicut prophetias, ita et visiones novas pariter repromissas et agnoscimus, et adoramus.* Et paullo ante dixerat; **Non fuit Montanista.**

Sed viderint qui unam virtutem Spiritus unius sancti pro aetatibus judicent temporum, cum majora reputanda sint novitiora quaeque etc. Verum etsi haec verba primo aspectu Montani errores sapere videantur; si tamen paullo accuratius discutiantur, nihil in ipsis contineri nisi orthodoxum et fidei Catholicae plane consonum reperies. Non enim iste auctor visiones novissimas cum Scripturis canonicis, ut putavit Valesius, sed solummodo cum veterum Martyrum visionibus et revelationibus comparat; asseritque non minori venerationi habendas esse quae suo tempore, quam quae priscis temporibus, id est primo aut secundo Ecclesiae saeculo, contigerant; immo et aliquatenus has novas revelationes majori studio suscipiendas esse dicit, cum exempla eo efficaciora sint, quo magis praesentia: tum deinde quod hae novissimae visiones, quae aliquando veteres futurae erant, aliqua auctoritate fulciendae essent, ut a posteris crederentur. Id patet ex eadem ipsius auctoris tota Praefatione, ubi ne unum quidem verbum de scripturae sacrae cum visionibus Martyrum comparatione habetur. *Si vetera*, inquit, *fidei exempla .... propterea in litteris sunt digesta, ut lectione eorum quasi repensitatione rerum et Deus honoretur, et homo confortetur; cur non et nova documenta aeque utrique causae convenientia et digerantur?* etc. Porro etsi iste auctor harum Martyrum visiones ex iis esse, quas Deus per Johelem repromiserat, existimaverit; non tamen inde consequitur quod eas Scripturis sacris aequipararit; sicut nec Ecclesia fidelium dicta vel scripta inter has scripturas canonicas computavit, quamvis non dubitaret ab eo processisse, a quo alii dantur genera linguarum, alii prophetiae, alii sermo sapientiae, aliis alia dona, quae laudato Johelis testimonio praenuntiata et promissa fuisse certum est.

7. Sed ne fortassis aliquos moveant auctoris Praefationis verba, qui eas visiones quasi divinitus inspiratas laudat; ea de re audiendus est Augustinus, qui licet lib. 1. de anima et ejus origine ad Renatum cap. 10. et lib. 3. ad Vincentium cap. 9. expressis, ut ajunt, verbis has Perpetuae visiones a Canone Scripturarum excludat, eas tamen divinas revelationes appellat, atque a fidelibus religione honorandas asserit in sermone 1. in natali earumdam Martyrum, qui est novae editionis 280. ubi haec habet: *Exhortationes earum,* Perpetuae scilicet et Felicitatis *in* Divinis Revelationibus, *triumphosque passionum cum legerentur audivimus; eaque omnia verborum digesta et illustrata luminibus, aure percepimus, mente spectavimus, religione honoravimus, caritate laudavimus.* De iisdem visionibus pluribus aliis in locis agit Augustinus, quas non eo solum sermone, sed etiam in 282. in ecclesia publice lectas fuisse testatur. Sed tandem ut uno verbo rem conficiam, qua ratione haereticus et Montani sectator, ad communionem cum his feminis servandam suos adhortaretur, quas in Catholicorum, quos Psychicos vocabant, communione obiisse sciebant? Nec id poterant ignorare ii ad quos haec auctor scribebat, siquidem eos qui martyrio praesentes fuerant praecipue alloquitur: *Annuntiamus,* inquit, *vobis fratres et filioli, ut et vos qui interfuistis, rememoremini gloriae Domini* etc. Sed de his satis. Jam paucis de illis quae in harum Martyrum laudes a variis auctoribus dicta sunt, agendum est.

Cultus. 8. Celebris semper fuit in ecclesia, praesertim Africana, sanctarum Perpetuae et Felicitatis memoria, in quarum die natali tres tractatus sanctum Augustinum habuisse testatur Possidius in Indiculo, qui in nova editione sermones sunt 280. 281 et 282. Aliquamdiu haesi, an hos sermones integros huc proferrem. At cum in omnium fere manibus habeantur Augustini opera, visum est satis si iis omissis, ea quae ad Acta peculiarius referuntur in notulis ad textum annotarem. Pluribus aliis in locis de iisdem Martyribus earumque sociis agit idem sanctus Doctor. *Fortissimae Perpetuae* et *commartyrum* meminit Tertullianus libro de anima cap. 55. ut jam diximus. Omnia Martyrologia earum festum ad diem 7. Martii referunt, qua die hactenus apud nos celebratur. Memorantur praeterea eorum nomina in Canone Missae Romensis, in vetustissimo Sacramentario Gallicano, quod edidit noster

Mabillonius tom. 1. Musaei Italici; item in Canone Missae Sacramentarii Gregoriani, quamvis harum sanctarum festivitas inter alias ibi notatas non habeatur; quod fortassis ea tempore Quadragesimae contingat. Abest etiam a vetustissimo Kalendario Mabilloniano ecclesiae Africanae; sed cum ex Augustino certum sit earum festivitatem Carthagine ejus tempore celebratam fuisse, dicendum quod si in eo Tuburbitanarum nomine non designentur, Kalendarium istud integrum non sit, in quo revera Februarii dies duodecim, ac Martius et Aprilis menses integri desiderantur. Quod autem earum festivitas etiam primis temporibus Romae celebrata fuerit, patet ex Missali Gelasii et ex antiquo Martyrologio Bucheriano, ubi haec habentur: *Nonis Martii Perpetuae et Felicitatis Africae.* Idem habent cetera Martyrologia, cum vetera, tum recentiora. Celebrantur cum sociis in Menologio Graecorum Basilii Imperatoris die 2. Februarii. Harum reliquiae tempore Vandalicae persecutionis ex Africa Romam delatae dicuntur, quas postmodum exinde Rodulfus Biturigensium Archiepiscopus accepit saeculo nono, easque in Monasteriis Doverensi et Bellilocensi ab ipso conditis deposuit. Certe hodieque monachi Benedictini, qui destructa Dovera Virsionem migrarunt, se beatae Perpetuae reliquias habere gloriantur. Sed jam ipsa Acta proferenda sunt, quae quantum ex nostris codd. emendatiora prodeant, quisque, si ea cum editis conferre voluerit, facile animadvertet. Id certe spernendum non est, quod Saturnini nomen et martyrium eorum ope restituerimus.

PASSIO SANCTARUM PERPETUÆ & FELICITATIS,

Anno Christi circa 202 *vel* 203.

CUM SOCIIS EARUM.

Ex 2. codd. mss. et Editione Holstenii.

PRAEFATIO.

I. Si vetera fidei exempla, et Dei gratiam testificantia et aedificationem hominis operantia, propterea in litteris sunt digesta, ut lectione eorum quasi repensitatione rerum, et Deus honoretur et homo confortetur; cur non et nova documenta aeque utrique causae convenientia et digerantur? vel quia et haec vetera futura quandoque sunt et necessaria posteris, si in praesenti suo tempore minori deputantur auctoritati, propter praesumptam venerationem antiquitatis. Sed viderint qui unam virtutem Spiritus unius sancti, pro aetatibus judicent temporum; cum majora reputanda sint novitiora quaeque ut novissimiora [2], secundum exuberationem gratiae in ultima saeculi spatia decreta. *In novissimis enim diebus, dicit Dominus, effundam de Spiritu meo super omnem carnem, et prophetabunt filii filiaeque eorum, et super servos et ancillas meas de meo Spiritu effundam: et juvenes visiones videbunt, et senes somnia somniabunt.* Itaque et nos qui sicut prophetias, ita et visiones novas [3] pariter repromissas et agnoscimus et honoramus, ceterasque virtutes Spiritus sancti ad instrumentum Ecclesiae deputamus, cui et missus est, idem omnia donativa administrans in omnibus, prout unicuique distribuit Dominus, necessario et digerimus, et ad gloriam Dei lectione celebramus, ut ne qua aut imbecillitas, aut desperatio fidei apud veteres tantum aestimet gratiam divinitatis conversatam, sive Martyrum, sive in revelationum dignatione: cum semper Deus operetur quae repromisit, non credentibus in testimonium, credentibus in beneficium. Et nos itaque quod audivimus et contrectavimus annuntiamus et vobis, fratres et filioli, ut et vos qui

Joel. 2, 28. *Act.* 2, 17.

1) Passionis nomen retinemus, quod his Actis competere probat Holstenius. In cod. Salisburg. additur *in civitate Turbitana*, sed in eo cod. deest Praefatio sicut in Compendiensi.

2) Ejusmodi loquendi modos soli fere usurparunt Africani. Sic Tertullianus passim *extremiora, extremissimi.*

3) Vide quid in admonitione de istis visionibus annotavimus.

interfuistis, rememoremini gloriae Domini: et qui nunc cognoscitis per auditum, communionem habeatis cum sanctis Martyribus, et per illos cum Domino Jesu Christo, cui est claritas et honor in saecula saeculorum. Amen.

INCIPIT PASSIO.

Martyres apprehenduntur.

II. Apprehensi sunt adolescentes catechumini, REVOCATUS et FELICITAS conserva ejus, SATURNINUS [4] et SECUNDULUS. Inter quos et VIVIA [5] PERPETUA, honeste nata, liberaliter instituta, matronaliter nupta; habens patrem et matrem, et fratres duos: alterum aeque catechuminum, et filium infantem ad ubera. Erat autem ipsa annorum circiter viginti duorum. Haec ordinem totum martyrii sui jam hinc ipsa narrabit, sicut conscriptum manu sua, et suo sensu reliquit.

Perpetua narrat, quae contigere.

III. „Cum adhuc, inquit, cum persecutoribus essemus [6], et me pater „avertere [7], et deicere pro sua affectione perseveraret: *Pater, inquio, vides,* „*verbi gratia, vas hoc jacens, urceolum, sive aliud?* Et dixit: Video. Et „ego dixi ei: *Numquid alio nomine vocari potest, quam quod est?* Et ait: „Non. *Sic et ego aliud me dicere non possum, nisi quod sum Christiana.* „Tunc pater motus in hoc verbo, misit se in me ut oculos mihi erueret: „sed vexavit tantum, et profectus [8] est victus cum argumentis diaboli. Tunc „paucis diebus quod caruissem patre, Domino gratias egi, et refrigeravit [9] „absentia illius. In ipso spatio paucorum dierum baptizati sumus; mihi „autem Spiritus dictavit, nihil aliud petendum in aqua [10], nisi sufferentiam „carnis. Post paucos dies recipimur in carcerem, et expavi quia numquam „experta eram tales tenebras. O diem asperum! aestus validos [11] turbarum „beneficio [12], concussurae militum; novissime macerabar sollicitudine infantis. „Ibi tunc TERTIUS et POMPONIUS benedicti Diacones qui nobis ministrabant [13], „constituerunt pretio, ut paucis horis emissi in meliorem locum carceris re„frigeraremus. Tunc exeuntes de carcere universi sibi vacabant. Ego in„fantem lactabam jam inedia defectum. Sollicita pro eo adloquebar matrem [14], „et confortabam fratrem, commendabam filium. Tabescebam ideo quod illos „tabescere videram mei beneficio. Tales sollicitudines multis diebus passa „sum, et usurpavi ut mecum infans in carcere maneret; et statim convalui, „et relevata sum a labore et sollicitudine infantis: et factus est mihi carcer „subito quasi praetorium, ut ibi mallem esse quam alibi [15].“

Visio Perpetuae.

IV. „Tunc dixit mihi frater meus: Domina soror, jam in magna di„gnitate [16] es; et tanta ut postules visionem, et ostendatur tibi, an passio „sit, an commeatus [17]. Et ego quae me sciebam fabulari cum Domino, cujus „beneficia [18] tanta experta eram, fidenter repromisi ei dicens [19]: Crastina die

4) In edit. deest *Saturninus.*

5) Hunc locum ex nostris codd. restituimus. Editio habebat: *Inter hos Ubia Perpetua, honesta, liberaliter educata, matrona licet nupta.*

6) *Holst.* essem.

7) Holsten. *evertere cupiret.*

8) *Holst.* profecto.

9) Sic Holsten. codd. mss. *refrigerata sum.* Sic in sequentibus differt Holsten. a mss. quem praetulimus, cum id verbum sic in aliis Actis Africanis expressum observaverimus.

10) Holsten. *ab aqua,* quod sic quis posset interpretari, *ab eo tempore quo baptismum suscepi.*

11) *Holst.* validus.

12) Aestus quippe ibi erat magnus ob inclusorum multitudinem.

13) Cyprianus Epist. 35. novae edit. Pamel. 11. ad Martyres. *Semper ab antecessoribus nostris factum est, ut Diaconi ad carcerem commeantes Martyrum desideria consiliis suis et scripturarum ministeriis gubernarent.* Vide et Epist. utriusque editionis 5. Hi Diaconi in excerptis Mabillon. dicuntur *Titius* et *Pontius.*

14) Cod. Salisb. *et confortabam, fratri commendabam filium.*

15) *Holsten.* alicubi.

16) Sic codd. Compend. et Salisb. at Holstenius habet *in magna dignatione es, tanta ut postulem* etc.

17) Commeatus, id est liberatio. Unde apud Festum: *Commeatus est tempus quo iri redirique possit.* Aliorum auctorum immo et Patrum textus adfert ea occasione Holstenius in notis ad hunc locum.

18) *Salisb.* beneficio.

19) Cod. Salisb. *repromissionibus ejus dixi.* Porro ejusmodi visionibus Martyres de proximo martyrio saepius commonitos fuisse

„tibi renuntiabo. Et postulavi, et ostensum est mihi hoc: Video scalam „auream [20] mirae magnitudinis pertingentem usque ad caelum, et ita angu- „stam, per quam nonnisi singuli ascendere possent: et in lateribus scalae „omne genus ferramentorum infixum. Erant ibi gladii, lanceae, hami [21], „macherae, ut si quis negligenter, aut non sursum adtendens ascenderet, „laniaretur et carnes ejus inhaererent ferramentis. Et erat sub ipsa scala „draco cubans mirae magnitudinis, qui ascendentibus insidias parabat [22], et „exterrebat ne ascenderent. Ascendit autem Saturus [23] prior, qui postea se „propter nos ultro tradiderat, et tunc cum apprehensi sumus praesens non „fuerat: et pervenit in caput scalae, et convertit se ad me [24], et dixit mihi: „Perpetua, sustineo te. Sed vide ne te mordeat draco ille [25]. Et dixi ego: „*Non me nocebit in nomine Domini Jesu Christi.* Et de sub ipsa scala quasi „timens me, lente elevavit caput: et cum [26] primum gradum calcassem, cal- „cavi illius caput. Et ascendi, et vidi spatium horti immensum, et in medio „horti sedentem hominem canum, in habitu Pastoris [27], grandem, oves mul- „gentem: et circumstantes candidatos millia multa. Et levavit caput et ad- „spexit me, et dixit mihi: Bene venisti, tegnon [28], Et clamavit me, et de „caseo quod mulgebat dedit mihi quasi buccellam, et ego accepi junctis ma- „nibus, et manducavi: et universi circumstantes dixerunt, Amen. Et ad „sonum vocis experrecta sum, commanducans adhuc dulcis nescio quid. Et „retuli statim fratri meo, et intelleximus passionem esse futuram [29]: et coepi- „mus nullam jam spem in saeculo habere."

V. „Post paucos dies rumor cucurrit ut audiremur. Supervenit autem „et de civitate pater meus, consumtus taedio, ascendit ad me ut me deji- „ceret, dicens: Miserere, filia, canis meis; miserere patri, si dignus sum a „te pater vocari. Si his te manibus ad hunc florem aetatis provexi; si te „praeposui omnibus fratribus tuis, ne me dederis in dedecus hominum. Aspice „ad fratres tuos, aspice ad matrem tuam et materteram, aspice ad filium „tuum qui post te vivere non poterit. Depone animos, ne [30] universos nos „extermines. Nemo enim nostrum libere loquetur, si tu aliquid fueris passa. „Haec dicebat pater pro sua pietate basians mihi manus; et se ad pedes „meos jactans, et lacrymis non filiam, sed dominam me vocabat. Et ego „dolebam canos [31] patris mei, quod solus de passione mea gavisurus non „esset de toto genere meo; et confortavi eum, dicens: *Hoc fiet in illa ca- „tasta* [32] *quod Deus voluerit. Scito enim nos non in nostra potestate esse con- „stitutos, sed in Dei.* Et recessit a me contristatus."

Rursus a patre tentatur.

affirmat Cyprianus passim, idemque testantur omnia fere Acta genuina ex Africa.

20) Sic cod. Compend. Salisb. vero cum Victorino et Corbeïensi, *aeream.* In Casinensi quo usus est Holstenius, ejus scalae materies non exprimitur.

21) Id est, unci, vel certe amae, quo nomine vocantur harpagines, id est, maximae falces seu ferramenta recurva longissimis contis affixa, qualia in nonnullis locis habentur ad compescenda vel exstinguenda incendia, evertendasque in his extremis domos.

22) *Holsten.* praestabat.

23) Hunc codices aliqui *Satyrum* appellant, alii *Saturam.* Sed perinde est.

24) *In Holst. deest* ad me.

25) De hac draconis visione agit Augustinus sermon. 1. de his Sanctis.

26) *Holst.* Lente ejecit caput, et quasi primum etc.

27) Vix ullum reperire est antiquitatis monumentum in quo Christus sub Pastoris specie depictus non sit. Habes ejus rei multa exempla passim in *Roma subterranea.* Sic etiam in calicibus pingi solebat. Vide Tertullian. lib. de pudicitia cap. 7.

28) *Τέκνον*, etsi rarius, aliquando tamen *filiam* designat.

29) Eo quod, ut ex Possino notant Bollandiani, videretur Eucharistiam sumere, quae omnibus instante martyrio dabatur. Vide Cypriani Epist. 57. novae edit. Pamel. 54.

30) Codd. Compend. et Salisb. *Et noli nos universos exterminare.* Laudat Perpetuam August. serm. 2. de his sanctis, et in Ps. 47. quod nec Christi praecepta, nec naturae leges ea in occasione violaverit.

31) *Holsten.* causam.

32) Catasta hic locum editiorem designat, in quo proponebantur servi venales. Ibi quoque Martyres torqueri solebant, aut interrogari; hinc Cyprian. Epist. novae edit. 38. Pamel. 33. de Lectore qui Christum in ejusmodi loco confessus fuerat, ait ipsum *e catasta ad pulpitum* venisse. Ut enim prior locus erat in foro editior, sic alter in Ecclesia.

VI. „Alio die cum pranderemus, subito rapti sumus ut audiremur, et „pervenimus ad forum. Rumor statim per vicinas fori partes cucurrit, et „factus est populus immensus. Ascendimus in catasta [33]. Interrogati ceteri „confessi sunt. Ventum est et ad me, et apparuit pater illico cum filio meo, „et extraxit me de gradu, et dixit supplicans: Miserere infanti [34]. Et Hila„rianus [35] Procurator, qui tunc loco Proconsulis Minuci Timiniani defuncti „jus gladii acceperat: Parce, inquit, canis patris tui, parce infantiae pueri. „Fac sacrum pro salute Imperatorum. Et ego respondi: *Non facio.* Hila„rianus, Christiana es? inquit. Et ego respondi: *Christiana sum.* Et cum „staret pater ad me dejiciendam, jussus est ab Hilariano dejici, et virga per„cussus est [36]. Et doluit mihi casus patris mei, quasi ego fuissem percussa: „sic dolui pro senecta ejus misera. Tunc nos universos pronuntiat, et damnat „ad bestias, et hilares descendimus ad carcerem. Tunc quia consueverat a „me infans mammas accipere, et mecum in carcere manere; statim mitto ad „patrem Pomponium [37] diaconum, postulans infantem: sed pater dare noluit, „et quomodo Deus voluit, neque ille amplius mammas desideravit; neque mihi „fervorem fecerunt: ne sollicitudine infantis et dolore mammarum macerarer."

Damnantur ad bestias.

VII. „Post dies paucos, dum universi oramus, subito media oratione „profecta est mihi vox, et nominavi Dinocratem: et obstupui quod numquam „mihi in mentem venisset nisi tunc, et dolui commemorata casus ejus. Et „cognovi me statim dignam esse, et pro eo petere [38] debere. Et coepi pro „ipso orationem facere multum, et ingemiscere ad Dominum. Continuo ipsa „nocte ostensum est mihi hoc in oromate: Video Dinocratem exeuntem de „loco tenebroso, ubi et complures erant [39], aestuantem et sitientem valde, „sordido vultu, et colore pallido, et vulnus in facie ejus quod cum more„retur habuit. Hic Dinocrates fuerat frater meus carnalis, annorum septem, qui „per infirmitatem facie cancerata [40] male obiit, ita ut mors ejus odio fuerit „omnibus hominibus. Pro hoc ego orationem feceram: et inter me et illum „grande erat diadema [41], ita ut uterque ad invicem accedere non possemus. „Erat deinde in ipso loco ubi Dinocrates erat, piscina plena aqua, altiorem „marginem habens quam erat statura pueri, et extendebat se Dinocrates „quasi bibiturus. Ego dolebam quod et piscina illa aquam habebat, et tamen „propter altitudinem marginis bibiturus non esset. Et experrecta sum, et „cognovi fratrem meum laborare. Sed confidebam [42] profuturam orationem „meam labori ejus, et orabam pro eo omnibus diebus quo usque transivimus in „carcerem Castrensem. Munere [43] enim Castrensi eramus pugnaturi. Natale „tunc Getae [44] Caesaris, et feci pro illo orationem die et nocte gemens et „lacrymans ut mihi donaretur."

Dinocrates Perpetuae frater in poenis.

33) Cod. Salisb. *ascendimus catastam.* Compend. *in catastam.*

34) Uterque cod. ms. pro *infanti,* habet, *canos meos.*

35) Cod. Salisb. semper habet *Elarianus;* Compend. *Helarianus.*

36) Aug. serm. 2. de his sanctis, id diaboli malitiae tribuit, *qui undique,* a Perpetua *superatus, patrem ejus virga percuti fecit, ut cujus verba contemserat, saltem verbera condoleret.*

37) In cod. Compend. *Pompinianum.*

38) *Cod. Salisb.* pati.

39) Holsten. *complura erant loca tenebrosa*

40) *Cod. Salisb.* macerata.

41) Locus mendosus. Cod. Salisb. habet *dianten.* Suspicatur Holstenius scribendum *diastema,* quae vox graeca *intervallum* significat.

42) Cod. Salisb. *considerabam.* Apud Holsten. *Fidebam me profuturam labori* etc.

43) Munera seu ludi, pugnae cum bestiis appellabantur, quod in populorum vel militum delectationem darentur. Dicebantur autem ludi castrenses, si in castris fierent. Sermonem *in die Munerum* habuit Augustinus in *Basilica Restituta,* qui est in nova edit. 19. tomi V. vide notas ibi appositas. Ceterum carcerem quem Holsten. *castrensem* appellat, ceteri codd. *carcerem* simpliciter dicunt.

44) Antonius Geta Severi filius, qui post patris obitum a suo fratre Caracalla cum quo aliquamdiu imperarat, occisus est. Porro *Getae* nomen deest tam in cod. Compend. quam Salisburgensi. Illud tamen, quod etiam habent excerpta Mabillonii, ex cod. Casinensi retinemus. At hic per *Natale* interpretari debemus diem quo Caesar factus fuerat, qui dies vulgo Natalis imperatoris dicebatur; sicut Natalis episcopi dies quo consecratus erat. Nam alias Geta teste Spartiano die VI. Kalendas Junii natus est.

VIII. „Die autem quo in nervo mansimus, ostensum est mihi hoc: „Video locum illum quem videram tenebrosum, esse lucidum; et Dinocratem „mundo corpore, bene vestitum, refrigerantem. Et ubi erat vulnus, video „cicatricem; et piscinam illam quam retro videram, summisso margine usque „ad umbilicum pueri; et aquam de ea trahebat sine cessatione, et super „margine phiala erat [45] plena aqua; et accessit Dinocrates, et de ea bibere „coepit, quae phiala non deficiebat. Et satiatus abscessit de aqua ludere „more infantium gaudens, et experrecta sum. Tunc intellexi translatum „eum esse de poena [46].“

Post mortem sororis precibus liberatur.

IX. „Deinde post dies paucos Pudens [47], miles Optio [48], praepositus „carceris, qui nos magni facere [49] coepit intelligens magnam virtutem Dei „esse in nobis, multos fratres ad nos admittebat, ut et nos et illi invicem „refrigeraremus. Ut autem proximavit dies muneris, intravit ad me pater „meus consumtus taedio, et coepit barbam suam evellere, et se in terram „mittere, et prosternere se in faciem, et improperare annis suis, et dicere „tanta verba, quae moverent universam creaturam. Ego dolebam pro infe„lici senecta ejus.“

Perpetua a patre tertio tentatur.

X. „Pridie quam pugnaremus, video in oramate * huc venisse Pom„ponium diaconum ad ostium carceris, et pulsare vehementer; exivi ad eum, „et aperui ei: qui erat vestitus distinctam candidam, habens multiplices cal„liculas [50]. Et dixit mihi: Perpetua te exspectamus, veni. Et tenuit mihi „manum, et coepimus ire per aspera loca et flexuosa. Vix tandem perveni„mus anhelantes ad amphitheatrum, et induxit me in media arena, et dixit „mihi: Noli pavere, hic sum tecum, et conlaboro tecum, et abiit. Et ad„spicio populum ingentem attonitum. Et quia sciebam me ad bestias datam „esse, mirabar quod non mitterentur mihi bestiae. Et exivit quidam contra „me Aegyptius [51], foedus specie, cum adjutoribus suis pugnaturus mecum. „Veniunt et ad me adolescentes decori adjutores et favitores mei, et expo„liata sum, et facta sum masculus. Et coeperunt me favitores mei oleo de„frigere [52], quomodo solent in agonem, et illum contra Aegyptium video in „afa [53] volutantem. Et exivit vir quidam mirae magnitudinis, ut etiam ex„cederet fastigium amphitheatri, discinctam habens tunicam [54] et purpuram „inter duos clavos per medium pectus, habens et calliculas [55] multiformes „ex auro et argento factas, et ferens [56] virgam quasi Lanista, [57] et ramum „viridem, in quo erant mala aurea. Et petiit silentium, et dixit: Hic

Visio Perpetuae.

* *i. e. visione.*

45) *Holsten.* aurea.

46) Egregius locus ad probandum mortuos posse a poenis quas patiuntur, per vivorum preces liberari. Aliqui ex hoc loco deducebant, posse etiam eos qui ante baptismum decesserant orationibus adjuvari, quos egregie refellit Augustin. lib. 1. de origine animae cap. 10. et lib. 3. cap. 9. ubi ait Dinocratem propter peccata quaedam post baptismum commissa tales poenas pertulisse, nam septennis puer mentiri potuerat, vel aliud quidpiam ad patris gentilis suasionem contra Deum facere. Haec Augustini sententia confirmatur ex eo quod Perpetua superius dixit totam suam ipsius familiam, excepto patre, Christi religionem coluisse.

47) *Cod. Salisb.* Prudens.

48) Optio praefecturae seu ministerii alicujus nomen est. Vide S. Ambr. in Epist. ad Ephes. cap. 4. Inspectorem putant Bollandiani a graeco verbo ὄπτομαι, video.

49) Holsten. *qui nos magnifaciebat; coepit intelligere magnam virtutem esse in nobis, qui multos ad nos* etc.

50) Cod. Salisburg. *galliculas*, videntur esse globuli ut malogranata quae vesti summi Pontificis apud Judaeos appendebantur. An *gallicula* sint parvae caligae, vide Liturg. Gallican. Mabillon. pag. 473.

51) De hac visione Augustinus lib. 3. de origine animae ad Vincentium cap. 18. *sancta Perpetua visa sibi est in somnis cum quodam Aegyptio in virum conversa luctari. Quis autem dubitet in illa similitudine corporis animam ejus fuisse non corpus? quod utique in suo femineo sexu manens, sopitis sensibus jacebat in stratis, quando anima ejus in illa virilis corporis similitudine luctabatur.* Vide et sermon. 282. novae editionis.

52) *Salisb.* defricare.

53) Codd. Compend. et Salisb. *aqua*, sed melius *afa* seu *apha* aut *hapha*, id est pulvis, quo pugiles post unctionem inspergebantur. Huc citant Martial. lib. 7. epig. 66.

54) Holsten. *discinctatus purpuram.*

55) *Salisb.* galliculas.

56) *Holsten.* efferens.

57) Lanistae seu praefecti ludi gladiatorum virgas tenebant, quasi censores, ne ordo perturbaretur.

„Aegyptius si hanc vicerit, occidet illam gladio; et si hunc vicerit, accipiet „ramum istum. Et recessit. Et accessimus ad invicem, et coepimus mit„tere pugnos. Ille mihi pedes apprehendere quaerebat [58]: ego autem illi „calcibus faciem caedebam, et sublata sum in aere, et coepi eum sic caedere „quasi terram concalcans. At ubi vidi moram fieri, junxi manus, ita ut digitos „in digitos mitterem. Et apprehendi illi caput, et cecidit in faciem; et calcavi „illi caput. Et coepit populus clamare, et favitores mei psallere. Et accessi „ad Lanistam, et accepi ramum. Et osculatus est me, et dixit mihi: Filia, „pax tecum. Et coepi ire cum gloria ad portam Sanavivariam. Et exper„recta sum: et intellexi me non ad bestias, sed contra diabolum esse pug„naturam; sed sciebam mihi victoriam imminere [59]. Hoc usque in pridie „muneris egi: ipsius autem muneris actum, si quis voluerit, scribat."

Visio Saturi. XI. „Sed et Saturus benedictus hanc visionem suam edidit, quam ipse „conscripsit. Passi, inquit, eramus, et exivimus de carne, et coepimus ferri „a quatuor Angelis in Orientem, quorum manus nos non tangebant. Ibamus „autem non supini sursum versi, sed quasi mollem clivum [60] ascendentes. Et „liberati primam jam vidimus [61] lucem immensam; et dixi: Perpetua (erat „enim haec in latere meo), hoc est quod nobis Dominus promittebat: per„cepimus promissionem. Et dum gestamur ab ipsis quatuor Angelis, factum „est nobis spatium grande, quod tale fuit quasi viridarium [62], arbores habens „rosae [63], et omne genus floris. Altitudo autem arborum erat in modum „cypressi, quarum folia cadebant [64] sine cessatione. Ibi autem in viridario, „alii quatuor Angeli fuerunt clariores ceteris, qui ubi [65] viderunt nos, ho„norem nobis dederunt, et dixerunt ceteris Angelis: Ecce [66] sunt, ecce sunt: „cum admiratione. Et expavescentes quatuor illi Angeli qui gestabant nos, de„posuerunt nos: et pedibus nostris transivimus stadium via lata [67]. Ibi in„venimus JOCUNDUM et SATURNINUM [68], et ARTAXIUM, qui eamdem persecutionem „passi vivi arserunt; et QUINTUM, qui et ipse Martyr in carcere exierat; et „quaerebamus ab illis ubi essent [69] ceteri. Dixerunt autem nobis Angeli: „Venite prius, introite, et salutate Dominum."

Jocundus et alii Martyres.

XII. „Et venimus prope locum, cujus loci parietes tales erant, quasi „de luce aedificati; et ante ostium loci illius quatuor Angeli stabant, qui „introeuntes vestierunt stolas candidas. Et nos vestiti introivimus, et vidi„mus lucem immensam, et audivimus [70] vocem unitam dicentium: Agios, „agios, agios; sine cessatione. Et vidimus in medio loci illius sedentem „quasi hominem canum, niveos habentem capillos [71], et vultu juvenili, cujus „pedes non vidimus. Et in dextra, et in sinistra seniores viginti quatuor, „et post illos ceteri complures [72] stabant. Introivimus cum magna admira„tione, et stetimus ante thronum; et quatuor Angeli sublevaverunt nos: et „osculati sumus illum, et de manu sua trajecit nobis in facie [73]. Et ceteri

58) *Holsten.* volebat.

59) *Holsten.* esse.

60) *C. Comp.* glebam.

61) Sic cod. Salisb. Holsten. *Et liberati primo mundo vidimus.* Compend. *et liberati primum jam mundo vidimus.*

62) De hoc viridario fusius agit auctor sermonis, quem Holstenius sub nomine S. Augustini in bibliotheca Vaticana reperit, qui nunc ultimus est dubiorum novae editionis.

63) *Salisb.* rosam.

64) *Salisb.* ardebant.

65) Cod. Salisb. *qui ibi viderunt nos et honorem.*

66) Cod. Salisb. et Compend. *Ecce sunt. Expavescentes cum admiratione quatuor illi Angeli qui stabant deposuerunt nos.*

67) *Holsten.* violata.

68) In codd. Compend. et Salisb. deest *Saturninus;* at non modo in Casinensi cod. sed etiam in Excerptis Mabillon. habetur. In nostro Martyrologio Remigiano Saturi, Jocundi et Saturnini festum celebratur die 6. Martii.

69) Sic cod. Salisb. Holstenius autem et cod. Compend. *Et quaerebamus de illis; ubi essent ceteri. Angeli dixerunt nobis.*

70) Holsten. *Et introivimus et audivimus vocem.*

71) Confer. cap. 1. Apocalypsis. Sic Cyprianus lib. de habitu Virginum: *Tu exsecraris canitiem, detestaris alborem, qui sit ad Domini caput similis.*

72) Holsten. *seniores quatuor et post illos ceteri seniores complures stabant: et introeuntes cum admiratione stetimus.*

73) *Holsten.* faciem.

„seniores dixerunt nobis: Stemus. Et stetimus, et pacem fecimus. Et dixe„runt nobis seniores: Ite, et ludite. Et dixi: Perpetua, habes quod vis. „Et dixit mihi: Deo gratias, ut quomodo in carne hilaris fui, hilarior sum „et hic modo.“

XIII. „Et exivimus, et vidimus ante fores Optatum episcopum ad dex„teram, et Aspasium presbyterum doctorem [74] ad sinistram, separatos et tri„stes, et miserunt se ad pedes nobis, et dixerunt nobis: Componite inter „nos quia existis, et sic nos relinquitis. Et diximus illis: Non tu es Papa „noster [75], et tu Presbyter, ut quid vos ad pedes nostros mittatis? et misi„mus nos [76], et complexi illos sumus. Et coepit Perpetua [77] cum illis loqui, „et segregavimus eos in [78] viridario sub arbore rosae. Et dum loquimur cum „eis, dixerunt illis Angeli: Sinite illos, refrigerent [79]; et si quas habetis „inter vos dissensiones, dimittite vobis invicem, et conturbaverunt eos. Et „dixerunt Optato: Corrige plebem tuam; quia sic ad te conveniunt quasi de „circo redeuntes, et de factionibus [80] certantes. Et sic nobis visum est, „quasi vellent claudere portas. Et coepimus illic multos fratres cognoscere [81], „sed et Martyres. Universi odore inenarrabili alebamur, qui nos satiabat. „Tunc gaudens experrectus sum.“

XIV. Hae visiones insigniores ipsorum Martyrum beatissimorum Saturi et Perpetuae, quas ipsi conscripserunt. Secundulum vero Deus maturiore exitu de saeculo, adhuc in carcere evocavit, non sine gratia, ut bestias lucraretur. Gaudium [82] tamen etsi non anima, certe caro ejus agnovit. **Secunduli mors.**

XV. Circa Felicitatem vero, (nam et illi gratia Domini ejusmodi contigit) cum octo jam mensium suum ventrem haberet, (nam praegnans fuerat apprehensa); instante spectaculi die, in magno erat luctu [83], ne propter ventrem differretur: quia non licet [84] praegnantes poenae repraesentari: et ne inter aliquos [85] postea sceleratos, sanctum et innocentem sanguinem funderet. Sed et commartyres ejus graviter contristabantur, ne tam bonam sociam, quasi comitem, solam in via ejusdem spei relinquerent. Conjuncto itaque unito gemitu, ad Dominum orationem fuderunt ante tertium diem muneris. Statim post orationem dolores eam invaserunt. Et cum, pro naturali difficultate octavi mensis, in partu laborans doleret, ait illi quidam ex ministris cataractariorum [86]: Quae sic modo doles, quid facies objecta bestiis, quas contemsisti cum sacrificare noluisti? Et illa respondit: Modo ego patior quod patior, illic autem alius erit in me qui patietur pro me, quia et ego pro illo passura sum [87]. Ita enixa est puellam, quam sibi quaedam soror in filiam educavit. **Felicitatis egregium responsum.**

XVI. Quoniam ergo permisit, et permittendo voluit Spiritus sanctus ordinem ipsius muneris conscribi, etsi indigni ad supplementum tantae gloriae describendum, tamen quasi mandatum sanctissimae Perpetuae, immo fidei commissum ejus exsequimur [88], unum adjicientes documentum de ipsius constantia et animi sublimitate. Cum [89] a tribuno castigatius eo tractarentur;

74) Doctores ii erant, quibus fideles potissimum catechumenos, erudire incumbebat, vide Epist. 29. Cypriani novae edit. Pamel. 24. et notas illustriss. editoris Oxoniensis.

75) Cod. Salisb. *nonne tu pater noster es.*

76) Holsten. *ut vos ad pedes nobis mittatis. Et moti sumus.*

77) Codd. Salisb. et Compend. *Et coepit Perpetua graece cum illis loqui.*

78) *Holsten.* viridarium.

79) Codd. Salisb. et Comp. *quiescite et refrigerate.*

80) Holsten. *defatigationibus.*

81) Cod. Compend. *Cognoscere Martyres, ubi odore.*

82) *Holsten.* gladium. 83) *Salisb.* lucta.

84) Plures ea de re leges laudat Holstenius in notis ad hunc locum, quem tu consule. Vide et Baronium in notis ad Martyrol. die 7. Martii.

85) *Holsten.* alios.

86) Cataractae sunt fortiores quaedam portae, quae catenis levantur et demittuntur, ut habentur in urbium aut arcium januis; qui eis deputati erant dicebantur cataractarii.

87) De praematuro Felicitatis partu praeclara habet Augustinus sermone 281. novae editionis jam laudato.

88) Nempe supra num. 10. S. Perpetua dixit: *Ipsius autem muneris actum si quis voluerit scribat.*

89) Codd. Salisb. et Compend. *Quia tri-*

Perpetua obtinet refrigerium pro Martyribus.

quia ex admonitionibus hominum vanissimorum verebatur, ne subtraherentur de carcere incantationibus aliquibus magicis; in faciem respondit Perpetua, et dixit: *Quid utique non permittis refrigerare noxiis nobilissimis, Caesaris scilicet*[90], *et Natali ejusdem pugnaturis? Aut non tua gloria est, si pinguiores illo producamur?* Horruit et erubuit Tribunus; et ita jussit illos humanius haberi[91], ut fratribus ejus et ceteris facultas fieret introeundi, et refrigerandi cum eis; jam et[92] ipso Optione carceris credente.

XVII. Pridie quoque cum illa coena ultima, quam liberam[93] vocant, quantum in ipsis erat, non coenam liberam, sed agapen[94] coenarent, eadem constantia ad populum verba ista jactabant, comminantes judicium Domini, contestantes passioni suae[95] felicitatem, inridentes[96] concurrentium curiositatem, dicente Saturo: *Crastinus dies satis vobis non est, quod libenter videtis, quod odistis, hodie amici, cras inimici. Notate tamen nobis*[97] *facies nostras diligenter, ut recognoscatis nos in die illo judicii.* Ita omnes[98] inde attoniti discedebant: ex quibus multi crediderunt.

XVIII. Inluxit dies victoriae illorum, et processerunt de carcere in amphitheatrum, quasi in caelum, hilares, vultu decori; si forte, gaudio paventes non timore. Sequebatur Perpetua placido vultu, et pedum incessu, ut matrona Christi Dei dilecta[99]: vigorem oculorum suorum dejiciens ab omnium conspectu. Item Felicitas salvam se peperisse gaudens ut ad bestias pugnaret, a sanguine, ab obstetrice ad retiarium, lotura post partum baptismo secundo. Et cum delati[100] essent in portam, et cogerentur habitum induere; viri quidem sacerdotum Saturni, feminae vero sacratarum Cereri: generosa illa in finem usque constantia repugnavit. Dicebant enim: *Ideo ad hoc sponte pervenimus, ne libertas nostra abduceretur. Ideo animas nostras addiximus*[101], *ne tale aliquid faceremus: hoc vobiscum pacti sumus.* Agnovit injustitia justitiam: concessit Tribunus, ut quomodo erant, simpliciter inducerentur. Perpetua psallebat, caput jam Aegyptii calcans. Revocatus, et Saturninus, et Saturus populo spectanti comminabantur de hoc. Ut sub conspectu Hilariani pervenerunt, gestu et nutu coeperunt Hilariano dicere: *Tu nos*, inquiunt, *te autem Deus judicabit.* Ad hoc populus exasperatus, flagellis eos vexari pro ordine venatorum[102] postulavit. Et utique illi gratulati, quod aliquid et de dominicis passionibus[103] essent consecuti.

Christus Deus.

Renuunt induere vestes sacrilegas.

Johan. 16, 24.

Feris objiciuntur.

XIX. Sed qui dixerat: *Petite et accipietis*, petentibus dedit eum exitum, quem quisque desideraverat. Nam si quando inter se de martyrii sui voto sermocinabantur, Saturninus quidem omnibus bestiis velle se objici profitebatur: ut scilicet gloriosiorem gestaret coronam. Itaque in commissione spectaculi, ipse et[104] Revocatus leopardum experti, etiam super pulpitum ab urso vexati sunt. Saturus autem nihil magis quam ursum abominabatur: sed uno morsu leopardi confici se jam praesumebat. Itaque cum aper sub-

buno castigante eos et male tractante, quoniam ex admonitionibus.

90) Iidem codd. *quia natali ejus sumus pugnaturi.*

91) Id eorumdem codd. ope restituimus; nam Holstenius habebat *manibus hiberi.*

92) *Holsten.* tamen.

93) Qui erant ad bestias damnati, pridie pugnae coenabant lautissime, idque palam. Vide Tertullian. Apologet. cap. 42.

94) *Agapen coenare,* familiaris est Tertulliano loquendi modus: Uterque tamen cod. ms. habet *adipem* pro *agapen.* Quid sit agape nemo nescit, de qua videri potest Albaspinaeus lib. 1. observat. 18.

95) *Cod. Salisb.* passiones suas et felicitatem.

96) *Holsten.* irritantes.

97) Cod. Salisb. *vobis.*

98) *Cod. Salisb.* multi.

99) Holsten. *Lucido vultu ut matrona Christi, ut Dei delicata, vigore oculorum dejiciens omnium conspectum.*

100) *Holsten.* ducti.

101) Sic ex cod. Salisb. restituimus, quod ex conjectura suspicabatur Holstenius.

102) Stabant venatores cum flagris per ordinem dispositi: ante quos damnati transire coacti, a singulis transeuntes caedebantur.

103) Dominus quippe flagellis quoque caesus fuit.

104) Hunc locum egregie ex cod. Compend. restituimus, qui alias mendosissimus erat, ut conferenti patebit. Nil quippe de Saturnini passione habebatur, omissione harum vocum, *ipse et,* et ceteris in singulari numero dictis.

ministraretur, venator potius qui illum aprum subministraverat [105], subfossus ab eadem bestia, post dies muneris obiit. Saturus solummodo tractus est. Et cum ad ursum substrictus esset in ponte, ursus de cavea prodire noluit [106]. Itaque secundo Saturus inlaesus revocatur.

XX. Puellis autem ferocissimam vaccam, ideoque praeter consuetudinem comparatam [107], diabolus praeparavit: sexui earum etiam de bestia aemulatus. Itaque despoliatae et reticulis indutae [108] producebantur. Horruit populus, alteram respiciens puellam delicatam, alteram a partu recenti stillantibus mammis. Ita revocatae [109] discinguntur. Inducitur prior Perpetua; jactata est, et concidit in lumbos; et ut conspexit [110] tunicam a latere discissam, ad velamentum femorum adduxit, pudoris potius memor, quam doloris. Dehinc requisita, et dispersos capillos infibulavit. Non enim decebat Martyrem dispersis capillis pati, ne in sua gloria plangere videretur. Ita surrexit, et elisam Felicitatem cum vidisset, accessit, et manum ei tradidit, et sublevavit illam. Et ambae pariter steterunt, et populi duritia devicta revocatae sunt in portam Sanevivariam. Illic Perpetua a quodam tunc catechumino, Rustico nomine, qui ei adhaerebat, suscepta, et quasi a somno expergita (adeo in spiritu et in ecstasi fuerat) circumspicere coepit, et stupentibus omnibus ait: *Quando,* inquit, *producimur ad vaccam illam nescio* [111]? Et cum audisset quod jam evenerat, non prius credidit, nisi quasdam notas vexationis in corpore et habitu suo recognovisset, et illum catechuminum [112]. Exinde accersitum fratrem suum, et illum catechuminum allocuta est eos, dicens: *In fide state, et invicem omnes diligite; et passionibus nostris ne scandalizemini.*

XXI. Item Saturus in alia porta militem Pudentem [113] exhortabatur dicens: *Adsum* [114] *certe, sicut promisi et praedixi; nullam usque adhuc bestiam sensi. Et nunc de toto corde credas. Ecce prodeo illo, et ab uno morsu leopardi consumar.* Et statim in fine spectaculi, leopardo objectus de uno morsu ejus tanto perfusus est sanguine, ut populus revertenti illi secundi baptismatis testimonium reclamaverit: Salvum lotum, salvum lotum. Plane utique salvus erat, qui hoc spectaculo claruerat [115]. Tunc Pudenti militi: *Vale,* inquit, *et memor esto fidei meae; et haec te non conturbent, sed confirment.* Simulque ansulam [116] de digito ejus petiit, et vulneri suo mersam reddidit ei, hereditatem pignoris relinquens [117] illi, et memoriam sanguinis. Exinde jam exanimis prosternitur cum ceteris ad jugulationem [118] solito loco. Et cum populus illos in medium postularet, ut gladio penetrante in eorum corpore oculos suos comites homicidii adjungeret; ultro surrexerunt, et se quo volebat populus transtulerunt: ante jam osculati invicem, ut martyrium per solemnia pacis consummarent. Ceteri quidem immobiles, et cum silentio ferrum receperunt; multo magis Saturus: qui et prior scalam ascenderat,

Dein Saturus.

105) *Holst.* apro subligaverat.

106) In utroque cod. *Pudens miles de industria efferatorum adfirmasset portas putris carnibus, magis ne mitteretur efficit, ita secundo* etc.

107) *Holsten.* paratam.

108) In utroque cod. ms. *dispoliatae promovebantur.* Porro S. Blandina retibus inclusa, feris etiam objecta fuit, ut vidimus in epistola Lugdunensium supra.

109) Holsten. *Revocatae, et discinctis indutae.*

110) *Holsten.* ubi sedit.

111) Codd. mss. *nescio quam? Ubi erat,* inquit Aug. serm. 280. laudato, *quando ad asperrimam vaccam se pugnare non sensit?* etc.

112) In codd. mss. desunt haec verba, *et illum Catechuminum.*

113) Apud Holsten. non exprimitur *Pudentis* nomen. Hunc autem esse arbitror qui supra cum Martyribus humane egit. *Pudens martyr* colitur III. Kal. Maji in vetusto Kalendario Carthaginensi; an iste? vel Pudens senator de quo Paulus Epist. 2. ad Timotheum cap. 4. meminit; aut tandem Martyr Alexandrinus de quo Bollandiani hac die agunt.

114) Holsten. *ad summum.*

115) *Holsten.* modo laverat.

116) *Cod. Salisb.* anulum.

117) Quid igitur conqueruntur adversarii, quod Sanctorum reliquias religiose asservamus. Numquid anulus ille sanguine martyris tinctus projiciendus erat? Cod. Salisb. habet: *reddidit ei beatam hereditatem, relinquens ei pignus et memoriam tanti sanguinis.*

118) Locus ille vulgo vocabatur spoliarium, ubi scilicet conficiebantur qui ex arena semivivi exierant. Ibi tyrones athletae reos conficiebant, ut sic ad pugnam assuescerent; hinc juvenculus hic S. Perpetuam pupugisse dicitur.

prior reddidit spiritum; nam et Perpetuam sustinebat. Perpetua autem, ut aliquid doloris gustaret, inter costas [119] puncta exululavit; et errantem dexteram tirunculi gladiatoris ipsa in jugulum suum posuit [120]. Fortasse tanta femina aliter non potuisset occidi: quia ab immundo spiritu timebatur, nisi ipsa voluisset.

Omnes tandem consummantur. SS. Trinitas. O fortissimi ac beatissimi Martyres! O vere vocati et electi in gloriam Domini nostri Jesu Christi, quam qui magnificat, et honorificat, et adorat, utique et haec non minus veteribus exempla in aedificationem Ecclesiae legere debet, ut novae quoque virtutes, unum et eumdem semper Spiritum sanctum usque adhuc operari testificentur; et omnipotentem Deum Patrem et Filium ejus Jesum Christum Dominum nostrum, cui est claritas et immensa potestas in saecula saeculorum. Amen.

119) Holsten. *ossa compuncta.* 120) *Holsten.* transtulit.

AD PASSIONEM SS. PERPETUÆ & FELICITATIS.

Notae postumae LUCAE HOLSTENII, ex ejus Adversariis excerptae et digestae; ut et PETRI POSSINI e Soc. Jesu ad easdem Notas Paralipomena.

Notae Holstenianae * *asteriscum, Possinianae* † *crucem praefixam habent.*

Praefatiuncula quam P. Possinus suis *Paralipom.* praemisit.

Quas hactenus habes a nobis, Lector, postumas Notas Lucae Holstenii, partim ex ejus Adversariis, partim e marginibus paginarum, interdum e chartulis sejunctis; unumquodque ad congruentem sibi locum attentione multa referendo, sic expressimus, ut verbulo uno, aut etiam tenus nonnumquam apice designata dilataverimus, quantum opus fuit ad mentem autoris, omnibus quoad licuit vestigiis indagatam. Ceterum ubi nullum indicium sententiae ipsius fuit, fingere, quae ad loci declarationem requirebantur, et ipsi supposititia licenter affingere, fides prohibuit. Quare, quae necesse fuit a nobis suppleri, hic seorsum nostro nomine damus.

* PASSIO SS.) In MS. Casinensi nullus apparet titulus: ideoque hactenus curiosos scrutantium oculos elegantissimum hoc Sacrae Antiquitatis monumentum subterfugisse existimo. Ego Augustini auctoritate Passionem inscripsi; ita enim ipse vocat locis supra relatis in Psal. XLVII. et Serm. 3. prout sine dubio tunc in fronte multorum exemplarium hujus Opusculi, quae passim extabant, legebatur, et solebant illic similia scripta sic inscribi, ut intelligimus ex Martyrio S. Cypriani a Pontio Diacono descripto, et aliis id genus. Si quis tamen Graeco nomine *Martyrium* appellare malit, habet in hac ipsa narratione unde conjecturam suam fulcire possit.

§. I.

* *V.* 2. *In literis sunt digesta*) Legerem libentius *in literas;* sic enim Pontius principio Libri de Passione S. Cypriani: *Operibus ejus ac meritis etiam haec praerogativa debetur, ut exemplum suum in literas digeratur;* ubi minus recte editum est, *dirigatur.*

* *V.* 6. *Minori deputantur autoritati*) Sic Tertullianus lib. de Poenit. cap. 3. *Id peccato deputandum, a quo Deus arcet.* Et mox ibidem: *Quae delicto deputanda sunt.* Idem lib. de Velandis Virginibus: *Sed nolo hunc morem veritati deputare.* Et adversus Hermogenem cap. 11. *Quae malo deputantur secundum mali statum computantur.* Tum ibid. cap. 13. *Jam nec bona ipsa Deo deputabuntur.* Et cap. 25. *Materia apud Hermogenem in originem et causam malorum deputatur.* De Idololatria cap. 10. *Necessitas ad excusationem deputatur.* Denique libro primo ad Uxorem cap. 4. *Jam in terris de familia Angelica deputantur.*

* *V.* 8. *Novitiora quaeque ut novissimiora*) Tantum in his sibi licere Africani voluerunt. Sic apud Tertullianum *extremiora et extremissimi* non semel leges. Sic apud Apuleium, *postremissimus, et novissimo extremius.* Apud Arnobium, *minimissimus.*

* *V.* 13. *Prophetias et visiones novas*) Testatur Irenaeus apud Eusebium lib. 5. cap. 7. visiones et prophetias in Ecclesia suo tempore multis fuisse concessas: quod idem de suo docet Dionysius Alexandrinus apud eumdem Eusebium, cujus ex illustri loco lib. 5. cap. 3. ubi de Montano, constat viguisse primis Ecclesiae temporibus inter Christianos, praeter alia charismata, etiam prophetiam, ex quo usu videtur Montanus Haeresiarcha fiduciam sumsisse vocandi doctrinam suam, novam prophetiam.

* *V.* 15. *Virtutes Spiritus Sancti ad instrumentum Ecclesiae deputamus*) Hic usus vocis *Instrumentum* Africanae ac Tertullianicae consuetudinis est; ita enim Tertullianus lib. de Fuga in persecutione: *Diaboli iniquitatem ad instrumentum persecutionis* esse ait. Idem lib. de Poenit. *Instrumentum Poenitentiae, metus.* Lib. de Patientia: *Instrumentum susti-*

nendi, Patientia. Lib. 2. de cultu feminarum: *Instrumentum Pudicitiae, gravitas.* Lib. 1. ad Uxorem: *Nobis continentia ad instrumentum aeternitatis demonstrata est a Domino.* Lib. de Baptismo, agens de aquae elemento: *Quanta vis ejus aut gratia? quot ingenia, quot officia, quantum instrumentum mundo feret?* Denique Apologetici cap. 17. *Deus totam molem istam cum omni instrumento elementorum, corporum, spiritum, de nihilo expressit.*

* *V.* 16. *Omnia donativa administrans in omnibus* etc.) Locus expressus ex Paulo 1. Cor. 12, 2. ubi de Charismatis disserit, quae noster hic *Donativa* vertit, hac quoque in re Tertullianum referens; is enim lib. 5. adversus Marcionem: *Data dedit filiis hominum, id est donativa, quae Charismata dicimus.* Et lib. 1. ad Uxorem: *Extendamur in priora, et meliorum donativorum sectatores simus;* ita enim praestantissima illa editio Nicolai Rigaltii legit. Sic lib. de Resurrect. carnis vertit illud ad Rom. 6, 3. *Stipendia delinquentiae, mors; Donativum autem Dei, vita aeterna,* quod ab Imperatorum liberalitate, et re militari deductum, nemo est qui ignoret.

* *V.* 19. *Sive Martyrum, sive in revelationum dignatione*) Frequentissima apud Tertullianum et Cyprianum, aliosque ejus aevi Africanos Scriptores, *Dignationis* vox pro gratia, quam Deus conferre, aut praestare dignatur. Pontius in Vita S. Cypriani: *Finge enim tunc illum Martyrii dignatione translatum.* Ibidem post visionem S. Cypriano in exilio ostensam, subjungit: *Quid hac revelatione manifestius? quid hac dignatione felicius?* et infra: *Sed crastinus dies ille, quem ante annum dignatio Divina praedixerat.* Ita Cyprianus ipse non semel lib. 4. Epistola 3. 4 et 5. Item libro de Mortalitate; ubi sic legitur: *Non est in tua potestate, sed in Dei dignatione Martyrium.* Et serm. 5. de Lapsis: *Corona de Dei dignatione descendit.* Idem alibi Tertullianus de Patientia cap. 11. *Gratulari et gaudere nos decet dignatione Divinae castigationis.* Et de Cultu feminarum cap. 2. *Nam et vobis . . . . . eamdem judicandi dignationem pollicetur.* De Baptismo cap. 18. *Si Philippus tam facile tinxit Eunuchum, recogitemus manifestam et exertam dignationem Domini intercessisse.* Et mox: *Dei dignatio suas praemittit praerogativas.* Ita eodem lib. cap. 3. Praescriptionum adv. Haer. cap. 34. De Patientia cap. 4. lib. adv. Judaeos cap. 1. etc.

* *V.* 20. *Non credentibus in testimonium, credentibus in beneficium,* etc.) Sic Tertullianus De Anima cap. 51. *Ubique Deus potestatis suae signa proponit; suis in solatium, extraneis in testimonium.*

§. II.

* *V.* 1. *Adolescentes Catechumini*) Sic in vetustis membranis Casinensibus scriptum reperi: atque ita in Mombritii Sanctuario passim editum legitur, neque aliter fortassis eo saeculo proferebant hujusmodi voces. Sic apud Optatum Milevitanum *Filuminus* legitur. Caeterum apposite ad rem nostram Pontius Carthaginensis Diaconus in Vita S. Cypriani: *Majores nostri plebejis et catechumenis martyrium consecutis, tantum honoris pro martyrii ipsius veneratione dederunt, ut de passionibus eorum multa, aut prope dixerim paene cuncta conscripserint, ut ad nostram quoque notitiam, qui nondum nati fuimus, pervenirent.* Quo loco plebeji accipiendi sunt laici, nullum in Clero ordinem adepti. Sic enim paullo inferius idem Pontius: *Multa sunt quae adhuc plebejus, multa quae jam presbyter fecit.* Videtur autem Pontius haec ipsa, aliaque his similia Acta innuere. Id saltem liquet, Ecclesiam Africanam sedulo in hoc operam dedisse, ut gloriosa Sanctorum Martyrum facta ad posteritatis memoriam transirent. Porro non ad extenuandam, sed augendam Martyrum nostrorum gloriam facit, quod fidei Christianae rudimenta vix dum edocti, et Religionis nostrae Tyrones, tam strenue concertasse memorantur. Ita Lugdunensis Ecclesia apud Eusebium lib. 5. cap. 1. summopere laudat Maturum *νεοφώτιςον μὲν, ἀλλὰ γενναῖον ἀγωνιςήν.* Et lib. 6. cap. 4. ab eodem Eusebio commemorantur Martyres ex Origenis ludo Heraclides et Heron, *ὁ μὲν πρότερος ἔτι κατηχούμενος, ὁ δὲ νεοφώτιςος, alter, adhuc catechumenus, alter, recens baptizatus,* quibus et Rhaïs Catechumena ibidem accensetur, quam Origenes dicebat baptismum ignis consecutam esse. Sed egregie de Catechumenorum Martyrio loquuntur Constitutiones Apostolorum lib. 5. cap. 5. *ὁ δὲ ἀξιωθεὶς μαρτυρίου χαιρέτω τὴν ἐν κυρίῳ χαρὰν, κἂν κατηχούμενος ᾖ, ἄλυπος ἀπίτω. τὸ γὰρ πάθος, τὸ ὑπὲρ Χριςοῦ, ἔςαι αὐτῷ γνησιώτερον βάπτισμα, ὅτι αὐτὸς μὲν πείρᾳ ἀποθνήσκει τῷ κυρίῳ, οἱ δὲ λοιποὶ τύπῳ*: hoc est: *Qui autem dignatus martyrio est, gaudeat in Domino, et quamvis Catechumenus sit, securus abeat; passio enim pro Christo tolerata, erit ei verius Baptisma: quoniam ipse quidem reipsa moritur Domino, caeteri autem in figura.*

* *V.* 6. *Matrona, licet nupta*) Haec particula *licet,* videtur innuere circumstantiam matrimonii, praesertim in muliere, augere meritum et pretium martyrii, propter impedimenta, quae hic status peculiaria objicit in tali discrimine. Quare Tertullianus lib. 1. ad Uxorem ait, tempore persecutionum *onera* matrimonii esse *plurimum importuna et fidei periculosa; cur enim Dominus de praegnantibus et nutricantibus cecinit, nisi quia filiorum impedimenta,* etc. significans sive in utero, sive in ulnis mulieres prolem habeant, multum ejus caritate retardari a necessaria tali tempore alacritate offerendi se ad mortem. Quare quod hac duae Sanctae mulieres, Perpetua et Felicitas, altera in alvo, altera in uberibus, filios haberent, magis heroicam utriusque fortitudinem arguit, quae forte causa fuerit, ut cum eadem occasione Revocatus, Secundulus, etc. martyrium consummarint, Ecclesia tamen solarum Perpetuae ac Felicitatis memoriam peculiari honore prosecuta sit. Sed ut ad Tertullianum revertamur, pergit is ibid. obstaculorum

respectu, quae mulieribus matrimonium in occasione martyrii objicit, uxorem dehortari a secundis nuptiis post suum excessum, eo quod, ut ait: *Viduae ad quamcumque pressuram, persecutionemque perferendam magis expeditae sint; nulla in utero, nulla in uberibus aestuante sarcina nuptiarum.* Quare quae tot retinaculis abruptis, liberae et expeditae per calcatam patris, viri, prolis caritatem, ad Crucis trophaeum cucurrerunt, haud paullo laudabilius heroicae fortitudinis exemplum praebuisse visae sunt. Quaeri hic potest, cur viri Perpetuae mentio in his Actis nulla sit? an quod is Christianus erat, ut ex paullo inferius scriptis ab ipsa Perpetua recte videtur colligi? an quod muliere gravioris criminis comperta, dissolutum tunc matrimonium censebatur, ut innui videtur lege 5. ff. de Bonis Damnatorum.

* *V.* 4. *Infantem ad ubera*) Infans ad ubera eadem ratione dicitur, ut servus ad limina, puer ad manum, ad pedes etc. ii Latinis *Sububeres* vocantur. Glossae Isidori: Sububeres, infantes qui adhuc sunt sub ubere. Graecis *ὑποτίτθια*: ut LXX. Oseae cap. 14, 1. quae Joeli cap. 11, 16. *νήπια θηλάζοντα μαςοὺς* parvuli sugentes ubera, aliis *ὑπομάζια*, vel *ὑπομάςια*, et *ἐπιμάζια* vocantur, ita equas *ὑποπώλους* vocabant Graeci, *αἷς πῶλοι ὑπῆσαν*, *quibus pulli suberant*, ut ait Homerus *Ἰλ. λ.*

§. III.

* *V.* 1. *Cum adhuc cum Persecutoribus, essem*, etc.) Quomodo non erat cum Persecutoribus haec scribens S. Perpetua, quae tum maxime ab iis custodiebatur in carcere? An dicemus significare voluisse mutationem, quae in ipsa contigit, quam paullo post exprimit his verbis: *Recipimur in carcerem, et expavi, quia numquam experta eram tales tenebras. O diem asperum! aestus validus turbarum beneficio, concussurae militum*, etc.? Sed talem angorem aliquamdiu pro naturae debilitate passa, deinde affluxu gratiae uberioris, *Statim* (inquit ipsa) *convalui et relevata sum a labore et factus est mihi carcer subito praetorium, ut ibi esse mallem quam alicubi*, etc. quo videri potest pertinere Tertulliani locus ex libro ad Martyres: ubi conversationem saeculi et carceris comparans, inter caetera multa hujus commoda, etiam haec ponit: *Vacas a scandalis et tentationibus, a recordationibus malis, jam et a persecutione. Hoc praestat carcer Christiano, quod eremus Prophetis; auferamus carceris nomen; secessum vocemus.*

* *V.* 2. *Et dejicere pro sua affectione perseveraret*, etc.) Dejiciendi vox a pugilibus et palaestra translata, frequentissima est apud Scriptores Christianos in sensu tentandi et pervertendi. Ut Tertullianum omittam, unum apponam exemplum e Cassiano de Spiritu vanae gloriae cap. 7. *Quem non poterit per honorem dejicere, humilitate supplantat.*

* *V.* 5. *Sic et ego aliud me dicere non possum, nisi quod sum Christiana*) Proborum est enim ac veracium, ut est in Graeco Senario *τὰ σῦκα σῦκα, τὴν σκάφην σκάφην λέγειν.* Merito queritur Tertullianus in Apologetico de Gentilibus, quod Christianos, id quod erant confitentes, torquerent, cum negantes id quod sunt, torqueri legibus soleant, quo alludere videtur Eusebius lib. 5. cap. 1. his verbis: *ἀλλ' οἱ μὲν ὁμολογοῦντες, ὅπερ ἦσαν, συνεκλείοντο, ὡς Χριςιανοί*, *atque hi quidem confitentes quod erant, in carcerem conjiciebantur tamquam Christiani.*

* *V.* 7. *Sed vexavit tantum*) Vexandi verbum hoc loco usurpatur in sensu leniori pro impulsu violento citra laesionem gravem, cum tamen alias plerumque, ut observat Asconius Paedianus ad II. Verrinam, *ingentis calamitatis usum significet;* quod etiam Virgilii autoritate confirmat, qui Scyllam scripsit: *Dulichias vexasse rates;* tamen, quod ad hunc nostrum locum proprie facit, *vexandi* verbum ut ait Gellius lib. 2. cap. 6. leve est ac parvi incommodi, nec tantae atrocitati congruit, quanta homines repente a bellua immanissima raptantur et laniantur, quare Poetam illic proprie ac signate locutum contendit, de jactatione navium citra naufragium. *Nam qui fertur, et raptatur*, ait, *atque huc atque illuc distrahitur, is vexari proprie dicitur.* Atque ita hoc loco S. Perpetuam ab irato patre pugnis calcibusque contusam raptatamque intelligo. Tertullianus vulnera quoque ad vexationem refert, dum lib. De Patientia cap. 3. *Malchum*, ait, *a Petro vexatum;* quem utique gladio vulneraverat. Et ad Scapulam cap. ult. *Christianum nomen vexari* dixit, cum gravissima persecutione premeretur.

* Ibid. *Est victus cum argumentis Diaboli*) Sic Antonius in vita S. Simeonis Stylitae cap. 6. *Cum signum crucis fecisset* (antequam in currum a Daemone sibi oblatum pedem inferret) *continuo Diabolus nusquam comparuit, cum argumento suo evanuit*, etc. Et Anastasius Bibliothecarius in Benedicto III. *Carnem vicit ac Mundi Principem, et omnia ejus argumenta nequissima.*

* *V.* 8. *Quod caruissem Patre, Domino gratias egi*, etc.) Pontius in vita S. Cypriani: *Nobis patria, minus cara, et commune nomen est, qui parentes ipsos, si contra Dominum suaserint, abhorremus.*

* Ibid. *Et refrigeravit absentia illius*) Explicat quod Graece diceretur *ἀνέπαυσεν*, vel *διανέπαυσεν*, hoc est, requiem dedit, juvit, consolationem attulit, quod legitur apud Eusebium Histor. Eccles. lib. 8. cap. 10.

* *V.* 9. *Et mihi spiritus dictavit non aliud petendum ab aqua nisi sufferentiam carnis.*) Sanctus nimirum Spiritus baptizatos incitat ad petendam martyrii gratiam, dictus ideo a Tertulliano lib. de Fuga in Persecut. in fine: *Paracletus exhortator tolerantiarum;* porro in hujus loci sententiam egregie Cyprianus Epist. ad Martyres designatos: *Nec quicquam nunc versatur in cordibus et mentibus vestris, nisi Divina praecepta et mandata caelestia, quibus vos ad tolerantiam passionis Spiritus Sanctus semper animavit.* Quod dicit *ab aqua*, intelligit post perceptum baptisma, sive post aquae salutaris lavacrum; ita non semel Tertullianus lib. de Paenit. *Si ab*

aquis peccare desistimus; et lib. de Bapt. *Ergo et nos, dicet aliquis, a lavacro potius jejunare oportet.* Mox: *Deinde Dominus post aquam segregatus in desertum.* Sic lib. 1. ad Uxorem: *Quot enim sunt qui statim a lavacro carnem suam obsignant?* Et de Exhort. Castit. *secunda Virginitas a secunda nativitate, id est a lavacro;* idem quoque Tertullianus, Baptisma simplici aquae nomine saepius appellat, ut principio libri de Baptismo: *felix Sacramentum aquae nostrae.* Sed in ipsis quoque Scripturis SS. quotiescumque aqua sola nominatur, Baptisma praedicari, prolixe docet S. Cyprianus Epist. 63. Caeterum hoc plane insigni S. Perpetuae exemplo, mirum in modum confirmatur virtus Baptismi contra novos Sectarios. Per ultima illa verba, *nisi sufferentiam carnis,* significat S. Perpetua edoctam se a Spiritu, quem in Baptismo accepit, intellexisse quam necessaria foret, non solum animi, sed etiam corporis patientia, qua de re praeclare Tertullianus lib. de Patientia cap. 13. ubi cum eatenus egisset de Patientia *tantum in animo constituta,* addit: *eamdem etiam in corpore demerendo Domino multipliciter allaborare, utpote quae ab ipso Domino in corporis quoque virtute edita sit. Siquidem,* addit, *Rector animus facile communicat spiritus invecta cum habitaculo suo.* Et paullo post: *quod de virtute animi venit, in carne perficitur; carnis patientia in persecutionibus denique praeliatur. Si fuga urgeat, incommoda fugae caro militat: Si et carcer premat, caro in vinculis, caro in ligno, caro in solo, et in illa paupertate lucis, et in illa penuria mundi; cum vero producitur ad experimentum felicitatis, ad occasionem secundae intinctionis, ad ipsum divinae sedis ascensum, nulla plus illic quam patientia corporis. Si spiritus promptus, et caro sine patientia infirma; ubi salus spiritus, et carnis ipsius? At cum hoc Dominus de carne dicit, infirmam pronuncians, quid ei firmandae opus sit ostendit: patientia scilicet, adversus omnem subvertendae fidei vel puniendae paraturam; ut verbera, ut ignem, ut crucem, bestias, gladium constantissime toleret.* Sola enim patientia, ut inferius cap. 15. subjungit, *martyria consummat.* Magistrum sequitur Cyprianus, qui eodem sensu verbis diversis: *Non alia magis quam patientiae solatia iis subvenire,* ait, *quibus in persecutionum certamine patrimonia relinquenda sunt, subeundus carcer, portandae catenae, animae impendendae; gladius, bestiae, ignes, cruces, omnia denique tormentorum ac poenarum genera, fide et virtute patientiae perferenda.*

* *V.* 11. *Recipimur in carcerem*) Gesta purgationis Caeciliani et Felicis pag. 279. *recipiatur in carcerem.* Ita Passio SS. Dativi, Saturnini etc. pag. 290. *Martyres Christi exoptatus carcer recepit.* Ulpianus leg. 1. ff. De custodia Reorum: *De custodia Reorum Proconsul aestimare solet, utrum in carcerem recipienda sit persona, an militi tradenda, vel Fideijussoribus committenda, vel etiam sibi. Hoc autem vel pro criminis, quod objicitur qualitate, vel propter honorem, aut amplissimas facultates, vel pro innocentia personae, vel pro dignitate ejus qui accusatur, facere solet.* Haec ibi ad quam legem eruditissime de custodiarum diversitate scripsit Raevardus Var. Lect. l. 3. cap. 12.

* Ibid. *Et expavi* etc.) Vides ut ad carceris horrorem expaverit constantissima Martyr, quae sententiam Proconsulis, et mortem ipsam, non solum forti et intrepido, sed hilari quoque animo paullo post excepit. Unde apparet carceris molestias, praeexercitamenta futuri Martyrii fuisse, et, ut Eusebii voce utar, *προκαταικίσματα*, quae corpus et animum malorum usu ac consuetudine ad suppliciorum mortisque patientiam solidarent.

* *V.* 12. *Tales tenebras*) Tertullianus lib. ad Martyres cap. 2. *Habet tenebras carcer, sed lumen estis ipsi. Habet vincula, sed vos soluti Deo estis; triste illic expirat, sed vos odor estis suavitatis,* quod imitatus B. Cyprianus epist. 81. *O beatum,* inquit, *carcerem, quem illustravit vestra praesentia! O tenebras lucidiores sole ipso, et luce hac mundi clariores!* Tertullianus lib. de Resurrect. carn. cap. 8. *Age jam quid de ea* (nempe carne) *sentis cum in carceribus marceratur, teterrimo lucis exilio, penuria mundi, squallore, paedore, contumelia victus: ne somno quidem libera, quippe ipsis etiam cubilibus vincta, ipsisque stramentis lancinata.* Libanii plane insignis locus est in Orat. de Custodia reorum, nuper in lucem prolata, quo Commentariensium improbitatem et avaritiam describit, qui magno pretio vix unum lychnum concedebant; ejus verba paullo post commodius proferentur.

* Ibid. *Aestus validus*) Oritur aestus ille ex loci angustia et hominum turba, quo multos in carcere suffocari queritur Libanius Orat. quam modo dixi: idque Magistratuum negligentia. Adscribam locum ejus ex pag. 68. leviter a me correctum et ex Autoris mente conversum: *ὅταν οὖν οὗτοι πέμπωσιν ἐπὶ τὰ δεσμωτήρια φάλαγγας, ἐῤῥῶσθαι δὲ φράσαντες τοῖς περὶ ἐκεῖνα νόμοις, ἐπ' ἄλλοις διατρίβωσιν, ὡς δὴ φιλάνθρωποι δόξοντες εἶναι, τίς οὐκ ἂν ἀποπνιγείη*: hoc est: *Cum ergo Magistratus isti turmas hominum in vincula mittant, atque interim legibus, quae ea de re latae sunt, valere jussis, circa alia versentur negotia, quo populares videantur: quis non suffocetur?* Lucianus quoque confessor apud Cyprianum ep. 22. easdem carceris molestias his verbis obiter itidem restitutis, describit: *Jussi sumus secundum praeceptum Imperatoris, fame et siti enecari: et reclusi sumus in duabus cellis, ita ut nos afficerent fame et siti. Sed et ignis, ab opere pressurae nostrae tam intolerabilis erat, quam nemo portare posset.* Haec ibi, ubi videtur ignis dici quem S. Perpetua aestum vocat. Ex his intelligitur non minimam aut postremam Diaboli machinam adversus Martyres fuisse carcerum aerumnas; id quod Gallicanae Ecclesiae agnoscunt apud Eusebium Hist. Eccl. lib. 5. cap. 1. his verbis: *τὰς κατὰ τὴν εἱρκτὴν ἐν τῷ σκότει καὶ τῷ χαλεπωτάτῳ χωρίῳ συγκλείσεις, ὥςε ἀποπνιγῆναι τοὺς πλεῖςους τῇ εἱρκτῇ*: hoc est; *Constipationes in*

tenebroso et aerumnosissimo loco tales, ut plerique suffocarentur.

* Ibid. *Turbarum beneficio*) Hoc est, *propter turbas, vel multitudinem hominum.* Graecismus merus: τοῦ ὄχλου χάριν, ita mox: *Mei beneficio,* hoc est, *mei causa,* vel *propter me.*

* *V.* 13. *Concussurae militum*) Videtur significare impulsus feros contrudentium reos militum, quos ὠθισμὸν Procopius vocat Hist. arcanae pag. ult. Nota autem militum barbara feritas in vinctos, etiam S. Ignatii testimonio; qui propterea Leopardos eos vocat, et beneficio efferari scribit ad Romanos. Porro iis non solum custodiae merces solvebatur, sed ultro offerebantur dona, ut mitius leniusque agerent cum vinctis, quae mercedis extortae loco essent; ita Constit. Apostolorum lib. 5. cap. 1. Eleemosynas designatis Martyribus submittere jubent, et ad victum ipsorum, et ad solvendum mercedem militibus, ut allevent sua opera, curentque vinctos, hoc est, saevitiam in eos solitam remittant, ἵνα, ὅσον ἐφ' ὑμῖν, μὴ θλίβηται ὁ μακάριος ἀδελφὸς ὑμῶν, *ut quantum in vobis est, non concutiatur beatus frater vester:* hoc est, ad vexationem et concussuram redimendam; θλίψις enim hoc loco, est *concussura.*

* Ibid. *Novissime macerabar sollicitudine infantis*) Elegans admodum et nativa materni affectus expressio; cujus exemplo Deus ipse in sua erga nos pietate contestanda utitur.

* *V.* 14. *Benedicti Diaconi*) εὐφημισμὸς affectum aut venerationem erga personam, cujus fit mentio, exprimens. Notior hodie linguae Italicae vulgari quam communi Latinae: derivatum in Africanam Latinitatem forte e Syriaco aut Hebraeo sermone, quo prisci Tyrii ac Poeni Carthaginis Coloni, aut non multum diverso utebantur. Syrorum enim ac Hebraeorum est *Benedicti* adjunctum ad Dei praesertim mentionem apponere, ut habes Marci 13, 61. et saepius in aliis scripturis. Sed et ad compellationem bonorum hominum: *Benedicti vos a Domino,* Psalm. 123, 15. Et alibi non raro. Tertullianus ipso principio libri ad Martyres designatos: *Benedicti Martyres.* Mox: *in primis ergo Benedicti nolite contristare Spiritum Sanctum.* Et cap. 2. *quo vos Benedicti de carcere in custodiam si forte translatos existimatis.* Ibid. *Sic nunc Benedicti, carcer etiam Christianis molestus.* Et mox capite 3 et de Cultu Feminarum libro 2. Feminas Christianas *Benedictas* appellat. Et libro Praescript. *Sub Episcopatu Eleutherii Benedicti.* Et libro de Exhort. Cast. *Benedicti Patriarchae.* Ita Lucianus Confessor apud Cyprianum Epist. 22. *Cum benedictus Martyr Paulus adhuc in corpore esset.* Et Clerus Romanus apud eumdem Epist. 3. *Didicimus Benedictum Papam Cyprianum secessisse.*

* Ibid. *Qui nobis ministrabant*) Magnam curam semper gessit Ecclesia eorum, qui vincti tenebantur; praesertim ob Christi confessionem, quorum ministerio et obsequiis olim dicati fuere Diaconi: Hi alimenta ipsis ministrabant, et unde militum saevitiam lenirent, ut paullo superius ex Constit. Apost. retulimus. Hi consilio aderant, exhortabantur, consolabantur. Cyprian. epist. 11. *Semper sub Antecessoribus nostris factum est, ut Diaconi ad carcerem commeantes, Martyrum desideria consiliis suis et Scripturarum praeceptis gubernarent.* Denique ut boni Angeli commendatis sibi hominibus, sic illi Confessoribus, opera, officio, sedulitate praesto erant. Unde illud Ignatii Epist. ad Trallianos: *Quid Diaconi? quam imitatores Angelicarum virtutum?* Vide Concil. Carthaginense 4. cap. 43. Concilium quoque Aurelianense quintum Canone 20. Archidiacono vel Praeposito Ecclesiae carceris visitandi officium injungit: Episcopo autem, ut vinctorum necessitatem misericorditer sublevet, competentem eis victum de domo Ecclesiae attribuendo.

* *V.* 15. *Constituerunt praemio*) Hunc enim in usum, et Ecclesiae publice, et singuli Fideles de opibus suis erogabant, ut Confessoribus et Martyribus in carcere alimenta caeteraque vitae subsidia ac necessaria refrigeria suppeditarentur: aut ubi opus esset, a custodum iniquitate largitionibus exprimeretur, ne miseriis victi ante ipsum certamen deficerent: prout ex Tertulliano lib. ad Martyres, et ex S. Cypriani Epist. 5 et 6. aliisque videre est. Romanae autem Ecclesiae peculiarem hac in re sollicitudinem ac *πατροπαράδοτον pietatem* a Dionysio Corinthio vetustissimo Scriptore jam olim laudatam, ad sua usque tempora constanter perdurasse testatur Eusebius, ut omnium per Orbem terrarum Martyrum et pro Christi nomine afflictorum curam gereret, iisque vitae subsidia subministraret. Neque frustra Sanctissima Martyr praemio hoc constitutum, hoc est pretio emptum scribit, ut paucis horis ex arcto ergastulo emitterentur, quod carceribus Praefecti, utpote quibus *supplicium vectigal erat* juxta Manilium lib. 5. nonnisi pretio corrupti, custodias laxius habere soleant, quos coërcet Lex 8. ff. de Custodia Reorum. Ludit eleganter in describenda horum Custodum immanitate Manilius modo laudatus, ab illo versu:

> *Quisquis in Andromedae surgentis tempore ponto,*
> *Nascitur,* etc.

Quem locum ex Ciceronis Verrina V. videtur expressisse, ubi sic legitur: *Patres hi, quos videtis, jacebant in limine, matresque miserae pernoctabant ad ostium carceris, ab extremo complexu liberorum exclusae, quae nihil aliud orabant, nisi ut filiorum extremum spiritum excipere sibi liceret; aderat janitor carceris, carnifex Praetoris, mors terrorque sociorum et civium lictor Sestius, cui ex omni gemitu doloreque certa merces comparabatur: ut adeas, tantum dabis: ut cibum tibi intro ferre liceat, tantum: nemo recusabat,* etc. Porro mulieres praesertim Christianae huic operi misericordiae sese impendebant: quales non dubito quin Libanius innuerit Orat. jam citata, ubi janitorum et custodum carceris avarissimam crudelitatem detestans, refert; vix exiguum lumen ut habere miseris liceret,

magno pretio ab ipsis emi solitum: tum si quis reorum sumptum sibi deesse excusaret, huic male mulctato regerebant: *διὰ τί οὐ καλεῖς διὰ τῶνδε τῶν ἐξιόντων γυναῖκα δεῦρο τῶν ἐπὶ φιλανθρωπίᾳ φιλοτιμουμένων; εἶτ' αὐτῆς πρὸς τὰ γόνατα προσπεσὼν, πειθεὶς προσαιτοῦσαν ἄγειν τί σοι; Cur per eos qui hinc egrediuntur non vocas huc mulierem aliquam ex iis, quae humanitatis officiis dant operam; ad cujus genua provolutus, impetres ut stipem aliquam corrogatam tibi afferat?*

* Ibid. *Ut paucis horis emissi in meliorem locum carceris, refrigeraremus*) Fuerant ergo conjecti in carcerem interiorem, ut vocatur Actor. cap. 16. Porro quod hic beneficii loco a Praefecto custodiae, praemio delinito, impetratum est, id postea a Constantio Aug. constitutum Leg. 1. Cod. de Custodia Reorum, ubi sic legitur: *Nec vero sedis intimae tenebras pati debebit inclusus, sed usurpata luce vegetari ac sublevari; et ubi nox geminaverit custodiam, in vestibulis carcerum et salubribus locis recipi: ac revertente iterum die, ad primum solis ortum illico ad publicum lumen reduci, ne poenis carceris perimatur: quod innocentibus miserum, noxiis non satis severum esse dignoscitur;* qua constitutione mitigatum videtur Antonini Pii rescriptum, qui gravioris sceleris reos, ipsam carceris poenam, ante supplicium sustinere voluit. Lib. 3. ff. de Custod. Reorum. Quod addit *refrigeraremus*, praeter id, quod superius dictum est, videtur exprimere Graecum verbum *ἀναψυχεῖν*: etsi Lexicon vetus *refrigerare* reddat *ἀγαλλιᾶσθαι.*

* *V.* 17. *Jam inedia defectum*) Id est ferme ad mortem redactum. Tertullianus libro 2. ad Nationes: *Cur non magis Dea quae magis pia, illa filia patris in carcere fame defecti uberibus suis educatrix.* Ita etiam Seneca, et Phaedrus loquuntur, cujus locum viro docto suspectum esse miror, cum innumeris aliis passim occursuris auctorum classicorum testimoniis comprobari possit. Unde apparet quam eleganter vulgatus interpres Ecclesiastici cap. 41, 4. Graecam vocem *ἐσχατογήρῳ* Latine interpretatus sit *Defecto aetate.* Addo ad cumulum, locum ex gestis purgationis Caeciliani: *Cum audirem, mente defectus sum,* et Suetonii Tranq. libro de Illustribus Grammaticis de Offio Care: *Cum jam non gressu modo deficeretur, sed et visu.*

* *V.* 21. *Factus est mihi carcer praetorium*) Hoc est, non modo carceris incommoda non me amplius conturbabant, sed et iis gaudebam, tamquam in splendidis et commodis aedibus degerem. Praetorium proprie erat Palatium publicum, in quo Proconsul jus dicebat, ut ex Pontio quoque Diacono intelligitur: neque aliter accipitur in historia Dominicae Passionis. Id, quoniam fere caeteras privatorum aedes, structurae elegantia et ornatus splendore superabat, quaevis palatia aedesque magnifice instructae, utcumque privatorum et ruri aedificatae, praetoria dicebantur. Martialis:

Ad lapidem Torquatus habet praetoria quartum.

Caeterum ad sententiam hujus loci facere videtur, quod scribit Tertullianus his verbis: *Christianus extra carcerem saeculo renunciavit, in carcere autem etiam carceri,* dum scilicet animus Divina gratia roboratus, incommoda ejus et molestias aut non sentit, aut negligit, et constantia vincit.

§. IV.

* *V.* 1. *Jam in magna dignatione es*) Quippe quam *illustrarat jam gloriosis initiis Divina dignatio,* ut ait Sanctus Cyprianus Epistola 5. de Confessoribus in carcere constitutis. De dignationis voce superius dictum. Hic unum Tertulliani locum insignem ac plane opportunum addo. Is lib. 1. ad Uxor. cap. 4. adhibens exemplum sororum, quae nuptiis sanctitatem anteponunt, addit: *Malunt enim Deo nubere; Deo speciosae, Deo sunt puellae: cum illo vivunt, cum illo sermocinantur: illum diebus et noctibus tractant: orationes suas, velut dotes, Domino assignant: ab eodem dignationem, velut munera dotalia, quotiescumque desiderant, consequuntur.* In ejusmodi statum progressam, carceris patientia, sororem frater existimans, ab ea contendit, ut a Deo sibi revelari postulet, quid futurum sit: certus eam exauditum iri; haec sententia illorum verborum est, *ut postulem visionem;* etc.

* *V.* 2. *An passio sit, an commeatus*) Ut multae aliae voces ex castrensi disciplina ad sacram Christi militiam traductae, ita et *commeatus* vocabulum. Est autem auctore Festo: *Tempus quo iri, redirique possit,* ab Imperatore militibus dari consuetum. Unde Apuleius lib. 11. *Amatoriae militiae brevem commeatum indulsit.* Et in Codice: Milites *datis commeatibus*, vel *per commeatus* dimitti dicuntur, et hoc modo dimissi *Commeatales* vocantur. Ita Hesychius *Κομίατον* esse ait *ἐξαίτησιν λαμβάνειν τοῦ ἀφεθῆναι*, hoc est: *petitam libere abeundi licentiam accipere.* Et in Glossis: *Commeatus*, *ἐξουσία* quasi discedendi atque eundi, quo velis, facultas, ita L. 3. ff. de poenis: *Nemo potest commeatum remeatumve dare exuli, nisi Imperator ex aliqua causa.* Haesit haec vox in lingua Italica vulgari usque ad hodiernum usum, nisi quod, ultra rem militarem, extenditur ad omnem cujusvis a quovis abeundi facultatem. Porro a Christianis illorum temporum haec vox eo translata reperitur, ut liberationem a vitae periculo designet; sive id periculum ex morbo immineat, sive ex Judicis sententia. De morbo quidem habemus insignem locum apud Palladium in Lausiacis cap. 86. ubi Melania Evagrio letaliter aegrotanti impetrat a Deo *καιρὸν κομιάτου, καὶ προθεσμίαν ζωῆς* hoc est *vitae prorogationem.* Quo eodem sensu apud Cyprianum legitur in Serm. de Mortalitate: *Commeatum sibi precari* hoc est, liberationem a periculo pestis. Ita Paulinus in Vita S. Ambrosii Stiliconem nobiles viros ad Ambrosium aegrotantem misisse scribit, qui *persuaderent illi, ut sibi vivendi peteret a Domino commeatum.* Sed hoc nostro loco, *Commeatus* verbo significatur, evasio periculi a persecutore imminentis; ut patet ex eo quod opponitur passioni, hoc est morti pro Christo, quo modo Cyprianus Epist. 9. Mar-

tyrio, sive victoriae consummationi, commeatum opposuit. Et Epist. 52. quando pax a persecutoribus datur, commeatum a Deo dari ait.

* *V.* 3. *Quae me sciebam fabulari cum Domino*) Hoc est, locum gratiae peculiarem apud Deum habere, qualem qui Principibus familiares sunt, et singulariter cari apud eos obtinent, ut eos alloqui, cum volunt, possint: quare qui, ut aliquando fit, falso gloriantur, fabulas Principis vendere dicuntur a Misitheo in Epist. ad Gordianum apud Capitolinum: *Qui quasi conscii arcanorum consiliorum et familiarium sermonum Principis arbitri, fucum aliis faciunt, fumumque vendunt.*

* *V.* 5. *Et ostensum est mihi hoc*) Ita paullo ante: *Et ostendatur tibi.* Sic etiam Tertullianus et Cyprianus de visis divinitus oblatis loquuntur. Quod etiam non semel legitur in Apocalypsi. Utiliter porro vulgari oblatas singulis visiones, docet Tertullianus lib. de Idololatria cap. 15. his verbis: *Nec tutum est subtrahere, quodcumque uni fuerit ostensum.*

* *V.* 8. *Omne genus ferramentorum*) Glossae: Ferramenta ἐργαλεῖα σιδηρᾶ exponunt. Sed proprie Ferramenta sunt arma ad nocendum apta, vel quaecumque aciem aut acumen habent. Ita Cethegus apud Ciceronem in Catilinariis, de gladiis et sicis apud se deprehensis, respondit: *Se semper bonorum ferramentorum studiosum esse.* Et Leg. 18. de instruct. Legat. *Ferramenta laniandae carnis causa praeparata* in lanionis instrumento numerantur.

* Ibid. *Hami*) In Glossario veteri inter aeramenta recensetur hamus ἄγκιςρος; sed cum hic inter ferramenta et martyrii instrumenta ponatur, pro unco accipere malim, quo Sanctorum corpora excarnificata, vel suspensa, in fluvium aut cloacas pertracta legimus. Unci enim isti hamis piscariis figura sunt similes, licet dispares magnitudine: unde et nomen commune utrisque manserit, nisi potius *amae* hic legendum, quarum post Plinium Juniorem lib. 10. Epistolarum, et Juvenal. Satira 14. meminit Lex. 3. ff. de officio Praefecti vigilum, his verbis: *Sciendum est Praefectum vigilum per totam noctem vigilare debere, et coerrare calceatum cum amis et dolabris.* Erant autem *amae* illae, ut vox ipsa indicat, falces, sed grandiores, seu ferramenta recurva, longissimis contis suffixa: qualia incendii compescendi aut extinguendi causa, etiam nunc Germaniae Galliaeque civitates passim in publicis locis parata habent, easque cum dolabris IC. hoc loco jungit, quibus milites ad vallum aut murum subruendum olim usos ex Livio constat. Lex autem 12. ff. de instruct. Leg. *amas et harpagones* conjungit: quemadmodum Vegetius lib. 5. *Falces et harpagones.* Unde Nonius cap. 18. *Falces et harpagae, armorum genera, murorum expugnationi apta.* Et Cicero pro Milone: *Cum falcibus ad Castoris, cum gladiis toto foro volitant.*

* *V.* 11. *Insidias praestabat*) Hoc est tendebat, struebat, aut moliebatur. Sic Cyprianus de habitu Virginum dixit: *praestare vitiis illecebram;* et hujus generis locutiones Tertulliano sunt frequentissimae; ut lib. 4. contra Marcionem cap. 35. *Veniam praestare fratri et non petenti.* Lib. ad Scapulam cap. 2. *Salutem praestare Imperatori.* Apolog. cap. 46. *Veritatem ex fide praestare;* de Poenit. cap. 3. *Justitiam Deo praestare.* Et cap. 11. *Castigationem victus atque cultus offenso Domino praestare.* Lib. de Virgin. vel cap. 13. *Continentiam soli Deo praestare.* Et ut alia hujus generis praetercam, lib. contra Judaeos cap. 9. insignis est locus in explicatione Oraculi Prophetici Isaiae cap. 7. *Non pusillum vobis certamen cum hominibus, quoniam Deus praestat certamen.* Ubi LXX. habent, *παρέχειν ἀγῶνα*, quod Cyprianus ad verbum vertit, *praestare agonem*, Epist. 9 et lib. 2. contra Judaeos. Minutius quoque Felix in Octav. *Nos pudorem non facie, sed mente praestamus.* Et Greg. PP. lib. 2. Epistolar. Epist. 4. *Nihil tarditatis praestantes.* His addo Rufinum lib. 5. Hist. Eccles. cap. 2. *Post aliquot dies, cum nullam sepeliendi gratiam praestitissent, incensa ossa martyrum.* Et lib. 6. cap. 29. *Interitum praestare.* Et sic vulgatus noster Actor. 24 et 25. vertit, *gratiam praestare*, quod in Graeco legitur, *χάριτας καταθέσθαι.*

* *V.* 13. *Cum adducti sumus*) Tertullianus lib. de Patient. cap. 3. *Cum traditur, cum adducitur ut pecus ad victimam*, etc.

* *V.* 15. *Perpetua sustineo te*) Quod Graece diceretur *ἐπέχω, ὑπομένω σε, expecto te.* Ita vulgatus Scripturae interpres, Tobiae 5, 9. illa verba *ὑπόμεινόν με, καὶ ἐρῶ τῷ πατρί*, vertit: *Sustine me obsecro, donec et ipsa nunciem patri meo.* Et Matth. 26, 38. *μείνατε ὧδε, Sustinete hic.* Actor. 20, 5. *ἔμενον ἡμᾶς ἐν Τρωάδι. Sustinuerunt nos Troade.* Et similiter alibi, nec aliter Tertullianus Apolog. cap. 35. *Cui opus est perscrutari super Caesaris salute, nisi a quo aliquid post illam speratur et sustinetur?* Lib. de Poenit. cap. 6. *Veniam delictorum sustinere.* Et adv. Judaeos cap. 6. *Novae legis lator, si jam venit, serviendum est illi: si necdum venit, sustinendus est.* Et ad Martyres cap. 2. *Mundus judicia non Proconsulis, sed Dei sustinet.* Ita quoque in Cleri Romani ad Cyprianum Epist. 31. *Quamquam nobis placeat Ecclesiae pacem sustinendam.* Et sub finem ejusdem Epist. *Interea dum Episcopus dari a Deo nobis sustinetur.* Acta etiam Passionis S. Cypriani: *Cum se Dalmatica expoliasset, in linea stetit, et coepit Spiculatorem sustinere*, etc. Eodemque modo noster infra: *Nam et Perpetua sustinebat.* Quibus verbis adhuc locum alludit. *Sustinere poenam* pro *differre* dixit Ulpianus L. 6. ff. de Poenis.

* *V.* 16. *Non me nocebit*) Ita Tertullianus de Exhort. Cast. *Puto nobis non magis licere nascentem nocere, quam natum.* Et Plautus Milite: *Jura te non nociturum esse hominem.*

* Ibid. *De sub ipsa scala*) Sic in Actis S. Clementis PP. *De sub cujus pede* etc. Et in fragmentis Gromaticis Latini Togati: *Terminus sive petra naturalis, si ungulam*

pecoris bifurcam habuerit, de sub saxo egredientem aquam significat, etc. Utitur simili locutione et Innocentius de notis litterarum, ut Rigaltius in Glossis agrimensoriis jam pridem observavit. Sed et apud alios probos autores haec geminatio praepositionum usitata reperitur: ut *de insuper*, et *de versus*, apud Sallustium et Festum, ut omittam *De post foetuntes* in Psalmo 77, 71. *de secus, et de inter* in gestis purgationis Caeciliani in collatione Carthaginiensi. Praeterea *ab ante, in ante, de intus, de trans, de super*, et similia leguntur.

* *V.* 19. *In habitu pastoris oves mulgentem*) Repraesentatus est Perpetuae Christus ea forma, qua pictus cernebatur in oratoriis et vasis sacris illorum temporum. Nam cum Evangelia titulum et personam pastoris, praecipue Christo attribuant, gaudebant primorum temporum Christiani, hanc ejus amabilissimam speciem, fidelium, nomine ovium passim designatorum, frequentissime oculis objicere. Habes in Roma subterranea Bosii pag. 59. et deinceps, multas imagines e Coemeteriorum monumentis expressas, in quibus ferme omnibus, Christus pastoris specie cum ovibus pingitur, in prima etiam hac ipsa forma hic expressa, pastoris oves mulgentis. Non raro etiam pingebatur ferens in humeris repertam ovem, quae perierat, juxta parabolam Evangelicam; idque praecipue in calicibus: quod indicat Tertullianus in lib. de Pudicitia contra catholicos scripto cap. 7. his verbis: *A parabolis, licebit, incipias, ubi est ovis perdita a Domino requisita, et humeris ejus revecta, procedant ipsae picturae calicum vestrorum, si vel in illis perlucebit interpretatio pecudis illius*, etc.

* *V.* 20. *Et circumstantes candidati millia multa*) Quod *millia multa* jungatur sine copula cum voce *candidati*, non solum exemplum habet ex vulgato interprete Apocalypsis cap. 7. *Quadraginta millia signati*, sed et a Trebellio Pollione in Vita Claudii Imp. ubi sic legitur: *Huic salarium de nostro privato aerario dabis annuos frumenti modios tria millia, hordei sex millia, laridi libras duo millia, vini veteris sextarios tria millia quingentos*, etc. Similia et apud alios occurrunt.

* *V.* 21. *Bene venisti tegnon*) Salutatio quasi parentis ad filiam; nam *τέκνον* Graecum ad utrumque sexum accommodatur, ut cuivis notum.

* Ibid. *Et clamavit me*) Jam tum corrumpi incipiente Latina lingua in vulgari usu, haec verbi *clamare* constructio in vulgi usum emanaverat: quae deinde in Italicam vulgarem est recepta, *mi chiamò*.

* Ibid. *Et de caseo, quod mulgebat, dedit mihi quasi buccellam*) Augustinus sup. relatus vocat buccellam lactis. Multa dici possent de usu lactis et mellis symbolice catechumenis dari solito, ex Hesychio in Exodum pag. 257. et Tertulliano de Corona pag. 121. Edit. Rigal. ubi dixit: *Lactis et mellis concordiam praegustamus*. Vide Albaspinaeum Lib. 2. Observ. ultima.

† Ibid. *Et de caseo quod mulgebat, dedit mihi quasi buccellam: et ego accepi junctis manibus, et manducavi, et universi circumstantes dixerunt, Amen*) Ad haec verba, quod notatum in Holstenii Schedis reperi de lacte Catechumenis dari solito, non sufficit ad sententiam loci declarandam: et alia his adjuncturum fuisse Auctorem, si ultimam huic operi manum potuisset imponere, declarat spatium purae chartae ab eo in Adversariis, post haec quae descripsimus S. Perpetuae verba, relictum, ultimis videlicet curis explendum. Explicandum scilicet restabat, quomodo ex hac porrectione buccellae per visum ministratae experrecta intellexerit S. Perpetua, itemque Frater ejus, postquam ei rem narravit, significatum divinitus, eos qui carcere attinebantur, nequaquam inde dimittendos, sed consummandos martyrio. Haec enim post superius descripta verba, ibi subduntur. *Et retuli statim Fratri* (qui nempe illam rogaverat, ut ostendi sibi divinitus curaret, morituri ne essent, an salvi emittendi) *et intelleximus passionem esse futuram, et coepimus nullam jam spem in saeculo habere*. Unde autem id intellexerint, merito quaeritur. Ego existimo, inde quod in visione adumbratus erga Perpetuam ritus fuerat Eucharistiae ministrandae: quae cum notissimo tunc usu dari soleret iis, quos certum erat brevi morituros, recte in Perpetua et ipsius Fratre ita interpretati sunt, ut significatam eo viso Confessorum mox secuturam necem arbitrarentur. Ritus perceptionis Eucharistiae eo adumbratus cernitur; quod *quasi buccella* Perpetuae porrigitur, quod *eam ipsa accipit junctis manibus*, quod deinde, *comedit, circumstantibus, Amen, acclamantibus*. Quae omnia in Eucharistiae olim ministratione solita servari, notius est e plurium antiquorum testimoniis, et Sancti praesertim Ambrosii, quam ut demonstrari pluribus opus sit. Certe de usu Africanarum Ecclesiarum peculiariter constat solitas eas Eucharistiam ministrare Confessoribus in martyrii procinctu constitutis: idque ita necessarium arbitratas esse, ut inde argumentum sumpserint scribendi ad Cornelium Rom. Pontificem, manu quidem et calamo S. Cypriani, nomine autem aliorum quoque septem et triginta Episcoporum Africanorum, ut aequi consuleret gratiam fieri legis prius sancitae de non admittendis umquam ad Ecclesiae et Eucharistiae communionem iis, qui semel in persecutione lapsi fuissent: quoniam tunc ex iis multi in poenitentium numero scripti a novis persecutoribus periclitarentur, et, ut res se habebant, brevi pro Christi confessione interficiendi viderentur; quibus in procinctu agonis positis, denegari consuetum viaticum Corporis Christi, nimis erat inhumanum. Ex hac Epistola, quae secunda lib. 1. apud Cyprianum est, quaedam adscribam, ad fidem rei quam tractamus faciendam, opportuna. *Sed cum* (inquiunt) *videamus diem rursus alterius infestationis appropinquare coepisse, et crebris atque assiduis ostensionibus admoneamur, ut ad certamen, quod nobis hostis indicit, armati et*

parati simus; plebem etiam nobis divina dignatione commissam exhortationibus nostris praeparemus, et omnes omnino milites Christi, qui arma desiderant, et praelium flagitant, intra castra Domini colligamus; necessitate cogente censuimus, eis, qui de Ecclesia Domini non recesserunt, sed poenitentiam agere et lamentari, ac Dominum deprecari a primo lapsus sui die non destiterunt, pacem dandam esse, et eos ad praelium quod imminet, armari et instrui oportere. Et paullo post: *At vero nunc non infirmis, sed fortibus pax necessaria est, nec morientibus, sed viventibus communicatio a nobis danda est, ut quos excitamus et exhortamur ad praelium, non inermes et nudos relinquamus; sed protectione sanguinis et corporis Christi muniamus: et cum ad hoc fiat Eucharistia, ut possit accipientibus esse tutela, quos tutos esse contra Adversarium volumus, munimento Dominicae saturitatis armemus. Nam quomodo docemus, aut provocamus eos in confessione nominis sanguinem suum fundere, si eis militaturis Christi sanguinem denegamus? aut quomodo ad martyrii poculum idoneos facimus, si non eos ad bibendum prius in Ecclesia poculum Domini jure communicationis admittimus?* Siquidem, ut aliquanto post additur: *Idoneus esse non potest ad martyrium, qui ab Ecclesia non armatur ad praelium: et mens deficit, quam non recepta Eucharistia erigit et accendit.*

* *V.* 25. *Et coepimus nullam spem in saeculo habere*) Sic Pontius de Cypriano jam certo de futura passione: *Ille vero jam mundum suspensa ad caelum mente neglexerat.* Et ipse Cyprianus Epist. 7. *Saeculo renuntiaveramus cum baptizati sumus; sed nunc vere renuntiavimus saeculo, quando tentati et probati a Deo, nostra omnia relinquentes,* etc. Idem de habitu Virginum: *Apud Martyres non est carnis et saeculi cogitatio,* nimirum ut idem ait Epist. 2. ad Donatum: *Nihil appetere jam, nihil desiderare de saeculo potest, qui saeculo major est.* Unde Epist. 16. his verbis adhortatur Moysem caeterosque Confessores morti addictos: *Sperantes jam sola caelestia, et tantum divina meditantes, ad fastigia celsiora, mora ipsa passionis ascenditis.* Nam ut Celerinus Confessor apud eumdem Epist. 21. ait: *Hoc solet contingere Servis Dei, maxime eis, qui in confessione Christi sunt constituti; scio enim quoniam unusquisque jam quae sunt saeculi non attendit, quoniam coronam caelestem sperat.* Lucifer Calaritanus lib. Quod moriendum pro filio Dei: *Novimus hanc esse nobis traditam divinitus disciplinam, ut sine ullo terrore malitiae, vim tueamur tanti nominis: quippe quos jam pridem aeternae memoriae cupiditas abstraxerit a desiderio istius lucis, quosque ad calcanda omnia terrena, Christi societas segregavit.* Porro contemptus iste saeculi, proprius Martyrum *τεϑνηξομένων statim moriturorum*, imitatione affectabatur ab iis, qui serio conversi vitam perfectam capessebant. Possidius de S. Augustino Ecclesiae Sacramentis ab Ambrosio initiato: *Mox ex intimis cordis medullis ad Deum conversus, spem omnem quam habebat in saeculo dereliquit;* quia vero qui vitam monasticam suscipiebant, mori saeculo dicebantur, eorum quoque proprius hic sensus atque affectus erat; quod ipse de se Augustinus profitetur Serm. 49. de Diversis: *Quaerebam ubi constituerem monasterium; spem quippe omnem saeculi reliqueram.*

§. V.

* *V.* 7. *Depone animos*) Animi videntur hic poni pro *Spiritus*, sive cogitationes aut affectus vehementiores; sic Tertullianus lib. de Spectaculis: *Itur in furias, et animos et discordias.* Et lib. de Patient. cap. 7. *Prohibita ira, restricti animi, compressa petulantia manus;* nisi forte animos vocarit hoc loco Perpetuae pater, sublimitatem animi, et conscientiae victricis vigorem, hoc est, generosam martyris constantiam; quomodo loquitur Cyprianus Epist. 77.

* *V.* 10. *Non filiam nominabat, sed domina*) Sic vulgatus interpres Joan. 13, 13. *Vos vocatis me Magister et Domine.* In Graeco etiam nominativus est pro accusandi casu, *ὁ διδάσκαλος καὶ ὁ κύριος.*

* *V.* 11. *Dolebam causam patris mei*) Forte melius legeretur *causa patris mei.*

* Ibid. *Quod solus de passione mea gavisurus non esset de toto genere meo*) Ex his verbis videtur constare, et virum, et matrem, et fratres omnes, ac cognatos Perpetuae fuisse Christianos; quod inferius proderit ad intelligendum, Dinocratem Perpetuae fratrem, cum septennis moreretur, in familia ferme tota Christiana, fuisse baptizatum.

* *V.* 12. *Hoc fiet in illa catasta,* etc.) Catasta proprie locus erat editior, in quo servi venales exponebantur *ἀπὸ τοῦ καταςῆναι*, id est ab exponendo dictus. Sic annotat Pamelius ad Epist. 33. Cypriani, addens Martyres in loco similiter edito ostendi populo, cum judicarentur aut torquerentur, solitos. Unde est illud Cypriani jam citata Epistola de Lectore, qui confessus Christum in catasta, deinde ad Ecclesiae pulpitum promotus fuerat: *ad pulpitum post catastam venire;* ut enim pulpitum in Ecclesia locus erat eminentior, ita et catasta in foro. Romanus Martyr apud Prudentium:

> *Audite cuncti, clamo longe ac praedico,*
> *Emitto vocem de catasta celsior.*

Quasi diceret catasta pro pulpito utor. Est et alia vocis hujus acceptio pro equuleo. Glossarium vetus: *Catasta, Equuleum, genus poenae.* Et Prudentius hymno 1. *περὶ ςεφάνων*,

> *Verberum*
> *Post vim crepantum, post catastas igneas.*

Sed haec posterior notio huc non facit.

§. VI.

* *V.* 3. *Factus est populus immensus*) Hoc est, immensa populi turba congregata est. Nam vox *populus* hoc loco densam et confertam hominum multitudinem significat: quo sensu etiam usurpatur ab Apuleio lib. 3. Metamorphoseon, ubi dicitur: *Statim civitas omnis in populum effusa, mira densitate nos insequitur.* Quo loco non ferendum Criticorum acumen, qui voci, *populum, publicum*, vel *propatulum* substituunt.

* Ibid. *Interrogati caeteri confessi sunt*) Non homicidia vel incestas nuptias, aut laesam Numinis Caesarisque majestatem, et quicquid veri ignara Gentilitas, Christum professis objicere solebat; sed hoc tantum: Christianos se esse. Justinus Martyr Apologia Prima: *ἐξεταζόμενοι οὐκ ἀρνούμεθα, διὰ τὸ συνεπίςασθαι ἑαυτοῖς μηδὲν φαῦλον*, etc. *Interrogati non negamus; quippe nullius mali nobis conscii.* Haec confessio sufficiebat elogio. Quale illud fuit Polycarpi ter a praecone proclamatum apud Eusebium lib. 14. cap. 15. *Πολύκαρπος ὡμολόγησεν ἑαυτὸν χριςιανὸν εἶναι*: *Polycarpus confessus est se Christianum esse.* Et illud Attali tabellae inscriptum apud eumdem lib. 5. cap. 1. *οὗτός ἐςιν Ἄτταλος ὁ χριςιανός*: *Hic est Attalus Christianus.*

* *V.* 5. *Et extraxit me de gradu*) Catastam intelligit editiorem, in quam rei capitis causam dicturi, et Judicis sententiam excepturi, ascendebant: ni potius in ipsa catasta gradum paullo sublimiorem fuisse dicamus, quem singuli rei ordine conscenderent, ut Judici populoque eo magis essent conspicui: quod nos in Britannia observari vidimus. Eusebius Hist. Eccles. lib. 8. cap. 9. *τὸ πρὸ τοῦ δικαςοῦ βῆμα*, gradum aut catastam coram judice erectam vocat: quod interpretes minime isthic observarunt, qui judicis tribunal vertunt. Eusebii verba sunt: *ἅμα γοῦν τῇ κατὰ τῶν προτέρων ἀποφάσει ἐπεπήδων ἄλλοθεν ἄλλοι τῷ πρὸ τοῦ δικαςοῦ βήματι χριςιανοὺς σφᾶς ὁμολογοῦντες.* *Simul ac priores damnati fuerant, assiliebant aliunde alii in editiorem locum ante Judicem erectum, Christianos sese confitentes.* Atque ita lib. 5. c. 1. Praeses Viennensis: *ἀνῆγεν ἐπὶ τὸ βῆμα θεατρίζων τοὺς μακαρίους μάρτυρας, ἐμπομπεύων τοῖς ὄχλοις.* *Beatos Martyres in editum gradum extulit, ut multitudini, velut in theatro et solemni pompa, spectandos proponeret.* Dionysius Alexandrinus apud eumdem Eusebium lib. 6. *τὸ βάθρον* appellat, ubi de Ammone, Zenone, caeterisque militibus, qui stantes pro tribunali, Christianos vacillantes confirmabant; cumque vulgi clamoribus exposcerentur ad supplicium, *φθάσαντες ἐπὶ τὸ βάθρον ἀνέδραμον· ipsi ultro in gradum prosilierunt* sese Christianos proclamantes. Si quis tamen de tribunali ejusque gradibus accipere malit, non obnixe repugno.

* *V.* 7. *Parce canis patris tui*) Sic Origenem adolescentem, martyrii desiderio flagrantem, rogabat mater, *τῆς περὶ αὐτὸν μητρικῆς διαθέσεως φειδὼ λαβεῖν*, hoc est, interprete Rufino: *Uti sibi consuleret et parceret matri.*

* *V.* 8. *Fac sacrum pro salute Imperatorum*) Hanc praecipuam Christianos explorandi rationem a gentilibus usurpatam, omnium fere martyrum Acta docent, ut repudiata sacrificandi superstitione, in Deos simul et Principem commisisse convincerentur; ideoque quanto illi urgebant obnixius, eo constantius hi reatum idololatriae devitabant, ut hoc loco Perpetua constanter respondens: *Non facio. Haec*, inquit Tertullianus, *est lex nostra propria Christianorum, per quam ab ethnicis agnoscimur et examinamur.* De Idololatria cap. ult. Unde Apologet. c. 9. foculum et acerram examinatorem Christianorum appellat. Idem Apol. c. 10. *Deos inquitis, non colitis, et pro Imperatoribus sacrificia non impenditis. Itaque sacrilegii et majestatis rei convenimur; summa haec causa, immo tota est.* Inde utrumque hujus accusationis caput, longa et erudita dissertatione diluit, cujus summam paucis his verbis complexus est in libro ad Scapulam: *Sacrificamus pro salute Imperatoris, sed Deo nostro et ipsius: sed quomodo praecipit Deus, pura prece, ita nos magis oramus pro salute Imperatoris, ab eo eam postulantes, qui praestare potest.*

* Ibid. *Non facio*) Sic Polycarpus suadentibus ut Caesarem appellaret Dominum et sacrificaret, respondit: *οὐ μέλλω πράττειν ὃ συμβουλεύετέ μοι.* *Numquam faciam quod suadetis* Euseb. Histor. Eccles. lib. 4. cap. 15.

* *V.* 9. *Christiana sum*) Propria haec confessionis formula. Ita ille gloriosus Dei miles lauream detrectans apud Tertullianum: *Causas expostulatus, Christianus sum, respondit.* Ita S. Blandina inter saevissima tormenta ingeminabat: *Christiana sum.* Ea vox doloris levamentum, et animi refocillatio erat. Et S. Diaconus Blandinae socius, nihil aliud ad rogata omnia tortorum respondebat, nisi: Christianus sum; *τοῦτο καὶ ἀντὶ ὀνόματος, καὶ ἀντὶ πόλεως, καὶ ἀντὶ γένους, καὶ ἀντὶ παντὸς ἐπαλλήλως ὡμολόγει*: *Hoc illi nomen, haec patria, hoc genus et instar omnium.* Nam Christiani *πάντιμον καὶ ἔνδοξον καὶ ζωοποιὸν προσηγορίαν*: *Honoratum, gloriosum, et salutare* nomen hoc ducebant, ut est apud Eusebium.

* *V.* 12. *Damnat ad bestias*) Etsi Romae, et alibi frequenter ad bestias Christiani damnabantur, tamen in Africa praecipue, hoc supplicii genere saevitum in eos fuisse, hac maxime persecutione, ex multis Tertulliani locis constat.

* *V.* 13. *Hilares descendimus*) Nempe, ut ait Tertullianus, Christiani damnati gratias agere solebant: et magis damnati, quam absoluti gaudebant.

* *V.* 15. *Sed pater dare noluit*) Credibile est motum fuisse idololatram patrem ad negandum filiae infantem, quo tempore lac sumere debebat, ne ex damnata jam sacrilegii matre, contagio quodam in prolem propagari videretur; vel quod ob servitutem poenalem, post latam jam sententiam, mutata conditione, et capitis diminuta mater, civitatem cum libertate amiserat, ut habet L. in Ser. ff. de Poen. et Instit. de cap. dim. adeoque omnia necessitudinis vincula, ac jura cessabant. Ita Calpurnius Flaccus declamat. IV. *Non potes adversus damnatum jure patris uti; jam non larem habeo, non sacrum, non patrem.* Ut nuper vir eruditissimus hunc locum emendavit.

§. VII.

* *V.* 2. *Profecta est mihi vox, et nominavi Dinocratem*) Videtur dicere sibi oranti indeliberatam vocem subito excidisse Dinocra-

tem nominanti, de quo dudum non cogitaverat.

* *V.* 3. *Et cognovi me statim dignam esse, et pro eo petere debere*) Hoc est, sensu fiduciae interioris intellexi me omnino exaudiendam, si pro Dinocrate orarem. Sic superius §. IV. audivit a fratre suo Perpetua: *Domina soror, jam in magna dignatione es*, etc. Significans, ut ex sequentibus patet, tantam ejus gratiam apud Deum videri, ut impetrare quidvis posset.

† *V.* 6. *Video Dinocratem exeuntem de loco tenebroso, ubi et complura erant loca tenebrosa*, etc.) Valde notandus videtur hic locus, quia fidem facit antiquae traditionis, ex qua Theologi Scholastici magno consensu, ut observat Bellarminus lib. 2. de Purgat. c. 6. §. *Octava est*, docent esse sub terra quatuor locos distinctos, in quibus animae mortuorum detinentur; nempe omnium infimum, ubi Daemones et animae damnatae; supra hunc, Purgatorium, ubi animae purgantur ad tempus; deinde Limbum puerorum, quo detinentur animae mortuorum in solo peccato originali; Postremo Limbum Patrum nunc vacuum a tempore mortis et Resurrectionis Christi, quo animae Patriarcharum et Sanctorum mortuorum ante Christum, omni licet labe purgatae detinebantur, qui vocatur in Evangelio, *Sinus Abrahae*, quo portatum ab Angelis Lazarum, Dives Epulo vidit ex Inferno. Haec fuisse videntur illa complura loca tenebrosa, quae se vidisse Sancta Perpetua testatur his verbis. E quorum uno, nempe Purgatorio, exeuntem se Dinocratem spectasse affirmat: non quod tunc liberaretur poenis, nam hoc paullo post contigit, sed quod permissu Dei, inde cum suis poenis exiret, ut imploraret subsidium precum Sororis, cujus generis tam multae, tamque testatae apud S. Gregorium et alios referuntur apparitiones animarum, poenas purgatorias tolerantium.

* *V.* 7. *Aestuantem valde, et sitientem*) Apprime haec congruunt cum doctrina Ecclesiae de Purgatorio, ubi aestu et igne animae torquentur. Nam hunc Dinocratem fuisse baptizatum Augustinus observat, quem pronum est credere, postea in aliquam impatientiam incidisse; vel, quod suspicatur S. Augustinus, ab impio patre tentatum, in fide leviter titubasse.

* *V.* 9. *Frater meus carnalis*) Sic Afri vulgo loquebantur. S. August. Epist. 225. *Neque hoc inviderunt Ecclesiae Tagastensi, quae carnalis patria mea est.* Haesit haec vox in lingua Italica vulgari; quae fere corruptiones antiqui Latini Sermonis amplectitur.

* *V.* 10. *Facie cancerata male obiit, ita ut mors ejus odio fuerit*, etc.) Significat cum tali morte defunctum, quae horrorem incuteret spectantibus, propter deformitatem foedi, et foetidi ulceris in facie extantis. Quid porro cancer sit, ut sciremus, praeter caeteram diligentiam, medicos quoque consulendos putavimus, ex quorum responsis, additis quibusdam, haec congessimus. Cancer priscis Latinis idem sonat quod Gangraena; ita Nonius Marcellus: *Gangraena est cancer*, quem Glossarium vetus etiam sequitur, eoque trahi potest Cornelius Celsus lib. 8. cap. 10. ubi dum *promptiores cancros ait, cum ossis fracturae carnis quoque vulnus accessit*, videtur significare, id quod usu cernitur, in tali casu majus periculum esse gangraenae. Non facile tamen accesserim ad sententiam eruditi medici, qui postquam haec observavit, negat sequioris nostrique aevi medicis in hujus vocis notione cum antiquis convenire: propterea quod id cancri nomine intelligunt, quod Graecis *Καρκίνωμα* dicitur: quasi vero non antiqui quoque carcinomatis Graeco nomine, Latinum cancri, aut canceris vocabulum expresserint. Sane Celsus lib. 5. cap. 28. de Cancro in facie extante his verbis loquitur: *Non idem periculum καρκίνωμα affert, nisi imprudentia curantis agitatum est. Id vitium fit maxime in superioribus partibus, circa faciem, nares, aures, labra, mammas feminarum.* Hactenus Celsus, qui etiam lib. 6. cap. 15. cum de oris cancro agit, de hoc ulcere, quod alio illo loco carcinoma vocat, videtur loqui. Quare crediderim *καρκίνωμα* nomen esse commune difficiliorum ulcerum; unde apud Hippocratem *καρκινωθῆναι τὰ ἕλκεα* dicuntur, quando exasperantur et incurabilia evadunt. Et in Lexico Hippocratico *καρκινοῦσθαι* explicatur per *σκληρύνεσθαι*, quod est *exacerbari*. Gangraena igitur proprie dicta, si a cancro differt, videtur cum eo participare commune nomen carcinomatis, differens ab eo fortasse, quod celerrime mortem afferat; quum cancer ita serpat, ut multis annis hominem adhuc viventem depascatur. Nihil autem vetat, quin cancer, quo Dinocrates obiit, gangraena fuerit; nam id ex repraesentata tam tenera aetate morte, suspicari licet. Est autem utriusque, tam canceris inquam, quam gangraenae proprium, serpere, unde est illud ad Timoth. II. cap. 2. *V.* 17. de Doctrina haereticorum: *Et sermo eorum ut cancer serpit.* Et videtur translatum ex cancro animali polypode, antrorsum et retrorsum reptare solito. Huc facit Luciferi Calaritani locus in libro de non conveniendo cum haereticis ad Constantium Imp. Arianum: *Sic est de corpore Ecclesiae excisus Sabellicus, ut est et condetestabilis tuus excisus Arius iste, cujus sermo ut cancer in te fortissime adeo serpserit, ut totus jam cancer esse cernaris, nec poteris dicere te non Arii cancerasse sermonem, cum foetor cancerationis tuae ad omnem pervenerit regni tui locum; et cuncti te vitare statuerimus, ne et ipsi peste tua Ariana canceraremur.* Haec ille. Ex cujus verbis obiter colligimus canceratam faciem, quae vox hoc loco legitur, non esse barbariem sequiori saeculo natam, ut nonnemo ex medicis a me consultis contendebat, negans a quoquam antiquorum dictam canceratam faciem; *cancrosam* enim dici debuisse, quae *cancerosa et cancerata* nonnisi a recentioribus barbare loquentibus dicatur.

* *V.* 11. *Pro hoc ego orationem feceram*) Africana et haec locutio est. Nam: Et apud Tertullianum legitur *facere precationem.*

Sed quod ad rem attinet, hic notandus est antiquus Ecclesiae usus, et sensus orandi pro mortuis, poenas peccatorum post hanc vitam luentibus, cujus cum multa sint alia fide dignissima testimonia; tum hoc magnifaciendum videtur; quippe scriptum a Sancta Martyre divine divinis revelationibus dignata, et suae consummationi proxima. Nec restat haereticis exceptio de veritate, ac fide horum Actorum post tot ac tam luculenta testimonia omnis generis Scriptorum ipsa laudantium, quae huic volumini adjunximus. Sunt autem ejusmodi, quibus ne contumacia quidem ipsa atque impudentia objicere quicquam posse videatur.

* Ibid. *Et inter me et illum grande erat diadema*) Non dissimulo, si suspicioni esset indulgendum, videri non sine fundamento reponi posse *diastema* pro *diadema*. Nam diastematis vocem Latinis eo saeculo frequentatam, intelligere licet ex I. Frontino libro de Agror. Qualit. ubi sic scribit: *Si tres circuli pares fuerint, inter se aequali diastemate connexi.* Et Hygenus de limit. constit. *Quid quod nec illa ipsa regione, Solis conspectus recte potest deprehendi, nisi, aequalibus ab ortu et occasu diastematibus, ferramentum ponatur.* Item: *Terram punctum esse Caeli, et infra Solem amplo diastemate spiritus sustineri.*

† Ibid. *Et inter me et illum grande erat diadema, ita ut uterque ad invicem accedere non possemus*) Quae notat hic Holstenius de conjectura, qua rescribendum suspicatur *diastema* pro *diadema*, videntur hanc exceptionem pati, quod loca illa, quae citat Frontini et Hygeni agrimensorum, parum certo persuadeant S. Perpetuam usam hoc loco ista voce, quae erat propria artis agrimensoriae, ac consequenter aliena ab usu vulgari, praesertim mulierum in Africa; itaque cum, ut ipse Holstenius agnoscit in ipsis illis schedis, unde istam ejus notam expressimus, constans et diserta MS. Codicis lectio *diadema* praeferat, non est causa, cur facile mutetur, praesertim cum valde commodum sensum ea vox habeat; siquidem ista loca tenebrosa, quae complura se vidisse superius ait, erant instar Zonarum quarumdam, quales a Cosmographis utiliter finguntur, Caelos et terram amplectentes, nempe spatia oblonga, globos ambientia idonea latitudine, quae, quod ad inferos attinet, antiquus loquendi usus a Scholasticis praesertim Scriptoribus, ex veteri Ecclesiarum consuetudine retentus, Limbos appellat. Est autem Limbus ejusdem notionis vocabulum cum diademate; diadema siquidem, ut notum est, significat fasciam longiorem quam latiorem, caput ambientem, aut capiti circumligatam, ut praefert Etymologia Graeca ejus nominis, a verbo διαδέω, circumligo. Idem igitur est, quod dicit Perpetua, fuisse inter Dinocratem et se *grande diadema*, ac si diceret, fuisse grandem Limbum, videlicet spatium oblongum alicujus latitudinis. Id vocatur in Evangelio, Chaos, Lucae 16, 26. *Et nunc inter nos et vos magnum Chaos firmatum est,* in Graeco est, *Χάσμα*, quod sonat hiatum, et convenit quod addit: *Ut hi, qui volunt hinc transire ad vos, non possint, neque inde huc transmeare;* cum his, quae dicit hic S. Perpetua: *Ita ut uterque ad invicem accedere non possemus.* Erant enim haec spatia, velut fossae circumductae munitionibus, ipsa sui vacuitate commeatum excludentia, quod in corporibus facilius intellectu est, ad animas vero arcendas interveniebat ordinatio Divina, expressa verbo firmandi: *Chaos magnum firmatum est.* Nec obstat modo dictis, quod juxta haec *diadema* non ipse locus fuerit, in quo erat Dinocrates, sed spatium inter eum et S. Perpetuam medium, unde non videtur confici diadematis sive Limbi nomen Purgatorio competere. Cum enim ejusdem formae ac figurae essent tam loca illa subterranea, quam hiatus, aut χάσματα, quibus separabantur, potest utrisque ex aequo convenire diadematis sive Limbi nomen. De hactenus dictis, etsi nihil notatum in Holstenii Adversariis reperi, audivi tamen a viro fide digno eum ab hac sententia minime abhorruisse. Retulit nempe mihi P. Joannes Bessonus e nostra Societate, sese, cum ei aliquando Lucas Holstenius haec ipsa S. Perpetuae Acta, quae ad editionem parabat, communicasset, et de ista diadematis mentione, quid sentiret, rogasset, illo respondente Limbi vocabulum ista paris notionis voce videri suppletum, Holstenium multum id sibi probari significasse.

* *V.* 18. *Transivimus in carcerem castrensem*) Hoc est, carcerem in ipso castrorum loco positum.

* *V.* 19. *Munere enim castrensi eramus pugnaturi*) Cum castra Romana extra urbes, longa et quasi perpetua statio militum essent, in ea transferebantur praecipua civitatum commoda, ne iis milites fraudarentur. In his etiam spectacula, quibus mire dediti Romani erant. Ergo ludorum castrensium, hoc est, in castris ad delectandos milites celebratorum, Suetonius meminit in Tiberio cap. 72. Sed quod vox muneris hic ponitur, ea significabatur pugna, vel gladiatorum inter se, vel bestiarum cum hominibus morti addictis, quae proprie θηριομαχία dicitur. Ita quod apud Eusebium lib. 5. c. 1. legitur, θηριομαχιῶν ἡμέρας eleganter a Rufino vertitur *munerum dies.* Nota hic in voce *pugnandi* catachresim esse quamdam, dum de iis dicitur, qui bestiis expositi mere passive se habebant, quales martyres erant. Unde Juvenalis cum rixam vocasset nocturnam grassationem ebriorum in obvios inermes nec reluctantes; sic adjungit:

Si rixa est ubi tu pulsas, ego vapulo tantum.

Praevaluit tamen, ut qui obnoxii et vincti tradebantur bestiis, Graece θηριομαχεῖν, Latine *pugnare ad bestias* dicantur, cum tamen hae locutiones proprie convenirent iis, qui revera pugnare jubebantur cum bestiis, venationibus in amphitheatro datis, ut cum summo vitae periculo, ita non sine aliqua victoriae spe: nam et Leones, et si qua est alia ferocior bestia, ab istis inter-

dum occisos legimus. Quare duo haec genera poenarum erant, quorum prius summum erat supplicium, et capitis poena vocatur L. 8. ff. de Poen. posterius in mediocrium poenarum numerum refertur a Paulo Sent. L. 5. tit. 17. et Ulpiano L. 8. ff. ad leg. com. de fals. Nam qui ad ludum venatorium damnabantur, liberari quandoque poterant: qui bestiis deputati, sine remissione consumendi. Unde vel ad stipitem religati, vel retibus inclusi, feris objiciebantur, ut resistendi facultas non esset; tum vero, ut ex fine horum Actorum discimus, quicquid vitae ac spiritus bestiarum crudelitas reliqui fecerat, gladio tandem eripiebatur.

§. VIII.

* *V.* 1. *Die quo in nervo mansimus*) Noxiis in carcere vinciendis duo vinculorum genera olim usitata commemorant Leges duodecim Tabularum, nervum et compedes apud A. Gellium lib. 20. cap. 1. utrumque genus alii etiam saepius conjungunt. Cato apud eumdem Gellium lib. 11. cap. 18. *Fures privatorum furtorum in nervo atque in compedibus aetatem agunt.* Et Livius lib. 8. *Ne quis nisi qui noxam meruisset, donec poenam luisset, in compedibus, aut in nervo teneretur.* Compedes sunt pedicae ferreae, quae pedes vinctorum breviori, aut longiori catena arctius breviusve ita cohibent, ut non solum pedibus insistere, sed et gradum promovere, atque incedere utcumque possent. Nervus autem proprie lignum foraminibus pluribus distinctum, quod pedes vinctorum inclusos aut vicinis, aut distantioribus intervallis ita concludit, ut humi desidentes loco se movere nullo modo valeant: divaricatio per plura foramina, ob molestiam tormenti ac poenae loco, ante ipsum supplicium fuit. Scio de nervo viros doctos hoc tempore non consentire: sed apud veteres cum res pariter ac nomen in usu esset, lis nulla est. Non omittamus hic observare occasione mentionis compedum, raro eas videri saltem per Africam adhibitas in custodia Christianorum religionis causa vinctorum. S. Aug. Conc. 2. in Psal. 101. circa principium Tom. 10. pag. 439. *Unde Martyres compediti? nonne catenati potius quam compediti? ductos enim SS. Martyres post Judices per Provincias circumeuntes in catenas novimus missos, in compedes autem non novimus.*

* *V.* penult. *Tunc intellexi translatum eum esse de poena*) En animam a purgatoriis flammis liberatam divina revelatione S. Perpetua intelligit.

§. IX.

* *V.* 1. *Pudens, miles Optio, praepositus carceris*) Vox *Optio* ministerii, aut praefecturae nomen est: in inscriptionibus Gruteri legitur, *Optio Karceris*, ut quod hic additur, *Praepositus carceris*, explicandi gratia positum videatur. Graeci vocant *δεσμοφύλακα*, quam vocem Actor. 16, 27. S. Ambrosius in Epistolam ad Ephesios cap. 4. Optionem carceris interpretatur sic scribens: *Neque Paulus et Silas tempus distulerunt, quo Optionem carceris baptizarent.* Hic jam quaeri potest cur militi hoc officium commissum? ea forte de causa, quod in castris, ubi carcer tunc erat, ut superius est dictum, non licebat uti urbanis ministris ad ejusmodi munia; sed ea curari per milites debebant, prout a pari licet intelligere ex leg. 4. ff. de Off. Procons. ubi sic legitur: *Nemo proconsulum stratores suos habere potest: sed vice eorum milites ministerio in provinciis fungantur.* Huc facit vetus inscriptio, in qua militis Optionis mentio est.

AVRELIO CANDIDO FILIO
DVLCISSIMO Q. V. ANN. IIII.
AVRELIVS CALANDINVS MIL.
COH. VIII. PR. OPT. G. SECVNDI.
B. M. F.

* *V.* 3. *Qui multos ad nos admittebat*) Haec erat *custodia delicata*, ut vocat Pontius Diaconus in vita S. Cypriani, cui e contrario opponitur *custodia diligens*, de qua vide Cujacium Observ. lib. 14. cap. 34. et Heraldum ad Tertulliani Apolog. pag. 97. Non tamen sine causa Pudentis humanitati S. Perpetua eam visitandi licentiam tribuit, quod caute et timide plerumque accederent ad carceres, et ferme singuli, ne semetipsos proderent, aut invidiam concitarent apud persecutores, si catervatim eo influerent. Temporum istorum conditionem luculenter nobis ob oculos ponit S. Cyprianus Epist. 5. *Peto quoque*, inquit, *ad procurandam quietem solertia et sollicitudo vestra non desinat, et si fratres pro dilectione sua cupidi sunt ad conveniendum et visitandum Confessores bonos, quos illustravit jam gloriosis initiis divina dignatio; tamen caute hoc, et non glomeratim, nec̄ per multitudinem simul junctam puto esse faciendum: ne ex hoc ipso invidia concitetur, et introeundi aditus denegetur, et dum insatiabiles multum volumus, totum perdamus.*

§. X.

* *V.* 1. *Video in horomate*) Res exigit, ut rescribatur *horamate*, nisi haec vox ita deformata in usu populari Afrorum erat. Est autem *ὅραμα* vox Graeca, sonans visum, sive visionem. Usurpatur Actor. cap. 12, 9. Latini Scriptores ea rarius usi sunt: tamen Aldhelmus lib. de Virginit. cap. 3. ubi de S. Johanne Evangelista loquitur, ait eum in *Pathmo raptum in oromate*, ubi Meursius recte *oramate* substituit in Mantissa Critica, (sicque in Bibliotheca SS. Patrum editum reperio) frustra reprehendente Swartio Analectorum lib. 3. cap. 9. qui *chroma* ibi rescribendum persuadere nequicquam conatur. Reperio etiam apud Alcuinum lib. 1. de Vita Sancti Willebrodi cap. 2. haec verba: *Mater intempestae noctis quiete, caeleste in somnis vidit horama.*

† *V.* 3. *Habens multiplices calliculas*) Glossarium vetus: Galliculae, *Τροχάδες*. Et in Glossis Graecolatinis: *Τροχὰς*, Gallicula. Non videtur dubium, quin gallicula idem sit quod callicula hoc loco; et cum expliceturvoce *Τροχὰς*, apparet fuisse quid rotundum et volubile. Videntur fuisse calliculae, appendices rotundae, ornatus causa additae capitibus militarium thoracum, in

acumen desinentibus. Hae poterant ex bysso, purpura, aut simili materia esse; interdum e metallo, ut habetur paullo inferius, v. 31. *Habens calliculas multiformes ex auro et argento factas.* Hujus generis, erant tintinnabula malogranata in extrema ora vestis Summi Sacerdotis posita, ut habetur in Exodo et Levitico.

* *V.* 10. *Aegyptius foedus specie*) Plautus Poenulo: *Itaque replebo atritate, atrior multo ut fiet quam Aegyptii.* Auson.:

Tinctus colore noctis,
Manus puer loquaci
Aegyptius choraules, etc.

† *V.* 13. *Aegyptium video in afa voluntatem*) Afa pulvis est Graeca significatione; est enim Graecum nomen, ἁφή, Latine scriptum. Solebant autem pugiles certaturi inspergere uncta corpora, pulvere, vel in eo humi jacente se volutare. Ovid. Metamorph. 9. de duobus Palaestritis invicem sibi pulverem ad istum usum ministrantibus:

Ille cavis hausto spargit me pulvere palmis,
Inque vicem fulvae jactu flavescit arenae.

Quam arenam, unde flavescebant hoc modo pugilum corpora, Martialis lib. 7. Epigr. 66. vocat Haphen hoc versu:

Et flavescit Haphe.

Agit de muliere Philaeni, viros imitante in pugilatu, quod, cum acerrime arguat, immo detestetur Martialis in femina, apparet quam ex decoro S. Perpetua, etiam per visum commissa cum pugile Aegyptio Diabolum designante in masculum mutata sit, ut ipsa dicit hoc ipso loco, his verbis: *Et facta sum masculus.*

* *V.* 14. *Vir quidam mirae magnitudinis*) Ita in prima visione hominem canum in habitu pastoris grandem viderat, unum scilicet eumdemque Christum, qui isthic, ut pastor, oves suas refovet, hic, ut Imperator et agonothetes, militibus et agonistis praemia decernit. Nam in Christianorum agone, ut ait Clemens Alexandrinus, ἀγωνοθέτης ὁ Θεὸς, βραβευτὴς ὁ υἱὸς Θεοῦ, θεαταὶ δὲ οἱ ἄγγελοι. *Agonotheta Deus, praemiator Dei filius, spectatores Angeli.*

* *V.* 15. *Discinctatus purpuram inter duos clavos*) Hoc est, purpuream vestem gerens, clavis duobus sive fasciis discinctam sine zona. Gymnasiarcharum erat purpurea vestis; unde apud Lucianum dialogo de Gymnasiis, Anacharsis ex purpura Gymnasiarcham agnoscit.

* *V.* 17. *Efferens virgam quasi Lanista*) Virgam Lanistae quoque tribuit Xiphilinus in Commodo: ἀντηγωνίζετο δὲ αὐτῷ γυμναστής τις ἢ καὶ μονομάχος, νάρθηκα ἔχων. *Certabat cum eo lanista aliquis, aut gladiator virgam habens,* sive *ferulam.* Recte additum hic, *quasi.* Non enim qui apparebat, personam Lanistae praeferebat, sed Gymnasiarchae, hoc est Palaestritarum Moderatoris; quem etiam virgam gestare solitum docet Sidonius Apollin. lib. 11. ep. 2. quam etiam *magistralem* appellat: et ejus usum plane honestum et censorium his verbis exprimit: *Juvenum luctas, si involvantur obscoenius, casta confestim Gymnasiarcharum virga dissolvit.*

* *V.* 18. *Et petit silentium*) Id per praeconem aut tubicinem fieri solebat. Ejus rei formulam in Graecia solemnem fuisse ἄκουε πᾶς, *audi quisquis es,* ex Luciano et aliis discimus. Usu hoc in primis veniebat, quando distribuenda palam praemia erant. Quare tali occasione Proconsuli praeconem Apulejus adjungit in Floridis. De Tubicine testimonium est Senecae Epist. 74. *Nos quoque evincamus omnia, quorum praemia, non corona, nec pallium est; nec tubicen praedicationi nominis nostri silentium faciens; sed virtus et firmitas animi.*

* *V.* 19. *Si hunc vicerit, accipiet ramum istum*) Nempe hic non solum Gymnasiarchae, ut dictum est, sed et βραβευτοῦ *praemiatoris* personam gerebat; βραβευταὶ, inquit Etymologicus, κυρίως λέγονται, οἱ τὴν ῥάβδον ἀπὸ φοίνικος ἢ τινος ἄλλου διδόντες σύμβολα τῆς νίκης, ῥαβδευςαί τινες ὄντες. *Brabeutae, sive Praemiatores, dicuntur, quasi rhabdeustae, hoc est, virgarum, aut surculorum largitores: Hi enim palmae, vel similis arboris ramos dabant, insignia victoriae.* Porro ejusdem erat indicere certamen, quod hic noster paullo prius fecit, et praemium victori porrigere, quod nunc promittit. Tertull. de Fuga in persecutione: *A quo certamen edicitur, nisi a quo corona, et praemium proponuntur?* Et paullo post: *Ita agnosces ad eumdem Agonothetam pertinere certaminis arbitrium, qui invitat ad praemium.*

† *V.* 23. *Junxi manus, ut digitos in digitos mitterem*) Significat Perpetua se in altum sublatam, ut certantem secum pugilem in terram dejiceret, compectinatis utriusque manus digitis, ejus verticem ambabus palmis in unum junctis magno impetu depressisse, unde contigit Aegyptium in faciem cadere.

* *V.* 25. *Et accessi ad Lanistam*) Quem Gymnasiarcham potius et Brabeutem superius diximus, Lanistam vocat, non sine catachresi forte quadam.

† *V.* 27. *Ad portam Sanavivaria*) Res exigit, ut rescribatur: *Ad portam Sanavivariam,* ut infra §. XX. v. 24. *Revocatae sunt in portam Sanavivariam,* ubi forte ex priori loco reponendum sit *Sanavivaria.* Ex his constat fuisse portam in Amphitheatro, quae, saltem in Africa, vulgari verbo vocaretur *Sanavivaria.* Quaenam autem haec fuerit, inquirendum est. Docet Lipsius lib. de Amphitheatro cap. 21. praeter portulas varias, sive postica, quae infimum Amphitheatri locum circumdabant ad varios usus, praesertim emittendarum ferarum, fuisse duas majores e regione invicem oppositas, quarum alteram *Libitinensem* fuisse dictam suspicatur, et ipse paullo post, *Mortualem* vocat, per quam scilicet mortua corpora gladiatorum, aut bestiariorum reliquiae extrahebantur ex arena. Alterius portae, quae, ut ait, ducebat ad forum, nomen nullum prodit. Non dubito quin, si hunc locum vidisset, *Sanavivariam* eam dictam affirmasset. Nec Etymon obscurum est; cum enim per eam, qui sani et vivi arenae periculis superfuerant, Foro et Urbi redderentur,

jure *Sanavivaria* nuncupata sit. Et favet huic conjecturae duplex hic locus; quorum in priori, Perpetua victrix pugilatu, superato in arena Aegyptio adversario, coepit ire, ut ipsa ait, cum gloria ad portam Sanavivariam, more videlicet vincentium in hisce certaminibus, qui post victoriam per portam, quae ducebat ad forum, cum plausu exibant. Alter §. XX. v. 24. habet, Populum misericordia motum erga Sanctas Perpetuam et Felicitatem jam a feris male vexatas, revocasse illas ad portam Sanavivariam, quo videlicet gladiatores aut bestiarii, quibus parcebat populus, ejus faventi acclamatione admoniti recedebant, ut periculo se subducerent.

* *V.* penult. *Usque in pridie muneris*) Ita Tertullianus ad Scapulam cap. 2. *Qui per Genios eorum in pridie usque juraverant.* Cicero, *usque ad pridie Kal.* dixit.

* *V.* ult. *Ipsius muneris actum*) Infra; *Ordinem muneris*, et *commissionem spectaculi*, vocat. Caeterum ad haec verba S. Perpetuae respexit, quisquis sit horum Actorum auctor, cum se fidei commissum ejus exequi dixit.

§. XI.

† *V.* 2. *Coepimus ferri a quatuor Angelis, quorum manus nos non tangebat*) Videtur exprimere, quod dicitur Daniel. 14, 35. *In impetu spiritus sui.* Et de Ezechiele, ejus Prophetiae cap. 8, v. 3. *Apprehendit me in cincinno capitis mei.*

* *V.* 5. *Liberato primo mundo*) Hoc est *transmisso, superato;* vel nobis primum mundum jam egressis, aut supergressis. Ita Tertullianus de Virg. veland. *Arabiae feminae faciem ita totam tegunt, ut uno oculo liberato, contentae sint dimidiam frui lucem.* Et L. 41. §. L. Titius ff. de Fideicom. Libert. *Aere alieno liberato.* Hoc est, postquam aes alienum persolveris.

† Ibid. *Et liberato primo mundo*) Usus satis inopinatus vocis, *liberato*, pro, *transmisso*, aut *superato.* Quae duo testimonia citat ad hunc locum ὁ μακαρίτης, vereor, ut satis paria sint. Itaque legere mallem, *liberati*, ut sensus sit, eos postquam e caligine et crassiori aere sphaerae sublunaris emersissent, vidisse lucem immensam, etc.

* *V.* 12. *Ecce sunt, Ecce sunt*) Voces honorifice demonstrantium, quales illae, *Hic est*, et similes; de iis, qui fama noti, digito occurrentium monstrabantur.

* *V.* 14. *Transivimus stadium violata*) Omnino legendum *via lata.* Nam id in visione ad usum tunc vulgo notum aptabatur. Solebant in hortis et porticibus ambulacra stadiis dimetiri. Glossae Galeni: *Σταδιεὺς, ὁ σαδίοις ἀναμετρῶν τὸν περίπατον.* Inde *Porticus stadiatae* dictae Vitruvio lib. 5. c. 9. ubi in palaestris peristylia quadrata sive oblonga ita facienda monet, *uti duorum stadiorum habeant ambulationis circuitionem.*

* Ibid. *Invenimus Jucundum et Saturninum et Artaxium*) Paullo post; *et Quintum.* Horum martyrum nomen et memoria nunc demum restituta hisce Actis debetur. Nam absque illis esset, perpetuo mortales latuissent, uni Deo *βραβευτῇ καὶ ἀγωνοθέτῃ*, et apud eum regnantibus superis cogniti. Caeterum ex hoc loco apparet magnam et universalem tum fuisse Christiani nominis persecutionem.

* *V.* 16. *Vivi arserunt*) Lex 28. ff. de poenis, vivi cremationem summum supplicium appellat. Ibidem additur §. 9. *Igni cremantur plerumque servi; nonnumquam etiam liberi plebeji, et humiles personae.* Tales passim Christiani habebantur. Unde populus Smyrnensis, cum S. Polycarpo leonem postulasset, petiit deinde *ζῶντα κατακαῦσαι*, *ut vivus arderet.* Sic eleganter Rufinus Eusebii verba translulit. In persecutione quoque Alexandrina sub Decio frequens hoc vivicomburium fuit, ut ex Dionysii Epistolis apud Eusebium lib. 6. c. 34. videre est.

* Ibid. *Qui et ipse Martyr in carcere exierat*) Hoc est mortuus erat aerumnis carceris. Sic martyrii palmam citra ignem aut gladium adeptus. Sic infra §. XIII. v. 2. Optatus Episcopus et Aspasius presbyter superstites, in visione Saturum et Perpetuam quasi jam defunctos repraesentante, dicunt: *Quia existis, et sic nos reliquistis.* Item infra §. XIV. v. 4. *Secundulum vero Deus maturiore exitu de saeculo adhuc in carcere evocavit.* Sic et apud Eusebium lib. 5. cap. 1. *διῃρεῖτο τὰ μαρτύρια τῆς ἐξόδου αὐτῶν.* Hoc est, *Diverso martyriorum genere exierunt.* Sed et generatim exire pro mori apud Cyprianum lib. de Mort. illis verbis: *Pati timetis, exire non vultis; quid faciam vobis?*

* Ibid. *Et quaerebamus de illis, ubi essent*) Non tunc utique, cum illos invenerunt, quaerebant; sed antea quaesierant: et in ea cura tunc erant, cum commodum apparuerunt: quae res jucundiorem occursum facit.

§. XII.

* *V.* 6. *Quasi hominem canum niveos habentem capillos*) Et Apoc. 1. ubi de Domino: *Caput autem ejus et capilli erant albi velut lana, aut nix.* Unde Cyprianus lib. de Hab. Virg. *Tu execraris caniciem, detestaris alborem, qui sit ad Domini caput similis.*

§. XIII.

* *V.* 2. *Aspasium Presbyterum Doctorem*) Hoc est, cui ex officio incumbebat docere plebem. Dionysius Alexandrinus apud Eusebium, Hist. Eccles. lib. 7. cap. 24. *συγκαλέσας τοὺς πρεσβυτέρους καὶ διδασκάλους τῶν ἐν ταῖς κώμαις ἀδελφῶν*, *Convocatis Presbyteris et Doctoribus fratrum, qui in pagis erant.* De Presbyteris quoque Doctoribus egregius Cypriani locus est Epist. 24. quem Pamelius sua *παραδιορθώσει* corrupit p. 46. Inter quos et Doctorem Audientium sive catechumenorum peculiariter commemorat. Nam catechumeni *Audientes* et *Discentes* dicti; quibus suus seorsum locus erat tributus, ubi Christianae Religionis elementa perciperent, qui *κατηχουμενεῖον*, *Catechumeneum* vocabatur. Possidius in vita S. Augustini notat usum Ecclesiarum Africanarum, ubi Presbytero non erat potestas coram Episcopo in Ecclesia Evangelium praedicandi et tractandi: quod in orientalibus

Ecclesiis ex more fiebat. Alexandriae quidem jam olim fuerat *διδασκαλεῖον τῆς κατηχήσεως*, schola Doctrinae Sacrae a S. Marco institutae, cui praefuerunt Ecclesiastici Doctores percelebres Pantaenus, Clemens, et Origenes. S. Hier. Cat. Script. Eccl. cap. 36. 38. et 54.

† V. 9. *Et conturbaverunt eos*) Videtur dictum quasi *proturbaverunt*, hoc est, longe submoverunt, velut ultra fas progressos. Additur enim: *Et nobis visum est quasi vellent claudere portas.*

† V. 10. *Corrige plebem tuam*, etc.) Non est aliena a visione in usum Ecclesiae cuipiam oblata, reprehensio Episcopi negligentis, aut errantis. Sic enim in Apocalypsi Episcopi quidam arguuntur.

* Ibid. *Quasi de circo redeuntes et defatigationibus certantes*) Sic MS. Sed haud dubie legendum *de factionibus certantes.* Significat hic locus, Ecclesiam Tuburbitanam factionibus et dissidiis Optati Episcopi, et Aspasii Presbyteri distractam fuisse in partes. Unde illis Angeli paullo superius dixerant §. XIII. v. 8. *Si quas habetis inter vos dissensiones, dimittite vobis invicem.*

§. XIV.

* V. 2. *Secundulum vero Deus maturiore exitu de saeculo adhuc in carcere evocavit*) Cyprian. Epist. 8. de similiter praemortuo: *Divina dignatione subtractus inter ipsa cruciamenta, adeptus gloriam non termino supplicii, sed velocitate moriendi.* Nam ut ait Seneca Consol. ad Marciam cap. 20. *Mors Captivorum catenas levat, et e carcere educit, quos exire imperium impotens vetuerat.*

* V. 4. *Gladium tamen etsi non anima, certe caro ejus agnovit*) Videtur potius legendum: *Gladium tamen etsi non caro, certe anima*, etc. Gladii videlicet nomine tormenta, et aerumnas carceris appellat, juxta illud Psal. 101. de Josepho: *Humiliaverunt in compedibus pedes ejus; Ferrum pertransiit animam ejus.* Et de B. Deipara Luc. 2. *Tuam ipsius animam pertransibit gladius.* Significat non minus martyrem Secundulum, quam caeteros. Nam, ut ait Cyprianus lib. de Mortalitate: *In Dei servis apud quos confessio cogitatur, et martyrium mente concipitur, animus ad bonum deditus, Deo judice coronatur. Aliud est enim martyrio animum deesse, aliud animo defuisse martyrium; qualem te invenit Dominus cum vocat, talem pariter et judicat; non enim Deus sanguinem nostrum, sed fidem quaerit.*

§. XV.

* V. 3. *Ne propter ventrem differretur*) Ita Pontius Diaconus de S. Cypriano: *Vir tam necessarius a martyrii consummatione dilatus est.*

* V. 4. *Non licet praegnantes poenae repraesentari*) Antiquissima haec Aegyptiorum lex fuit, *τὴν ἔγκυον, ἂν ἁλῷ θανάτου, μέχρι τέκῃ, φυλάττειν. Praegnantem, si mortis fuerit damnata, asservari donec pariat.* Refert Plutarchus lib. de Sera Numinis vindicta; ubi et ab Aegyptiis legem eamdem adscivisse Graecos memorat, confirmante Aeliano, dum lib. Var. Hist. 5. cap. 18. eam a Senatu Areopagitico observatam narrat. Unde in Atticarum legum censu, huic quoque locum datum oportuit. Porro a Graecis cum aliis bonis legibus haec quoque ad Romanos migravit. Ulpianus L. 3. ff. de Poenis. *Praegnantis mulieris consumendae damnatae poena differtur quoad pariat. Ego quidem* (addit) *et ne quaestio de ea habeatur, scio observari quamdiu praegnans est.* Et L. 18. ff. de Statu Hom. *Imperator Hadrianus rescripsit: Liberam, quae praegnans ultimo supplicio damnata est, liberum parere, et solitum esse servari eam, dum partum ederet.* Moysem quoque aequissimam hanc legem a sua republica adeo non exclusisse testatur Philo lib. *περὶ φιλανθρωπίας*, ut eam ad bruta etiam animalia extenderit; *ἀλλ' ὅγε νόμος* (inquiens) *ἔξω περιῤῥαντηρίων ἐλαύνει καὶ ὅσα τῶν ζώων κυοφορεῖ, μὴ ἐπιτρέπων, ἄχρις ἂν ἀποτέκῃ, σφαγιάζεσθαι, τὰ κατὰ γαςρὸς ἐν ἴσω τοῖς ἀποκυηθεῖσι λογιζόμενος. Lex foeta animantia templo arcet, neque mactari permittit priusquam pepererint; foetum utero conclusum eodem loco habens, quo editum.* Addit deinde *συνιεῖν δέ μοι δοκοῦσιν ὁρμηθέντες ἔνιοι τῶν νομοθετῶν καὶ τὸν ἐπὶ κατακρίτοις γυναιξὶν εἰσηγήσασθαι λόγον, ὃς κελεύει τὰς ἐγκυούσας, ἂν ἄξια θανάτου δρῶσι, μὴ θανεῖν, μέχρις ἂν ἀποτέκωσι· ἵνα μὴ ἀναιρουμένων συναπόληται τὸ κατὰ γαςρός. Unde etiam quidam legumlatores de mulieribus capite damnatis legem constituisse videntur, quae vetat praegnantes, si capitale crimen admiserint, morte affici priusquam partum ediderint, ne cum iis foetus, qui in utero est, moriatur.*

* V. 10. *Ex ministris Cataractariorum.*) Cataractae portae sunt robustae funibus, aut catenis ita suspensae, ut demitti et subduci possint, prout res postulat; quales in urbium, aut arcium aditu hostium irruptioni propulsandae passim in usu remanserunt, et *Sarracenicae* vulgo appellantur. Hae vel olim vinctis custodiendis adhibebantur; unde et *καταράκτης* pro carcere positum legitur apud LXX. Jeremiae 20. v. 2. in quem locum vide Origenem Hom. 18. pag. 257. Vel certe clathra, aut fores clathratae: quia ad cataractae formam ex lignis cancellatim compacti constabant, cataractae vocabantur, et Janitores carcerum, Cataractarii; quorum ministri custodes erant excubantes ad portam. Hos Libanius orat. de Custod. Reorum, *τῆς θύρας κυρίους* vocat *portae Dominos*, et ingressus ad vinctos arbitros. Act. 12, 6. *φύλακες πρὸ τῆς θύρας, custodes ostio appositi* dicuntur.

* V. 13. *Alius erit in me, qui patietur pro me*) Nempe Christus in Martyribus patiens. Sic Saulo Christianos persequenti Christus dicit: *Quid me persequeris?* Act. 9, 4. Sic Petro mox Romae crucifigendo idem apparens dicit: *Vado iterum crucifigi.* Sic denique Eusebius lib. 5. cap. 1. de S. Diacono, cujus corpus *ὅλον τραῦμα καὶ μώλωψ, continuum vulnus et livor*, humanam figuram amiserat, ait; *ἐν ᾧ πάσχων Χριςὸς μεγάλας ἐπετέλει δόξας, in quo Christus patiens magna et gloriosa gesserat.* Similia apud Cyprianum et alios occurrentia omitto.

§. XVI.

* *V.* 4. *Fideicommissum ejus exequimur*) Alludit, ut superius indicatum est, ad ultima illa verba S. Perpetuae: *Ipsius autem muneris actum, si quis voluerit, scribat;* quibus reliquae passionis pertexendae provinciam alteri delegat.

* *V.* 5. *Cum a Tribuno castigatius eo tractarentur* etc.) Hoc est, Tribuno aegre permittente cibos inferri, diariis solito tenuioribus pascerentur: utique praeter morem. Nam ut ait Seneca Epist. 18. *Liberiora sunt alimenta carceris.* Et: *Sepositos ad capitale supplicium non tam anguste, qui occisurus est, pascit.* Sic Tertulliano. *Castigatio victus,* jejunium, aut cibus parcior dicitur.

* *V.* 6. *Ex admonitionibus vanissimorum hominum, verebatur ne subtraherentur de carcere incantationibus,* etc.) Haec est illa, quam Christo temere ac blaspheme impactam S. Ignatius Epist. ad Philipp. queritur, *συκοφαντία μαγείας calumniosa accusatio magiae,* quam et in Christianos, quoties mirum aliquid supra vim humanam patrarent, frequentatam a persecutoribus, cuncta fere Martyrum Acta testantur.

* *V.* 8. *Quod utique non permittis refrigerare*) Hoc est, paullo lautius et copiosius pasci.

* Ibid. *Noxiis Nobilissimi Caesaris*) Getae filii Severi Imp. cujus natali, ut superius dictum, pugnaturi erant. Nobilissimi appellatio, filiorum Imperatoris natu minorum propria. Vide Phot. Bib. p. 187. Leunclav. Pand. Tur. p. 99. Panvinius in Fastis p. 244. et 245. duas Inscriptiones refert, quae hoc adstruunt. Idem visitur in nummo hujus ipsius Getae apud Hulsium cum adversa figura Nobilitatis. Item apud Biaeum. *Noxiis* porro dicit Gentilium sensu verboque, qui innocentissimum hominum genus, noxiorum more extremis suppliciis afficiebant. Quamquam in universum quacumque ex causa, etiam citra crimen morti addictos venationibus, aut gladiatoriis ludis noxios vocatos reperimus; adeo ut Tertullianus in Apologet. cap. 16. mercenarios, noxios vocet, qui se ultro gladio ad Lanistam auctorabant, aut sponte libera ad bestias ibant, et ut S. Cyprianus loquitur: *Non crimine, sed furore* ad bestias pugnabant. Notat tamen Tertullianus aliquando in ipsis persecutorum Actis Christianos a noxiis distinctos, veritate scilicet mendacibus interdum excidente. Sed ut ad usum communiorem revertamur, Latina vox *noxii,* non semper Graecae voci *κακοῦργοι,* sed aliquando voci, *ἐπιθανάτιοι* respondebat, morti destinatos indicans, sive gladiatoriis telis, sive belluarum dentibus conficiendos, quos *bestiarios, ludo deputatos, servos poenae* vocabant. Unde Tertullianus lib. de Pudicitia locum Sancti Pauli 1. Cor. cap. 4, 9. *ἀπέδειξεν ὡς ἐπιθανατίους,* erudite vertit: *Elegit nos velut bestiarios.* Hos Quintilianus declamat. 9. vocat: *debita noxae mancipia,* quae ad ludum certamque mortem alebantur.

* *V.* 9. *Si pinguiores illo producamur*) Haec Perpetua sancta securitate dixit, quae prophani interdum homines perdita securitate ut Apuleius loquitur, faciebant: ejus verba sunt lib. 4. *Alibi noxii perdita securitate suis epulis bestiarum saginas instruentes,* etc. Mos autem erat, eos, qui vel poenae causa ad gladiatorium, aut venatorium ludum dati essent, aut sponte se iisdem addicerent, saginari prius a magistris ludi, ut habitiores ac valentiores producerentur. S. Cyprianus Epist. 2. *Impletur in succum cibis fortioribus corpus, et arvinae toris membrorum moles robusta pinguescit, ut saginatus in poenam carius pereat.* Et Quintilianus Declamat. 9. *Alebat devotum corpus gravior omni fame sagina.*

† Ibid. *Aut non tua gloria est, si pinguiores illo producamur*) Praeter opportune notata ab Holstenio, videri potest alludere hic locus ad vota quorumdam, in plena sui habitudine mori optantium, quale expressit in Europa Horatius Ode 27. lib. 3.

Antequam turpis macies decentes
Occupet malas, teneraeque succus
Defluat praedae, speciosa quaero
Pascere tigres.

* *V.* 10. *Manibus hiberi*) Sic MS. Codex, quem fideliter ubique expressi, pro quo facile fuisset reponere, *cohiberi.* Sed forte Africa tunc ita loquebatur.

* *V.* ult. *Tamen ipso Optione carceris credente*) Melius forte reponeretur *Tandem.*

§. XVII.

* *V.* 2. *Sed Agapem coenarent*) Non describimus quae passim de Agapis veterum Christianorum viri docti observant: inter alios Albaspinaeus lib. 1. Observatione 18. De iisdem agunt Chrysost. 1. Cor. 11. Homil. 27. Tertullianus Apolog. cap. 39. Cyprianus Epist. lib. 3. Concilium Gangr. Can. 11. Erant triplices, natalitiae, nuptiales, funerales. Gregor Nazianz. de Vit. Distin. Porro modus hic loquendi etiam Tertulliano usitatus Apolog. cap. 39. *Inde disceditur non in catervas caesionum, sed ad eamdem curam modestiae et pudicitiae, ut qui non tam coenam coenaverit, quam disciplinam.*

* *V.* 6. *Hodie amici, cras inimici*) Hoc dicit Saturus Gentilibus curiose spectantibus Martyres, dum pridie muneris coenae liberae operam darent; significans eos, qui tunc tranquille et quasi amice spectarent, postridie insanis clamoribus eorum necem petituros. Nam *Ubi bestiarii in arenam producti sunt, populus de spectatore in adversarium vertitur;* ut ait Seneca lib. 1. de Ira cap. 2. quem etiam vide de Tranquillitate cap. 10.

§. XVIII.

* *V.* 1. *Illuxit dies victoriae* etc.) Sic Pontius Diac. qui haec Acta non semel exprimit: *Illuxit denique dies alius, ille signatus, ille promissus, ille divinus.*

* Ibid. *Processerunt de carcere*) Ita Pontius de S. Cypriano: *Processit ergo jam certus expungi, quod diu fuerat retardatum; processit animo sublimi et erecto, hilaritatem praeferens vultu, et corde virtutem.*

* Ibid. *In Amphitheatrum quasi in Caelum hilares*) Scilicet ut Cyprianus ait, pag. 166.

Securi de praemio caelesti, de corona Martyrii, et de Regno Dei.

* *V.* 2. *Vultu decori*) Euseb. lib. 5. c. 1. de Martyribus Viennensibus et Lugdunensibus: *οἱ μὲν ἱλαροὶ προσῄεσαν, δόξης καὶ χάριτος πολλῆς ταῖς ὄψεσιν αὐτῶν συγκεκραμένης. Hilares processerunt in quorum vultu decor quidam gratia et venustate multa aspersus enituit.* Vel ut Rufinus vertit: *Producebantur de suppliciis laeti, et divinum nescio quid in ipsis vultibus praeferentes.* E contra, qui Christum negarant, *κατηφεῖς καὶ ταπεινοὶ καὶ δυσειδεῖς, καὶ πάσης ἀσχημοσύνης ἀνάπλεοι: Tristes, demissi, ipsis quoque conspectibus horridi, et omni turpitudinis deformitate foediores.*

* *V.* 3. *Lucido incessu*) Ita Xenophon in Apologia de Socrate, cum jam morti addictus e judicum conspectu discederet: *ἀπῄει καὶ ὄμμασι καὶ σχήματι καὶ βαδίσματι φαιδρός.*

* *V.* 6. *A sanguine, ab obstetrice*) Inde sanguinolentos infantes appellat L. 2. C. de patr. qui fil. sucs distr. Eosdem Juvenal. Sat. 7: *adhuc a matre rubentes* vocat. Et L. 1. Cod. Theod. de Exp. *Sanguine materni uteri adhuc perfusos, et recens natos.*

* Ibid. *Lotura baptismo secundo*) Sanguinis scilicet et Martyrii. Celerinus Conf. apud Cyprianum Epist. 21. *Si non ante cruore illo sancto laveris, pro nomine Domini nostri Jesu Christi.*

* *V.* 7. *Cogerentur habitum induere viri quidem Sacerdotum Saturni*) Nam ut Lactantius ait lib. 6. cap. 20. *venationes quae appellantur munera, Saturno sunt attributae.* Afrorum autem Saturnum, hominum victima placari solitum apud saeculum, testatur Tertull. Scorp. cap. 7. quod clarius explicat Apolog. cap. 9. sic scribens: *Infantes penes Africam Saturno immolabantur palam usque ad proconsulatum Tiberii.* Infantibus substituti videntur noxii, ne humani cruoris victima Saturnus fraudaretur. Unde et Sacerdotes Dei sanguinarii coccineo pallio usos idem Tertullianus docet lib. de Testim. Animae cap. 2. ubi varios gentilium sacerdotum habitus designans: *Et vitta Cereris*, inquit, *redimita, et pallio Saturni coccinata, et Isidis linteata*, etc. Tum lib. de Pallio cap. 4. *Latioris purpurae ambitio, et galeatici ruboris superstitio, Saturnum commendat.*

* *V.* 8. *Feminae vero sacratarum Cereri*) Ut viros ad bestias damnatos pallio coccineo, quae vestis erat propria Sacerdotum Saturni, ut dictum est, induebant; ita feminas eidem poenae destinatas vitta redimibant. Nam vitta redimitas fuisse Cereris Flaminicas, modo ex Tertulliano audivimus, idemque confirmat de Pallio cap. 4. *Cur istos non spectas habitus, qui novitati suae stare Religionem mentiuntur? cum ob cultum omnia candidatum, et ob notam vittae, et privilegium galeri Cereri initiantur.* Quae autem sic initiatae erant, sacratae Cereri vocabantur. Talem Fabiam Aconiam Paulinam, sacratam Cereri et Corae, antiqua inscriptio apud Gruterum pag. CCCIX. 2. et 3. exhibet.

* *V.* 9. *Generosa illa in finem usque constantia repugnavit*) Tertullianus lib. de Idololatria c. 18. inter cetera idololatriae genera, habitus quoque inquinatos, fideli recusandos, docet: Quippe qui idololatriae ab initio dicati, habent prophanationis suae maculam. *Nemo*, ait, *in immundis mundus videri potest; tunicam si induas inquinatam per se, poterit forsitan illa non inquinari per te, sed tu per illam mundus esse non poteris.* Addit mox: *Tu si Diaboli pompam ejerasti, quicquid ex ea attigeris, id scias esse idololatriam.* Item: *nullus habitus licitus est apud nos illicito actui adscriptus.* Cyprianus magistrum expressit Serm. de lapsis, similem constantiam gratulans confessoribus, qui vestes similes recusaverant. Ejus verba sunt: *Ab impio, sceleratoque velamine, quo illic velabantur sacrificantium capita captiva, caput vestrum liberum permansit, frons cum Dei signo pura, Diaboli coronam ferre non poterit.* Haec Cyprianus. Ceterum his vestibus bestiarii ornabantur, ut specie ludos ornarent, in pompam producti, antequam bestiis objicerentur. Quintilianus Declamat. 9. *Jam ostentata per arenam periturorum corpora mortis suae pompam duxerant.*

* *V.* 10. *Ad hoc sponte pervenimus*) Ita Tertull. Apol. cap. 49. Gentiles frustra Christianis insultantes redarguit: *Quasi non totum*, (inquit) *quod in nos potestis, nostrum sit arbitrium. Certe si velim Christianus sum. Tunc ergo me damnabis, si damnari velim. Cum vero quod in me potes, nisi velim, non potes; jam meae voluntatis est, quod potes, non tuae potestatis.* Mox explicat qua ratione Christiani tormentis sponte se offerant: *Ergo, inquitis, cur querimini, quod vos insequamur, si pati vultis? plane volumus pati; verum eo more quo et bellum nemo quidem libens patitur; cum et trepidare, et periclitari sit necesse*, etc.

* Ibid. *Libertas nostra obduceretur*) Obducere, usitata Africanis locutione est offuscare, obscurare, imminuere, violare, laedere. Ita saepe Tertullianus; ut Apolog. cap. 50. *Sed obducimur, certe cum obtinuimus; ergo vivimus, cum occidimur; denique evadimus, cum obducimur*, etc. Vide Rigaltium in Glossario Tertulliani.

* Ibid. *Animam nostram adduximus*) Forte legendum *addiximus*, hoc est, capitali judicio subjecimus. Valer. Max. lib. 7. c. 6. *Addictorum etiam et capitali crimine damnatorum*, etc. Similia passim occurrunt. Dixi, forte, quia defendi satis verisimiliter potest lectio vulgata, sumendo adducendi verbum in sensu offerendi: quod Graeci *προσάγειν* dicunt.

* *V.* 16. *Populus exasperatus*) Seneca lib. 1. de Ira cap. 2. *Quid gladiatoribus? quare populus irascitur, et tam inique, ut injuriam putet, quod non libenter pereunt? contemni se judicat; et vultu, gestu, ardore, de spectatore in adversarium vertitur.*

* Ibid. *Flagellis eos vexari postulavit*) A Praeside scilicet, qui de plano fustium, aut flagellorum castigationem irrogare poterat. Lib. 9. §. 3. ff. de Off. Procons.

* *V.* penult. *Pro ordine venatorum*) Hoc

est a venatoribus, qui praesto erant flagellis instructi: Inde Tertull. lib. ad Mart. *Alii inter venatorum taureas scapulis patientissimi inambulaverunt.* Idem lib. 1. ad Nat. *Si flagris mulier insultavit, hoc quoque proxime inter venatorios ordine transcurso remensus est.* Hunc locum Actorum nostrorum, et quos duos e Tertulliano adduximus, pariterque totam hanc arenae διαμαςίγωσιν, *flagellationem,* hactenus non satis explicatam, egregie illustrat insignis plane locus Eusebii lib. 5. cap. 1. ὑπέφερον πάλιν τὰς διεξόδους τῶν μαςίγων τὰς ἐκεῖσε εἰθισμένας. *Flagrorum ordinem ex more arenae iterum transierunt.* Sive *flagella pro ordine venatorum ex more iterum subierunt.* Ubi vides, pro ordine, significare ante ordinem, sive praetereundo ordinem, etc. Stabant videlicet venatores cum flagris longa serie dispositi, ante quos incedere nudos bestiarios cogebant, unoquoque illorum taureas, quas gerebat manu, in nuda miserorum membra infligentibus. Hoc poenae genus puto respexit Damasus carmine 5. in S. Agatham dum ait: *Laetior inde magisque flagrans cuncta flagella cucurrit ovans.* Porro quod diximus hanc flagellationem populum furentem a Praeside postulasse, facile id potuit, cum is spectaculo praesideret; nam, ut docet Lipsius in Amphitheatro pag. 15. praeses muneris ad podium spectabat, hoc est in primo, sive imo subselliorum ordine, ubi ejus tribunal sive suggestus erat, ut idem observat pag. 27. haud longo ab arena intervallo.

* Ibid. *Gratulati sunt, quod aliquid et de Dominicis passionibus,* etc.) Nempe quod flagellatum Christum meminissent, flagella gaudentes excipiebant. Sic Dionysius Alexandrinus apud Euseb. lib. 6. cap. 34. Nemesium Martyrem cum latronibus exustum, similitudine passionis Christi honoratum ait. Similia multa apud Tertullianum, et alios occurrunt.

§. XIX.

* *V.* 4. *Ut scilicet gloriosiorem gestaret coronam*) Nam ut Tertull. ait: *Majora certamina, majora sequuntur praemia.* Unde mox gentiles alloquens: *Crudelitas vestra,* inquit, *gloria est nostra.*

* *V.* 6. *Ab urso erat vexatus*) Ecce tibi Ursos in Africa, quod Plinius jam olim, et nuper adeo Lipsius negavit; sed cum ipse Plinius ex Annalibus Coss. Ursos Numidicos commemoret, et Virgilius *Lybistidis Ursae* meminerit, Martialis quoque et Juvenalis *Lybicos Ursos* appellaverint, jure merito Salmasius Plinianarum Exercitat. pag. 311. utriusque opinionem explodit, quam fateor ex hoc nostro loco, si solus sit, revinci non posse. Potuerant enim Ursi aliunde adducti fuisse in Africam, ut leones et pantherae et elephanti Romam ad usum Theatri. Videri potest huc facere Senecae locus lib. 3. de Ira cap. 43. *Ridere solemus inter matutina arenae spectacula, Tauri et Ursi pugnam inter se colligatorum, quos cum alter alterum vexarit, suus confector expectat.* Item ille Arnobii lib. 7. *Feris, ne cavearum discutiant claustra, objectari moris est escas, in quas rabide saeviant, et cupidinem vexationis inclinent.* In utroque vides vexandi verbum, arenae commissionibus accommodatum.

* *V.* penult. *Cum ad Ursum substrictus esset.* Et paullo superius: *Illum apro subligaverat,* etc.) Haec significant bestiarios alligari, ne fugerent, solitos, ante conspectum ferarum in ipsos immittendarum; sed et ipsae ferae interdum inter se alligabantur, ut praeter Senecae testimonium jam recitatum, docet Claudianus in Panegyrico Manlii:

Audaces legat ipsa viros qui colla ferarum
Arte ligent, certoque premant venabula nisu.

Gladiatores quoque Commodi Imper. jussu inter se colligatos Xiphilinus memorat; indignante Imperatore, quod non satis prompte et animose in mutuam caedem ruerent: et propterea colligari jubente, ut se mutuo conficerent. Non dissimili loquendi modo, S. Ignatius Martyr, cum vinctus Romam duceretur a decem militibus ferina rabie saevis, sese ligatum cum decem Leopardis scribit. Gregorius quoque Turon. lib. 1. Mirac. c. 48. refert, S. Saturninum Martyrem *Bovis petulci religatum vestigiis per gradus Capitolii praecipitatum,* etc.

* Ibid. *Ursus de cavea,* etc.) Caveae nimirum variae feris asservandis circa arenam erant, et inde immittebantur. Vide Lipsium de Amphitheatro pag. 20. Quod paullo ante pontis est mentio, videtur instituto Commodi factum, ut in Amphitheatro pontes essent. Refert enim Xiphilinus in Commodo pag. 382. hunc Imperatorem per Amphitheatri arenam pontes struxisse, ut inde feras conficeret.

§. XX.

* *V.* 1. *Ferocissimam Vaccam*) L. 1. §. bestias ff. de post. *Bestias accipere debemus ex feritate magis, quam ex animalis genere.*

* *V.* 2. *Diabolus sexui de bestia aemulatus*) Non absimili genere loquendi Tertullianus de Patientia, cap. 16. *Ut in isto quoque, Domino diabolus aemularetur.*

* *V.* 3. *Dispoliatae*) Sic Ms. forte rectius, *despoliatae,* ut Seneca Consol. ad Marciam cap. 24. *Despoliatus oneribus alienis.*

* Ibid. *Reticulis indutae*) Ita Sancta Blandina post varia tormentorum genera, εἰς γύργαθον βληθεῖσα ταύρῳ παρεβλήθη. *In rete involuta tauro objicitur:* Idem Rufinus in sua editione ut novum et inusitatum supplicium notavit: *Inde,* inquit, *etiam aliud excogitatur crudelitatis genus, ut reti constricta objiceretur tauro ferociter instigato; a quo cum fuisset innumeris ictibus lacessita, et toto arenae ambitu jactata, nihil laeditur.*

* *V.* 7. *Pudoris potius memor, quam doloris*) Tertull. lib. de Pudic. cap. 1. Pudicitiam *principalem Christiani nominis disciplinam* vocat, *quam ipsum quoque saeculum usque adeo,* inquit, *testatur; ut, si quando eam in feminis nostris, inquinamentis potius carnis quam tormentis punire contendat; id volens eripere, quod vitae anteponant.* Vide ejusdem Apologet. cap. 50. Victorem Uticensem de Dionysia. S. Hilarium pag. 289. Generatim

loquendo sensus naturae est, quem exprimit Clemens Alexandr. Paedag. lib. 2. c. 10. his verbis: *οὐδὲν μέρος ὁτιοῦν ἀπογυμνοῦσθαι γυναικὸς, εὐπρεπές. Summam esse indecentiam quamcumque muliebris corporis partem nudari,* quod in Gentilibus quoque feminis naturalis pudor semper abhorruit. Hinc illud Euripidis de Polyxena jam moriente in Hecuba pag. 51:

ἡ δὲ καὶ θνήσκουσ' ὅμως
πολλὴν πρόνοιαν εἶχεν εὐσχήμως πεσεῖν,
κρύπτειν θ', ἃ κρύπτειν ὄμματ' ἀρσένων χρεών.

Illa vero etiam moriens
Multam curam habuit honeste cadendi,
Et tegendi ea, quae tegi oculis virorum decet.

Quod Ovidius Fast. 2. ad Lucretiam transtulit:

Tum quoque jam moriens, ne non procumbat honeste
Respicit, haec etiam cura cadentis erat.

Ita Cornelia Maximilla Vestalis incesti damnata, teste Plinio lib. 4. Epist. 11. *Cum in subterraneum cubiculum demitteretur, haesissetque descendenti stola, vertit se ac recollegit: cumque ei carnifex manum daret, aversata est et resiluit, foedumque contagium, quasi plane a casto, puroque corpore novissima sanctitate rejecit, omnibusque numeris pudoris, πολλὴν πρόνοιαν εἶχεν εὐσχήμως πεσεῖν.* Quod ad loquendi modum hujus loci attinet, geminus extat apud Tertullianum lib. de Poenit. cap. 10. de iis qui poenitentiam de die in diem differunt: *Pudoris magis memores quam salutis.*

* *V.* 8. *Dein requisita*) Hoc est, post exceptum vaccae furentis impetum, et quasi post pugnam jam depugnatam, a venatoribus, atque arenariis revocata, et ut Eusebius loquitur, *ἐκ θηρίων αὖθις ἀναληφθεῖσα.*

* *V.* 13. *Quasi a somno expergita*) Sic de Bibliade Martyre Eusebius: *ἡ δ' ὥσπερ ἐξανανήψασα.*

* *V.* 14. *Adeo in spiritu et in extasi fuerat*) Quasi diceret: adeo extra sensuum usum elevata ac rapta: nam hoc vocatur esse in spiritu. S. Johannes Apocal. cap. 4. *Et statim fui in spiritu.*

§. XXI.

* *V.* 6. *Salvum lotum*) Acclamatio populi petulanter illudentis Christianis sacris. Cum enim vulgo notum esset Christianos existimare salvos fieri homines per Baptismum; populus e theatro spectans Christianum sanguine perfusum, salvum eum proclamabat, qui sic lotus esset.

* *V.* 11. *Ad jugulationem solito loco*) Spoliarium intelligit, ubi conficiebantur quos arena semivivos dimiserat. Docet hoc Seneca Epist. 94. *Numquid aliquem tam stulte cupidum esse vitae putas, ut jugulari in spoliario, quam in arena malit?* Ita mortuo Commodo, acclamatum scribit Lampridius: *Hostis patriae, parricida, gladiator in spoliario lanietur.*

* *V.* 12. *Cum populus illos in medio postularet*) Sic Rufinus lib. 5. Hist. Eccl. de Attalo et Alexandro: *Sed cum ferarum nulla Sanctorum corpora contigisset, omnibus eos verberum, ceterarumque poenarum suppliciis cruciatos, ad ultimum in conspectu populi, in medio arenae jugulari jubet.* Postulandi porro vox amphitheatri propria: Hinc *depostulatores Christianorum* Tertull. Apol. cap. 25.

* *V.* 13. *Oculos comites homicidii*) Sanctus Cyprianus Epist. 2. *Paratur gladiatorius ludus, ut libidinem crudelium luminum sanguis oblectet.* Et mox: *In tam impiis spectaculis, tamque diris et funestis, esse se non putant oculi parricidas.* Hanc crudelitatem non uno loco exagitat Seneca Epist. 7. *Mane Leonibus et Ursis homines, meridie spectatoribus suis objiciuntur,* etc. Idem Ep. 87. Et omnium elegantissime Lactantius Div. Instit. lib. 6. cap. 2.

* *V.* 15. *Per solemnia pacis,* etc.) In Glossario veteri, solemnia pacis *εὐσέβεια*, Osculum. Id, *Osculum sanctae pacis,* vocat Paulinus. Hoc symbolo pacis recte ad martyrium praeparabantur. Eusebius loco saepius citato: *εἰρήνην ἀγαπήσαντες αὐτοὶ, καὶ εἰρήνην ἡμῖν παρεγγυήσαντες, μετ' εἰρήνης ἐχώρησαν πρὸς Θεόν.* Quae ita vertit Rufinus: *Super omnia pacem et ipsi diligebant, et nobis servare mandabant: nec aliam sibi, nisi per pacem, viam ad martyrium construebant.* Hinc forte Tertullianus de Patient. cap. 12. dilectionem vocat *summum fidei Sacramentum, et Christiani nominis thesaurum.*

* Ibid. *Consummarent*) Vox propria perfecti martyrii. Sic Tertullianus de Patient. cap. 15. *Patientia martyria consummat.* Et Cyprianus Epist. 4. martyrium *consummationem* appellat. Et Epist. 6. jubet Confessores humiles et modestos et quietos esse. *Ut in omnibus Dominum promerentes, ad caelestem coronam laudis sua consummatione perveniant.* Respondet *consummare* Graeco *τελειοῦσθαι*, quo ejus linguae autores in referendis martyriis passim utuntur.

* *V.* antepenult. *Tirunculi gladiatoris*) Qui arenae victima destinabatur, ut caedibus assuesceret, tirocinii rudimenta in spoliario ponebat, ibique bestiarios, quibus ferarum immanitas vitam non eripuerat, jugulabat, ut semimortuis, et inermibus conficiendis exercitatus, ad justa certamina produceretur. Quintilianus Declamat. 9. *Cruentum confectorem* vocat: hocque adeo proprium istius ministerii nomen erat, ut Smyrnenses apud Eusebium lib. 4. cap. 14. in S. Polycarpi martyrio id retinuerint.

* Ibid. *Ipsa in jugulum transtulit*) Id furore ac rabie faciebant gladiatores, quod Sancta Perpetua pie ac generose instinctu divino fecit. Seneca Epist. 30. *Sic gladiator tota pugna timidissimus, jugulum adversario praestat, et errantem gladium sibi attemperat.* Vide eumdem lib. de Tranquillitate cap. 10. Porro de Sanctis Mulieribus, quae aut seipsas interfecerunt, aut ad necem propriam cooperatae sunt ex inspiratione divina, quarum memoria celebrat Ecclesia, vide D. Thomam 2. 2. qu. 59. a. 3. ad 2. et qu. 64. a. 5. et qu. 124. a. 1. 2. etc.

† Hic ad extremum adjungere nos aliquid de Tempore hujus celeberrimi Martyrii res ipsa, et justa Eruditi Lectoris flagitat expectatio. Ea de re multum apud se disquisivisse Doctissimum Holstenium,

e variis ejus Schediasmatis intelligo; definivisse, quid sequendum omnino judicaret, nusquam reperio. Mihi cunctis attente circumspectis, videtur: affirmari verisimiliter posse; Epocham certaminis Tuburbitanarum harum Martyrum in anno Christi tertio supra ducentesimum figendam. Nempe nos haec ipsa, quae nunc primum apparent, earum Acta docent: ipsas Natali Getae Caesaris in arena depugnasse. Disertissime id expressum legitur nostrae hujus editionis §. VII. et XVI. Geta secundo genitus filius fuit Severi Imperatoris, quem simul cum Fratre majore Antonino Caracalla, consortes Imperii a Patre adhuc vivente renunciatos, Herodianus tradit lib. 3. consentientibus Spartiano, et ex Dione, Xiphilino. Id accuratissimus Petavius in annum confert septimum imperii Severi: opportune admonens, haud aeque istum honorem utrique habitum: sed praerogativam aetatis majori servatam, ipsi Patri per omnia coaequato, titulo et dignatione Augusti; cum Frater minor Geta, tum adhuc decennis (siquidem Silanis Consulibus natus traditur) parte tantum, et gradu dumtaxat secundo supremae dignitatis sit aspersus, appellatione Caesaris, prout distinctius Spartianus docet. Mansit autem hoc inter Germanos discrimen usque ad annum Imperii Severi duodecimum, qui fuit Christi quartus et ducentesimus, quo Petavius observat ex Zozimo et Censorino Ludos Saeculares Romae celebratos. Illo anno Augusti nomen Getae quoque communicatum (Severo Patre inter alia multa, quae ab illo tentata memorat Herodianus, ad conciliandam inter fratres assidue discordes gratiam, hanc quoque exaequationem supremae potestatis experiundam putante) certo confirmatur a Scaligero Animadvers. Euseb. pag. 209. cum aliis illustribus testimoniis, tum hac inscriptione nummi antiqui. IMP. CAES. P. SEPT. GETA. PIVS. AVG. SAECVLARIA SACRA. S. C. Cum ergo natali Getae, adhuc nobilissimi, adhuc Caesaris, nondum Augusti, celebrando, sese arenae destinatam Sancta Martyr, ea fide scripserit, quae Sacrosancta esse cuivis debet; habemus terminos, extra quos evagari conjectura nequit in inquisitione anni mortis ejus, illos ipsos quos certa nobis Historia praefinit, spatii quo Geta in ordine secundo supremae autoritatis stetit. Est id spatium annorum omnino quatuor, nempe a Christi 199. ad 203. nam 204. sequenti saeculari, jam, ut vidimus, Augustus Geta erat. Ne autem libere possimus unumquemlibet e tribus prioribus istius summae annis Sanctarum Martyrio deligere, arctat nos ab accuratissimis Chronologis Anno Severi decimo, Christi ducentesimo secundo, alligata Epocha Persecutionis ab eo imperatore in Christianos motae, qua posteriorem SS. Perpetuae et Felicitatis fuisse Passionem, Martyrol. Rom. et eadem haec ipsarum Acta demonstrant, dum pag. 22. diserte meminerunt, indictae jam et exercitae *Persecutionis;* utique generalis, et ab Augustis imperatae, qua Jocundus, Saturninus, et Artaxius palmam jam antea vivicomburio meruerant. Video his opponi posse autoritatem doctissimorum hominum, Pamelii notis ad lib. Tertulliani ad Scapulam, Petavii in lib. de Doctrina Temporum, et in Chronico ad ann. Christi 201. Denique Philippi Labbe opere de Scriptoribus Ecclesiasticis, in Tertulliano, qui censent librum Tertulliani ad Scapulam ante indictam a Severo persecutionem scriptum. Unde sequitur, Hilariani Praefecturam, sub quo SS. Perpetua et Felicitas sunt passae, in multo ulteriora retrahendam tempora, videlicet in annum Christi 195 aut etiam superius. Sed tunc illae SS. Martyres depugnare in arena Natali Getae Caesaris non potuissent, quod fecisse ipsas haec Acta testantur; utique cum Geta, ut dictum est, ex ipso etiam Petavio, Caesar declaratus sit anno Severi Patris septimo, qui fuit Christi 199. Quare mihi credibile est, eruditissimos illos viros, si haec, quae nunc primum proferuntur, Acta videre potuissent, numquam fuisse relaturos scriptionem libri Tertulliani ad Scapulam, ad annum Christi 199 aut 201 ante datum a Severo in Christianos edictum; cum idem Tertullianus illo libro significet, Hilarianum, sub quo se passam S. Perpetua scribit pag. 12. flagrante jam antea persecutione, Scapulae Praefecturam aliquot saltem annorum intervallo praecessisse. Verba sunt haec Sanctae Martyris: *Hilarianus Procurator, qui tunc loco Proconsulis Minuci Timiani defuncti jus gladii acceperat,* etc. quem hic alium Hilarianum comminisci possumus ab eo, cujus Tertullianus Scapulam alloquens meminit his verbis: *Sicut et sub Hilariano Praeside, cum de areis Sepulturarum nostrarum acclamassent:* Areae non sint: *areae ipsorum non fuerunt, messes enim suas non egerunt?* quod mox addit de *imbre anni praeteriti,* plane ostendit plusquam prius aut alterius anni spatio antiquiorem Hilariani Praefecturam temporibus Scapulae fuisse; immo verisimile est, quos paullo inferius eodem libro Tertullianus commemorat Africae Praefectos, Cincium Severum, Vespronium Candidum, Asperum, et Pudentem, aut universos aut plerosque, successores Hilariani, decessores Scapulae fuisse. Quae qui attente perpenderit, nae is fateri cogetur, Librum ad Scapulam nequaquam ante initium Persecutionis a Severo indictae scriptum; quin argumenta non desunt, quae suadeant Librum illum scriptum post Severi mortem. Id enim innuit modus loquendi de Severo, quoties ibi ejus incidit mentio, prorsus qualis esse non praesentium, sed e superiori memoria repetitorum solet. Quo non contentus Josephus Scaliger pag. 110. Animad. Euseb. etiam ultra mortem Antonini, filii Severi, Scapulae Praefecturam, aut saltem Tertullianei opusculi, de quo agimus, scriptionem submovet, conjectura quantum arbitror, minime spernenda: ex verbis ducta Libri ejusdem, ubi postquam nominavit quemdam Christia-

num Severo Imperatori carum, et in Palatio usque ad ejus mortem habitum, addit: *Quem et Antoninus optime noverat, lacte Christiano educatus.* Quae verba neminem sanae mentis putat Scaliger de Antonino Caracalla vivente scribere Tertullianum potuisse. Sed quid exilibus e verbo captandis argutiis conflictamur, cum meridianum a Sole, atque irrefragabile caelestis characteris testimonium suppetat. Eodem ecce illo libro Tertulliani ad Scapulam, verba haec leguntur: *Nam et Sol ille in conventu Uticensi extincto pene lumine adeo portentum fuit, ut non potuerit ex ordinario deliquio hoc pati positus in suo hypsomate et domicilio. Habetis Astrologos.* Indicant haec deliquium Solare magnum, et cum horrore publico Uticae visum, aliquanto ante quam ea Tertullianus scriberet. Hujus Eclipseos primus et unus quod sciam calculos posuit vir doctissimus Antonius Lalovera Societatis nostrae, in quadam ad Johannem Bessonum item nostrum Epistola non edita, unde illos hic exscribam.

Anno Christi CCX. die undecimo Aprilis Novilunium Eclipticum Uticae in Africa hora 11. post mediam noctem m. 57. s. 14. Hoc fuit medium Eclipsis.
Initium hora 10. m. 44. s. 44.
Tempus incidentiae hora 1. m. 12. s. 30.
Finis hora 1. post meridiem m. 12. s. 1.
Tempus emersionis hora 1. m. 14. s. 47.
Duratio totius Eclips. hora 2. m. 27. s. 13.
Quantitas: digiti 8. m. 57. s. 30.

Domicilium Solis, cujus Tertullianus meminit, non hic intelligendum de Leonis signo: sed accipiendum secundum rationem Horoscopi, de portione aut cuspide signi Arietis, quem tum insidebat Sol, Eclipticam contingente: nam ut observat Jovianus Pontanus libro de Rebus Caelestibus 2. c. 4. p. 75. et c. 5. p. 79. talis in quolibet Dodecatomorio locus, Solis proprium domicilium est, et antiquis saepe dicitur, *Locus Solis,* sive *Dei.* Fuit etiam tunc Sol in suo *Hypsomate,* sive *exaltatione,* sic enim quidam Astrologi signum Arietis appellant. Quamquam (et eo magis inclinat Lalovera) facile intelligi potest Tertullianum per Solis Hypsoma nihil aliud indicare voluisse, nisi altitudinem verticalem Solis ipso meridie culminantis quando id deliquium passus est; quod si Tertullianus fieri potuisse naturaliter negasse videatur, in eo populariter erraverit; impune, ut in arte aliena a studiis et professione sua; nam hoc et ipse videtur innuere, continuo ad Astrologos allegans curiosos rerum talium; revera nihil in eo supra naturalem usum fuit. Hactenus Epilogismus hujus Eclipsis; ex qua manifeste demonstratur, quod dudum ostendere satagebamus; longe post annum Christi 202. Severi 10. fuisse scriptum librum Tertulliani ad Scapulam, cum in eo referatur Solis deliquium commissum anno Christi 210 qui fuit 18. et ultimus Severi; et ita referatur, ut aliquot ante annis patratum appareat. Locus hic est proferendae, quam alicubi reperi notatam, conjecturae Illustrissimi Holstenii de tempore scripti libri ad Scapulam; cum enim retulisset Scaligerum sub Elagabalo scriptum autumare; ipse ait se putare, sub Macrino scriptum; nam a Macrino vexatos clericos testari Sulpicium Severum. Utut sese res haec habuit de negotio quod in manibus habemus, jure nostro colligere videmur ex hactenus dictis; satis nos verisimiliter existimare, Martyrium, cujus Acta primigenia nunc damus, anno Christi 203. Coss. Lucio Septimio Geta Caesare, et Lucio Septimio Plautiano, contigisse. Quod Geta Caesar eo anno Consul esset, causa videtur fuisse cur ejus Natalis gladiatoriis ludis et arenae spectaculis honestaretur, unde ex hac ipsa Consulatus Getae nota confirmatur nostra chronologia: cui subscribit etiam Baronius, eisdem Consulibus, et eodem Severi anno passas SS. Martyres Perpetuam et Felicitatem fuse tradens, num. 21. et seq. anni 205. ita ille numerat solita sibi additione duorum annorum, quam deinde cum communi calculo exaequat detracto biennio ex Probi Augusti Principatu, prout jampridem Docti omnes Chronologi observarunt, Scaliger, Dekerius, Petavius, Bucherius, Bollandus, Henschenius, Philippus Labbe, et alii. Quare omni genere argumentorum, nempe autoritatibus gravium Scriptorum, rationibus ex re ipsa ductis, denique Characteribus caelestibus, ad omnem certitudinem firmata remanet, quam proposuimus sententia de Tempore Triumphi Sanctarum Tuburbitanarum Martyrum Perpetuae et Felicitatis, Anno Christi 203. Nonis Martii, gloriae immortalis palmam adeptarum.

ADMONITIO

IN MARTYRIUM SS. LEONIDIS, PLUTARCHI, etc.

1. Eusebius initio lib. 6. Historiae ecclesiasticae testatur, tam acerbam fuisse sub Severo imperatore adversus Ecclesiam persecutionem, ut ubique terrarum, praecipueque Alexandriae, eo tempore illustria visa fuerint martyria. Verum cum ea de antiquorum Martyrum Actis collectio, quam se fecisse pluribus in locis testatur, perierit, pauca nobis supersunt de his Martyribus, quae occasione Origenis lib. 6. Historiae suae inseruit

cap. 1. et sequentibus, quaeque huc proferre visum est, cum tanti thesauri vel minutiora fragmenta nobis quovis auro et lapillo pretiosiora esse debeant. In his autem proferendis, sicut et in omnibus, quae ex Eusebio sumus mutuati, Valesiana versione usi sumus.

2. Leonidis, qui primus hic memoratur, martyrium ad annum 203 refert Eusebius in Chronico. Ejus meminit etiam Martyrologium Romanum die 22. Aprilis. Plutarchi vero, Potamiaenae, ceterorumque, de quibus hic agitur, festum ad diem 28. Junii consignat: de quibus item alia Martyrologia eodem die agunt, quamvis eos variis diebus martyrium consummasse ex Eusebii narratione certum sit. *Heraidis* seu *Iraidis* nomen tribus diversis diebus in Graecorum Menaeis celebrari observat Valesius. Primo quidem die 5. Martii, secundo ubi dicitur catechumena die 5. Septembris, ac tertio tandem ubi virgo Aegyptiaca appellatur die 22. ejusdem mensis. Porro horum Martyrum necem ad annum circiter CCX. quo maxime efferbuit, praesertim Alexandriae, Severi persecutio, referri posse censemus.

Anno Christi circa 210.

MARTYRIUM SANCTORUM LEONIDIS, PLUTARCHI,

ET ALIORUM MARTYRUM ALEXANDRINORUM.

Ex Eusebio lib. 6. Hist. Eccles. cap. 1. et seq. Edit. Valesianae.

Ubique terrarum Martyres.

I. Porro cum Severus persecutionem adversus ecclesias excitasset, per omnes quidem ubique locorum ecclesias ab athletis pro pietate certantibus illustria sunt confecta martyria. Praecipue tamen Alexandriae increbuerunt, cum ex universa Aegypto ac Thebaide lectissimi pugiles eo tamquam in amplissimum Dei stadium deducerentur, et cujusque modi tormenta mortesque invicto animo perpessi, immortales a Deo coronas acciperent. Inter quos Leonides, qui Origenis pater fuisse dicitur, capite truncatus, supradictum filium admodum adolescentem reliquit, qui quanto animi impetu erga divinam fidem jam inde ab illa aetate fuerit affectus, non erit intempestivum paucis commemorare: praesertim cum ejus fama multis multorum hominum sermonibus celebretur.

Leonides pater Origenis, Martyr.

II. Quod si quis vitam illius viri accurate, et per otium velit litteris tradere, longa profecto oratione opus esset: idque argumentum proprium opus flagitaret. Verum nos in praesentiarum pleraque in compendium redigentes, pauca quaedam de illo, quoad fieri potest, brevissime referemus: partim ex quibusdam epistolis, partim ex sermonibus ejus discipulorum, qui ad nostram usque aetatem superstites fuerunt, comperta in medium afferentes. Origenis res, etiam a primis, ut ita dicam, incunabulis gestae, commemoratione dignae mihi videntur.

III. Igitur Severo annum imperii decimum agente, Alexandriae et totius Aegypti praefecturam obtinente Laeto, episcopatum vero ecclesiarum illarum post Juliani obitum, Demetrio [1] recens adepto: cum persecutionis ardentissimum flagraret incendium, atque innumerabiles martyrio coronarentur; Origenis animum adhuc admodum pueri tanta cupido occupavit martyrii, ut se periculis ipsis objiceret, et prosilire ultro atque irruere ad certamen gestiret. Jamque mors illi sine dubio proxima imminebat, nisi caelestis Dei providentia, plurimorum utilitati consulens, per matris ministerium impetum illius cohibuisset. Ac mater quidem primum verbis supplicando rogabat, ut materni affectus reverentia moveretur. Sed cum illum vehementius incitatum vidisset, ex quo patrem comprehensum in vinculis detineri intellexerat, (quippe post hac toto animi impetu ad martyrium ferebatur); abscondita omni

Innumerabiles Martyres.

Ingens Origenis desiderium patiendi.

1) Idem Euseb. lib. 5. cap. 22. ait, Demetrium Juliano successisse eodem anno, quo Victor Eleutherio Pontifici Romano suffectus est.

illius veste, domi manere invitum coegit. Igitur ille nihil aliud sibi relictum esse animadvertens, cum supra aetatem cupiditas intenderetur; quietis impatiens litteras ad patrem misit, quibus illum ad martyrium vehementissime cohortabatur, his inter cetera verbis eum admonens. Cave, mi pater, ne nostra causa sententiam mutes. Atque hoc primum puerilis ejus indolis, et sincerissimi erga divinam Religionem affectus specimen a nobis commemoratum sit etc. . . Proinde patri facessebat negotium, sciscitans ex illo quid sententia divinitus inspiratae Scripturae significaret. Ille vero coram quidem et in speciem puerum objurgabat, monens ne supra captum aetatis, neve ultra obvium et apertum Scripturae sensum quicquam requireret. Clam tamen apud se singulari gaudio perfusus, Deo bonorum omnium auctori gratias agebat maximas, quod se talis filii parentem efficere dignatus fuisset. Ac saepe numero dormientis pueri cubiculum ingressus, pectus ejus nudasse dicitur, et velut quoddam divini Spiritus sacrarium religiose illud deosculatus, semetipsum beatum ejusmodi sobole praedicasse. Haec et alia similia de Origene etiam tum puero referuntur [2] etc. **Patrem ad martyrium hortatur.**

IV. Philosophicae vitae exempla omnibus spectanda praebens (Origenes), plures ex discipulis ad imitationem sui merito provocavit; ita ut multi ex gentilibus, tum in omni genere doctrinae, tum in Philosophia praestantissimi, ejus se magisterio submitterent, qui cum fidem Christi sincere atque intimo mentis affectu ab ipso accepissent, persecutionis illius tempore inclaruerunt: usque adeo, ut quidam ex ipsis comprehensi, martyrio perfuncti sint. **Origenis discipuli Martyres.** Horum primus fuit Plutarchus [3], qui cum ad mortem duceretur, iterum hic de quo loquimur Origenes, dum Plutarcho ad extremum usque vitae terminum individuus adhaeret, parum abfuit quin ab illius occideretur civibus, utpote qui necis illius auctor fuisset. Verum divina providentia tunc quoque illum conservavit. **Plutarchus.** Post Plutarchum secundus ex Origenis discipulis Martyr fuit Serenus, qui fidem quam acceperat, igne examinatam ac probatam exhibuit. **Serenus.** Tertius ex eadem schola Martyr exstitit Heraclides, ac deinde quartus Heron: ambo securi percussi. Prior dum adhuc esset catechumenus, alter vero neophytus. **Heraclides. Heron** Praeter hos quintus ex eodem auditorio Christianae pietatis athleta victor renuntiatus est Serenus, priori illi cognominis: qui cum plurimos cruciatus fortissime pertulisset, tandem capite truncatus fuisse dicitur. **Serenus alter.**

V. Sed et ex mulierum numero Heraïs [4] quaedam, adhuc catechumena, per ignem, ut ipse alicubi dicit, baptismum [5] adepta, ex hac luce migravit. **Herais.** Septimus inter hos recenseatur Basilides, is qui celeberrimam illam Potamiaenam ad supplicium abduxit. **Basilides et Potamiaena.** Cujus quidem mulieris fama apud earum regionum incolas etiamnum pervulgata est: quippe quae pro castitate corporis, et pro virginitate, qua praecipue excelluit, conservanda, innumera adversus amatores certamina subierit, (nam praeter animi pulcritudinem, mirabilis quoque totius corporis venustas in ea efflorescebat) innumera etiam pro Christi fide pertulerit: tandemque post acerbissimos ac vel dictu ipso horribiles cruciatus, una cum matre Marcella igne consumta est. **Marcella.** Porro Aquila [6] (id enim judicis nomen fuit) cum eam toto corpore saevissime excruciasset, ad extremum interminatus ei esse dicitur, se illam gladiatoribus

2) Plura subjungit Eusebius de Origene, quae ejus ardens martyrii desiderium testantur; ut, cum Martyres non solum in vinculis, sed etiam cum post latam sententiam ad supplicium extremum ducerentur, salutabat et osculabatur. Plura ibi videsis. Immania etiam tormenta pertulit sub Decii persecutione, quae commemorat idem Euseb. hoc lib. 6. cap. 39.

3) Hic supra cap. 3. dicitur frater Heraclae, qui Demetrio in episcopatu Alexandrino successit.

4) A Rufino, Adone, et Notkero dicitur *Hera.* In Rufini editionibus pro *Hera* legitur *erat,* quod mendum ex codd. mss. corrigit Valesius in notis hic.

5) Baptismum martyrio suppleri nemo dubitat. Vulgo baptismus sanguinis dicitur, quem S. Cyprianus epist. 73. ad Jebaïanum, *gloriosissimum et maximum sanguinis baptismum* appellat.

6) Hic est qui cap. 3. hujus lib. 6. Eusebii dicitur Praefectus Aegypti, cum Origenes decimum octavum aetatis annum ageret.

violandam traditurum. At illa cum paullisper secum ipsa rem perpendisset, interrogata quid consilii caperet, ejusmodi fertur dedisse responsum, quod impium esse gentilibus videbatur.

VI. Protinus igitur judicis sententia damnatam, Basilides unus ex apparitoribus, ad supplicium abducit. Cumque vulgus eam vexare, et obscoenis verbis illudere ei conaretur; Basilides quidem eos qui contumeliam Virgini faciebant absterrens propellebat, multaque misericordiae et humanitatis erga illam praebebat indicia. Illa vero benignitatem hominis erga se libenter amplectens, *bono animo eum esse* jussit: *se namque post obitum salutem ipsius a Domino impetraturam* [7], *et collata in se beneficia brevi remuneraturam esse.* Haec cum dixisset, ferventi pice per varia corporis membra, ab imis pedibus ad ipsum usque capitis verticem, lente ac paullatim circumfusa, mortem constanti animo pertulisse memoratur. Et hujusmodi quidem certamen nobilissima virgo decertavit.

Basilidis mira conversio. VII. Brevi autem postea Basilides, cum ob nescio quam causam, a contubernalibus suis sacramento adigeretur, *nefas sibi esse* affirmavit *omnino jurare; quippe Christianum se esse, idque palam profiteri.* Illi primo quidem hominem jocari arbitrabantur; verum cum id constanter asseveraret, ad judicem perductus est, apud quem fidei suae constantiam professus, in vincula conjicitur. Cumque quidam in Domino fratres eum adiissent, et causam subitae illius atque insperatae conversionis interrogarent; dixisse fertur, *Potamiaenam, tertio post martyrium die, noctu sibi assistentem, coronam capiti suo imposuisse, dixisseque, se ipsius causa Dominum orasse, atque id quod petierat impetrasse; nec diu postea ipsum ad superos migraturum.* Post haec signaculo Domini a Fratribus accepto, postridie Christum gloriose confessus, capite truncatus est. Plures quoque alii ex Alexandrinis civibus, eodem tempore ad fidem Christi subito transiisse memorantur, quos scilicet Potamiaena in somnis apparens ad id faciendum [8] provocaverat. Verum de his hactenus.

7) Itaque Sanctos, etiam post mortem, pro vivis Deum deprecari, certa jam erat fidelium persuasio.

8) Sic habet Rufinus lib. 6. cap. 4. *assistens eis per visum, et coronas martyrii impetratas a Domino deferens.*

DE SANCTA POTAMIANA

VIRGINE ET MARTYRE ALEXANDRINA.

Exstat in historia Lausiaca Palladii episcopi Hellenopolis, cap. 3. brevis narratio martyrii sanctae Potamianae, quam a magno Antonio se didicisse beatus Isidorus ibi profitetur. Verum Potamiana, de qua hic agitur, sub Maximini vel Maximiani persecutione passa memoratur. Unde Cardinalis Baronius duas hujus nominis Martyres exstitisse putavit, quarum una senior sub Severo; altera vero sub Maximiano imperatore martyrium consummarit. At cum eadem fere omnino de posteriori in Palladii historia dicantur, quae de priori Eusebius scripserat, vix dubitamus eamdem omnino esse; cujus cum historiam sanctus Antonius suis discipulis retulisset, incaute Maximini vel Maximiani nomen, quod beatus ille pater non dixerat, Isidorus addidit. Certe Potamianae veteris historiam celeberrimam apud Aegyptios, et maxime vulgatam suo tempore fuisse refert Eusebius supra num. 5. Eusebii autem tempore vixit sanctus Antonius et ipse Aegyptius, immo et ipsemet Isidorus presbyter et Xenodochus ecclesiae Alexandrinae, atque sancto Athanasio notissimus, ut ex ipsomet Palladio constat, qui cap. 1. suae historiae ejusdem Isidori vitam exhibet. Verum ut ut sit, cum nec de sancti Antonii auctoritate, qui eodem tempore quo utraque Potamiana (si verum sit duas fuisse) Alexandriae potuit versari, nec de beati Isidori viri sanctis-

An duplex Potamiana.

simi bona fide dubitare liceat, Palladii locum proferimus, suum cuique ea de re judicium permittentes.

MARTYRIUM SANCTAE POTAMIANAE

VIRGINIS ALEXANDRINAE.

Ex Historia Palladii ad Lausium cap. 3.

I. Beatus ergo Isidorus Xenodochus, qui beatum Antonium convenerat, narravit mihi se ab eo audivisse rem dignam quae mandetur litteris. POTAMIANA quaedam puella formosissima, tempore Maximini [1] persecutoris, fuit ancilla cujusdam intemperantis et libidinosi, quam cum multum rogasset, et ei varia promisisset ejus dominus, eam non potuit decipere. Quo factum est ut is tandem furore percitus, eam traderet praesidi Alexandrino, qui erat eo tempore, tamquam Christianam, et quae tempora et Imperatores insectaretur maledictis propter persecutiones; pollicitus se ei magnam pecuniae vim daturum ob ejus calamitatem, dicens: Si ei persuaseris ut meo desiderio assentiatur, eam custodi nullo affectam supplicio. Quod si mansisset in ea quam ab initio ostenderat austeritate, rogavit ut ea supplicio affecta moreretur: Ne, dicens, viva meam irrideat intemperantiam. Potamiana ob castitatem accusatur ut Christiana.

II. Producta autem ante tribunal virgo fortis, diversis ad poenas sumendas comparatis instrumentis, corpore fuit excruciata, et adversus multas ac varias rationes mente, tamquam turris firma ac stabilis, resistebat. Inter instrumenta autem suppliciorum, crudelius quoddam ceteris tormentum ab eo qui tunc erat judex, inventum est. Jubet enim magnum lebetem pice repletum vehementissimo igne accendi. Cum bulliret ergo pix et valde arderet, conversus ad illam beatam saevus Praeses dixit: Abi, pare voluntati domini tui, alioqui, ut intelligas, jubeo te devolvi in lebetem. Illa vero respondit, dicens: *Absit ut sit judex adeo iniquus, qui me jubeat parere libidini et intemperantiae.* Ille itaque furore percitus, jubet eam exui et in lebetem injici. Illa vero vocem emittit dicens: *Per caput Imperatoris* [2] *quem tu times, si statuisti sic me supplicio afficere, ne jusseris me exui* [3], *sed jube me paullatim in picem ferventem dimitti, ut videas quantam mihi largitus est patientiam Christus quem tu ignoras.* Quae sic paullatim demissa spatio trium horarum [4], emisit spiritum, cum pix pervenisset ad ejus collum. In pice bullienti moritur.

1) In Heraclidis Paradiso, et in altera Palladii versione id *Maximiani* temporibus contigisse refertur. Graeci *Maximini et Maximiani* nomina saepius confundunt.

2) Quamvis ab ejusmodi loquendi modis multi Christiani abhorruerint, aliqui tamen eo usos fuisse etiam in aliis Actis legimus. Judaei vero nec per nomen Caesaris jurare, nec statuas ejus in urbem recipere volebant, ex Joseph. lib. 18. Antiquitat. cap. 10. et seq. Immo nec trophaea erigi patiebantur, quod in iis simulacra essent, imagines scilicet armis contectae, ex lib. 15. cap. 11.

3) In eodem libro Paradisi, loco horum verborum: *Ne jusseris me exui,* habetur: *Non simul totam, sed* etc.

4) In eodem libro Paradisi, *per unius horae spatium.* At in laudata superius versione, pix refrixisse dicitur. Unde fideles qui adstabant, viso tanto miraculo, confirmati sunt in fide. Nihil autem hic de Potamianae morte habetur.

ADMONITIO

IN EPISTOLAM SANCTI DIONYSII ALEXANDRINI,

DE PLURIBUS MARTYRIBUS ALEXANDRINIS.

1. Inter alia sacrae antiquitatis monumenta quae Eusebius Caesariensis historiae suae ecclesiasticae inseruit, exstat insigne fragmentum episto-

Martyres Alexandriae.

lae sancti Dionysii Alexandrini episcopi ad Fabium, seu (ut scribit Rufinus cum aliquot codd. mss. etiam graecis a Valesio relatis), Fabianum, Antiochenum episcopum, ubi multa praeclara refert, tum de sanctis Martyribus qui in populari tumultu paullo ante Philipporum imperatorum necem, tum etiam de iis qui anno sequenti, promulgata jam immani Decii persecutione, in urbe Alexandrina mortem subierunt. Ejus autem sanctissimi viri narrationem, qui ea quae coram viderat scripsit, prout ab Eusebio refertur lib. 6. hist. capp. 41 et 42. ex editione Valesiana proferimus.

Sub duplici persecutione.

2. Porro etsi ex praedicta sancti Dionysii epistola certum sit Metram, Quintam, Apolloniam et Serapionem in populari seditione adversus Christianos concitata interemtos fuisse; cum tamen paullo post subsecuta sit Decii persecutio, in qua, ut jam diximus, ceteri Martyres in ea epistola memorati vitam finierunt; omnes fere Martyrologiorum scriptores eorum omnium mortem ad Decii imperium retulere. Unum tamen circiter annum inter primorum et aliorum necem intercessisse sanctus Dionysius expressis verbis affirmat, tam apud Eusebium, quam apud Rufinum lib. 6. hist. cap. 30. ubi iste primae persecutionis incentorem fuisse refert quemdam daemonis ministrum, qui in civitate Alexandrina dicebatur *Divinus,* qua voce non hujus viri nomen, sed professionem designari certum est.

Tempus Martyrii.

3. Ex dictis patet, horum Martyrum necem qui in priori persecutione passi sunt, ad extremum Philipporum imperii annum referendam esse, id est annum Christi CCXLIX. ceterorum vero qui Decii edictis animadversi sunt, ad annum sequentem, scilicet CCL. Quibus vero diebus eorum omnium festivitates recolantur, in notulis ad textum infra monebimus.

Anno Christi 249 et 250.

EPISTOLA S. DIONYSII ALEXANDRINI

EPISCOPI AD FABIUM ANTIOCHENUM.

DE MARTYRIO SANCTORUM METRAE, APOLLONIAE,

ET PLURIMORUM ALIORUM.

Apud Euseb. lib. 6. Hist. Eccles. capp. 41 et 42.

Persecutio popularis.

I. Nequaquam ex Imperatoris edicto persecutio coepta est, quippe quae integro anno anteverterat. Etenim infaustus quidam vates ac poeta, quisquis ille fuit, commoverat jam antea atque incitaverat adversus nos gentilium turbas, ad innatam genti superstitionem animos eorum incendens. Ab hoc igitur homine stimulati, omnemque ad patranda scelera licentiam nancti, hanc solam pietatem, cultumque daemonum suorum existimabant, si caedibus adversus nostros saevirent.

Metra lapidibus obrutus. **Item et Quinta.**

II. Primum itaque senem quemdam, METRAM [1] nomine, correptum impia verba proferre jubent. Quod cum ille abnueret, fustibus hominem verberantes, et acutis arundinibus vultum ejus oculosque pungentes, deductum in suburbium lapidibus obruerunt. Post haec fidelem quamdam mulierem, QUINTAM [2] nomine, ad idoli templum perductam, adorare illud coegerunt. Quod cum illa aversaretur atque exsecraretur, constrictis pedibus eam per totius civitatis vicos aspero silice constratos rapientes, saxis illisam molaribus, flagris insuper verberantes, ad suburbium itidem abducunt; ibique lapi-

1) *Metra* seu, ut ex Rufino vulgo a Latinis dicitur, *Metranus*, colitur in Martyrologiis die 31. Januarii. Ecclesiam ipsius nomini dicatam Alexandriae exstitisse notat Bollandus ex vita S. Johannis Eleemosynarii c. 11. quae exstat apud eumdem Bollandum die 23. Jan.

2) Alii Cointa, graece *χοίντα*, ejus nomen varie a variis scribitur. De ea Baronius et Bollandus cum Martyrologiis; die 8. Februarii.

dibus interficiunt. Omnes deinde uno impetu in domos Christianorum irruere coeperunt; et quos quisque sibi vicinos noverat, eos ilico properantes agebant, spoliabant ac diripiebant: ea quidem quae maxime pretiosa essent in sinum suum congerentes, viliora autem et lignea quaeque disjiciebant, ac per vias concremabant; captae ab hostibus urbis speciem atque imaginem exhibentes. Fratres vero declinabant, et subducebant se fuga, ac direptionem bonorum suorum perinde ac illi, de quibus Paulus testificatus est, cum gaudio exceperunt. Nec eorum quisquam, quod equidem sciam, nisi fortasse unus aliquis, in illorum manus incidens, hactenus quidem Deum negavit.

III. Sed et admirandam illam provectae jam aetatis virginem Apolloniam [3] tunc comprehenderunt, et maxillas quidem ejus verberantes, cunctos ei dentes excusserunt. Accenso autem extra urbem rogo, minabantur vivam se illam combusturos, nisi una cum ipsis impia verba pronuntiaret. At illa veniam deprecari paullisper visa, atque interim dimissa, celeriter in ignem insiliit, et conflagravit. Praeterea Serapionem [4] quemdam, cum in aedibus suis deprehendissent, acerbissimis tormentis excruciarunt, et membris omnibus confractum, ex coenaculo praecipitem dejecerunt. Porro nusquam, non per viam publicam, non per angiportus incedere, aut noctu aut interdiu nobis licebat; cum omnes ubique et assidue clamitarent: Quicumque impia illa verba proferre abnuisset, eum ilico trahendum esse, et flammis ultricibus absumendum. Et haec quidem diutissime viguerunt ad hunc modum. Secuta deinde seditio et bellum civile miseros excipiens, crudelitatem qua in nostros grassati fuerant, in ipsos mutuo convertit. Ac nos quidem paullum respiravimus, dum illorum cessaret furor.

Apolloniae fortitudo.

Serapion ex coenaculo dejectus.

IV. Sed continuo imperii illius erga nos benignissimi [5] mutatio nobis nuntiata est et gravissimus nobis minarum terror intentabatur. Jamque aderat edictum imperatoris (Decii) illud ipsum fere quod a Domino nostro praedictum est, horrificum ac terribile exhibens, adeo ut ipsi etiam Electi, si fieri posset, scandalum paterentur. Omnes certe mirum in modum exterriti sunt; ac multi quidem ex illustrioribus, prae metu statim occurrerunt. Alii qui rem publicam administrabant, ipsa actuum suorum necessitate pertracti veniebant; alii a notis et familiaribus adducebantur, et nominatim citati, ad impura et profana sacrificia accedebant: nonnulli quidem pallidi ac tremebundi, quasi non sacrificaturi, sed ipsi potius victimarum loco idolis immolandi essent; adeo ut a circumstante multitudine deriderentur, quippe qui palam omnibus ostenderent, se tum ad moriendum, tum ad sacrificandum pusillo animo esse. Alii vero promtius ad aras accurrebant, audacter affirmantes numquam se antea Christianos fuisse. De quibus verissime praedixit olim Dominus, ejusmodi homines aegre salutem consecuturos. Ceteri autem partim alterutros eorum quos diximus sequebantur, partim se in fugam dabant, partim comprehendebantur. Ex quibus nonnulli cum usque ad vincula et custodiam progressi essent, quidam etiam plusculos dies in carcere perstitissent, prius tamen quam in judicium inducerentur, fidem ejurabant. Nonnulli vero cum aliquamdiu tormenta fortiter sustinuissent, ad reliqua quae intentabantur supplicia animos desponderunt.

Persecutio Decii saevissima.

Matth. 24, 24.

Multi labuntur.

V. Verum beati illi ac stabiles columnae Domini, ab ipso confirmati, et fidei suae robori congruentem, et ex aequo respondentem vim atque constantiam nancti, admirabiles regni illius testes effecti sunt. Quorum Julianus [6] vir podagrae doloribus constrictus, qui nec stare poterat nec incedere:

3) Apolloniae nomen etiam apud Latinos celebre: cujus festum agunt die 9. Febr.

4) Ejus natalis dies in Martyrologiis notatur 14. Novembris. Exstabat Alexandriae ecclesia ipsius nomini dicata, cujus meminit S. Epiphanius haeres. 69. n. 2.

5) Cum scilicet Philippis imperatoribus Christianis, aut certe erga Christianos propensissimis, Decius successit, de cujus saevitia in Praefatione egimus.

6) Julianus cum Euno et Besa memorantur in Martyrologiis Latinis die 27. Februarii. In Menaeis autem Graecorum, omisso Besa, Juliani et Cronionis festum die 30. Octobris recolitur. Eulogius Alexandrinus Patriarcha S. Juliani Basilicam restauravit, uti legitur in Prato spirituali cap. 146.

Alii fortiter occumbunt.

una cum duobus aliis qui ipsum portabant, adductus est. Horum alter statim negavit; alter nomine Cronion, qui Eunus cognominabatur, necnon et senex ipse Julianus, cum Christum confessi essent, per universam urbem, quae quidem, ut nostis, maxima est, camelis insidentes, flagris sublimes verberati, tandem ardentissimo igne circumfusa totius populi multitudine consumti sunt. Miles vero qui ipsis, dum ad supplicium ducerentur, adstabat, et contumelias inferentes propulerat, Besas nomine, conclamante adversus eum populo, in jus adductus est; ubi fortissimus Dei pugnator, cum in magno illo pro pietate certamine strenue se gessisset, securi percussus est. Alius item oriundus ex Libya, et vocabulo et divina benedictione vere Macar [7], cum a judice omnibus modis sollicitatus ut Christum negaret, flecti numquam potuisset, vivus comburitur. Post hos Epimachus [8] et Alexander, cum post diuturnum carceris horrorem in quo vincti permanserant, ferreos ungues, flagra ac mille dolorum genera pertulissent, vivae calcis incendio etiam ipsi colliquefacti perierunt.

Item et sanctae mulieres.

VI. Eumdem cum ipsis exitum sortitae sunt quatuor mulieres. Ammonarium [9] quidem virgo sanctissima, propterea cum a judice diutissime torta fuisset, ingenti cum pertinacia, quod palam praedixerat, nihil eorum quae judex jusserat prolaturam se esse: pollicitationem suam exsecutioni mandans, ad supplicium abducta est. Residuae vero, Mercuria scilicet, anus in primis veneranda, et Dionysia plurimorum quidem liberorum mater, sed quae pignora sua minori quam Dominum caritate complexa est; et alia rursus Ammonarium, cum Praefectum jam puderet eas ulterius incassum torquere, et a feminis superari, gladio caesae sunt, nullis prius tormentis subditae. Etenim earum princeps et antesignana Ammonarium, pro omnibus tormenta pertulerat.

Item alii.

VII. Heron [10] etiam et Ater, et Isidorus Aegyptii, cumque illis Dioscorus puer annos circiter quindecim natus judici oblati sunt. Et cum judex primum ante alios adolescentem Dioscorum, partim sermonibus ut flexibilem decipere, partim tormentis, ut mollem ac tenerum cogere tentavisset: ille nec persuasionibus cessit, nec tormentis. Reliqui crudelissime verberati, cum cruciatus fortiter sustinuissent, igni etiam ipsi sunt traditi.

Dioscorus adolescens.

Dioscorum vero qui in omnium conspectu inclaruerat, et qui ad omnia interrogata sapientissime responderat, admiratus judex dimisit, spatium se illi ad poenitentiam concedere affirmans ob aetatis infirmitatem. Et nunc nobiscum versatur divinus Dioscorus, in majus ac diuturnius certamen reservatus. Sed et Nemesion [11] quidam, etiam ipse Aegyptius, primum quidem falso accusatus fuerat, tamquam socius et contubernalis latronum. Postea vero cum apud Centurionem hanc calumniam, a se utique alienissimam, depulisset, delatus quod Christianus esset, ad Praefectum vinctus adducitur. At ille iniquissimus judex, postquam eum duplo gravioribus quam reliquos latrones tormentis ac verberibus affecisset, inter latrones jussit incendi. Et sic vir beatissimus similitudine Christi honoratus est.

Milites.

VIII. Porro universus simul militum manipulus, Ammon [12] scilicet,

7) Graece *Μάκαρ*, latine *Beatus*. Ejus nomen Latini in Martyrologiis die 8. Decembris celebrant.

8) Eorum natale Martyrologium Romanum cum aliis Latinis refert ad diem 12. Decembr.; Graeci ad diem 31. Oct. Epimachi vero translationem Constantinopolim 11. die Martii. An vero *Epimachus* hic memoratus, is sit qui die 10. Maii cum Gordiano Romae colitur, incertum est.

9) Utraque Ammonarium cum Mercuria et Dionysia memorantur in Martyrologiis die 14. Decembris, sed Ater a Baronio *Arsenius*, a Rufino *Arsinus* appellatur; Graecus tamen textus habet *ἀτὴρ*, quamvis apud Syncellum et Nicephorum dicatur *ἀςὴρ*. Photius in Bibliotheca cod. 119. Isidorum Pierii celebris Alexandrinae Scholae magistri fratrem germanum atque in martyrio collegam fuisse refert. In fine tamen monet, quod etsi nonnulli tradiderint Pierium martyrio vitam finiisse, alii ipsum post sedatam persecutionem Romae vitam transegisse dicant.

11) Nemesius dicitur in Martyrologio Romano, ubi, et in aliis Latinis Martyrologiis die 19. Novembris memoratur.

12) Et hos quinque Martyres Latini in Martyrologiis recolunt die 20. Decembris.

ZENO; PTOLEMAEUS et INGENUUS, cumque illis senex THEOPHILUS, ante praetorium stabant. Et cum quidam ob Christianam religionem in judicium inductus, jamjamque negaturus Christum videretur, illi adstantes dentibus stridere, vultu innuere, manus extendere, ac totius simul corporis motus gestusque edere coeperunt. Cumque omnium in se oculos convertissent, priusquam ab aliquo comprehenderentur, ipsi ad subsellium [13] accurrentes, Christianos se esse professi sunt. Quo facto Praefectus et assessores qui in consilio aderant, metu perterriti sunt. Ac rei quidem ipsi ad ea quae perpessuri erant, promtissimi et confidentissimi cernebantur. Judices autem ipsi contremiscebant. Isti igitur ex praetorio ovantes processerunt; exsultantes ob fidei confessionem, cum Deus per ipsos gloriose triumpharet.

IX. Sed et alii complures per oppida et vicos a gentilibus discerpti sunt, ex quibus unum exempli gratia commemorabo. ISCHYRION [14] mercede conductus procurator erat cujusdam magistratum gerentis. Hic ab eo cujus rem procurabat, jussus idolis immolare, cum minime obtemperaret, primum injuria affectus est. Postea cum in eadem sententia perstaret, variis ab eodem vexatus est contumeliis. Quae omnia cum patienter sustineret, ille praegrandi sude correpta, transfixum per media viscera hominem interfecit.

Plures Martyres in vicis et oppidis.

X. Jam quid opus est commemorare multitudinem eorum, qui in montibus ac per solitudinem oberrantes, famae et siti, frigore ac morbis, et latronum aut bestiarum incursu oppressi interiere? Ex quibus hi qui superfuerunt incolumes, testes sunt electionis illorum atque victoriae. Unicum duntaxat facinus ad declarandam rei veritatem hic adjiciam. CHAEREMON [15] erat quidam grandaevus Nili [16] urbis episcopus. Hic una cum conjuge in Arabicum [17] montem fuga delatus, non ulterius reversus est. Et Fratres quamvis accurate omnia perscrutati, nec ipsos post hac, nec ipsorum cadavera reperire potuerunt. Porro multi in Arabico illo monte a barbaris Saracenis capti, et in servitutem redacti sunt. Ex quibus alii soluto ingenti pretio vix tandem redemti, alii nondum hactenus redimi potuerunt.

Item plures in solitudinibus.

XI. Atque haec non frustra, frater carissime, a me commemorata sunt; sed ut scias quae et quam gravia nobis mala contigerint. Quae profecto melius intelligunt ii qui magis experti sunt .... Ceterum hi divini Martyres, qui nunc assessores sunt Christi et regni illius consortes ac judicii participes una cum ipso judicaturi, dum hic apud nos essent, quosdam e Fratribus lapsos, et idolis sacrificasse convictos, susceperunt, et conversionem illorum ac poenitentiam cernentes, cum judicassent eam placere posse illi qui peccatoris poenitentiam mavult quam mortem, eos admiserunt et collegerunt, atque in coetum suum receperunt: et in orationibus ac cibo cum iisdem communicarunt.

13) Locus in quo rei interrogabantur.

14) *Schyrionem* post Rufinum appellat Usuardus. Alii *Chyridionem.* Eusebii praeferenda est auctoritas. Ejus festum in Martyrologio Romano die 22. Dembris habetur.

15) Eum cum pluribus aliis Martyribus celebrant Martyrologia eodem die 22. Dec.

16) Nilus sive Nilopolis urbs Aegypti, in occidua Nili fluminis ripa inter Memphim ad Boream et Herculis urbem in meridiem, ubi Nili templum celebre. Ibi postea Sedes episcopalis erecta, quae in tabulis Labbeanis Metropolitano Oxyrinceno Arcadiae, sive Mediae Aegypti subjecta dicitur.

17) Hujus montis Herodotus meminit, ut notat Valesius, qui a Ptolemaeo, et aliis Troicus dicitur.

ADMONITIO

IN PASSIONEM S. SATURNINI

EPISCOPI TOLOSANI ET MARTYRIS.

1. Tolosa, Galliae civitas multis titulis clara, atque in metropolim a Johanne vigesimo secundo summo Pontifice erecta, primum antistitem ha-

Acta unde sumta.

buit sanctum Saturninum, quem anno circiter CCXLV. in Gallias advenisse credunt. Hic post quinquennium ejus civitatis institutus Episcopus, aliquanto post tempore ibidem gloriosum martyrium consummavit. Ejus Acta sincera ex codice Fossatensi, qui ad annos 900 accedit cum multis aliis codd. mss. Surianaque editione collata proferimus: quorum auctor etsi rebus gestis non interfuerit, cum tamen paullo post, id est quinquagesimo inde anno, ut habet codex Fossatensis, haec scripserit, integram fidem meretur. Quae vero de ejusdem beati Martyris translatione in iisdem Actis referuntur, videntur esse priori narrationi adsuta circa saeculi quinti initium, quippe non longe post obitum beati Exsuperii episcopi Tolosani.

Confirmantur ex antiquis scriptoribus.

2. Gregorius Turonensis episcopus lib. 1. historiae Francorum cap. 30. asserens aliquot episcopos in Gallias sub Decii tempore accessisse, Gratianum scilicet Turones, Trophimum Arelatem, Paulum Narbonam, Saturninum Tolosam, Dionysium Parisios, Stremonium Arvernos et Martialem Lemovicas; ex quibus Dionysium et Saturninum martyres obiisse dicit: ita laudat sancti Saturnini Acta, quasi horum omnium antistitum missiones in his contineantur: idque nonnullis viris doctis in nuperis de missione sancti Dionysii Parisiensis controversiis persuasum fuit. At certum est eo loci nihil aliud voluisse Gregorium, quam ex Actis sancti Saturnini, ubi sancti hujus Martyris tempus missionis expressum habetur, aliorum quoque episcoporum memoratorum, quos aliunde cum Saturnino in Gallias adventasse existimabat, aetatem deducere. Id autem patet ex loco Actorum, quem ipse Gregorius ibidem profert, in quo de aliis praeter Saturninum episcopis nulla penitus mentio habetur. *Hujus,* inquit, *tempore septem viri Episcopi ordinati in Gallias missi sunt*, *sicut historia passionis sancti martyris Saturnini denarrat. Ait enim:* (verba passionis refert quae tempus, non hos Episcopos designant) *Sub Decio et Grato Consulibus*, *sicut fideli recordatione retinetur*, *primum ac summum Tolosana civitas sanctum Saturninum habere coeperat Sacerdotem.* Deinde narrationem suam prosequitur Gregorius: *Hi ergo missi sunt* etc. De ejusdem sancti Saturnini miraculis agit idem auctor lib. 1. de gloria Martyrum cap. 48.

3. Circa idem Gregorii tempus beati Saturnini laudes carminibus celebravit Venantius Fortunatus lib. 2. carminibus 8. et 9. ubi de ejusdem sancti viri martyrio et sepultura eadem omnino refert, et quae in ejus Actis habentur, qua in re Sidonium Apollinarem Arvernorum episcopum imitatus est, qui lib. 9. epistola 16. ad Firminum de sancto Saturnino haec habet, postquam pollicitus est se nonnisi de sanctis Martyribus carmina ulterius editurum.

E quibus primum mihi psallat hymnus,
Qui Tolosatem tenuit cathedram,
De gradu summo capitoliorum
Praecipitatum.

Quem negatorem Jovis ac Minervae,
Et crucis Christi bona confitentem,
Vinxit ad tauri latus injugati
Plebs furibunda.

Ut per abruptum bove concitato
Spargeret cursus lacerum cadaver,
Cautibus tinctis calida soluti
Pulte cerebri.

Et liturgiis.

4. Memoriam ejusdem beati viri celebrem semper in Ecclesia fuisse praeter Martyrologia testantur antiquae Liturgiae, in quibus singularis de beato Saturnino Missa occurrit. In Missali Gothico, quod ex Thomasio edidit noster domnus Johannes Mabillonius lib. 3. Liturgiae Gallicanae, Saturninus, *conclamantissimus testis nominis divini* appellatur, *quem turba gentilium cum impulit e fano*, *intulit caelo.* Ibidem *ex partibus Orientis in urbem*

Tolosatium destinatus dicitur, quem tamen Fortunatus lib. 2. carm. 9. ex Romana urbe advenisse scribit. Verum utraque opinio stare potest, quamquam Missalis praeferenda videtur auctoritas non ob antiquitatem tantum, verum etiam, quod in Narbonensi provincia, intra quam tunc civitas Tolosana continebatur, in usu fuerit. Non minus in Hispania quam in Gallia solemne erat sancti Saturnini festum, ut ex celeberrimo Mozarabum Missali patet, ubi in Missa, quae de eo sancto Antistite habetur, ejus passionis tota series eodem modo, ac in ejus Actis, enarratur. Eadem Acta metrice in hymno Breviarii eorumdem Mozarabum referuntur.

5. Quo anno Saturninus mortem oppetierit, incertum est. Ipsum *Decio et Grato consulibus*, id est, anno CCL. Episcopum Tholosae datum fuisse Acta testantur; at quamdiu ibi moratus fuerit, non explicant. Ejusdem sancti Martyris memoriam vulgata Martyrologia celebrant die 29. mensis Novembris, qua etiam die in Sacramentario Gregoriano *sancti Saturnini martyris natale* recolitur, quem tamen alium esse a nostro Saturnino certum est, utpote qui in Missali Gelasiano, ac in nonnullis codd. mss. Sacramentarii Gregoriani, Chrysanto, Dariae aliisque Martyribus Romanis adjungitur. Et quidem hac ipsa die Saturninum, qui sub Maximiano imperatore cum Sisinnio diacono Romae passus dicitur, Martyrologia vulgata celebrant. Cujus Saturnini tumulum, qui in via Salaria exstabat, sanctus Damasus Papa versibus exornavit, quos inter alia ejus Pontificis opuscula Romae edidit Martius Milesius Sarazanius, carmine 25. In duobus tamen codd. mss. abbatiae Corbeiensis, quibus Hugo Menardus pro editione ejusdem Sacramentarii usus est, atque sub nomine Rotradi et Ratoldi designavit, sanctus Saturninus Tolosatium episcopus celebratur, ut idem Menardus in notis observat p. 188. **Tempus passionis.**

PASSIO SANCTI SATURNINI

EPISCOPI TOLOSANI ET MARTYRIS.

Post annum Christi 250.

Ex compluribus codd. mss.

I. Si eorum virorum beatissimas passiones debita admiratione veneramur, quos procul a sedibus nostris, non tantum remotarum immensitate terrarum, verum etiam marinorum quoque fluctuum interpositione discretas, famae deferentis officio et audimus, et credimus felici martyrio consecratos; atque illos dies, quibus in Dominici nominis confessione luctantes, beatoque obitu regnis caelestibus renascentes, ejusdem Domini laudem, cujus in decertatione viribus adjuvati post victoriam coronantur, vigiliis, hymnis ac Sacramentis etiam solemnibus honoramus, ut eorum patrocinia atque suffragia in conspectu Domini orando quaeramus, honorando mereamur: qua sanctum istum diem solemnitate venerabimur, quibus gaudiis excolemus, in quo vir beatissimus Saturninus, episcopus Tolosanae civitatis et martyr, in eadem civitate geminatam [1] coronam, Deo largiente, promeruit, et de sacerdotii dignitate, et de honore martyrii? ut quem jam venerabilem vita fecerat, etiam passio consecraret. **Sancti celebrandi.**

II. Tempore illo quo post corporeum Salvatoris Domini nostri Jesu Christi adventum, exortus in tenebris Sol justitiae, splendore fidei illuminare occidentalem plagam coeperat, postquam sensim et gradatim in omnem terram Evangeliorum sonus exivit, parique progressu [2] in regionibus nostris, Apostolorum praedicatio coruscavit; cum rarae in aliquibus civitatibus ecclesiae paucorum Christianorum devotione consurgerent; sed nihilominus crebra miserabili errore gentilium nidoribus foetidis in omnibus locis templa fuma-

1) Unus cod. Germ. *gemmatam.*
2) Cod. unus Germanensis habet: *grandique processu*, alii quinque codd. *tardoque progressu.*

rent: ante annos L. sicut actis publicis [3], id est, Decio et Grato [4] Consulibus, sicut fideli recordatione retinetur, primum et summum Christi Tolosa civitas sanctum Saturninum habere coeperat Sacerdotem. Cujus fide atque virtute eorum, qui in urbe eadem colebantur, daemonum coeperunt cessare vaticinia, commenta nudari, artes detegi, omnisque illorum apud gentiles potentia, omnisque fallacia, Christianorum fide crescente, decrescere. Cumque supradicto Episcopo ad ecclesiam id temporis parvulam juxta capitolium, quod inter domum suam et domum Dei erat, frequens itus esset ac reditus; sancti viri praesentiam sustinere fallax daemonum turba non potuit: et ut erant muta simulacra nonnullis adumbrata phantasiis [5], ad sacrilega obsequia et sollicita consulentium vota coeperunt in silentio permanere.

Saturninus primus Episcopus Tolosae.

III. Cuncti itaque sacrilegae superstitionis antistites consulentes tanta rei novitate permoti, inter se invicem quaerere, unde in numina sua venisset inusitata tantis temporibus taciturnitas: quisnam semper ista garrula oracula [6] clausisset, ut nec invocantium precibus excitata, nec fuso cruore taurorum, et tantis hostiis delinita, aliquod consulentibus afferre responsum aut irata, aut absentia denegarent: audiunt a quodam Religionis nostrae inimico, novam nescio quam surrexisse sectam superstitioni gentilitatis inimicam, quae Christiana appellatur, et in deorum suorum excidium niteretur. Hujus etiam fidei esse episcopum Saturninum, cujus crebro juxta capitolium [7] transitu, ad conspectum viri illius exterrita deorum suorum ora siluissent, nec facile posse reserari, nisi episcopum illum mors maturata subtraheret. O infelix error, et caeca dementia! Audiunt diis hominem esse terrori; et a delubris atque a sedibus suis daemones ad transitum ipsius exsulare non solum audiunt, sed etiam intelligunt. Et hunc virum adoratis sibi idolis etiam sine praemissa interminatione terribilem, interficere potius quam honorare malunt miseri: non considerantes, quod nullum magis quam illum colere deberent, cujus servi suis numinibus imperarent. Quid enim stultius, quam timere metuentes; et illum qui dominatur dominantibus non timere?

Obmutescunt oracula.

IV. Inter haec ergo conquirentium et stupentium studia, cum magna fuisset hominum multitudo congregata, et omnes studiosius vellent, parato ad victimam tauro, etiam certi aliquid de his quae dicebantur agnoscere, et deos suos litatione tam ingentis hostiae vel reducere cuperent, vel propitiare [8]: ecce ipsum Saturninum, ad officium solemne venientem, unus ex illa malignantium turba eminus agnoscit, et dicit: En ipsum adversarium cultibus nostris, novae religionis signiferum, qui destruenda praedicat templa, qui deos nostros daemonum appellatione condemnat, cujus postremo praesentia consueta nos prohibet obtinere responsa. Itaque quia ipsum nobis opportuno in tempore debitus ipsi finis exhibet, nostram pariter, deorumque nostrorum vindicemus injuriam, quos jam nunc compellentibus nobis, aut sacrificando placet, aut moriendo laetificet. Ad tam sacrilegae vocis impulsum, omnis sanctum virum insanientium turba circumdat, ac presbytero uno ac duobus diaconibus, qui obsequiis ejus adhaeserant, per fugam lapsis, ad capitolium solus attrahitur; et cum immolare daemoniis cogeretur, clara voce testatur: *Unum et verum Deum novi. Huic laudis hostias immolabo. Deos*

Sanctus apprehenditur.

3) Supplendum fortassis, *continetur.* Plures codd. habent, *ante annos satis plurimos.* In aliis, *ante annos plures.* Cod. Fossat. antiquissimi lectionem retinuimus, in quo haec verba, *ante annos* L, nitide exarata sunt, haec ista sequebantur, *subtis plurimis;* supra quae haec verba, *sicut Actis publicis,* primaria, aut certe aequali manu inserta sunt.

4) Cod. 1. German. *sub Decio et Germanico.* Conch. vero, *sub Decio Germanico et Grato.*

5) Sic cod. Fossat. et Colbert. At Surius cum aliquibus mss. *nullis.* Unus autem German. *in illis adumbrata fantasiis.*

6) Surius, *ita garrula ora clausisset.*

7) In praecipuis imperii civitatibus capitolia fuisse obvia exempla probant: immo fortasse non temere quis assereret, praecipuum loci templum, etiam in oppidis, *capitolium* communi usu appellatum fuisse. Carthaginis Capitolium laudat S. Cyprianus in lib. de Lapsis; alii auctores alia memorant in variis urbibus. Videsis Baron. in notis ad Martyrolog. d. 29. Novembr.

8) Codd. mss. habent *probare.*

vestros daemones scio: quos incassum non tam hostiis pecudum, quam animarum vestrarum mortibus honoratis. Quomodo autem vultis ut ego eos timeam, a quibus, ut audio, dicitis me timeri?

V. Ad hanc sancti Episcopi vocem, omnis ille sacrilegae multitudinis tumultus incanduit, tauroque illo qui fuerat victimae praeparatus, fune lateribus ipsius circumacto, et post terga demisso, ad ministerium suae crudelitatis utuntur. Postrema enim parte funis illius, quae ad posteriora tauri ipsius defluebat, sancti viri pedes inligant, actumque stimulis acrioribus taurum de superiori capitolii parte in plana praecipitant. Nec mora: inter primos descensus ipsius gradus, capite colliso, cerebroque excusso, et omni membrorum parte corpore lacerato, dignam Deo animam Christus excepit; ut quam pro nomine suo fideliter dimicantem, suppliciis furor gentilis extorserat, suis post victoriam laureis coronaret [9]. Exanime tamen corpus neque obnoxium jam ullius injuriae, usque ad eum locum, tauro furente, perductum est, ubi fune disrupta, tumulariam [10] eo tempore meruit sepulturam. Nam paucis id temporis Christianis, ipsisque, propter furorem gentilium, sancti viri corpus humare metuentibus, duae tantum mulierculae, sexus infirmitatem fidei virtute vincentes, et viris omnibus fortiores, et sui Sacerdotis exemplo, credo, ad tolerantiam passionis animatae, beati viri corpus ligneo feretro immissum, quam maxime in proximo loco, coactis apte scrobibus, condiderunt: ut venerandas sibi sanctas reliquias, non tam sepelire, quam abscondere viderentur: ne forte sacrilegae mentis homines, si aliquid conditi corporis tumulo viderent honoris adhiberi, effossum statim corpus, in frustra discerperent, et eriperent etiam ipsam tenuem sepulturam [11]. Occiditur.

VI. Mansit aliquamdiu sub vili caespite, omnibus quidem inhonorum, sed honoratum a Deo Martyris corpus: donec sanctus Hilarius [12], post multum temporis in Tolosana urbe Episcopus ordinatus, de antecessoris sui obitu instructus et merito, effossa usque ad ipsum sepulcrum ligneum terra, sanctas veritus commovere reliquias, transvolutionem desuper multo latere [13] diligenter exstruxit, basiliculam etiam admodum parvulam vilibus lignis * ad locum tantum arationis adjecit; abscondendo videlicet Martyris corpus, ne perfidi homines effossum eum deriperent. Procedente dehinc tempore, cum multorum ad basiliculam illam fideliter a saeculo recedentium pro solatio propter corpus Martyris quiescentis deferrentur exsequiae, et locus omnis tumulatorum corporum multitudine fuisset impletus; sanctus Silvius [14] episcopatum supradictae urbis indeptus, pulcram et speciosam basilicam magnis sumtibus parans ad venerandi Martyris transferendas illuc reliquias, ante consummationem coepti operis recessit e saeculo. Post cujus obitum sanctus Exsuperius [15] in summum sacerdotium cooptatus, vir absque ullius praecessorum injuria, absque ullius qui id temporis ecclesias regere videbantur invidia, non solum nulli secundus, verumetiam ipsi beato Martyri virtutum meritis comparandus, basilicam quam decessor suus fideliter inchoaverat, instantissime consummavit, et feliciter dedicavit [16]. Qui cum transferre illuc sancti Martyris reliquias, non pro sua incredulitate, sed pro ipsius honore dubitaret; admonitus per quietem est, ne infideliter negligeret, quod fide-

Basilica ipsi dicata.

* al. *tignis.*

9) Hic desinit unus e codd. nostris mss.

10) Sur. *tumultuariam.*

11) In uno e nostris codd. mss. hic ponitur clausula, *Gratias Deo omnipotenti, qui coronavit Martyrem suum in pace, cui est honor et gloria in saecula saeculorum. Amen.* Deinde sub titulo: *De ejus translatione. In diebus illis, mansit aliquamdiu* etc. Quae sequuntur prioribus Actis postmodum adjecta videntur.

12) In catalogo episcoporum Tolosanorum Hilarius beato Saturnino subjungitur; sed nihil de ejus aetate certum habetur. Vide Bollandian. tomo 5. Maji die 21. p. 11.

13) Surius cum aliquot mss. *labore.*

14) Non magis quam ejus decessor Hilarius, nobis notus est Silvius.

15) Hujus Exsuperii laudes vide apud Hieronymum epist. ad Rusticum monachum et in altera ad Furiam. Ipsi etiam idem S. Doctor commentarios in Zachariam prophetam nuncupavit. Eidem Exsuperius Innocentius I. Papa egregiam epistolam scripsit, quae multa ecclesiasticae disciplinae capita, et sacrorum librorum canonem continet.

16) De basilica in ejusdem Sancti Martyris honorem a Launebode ejusque uxore constructa, agit Fortunatus lib. 2. carm. 9.

liter credidisset; nullam fieri vel diminutione [17] cinerum, vel commotione membrorum spiritibus injuriam: quia manifesta res esset hoc Martyribus proficere ad honorem, quod profuisset credentibus ad salutem. Statimque tali visione firmatus, religiosis Imperatoribus precem detulit, ac sine mora ulla quod tam pie poposcerat impetravit, ut translatas ad basilicam omni studio praeparatam sancti viri reliquias, non tam temeraria violaret audacia, quam ambitiosius venerantis coleret obsequela [18].

Collectoris epilogus. VII. Quod nunc huic opusculo superest, omnes legentes, omnes intelligant audientes, causam salutis nostrae in fide stare; neque sine causa Dominum evangelica voce dixisse: Credis hoc? Cui cum responsum fuisset, *Matth.* 9, 29. Credo; ait: Fiat tibi secundum fidem tuam. Non quod Dominus, scrutator cordis et rerum, de illius credulitate nesciret: sed ut de his, quae de dominicis virtutibus dicerentur, aut his quae nobis tribui posceremus, non debere nos dubie credere commoneret. Unde quia et ipse Salvator de talibus *Johan.* 15, 15. viris dixit: *Si feceritis voluntatem meam, jam non dicam vos servos, sed ami-* *Psalm.* 139, 16. *cos;* et idem sub prophetali voce testatus est: *Mihi autem nimis honorati sunt* *Apoc.* 22, 14. *amici tui Deus;* et iterum: *Hi sunt qui venerunt de tribulatione magna, qui laverunt stolas suas in sanguine Agni; qui* [19] *sequuntur Agnum;* de quorum *Psalm.* 91, 13. beatitudine dictum est: *Plantati in domo Domini, in atriis Dei nostri florebunt;* et iterum: *Pretiosa in conspectu Domini mors Sanctorum ejus;* et ite- *Psalm.* 115, 5. rum: *Exultabunt sancti in gloria, laetabuntur in cubilibus suis;* et iterum: *Psalm.* 149, 5. *Gloria haec est omnibus sanctis ejus,* quibus non solum credere in Christum, *Psalm.* 149, 9. sed et pro Christo pati, ac statim post resolutionem corporum cum Christo esse donatum est: amicos Dei, ac dilectos Deo non negligamus ut mortuos, sed honoremus ut vivos; quia non dubia fide certum est, quod si eorum fideliter suffragia postulemus, feliciter patrocinia sentiemus. Quia etiam si illorum studia cessarent, ille optata praestaret, qui cogitationum non solum praesentium inspector, verum etiam cognitor futurorum, dum rogatur in suis se intelligit honorari, qui est benedictus in saecula saeculorum. Amen.

17) Cod. Floriacensis: *Vel diminutionem cinerum, vel comminutionem membrorum, vel spiritibus quiescentium injuriam.*

18) Hic desinit unus cod. German.

19) In codd. Fossat. *sanguine suo Hi sequuntur.*

Anno Christi 251.

DE SANCTO ALEXANDRO

EPISCOPO JEROSOLYMITANO ET MARTYRE.

Gesta ex vet. Script. collecta. I. Quamvis Acta confessionum beati Alexandri Jerosolymitani antistitis non habeantur, operae tamen pretium duximus pauca hic de eo proferre, quae ex Eusebii historia, aliisque veterum scriptorum monumentis mutuabimur. Nec enim decet tam illustris Martyris nomen in hac nostra de Martyrum Actis collectione desiderari.

Alexander confessor sub Severo. II. De ejus patria, aut priori vitae instituto nihil habent scriptores antiqui, sed ipsum nobis prima specie veluti fortissimum athletam, in vinculis pro Christiani nominis confessione decertantem, representant. Id sub Severi imperatoris persecutione contigit, anno Christi circiter CCIV. quo tempore ipsum in Cappadocia jam episcopum fuisse existimarem, nisi ab hac sententia demoverer ex epistola, quam tunc temporis ad Antiochenses de ordinatione Asclepiadis e carcere conscripsit, ubi non se Episcopum, sed tantummodo *servum Dei et vinctum Jesu Christi* appellat.

Ex ignota sede ad Jerosolymitanam translatus. III. Verum post Severi mortem, pace Ecclesiae reddita, Alexander, cum ecclesiae cuidam, cujus nomen nobis est ignotum, in Cappadocia jam praefectus esset, orandi et sacra loca visitandi desiderio permotus Jerosolymam advenit, eo tempore quo Narcissus Jerosolymorum

antistes post diuturnam absentiam redux, hanc ecclesiam, quantum ejus aetas provectior ferre poterat, (erat enim annos circiter centum natus) administrabat; qui cum tanto oneri sustinendo sibi impar videretur, Alexandrum retinere conatus est, quod re vera factum est. Assentientibus quippe aliis Palaestinae episcopis, unanimi Narcissi ac ejus cleri et plebis consensu, Alexander in ecclesiae Jerosolymitanae solio constitutus fuit. Hanc electionem miraculis perspicuis comprobatam, immo et ad hanc antistitum, fideliumque populorum animos divinis revelationibus permotos fuisse testatur Eusebius; quae re vera necessaria videbantur, ut adeo insolitum facinus contra sacros Canones et consuetudines ecclesiasticas admissum ab aliis ecclesiis non improbaretur. Rem sic contigisse narrat idem auctor lib. 6. Hist. eccles. cap. 11. *Verum,* inquit, *cum* Narcissus *propter extremam senectutem ministerium suum obire amplius non posset: supradictum Alexandrum, alterius ecclesiae episcopum, divina dispensatio per revelationem quamdam, quae illi in somnis apparuerat, ad participandum cum Narcisso Sacerdotis officium evocavit. Hac igitur visione, tamquam divino admonitus oraculo, Alexander, cum ex Cappadocia in qua primum episcopus fuerat ordinatus, Jerosolyma profectus fuisset, tum orandi, tum locorum visendorum gratia, fratres illius ecclesiae humanissime eum excipientes, reverti post haec in patriam non siverunt. Alia quippe revelatio etiam ipsis per somnum visa fuerat; et vox quaedam evidentissima ab iis qui sanctitate inter ipsos eminebant, audita. Significabat enim ipsis, ut extra portas civitatis egressi, destinatum sibi a Deo Episcopum susciperent, quod cum illi consentientibus vicinarum ecclesiarum episcopis fecissent, manere deinceps eum apud se coegerunt.* Quas hic non satis perspicue revelationes refert Eusebius, optime exponit Rufinus Hist. lib. 6. cap. 8. ubi relato Alexandri Jerosolymam adventu, haec subjungit: *Ostendebatur enim evidenter a Domino non solum ipsi beato viro Narcisso, sed et aliis plurimis per revelationes in plebe, ut ipsum in Loco sancto Episcopum detinerent. Praeter ea, quod supra cetera omnia magis terrificum fuit, eo die quo ingressurus urbem Alexander nuntiatus est, et multitudo fratrum plurima extra portas in occursum ejus egressa est; vox coelitus manifestissime omnibus audientibus facta est, dicens: Suscipite Episcopum, qui vobis a Deo destinatus est. Cumque ex his omnibus evidenter apud eos fuisset Dei dispensatio declarata, Episcopi urbium vicinarum, compertis omnibus, quibus de eo res geri Dei judicio docebatur, residere inibi eum necessario compulerunt.* Eamdem historiam referunt Hieronymus in Catalogo, Nicephorus lib. 5. Hist. eccles. cap. 10. aliique passim scriptores ecclesiastici, quam ad initium imperii Antonini Caracallae consignant. Eam Papebrochius in historia Chronologica episcoporum Jerosolymitanorum, tom. 3. Maji refert ad annum 2. ejusdem Imperatoris, Christi vero 212.

IV. Alteram praeter ea rationem assumendi in episcopum Jerosolymitanum Alexandri profert Eusebius, ob insignem scilicet ejus sancti viri confessionem, quam pro Christi nomine tempore persecutionis ediderat. Id testatur Eusebius lib. 6. cap. 8. quo etiam in loco ejus electionis tempus designatur his verbis: *Interea cum Severus decem et octo annis imperium tenuisset, Antoninus filius*, is est qui Caracalla ob insolitum vestis genus dictus est, *in ejus locum successit. Qua tempestate Alexander unus ex eorum numero, qui in persecutione fortiter certaverant, et qui post gloriosa confessionis certamina, divina providentia fuerant reservati, quem nos Jerosolymorum episcopum fuisse paullo ante retulimus; ob insignem fidei Christianae confessionem, ad supradictum episcopatum promotus est, Narcisso, qui prius ibi fuerat episcopus, adhuc superstite.* Certe Alexandrum ob *nominis Dominici confessionem insignem* fuisse affirmat idem Eusebius in Chronico ad annum 205 . . . . Nemo tamen memorat quaenam tormenta in ea persecutione pertulerit.

V. Porro in ea ordinatione duo adversus ecclesiasticas regulas commissa fuisse, observant viri eruditi: primum quod Alexander ex una sede ad alteram fuerit translatus; secundum vero quod episcopo adhuc in vivis

Primus fuit episcopus coadjutor.

agenti substitutus, aut saltem adjunctus fuerit: cujus quidem facti nullum exemplum in Ecclesia tunc temporis praecesserat: ad quod proinde episcoporum coadjutorum, qui jam nunc frequentiores sunt, origo refertur. Verum, ut observat Henricus Valesius, Alexander potius Narcissi successor, quam coadjutor dici debet: idque innuit ipse Alexander in epistola ad Antinoïtas, sic scribens apud Eusebium lib. 6. cap. 11. jam laudato. *Salutat vos,* ait, *Narcissus, qui ante me episcopalem hujus ecclesiae sedem tenuit, et qui nunc mihi conjunctus est in orationibus, annos natus sexdecem supra centum.* Narcissus itaque ante Alexandrum *episcopalem* ecclesiae Jerosolymitanae *sedem tenuerat,* sed post Alexandri ordinationem ipsi tantum *in orationibus conjunctus* erat. Unde dici potest, Narcissum quidem honorem episcopalem ac nomen episcopi nudum retinuisse; Alexandrum vero ipsum jurisdictionem, ut ajunt, non quidem Narcissi nomine, ut solent episcopi coadjutores, sed suae ipsius electionis et ordinationis jure exercuisse. Sic eam rem intellexisse videtur Michael patriarcha Alexandrinus in epistola ad Basilium imperatorem, quae refertur in Actione 9. Concilii VIII. generalis ubi legitur: Alexandrum *per divinam revelationem praesulem Jerosolymorum constitutum fuisse sene Narcisso multum eum rogante.* Textus graecus habet *κατὰ θεῖαν ἀποκάλυψιν πατριάρχης γέγονεν Ἱεροσολύμων.* Fatendum tamen est veteres ut plurimum dixisse Alexandrum Narcisso in episcopatu adjunctum, aut ejus collegam fuisse.

Quas Ecclesia Episcoporum translationes vetat, aut Coadjutores.

VI. Ceterum quamvis sacri Canones ad comprimendam nonnullorum ambitionem aut avaritiam prohibuerint episcoporum ex una in alteram sedem transmigrationes, aut etiam ne quis alteri viventi episcopo adjungeretur, ne alias una ecclesia duos episcopos, seu sponsos haberet; cum tamen id aliqua ecclesiae necessitas exigere videbatur, aut ecclesiarum, non vero personarum, postulabat utilitas, Episcopi in Concilio provinciali congregati illas regulas relaxare poterant, ut patet ex multis exemplis, quae passim in historia ecclesiastica habentur. Porro haec omnia in sancti Alexandri translatione contigisse probat ecclesiasticae disciplinae callentissimus vir Ludovicus Thomassinus, in suo egregio opere de veteri et nova disciplina Ecclesiae part. 2. lib. 2. cap. 55. n. 10. ubi post expositam Alexandri electionis historiam haec subjungit: *Eodem afflati Spiritu caritatis sancto Episcopi provinciae, duplici subscripsere dispensationi, ut et Alexandrum prioris Ecclesiae nexu solverent, et coadjutorem illum Narcisso, ac coepiscopum darent. Eo invitabat utilitas, eo necessitas adigebat. Erat enim Narcissus centum annos natus, et Alexandri non paullo eminentius erat virtutum fastigium, quam sedis Jerosolymitanae. Ita compensata est dispensatio duplex a Concilio provinciali etc.* Vide ejusdem libri capite 61. numero 2. ubi de eodem argumento iterum disserit. De eadem Alexandri translatione agit Socrates lib. 7. hist. eccles. cap. 36. Laudanda etiam esset Pelagii II. Papae epistola 1. ad Benignum Archiepiscopum, tom. 5. Concil. edit. Labeanae; nisi ejus epistolae suspecta esset auctoritas, quam nempe ex Isidori Mercatoris officina prodiisse sentiunt viri eruditi.

Alexandri studium pro Ecclesia.

VII. Quanto autem studio pro Ecclesiae bono aestuaret Alexander, ipsemet prodit in epistola jam laudata ad Antiochenses, ubi se leviora existimasse asseverat vincula, quibus constrictus in carcere tenebatur, statim atque audivit, quod Asclepiades, quem *persecutionis tempore fidem Christi confessum, maximam gloriam retulisse* dicit Euseb. lib. 6. Hist. cap. 11. in Serapionis Antiocheni episcopi defuncti locum substitutus fuisset. Istius epistolae fragmentum refert Eusebius loco laudato, ubi sic loquitur Alexander: *Expedita mihi ac levia vincula Deus effecit custodiae meae tempore, postquam comperi Asclepiadem, virum fidei merito maxime idoneum, sanctissimae ecclesiae vestrae episcopatum divina providentia suscepisse.* Hanc epistolam per *Clementem presbyterum* ad Antiochenses transmissam fuisse ait Eusebius, quem Clementem *Antiochenae ecclesiae presbyterum* appellat Rufinus lib. 6. Hist. cap. 8. quamvis veri similius sit eum esse Clementem celeberrimum

ecclesiae Alexandrinae presbyterum, ut existimat sanctus Hieronymus in Catalogo. Certe inter hunc Clementem et beatum Alexandrum magnam intercessisse familiaritatem, praeter ea quae inferius dicemus, ex eo patet, quod Clemens Alexandro nuncuparit librum, *qui,* ut ait Eusebius lib. 6. cap. 13. et post eum Hieronymus in Catalogo num. 48. *Ecclesiastica Regula inscribitur, seu adversus eos qui errorem Judaeorum sequuntur.* Porro alias quoque epistolas scripsit Alexander, sed quae penitus exciderunt, praeter breviora aliquot earum fragmenta, quae Eusebius historiae suae variis in capitibus lib. 6. inseruit. Unde merito ipsum inter scriptores ecclesiasticos sanctus Hieronymus in Catalogo, aliique auctores recensent. Sane ipsum erga litteras optime affectum fuisse probat insignis bibliotheca quam Jerosolymis construxerat, *ex qua,* inquit Eusebius lib. laudato cap. 20. *uberrimam materiam ad argumenti hujus quod prae manibus habemus,* historiae scilicet ecclesiasticae, *tractationem in unum collegimus.* **Affectus in litteras.**

VIII. Haec autem Alexandri in litteras propensio, in viros quoque eruditione et doctrina claros promanavit. Quo affectu Pantaenum scholae Alexandrinae praefectum celeberrimum, ac Clementem ejus successorem prosequeretur, ipsemet exponit in epistola ad Origenem, apud Euseb. lib. 6. cap. 14. his verbis: *Patres quippe agnoscimus beatos illos qui viam nobis praeiverunt, et quos brevi secuti sumus:* Pantaenum *scilicet, vere beatum ac dominum meum: et sanctum* Clementem, *dominum item meum qui me plurimum adjuvit, et si quis alius fuit ejusmodi. Per quos tu mihi innotuisti, domine ac frater longe omnium praestantissime.* De Pantaeno viro plane apostolico, qui Christi fidem exteris gentibus annuntiavit, fusius agit Eusebius lib. 5. historiae cap. 10. et alibi passim; Hieronymus in Catalogo, atque in epistola ad Magnum, aliique auctores ecclesiastici, cujus festum vulgata Martyrologia die 7. mensis Julii celebrant. Clementem vero iidem etiam auctores laudant, ejusque memoriam Usuardus aliique nonnulli Martyrologiorum scriptores die 4. Decembris recolunt. Sed is praeter ea scriptis suis, quorum maxima pars ad nostram usque aetatem servata est, maxime innotescet. Ejus elogium paucis verbis praestringit Hieronymus in epistola ad Magnum oratorem Romanum: *Clemens Alexandrinae ecclesiae presbyter, vir, meo judicio, omnium eruditissimus, octo scripsit Stromatum libros etc.* **Et litteratos. Pantaenum, Clementem, etc.**

IX. Sed prae ceteris Origenem, tunc temporis eruditione, pietate et multis confessionibus celeberrimum, Alexander singulari affectu coluit, quem ipse et Theoctistus Caesareae Palaestinae episcopus, *ut magistrum,* teste Eusebio lib. 6. cap. 27. auscultabant. Unde cum ipse Origenes ex Aegypto fugere compulsus fuisset, ac domicilium fixisset Caesareae in Palaestina, ut idem Euseb. refert libro laudato cap. 19. *ab illius regionis episcopis,* quorum scilicet praecipui erant Theoctistus Caesariensis metropolitanus, et Alexander Jerosolymitanus, *rogatus est ut publice in ecclesia dissereret, et divinas Scripturas, tametsi nondum presbyter ordinatus, exponeret.* Quod factum cum a Demetrio Alexandriae episcopo improbatum fuisset, haec ad ipsum Alexander et Theoctistus rescripsere, vel potius Alexander suo et Theoctisti nomine apud Euseb. cap. 19. jam laudato. *Quod vero in tuis litteris adjecisti, numquam antea visum, ut praesentibus Episcopis laici concionarentur: in eo nescio quomodo a veritate longissime aberrasti. Nam sicubi reperiuntur qui fratribus prodesse possint, eos sancti Episcopi ultra adhortantur ut ad populum conciones habeant. Sic Evelpis Larandis rogatus est a Neone; Paulinus Iconii a Celso; Theodorus apud Synnada ab Attico fratribus nostris beatissimis. Idque etiam alibi fieri credibile est, quamvis nos ignoremus.* Porro hanc disciplinam pro locorum ac temporum varietate diversam fuisse nemo nescit. **Origenem praecipue coluit. Quem adhuc laicum concionari facit.**

X. Origenes a Demetrio Alexandriam revocatus, paullo post in Achaiam ad aliqua ecclesiastica negotia peragenda, id est ad haereses compescendas, ut ait sanctus Hieronymus, ire cogitur; qua occasione cum *per Palaestinam transiret,* teste Eusebio in lib. 6. cap. 23. *presbyterii gradum per impositionem manuum Caesareae ab illius regionis Episcopis accepit.* Quinam hi epi- **Presbyterum ordinat.**

scopi fuerint, aperit in capite 8. ejusdem libri, ubi eamdem narrans historiam ait: *Probatissimi et maxime insignes apud Palaestinam antistites, Caesariensis scilicet et Jerosolymitanus, cum Origenem praerogativa et supremi honoris apice dignum judicassent, manus ei imponentes presbyterum ordinaverant.* Id sanctus Hieronymus in Catalogo numero 72. *juxta Demetrii testimonium* factum fuisse scribit; sed quid his verbis sanctus Doctor intelligat, difficile est exponere. Si enim Demetrius commendatitias tantummodo litteras Origeni dedisset ad Palaestinae episcopos, suffecisse non videntur ad ordinandum alterius provinciae hominem, qui ne quidem in ea regione, in qua ordinabatur, commorari debebat. Origenes enim tunc in Achaiam properabat, ut vidimus ex Eusebio et ipso Hieronymo. Si autem re vera istud Demetrii *testimonium*, de quo sanctus Hieronymus loquitur, ad Origenis ordinationem suffecisset: quid ob hanc causam, totius orbis Christiani Episcopos, non solum in Origenem commovit Demetrius, sed etiam in ipsos Antistites, qui eidem Origeni manus imposuerant? ut testis est Eusebius lib. 6. saepius laudato cap. 8. *Illos etiam*, inquit, *qui eum ad presbyterii honorem evexerant, accusationibus suis conatus involvere etc.* Nihil tamen aliud Demetrius habuisse dicitur ibidem quod Origeni objiceret, praeter *facinus quod olim in se adolescens patraverat*, nempe ut castitati suae consuleret. Ceterum haec controversia occasionem praebuit Alexandro, *ad Origenem et pro Origene, et contra Demetrium* epistolas scribendi, ut refert sanctus Hieronymus in Catalogo num. 72.

Qua occasione varias epistolas scribit.

Martyrio coronatur.

XI. Tot labores, quos pro Ecclesiae bono pertulerat Alexander, Deus glorioso martyrio coronavit. De eo agit Eusebius lib. 6. cap. 39. his verbis: *Philippo interim, cum septem annis regnavisset successit Decius: qui prae odio adversus Philippum, persecutionem intulit Ecclesiae. In qua persecutione cum* Fabianus *Romae martyrium pertulisset, in ejus locum Cornelius subrogatus est episcopus. In Palaestina autem* Alexander *Jerosolymorum episcopus, rursus propter Christum ad praesidis tribunal adductus, cum ex secunda hac confessione magnam gloriam retulisset, Caesareae in carcerem conjectus est; vir decora senectute et veneranda canitie conspicuus. Qui cum post praeclaram atque illustrem fidei Christianae confessionem, in praesidiali judicio editam, tandem in custodia animam exhalasset, Mazabanes in ejus locum episcopus Jerosolymorum renuntiatus est. Eodemque modo apud Antiochiam episcopo* Babyla *post confessionem in vinculis mortuo, Fabius ecclesiae illi praeficitur.* De sancti Alexandri *beato exitu* Cornelium Papam certiorem fecit sanctus Dionysius episcopus Alexandrinus in epistola ad eumdem Pontificem scripta, apud Euseb. lib. 6. cap. 46. De eodem agunt Epiphanius libro de ponderibus et mensuris num. 18. Hieronymus in Catalogo, auctor Chronici Alexandrini ad primum annum Decii imperatoris, Nicephorus Callistus Hist. lib. 5. cap. 27. aliique rerum ecclesiasticarum scriptores. Addunt Graeci in Menaeis, et Maximus Cytheraeus ad diem 12. Decembris, Alexandrum ante mortem diversis tormentis exagitatum fuisse, atque etiam feris objectum; sed ab his nihil laesum, orantem, spiritum emisisse. Nicephorus innuere etiam videtur loco superius laudato, hunc beatum Antistitem multa tormenta pertulisse, quibus praeivit Rufinus lib. 6. Historiae cap. 28. his verbis: *In Jerosolymis vero Alexander episcopus, rursum pro confessione Christi Judici sistitur, et vinculis carceris traditur, quique cum longaevae aetatis veneranda canitie praefulgeret, posteaquam frequenter passionibus suis et cruciatibus glorificaverat Dominum, dum de vinculis ad tribunal, et a tribunalibus revocatur ad vincula, inter ipsa vicissim sibi succedentia tormenta defecit.*

Martyrii tempus.

XII. Alexandri martyrium sub Decio imperatore consummatum fuisse unanimi consensu tradunt omnes superius laudati auctores. Id ad annum CCLII. refert Eusebius in Chronico, Bollandiani vero ad diem 18. Martii, ipsum ad annum CCL. consignant, et Papebrochius in Historia chronologica episcoporum Jerosolymitanorum ad annum CCXLI. Nos autem media incedentes via, Alexandrum circa anni CCLI. finem, in carcere obiisse existi-

mamus. Graeci, ut jam observavimus, festum ejus recolunt in Menaeis die 12. Decembris: quamvis in iisdem Menaeis, die 15. mensis Martii, *Alexandri episcopi Jerosolymitani,* an alterius, nuda commemoratio fiat. Latini autem in Martyrologiis vulgatis ejus memoriam die 18. mensis Martii recolunt. Dubitant vero nonnulli, an Alexander, qui in Martyrologio Romano, aliisque vetustioribus, die 30. Januarii memoratur, idem sit ac ille de quo agimus. Alium esse censet Cardinalis Baronius in notis ad eamdem diem: cui facile interim subscribimus, donec certiora recentioribus Martyrologiis proferantur monumenta, quae eumdem esse probent qui diversis diebus adscribitur. Memoria.

ADMONITIO

IN PASSIONEM SANCTI PIONII MARTYRIS

ET SOCIORUM EJUS.

1. Quamvis nemo dubitet, beatum Pionium gloriosissimo martyrio in Smyrna civitate Asiae percelebri consummatum fuisse; gravis tamen est inter viros doctos controversia, sub quanam persecutione id contigerit, nonnullis ejus martyrium ad Marci Aurelii imperatoris tempora referentibus, aliis vero ad Decii persecutionem. Primam sententiam amplexi sunt Dionysius Petavius, Josephus Scaliger in animadversionibus Eusebianis, ac tandem vir doctissimus Johannes Pearsonius in dissertatione 2. de annis priorum Romae Episcoporum cap. 19. Pro secunda vero sententia stant illustrissimus Card. Baronius, Jacobus Usserius Armachanus, Henricus, Johannes Bollandus, aliique viri doctissimi. De Pionii aetate duplex sententia.

2. Verum tota difficultas in his posita videtur, primo an re vera existimaverit Eusebius, sanctum Pionium eodem tempore, id est, eodem, aut sequenti anno, quo beatus Polycarpus passus est, martyrium pertulisse. Deinde hoc semel admisso, an Eusebii sententiae standum sit, praeferendaque ipsius auctoritas Actis sancti Pionii, quae jam a variis auctoribus vulgata sunt, nosque infra ex mss. codd. exhibebimus. Quod ad primum attinet Eusebii sententia ejus verbis exponenda est; scilicet ex lib. 4. Hist. eccles. cap. 15. ubi post recitatam magna ex parte Smyrnensium epistolam de sancti Polycarpi martyrio, haec de sancto Pionio aliisque Martyribus subjungit. Ἐν τῇ αὐτῇ δὲ περὶ αὐτοῦ γραφῇ, καὶ ἄλλα μαρτύρια συνῆπτο κατὰ τὴν αὐτὴν Σμύρναν πεπραγμένα ὑπὸ τὴν αὐτὴν περίοδον τοῦ χρόνου τῆς τοῦ Πολυκάρπου μαρτυρίας. Μεθ' ὧν καὶ Μητρόδωρος τῆς κατὰ Μαρκίωνα πλάνης πρεσβύτερος δὴ εἶναι δοκῶν, πυρὶ παραδοθεὶς ἀνῄρηται. τῶν γε μὴν τότε περιβόητος μάρτυς εἷς τις ἐγνωρίζετο Πιόνιος. Quae verba sic vertit Valesius: *Sed et alia martyria sub idem tempus quo Polycarpus passus est, apud Smyrnam facta in eadem epistola* (Bollandus, *in eodem commentario,* et quidem horum Martyrum passiones in epistola de martyrio sancti Polycarpi contentas non fuisse certum est; nam ipse Eusebius infra laudat epistolam de sancti Pionii martyrio), *conjunctim leguntur. In quibus et Metrodorus quidam, qui Marcionis sectae presbyter dicebatur, flammis consumtus interiit. Celeberimus quoque inter reliquos ejus temporis Martyres fuit Pionius.* Haec Eusebius: qui his verbis, ut quidem mihi videtur, se existimasse innuit, eos omnes Martyres quos hic memorat, eodem tempore passos fuisse: et id ita Valesio persuasum fuit, ut asseruerit: *Eusebium excusari a nemine posse, qui Pionium non sub Decio, sed sub Marco Antonino passum esse docet; cui,* inquit, *causam erroris praebere potuit, quod in uno et eodem codice Acta sancti Polycarpi cum Actis sancti Pionii et Carpi, aliorumque Smyrnensium martyrum simul compacta legerentur.* Eusebium excusat Baronius, quasi dixerit Pionium eodem tempore, id est eodem die vel mense, non autem eodem

anno, ac sanctus Polycarpus, martyrium subiisse, quem tamen Eusebii locum qui subsecuti sunt auctores de eadem persecutione incaute sunt interpretati: ut si quis Vincentium et Anastasium, Cornelium et Cyprianum eodem tempore obiisse diceret, quod eodem die et eodem mense, quamvis diverso, ut certum est, anno martyrium consummarint.

Acta legitima probantur.

3. At quisquis tandem sit horum Eusebii verborum sensus, numquam poterunt Actorum sancti Pionii auctoritati praevalere, quae si quis attente ac absque ullo partium studio legat, sincera et pura reperiet. Sed ne eorum auctoritas ex sola legentium judicio repeti videatur, ex ipsius Eusebii verbis confirmanda sunt. Eorum enim veluti argumentum sive compendium exhibet lib. 4. Hist. eccles. cap. 15. ubi quae in Actis fusius referuntur, paucis his verbis exprimit. *Celeberrimus quoque inter reliquos ejus temporis Martyres fuit Pionius. Cujus singulas confessiones ac libertatem in dicendo, utque coram populis ac praesidibus pro fidei nostrae defensione peroraverit; conciones item de institutione fidei, praeterea cohortationes, atque invitationes ad eos qui persecutionis tempore lapsi fuerant; allocutiones etiam et consolationes quas in carcere positus adeuntibus ipsum fratribus adhibuit; quae super his tormenta, quantosque dolores sustinuerit; clavorum insuper confixiones, et mirabilem in medio rogo constantiam; mortem denique ipsam quae cuncta illa miracula subsecuta est, si qui volent cognoscere, eos ad epistolam de illius martyrio uberrime conscriptam amandamus, quam nos in opere de priscis Martyribus, quorum passiones collegimus, ordine suo inseruimus.*

4. Eadem Acta Chronici Alexandrini scriptoris auctoritate confirmari etiam possunt, qui de Pionii martyrio, quod ad Decianam persecutionem refert, haec habet: *Smyrnae Asiatica civitate Pionius cum aliis haud paucis Christi causa occubuit. Vir erat eruditus, et Christianarum disciplinarum sanctiore cognitione probe imbutus; Proclo Quintiliano Asiae Proconsule IV. Idus Martias, hoc est, Asiaticorum calculo sexto mense XII. Sabbati hora decima cursum confecit.* Haec hujus auctoris verba ex Actis quae infra exhibituri sumus desumta esse nemo videtur inficiari posse, aut sane ex antiquissimis aliis monumentis, quae Pionii mortem ad Decii principatum sub Procli Quintiliani Asiae proconsulatu referebant. Unde merito infertur, hanc sententiam nec a Simeone Metaphraste, nec ab aliquo *mediae aetatis Latino consarcinatore*, ut putavit Pearsonius, excogitatam fuisse. Ex hoc etiam Chronici Alexandrini loco refellitur aliud ejusdem viri eruditi pronunciatum, asserentis num. 2. neminem umquam dixisse, Polycarpum et Pionium *sub diversis imperatoribus passos esse.* Id enim expresse affirmat laudati Chronici auctor, qui ad imperatorum Marci Aurelii et Lucii Veri annum quartum de martyrio sancti Polycarpi pluribus agit, ejusque compendium ex Actis exhibet, nulla Pionii facta mentione; cujus alias, ut diximus, passionem refert ad Decii tempora, ubi ne unum quidem verbum de Polycarpo habetur. Quin et non solum sub diversis imperatoribus hos sanctos Martyres passos fuisse memorat; sed etiam sub diversis Asiae Proconsulibus, Polycarpum nempe sub *Tatio Quadrato*, et Pionium sub *Proclo Quintiliano;* quod utrisque horum Martyrum Actis concordat. Verum quidem est Sozomenum scripsisse lib. 7. Hist. eccles. cap. 19. controversiam de Paschate fuisse a Victore episcopo Romano, et a Polycarpo Smyrnaeo dissolutam: certum est quoque Socratem lib. 5. Hist. cap. 22. *Polycarpi Smyrnaei episcopi* martyrium ad Gordiani tempora retulisse; at neminem ex antiquis auctoribus, praeter Eusebium ejusque interpretes, reperire licet, qui Polycarpi et Pionii martyria eodem tempore contigisse dixerit. Immo nec id Eusebius in Chronico affirmavit. Quamvis enim in Latina ejusdem Chronici editione ad annum Marci Aurelii et Lucii Veri septimum, *persecutione orta in Asia Polycarpus et Pionius fecisse martyrium* dicantur; id ab aliquo posterioris aetatis homine additum fuisse patet ex ejus Chronici exemplaribus Graecis, in quibus, sicut et in ipsa Scaligeri graeca editione, Pionii nomen desideratur. Nec favent Pearsonii sententiae Graecorum Menaea, quae die 23. mensis Februarii fe-

stum sancti Polycarpi celebrant; eumque sancti Johannis Evangelistae discipulum affirmant fuisse: die vero undecima Martii Pionium recolunt, quem sub Decio imperatore per ignem martyrium consummasse dicunt. At in Polycarpi officio nulla est de sancto Pionio memoria; sicut nec in Pionii commemoratione nihil de sancto Polycarpo habetur. Maximus quidem Cythereensis episcopus sanctum Polycarpum discipulum sancti Johannis apostoli fuisse, et sub Decii persecutione martyrium subiisse tradit, sed ibi nihil habet de sancto Pionio. Tandem ex veteribus Martyrologiorum scriptoribus Ado et Notkerus revocant quidem sancti Pionii martyrium ad M. Aurelii tempora; sed Eusebii aut potius Rufini verbis decepti sunt. Cetera vero Martyrologia vetera, Romanum scilicet sancto Hieronymo attributum, Rosweidanum, Usuardi, Rhabani, et alia quaeque vetustiora, Pionii passionis tempus non designant. Florus habet: *In Nicodemia passio Pionii presbyteri, qui passus est sub Proconsule Asiae Julio Proculo et Quintiliano; qui post carceres et corporis dilacerationem confixus ligno, cum Metrodoro presbytero igni traditus est.*

5. His ita statutis, Pionii mortem ad Decii persecutionem referendam esse non dubitamus, quam *Decio et Grato Consulibus*, id est anno Christi CCL. contigisse Acta sinceriora testantur. Ejus autem festum vulgata Latinorum Martyrologia die 1. Februarii celebrant; quamvis ejus passio in duobus codd. mss. bibliothecae Colbertinae referatur 11. seu, ut loquimur, pridie *Kalendas Januarii.* Melius vero, ut ex Actis patet, in cod. ms. illustriss. Abbatis *de Noailles* circa diem undecimum mensis Martii, quo etiam die a Graecis sancti Pionii festum recolitur. Porro Ado, Usuardus, ceterique ut plurimum Martyrologiorum scriptores, nonnullos socios Pionio adjungunt, quos alii plures, alii pauciores enumerant. Martyrii tempus.

6. Pauca occurrunt quae de beati Pionii scriptis dicantur. Sane cum inter alios scriptores ecclesiasticos neque in antiquis, neque in recentioribus catalogis locum umquam habuerit; veri simile est nihil aliud ex eo ad posteros pervenisse praeter ea quae in ejus Actis habentur. An is autem sit ille Pionius qui in fine Actorum sancti Polycarpi dicitur *exemplaria investigasse, et scripsisse ex revelatione quae sibi de beato Polycarpo patefacta est,* incertum. Scripta.

7. Ceterum omissis beati Pionii Actis, quae ex Simeone Metaphraste post Lipomanum et Surium Bollandus ad 1. diem Februarii edidit, alia, aut potius eadem, sed diversae alterius versionis ex 4. codd. mss. proferimus. Haec autem Acta Bollandianis praetulimus, tum ob versionis antiquitatem, quae sane ante Simeonis Metaphrastis aetatem videtur facta, habetur enim in uno cod. ms. bibliothecae Colbertinae qui ad annos 800 accedit: tum quia nondum edita erat, in eaque nonnulla absunt, quae aliquibus viris doctis in Bollandianis Actis displicuere. Ea vero prout in codd. mss. habentur etiam cum mendis repraesentamus; ne si ea expungere voluerimus, id nobis objiciatur quod Pearsonius in Baronio arguit. Cum enim Acta sancti Pionii *a se diligenti studio emendata* se exhibere professus fuerit illustriss. Cardinalis; haec ejus verba sic interpretatus est Pearsonius, quasi ex iis Actis multa rejecisset. *Emendata*, inquit, *id est*, *resectis iis quae suppositionem nimis manifeste indicabant.* Quae tamen in Bollandianis Actis observanda occurrunt, in notulis referimus. Porro ex 4. codd. mss. quibus in hac editione usi sumus, duo sunt insignis bibliothecae Colbertinae, in quorum primo Acta integra habentur, in altero ob detracta aliquot folia ex codice, mutila. Tertius codex est illustrissimi Abbatis *de Noailles;* quartus tandem Principalis monasterii Einsidlensis, alias beatae Mariae de Eremo, Ordinis nostri Benedictini in Helvetia, ex quo cod. ea Acta describi curavit noster domnus Johannes Mabillonius, cum in Germaniam aliquot abhinc annis profectus est. Porro in his duobus ultimis codd. aliqua passim desunt. His adjungi potest cod. ms. monasterii sancti Maximini Trevirensis, ex quo eorumdem Actorum aliquot fragmenta Bollandus edidit. Acta ex codd. mss.

Anno Christi 250.

PASSIO SANCTORUM PIONII

ET SOCIORUM EJUS MARTYRUM.

Ex quatuor codd. mss.

Gesta martyrum memoranda.

I. Referri oportere ac debere memorari sanctorum merita Apostolus praecipit, eo quod sciat, rerum gestarum memoria egregiis viris flammam in pectore crescere, his ante omnia qui imitari tales viros vel maxime student, vel praecipua aemulatione contendunt. Unde Pionii martyris debet passio non sileri, quia et dum esset in luce, multis fratribus ignorantiae discussit errorem, et postea Martyr effectus, quibus vivus doctrinam infuderat, passus ostendit exemplum.

Pionius et alii Christiani.

II. Secundo [1] itaque die sexti [2] mensis, qui dies est quarto Idus Martias, die sabbati majore, natale Polycarpi martyris celebrantes genuinum [3], Pionium, Sabinam, Asclepiadem, Macedoniam quoque et Lemnum [4] presbyterum catholicae Ecclesiae, vis persecutionis invenit. Sed quia bonae fidei totum Dominus ostendit, Pionius quae imminebant supplicia quia non timebat advenientia, futura praevidit. Ergo ante diem quam natalis Polycarpi martyris adveniret, cum Sabina et Asclepiade dum jejuniis devotus insisteret; vidit in somnis sequenti die se esse capiendum. Quae cum aperte et indubitanter agnosceret, eo quod tam lucide omnia visus appareret, funis vinculo sua et Sabinae et Asclepiadis colla circumdedit: ut cum ab illaturis vincula vincti invenirentur, scirent qui venerant nihil se novi esse facturos: intelligerentque non eos, sicut ceteros qui degustabant sacrificia, esse ducendos, cum essent vincula, priusquam juberentur, imposita, et fidei testimonium, et voluntatis indicium.

Comprehenduntur.

III. Facta ergo oratione solemni, cum die sabbato sanctum panem et aquam degustavissent, Polemon neochorus [5] sive aedituus advenit, stipatus turba eorum quos ad investigandos Christianos Polemoni judicia majora sociaverant. Qui ubi Pionium vidit, talia profano ore verba profudit: Scitis manifeste Principis esse praeceptum, quod sacrificia celebrare vos jubeat? Pionius dixit: *Scimus quidem praecepta; sed illa sola quae Deum nos venerari jubent.* Aedituus dixit: Venite ad forum, ut pernoscatis vera esse quae dixi. Sabina vero et Asclepiades clara voce dixerunt: *Nos Deo vero obedimus.* Et cum ad forum ducerentur oblati, repente vincula cervicibus eorum indita vulgus aspexit, et ut solet in populo rationis experte visendae cujusque rei cupiditas inhiare, ita se mirantes stipabant [6], ut dum ipsi alios pellerent, ab aliis pellerentur. Ergo [7] ut ad forum ventum est, repente immensa multitudine, quicquid spatii in medio fuit, et superposita paganorum aediculis tecta completa sunt. Innumerae quoque aderant feminarum catervae, quia erat dies sabbati et Judaeorum feminas ab opere diei festivitas

1) Boll. *Vigesima-tertia mensis Februarii die, cum Sabbatum magnum intraret, Natali scilicet beati martyris Polycarpi vigente Decii imperatoris persecutione Pionius presbyter* etc.

2) In utroque cod. Colb. deest, *Sexti.*

3) Sic optime codd. Colb. 1. et Einsidl. At in altero Colb. habetur *Ienuinum.* In cod. sancti Maximini apud Boll. *genuinum.* In cod. Noail. omnino deest istud nomen. Porro *Natalis genuinus dies* dicitur in L. 11. et 17. cod. Theodos. de Proximis, Comitibus etc. apud Eruditissimum Cangium in Glossario, ubi plura de hac re, et in dissertatione ejusdem de Nummis imperatorum Byzantinorum.

4) Sic codd. Noail. et Einsidl. Cod. S. Maximin. *Leninus.* Colb. *Linus.*

5) In cod. Einsidl. *Palaemon*, in Noaill. *Polimon sive aedituus. Neochorus* creditur apud antiquos fuisse aedis sacrae aedituus. Quamquam ea vox, ut observat eruditiss. Cangius in Glossario latino, antiquariae et nummariae rei studiosis multum negotii facessit.

6) Codd. Einsidl. et Noaill. et S. Maximini, *inter se mirantes stupebant.*

7) Boll. *Et cum in forum venissent, et in porticu ad Orientem sita ad portam duplicem constitissent, impletum est totum forum et superiores porticus, tum viris Graecis atque Judaeis, tum etiam mulieribus. Nam cum magnum esset sabbatum, feriabatur. Quin etiam fundamenta arcusque conscenderant, ut spectarent.*

relaxabat. Omnis autem circumfusa undique visendi studio ruebat aetas: et quos ad videndum destituebat brevitas corporis, suprapositi scamnis, aut ascendentes arcas, ne subtraherentur miraculo, aequiparabant ingenio quod natura subtraxerat.

IV. Tum Martyribus in medio constitutis, Polemon ait: Bonum est, Pioni, et te sicut ceteros obedire, ac jussa complente, declinare supplicia. Sed beatus Martyr Polemonis sermone percepto[8], extensa manu, laeto et alacri vultu tali oratione respondit: *Vos viri*[9] *qui exultatis pulcritudine moenium, et Smyrnae civitatis decore gaudetis, et Homero*[10] *poeta gloriamini, et si qui vobiscum ex Judaeis adsunt, paucis audite, vos alloquor. Audio enim quod irrideatis eos qui ad sacrificandum, aut sponte prosiliunt, aut alio cogente non renuunt; et in illis levitatem pectoris, in his spontaneum damnetis errorem, cum oporteret vos Homero*[11] *doctori vestro, ac magistro pariter obedire, qui asserit nefas esse exultare de defunctis*[12]*, nec ullum conflictum cum luce cassis, aut certamen debere esse cum mortuis. Vos autem, Judaei, decuerat Moisi obedire praeceptis, qui ait:* Inimici tui animal si ceciderit, oportet te prius levare quam transeas. *Pari quoque sententia et simili Salomon oratione significavit:* Inimico cadente non exultes; nec aliena infelicitate jactes. *Unde ego mori malo, atque omnia perferre supplicia, et in quaslibet aerumnas deductus immensos sentire cruciatus, donec non pervertam aut illa quae didici, aut illa quae docui. Nunc ergo quomodo Judaei risu se cachinnante dissolvunt, irridentes eos qui aut coacti, aut sponte sacrificant; ne a nobis quidem temperant risum et insultanti voce proclamant, diu nos licentiae tempus habuisse. Esto inimici eorum sumus, attamen homines. Quid enim a nobis pertulere jacturae? quae per nos sensere supplicia? quos lingua laesimus? quos odio persecuti iniquo sumus? quos ferina crudelitate grassati ad sacrificia*[13] *compulimus? Non sunt eorum peccata his similia, quae propter timorem hominum nunc aguntur. Longa discretio est inter invitum et sponte peccantem; et hoc interest inter eum qui cogitur, et illum quem nemo compellit, quod ibi mens, hic tempus in culpa est. Quis coegit Judaeos aut mysteriis Beelphegor*[14] *imbui, aut interesse parentalibus*[15]*, et degustare sacrificia mortuorum? Quis cum filiabus Allophylorum turpes coitus agere, et exercere meretriciam voluptatem? Quis suos filios concremare, quis adversus Deum murmur exercere, aut de Moyse latenter mala loqui? Quis tot beneficiorum immemores? Quis fecit ingratos? Quis coegit per cor * suum redire ad Aegyptum? aut cum Moyses legem ascendisset accipere, dicere ad Aaron: Fac nobis deos, et vitulum; et cetera quae fecerunt. Sed vos, pagani, possunt fortasse decipere, aliqua aures vestras ambage fallentes; nobis illorum nullus poterit imponere fallaciam. Recitent vobis codicem Judicum, Regum, Exodum, et cetera quibus convincuntur ostendant. Sed quaeritis cur multi ad sacrificandum sponte descendant; et propter paucos ceteros irridetis. Fingite vobis imaginem areae, quam tritura compleverit. Palearum est acervus major, an tritici? Cum enim colonus aut bicorni furca triticum vertit*[16]*, aut palmulari; sine pondere palea vento auferente jactatur; triticum autem grave et solidum in eo loco in quo manserit perseverat. Quando jactant in pelago retia, nunquid totum quod educunt esse optimum potest? Scitote tales esse quos cernitis, et hanc esse rationem ut mala bonis, bona pessimis misceantur: sed ubi aequare volueris discrepant, et quid sit melius in comparatione monstratur. Quonam*

Pionii oratio ad Gentiles et Judaeos.

Deuter. 22, 4.

Prov. 24, 17.

Psalm. 105, 28 et seqq.

Num. 25.

Exod. 15 et 16.

Num. 14 et 16, etc.

* *Colb.* 1. os.

Exod. 32.

Paganos alloquitur.

8) Cod. Noaill. *sermone contemto.*

9) Uterque cod. Colb. *vidi.*

10) Inter urbes quae sibi Homeri natale attribuunt, prima vulgo recensetur Smyrna.

11) Acta Boll. *Homerum audiretis qui hominum interitu laetari pium negat.* Id desumtum est ex Odysseae lib. 22. *V.* 412. ubi Ulysses inducitur Euricleam nutricem suam reprehendens, quod de procorum caede exultaret.

12) Cod. S. Maximin. *insultare defunctis.*

13) Einsidl. *supplicia.*

14) Seu Baal, idolum Moabitarum quod in monte Phogor colebant. Ipsum esse Saturnum nonnulli existimant.

15) Sacra funesta, seu convivia, quae in parentum seu propinquorum defunctorum memoriam fiebant.

16) Colb. duo, *verrit.*

modo itaque nos vultis haec quae a vobis irrogantur ferre supplicia? ut justus an ut injustus? (si ut injustus); injustiores vos tali opere comprobabitis, si persequendi causa non exstat. Si ut justus; quid vobis spei superest, cum etiam justi ita patiantur? Si justus enim vix salvatur, peccator et impius ubi parebit? Judicium namque imminet saeculo, de cujus adventu multis ex rebus certi sumus. Ego namque transgressus omnem Judaeorum terram, cuncta perdidici, et Jordane transmisso, vidi terram [17] *quae excidio suo iram Domini testabatur, propter id quod peregrinos aut exstinguebant humanitatis immemores, aut percurrentes in sexum viros muliebria pati jugulato hospitii jure cogebant. Vidi terram vi divini ignis exustam, et in cineres favillasque conversam, omni humore atque fertilitate viduatam. Vidi mare mortuum, et ob Dei timorem naturam mutatam ferventis elementi. Vidi aquam, nec alendis, nec suscipiendis animantibus obsequentem, hominem quoque sicut susceperit et jactantem; ne iterum propter hominem, aut crimen incurrat aut poenam. Sed quid ego haec vobis dico procul remota, longius collocata? Vos* [18] *gentes videtis et enarràtis incendium, illam aestuantem rupibus flammam. Conferte quoque Lyciae* [19] *et diversarum insularum ignem ex infimis terrae visceribus effluentem. Aut si haec non potuistis agnoscere, considerate calidae aquae usum, non dico de illa quae fit, sed de illa quae nascitur. Aspicite fontes tepentes, et anhelantes ibi unde exstingui solent flammae. Unde esse putatis hunc ignem, nisi quia cum inferni igne sociatur? Dicitis enim partim igne, partim inundationibus vos sub Deucalione* [20], *et nos sub Noe laborasse. Ita* Genes. 6. *enim fit, ut particulatim catholica agnoscantur. Unde praedicimus vobis de* Christus Verbum Dei. *judicio per Verbum Dei Jesum Christum, qui per ignem venturus est. Propterea deos vestros non adoramus, nec imagines aureas veneramur quia in his non religio colitur, sed quantitas aestimatur.*

V. His ita atque talibus diu dictis dum tacere nollet, Polemon, omnisque populus ita admovit aures, ut quiescere * nullus auderet, ac denuo dicente Pionio: *Deos vestros non adoramus, nec imagines aureas caelesti veneratione suscipimus,* obduxerunt [21] eos in atrio [22]. Ibi circumstans vulgus cum Polemone beatum Martyrem persuadere tentabant tali sermone suadentes: Pioni obtempera nobis; multa sunt enim propter te quae vivere et valere conveniat. Dignus es enim vita, cum morum tuorum meritis, tum mansuetudinis causa. Vivere bonum est, et halitum hujus lucis haurire. Cumque et alia multa narrarent, Pionius ait: *Ego dico quia vivere bonum est et usum lucis haurire, sed illius quem desideramus. Aliud est lumen illud quod nos cupimus, et haec Dei munera non obliti deserimus: sed relinquimus, majora cupientes, et prae melioribus ista contemnimus. Et vos quidem laudo, eo quod me dignum et amore et honore ducatis: sed esse ex vobis suspicamur insidias, et semper minus nocuerunt professa odia, quam subdola blandimenta.*

* f. *inquietare.*

Pionius tentatus blanditiis.

Quas respuit.

VI. Post haec verba Alexander [23] quidam vir malignus de populo ait

17) Palaestinae regio, in qua Sodoma aliaeque civitates sitae erant, quae ultricibus flammis consumtae referuntur in libro Geneseos cap. 19.

18) Boll. *Haec ego commemoro quae procul absunt. Vos Decapolim Lydiae regionem igne combustam videtis ad impiorum exemplum usque ad praesentem diem; Aetnae item incendium et Siciliae atque Lyciae insularum.*

19) Lycia, Asiae minoris regio, in qua Chimaera mons flammivomus apud antiquos celebris; in cujus cacumine leones habitare dicebantur; in medio ubi pascua erant, caprae; in radicibus serpentes. Hinc Chimaerae fabula quae hoc animal esse fingit triforme flammivomum, caput et pectus leonis habens, ventrem caprae ac draconis caudam, quod monstrum occidisse dicitur Bellerophon, Glauci filius, quod Chimaerae montem habitabilem reddiderit. Videsis Lucret. lib. 2. et 5. de rerum natura. Virgil. lib. 6. Aeneid. et alios. Hujus montis ignem aqua accendi, terra autem vel foeno exstingui refert Gnidius Ctesias apud Plinium lib. 2. cap. 106. ubi plura habentur de montibus qui ignes evomunt, quos ibi sigillatim Plinius recenset.

20) Deucalion et Pyrrha in monte Parnassi ex generali diluvio servati lapides post tergum projiciendo homines et mulieres excitabant, qui genus humanum restituerunt. Nota fabula ex Ovid. lib. I. Metamorphos. fab. 7.

21) Boll. *duxerunt.* 22) Boll. *sub dio.*

23) Boll. *Circumforaneus autem quidam, nomine Alexander, homo improbus ait,* etc.

Pionio: Nostris quoque sermonibus a te praebeatur auditus. Respondit ille: *Te magis oportet audire; quoniam quae tu scis scio; tu vero ignoras illa quae novi.* Tum ille beati Martyris irridens catenas ait: Quid sibi hae catenae volunt? Ille respondit: *Ne dum per civitatem ducimur, a quibusdam ad sacrificandum ire credamur: aut ne, et nos, sicut et ceteros, ad templa ducatis: simul ut possitis advertere quia interrogatione non opus est, cum in custodiam sponte properemus.* Cumque tacuisset et populus in obsecratione et persuasione duraret, iteratus beatus Martyr respondit: *Hoc decrevimus et certum est in eo quod diximus permanere.* Cumque eos qui circum erant sermonis acerbitate vehementer argueret, et relegens praeterita etiam et futura praediceret, Alexander ait: Quid opus est sermonibus vestris? cum potestas vivendi vobis esse non possit, quin immo sit necessitas pereundi magna. Irrisiones sustinet.

VII. Sed [24] cum populus ad theatrum ire disponeret, ut in conscensu caveae multo melius beati Martyris verba posset audire, ad Polemonem accesserunt nescio quid * dicentes atque suadentes, quia si tribuisset loquendi beato Martyri potestatem, turba et tumultus oriretur. Auditis itaque his Polemon, tali Pionium sermone compellit: Si sacrificare abnuis, ad templum veni [25]. Ille respondit: *Non expedit delubris vestris, ut nos ad templa veniamus.* Tunc Polemon: Ergo ita obfirmasti animum, ut tibi persuaderi non possit? Et Pionius: *Utinam ego vos ut Christiani essetis movere et persuadere potuissem!* Cujus sermonem quidam irridentes, magna voce dixerunt: Nihil tale facturus es, vel si vivi ardeamus [26]. Ille ait: *Pejus est ardere post mortem.* In hac sermonum altercatione Sabinam aspexere ridentem, ad quam, quasi minantes, terribili voce dixerunt: Rides? Illa respondit: *Rideo, si Deus vult; quia Christiani sumus.* Tum illi: Passura es, inquiunt, illa quae novis [27]. Quae non sacrificant enim, lupanaribus deputatae praestant meretricibus collegium, et lenonibus supplementum. Illa respondit: *Quidquid Deo placet* [28].

* *f. nescio qui.*

VIII. Et iterum [29] Pionius ad Polemonem ait: *Si autem persuadere jussus es, aut punire; necesse est ut punias, cum persuadere non possis.* Tum Polemon sermonis hujus asperitate permotus: Sacrifica, inquit: (Respondit Pionius:) *Non faciam.* Ait rursus illi: Cur non? Ille item: *Quia Christianus sum.* Rursus Polemon: Quem colis Deum? Respondit Pionius: *Deum omnipotentem qui fecit caelum et terram, mare et omnia quae in eis sunt, et nos omnes; qui nobis omnia praestat et tribuit, quem cognovimus per Verbum ejus Jesum Christum.* Dehinc Polemon: Vel Imperatori sacrifica. Ille respondit: *Ego homini non sacrificabo.* Christus Verbum.

IX. Post haec Polemon, cum cerae Notarius [30] quae respondebantur imprimeret, ait ad Pionium: Quis vocaris? Pionius ait: *Christianus.* Polemon: Cujus ecclesiae? Pionius ait: *Catholicae* [31]. Relictoque Pionio, ad Sabinam Polemon verba convertit, cui [32] Pionius praedixerat verba, ne in Acta a Notariis excepta.

24) Boll. *Sed cum populus vellet in theatro conventum fieri, ut plura illic audiret; quidam Ducis studiosi ad Polemonem aedituum accedentes ei persuaserunt, ne sineret in theatro populum convenire, ne tumultus fieret, et panis flagitaretur. Quibus auditis* etc. Observat Baronius in notis ad hunc locum ad annum 254. num. 7. plebem in conventibus publicis saepius tumultuose suas necessitates a Magistratibus extorsisse. Confer Joseph. lib. 19. Antiqu. Jud. cap. 1. ubi de Circensibus ludis.

25) Boll. *Si non vis sacrificare saltem templum ingredere.*

26) Boll. *Tu vero ne id feceris, ne vivi comburamur.*

27) Boll. *non vis.*

28) Boll. *Sancto Deo id erit curae.*

29) Hic omissa est interrogatio una quae suppletur ex Bolland. *Pionium rursus Polemo sic allocutus est: Obtempera nobis. Pionius respondit* etc.

30) Notarii a notis dicti, quae singulae singula verba, aut etiam sententias integras exprimebant. De his Augustin. lib. 2. de Doctrina Christiana, et plura apud Baron. et Spond. ad annum 238.

31) Boll. addunt *nulla enim alia est apud Christum.*

32) Boll. *Monuerat autem illam Pionius et ab eo fuerat Theodota appellata, ne ex nomine cognita in manus impiae civis jam dominae suae rursus incideret, quae imperante Gordiano, cum vellet Sabinam a fide abducere, eam vinctam in montibus relegavit, ubi clam victui necessaria ei a fratribus subministrabantur. Post au-*

manus dominae impiae posset incidere, ut sub Theodocii [33] vocabulo, vim crudelitatis nominis mutatione declinaret. Tunc Polemon ait: Quae diceris? Illa respondit: *Theodota et Christiana.* Polemon: Si Christiana es, cujus ecclesiae? At illa: *Catholicae.* Polemon: Quem colis Deum? Illa respondit: *Deum omnipotentem qui fecit caelum et terram, mare et omnia quae in eis* Christus Verbum Dei. *sunt, quem cognovimus per Verbum ejus Jesum Christum.* Post haec cum, adstante haud procul Asclepiade, quis diceretur, inquireret, respondit Asclepiades: *Christianus.* Polemon: Cujus ecclesiae? Asclepiades: *Catholicae.* Christus Deus. Polemon: Quem Deum colis? Respondit: *Christum.* Polemon: Quid ergo? iste alter est? Respondit: *Non; sed ipse quem et ipsi paullo ante confessi sunt.*

Martyres in carcerem ducti. X. His dictis atque transactis ducebantur ad carcerem, magna parte vulgi, et immensa populi copia prosequente, cujus tantum pondus se infuderat, ut forum Martha stipatione compleret, et vix undas populi praeclusus multitudine populi accessus egereret. Ibi quidam in beati Martyris facie animadvertentes ruborem, magna cum admiratione dixerunt: Quid est hoc, quod iste semper albus ac lucidus pallorem subito in ruborem mutavit? Cumque Sabina lateri ejus, cavens incursum populi, vincta properaret, ait quidam: Sic tunicam ejus tenes, quasi lacte illius carere formides. Aliusque summa voce clamavit: Puniantur, si sacrificare detrectent. Cui Polemon ait: Fasces et [34] ligna non ad nos, et habere non possumus potestatem. Irridens autem alius ait: Ecce [35] ad sacrificandum homunculus pergit. Hoc autem de Asclepiade, qui erat cum Pionio, dicebatur. Sed Pionius respondit: *Istud ille non faciet.* Alius autem clara voce dicebat: Ille et ille sacrificabunt. Pionius ait: *Habet unusquisque propriam voluntatem. Ego Pionius vocor. Non ad me attinet quis ut sacrificet; cum eo qui fecerit nomen ostendat.* Inter has diversorum invicem loquentium voces, ait ad Pionium unus e populo: Cum in te tantum studium tantaque doctrina sit, cur obstinata ad mortem mente festinas? Cui Pionius hoc sermone respondit: *Quod occisionem mei creditis, magis debeo custodire quae coepi. Nam et vos scitis quam immensa funera, et obscoenam famem experti sitis, et alia permulta.* Sed ait illi unus e populo: Tu quoque nobiscum inopiam pertulisti. Ille respondit: *Ego cum spe quam in Domino habebam.*

Ubi alios inveniunt. XI. Vix autem propter multitudinem servatores carceris ostium introire potuerunt. Qui cum ingressi fuissent, Pionio et ceteris intromissis, invenerunt presbyterum Catholicae Ecclesiae, Lemnum nomine, et mulierem, nomine Macedoniam, de Carcereno vico [36] sectae Phrygum. Qui cum simul esse coepissent, et devoti Deo famuli convenirent; carceris agnoverunt custodes, Pionium quae offerebantur a fidelibus, certa cum suis voluntate respuere, dicentem: quod multis indigens nulli gravis fuisset, quomodo fieri possit ut nunc cogeretur accipere? Ob quod factum irati quibus carceris custodia videbatur imposita, qui [37] eos larga prius etiam de sua humanitate susceperant, in interiori eos carceris parte clauserunt: ut omni humanitate et luce viduati, in tenebrarum situ et foetore carceris constituti immensos cogerentur sentire cruciatus. Quo in loco cum viderentur abstrusi, benedicentes Deum quae ad hymnos ejus pertinent multa cecinerunt. Ergo cum diu in hac Domini laude durassent, aliquamdiu tacuerunt solita sibimet et

tem studiose curatum fuit, ut a domina servitute et a vinculis liberaretur. Plurimum autem cum Pionio versabatur, quae etiam in hac persecutione capta fuit. Dixit etc.

33) Hic avulsis aliquot foliis desinunt Acta in uno cod. Colber.

34) Boll. *Nobis non praecedunt fasces neque secures, ut hanc habeamus potestatem.*

35) Boll. *Ecce homunculum subducit ad immolandum .... Pionius dixit: Mendacium loqueris, neque enim id facit.*

36) Boll. *ex vico Carena, et ex haeresi Phrygum quemdam, nomine Eutychianum.* Phryges seu Cataphryges Montanistae haeretici dicti sunt, quod ipse Montanus in Phrygia Asiae minoris regione natus esset.

37) Boll. *qui ab invisentibus solebant munera accipere .... At illi Deum collaudantes acquieverunt, et quae dari solita erant illis praebuerunt, adeo ut carceris praefectus admiraretur, et pristinum eos in locum vellet reducere. At illi* etc.

consueta praestantes. In custodum vero pectoribus quod ira suaserat, poena subsecuta damnavit; ad aliam namque partem eos transferre voluerunt. Illi in loco eodem quo fuerant permanentes, clara voce dixerunt: *Gloriam tibi Domine, sine intermissione fundamus, hoc quod accidit processit in melius.*

XII. Tunc accepta ut agerent quae vellent libera potestate, diem noctemque ita occupaverunt lectionibus, aut oratione tenuerunt, ut esset pertinacibus altercatio religionis, documentum fidei, et medicina supplicii. Cum ergo hoc eorum duraret officium, multi ad eos, Pionium persuadere cupientes, pagani gentesque venerunt, qui dum talem virum loquentem audiunt, in miraculum versi paene non impune audierant, quia venerant invidere. Illi[38] vero quos illuc vis necessitatis incluserat, rigabant largo **Lapsos Pionius adhortatur.** fletu januas et lacrymas imbrium more fundebant, ut nulla temporis quantitate gemitus respirarent, et repetitis singultibus novus semper quasi luctus oriretur, maxime ab his quos incorrupta semper fama laudaverat. Hos ut vidit Pionius in jugi luctu et dolore maximo constitutos, talia cum lacrymis verba profudit: *Novum suppliciorum genus patior, et ita excrucior, quasi videam me devulsa membrorum compage lacerari, cum adspicio margaritas Ecclesiae porcorum pedibus subjacere, et stellas caeli draconis cauda usque ad terram fuisse pertractas; vitem quam Dei dextera plantaverat a sue unico disripari, et ut transeuntem unumquemque suaserit libido, decerpi. Liberi, quos iterum parturio donec Christus formetur in vobis, alumni mei molles aspera stansierunt itinera. Nunc Susanna in medium constituitur ab iniquis, impiis circumvenitur a presbyteris, et ut fruantur pulcritudine, mollem formosamque denudant, falsa in eam testimonia corrupta illicitatione dicentes.* **Daniel. 13.** *Nunc Aman increpat et epulatur; nunc Esther et tota civitas turbatur;* **Esther. 3.** *nunc fames et sitis, non panis aut aquarum penuria, sed persecutione. Nunc ergo, quia erant universae virgines in sopore, Domini Jesu verba completa sunt. Ubinam terrarum Filius hominis postquam venerit, fidem poterit invenire?* **Luc. 18, 8.** *Audio enim quod unusquisque socium suum prodat, ut compleatur quod dictum est,* Frater fratrem tradet ad mortem. **Matth. 10, 21.** *An quia et ipse satanas nos expetit, et ignea*[39] *palmula aream purgat, salem evanuisse creditis, atque hominum pedibus subjacere. Nemo vestrum aestimet, o filii, Deum evanuisse, sed nos evanuimus; Inquit: (Non) mea manus ad liberandum lassata est, nec aures ad audiendum gravatae. Nostra nos a Deo peccata distringuunt, et ut non exaudiat, facit hoc non Christi inclementia, sed nostra perfidia. Quid enim non malefecimus? Nos neglemimus Deum. Contemserunt alii, nonnulli avide leviterque peccaverunt, et accusantes se invicem atque prodentes mutuis periere vulneribus, quamquam nos oporteat aliquid plus habere justitiae, quam Grammathei Pharisaeique habuerunt.*

XIII. *Audio enim quod quosdam ex vobis Judaei ad Synagogam vocent. Videte quia majus accidit cuique ex tali voluntate peccatum, ne quis in inconcessum nec amplius remittendum, quod ad blasphemiam sancti Spiritus pertinet, crimen admittat. Ne sitis una cum ipsis (principes) populis Gomorrhae et judices Sodomitae, quorum manus innocentium sanguine et sanctorum cruore maduerunt. Nos enim nec Prophetas occidimus, nec tradidimus Salvatorem. Sed quousque ego multa narrabo? revocate in memoriam quae audistis. Comperi enim Judaeos nefando ore scelesta verba proferre, eo quod jactent et inanissimo per loca omnia ore dispergant Dominum Jesum Christum; sicut hominem, ad mortem vi esse compulsum. Dicite quaeso: Cujus hominis discipuli qui sit per vim mortuus, daemonas tot per annos ejecerunt*[40], *facturique sunt.*

38) Boll. *Introibant etiam illi qui per vim tracti fuerant ad immolandum, et magnum fletum excitabant* etc.

39) Boll. *Ignitum porro ventilabrum est in manu Dei, ut purget aream.*

40) Eodem argumento adversus Gentiles utuntur Justin. Martyr Apol. 1. Cyprian. de Idolorum vanitate et lib. ad Demetrianum. Ecclesiam vero ab haereticorum sectis distinguit Irenaeus lib. 2. adv. haeres. cap. 57. et 58. quod in ea multa mirabilia fierent, qua de re Euseb. lib. 5. Hist. c. 7. Porro id non solum de primis Ecclesiae saeculis verum est. Vide tom. 5. Concil.

Pro cujus magistri nomine per vim mortui, tot discipuli, totque alii libenti animo pertulere supplicia? Quid memorem et aliqua mirabilia, quae in Catholica Ecclesia contigerunt, cum isti ignorent illum solum male et per vim mori qui de hoc saeculo vitam perosus sua manu et propria voluntate discesserit? Nec hoc quidem sacrilegis mentibus ulla potest ratione sufficere. Addunt sceleri se ejus[41] *et blasphemium dum egreditur sumit augmentum. Dicunt Dominum Jesum Christum cum cruce ad superos facta umbrarum excitatione remeasse. Et ea quae Scriptura aut apud nos, aut apud illos pro Christo et Domino dicit, illi in blasphemium sacrilego sermone commutant. Nonne qui haec loquuntur peccatores sunt? nonne perfidi? nonne iniqui?*

XIV. *Repetam nunc quae Judaei saepius, me in prima aetate posito, disserebant, quae esse mendacium sequenti redarguens sermone convincam.* 1. Reg. 28. Samuel a Pythonissa non suscitatus. Probat Pionius Christi resurrectionem. *Scriptum namque est ita: Saul interrogavit mulierem Pythonissam, et dixit ei: Excita mihi Samuelem prophetam. Et vidit mulier ascendentem virum cum stola. Saul Samuelem credidit, et interrogabat eum quae volebat audire. Quid ergo? Vates illa poterat excitare Samuelem? Si potuisse consenserint, iniquitatem plus justitia posse confessi sunt: si negaverint sic mulierem reduxisse, necesse est ut Dominum Jesum Christum non sic redisse convincantur. Ita fiet, ut in hac contentione aut damnentur, aut cedant. Ratio ergo verbi hujus talis est. Quomodo*[42] *poterat vatis mulieris daemon sancti Prophetae excitare animam jam olim in sinu Abrahae positam, et in paradiso quiescentem; cum semper quod minus valet a potentiore vincatur? Ergo ut arbitrantur, Samuel in lucem reductus est? Minime. Quid est ergo? Sicut omnibus qui Deum pura mente suspiciunt, Angeli adesse festinant: ita veneficis vel incantatoribus, vel sortilegis, vel furorem sub vaticinationis specie per devia rura vendentibus, daemones obsequuntur.* 2. Cor. 11. *Dixit autem Apostolus: Si satanas in angelum lucis transformatur; nihil magnum, si ministri ejus transfigurantur, unde et antichristus quasi Christus. Ideo ergo Samuel non est reductus, sed illi mulieri et praevaricatori Sauli daemones ad personam illius se ostendere formati, quod ita postmodum Scriptura monstravit. Dicit enim Samuel ad Saulem: Et tu hodie mecum eris. Quomodo poterat cum Samuele inveniri deorum cultor et daemonum? Cui non manifestum est quod Samuel cum injustis non erat? Si ergo non potuit esse possibile ut Prophetae animam ali-*

col. 834. quid ea de re Nicetius episc. Trevir. ad Chlodoswindam reginam Langobardorum scribat ut Alboinum ejus virum ab Ariana haeresi revocaret; ibi laudat miracula sanctorum episcoporum Martini, Germani, Hilarii, Lupi, Remigii et Medardi. Ejusdem sancti Remigii Remorum episcopi miraculis idolorum in Gallis destructionem, et verae fidei ampliationem attribuit Avitus Viennensis episcopus in Collatione adv. Arianos anno 409. coram rege Gundebaldo. Spicileg. Acheriani tom. 5. Item Reccaredus rex Wisigotorum in Hispania episcopis Arianis exprobrat quod nulla ederent miracula, quae tamen frequentia erant apud Catholicos. Vide Gregor. Turonens. lib. 9. Hist. num. 15. et lib. de gloria Confessorum cap. 13. Miracula quae suo tempore in Italia fiebant exponit Gregorius M. in 4 libris Dialogorum.

41) Locus mendosissimus. Boll. *Nesciunt autem eum ita esse mortalem, ut propria voluntate animam egerit. Dicunt praeterea Christum necromantiam exercuisse, ejusque vi post crucem fuisse suscitatum.*

42) Eamdem sententiam sequuntur Tertullianus lib. de anima capite 57. S. Hieronymus in cap. 13. Ezechielis, Auctor quaestionum Christianarum et Resp. apud Justinum Martyrem, quaest. 52. Auctor operis de mirabilibus sacrae Scripturae apud Augustinum lib. 2. cap. 11. et apud eumdem, auctor quaestionum veter. et novi Testamenti quaest. 27. In utramque vero partem hanc quaestionem fusius agitat ipsemet Augustinus quaestione 3. ad Simplicianum, et quaestione 6. ad Dulcitium. At in libro de cura pro mortuis gerenda cap. 15. in eam sententiam propendet quae asserit, Samuelis animam vere ab inferis revocatam fuisse, cui etiam videtur favere liber Ecclesiastici cap. 46. vers. 23. Id vero diserte affirmat Josephus lib. 6. Antiquitatum Judaicarum cap. 15. quam sententiam plerique alii praesertim recentiores sequuntur. Hanc quaestionem antiquam esse patet ex dissertatione Eustathii Episcopi Antiocheni adversus Origenem *de Engastrimytho*, in qua Origenem refellit, qui in cap. 28. lib. 1. Regum affirmaret animam Samuelis vere Sauli apparuisse. Utriusque ea de re opusculum edidit Leo Allatius, eisque Syntagma subjunxit, in quo fusius hanc quaestionem agitat, ac in Eustathii favorem concludit. Hoc viri doctissimi opusculum neminem vidisse pigebit.

quis excitaret: quo pacto credi potest, Dominum Christum quem in caelum recipi viderunt discipuli; quod ut non negarent libenti animo mortem pertulerunt, de terra et de sepulcro carminibus excitatum. Quod[43] *si haec non potestis ingerere, discite ex his*[44] *qui praevaricatores sunt daemonumque cultores, sponte perfecti esse et meliores.*

XV. Cum longa et diutina dispositione dixisset, atque ut egrederentur carcerem protinus imperaret; advenit Polemon[45] sectatorum turba comitante, terribili voce proclamans: jam sacrificavit qui vobis praeerat, vosque ad templum Magistratus celeriter venire praecepit. Cui Pionius ait: *Eos quos carcer incluserit, mos est adventum Consulis operiri. Quid rem alteri debitam illicita temeritate praesumitis?* Post hanc repulsam regressi, ad carcerem rursus cum turba majori redierunt. Tunc Hyparchus subdolo atque composito Pionium sermone compellat: Nos quos esse cernis ingressos, Proconsul destinavit, jussitque ut Ephesum pergeretis. Et Pionius ait: *Qui missus est veniat, et incunctanter egredimur.* Et ad haec Hyparchus[46], sive, ut tum carnifices vocabantur[47], Turmarius, vir spectabilis venit: Sed si praeceptis obedire detrectes, senties, quid potestatis possit habere Turmarius. Dum haec loquitur, tam forte Pionii colla connexuit, ut praecluso gutture spiritum haurire non posset: atque apparitoribus tradidit ad ducendum hominem; quem ita adstrinxerunt, ut non haberet nec recipiendi, nec exhalandi spiritus facultatem. Trahebatur itaque ad forum et ceteri, et Sabina, magna voce clamantes: *Christiani sumus.* Et, ut mos invitis est, ad terram membra jacere, ut eo tardior corporum tractus, quo ad templum difficilior esset accessus. Pionium namque sex apparitores portabant pariter et trahebant. Cumque fessi lassatis humeris in utraque parte jam cederent, latera ejus calcibus verberabant, ut aut leve onus praeberet, aut victus dolore sequeretur. Sed nihil illorum profecit asperitas, nec effectum habuit injuria. Nam ita immobilis erat, quasi ejus corpori pondus apparitorum calcibus adderetur. Quem postquam tam immobilem nisui suo viderent esse, auxilia poposcerunt, ut vel numero vincerent, quia virtute jam cesserant.

Pionius etc. ad forum trahuntur.

XVI. Abreptum itaque Pionium cum magna laetitia et exultatione portantes, juxta aram, tamquam victimam collocaverunt, eo in loco ubi erat[48] ille quem paullo ante sacrificasse dicebant. Tunc Judices severa voce dixerunt[49]: Cur non sacrificatis? Illi responderunt: *Quia Christiani sumus.* Judices iterum dixerunt: Quem Deum colitis? Pionius respondit: *Hunc qui caelum fecit, et sideribus ornavit, qui terram statuit, et floribus arboribusque decoravit; qui ordinavit circumflua terrae et maria, et statuta terminorum vel littorum lege signavit.* Tum illi: Illum dicis qui Crucifixus est? Et Pionius: *Illum dico, quem pro salute orbis Pater misit*[50]. Et judices inter se: Cogamus eos dicere, ita ut Pionius posset audire. Quibus ille respondit: *Erube-*

Confessio coram judicibus. Christus Deus. conf. num. XIX.

43) Boll. *Dicite adversum illos: Nonne vobis qui nulla necessitate adducti scortati estis, et idola coluistis, nos meliores sumus? Et nolite illis assentiri et animos despondere. Sed resipiscite fratres, et poenitentiam agite, et ad Christum, qui benignus est vosque iterum suscipiet, confugite.*

44) Cod. Colb. *Discite ab his.*

45) Boll. *Aedituus Polemo et Theophilus magister equitum cum satellitibus et multa turba supervenerunt, atque dixerunt: Ecce Eudaemon* (apud Baronium ad marginem, *alias Auctemon*) *praesul vester immolavit. Vos item obtemperate; interrogabunt vos in templa Eudaemon et Lepidus. Respondit Pionius* etc.

46) Hyparchus est Praefectus provinciae seu exercitus, qui alii etiam majori subest.

47) Forte, *sive ut eum carnifices vocabant, Turmarius.* Cod. Einsidl. addit, *Tumarius princeps vir exspectabilis venit. Sed si principi obedire* etc. Turmarii dicebantur qui turmas tironum exigebant, hique inter vilia officia numerantur. Tamen hic *Turmarius vir spectabilis* dicitur, qui sane dignitatis titulus, ut observat eruditus Cangius, inter *illustris et clarissimi* titulos medius erat. Forte legendum *Turmarcha,* id est, turmae seu regionis Praefectus. Apud Bolland. post Pionii responsionem haec habentur: *Atqui Princeps, inquit, magister equitum dignus est cui fides habeatur. Atqui Princeps, inquit, sum. Et arripiens illum laqueumque collo injiciens* etc.

48) Boll. *ubi adhuc adstabat Eudaemon, qui idolis sacrificaverat.*

49) Apud Boll. haec interrogatio a Lepido facta dicitur.

50) Boll. *Principes hic valde clamantes riserunt, et Lepidus ipsum detestabatur. Clamabat autem Pionius* etc.

scite culturam Dei [51]*, et justitiae aliquantulumcunque deferte, sin vero, ut vestris legibus placet? Cur jura vestra culpatis, non exsequendo quae jussa sunt? Jussi enim estis, contradicentibus non vim inferre, sed mortem.*

Pionius Rufinum confutat.

XVII. Post haec verba ait Rufinus quidam, pollens eloquentia, et facundia atque oratoria arte praecellens: Quiesce Pioni. Quid inanem gloriam vana jactatione praesumis? Cui Pionius respondit: *Hoc te historiarum tuarum volumen edocuit, hoc codices tui monstrant? Atqui haec ab Atheniensibus sapientissimus Socrates ille non pertulit. An insipientes erant, ac militari stultitiae ac bellis potius quam legibus nati, Socrates* [52]*, Aristides et Anaxarchus, in quibus quo major doctrina, eo major facundia? Nulla illi pompa sermonis aut loquendi ambitione jactantes arrogantiam sumsere sermonum, cum ad justitiae rationem, moderationem, temperantiam, philosophiae scientia pervenissent. Est enim in laudibus propriis ut laudanda moderatio, ita odiosa jactatio.* Tali Rufinus beati Martyris sermone susceptus, tamquam fulmine ictus obticuit.

XVIII. Quidam [53] vero ait in excelso honore hujus saeculi constitutus: Noli clamare Pioni. Cui ille respondit: *Noli esse violentus, sed rogum construe, ut in flammas sponte pergamus.* Dixit vero ex alia parte nescio quis: Sciatis etiam alios, ne sacrificent, istius sermone et auctoritate firmari. Post haec coronas quas sacrilegi gestare consueverunt, Pionii capiti conabantur imponere, quae dissipante eo ante ipsas quas ornare consueverant aras in frusta jacuerunt. Tunc sacerdos [54] tepentia veribus exta circumferens, tamquam Pionio daturus advenerat. Sed repente contritus, cum ad nullum ausus fuisset accedere, funestas nefando pectori dapes coram omnibus solus ingessit. Illis autem, *Christiani sumus*, clara voce dicentibus: cum quid facere invenire non possent, inlidente alapas populo, pristinae redire custodiae (coegerunt). Illis ergo ad custodiam carceremque pergentibus, multas eis contumelias sacrilegi intulere ridentes. Unus namque Sabinae ait: Tu non poteras in patria tua mori? Sabina respondit: *Quae est mea patria? Ego Pionii soror sum.* Ad Asclepiadem vero munerum editor [55] ait: Ego te quasi damnatum ad gladiatorum certamina reposcam. Ingredienti autem Pionio carcerem unus ex apparitoribus caput tam vehementer inlisit, ut eodem [56] impetu in tumorem latera manusque transierint. Ingressi vero carcerem, hymnum Domino dixere cum gratia, qua [57] in ejus nomine in catholica fide et religione durassent.

In carcerem reducti.

Pionius coram Proconsule sistitur.

XIX. Igitur post paucos dies Smyrnam Proconsul, ut mos erat, rediit; oblatumque Pionium sic coepit audire [58]. Quis vocaris? Respondit Pionius: *Pionius.* Rursum Proconsul: Sacrifica. Ille respondit: *Minime.* Rursus Proconsul: Cujus sectae es? Pionius respondit: *Catholicae.* Rursus Proconsul: Cujus catholicae? Respondit: *Catholicae Ecclesiae presbyter.* Rursus Proconsul: Tu praeceptor [59] eorum eras? Rursus ille: *Docebam.* Rursus Proconsul: Stultitiae [60] praeceptor eras. Respondit ille: *Pietatis.* Rursum Proconsul: Cujus pietatis? Ille respondit: *Pietatis illius quae ad Deum pertinet, illum qui fecit caelum et terram et mare.* Rursum Proconsul: Sa-

51) Cod. Noail. *Erubescite cultores deorum.*

52) Socrates Philosophus Atheniensis Apollinis oraculo sapientissimus, qui primus Philosophiam moralem docuit. De eo Laertius lib. 2. Aristides ob ejus mores egregios *Justus* cognominatus. Anaxarchus Abderita, de cujus mira constantia Laertius lib. 9. et alii veteres passim.

53) Huic Acta Boll. Lepidum adjungunt.

54) Boll. *At minister publicus idolis immolatum accepit* etc.

55) Boll. *Terentius vero qui tunc venationes curabat, ad Asclepiadem.* Hinc colligi potest, venatores appellatos fuisse eos, qui ad munera (sic ludos appellabant) exhibenda inserviebant. Vide Acta sanctarum Perpetuae et Felicitatis num. 18 et 19.

56) Boll. *Sed percussoris manus et latera sic inflammata sunt et intumuerunt, ut respirare vix posset.*

57) Boll. *Quod adversus inimicum et simulatorem Eudaemonem fortes constantesque permansissent.*

58) Boll. *Ante quartum Idus Martii Quintilianus Proconsul sedens pro tribunali, sic interrogavit* etc.

59) Boll. *doctor.*

60) Boll. *Cujus partis magister es?*

crifica ergo. Ille respondit: *Ego* Deum *vivum adorare didici.* Tum Proconsul: Omnes deos colimus, et caelum, et eos qui in eodem sunt. Quid autem aëra[61] aspicis? Sacrifica. Ille respondit: *Non aspicio aëra, sed Deum qui aëra fecit.* Rursus Proconsul: Dic quis fecit? Ille respondit: *Non licet prodi.* Rursus Proconsul: Necesse est te Jovem dicere qui in caelo est, cum quo dii deaeque omnes sunt. Ergo sacrifica illi qui est deorum omnium caelique regnator.

XX. Cumque tacuisset, Proconsul eum jussit appendi, et quod verbis non poterat, voluit extorqueri tormentis. Postea ergo quam coeperat subjacere suppliciis, ait Proconsul: Sacrifica. Ille respondit: *Minime.* Rursus Proconsul: Multi sacrificaverunt, declinantesque tormenta, luce potiuntur. Sacrifica. Et ille respondit: *Non sacrifico.* Rursus Proconsul: Sacrifica. Ille ait: *Minime.* Rursus Proconsul: Non penitus? Respondit ille: *Minime.* Rursus Proconsul: Quid tam elatus, ad mortem nescio qua festinas persuasione? Facito quod juberis. Ille respondit: *Non sum elatus; sed aeternum Deum timeo.* Rursus Proconsul: Quid dicis? sacrifica. Ille respondit: *Audisti me Deum vivum timere.* Rursus Proconsul: Sacrifica diis. Ille respondit: *Non possum.* Post hanc beati Martyris fixam firmamque sententiam, Proconsul diu habitis cum consiliatore[62] sermonibus, rursus ad Pionium verba convertit: Perstas in proposito, et poenitentiam nec sero testaris? Respondit ille: *Minime.* Rursus Proconsul: Habes liberam potestatem, quid te facere expediat majore consilio, et longa deliberatione metire. Ille respondit. *Minime.* Tunc Proconsul: Quoniam festinas ad mortem, vivus passurus incendium es. Et recitari jussit ex tabula[63]: Pionium sacrilegae virum mentis[64], qui se Christianum esse confessus est, ultricibus flammis jubemus incendi: ut et hominibus metum faciat, et diis tribuat ultionem.

Pionius appensus torquetur.

Sententia in Pionium.

XXI. Ibat itaque vir tantus futurus Christianis in exemplum, sacrilegis voluptati. Nec, ut ituris ad mortem solet, lababant vestigia, titubabant genua, membra torpebant. Non mens mali praescia dubitabat, nec cetera jam mortis relabentibus vestigiis impediebant incessum; sed pedibus velox, alacer corpore, mente securus, absolutae animae ferebatur ad mortem. Cumque ad stadium pervenisset, priusquam commentariensis juberet, corpus suum ipse nudavit. Qui postquam integra et illibata membra respexit[65], ad caelum aciem vertit oculorum, agens Deo gratias, quod ita fuisset ipsius pietate servatus. Impositus itaque pyrae quam gentilis exstruxerat furor, ut clavis trabalibus figeretur, membra sua composuit. Quem populus[66] cum vidisset infixum, sive misericordia, sive sollicitudine commotus; Poeniteat te, inquit, Pioni, tolluntur clavi, si facturum te spondeas quod jubetur. Tum ille: *Sensi,* inquit, *vulnera, et utrum sim fixus intelligo;* atque interposito tempore ait: *Haec me ducit causa, haec me potissimum ratio compellit ad mortem, ut populus omnis intelligat resurrectionem futuram esse post mortem.* Post haec Pionium et Metrodorum presbyterum[67], cum his in quibus fixi erant stipitibus, erexerunt, evenitque ut Pionius ad dexteram, Metrodorus staret ad laevam, ad orientem oculis animoque[68] conversis. Sed cum allatis lignis, ac subditis nutrimentis vires ignes acciperet, et per ardentem pyram fortiter

61) Boll. *Cur aëri preces fundis? ipsi sacrifica.*

62) Id deest in Actis Bollandianis, quod tamen antequam sententia ferretur observari solebat. Vide Acta S. Cypriani infra. Hunc ferendae sententiae ritum exponit Basilius Magnus epist. 79. ad Eustathium Sebastiae antistitem.

63) Boll. *Ex tabella autem haec verbis Romanis scripta sententia legebatur.* Sententias adversus Christianos ex tabella recitatas fuisse testatur Tertullianus Apologet. cap. 2. Observat autem Baronius eas, etiam in his regionibus ubi vulgaris erat lingua graeca, litteris Latinis exaratas fuisse, ob Romani imperii dignitatem.

64) Cod. Noail. *Pionium sacrilegum qui se* etc.

65) Boll. *Corporis sui castitatem ac decus agnoscens, ingenti repletus est gaudio, et in caelum* etc.

66) Boll. *ei rursum minister ait.*

67) Boll. addunt, *ex secta Marcionistarum.*

68) Noail. *animisque.*

populatrix flamma crepitaret; clausis Pionius oculis [69], tacita, ut bene quiesceret, Deum suum oratione poscebat. Nec multo post nimium vultu laeto ignem respexit, et *amen* dicens, animam, quasi eructaret, evomuit, commendans spiritum suum ei qui meritam vicem redderet, et condemnatarum injuste animarum rationem repromisit exquirere, dicens: *Domine suscipe animam meam.*

XXII. Hic finis beati Pionii. Haec passio fuit viri, cujus vita incorrupta semper ac libera, omnique culpa vacua, pura simplicitas, fides pertinax, innocentia perseverans: cujus pectus vitia exclusit, quia Deo patuit. Ita ille per tenebras festinavit ad lucem; et per angustam gradiens portam, ad plena et spatiosa [70] properavit. Coronae quoque ejus Deus Omnipotens, ostendit indicium. Subito [71] namque illi quos illuc aut misericordia, aut videndi cura conduxerat, tale corpus Pionii viderunt, ut addita sibi membra possent credi. Habebat erectas aures, meliores crines, barbam florentem, atque ita erat omni membrorum mole compositus, ut juvenis crederetur, et corpus post ignem quasi minorem in aetatem redactum ostenderet et illius meritum, et resurrectionis exemplum. Mira praeterea gratia, de vultu ejus arrisit, et multa angelici decoris signa fulserunt, adeo ut Christianis fiducia, metus gentibus adderetur.

XXIII. Acta [72] sunt haec sub Proconsule Julio Proclo et Quintiliano Consule imperatore Gajo Mense Quinto, Trajano Decio et Vizeto Grato, et ut Romani dicunt, IV. Idus Martii, et ut Asiani dicunt mense sexto, die sabbati, hora decima. Sic autem facta sunt, ut nos scripsimus, imperante Domino nostro Jesu Christo, cui est honor et gloria in saecula saeculorum. Amen.

Acta Bollandiana sic habent: Haec Acta sunt Julio Asiae Proconsule, Proclo et Quintiliano magistratum gerentibus, Consule tertium Messio Quinto Trajano, et Deltio Grato secundum, Trajano Decio Augusto, ante IV. Idus Martias more Romanorum, Asiae autem more septimi mensis undecimo, die Sabbati, hora decima, ut nos autem loquimur, regnante Domino nostro Jesu Christo, cui etc.

Codex ms. sancti Maximini Trevirensis apud eumdem Bollandum: Acta sunt haec sub Proconsule Julio Proculo et Quintiliano. C. Messio Quinto Trajano Decio, Vicio Grato, ut Romani dicunt etc. *ut in nostro Colbertino.*

Codex ms. illustriss. Abbatis de Noailles *sic habet:* Acta sunt haec sub Proconsule Julio Proculo et Quintiliano, Gajo Messio Quinto Trajano Decio Vitiotrato, quarto Idus Martii, die Sabbati, hora decima. Sunt autem facta ut scripsimus etc.

69) Boll. addunt, *turba illum animam egisse suspicabatur.*

70) Cod. Einsidl. *planam et speciosam.* Cod. Noail. *planam et spaciosam.* Cod. S. Maximin. *plenam et spatiosam.*

71) Boll. *Etenim cum ignis exstinctus esset; nos qui praesentes eramus, talem ipsum vidimus, quale vigentis ornatique pugilis corpus exsistit. Siquidem aures* etc.

72) Singulorum codicum ipsissima verba exhibemus, ne cui fucum facere velle videamur. Lectio omnium melior Colbertina, quae sic restituenda est: *Proconsule Julio Proclo Quintiliano, Consule imperatore Caio Messio Quinto Trajano Decio et Vitio Grato* Cui lectioni aperte concordant alii 2. codd S. Maximini et Noail. Quid in Einsid scriptum fuerit, amissa ultima exempli nostri pagina ignoramus; sicut et in altera cod. ms. Colbert. ex quo, ut diximus, aliquot folia, nescio qua infausta manu, detracta sunt. Caeterum haec omnia Deci imperatoris agnomina quae in his Acti referuntur, in aliquot ejus nummis sic expressa habentur: *Imp. C. M. Q. Trajanu Decius Aug.* Hinc collige litteram *C.* hi non *Cneium*, ut aliqui volunt, sed *Caium* significare.

ADMONITIO
IN ACTA SANCTI ACHATII
EPISCOPI ET MARTYRIS.

1. Achatium cujus hic Acta exhibemus, eumdem esse putant Bollandiani ad diem 31. Martii, cum *Acacio* quem Graeci sub episcopi Melitenae in minori Armenia titulo variis diebus celebrant. Haec sententia confirmari potest Menaeorum Graecorum, ac Maximi Cythereensis Episcopi auctoritate, qui ad diem 31. Martii, quo potissimum die apud ipsos sancti Acacii Melitinensis festivitas celebratur, idem videntur affirmare, cum ea quae fusius in Actis infra positis habentur, compendiose de Acacio Melitinensi narrant. Verum cum id neque ex ipsis Actis possit inferri, neque ex antiquorum scriptorum testimonio comprobari, majorem ad id asserendum lucem exspectamus. Achatius an Episcopus Melitenae.

2. Porro beatum Achatium, de quo hic agimus, episcopum fuisse certum videtur ex toto Actorum contextu. *Antiochiae* seu *Antiochenae regionis scutum* fuisse dicitur num. 1. ex quibus verbis colligi potest Antiochiae cujusdam civitatis episcopum fuisse, quod tamen de Antiochia magna intelligi non debet, cum episcoporum, qui tunc temporis huic civitati praefuerunt, nomina certissime sciamus; sed plures alias urbes sub Antiochiae nomine fuisse nullus ignorat. Non minus nobis ignotus est *Piso Trajanorum Episcopus*, qui videtur sancti Achatii socius fuisse, ex num. V.

3. Beati Achatii nomen non solum Graeci in Menaeis, sed etiam Latini in suis Martyrologiis commemorant, quorum nonnulla videri possunt apud Bollandianos ad diem 31. mensis Martii. In Rabani Martyrologio aliisque nonnullis die IV. *Kalendas Aprilis*, id est die 29. Martii, *passio sancti Achatii* recolitur, alia cum edita tum mss. Kalendaria diem sequentem assignant. Certe ista dierum varietas in Actis occurrit, ut infra suo loco monebimus.

ACTA DISPUTATIONIS SANCTI ACHATII
EPISCOPI ET MARTYRIS.

Anno Christi circa 250.

Ex cod. mss. illustrissimi Abbatis de Noailles *cum editis collato.*

I. Quotiescumque servorum Dei gloriosa facta memoramus, illi referimus gratiam *, qui et patientem tuetur in poena; et victorem coronat in gloria. Martianus itaque Consularis a Decio Imperatore praefectus [1], Christianae legis inimicus, Achatium ad se jussit adduci, quem scutum quoddam ac refugium Antiochiae regionis [2] audierat: et eo introducto ad se, ait: Debes amare principes nostros, homo Romanis legibus vivens. Respondit Achatius: *Et cui magis cordi est, vel a quo sic diligitur Imperator, quemadmodum ab hominibus Christianis? Assidua enim nobis est pro eo ac jugis oratio, ut prolixum aevum in hac luce conficiat, ac justa populos potestate moderetur: et pacatum maxime imperii sui tempus accipiat. Deinde pro salute militum, et pro statu mundi et orbis* [3]. Martianus ait: Haec et ipse collaudo, sed ut obsequium tuum plenius Imperator agnoscat, sacrificium illi solve nobiscum. Achatius dixit: *Ego Dominum meum* [4], *qui est verus et magnus, pro salute*

* al. *gloriam.*

Christiani pro Principibus et imperio orabant.

1) Boll. *provectus.*

2) In ms. Noailliano loco *Antiochiae regionis* habetur *illius regionis.* Mombritius autem *Antiochiae* nomen exprimit, at pro *regionis* habet *religionis.* In cod. ms. sancti Laurentii Leodiensis apud Bolland. haec Adoni antiqua manu addita sunt: *Item sancti Achatii, qui tempore Decii imperatoris scutum quoddam et refugium Antiochenae regionis, qui adductus ad Marcianum* etc. Ita et in Florario ms. apud eumdem Bolland.

3) Mombrit. *pro statu orbis terrarum.*

4) Cod. Noaillin. *Ego Deo me servio, qui est verus* etc.

regis obtestor: sacrificium vero nec ille exigere, nec nos debemus exsolvere. Quis enim homini sacra persolvat? Martianus ait: Responde, cui Deo precem fundis? ut ipsi etiam nos sacra reddamus. Achatius dixit: *Ego Deum meum opto te scire quod prosit, et Deum qui est verus agnoscere.* Martianus ait: Nomen ejus mihi enuncia. Achatius dixit: *Deus Abraham, Deus Isaac et Deus Jacob.* Martianus ait: Deorum ista sunt nomina? Achatius respondit: *Non isti, sed qui locutus est istis, ille est Deus verus, illum timere debemus.* Martianus ait: Quis est iste? Respondit Achatius: *Altissimus Adonai, sedens super cherubim et seraphim.* Martianus ait: Quid est seraphim? Cui Achatius: *Altissimi Dei minister, et excelsae sedis antistes.*

Achatius renuit sacrificare Imperatori.

II. Martianus ait: Quae te philosophiae disputatio vana decepit? Sperne invisibilia; potius deos veros quos aspicis recognosce. Respondit Achatius: *Qui sunt dii, quibus sacrificare me praecipis?* Martianus ait: Apollini [5] servatori nostro, famis et pestilentiae depulsori, per quem omnis mundus servatur et regitur. Respondit Achatius: *Illi vere, ut putatis, interemto? qui infelix cum puellae amore flagraret currebat attonitus, ignarus perditurus se optatissimam praedam. Apertum est itaque, quia nec divinus fuit, qui ista nescivit: nec deus, quem puella decepit [6]. Nec hic solum dolores excepit; sed crudeliori illum damno mox [7] fortuna multavit. Nam ut erat turpis in pueros: forma Hyacinthi [8] cujusdam captus, ut bene nostis, incaluit: et miser atque ignarus futuri, disco, illum quem optabat videre, occidit. Ipsi [9] qui cum Neptuno aliquando servivit [10]; ipsi qui aliena pecora servavit [11]; huic sacrificare me praecipis. An Aesculapio fulminato [12], an adulterae Veneri [13], et portentis ceteris [14] sacrificium impendam? Vel ob hujus vitae exitum adorabo ego eos, quos non dignor imitari? quos contemno, quos accuso, quos horreo; quorum facta nunc si quis admittat, num severitatem legis vestrae poterit effugere? Et modo in aliis colitis, quae in aliis vindicatis?* Martianus ait: Christianorum consuetudo est, multa in deos nostros maledicta confingere. Propterea te venire mecum ad Jovem, Junonemque praecipio; ut simul celebrantes dulce convivium, numinibus quae sunt digna reddamus. Respondit Achatius: *Quomodo hic sacrificabo illi, cujus sepulcrum esse constat in Creta? Numquid resurrexit a mortuis?*

Et diis gentium flagitiosis.

III. Martianus ait: Aut sacrifica, aut morere. Respondit Achatius: *Haec et Dalmatae [15] faciunt, latrocinandi arte callentes: ubi angustias viarum et secreta itineris loca obsederint ad necandum; venantur singulos transeuntes: Et ubi quisque viator illuc pedem tulerit, hac pactione constringitur, ut aut pecuniam relinquat, aut vitam. Nemo itaque ibi quid sit rationis [16] interrogat, sed quid possit ille qui cogit. Similis est tua sententia, qui aut injusta impleri*

Achatii constantia.

5) Mombrit. *Contrescio Apollini,* codex autem Noaillinus, *Centroni Salvatori et Apollini . . . . . per quos omnis mundus* etc.

6) Daphne Penei fluminis filia, quae Apollinis amorem fugiens in laurum versa est. Unde haec arbor ipsi sacra.

7) Mombrit. *mortis.*

8) Male Mombritius, *jacentis.* Hyacinthi autem fabulam refert Ovid. lib. 10. Metamorph. Fab. 5. ex eo Hyacinthus flos nomen accepit.

9) Hic incipit Achatii responsio apud Bollandum.

10) In aedificandis scilicet urbis Trojae moeniis sub Laomedonte rege Ili filio.

11) Admeti scilicet Thessaliae regis, quod divinitate privatus facere coactus est per novem annos, quod Cyclopes Vulcani ministros occidisset, qui Jovis fulmina fabricare dicebantur.

12) Aesculapius a Jove fulminis ictu occisus est, quod Hippolytum ab equis discerptum, Dianae precibus vitae restituisset. De ea re Virgil. lib. 7. Aeneid.

13) Mombrit. et cod. Noaillinus: *Nemesi.* Haec autem dea dicebatur scelerum ultrix, et bonorum muneratrix.

14) Sic de iisdem diis loquitur Cyprianus lib. de idolorum vanitate. *Melicertes et Leucothea praecipitantur in maria, et fiunt postmodum maris numina. Castor et Pollux alternis moriuntur ut vivant. Aesculapius ut in Deum surgat fulminatur. Hercules ut hominem exuat Oeteis ignibus concrematur. Apollo Admeti pecus pavit. Laomedonti Neptunus muros instituit, nec mercedem operis infelix structor accepit. Antrum Jovis in Creta visitur* etc.

15) Apprime ad hunc locum L. Florus lib. 4. hist. Rom. cap. 12. habet, *Dalmatae plerumque sub silvis agunt, inde in latrocinia promptissimi.* Et apud Capitolinum Marcus *Latrones Dalmatiae atque Dardaniae milites fecisse* dicitur.

16) Mombrit. *inquirit.*

praecipis, aut minaris exitium. Nihil formido, nihil timeo. Jus publicum punit scortatorem, adulterum, furem, corruptorem sexus virilis; maleficum et homicidam. Horum si reus sum, ante vocem tuam jam me ipse condemno: sin vero, eo quod Deus qui est verus colo, ducor ad poenam; non legis, sed judicis voluntate condemnor. Propheta clamat interminans: Non est qui faciat *Psalm.*
bonum, omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt. *Ideo purgare te non* 13 et 52. *Matth.*
potes. Scriptum est enim: Omnis in quo judicat, sic et judicabitur. *Et* 7.
iterum: Ut judicas, sic et judicaberis: et ut facis, sic et erit tibi. Martia- *Luc.* 6.
nus ait: Ego non sum jussus judicare, sed cogere. Unde si contemseris, certus esto de poena. Respondit Achatius: *Et mihi praeceptum est, ne quando Deum meum negem. Si servis homini fragili atque carnali cito ab hoc saeculo recessuro, quem mox a vermibus scis edendum: quanto magis ego potentissimo Deo obedire debeo, cujus virtus constat in saecula*[17] *? et cujus illud est dictum*: Qui me denegaverit coram hominibus, et ego denegabo eum coram *Matth.*
Patre meo, qui est in caelis; cum venero in gloria et virtute praedicta ju- 10, 33.
dicare vivos et mortuos.

IV. Martianus ait: Quod discere semper optabam, repente confessus Verbi
es errorem vestrae persuasionis et legis. Habet ergo, ut dicis, filium Deus? generationem
Respondit Achatius: *Habet.* Martianus ait: Quis est Filius Dei? Respondit exponit.
Achatius: *Verbum veritatis et gratiae.* Martianus ait: Hoc habet nomen? Respondit Achatius: *Non de nomine interrogaveras, sed de ipsa filii potestate.* Martianus ait: Nomen explana. Sanctus Achatius respondit: Jesus Christus *vocatur.* Martianus ait: Ex qua dic[18] uxore conceptus est? Respondit sanctus Achatius: *Non hominum more Deus filium ex muliebri coitu genuit; sed Adam primum dextera sua faciente formavit. Nam absit, ut tu majestati divinae contactum puellae mortalis affirmes. Luto primi hominis membra composuit: et ubi integram jam compleverat effigiem, animam spiritumque concessit. Sic et Filius Dei Verbum veritatis ex Dei corde processit, ideo scriptum est:* Eructavit cor meum verbum bonum. Martianus ait: Corporalis Christus
igitur Deus est? Achatius dixit: *Ipse solus agnoscit, nos vero non cognosci-* Verbum
mus invisibilem formam, sed virtutem potentiamque veneramur. Martianus ait: Dei, ut
Si in corpore non est, etiam cordis ignarus est. Nam sensus non potest esse e Deo natus.
sine membris. Respondit Achatius: *Non in his membris sapientia nascitur:* *Psalm.*
sed a Deo datur. Quid ergo pertinet corpus ad sensum? Martianus ait: Ca- 44.
taphryges aspice, homines religionis antiquae[19], ad mea sacra conversos reliquisse quae fuerant[20], et nobiscum diis vota persolvere: et tu similiter parere festina. Omnes Catholicae legis collige Christianos et cum his religionem nostri Imperatoris imitare. Veniat tecum omnis populus, ex tuo pendet arbitrio[21]. Respondit Achatius: *Illi omnes non meo nutu, sed Dei praecepto reguntur. Audiant me itaque, si justa persuadeam; sin vero perversa et nocitura, contemnant.*

V. Martianus ait: Omnium trade mihi nomina. Respondit Achatius: *Nomina eorum caelesti libro et divinis paginis sunt annotata. Quomodo ergo oculi mortales aspicient, quod immortalis virtus Dei et invisibilis annotavit?* Martianus ait: Ubi sunt magni socii artis tuae, vel doctores hujus artificiosae fallaciae? Respondit Achatius: *Nos omnia meruimus a Deo et meremur; sectam vero magicae artis horremus.* Martianus ait: Ideo magi estis quia novum nescio quod genus religionis inducitis. Respondit Achatius: *Illos destruimus quos vos prius facitis, et a vobis factos ipsi timetis. Deficient enim vobis dii, si artifex saxo, aut saxum non abundaret artifici. Timemus enim nos illum, non quem fabricamus, sed a quo fabricati sumus, qui nos creavit ut Dominus, amavit ut pater, et aeternae morti, quasi bonus patronus*[22], *eri-*

17) Bolland. *cujus virtute firmata sunt omnia quae constant in saeculo.*
18) Mombrit. *Dei.*
19) Cod. Noail. *regionis Liantiquae.*
20) Bolland. *Quod fuerant.* Cod. ms. S. Maximini apud eumdem *reliquere quod fecerant.*
21) Ex his verbis patet Achatium episcopum fuisse.
22) Cod. S. Maximin. *pastor.*

puit. Martianus ait: Da nomina, ne poenae ipse succumbas. Respondit Achatius: *Ante tribunal ipse assisto; et nomen inquiris? An speras quod multos valeas vincere, quem ego solus exstinguo? Si cordi tuo nomina sunt, Achatius dicor: et si proprium nomen meum exploras, vocor* [23] *Agathos-angelus et Piso Trojanorum Episcopus, et Menander Presbyter. Fac jam* [24] *quod placet.* Martianus ait: Recipieris in carcerem, ut Imperator gesta cognoscat; et ejus nutu quid de te agi debeat decernatur. Lectis itaque omnibus gestis, Decius Imperator alterationem jam redditae [25] responsionis admirans, versus in risum est: et Martiano praefecturam Pamphyliae mox dedit. Achatium vero vehementer admirans, aestimationi propriae et legi suae reddidit. Haec facta sunt a Martiano Consulari, Imperatore Decio, quarto Kalendas Aprilis.

23) Magna in omnibus fere codicibus diversitas. Mombritius, *Dicor Agathosangelus et Piso Trojanorum episcopus.* Cod. Noail. *Vocor Agazangelus* etc. Cod. Ultraject. apud Bolland. *Vocor Agathangelus et Pisotrajanus.* Apud eumdem cod. Carthusian. Colon. *Agangelus et Piso Trajanus.* Ante haec verba *Piso Trojanorum,* addidit Bollandus ista, *et socii mei.*

24) Cod. Noail. *faciantque quod placet.*

25) Boll. *tam crebrae.*

ADMONITIO
IN ACTA SANCTI MAXIMI MARTYRIS.

Acta ex pluribus edit. et mss. 1. Acta sancti Maximi Martyris, quae *proconsularia et quo breviora sunt eo fideliora,* Cardinalis Baronii Judicio, *censeri debent,* laudat Ado Viennensis in Martyrologio ad diem 30. Aprilis. Ea vero Surius ad eamdem diem et idem Baronius ad annum 254 ediderunt; quae postea Godefridus Henschenius ad quatuor codd. mss. ut ipse testatur, collata, Aprili Bollandiano inseruit, nos quoque eadem ad plures alios codd. mss. et varias editiones iterum recensita proferimus.

Martyrii locus. 2. Hunc sanctum Martyrem Ephesi passum fuisse refert recens Martyrologium Romanum: sed nec Acta, nec ullum ex aliis Martyrologiis quae videre licuit, id habent, etsi vix quisquam inficiari posse videatur eum Martyrem in Asia passum fuisse, cum id non solum Acta asserant, sed etiam antiquiora Martyrologia Adonis, Flori et alia, quae apud Bollandianos ad diem 30. Aprilis laudantur. Porro in uno cod. ms. hujus monasterii sancti Germani a Pratis habentur Acta sancti Maximi Levitae et Martyris, Actis sancti Maximi quae proferimus omnino similia, praeter quasdam interpolationes in responsionibus. Is vero Maximus in fine Actorum passus dicitur *apud Ambiensem provinciam quarto decimo Kalendas Novembris.* Verum ex Actis nihil certi deduci potest. In Notitia Ecclesiae Africanae recensetur inter Episcopos Mauritaniae Caesariensis, *Felix Episcopus Ambiensis;* at in Africa martyrium pertulisse non videtur Maximus.

3. Nonnulla de loco in quo passus est beatus ille Martyr, observavit R. P. Daniel Papebrochius ad diem 29. Maii. Ibi enim vir eruditus multa profert, ex quibus conjici potest sanctum Maximum, de quo hic agimus, in urbe Asisia, quae Liburniae civitas est, multis abhinc saeculis excisa, passum fuisse; cujus corpus inde translatum est Aemoniam, ac paullo post ad Civitatem-novam, quae in Istria ex Aemoniae ruinis surrexit. Verum Civitate-nova ob aeris inclementiam paene deserta, Venetias tandem idem sacrum corpus delatum est, ubi in ecclesia sancti Cantiani Martyris, cum sancti Pelagii Diaconi et Martyris, alterius scilicet Aemoniae patroni, corpore asservatur et colitur. Duo potissimum viri eruditi conjecturis favent. Primo quod in ipsis Actis et in omnibus fere Martyrologiis beatus Maximus *apud Asiam* passus dicatur, quae sane verba potius civitati, quam provinciae con-

gruere veri simillimum est, quin et Maurolycus scribit: *In Asia civitate sancti Maximi* etc. Asia autem facile pro *Asisia* scribi potuit. Favet eidem opinioni Istriae ecclesiarum traditio; Lectiones enim quae in ejus Martyris festo Venetiis leguntur, ex Actis sancti Maximi quae proferimus videntur desumtae, quod etiam de Genuensis ecclesiae officio observavit Papebrochius, ubi ejusdem sancti Martyris festum celebratur, ob sacras ejus reliquias, quas apud se asservari dicunt. Probabile vero est has ecclesias hujus Martyris gestorum notitiam, cum ejus sacris reliquiis, ex Civitate-nova hausisse. Usuardus et Ado in vetustioribus mss. XIII. Kal. Novembris non modo eumdem Sanctum celebrant sub Levitae et Martyris titulo, sed etiam ejus Actorum brevem habent epitomen; eumque passum dicunt apud *Aviensem provinciam.* Erat *Avia* urbs olim Episcopalis apud Vestinos in Italia, jam dudum excisa. Occurrit etiam oppidum *Abia,* Ptolemaeo *Abea,* in Messenia Peloponensi regione situm; sed hae urbeculae tanti momenti numquam fuerunt, ut provinciae nomen darent. Verum utut sit de his omnibus, facile Tillemontii sententiae accedo, dicentis Maximum de quo hic agimus, re ipsa martyrium in Asia sub Optimo Proconsule, alias bene noto, pertulisse, Maximum vero Italicum, si quis est, ab isto esse diversum.

4. Pauca supersunt quae de anno et die martyrii sancti Maximi dicantur. Id ad annum circiter CCL. referri posse putamus; quo tempore Decii persecutio per totas imperii Romani provincias maxime saeviebat. Diem vero pridie Idus Maii, id est decimum quartum ejus mensis, Acta in omnibus fere codd. mss. assignant, quo die in Graecorum Menaeis atque in nonnullis Latinorum Martyrologiis, quae apud Bollandianos videri possunt, ejus memoria celebratur, quamvis in nonnullis sub *Maximini* aut *Maximiani* nomine. Ejus tamen sancti Martyris Acta ad diem 30. Aprilis retulit Henschenius, quod eo die in Martyrologiis Adonis, Flori, aliisque antiquis ejus festivitas recoleretur. Porro sanctus Maximus appellatur *episcopus* in Actorum titulo unius cod. Colb. et *Levita* in Actis interpolatis alterius cod. hujus monasterii sancti Germani a Pratis, et in vetustis aliquot monasteriis. At haec Actis ipsis videntur adversari.

Martyrii tempus.

ACTA SANCTI MAXIMI MARTYRIS.

Ex compluribus codd. mss. et editis.

Anno Christi circa 250.

I. Decius Imperator volens opprimere vel superare [1] legem Christianorum, decreta constituit per universum orbem, ut omnes Christiani recedentes a Deo vivo et vero, daemoniis sacrificarent: qui vero noluissent, suppliciis subjacerent. Eo tempore famulus Dei Maximus, vir sanctus, ultro se palam ostendit. Erat vero plebejus [2] negotii sui curam gerens. Comprehensus igitur oblatus est Optimo Proconsuli apud Asiam [3]. Proconsul dixit ad eum: Quis vocaris? Respondit: *Maximus dicor.* Proconsul dixit: Cujus conditionis es? Maximus dixit: *Ingenuus natus* *, *servus vero Christi.* Proconsul dixit: Quod officium geris? Maximus respondit: *Homo sum plebejus, meo negotio vivens* [4]. Proconsul dixit: Christianus es? Maximus respondit: *Etsi peccator, Christianus tamen sum.* Proconsul dixit: Non cognovisti

Maximus comprehenditur.

* al. *natura.*

1) Cod. Silvae majoris, *volens superare legem.* Sur. *profligare.*

2) Sic codd. Remigian. Caelestin. tres Germ. Silv. cum Surio. At Colb. 1. et Michaelin. *Erat vero negotii sui curam.* Boll. *Erat enim plebeii negotii curam.*

3) Sic cod. Silv. Caelestin. et 1. German. cum Baronio. At Remig. *ablatusque Proconsuli Asiae.* Ceteri codd. mss. et editi, *Optimo nomine, Consulari apud Asiam.*

4) Cod. Remig. et 1. Germ. *meo negotio vacans.* Cod. alter German. Sur. et Baron. *mei negotii curam gero.* In cod. autem Silv. primae interrogationi sanctus Maximus respondet, *Maximus dicor, ingenuus natus, servus vero Christi, negotii mei curam gerens.* Porro in tertio cod. German. Maximus se Levitam esse respondet; sed codex est interpolatus.

* al. *nunc.* decreta invictissimorum Principum, quae nuper * advenerunt? Maximus respondit: *Quae?* Proconsul dixit: Ut omnes Christiani relicta superflua superstitione, cognoscant verum Principem, cui omnia subjacent; et ejus deos adorent. Maximus respondit: *Iniquam regis hujus saeculi prolatam sententiam cognovi, et ideo me palam ostendi.* Proconsul dixit: Sacrifica ergo diis. Maximus respondit: *Ego non sacrifico nisi soli Deo, cui me ab ineunte aetate sacrificasse congratulor.* Proconsul dixit: Sacrifica ut salveris, quod si nolueris, variis faciam te deficere tormentis. Maximus respondit: *Hoc est quod semper optavi. Propterea enim me manifestavi, ut tandem carens miserabili et temporali vita, aeternam reciperem* [5].

Fustibus caesus. * al. *libereris.* II. Tunc Proconsul jussit eum fustibus caedi. Cumque caederetur, dicebat ei: Sacrifica, Maxime, ut ab his liber sis * tormentis. Maximus respondit: *Haec non sunt tormenta, quae pro nomine Domini nostri Jesu Christi inferuntur, sed sunt unctiones. Si enim recessero a Domini mei praeceptis, quibus sum de Evangelio ejus eruditus, vera et perpetua mihi manebunt tormenta.* Aequuleo suspenditur. Tunc Proconsul jussit eum in equuleo suspendi. Cumque torqueretur, dicebat ad eum: Jam resipisce, miser, ab insipientia tua et sacrifica ut animam lucreris. Maximus respondit: *Animam meam lucrabor, si non sacrificavero; quod si sacrificavero, perdo eam. Mihi enim nec fustes, nec ungulae, nec ignis sentiendi dant dolorem; quia in me manet gratia Christi, quae* [6] *me salvum faciet in aeternum, omnium sanctorum orationibus, qui in hac colluctatione certantes, vestras superaverunt insanias, nobisque virtutum exempla reliquerunt.* Tunc Proconsul dedit in eum sententiam dicens: Eum qui sacris [7] legibus assensum noluit accommodare, ut magnae deae Dianae sacrificaret; ad metum reliquorum Christianorum obrui lapidibus praecepit [8] Lapidibus obruitur. divina clementia. Et sic raptus est athleta Christi a ministris diaboli, gratias agens Deo et Patri per Jesum Christum filium ejus, qui eum dignum judicavit certando diabolum superare; ductusque foras muros, lapidibus caesus reddidit spiritum [9].

III. Passus est autem famulus Dei Maximus apud Asiam provinciam, secundo Idus Maii, sub Decio imperatore, et Optimo Proconsule, regnante Domino nostro Jesu Christo, cui est gloria in saecula saeculorum. Amen.

5) Alii codd. *merear.* Cod. 1. Colb. *merear accipere.*

6) Haec verba usque ad, *Tunc Proconsul,* desunt in codd. Silv. et duobus German. habentur tamen in aliis codd. quorum unus Colb. ad annos 800. accedit.

7) Cod. Michael. et Boll. *divinis legibus.* Cod. 1. Colb. *Eum quod divinis legibus* etc.

8) Cod. Silv. Caelestin. et German. *obrui lapidibus praecipio.*

9) Hic desinunt codd. German. 1. Silv. et Remig. Alter cod. German. quo usus est Henschenius, habet, *animam reddidit Conditori suo XIII. Kal. Decembris.*

ADMONITIO

IN ACTA SS. MARTYRUM PETRI, ANDREAE, etc.

Acta. 1. Acta sanctorum Martyrum Petri et sociorum ejus jam bis edita habentur, primo quidem a Laurentio Surio, sed ob stylum, pro more suo, immutatum aliquatenus vitiata, deinde a Godefrido Henschenio ad diem 15. Maii Bollandiani, ubi haec Acta a se ad 5. pervetustos codd. mss. collata fuisse vir doctus attestatur. Eadem vero ad alios plures codd. mss. recensita, emendata exhibemus.

Cultus. 2. Antiquus est sanctorum Petri et ejus sociorum cultus apud Latinos, ut patet ex eorum Martyrologiis, in quibus istorum Martyrum celebritas ad diem 15. Maii consignatur. Mortis eorum genus ex Actis mutuatum sic exprimit Martyrologium Flori. *Apud Lampsacum Passio sanctorum Petri, Pauli, Andreae et Dionysiae virginis: quorum Petrus post diversa tormenta gladio est*

percussus; Andreas et Paulus lapidibus obruti; Dionysia gladio deputata. Cetera Martyrologia locum tantummodo et horum Martyrum nomina proferunt. At Graeci, qui in Menaeis excusis 18. ejusdem mensis Maii eorumdem Martyrum festivitatem recolunt, Acta non adeo sincera habuere. *Dionysium* quippe pro *Dionysia* scribunt, quibus addunt *Christianam virginem, Eraclium, Paulinum et Benedimum.* Menaeis consentit Maximus Cythereensis episcopus ad eumdem diem, qui cum ipsis Petrum Lampsaci, ceteros vero Athenis passos fuisse affirmat.

3. Porro hos omnes Martyres, qui in nostris Actis Latinis memorantur, sub Decio, Lampsaci martyrium consummasse certum est ex Actis num. 6. Unde etsi tres posteriores Proconsuli Troadem pergenti oblati fuerint; non tamen extra urbem perducti sunt; sed ibi detenti a Proconsule vel post reditum, vel dilato ad alteram diem itinere, ante profectum condemnati mortem subierunt. *Lampsacum* autem urbs est Asiae minoris in minori Moesia ad Hellespontum, etiamnunc culta, olim civitas episcopalis sub Archiepiscopo Cyziceno Hellesponti metropolitano, cui etiam parebat episcopus Troadis, quae civitas fuit ab Alexandro Magno ex antiquae Trojae ruderibus exstructa. Hinc ejusdem urbis antistes aliquando *episcopus Trojanus* appellatus est.

ACTA SS. MARTYRUM
PETRI, ANDREAE, PAULI ET DIONYSIAE
VIRGINIS.

Anno Christi 200... sub Decio Imper.

Ex compluribus codd. mss.

I. Tempore [1] iniquitatis, quando certamen fiebat famulis Dei [2], et omnis terra florebat de beatissimo sanguine Martyrum; in locis Lampsaci comprehensus est quidam [3], PETRUS nomine, valde quidem fortis in fide; pulcher animo, et speciosus corpore, et oblatus est [4] Proconsuli. Proconsul dixit ad eum: Quis diceris? Respondit: *Petrus.* Cui Proconsul dixit: Christianus es? Petrus respondit: *Etiam, Christianus sum.* Proconsul dixit: Habes ante oculos decreta invictissimorum Principum. Sacrifica ergo magnae deae Veneri. Petrus respondit: *Miror, si persuades mihi, Optime Proconsul, sacrificare impudicae mulieri et sordidae, quae talia opera egit ut confusio sit enarrare, cum [5] apud vos historia arguat ejus impudicitiam. Nam et vos turpia, quae gessit in impudicis, punitis! Et si vos impiam illam nominatis et publicam meretricem, quomodo me tam sordidam meretricem adorare, et sacrificare compellitis? Oportet ergo me magis* DEO *vivo et vero, Regi saeculorum [6] omnium* CHRISTO, *sacrificium [7] offerre orationis, deprecationis, compunctionis et laudis.* Audiens haec Proconsul, jussit eum adhuc aetate adolescentulum tendi in rotis, et ligna in circuitu posita [8], vinculis ferreis totum corpus ejus fecit constringi: ut contortus [9] et confractus, minutatim ossa ejus comminuerentur. Quanto autem plus torquebatur famulus Dei, tanto magis fortior apparebat. Constans [10] vero aspectu, et ridens de ejus stultitia, con-

Petrus comprehensus. *Christus Deus.* *Torquetur.*

1) Omnes fere mss. sic incipiunt: *Apud Lampsacum tempore.* Sed priora duo verba e titulo in textum videntur irrepsisse, nam paullo post in plerisque codd. reperitur, *in locis Lampsacii.*

2) Alii codd. *Certabant pro fide Christi milites religionis Christianae.*

3) Cod. Colb. *quidam juvenis, Petrus nomine.*

4) Idem cod. *Optimo proconsuli.*

5) *Cum* etc. usque ad *Nam,* ex mss. supplevimus, in quibus fere omnibus desunt quae sequuntur usque ad, *Et si.*

6) In cod. Remig. deest, *saeculorum.*

7) Plerique mss. *Sacrificia sancta per orationes offerre et laudes.*

8) Sic omnes codd. Videtur tamen legendum, *inter ligna,* vel *lignis .... positis.*

9) Codd. Ecclesiae Remensis, Remig. et Colb. *quo contorto et fracto minutatim ossa ejus defecerunt.* Codd. Caelestin. Ursicampi et Longipontis, *quo contorto, effracta minutatim ossa ejus defecerunt.*

10) Quae sequuntur de Petri morte, aliis verbis habentur apud Bolland.

spiciens in caelum ait: *Tibi ago gratias, Domine Jesu Christe, qui mihi hanc tolerantiam dare dignatus es ad vincendum nequissimum tyrannum* [11]. Tunc Proconsul videns tantam ejus perseverantiam, et nec his quidem defecisse tormentis jussit eum gladio percuti.

Gladio perimitur. Alii tres comprehensi.

II. Eodem tempore, eunte Proconsule ad Troadem civitatem cum multa ambitione, oblati sunt ei alii tres, ANDREAS, PAULUS et Nicomachus. Cumque [12] eos interrogasset, unde essent, vel cujus essent religionis; Nicomachus impatienter magna voce respondit: *Ego Christianus sum.* Proconsul dixit ad Andream et Paulum: Vos quid dicitis [13]? Responderunt ei: *Nos Christiani sumus.* Proconsul Nicomacho dixit: Sacrifica diis, secundum quod jussum est. Nicomachus respondit: *Ut scis, Christianus non debet sacrificare daemoniis.* Itaque Proconsul jussit eum appensum torqueri. Cumque nimium vexaretur, et jam prope esset, ut redderet spiritum, exclamavit voce magna: *Numquam fui Christianus, sed* [14] *sacrifico diis.* Statim fecit eum Proconsul deponi. Cum ergo sacrificasset; statim arreptus a daemone, et in terram allisus, dentibusque linguam suam comedens, emisit spiritum.

E quibus unus perit.

V. Cyprian. lib. de Lapsis.

III. Ex spectantibus autem turbis, quaedam puella et virgo, nomine DIONYSIA, annos habens sexdecim [15], exclamavit dicens: *Miser et infelicissime homo, cur propter unius horae spatium acquisisti tibi perpetuam et inenarrabilem poenam!* Et cum haec audisset Proconsul; jussit eam in medium pertrahi [16], et interrogavit eam, si esset Christiana. At illa respondit: *Etiam, Christiana sum. Propter quod infelicem istum plango, quare* [17] *adhuc modicum non toleravit, ut perpetuam requiem inveniret.* Proconsul dixit: Iste [18] modo requiem invenit, quando diis et invictissimis principibus, sacrificando, satisfecit. Sed propter vestram vanam religionem ne improperia sustineret, magna Diana [19] et Venus eum rapere dignatae sunt. Tu igitur sacrifica, ne turpiter te illusam vivam incendam. Dionysia respondit: *Deus meus major est quam tu, ideoque minas tuas non timeo, qui potens est mihi dare in omnibus quae intuleris tolerantiam.* Tunc Proconsul tradidit [20] eam duobus juvenibus corrumpendam: Andream vero et Paulum jussit in custodiam recludi. Juvenes ergo acceptam castissimam Dei puellam duxerunt ad suum hospitium. Cumque usque ad mediam noctem insisterent, ut ei vim turpitudinis inferrent, marcescebat cupiditatis eorum libido. Circa autem mediam noctem, quidam splendidus juvenis apparuit eis, illuminans totam domum. Illi vero timore percussi magno ceciderunt ad pedes mundissimae puellae. At illa elevavit eos dicens: *Nolite timere, iste est enim tutor meus* [21] *et custos, pro eo quod vobis a nequissimo judice sum tradita.* At illi rogabant ut interveniret pro eis, ne quid eis male contingeret.

Dionysia comprehensa.

IV. Mane autem facto, venit proclamans omnis turba ad Proconsulem, petentes sibi tradi Andream et Paulum: inter quos Onesicrates [22] et Macedon sacerdotes Dianae excitabant seditionem in populo. Cumque eos praecepisset adduci, Proconsul dixit eis: Andrea et Paule, sacrificate mirandae Dianae. Andreas et Paulus responderunt: *Nos neque Dianam neque alia daemonia quae colitis, cognoscimus* [23], *nec aliquando coluimus* [24] *nisi solum Deum.* Cum haec audisset turba orabant Proconsulem ut eos traderet eis

11) Boll. *hostem.*

12) Hunc locum ex duobus codd. Colb. sic restituimus.

13) Mss. *Qui estis.*

14) Boll. *et paratus sum sacrificare.*

15) Codd. German. 1. Caelestin. Longip. et Ursicampi habent, *decem, et septem.*

16) Mss. *adduci.*

17) Boll. *Quare momentaneam poenam.*

18) Sic omnes codd. mss. At Bolland. *Hic nunc requiem dum diis immolavit invenit, et jussionibus principum acquiescendo sacrificavit.*

19) Codd. mss. *Magna dea Venus . . . . dignata est.*

20) Sic cod. Colb. cum Boll. At ceteri mss. *Proconsul dixit: Tradite eam* etc.

21) Mss. *Dominus et custos: pro quo.*

22) Sic etiam codd. Noaill. Remig. et alii. Unus autem German. *Egrates;* alter Germ. cum Caelestin. Longip. Ursic. *Inter quos omnes, Egrates:* Colb. 1. *Etnesigrates.*

23) Codd. Eccl. Remens. *quae colitis deos esse cognovimus.*

24) Sic cod. 1. Colb. quidam alii codd. *aliquem colimus.*

exstinguendos. Videns autem Proconsul quod nequiret sanctorum superare perseverantiam; flagellis caesos populo tradidit lapidandos. Illi ergo eos acceptos trahebant extra civitatem, ligatis pedibus, ut lapidarentur. **Andreas et Paulus lapidantur.**

V. Et cum lapidarentur, audivit haec virgo Dei Dionysia. Clamans ergo et plorans, et de custodia se proripiens [25], cucurrit ad locum, jactavitque se super eos, dicens: *Ut vobiscum possim vivere in caelis, opto vobiscum hic mori in terris.* Nunciatur igitur Proconsuli, quod Dionysia quae fuerat juvenibus tradita deludenda, a quodam splendidissimo juvene fuisset servata; quodque de custodia fugiens, jactaverit se supra corpora Andreae et Pauli, cum ipsis lapidibus occidenda. Proconsul igitur jussit [26] ut separaretur, et duceretur ut decollaretur, quod et factum est.

VI. Taliter igitur venerabiles Martyres hi, in uno agone certantes [27] cum saeculo et diabolo et Proconsule Optimo, meruerunt victores effici, Christo propitio. Petrus itaque diversis poenis, Andreas et Paulus lapidibus, atque Dionysia gladio martyrizati sunt. Actum apud Lampsacum die Iduum Maiarum [28], Decio Imperatore, Optimo [29] Proconsule, regnante Domino nostro Jesu Christo, cui est gloria, honor et potestas. **Dionysia gladio percutitur.**

25) Mss. plerique, *Evadens a custodibus .... dicens: Concidar et ego vobiscum ne ab hac colluctatione vestra inveniar aliena.*

26) Mss. *Jussit eam gladio interfici.*

27) Iidem mss. *certantes, diabolum cum Proconsule superare meruerunt.*

28) Unus codex Germanensis habet, *Idibus Martii,* sed mendose, cum tam Graeci quam Latini Idibus Maii eorum festum recolant.

29) Omnes codd. mss. constanter ubique eum Proconsulem *Optimum* appellant. Hic tamen apud Boll. ex 3. codd. legitur, *Opitimo Proconsule,* unde supra num. 1. haec verba: *Optime Proconsul,* in ea edit. scripta sunt, quasi *Optimus* non proprium nomen esset Proconsulis.

ADMONITIO IN ACTA

SS. MARTYRUM TRYPHONIS ET RESPICII.

1. Jam absoluta erat prima hujus operis editio, cum in Acta beatorum Martyrum Tryphonis et Respicii, quae in collectione de Sanctis Siculis ab Octavio Cajetano adornata habentur, incidimus; et quidem, uti nobis visum est, talia sunt, quae inter antiqua monumenta bonae notae locum obtinere debeant. Quamvis enim in iis non desint aliquot naevi, facile tamen sanari possunt; utpote qui nonnisi ex amanuensium inscitia, aut incuria interpretum qui haec Acta e Graeco in Latinum transtulerunt, videntur irrepsisse. Eo vero majoris pretii censeri debent, quo ea fere omnia quae de illis sanctis Martyribus antea habebantur, incerta erant et fabulis ut plurimum referta, ut patet ex iis quae a Vincentio Bellovacensi, Petro Equilino, aliisque ejusmodi scriptoribus vulgo narrantur. Nec multo majoris auctoritatis erant Acta illa, quae apud Surium die 1. Februarii ex Simeone Metaphraste relata sunt, in quibus etsi nonnulla ex Actis sinceris mutuata legantur: ea tamen adeo involuta sunt rebus incertis et fictitiis, ut difficillimum sit vera ab adulteratis, et certa ab incertis discernere. **Acta unde habita.**

2. Porro inter alia quae aliquid negotii facessere possunt in iis Actis quae huc proferimus, locum habere debent nomina urbium in manuscripto codice depravata; ut cum Martyres a Frontone pacis principe *Aprimae* civitatis apprehensi dicuntur, indeque ad civitatem *Meetem* tracti. Utrobique enim erratum est, nec errori tollendo sufficit alia lectio, quam ex codice Romano Bibliothecae Vallis-cellae habemus, in quo pro *Aprimae* legitur *Apriniae.* Magis arridet lectio Baronii ex codice ms. quem laudat in notis ad Martyrologium Romanum, in quo hi Martyres natione Phryges dicuntur, Apameae tenti, ac perducti Nicaeam, ubi passi sunt. Hanc nempe lectionem sinceram esse innuunt ipsa nostra Acta, in quibus *Apamea* civitas inferius, **Locus passionis.**

et Martyres Phrygii diserte dicuntur. Acta Suariana idem habent ac Baronii codex; et pleraque Martyrologia, etiam vetusta, Tryphonem Nicaeae passum fuisse commemorant. Inde tamen nascitur alia difficultas. Si enim isti Martyres Nicaeae puniti fuerint, qua ratione id fieri potuerit jussu Aquilini Orientis praefecti? Non enim in tota Syria, aut vicinis provinciis quae ad Orientem pertinebant, ullam repraesentant urbem tabulae Geographicae, quae Nicaeae nomine insignata fuerit. Verum hic nodus facile solvitur, si urbes in illis Actis laudatae non ad Syriam, sed ad Bithyniam dicantur pertinuisse. Habebat enim et Bithynia, in qua Nicaea celebris est, suam Apameam, ut ex veteribus et novis tabulis constat. Praefectus vero Orientis, qui hos Martyres damnasse memoratur, non Orienti proprie dicto praeerat, sed alicui ex illis provinciis, quae ad Orientem late sumtum pertinebant; uti certe erat Bithynia, quam ad Orientem eo modo dictum spectasse dicere potuit bona fide homo Latinus et Christianus, qui haec Acta longe post martyrii tempus in suam linguam transtulit. Inde etiam *Praefecti* nomen in eadem Acta invectum est, qua voce non utebantur veteres ad designandos rectores provinciarum.

Tempus. 3. Hos Martyres Decii temporibus agonem suum consummasse constat, proindeque anno CCL. aut sequenti. Si vero id mense Novembri, quo eorum festivitatem recolit Ecclesia Romana, contigerit, passi sunt anno CCL. quod ad annum sequentem revocare oportet, si Graecos sequamur, qui eorum natale in Menaeis et Menologiis mense Februario consignarunt. Certe posteriorem sententiam priori praeferri debere multa suadent. Nam isti Martyres in Graecia passi sunt: proindeque Graecis magis noti fuere; apud quos celebres illos fuisse probant non modo Fasti ecclesiastici, sed etiam insignes basilicae in honorem sancti Tryphonis in ipsa urbe regia erectae, de quibus agunt Procopius, Codinus et alii scriptores. Immo Imperatores duo, si Leoni Allatio in libro de Simeonibus id referenti credamus, panegyricos sancto Tryphoni dixerunt. Deinde Acta horum Martyrum sincera graece primum scripta sunt, et in iis uti et in aliis Actis passi dicuntur hiemis tempore, quod Februario magis quam Novembri congruit. Consentiunt etiam multa Latinorum Martyrologia, a Bollando ad primam et duas sequentes Februarii dies laudata. Sicut et Usuardus in vetustioribus codicibus, et potissimum in nostro Germanensi, ut putatur, autographo. Celebris tamen est Sanctorum Tryphonis et Respicii memoria in Martyrologio Romano die X. Novembris, sed si bene conjicimus, ob aliquam translationem. Eorum nempe reliquiae Romae duabus in basilicis asservantur; in ecclesia scilicet sancti Tryphonis in Campo-Martio, quae statione sabbati post Cineres nobilitatur; et in ecclesia Sancti Spiritus in Saxia, ubi eorum et beatae Nymphae corpora ferme integra sub majori altari locata etiamnunc visuntur. Porro occasione hujus ecclesiae quae in Saxia, seu, ut veteres passim scribebant, in Saxonia, sita est, nonnulli eosdem Martyres in Saxonia Germaniae provincia celebri passos fuisse commenti sunt. Alii quod eorumdem reliquiae simul cum beatae Nymphae corpore in uno et eodem altari inclusae serventur, in alium errorem impegerunt, asserendo eos omnes simul in uno loco et tempore eodem martyrium pertulisse. Denique mirum est quod in Actis Surianis, immo in plerisque etiam vetustioribus Martyrologiis, omissa beati Respicii memoria, unicus beatus Tryphon celebris sit. Sed de his omnibus fusius disputare supervacaneum foret, cum facile emendari possint ope Actorum, quae huc proferimus ad ms. codicem Romanum Vallis-cellae exacta.

Anno Christi 250.

ACTA SS. TRYPHONIS ET RESPICII

MARTYRUM.

I. Mortuo Gordiano Caesare et successore ejus Philippo, cum regnaret Decius, relatum est Aquilino Praefecto Orientis, quod scientiae divinae

cultura potissimum haberent erga sanctos Tryphonem atque Respicium; non enim latere potuerant, quoniam aliquot annos per donum et gratiam Dei, praediti erant variis meritorum virtutibus. Missis igitur ex officio apparitoribus rapti sunt a Frontone pacis principe Aprimae [1] civitatis, qui exierat ad exquisitionem sanctorum cum persecutoribus. Hoc autem erat indictum a Praefectis; quos inventos tradiderunt militibus, qui ligaverunt eos et traxerunt in civitatem Meetem *, ibique in carcerem missi sunt ab Aquilino Praefecto, qui a publicis negotiis fuerat occupatus; de eis magna fama volitabat, quod essent Deo Christianorum digni, et in omni virtutum promotione perfecti. * sive *Nicaeam.*

II. Post paucos dies jussit eos introduci. Ingressi autem succensi sunt vehementer igne Spiritus Sancti, et cum omni fiducia loquebantur verbum Domini, sic optimum Dominicae confessionis certamen imperterriti aggressi sunt. Pompejanus vero primiscrinius magno officio dixit: Adsunt, o Praefecte, sancti de Apameae finibus de Sansoro [2] vico appliciti circa eminentissimum et illustre tuae potestatis tribunal interrogandi. Tyberius Gracchus Claudius Aquilinus dixit: Quod nomen est vobis? Sancti responderunt: *Alter nostrum Tryphon, alter vero Respicius vocamur.* Tyberius dixit: Cujus fortunae estis? Sanctus Tryphŏn dixit: *Fortuna siquidem nulla est apud Christianos, sed omnia ex divina dispositione aguntur, arte vero a quibusdam hominibus nominata est. Sed et si vis scire genus, ingenuis quidem sumus natalibus.* Pompejanus primiscrinius dixit: Scio utique, et tales jussit Imperator vivos incendi, nisi sacrificaverint diis. Beatus Respicius dixit: *Utinam digni inveniamur pro Christo Domino nostro ignibus vivi cremari; tu autem, quod tibi praeceptum est, implere satage.* Aquilinus dixit: Sacrificate diis, quia video vos legitimam aetatem habentes, perfectumque intellectum possidere. Sanctus Tryphon respondit: *Perfectum intellectum habemus in Domino Jesu Christo: ideo cupimus perfectum pro eo intellectum possidere, et ad plenum producere agonem.* Prima quaestio.

III. Hic Aquilinus jussit eos torqueri, si minime consentirent. At illi proinde deposuerunt vestimenta sua, et ultro dederunt se quaestionariis ad torquendum. Et cum fortiter torquerentur nullam vocem emiserunt; sed patienter sustinuerunt, quia timorem Domini in animo retinebant. Et cum fere per trium horarum intervallum torquerentur, non cesserunt carnificibus, sed de omnipotentia Dei et poena colentium idola cum Praefecto fortiter disceptabant. Haec audiens Aquilinus, jussit ut egredientes in venationem alligatos sanctos traherent glaciali tempore pruina discendente * et ideo disruptae sunt plantae eorum. De venatione autem regressos in palatium, jussit Praefectus sanctos praesentari, et ait ad eos: Potestisne vos de reliquis [3] castificari? Tryphon respondit: *Semper castificamus nos coram Domino, cui incessanter servimus.* Aquilinus dixit: Recipiantur in carcerem, ut dilatione concessa moneant interim se ipsos, quatenus abjecta dementia promte Imperatoris jussa sequantur. Nam testor deos nostros, quia nisi immolaveritis, ingentibus poenis et cruciatibus consumemini. Dire torquentur. * *decidente.*

IV. In ipsis diebus Praefectus profectus est ad alias civitates, et post aliquot dies reversus Nicaeam civitatem suam, jussit sibi Sanctos Dei praesentari, et dixit eis: Deliberastis apud vos per tanti temporis spatium, quemadmodum horrifica verbera evadatis. Audite me, filii, et sacrificate diis. Sanctus Tryphon respondit: *Castificat nos judex omnium Deus, totius creaturae formator.* Rursumque ajunt: *Nihil a nobis primum quaeras, nihil extremum requiras, nisi quae a nobis in primis audisti, quia fidem nostram nemo subvertere potest. Nam Dominus Jesus Christus dixit: Qui me negaverit coram hominibus, negabo eum coram Patre meo.* Aquilinus dixit: Vobis ipsis miseremini, et magnis diis immolate, quia video in vobis disciplinam et sapien- Secunda quaestio.

1) Cod. ms. ut monuimus, *Apriniae.* Infra *princeps pacis.* Is vulgo *Irenarcha* dicebatur, ut alias diximus.

2) Acta Suriana *Campsade.*

3) Cod. ms. *potestis vos de reliquo nos* etc.

tiam. Sanctus Respicius dixit: *Nobis ipsis misereri melius non possumus, quam constanter confiteri Dominum nostrum Jesum Christum, judicem verum, qui singulorum acta discutere veniet.* Aquilinus dixit: Deferantur clavi, et configantur pedes eorum. Quod cum factum fuisset, per medium civitatis in asperitate hiemis, in vehementia tempestatis trahebantur. Non enim eis diabolus nocere potuit; sed magis ac magis confortabantur in Domino. Aquilinus dixit: Quid est? Non sentitis tormenta? Sancti responderunt: *Non: quia clavi non sunt fixi in pedibus nostris, sed quasi in calceamentis.*

V. Praefectus autem admirans tantam eorum perseverantiam, jussit eos manibus post tergum ligatis nudos caedi; et cum acerrime caederentur, quaestionarii deficiebant. Praefectus ira repletus jussit ungulas ac lampades eorum lateribus applicari. Quaestionarii accedentes jussa complebant. Igitur applicantibus eis lampades, adstitit Sanctis Angelus Domini coronas habens in manibus, gemmis et floribus ornatas, quas capitibus eorum imposuit, atque fortes in agone perfecit. Quod cum viderent ministri, cadentes in terram facti sunt veluti mortui. Elevantes autem Sancti oculos ad caelum dixerunt: *Domine Jesu Christe, ne diabolus praevaleat adversus nos; sed exaudi nos, et perfice cursum nostrum, ut tua sicut pugna, et tua sit victoria.* Tunc Aquilinus dixit tortoribus: Nisi consenserint Imperatori, torquete illos quousque possint sustinere. Cumque nimium torquerentur, non sentiebant dolores: quia quae illis inferebantur, forti animo respuebant. Dixit eis Praefectus: Discedite a tali dementia, et consulite aetati vestrae. Sanctus Respicius dixit: *Jam, maligne, audisti a nobis, quia nos subvertere non poteris talibus verbis. Nam hoc scire poteris, quod numquam lapidibus et lignis inclinamus, quia verum Deum colimus, et illi soli servimus. Igitur quia talem Dominum habemus, nulla nos poena poterit separare a caritate ejus.*

Tertia quaestio. VI. Postera igitur die Aquilinus sedens pro tribunali dixit Sanctis: Obeditis praeceptis Imperatoris? Sanctus Tryphon respondit: *Saepe diximus tibi quia Deum vivum, qui in caelis est, colimus et timemus.* Aquilinus dixit: Plumbatis eos tundite intolerabilius, cumque prolixius caederentur, non praevaluit in eis varietas tormentorum. Tunc Praefectus ira maxima commotus jussit gladium adduci, et consilio accepto, sententiam protulit dicens: Pueros hos genere Phrygios, Christianos, Imperatorum jussis obedire nolentes, decollari jubemus. Milites itaque duxerunt Sanctos ad locum decollationis. Elevantes autem manus suas invictissimi Testes Christi, Tryphon atque Respicius, dixerunt: *Domine Jesu Christe: suscipe animas nostras et colloca eas in sinu Patriarcharum.* Et haec dicentes victimae Christi praebuerunt ultronei cervices gladiatori; sicque mucrone jugulati beatissimas Creatori animas reddiderunt. Visi sunt oculis insipientium mori, illi autem sunt in pace, et sequuntur Agnum quocumque ierit. Convenerunt autem religiosi viri et sacerdotes Domini, et dedicaverunt martyrium illorum cum omni honore, atque disciplina reverentiae participaverunt mysterium redemtionis nostrae, commendantes animas suas Sanctis beatorum Martyrum patrociniis.

ADMONITIO IN ACTA

SS. MARTYRUM LUCIANI ET MARCIANI.

Acta unde habita. 1. Acta sanctorum Luciani et Marciani Martyrum, quae hic ad *audientium aedificationem* se referre pius et fidelis auctor profitetur, duas in partes dividi possunt. Prima ea continet, quae ipse auctor aliunde quam ex Actis publicis didicerat, quaeque ipsis Actis praemisit, ut non solum horum Martyrum passionem, sed et miram eorum conversionem ac poenitentiam ad posterorum notitiam transmitteret. Altera vero narrationis pars Acta ipsa complectitur, quae hic videntur referri prout a notariis publicis excepta sunt.

Haec omnia ad Mombritium collata proferimus ex duobus vetustis mss. codicibus, quorum unus est bibliothecae Colbertinae, alter vero insignis monasterii Benedictini Silvae-majoris in dioecesi Burdigalensi.

2. Omnia fere Martyrologia excusa die 26. Octobris sanctorum Luciani, Marciani, Flori et aliorum Martyrum, qui Nicomediae passi dicuntur, memoriam celebrant: quorum duos priores, Lucianum scilicet et Marcianum, illos eosdem esse existimat Cardinalis Baronius in notis ad ipsum diem, quorum hic Acta a nobis proferuntur, ob id maxime quod eodem die 26. Octobris in ipsis Actis passi referantur. Favet Baronii sententiae Flori Lugdunensis ecclesiae diaconi Martyrologium ad 3. codd. mss. exactum, in quo ad eamdem 26. mensis Octobris diem haec leguntur: *Nicomediae natalis sanctorum Martyrum Marciani, Flori, et Luciani qui tempore Decii Imperatoris igni traditi sunt sub Sabino Proconsule.* Hos tamen Martyres Nicomedienses a nostris Luciano et Marciano distinguere videtur Martyrologium Romanum a Petro Galesinio editum. Ibi enim praeter illos Martyres, quos cum ceteris Martyrologiis Nicomediae passos refert, eadem die post aliquorum Martyrum Africanorum commemorationem haec de aliis subduntur: *In Africa item beatorum Martyrum Luciani et Marciani, qui in ipso etiam Decianae persecutionis impetu pro fide dimicando, invicta pietatis defensione coronantur.* Galesinii Martyrologio suffragatur aliud Martyrologium bibliothecae Barbarinae, quod inter additiones ad Bedae et Flori Martyrologia ediderunt socii Bollandiani tom. 2. Martii. In eo quippe 26. die mensis Octobris festum sanctorum Luciani, Marciani, Flori, etc. Martyrum Nicomediae passorum celebrat, quamvis praecedenti die, jam *passionis sanctorum Luciani et Marciani* sine ulla loci designatione meminisset. Martyrii locus.

3. Paene omiseram Hispanos etiam sibi hos sanctos Martyres vindicare velle, ut patet ex eorum Martyrologio a Tamayo Salazar edito, ubi hic auctor ad diem 26. Octobris contendit Lucianum et Marcianum, de quibus praesens est quaestio, cives fuisse urbis Vicensis in Tarraconensi provincia, in eaque martyrium consummasse, quorum etiam sacras reliquias ibi hactenus asservari observat. Id probat ex vetustissima ejus urbis ecclesiae traditione, quam ex ipsius *antiquo breviario, ex vetustissimo Flore sanctorum mss. atque ex scriptura in archivo ejusdem ecclesiae reperta* deducit. Ferrarius in Catalogo generali sanctorum eodem die 26. Octobris sic habet: *Vici in Hispania sanctorum Martyrum Luciani et Marciani sub Decio,* quod in notis se ex tabulis ecclesiae Vicensis accepisse fatetur. Subscribit tamen Galesini Martyrologio, in quo hi Martyres in Africa passi dicuntur, sed addit eorum corpora Vici quiescere. Porro Vicus, vulgo *Vich*, urbs est Cataloniae parva quidem; sed episcopali sede ornata. Ejus antistes saepius *Ausanus Episcopus* dicitur, quod Ausae celebri olim urbi, Vicus successerit.

4. Porro etsi hos sanctos Martyres sub Decii persecutione consummatos fuisse inficiari non possumus; quo tamen id anno contigerit, incompertum nobis est. Tempus. Paullo certiores de eorum mortis die essemus, si cod. ms. Silvae-majoris cum codice Colbertino et Mombritio concordaret. At iste codex, cum in Actorum capite, tum in fine, eosdem Martyres VIII. *Kalendas Novembris* passos fuisse diserte refert: quorum tamen martyrium codex Colbert. et Mombritius cum Martyrologiis supra laudatis ad diem sequentem referunt. Codici Silvensi Martyrologium Barbarinum supra laudatum suffragari videtur. Ceterum Graeci in Menaeis, et aliquot Martyrologia Latina cum Romano, Marcianum Martyrem, die VIII. Kalendas Novembris, id est, 25. Octobris celebrant: Alii Martyres. sed hunc a nostro Marciano alium esse nemo dubitat. Is quippe est Marcianus Cantor et Lector sacrarum Scripturarum, qui cum Martyrio subdiacono sub Constantio Imperatore, agente Macedonio Constantinopolitanae sedis invasore, a Philippo Praefecto Constantinopoli interfectus est. Uterque fuerat beati Pauli ejusdem urbis Episcopi, qui et ipse Arianorum insidiis periit, domesticus et contubernalis, de quibus agit Sozomenus lib. 4. Hist.

eccles. cap. 2 et 3. Iidem dicti sunt *Sancti Notarii,* ut observavit Cangius libro 4. Constantinop. Christianae pag. 130. ubi de illorum ecclesia.

Anno Christi 200. . . sub Decio Imper.

ACTA SS. LUCIANI ET MARCIANI

MARTYRUM.

Ex 2. codd. mss. et Mombritio.

Lucianus et Marcianus magi.

I. Martyrium vobis, fratres enarrabo LUCIANI, et MARCIANI, quod audientes aedificationem accipiatis. Hi enim cum in errore gentilitatis tenerentur, ita daemonibus tunc erant dediti, ut paene omnem animam ad suam sectam sacrilegam persuadentes adducerent. Nam et magicis artibus et maleficiis omnes coinquinabant adulteriis. Erant primi in subversione auctores, in magicis veneficiis subversores; ita ut omnes quaerentes voluntates suas perficere, vel quibusdam [1] nocere, ad eos concurrerent. Sed Deus qui ingratis tribuit gratiam, et non cognoscentes eum ad cognitionem nominis sui perducere dignatus est, in istis ostendit esse conversus [2].

II. Famula quaedam erat Dei casta et fidelis, nuptias contemnens, virginitatem custodiens; forma speciosa, et anima tamen pulcrior, non aliud nisi Deum diligebat: petebat autem nullo persuadente, sed perseverante, ut eam custodire dignaretur. Lucianus et Marcianus hanc concupierunt; et cum non haberent quo genere cupiditatis suae impudicitiam obtinerent; conversi non aliter se nisi magicis daemonicis superantes hanc judicaverunt et maleficiis obtinere. Cum ergo omnia artibus suis ostendissent, nihilque sibi prodesse viderent; conversi in furias, fremebant quod in nullo poterant praevalere. Illa vero serviens Deo, pernoctabat in vigiliis et oratione. At illi quaedam magica [3] phantasmata facientes affligebant deos suos, ut eis responderent [4]. Et daemones eis responderunt: Quascumque animas non cognoscentes Deum qui est in caelo, voluistis subvertere, invocantes nos, facillimum nobis fuit vobis praestare. Sed quia ad hanc castissimam animam certamen nobis est; multa quidem fecimus, sed nihil potuimus proficere adversus eam. Haec vero virginitatem illibatam servat Jesu Christo, Domino suo et Deo omnium, qui [5] crucifixus est pro salute omnium: ipse eam custodit et nos affligit. Ideo nihil contra eam facere possumus, nec in aliquo superare. Cum haec publice gererentur [6], stupore et timore percussi ceciderunt in faciem velut mortui. Post paululum reversi ad se, facientes alia magica, a se daemones dimiserunt. Conquerebantur vero ad invicem dicentes: Quoniam multum potest hic Jesus Christus crucifixus, qui omnium dominatur, et daemones et omnes artes nostras magicas et veneficia superat. Ad ipsum ergo nos oportet converti, et ipsum timere et colere, quoniam plus nobis poterit praestare, quam illi quos sine causa coluimus.

Convertuntur.

III. Sed ubi abundavit peccatum, superabundavit et gratia. Sic statim codices suos publice in media deferentes civitate igni combusserunt.

1) Cod. mss. *quosdam.* Mombrit. *quosquam.*

2) Sic cod. Colb. In cod. Silv. *conversos;* at Mombrit. *in istis. Sic ostendit eos esse conversos.*

3) Cod. Silv. *Quaecumque magica et phantasmata.*

4) Hunc locum ex codd. inter sese et cum Mombrit. collatis sic restituimus. Porro occurrunt passim apud veteres exempla eorum, qui ejusmodi magicis artibus daemones evocabant. Celebre est id quod ea occasione a Sozomeno lib. 5. Hist. eccles. cap. 2. et a Theodoreto Hist. etiam eccles. lib. 3. cap. 3. de Juliano apostata refertur. Cum enim ejusmodi incantationibus operam daret, spectris quae ad magorum voces apparuerant deterritus, quasi in magno discrimine esset, pro Christianorum consuetudine, quam didicerat, se ipsum signo crucis consignavit; cujus virtute spectra evanuerunt. Vide et Gregorium Nazianzenum invectiva in Julianum, et Euseb. lib. 7. Hist. cap. 10.

5) Haec verba usque ad *ipse eam,* desunt in cod. Silv.

6) Cod. Colb. mendose, *publice gerentur.* Tamaius, *Cum haec publice faterentur invocati daemones.*

Stupebant vero haec videntes omnes. At illi dicebant ad turbas: *Quoniam aperuit Dominus sensum nostrum, ut de tenebris et umbra mortis quibus nunc usque detinebamur, nos liberatos ad salutem veram perduceret. Haec autem vana et inania sunt, et a daemonibus inventa quae gessimus. Nos autem illum cognoscimus verum Deum esse, et in illo spem nostram ponimus.* Sic quoque euntes ad Ecclesiam, confessi sunt omnia quae gesserant. Cumque facti fuissent Christiani, et postea baptizati, perfusi lumine, omnibus derelictis loca secreta petierunt; qui per omne tempus macerantes se, et castigantes corpus suum, confitebantur Domino omnia quae gesserant: ita se jejuniis et orationibus affligebant, ut tertio quoque die nihil aliud quam panem et aquam accipiebant. **Christus Deus.**

IV. Post haec autem praedicabant Verbum Dei cum fiducia, et objurgabant omnes gentes, quod inanibus erroribus detinerentur. Audiens vero eos turba mirabatur, dicens: Ecce qui nos docebant, et suis artibus desideria nostra implebant, nunc illum Crucifixum praedicant quem antea expugnabant. At illi dicebant ad eos: *Credite nobis, fratres, quod si hoc melius non cognovissemus, numquam conversi fuissemus ad eum, unde et vos convertimini ad eum, ut salvemini.* At illi repleti furore, comprehensos adduxerunt eos ad Proconsulem Sabinum; nam in ipso tempore persecutiones Christianorum fuerant datae a Decio Imperatore. Cumque oblati fuissent Proconsuli, dixerunt: Ecce quae ante praedicabant, nunc impugnant; et quae impugnabant praedicant. **Christum praedicant.** **Adducuntur ad Proconsulem.**

V. Sabinus Proconsul ad Lucianum dixit: Quis diceris? Respondit: *Lucianus.* At Proconsul dixit: Quid genus es? Lucianus dixit: *Aliquando persecutor venerandae Legis, nunc autem licet indignus, ejus tamen sum praedicator.* Proconsul dixit: Quo autem officio fungeris ut sis praedicator? Lucianus dixit: *Omni animae consuetudo est lucrare fratrem suum de errore, quo et sibi conferat gratiam, et illum liberet de laqueis diabolicis.* **Acta coram Proconsule.**

VI. Proconsul Sabinus dixit ad Marcianum: Quis vocaris? Respondit: *Marcianus.* At Proconsul dixit: Quid genus es? Marcianus dixit: *Ingenuus et cultor Sacramentorum Dei.* Proconsul Sabinus dixit ad Marcianum: Quis vobis persuasit, ut relinquentes venerandos et veros deos, a quibus multa estis consecuti, atque amorem in populo habebatis; ad mortuum et crucifixum vos transferretis, qui nec seipsum salvum facere potuit? Marcianus respondit: *Ille nobis donavit, qui et sancto Paulo, qui cum esset ecclesiarum persecutor, postea ejus gratia factus est praedicator.* Proconsul Sabinus dixit: Consulite vobis, et redite ad pristina, ut et venerandos deos et invictissimos Principes habeatis propitios, et vitam lucremini. Lucianus dixit: *Loqueris quasi unus de insipientibus, nos autem insufficienter* [7] *Deo gratias agimus, qui nos erutos de tenebris et umbra mortis ad hanc gloriam perducere dignatus est.* Proconsul Sabinus dixit: Quomodo vos defendit, ut modo in meas manus traderet vos? quare vobis non adest ne mortem incurratis? Praeterea scio vos, cum recte intelligeretis, multis plurima praestitisse. Sanctus Marcianus dixit: *Christianorum gloria haec est, ut hac, quam putas esse vitam, carentes, veram et perpetuam, perseverantes in finem consequamur. Nam optamus ut talem gratiam et intellectum tibi dare dignetur, quo cognoscas eum qualis sit, vel quantus, et quantum praestet credentibus in se.* Sabinus Proconsul dixit: Sic apparet quantum vobis praestitit, ut nunc, sicut dixi, in manus meas vos traderet. Sanctus Lucianus respondit: *Jam diximus, quia gloria Christianorum talis est, et Domini promissio, ut qui fideliter certaverit cum diabolo* [8]*, minas et quae sunt praesentia caduca contemserit, perpetuam et futuram vitam consequatur.* Sabinus Proconsul dixit: Anilia sunt quae loquimini. Audite me et sacrificate diis, implentes regalia praecepta, ne excitatus furore, novis vos et exquisitis poenis impendam. Sanctus Marcianus respondit: *In hoc parati sumus, ut quibus volueris nos im-*

7) Cod. Silv. *Suscipiente nos Deo.* Mombrit. *Nos autem Deo gratias* etc.

8) Cod. Silv. et Momb. *contra diaboli minas.*

pendas tormentis; quam denegantes vivum et verum Deum, in tenebras exteriores, et ignem inexstinguibilem, quem paravit Deus diabolo et ejus ministris, ingrediamur.

Sententia in Martyres.

VII. Tunc videns eorum perseverantiam Sabinus Proconsul, dedit adversus eos sententiam dicens: Quoniam Lucianus et Marcianus, transgressores divinarum nostrarum legum, qui se ad Christianam vanissimam legem transtulerunt, hortati a nobis atque conventi, ut adimplentes invictissimorum Principum praecepta, sacrificarent et salvarentur, et contemnentes audire noluerunt; flammis exuri praecipio. Cumque perducti essent ad locum, tamquam ex uno ore gratias Deo agentes, dixerunt: *Tibi, Domine Jesu, insufficientes laudes dicimus, qui nos miseros et indignos de errore gentilitatis erutos, ad hanc summam et venerabilem passionem propter nomen tuum perducere dignatus es, atque omnium sanctorum tuorum participes efficere. Tibi laus, tibi gloria, tibi etiam animam et spiritum nostrum commendamus.* Et cum complevissent orationem, statim quaestionarii subposuerunt [9] ignem. Sic quoque venerabiles Martyres complentes agonem suum, passioni Domini participare meruerunt.

VIII. Passi sunt autem beatissimi Martyres Lucianus et Marcianus VII. [10] Kalendas Novembris, sub Decio Imperatore, et Sabino Proconsule, regnante [11] Domino nostro Jesu Christo, cui est honor et gloria, virtus et potestas in saecula saeculorum. Amen.

9) Momb. *in suppositum ignem eos jactaverunt.* Porro Quaestionarii dicti sunt carnifices, qui reos cruciabant ut veritatem ab eis extorquerent. Vide append. cod. Theodos. Const. 3. aliquando etiam isti a Graecis dicti sunt χονεςιονάριοι, ut notat eruditiss. Cangius in Glossar. Latino.

10) In cod. Silv. VIII.

11) Colb. *praestante.*

ADMONITIO

IN MARTYRIUM SANCTI HIPPOLYTI.

Hippolytus unicus apud Prudentium.

1. Communis est recentiorum opinio, Prudentium in hymno IX. περὶ ςεφάνων, ex tribus sanctis Hippolytis, uno scilicet Episcopo Portuensi, altro Antiocheno presbytero, et tertio milite Romano, unicum conflasse. Verum cum id nullo antiquorum testimonio comprobari possit, nemini ingratum fore putamus, si Prudentii, viri antiquitate, doctrina, et sinceritate clarissimi, auctoritatem quibuscumque novorum scriptorum conjecturis praeferamus. Non igitur alium agnoscimus Hippolytum in hoc Prudentii hymno, praeter Portuensem Martyrem celeberrimum, cui haec omnia, quae ab hoc auctore referuntur, optime competere existimamus. Unde cum hujus Martyris nulla alia Acta suppetant, Prudentii hymnum, qui de eo scriptus fuit, hic proferre visum est.

Hippolytus Episcopus.

2. Verum etsi Prudentium hic ab errore vindicemus, non tamen imus inficias, alios quoque praeter hunc Hippolytos fuisse, quos Ecclesia agnoscit et celebrat. Illustris est inter eos magnus Hippolytus Martyr, cujus opuscula recenset Eusebius lib. 6. Historiae capite 22. quemque antea capite 20. alicujus ecclesiae Episcopum seu Praefectum, προεςὼς, appellaverat. De eodem Hippolyto et ejus opusculis plura habes apud Hieronymum in Catalogo, ubi illum ignotae sibi sedis Episcopum fuisse dicit. Gelasius libro de duabus naturis eumdem *Arabiae Metropolitanum* appellat: sed falsus est ex male intellecto Eusebii loco, uti scite observavit Cotelerius in notis ad vitam sancti Euthymii tomo 2. Monumentor. Eccl. Graecae, coll. 639. 640. ubi ex ipsis Eusebii verbis ostendit vir eruditus Hippolytum Episcopum quidem fuisse, sed non Arabiae Metropolitanum. Alii passim Portuensem Episcopum fuisse dicunt. Sic Photius ipsum sancti Irenaei, alii vero Clementis Ale-

xandrini discipulum fuisse tradunt. Ejusdem quoque meminit Epiphanius haeresi 31. aliique fere scriptores ecclesiastici, cujus festum agunt Martyrologia vulgata die 22. aut 23. mensis Augusti, ejusque martyrium ad Alexandri Severi tempora referunt. Anno MDLI. in agro Verano effossa est statua hominis in cathedra sedentis, circa se cyclum habentis Paschalem annorum sexdecim, qui cyclus ab isto Hippolyto inventus dicitur. Hunc cyclum Bucherius, Gruterus et Scaliger ediderunt: de quo et de ceteris ejusdem sancti viri operibus, vide Bibliothecam novam scriptorum ecclesiasticorum, quam nuper gallice Parisiis edidit eruditus vir Ludovicus *Ellies du Pin*, Facultatis Parisiensis doctor Theologus, et Cavium parte 2. pag. 25 *et seqq.*

3. Alter ex Hippolytis, quem cum aliis duobus volunt recentiores a Prudentio confusum fuisse, presbyter Antiochenae ecclesiae fuisse dicitur. Verum quidem est in Martyrologiis Usuardi, Adonis, Notkeri et aliis, Hippolytum presbyterum Antiochenum die 30. Januarii celebrari, *qui Novati schismate aliquantulum deceptus, operante gratia Christi correctus ad Ecclesiae caritatem rediit, pro qua et in qua illustre martyrium consummavit.* Sed haec Prudentii auctoritatem quibuslibet his Martyrologiis praeferendam non elevant. Tum deinde potuit Hippolytus Antiochensis presbyter Novati errore deceptus fuisse, sicut et Romanus. Ceterum Prudentii verba, quae Hippolyto Antiocheno in Romano Martyrologio recentiori aptantur, in nullo ms. aut excuso habentur ante Cardinalis Baronii recensionem. Martyrologia vero quae Adonem praecessere, et aliquot ex iis quae post ejus aetatem scripta sunt, nudum Hippolyti nomen die 30. Januarii exhibent. **Alter Hippolytus.**

4. Sancti Hippolyti, de quo Prudentius agit, festum Romae Idibus Augusti celebratum fuisse certum est ex eodem auctore. Sed Martyrologia vulgata Bedae, Adonis, Usuardi, Rabani, Notkeri, Baronii, Rosweidi et alia, ipsa quidem die sanctum Hippolytum Martyrem commemorant, sed a nostro diversum, militem scilicet, qui cum a sancto Laurentio Martyre ad fidem conversus fuisset, triduo post sancti Levitae passionem cum Concordia nutrice sua et novemdecim ex sua ipsius familia Christianis martyrium consummavit. Eumdem Hippolytum celebrat vetustissimum Missale Gothicum editum lib. 3. Liturgiae Gallicanae num. LX. ubi etsi nihil de Hippolyti nutrice et familia habeatur; ipse tamen a beato Laurentio ad fidem conversus dicitur in immolatione Missae his verbis: *Vere . . . Deus qui beatum Hippolytum, tyrannicis adhuc obsequiis occupatum, subito fecisti Laurentii socium.* Consentit Missale Muzarabum in officio sancti Laurentii, ubi *Hippolytus custos* memoratur. Vide etiam serm. 38. de diversis apud Augustinum, in nova edit. 316. Appendicis, et Gregor. Turon. lib. 1. Hist. cap. 30. Unde existimamus duplicem Hippolytum hac die 13. Augusti celebrari: unum a Prudentio memoratum, alterum vero beati Laurentii socium, cui nonnulla ex primi Actis tributa sunt. Porro antiquiora Kalendaria, Romanum scilicet ab Aegidio Bucherio editum, et Carthaginense, cum Romano Martyrologio quod sancto Hieronymo attribuitur, Missale Gelasianum et Sacramentarium Gregorianum, hac ipsa die Iduum Augusti sanctum Hippolytum, seu, ut vulgo veteres scribunt, *Yppolytum,* Martyrem celebrant sine ulla sociorum mentione, aut aliqua speciali nota, quae ipsum sancti Laurentii socium, aut alterum fuisse designet. Porro Hippolyti nostri martyrium ad annum circiter CCLII. referimus, quo tempore Romae vigebat Novati schisma. **Item Hippolytus miles.**

5. Hic locus esset exponendi quisnam sit Prudentius, ex quo hymnum de sancto Hippolyto mutuati sumus, nisi is auctor suis scriptis satis notus esset, ex quibus varios hymnos in officiis divinis omnes ecclesiae Occidentales post ecclesiam Romanam adoptarunt. Natus est anno 348. sub *Saliae* consulatu, ut ipse testatur in Praefatione *Cathemerinon.* Ejus operum, quae jam pluries edita sunt, Catalogum texit Gennadius in Catalogo virorum illustrium, et post eum ceteri ejusmodi Catalogorum scriptores. Eumdem Sidonius Apollinaris lib. 2. epist. 9. ad Donidium ob pietatem scientiae adjunctam **Prudentius quis?**

laudat: quem Beda *de Arte metrica* circa finem, *nobilissimum Hispaniarum scholasticum* dicit. Ex recentioribus unicum Erasmum laudare sufficiet, qui in commentario quem in 2. Prudentii hymnos edidit tom. 5. eum *Pindarum* suum appellat. Sed his omnibus praestantior est beatus Avitus Viennensis antistes, qui paullo post Prudentium floruit. Hic in poemate VI. *de laude virginitatis*, post multa quae de virtutibus tractavit, laudat Prudentii Psychomachiam his tribus versibus,

Has virtutis opes, haec sic solatia belli
Describens mentis varias cum corpore pugnas
Prudenti quondam cecinit Prudentius ore.

HYMNUS AURELII CLEMENTIS PRUDENTII

DE MARTYRIO SANCTI **HIPPOLYTI** PRESBYTERI ROMANI.

Ex lib. περὶ ϛεφάνων seu de Coronis, Hymn. XI.

Innumeri Martyres Romae.

Innumeros cineres sanctorum Romula in urbe
Vidimus, o Christi Valeriane [1] sacer.
Incisos tumulis titulos, et singula quaeris
Nomina? difficile est ut replicare queam.
Tantos justorum populos furor impius hausit,
Cum coleret patrios Troïa [2] Roma deos.
Plurima litterulis signata sepulcra loquuntur
Martyris aut nomen, aut epigramma aliquod [3].
Sunt et muta tamen tacitas claudentia tumbas

Plures anonymi.

Marmora, quae solum significant numerum.
Quanta virûm jaceant congestis corpora acervis,
Nosse licet, quorum nomina nulla legas.
Sexaginta illic, defossas mole sub una,
Reliquias, memini me didicisse hominum:
Quorum solus habet comperta vocabula Christus,
Utpote quos propriae junxit amicitiae.
Haec dum lustro oculis, et sicubi forte latentes
Rerum apices veterum per monumenta sequor;

Hippolytus Novatianus.

Invenio Hippolytum, qui quondam schisma Novati [4]
Presbyter attigerat, nostra sequenda negans;
Usque ad martyrii provectum insigne, tulisse
Lucida sanguinei praemia supplicii.
Nec mirere senem perversi dogmatis olim,
Munere ditatum catholicae Fidei.
Cum jam vesano victor raperetur ab hoste,
Exultante anima, carnis ad exitium,

Ad Ecclesiam redit.

Plebis amore [5] suae multis comitantibus ibat.
Consultus quaenam secta foret melior,

1) Hic videtur esse Valerius Caesaraugustanus episcopus, qui anno 381. interfuit Concilio Caesaraugustano contra Priscillianistas haereticos in Hispaniis pullulantes.

2) Romani se a Trojanis genus ducere et religionem didicisse jactitabant. Aeneas quippe Lavinium, quod condidisse fertur, sacra intulerat, unde ea Albani, et ex istis Romani acceperant.

3) Mirum est Dodwellum Prudentii auctoritatem ad paucitatem Martyrum probandam attulisse, qui tam aperte ejus hic sententiam explodit.

4) Hic post excitatas in Africa turbas Romam venit, ubi Novatiano primo omnium antipapae junctus, graviores adversus Cornelium Papam tumultus concitavit, de quibus vide beati Cypriani epistolas.

5) Haec ad Hippolytum episcopum referunt. Sed quid vetat presbyterum aliquam plebis partem suae curae commissam habuisse? Tales sunt hodie quos Parochos seu Curiones appellamus. Refert Sozomen. lib. 1. Hist. eccles. cap. 15. hunc morem Alexandriae observatum fuisse, *ut sub uno Episcopo, qui omnibus praeest, presbyteri sepa-*

Respondit: Fugite, o miseri, execranda Novati
Schismata; catholicis reddite vos populis.
Una fides vigeat, prisco quae condita templo est:
Quam Paulus retinet, quamque cathedra Petri.
Quae docui, docuisse piget, et venerabile Martyr [6]
Cerno, quod a cultu rebar abesse Dei.
His ubi detorsit laevo de tramite plebem,
Monstravitque sequi, qua via dextra vocat;
Seque ducem recti spretis anfractibus idem
Praebuit, erroris qui prius auctor erat:
Sistitur insano Rectori, Christicolas tunc
Ostia [7] vexanti per Tiberina viros.
Illo namque die Roma secesserat, ipsos
Peste suburbanos ut quateret populos:
Non contentus humum celsa intra moenia Romae
Tinguere justorum caedibus assiduis.
Janiculum [8] cum jam madidum, Fora, Rostra, Suburram
Cerneret eluvie sanguinis affluere:
Protulerat rabiem Tyrrheni [9] ad littoris oram,
Quaeque loca aequoreus proxima Portus habet.
Inter carnifices, et constipata sedebat
Officia, exstructo celsior in solio.
Discipulos fidei, detestandique rebelles
Idolii ardebat dedere perfidiae.
Carcereo crinita situ stare agmina contra
Jusserat, horrendis excrucianda modis.
Inde catenarum tractus, hinc lorea flagra [10]
Stridere, virgarum concrepitare fragor.
Ungula [11] fixa cavis costarum, cratibus altos
Pandere secessus, et lacerare jecur.

ratim ecclesias obtineant, et populum ad illas convenire solitum colligant. Idem Romae usitatum fuisse docet Dionysius Petavius. Vide Valesii notas in hunc Sozomeni locum, et Commentarium praevium D. J. Mabillonii in Ordinem Romanum cap. 3.

6) Id est, Testis sum haec esse veneranda. Vel, Nunc ego Martyr, etc.

7) Tiberis se exonerat in mare Tyrrhenum duobus ostiis, ubi duae urbes sitae sunt celebres olim, nunc nonnisi Cardinalium titulis illustres. Una dicitur, Ostia, altera vero Portus-Romanus.

8) Loca Romae notissima. Janiculum aliqui sic dictum a Jano putant. Fora loca erant ubi judicia publica exercebantur. Rostra, templum ante curiam Hostiliam ubi conciones habebantur, ferebantur leges, et alia ejusmodi agebantur in suggestu ex rostris navium Antiatium confecta. Suburra tandem vicus, quem alii *Succurram* aut *Succusam* appellant.

9) Alias Thuscum seu Inferum, pars est maris Mediterranei, quae meridionales Italiae plagas alluit, variaque pro variis regionibus nomina sortitur.

10) Septem flagellorum species distinguebant. *Lora,* scilicet ex corrigio facta. *Nervos* animalium praecipue boum. *Fustes* crassiora erant flagella ex ligno. *Virgae* vero tenuiora, quandoque etiam ex metallo. *Flagra* fustibus erant tenuiora, sed virgis crassiora. *Scorpiones* autem erant virgae spinosae aut nodosae. *Plumbatae* tandem vocabantur flagella ex loris aut funiculis confecta, quorum summitatibus glandes plumbeae alligabantur. De his consule Gallonium lib. de Martyrum cruciatibus cap. 4.

11) Tribus potissimum instrumentis carnes Martyrum discerpebantur, ungulis, uncis, pectinibus. *Ungulae* erant quoddam forcipis genus, non ad scindendum aptum, sed cujus extremitates erant dentatae, ita ut utramque partem comprimendo carnes Martyrum dentibus discerperentur. *Uncus* erat baculus oblongus, habens in extremitate ferramentum incurvum ac retortum. *Pectines* ferrei fere similes erant iis quibus lana pecti solet, sed longioribus baculis affixi. Haec in Gallonii jam laudati figuris melius exponuntur pag. 121. Videsis etiam Baronium in notis ad Martyrologium Rom. qui varias virgarum species exponit, ad d. 19. Januarii; scorpiones, 12. Junii; plumbatas, 6. Junii; ungulas, 8. Martii; de uncis et uncinis agit 19. Januarii; de carceribus 4. Martii; de crucis supplicio, 7. April. de crurifragio, 23. Maii; de equuleo, 22. Januarii; de laminis ardentibus, 18. Maii; de rotis 23. April. de sartagine, 18. April. de subulis candentibus, 13. Junii; de catomiis

Martyrum constantia.

Ac jam lassatis judex tortoribus ibat
In furias, cassa cognitione fremens.
Nullus enim Christi ex famulis per tanta repertus
Supplicia auderet qui vitiare animam.
Inde furens quaesitor ait: Jam, tortor, ab unco
Desine, si vana est quaestio [12], morte agito.
Huic abscinde caput, crux istum tollat in auras,
Viventesque oculos offerat alitibus.
Hos rape praecipites, et vinctos conjice in ignem:
Sit pyra [13] quae multos devoret una reos.
En tibi, quos properes rimosae incumbere cumbae *,
Pellere et in medii stagna profunda freti.
Quos ubi susceptos rapidum malesuta per aequor
Vexerit, et tumidis caesa labarit aquis;
Dissociata putrem laxent tabulata carinam,
Conceptumque bibant undique naufragium.
Squammea coenoso praestabit ventre sepulcrum
Bellua, consumtis cruda cadaveribus.
Haec persultanti celsum subito ante tribunal
Offertur Senior nexibus implicitus.
Stipati circum juvenes clamore fremebant,
Ipsum Christicolis esse caput populis.
Si foret exstinctum propere caput; omnia vulgi
Pectora Romanis sponte sacranda deis.
Insolitum leti poscunt genus, et nova poenae
Inventa, exemplo quo trepident alii.
Ille supinata residens cervice: Quis, inquit,
Dicitur? adfirmant dicier Hippolytum.
Ergo sit Hippolytus [14], quatiat turbetque jugales,
Intereatque feris dilaceratus equis.
Vix haec ille; duo cogunt animalia freni
Ignara, insueto subdere colla jugo:
Non stabulis blandive manu palpata magistri,
Imperiumque equitis ante subacta pati:
Sed campestre vago nuper pecus e grege captum,
Quod pavor indomito corde ferinus agit.
Jamque reluctantes sociarant vincula bigas,
Oraque discordi foedere nexuerant.
Temonis vice funis inest, qui terga duorum
Dividit, et medius tangit utrumque latus,
Deque jugo in longum se post vestigia retro
Protendens trahitur, transit et ima pedum.
Hujus ad extremum sequitur qua pulvere summo
Cornipedum refugas orbita trita vias.
Crura viri innectit laqueus, nodoque tenaci
Adstringit plantas, cumque rudente ligat.

* *cymbae.*

Equis indomitis alligatus.

et latomiis, 15. Junii; de metallis, 16. Febr. de poenis muscarum 16. Febr. et 28. Julii; de venditione corporum, 6. Junii.

12) Quaestionis nomine designat tormenta, quae ad confessionem eliciendam adhibebantur, vox etiamnunc ad eamdem rem significandam usurpata. Ab ea *Confessores quaestionati et torti* dicuntur apud Cyprian. epist. ad Florentium novae edit. 66. Pamel. 69. Quaestionem a tormentis distinguit Rigaltius: *Cognitione*, inquit, *data, primo habetur quaestio, dein tormenta adhibentur.*

13) Pyra quandoque stipitem designat, cui homines comburendi alligabantur; aliquando autem rogum seu ipsam lignorum struem.

14) Alludit ad Hippolyti nomen, quod ab equis dissolutum signat; quae fortuna fuit alterius Hippolyti apud gentiles celebris, qui patris iram fugiens, equis fortuito perterritis, loris implicitus, misere discerptus est. Ab Aesculapio postea vitae restitutus dicitur, et in deum assumtus dictus est Virbius. Qua de re Ovid. lib. 15. Metamorphos. fab. 45.

Postquam composito satis instruxere paratu
Martyris ad poenam verbera, vincla, feras [15];
Instigant subitis clamoribus, atque flagellis;
Iliaque infestis perfodiunt stimulis.
Ultima vox audita Senis venerabilis haec est:
Hi rapiunt artus; tu rape, Christe, animam.

Extrema ejus verba.

Prorumpunt alacres, caeco et terrore feruntur,
Qua sonus atque tremor, qua furor exagitant;
Incendit feritas, rapit impetus, et fragor urget:
Nec cursus volucer mobile sentit onus.
Per silvas, per saxa ruunt: non ripa retardat
Fluminis aut torrens oppositus cohibet.
Prosternunt sepes, et cuncta obstacula rumpunt:
Prona, fragosa petunt; ardua transiliunt.
Scissa minutatim labefacto corpore frusta
Carpit spinigeris stirpibus hirtus ager.
Pars summis pendet scopulis, pars sentibus haeret:
Parte rubent frondes, parte madescit humus.

Discerpitur.

Exemplar sceleris paries habet illitus, in quo
Multicolor fucus digerit omne nefas.

Historia in pariete picta.

Picta super tumulum species liquidis viget umbris,
Effigians tracti membra cruenta viri.
Rorantes saxorum apices vidi, optime Papa [16],
Purpureasque notas vepribus impositas.
Docta manus virides imitando effingere dumos
Luserat e minio russeolam saniem.
Cernere erat, ruptis compagibus ordine nullo
Membra per incertos sparsa jacere situs.
Addiderat caros, gressu lacrymisque sequentes,
Devia qua fractum semita monstrat iter.
Moerore attoniti, atque oculis rimantibus ibant:
Implebantque sinus visceribus laceris.
Ille caput niveum complectitur, ac reverendam
Canitiem molli confovet in gremio.
Hic humeros, truncasque manus, et brachia, et ulnas,
Et genua, et crurum fragmina nuda legit.
Palliolis etiam bibulae siccantur arenae.
Ne quis in infecto pulvere ros maneat.

Partes corporis collectæ Romam deferuntur.

Si quis et in sudibus recalenti aspergine sanguis
Insidet, hunc omnem spongia pressa rapit.
Nec jam densa sacro quidquam de corpore silva
Obtinet, aut plenis fraudat ab exsequiis.
Cumque recensitis constaret partibus ille
Corporis integri qui fuerat numerus:
Nec purgata aliquid deberent avia toto
Ex homine, extersis frondibus et scopulis:
Metando eligitur tumulo locus: Ostia linquunt:
Roma placet, sanctos quae teneat cineres.
Haud procul extremo culta ad pomoeria vallo
Mersa latebrosis crypta patet foveis.
Hujus in occultum gradibus via prona reflexis
Ire per anfractus luce latente docet.
Primas namque fores summo tenus intrat hiatu.
Illustratque dies limina vestibuli.

15) Sic codd. mss. praeter unum S. Germani, qui habet *fevos*, editi *feros*.

16) Nomen diu omnibus episcopis commune quod Gregorius VII. soli Romano Pontifici reservavit.

Inde ubi progressu facili nigrescere visa est
Nox obscura, loci per specus ambiguum;
Occurrunt caesis [17] immissa foramina tectis,
Quae jaciant claros antra super radios.
Quamlibet ancipites texant hinc inde recessus,
Arta sub umbrosis atria porticibus:
Attamen excisi subter cava viscera montis.
Crebra terebrato fornice lux penetrat.
Sic datur absentis per subterranea solis
Cernere fulgorem, luminibusque frui.
Talibus Hippolyti corpus mandatur opertis,
Propter ubi apposita est ara dicata Deo.
Illa sacramenti donatrix mensa, eademque
Custos fida sui Martyris apposita,
Servat ad aeterni spem Judicis ossa sepulcro;
Pascit item sanctis Tibricolas [18] dapibus.
Ibi altare.
Mira locis pietas, et promta precantibus ara.
Spes hominum placida prosperitate juvat.
Hic corruptelis animique, et corporis aeger
Oravi quoties stratus opem merui.
Quod laetor reditu, quod te, venerande Sacerdos,
Complecti licitum est, scribo quod haec eadem,
Christus Deus.
Hippolyto scio me debere: Deus cui Christus
Posse dedit, quod quis postulet annuere.
Ipsa, illas animae exuvias quae continet intus,
Aedicula, argento fulgurat ex solido.
Praefixit tabulas dives manus aequore levi
Candentes, recavum quale nitet speculum,
Nec Pariis [19] contenta aditus obducere saxis,
Addidit ornando clara talenta operi.
Mane salutatum concurritur, omnis adorat
Pubis [20]: eunt, redeunt solis ad usque obitum.
Conglobat in cuneum Latios simul et peregrinos
Permixtim populos religionis amor.
Oscula perspicuo figunt impressa metallo:
Balsama defundunt, fletibus ora rigant.
Ejus festum celebre.
Jam cum se renovat decursis mensibus annus.
Natalemque diem passio festa refert;
Quanta putas studiis certantibus agmina cogi,
Quaeve celebrando vota coire Deo?
Urbs augusta suos vomit effunditque Quirites.
Una et Patricios ambitione pari.
Confundit plebeja phalanx umbonibus aequis
Discrimen procerum [21], praecipitante fide.
Nec minus Albanis acies se candida portis
Explicat, et longis ducitur ordinibus.
Exultant fremitus variarum hinc inde viarum;
Indigena et Picens [22] plebs et Etrusca venit.

17) Cod. ms. sancti Michaelis in periculo maris habet, *cesis*.

18) Romani sic dicti a Tiberi fluvio.

19) Id est ex Paro adducti, quae insula est maris Aegei, una e Cycladibus, marmore candido abundans.

20) Codd. mss. *pubes*. Ut tamen servetur metrum, legendum, *pubis*, uti etiam habet codex noster Germanensis.

21) Nobiles a plebejis discernebantur per umbones seu clypeos. In Nobilium quippe clypeis majorum aut propria gestantis facta quaedam praeclariora pingi solebant: Plebeji vero aut tyrones scutis albis utebantur. Id Romanos ad Hippolyti scriptam properantes neglexisse ait Prudentius.

22) Populi Italiae, sicut et sequentes, notissimi.

Concurrit Samnitis atrox habitator, et altae
Campanus Capuae, jamque Nolanus adest.
Quisque sua laetus cum conjuge dulcibus et cum
Pignoribus, rapidum carpere gestit iter.
Vix capiunt patuli populorum gaudia campi,
Haeret et in magnis densa cohors spatiis.
Angustum tantis illud specus esse catervis,
Haud dubium est, ampla fauce licet pateat.
Stat sed juxta aliud, quod tanta frequentia templum
Tunc adeat, cultu nobile regifico, Templi descriptio.
Parietibus celsum sublimibus, atque superba
Majestate potens, muneribusque opulens.
Ordo columnarum geminus laquearia tecti
Sustinet, auratis suppositus trabibus.
Adduntur graciles tecto breviore recessus,
Qui laterum seriem jugiter exsinuent.
At medios aperit tractus via latior alti
Culminis, exsurgens editiore apice.
Fronte sub aversa gradibus sublime tribunal
Tollitur, Antistes [23] praedicat unde Deum.
Plena laborantes aegre domus accipit undas [24],
Artaque confertis aestuat in foribus,
Maternum pandens gremium quo condat alumnos,
Ac foveat fetos accumulata sinus.
Si bene commemini, colit hunc pulcherrima Roma
Idibus Augusti mensis, ut ipsa vocat
Prisco more diem: quem te quoque, sancte Magister,
Annua festa inter dinumerare velim.
Crede salutigeros feret hic venerantibus ortus,
Lucis honoratae praemia restituens.
Inter sollemnes Cypriani, vel Chelidoni,
Eulaliaeque dies, currat et iste tibi.
Sic te pro populo, cujus tibi credita vita est,
Orantem Christus audiat omnipotens.
Sic tibi de pleno lupus excludatur ovili,
Agna nec ulla tuum capta gregem minuat.
Sic me gramineo remanentem denique campo
Sedulus aegrotam pastor ovem referas.
Sic cum lacteolis caulas compleveris agnis,
Raptus et ipse sacro sis comes Hippolyto.

23) Tamen Sozomenus lib. 7. Hist. eccles. cap. 19. ait in urbe Roma, *nec Episcopum, nec alium quemquam in ecclesia docere,* quae verba Cassiodorus in historia Tripertita inseruit. Certe ante Leonem Magnum nullius Pontificis Romani sermones ad populum habentur. Nec enim talis debet censeri oratio Liberii Papae ad Marcellinam virginem, sororem sancti Ambrosii, quam ipse S. Doctor lib. 3. de velandis virginibus refert. Negotium tamen aliquod facessit is Prudentii testis oculati locus, ad quem Valesius in notis ad hunc Sozomeni locum non attendit. Certe Cassiodori auctoritas nihil evincit, qui verba Sozomeni Tripertitae inseruit lib. 9. cap. 39. etiamsi dubitare non posset Romanos Pontifices in ecclesia publice docere solitos fuisse, eo ipso tempore quo Tripertitam adornabat.

24) Id est magnam hominum copiam, quae ut undae fluere videtur. Sic in Actis S. Pionii §. 10. Hujus templi rudera adhuc Romae extare non longe a celebri basilica sancti Laurentii in agro Verano refert Baronius in notis ad Martyrolog. Romanum.

Anno Christi 250. 257 et 264.

DE SANCTO DIONYSIO

ALEXANDRINO EPISCOPO.

Dionysius Martyribus accensendus.

I. Non immerito sane Dionysio Alexandriae Episcopo, quem Graeci Patres Magnum Dionysium appellant, locus inter Christi Martyres conceditur. Quamvis enim persecutorum gladio non occubuerit; bis tamen pro Christiana fide tentus, et in exsilium actus fuit, atque nonnisi post ingentes superatos labores, calamitatesque ob fidei Christianae confessionem saepius perpessas vitam finiit. Unde a Graecis sub Ἱερομάρτυρος titulo die 3. mensis Octobris celebratur.

Fuit genere nobilis.

II. Dionysium ex illustri familia prodiisse probat Henricus Valesius ex ipsiusmet sancti viri epistola ad Germanum, ubi se *abjectiones dignitatem, contemtum gloriae saecularis, laudum a Praefectis ac Decurionibus profectarum despectum* pertulisse refert. *Dignitas* autem, inquit Valesius, *ex generis nobilitate praecipue ducitur.* Hinc in gestis purgationis Caeciliani, quae a viro clarissimo Stephano Baluzio edita sunt lib. 2. Miscellaneorum, Victor interrogatus cujusnam esset *dignitatis:* respondit: *Patre Decurione Constantiniensium, avo milite qui in comitatu militaverat,* ad quem Zenophilus Consularis statim dixit: *Memor fidei et honestatis tuae* etc. Cujus autem professionis esset Dionysius, ex sancto Maximo Martyre discimus, qui in cap. 5. libro de Hierarchia caelesti Dionysii, *Magnum Dionysium Alexandrinum Episcopum Rhetorem* seu Oratorem, ὁ ἀπὸ ῥητόρων fuisse refert. Certe discendi studium ei ad fidem suscipiendam occasionem praebuisse, ipsemet testatur in epistola ad Philemonem presbyterum Romanum apud Euseb. lib. 7. Hist. eccles. cap. 7. ubi etiam refert se ad haereticorum libros legendos impulsum fuisse oraculo caelesti. *Ego vero,* inquit *in libris et traditionibus haereticorum agnoscendis operam posui . . . et cum frater quidam ex presbyterorum ordine prohiberet me, veritus ne forte nequitiae illorum coeno commiscerer . . . visione caelitus missa confirmatus sum. Et vox ad aures meas perlata diserte mihi praecepit hoc modo: Lege omnia quaecumque in manus venerint. Idoneus namque es, qui singula disquiras et examines, hacque primum occasione ad Christi fidem impulsus es.* Eumdem Origenis discipulum, et scholae Alexandrinae praefectum fuisse tradit Euseb. Hist. lib. 6. cap. 29. et post eum sanctus Hieronymus in Catalogo.

Et presbyter.

III. Presbyterum quoque Dionysium fuisse ante quam ad episcopatum eveheretur, colligi potest ex illo celeberrimo sancti Hieronymi epistolae ad Evagrium loco, ubi ait: *Alexandriae a Marco Evangelista usque ad Heraclam et Dionysium Episcopos, presbyteri semper unum ex se electum in excelsiori gradu collocatum, Episcopum nominabant, quomodo si exercitus Imperatorem faciat, aut diaconi eligant de se quem industrium noverint, et Archidiaconum vocent* etc. Quibus verbis manuum impositionem, quae alias ab Episcopis fieri debebat, excludi falso nonnulli existimant. Hic enim exponitur solummodo singulare presbyterorum Alexandrinorum privilegium, ex quorum gremio semper ab eis unus assumebatur in Episcopum: cum in aliis ecclesiis diaconi etiam et exteri presbyteri eligi possent: immo ad electionem non solum civitatis episcopalis clerus, sed etiam plebs adesse, et vicinarum civitatum Episcopi convocari debebant, ut observat sanctus Cyprianus epist. novae edit. 67. Pamel. 68. Itaque ea tantum quae singularia erant, in gratiam presbyterorum protulit Hieronymus, eum ad modum, quo aliam ejusdem Alexandrinae ecclesiae consuetudinem retulit Liberatus diaconus in Breviario cap. 20. *Consuetudo quidem est,* inquit, *Alexandriae illum qui defuncto succedit, excubias super defuncti corpus agere, manumque dexteram ejus capiti suo imponere, et sepulto manibus suis accipere collo suo beati Marci pallium, et tunc legitime sedere.* Nemo sane inficiabitur, Liberati aevo, id est saeculo sexto, praeter has ceremonias ab eo memoratas, manuum etiam Episcoporum

Presbyterorum Alexandriae privilegium.

impositionem in Episcopi Alexandrini ordinatione adhibitam fuisse; quamvis sola haec pernoctatio, et alia quae memorat, ab eo ad *legitime sedendum* requiri videantur. In ejusmodi enim rebus ea tantum quae extra ordinem communem sunt, memorari solent. Ceterum presbyterorum Alexandrinorum privilegium, quo ex eorum numero eligi deberet Episcopus, aliquandiu post sancti Dionysii tempus perseverasse scribit Eutychius, quod ab Alexandro sancti Athanasii decessore sublatum fuisse dicit. Certe Athanasius ex diacono factus est Episcopus, apud Epiphan. haeresi 69. num. 11. Cum vero Ariani objecissent, eumdem Athanasium post Alexandri mortem a sex aut septem Episcopis in loco obscuro ordinatum fuisse, Patres Concilii Alexandrini in epistola synodica ad universos Episcopos Ecclesiae catholicae testati sunt *omnem multitudinem populumque catholicae Ecclesiae in unum coactum . . . clamoribus et vociferationibus postulasse Athanasium Episcopum dari.* Haec fusius videsis in Apologia 2. sancti Athanasii ad Constantium Imperatorem.

IV. Verum defuncto Heracla, qui per annos circiter sexdecim Alexandrinae ecclesiae praefuerat, Dionysius in ejus locum substitutus est, quod Eusebius in Historia lib. 6. cap. 35. ad tertium Philippi Imperatoris annum, id est Christi 247. in Chronico vero ad ejusdem Imperatoris annum quintum refert. Tunc quidem sub Philipporum imperio summa pace fruebatur Ecclesia, sed quam paullo post tam saeva subsecuta est persecutio, ut toto Imperatorum gentilium tempore vix ulla fuerit acerbior. Ejus persecutionis occasione Dionysius litteras ad Fabium Antiochenum Episcopum conscripsit de compluribus Martyribus, qui eo tempore Alexandriae passi sunt. Quas litteras protulimus supra ad annum 249. et pag. 193. Quid autem circa se ipsum tunc temporis contigerit, ipsemet exponit in epistola adversus Germanum, cujus fragmentum ex Euseb. lib. 6. Hist. eccles. cap. 40. hic exhibemus.

Dionysius fit Episcopus Alex.

Decii persecutio.

Fragmentum epistolae sancti Dionysii Alexandrini, de iis quae sibi ipsi in Deciana persecutione contigerunt.

Ego vero coram Deo loquor, et ipse scit me nequaquam mentiri, numquam mea sponte, nec sine Dei nutu fugam inii. Sed et prius cum persecutionis edictum sub Decio propositum fuisset, Sabinus frumentarium qui me requireret, eodem temporis momento misit. Atque ego quidem quatriduo domi mansi, adventum exspectans frumentarii. Ille vero omnia circumeundo perscrutabatur, vias, fluvios, agros, ubi me occultari, aut qua transiturum esse suspicabatur. Verum caligo quaedam ei obtutum ademerat, ne domum reperiret. Neque enim opinabatur me domi consistere grassante adversus me persecutione. Vixque post diem quartum, cum Deus mihi ut alio migrarem praecepisset, ac praeter opinionem omnium viam aperuisset; ego et famuli multique ex fratribus simul egressi sumus. Atque id divinae providentiae opus fuisse rerum eventus postea declaravit. Si quidem nonnullis fortasse haud quaquam inutiles fuimus.

In ea fugit Dionysius.

Paucis interpositis ea quae ipsi post fugam contigerunt subjungit his verbis: Ego quidem circa solis occasum una cum comitibus meis a militibus comprehensus, Taposirim perductus sum. Timotheus vero, Deo ita disponente, tum quidem non adfuit, nec comprehensus est. Sed cum postea advenisset, domum vacuam reperit, et satellites qui eam custodiebant. Nos vero in servitutem abductos etc.

Comprehensus.

Et aliquanto post: Quisnam vero divinae illius dispositionis ordo ac modus fuit? Dicam enim quae vera sunt. Aufugienti et perturbato Timotheo agrestis quidam occurrens, causam festinationis percontatur. Ille rem ut erat exposuit. Rusticus re audita, (pergebat tunc forte ad nuptiale convivium. Solent enim in hujus modi conviviis totam noctem pervigilare) ingressus rem discumbentibus narrat, qui confestim quasi signo dato omnes uno impetu consurrexerunt; et concito cursu in nos irruentes clamorem edi-

derunt. Continuo satellitibus qui nos custodiebant in fugam versis supervenientes, nos, ut eramus, nudis in grabatis jacentes deprehenderunt. Ac primo quidem adspectu, Deum testor, latrones esse existimans, qui spoliandi ac diripiendi causa venissent; manens in lectulo meo nudus, sola opertus linea tunica, reliquam vestem quae juxta me posita erat, eis porrexi. At illi consurgere me, et quam celerrime proficisci jusserunt. Tunc demum intelligens cujus rei gratia venissent, vociferari coepi, rogans atque obtestans ut abirent, nosque illic dimitterent. Quod si de nobis bene mereri vellent, orabam ut eos qui me abducebant satellites praevenirent, ipsique caput mihi demerent. Haec me vociferantem, ut norunt ii qui mihi consortes et participes aerumnarum omnium fuere, invitum surgere coegerunt. Ac me quidem ipse humi supinum abjeci: illi vero pedibus manibusque comprehendentes, me trahere atque educere coeperunt. Sequebantur me Cajus et Faustus, Petrus ac Paulus, qui horum omnium testes fuere. Qui me suscipientes ex opidulo exportarunt, ac deinde nudo impositum asino abduxerunt.

V. Haec anno CCL. contigere. Porro Dionysius e satellitum manibus ereptus, *in deserto et squalido Libyae loco,* ut refert in epistola ad Domitium et Didymum, *conclusus* mansit, et quidem, ut videtur, usque ad Decii
Altera Dionysii epistola, de Decii persecutione. mortem. Ea enim quae Dionysius de se et de aliis Martyribus Aegyptiis in hac epistola narrat, ad Decii persecutionem revocanda sunt, quae tamen sub Valeriano contigisse Eusebius incaute existimavit. Certe socii Dionysii, in ista epistola memorati, iidem omnino sunt, quos ipse secum fuisse memorat in superiori epist. adversus Germanum, cum sub Decio in exsilium abductus, a Mareotis liberatus est. Alia argumenta ambas epistolas inter se conferendo satis intelliguntur, unde sufficiet hic ejusdem epistolae fragmentum exhibere, quod Eusebius Historiae suae lib. 7. cap. 11. inseruit.

Fragmentum alterius epistolae ejusdem sancti Dionysii Alexandrini Episcopi ad Domitium et Didymum, de his quae sibi et aliis martyribus Aegyptiis in Deciana persecutione contigerunt.

Martyres multi. Nostros vero (Martyres) superfluum est nominatim recensere, cum et plurimi sint, et vobis ignoti. Id tantum in universum vos scire convenit, viros et mulieres, juvenes ac senes, puellas et anus, milites ac paganos [1], ex omni denique hominum genere atque aetate alios flagrorum verberibus, alios ferri acie, alios ignibus in certamine superatis coronas retulisse. Nonnullis vero longissimum temporis spatium non satis fuit ad hoc ut Deo acceptabiles viderentur, sicuti nec mihi in hunc usque diem. Scilicet in aliud
Isai. 49, 8. opportunum tempus, quod ipsi probe cognitum est, me distulit Dominus, qui dicit: In tempore accepto exaudivi te, et in die salutis opitulatus sum tibi.

De rebus autem nostris quando quidem sciscitamini, ac certiores fieri vultis, quo in statu agamus, audivistis quidem omnino, quo pacto cum ego et Caius et Faustus cum Petro et Paulo vincti duceremur a Centurione et magistratibus, militibusque et apparitoribus, qui una cum ipsis erant, supervenientes quidam ex Mareotis, invitos nos nec sponte sequentes per vim abstraxerint. Ego quidem nunc et Petrus et Caius soli, reliquis fratribus orbati, in deserto et squalido quodam Libyae loco conclusi sumus, tridui itinere distantes a Paraetonio.

Et aliquando post: In urbe autem occultarunt se ut fratres clanculo invisant, presbyteri quidem, Maximus, Dioscorus, Demetrius et Lucius. Faustinus enim et Aquila, utpote in majore hominum luce positi, per Aegyptum vagantur. Diaconi vero post illos qui morbo consumti sunt superstites, Faustus, Eusebius, Chaeremon. Eusebius inquam, quem Deus jam inde ab initio roboravit, impulitque ut Confessoribus in custodia positis ministeria strenue exhiberet, utque consummatorum ac beatorum Martyrum cadavera

1) Graec. *ἰδιῶται,* id est homines privati qui non militant.

non sine capitis sui periculo sepeliret. Nam in hunc usque diem non cessat Praefectus nostros qui praesentiae ipsius exhibentur, partim interficere crudelissime, partim tormentis dilaniare, partim squalore carceris et vinculis macerare, interdicens ne quis ad eos accedat, et perscrutans num quis forte videatur accedere. Verum tamen Deus ex alacritate ac benignitate fratrum solatium assidue praestat afflictis. *Quaedam huic fragmento subjungit Eusebius de nonnullis qui in eo commemorantur, quae referre non pigebit.* Sciendum porro est, *inquit,* Eusebium quidem, quem Dionysius diaconum appellat, brevi postea Laodiceae in Syria Episcopum esse constitutum; Maximum vero qui a Dionysio presbyter dicitur, post obitum ipsius Dionysii administrationem ecclesiae Alexandrinae suscepisse: Faustum denique qui tunc temporis confessionis titulo una cum Dionysio inclaruit, ad nostri usque temporis persecutionem reservatum, grandaevum jam ac paene decrepitum nostra aetate capite amputato martyrium consummasse. *De Eusebio aliqua etiam habentur cap.* 32.

VI. Porro diuturna Ecclesiae tranquillitas ita Christianorum animos a fidei vigore relaxarat, ut in primo persecutionis impetu plurimi in universis fere orbis Romani provinciis a Christiana religione defecerint. Hinc originem habuere famosa nomina, *Lapsorum* scilicet; qui thus idolis adoleverant; et *Libellaticorum*, qui libellis a magistratibus pecunia obtentis, quibus fides fiebat, quamvis falso, tales homines sacrificasse, tormenta et ipsam mortem evadebant. Hanc calamitatem alia, uti mos est, excepit, cum nempe mitescente paullulum persecutione, plerisque ex iis lapsis ad Ecclesiam revertentibus, de iis recipiendis actum fuit. Multa de eo argumento apud Cyprianum passim habentur, nec animus est id fusius tractare. Hic monere sufficiat plura hac occasione a nostro Dionysio scripta fuisse quae in cap. 46. lib. 6. Historiae Eusebianae commemorantur. Ceterum in ejusmodi occasionibus ad clementiam proclivior erat Dionysius, erga eos maxime qui facti poenitentes ad Martyrum suffragia recurrerant. (Is enim tunc mos erat, ut lapsi a Martyribus libellos obtinerent, quorum beneficio mitius erga se agebatur.) Mentem suam ea de re aperit in epistola ad Fabium Antiochenum Episcopum, sic loquens apud Eusebium, lib. 6. cap. 42. *Ceterum hi divini Martyres, qui nunc assessores sunt Christi et regni illius consortes, ac judicii participes una cum ipso judicaturi; dum hic apud nos essent, quosdam e fratribus lapsos et idolis sacrificasse convictos susceperunt; et conversionem illorum ac poenitentiam cernentes, cum judicassent eam placere posse illi qui peccatoris poenitentiam mavult quam mortem, eos admiserunt et collegerunt, atque in coetum suum receperunt, et in orationibus ac cibo cum iisdem communicarunt. Quid ergo nobis, fratres, de his suadetis? quid nos agere debemus? Utrum sententiae Martyrum accedemus, et rem ab illis judicatam, seu potius gratiam concessam tuebimur: et cum iis quos illi miseratione persecuti sunt benigne agemus? An contra judicium illorum irritum faciemus, nosque ipsi sententiae illorum discussores ac judices constituemus, clementiam dolore afficiemus, ordinem constitutum evertemus, Dei ipsius indignationem provocabimus?* Hic scite observat Valesius, duplicem fuisse in Ecclesia communionem quae lapsis indulgeri poterat, primam privatam et orationum; alteram publicam et sacramentorum. Privatam vocat, quae a privatis, non vero ab Episcopo concedebatur: ut si quando Martyres aut Confessores benigne excepissent lapsos ad se recurrentes, et eorum intercessionem efflagitantes; vel si cum eis Deum orare ipsis permisissent. Haec autem communio jus nullum ad Ecclesiae sacramenta percipienda, aut ad publicas Ecclesiae orationes accedendum praestabat, licet Episcopos ad mitius erga ejusmodi lapsos agendum excitaret. Altera vero communio ea erat, qua poenitentibus jus restituebatur Ecclesiae sacramentis et publicis precibus participandi. His vero explanatis jam facile est intelligere Dionysium in epistolae fragmento quod protulimus, de poenitentibus agere, qui prima communione a Martyribus donati, alteram ab Episcopis nondum consecuti fuerant.

In persecutione Lapsi.

Dionysius ad misericordiam proclivis.

Martyres Christi assessores.

Novatianos impugnat.

VII. Aliam Dionysio plura scribendi occasionem praebuit Novatianus. Hic enim, ut ait Eusebius lib. 6. cap. 43. *arrogantia elatus, quasi nulla salutis spes lapsis superesset, tametsi omnia explerent quae ad sinceram conversionem puramque confessionem pertinent, propriae cujusdam sectae, eorum qui tumore mentis elati se ipsos Catharos cognominarunt, auctor exstitit.* Novatianus Novato adjunctus, qui post excitatas in Africana ecclesia multas turbas Romam accesserat, a tribus Episcopis ex Italiae finibus callide advocatis contra Cornelium legitimum pontificem in Episcopum ordinatus, primum schisma Romanum excitavit. Quo de facinore cum a Papa Cornelio monitus fuisset Dionysius, nihil praetermisit, quo minus pacem ecclesiae Romanae restitueret. Exstant ejus de hoc argumento epistolae non solum ad Cornelium, sed et *ad fratres Romae constitutos de pace et poenitentia;* item *ad Confessores qui Novato favebant,* aliaeque ad eosdem, postea quam ad Ecclesiae unitatem rediissent, quas epistolas commemorat Eusebius lib. 6. cap. 46. Quin et ad ipsum Novatianum (quem Eusebius Novatum vocat, Graecorum more, qui *Novati* et *Novatiani* nomina saepius confundunt) egregiam epistolam scripsit apud Euseb. libro laudato cap. 45. in qua quantum a schismate

A schismate abhorret.

abhorrendum esset, aureis sane verbis exponit. *Satius quidem,* inquit, *fuerat quidvis pati ne Ecclesia Dei discinderetur. Nec minus gloriosum fuisset idcirco subire martyrium ne Ecclesiam scinderes, quam ut ne idolis sacrificares. Immo illud meo quidem judicio illustrius fuisset. Hic enim pro sua unius anima; illic pro omni Ecclesia martyrium quis sustinet.* Hanc epistolam ad Novatianum scriptam fuisse diserte affirmat sanctus Hieronymus in Catalogo. Rufinus lib. 6. Hist. cap. 34. ait quidem eamdem epistolam ad Novatum a Dionysio scriptam: sed alteram etiam iisdem omnino verbis ad Novatianum ab eodem exaratam fuisse asserit.

VIII. His internis tumultibus agitata Ecclesia, post aliquantulam persecutionis remissionem rursus a Gallo Imperatore vexata est, qui, ut ipse Dionysius in epistola ad Hermammonem scribit, apud Euseb. lib. 7. Hist.

Controversia de haereticorum baptismo.

cap. 1. *neque culpam Decii intellexit, nec prospexit quid tandem illum pessum dedisset.* Verum gravior exorta est tempestas occasione eorum qui ex haeresi ad Ecclesiam accedebant, Cypriano cum tota Africana ecclesia asserente tales homines denuo esse baptizandos: adversus quem Stephanus Romanus pontifex antiqua traditione fultus, baptismum ab haereticis collatum validum esse propugnabat, proindeque non esse iterandum. Scripsit ea de re beatus Dionysius complures epistolas ad Stephanum Papam, ad Sixtum ipsius successorem, et ad alios nonnullos, de quibus Eusebius in prioribus lib. 7. Hi-

An pro Cypriano steterit Dionysius.

storiae eccles. capitibus disserit. Porro etsi sanctus Hieronymus in Catalogo diserte asserat, Dionysium *in Cypriani et Africanae synodi dogma consensisse, ac de rebaptizandis haereticis varias epistolas scripsisse;* nullatenus tamen id ex Dionysii epistolis, quas Hieronymus laudat, videtur evinci posse. Stephani quidem nimiam severitatem arguit in epistola ad Sixtum ejus successorem; eumque monet, sicut et alios ad quos scripsit, Cappadociae, Ciliciae, finitimarumque provinciarum Episcopos Africanorum sententiam propugnasse in Iconiensi, Synnadensi, aliisque synodis: at nusquam absolute exigit, ut ab universis admittatur. In epistola ad Philemonem presbyterum Romanum tria de hac re dicit. Primo se hanc regulam et formam a beato Heracla suo decessore accepisse affirmat, haereticos ad Ecclesiam redeuntes *nequaquam iterato baptismate* recipiendos esse. Sed de his loquitur, qui in Ecclesia catholica baptizati, ab ea postea defecerant, qua de re nulla controversia. Observat postea Dionysius Afrorum morem de haereticis rebaptizandis ab his non invectum fuisse, *quippe qui multo antea superiorum Episcoporum temporibus, in ecclesiis populosissimis et in Concilium fratrum apud Iconium et Synnada, et apud alios plurimos idem sancitus fuerat.* Unde concludere videtur, unumquemque in suae ecclesiae usu permittendum esse.

Deuter. 19, 14.

Quorum, inquit, *sententias et statuta subvertere, eosque ad jurgia et contentiones excitare equidem nolim. Scriptum est enim: Non commutabis terminos*

proximi tui, quos parentes tui constituerunt. Vide et ejusdem epistolam ad Sixtum pontificem Romanum apud Euseb. lib. 7. cap. 9. ubi refert, se a sene quodam, qui olim ex haeresi ad Ecclesiam accesserat, sollicitatum diu fuisse, ut eum denuo baptizaret, quod tamen se *de integro renovare non ausum fuisse* dicit. Cum vero eumdem senem, qui ab haereticis baptizatus fuerat, etiam ante Heraclae tempora sine novo baptismo receptum fuisse tradat; hanc ecclesiae suae fuisse traditionem evidenter ostendit, quod ejusmodi homines iterum non essent baptizandi; eamque servavit ipse huic seni baptismum novum denegando.

IX. Sabellianorum haeresim, personarum distinctionem in sanctissima Trinitate impugnantem, quae apud Ptolemaidem Pentapoleos urbem pullulabat, Dionysius oppressit, variis hoc de argumento litteris et tractatibus editis. Sed cum ea occasione a nonnullis incusaretur, quasi in contrarium errorem impegisset; quatuor libros hac de re ad sanctum Dionysium Episcopum Romanum conscripsit, quibus se ab eo errore immunem esse plane demonstravit, ut refert sanctus Athanasius in epistola de sententia Dionysii contra Arianos. *Quidam,* inquit, *ex ecclesia fratres, recte quidem sentientes, sed tamen cum ipsum non interrogassent ut ediscerent quo pacto scripsisset, Romam ascenderunt, ibique eum apud Dionysium ejusdem nominis Romanum praesulem accusaverunt* etc. Sed quam egregie has calumnias a se Dionysius depulerit, exponit paullo infra Athanasius. *Quod autem,* inquit, *ad Praesulem Alexandrinum Dionysium attinet, ex Apologia ejus satis apparet, eum non illius sententiae, cujus isti dicunt, fuisse, aut quicquam pravarum opinionum Arii recepisse: immo potius scripta quibus solum se Dionysius defendit, ad Arianos plane damnandos sufficiunt, et ad efficaciter demonstrandum calumnias esse, quibus in vulgus sparsis ab eis sit impetitus.* Hanc Dionysii Alexandrini ad Dionysium Romanum Apologiam integram refert idem sanctus Athanasius in libro de synodis Arimini et Seleuciae. Sed ea de re praecipue legenda est ejusdem Athanasii epistola, quam sic contra Arianos inscripsit: *De Dionysio Episcopo Alexandriae quod et ipse contra Arianam haeresim sentiebat, ut Nicaena synodus: et frustra ipsum calumniantur Ariani, quasi suae sententiae adstipulatorem.* In eo opusculo Athanasius Dionysium *beatae memoriae* virum appellat, et *catholicae Ecclesiae magistrum.* **Ab Arianorum calumnis vindicatur.**

X. Verum etsi hae sancti Dionysii, tam a se ipso, quam a beato Athanasio scriptae Apologiae omnes Arianorum calumnias ab eo amoliri debuissent, tanta tamen fiducia etiam post has Athanasii editas lucubrationes in vulgus spargebant nebulones illi se beatissimi hujus viri doctrinae inhaerere, ut viros, etiam pietate et doctrina celeberrimos fefellerint. Ex his fuit Basilius Magnus, qui in epistola 41. ad Maximum Philosophum proferre non dubitavit, Dionysium, *quantum sibi liqueret, primum hominibus impietatis Anomoeanae seminaria praebuisse, non ex malitia quidem, sed quod Sabellio obluctari cuperet.* At paullo ante fassus fuerat, se nullum ex Dionysii libris legisse. *Venerunt quidem ad nos,* inquit, *illius admodum multa, libri vero nondum adsunt.* Et quidem dubium non est, quin post visa ejus opera aliter judicarit. Id colligi videtur ex libro de Spiritu sancto ad Amphilochium Iconii Episcopum, ubi secundam Dionysii Alexandrini ad Dionysium Romanum epistolam laudat, quod sanctae Trinitatis glorificatio sine conjunctione aut praepositione in ejus fine habeatur his verbis: *Deo Patri et Filio Domino nostro Jesu Christo cum sancto Spiritu gloria et imperium* etc. Idem dicendum de auctore *libri de dogmate Christiano,* ubi *Dionysius fons Arianorum* appellatur. Hic liber vulgo Gennadio tribuitur, quamvis in nonnullis codd. mss. sancti Augustini nomen falso praeferat: de quo videsis Appendicem novae Augustini operum editionis. **Et ab aliorum suspicionibus.**

XI. Dum itaque totus expugnandis Sabellianis haereticis incumberet Dionysius, Gallo post biennii imperium e vivis sublato, Valerianus in ejus locum substitutus est. Is initio quidem erga Christianos optime affectus, sed paullo post instigante Archisynagogo et magistro magorum Aegypti ita **Valeriani persecutio.**

permutatus fuit, ut saevissimam adversus Christianos persecutionem concitarit. De his Eusebius lib. 7. Hist. cap. 10. ubi Dionysii nostri epistolam laudat. *De hoc vero*, inquit, *quae tradat Dionysius ex epistola ejus ad Hermammonem* Apoc. 13, 5. *licet cognoscere, in qua ita scribit: Johanni quoque similiter revelatum est. Ait enim: Et datum est illis os loquens magna et impia; et data est illi potestas et menses quadraginta duo. Utrumque porro in Valeriano impletum mirari licet, illudque ante omnia considerare, cujusmodi is ante persecutionem fuerit, qualiter mansuetus quidem ac benignus erat erga famulos Dei. Neque enim ullus superiorum Principum, ne illi quidem ipsi qui palam Christiani fuisse dicuntur, tanta humanitate ac benevolentia nostros complexus est, quantam ille prae se ferebat initio principatus sui. Totaque ejus familia piis hominibus abundabat, ac Dei esse Ecclesia videbatur. Verum magister et Archisynagogus magorum Aegypti ei tandem persuasit, ut ab hoc instituto descisceret, jubens* etc. Imperatores autem qui, Dionysio teste, hic *palam Christiani fuisse dicuntur,* non alii videntur esse quam duo Philippi. Id etiam de Alexandro Severo intelligi potest qui, teste Lampridio, *Christi imaginem in larario suo* habuit, unde a multis, praesertim gentilibus, Christianus dici potuit.

In qua tentus Dionysius. XII. Haec tempestas Dionysium cum multis aliis involvit. Quo autem modo sese res habuerit, ex ipsiusmet verbis audiendum est, in epistola scilicet adversus Germanum quemdam Episcopum qui eum calumniis impetebat. Hanc autem epistolam refert Eusebius lib. 7. Historiae cap. 11. ex quo eam descripsimus.

Fragmentum epistolae sancti Dionysii Alexandrini Episcopi de persecutione Valeriani, in qua tentus ipse, et in exsilium actus fuit.

Equidem vereor, ne in dementiam ac stuporem lapsus esse videar, dum referre cogor admirabilem erga nos Dei providentiam ac dispensationem. Sed quoniam arcanum quidem regis occultare, ut ait Scriptura, laudandum est, Dei autem opera praedicare gloriosum: adversus Germani impetum comminus decertabo. Veni ad Aemilianum non solus, sed comitantibus me Maximo Coram praeside sistitur. compresbytero, et Fausto, Eusebio ac Chaeremone diaconis. Quidam etiam ex fratribus Romanis, qui tum aderant, nobiscum ingressus est. Porro Aemilianus non dixit mihi prima fronte: Ne conventus agas. Id enim illi supervacuum erat ac postremum, ad id quod primum ac praecipuum est recurrenti. Quippe haud quaquam curabat, ne alios congregarem: sed id agebat ne ipsi Christiani essemus. Et ab eo cultu desistere me jubebat: ratus scilicet si ego ab eo cultu descivissem, ceteros exemplum meum secuturos. Respondi non improbabiliter, nec longe accersita responsione: *Obedire oportet Deo magis quam hominibus.* Sed palam et aperte contestatus sum, *me illum qui solus est Deus, neque alium ullum praeter hunc adorare: nec a proposito discessurum me esse, nec commissurum umquam ut Christianus esse desinerem.* Post haec abire nos jussit in vicum quemdam solitudini proximum, cui nomen est Cephro. Sed verba ipsa quae ab utroque nostro dicta sunt, sicut Actis publicis inserta leguntur, accipite.

Inducto Dionysio, Fausto, Maximo, Marcello et Chaeremone Aemilianus Acta coram praeside. praefectus dixit: Non solum scripto, sed etiam viva voce vobiscum disserui de humanitate Principum nostrorum, qua illi erga vos utuntur. Vobis enim potestatem fecerunt salutis vestrae redimendae, dummodo ad id quod naturae consentaneum est ferri, deosque imperii illorum custodes adorare, et eorum quae naturae ipsi repugnant oblivisci velletis. Quid ergo ad haec dicitis? Neque enim vos ingrato animo fore spero adversus eorum clementiam; quippe cum ad meliora vos traducere conentur. Dionysius respondit: *Non omnes ab omnibus coluntur dii; sed eos singuli colunt quos arbitrantur deos. Nos quidem unum Deum omnium rerum opificem, qui Valeriano et Gallieno sacratissimis * Augustis imperium tradidit, colimus et adoramus. Huic continuas*

* Θεοφιλεστάτοις.

preces offerimus pro imperio illorum, ut stabile et inconcussum permaneat. Aemilianus praefectus iterum dixit: Quis vero vos prohibet, quominus et hunc, si quidem Deus est, cum iis qui natura dii sunt, adoretis? Deos enim colere jussi estis; eosque quos cuncti norunt deos. Dionysius respondit: *Nos nullum alium adoramus.* Aemilianus praefectus dixit: Video vos ingratos esse simul ac stupidos, qui clementiam Augustorum minime sentiatis. Quam ob rem non manebitis in hac urbe, sed mittemini in partes Libyae ad locum qui dicitur Cephro. Hunc enim locum jussu Augustorum nostrorum elegi. Nullatenus autem licebit vobis, nec quibuscumque aliis, conventus agere, aut ea quae vocantur coemeteria adire. Quod si quis ad eum quem jussi locum minime profectus deprehendetur, aut in conventu aliquo fuerit inventus; is sibi ipse periculum arcesset. Non enim deerit congrua animadversio. Abscedite igitur quo jussi estis.

In exsilium mittitur.

Statimque me, tametsi aegrotantem, proficisci compulit, ne diei quidem unius dilatione concessa. Quomodo igitur conventus agere, aut non agere vacuum mihi deinceps fuit? . . . Sed neque a corporali conventu, Domino juvante, abfuimus. Verum eos qui in urbe erant, perinde ac si adessem, majore studio congregavi in ecclesiam; absens quidem corpore, ut jam dixi, animo autem praesens. Apud Cephro vero nobiscum magna fidelium adfuit multitudo, partim eorum qui nos ab urbe secuti fuerant, partim aliorum qui ex reliqua Aegypto confluebant. Ibi quoque januam nobis patefecit Deus ad praedicationem verbi sui. Et initio quidem persecutionem passi, et lapidibus impetiti sumus. Postmodum vero non pauci ex gentilibus relictis simulacris ad Deum conversi sunt. Tunc enim primum apud illos verbi divini per nos sparsa sunt semina, cum illud antea non suscepissent. Ac prorsus quasi Deus ejus rei causa nos ad illos perduxisset; postquam illud ministerium implevimus, iterum nos alio transtulit.

Locum exsilii mutare cogitur.

Etenim Aemilianus in asperiora quaedam loca, et, ut credebat, magis Libyca, nos transportare constituit. Et cunctis undecumque ad Mareoticam praefecturam confluere jussis, vicos per regionem illam dispersos singulis adsignavit; nos vero magis ad viam publicam, ut primi comprehenderemur, collocavit. Id enim praecipue agebat ac moliebatur, ut quandocumque voluisset, omnes nullo negotio capi possemus. Ego vero cum Cephro primum abire jussus sum; tametsi ubinam locus ille situs esset ignorabam: quippe qui ne nomen quidem illius antea fere audivissem, nihilominus alacri constantique animo perrexi. Posteaquam vero mihi renuntiatum est, ut ad Colluthionis regionem migrarem; norunt ii qui tum praesentes aderant, quomodo affectus animo fuerim. Hic enim memet ipse accusabo. Principio quidem aegre admodum ac moleste tuli. Et si enim regio illa notior nobis magisque familiaris erat quam Cephro; tamen fratribus ac probis viris vacuus esse locus dicebatur, et viatorum turbis latronumque incursionibus obnoxius. Sed multum mihi consolationis attulit, quod fratres me admonuerunt, locum illum a civitate propius abesse. Itaque quamvis Cephron maximam nobis multitudinem fratrum ex Aegypto confluentium adduxisset, adeo ut laxius jam conventus agere possemus: illic tamen ob vicinitatem urbis, carissimorum et conjunctissimorum hominum adspectu crebrius nos ajebant esse fruituros. Eos quippe accessuros, ibique commoraturos: et tamquam in suburbiis remotioribus particulares illic conventus futuros. Idque ita contigit.

Sed fortasse Germanus multis fidei confessionibus gloriatur. Multa praedicare potest adversus se gesta. Quot vero enumerare potest perinde atque ego, sententias judicum, publicationes, proscriptiones, direptiones bonorum, abjectiones dignitatum, contemtus gloriae saecularis, laudum a Praefectis ac Decurionibus profectarum despectus; minarum denique quae coram intentabantur vociferationum, discriminum, persecutionum, fugae, aerumnarum, et cujusque modi malorum tolerantiam: cujusmodi sunt ea quae sub Decio et Sabino, et quae in hunc usque diem sub Aemiliano nobis contigerunt.

XIII. Dum in hoc exsilio Dionysius moraretur, quod absens verbo non poterat, epistolis exsequebatur. Aliquot ex iis laudat Eusebius lib. 7. Hist. cap. 20. Sed Valeriano Imperatore a Persis capto et multis contumeliis affecto, apud quos ita male habitus dicitur, ut quoties Sapor eorum rex equum vellet conscendere, ipso tamquam scabello uteretur, et tandem excoriatus et sale conditus fuerit; pax Ecclesiae a Gallieno ejus filio restituta est. Exstat ea de re hujus Imperatoris edictum apud Euseb. lib. 7. cap. 13. quod ad Dionysium aliosque Episcopos direxit. Statim itaque Dionysius Alexandriam regressus est. Sed ea civitas paullo post tot tumultibus ac seditionibus agitata fuit, ut ipso Paschae die ex ipsa urbe, tamquam si longe fuisset positus, suos per litteras convenire et alloqui coactus fuerit. Haec contigisse videntur sub Aemiliano, qui ex Aegypti praefecto imperium assumsit, ut refert Trebellius Pollio *in duobus Gallienis;* isque ipse est qui apud eumdem Trebellium Pollionem inter triginta tyrannos, qui tempore Gallieni imperium affectarunt, vigesimus primus numeratur. Quot quantisque calamitatibus tunc oppressa fuerit Alexandrina civitas, describit Dionysius in epistola ad Hieracem Aegyptium Episcopum apud Euseb. lib. 7. cap. 21. *Quid vero,* inquit, *mirum si grave ac difficile mihi est homines longius remotos vel per epistolas alloqui, cum nec mecum ipse colloqui, nec animae meae consulere facile possim? Etenim ad mea ipsius viscera, ad contubernales et unanimes fratres, ejusdemque ecclesiae municipes, missis epistolis opus habeo, easque quo modo transmittam vix reperio. Facilius enim quis, non dicam extra fines provinciae, sed ab Oriente ad regiones Occidentis ultimas commeare possit, quam ex ipsa urbe Alexandria Alexandriam pergere. Quippe vasta illa etc. . . . . Qui vero civitatem ipsam alluit fluvius . . . . caedibus et cruore et submersionibus hominum continuis inquinatus evolvitur.* Cetera videsis apud eumdem Eusebium loco laudato.

Valeriano capto pax restituitur.

Motus civiles Alexandriae.

XIV. Bellum civile lues immanissima excepit, qua hominum infinita prope modum multitudo periit. De hac peste, ab altera quae Gallo imperante contigit, distinguenda, scripsit Dionysius epistolam unam cum tempus paschale immineret. Ejus epistolae fragmentum ex Eusebii lib. 7. cap. 22 proferimus, cum sit quoddam veluti compendium eorum omnium, quae sanctus Dionysius in variis Ecclesiae procellis pertulit: tum quod in his quae enarrat Christianorum caritas tempore pestis maxime enituerit, quorum merita ipsorum Martyrum dignitati aequiparare non veretur, qui re quidem vera sub eo titulo in Martyrologio Romano celebrantur die 28. Februarii.

Dein pestis saevissima.

Fragmentum epistolae sancti Dionysii Alexandrini, de peste quae Alexandriae grassabatur.

Aliis quidem hominibus praesens hoc tempus non videatur esse tempu[s] festivitatis. Neque vero illis tempus festivitatis est, nec hoc quod a nobi[s] celebratur, nec ullum aliud, non dicam eorum quae luctuosa sunt, sed etiam eorum quae vel maxime laeta et hilaria existimantur. Nunc quidem cert[e] plena sunt omnia lamentationum. Lugent cuncti: et ob mortuorum hominu[m] ac quotidie morientium multitudinem, tota urbs gemitibus circumsonat. Pro[r]sus enim ut de primogenitis Aegyptiorum in sacris libris scriptum habetur, i[ta] nunc quoque clamor ingens excitatus est. Nulla quippe domus est in qua no[n] sit aliquod funus. Atque utinam unum dumtaxat in unaquaque domo esse[t].

Multa quidem et acerba ante hanc calamitatem nobis contigerunt. Pr[i]mum enim nos urbe expulerunt. Cumque soli ab omnibus fugaremur atq[ue] opprimeremur, nihilominus tunc quoque festos egimus dies. Quivis deniq[ue] locus in quo varias aerumnas singillatim pertulimus, ager, inquam, solitud[o], navis, stabulum, carcer instar templi ad sacros conventus peragendos fui[t]. Sed omnium laetissimam festivitatem egerunt consummati Martyres qui [in] caelo epulati sunt. Post haec bellum et fames excepit: quae quidem n[os] cum gentilibus junctim pertulimus. Et ea quidem mala quibus nos attriverun[t]

soli sustinuimus: quae autem ipsi sibi vicissim intulerunt ac passi sunt, eorum partem toleravimus. Sed rursus objectavit nos pax illa, quam Christus nobis solis indulsit.

Cum autem brevissimo temporis spatio nos et illi respirassemus; repente ingruit lues illa, ipsis quidem res omnium formidolosissima et calamitosissima, et quae sola, ut proprius quidam ipsorum scriptor loquitur, omnium spem opinionemque superavit. Nobis vero non ejusmodi fuit, sed potius meditamentum quoddam ac probamentum perinde ac cetera. Neque enim a nobis abstinuit lues illa, licet plurimum in gentiles grassata sit. *Addit deinde:* Plurimi quidem ex fratribus nostris ob nimiam caritatem, curam omnem propriae salutis abjicientes, sibique mutuo adhaerescentes, dum aegros secure atque audacter invisunt, eisque assidue ministrant, et curationem adhibent in Christo, una cum illis mortui sunt; aliorum aegritudine libentissime sese implentes, et proximorum morbum in semetipsos quodammodo attrahentes, doloresque eorum sponte sua exprimentes atque extergentes. Multique adeo qui alios aegrotantes curaverant et in pristinam valetudinem restituerant, ipsi interierunt: mortem illorum in se ipsos traducentes, verbumque illud vulgare, quod officiosae dumtaxat comitatis hactenus visum fuerat, re ipsa adimplentes, cum aliorum peripsema effecti ex hac vita migrarent. Et hoc quidem pacto optimi quique ex fratribus nostris, quorum nonnulli presbyteri erant ac diaconi, et ex populo laudatissimus quisque mortem oppetierunt: adeo ut genus hoc mortis, ob pietatem fideique constantiam, nequaquam inferius martyrio censeatur.

Christianorum caritas.

Hi ergo Sanctorum corpora supinis manibus gremioque excipientes, oculos illis et ora claudentes, bajulantes eadem humeris suis, componentes, adhaerescentes illis, complectentes, lavacro et vestimentis ornantes, paullo post eadem officia ab aliis consecuti sunt; cum superstites semper eorum qui praecesserant, vestigiis insisterent. Gentiles vero prorsus contraria his egerunt. Nam et eos qui aegrotare incoeperant exturbabant, et carissimos refugiebant, eosque in viis semineces destituebant, aut mortuos insepultos projiciebant, aversantes mortis participationem ac societatem, quam tamen licet multiplici adhibita cautione ac diligentia evitare non poterant.

XV. Post hanc epistolam, aliquot alias laudat Eusebius, quas rebus Alexandriae pacatis, ad diversos beatus Dionysius conscripsit, de Paschate scilicet aliisque negotiis ecclesiasticis, in quarum una Gallienum Imperatorem plurimum laudat de pace Ecclesiae restituta. *Religiosissimus,* inquit, *Deique amantissimus* (*ὁσιώτερος καὶ φιλοθεώτερος*) *temperator, septennalem circulum jam emensus nonum imperii annum degit, quo nos festa celebraturi sumus.*

XVI. Duos item libros edidit Dionysius adversus Nepotis Episcopi cujusdam Aegyptii jam defuncti errorem, qui docuerat regnum Christi corporalibus refertum deliciis post generalem corporum resurrectionem, mille annorum spatio in terris duraturum. Hinc dicti *Millenarii,* qui eam opinionem postea amplexi sunt. Sed hanc sectam Dionysius omnino expugnavit, tum in duobus libris de *Promissionibus* adversus Nepotis librum, quem *Confutationem Allegoristarum* appellavit, tum familiaribus colloquiis, quibus aliquot presbyteros, qui in eum errorem impegerant, ad fidei unitatem revocavit. Id ipsemet Dionysius enarrat in lib. secundo de *Promissionibus,* apud Euseb. lib. 7. Hist. cap. 24. ex quo quae ad colloquia pertinent huc proferam, propterea quod inde qua animi sinceritate veritas sit indaganda, quisque discere possit. *Cum essem, inquit, in Arsinoitica praefectura, in qua jampridem, ut nosti, increbruit haec opinio, adeo ut schismata et integrarum ecclesiarum defectiones fierent; convocatis presbyteris ac doctoribus qui per singulos vicos fratribus praedicabant, praesentibus item fratribus qui adesse voluerant, hortatus sum illos, ut ea doctrina palam in concione examinaretur. Cumque hunc librum,* Nepotis scilicet, de confutatione Allegoristarum, *tamquam scutum quoddam murumque inexpugnabilem mihi opposuissent; tres*

Dionysii scripta adversus Nepotem et Millenarios.

continuos dies a prima luce usque ad vesperam cum ipsis sedens, quaecumque Quomodo in colloquiis agendum. *in eo libro scripta erant discutere aggressus sum. Tum vero fratrum constantiam, et ardentissimum cognoscendae veritatis studium, et docilitatem atque intelligentiam magnopere sum admiratus. Adeo moderate et ordine interrogationes rationesque dubitandi, et assensiones a nobis fiebant. Ac studiose quidem cavebamus, ne ea quae semel nobis placuissent, tametsi falsa esse deprehenderentur, pertinaciter defenderemus. Nec aliorum objectiones subterfugiebamus: Sed, quoad fieri poterat, ad ea de quibus instituta erat disputatio eniti, eaque stabilire conabamur: sin autem rationibus convicti essemus, non pudebat nos mutare sententiam, et aliis assentiri. Quin potius cum bona animi conscientia, absque ulla simulatione, expansis ad Deum cordibus, quaecûmque certissimis argumentis et auctoritate sacrae Scripturae confirmata essent, suscipiebamus. Tandem denique Coracio, qui hujus doctrinae auctor et signifer fuerat, audientibus cunctis qui aderant fratribus, pollicitus nobis et contestatus est, se in posterum hanc opinionem amplexurum non esse, nec de ea disputaturum, nec locuturum, nec populo praedicaturum: quippe qui argumentis oppositis satis superque convictus fuisset. Fratribus autem qui aderant, haec disputatio et omnium inter se reconciliatio atque consensio non mediocrem attulit voluptatem.*

Et scribendum. XVII. Quo vero animo adversus errores scribendum sit exemplo suo, paucis his verbis aperit. *In plurimis quidem aliis rebus laudo Nepotem ac diligo, cum propter fidem, tum ob diligentiam et studium scripturarum . . . . . magnoque honore ac reverentia hominem prosequor, vel ob id maxime quod ex hac vita migravit. Sed veritatem magis diligo, cunctisque praeferendam censeo. Etenim ea quidem quae recte dicta sunt, absque invidia laudare ac probare debemus: si quid vero secius scriptum est, id examinari a nobis et corrigi decet. Quod si ipse praesens adesset, et opinionem suam viva voce promulgaret; sufficeret fortasse simplex absque scripto colloquium . . . . . Verum cum in publicum editus sit liber, isque, ut nonnullis videtur, ad persuadendum aptissimus . . . . . necesse est ut adversus fratrem meum Nepotem, quasi praesentem, disputationem instituam.*

XVIII. Cum vero Millenarii beati Johannis libri Apocalypsis auctoritate potissimum niti viderentur; observat Dionysius hunc librum a plerisque, qui eum praecesserant, repudiatum fuisse, quod tamen se non audire subjungit, ne librum quem non intelligebat, et alii approbabant, temere rejiceret. *Ego vero,* inquit, apud Euseb. cap. 25. *librum illum rejicere omnino* Dionysii modestia. *non ausim, praesertim cum multi ex fratribus eum magni faciant. Sed hujusmodi de illo opinionem concipiens, quasi sensus mei modum excedat, arcanam quamdam planeque admirabilem singularum rerum intelligentiam latere existimo. Nam etsi ipse non intelligo; suspicor tamen altiorem quemdam sensum verbis subesse; eaque non meo ipsius judicio metior atque aestimo: sed plus fidei tribuens, sublimiora esse censeo, quam ut a me percipiantur. Nec ea condemno quae intelligere non potui: verum inde admiror magis quod capere non possim.* Sic erat cum summa doctrina in Dionysio conjuncta summa modestia et humilitas.

Christi divinitas. XIX. Dionysius tandem morti proximus Christi Divinitatem, quam sanguinis sui effusione toties profiteri voluerat, scriptis adversus Pauli Samosateni Episcopi Antiochensis blasphemias propugnavit. Cum enim ad Concilium Antiochenum adversus hunc haeresiarcham convocatum invitatus fuisset, *senectutem,* inquit Eusebius lib. 7. cap. 27. *et infirmitatem corporis causatus, quid de hac quaestione sentiret per epistolas indicavit.* Has litteras laudant Antiocheni Patres in epistola synodica, quam cum earum exemplari ad Dionysium Romanum Pontificem et Maximum Dionysii successorem transmiserunt. Scribit adversus Paulum Samosatenum. Observant vero iidem patres, Dionysium ita Pauli blasphemias abhorruisse, ut cum ea de re ad Antiochenam ecclesiam scriberet, *erroris ducem ne salutatione quidem dignatus fuerit: neque ad eum nominatim, verum ad universam Antiochiensium ecclesiam litteras suas direxisse.* Periit tam

illustre antiquitatis monumentum cum ceteris fere omnibus egregii hujus viri scriptis, praeter aliquot opuscula, et aliorum quorumdam fragmenta quae Eusebii Historiae inserta, aut a beato Athanasio relata sunt. Exstat praeterea tom. 1. Concil. edit. Labb. col. 831. epistola canonica ejusdem Dionysii Alexandrini ad Basilidem. Item et altera sub ejusdem nomine ad Paulum Samosatenum, quam eamdem esse putat Cardinalis Baronius, quae ab Antiochenis Patribus laudatur. At aliter sentiunt viri eruditi, qui in hac epistola, ante Turrianum primum ejus editorem plane ignota, plurima animadvertunt, quae cum Dionysii stylo, ac modis loquendi, immo et cum his quae de Dionysii epistola Patres Antiochenses observarunt, nullatenus possunt cohaerere. Stylus quippe omnino est a Dionysiano, qui apud Eusebium observari potest, alienus. In primis vox *ὁμοούσιον*, quam Dionysius numquam adhibuit, in hac epistola et approbatur, et a Patribus approbata dicitur. Deinde ad Paulum ipsum inscribitur, quem *ne salutatione quidem dignatum fuisse* Dionysium, ut vidimus, testantur Antiocheni Patres. Ceterum ex Dionysii Alexandrini operum jactura magnum dispendium ecclesiam pertulisse ex paucis quae supersunt facile judicari potest. Haec porro plura fuisse quam quae ab Eusebio, aut a sancto Hieronymo in Catalogo recensentur, ex ipso Eusebio facile intelligitur.

XX. Tandem eo tempore, quo *Paulus Samosatensis*, ut ait Eusebius lib. 7. cap. 28. *dogmatis sui novitatem occultare adhuc niteretur; et illinc Sacerdotes haeresim illius et adversus Christum blasphemiam denudare atque in medium producere laborarent; Dionysius extremum diem obiit anno principatus Gallieni duodecimo, cum Alexandriae episcopatum septemdecim annis obtinuisset.* Eusebio subscribit Hieronymus in Catalogo, ubi Dionysii mortem ad eumdem Gallieni annum duodecimum refert, quem annum Cardinalis Baronius, biennio pro suo more peccans, cum anno CCLXVI. ceteri vero et quidem rectius, cum anno CCLXIV. componunt. Ejus festum Latini in Martyrologiis recolunt die 17. mensis Novembris; Graeci vero in magnis Menaeis et apud Maximum Cythereensem die 3. Octobris, quo quidem die praecipue festum agunt alterius Dionysii Martyris, nempe Areopagitae. Hinc forte in Menologio Basilii Imperatoris apud Ughellum edito, quod pariter die 3. Octobris Dionysium Areopagitam celebrat festum Dionysii Alexandrini, ad diem sequentem translatum est. In Romano etiam Martyrologio, in quo Dionysius Alexandriae Episcopus, sicut et in ceteris, die 17. Novemb. recolitur, fit etiam memoria Dionysii et aliorum Martyrum die 3. Octob. et item sequenti die, aliorum Martyrum Alexandriae consummatorum, qui tamen omnes alii non sunt a sancto Dionysio Alexandrino ejusque sociis, uti vel ex sola lectione manifestum est. Porro Dionysium Alexandrinum et Firmilianum Caesareae Cappadociae Episcopum *beatae recordationis viros* appellant Patres Antiocheni in laudata jam epistola synodica apud Eusebium lib. 7. cap. 30. sanctus Epiphanius haeresi 69. quae Arianorum est, inter alias ecclesias urbis Alexandrinae quas recenset, unam *Dionysii* nomine donatam fuisse observat. Eumdem *nobilissimum Patrum et clarum in epistolis Dionysium* appellat Rufinus lib. 7. Hist. eccles. cap. 1. quem jam capite 26. praecedentis libri *confessionibus clarum et pro passionum tormentorumque diversitate magnificum* dixerat, quae verba Martyrologiorum Latinorum plerique scriptores adoptarunt. Plures ei socios Martyres adjungunt Graeci in Menaeis locis jam supra laudatis, quamvis ipsum in pace Ecclesiae obiisse certum sit.

Dionysii obitus.

ADMONITIO

IN MARTYRIUM SANCTI LAURENTII.

Laurentii martyrium ex Prudentio et Ambrosio.

1. Quandoquidem sancti Laurentii Acta, qualia vulgo circumferuntur, vitiata sunt, ejus passionis notitiam aliunde repetere visum est. Ex multis autem sanctorum Patrum et veterum scriptorum opusculis, quae de ejus beatissimi Martyris laudibus et passione scripta sunt, hymnum secundum libri *περὶ ςεφάνων*, sive de Coronis, Aurelii Prudentii selegimus, quod ibi tôta rerum gestarum series clare et dilucide, continenter exponatur. Huic tamen subjungimus duo loca insigniora ex sancti Ambrosii Officiis, ne extrema aliquot tanti Martyris ad mortem pro Christo subeundam anhelantis verba tantopere celebrata, hic a nobis praetermissa nonnemo queratur. De eodem Martyre egregium sermonem habuit sanctus Petrus Chrysologus, qui est inter editos 135. et quatuor beatus Augustinus, scilicet 302. et tres sequentes novae editionis, praeter alios tres in Appendicem rejectos, qui antea inter sermones de Sanctis editi erant. Laurentium item laudant Ambrosius et Augustinus passim variis in locis: de quo etiam exstat sermo sancti Leonis Papae, et tres habentur homiliae sancti Maximi Taurinensis Episcopi editae in bibliotheca Patrum. His adjungi possunt sanctus Damasus Papa Carminibus 18. 19. 20. 37 et 38. Gregorius Magnus, Fortunatus lib. 9. poem. 14. Gregorius Turonensis lib. de gloria Martyrum cap. 42. et lib. 1. Hist. cap. 30. et innumeri alii auctores, quos enumerare prolixius esset.

De eo SS. Patrum testimonia.

2. Hi sunt indubitatae fidei testes, et omni sane exceptione majores, quos ad asserendam sancti Laurentii martyrii veritatem profero, de qua tamen dubitasse videtur novae operum Cypriani editionis Oxoniensis illustrator, qui in notis ad epistolam 80. se majora quam Martyrologiorum testimonia velle ait, ut de iis quae de Felici, Agapeto . . . . Laurentio, Epolito et aliis quos ibi recenset narrantur, fieret certior. Sed quamvis sanctus Cyprianus nonnisi Quartum cum Xysto *animadversum* in coemiterio fuisse dicat; in eadem tamen epistola, plures quoque alios paullo post in eadem persecutione interfectos fuisse his verbis declarat: *Sed et huic persecutioni quotidie insistunt Praefecti in urbe, ut si qui sibi oblati fuerint animadvertantur: et bona eorum fisco vindicentur.* Cum itaque Cyprianus referat multos in urbe Roma Christianos paullo post beati Sixti passionem martyrio affectos fuisse; quidni credamus Laurentium aliosque nonnullos, quos antiquiora Martyrologia celebrant, ex his fuisse, cum certiora aliunde habeamus ejusdem rei argumenta? De Hippolyto plura diximus in admonitione ad alterius sancti Hippolyti martyrium supra pag. 215. Romanus memoratur in libro Responsoriorum et Antiphonarum sancti Gregorii Papae, quem anno 1686. Romae edidit eruditus vir Josephus Thomasius. Quod vero ad Felicissimum et Agapitum attinet, octavo Idus Augusti memorantur in vetustissimo Kalendario Bucheriano simul cum beato Sixto, quamvis facile crediderim, hos Martyres eodem quidem mensis die, at non eodem anno, aut saltem non simul cum beato Sixto passos fuisse, quos nihilominus Actorum beati Sixti consarcinator ita conjunxit, ac si omnes simul martyrium pertulissent. Huic opinioni favent sancti Cypriani verba ex epist. 80. jam laudata, qui unicum Quartum simul cum beato Sixto *animadversum* agnovit. Eadem sententia confirmari potest: Primo ex locorum diversitate. Sixtus enim *in Callisti;* Agapitus vero et Felicissimus *in Praetextati* coemiteriis jacere memorantur. Deinde nullus ex antiquis hos simul Martyres conjunxit; immo in Sacramentario Gregoriano recolitur octavo Idus Augusti *Natale sancti Sixti Episcopi*, cum Missa ipsi propria: cui deinde subjungitur alia singularis etiam Missa, cum novo titulo: *Eodem die natale sanctorum Felicissimi et Agapiti.* In Missa autem de sancto Sixto nihil de his dicitur; sicut nec in horum Missa nihil de sancto Sixto, quod sane fieri non solet de iis sanctis qui simul martyrium sustinuerunt. Deinde Sanctus

S. Sixtus Papa et socii mart.

Ambrosius in lib. 1. officiorum cap. 41. quod infra referemus, dicit Sixtum *absque diacono* ad martyrium properasse. Et quidem ex ejusdem Ambrosii narratione patet evidenter Beatum Laurentium solitum fuisse Sixto Pontifici, cum sacrificaret, ministrare, ita ut mirum videretur, eum absque Laurentio fuisse apprehensum. Constans etiam est Romanae Ecclesiae traditio, Laurentium inter ministros primum seu Archidiaconum in ea Ecclesia tunc temporis fuisse, qui, uti infra ait Prudentius, *ceteris* erat *praestantior.*

Laurentius ubique notus.

3. Verum etsi de istis Martyribus non adeo certa haberemus testimonia, longe tamen aliter judicandum esset de sancto Laurentio, de quo beatus Augustinus sermone 303. novae edit. sic loquitur: *Quam non potest abscondi Roma, tam non potest abscondi Laurentii corona,* et Petrus Chrysologus sermone jam laudato affirmat *egregii hujus Martyris merita nullam partem orbis Romani ignorare.* Omitto ceteros, pro quibus sufficiet unicus Leonis Magni locus, qui in sermone de hoc beato Martyre ait, *a solis ortu usque ad occasum Leviticorum hominum coruscante fulgore, quam clarificatam esse Jerosolymam Stephano, tam illustrem factam fuisse Romam Laurentio.*

Ecclesiae sub ejus nomine.

Ast etiamsi tot sanctorum Patrum scripta ad nos usque non pervenissent, Laurentii gloriae praecones haberemus lapides ipsos tot ecclesiarum, quae in primis ecclesiae pacis temporibus in hujus Martyris honorem constructae fuerunt. Unius apud Ravennam constructae meminit Augustinus ex Pauli libello, in sermone 322. novae edit. alias quae in Gallis exstabant Fortunatus et Gregorius Turonensis jam laudati commemorant. Sed ceteris illustrior est quae extra urbis Romae muros in agro Verano etiam nunc perstat, ac inter septem praecipuas, id est Patriarchales Urbis ecclesias locum obtinet; servatque etiamnunc non modo beati Martyris reliquias, sed etiam instrumenta martyrii. Alia est basilica in Urbe sancti Laurentii in Damaso appellata, quod ab hoc beato Pontifice constructa vel potius restaurata, ac carminibus illustrata fuerit, cujus meminit Gregorius Magnus Dialogorum lib. 4. cap. 31. Item basilicam sancti Laurentii a Langobardis incensam in Nursiae provincia idem Papa commemorat lib. 3. Dialog. cap. 37. Certe jam tempore sancti Augustini, inter praecipuos Romae patronos recensebatur beatus Laurentius, ut patet ex ejus sermone 296. novae edit. ubi agens de sanctorum reliquiis quae Romae asservabantur, unicum Laurentium cum Apostolis Petro et Paulo singulatim exprimit. Ingens miraculum ob ejusdem Martyris sepulcrum incaute apertum refert Gregorius M. lib. 3. epist. 30. ad Constantinam Augustam, in qua epistola multa reperies de summa cautela quae in contrectandis

SS. reliquiae.

Sanctorum reliquiis adhiberi debet. Idem sanctus Pontifex lib. 2. Indict. 11. epist. 33. ad Dynamium Patricium Galliarum transmittit *crucem parvulam cui de catenis sancti Petri beneficia inserta sunt, quae,* inquit, *illius quidem ad tempus ligaverunt, sed vestra colla in perpetuum a peccatis solvant, per quatuor vero in circuitu partes de beati Laurentii craticula in qua perustus est, beneficia continentur.*

Martyrii tempus.

4. Laurentii martyrium sub Deciana persecutione contigisse refert Eusebius in Chronico ad annum 252. sed haec merito visa sunt Josepho Scaligero intrusa in Eusebii textum, utpote quae in nonnullis codicibus desunt, ut idem Scaliger observat in animadversionibus num. MMCCLXVII. Melius in Historia lib. 6. cap. 39. ubi eadem habentur, Fabianus pro Laurentio ponitur. Aliunde itaque repetendum est beati Laurentii mortis tempus, nimirum ex sancti Cypriani epistola 80. superius laudata, quam paullo ante suam passionem, id est anno CCLVIII. ad Successum conscripsit.

Memoria et cultus.

In ea Sixtus *in coemeterio animadversus* dicitur *octavo Iduum Augustarum,* id est sexta ejus mensis die. Quare cum inter beati hujus Pontificis mortem et Laurentii martyrium triduum intercesserit, ad diem ejusdem mensis decimam sancti Laurentii passio referenda est, qua quidem die ejus festum in Kalendariis Bucheriano et Carthaginiensi, in Martyrologiis tam vetustis quam recentioribus, in Liturgiis Romana, Gothica et Mozarabica, aliisque fastis ecclesiasticis recolitur. Apud Graecos celebre etiam fuit hujus sancti Martyris

nomen, cujus festum, ut apud Latinos, die decima mensis Augusti celebrant. Quin et initio libri 1. Excerptorum Historiae ecclesiasticae Theodori Lectoris refertur, Pulcheriam Augustam in ejusdem Martyris honorem basilicam Constantinopoli erexisse; eaque videtur esse, quam, teste Procopio lib. 1. de aedificiis Justiniani, idem Imperator auxit, et in meliorem formam reduxit.

Anno Christi 258.

AURELII PRUDENTII HYMNUS

DE MARTYRIO SANCTI **LAURENTII.**

Ex lib. περὶ ϛεφάνων *Hymno* 2.

1 Romae laus.

1 Antiqua fanorum parens,
Jam Roma Christo dedita,
Laurentio victrix duce
Ritum triumphas barbarum.
2 Reges superbos viceras,
Populosque frenis presseras,
Nunc monstruosis idolis
Imponis imperii jugum.
3 Haec sola deerat gloria
Urbis togatae insignibus,
Feritate capta gentium
Domaret ut spurcum Jovem.
4 Non turbulentis viribus
Cossi [1], Camilli aut Caesaris;
Sed Martyris Laurentii
Non incruento proelio.
5 Armata pugnavit fides,
Proprii cruoris prodiga,
Nam morte mortem diruit,
Ac semet impendit sibi.

6 Xystus Papa Laurentio martyrium praedicit.

6 Fore hoc Sacerdos dixerat
Jam Xystus adfixus cruci [2],
Laurentium flentem videns
Crucis sub ipso stipite:
7 *Desiste discessu meo*
Fletum dolenter fundere:
Praecedo, frater; tu quoque
Post hoc sequeris triduum.
8 Extrema vox Episcopi
Praenuntiatrix gloriae
Nihil fefellit: nam dies
Praedicta palmam praestitit.
9 Qua voce, quantis laudibus
Celebrabo mortis ordinem?
Quo passionem carmine,
Digne retexens concinam?

10 Laurentius Archidiaconus.

10 Hic primus e septem viris [3]
Qui stant ad aram proximi,
Levita sublimis gradu,
Et ceteris praestantior?
11 Claustris sacrorum praeerat,
Caelestis arcanum domus
Fidis gubernans clavibus,
Votasque dispensans opes.
12 Versat famem pecuniae
Praefectus Urbi regiae,
Minister insani ducis,
Exactor auri et sanguinis.
13 Qua vi latentes eruat
Nummos, operta existimans
Talenta sub sacrariis,
Cumulosque congestos tegi:

14 Sistitur coram judice.

14 Laurentium sisti jubet;
Exquirit arcam ditibus
Massis refertam, et fulgidae
Montes monetae conditos.
15 Soletis, inquit, conqueri,
Saevire nos justo amplius,
Cum Christiana corpora
Plusquam cruente scindimus.
16 Abest atrocioribus
Censura fervens motibus:
Blande et quiete efflagito,
Quod sponte obire debeas.
17 Hunc esse vestris orgiis [4]
Moremque et artem proditum est,
Hanc disciplinam foederis,
Libent ut auro antistites.

1) Tres Romanorum celeberrimi. Cossus Veientes delevit, Camillus Gallos Capitolium obsidentes oppressit, Caesar tandem nomen Imperatoribus dedit. De his passim in Historicis Romanis.

2) *Animadversus* tamen dicitur apud Cyprianum epist. 80. nov. edit. Ejus festum notatur in Kalendario Carthaginiensi ac ceteris Martyrologiis die 6. Augusti. Ecclesiae ipsius nomini sacratae via Appia meminit Gregorius M. lib. 4. Dialog. cap. 26.

3) *Apud Romanos,* inquit Sozomenus lib. 7. cap. 19. *Diaconi non plures sunt hactenus quam septem, instar eorum qui ab Apostolis primum ordinati sunt. Apud alios vero haud quaquam definitus est diaconorum numerus.* Videsis Commentarium praevium nostri Mabillonii in Ordinem Romanum cap. 3.

4) Ὄργια quo nomine quaelibet sacra apud Graecos significabantur, teste Servio; quamvis postea singularius Bacchi sacris haec vox attributa sit, sic dicta ab ὀργή, id est, *furor* seu *impetus,* quo ejusmodi sacra peragebantur.

18 Argenteis scyphis ferunt
Fumare sacrum sanguinem,
Auroque nocturnis sacris
Adstare fixos cereos.

19 Tum summa cura est fratribus,
Ut sermo testatur loquax,
Offerre fundis venditis
Sestertiorum millia.

20 Addicta avorum praedia
Foedis sub auctionibus
Successor exheres gemit,
Sanctis egens parentibus.

21 Haec occuluntur abditis
Ecclesiarum in angulis:
Et summa pietas creditur,
Nudare dulces liberos.

22 Deprome thesauros malis
Suadendo quos praestigiis
Exaggeratos obtines:
Nigrante quos claudis specu.

23 Hoc poscit usus publicus,
Hoc fiscus, hoc aerarium,
Ut dedita stipendiis
Ducem juvet pecunia.

24 Sic dogma vestrum est, audio:
Suum quibusque reddito.
En Caesar agnoscit suum
Numisma nummis inditum.

25 Quod Caesaris scis, Caesari
Da: nempe justum postulo.
Ni fallor, aut ullam tuus
Signat Deus pecuniam.

26 Nec cum veniret aureos
Secum Philippos [5] detulit:
Praecepta sed verbis dedit,
Inanis a marsupio.

27 Implete dictorum fidem,
Quae vos per orbem venditis:
Nummos libenter reddite;
Estote verbis divites;

28 Nil asperum Laurentius
Refert ad ista aut turbidum:
Sed ut paratus obsequi,
Obtemperanter annuit.

29 Ecclesiae thesaurus pauperes.

29 *Est dives,* inquit, *non nego,*
Habetque nostra Ecclesia
Opumque et auri plurimum:
Nec quisquam in orbe est ditior.

30 *Is ipse tantum non habet*
Argenteorum aenigmatum [6]
Augustus arcem possidens,
Cui nummus omnis scribitur.

31 *Sed nec recuso prodere*
Locupletis arcam Numinis:
Vulgabo cuncta, et proferam
Pretiosa quae Christus tenet.

32 *Unum, sed orans flagito,*
Induciarum paullulum
Quo fungar efficacius
Promissionis munere:

33 *Dum tota digestim mihi*
Christi suppellex scribitur:
Nam calculanda primitus,
Tum subnotanda est summula.

34 Laetus tumescit gaudio
Praefectus, ac spe devorat
Aurum, velut jam conditum
Domi maneret, gestiens.

35 Pepigere tempus tridui:
Laudatus inde absolvitur
Laurentius, sponsor sui,
Et sponsor ingentis lucri.

36 Tribus per urbem cursitat
Diebus, infirma agmina,
Omnesque qui poscunt stipem
Cogens in unum et congregans.

37 Illic utriusque obtutibus
Orbes cavatos praeferens,
Baculo regebat praevio
Errore nutantem gradum.

38 Et claudus infracto genu,
Vel crure trunco semipes,
Breviorve planta ex altera,
Gressum trahebat imparem.

39 Est, ulcerosis artubus,
Qui tabe corrupta fluat:
Est, cujus arens dextera
Nervos in ulnam contrahat.

40 Tales plateis omnibus
Exquirit, assuetos ali
Ecclesiae matris penu,
Quos ipse promus [7] noverat.

41 Recenset exin singulos,
Scribens viritim nomina;
Longo et locatos ordine
Adstare pro templo jubet.

42 Praescriptus et jam fluxerat
Dies, furebat fervido
Judex avarus spiritu,
Promissa solvi efflagitans.

43 Tum Martyr: *Adsistas velim,*
Coramque dispositas opes
Mirère, quas noster Deus
Praedives in sanctis habet.

5) Genus nummi sic appellatum a Philippo Macedonum rege. Vide Horatium lib. 2. epist. 1. ad Augustum.

6) Sic nummos appellat, quod Imperatoris effigie signati sint. Et infra omnis nummus Augusto scriptus dicitur, quod in eis praeter Imperatoris effigiem ejus nomen inscriberetur.

7) Sic ex vetustissimo cod. Regio legendum. In aliis mss. *primus.*

44 *Videbis ingens atrium*
Fulgere vasis aureis,
Et per patentes porticus
Structos talentis ordines.

45 Quos Laurentius congregatos.

45 It ille, nec pudet sequi.
Ventum ad sacratam januam,
Stabant catervae pauperum,
Inculta visu examina.

46 Fragor rogantum tollitur:
Praefectus horrescit stupens,
Conversus in Laurentium,
Oculisque turbatis minax.

47 Offert Judici.

47 Contra ille: *Quid frendens,* ait,
Minitaris? aut quid displicet?
Num sordida haec aut vilia?
Num despuenda existimas?

48 *Aurum quod ardenter sitis,*
Effossa gignunt rudera;
Et de metallis squalidis
Poenalis excudit labor:

49 *Torrens, vel amnis turbidis*
Volvens arenis implicat:
Quod terrulentum ac sordidum
Flammis necesse est decoqui.

50 *Pudor per aurum solvitur:*
Violatur auro integritas:
Pax occidit, fides perit,
Leges et ipsae intercidunt.

51 *Quid tu venenum gloriae*
Extollis et magni putas?
Si quaeris aurum verius,
Lux est et humanum genus.

52 *Hi sunt alumni luminis,*
Quos corpus artat debile,
Ne per salutem viscerum.
Mens insolescat turgida.

53 *Cum membra morbus dissecat,*
Animus viget robustior:
Membris vicissim fortibus
Vis sauciatur sensuum.

54 *Nam sanguis in culpam calens*
Minus ministrat virium,
Si fervor effetus malis
Elumbe virus contrahat.

55 *Si forte detur optio,*
Malim dolore asperrimo
Fragmenta membrorum pati,
Et pulcher intus vivere.

56 *Committe formas pestium,*
Et confer alternas lues.
Carnisne morbus foedior,
An mentis et morum ulcera?

57 *Nostri per artus debiles,*
Intus decoris integri,
Sensum venusti innoxium
Languoris expertes gerunt.

58 *Vestros valentes corpore*
Interna corrumpit lepra;
Errorque mancum claudicat,
Et caeca fraus nihil videt.

59 *Quemvis tuorum divitum,*
Qui veste et ore praenitent [8],
Magis probabo debilem,
Quam quis meorum est pauperum.

60 *Hunc qui superbit serico,*
Quem currus inflatum vehit,
Hydrops aquosus lucido
Tendit veneno intrinsecus.

61 *Ast hic avarus contrahit*
Manus recurvas, et volam
Plicans aduncis unguibus,
Laxare nervos non valet,

62 *Istum libido foetida*
Per scorta tractum publica
Luto et cloacis inquinat,
Dum spurca mendicat stupra.

63 *Quid ille fervens ambitu,*
Sitimque honoris aestuans?
Mersisne anhelat febribus,
Atque igne venarum furit?

64 *Quisquis tacendi intemperans*
Silenda prurit prodere;
Vexatur, et scalpit jecur,
Scabiemque cordis sustinet.

65 *Quid invidorum pectorum*
Strumas retexam turgidas?
Quid purulenta et livida
Malignitatum vulnera?

66 *Tute ipse, qui Romam regis* [9],
Contemtor aeterni Dei,
Dum daemonum sordes colis,
Morbo laboras regio.

67 *Hi quos superbus despicis,*
Quos exsecrandos judicas:
Brevi ulcerosos exuent
Artus, et incolumes erunt.

68 *Cum carne corruptissima*
Tandem soluti ac liberi,
Pulcherrimo vitae statu
In arce lucebunt Patris;

69 *Non sordidati aut debiles,*
Sicut videntur interim;
Sed purpurantibus stolis
Clari et coronis aureis.

8) Sic ex cod. ms. sancti Michaelis in Periculo maris. Edit. *poenitent.* Forte et *auro* pro *ore* reponendum esset.

9) Praefectum Urbis alloquitur, de cujus potestate et praerogativis, vide L. Fenestellam cap. 6. et ex recentioribus librum Felicis Contelorii *de Praefecto Urbis.*

70 *Tum si facultas suppetat,*
Coram tuis obtutibus,
Istos potentes saeculi
Velim recensendos dari.

71 *Pannis videres obsitos,*
Et muculentis naribus,
Mentum salivis uvidum,
Lipposque palpebra putri.

72 *Peccante nil est tetrius,*
Nil tam leprosum, aut putidum;
Cruda est cicatrix criminum;
Oletque ut antrum tartari.

73 *Animabus inversa vice*
Corrupta forma infligitur,
Quas pulcher aspectus prius
In corpore oblectaverat.

74 *En ergo nummos aureos,*
Quos proxime spoponderam:
Quos nec favillis obruat
Ruina nec fur subtrahat.

75 *Nunc addo gemmas nobiles,*
Ne pauperem Christum putes:
Gemmas corusci luminis,
Ornatur hoc templum quibus.

76 *Cernis sacratas Virgines:*
Miraris intactas anus:
Primique post damnum thori,
Ignis secundi nescias.

77 *Hoc est monile Ecclesiae:*
His illa gemmis comitur:
Dotata sic Christo placet:
Sic ornat altum verticem.

78 *Eccum talenta; suscipe.*
Ornabis urbem Romulam:
Ditabis et rem Principis,
Fies et ipse ditior.

79 Tyrannus in Laurentium furit.

79 Ridemur, exclamat fremens
Praefectus, ac miris modis
Per tot figuras ludimur,
Et vivit insanum caput!

80 Impune tantas, furcifer,
Strophas cavillo mimico
Te nexuisse existimas,
Dum scurra saltas fabulam?

81 Concinna visa urbanitas,
Tractare nosmet ludicris?
Ergon' cachinnis venditus
Acroma [10] festivum fui?

82 Adeone nulla austeritas,
Censura nulla est fascibus?
Adeon' securem publicam
Mollis retundit lenitas?

83 Dicis: Libenter oppetam:
Votiva mors est Martyri:
Est ista vobis novimus,
Persuasionis vanitas.

84 Sed non volenti impertiam,
Praestetur ut mortis citae
Compendiosus exitus:
Perire raptim non dabo.

85 Vitam tenebo, et differam
Poenis morarum jugibus,
Et mors inextricabilis
Longos dolores protrahet.

86 Prunas tepentes sternite,
Ne fervor ignitus nimis
Os contumacis occupet,
Et cordis intret abdita.

87 Vapor senescens langueat,
Qui fusus afflatu levi,
Tormenta sensim temperet
Semi-ustulati corporis.

88 Bene est quod ipse ex omnibus
Mysteriarches [11] incidit:
Hic solus exemplum dabit,
Quid mox timere debeant.

89 Conscende constratum rogum:
Decumbe digno lectulo:
Tunc si libebit disputa,
Nil esse Vulcanum meum.

90 Igni applicatur.

90 Haec fante Praefecto, truces
Hinc inde tortores parant
Nudare amictu Martyrem,
Vincire membra et tendere.

91 Illi os decore splenduit,
Fulgorque circumfusus est.
Talem revertens Legifer * (* Exod. 34.)
De monte vultum detulit:

92 Judaea quem plebs aureo
Bove inquinata et decolor
Expavit, et faciem retro
Detorsit impatiens Dei.

93 Talemque, et ille praetulit
Oris corusci gloriam
Stephanus, per imbrem saxeum *Act.* 7.
Caelos apertos intuens.

94 Illuminatum hoc eminus [12]
Recens piatis fratribus,
Baptisma quos nuper datum
Christi capaces fecerat.

95 Ast impiorum caecitas,
Os oblitum noctis situ,
Nigrante sub velamine
Obducta, clarum non videt.

10) Acroma, seu potius Graece ἀκρόαμα, est festiva narratio, quo nomine etiam talis narrationis auditio, seu auditor quandoque designatur. Vide Ciceron. pro Archia, et pro Sextio.

11) Sic Laurentium archidiaconum appellat, quod diaconi fideles de mysteriis erudirent.

12) Id est, fulgorem, de quo strop. 91. recens baptizati, non vero gentiles viderunt.

Exod. 10.

96 Aegyptiae plagae in modum:
Quae cum tenebris barbaros
Damnaret, Hebraeis diem
Sudo exhibebat lumine.

97 Quin ipsa odoris qualitas,
Adusta quam reddit cutis,
Diversa utrosque permovet;
His nidor, illis nectar est.

98 Idemque sensus dispari
Variatus aura, aut adficit
Horrore nares vindice,
Aut mulcet oblectamine.

Christus Deus.

99 Sic ignis aeternus Deus:
Nam Christus ignis verus est;
Is ipse complet lumine
Justos, et urit noxios.

100 Postquam vapor diutinus
Decoxit exustum latus,
Ultro e catasta judicem
Compellat affatu brevi.

101 *Converte partem corporis*
Satis crematam jugiter:
Et fac periclum, quid tuus
Vulcanus ardens egerit.

102 Praefectus inverti jubet.
Tunc ille: Coctum est, devora;
Et experimentum cape,
Sit crudum an assum suavius.

103 Haec ludibundus dixerat;
Caelum deinde suspicit,
Et congemiscens obsecrat,
Miseratus urbem Romulam.

Christus Deus.

104 *O Christe, numen unitum,*
O splendor, o virtus Patris,
O factor orbis et poli
Atque auctor horum moenium!

105 *Qui sceptra Romae in vertice*
Rerum locasti, sanciens
Mundum Quirinali [13] *togae*
Servire, et armis cedere:

106 *Ut discrepantum gentium*
Mores et observantiam,
Linguasque, et ingenia, et sacra
Unis domares legibus.

107 *En omne sub regnum Remi*
Mortale concessit genus:
Idem loquuntur dissoni
Ritus, id ipsum sanciunt.

108 *Hoc destinatum, quo magis*
Jus Christiani nominis,
Quodcumque terrarum jacet,
Uno illigaret vinculo.

109 *Da, Christe Romanis tuis,*
Sit Christiana ut civitas:
Per quam dedisti, ut ceteris
Mens una sacrorum foret.

110 *Confoederantur omnia*
Hinc inde membra in symbolum.
Mansuescit orbis subditus,
Mansuescat et summum caput.

111 *Advertat abjunctas plagas*
Coire in unam gratiam:
Fiat fidelis Romulus,
Et ipse jam credat Numa,

112 *Confundit error Troicus*
Adhuc Catonum curiam,
Veneratus occultis focis,
Phrygum penates exules.

113 *Janum bifrontem et Sterculum* [14]
Colit senatus, (horreo
Tot monstra Patrum dicere)
Et festa Saturni lenis.

114 *Absterge, Christe, hoc dedecus;*
Emitte Gabriel tuum;
Agnoscat ut verum Deum
Errans Iüli [15] *caecitas.*

115 *Et jam tenemus obsides*
Fidissimos hujus spei:
Hic nempe jam regnant duo
Apostolorum principes.

116 *Alter vocator gentium;* 116 Prima cathedra Romae.
Alter cathedram possidens
Primam, recludit creditas
Aeternitatis januas.

117 *Discede adulter Jupiter,*
Stupro sororis oblite,
Relinque Romam liberam,
Plebemque jam Christi. Fuge,

118 *Te Paulus hinc exterminat,*
Te sanguis exturbat Petri:
Tibi id, quod ipse armaveras,
Factum Neronis officit.

119 *Video futurum Principem*
Quandoque qui servus Dei
Tetris sacrorum sordibus
Servire Romam non sinat.

13) *Quirinus* Romuli cognomen, á quo Romani *Quirites* dicti, et Quirinalia quae ad eos attinebant, ut hic *togae quirinales.* Porro incertum est a quo Romulus id cognomen acceperit; an a Marte, qui Romuli pater dicebatur, quemque Romani dum saeviret, *Gradivum,* dum mitis esset *Quirinum* appellabant? An ab ejus hasta, quam Sabini *curim* seu *Quirim* nominabant. Titus Livius lib. 1. Decad. 1. ait Romanos *Quirites* dictos fuisse ob Sabinorum cum eis unionem. Isti autem *Curites* seu *Quirites* a *Curibus* sua ipsorum urbe dicti sunt.

14) Sterculus teste Lactantio lib. 1. de falsa religione cap. 20. in deos relatus, quod *stercorandi agri primus rationem induxerit.* Alios deos et homines hic memoratos norunt omnes.

15) Iülus seu Ascanius Aeneae filius, a quo Romani ducunt originem.

120 *Qui templa claudat vectibus,*
Valvas eburnas obstruat:
Nefasta damnet limina,
Obdens aënos pessulos.
121 *Tunc pura ab omni sanguine*
Tandem nitebunt marmora:
Stabunt et aera innoxia,
Quae nunc habentur idola.
122 Hic finis orandi fuit, 122 Emittit spiritum.
Et finis idem vinculi
Carnalis erupit volans
Vocem secutus spiritus.
123 Vexere corpus subditis
Cervicibus quidam patres [16].
Quos mira libertas viri
Ambire Christum suaserat.
124 Repens medullas indoles
Afflarat, et coëgerat
Amore sublimis Dei
Odisse nugas pristinas.
125 Refrixit ex illo die
Cultus deorum turpium.
Plebs in sacellis rarior:
Christi ad tribunal curritur.
126 Sic dimicans Laurentius
Non ense praecinxit latus:
Hostile sed ferrum retro
Torquens in auctorem tulit.
127 Dum daemon invictum Dei
Testem lacessit proelio,
Perfossus ipse concidit,
Et stratus aeternum jacet.
128 Mors illa sancti Martyris,
Mors vera templorum fuit:
Tunc Vesta palladios lares [17]
Impune sensit deseri.
129 Quidquid Quiritum sueverat
Orare [18] Simpuvium Numae,
Christi frequentans atria
Hymnis resultat Martyrem.
130 Ipsa et senatus lumina,
Quondam luperci, et flamines,
Apostolorum et Martyrum
Exosculantur limina.
131 Videmus illustres domos,
Sexu et utroque nobiles,
Offerre votis pignora
Clarissimorum liberum.
132 Vittatus olim Pontifex
Accitur in signum Crucis;
Aedemque, Laurenti, tuam
Vestalis intrat Claudia [19].
133 O ter, quaterque, et septies
Beatus urbis incola;
Qui te ac tuorum comminus
Sedem celebrat ossium:
134 Cui propter advolvi licet;
Qui fletibus spargit locum;
Qui pectus in terram premit,
Qui vota fundit murmura.
135 Nos Vasco Iberus dividit
Binis remotos Alpibus
Trans Cottianorum juga
Trans et Pyrenas ninguidos. * ** nividos.*
136 Vix fama nota est, abditis 136 Plures Martyres Romae.
Quam plena Sanctis Roma sit,
Quam dives urbanum solum
Sacris sepulcris floreat.
137 Sed qui caremus his bonis,
Nec sanguinis vestigia
Videre coram possumus:
Caelum intuemur eminus.
138 Sic sancte Laurenti, tuam
Nos passionem quaerimus:
Est aula nam duplex tibi,
Hic corporis; mentis polo.
139 Illic inenarrabili
Allectus urbi municeps,
Aeternae in arce curiae
Gestas coronam civicam.
140 Videor videre illustribus
Gemmis coruscantem virum:
Quem Roma caelestis sibi
Legit perennem consulem.
141 Quae sit potestas credita,
Et numeris quantum datum,
Probant Quiritum gaudia,
Quibus rogatus annuis.

16) Hi Justinus et Hippolytus dicuntur in Actis vulgatis sancti Laurentii, et apud Adonem.

17) Lares dii domestici, qui domos servare putabantur, unde Prudentius eos *Palladios* vocat a Palladis statua, quae in templo Vestae servata Urbem inexpugnabilem reddere dicebatur. Haec statua antea Trojae celebris fuerat, de qua passim Homerus et Virgilius. Dicitur vulgo *Palladium.*

18) Cod. S. Michaelis habet *ornare Simpuvium Numae;* De Numae Simpuvio Juvenal. Satyr. 6. Simpuvium vas erat parvum in quo diis libabant. Norunt omnes Numam Pompilium, secundum Romanorum regem, omnia fere eorum religionis sacra et ceremonias instituisse.

19) Haec, ut refert Suetonius in Tiberio cap. 1. fratrem injussu populi triumphantem, ascenso simul curru usque in Capitolium prosecuta est, ne vetare aut intercedere fas cuiquam Tribunorum esset. Alia fuit Claudia matrona quae in pudicitiae experimentum fertur cingulo navim traxisse, in qua erat deorum mater. De hac Sueton. ibid. Tit. Liv. Decad. 3. lib. 9. Ovid. Fast. lib. 4. Valer. Max. etc.

142 Quod quisque supplex postulat,
Fert impetratum prospere:
Poscunt licenter, indicant,
Et tristis haud ullus redit.
143 Ceu presto semper adsies,
Tuosque alumnos urbicos
Lactante complexus sinu
Paterno amore nutrias.
144 Hos inter, o Christi decus,
Audi poetam rusticum,
Cordis fatentem crimina,
Et facta prodentem sua.
145 Indignus, agnosco et scio,
Quem Christus ipse exaudiat;
Sed per patronos Martyres
Potest medelam consequi.
146 Audi benignus supplicem
Christi reum Prudentium:
Et servientem corpori,
Absolve vinclis saeculi.

146 Orat pro se Martyrem.

EXCERPTA EX OFFICIIS

SANCTI AMBROSII DE BEATO LAURENTIO.

Ex lib. 1. Officior. cap. 41.

Laurentius ad martyrium anhelat.

I. Non praetereamus etiam sanctum Laurentium, qui cum videret Xystum Episcopum suum ad martyrium duci, flere coepit, non passionem illius, sed suam remansionem. Itaque his verbis appellare coepit: *Quo progrederis sine filio pater? quo Sacerdos sancte sine Diacono properas? Numquam sacrificium sine ministro offerre consueveras. Quid ergo in me displicuit Pater? numquid degenerem probasti? Experire certe utrum idoneum ministrum elegeris cui commisisti dominici sanguinis consecrationem* [1]. *Cui consummandorum consortium Sacramentorum, huic consortium tui sanguinis negas? Vide ne periclitetur judicium tuum, dum fortitudo laudatur. Abjectio discipuli detrimentum est magistri. Quid? quod illustres et praestantes viri discipulorum certaminibus magis quam suis vincunt. Denique Abraham filium obtulit, Petrus Stephanum praemisit: et tu, Pater, ostende in filio virtutem tuam; offer quem erudisti, ut securus judicii tui, comitatu nobili pervenias ad coronam.* Tunc Xystus: „Non ego te, fili, relinquo ac desero; sed majora tibi debentur certamina. Nos quasi senes levioris pugnae cursum recipimus; te quasi juvenem manet gloriosior de tyranno triumphus. Mox venies: flere desiste. „Post triduum me sequeris. Inter Sacerdotem et Levitam hic medius numerus decet. Non erat tuum sub magistro vincere, quasi adjutorem quaereres. „Quid consortium passionis expetis? Totam tibi hereditatem ejus dimitto. „Quid praesentiam meam requiris? Infirmi discipuli magistrum praecedant: „fortes sequantur, ut vincant sine magistro, qui jam non indigent magisterio. „Sic et Elias Elisaeum reliquit. Tibi ergo commendo nostrae virtutis successionem.“

II. Talis erat contentio, digna sane, de qua certarent Sacerdos et minister, quis prior pateretur pro Christi nomine. In fabulis ferunt [2] tragicis excitatos theatri magnos esse plausus, cum se Pylades Orestem diceret: Orestes, ut erat, Orestem se esse asseveraret: ille ut pro Oreste necaretur, Orestes ne Pyladem pro se pateretur necari. Sed illis non licebat vivere, quod uterque esset parricidii reus; alter qui fecisset, alter qui adjuvisset. Hic Laurentium sanctum ad hoc nullus urgebat, nisi amor devotionis; tamen et ipse post triduum cum illuso tyranno impositus super craticulam exure-

Laurentius igne assatus.

1) Hic locus in nova editione a nostris restitutus est ex omnibus fere codd. mss. et ex editionibus Romanam antecedentibus. Verum haec verba *dominici sanguinis dispensationem, cui erogandorum,* primi non invexere Romani editores. Etenim reperiuntur in antiquissimo cod. ms. Fossatensi, qui annos 800 videtur superare, in Actis scilicet sancti Sixti. Ceterum *consecrationis* et *dispensationis* verba idem hic designant diaconi ministerium, Pontifici celebranti adsistentis et populo sacra distribuentis. Sic Augustinus serm. 304. ait: *Laurentium Romae diaconi officium gessisse, ibique sacrum Christi sanguinem ministrasse.* Et patres Hispani in Missali Mozarabum: *cui Sixtus cuncta mysteriorum ministeria transigenda commiserat.*

2) Vide Ciceron. lib. 5. de fine boni et mali.

retur: *Assum* [3] *est*, inquit, *versa et manduca.* Ita animi virtute vincebat ignis naturam.

Item ex libro 2. Officiorum ejusdem sancti Ambrosii cap. 28.

III. Tale aurum sanctus Martyr Laurentius Domino reservavit: a quo cum quaererentur thesauri Ecclesiae, promisit demonstraturum se. Sequenti die pauperes duxit. Interrogatus ubi essent thesauri quos promiserat, ostendit, pauperes dicens: *Hi sunt thesauri Ecclesiae* [4]. Et vere thesauri, in quibus Christus est, in quibus Christi fides est. Denique Apostolus ait: *Habe-* 2. Cor.
mus thesaurum in vasis fictilibus. Quos meliores thesauros habet Christus, 4, 7.
quam eos in quibus se esse dixit? Sic enim scriptum est: *Esurivi et dedi-* Matth.
stis mihi manducare, Sitivi et dedistis mihi bibere, *hospes eram et collegistis* 25, 35.
me, et infra: *Quod enim uni horum fecistis, mihi fecistis.* Quos meliores Jesus habet thesauros, quam eos in quibus amat videri? Hos thesauros demonstravit Laurentius, et vicit, quod eos nec persecutor potuit auferre.

IV. Itaque Joachim qui aurum in obsidione servabat, nec dispensabat 4. Reg.
alimoniae comparandae, et aurum vidit diripi, et se in captivitatem deduci. 24.
Laurentius qui aurum Ecclesiae maluit erogare pauperibus quam persecutori reservare, pro singulari suae interpretationis vivacitate sacram martyrii accepit coronam. Numquam dictum est sancto Laurentio: Non debuisti erogare thesauros Ecclesiae, vasa sacramentorum vendere. Opus est ut quis fide sincera, et perspicaci providentia munus hoc impleat. Sane si in sua quis derivat emolumenta, crimen est; sin vero pauperibus erogat, captivum redimit, misericordia est. Nemo enim potest dicere: Cur pauper vivit: nemo potest queri, quia captivi redempti sunt: nemo potest accusare, quia templum Dei aedificatum est: nemo potest indignari, quia humandis fidelium reliquiis spatia laxata sunt: nemo potest dolere, quia in sepulturis Christianorum requies defunctorum est. In his tribus generibus vasa Ecclesiae etiam initiata confringere, conflare, vendere licet.

3) Augustin. serm. 303. *Jam flamma ustus, sed patientia tranquillus: Jam, inquit, coctum est; quod superest, versate me et manducate.* Vide serm. S. Petri Chrysologi laudatum.

4) Augustin. ibid. *Respondit: Hae sunt divitiae Ecclesiae* etc.

ADMONITIO

IN VITAM ET ACTA S. CYPRIANI

EPISCOPI ET MARTYRIS.

Ubi de plurimis aliis Martyribus.

1. Cum, teste Maximo Taurinensium antistite, *Cypriani non mors* Vita
solum, sed etiam vita in conspectu Domini pretiosa fuerit; haud dubium quin et passio S.
divina providentia factum sit, ut non solum hujus sanctissimi Praesulis mar- Cypri-
tyrii Acta, sed etiam reliquas ipsius vitae actiones ab eo saltem tempore, ani.
quo Christi fidem amplexus est, conscriptas haberemus. Libellum de ejus vita referre debemus acceptum Pontio ejus diacono, qui, teste Hieronymo in Catalogo scriptorum ecclesiasticorum, *egregium volumen vitae et passionis Cypriani* reliquit. Cujus quidem auctoris narratio eo certior censenda est, quod ea quibus ut plurimum interfuerat, et quae coram positus viderat et audierat, ab eo referantur. Quod attinet ad ipsius passionis Acta, haec prout ea nunc habemus, duplicem ipsius coram Proconsule confessionem continent, ex ipsis Actis publicis excerpta, quae a sancto Augustino visa lectaque fuisse constat ex ejus sermone 309. novae editionis, cum is fere totus ex horum Actorum verbis contextus sit. Quanti vero ejusmodi Acta a fidelibus facta

fuerint, illud argumento est, quod Cypriano etiam superstite, jam primae ejus confessionis Acta in omnium manibus haberentur. Id praeter Pontium Nemesianus, aliique Martyres in metallo constituti asserunt in epistola, quae est inter Cyprianicas novae edit. 77. Pamel. 78. *Quasi bonus*, inquiunt, *et verus doctor, quid nos discipuli secuti apud Praesidem dicere debemus, prior apud Acta Proconsulis pronuntiasti, et tuba canens Dei milites caelestibus armis instructos ad congressionis proelium excitasti.* Haec porro Actis iis adjunctis, quae in extrema confessione et ipsa morte contigerant, in unum fasciculum a fidelibus redacta, simul cum Pontii de Cypriani vita libello ad nos usque pervenerunt; eaque omnia ipsius sancti Cypriani operibus praefixa sunt in editione Oxoniensi. Utraque autem ad nonnullos codd. mss. rursus exacta hic denuo exhibemus; Vitam quidem ad duos optimae notae et antiquitatis venerandae codd. collatam, quorum unus sancti Petri Fossatensis annos 800 superat, alter vero ex Floriacensis monasterii celebri olim bibliotheca annos 600 videtur praeferre: Acta vero proconsularia in plurimis quidem codd. etiam antiquissimis reperta, sed in paucis pura et omnino sincera: quorum varietates, si quae observatione digna occurrent, in notulis apponemus. Ceterum Passio sanctorum Cornelii et Cypriani, quae passim in codd. mss. occurrit, in cod. monasterii sancti Petri Resbacensis dioecesis Meldensis, annorum circ. 500 et in altero monasterii Gemeticensis, tribuitur Hilduino his verbis: *Incipit Historia (S. Cornelii) Papae cum passione, quam, jubente serenissimo Augusto Hlothario, Hilduinus archicancellarius de diversis opusculis sancti Cypriani Episcopi et Martyris, aliisque auctoribus gestorum collegit et ordinavit.* Deinde sic incipit, *In diebus illis cum universus orbis terrarum Romanorum ditione* etc.

Laudes ex SS. Patribus.

2. Praeter haec quae de sancti Cypriani vita et martyrio habemus, possent et alia multa proferri quae de ejus laudibus sancti Patres conscripserunt. Homilias duas de eo edidit sanctus Maximus Taurinensis tomo 5. bibliothecae Patrum edit. Colon. unam Petrus Chrysologus. De eodem sermonem egregium habuit sanctus Fulgentius Ruspensis Episcopus; et ante hos omnes Gregorius Nazianzenus unam orationem, quae scilicet est decima octava tomi 1. de eodem sancto Martyre composuit. Verum in ea illud est incommodi, quod magnum Cyprianum confundit cum alio Cypriano, qui ex mago Christianus factus, cum Justina virgine quam veneficiis frustra corrumpere tentaverat, martyrium Nicomediae sub Diocletiano subiisse fertur. In eumdem scopulum impegisse videntur Prudentius in hymno de S. Cypriano, et alii nonnulli, potissimum e Graecis. At memorabile est quod observat Nazianzenus, virginem scilicet Justinam, cum ne pudori suo vis aliqua inferretur timeret, Mariam Virginem invocasse, ut sibi in his angustiis subveniret. Horum Martyrum, quibus et Theoctistum alias ignotum adjungit, res gestas fuse tribus libris prosecuta est Eudoxia Augusta, uti videre est apud Photium in Biblioth. cod. 184. de quibus Adhelelmus in libro de virginitate, et alii auctores agunt. Sed prae omnibus aliis in laudando Cypriano excelluit sanctus Augustinus, qui praeter sermonem jam a nobis superius laudatum, et alios quatuor quos de eo habuit ad populum Carthaginensem novae editionis 310. 311. 312 et 313. multa de eo passim habet, sed praesertim in libris de baptismo, ubi hunc sanctum Martyrem adversus Donatistarum calumnias, quem sibi ipsis patrocinari temere contendebant, egregie vindicat; ostendens, quod etsi circa baptismum ab haereticis collatum aliquantisper a veritatis tramite deviaverit, numquam tamen recesserit ab unitatis amore, in quo versabatur praecipuum inter Donatistas et Catholicos dissensionis caput. Sed ut plenius innotescat quantum semper fuerit Cypriani pro unitate Ecclesiae servanda studium, unicum ejus testimonium proferre sufficiet ex epistola 73. ad Jubajanum, quod sane magni momenti esse inficiari nemo potest, cum haec epistola scripta fuerit eo tempore, quo maxime inter ipsum et Stephanum Romanum Pontificem dissidium fervebat de baptismatis iteratione. Sic enim postquam multum de ea quaestione disputavit,

Alius a Cypriano mago.

hanc concludit epistolam. *Nos quantum in nobis est, propter haereticos cum collegis et Coepiscopis nostris non contendimus, cum quibus divinam concordiam et dominicam pacem tenemus, maxime cum et Apostolus dicat: Si quis autem putatur contentiosus esse, nos talem consuetudinem non habemus, neque Ecclesia Dei. Servatur a nobis patienter et firmiter * caritas animi, collegii honor, vinculum fidei, et concordia sacerdotii.* Is erat Cypriani pro unitate affectus: quem attendens Augustinus, jure merito affirmavit lib. 1. de baptismo contra Donatistas, quod etsi aliquis Cypriani animae sanctae candorem naevus ob eum errorem affecerit, statim *a caritatis uberibus contectus fuerit,* utpote, *quem falx Passionis purgavit, et compensavit caritatis ubertas.* Eumdem vero lib. 2. de Doctrina Christiana cap. 40. *Doctorem suavissimum et Martyrem beatissimum* appellat, quae verba Cassiodorus adoptavit in lib. divinarum Lectionum cap. 28.

1. Cor. 11.

* al. *leniter.*

3. Hunc procul dubio Christianae caritatis affectum laudare voluit Hieronymus in epistola ad Paulinum, cum hoc de Cypriani scriptis judicium tulit, *Beatus Cyprianus instar fontis purissimi dulcis incedit et placidus.* Et in cap. 60. Isaiae *sanctissimum et eloquentissimum Martyrem* appellavit. In Catalogo autem scriptorum ecclesiasticorum ejusdem sanctissimi Martyris *ingenii indicem texere superfluum esse* existimavit, *cum,* inquit, *sole clariora sint ejus opera.* Ceteri etiam Patres ejus opera plurimis laudibus extulerunt: ex quibus, ut paucis absolvam, unum aut alterum afferre sufficiat. Lactantius, Hieronymo antiquior, Cyprianum ceteris oratoribus Christianis praetulit lib. 5. Institutionum divinarum, ubi cum de Minutio Felice et Tertulliano aliqua protulisset, haec de isto beato Martyre subjungit. *Unus igitur praecipuus et clarus exstitit Cyprianus .... admodum multa conscripsit in suo genere miranda. Erat enim ingenio facili, copioso, suavi, et, quae sermonis maxima est virtus, aperto: ut discernere nequeas, utrumne ornatior in eloquendo, an facilior in explicando, an potentior in persuadendo fuerit.* Eadem fere habet Cassiodorus in aureo libello divinarum Lectionum cap. 19. ubi ait: *Impossibile est omnino complecti, quantum inter alios scriptores (praeter iteratam rationem baptismi, quam usus postea repudiavit Ecclesiae) conferat beatissimus Cyprianus, velut oleum decurrens in omnem suavitatem lingua composita, declamator insignis, doctorque admirabilis. Quantos enim ille dubitantes non pertulit labi, lapsos vero firmissima praedicatione solidavit, Confessores ad martyrium ipse perduxit? Et ne minor esset praedicationibus suis, ipse quoque martyrii corona, Domino praestante, decoratus est.*

Cypriani doctrina.

4. Cum itaque tot egregiis dotibus instructus fuerit Cyprianus, mirum non est quod Ecclesiae tum vivens, tum etiam post mortem adeo profuerit. Ex ejus enim scriptis, in quibus de praecipuis fidei nostrae et disciplinae ecclesiasticae capitibus clare et sine ullis ambagibus disseruit, Ecclesia armis instruitur, quibus gentilium calumnias coerceat, haereticorum errores obtundat, schismaticos ad Ecclesiae unitatem revocet, Christianorum mores recte informet, ac tandem ut quae ad ecclesiasticam disciplinam pertinent, recte sanciantur. Habentur adversus Idololatras Tractatus de Idolorum vanitate, et quae ad Demetrianum conscripsit; Judaeos in libris testimoniorum devicit; schismaticorum pervicaciam confregit in variis epistolis, praecipue in ea quam ad Cornelium conscripsit, atque in libro de unitate Ecclesiae in quibus tam aperte Pontificis Romani Primatum stabilivit, ut mirum sit tam clara sancti Martyris verba etiam nunc a viris doctis, qui ab Ecclesiae Romanae communione sejuncti sunt, in alium sensum detorqueri. Hanc vero Ecclesiae Catholicae communionem, *cujus unitatis origo,* ut ipsemet loquitur, Romana est ecclesia, ita necessariam esse duxit, ut extra ipsam nec graviora tormenta, nec ipsum martyrium consummatum quidquam censuerit proficere. Episcoporum auctoritatem in Ecclesia administranda, cleri et populi jura in clericorum electionibus, Exomologesis necessitatem, indulgentiarum rectum usum, passim exponit ac stabilit. In Geminii Victoris negotio sacrificium pro defunctis ante ipsius aevum offerri fuisse consuetum

Ecclesiae utilis.

Virgines sacrae tempore Cypriani. declarat epist. 1. edit. Anglic. Pamel. 66. In Ecclesia tunc temporis virgines fuisse, quae *tam carne quam mente Deo se voverant*, docet praecipue in libro de habitu Virginum. In epistola vero novae edit. 62. Pamel. 60. *moerore et cruciatu* affectum se dicit *ob virginum periculum* in barbarica irruptione captarum, *ne membra Christo dicata, et in aeternum continentiae honore pudica, virtute devota, insultantium libidine et contagione foedentur.* Histrionem ab ecclesiastica communione semovendum censet epist. 2. edit. Angl. Pamel. 61. sed et alias passim docet, quantum a spectaculis et theatris Christiani debeant abhorrere, quos ad virtutes amplectendas instruit in variis tractatibus de *bono patientiae, de opere et eleemosynis, de zelo et livore, de Oratione dominica*, et in tractatu *ad Donatum*, qui primus est post susceptam Christi fidem ejus ingenii fetus.

Praeclara de Sacramentis. 5. Multa etiam de Sacramentis utilia ex eo habemus, ut cum baptismum a manuum impositione distinguit; poenitentiae necessitatem probat; panem et vinum aqua mixtum in calice sacrificii materiam legitimam esse declarat in ep. 63. utriusque editionis, in qua etiam sicut et in aliis passim locis de corporis et sanguinis Christi in eucharistia veritate multa habet, quae in Officio de sacratissimo altaris Sacramento novae editionis simul in unum collecta reperies, cum aliis sanctorum Patrum ea de re testimoniis. Exponit etiam quinam sint ad illum vitae panem sumendum admittendi, quinamve ab eo arceri debeant. Multa de lapsis, ac de libellis quos a Martyribus obtinebant, habet potissimum in libro quem *de lapsis* inscripsit, in quo opusculo nonnullos eventus refert, ex quibus aliquot ecclesiasticae disciplinae ejus temporis capita ediscimus. Sic communionem sub unica vini specie infantibus datam fuisse colligitur ex puellae historia, quae cum ex immolatitiis praegustasset, ex sacro calice qui ei a Diacono porrigebatur, nihil glutire poterat. *In corpore,* inquit, *atque ore violato, Eucharistia,* sic unicam vini speciem appellat, (vide et epist. 15. alias 11.) *permanere non potuit* etc. alia deinde subjungit, ex quibus apparet tunc temporis fideles Eucharistiam apud se servasse, etiam laicos ipsam in manibus recipere solitos fuisse, qua de re vide epist. 58. edit. Anglic. alias 56. ad plebem Thibaritanam, et lib. *de bono patientiae.* Porro eamdem Eucharistiam aliquando *sacrificium,* aliquando *oblationem,* interdum etiam *Sacramentum* indifferenter appellat.

De fidei mysteriis. 6. Non minus diserte de praecipuis religionis nostrae mysteriis disseruit, ita ut futuros haereticos longe antequam in Ecclesiam insurgerent debellarit. Quid de Incarnatione, sanctissima Trinitate, et divinitatis unitate apertius dici potest? Millenariorum somnia passim confutat, peccatum originale agnoscit, gratiae Christi necessitatem admittit. Sed enituit praecipue in Christi divinitate vindicanda. Videsis epist. 73. ad Jubajanum. *Si,* inquit, *peccatorum remissam consecutus est . . . et templum Dei factus est, quaero cujus Dei? Si Creatoris, non potuit qui in eum non credidit. Si Christi, nec* Deus Christus. *ejus fieri potest templum, qui negat* Deum Christum. *Si Spiritus sancti, cum tres unum sint* etc. Iterum unitatem Patris, Filii et Spiritus sancti vulgato hoc Johannis epistolae testimonio, *et hi tres unum sunt*, probat in lib. de unitate Ecclesiae. Sed mira de Christi divinitate habentur in sententiis Episcoporum concilii Carthaginensis de baptizandis haereticis, cui ipse Cyprianus praefuit, ad quas viros doctos non attendisse mirum est, cum de Christi divinitate a primorum saeculorum Patribus agnita tractatum est. Sic et in iis ipsis, in quibus aliquid humani passus est, utilis Ecclesiae fuit Auctoritas. Cyprianus. Hinc tanta fuit ejusdem apud Carthaginenses auctoritas, ut eam quibusvis argumentis praeferre soliti fuerint. Quare sanctus Augustinus, ut ipse refert, petente Aurelio Carthaginensi Episcopo hujus gloriosissimi Martyris epistolam ad Fidum in manibus gestans, errores Pelagianorum in sermone ad populum Carthaginensem publice confutavit. Is sermo est novae edit. 294. habitus in Natali Martyris Guddentis, (pro Gudentis, *forte Gaudentium* restituendum putarunt nostri in nova Augustiniana editione; at

potius *Gudennis* legendum existimo. *Gudenis* enim, aut, ut alii scribunt, *Gundenis* virgo, passa est Carthagine sub Severo Imperatore, Consulibus Geta et Plautiano, cujus festum vulgata Martyrologia die 18. Julii commemorant.) In eo autem sermone sanctus Augustinus sic loquitur cap. 20. *Rogo vos ut paululum acquiescatis, lego tantum. Sanctus Cyprianus est quem in manibus sumsi, antiquus Episcopus sedis hujus .... Ad hoc ergo lego sanctum Cyprianum, ut videatis quomodo sit intellectus canonicus, et catholicus sensus in his verbis quae paullo ante tractavi.* Haec vero se fecisse testatur Augustinus libro de Gestis Pelagii cap. 11. ut nefarius Pelagianorum error, qui jam in aliquorum mentes irrepserat, penitus ab eorum cordibus evelleretur. Verum haec de Cypriano existimatio intra unius Africae limites non coartabatur, ut ex Vincentio Lirinensi patet, qui hunc Martyrem in Commonitorio num. 6. *sanctorum omnium et Episcoporum et martyrum lumen* appellat. Aliorum virorum illustrium aut Patrum testimoniis proferendis supersedeo, ne nimium protraheretur oratio, si singula quae vel in Cypriani operibus observanda occurrunt, vel quae in ejus laudem ab aliis Patribus scripta sunt, recenseremus.

7. Haec fuit profecto summa Cypriani auctoritas, quae tot Martyres Ecclesiae acquisivit, *cujus pio et sancto,* ut ait Augustinus serm. 312. *dominica luce radiante accendebantur eloquio.* Erat quippe veluti *tuba*, *qua ad prosternendum pretiosis sanctorum mortibus diabolum Christo militantes et devoti Martyres excitabantur.* Proferendae hic essent integrae ejus epistolae, quibus eos ad tormenta superanda mortemque ipsam fortiter subeundam adhortabatur, et constitutis in carcere necessaria curabat ministrari. Quin etiam exsules et captivos eleemosynis recreabat; absentes epistolis, praesentes verbis, omnes denique exemplis ad constantiam incitabat. Unde mirum non est si tot habuerit pretiosos laborum suorum fructus, Martyres dico illustrissimos, quorum alios praemisit, alios vero praecessit ad coronam. Priorum triumphos ita sciebat posterioribus repraesentare, ut nihil efficacius ad ipsos excitandos excogitari possit. Id profitentur Romani Martyres, epistola inter Cyprianicas novae editionis 21. Pamel. 26. quibus cum ille sanctissimus antistes de Africanorum martyrio scripsisset, haec ipsi respondent: *Ex tuis,* inquiunt, *litteris vidimus gloriosos illos Martyrum triumphos, et oculis nostris quodammodo caelum illos petentes prosecuti sumus, ac inter angelos, ac potestates, dominationesque caelestes constitutos contemplati sumus. Sed et Dominum apud Patrem testimonium et ..... Hoc est ergo quod et nobis animum in dies singulos erigit, et ad consequendos gradus tantae dignationis incendit.*

Martyres adhortatur.

8. Quantam vero, in memoria Martyrum servanda, curam adhibuerit beatissimus Pontifex, ex ejus epistola 12. edit. novae, Pamel. 37. colligitur, in qua presbyteris et diaconibus ecclesiae suae mandat, ut dies quibus singuli excesserint, diligenter annotare curent: *ut commemorationes eorum inter Martyrum memorias possint celebrari.* Tertullum deinde presbyterum laudat, quod ipsi dies significaverit, quibus beati Confessores et Martyres in carcere constituti e vivis excesserant. Utinam haberemus illud Tertulli Kalendarium, ex quo tot beatorum virorum saltem nomina nobis innotescerent! Horum aliquot tantummodo recenset Lucianus in epistola ad Celerinum inter Cyprianicas 20. edit. novae, ubi etiam eorum mortis genus exhibet his verbis: *Saluta Numeriam et Candidam, quae secundum Pauli praeceptum, et ceterorum Martyrum, quorum hic nomina subjicio,* Bassi *in Petrario,* Mappalici *in quaestione,* Fortunionis *in carcere,* Pauli *a quaestione*, id est, ut existimo, ex tormentis quae in quaestione pertulerat, Fortunae, Victorini, Victoris, Hereni, Credulae, Herenae, Donati, Firmi, Venusti, Fructi, Juliae, Martialis, et Aristonis, *qui Deo volente in carcere fame necati sunt.* De his Martyribus loquitur ipse Cyprianus epistola 10. novae edit. vet. 9. ubi ait se comperisse ex iis qui comprehensi fuerant, *quosdam jam fuisse coronatos, alios vero ad coronam victoriae proximos esse.* Et quidem paullo post notat, Mappalicum in *ipso agonis certamine consummasse martyrium.* Is est Mappa-

Dies eorum obitus notati.

Kalendarium Carthaginense.

Aliquot Martyrum nomina.

licus, quem iterum laudat Cyprianus epistola 27. Pamel. 23. quique in vetustissimo Ecclesiae Carthaginensis Kalendario notatur XIII. Kalendas Maji, in vulgatis autem Martyrologiis die XV. Kalend. ejusdem mensis, id est die 17. Aprilis. De Victorino hic quoque memorato videtur intelligi debere inscriptio apud Fabrettum relata veter. Inscript. cap. 8. pag. 580. quae sic habet: *Jubente Deo Christo nostro S. Martyri Victorino Quodvult.*

Christus Deus.

Alii plurimi Martyres.

9. Aliorum etiam Martyrum mentionem facit Cyprianus in epistola nunc 40. Pamel. 35. occasione Numidici presbyteri, quem ob id maxime laudat, quod *hortatu suo copiosum Martyrum numerum lapidibus et flammis necatum ante se miserit;* quod *uxorem adhaerentem lateri suo concrematam simul cum ceteris laetus aspexerit;* quod *tandem ipse semiustulatus et lapidibus obrutus et pro mortuo derelictus* . . . . sed demum a filia quae ejus cadaver inquirebat, *refocillatus, a comitibus quos praemiserat remanserit invitus.* Adjungi possunt Castus et Aemilius, quos, ut ipse ait libro de lapsis, *in prima congressione devictos, Dominus in secundo proelio victores reddidit, ut fortiores ignibus fierent, qui ignibus ante cessissent.* De his qui etiam in Kalendario Carthaginensi Mabilloniano et in ceteris Martyrologiis XI. Kal. Junias celebrantur, sermonem 285. habuit Augustinus. Omitto alios Martyres, quos variis in locis laudat Cyprianus: inter quos enituerunt praecipue *Rogatianus et Felicissimus,* qui primi omnium in carcerem trusi sunt ex epistola 6. alias 81. ubi mulieres etiam et pueros cum aliis Martyribus in carcere fuisse memorat. Plures alios cleri et populi Carthaginensis Martyres laudat passim; quales sunt *Saturninus, Aurelius, Celerinus,* et alii. Hujus Celerini Avia Celerina, patruus et avunculus Laurentinus et Ignatius, jam antea gloriose martyrium consummarant, ut ipse Cyprianus in epistola 39. alias 34. affirmat, ubi exponit quanta Celerinus pro Christi nomine tormenta pertulerit. Celerinae basilicam quae exstabat Carthagine, memorant Augustinus serm. 174. et Victor Vitensis lib. 1.

Persecutio in aliis Africae regionibus.

10. Sed et hanc persecutionem per alias quoque Africae regiones exarsisse colligitur ex eodem Cypriano, qui in epistola 76. alias 77. ad Martyres in metallo constitutos, inter alios novem Episcopos recenset, quos *multiplici plebis portione comitatos* fuisse dicit, immo et *virginibus et pueris,* ut hunc *martyrii beatum gregem et sexus et aetas omnis ornaret.* Quin et in epistola quam tribus ante hanc annis ad Pupianum conscripserat, alios ex suis collegis fuisse proscriptos, alios in exsilium deportatos, alios tandem etiam animadversos fuisse refert. Ejus verba haec sunt. *Quare,* inquit, *in hunc scrupulum non inciderunt tot Coepiscopi collegae mei, qui vel cum de medio recederent proscripti sunt, vel apprehensi in carcere et catenis fuerunt, aut qui in exsilium relegati, illustri itinere ad Dominum profecti sunt, aut qui quibusdam locis animadversi, caelestes coronas de Domini clarificatione sumserunt.*

Massa Candida.

11. Ceteris tandem Africanis Martyribus qui tempore beati Cypriani martyrium consummarunt, accensenda est illustris illa Martyrum multitudo, quam vulgo Massam Candidam appellant. *Massa,* inquit Augustinus serm. 306. quem in eorum Natali habuit, *ob numeri multitudinem, Candida ob causae fulgorem.* Hos Martyres *Uticensem Massam candidam* appellat idem Augustinus serm. 311. qui tertius est in natali sancti Cypriani unde colligunt nonnulli, hos Martyres Uticae passos fuisse, quamvis Martyrologia, quibus favere videtur Prudentius, ipsos apud Carthaginem martyrium consummasse referant. Priorum tamen certior apparet sententia, cui favere videtur idem Augustinus enarratione in Psalmum 144. quam scilicet Uticae in *basilica Massae Candidae* fecit ad ejus civitatis plebem. Et quidem in ea urbe Proconsulem de Martyrum causis cognovisse certum est. Si quidem beatus Cyprianus paullo ante passionem suam quaesitus, ut illuc ad Proconsulem perduceretur, se abscondit, ne extra civitatem suam, longe a plebe sibi commissa, martyrium suum expleret, ut ipsemet testatur epistola 81. alias 83. qua clero et populo Carthaginensi ultimi secessus sui rationem reddit. Non magis certus

est eorumdem Martyrum numerus, quos plures quam centum et quinquaginta fuisse asseverat Augustinus enarratione in Psalm. 49. Trecentos vero cum Prudentio alii numerant, quos ex omni sexu et aetate gladio animadversos fuisse asserit auctor sermonis 317. Appendicis Augustinianae; quamvis aliter vulgo, scilicet per ignem in calcaria fornace vehementer accensum, martyrium consummasse putentur. Hoc disertis verbis exprimit Prudentius in hymno 13. *περὶ ςεφάνων*, de sancto Cypriano, ubi sanctorum Massae candidae martyrium his versibus eleganter describit:

Fama refert foveam campi in medio patere jussam,
Calce vaporifera summos prope margines refertam.
Saxa recocta vomunt ignem, niveusque pulvis ardet,
Urere tacta potens; et mortifer ex odore flatus.
Appositam memorant aram, fovea stetisse summa,
*Lege sub hac salis aut micam, jecur aut suis * litarent* * porci.
Christicolae, aut mediae sponte irruerent in ima fossae.
Prosiluere alacres cursu rapido simul trecenti.
Gurgite pulvereo mersos liquor aridus voravit,
Praecipitemque globum fundo tenus implicavit imo.
Corpora candor habet, candor vehit ad superna mentes.
CANDIDA MASSA *dehinc dici meruit per omne saeclum.*

Horum Martyrum sollemnitas mense Augusto in Kalendario Carthaginensi notatur, quam posteriora Martyrologia passim ad diem 24. ejusdem mensis referunt.

12. Verum nec intra Africae terminos cohiberi potuit Cypriani erga Martyres affectus. Supersunt adhuc aliquot ejus epistolae, quibus Romanis Martyribus gratulatur, quos etiam aliquando, uti jam diximus, de Martyribus Africanis certiores reddebat, ut vicissim aliquid ab ipsis de Romanis acciperet. Hinc post Fabiani Pontificis martyrium litteras a Clero Romano sibi directas accepit, quibus, ut ipsemet testatur epistola 9. alias 4. *de glorioso* hujus Pontificis *exitu plenissime instructus est.* Nec mirum est ejus Pontificis exitum tam nobili victoria illustratum fuisse, cujus electio divinitus facta fuerat, uti testatur Eusebius lib. 6. Hist. eccl. cap. 22. Cyprianus itaque accepto felicis ejus agonis nuntio, Martyres Romae constitutos epistolis recreavit, eorumque constantiam et perseverantiam in fide pluribus verbis extulit, aequiori sane judicio quam Dodwellus, qui ut Decii mansuetudinem laudaret, istorum beatissimorum Martyrum gloriae detrahere, dissertatione de paucitate Martyrum num. 53. veritus non est ubi etiam asserit MOYSEN carceris potius incommodis, quam nova aliqua judicis saevitia obiisse; quem tamen Cornelius Papa, testis oculatus, in epistola ad Fabium Antiochenum, apud Euseb. lib. 6. cap. 43. refert *egregio et admirando martyrio perfunctum fuisse.* Immo et de Moyse, quasi solus in hac persecutione mortuus fuerit, loquitur Dodwellus: licet Cyprianus alios etiam ante Moysis mortem e saeculo recessisse asserat epistola 37. alias 16. ad eumdem Moysem Maximum et ceteros Confessores data. *Beati,* inquit, *satis, qui ex vobis per haec gloriarum vestigia commeantes, jam de saeculo recesserunt, confectoque itinere virtutis ac fidei, ad complexum et osculum Domini Domino ipso gaudente, venerunt. Sed et vestra non minor gloria* etc. Certe in epistola 28. alias 25. quam paullo ante ad eosdem Confessores scripserat, *consummatorum per tormenta martyriorum* jam meminerat. Porro non imus inficias, inter eos quos passim laudat Cyprianus, alios *Confessores* tantum fuisse, alios vero *Martyres.* Confessores appellabantur, qui coram judicibus interrogati Christum confessi erant; Martyres vero, qui post Christi confessionem, etiam torti in fide perseveraverant. At si isti in tormentis, vel postea ex tormentis animam exhalarent, tunc *Martyres consummati,* sive *coronati* dicebantur. De his omnibus videsis Baronium in notis ad Martyrol. Rom. die 2. Januarii.

Martyres Romani.

13. Decii persecutionem brevi subsecuta est alia ab Imperatore Gallo excitata. De ea visionibus crebris et assiduis ostensionibus a Deo certior

Visiones.

factus Cyprianus, non plebem solum sibi commissam, sed etiam alios Africanae ecclesiae fideles ad eam fortiter perferendam adhortatus est: qua de re exstat ejus epistola ad plebem Thibari consistentem, quae est novae editionis 58. vet. 56. De eadem persecutione Cornelium Papam monet epist. 57. alias 54. et quidem in ea martyrium finivit Cornelius; quod *martyrium egregium* fuisse ex Eulogii Episcopi Alexandrini libro sexto observat Photius in Biblioth. cod. ultimo. Ejusdem gloriosam confessionem laudat Cyprianus epist. 60. alias 57. mortem vero epistola sequenti, qua Lucio in Cornelii locum substituto, de reditu ab exsilio gratulatur. Sed cum ipse quoque Lucius paullo post Martyr occubuisset, utriusque memoriam commendavit Stephano eorum successori epist. 68. alias 67. his verbis: *Servandus est enim antecessorum nostrorum beatorum Martyrum Cornelii et Lucii honor gloriosus, quorum memoriam cum nos honoremus, multo magis tu, frater carissime, honorificare et servare gravitate et auctoritate tua debes, qui vicarius et successor eorum factus es.*

Cyprianus in Ecclesiae unitate consummat martyrium.

14. Post tot vero Martyres quos ad caelos praemiserat Cyprianus, et ipse tandem glorioso martyrio coronatus est. *Praecesserant,* inquit Augustinus serm. 309. *Cyprianum multi Martyres, quos flagrantissimis exhortationibus suis ad vincendum diabolum accenderat: et erat utique justum, ut quos veridicus loquendo praemiserat, patiendo intrepidus sequeretur.* Id contigit anno CCLVIII. adstante omni civitatis suae populo, ut ipse semper exoptarat, et quidem in unitate Ecclesiae catholicae, quod pluribus in locis asserit et probat idem Augustinus. Quamvis enim nonnulli arbitrati fuerint eum a Stephano Papa *abstentum* fuisse; nemo tamen, ut mihi quidem videtur, inficiari potest quin post hujus pontificis obitum pax Ecclesiae fuerit restituta. Id innuit Pontius Vitae Cypriani num. 14. ubi Xystum Stephani successorem, *bonum et pacificum Sacerdotem* appellat: et ipse quidem Cyprianus epist. 80. alias 82. quam paullo ante obitum scripsit, Successum monet de ejusdem Xysti Pontificis passione, aitque a nuntiis quos Romam ut exploratam veritatem haberet miserat, de gravissima persecutione et Papae martyrio se factum fuisse certiorem, quae sane omnia probant, inter utramque Ecclesiam, id est Romanam et Africanam, tunc magnam necessitudinem intercessisse. Idem diserte testatur Pacianus Barcinonensis antistes, qui aureis his verbis beati Cypriani mortem laudat, epist. 2. ad Sympronianum. *Cyprianus in concordia omnium, in pace communi, in Confessorum grege passus est; et saepe confessus, iteratis persecutionibus, et multa laceratione vexatus, et novissime salutari calice propinatus est.* Eum passim a Novatianorum calumnia vindicat, asseritque epistola 1. quod *Sacerdotes per totum orbem terrarum cum Cypriano pax una solidarit.* Eumdem *sanctae memoriae virum appellat* Hilarius Pictavorum antistes in Commentariis in Matthaeum cap. 5. ubi ejusdem beati Martyris de Oratione dominica opusculum laudat.

15. Aliud argumentum suggerit nobis Augustinus serm. 312. ubi Cypriani nominis celebritatem unitatis vinculo, quod cum Ecclesia catholica servavit, attribuere non veretur. *Merito*, inquit, *in Ecclesia catholica tanti honoris celsitudinem meruit, cujus concordissimum vinculum tanta humilitate servavit.* Et vero quis sibi persuadeat, Cyprianum extra Ecclesiae communionem defunctum, ita nihilominus paullo post illustrem fuisse, ut ejus memoria ab omnibus omnino orbis Christiani ecclesiis celebraretur? Id quippe testatur Gregorius Nazianzenus oratione 18. tom. 1. ubi haec habet: *Neque enim Carthaginensi tantum Ecclesiae, nec Africae, ab eo, et propter eum etiam nunc clarae et celebri, praeficitur, verum etiam occiduis omnibus regionibus, ac prope etiam orientali omni, atque australi, et septentrionali orae, quocumque illius fama et admiratio pervagata est. Sic Cyprianus noster efficitur.* Testatur deinde ejusdem Martyris festum tunc in Ecclesia orientali celebratum fuisse: quod et in antiquis omnibus Ecclesiae occidentalis Liturgiis occurrit. In Romanae Canone *Cypriani* nomen inter alios Martyres semper recitatum fuit, quod sane maximum est argumentum, hunc beatum Ponti-

Memoria Cypriani ubique celebris.

ficem in ejus ecclesiae communione defunctum fuisse. Quin et ipsius festum prioribus saeculis Romae celebratum fuisse certum est ex Kalendario Bucheriano, ubi XVIII. Kal. Octobris haec habentur: *Cypriani Africae. Romae celebratur in Callisti.* Per totam vero Italiam ejusdem sancti Martyris festum celeberrimum fuisse testantur sanctus Petrus Chrysologus serm. 129. S. Maximus Taurinensis jam laudatus, et Rex Athalaricus epist. ad Severum, ultima scilicet lib. 8. Variarum Cassiodori. In Gallia ab ejus festo sequentes in Adventum Dominicae numerabantur. Vide Liturgiam Gallic. lib. 3. Non minus Hispani eum colebant, ut ex Prudentii hymno 13. περὶ ςεφάνων, qui de eo inscribitur, certum est; tum ex hymno 11. ubi inter *solemnes dies* festum *Cypriani* recensetur, tum denique ex Mozarabum Missali et Breviario. *Nec immerito,* inquit Maximus Taurinensis homil. 2. *tanto cum honore, Cypriani nominis memoria per amplissima mundi spatia celebratur, quia per universum orbem, ad firmamentum fidei nostrae, et passio ejus et doctrina profecit.* Hinc nil mirum, ejus auctoritatem in synodo generali Ephesina aliisque conciliis laudatam fuisse.

16. Sic ubique terrarum illustris ab initio fuit Cypriani memoria cum ob ejus passionis celebritatem, tum ob doctrinae eminentiam. Haec in eo adhuc in vivis agente mirabantur fideles; cujus rei testes locupletissimos habemus Nemesianum, Dativum, Felicem, et Victorem Martyres in epistola jam laudata inter Cyprianicas novae edit. 77. ubi sic illi loquuntur: *Quaecumque bona in multis libris tuis intulisti, nescius ipsum te nobis designasti. Et enim omnibus in tractatu major, in sermone facundior, in consilio sapientior, in patientia simplicior, in operibus largior, in abstinentia sanctior, in obsequio humilior, et in actu bono innocentior.* Non minus ejus epistolae laudantur in epistola sequenti, quae Lucii est et aliorum Martyrum: *Te nobis*, inquiunt, *tuis litteris repraesentasti, ut pectus tuum lucidum et candidum* etc. *Tuis enim vocibus, et quae in nobis minus instructa erant exornasti, et confirmasti ad sustentationem earumdem passionum quas patienter ferimus, securi de praemio caelesti, et de corona martyrii, et de regno Dei ex prophetia quam litteris tuis Spiritu sancto plenus spopondisti.* Vide et epistolam subsequentem Felicis, Jaderi, Poliani, et ceterorum Martyrum in Metallo Siguense commorantium, ubi se beati Cypriani epistolis *confortatos ac corroboratos* esse profitentur. Sed jam de ejus sancti viri scriptis plura diximus num. 7.

17. Duplicem basilicam sub nomine Cypriani prope Carthaginem aedificatam fuisse testis est Victor Vitensis lib. 1. de persecutione Vandalica: **Ejus basilica.** unam quidem ubi sanguinem fudit; alteram vero ubi sacrum ejus corpus sepultum est, in loco scilicet qui *Mappalia* vocabatur. In priori erat celebris illa *mensa*, ad quam toties Augustinus sermonem ad populum habuit. De qua sic loquitur serm. 310. *In eodem loco mensa Deo constructa: et tamen mensa dicitur Cypriani, non quia ubi umquam Cyprianus est epulatus, sed quia ibi est immolatus: et quia ipsa immolatione sua paravit hanc mensam, non in qua pascat, sive pascatur, sed in qua sacrificium Deo, cui et ipse oblatus est, offeratur.* Alteram autem basilicam, in Decimo scilicet sitam, quam Vandali violarant, miro modo Catholicis restitutam fuisse sub Justiniani imperio refert Procopius lib. 2. de bello Vandalico. De alterutra loquitur Gregorius Turon. lib. 1. de gloria Martyrum cap. 94. in qua refert analogium exstitisse miro modo fabricatum. *In memoria*, id est sacello, *sancti Cypriani* flendo et orando transegit beata Monica eam noctem, qua Augustinus navim conscendit ut ex Africa in Italiam transfretaret, ex ipsius Confessionum lib. 5. cap. 80. Sacrum vero ejusdem Martyris corpus, quod, devastata a barbaris Africa, incultum prorsus jacebat, a rege Persarum Aarone **Reliquiae.** Caroli Magni Imperatoris Legati per Africam transeuntes obtinuere: quod Arelate primo, ac deinde Lugduni depositum, tandem in monasterium novum Compendii in suo palatio constructum transferri curavit Carolus Calvus Imperator; ut narrat Ado Viennensis in Martyrologio vulgato. Idem confirmant

multa vetera, et quidem sincera ejusdem loci instrumenta. Videsis ea de re Merlotum tomo 1. Metropol. Remensis lib. 3. cap. 33. Cypriani festum celebrant omnia Martyrologia aliique libri ecclesiastici XVIII. Kalendas Octobris, quo etiam die in vetustissimis Kalendariis, Romano scilicet, ut diximus, a Bucherio edito, et Carthaginensi Mabilloniano ejus nomen inscriptum est.

VITA ET PASSIO

Anno Christi 258.

SANCTI CAECILII CYPRIANI

EPISCOPI CARTHAGINENSIS ET MARTYRIS

per PONTIUM ejus diaconum scripta.

Ex codd. mss. et editis.

Acta Martyrum diligenter olim scripta.

I. Cyprianus religiosus antistes ac testis Dei gloriosus, tametsi multa conscripsit, per quae memoria digni nominis supervivat; etsi eloquentiae ejus ac Dei gratiae larga foecunditas ita se copia et ubertate sermonis extendit, ut usque in finem mundi fortasse non taceat, tamen quia operibus ejus ac meritis etiam haec praerogativa debetur [1], ut exemplum suum in litteras digeratur, placuit summatim pauca conscribere: non quod aliquem vel [2] gentilium lateat tanti viri vita, sed ut ad posteros quoque nostros, incomparabile et grande documentum in immortalem memoriam porrigatur. Certe durum erat, ut cum majores nostri, plebejis et catechumenis martyrium consecutis tantum honoris pro martyrii ipsius veneratione dederint, ut de passionibus eorum multa, aut, prope dixerim, paene cuncta conscripserint [3], ut ad nostram quoque notitiam qui nondum nati fuimus pervenirent; Cypriani tanti Sacerdotis et tanti Martyris passio praeteriretur, qui et sine martyrio habuit quae doceret; et [4] quae dum vixit gesserit, non paterent, quae quidem tanta, atque tam magna et mira sunt, ut magnitudinis contemplatione deterrear, ac imparem me esse confitear ad proferendum digne pro meritorum honore sermonem, nec posse sic prosequi facta tam grandia, ut quanta sunt, tanta videantur: nisi quod numerositas gloriarum [5] sibimet ipsa sufficiens, alieno praeconio non eget. Accedit ad cumulum, quod et vos de eo multum, aut, si fieri potest, totum desideratis audire, concupiscentes ardore flagranti vel facta ejus cognoscere, etsi interim viva verba tacuerunt. In qua parte si dixero nos opibus facundiae defici, minus dico. Facundia enim ipsa deficit [6] digna facultate, quae desiderium vestrum pleno spiritu satiet. Ita utrimque graviter urgemur: siquidem ille nos virtutibus suis onerat, vos nos precibus [7] fatigatis.

Pontius quae a Cypriano post baptismum facta sunt scribit.

II. Unde igitur incipiam? unde exordium bonorum ejus aggrediar, nisi a principio fidei, et nativitate caelesti? Siquidem hominis Dei facta non debent aliunde numerari, nisi ex quo Deo natus est. Fuerint licet studia, et bonae artes devotum pectus imbuerint; tamen illa praetereo. Nondum enim ad utilitatem nisi saeculi pertinebant. Postquam et sacras litteras

1) Cod. Bodl. 3. et Sur. *et ad exemplum sui litteris dirigatur.* Id autem deest in cod. Fossat. et in edit. Manutii.

2) Voculam *vel* ex codd. Fossat. et Floriac. restituimus, quae videtur ad emphasim necessaria.

3) Videtur designare Acta SS. Perpetuae etc. quae supra edidimus pag. 92. Ceterum *multa quidem aut paene cuncta* de istis Martyribus *scripta* fuisse dicit Pontius. Sed is locus non ita interpretandus est, quasi omnium omnino Martyrum Acta tempore Pontii conscripta fuissent, quem tamen locum sic intellexit Henricus Dodwellus Dissert. Cyprian. XI. num. 3.

4) Id deest in cod. Fossat.

5) Codd. Bodl. 1. Fossat. et Floriac. *gloriosa.*

6) C. Floriac. *deficitur.*

7) Codd. Fossat. et Floriac. cum Manutio, *auribus.*

didicit, et mundi nube discussa, in lucem sapientiae spiritalis emersit, si quibus ejus interfui, si qua de antiquioribus [8] ejus operibus comperi, dicam: hanc tamen petens veniam, ut quidquid minus dixero, (minus enim dicam necesse est) ignorantiae meae potius, quam illius gloriae derogetur. Inter fidei suae prima rudimenta nihil aliud credidit Deo dignum, quam si continentiam tueretur. Tunc enim posse idoneum fieri pectus et sensum ad plenam veri capacitatem pervenire [9], si concupiscentiam carnis robusto atque integro sanctimoniae vigore [10] calcaret. Quis umquam tanti miraculi meminit? Nondum secunda nativitas novum hominem splendore toto divinae lucis oculaverat [11], et jam veteres ac pristinas tenebras sola lucis paratura vincebat. Deinde, quod majus est, cum de lectione divina quaedam jam non pro conditione novitatis, sed pro fidei festinatione didicisset; statim rapuit quod invenit promerendo Deo profuturum. Distractis rebus suis ad indigentiam pauperum sustentandam, tota praedia pretio [12] dispensans, duo bona simul junxit, ut et ambitionem saeculi sperneret, qua perniciosus nihil est: et misericordiam, quam Deus etiam sacrificiis suis praetulit, quam nec ille qui legis omnia mandata servasse se dixerat, fecit, impleret: et praepropera velocitate pietatis, paene ante coepit perfectus esse quam disceret. Quis oro de veteribus hoc fecit? quis de antiquissimis in fide senibus, quorum mentes et aures per plurimos annos divina verba pulsaverant, tale aliquid impendit, quale adhuc rudis fidei homo, et cui nondum forsitan crederetur [13], supergressus vetustatis aetatem, gloriosis et admirandis operibus perpetravit? Nemo metit statim ut sevit: nemo vindemiam de novellis scrobibus expressit: nemo adhuc umquam de noviter plantatis arbusculis matura poma quaesivit. In illo omnia incredibilia [14] cucurrerunt. Praevenit, si potest dici (res enim fidem non capit) praevenit, inquam, tritura sementem, vindemia palmitem, poma radicem.

Continentia necessaria. — **Aliae Cypriani virtutes.** — *Matth.* 19.

III. Ajunt Apostoli litterae, debere neophytos praeteriri, ne stupore gentilitatis nondum fundatis sensibus adhaerente, aliquid in Deum novitas inerudita peccaret. Ille fuit primus, et, puto, solus, exemplo, plus fide posse quam tempore promoveri. Sed et si in Apostolorum Actis Eunuchus ille describitur, quia toto corde crediderat, a Philippo statim tinctus; non est similis comparatio. Ille enim et Judaeus erat, et de templo Domini veniens, prophetam legebat Isaiam et sperabat in Christo, etsi nondum eum venisse crediderat: hic de imperitis gentibus veniens, tam matura coepit fide, quanta pauci fortasse perfecerunt. Mora denique circa Dei gratiam nulla, nulla dilatio. Parum dixi: presbyterium et [15] sacerdotium statim accepit. Quis enim non omnes honorum gradus crederet tali mente credenti? Multa sunt quae adhuc plebejus, multa quae jam presbyter fecit, multa quae ad veterum exempla justorum, imitatione consimili prosecutus, promerendo Dominum totius religionis obsequio praestitit. Nam et sermo illi de hoc fuerat usitatus, ut si quem praedicatum Dei laudatione legisset, suaderet inquiri propter quae facta Deo placuisset. Si Job Dei testimonio gloriosus, dictus est verus Dei cultor, et cui in terris nemo compararetur; faciendum docebat ille, quidquid Job ante fecisset: ut dum et nos paria facimus, simile in nos Dei testimonium provocemus. Contemtis ille dispendiis rei familiaris, in tantum exercitata virtute profecit, ut nec pietatis temporalia damna sentiret. Non illum penuria, non dolor fregit, non uxoris suadela [16] deflexit,

1. *Tim.* 3. **Ad ecclesiastica munia cito promovetur.** — *Act.* 8. — *Job.* 1.

8) Iidem codd. et Sur. *Si qua de antiquioribus comperi,* et quidem, ut mihi videtur, rectius.

9) In cod. Fossat. et Manut. deest, *pervenire.*

10) Codd. Bodl. 1. Fossat. et Floriac. *tenore.*

11) Bodl. 1. *Luci induerat.*

12) In codd. Fossat. et Floriac. deest, *pretio;* fortassis pro *praedia* reponendum *pretia,* ut habet Manutius, facili litterae permutatione.

13) Vix quippe sibi persuadere poterant tam ethnici quam ipsi fideles, Cyprianum Christianam religionem amplexum fuisse.

14) C. Floriac. *increduliter.*

15) Codd. Fossat. et Floriac. *Presbyterium vel Sacerdotium,* sed eodem sensu.

16) Ex hoc loco deduxerat editor Anglus, Cyprianum uxorem habuisse: sed re

non proprii corporis dira poena concussit. Permansit in suis sedibus fixa virtus, et altis radicibus fundata devotio nullo diaboli tentantis impetu cessit: quominus [17] Deum suum fide grata, etiam inter adversa benediceret. Domus ejus patuit cuicumque venienti. Nulla vidua reversa est sinu vacuo; nullus indigens lumine, non illo comite directus est: nullus debilis gressu, non illo bajulo vectus est: nullus nudus auxilio de potentioris manu, non illo tutore protectus est. Haec debent facere, dicebat, qui Deo placere desiderant. Et sic per bonorum omnium documenta decurrens, dum meliores semper imitatur, etiam ipse se fecit imitandum.

Cyprianus a Caecilio ad fidem adductus.

IV. Erat sane illi etiam de nobis contubernium viri justi et laudabilis memoriae Caecilii [18], et aetate tunc et honore presbyteri, qui eum ad agnitionem verae divinitatis a saeculari errore correxerat. Hunc toto honore, atque omni observantia diligebat, obsequenti veneratione suspiciens, non jam ut amicum animae coaequalem, sed tamquam novae vitae parentem. Denique ille demulsus ejus obsequiis, in tantum dilectionis immensae merito provocatus est, ut de saeculo excedens, arcessitione jam proxima commendaret illi conjugem [19] ac liberos suos, ut quem fecerat de sectae communione participem, postmodum faceret pietatis heredem.

Neophytus Episcopus eligitur.

V. Longum est ire per singula: cuncta [20] ejus facta onerosum est enumerare. Ad probationem bonorum operum, solum hoc arbitror satis esse, quod judicio Dei et plebis favore, ad officium sacerdotii et episcopatus gradum adhuc Neophytus, et, ut putabatur, novellus electus est. Quamvis in primis fidei suae adhuc diebus, et rudi vitae spiritalis aetate, sic generosa indoles reluceret, ut etsi nondum officii, spei tamen fulgore resplendens, imminentis sacerdotii totam fiduciam polliceretur. Non praeteribo etiam illud eximium, quemadmodum cum in dilectionem ejus et honorem totus populus adspirante Domino prosiliret, humiliter ille secessit, antiquioribus cedens, et indignum se titulo tanti honoris existimans, ut dignus magis fieret. Magis enim dignus efficitur, qui quod meretur excusat. Quo tunc ardore plebs aestuans fluctuabat, spiritali desiderio concupiscens, ut exitus docuit, non tantum Episcopum; in eo enim quem tunc latenti [21] divinitatis praesagio taliter flagitabat, non solummodo Sacerdotem, sed et futurum etiam Martyrem requirebat. Obsederat fores domus copiosa fraternitas, et per omnes aditus sollicita caritas circuibat. Potuisset fortasse tunc illi Apostolicum illud evenire, quod voluit, ut per fenestram deponeretur; si [22] cum Apostolo etiam ordinationis honore similaretur [23]. Erat videre ceteros omnes suspenso et [24] anxio spiritu exspectare venturum, cum gaudio nimio excipere venientem. Invitus dico; sed dicam necesse est. Quidam illi restiterunt [25],

attentius perspecta advertit, hic Pontium de Jobo, non de Cypriano loqui, ut ipse lectorem monet in emendandis. In eumdem scopulum impegerat R. P. Ant. Pagi ad ann. 248. quod erratum vir haud minus sincerus quam eruditus in altera editione pariter correxit.

17) Ed. *quoniam.*

18) Codd. Fossat. et Floriac. *Caeciliani.* Ab eo, testatur Hieronymus in Catalogo, sanctus Cyprianus Caecilii nomen accepit. Ejus festum in Martyrol. Romano die 3. Junii recolitur.

19) Antequam scilicet sacerdotio initiaretur, nisi si haec tutela amica tantum commendatio est. Nam alias vetitum erat, ne clericis tutela commendaretur, ut ex ipso Cypriano certum est, qui in epistola 1. novae editionis Pamel. 66. vetat, ne pro Victore qui Geminium Faustinum presbyterum moriens tutorem constituerat, *fiat oblatio, aut deprecatio aliqua nomine ejus in Ecclesia frequentetur.* Id enim, inquit, *ab antecessoribus Episcopis* constitutum fuerat, *ut si quis frater excedens ad tutelam vel curam clericum nominaret, non offerretur pro eo, nec sacrificium pro dormitione ejus celebraretur.* Porro mirum est Baronium ad ann. 250. hunc locum sic intellexisse, quasi Cyprianus moriens Caecilio conjugem ac liberos commendarit: cum e contrario id fecerit Caecilius. Vide Pagium loco quem modo laudabamus.

20) Oxon. *Sancta.*

21) Sic codd. Fossat. et Floriac. al. *latentem.*

22) C. Floriac. *Si tamen cum.*

23) Sic Fossat. sed Floriac. cum editis, *similiaret.*

24) Edit. Angl. *suspensos anxio.*

25) Felicissimus scilicet, schismatis antesignanus cum aliis, quos Caldonius et alii Cypriani absentis *Vicarii* excommuni-

etiam ut vinceret, quibus tamen quanta lenitate, quam patienter, quam benevolenter indulsit, quam clementer ignovit, amicissimos eos postmodum, et inter necessarios computans, mirantibus multis. Cui enim posset non esse miraculo, tam memoriosae mentis oblivio?

Ejus mores.

VI. Exinde quemadmodum se gesserit, quis referre sufficiat? quae illi pietas? qui vigor? misericordia quanta? quanta censura? Tantum sanctitatis et gratiae ex ore ejus lucebat, ut confunderet intuentium mentes. Gravis vultus et laetus; nec severitas tristis, nec comitas nimia; sed admixta utrimque temperies: ut esset ambigere, vereri plus an diligi mereretur, nisi quod et vereri, et diligi merebatur. Sed nec cultus fuit dispar a vultu, temperatus et ipse de medio. Non illum superbia saecularis inflaverat, nec tamen prorsus affectata penuria sordidarat: quia et hoc vestitus genus a jactantia minus non est, quam [26] ostentata taliter ambitiosa frugalitas. Quid autem circa pauperes Episcopus faceret, quos catechumenus [27] diligebat? Viderint pietatis Antistites, seu quos ad officium boni operis instruxit ipsius ordinis disciplina, seu quos sacramenti religio communis ad obsequium exhibendae dilectionis artavit. Cyprianum de suo talem accepit cathedra, non fecit.

Proscribitur.

VII. Statim denique pro talibus meritis etiam proscriptionis gloriam consecutus est. Nec enim aliud oportebat, quam ut eum, qui intra secretam conscientiae latebram religionis et fidei toto honore florebat, etiam publice celebrata gentilium fama titularet. Potuisset quidem tunc pro velocitate qua semper omnia consecutus est, etiam martyrii circa eum debita corona properare; maxime cum et suffragiis saepe repetitis ad leonem postularetur [28]: nisi per omnes ordines gloriarum transeundum illi esset, et sic ad summa veniendum: et nisi imminens [29] ruina ope tam foecundi pectoris indigeret. Finge enim tunc illum martyrii dignatione translatum. Quis emolumentum gratiae per fidem proficientis ostenderet? Quis virgines ad congruentem pudicitiae disciplinam et habitum sanctimonia dignum, velut frenis quibusdam lectionis [30] dominicae coerceret? Quis doceret poenitentiam lapsos, veritatem haereticos, schismaticos unitatem, filios Dei pacem, et Evangelicae precis legem? Per quem gentiles blasphemi repercussis in se iis quae nobis ingerunt, vincerentur? A quo Christiani mollioris affectus circa amissionem suorum, aut, quod magis est, fidei parvioris consolarentur spe futurorum? Unde sic misericordiam, unde patientiam disceremus? Quis livorem de venenata invidiae malignitate venientem, dulcedine remedii salutaris inhiberet? Quis Martyres tantos exhortatione divini sermonis erigeret? quis denique tot Confessores, frontium notatarum secunda inscriptione signatos, et ad exemplum martyrii superstites reservatos, incentivo tubae caelestis animaret? Bene, bene tunc, et vere spiritaliter contigit, quod vir necessarius, tam multis et tam bonis rebus, a martyrii consummatione dilatus est. Vultis scire secessum illum non fuisse formidinem? ut nihil aliud excusem, ipse postmodum passus est, quam passionem utique ex more vitaret, si et ante vitasset. Fuit vere [31] formido illa, sed justa: formido quae Dominum timeret offendere: formido quae praeceptis Dei mallet obsequi, quam sic coronari. Dicata enim in omnibus Deo mens, et sic [32] divinis admonitionibus mancipata, credidit se nisi Domino latebram tunc jubenti paruisset, etiam ipsa passione peccare.

Secessus Ecclesiae non sibi utilis.

carunt; epist. 42. Pamel. 39. Vide et epist. 41. Pamel. 38.

26) Fossat. *Quod ostentat aliter ambitiosa frugalitas.* Sic etiam Floriac. nisi quod pro *frugalitas* habet *fragilitas.*

27) Statim post fidem susceptam res suas ad pauperum indigentiam sublevandam distraxisse notavit Pontius, supra num. 2.

28) Id ipsum testatur Cyprianus epist. edit. Pamelii 55. Anglic. vero 59. ad Cornelium Papam. Proscriptionis vero meminit epist. 66. alias 69. ad Pupianum.

29) Cod. Fossat. et Bodl. 1. *imminentes ruinae . . indigerent.*

30) Cod. Fossat. *dilectionis.* Hic libros a Cypriano scriptos designat Pontius. Secessus sui apologiam ipsemet scripsit ad Romanos epistol. 20. alias 15.

31) Oxon. *vero.*

32) Oxon. *fides.*

VIII. Puto denique etiamnunc aliqua de dilationis utilitate disserenda [33], tametsi jamdudum pauca perstrinximus. Per [34] haec enim quae videntur postmodum subsecuta, ut sequitur, probemus, secessum illum non hominis pusillanimitate conceptum, sed, sicuti est, vere fuisse divinum. Vastaverat Dei populum persecutionis infestae insolens atque acerba grassatio: et quia omnes decipere una fraude non poterat artifex hostis, quacumque miles incautus prodiderat latus nudum, dispari genere saeviendi, singulos diversa strage dejecerat. Debebat esse qui posset saucios homines, et varia expugnantis inimici arte jaculatos, adhibita medicinae caelestis medela pro qualitate vulneris, vel secare interim, vel fovere. Servatus est vir ingenii, praeter cetera, etiam spiritaliter temperati; qui inter resultantes collidentium schismatum fluctus, Ecclesiae inter medium [35], librato limite gubernaret. Nonne haec, oro, consilia divina sunt? Hoc fieri sine Deo potuit? Viderint qui putant posse fortuito ista contingere. Ecclesia illis [36] clara voce respondet, dicens: Ego sine Dei nutu necessarios reservari non admitto, non credo.

Ob persecutiones.

IX. Percurramus tamen cetera, si videtur. Erupit postmodum lues dira, et detestabilis morbi vastitas nimia, innumeros per diem populos a sua quemque sede abrupto impetu rapiens, continuatas per ordinem domos vulgi trementis invasit. Horrere omnes, fugere [37], vitare contagium: exponere suos impie: quasi cum illo peste morituro [38], etiam mortem ipsam aliquis posset excludere. Jacebant interim in tota civitate, non jam corpora, sed cadavera plurimorum, et misericordiam in se transeuntium contemplatione sortis mutuae flagitabant. Nemo respexit aliud [39] praeterquam lucra crudelia. Nemo similis eventus recordatione trepidavit: nemo fecit alteri, quod pati [40] voluit. Quid inter haec egerit Christi et Dei Pontifex, qui Pontifices mundi hujus tanto plus pietate, quanto religionis veritate praecesserat, scelus est praeterire. Aggregatam primo in loco uno plebem de misericordiae bonis instituit [41], docens divinae lectionis exemplis, quantum ad promerendum Deum prosint officia pietatis. Tunc deinde subjungit non esse mirabile, si nostros tantum debito caritatis obsequio foveremus: eum perfectum posse fieri qui plus [42] aliquid publicano vel ethnico fecerit: qui malum bono vincens, et divinae clementiae instar exercens, inimicos quoque dilexerit: qui pro persequentium se salute, sicuti Dominus monet, et hortatur, orarit. Oriri Deus facit jugiter solem suum, et pluvias subinde nutriendis seminibus impertit; exhibens cuncta ista, non suis tantum, sed etiam alienis; et qui se Dei etiam filium esse profitetur, cur non exemplum patris imitatur? Respondere, inquit, nos decet natalibus nostris, et quos renatos per Deum constat, degeneres esse non congruit; sed probari potius in sobole traducem boni patris aemulatione bonitatis.

Ob lucem.

Ethnicis etiam benefaciendum.

X. Multa alia, et quidem magna praetereo, quae temperandi voluminis ratio non patitur prolixiore sermone replicari: de quibus hoc tantum dixisse satis est. Quod si illa gentiles pro rostris [43] audire potuissent, forsitan statim crederent. Quid Christiana plebs faceret, cui de fide nomen est? Distributa sunt ergo continuo pro qualitate hominum atque ordinum ministeria. Multi qui angustia paupertatis beneficia sumtus exhibere non poterant, plus sumtibus exhibebant; compensantes proprio labore mercedem divitiis omnibus cariorem. Et quis non sub tanto doctore properaret inveniri in

33) Bodl. 1. cod. Fossat. et Morel. *dicenda.*

34) Codd. Fossat. et Floriac. *Dum enim quae videntur postmodum subsecuta sentiamus, sequitur ut probemus secessum* etc.

35) Flor. *inter medium.*

36) Fossat. *ecclesia illius.*

37) Codd. Fossat. et Floriac. *flere.*

38) Fossat. *quasi cum illa peste morituros.* Haec pestis sub Gallo imperatore contigit.

39) Flor. *illud.*

40) Surius et Editio Oxon. *quod sibi fieri voluit.*

41) Cod. Floriac. *instruit et docet.*

42) Fossat. *boni.*

43) A rostris Romanis nomen datum locis e quibus concio habebatur ad populum.

parte aliqua talis militiae, per quam placeret et Deo Patri, et judici Christo, et tam bono interim Sacerdoti? Fiebat itaque exuberantium operum largitate, quod bonum est apud omnes, non ad solos domesticos fidei. Fiebat *Gal.* plus aliquid quam de Tobiae incomparabili pietate signatum est. Ignoscat 6, 10. ille, et ignoscat iterum, et frequenter ignoscat; aut, ut verius dixerim, merito concedat, tametsi ante Christum plurimum licuit, plus aliquid licuisse post Christum: cujus temporibus plenitudo debetur. Necatos ille a rege et *Tob.* 2. projectos sui tantum generis colligebat.

XI. His tam bonis et tam piis actibus supervenit exsilium [44]. Hanc enim vicem semper repraesentat impietas, ut melioribus pejora restituat. Et quid Sacerdos Dei Proconsule interrogante responderit, sunt Acta [45] quae referant. Excluditur interim e civitate ille, qui fecerat boni aliquid pro civi- **Exsulat.** tatis salute; ille qui laboraverat ne viventium oculi paterentur infernae sedis horrorem; ille inquam, qui excubiis pietatis invigilans, pro nefas! ingrata bonitate providerat, ne omnibus tetram civitatis faciem relinquentibus, multos exsules deserta respublica, ac destituta patria sentiret. Sed viderit saeculum, cui inter poenas exsilium computatur. Illis [46] patria nimis cara, et commune nomen est cum parentibus: nos et parentes ipsos, si contra Dominum suaserint, abhorremus. Illis extra civitatem suam vivere gravis poena est: Christiano totus hic mundus una domus est. Unde licet in abditum et abstrusum locum fuerit relegatus; admixtus Dei sui rebus, exsilium non potest computare. Adde quod Deo integre serviens, etiam propria in civitate peregrinus est. Dum enim se carnalibus desideriis continentia sancti Spiritus abstinet, conversationem prioris hominis exponens; etiam inter cives suos, aut, prope dixerim, inter parentes ipsos, vitae terrestris alienus est. Accedit quod etsi haec alias poena posset videri, in hujusmodi tamen causis atque sententiis, quas ad probandae virtutis experimenta perpetimur, non est poena, quia gloria est. Sed esto sane, nobis poena non sit exsilium. Illis ultimum crimen et pessimum nefas etiam ipsorum conscientia testis adscribat, qui possunt innocentibus irrogare quod putant poenam. Nolo nunc describere loci gratiam, et deliciarum omnium paraturam interim transeo. Fingamus locum illum situ sordidum, squalidum visu non salubres aquas habentem, non amoenitatem viroris, non viciniam litoris; sed rupes vastas silvarum inter inhospitas fauces desertae admodum solitudinis, avia mundi parte summotum. Posset licet talis locus habere nomen exsilii, quo Cyprianus sacerdos Dei venerat; cui si hominum ministeria deficerent, vel alites ut Heliae, vel ut Danieli angeli ministrarent. Absit, absit ut credat aliquis cuilibet minimo, dummodo in confessione nominis constituto aliquid defuturum. Tantum abest ut Dei Pontifex ille, qui misericordiae semper rebus institerat, horum omnium opibus indigeret.

XII. Jam nunc, quod secundo posueram loco, cum gratiarum actione repetamus; provisum esse divinitus etiam pro animo tanti viri apricum et competentem locum, hospitium pro voluntate secretum, et quidquid apponi eis ante promissum est, qui regnum et justitiam Dei quaerunt. Atque ut **Visione** omittam frequentiam visitantium fratrum, ipsorum et inde civium caritatem, **caelesti recreatur.** quae repraesentabat omnia, quibus videbatur esse fraudatus; admirabilem visitationem Dei non praeteribo: qua Antistitem suum sic in exsilio esse voluit de secutura passione securum, ut imminentis martyrii pleniore fiducia, non exsulem tantummodo Curubis [47], sed et Martyrem possideret. Eo enim die quo primum in exsilii loco mansimus; (nam et me inter domesticos comites dignatio caritatis ejus delegerat exsulem voluntarium, quod utinam et

44) Se ob *nominis Christi confessionem relegatum* dicit epist. 76. novae edit. Pamelio 77.

45) Jam diximus Acta primae confessionis etiam vivente Cypriano vulgata fuisse, quae laudant Martyres epist. 77. alias 78.

46) Hunc locum ex codd. Fossat. et Floriac. sic restituimus, cum antea legeretur, *nobis patria minus* etc.

47) Curubis urbs episcopalis provinciae Proconsularis.

in passione licuisset!) Apparuit [48] mihi, inquit, nondum somni quiete sopito, juvenis ultra modum enormis: qui cum me quasi ad praetorium duceret, videbar mihi tribunali sedentis tum Proconsulis admoveri. Is ut in me respexit, adnotare statim coepit in tabula sententiam, quam non sciebam; nihil enim de me solita interrogatione quaesierat. Sed enim juvenis qui a tergo ejus stabat, admodum curiosus legit quidquid fuerat adnotatum. Et quia inde verbis proferre non poterat, nutu declarante monstravit, quid in litteris tabulae illius haberetur. Manu enim expansa et complanata ad spatae modum, ictum solitae animadversionis imitatus: quod volebat intelligi, ad instar liquidi sermonis expressit. Intellexi sententiam passionis futuram. Rogare coepi et petere continuo, ut dilatio mihi vel unius diei prorogaretur, donec res meas [49] legitima ordinatione disponerem. Et cum preces frequenter iterassem, rursus in tabula coeperat nescio quid adnotare. Sensi tamen de vultus serenitate judicis mentem, quasi justa petitione commotam. Sed et ille juvenis, qui jamdudum de passionis indicio gestu potius quam sermone prodiderat; clandestino identidem nutu concessam dilationem, quae ad crastinum petebatur, contortis post invicem digitis significare properavit. Ego quamvis non esset lecta sententia, etsi de gaudio dilationis acceptae laeto admodum corde gauderem; metu tamen interpretationis incertae sic tremebam, ut reliquiae formidinis cor exultans adhuc toto pavore pulsarent.

XIII. Quid hac revelatione manifestius? quid hac dignatione felicius? Ante illi praedicta sunt omnia quaecumque postmodum subsecuta sunt. Nihil de Dei verbis imminutum; nihil de tam sancta promissione mutilatum. Singula denique secundum quod ostensa sunt recognoscite. Dilationem petit crastini, cum de passionis sententia cogitaretur: postulans ut res suas die illo quem impetraverat, ordinaret. Hic dies unus significabat annum, quo ille post visionem acturus in saeculo fuerat. Nam, ut manifestius dicam, eo die post exactum annum coronatus est, quo hoc illi ante annum fuerat ostensum. Diem autem Domini, etsi non annum in divinis litteris legimus, promissioni tamen futurorum debitum illud tempus accipimus. Unde nihil interest, si nunc sub diei significatione solus annus ostensus est: quia illud plenius debet esse quod majus est. Quod vero nutu potius, et non sermone explanatum est; repraesentationi temporis servabatur sermonis expressio. Solet enim tunc verbis quodcumque proferri, quotiens quidquid profertur impletur. Nam et vere nemo cognovit quare hoc ei ostensum fuisset, nisi quia post eodem die quo id viderat, coronatus est. Medio nihilominus tempore imminens passio pro certo ab omnibus sciebatur: passionis tamen dies certus ab iisdem omnibus, quasi ignorantibus, tacebatur. Sane et in Scripturis tale aliquid invenio. Nam Zacharias sacerdos promisso sibi per Angelum filio, quia non crediderat obmutuit; ita ut filii nomen scripturus potius quam relaturus, nutu tabulas postularet. Merito et hic, ubi Dei nuntius passionem Antistitis imminentem nutu potius expressit: et fidem admonuit, et Sacerdotem munivit. Dilationis autem petendae ratio de ordinatione rerum et de voluntatis dispositione veniebat. Quae vero res illi, aut quae voluntas ordinanda, nisi ecclesiastici status? Suprema idcirco accepta dilatio est, ut quidquid circa pauperum fovendorum curam supremo judicio disponendum fuerat, ordinaretur. Et puto propter nihil aliud, immo vero propter hoc tantum, etiam indulgentia ab ipsis qui ejecerant, et qui occisuri erant, admissa est; ut praesens et praesentes pauperes, novissimae dispensationis ex-

Visionis expositio.

Luc. 1, 59.

48) Omnia fere quae sibi aut Ecclesiae contingere debebant, per visiones edocebatur Cyprianus quas saepius declarat. Vide epist. 11. alias 8. epistolam 66. alias 69. etc. In epist. 16. alias 10. praeter visiones refert etiam puerorum ecstases per diem factas. Certe pauca sunt ex antiquioribus et sincerioribus Martyrum Actis, in quibus ejusmodi visiones non habeantur. Vide dissertationem quartam Cyprianicam H. Dodwelli.

49) Supra num. 2. Cyprianus dicitur initio conversionis omnia sua praedia in usus pauperum distraxisse, unde hic locus de suppellectili videtur intelligendus, aut certe de hortis qui ipsi restituti fuerant, infra num. 15. aut denique de rebus ecclesiae, ex num. sequenti.

tremis, et, ut plenius dixerim, totis sumtibus relevaret. Ordinatis ergo tam pie rebus, et sic pro voluntate dispositis; proximabat dies crastinus.

XIV. Jam de Xysto [50] bono et pacifico Sacerdote, ac propterea beatissimo Martyre, ab Urbe nuntius venerat. Sperabatur jamjamque carnifex veniens, qui devota sanctissimae victimae colla percuteret: et sic erant omnes dies illi quotidiana exspectatione moriendi, ut corona posset singulis adscribi. Conveniebant interim plures egregii et clarissimi ordinis et sanguinis, sed et saeculi nobilitate generosi: qui propter amicitiam ejus antiquam, secessum [51] subinde suaderent: et ne parum esset nuda suadela, etiam loca in quae secederet offerebant. Ille vero jam mundum, suspensa ad caelum mente, neglexerat, nec suadelis blandientibus annuebat. Fecisset fortasse tunc etiam quod plurimis et fidelibus petebatur, si et divino imperio juberetur. Sed nec illa sublimis tanti viri gloria sine praeconio transeunda est: quia jam saeculo tumescente, et de fiducia Principum infestationem nominis anhelante; ille servos Dei, prout dabatur occasio, exhortationibus dominicis instruebat, et ad calcandas passiones hujus temporis contemplatione superventurae claritatis animabat. Videlicet tanta illi fuit sacri cupido sermonis, ut optaret sic sibi passionis vota contingere, ut dum de Deo loquitur, in ipso sermonis opere necaretur.

Persecutio imminens.

XV. Et hi erant quotidiani actus destinati ad placentem Deo hostiam Sacerdotis: cum ecce Proconsulis jussu, ad hortos ejus, (ad hortos, inquam, quos inter initia fidei suae venditos, et Dei indulgentia restitutos, pro certo iterum in usus pauperum vendidisset, nisi invidiam de persecutione vitaret) cum militibus suis Princeps [52] repente subitavit, immo, ut verius dixerim, subitasse se credidit. Unde enim posset tamquam improviso impetu mens semper parata subitari? Processit ergo jam certus expungi quod diu fuerat retardatum: processit animo sublimi et erecto, hilaritatem praeferens vultu, et corde virtutem. Sed dilatus in crastinum, ad domum Principis a praetorio revertebatur; cum subito per Carthaginem totam sparsus rumor increbruit, productum esse jam Thascium, quem praeter celebrem gloriosa opinione notitiam, etiam de commemoratione praeclarissimi operis * nemo non noverat. Concurrebant undique versus omnes ad spectaculum, nobis pro devotione fidei gloriosum, gentilibus et dolendum. Receptum eum tamen, et in domo Principis constitutum una nocte continuit custodia delicata [53], ita ut convivae ejus et cari in contubernio ex more fuerimus. Plebs interim tota sollicita ne per noctem aliquid sine conscientia sui fieret, ante fores Principis excubabat. Concessit ei tunc divina bonitas, vere digno, ut Dei populus etiam in Sacerdotis passione [54] vigilaret. Forsitan tamen quaerat aliquis, quae causa fuerit a praetorio revertendi ad Principem? Et volunt hoc, scilicet quidam de suo tunc Proconsulem noluisse. Absit ut in rebus divinitus gestis segnitiem sive fastidium Proconsulis conquerar. Absit ut malum hoc intra conscientiam religiosae mentis admittam; ut de tam beatissimo Martyre ructus [55] hominis judicaret. Sed crastinus dies ille, quem ante annum dignatio divina praedixerat, vere crastinus esse debebat.

Cyprianus comprehenditur.

* scil. *tempore pestis.*

XVI. Illuxit denique dies alius, ille signatus, ille promissus, ille

50) De Xysto egimus supra cum beato Laurentio, et in admonitione ad hanc Vitam, ubi ex hoc loco probavimus communionem inter Romanum Pontificem et Cyprianum saltem post Stephani Papae obitum intercessisse.

51) Aliquot diebus secessit, ne Uticam interficiendus perduceretur. Ad id enim Frumentarii a Proconsule missi fuerant. Unde infra subitasse, id est accelerasse, dicitur Princeps, putans Cyprianum revera effugere velle. Vide epistolam ultimam Oxon. 81. Pamelio 83.

52) De his qui in legionibus *Principales* seu *Principes* dicebantur, vide Vegetium lib. 2. de re militari cap. 7.

53) Id est, libera, et minime dura.

54) Alludit ad Martyrum festa, in quibus vigiliae agebantur.

55) Proverbium. Hunc ructum gallice *caprice* appellaremus.

Coram Proconsule sistitur. divinus: quem si tyrannus ipse differre voluisset, numquam prorsus valeret: dies de conscientia futuri Martyris laetus; et discussis per totum mundi ambitum nubibus, claro sole radiatus. Egressus est domum Principis, sed Christi et Dei Princeps, et agminibus multitudinis mixtae ex omni parte vallatus est. Sic autem comitatui ejus infinitus exercitus adhaerebat, quasi ad expugnandam mortem manu facta veniretur. Eundi autem interfuit transitus stadii. Bene vero et quasi de industria factum, ut et locum congruentis certaminis praeteriret, qui ad coronam justitiae consummato agone currebat. Sed ubi ad praetorium ventum est, nondum procedente Proconsule, secretior locus datus est. Illic cum post iter longum nimio sudore madidatus sederet; (sedile autem erat fortuito linteo [56] tectum, ut et sub ictu passionis episcopatus honore frueretur) quidam ex tesserariis [57] quondam Christianus, res suas obtulit, quasi vellet ille vestimentis suis humidis sicciora mutare: qui videlicet nihil aliud in rebus oblatis ambiebat, quam si proficiscentis ad Deum Martyris sudores jam sanguineos possideret [58]. Cui ille respondit, et dixit: Medelas adhibemus querelis, quae hodie forsitan non erunt. Mirum, si contemsit laborem corpore, qui mortem mente contemserat? Quid plura? Subito Proconsuli nuntiatus est. Producitur, admovetur, interrogatur de suo nomine: se esse respondit; et hactenus verba.

Sententia in eum lata. XVII. Legit itaque de tabula jam sententiam judex quam nuper in visione non legerat; sententiam spiritalem non temere dicendam, sententiam Episcopo tali, et tali teste condignam; sententiam gloriosam, in qua dictus est sectae Signifer [59], et inimicus deorum, et qui suis futurus esset ipse documento, et quod sanguine ejus inciperet disciplina sanciri. Nihil hac sententia plenius, nihil verius. Omnia quippe quae dicta sunt, licet a gentili dicta, divina sunt. Nec mirum utique cum soleant de passione Pontifices [60] prophetare. Signifer fuerat, qui de ferendo signo Christi docebat: inimicus deorum, qui idola destruenda mandabat: documento autem suis fuit, qui multis pari genere secuturis, prior in provincia martyrii primitias dedicavit. Sanciri etiam coepit ejus sanguine disciplina, sed Martyrum; qui doctorem suum imitatione gloriae consimilis aemulati, ipsi quoque disciplinam exempli sui proprio cruore sanxerunt.

Cypriani discipuli Martyres.

XVIII. Et cum exiret praetorii fores, ibat comes militum turba: et ne quid in passione deesset, centuriones et tribuni latus texerant. Ipse autem locus aequalis est, ubi pati contigit, ut arboribus ex omni parte densatis sublime spectaculum praebeat. Sed per enormitatem spatii longioris visu denegato per confusam nimis turbam, personae faventes in ramos arborum repserant; ne vel hoc illi negaretur, ut ad Zacchaei similitudinem de arboribus videretur. Sed jam ligatis per manus suas oculis, moram carnificis urgere tentabat, cujus munus est ferrum; et labente dextera gladium vix trementibus digitis circuibat, donec ad perpetrandam pretiosi viri mortem, clarificationis hora matura, centurionis manum concesso desuper vigore firmatam, permissis tandem viribus expediret. O beatum Ecclesiae populum! qui Episcopo suo tali, et oculis pariter et sensibus, et, quod est amplius, publicata voce compassus est; et, sicut ipso tractante semper audierat, Deo judice coronatus est. Quamvis enim non potuerit evenire quod optabant vota communia [61], ut consortio paris gloriae simul plebs tota pateretur:

Luc. 19, 2.

Gladio percutitur.

56) Linteis Episcoporum sedes cooperiri solebant, ut ex Paciano patet, qui epist. 2. ad Sympronianum Novatiano exprobrat, quod *consecrante nullo linteatam sedem acceperit.* Id etiam videtur innuere Augustin. epist. 23. ad Maximinum Episcopum Donatistam, ubi ait, *nec absidas gradatas, nec cathedras velatas,* cuiquam in Christi, judicio profuturas.

57) Tesserarii, qui tesseras per militum contubernia nuntiant, vel ab excubitoribus exigunt. De his Vegetius lib. 2. de re militari cap. 7. ubi tessera dicitur, *praeceptum Ducis, quo vel ad opus, vel ad bellum movetur exercitus.*

58) Sic aliquas Martyrum reliquias certatim rapere gestiebant Christiani.

59) Confer Acta num. 4.

60) Alludit ad Caïpham, qui de Christi morte nescius prophetavit Johan. 11. vers. 59.

61) Confer Acta num. 5. ubi *Turba fratrum dicebat: Et nos cum ipso decollemur.*

quicumque sub Christi spectantis oculis, et sub auribus Sacerdotis ex animo pati voluit, per idoneum voti sui testem, legationis quodammodo litteras ad Deum misit.

XIX. Sic consummata passione perfectum est, ut Cyprianus qui bonorum omnium fuerat exemplum, etiam sacerdotales coronas in Africa primus imbueret; quia et talis esse post Apostolos prior coeperat. Ex quo enim Carthagini episcopatus ordo numeratur, numquam aliquis, quamvis ex bonis et sacerdotibus, ad passionem venisse memoratur. Licet semper Deo mancipata devotio, dicatis hominibus pro martyrio deputetur; Cyprianus tamen etiam ad perfectam coronam, Domino consummante, profecit: ut in civitate ipsa, in qua taliter vixerat, et in qua prior fecerat multa praeclara, prior etiam sacerdotii caelestis insignia glorioso cruore decoraret. Quid hoc loco faciam? inter gaudium passionis et remanendi dolorem, in partes divisus animus, et angustum nimis pectus affectus duplices onerant. Dolebo quod non comes fuerim? Sed illius victoria triumphanda est. De victoria triumphabo? Sed doleo quod comes non sim [62]. Verum vobis tamen et simpliciter confitendum est, quod et vos scitis, in hac me fuisse sententia. Multum ac nimis multum de gloria ejus exulto; plus tamen doleo quod remansi.

Primus Martyr Episcoporum Carthaginis.

62) Pontii festum recolunt vetera Martyrologia, sicut et hodiernum Romanum, die 8. Martii. Cave tamen ne hunc cum Pontio martyre confundas, qui Philippos imperatores ad fidem Christi adduxisse dicitur, de quo plura apud Bollandianos ad diem 14. Maji. Altare in honorem S. Pontii dedicari curavit S. Rusticula saeculo VII. Abbatissa Arelatensis; ut in ejus vita refert Florentius presbyter. At quisnam fuerit ille Pontius non explicat.

ACTA PROCONSULARIA SANCTI CYPRIANI

EPISCOPI ET MARTYRIS.

Ex codd. editis et mss.

I. Imperatore Valeriano quartum et Gallieno tertium consulibus, tertio Kalendarum Septembrium, Carthagine in secretario, Paternus Proconsul Cypriano Episcopo dixit: Sacratissimi Imperatores Valerianus et Gallienus, litteras ad me dare dignati sunt, quibus praeceperunt eos qui Romanam religionem non colunt, debere Romanas ceremonias recognoscere. Exquisivi [1] ergo de nomine tuo; quid mihi respondes? Cyprianus Episcopus dixit: *Christianus sum, et Episcopus. Nullos alios deos novi, nisi unum et verum Deum, qui fecit caelum et terram, mare, et quae sunt in eis omnia. Huic Deo nos Christiani deservimus: hunc deprecamur diebus ac noctibus, pro nobis et pro omnibus hominibus, et pro incolumitate ipsorum Imperatorum.* Paternus Proconsul dixit: In hac ergo voluntate perseveras? Cyprianus Episcopus respondit: *Bona voluntas, quae Deum novit, immutari non potest.* Paternus Proconsul dixit: Poteris ergo secundum praeceptum Valeriani et Gallieni, exsul ad urbem Curubitanam proficisci? Cyprianus Episcopus dixit: *Proficiscor.* Paternus Proconsul dixit: Non solum de Episcopis, verum etiam de Presbyteris mihi describere dignati sunt. Volo ergo scire ex te, qui sint Presbyteri qui in hac civitate consistunt. Cyprianus Episcopus respondit: *Legibus vestris bene atque utiliter censuistis, delatores non esse. Itaque detegi et deferri a me non possunt. In civitatibus autem suis invenientur.* Paternus Proconsul dixit: Ego hodie in hoc loco exquiro. Cyprianus dixit: *Cum disciplina prohibeat, ut quis se ultro offerat, et tuae quoque censurae hoc displiceat; nec offerre se ipsi possunt: sed a te exquisiti invenientur.* Paternus Proconsul dixit: A me invenientur. Et adjecit: Praeceperunt etiam, ne in aliquibus locis conciliabula fiant, nec coemeteria in-

Prima S. Cypriani confessio.

1) Cod. Conchensis *Exquiro tibi de nomine tuo, quid mihi respondeas?*

grediantur. Si quis itaque hoc tam salubre praeceptum non observaverit, capite plectetur. Cyprianus Episcopus respondit: *Fac quod tibi praeceptum est.*

In exsilium mittitur. II. Tunc Paternus Proconsul jussit beatum Cyprianum Episcopum in exsilium deportari [2]. Cumque diu ibidem moraretur, successit Aspasio Paterno Proconsuli Galerius Maximus Proconsul, qui sanctum Cyprianum Episcopum, ab exsilio revocatum, sibi jussit praesentari. Cumque Cyprianus sanctus Martyr electus a Deo, de civitate Curubitana, in qua exsilio praecepto Aspasii Paterni tunc Proconsulis datus fuerat, regressus esset; ex sacro praecepto in suis hortis manebat. Inde quotidie sperabat veniri ad se, sicut illi ostensum [3] fuerat; et cum illic demoraretur, repente Idibus Septembris, Tusco [4] et Basso consulibus, venerunt ad eum Principes duo, unus Strator [5] officii Galerii Maximi Proconsulis, qui Aspasio Paterno successerat; Reversus apprehenditur. et alius Equistrator a custodiis ejusdem officii, qui et in curriculum eum levaverunt [6], in medioque posuerunt, et in Sexti [7] perduxerunt; ubi idem Galerius Maximus Proconsul, bonae valetudinis recuperandae gratia, secesserat. Et ita idem Galerius Maximus Proconsul in aliam diem Cyprianum sibi reservari praecepit. Et eo tempore beatus Cyprianus ductus, ad Principem et Stratorem ejusdem officii Galerii Maximi Proconsulis clarissimi viri secessit; et in hospitio ejus cum eo in vico, qui dicitur Saturni, inter Veneream et Salutariam [8] mansit. Illuc universus populus fratrum convenit. Et cum hoc sanctus Cyprianus comperisset, custodiri [9] puellas praecepit, quoniam omnes in vico, ante januam hospitii Principis manserant.

III. Et ita altera die octavo decima Kalendarum Octobrium, mane multa turba convenit ad Sexti, secundum praeceptum Galerii Maximi Proconsulis. Et ita idem Galerius Maximus Proconsul eadem die Cyprianum sibi offerri praecipit in atrio Sauciolo [10] sedenti. Cumque oblatus fuisset, Coram Proconsule sistitur. Galerius Maximus Proconsul Cypriano Episcopo dixit: Tu es Thascius Cyprianus? Cyprianus Episcopus respondit: *Ego sum.* Galerius Maximus Proconsul dixit: Tu Papam te [11] sacrilegae mentis hominibus praebuisti? Cyprianus Episcopus respondit: *Ego.* Galerius Maximus Proconsul dixit: Jusserunt [12] te sacratissimi Imperatores caeremoniari. Cyprianus Episcopus dixit:

2) S. Augustin. serm. 309. *Pro fide confessionis Christi in exsilium Curubin missus est* etc.

3) Augustin. ibid. n. 2. *Regressus in hortis suis manebat, et inde quotidie sperabat veniri ad se, sicut ostensum illi erat* etc. Vide supra Vitae n. 12.

4) Monet Baronius ad annum 261. n. 25. legendum esse *Fusco* ex Trebellio Pollione.

5) Stratoris sive Statoris munia describuntur in lege Constantini Cod. l. 9. tit. 4. de custodia rerum. Integrum locum vide in edit. Oxon. De his vide Glossar. Cang. ubi *Statores* dicuntur, *quod starent ad jussa parati:* Stratores vero qui equorum Principis curam habebant. Stratores etiam dici possunt a sternendo, quod reos in carcere condemnatos punirent, vel equos sternerent.

6) Aug. serm. laudato n. 3. *Duo missi sunt qui eum etiam in currum levaverunt.*

7) Hic locus sic videtur appellatus quod sexto ab urbe lapide distaret.

8) Omnes fere mss. habent *Veneriam.* Colb. 1. et Mombrit. *inter Venaria et Salutaria.* German. 1. *inter duas plateas Veneriam et Salutariam.*

9) Omnes mss. praeter Colb. 1. *castigari.* Alia tamen lectio praeferenda. Sic enim legit Augustinus, ut patet ex laudato serm. n. 4. *Quid illud,* inquit, *quod cum in alium diem dilatus esset, atque illuc se multitudo fratrum ac sororum congregans pro foribus pernoctaret, custodiri puellas praecepit.* Item. S. Fulgentius serm. 6. *a Principe detentus virginum pudicitiam . . . . custodivit.*

10) Vox obscura. Videtur esse cognomen atrii, quod hic rei interficerentur. Observat Oxon. editor sancitum esse in Concilio Matiscon. II. cap. 19. *ut ad locum examinationis reorum nullus clericus accedat, neque intersit atrio Sauciolo, ubi pro reatus sui qualitate quispiam interficiendus est.* Codd. Colb. et Germ. 1. habent, *atrio Secutiolo.* Conch. *Saloutio.*

11) Forte *Papatem,* ut legendum esse censet noster Mabillonius in notis ad Acta SS. Mammarii etc. Analect. tom. 4. p. 105. In Actis graecis SS. Cononis et filii ejus, die 29. Maji Bollandiani n. 4. Praeses Martyrem interrogat an papas sit aut diaconus, *Παππὰς ἢ Διάκων,* respondet se laicum esse. Et in Actis SS. Modesti et Viti editis et mss. Vitus puer Modestum suum *papatem* non semel compellat.

12) Aug. n. 5. *Cum enim ejus immobilem mentem videret quando ei dixit: Jusserunt te Principes caeremoniari, responditque illi, non facio. Adjecit et ait: Consule tibi* etc. Deinde

Non facio. Galerius Maximus ait: Consule tibi. Cyprianus Episcopus respondit: *Fac quod tibi praeceptum est. In re tam justa nulla est consultatio.*

IV. Galerius Maximus collocutus cum concilio sententiam vix aegre dixit verbis hujusmodi: Diu sacrilega mente vixisti, et plurimos nefariae tibi conspirationis homines aggregasti, et inimicum te diis Romanis et sacris legibus constituisti, nec te pii et sacratissimi principes Valerianus et Gallienus Augusti, et Valerianus nobilissimus Caesar, ad sectam caeremoniarum suarum revocare potuerunt. Et ideo cum sis nequissimorum criminum auctor et signifer deprehensus: eris ipse documento his, quos scelere tuo tecum aggregasti: sanguine tuo sancietur disciplina. Et his dictis, decretum ex tabella recitavit: Thascium [13] Cyprianum gladio animadverti placet. Cyprianus Episcopus dixit: *Deo gratias.* **Sententia in eum lata.**

V. Post hanc vero sententiam turba fratrum dicebat: Et nos cum ipso decollemur. Propter hoc tumultus Fratrum exortus est, et multa turba eum prosecuta est. Et ita idem Cyprianus in agrum Sexti productus est, et ibi se lacerna byrro [14] exspoliavit, et genu in terra flexit, et in orationem se Domino prostravit. Et cum se dalmatica [15] exspoliasset, et Diaconibus tradidisset, in linea stetit, et coepit spiculatorem sustinere. Cum venisset autem spiculator, jussit suis ut eidem spiculatori viginti quinque aureos darent [16]. Linteamina vero et manualia a Fratribus ante eum mittebantur. Postea vero beatus Cyprianus manu sua oculos sibi texit. Qui cum lacinias manuales ligare sibi non potuisset, Julianus presbyter et Julianus subdiaconus [17] ei ligaverunt. Ita beatus Cyprianus passus est; ejusque corpus propter gentilium curiositatem in proximo positum est. Inde per noctem sublatum cum cereis et scholacibus [18], ad areas Macrobii Candidiani procuratoris, quae sunt in via Mappaliensi juxta piscinas, cum voto et triumpho magno deductum est. Post paucos autem dies Galerius Maximus Proconsul decessit. **Percutitur.**

n. 6. *Fac, inquit, quod tibi praeceptum est. In re tam justa nulla est consultatio. Dixerat quippe ille: Consule tibi. Ad hoc responsum est: In re tam justa* etc.

13) Idem August. n. 6. *In quid erumpat cor nostrum, nisi in ipsam venerabilis Martyris ultimam vocem? Cum enim Galerius Maximus decretum ex libello recitasset: Thascium Cyprianum gladio animadverti placet. Respondit ille: Deo gratias. Habentes igitur de re . . . dicamus et nos: Deo gratias.* Et sic desinit sermo.

14) Alterutram ex his vocibus pro additamento habendam esse censet Oxon. editor. Certe in cod. 1. Germ. habetur tantum *byrro.* Porro notat ex Festo eruditus Cangius in Glossario, *byrrum* antiquitus *rufum* significasse, quae vox si hoc loco sic intelligatur, praeferenda esset lectio aliquot codd. qui sic habent, *lacerno byrro exspoliatus est.* De byrro et lacerna tamquam de duplici vestis specie loquitur Sulpicius Severus lib. 1. Dialog. capite 14. apud Baronium ad annum 261 n. 41. ubi plura is habet de hac re. At mirum est ab eo hodiernas episcoporum vestes in his verbis repertas fuisse. Talibus quippe ornamentis episcopos olim usos fuisse, prius esset probandum. *Birrum quo* S. Odo Cluniaci Abbas *tegebatur, more cappae per extremitatem fimbriae apprehendentes osculabantur,* Dei famuli reverentiae causa. Ex ejus Vitae auctore Johanne lib. 2. num. 5. saec. V. SS. Ord. Bened. pag. 167.

15) Codd. Fossat. Colb. Conch. S. Genovefae etc. pro *dalmatica,* habent *tunica:* sed multo plures codd. *dalmatica.* Ceterum dalmaticae nomen antiquis ignotum non fuit. Commodus apud Lamprid. *Dalmaticatus in publico* processisse dicitur. De Dalmatica plura collegit Baronius in notis ad Martyrol. Rom. die 31. Maji, ubi de Paschasio Diacono.

16) Hanc largitionem librariis debitam innuit Oxon. editor. Favet Augustin. loco laudato, ubi ait extrema Martyris verba fuisse, *Deo gratias*, quae statim post recitatam sententiam pronuntiavit. Omnes tamen mss. quos videre licuit, hanc Cypriani liberalitatem commemorant. Maximilianus, cujus Acta ad ann. 295. proferemus, vestem sibi paratam a patre, rogavit dari spiculatori.

17) al. codd. *diaconus.*

18) Hunc locum ex compluribus mss. sic restituimus. In editis et aliquot mss. pro *Candidiani* habetur *Candidi.* Baronius *Scholacium* nomine designari putat scholas cleri cum cereis etc. Rigaltius vero faces ad arcendas noctis tenebras. Ejusmodi funalia *scholaces* a plerisque appellata esse observat Cangius in Glossario. Coemeteria autem Christianorum appellata fuisse *Arenarias seu Areas* patet ex Actis SS. Montani etc. inferius exhibendi; et ex Tertulliano ad Scapulam cap. 3. Videsis Baronium ad diem 3. Januar. in notis ad Martyrolog. Roman.

VI. Passus est autem beatissimus Cyprianus Martyr die octava decima Kalendarum Octobrium, sub Valeriano et Gallieno Imperatoribus; regnante vero Domino nostro Jesu Christo, cui est honor et gloria in saecula saeculorum. Amen.

ADMONITIO
IN ACTA SS. FRUCTUOSI, EULOGII ET AUGURII
MARTYRUM.

Acta authentica.

1. Beati Fructuosi Episcopi Tarraconensis, sociorumque ejus Augurii et Eulogii diaconorum Acta authentica refert Bollandus ad diem vigesimam primam mensis Januarii, quae etiam nos in aliquot codicibus mss. invenimus, sed tantisper, absque ulla tamen sensus mutatione, fusiora, praeterquam in codd. Colbertino et RR. PP. Fuliensium Parisiensium, ubi eadem fere omnino ac in editis habentur. Ipsa autem eadem esse quae olim in ecclesia Africana legebantur, facile probari potest ex iis quae refert sanctus Augustinus sermone 273. novae editionis, alias 101. de diversis, quem in eorumdem sanctorum natali habuit, cujus aliquot fragmenta, sicut et Prudentii, qui hymnum sextum libri περὶ ϛεφάνων in ipsorum Martyrum honorem ex ipsismet Actis paene totum contexuit, suo quaeque loco proferemus.

Confirmata ex S. Augustino et Prudentio.

2. Passi sunt autem ii Martyres apud Tarraconem, celebrem olim Hispaniae citerioris metropolim, in hodierna Catalonia, *Aemiliano et Basso consulibus*, id est anno Christi CCLIX. feria sexta, vigesima prima die mensis Januarii, qua die tum in novis, tum in veteribus Martyrologiis eorum memoria recolitur. Et quidem hac ipsa die 21. Januarii eorum natale apud Hipponem-regium celebratum fuisse ex laudato sancti Augustini sermone patet, qui num. 6. sic de iis loquitur. *Beati quorum Passio recitata est. Beata Agnes sancta, cujus Passionis hodiernus est dies.* Certum est enim Agnetem die 21. Januarii passam fusse, quo re ipsa die in vetustissimo Kalendario Carthaginensi jam saepius laudato hujus virginis festum recolitur. Unde mirum videri potest, quod horum Martyrum festivitas in Mozarabum Missali Idibus Februarii annotetur, cujus rei alia ratio non occurrit, nisi quod ista celebritas ob sanctae Agnetis festum vel ob aliquam forte translationem in aliam diem dilata sit. Eorumdem Martyrum corpora in Italiam postmodum translata fuisse observat Johannes Bollandus ex Marianae Historia lib. 4. cap. 10. ibique asservari in monasterio ordinis Benedictini, non longe ab urbe Genua Ligurum metropoli distante. Falsus est Rabanus, qui in Martyrologio die 21. Januarii Regulam monachorum, quae ab alio Fructuoso, Braccarensium scilicet Episcopo, saeculo septimo conscripta est, huic Fructuoso martyri attribuit.

Passionis annus et dies.

Festivitas.

Anno Christi 259.

ACTA SS. MARTYRUM FRUCTUOSI EPISCOPI, AUGURII ET EULOGII DIACONORUM.

Ex compluribus codd. mss. et editis.

Fructuosus cum sociis aprehenditur.

I. Valeriano et Gallieno Imperatoribus, Aemiliano et Basso Coss. XVII. Kalend. Februarii, die Dominico comprehensus est Fructuosus Episcopus, Augurius et Eulogius diacones. Reposito autem Fructuoso Episcopo in cubiculo suo, direxerunt beneficiarii [1] in domum ejus, id est Aurelius,

1) Sic dicti apud Vegetium lib. 2. de re militari cap. 8. milites, qui beneficio tribunorum promovebantur. Inter Principales sed Principes milites erant, ibid. De his in

Festucius, Aelius, Pollentius, Donatus, et Maximus; qui cum sensisset pedibulum [2] ipsorum, confestim surrexit, et prodiit foras ad eos in soleis [3]. Cui milites dixerunt: Veni. Praeses te accersit [4] cum diaconibus tuis. Quibus Fructuosus Episcopus dixit: *Eamus. Aut si vultis, calceo me.* Cui milites dixerunt: Calcea te ad animum tuum. Qui mox ut venerunt, recepti sunt in carcerem. Fructuosus autem certus et gaudens de corona Domini, ad quam vocatus erat, orabat sine cessatione. Erat autem et fraternitas cum ipso, refrigerantes et rogantes ut illos in mente haberet.

II. Alia vero die baptizavit [5] in carcere fratrem nostrum, nomine Rogatianum. Et fecerunt in carcere dies sex, et producti sunt XII. Kalend. Februarii, feria [6] sexta, et auditi sunt. Aemilianus [7] Praeses dixit: Fructuosum Episcopum, Augurium et Eulogium intromittite [8]. Ex Officio dictum est: Adstant. Aemilianus Praeses Fructuoso Episcopo dixit: Audisti quid Imperatores praeceperunt? Fructuosus Episcopus dixit: *Nescio quid praeceperunt. Ego vero Christianus sum.* Aemilianus Praeses dixit: Praeceperunt deos coli. Fructuosus Episcopus dixit: *Ego unum Deum colo, qui fecit caelum et terram, mare et omnia quae in eo sunt.* Aemilianus dixit: Scis esse deos? Fructuosus Episcopus dixit: *Nescio.* Aemilianus dixit: Scies postea. Fructuosus Episcopus respexit ad Dominum, et orare coepit intra se. Aemilianus Praeses dixit: Qui audiuntur, qui timentur, qui adorantur, si dii non coluntur, nec Imperatorum vultus adorantur? Aemilianus Praeses Augurio diacono dixit: Noli verbis Fructuosi auscultare. Augurius diaconus dixit: *Ego Deum omnipotentem colo.* Aemilianus Praeses Eulogio diacono dixit: Numquid [9] et ne Fructuosum colis? Eulogius diaconus dixit: *Ego Fructuosum non colo; sed ipsum colo, quem et Fructuosus.* Aemilianus Praeses Fructuoso Episcopo dixit: Episcopus es? Fructuosus Episcopus dixit: *Sum.* Aemilianus dixit: Fuisti [10]. Et jussit eos sua sententia vivos ardere.

Coram Praeside sistitur.

Igni damnantur.

III. Et cum duceretur Fructuosus Episcopus cum diaconibus suis ad amphitheatrum, populus Fructuoso Episcopo condolere coepit, quia talem amorem habebat non tantum a fratribus, sed etiam ab ethnicis. Talis enim erat, qualem Spiritus sanctus per beatum Paulum Apostolum, vas electionis, doctorem gentium, debere esse declaravit. Propter quod etiam fratres, qui sciebant illum ad tantam gloriam pergere, gaudebant potius quam dolebant.

Edicto Maximini Imp. apud Euseb. lib. 9. hist. cap. 9.

2) Sic esse legendum persuadent non modo codd. mss. plerique et editi, quorum etiam nonnulli habent *sonitum pedis;* sed etiam locus S. Gregorii Turonens. lib. 3. Histor. cap. 15. ubi legitur, *audiunt pedibulum equitum currentium* etc. Ea tamen voce hic designari putat Baronius ad annum 262 num. 61. virgam Lictoriam, quae sic a *pedo* seu baculo efformata fuerit. Ejus opinioni faveret alia lectio, quam ex 2. vetustis codd. S. Germani a Pratis in priori editione praetuleramus, quae nempe habet *pediculum.*

3) Sur. et Baron. *in soliis,* quasi in sedibus, uti Baronius exponit, quae prae foribus esse solent. Bollandus censet retinendum esse *soleis,* quo nomine aliquod sandaliorum genus designari existimat. Sic etiam accipitur in Vita S. Fulgentii n. 18. et germanum esse hujus loci sensum colligi posse videtur ex ipsius S. Antistitis verbis, *si vultis, calceo me.* Aliis forte videbitur ea voce designari spatiolum aliquod foribus domus proximum, quod etiam nunc gallice *le seuil de la porte* appellamus. Vide Cangii Cp. Christianam lib. 3. sect. 3.

4) Cod. Colb. 1. *accersiri jubet.* Prudent. Hymno 6.

Accitus quia Praesidis repente
Jussu venerat ad forum sacerdos
Levitis comitantibus duobus.
Inde ad carcerem etc.

5) Prudent. *Exercent ibi mysticum lavacrum* etc.

6) In utroque cod. Germ. dies non exprimitur.

7) Prudent. *Judex Aemilianus imminebat* etc.

8) Sic cod. Colb. ceteri mss. et editi, *impone.*

9) Haec ipsa verba laudat Augustin. serm. 273. de his Sanctis num. 3. *Ait illi Judex: Numquid et tu Fructuosum colis?* etc. ubi docet sacrificium non Martyribus, sed soli Deo in Ecclesia catholica offerri. Vide eumdem August. lib. de civit. Dei cap. 27. et potissimum lib. 20. contra Faustum c. 21. ubi ait, *populum Christianum Martyres religiosa sollemnitate concelebrare ad excitandam imitationem, et ut meritis eorum consocietur, atque orationibus adjuvetur . . . eo cultu quo sancti homines in hac vita coluntur* etc. *Deo soli in memoriis martyrum altaria constituenda* etc.

10) Prudent. vers. 47.

Cujus sum famulus, gregisque pastor —
Subridens, ait ille: Jam fuisti etc.

Etiam supplicio proximus servat jejunium.

Cumque multi ex fraterna caritate eis offerrent, uti conditi permixti poculum sumerent, ait: *Nondum est hora solvendi jejunii* [11]. Agebatur enim hora diei quarta. Siquidem in carcere quarta feria stationem sollemniter celebraverant. Igitur sexta feria laetus atque securus festinabat, ut cum Martyribus et Prophetis in paradiso, quem Dominus praeparavit amantibus se, solveret stationem [12]. Cumque ad amphitheatrum pervenisset, statim ad eum accessit, AUGUSTALIS nomine, lector ejusdem, cum fletibus deprecans, ut eum excalcearet. Cui beatus Martyr respondit: *Missum fac* [13], *fili; ego me excalceo, fortis et gaudens et certus Dominicae promissionis;* qui cum se excalceasset, accessit ad eum commilito frater noster, nomine FELIX, et apprehendit dexteram ejus, rogans ut sui memor esset. Cui sanctus Fructuosus cunctis audientibus clara voce respondit: IN MENTE [14] ME HABERE NECESSE EST ECCLESIAM CATHOLICAM, AB ORIENTE USQUE IN OCCIDENTEM DIFFUSAM.

Cum sociis flammas ingreditur.

IV. Igitur in fore [15] amphitheatri constitutus, cum jam prope esset, ut ingrederetur ad coronam immarcessibilem potius quam ad poenam, observantibus licet ex officio beneficiariis, quorum nomina supra memorata sunt, ita ut ipsi audirent [16] fratres nostri, monente pariter ac loquente Spiritu sancto, Fructuosus Episcopus ait: *Jam non deerit vobis pastor, nec deficere poterit caritas et repromissio Domini, tam hic, quam in futurum. Hoc enim quod cernitis, unius horae videtur infirmitas.* Consolatus igitur fraternitatem, ingressi sunt ad salutem: digni, et in ipso martyrio felices, qui sanctarum Scripturarum fructum ex promissione sentirent. Similes Ananiae, Azariae, et Misaeli exstiterunt, ut etiam in illis Trinitas divina cerneretur: Siquidem jam in igne singulis [17] constitutis, ut Pater non deesset, et Filius subveniret, et Spiritus sanctus in medio ignis ambularet. Cumque exustae [18] fuissent fasciolae, quibus manus eorum fuerant colligatae; orationis divinae et solitae consuetudinis memores, gaudentes, positis genibus, de resurrectione securi, in signoque tropaei Domini constituti, Dominum deprecabantur, donec simul animas effuderunt.

SS. Trinitas.

Animae eorum videntur caelum penetrare.

V. Posthaec solita Domini non defuere magnalia, apertumque est caelum, videntibus [19] Babylan et Mygdonio fratribus nostris ex familia Aemiliani Praesidis, qui etiam filiae ejusdem Aemiliani, dominae eorum carnali, ostendebant sanctum Fructuosum Episcopum cum diaconibus, adhuc stipitibus quibus ligati fuerant permanentibus, in caelum ascendentes coronatos. Cumque Aemilianum vocarent dicentes: Veni, et vide quos hodie damnasti, quemadmodum caelo, et spei suae [20] restituti sunt. Igitur cum Aemilianus venisset, videre eos non fuit dignus.

Reliquiae a fidelibus colliguntur.

VI. Fratres autem tristes, velut derelicti sine pastore, sollicitudinem sustinebant: non quod dolerent Fructuosum, sed potius desiderarent, uniuscujusque fidei et agonis memores. Superveniente autem nocte ad amphithea-

11) Prudent. vers. 54. *Jejunamus, ait, recuso potum.*

12) De ejusmodi statione vide Baron. ad annum 262. num. 65. et piae memoriae Card. Bona de divina Psalmodia cap. 3. ubi ex Tertulliano lib. de jejun. Cassiano etc. observant quandoque *solvere stationem* idem esse ac jejunium solvere. Sed de his in primis consulendus est vir doctissimus Ludovicus Thomassinus in tractatu de jejuniis Part. 1. cap. 19. et Part. 2. cap. 15.

13) Codd. Colb. et Floriac. *Sursum sta.* Prud. vers. 74.

Plantis calceamenta dissolutis,
Pronus detrahere studebat unus etc.

14) His verbis a se laudatis Aug. n. 2. subjungit ex Fructuosi persona: *Tu si vis ut pro te orem, noli recedere ab illa pro qua oro.*

15) In aliquot mss. et apud Surium habetur, *in porta.*

16) In omnibus codd. mss. *Ita ut ipsi audirent, monente fratre nostro Martiale pariter et loquente, sanctus episcopus ait* etc. Cod. Floriac. habet . . . *Martiale et eloquente Spiritu Sancto.*

17) Sic cod. Floriac. ceteri habent, *saeculi.*

18) Prud. vers. 103. *Nexus denique* etc.

Non ausa est cohibere poena palmas,
In morem crucis ad Patrem levandas
Solvit brachia quae Deum precentur.

19) Cod. Compend. *Apertumque caelum Babyllon et Micdonius fratres de familia Aemiliani filiae ejus dominae;* et Prud. vers. 121.

Vidit Praesidis ex domo satellis,
Caelum Martyribus patere apertum,
Quin et filiolae monens herili
Ostendit sceleris notam paterni.

20) Cod. 1. Colb. *secundum spem suam caelo restituisti.*

trum cum vino [21] festinanter pervenerunt, quo semiusta corpora exstinguerent, quo facto eorumdem Martyrum cineres collectos, prout quisque potuit, sibi vindicavit. Sed nec in hoc Domini et Salvatoris nostri defuere magnalia, ut credentibus fides augeretur, et parvulis monstraretur exemplum. Oportebat enim Fructuosum Martyrem, quod in saeculo per misericordiam Dei docendo promiserat in Domino et Salvatore nostro, in sua postea passione et resurrectione carnis comprobare. Igitur post passionem apparuit [22] fratribus, et monuit, ut quod unusquisque per caritatem de cineribus usurpaverat, restituerent sine mora; uno quoque in loco simul condendos curarent.

VII. Aemiliano etiam, qui eos damnaverat, Fructuosus pariter cum diaconibus suis ostendit se in stolis repromissionis, increpans pariter et insultans, nihil illi profuisse [23], quod frustra exutos a corpore in terra crederet, quos cerneret gloriosos [24]. O beati Martyres, qui igni probati sunt ut aurum pretiosum, vestiti lorica fidei et galea salutis; qui coronati sunt diademate et corona immarcessibili, eo quod diaboli caput calcaverunt! O beati Martyres, qui meruerunt dignam habitationem in caelis ad dexteram stantes Christi, benedicentes Deum Patrem omnipotentem, et Dominum nostrum Jesum Christum Filium ejus! Suscepit autem Dominus Martyres suos in pace per bonam confessionem, cui est honor et gloria in saecula saeculorum. Amen. Judici apparent.

21) Prud. vers. 131. *Et perfusa mero leguntur ossa* etc.

22) Cod. Floriac. *Nam post passionem septimi diei nocte adveniente, S. Fructuosus* etc. Prud. vers. 193. *Cernuntur niveis stolis amicti, mandant restitui* etc.

23) Boll. *Nihil illi profuturos quos* etc.

24) In aliquot codd. mss. haec adduntur: *Et mane facto mox Christiani omnes qui reliquias sanctorum abstulerant deferentes cum magno metu ac summa laetitia singuli narrantes visionem similem, in sacrosancta Ecclesia sub altari sancto, exultantes in Domino, honorifice sepelierunt.* Haec habentur etiam in Agonibus sanctorum Parisiis jampridem excusis.

ADMONITIO

IN PASSIONEM SS. JACOBI, MARIANI, etc.

1. Persecutionem in Africa, sub Valeriani Imperatoris extremis annis, atrocissimam fuisse probant, praeter ea quae de beato Cypriano annotavimus, aliquot antiqua monumenta, quae post tot temporum vicissitudines, ad nos usque incolumia pervenerunt. Inter haec merito recenset illustrissimus Cardinalis Baronius beatorum Mariani et Jacobi Passionem, quam ipsorum Martyrum nutu, et aliorum Christianorum precibus, prout eam propriis oculis viderat, fideliter et accurate quidam e Christianis fratribus conscripsit. Hujus autem opusculi sinceritas se ipsam legentibus prodit: de qua tamen si quis aliud adhuc argumentum desiderat, Augustinum adeat, qui sermone 284. quem in istorum Martyrum natali habuit, laudat et exponit num. 2. ea quae in his Actis de Mariani matre referuntur. Eadem vero Acta Surius primo, ac ex eo Baronius ad annum 262 ediderunt, quae postea ad aliquot codices mss. collata Godefridus Henschenius Bollandiano Aprili inseruit ad diem 30. hujus mensis. Haec ipsa etiam habuimus ex cod. mss. archimonasterii Remigiani apud Remos; ex quibus omnibus inter sese collatis hanc nostram editionem adornavimus. Passio. Unde sumta.

2. *Jacobi* et *Mariani* memoriam recolit 11. Nonas Maji vetus Kalendarium Carthaginense, alia vero Martyrologia die 30. Aprilis. Quo die eorum Passionem refert Henschenius, additis plurimis Martyribus, qui vel in Passione obiter designantur, vel a Martyrologiorum editoribus Jacobo et Mariano adjuncti sunt: quamvis Agapii sociorumque ejus festum Ado, Usuardus et Martyrologium Romanum diei praecedenti consignaverint. Horum autem Festum.

Tempus mortis. Reliquiae. omnium Martyrum mortem, cum Henschenio ad annum circiter CCLIX referri debere existimamus, scilicet paullo post beati Cypriani mortem, qui Marianum in visione ad martyrium invitavit, ut narratur infra num. 6. Paene omiseram Eugubii Umbriae civitatis ecclesiam cathedralem Mariani et Jacobi memoriae dicatam esse, ubi eorumdem Martyrum sacra corpora asservari affirmant Ughellus Italiae sacrae tom. 1. Ferrarius in Catalogo, aliique passim Italiae scriptores; ipsorum vero visiones exposuit S. Petrus Damiani in opusculo singulari quod tomo 2. ejus operum editum est.

Alii Mart. in Africa. 3. Porro alios plures Martyres in hac persecutione per diversas Africae provincias passos fuisse observat Baronius ad annum 262. Idem testantur passim Martyrologiorum auctores: immo et consentiunt Acta Martyrum quae proferimus. At cum in antiquis monumentis eorum nomina expressa non habeantur, de iis fusius agere supersedemus. Agnoscimus tamen cum eodem doctissimo Cardinali *beatum Theogenem,* quem sanctus Augustinus laudat in sermone 273. novae edit. ubi de cultu Martyrum agit, in eadem persecutione, ut quidem veri simile est, martyrium complevisse. Is autem videtur esse Theogenes Episcopus Hipponensis, qui inter Patres concilii Carthaginensis de rebaptizandis haereticis quartus decimus sententiam tulit. Basilicae, seu, ut eam vocat Augustinus, *memoriae,* in ejus honorem Hippone-regio constructae meminit idem sanctus Doctor sermone laudato. Ipsi etiam triginta et sex socios Martyres adjungunt vulgata Martyrologia ad diem 26. Januarii, qui omnes sub Valeriani persecutione passi dicuntur.

Anno Christi circa 259.

PASSIO SANCTORUM JACOBI, MARIANI,

ET ALIORUM PLURIMORUM MARTYRUM IN NUMIDIA.

Ex cod. ms. Archimonasterii Remigiani apud Remos et editis.

I. Quotiescumque aliquid beatissimi Martyres Dei omnipotentis, et Christi ejus, festinantes ad promissa regni caelorum, carissimis suis verecundius mandant, memores sunt humilitatis, quae semper in fide solet facere majores: et quanto modestius petierunt, tanto efficacius impetraverunt, et nobis hoc praedicandae gloriae suae munus testes Dei nobilissimi reliquerunt: Scriptor testis oculatus. MARIANUM dico, unum ex dilectissimis fratribus nostris, et JACOBUM, quos mihi scitis, praeter communem Sacramenti religionem vitaeque societatem, domesticis affectibus adhaesisse. Qui contra saevientes saeculi pressuras, et gentiles impetus, habituri tam sublime certamen, proelium suum, quod instinctu caelestis Spiritus inierunt, in notitiam fraternitatis per nos venire jusserunt, non quod in terris vellent coronae suae gloriam per jactantiam praedicari: sed ut praecedentibus experimentis, multitudo plebis, et Dei populus ad exemplum fidei posset armari [1]. Nec immerito idem edituro mihi fiducia familiaris injunxit. Quis enim dubitet, quin nobis in pace vitae communitas fuerit, quando nos individua dilectione viventes una, tempus persecutionis invenit?

II. Nam pergebamus in Numidiam simul, ut semper antea socio parique comitatu viam ingressi: quae nos ad exoptatum fidei et religionis obsequium, illos jam ducebat ad caelum. Et venimus in locum, qui appellatur Muguas, cui est Cirtensis [2] coloniae suburbana vicinitas: in qua tunc maxime civitate, gentilium caeco furore, et ex officiis militaribus persecutionis impetus, quasi fluctus saeculi tumescebant; et avidis faucibus ad tentandam

1) Codex Remigianus sic habet: *Et ut vestrae mihi fiducia familiaritatis injunxit. Quis* etc.

2) Cirta urbs episcopalis Numidiae, celebris ob synodum Cirtensem, de qua saepius agit Augustinus in libris contra Donatistas. Postea *Constantina* dicta est ex eodem Augustino: sub quo nomine perstat etiamnunc insignis. Cod. Remig. *Cirensis* semper sed mendose, errore videlicet amanuensis.

fidem justorum, rabies diaboli infestantis inhiabat. Unde Marianus et Jacobus beatissimi Martyres, certissima et exoptata divinae in se dignationis signa tenuerunt, qui in ea regione, in qua persecutionis tempestas turbulentius fureret, hora jam maturante deducti intelligebant sua, Christo gubernante, ad ipsum coronae locum directa vestigia. Namque omnes dilectos Christo, cruenti et caecati Praesidis furor per militares manus impensius et infestis animis requirebat. Nec in hos solos crudelitatis exercebatur insania, qui in superioribus persecutionibus inconcussi, libere Deo viverent: sed in illos quoque manum diabolus insatiabilem porrigebat, quos jam dudum in exsilia submotos, etsi nondum sanguine, mente jam Martyres, ferox Praesidis amentia coronarat. *Ingens persecutio Cirtae.*

III. In his ab exsilio perducebantur ad Praesidem Agapius et Secundinus [3] Episcopi, praedicandi ambo spiritali dilectione, alter etiam carnalis continentiae sanctitate. Perducebantur, inquam, non a poena, sicut gentilibus videbatur, ad poenam, sed a gloria potius ad gloriam, a certamine ad certamen aliud: ut qui captivos a saeculi pompis in obtinendo Christi nomine subegissent, etiam mortis aculeos consummatae fidei virtute calcarent. Neque enim fas erat, ut tardius quaererent in terrena colluctatione victoriam, quos jam Dominus secum habere properabat. Et contigit, fratres [4], ut Agapius et Secundinus, ex illustri sacerdotio Martyres gloriosi, in eo transitu quo ad beatum passionis suae proelium, Praesidis quidem temporanea potestate, sed Christi electione pergebant, nostrum interim dignarentur hospitium. Quibus tantus * inerat spiritus vivificationis et gratiae, ut tam sanctis et praeclaris Dei testibus jam parum esset, quod ipsi martyrio pretiosum sanguinem destinassent, nisi etiam alios Martyres fidei suae inspiratione fecissent. Horum tanta in fratres caritas fuit et tanta dilectio, ut licet taciti possent tam devotae et obfirmatae virtutis exemplis fidem fraternitatis adstruere, tamen ad stabilitatem perseverantiae latius consulentes, pectoribus nostris rorem tractatus salutaris infunderent, neque enim tacere poterant, qui Dei sermonem videbant. Nec mirum, si paucis illis diebus tam large nostrum omnium mentes eorum tractatus salubris animavit *, in quibus jam Christus, micante gratia, de proxima passione fulgebat. *Agapius et Secundinus.* * ms. *tantum.* * ms. *armavit.*

IV. Denique ita proficiscentes illi, Marianum et Jacobum exemplo et magisterio suo dispositos reliquerunt, ut recentissima gloriae suae vestigia dimitterent secuturis illorum viam. Vixdum enim biduum fluxerat, et ecce Marianum et Jacobum carissimos nostros sua palma quaerebat: nec ut aliis in locis, unus hoc aut alius stationarius [5] miles agebat, sed centurio [6]. Nam violenta manus, et improba multitudo sic ad villam, quae nos habebat, quasi ad famosam sedem fidei convolarat. O exoptanda nobis incursio! o felix et digna exultatione trepidatio! Siquidem [7] ad nos ventum est propter hoc tantum, ut Dei dignationem Mariani et Jacobi justus sanguis expleret. Vix hoc in loco possumus, fratres dilectissimi, gaudia cumulata frenare, qui *Marianus et Jacobus apprehensi.*

3) An hic est Secundinus qui epistolae synodicae de lapsis ad Ecclesiam Romanam subscripsit? Ea est inter Cyprianicas edit. Angl. 57. Pamel. 54. Agapii et Secundini Episcoporum, Aemiliani militis, Tertullae et Antoniae sacrarum virginum, et mulieris cujusdam cum suis geminis memoria, relato eorum martyrii compendio Cirtae, celebratur in Martyrologio Notkeri III. Kal. Maji apud Canis. tomo 6. pag. 817.

4) Sic mss. codd. ex Henschenio. Apud Surium, *contigit ut fratres* etc. unde Baronius anno 262. num. 38. colligebat scriptorem Episcopum fuisse, utpote qui Episcopos fratres appellasset. Codex tamen Remig. hanc vocem *fratres* omnino omittit.

5) Stationarii milites dicebantur apparitores et officiales Praesidum, qui dispositi per provincias, certis locis denuntiabant magistratibus quid ageretur. Vide Glossar. Cangianum.

6) Ita cod. Remig. et alius apud Henschenium. Surius habet *subcenturio.* Et tales milites fuisse ex Livii lib. 8. probat Baronius. Henschenius tamen hic legi debere censet *sed centuria,* cui forte favet cod. S. Maximini Trevirensis, in quo habetur, *sed centuriatia.*

7) Cod. Remig. alia, sed tamen aequali manu habet, *tripudiatio. Sic quidem* etc. Et infra idem cod. sed prima manu, *justa sanguinis effusio expleret. Vix hoc in loco possum* etc.

alios ante biduum ad ipsum passionis exitum a nostris amplexibus miseramus, alios adhuc nobiscum futuros Martyres habebamus. Quos cum jam matura divinae dignationis hora fortius quaereret [8], etiam nos aliqua fraternae gloriae parte perstrinxit, quia pertrahebamur a Muguis in Cirtensem coloniam. Sequebantur autem carissimi nobis, et ad palmam passionis electi, quos et nostri amor ducebat, et Christi jam matura dignatio. Ita miro modo, et immutato pergendi ordine, sequebantur illi, qui fuerant antecessuri. Denique illis non fuit longa dilatio; namque dum nos exultantius adhortantur, se quoque Christianos esse liberiori gaudio prodiderunt. Mox interrogati, cum in fortissima nominis Christi confessione perstarent, deducuntur in carcerem.

Dire cruciantur. V. Tunc attentantur numerosis durisque cruciatibus per stationarium militem, justorum piorumque carnificem, adhibitis in auxilium crudelitatis ejus Centurionum [9] et Cirtensium magistratibus, hoc est diaboli sacerdotibus: tamquam si membrorum laceratione frangeretur fides, cui cura corporis vilis est. Et Jacobus quidem, sicut erat in virtute fidei semper austerior, qui et infestationes jam semel Decianae persecutionis evicerat, affectavit se non Christianum tantum, sed et diaconum confiteri: Marianum autem fecit tormentis obnoxium, quod se Lectorem tantum, sicuti fuerat fatebatur. Quaenam illa tormenta, quam nova, quam diaboli venenato sensu et dejiciendi artibus exquisita fuere supplicia! Pependit Marianus ad vulnera, et, quae Martyri etiam in ipsis lacerationibus affuit gratia, sic tortus est, ut illum exaltaret et poena. Nexus autem qui pendentem gerebat, non manus, sed summos apices pollicum vinxerat: scilicet ut digitorum tenuis exilitas plus in ferendis membris ceteris laboraret. Addita etiam pedibus injusta pondera, ut discordantibus poenis utrimque distracta, et viscerum convulsione resoluta, de nervis suis totius corporis compago penderet. Nihil egisti juxta templum Dei, juxta Christi coheredem, nequitia gentilis. Suspenderis licet membra, concusseris latera, divulseris viscera; Marianus noster in Deum fidens, quantum corpore torquebatur, tantum mente crescebat. Victa denique feritate torquentium, rursus in carcere de triumpho suo multum laetatus includitur; ibique cum Jacobo et reliquis fratribus, gaudium victoriae dominicae frequenti oratione celebravit.

In carcerem reducti.

VI. Quid nunc gentiles? Creditis Christianos sentire carceris poenas, et saeculares horrere tenebras, quos manet gaudium lucis aeternae? Spiritus cum fida spe venientis gratiae caelos mente complexus, suis jam non interest poenis. Secretam licet suppliciis quaeratis et abditam sedem, gravesque [10] antri caligantis horrores, domumque tenebrarum; fidentibus in Deum nullus squalidus locus, nullum tempus triste sentitur. Fovet illos Deo Patri dicatos fraternitas Christi diebus ac noctibus. Etenim Mariano, post illam vexationem corporis altius in soporis tranquilla resoluto, quid divina dignatio ad fiduciam spei salutaris ostenderit, experrectus sic ipse nobis narravit.

Mariani visio. *Ostensum est, inquit, mihi, fratres, tribunalis excelsi et candidi nimium sublime fastigium, in quo quidam judicis ad vicem praesidebat. Illic erat catasta, non humili pulpito, nec uno tantum ascensibilis gradu; sed multis ordinata gradibus, et longe sublimis ascensus: et admovebantur Confessorum singulae * classes, quas ille judex ad gladium duci jubebat. Tum exauditur [11] mihi vox*

* *ed. singulorum.*

8) Cod. Remig. *fortiores faceret.*

9) Cod. Remig. habet *Centurione,* quae lectio spernenda non est. Henschenius maluit ex proprio Marte substituere *centuriarum,* quasi alias nullus esset sensus hujus loci. Retinuimus tamen vulgatam Surii et omnium aliorum msstor. lectionem, nam hic designari videntur Centurionum et Cirtensium duarum urbium magistratus. Erat quippe Centurionum urbs in Numidia celebris, uti ex Collat. Carthag. S. Augustino, Optato etc. constat, quod jam in notis ad Notit. Afric. alias observavimus. Ex hoc loco trium urbium Numidiae situs deprehendi potest; a *Muguis* enim Cirtensium colonia et urbs Centurionum non multum erant dissitae.

10) Cod. Remig. *gravescentesque caliginis horrores.*

11) Cod. Remig. *Tum exaudita est mihi* etc. Inferius *Et arrisit, et ait: Veni* etc. Et post aliquot versus, *pinis pulsantibus* . . . .

clara et immensa, dicentis: Marianum applica. Et ascendebam in illam catastam: et ecce ex improviso mihi, sedens ad dexteram ejus judicis Cyprianus *apparuit, et porrexit manum, et me levavit in altiorem catastae locum, et arridens dixit:* Veni, sede mecum. *Et factum est, ut audirentur aliae classes, me quoque assidente: et surrexit ille judex, et nos ducebamus eum ad praetorium suum. Iter autem nobis erat per locum pratis amoenum, et viridantium nemorum laeta fronde vestitum, opacum cupressis consurgentibus in excelsum, et pinis pulsantibus caelum: ut putares eum locum per omnem circuitus ambitum lucis virentibus coronatum. Sinus autem in medio pellucidi fontis exuberantibus venis, et plurimis liquoribus redundabat. Et ecce subito ab oculis nostris ille judex recessit. Tunc ibi* Cyprianus *phialam, quae super marginem fontis jacebat, arripuit; et cum illam de fontis rivulis implesset, hausit; et iterum implens mihi porrexit, et libenter bibi. Et cum Deo gratias agerem, excitatus,* inquit, *mea voce surrexi.*

VII. Tunc Jacobo quoque in recordationem rediit, quod sibi hanc significasset coronam divinae dignationis ostensio. Nam superioribus diebus, cum ejusdem carrucae vehiculo Marianus et Jacobus, et cum his ego, viam communiter carperemus: ad medium fere diem, inter illa itineris confragosa mirabili et alto sopore correptus, postquam a nobis interpellatus et excitatus evigilavit: *Perturbatus sum,* inquit, *non sine gaudio meo, fratres, sed et vos mecum gaudere debetis.* Vidi, inquit, juvenem inenarrabili et satis ampla magnitudine, cujus vestitus discincta [12] erat in tantum candida luce, ut oculi in eam constanter intendere non possent: cujus pedes terram non calcabant; et vultus oris super nubes erat. Is cum transcurreret, unam tibi Mariane, et unam mihi, zonas purpureas in sinus nostros jaculatus est, et ait: Sequimini me cito. O quietem vigiliis omnibus fortiorem! o quietem, in qua feliciter dormit, quisquis in fide vigilat: quae terrena tantum membra sopierit [13]! quoniam videre Deum nisi spiritus non valebit. Quantum exultantes, quamque sublimes animos Martyrum esse credendum est, quibus in sancti Nominis confessione passuris, et audire Christum ante contigit, et videre offerentem se suis quocumque tempore? Non fuit impedimento vehiculi se promoventis inquieta jactatio; nec dies medius, qui sub calore tunc fulgebat solis. Nulla noctis exspectata secreta sunt: novo genere gratiae Martyri suo Dominus novum tempus visionis elegit.

Item et Jacobi.

VIII. Nec in unum aut alium fuit ista dignatio. Namque Aemilianus, quamvis equestris ordinis gentiliter haberetur, unus tamen in carcere, et ipse de fratribus, qui ad quinquagesimum prope aetatis annum cum carnis continentia pervenerat, continuatis in carcere gemina superpositione [14] jejuniis, et orationibus saepe repetitis, per quas ejus devota mens pasta in alium diem et sacramento Dei parabatur, in somnum media die reclinatus, moxque [15] quiete discussa, talia nobis suae visionis patefecit arcana. *Perducto* [16] *mihi,* inquit, *de carcere, homo gentilis, hoc est frater meus carnalis, occurrit. Is res nostras admodum curiosus insultabunda voce perquirit, sciscitans quatenus nos in poenalibus tenebris illis et inedia carceris haberemus. Cui respondi: Milites Christi et in tenebris clarissimam lucem, et in jejunio cibum saturabilem, Dei habere sermonem. Et cum haec audiret: Scitote, inquit, quod omnes vos, quicumque in carcere habemini, si obnixe perstabitis, maneat poena capi-*

Aemiliani Christiani militis visio.

circuitum ambitus lucis virentibus coronatum. In medio autem pellucidus fons superantibus venis et puris liquoribus . . . . de fonte implesset . . . . inquit, surrexi. Totius hujus visionis explicationem videsis apud Petrum Damiani.

12) Sic legendum, non autem *distinctus.* Discincta est vestis in anteriori parte aperta, quales sunt hodiernae Doctorum seu Curialium togae. Discinctae autem vocem apud Afros usitatam fuisse, patet ex Actis SS. Perpetuae et Felicitatis. Cod. Remig. habet, *distincta erat . . . . . oculi eam constanter videre* etc. Et infra *purpuream zonam.*

13) Cod. Remig. *sopierat . . . . valebat.*

14) Id est adjectione. De superpositione jejunii plura videsis apud Menardum nostrum cap. 54. Concordiae Regularum, et apud Cangium in Glossario Latino.

15) Cod. Remig. *vixque.*

16) Id. *Producto.*

talis. At ego, qui verebar ne compositum luderet fraude mendacium, confirmare votum meum volui: Vere, inquam, patiemur omnes? At ille rursus affirmans, dixit: Gladius vobis et sanguis in proximo est. Sed velim scire, an omnibus vobis, qui vitam contemnitis, discreta an aequalia munerum caelestium praemia rependantur? Cui respondi: Non sum idoneus tam magnae rei proferre sententiam. Attolle, inquam, ad caelum paullisper oculos: jam videbis innumerabilem turbam micantium siderum. Numquid stellae omnes pari luminis honore praefulgent? et tamen omnibus lumen est. Ad haec ille curiosus, iterum quid interrogaret invenit. Ergo si qua discretio est, inquit, qui vestrum sunt in promerenda Dei voluntate potiores? Nimirum, inquam, prae ceteris duo, quorum nec tibi dicenda, et Deo nota sunt nomina. Novissime acrius incumbente, atque perscrutante molestius: Hi sunt, inquam, qui quo difficilius et rarius vincunt, gloriosius coronantur, et propter hos [17] *scriptum est:* Facilius camelus intrabit per foramen acus, quam dives in regna caelorum. (Matth. 19, 24.)

IX. Post has ostensiones in carcere diebus pauculis commorati, producuntur in publicum, ut eos Cirtensium magistratus, elogio confessionis suae honoratos transmitteret cum parte damnationis ad Praesidem. Et ecce unus e circumstantibus fratribus nostris omnium in se gentilium convertit oculos, quod jam per gratiam proximae passionis [18], Christus in ore ejus et facie relucebat. (Christianus miro modo agnitus.) Cumque ex eo turbulentis et ferventibus animis quaereretur, an ejusdem et ipse esset religionis et nominis; rapuit tam dulcem promtissima confessione comitatum. Sic elogiis suis beati Martyres, plures Dei testes, dum ipsi ad martyrium parantur, acquirunt: et jam transmissi ad Praesidem, negotiosum ac difficile iter cum voluptate properaverunt. Tunc eos Praesidi admotos, jam bis eis notus, bis usitatus iterum Lambesitanus [19] carcer accepit. Haec enim sola sunt apud gentiles hospitia justorum.

X. (Multi Martyres laici.) Interim per dies plurimos effusione sanguinis transmittebatur ad Dominum numerosa fraternitas, nec pervenire ad Jacobi et Mariani clericorumque victimam rabies insanientis Praesidis poterat, laicorum tam multis occupata vulneribus. Nam ita inter se nostrae religionis gradus artifex saevitia diviserat, ut laicos clericis separatos tentationibus saeculi, et terroribus suis putaret esse cessuros. Ergo carissimi nostri et fidelissimi milites Christi, ceterique de clero contristari aliquantulum coeperunt, quod laicis certaminis sui laude perfunctis, servaretur sibi tam lenta et tam sera victoria.

XI. (Agapius obtinet coronam martyrii Tertullae et Antoniae.) Tunc Agapius, qui jamdudum martyrio suo consummato [20] fidei sacramenta perfecerat, qui et ipse, cum pro puellis duabus, Tertulla et Antonia, quas sibi carissimas ad vicem pignorum diligebat, repetitis frequenter precibus oraret, ut secum et illae Dei dignatione Martyres fierent, retulerat meritorum suorum tali revelatione fiduciam: Quid assidue petis, quod una oratione meruisti? Is ergo Agapius agenti Jacobo in carcere, per tempus quietis apparuit. Nam sub ipso ictu passionis [21] dum expectatur carnifex, *Et bene,* inquit Jacobus, *ad Agapium ceterorumque Martyrum beatorum pergo convivium. Nam ista,* inquit, *nocte Agapium nostrum videbam, inter omnes alios laetiorem, quos una nobiscum Cirtensis carcer incluserat, sollemne quoddam et laetitiae plenum celebrare convivium.* (Gemini pueri Martyres cum matre.) *Quo cum ego et Marianus, quasi ad agapen, spiritu dilectionis et caritatis raperemur, adcucurrit nobis obvius puer, quem constabat esse alterum ex geminis ante triduum cum matre passis, corona rosea* [22] *collo circumdatus, et in manu dextra palmam virdissimam praeferens: Et, Quid properatis? inquit, gaudete et exultate, cras enim nobiscum et ipsi coenabitis.* O Dei magna in suos et praeclara dignatio!

17) Id. *hoc.*
18) Sic cod. Remig. Alii *confessionis.* Infra idem codex, *cumque ex eo non minus turbulentis* etc.
19) Urbs Numidiae, ex qua Pusillus episcopus Concilio Carthaginensi affuit sub S. Cypriano.
20) Cod. Remig. *consummatae fidei.*
21) Vox Afris familiaris. Vide Vitam S. Cypriani per Pontium, et ipsum Cyprian. epist. 36 et 80. edit. Angl. Pamel. 65 et 82.
22) Cod. Remig. *aurea.*

o vere paterna pietas in Christo Jesu Domino nostro, qui dilectis suis et indulget tam larga beneficia, et clementiae suae munera praestaturus ante declarat. Dies a visione primus illuxerat, et jam promissis Dei sententia Praesidis serviebat: quae Marianum et Jacobum et ceteros clericos, tandem Patriarchis cum gloria redditos, e pressuris [23] saeculi sententia animadversionis emisit. Et perducti sunt ad coronae locum, qui riparum collibus hinc et inde sublimis, media fluminis convalle subsederat: sed et spectaculo erat celsa utrimque altitudo aggeris. Alveus ipse medio sinu fluorem beati sanguinis hauriebat. Nec deerat utriusque sacramenti genus, cum et baptizarentur suo sanguine, et lavarentur in flumine.

XII. Mira tunc ibi cerneres et exquisita compendia saeviendi. Nam cum manum carnificis gladiumque ipsum, tot cervicibus debitum, numerosus Justorum populus urgeret *, artifex feritatis dispositas agminum series in ordinem redigebat: scilicet ut sacrilegi percussoris ictus, velut impetu quodam furoris, pia colla percurrerent; deinde ut ne exspectabile fieret cruentum illud et barbarum ministerium, hanc sibi expeditionem sceleris invenit. Nam si uno in loco percussurus ipse consisteret, immensam struem corporum cumulus [24] acervaret: ipsum denique spatium tanta strage completus alveus denegaret. Tunc oculis sub ictu ferri de more velatis, nullae tamen aciem liberae mentis clausere tenebrae, sed largus atque inaestimabilis splendor immensae lucis affulsit. Nam plerique cum proximis atque assistentibus sibi fratribus, quamvis in visum carnalis acies non pateret, videre se tamen mira quaedam loquebantur; et quod sibi apparerent equi desuper niveo colore candentes, quibus inveherentur juvenes candidati. Nec defuere ex eodem Martyrum numero, qui collegarum relationem attestarentur auribus, et exauditos [25] equorum fremitus ac sonos recognoscerent. Ibi et Marianus prophetico spiritu jam repletus, fidenter ac fortiter praedicabat proximam justi sanguinis ultionem; variasque saeculo plagas [26], velut de caeli jam culmine minabatur luem, captivitatem, famem, terraeque motus, cynomyiae venena cruciantia. Qua praedicatione non tantum gentilibus insultabat fides Martyris, sed etiam fratribus vigorem aemulandae virtutis et quasi classicum praecinebat: ut inter tantas saeculi plagas, justis Dei tam bonae atque piae mortis raperetur occasio.

* ed. *cingeret.*

Multi Martyres capite plectuntur.

XIII. His peractis Maccabaico gaudio [27] Mariani mater exultans, et passione perfecta jam secura de filio, non illi tantum coeperat, sed et sibi quae tale pignus ediderat gratulari. Complectebatur in filii corpore suorum viscerum gloriam, et in ipsa cervicis vulnera frequens osculum pietas religiosa figebat. O te felicem merito Mariam [28]! o te beatam et filio tuo matrem et nomine! Quis in ea tanti vocabuli felicitatem credat errasse, quam sic uteri sui fetus ornavit? Inaestimabilis vero Dei omnipotentis et Christi ejus in suos misericordia, qui fidentes in suum nomen, non solum gratiae dignatione confortat, sed et sanguinis redemtione vivificat. Nam quis digna

Mariani mater de filii martyrio exultat.

23) Cod. Remig. *gloria redditus est, et e pressuris.*

24) Cod. Remig. *cumulis.*

25) Cod. Remig. *et ex audito equorum fremitu ac sono* etc.

26) Paullo post exorti triginta tyranni, qui imperium, et praecipue Africam afflixere. Vide Trebellium Pollionem, ut nihil dicam de captivitate Valeriani, cujus calamitatem, et detracta cute supplicium persecutioni adversus Christianos excitatae attribuit Constantinus M. in Oratione ad Sanctorum coetum cap. 24. et in epist. ad Saporem regem Persarum apud Sozomen. lib. 2. hist. eccles. cap. 15. Vide Lactant. de morte Persec. n. 4.

27) Maccabaeorum quippe mater de filiorum morte, pro Legis divinae defensione suscepta, gaudebat, sicut hic Mariani mater. Vide de hoc matris Mariani gaudio Augustinum sermon. 284. laudatum, n. 2.

28) Aliquatenus haesit Henschenius, an hic *Mariani* aut *Mariam* legendum esset. Surius et Baronius primam lectionem habent, additque Baronius per parenthesin, *Beata enim ipsa appellabatur.* Sed has omnes difficultates solvit Augustinus serm. laudato num. 2. ubi Mariani matrem vocat *Mariam,* allusionemque ad beatissimam Virginem, quam hic auctor innuit, fusius prosequitur. Nostram lectionem confirmat cod. Remig. qui sic habet: *O te merito Mariam! o te beatam* etc.

Christus Deus noster. aestimatione possit ejus beneficia metiri? qui in hoc paterna indulgentia semper operatur, ut in nos et hoc ipsum, quod Dei nostri sanguine rependi credimus, conferatur: cui gloria et imperium in saecula saeculorum. Amen.

ADMONITIO

IN PASSIONEM SANCTORUM MONTANI, LUCII,

ET ALIORUM MARTYRUM.

SS. Lucius etc. discipuli S. Cypriani. 1. Quod sanctus Cyprianus epistola ad Successum scripserat, *Clericos suos paratos esse omnes pro animi sui devotione ad immortalem et caelestem gloriam,* verum esse rei eventus saepius comprobavit. Quamvis enim horum beatorum virorum gesta, qui teste Pontio, *disciplinam proprio cruore sanxerunt,* temporum diuturnitas ac injuriae ut plurimum consumserint; pauca tamen quae nobis supersunt, eorum fidei et constantiae tam illustria sunt argumenta, ut omnibus omnino jure sint admirationi. Ex his autem illustres fuere Lucius, Montanus, aliique nonnulli: qui in antistitis Cypriani schola educati, ad finem usque vitae tanti magistri verba ad sensus fideliter expressere. Id certe patebit in eorum Actis, fide omnino dignis, et talibus quae merito inter pretiosiora et sinceriora sacrae antiquitatis monumenta computentur: quae ex duobus potissimum mss. codicibus, uno Remigiani Archi- Acta sincera. monasterii apud Remos; et altero quem Illustrissimus Abbas de Noalliis, (hodie Catalaunensis Episcopus et Comes) ab interitu servavit, ad Surii, Baronii, et Bollandi editiones collata hic proferimus. Ea vero scripta sunt partim a Flaviano, uno ex his sanctis Martyribus, partim ab alio quodam fideli Christiano, qui ea quae praesens videbat et audiebat, diligentissime conscripsit. In ms. codice Remig. titulus sic habet, *Passio Sanctorum Montani et Gemellis.* In codd. S. Maximini Trevirensis, et monasteriorum Igniacensis et Vallis-secretae pro *Gemellis* legitur *Gemelli.* Quid vero eo nomine designetur, aliis divinandum permitto.

Martyrum festi dies. 2. Occurrunt saepius in Cypriani epistolis horum nominum aliquot Martyres: verum cum ita aperte non designetur, ut quae de iis habentur, aliis etiam ejusdem nominis competere non possint, malumus alios judicare an re vera sint ii ipsi de quibus agimus, quam incerta pro certis afferre. Eorum vero festum cum Romano, alia etiam Martyrologia ad diem 24. Februarii assignant, qua die a Surio eorum Acta referuntur, quae a Godefrido Henschenio, Februario Bollandiano inserta sunt. Quamquam *Lucii* et *Montani* natale non solum Martyrologia quaedam, sed ipsum etiam vetustissimum Carthaginense Kalendarium decimo Kalendas Junii memorant, cujus certe Kalendarii auctoritas quibuslibet aliis praeferri debet. Ibi etiam Flaviani passio VIII. Kalendas Junii, quod Actis ipsis consentit, celebratur, cui *Septimiam,* nescio qua de causa, adjungit. De Juliano autem et ceteris nihil habet. Nam *Leucus,* seu *Lucius* et *Victoricus,* de quibus agit .... *Kal. Novembris,* ab his videntur esse diversi, qui in his Actis memorantur. Horum autem omnium passionem anno circiter CCLIX. aut insequenti contigisse existimamus, eo scilicet temporis intervallo, quod inter Galerii Maximi Mortis tempus. mortem, qui paullo post beati Cypriani martyrium in ejus Actis decessisse dicitur, et alterius Proconsulis adventum intercessit, ut diserte in Actis expressum habetur.

PASSIO SANCTORUM MONTANI, LUCII,

ET ALIORUM MARTYRUM AFRICANORUM.

Anno Christi 259 aut 260.

Ex codd. mss. et editis.

Acta ab ipsis Martyribus scripta.

I. Et nobis est apud vos certamen, fratres dilectissimi; ut nihil aliud agendum Dei servis et Christo ejus dicatis, quam de multitudine fratrum cogitare; qua vi, qua ratione, hic amor, hoc officium ad has nos impulit litteras, ut fratribus post futuris, et magnificentiae Dei fidele testimonium, et labores ac tolerantiam nostri pro Domino memoriae relinqueremus.

Apprehensi Martyres octo. Duo in carcere obeunt.

II. Post popularem tumultum, quem ferox vultus Praesidis in necem concitavit, postque sequentis diei acerrimam persecutionem Christianorum praevaricatam [1] apprehensi sumus, Lucius, Montanus, Flavianus, Julianus, Victoricus [2], Primolus, Renus, et Donatianus catechumenus, qui baptizatus in carcere statim spiritum reddidit, ab aquae baptismo ad martyrii coronam immaculato [3] itinere festinans. Necnon et circa Primolum similis consummationis exitus contigit, nam et ipsum ante paucos dies [4] habita confessio baptizavit.

Ceteri igni frustra destinantur.

III. Igitur apprehensis nobis, et apud Regionantes in custodia constitutis, sententiam Praesidis milites nuntiare audivimus, quod heri corpus nostrum minaretur [5] urere. Nam ut postea quoque verissime cognovimus, exurere nos vivos cogitavit. Sed Dominus qui solus de incendio servos suos potest liberare, in cujus manu sermones et corda sunt regis, furentem a nobis Praesidis saevitiam avertit: et incumbentes precibus assiduis, tota fide statim quod petivimus, accepimus: accensus paene in exitum [6] nostrae carnis ignis exstinctus est, et flamma caminorum ardentium Dominico rore sopita est. Nec difficile credentibus fuit, nova posse ad vetera exempla pertingere, Domino per spiritum [7] pollicente: quia qui gloriam istam operatus est in tribus pueris, vincebat et in nobis.

Detruduntur in carcerem.

IV. Tunc a proposito suo, Domino propugnante [8], confractus, mitti nos in carcerem jussit. Quo deducti a militibus sumus, nec expavimus foedam loci illius caliginem. Moxque carcer tenebrosus Spiritu perlucente resplenduit, et contra obscuritatis deformia et caeca noctis contecta, instar diei fidei devotio candida luce nos vestiit: et ad summum ascendebamus locum poenarum, quasi ascenderemus in caelum. Quales illic dies duximus, quales transegimus noctes, exponi nullis sermonibus possunt. Tormenta carceris nulla affirmatione capiuntur; nec veremur atrocitatem loci illius, ut est dicere [9]. Quo enim tentatio grandis est, eo major est ille qui eam vincit in nobis: Et non est pugna [10], quia est Domino protegente victoria. Nam et occidi servis Dei leve est, et ideo mors nihil est, cujus aculeum comminuens, contentionemque [11] devincens Dominus, per tropaeum crucis triumphavit. Sed nulla causa armorum est, nisi quando miles armandus est: nec armatur nisi quando congressio est [12]; et in coronis nostris ideo praemium est, quia certamen ante praecessit: nec datur palma, nisi congressione per-

1) Cod. Remig. habet *praevaricatam violentiam, apprehensi* etc.

2) In cod. Noal. dicitur *Victorius*. Baron. *Victorinus.*

3) Boll. *immorulato.* Cod. Remig. habet, *statim ut redit ab aquae baptismo ad martyrii coronam immaculato itinere festinavit.*

4) Cod. Remig. cum Surio et Baronio, *menses.*

5) Sic cod. Remig. Noallinus habet, *milites nunciabant quod die hesterno ardens minaretur.* Editi, *ardens nobis interitum minaretur.*

6) Edit. *exitium.*

7) Edit. *in spiritu.*

8) Duo nostri codd. scripti, *repugnante.*

9) Solus cod. Remig. habet *illius;* Edit. *atrocitatem loqui ut est quo* etc. Et inferius idem cod. Rem. *vincit in bonis.*

10) Edit. *nec nostra est pugna.*

11) Boll. *atrocitatemque.*

12) Edit. *nisi quia miles armandus est; et armatur quia egressio est.*

fecta. Sed paucis diebus visitatione fratrum refrigeravimus [13]. Nam omnem noctis laborem diei solatium laetitiaque abstulit.

Visio Reni.

V. Tunc Reno qui nobiscum fuerat somno apprehenso, ostensum est ei produci singulos, quibus prodeuntibus lucernae singulae praeferebantur: cujus autem lucerna non praecesserat, nec ipse procedebat. Et cum processimus nos cum lucernis nostris, expergefactus est. Et ut nobis retulit, laetati sumus, fidentes nos cum Christo ambulare, qui est lucerna pedibus nostris, et qui est sermo, scilicet Dei. (*Psalm. 118.*)

Coram Procuratore sistuntur.

VI. Post ipsam noctem, dies nobis hilaris agebatur [14]. Et continuo eadem die subito rapti sumus ad Procuratorem, qui defuncti Proconsulis [15] partes administrabat. O diem laetum, gloriam vinculorum! o optata votis omnibus catena! o ferrum honorabilius atque pretiosius optimo auro! o stridor ille ferri qui strepebat, dum trahitur per aliud ferrum! Loqui nostrum futurorum solatium fuit [16], atque ne hac jucunditate tardius frueremur, a militibus incertis ubinam nos Praeses [17] audire vellet, circumducti sumus huc atque illuc per totum forum. Tunc nos in secretarium vocavit, quia necdum hora passionis advenerat. Unde prostrato diabolo victores sumus in carcerem reversi, et ad alteram victoriam reservati. Hoc itaque proelio victus diabolus, ad alteras se astutias vertit, fame nos et siti tentare molitus [18]. Et hoc suum proelium multis diebus fortissime gessit, ita ut quod magis secum [19] adversarius facere putabat, aegrotantium copia * ad Solonem Fiscalem, et aquam frigidam † laboraret [20]. (In carcerem reducti fame laborant.)

* id est, *apud.* † *aqua frigida.*

Victoris Martyris visio.

VII. Hic autem labor, haec inopia, hoc necessitatis tempus ad Deum pertinuit, dilectissimi fratres. Nam qui nos tentari voluit, ipse, ut allocutionem in ipsa tentatione haberemus, ostendit. Nam Victori [21] presbytero commartyri nostro, qui statim post hanc eamdem visionem passus est, ostensum est hoc. Videbam, inquit, puerum huc in carcerem introisse, cujus fuit vultus perlucidus super splendorem inenarrabilem, qui nos deducebat per omnia loca ut exiremus [22], egredi tamen non potuimus, et ait mihi: Adhuc modicum laboratis, quia nunc impedimini. Sed confidite, quia ego vobiscum sum. Et adjecit: Dic illis, quia gloriosiorem coronam habebitis: necnon ad Deum suum spiritus properat, et anima jam proxima passioni sedes suas requisivit. Nam hunc eumdem Dominum de paradiso interrogavit ubi esset. Cui ille ait: Extra mundum est. Ostende illum, inquit, mihi. Qui ait illi: Et ubi erit fides? Cumque hoc per humanam pusillitatem diceret: Quod me mandas tenere non possum; dic signum quod eis dicam. Respondit ei Dominus, et ait: Dic illis signum Jacobi. Laetandum est, fratres dilectissimi, ut Patriarchis, etsi non justitia, vel laboribus adaequari [23] possimus. Sed qui dixit, *Invoca me in die pressurae, et eximam te,* (*Psalm. 49, 15.*)

13) Boll. *refrigerati sumus.*

14) Edit. *augebatur.*

15) In Actis S. Cypriani Galerius Maximus Proconsul paullo post S. Martyris passionem decessisse dicitur. Ceterum minores quaedam provinciae a Procuratoribus regebantur; at in proconsularibus aut in praetorianis Procuratores nullam nisi in fiscalibus causis jurisdictionem exercebant, nec Praesides dicebantur, nisi forte interveniente Proconsulis obitu. Vide Salmasii notas in Spartianum. Ceterum in Actis SS. Perpetuae et Felicitatis num. VI. supra pagina 140. Hilarianus procurator Proconsulis defuncti locum tenere pariter dicitur.

16) Edit. *futurum solatium videbatur.*

17) Procurator scilicet, sic dictus ob Proconsulis absentiam. *Praesidis nomen,* inquit Fenestella de Magistratibus Rom. c. 26. *generale est, eo quod et Proconsules et Legati Caesaris, et omnes provincias regentes, licet senatores sint, Praesides appellantur.*

18) De Martyrum inedia sic loquitur Lucianus in epist. ad Celerinum, inter Cyprianicas ed. Angl. 22. Pamel. 20. *Ante dies octo per dies quinque medios modicum panis accepimus, et aquam ad mensuram.*

19) Boll. *secum diabolo facere.*

20) Locus vitiatus in nostro cod. et apud Boll. sic Baronius, *quod aegrotabant corpora ob Solonem Fiscalem, qui aquam frigidam post laborem non daret.*

21) Hic alius est a Victorico supra memorato. Nam Victoricus cum ceteris interfectus est, nec videtur presbyter fuisse, quippe qui post Flavianum diaconum, qui ultimus passus est, recensetur.

22) Boll. *quaque iremus.* Cod. Remig. *quacumque.*

23) In cod. Remig. deest haec vox *adaequari.*

et glorificabis me; ad clarificationem sui [24] fletus, post preces ad se habitas commemoratus est nostri, prius miserationis suae denuntians munus.

VIII. De hoc enim sorori nostrae QUARTILLOSIAE [25] hic nobiscum positae ostendit: cujus mulieris et maritus, et filius ante triduum passi erant. Ipsa quoque hic residens, propinquitatem suam velociter subsecuta est; quae in hunc modum quod vidit, exposuit. Vidi, inquit, filium meum qui passus est, venisse huc ad carcerem: qui sedens super labrum aquarum ait: Vidit Deus pressuram vestram et laborem. Et post hunc introivit juvenis mirae magnitudinis, portans phialas [26] duas singulis in manibus, lacte plenas; et ait: Bono animo estote, memoratus est vestri omnipotens Deus. Et ex phialis quas ferebat, dedit omnibus bibere; quae phialae non deficiebant. Et subito ablatus est lapis, qui fenestram dividit medius: sed et clarae [27] fenestrae, ipso medio ablato, liberam caeli faciem admiserunt. Et posuit juvenis ille quas ferebat phialas, unam ad dexteram, alteram ad sinistram, et ait: Ecce satiati estis, et abundat, et tertia adhuc phiala superveniet vobis. Et abiit.

Quartillosiae maritus et filius Martyres.

IX. Altera die [28] post hanc visionem exspectantes eramus horam illam, quando Fiscalis, non cibus, sed penuria et necessitas inferretur, quia cibus nullus suberat; nam et altera die jejuni manseramus. Subito autem ut sitientibus potus, esurientibus cibus, desiderantibus martyrium obvenit; ita laboribus nostris refrigerium Dominus per LUCIANUM carissimum nobis praebuit, qui disrupto catenarum durissimo obice, velut per duas phialas, per HERENNIANUM [29] hypodiaconum et JANUARIUM catechumenum, alimentum indeficiens omnibus ministravit. Hoc subsidium aegros et laborantes nimium suffulsit. Eos quoque qui per eumdem laborem, hoc est per incommodum Solonis et frigidae aquae, aegritudinem jam inciderant, ab infirmitate revocavit: cujus tam gloriosis operibus omnes apud Deum gratias agimus.

Martyres alimentum recipiunt.

X. Jam nunc, dilectissimi fratres, et de amore quem in nos invicem habemus, aliqua dicenda sunt. Nec instruimus, sed admonemus: quia sicut simul unanimes fuimus, ita et apud Dominum una vivimus et oramus. Tenenda est concordia caritatis, et dilectionum vinculis inhaerendum est. Tunc diabolus prosternitur, tunc a Domino quidquid postulatur accipitur, ipso pollicente ac dicente: *Si duo ex vobis consenserint super terram, de omni re quamcumque petierint, fiet illis a Patre meo* [30]. Nec alio modo vitam aeternam accipere, et cum Christo regnare poterimus, nisi fecerimus quod praecepit faciendum, qui et vitam promisit et regnum. Eos denique hereditatem Dei consequi, qui pacem cum fratribus tenuerint, ipse Dominus denuntiat, dicens: *Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur.* Quod exponens Apostolus ait: *Simus filii Dei; si autem filii, et heredes: heredes autem Dei, coheredes autem Christi, si quidem compatiamur ut et magnificemur.* Si heres non potest esse nisi filius; filius autem non est nisi pacificus: hereditatem Dei habere non poterit, qui pacem Dei rumpit. Et hoc non quasi admoniti dicimus, aut sine divina offensione suggerimus.

Eorum mutua dilectio.

Matth. 18, 19.

Matth. 5, 9.

Rom. 8, 17.

24) Bolland. *fuit.*

25) Cod. ms. apud Boll. *Tarquillacsiae.* Quaenam autem ista fuerit nos latet. *Victoriam, Marcellosam* et *Salsam* in Africa martyres vetera aliquot Martyrologia commemorant apud Boll. tom. 5. Maji die 20. ejusdem mensis. Forte pro *Victoria* legendum est Victor, ut habet cod. ms. Leodiensis.

26) Etiam in libris sacris phialae ejusmodi in plerisque visionibus commemorantur.

27) Cod. Remig. *sed et lateri fenestrae ipsius et medio ablati, liberam caeli faciem amiserant.*

28) Edit. *Tunc abiit altera dies.* Cod. Remig. infra habet, *non cibaria* , . . . *Nam et alterum diem jejuni.* Et inferius, *disrupto catenariorum;* item infra, *aegros laborantes.*

29) Herenniani hypodiaconi meminere Martyres in epist. 77. Oxon. 78. Pamel. et in duabus sequentibus inter Cyprianicas, ex quibus discimus hunc Herennianum simul cum *Lucano, Amantio* et *Maximo* acolythis ad opem istis Martyribus in Metallo Siguensi constitutis deferendam a beato Cypriano missum fuisse.

30) Cod. Remig. habet, *ex vobis convenerint.* Boll. *petieritis a Patre meo, contingnet vobis.*

XI. Nam cum Montanus cum Juliano habuisset sermones aliquos, ob eam mulierem quae ad nostram communionem obrepsit [31], quae non communicabat; cumque post correptionem, quam in eum congesserat, in frigore ipso discordiae mansisset; ostensum est in eadem nocte Montano hoc. Visum est, inquit, mihi, venisse ad nos Centuriones. Cumque deducerent nos per viam longam, pervenimus in campum immensum, in quo occurrerunt nobis Cyprianus et Leucius [32]. Pervenimus autem in locum candidum, et facta sunt vestimenta nostra candida, et caro nostra commutata, candidior vestimentis nostris candidis. Ita autem perlucida fuit caro nostra, ut oculorum visum ad intima cordis admitteret. Et respiciens in pectus meum, video quasdam sordes, et experrectus sum in visione. Et occurrit mihi Lucianus, et retuli illi visionem, et aio illi: Scis quoniam sordes illae, illud est, quod non statim concordavi cum Juliano? et in hoc experrectus sum. Qua de re, fratres dilectissimi, concordiam, pacem, unanimitatem omni virtute teneamus. Imitemur jam hic esse, quod ibi futuri sumus. Si nos invitant justis promissa praemia, si terret injustis poena praedicta, si cum Christo esse et regnare cupimus; quae ad Christum et ad regnum ducant illa faciamus. Optamus vos bene valere.

Epistolae Martyrum reliqua subjunguntur.

XII. Haec omnes de carcere simul scripserant. Sed quia necesse erat omnem Actum Martyrum beatorum pleno sermone complecti, quia et ipsi de se per modestiam minus dixerant; et Flavianus quoque privatim hoc nobis munus injunxit, ut quidquid litteris eorum deesset, adderemus: necessaria reliqua subjunximus. Dum per plurimos menses reclusi tulissent carceris poenas, et fame ac siti diu laborassent, tandem sero produci jubentur, et ad praetorium Praesidis admoveri. Et omnibus quidem gloriosa voce confessis, cum Flaviani [33] adjutorium reclamaret amore perverso, negans eum diaconum, quod confitebatur. In ceteros, id est, Lucium, Montanum, Julianum, Victoricum, dicta sententia est, Flavianusque rursum receptus est. Et quamvis haberet plenam doloris materiam, quod scilicet de tam bono collegio separatus est; tamen fide et devotione qua vixit, credebat id fieri quod Deus vellet, et tristitiam solitudinis destitutae religio sapientiae temperabat. Dicebat etiam: *Cum cor Regis in manu Dei sit, quae causa moeroris est, aut quare succensendum putem homini, qui loquitur hoc quod jubetur?* Sed de Flaviano postmodum plenius.

Sententia lata in Lucium etc. recluso Flaviano.

Prov. 21, 1.

Ducti ad supplicium adstantes hortantur.

XIII. Interim ceteri ducebantur ad victimae locum. Concursus fit undique gentilium, et omnium fratrum, qui quamvis obsequentes aliis et ceteris Dei testibus pro religione et fide, quam Cypriano docente didicerant; tunc tamen officio pleniore et copia majore convenerant. Erat illic videre Martyres Christi felicitatem gloriae suae vultus hilaritate testantes: ita ut possent ceteros provocare ad propriae virtutis exempla, etiamsi tacerent. Sed nec sermonis largitas defuit. Nam cohortatibus suis singuli plebem Dei corroboraverunt. Et Lucium quidem praeter ingenitam lenitatem et probam ac modestam verecundiam, infirmitas etiam gravis et labor carceris fregerat: ac propterea cum comitibus paucioribus solus ante praecessit, ne multitudinis nimiae pressura defusioni sanguinis invideret, qui tamen et ipse non tacuit, sed comites suos quomodo potuit, instruxit. Cui cum dicerent fratres: Memento nostri, *Vos, inquit, mei mementote.* Quanta Martyris humilitas, de

31) Sic cod. Noal. Boll. *ob eam quae ad nostram mulierem obrepsit communionem, quae nec* etc. Baron. *ob eam mulierem quae ad mulierem accessit.* Sur. *oppressit.*

32) Sur. et Baron. in margine, *al. Lucius.* Is est dubio procul qui cum ab aliis in exsilio constitutis ad Cyprianum scripsit epist. inter Cyprianicas edit. Oxon. 78. Pamel. 79. ubi ait Cyprianum *coronam martyrii* sibi et aliis ex prophetia spopondisse. Quatuor autem episcopi sub Lucii nomine Concilio Carthag. de baptismo haereticorum interfuere. *Lucius* scilicet *a Castro-Galba, Lucius a Thebeste, Lucius a Membresa* qui ibidem *Confessor* appellatur; et tandem *Lucius ab Ausafa*, seu *Assapha.*

33) Boll. *Flaviano.* Id consonum videtur Rescripto Valeriani apud S. Cyprian. epist. ed. Oxon. 80. Pamel. 81. quo praecipue in clericos interitus decernitur. Porro quod hic dicit *Flaviani adjutorium*, infra num. 16. *amicos* appellat.

gloria sua nec sub ipsa passione praesumere? Julianus quoque et Victoricus insinuata diu fratribus pace, et commendatis omnibus clericis, maxime eis qui famem carceris passi erant, ad passionis locum cum gaudio et sine pavore venerant.

XIV. Sed enim Montanus et corpore et mente robustus, quamquam et ante martyrium gloriosus, ea semper quae veritas postularet, constanter et fortiter dixerit sine ulla exceptione personae; tamen de martyrio proximo crescens, prophetica voce clamabat: *Sacrificans diis eradicabitur, nisi Domino soli.* Et hoc frequenter iterabat, insinuans et inculcans, non licere, deserto Deo, ad simulacra et manufacta figmenta accedere [34]. Haereticorum quoque superbiam et improbam contumaciam retundebat, CONTESTANS EOS, UT VEL DE COPIA MARTYRUM [35] INTELLIGERENT ECCLESIAE VERITATEM, ad quam redire debeant. Deinde lapsorum abrupta festinantia, negotiationem pacis [36] ad plenam poenitentiam et Christi sententiam differebat, necnon integros [37] quoque ad tutelam integritatis exhortans: *State fortiter, fratres, et constanter militate*, dicebat. *Habetis exempla, nec vos lapsorum perfidia destruat ad ruinam, sed nostra tolerantia magis aedificet ad coronam.* Virgines quoque singulas admonebat, ut sanctitatem suam tuerentur. Generaliter omnes docebat, ut Praepositos venerarentur. Praepositis [38] quoque ipsis concordiam pacis insinuans, nil esse melius ajebat, quam Praepositorum unanimen voluntatem. Tunc et plebem posse ad sacra [39] obsequia provocari, et ad vinculum dilectionis animari, si Rectores plebis pacem tenerent. Hoc enim est propter Christum pati, Christum etiam exemplo sermonis imitari, et esse probationem maximam fidei. O exemplum grande credendi!

Praeclara Montani adhortatio.

XV. Cum autem jam carnifex immineret, et gladius super cervices ejus libratus penderet; expansis ille ad caelum manibus, voce clara, ita ut non tantum ad aures plebis, sed et gentiles quoque ipsos sonus vocis feriret; oravit rogans et deprecans, *ut Flavianus qui per suffragium populi de comitatu eorum remanserat, sequeretur die tertia.* Et quo precis suae fidem faceret, manualem quo oculos fuerat ligatus, in partes duas disscidit, et jussit alteram reservari, qua Flaviano oculi post crastinum ligarentur. Sed et in medio eorum in area [40] solum servari jussit, ut nec sepulturae consortio privaretur. Et perfectum est sub oculis nostris, quod Dominus in Evangelio repromisit: ut qui tota fide peteret, quidquid peteret impetraret. Nam post biduum Flavianus quoque productus, gloriam [41] suam passione perfecit. Quoniam tamen, ut supra dixi, etiam ipse mandavit, ut bidui moram memoratis causis jungeremus; faciendum erat necessitate majore, quod fieri merito deberet, etiamsi non juberetur.

Orat pro Flaviano.

Marc. 11, 24.

XVI. Post suffragia illa, post voces illas, quibus quasi pro salute ejus amicitia inimica surrexerat, revocabatur in carcerem, virtute robusta, mente invicta, fide plena. Nihil de animi ejus vigore mutilaverat remanendi contemplatio: quae quamvis posset movere, tamen fides quae imminentem passionem tota devotione praesumserat, temporanea impedimenta calcaverat. Haerebat lateri ejus incomparabilis mater, quae praeter fidem, qua ad Patriarchas pertinebat, in hoc etiam se Abrahae filiam comprobavit, quod filium

Matris Flaviani elogium.

34) Sic cod. Noail. cum Surio. Cod. Remig. *manufacta figmenta honorare*, at Boll. *manufacta idola sacrificia offerre.* Idem cod. Remig. infra habet, *ad quem ire debeant.*

35) Frustra itaque hodie haeretici laborant, ut paucos omnino Martyres in Ecclesia fuisse probent. Confer Irenaeum lib. 9. adv. haereses cap. 64.

36) Sic apud Boll. In cod. Noail. *abruptam festinanter negationem pacis.* Cod. Remig. *abruptam festinantiam.* Quantum autem in servanda erga lapsos disciplina insudarit Cyprianus, ejus scripta testantur. Cujus se verum discipulum hic Montanus probat.

37) Qui scilicet nec thus adoleverant idolis, nec libellos a magistratibus susceperant.

38) Haud dubium quin hic Praepositorum nomine presbyteros intelligat; nisi forte tunc ibi essent reliqui episcopi, apud Carthaginem.

39) Cod. Remig. *sacerdotum.*

40) Deest in cod. Noail. *in area.*

41) Cod. Remig. *gloriosam suam passionem.*

suum et optabat occidi; et quod interim remansisset, contristabatur intimo dolore [42]. O matrem religiose piam! O matrem inter vetera exempla [43] venerandam! o Maccabaeicam matrem! Nihil enim interest de numero filiorum, cum perinde et haec in unico pignore totos affectus suos Domino mancuparit. Sed ille collaudans matris animum, ut dilationem [44] suam non doleret: *Scis, inquit, mater merito carissima, ut semper tentaverim, si confiteri contigisset, martyrio meo frui, et frequenter catenatus videri, et saepe differri? Si ergo contigit quod optavi, gloriandum est potius quam dolendum.*

Qui recluditur in carcere.

XVII. Et cum ad carceris januam veniretur, difficilius multo et tardius visum est, quam solebat, aperiri, obnitentibus etiam cataractariorum [45] ministris: ita ut videretur obfirmata spiritu quodam repugnante, atque testante indignum esse carceris sordibus eum foedari, cui caeleste habitaculum pararetur. Quia tamen divinitas coronae dilatae dignas causas habebat, jam caeli et Dei hominem invitus carcer admisit. Qualis illic mens fuit biduo illo, quae spes, quaeve fiducia, cum Martyris Dei animus, et de collegarum petitione praesumeret, et de suo crederet passionem futuram! Dicam quod sentio. Dies ille post biduum tertius, non quasi passionis, sed quasi resurrectionis dies sustinebatur. Admirans erat denique turba gentilium, qui vocem Montani petentis audierant.

Ad Prætorium ducitur.

XVIII. Postquam vero produci tertio die jussus est, rumore cognito, confluebant increduli et perfidi, fidem Martyris probaturi. Egrediebatur de carcere Dei Testis, jam ad carcerem non reversurus. Communis omnium magna laetitia, sed magis ipse habebat in animo certum, quod et fides propria, et petitio antecessorum suorum extorqueret Praesidi [46], vel invitam licet populo reclamante, sententiam. Unde et occurrentibus fratribus, et salutare cupientibus fide tota pollicebatur, quod in Fusciano [47] cum omnibus pacem facturus esset. O magna fiducia, fides vera! Ingressus deinde praetorium, cum miraculo omnium in custodiarum loco stabat, exspectans donec vocaretur.

Auctor rei gestae praesens.

XIX. Illic nos in latere ejus constituti eramus, juncti penitus haerentes, ita ut manus manibus teneremus, exhibentes Martyri honorem et contubernii caritatem. Ibi eum discipuli [48] ejus suadebant cum lacrymis etiam, ut praesumtione deposita, sacrificaret interdum, postea quidquid vellet facturus [49]: nec incertam illam et secundam mortem plusquam praesentem vereretur. Et haec gentilium verba sunt, qui dicebant [50] ultimi furoris esse, magis mala mortis timere, quam vivere. Sed ille gratias agens, quod prae amicitia dare, quantum in ipsis erat, consultum sibi vellent; tamen de fide et divinitate non tacuit, dicens, *multo melius esse primo in loco, quantum ad libertatem integritatis pertineret, occidi, quam lapides adorare. Tunc deinde esse summum Dominum, qui omnia imperio suo fecerit, ac propterea solus colendus sit:* addens et illud quod gentiles minus credunt, etiamsi de divinitate consentiunt [51], *vivere nos etiam cum occidimur; nec vinci morte, sed vincere: et ipsos quoque, si vellent pervenire ad notitiam [52] veritatis, etiam Christianos esse debere.*

Flavianus fal-

XX. His illi retusi et revicti, postquam nihil per suadelas obtinere

42) Cod. Remig. *glorioso dolore.*
43) Cod. Noail. *inter vera exempla.*
44) Cod. Remig. *animum consolabatur interdum ut dilationem.*
45) Sic cod. Remig. Ceteri habent *Carcerariorum.* De Cataractariis vide supra notas in Acta SS. Perpetuae et Felic. num. 15. pag. 143.
46) Cod. Remig. *Praesidis.*
47) Nomen alicujus loci publici; Sur. habet, *Fuscano.*
48) Edit. uno verbo *condiscipuli.* Certe Flavianum hominem fuisse plebi acceptum, ex his omnibus patet, qui cum diaconus fuerit, potius discipulos qui eum a passione revocare conarentur, quam condiscipulos habuisse gentiles, existimandus est.
49) Cod. Noail. *futurus.*
50) Cod. Remig. *et quae gentilium verba sunt, dicebant.* Infra Bolland. habent, *magis mortis modum timere.* Surius, *magis mortem malle timere,* sed pro *timere* legendum putat, *temnere.* Baronius *temere.* Sed etsi verba incerta, sensus nihilo minus certus est.
51) Edit. *divinitate quid sentiunt.*
52) Edit. *conscientiam.*

potuerunt, ad crudeliorem se misericordiam contulerunt, certi eum a proposito voluntatis suae vel tormentis deponi posse. Et cum admoveri jussus esset, interrogatus a Praeside, quare mentiretur se diaconum, cum non esset; mentiri se negavit. Et cum Centenarius diceret notariam [53] sibi datam esse, qua contineretur eum fingere; respondit: *An non est veri simile me mentiri, et illum verum dicere, qui notariam falsam dedit?* Et cum, reclamante populo ac dicente: Mentiris; iterum a Praeside interrogaretur, an vere mentiretur; respondit: *Quod est*, inquit, *compendium mentiendi?* Ad hoc populus exasperatus, torqueri eum iterum clamoribus postulavit. Sed Dominus qui servi sui fidem jam in carceris poenis plene scierat [54], non est passus probati Martyris corpus tormenti alicujus vel levi laceratione pulsari. Cor enim regis ad sententiam statim flexit, et testem suum, usque ad mortem fidelem, consummato cursu et agone perfecto coronavit.

so arguitur mendacii.

XXI. Exinde jam gaudens, quia per sententiam datam passionis suae erat certior, et tam [55] jucundo colloquio fruebatur. Et sic effectum est ut juberet haec scribi, et ad propria verba conjungi. Addi quoque ostensiones suas voluit, quarum pars ad moram bidui pertineret. *Cum adhuc*, inquit, *Episcopus noster solus passus fuisset, ostensum est mihi hoc, quasi Cyprianum ipsum interrogarem, an pati ictus doleret; scilicet Martyr futurus, de passionis tolerantia consulebam. Qui mihi respondit, et dixit: Alia caro patitur, cum animus in caelo est. Nequaquam corpus hoc sentit, cum se Deo tota mens devovit.* O verba Martyris Martyrem cohortantis! Negavit esse in passionis ictu dolorem, ut qui et ipse habebat [56] occidi, animari constantius posset, quod nec parvum sensum doloris in passionis ictu [57] timeret. *Postea*, inquit, *cum plures paterentur, contristabar in visu noctis, quod quasi a collegis meis remansissem. Et apparuit mihi vir quidam dicens: Quid contristaris? Cui cum causam tristitiae meae dicerem, ait: Contristaris [58]? Bis Confessor es, tertio Martyr eris per gladium*, et sic impletum est. Nam confessus Christum primo secretario, secundo publice, reclamante populo, jussus recludi, a collegio suo secundum ostensionem suam remansit; et productus post confessiones duas, tertia [59] passionem perfecit. *Deinde*, inquit, *cum jam* Successus et Paulus [60] *cum comitibus suis coronati fuissent, et ego post infirmitatem convalescerem; video ad domum meam venisse Successum Episcopum, vultu pariter, et cultu nimis claro, cujus effigies difficulter agnosceretur, eo quod carnales oculi angelico splendore rutilarent. Quem cum vix agnoscerem, ait mihi: Missus sum nuntiare tibi quia tu passurus es. Hoc cum dixisset, statim venerunt duo milites, qui me perducerent. Et perduxerunt me in locum quemdam, ubi erat fraternitatis multitudo collecta. Et cum ad Praesidem admotus essem, produci [61] jussus sum. Et apparuit subito in medio plebis mater mea, dicens: Laudate, laudate [62], quia nemo sic martyrium duxit.* Et vere nemo sic. Nam ut omittam carceris abstinentiam singularem, ut accipientibus ceteris vel modicum cibum, qui de sordibus penuriae Fiscalis ex-

Flaviani visiones.

Successus et alii Martyres.

53) Notaria est scripta relatio judici offerenda. Vide Augustin. et alios a Baronio laudatos ad annum 262. num. 25. Haec ab aliquibus dicitur *notaria*, uti hic habet constanter cod. Remig. Utramque lectionem habent codd. scripti Collationis Carthag. uti monet eruditus Baluzius. Et quidem utraque bona est. Videsis Cangianum Glossarium.

54) Sic cod. Remig. Ceteri *in carcere plenissime sciebat.*

55) Edit. *etiam.*

56) Cod. Remig. *sciebat.*

57) Vide notas in Acta SS. Jacobi et Mariani supra pag. 272.

58) Edit. *quid tristaris?*

59) Sic cod. Remig. Ceteri, *tertio.*

60) In plerisque Martyrologiis die 19. Januarii plures martyres Africani recoluntur, inter quos occurrunt *Paulus* et *Successus.* Ibi tamen Successus non dicitur episcopus, nec aliorum dignitates exprimuntur. S. Cyprianus paullo ante passionem epist. 80. alias 82. Successum monet de imminenti persecutione. Is videtur esse *Successus ab Abbir-Germaniciana* urbe Africae in Zeugitana provincia, qui inter alios episcopos in Conc. Carthaginens. de haereticorum baptismo sententiam dixit. In cod. Noail. desunt haec verba *cum comitibus suis.* Et infra cod. Remig. habet, *carnales oculos angelico splendore percutere.*

61) Edit. *adduci.*

62) Edit. semel, *laudo te.*

hibebatur; solus se ab ipso modico continuit, tanti habens jejuniis multis et legitimis fatigari, dummodo alios victu proprio saginaret.

Ducitur ad supplicium. XXII. Ad illa veniam, quod solus, quod sic, quod cum tanto honore deductus est, quod a tot Sacerdotibus comitatus ejus disciplinis omnibus ordinatus [63], ad instar ducis dirigi meruit. Sic regnaturum cum Deo Martyrem, jam spiritu ac mente regnantem, etiam itineris tota dignitas exprimebat. Sed nec de coelo testimonium defuit. Imber largus et lenis temperato rore descendens fluebat, ad multa proficiens. Primo ut gentiles perniciter curiosos interventu pluviae refrenaret. Tum deinde ut divertendi daretur occasio, et sacramentis legitimae pacis [64] nullus profanus arbiter interesset. Et quod Flavianus ipse ore suo dixit, *adhuc pluebat, ut dominicae passionis exemplo, aqua sanguini jungeretur.*

XXIII. Sic consummatis [65] omnibus fratribus, et pace perfecta, processit e stabulo, quod Fusciano de proximo junctum est. Ibi cum editiorem Pacem omnibus commendat. locum et sermoni aptum conscenderet, silentio manu facto, hujusmodi verba dimisit: HABETIS, inquit, fratres dilectissimi, NOBISCUM PACEM, SI NOVERITIS ECCLESIAE [66] PACEM, ET DILECTIONIS UNITATEM SERVAVERITIS. *Nec putetis pauca esse quae dixi, cum et Dominus noster Jesus Christus passioni proximus, haec eadem sic prosecutus: Hoc est,* inquit, *mandatum meum ut diligatis invicem, sicut dilexi vos.* (*Johan.* 15, 14.) Et supremum adjunxit, et in testamenti modum ultima sermonis sui fide [67] signavit, quod LUCIANUM [68] Presbyterum commendatione plenissima prosecutus, quantum in illo fuit, sacerdotio destinavit. Nec immerito. Non enim difficile fuit, spiritu jam caelo et Christo proximante, habere notitiam. Deinde ad locum victimae, perfecto sermone descendit: et ligatis oculis ea parte, quam Montanus servare ante biduum jusserat, fixis tamquam ad precem genibus, passionem suam cum oratione finivit. O Martyrum gloriosa documenta! o testium Dei experimenta praeclara, quae ad memoriam posterorum scripta sunt merito [69], ut quemadmodum de scripturis veteribus exempla, dum discimus, sumimus; etiam de novis aliqua discamus.

63) Edit. *disciplinis omnibus ordinatis.* Forte legendum, *ejus discipulis omnibus ordinatis.* Cod. Remig. sic num. incipit, *Ad illa venio.*

64) Cum nempe sese oscularentur. Confer. Acta SS. Perpetuae et Felicit. num. 21. supra pag. 145.

65) Boll. *confirmatis.*

66) Edit. *Haec noveritis, F. D. quod nobiscum habetis, si Ecclesiae noveritis pacem* etc. Cod. Remig. non habet haec verba, *noveritis Ecclesiae pacem* etc.

67) Cod. Remig. *fidem.*

68) Nondum quisquam in Cypriani locum electus fuerat, cui re vera Lucianum successisse refert Baronius an. 262. n. 30. Optatus videtur consentire lib. 1. contra Parmenianum.

69) Edit. *modo conscripta sunt, ut* etc.

ADMONITIO
IN MARTYRIUM SANCTI NICEPHORI.

1. In aliis Martyrum Actis summam erga Deum amoris vim admiramur; ex istis autem fraternae caritatis necessitatem discimus, sine qua nec Martyrum, nec vera amicitia constare potest, quando quidem teste Johanne Apostolo epist. 1. capite 4. *Si quis dixerit quoniam diligit Deum, et fratrem suum oderit, mendax est.* Porro haec sancti Nicephori Acta, quae a Simeone Metaphraste atque a Latino quodam editore amplificata fuerant, ope cod. ms. graeci bibliothecae regiae pristinae integritati restituit Godefridus Henschenius, ac a se sic restituta, adjunctis altero charactere Metaphrastis additionibus, ad diem nonam Februarii edidit. Verum idem vir eruditus postea Romae exsistens eorumdem Actorum antiquam versionem in bibliotheca Christinae Suecorum reginae exstare deprehendit, quam domum redux tomi 2. Februarii appendici inseruit. Nos autem praeter hanc antiquam versionem, (Nicephori Acta.)

quam in duobus codd. mss. uno scilicet bibliothecae regiae, et altero hujus monasterii sancti Germani a Pratis invenimus, eadem quoque Acta, sincera quidem et sine ullo additamento graece descripta, reperimus in duobus aliis mss. codd. graecis optimae notae: quorum prior est bibliothecae regiae, alter vero ex bibliotheca Colbertina. Quare visum est, rejectis quibuscumque additionibus, ea prout in istis codicibus habentur graece exhibere, simul cum veteri Latina versione, quam rejicere religio fuit ob ejus antiquitatem. Si quid vero alicujus momenti a graeco textu diversum occurret, id ipsum in notulis apponemus.

Memoria.

2. Nicephori memoriam apud Graecos celebrem esse constat ex eorum Menologiis aliisque libris ecclesiasticis, in quibus hujus beati Martyris festum die nona Februarii recolitur, qua die Menaea excusa et Maximus Cythereensis ejusdem passionis compendium ex Actis desumtum exhibent. Ex iisdem Actis egregiam orationem contexuit Johannes Sardius Episcopus, quae ab Henschenio loco supra laudato integra latine refertur: at ea graece in codd. mss. ex quibus Acta descripsimus, habetur. Ejusdem Martyris meminerunt aliquot Latinorum Martyrologia ad eamdem, nonam scilicet, mensis Februarii diem.

Locus Martyrii.

3. Verum nullus Martyrii locum expressit ante Simeonem Metaphrastem, qui Nicephorum *In magna Antiochia Syriae* passum fuisse asseverat. Versio antiqua ex mss. codd. supra laudatis sic incipit, *In partibus Orientis erat vir* etc. at apud antiquos Antiochena dioecesis, seu, ut vulgo nunc loquimur, patriarchatus, specialiter *Orientis* nomine designabatur. Ceterum Metaphrastis sententiam in novum Martyrologium Romanum invecta est, quam etiam recentiores scriptores vulgo amplectuntur.

Tempus.

Passus est autem sanctus Nicephorus sub Valeriano et Gallieno principibus, ut ipsa Acta testantur; atque adeo circa annum Christi CCLX. quo persecutio ab istis Imperatoribus excitata maxime fervebat.

ἌΘΛΗΣΙΣ

τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος ΝΙΚΗΦΌΡΟΥ, καὶ κατὰ μνησικακίας.

1. *Ἦν τις πρεσβύτερος, ὀνόματι Σαπρίκιος οὕτω καλούμενος· καὶ ἦν ἄλλος Νικηφόρος λεγόμενος, τῇ τάξει λαϊκὸς, φίλος ὑπάρχων τοῦ αὐτοῦ πρεσβυτέρου γνήσιος. καὶ ȣ̔́τως ἀλλήλους ἠγάπων ἀμφότεροι, ὡς νομίζεσθαι ἀδελφοὺς γνησίους ὑπάρχειν ἐκ μιᾶς κοιλίας γεννηθέντας, ὡς ὑπερβαίνειν τὴν ἀγάπην ἣν εἶχον πρὸς ἀλλήλους κατὰ τὴν ἀνθρώπειαν φύσιν. ἐν τῷ οὖν διάγειν αὐτοὺς οὕτως ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐν τῇ τοιαύτῃ διαθέσει, ὁ μισόκαλος ἐχθρὸς τȣ̃ ἀνθρωπίνȣ γένȣς ἐπιφθονήσας αὐτοῖς, ἐποίησεν ἀνὰ μέσον αὐτῶν τοιαύτην διχόνοιαν, ὥϛε μήτε ἐν πλατείᾳ θέλειν ἀλλήλοις ἀπαντᾷν ἐκ τοῦ δαιμονικȣ̃ μίσȣς, ὃ ὑπῆρχεν αὐτοῖς.*

2. *Καὶ ἐν τῷ ȣ̔́τως εἶναι αὐτȣ̀ς ἐν τῇ πονηρίᾳ χρόνον ἱκανὸν, εἰς ἑαυτὸν ἐλθὼν ὁ Νικηφόρος, καὶ γνȣ̀ς ὅτι διαβολικόν ἐϛι τὸ μῖσος, παρεκάλεσε φίλȣς τινὰς ἵνα ἀπελθῶσι πρὸς τὸν πρεσ-*

CERTAMEN

Sancti magnique Martyris NICEPHORI et contra injuriarum memoriam.

Anno Christi circa 260.

Sapricius et Nicephorus ex amicis inimici.

I. Erat quidam presbyter, nomine Sapricius. Erat autem quidam quoque alius, qui appellabatur quidem Nicephorus. Erat vero ordine laicus, et admodum germanus amicus ejusdem presbyteri. Seque ambo sic mutuo diligebant, ut existimarentur esse fratres germani, nati ex uno utero, adeo ut esset excellens amor eorum mutuus. Cum longo autem tempore vixissent hac affectione, bono et honesto infestus humani generis inimicus, eis invidens, talem inter eos peperit dissensionem, ut nec in platea quidem vellent sibi occurrere, ex daemonico odio, quod inter se invicem conceperant.

Nicephorus frustra veniam petit.

II. Cum satis vero longo tempore ita fuissent affecti, ad se rediens Nicephorus, et cognoscens odium esse diabolicum, rogavit amicos quosdam, ut irent ad presbyte-

rum Sapricium, et rogarent eum pro Nicephoro, ut ei culpam condonaret, et eum poenitentia ductum acciperet. Ille autem noluit ei condonare. Is vero rursus misit alios amicos, ut ei reconciliaretur. Presbyter autem Sapricius ne eos quidem rogantes audire sustinuit. Rursus ergo Nicephorus rogavit alios quosdam amicos, et misit ad ipsum, ut ei dignaretur
Deuter. 19, 15. sui delicti veniam concedere: ut in ore duorum vel trium testium staret omne verbum. Ille autem cum esset duro corde et implacabilis, et oblitus esset Domini nostri Jesu
Matth. 18. Christi, qui dicit, Remittite et remittetur vobis; et rursus, Nisi remiseritis hominibus delicta eorum, nec Pater vester caelestis remittet vobis delicta vestra: omnibus eum rogantibus et petentibus non condonavit. In primis autem pius et fidelis Nicephorus, cum vidit Sapricium despexisse communes amicos, qui pro eo petentes veniam non acceperunt; ipse currens ad aedes Sapricii, se projicit ad pedes ejus, dicens: *Condona mihi, pater, propter Dominum.* Ille vero noluit ei reconciliari ut amicus amico, et maxime cum rogaretur: cum deberet, etiamsi non fuisset rogatus, a prima excusatione eum accipere, ut Christianus et presbyter, et qui professus erat servire Domino.

Sapricius pro fide apprehenditur.

III. Cum haec autem sic fierent, repente exsistit persecutio, et apprehenditur Sapricius, et traditur Praesidi; et stetit ante ipsum et dixit ei Praeses: Quod est nomen tuum? Ille autem dixit: Vocor Sapricius. Dicit Praeses: Cujusnam es generis? Dixit Sapricius: Sum Christianus. Praeses dixit: Es clericus? Dixit Sapricius: Locum teneo presbyteri. Dicit Praeses: Augusti nostri et domini hujus regionis et finium Romanorum, Valerianus et Gallus [1], jusserunt, ut qui se dicunt esse Christianos, sacrificent diis immortalibus. Si quis vero despiciens respuit hoc edictum, sciat se diversis tormentis et suppliciis plectendum, et sic gravissima morte esse condemnandum.

βύτερον Σαπρίκιον, καὶ παρακαλέσωσιν αὐτὸν ὑπὲρ Νικηφόρου, ὅπως αὐτῷ τὴν αἰτίαν συγχωρήσῃ, καὶ δέξηται αὐτὸν μετανοοῦντα. ἐκεῖνος δὲ οὐκ ἠνέσχετο συγχωρῆσαι αὐτῷ. καὶ πάλιν ἐκ δευτέρου πέμπει ἄλλους φίλους τοῦ διαλλαγῆναι αὐτῷ. ὁ δὲ Σαπρίκιος καὶ τούτων παρακαλούντων οὐκ ἠνέσχετο. ὁ δὲ ἅγιος Νικηφόρος καὶ πάλιν παρεκάλεσεν ἄλλους φίλους ἀγαπητοὺς ἵνα ἀξιωθῇ τοῦ σφάλματος συγχώρησιν λαβεῖν, ὅπως ἐπὶ στόματος δύο μαρτύρων καὶ τριῶν σταθῇ πᾶν ῥῆμα. ἐκεῖνος δὲ σκληροκάρδιος ὢν καὶ ἀμείλικτος, ἐπιλαθόμενος τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ λέγοντος· „ἄφετε καὶ ἀφεθήσεται ὑμῖν, „καί, ἐὰν μὴ ἀφῆτε τοῖς ἀνθρώποις „τὰ παραπτώματα αὐτῶν, οὐδὲ ὁ πα„τὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος ἀφήσει ὑμῖν τὰ πα„ραπτώματα ὑμῶν·“ πάντων αἰτούντων καὶ παρακαλούντων, οὐ συνεχώρησεν αὐτῷ. ὁ δὲ εὐλαβέστατος τοῦ θεοῦ καὶ πιστότατος Νικηφόρος, ὡς εἶδεν ὅτι κατεφρόνησεν ὁ Σαπρίκιος τῶν κοινῶν φίλων, οἵτινες ὑπὲρ αὐτοῦ συγγνώμην αἰτοῦντες, οὐκ ἔλαβον, αὐτὸς δραμὼν εἰς τὸν οἶκον Σαπρικίου ῥίπτει ἑαυτὸν εἰς τοὺς πόδας αὐτοῦ λέγων· συγχώρησόν μοι, πάτερ, διὰ τὸν κύριον. ὁ δὲ οὐδὲ οὕτως ἠθέλησεν διαλλαγῆναι αὐτῷ, ὡς φίλος φίλῳ, καὶ μάλιστα παρακαλούμενος, καὶ χρεωστῶν χωρὶς παρακλήσεως ἐκ πρώτης ἀπολογίας δέξασθαι αὐτόν, ὡς χριστιανός, καὶ πρεσβύτερος, καὶ τῷ κυρίῳ δουλεύειν ἐπαγγειλάμενος.

3. Ὡς οὖν ταῦτα οὕτως διεπράττοντο, ἐξαίφνης γίνεται διωγμὸς καὶ θλίψις μεγάλη ἐν τῇ πόλει, ὅπου ἀμφότεροι κατῴκουν. κρατεῖται δὲ ὁ Σαπρίκιος καὶ παραδίδοται τῷ ἡγεμόνι, καὶ ὡς ἔστη ἔμπροσθεν αὐτοῦ, ὁ ἡγεμὼν εἶπεν· τί τὸ ὄνομά σου; Σαπρίκιος ἔφη· Σαπρίκιος καλοῦμαι. ὁ ἡγεμὼν λέγει· ποίου γένους εἶ; Σαπρίκιος εἶπεν· χριστιανός εἰμι. ὁ ἡγεμὼν εἶπεν· κληρικὸς ἢ λαϊκός; ὁ δὲ Σαπρίκιος ἔφη· πρεσβυτέρου τάξιν ἔχω. ὁ ἡγεμὼν λέγει· οἱ Αὔγουστοι ἡμῶν καὶ κύριοι ταύτης τῆς χώρας καὶ τῶν ὁρίων Ῥωμαίων Οὐαλεριανὸς καὶ Γάλλος ἐκέλευσαν, ὅπως οἱ ἑαυτοὺς λέγοντες Χριστιανούς, τοῖς ἀθανάτοις καὶ ἀϊδίοις θεοῖς θύσωσιν· εἰ δέ τις καταφρονῶν διαπτύει, γινωσκέτω ἑαυτῷ διαφόροις βα-

1) In nostro cod. ms. *Gallienus*, et quidem rectius.

σάνων τιμωρίαις καμφθῆναι, καὶ οὕτως χαλεπωτάτῳ θανάτῳ κατακριθῆναι. ὁ δὲ Σαπρίκιος παρεστηκὼς εἶπεν πρὸς τὸν ἡγεμόνα· ἡμεῖς οἱ Χριστιανοὶ Χριστὸν τὸν βασιλέα ἔχομεν, ὅτι ἀληθινὸς Θεός ἐστιν, καὶ ποιητὴς οὐρανοῦ, καὶ γῆς, καὶ θαλάσσης, καὶ πάντων τῶν ἐν αὐτοῖς· πάντες δὲ οἱ θεοὶ τῶν ἐθνῶν δαιμόνιά εἰσιν. ἀπολέσθωσαν τοίνυν ἀπὸ προσώπου πάσης τῆς γῆς οἱ μηδενὶ δυνάμενοι βοηθῆσαι, ἤ τινα βλάψαι, ἢ συμποδίσαι, ἔργα χειρῶν ὄντες ἀνθρώπων.

4. Τότε ὀργισθεὶς ὁ ἡγεμὼν ἐκέλευσεν βληθῆναι αὐτὸν εἰς κοχλίαν, καὶ σφοδρῶς βασανίζεσθαι αὐτὸν οὕτω πικρῶς. εἶπεν ὁ Σαπρίκιος τῷ ἡγεμόνι· εἰς τὴν σάρκα μου ἐξουσίαν ἔχεις πράττειν τὴν ὠμότητά σου· ἐν δὲ τῇ ψυχῇ μου οὐδεμίαν ἐξουσίαν *, εἰ μὴ ὁ κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ κτίσας αὐτήν. καὶ βασανισθεὶς ἐπιπολὺ ὑπέμεινεν τὰς βασάνους. ἰδὼν δὲ ὁ δικαστὴς ὅτι οὐ πείθει αὐτὸν, ἔδωκεν αὐτῷ τὴν ἀπόφασιν εἰπών· Σαπρίκιον τὸν πρεσβύτερον, βασιλικῶν προσαγμάτων καταφρονοῦντα καὶ ἀνήκοον γεγονότα, τοῖς τε ἀθανάτοις θεοῖς μὴ θελήσαντα θῦσαι, ὡς τῆς ἐλπίδος τῶν Χριστιανῶν ἐκπεσεῖν μὴ ἀνασχόμενον, κεφαλικῇ τιμωρίᾳ παραδοθῆναι προστάττω.

5. Ἐν τῷ οὖν ἐξελθεῖν αὐτὸν λαβόντα τὴν ἀπόφασιν τοῦ μαρτυρίου, καὶ πρὸς τὸν οὐράνιον στέφανον σπεύδοντα, ἀκούσας ὁ ἅγιος Νικηφόρος καὶ δραμὼν, ὑπήντησεν αὐτῷ, καὶ ῥίπτει ἑαυτὸν εἰς τοὺς πόδας αὐτοῦ λέγων· μάρτυς τοῦ Χριστοῦ συγχώρησόν μοι, εἴ τι ἥμαρτον εἰς σέ. ἐκεῖνος δὲ οὐκ ἀπεκρίθη αὐτῷ λόγον. ὁ δὲ ἅγιος Νικηφόρος πάλιν προλαμβάνει αὐτὸν δι' ἄλλης ὁδοῦ, καὶ συναντᾷ αὐτῷ πρὸ τοῦ ἐξελθεῖν τὴν πόλιν, καὶ ἐδέετο αὐτοῦ λέγων· δέομαί σου, μάρτυς τοῦ Χριστοῦ, δός μοι συγγνώμην, καὶ συγχώρησον ὧν εἰς σὲ ἥμαρτον ὡς ἄνθρωπος. ἰδοὺ λοιπὸν ὁ στέφανός σοι δίδοται παρὰ κυρίου ὃν οὐκ ἠρνήσω, ἀλλ' ὡμολόγησαι αὐτὸν ἐνώπιον πολλῶν μαρτύρων. ἐκεῖνος δὲ πεπωρωμένην τὴν καρδίαν ἔχων, οὔτε συγγνώμην αὐτῷ δέδωκεν, οὔτε τινὰ λόγον ἠθέλησεν αὐτῷ ἀποκριθῆναι, ὡς καὶ αὐτοὺς τοὺς δημίους λέγειν πρὸς τὸν Νικηφόρον· τοιοῦτον μωρὸν ἄνθρωπον οὐκ εἴδομέν ποτε. εἰς τὸ ἀπο-

Sapricius autem adstans dixit Praesidi: Nos Christiani *Christum Deum* habemus Regem; quoniam *ipse est solus verus Deus,* et creator caeli et terrae, et maris, et omnium quae sunt in eis. Omnes vero dii gentium daemonia, et pereant a facie universae terrae, qui non possunt alicui opem ferre, aut aliquem laedere, aut impedire, cum sint opera manuum hominum.

Christus Deus.

IV. Tunc iratus Praeses, jussit eum projici in cochleam, jubens eam vehementer versari. Cum is ergo adeo acerbe et inhumane torqueretur, dixit Sapricius Praesidi: Carnis meae habes potestatem; animae autem meae potestatem non habes, sed Dominus Jesus Christus qui eam creavit. Longo vero tempore tortus sustinuit tormenta. Cum vidisset autem judex eum non persuaderi, tulit in eum sententiam dicens: Sapricium presbyterum, qui edicta contemnit Imperatorum, et non paruit, nec diis immortalibus voluit sacrificare, ut qui a spe Christianorum non tulerit excidere, jubemus tradi supplicio capitis.

Torquetur.

* Colb. addit ἔχεις.

A Praeside damnatur.

V. Cum ergo ipse esset egressus, accepta martyrii sententia, et festinaret ad caelestem coronam; audivisset autem sanctus Nicephorus, currens ei processit obviam, et se projicit ad pedes ejus, dicens: *Martyr Christi, ignosce mihi, quoniam* [2] *peccavi in te.* Ille autem nihil ei respondit. Sanctus Nicephorus eum rursus praevenit per aliam viam, et ei occurrit priusquam ipse egrederetur e civitate, et rogavit eum dicens: *Martyr Christi, condona mihi ea quae in te peccavi ut homo. Ecce enim de cetero, data est tibi corona a Christo, quem non negasti, sed confessus es nomen ejus sanctum coram multis testibus.* Ille autem odio [3] cor habens obcaecatum, neque ei dedit veniam, neque ei verbum voluit respondere, adeo ut ipsi lictores dicerent sancto Nicephoro: Tam stultum hominem numquam vidimus. Vadit ad supplicium capitis; et petis

A quo frustra Nicephorus petit veniam.

2) Graec. *Si quid peccavi in te.*

3) Graec. non habet, *odio.*

veniam ab eo qui jam est moriturus? Dicit eis sanctus Nicephorus: *Nescitis quid petam a Confessore Christi; Deus autem scit.* Et cum venisset ad locum, in quo erat interimendus Sapricius, rursus ei dixit Nicephorus: (Matth. 7, 7.) *Scriptum est: Petite et dabitur vobis; quaerite et invenietis; pulsate et aperietur vobis.* Sed eo haec dicente, et quae sunt his similia, non audivit saevus et durus amicus; nec flexus est sodalis asperrimus, ut aspis surda et clauda, quae non exaudivit vocem incantantium.

(* Cod. Reg. τ ὅς εἶπεν.) (Matth. 18, 34.) (Sapricius fidem negat.) VI. Propterea [4] et verax Dominus qui dixit, Si non remiseritis non remittetur vobis: cum videret eum nulla tangi proximi misericordia, jure eum privavit regno suo caelesti: immo vero ille se ipsum alienavit a gratia caelesti [5], et ab aeternis Dei bonis, propter injuriae a fratre acceptae recordationem: et maxime quod in germanum et veterem amicum fuisset animo crudeli, immani et irreconciliabili. Tunc dicunt lictores Sapricio: Flecte genua tua, ut caput tibi amputetur. Dicit autem eis Sapricius: Quare? Dicunt ei lictores: Quoniam noluisti diis sacrificare, sed contemsisti edictum Imperatoris propter hominem, qui dicitur Christus. Haec cum audiisset miser Sapricius, respondit lictoribus, dicens: Nolite me ferire. Facio enim quae jusserunt Imperatores, et diis sacrifico. Sic eum excaecavit odium [6], et ab eo abduxit Dei gratiam. Qui enim per ejusmodi tormenta non negavit Dominum nostrum Jesum Christum, cum venisset ad finem mortis, et esset accepturus praemium et coronam gloriae, negavit et fuit apostata.

(Quem frustra Nicephorus adhortatur.) VII. Haec cum audisset sanctus Nicephorus, rogavit Sapricium dicens: *Noli, o frater, noli transgredi et negare Dominum nostrum Jesum Christum. Noli omnino, rogo te, ab eo deficere, et perdere caelestem co-*

κεφαλισθῆναι ὑπάγει, καὶ παρὰ ἀνθρώπυ θανασίμυ συγχώρησιν αἰτεῖς; καὶ λέγει ὁ ἅγιος Νικηφόρος πρὸς αὐτὺς· ὐκ οἴδατε τί αἰτῦμαι τὸν ὁμολογητὴν τῦ Χριςῦ, ὁ Θεὸς γινώσκει. καὶ ἐλθὼν ἐπὶ τὸν τόπον, ὅπυ ἤμελλεν ἀναιρεῖσθαι ὁ Σαπρίκιος, ἔλεγεν πάλιν ὁ ἅγιος Νικηφόρος πρὸς αὐτόν· „ὅτι γέγραπται, αἰτεῖτε καὶ δοθήσεται „ὑμῖν, ζητεῖτε καὶ εὑρήσετε, κρύετε καὶ „ἀνοιγήσεται ὑμῖν. ἀλλὰ ταῦτα καὶ „τὰ τοιαῦτα λέγοντος αὐτῦ, ὐκ ἤκυεν ὁ σκληρότατος φίλος, ὔτε δὲ ἐκάμπτετο ὁ τραχύτατος ἀγαπητός· ἔκλεισεν γὰρ τὰ ὦτα αὐτῦ ὡς ἀσπὶς κωφὴ καὶ βωβή, ἥτις οὐκ εἰσακούσεται φωνὴν ἐπᾴδοντος.

6. *Διὰ τῦτο καὶ ἀψευδὴς κύριος* * ὁ εἰπών· ἐὰν μὴ ἀφῆτε, ὐκ ἀφεθήσεται ὑμῖν· ἰδὼν αὐτὸν ὅτι ὐκ ἐκάμφθη, ὔτε εἶχεν ἔλεον, ὔτε συμπάθειαν πρὸς τὸν πλησίον αὐτῦ, ἀλλὰ ἀδιάλλακτον μῖσος, ἐςέρησεν αὐτὸν τῆς ἑαυτῦ θείας χάριτος· μᾶλλον δὲ ἐκεῖνος ἀλλότριον ἑαυτὸν ἐποίησεν τῆς ἐπυρανίυ χάριτος διὰ τὴν πρὸς τὸν ἀδελφὸν, καὶ μάλιςα φίλον γνήσιον καὶ ἀρχαῖον ὠμότητα καὶ ἀσπλαγχνίαν καὶ ἀδιάλλακτον προαίρεσιν. τότε λέγυσιν οἱ δήμιοι πρὸς τὸν Σαπρίκιον· κάμψον τὰ γόνατά σου, ἵνα ἀποκεφαλισθῇς. καὶ λέγει ὁ Σαπρίκιος· διὰ τί; λέγυσιν αὐτῷ· ὅτι ὐκ ἠθέλησας θῦσαι, ἀλλὰ προςάγματος κατεφρόνησας βασιλικῦ δι' ἄνθρωπον λεγόμενον Χριςόν. ταῦτα ἀκῦσας ὁ ἄθλιος Σαπρίκιος, ἀπεκρίθη πρὸς τὺς δημίυς λέγων· μὴ θελήσητέ με κρῦσαι. ποιῶ γὰρ τὰ κελευόμενα παρὰ τῶν βασιλέων ὑμῶν, καὶ θύω τοῖς θεοῖς. ὕτως ἐτύφλωσεν αὐτὸν ἡ μνησικακία, καὶ ἀπέςησεν τὴν χάριν ἀπ' αὐτῦ· ὁ γὰρ διὰ τοσύτων βασάνων μὴ ἀρνησάμενος τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησῦν Χριςὸν, ἐλθὼν εἰς τὸ τέλος τῦ θανάτυ, μέλλων τὸ βραβεῖον καὶ τὸν δόξης ςέφανον λαμβάνειν, ἠρνήσατο, καὶ γέγονεν ἀποςάτης.

7. *Ταῦτα ἀκύσας ὁ ἅγιος Νικηφόρος παρεκάλει τὸν Σαπρίκιον λέγων· μὴ ἀδελφὲ, μὴ ζητήσῃς παραβῆναι, καὶ ἀρνήσασθαι τὸν δεσπότην ἡμῶν Χριςόν· μὴ θελήσῃς ὅλως, παρακαλῶ σε, ἀποςῆναι ἀπ' αὐτῦ· μὴ*

4) Hunc locum ex cod. Colb. sic restituimus. In ed. Lat. *Propter ea verax est Dominus qui dixit: Si non remiseritis hominibus delicta eorum. Dominus cum vidisset* *cum* etc.

5) Graec. . . . . *gratia caelesti eo quod in fratrem et maxime germanum* etc.

6) Graec. *excaecavit acceptae injuriae memoria.*

ἀπολέσῃς ϛέφανον ȣ̓ράνιον, ὃν ἐκτήσω διὰ πολλῶν βασάνων. ἐκεῖνος δὲ ȣ̓κ ἤκȣσεν ὅλως, ἀλλ' ἐσπούδασεν εἰς ἀπώλειαν τȣ͂ ἐσχάτȣ θανάτȣ ἀπελθεῖν, ὃς τοσαύτην δόξαν ἐν ῥοπῇ μιᾶς ὥρας τῆς τομῆς τῆς σπάθης ἀπώλεσεν. ȣ̔́τως ἐκωφώθη καὶ ἐτυφλώθη ὁ ταλαίπωρος ȣ̔͂τος ὑπὸ τῆς μνησικακίας. ȣ̓ γὰρ ἤκȣσεν τȣ͂ κυρίȣ ἡμῶν ἐν τῷ εὐαγγελίῳ κράζοντος καὶ λέγοντος· „ἐὰν προσφέρῃς τὸ δῶρόν σȣ ἐπὶ τὸ θυσιαϛήριον, κἀκεῖ μνησθῇς ὅτι ὁ ἀδελφός σȣ ἔχει τι κατὰ σȣ͂, ἄφες τὸ δῶρόν σȣ ἔμπροσθεν τȣ͂ θυσιαϛηρίȣ, καὶ ὕπαγε πρῶτον, διαλλάγηθι τῷ ἀδελφῷ σȣ, καὶ τότε ἐλθὼν πρόσφερε τὸ δῶρόν σȣ. καὶ πάλιν Πέτρῳ τῷ κορυφαίῳ τῶν ἀποϛόλων ἐρωτήσαντι· ποσάκις, ἐὰν ἁμαρτήσει εἰς ἐμὲ ὁ ἀδελφός μȣ, ἀφήσω αὐτῷ; ἕως ἑπτάκις; ἀπεκρίθη αὐτῷ ὁ κύριος· ȣ̓ λέγω σοι ἕως ἑπτάκις, ἀλλ' ἕως ἑβδομηκοντάκις ἑπτά." ἐκεῖνος δὲ ὁ ταλαίπωρος ȣ̓δὲ ἅπαξ ἠθέλησεν συγχωρῆσαι τῷ ἀδελφῷ αὐτȣ͂, καὶ μάλιϛα συγγνώμην αἰτȣ͂ντι καὶ πολλὰ παρακαλȣ͂ντι. καὶ ὁ μὲν κύριος ἐνετείλατο ἀπὸ καρδίας συγχωρεῖν ἑκάϛῳ, καὶ ἐπὶ τὰς καταλλαγὰς τὸ θεῖον δῶρον ἐπὶ τὸ θυσιαϛήριον ἀφέντας προστρέχειν. ἐκεῖνος δὲ ȣ̓δὲ τοῖς ἄκροις χείλεσι λόγον συγχωρήσεως τῷ μετανοȣ͂ντι ἔδωκεν, ȣ̓δὲ παρακαλȣ͂ντι ἠνέσχετο δȣ͂ναι ἄφεσιν· ἀλλ' ἔκλεισεν τὰ σπλάγχνα αὐτȣ͂ ἀπὸ τȣ͂ ἀδελφȣ͂ αὐτȣ͂. διὰ τȣ͂το ἀπεκλείσθησαν αὐτῷ αἱ πύλαι τῆς βασιλείας τῶν ȣ̓ρανῶν, καὶ ἀπέϛη ἀπ' αὐτȣ͂ ἡ χάρις τȣ͂ θείȣ καὶ ζωοποιȣ͂ πνεύματος, καὶ ἀπώλεσεν τȣ͂ μαρτυρίȣ τὸν ἔνδοξον ϛέφανον. διὸ, ἀγαπητοὶ ἀδελφοὶ, καὶ ἡμεῖς ἀσφαλισώμεθα ἑαυτȣ̀ς ἀπὸ τῆς διαβολικῆς ταύτης ἐνεργείας, καὶ πᾶσι πάντα συγχωρήσωμεν, ἵνα καὶ ἡμῖν ἄφεσις γένηται παρὰ τοῦ δεσπότȣ Χριϛȣ͂ κατὰ τό· „ἄφες ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα ἡμῶν. πιϛὸς γάρ ὁ ἐπαγγειλάμενος."

8. Ὁ δὲ μακάριος Νικηφόρος ὡς εἶδεν Σαπρίκιον παραβάντα, λέγει πρὸς τȣ̀ς δημίȣς· ἐγὼ χριϛιανός εἰμι, καὶ πιϛεύω εἰς τὸ ὄνομα τȣ͂ κυρίȣ ἡμῶν Ἰησȣ͂ Χριϛȣ͂, ὃν ȣ̔͂τος ἠρνήσατο. ἐμὲ ȣ̓͂ν κρȣ́σατε. ἐκεῖνοι δὲ ȣ̓κ ἐτόλμησαν κρȣ͂σαι αὐτὸν ἄνευ κελεύσεως τȣ͂ ἡγεμόνος. ἐθαύμαζον δὲ ὅμως πάντες ὅτι

ronam, quam per multa acquisiisti tormenta et afflictiones. Ille autem noluit eum omnino audire, sed contendit abire ad interitum ultimae mortis, qui tanti pretii gloriam in momento unius horae ictus gladii perdidit, re vera fuit miser excaecatus ab odio [7]. Non enim audivit Dominum nostrum Jesum Christum dicentem in Evangelio: Si afferas *Matth.*
munus tuum ad altare, et recorderis 5, 23.
quod frater tuus habet aliquid adversus te, dimitte munus tuum ante altare, et vade primum, et reconciliare fratri tuo, et tunc veniens offer munus tuum. Et rursus Petro principi Apostolorum, cum rogasset Dominum: Quoties si peccaverit in *Matth.*
me frater meus, dimittam ei? Se- 18, 21.
pties? Respondit Dominus: Non dico tibi septies, sed, septuagesies septies. Ille autem miser ne semel quidem voluit condonare fratri suo, et maxime petenti veniam et roganti. Et Dominus quidem noster et Deus Christus
jussit ex animo condonare unicuique, Deus.
et dimisso munere quod Deo est offerendum, currere ad reconciliationem. Ille vero ne summis quidem labris condonavit ei quem poenitebat, nec in animum induxit, ut ei roganti remitteret; sed clausit viscera a fratre suo: propter ea clausae sunt ei fores regni caelorum, et recessit ab eo gratia divini et vivifici Spiritus, et perdidit gloriosam coronam Martyrii. Quam ob rem, o dilecti, nos quoque diligenter caveamus ab hac diabolica operatione [8], odii, inquam, et injuriae acceptae recordatione, ut nostrorum quoque peccatorum detur nobis remissio a Domino Jesu Christo, convenienter ei quod dicitur: Dimitte nobis debita nostra. *Matth.*
Fidelis est enim qui promisit. 6, 12.

VIII. Beatus autem Nicephorus, postquam vidit transgressum esse Sapricium, dicit lictoribus: *Ego sum* Nice-
Christianus, et credo in nomen Do- phori confes-
mini nostri Jesu Christi, quem iste sio.
negavit. Me ergo jam pro ipso ferite. Lictores vero non ausi sunt eum ferire absque jussu Praesidis.

7) Graec. *ab acceptae injuriae memoria.*
8) Graec. post *operatione*, habet *et omnibus condonemus ut* etc.

Mirati sunt autem omnes, quod se ita ad mortem tradiderit. Libere enim dicebat: *Sum Christianus, et diis vestris non sacrifico.* Unus autem ex lictoribus currens, renuntiavit Praesidi, dicens: Sapricius quidem pollicetur se diis sacrificaturum. Est vero illic quidam alius qui vult mori, propter eum qui dicitur Christus, clamans et dicens libere: Christianus sum, et diis vestris non sacrifico, nec obedio edictis Imperatorum.

ȣ̔́τως παρέδωκεν ἑαυτὸν εἰς τὸ ἀποθανεῖν· ἔλεγε γὰρ ὅτι χριϛιανός εἰμι, καὶ ȣ̓ θύω τοῖς θεοῖς ὑμῶν. εἷς δέ τις τῶν δημίων δραμὼν ἀπήγγειλε τῷ ἡγεμόνι λέγων· ὅτι ὁ μὲν Σαπρίκιος ὑπέσχετο θύειν τοῖς θεοῖς· ἄλλος δέ ἐϛιν ἐκεῖ θέλων ἀποθανεῖν δι' ἐκεῖνον τὸν λεγόμενον Χριϛὸν, κράζων καὶ λέγων παῤῥησίᾳ· χριϛιανός εἰμι, καὶ ȣ̓ θύω τοῖς θεοῖς ὑμῶν, ȣ̓δὲ τοῖς προϛάγμασι τῶν βασιλέων ὑμῶν ὑπακȣ́ω.

IX. Postquam haec audiit Praeses, in eum tulit sententiam dicens: Si non sacrificat diis immortalibus, prout jusserunt Imperatores, jubeo
Capite plectitur. eum mori gladio. Tunc [9] accipientes sanctum Nicephorum, eum capite truncarunt, ut Praeses jusserat. Et sic consummatus fuit sanctus Martyr Christi Nicephorus: et ascendit in caelos coronatus per fidem in Christum, caritatemque et humilitatem. ideo fuit redimitus corona Martyrii, et dignatus est referri in numerum Martyrum, ad laudem et gloriam
Christus Deus. magni Dei et servatoris nostri Jesu Christi: cui gloria et potentia nunc et semper et in saecula saeculorum. Amen.

9. Ὡς δὲ ταῦτα ἤκȣσεν ὁ ἡγεμὼν, ἀπεφήνατο κατ' αὐτȣ̃ λέγων· ἐὰν τοῖς θεοῖς ȣ̓ θύῃ κατὰ τὰ προϛάγματα τῶν βασιλέων, διὰ ξίφȣς ἀποθάνῃ· καὶ ἀπελθόντες ἀπεκεφάλισαν τὸν ἅγιον Νικηφόρον, κατὰ τὴν κέλευσιν τȣ̃ ἡγεμόνος. καὶ ȣ̔́τως ἐτελειώθη ὁ ἅγιος Νικηφόρος, καὶ ϛεφανίτης ἀνῆλθεν εἰς ȣ̓ρανȣ̀ς διὰ πίϛεως τῆς εἰς Χριϛὸν, καὶ ὁμονοίας καὶ ταπεινοφροσύνης. ἐπειδὴ γὰρ πρὸς τὴν ἀγάπην ὑποκλινὴς γέγονεν, διὰ τȣ̃το τὸν τȣ̃ μαρτυρίȣ ϛέφανον ἀνεδήσατο, καὶ τοῖς ἁγίοις μάρτυσι συναριθμηθῆναι κατηξιώθη εἰς ἔπαινον δόξης τῆς μεγαλωσύνης καὶ χάριτος τȣ̃ κυρίȣ καὶ Θεȣ̃ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησȣ̃ Χριϛȣ̃, μεθ' ȣ̃ τῷ πατρὶ δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ εἰς τȣ̀ς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

9) Graec. *Tunc abeuntes, sanctum Nicephorum capite truncarunt.*

Anno Christi 260.

DE SANCTIS MARTYRIBUS PRISCO, MALCHO, ET ALEXANDRO.

I. Pauca equidem de his sanctis Martyribus habemus, sed tamen cum certa sint, praetermittere non licuit. Haec debemus Eusebio Caesariensi, qui de Valeriani persecutione lib. 7. Hist. eccles. agens, Prisci et sociorum ejus martyrium describit his verbis capite 12. *Porro in hac Valeriani persecutione tres viri post insignem Christi confessionem apud Caesaream Palaestinae ad bestias damnati, divino martyrio coronati sunt. Horum unus dicebatur* Priscus, *alter* Malchus, *tertius autem* Alexander. *qui cum in agro degerent, primum quidem se ipsos insimulasse dicuntur tamquam ignavos ac desides: quod cum occasio ipsa caelesti amore flagrantibus praemia distribueret, ipsi cessarent, nec coronam martyrii praeriperent. Inito deinde inter se consilio, Caesaream profecti, judicem ipsum adorti sunt, eamque quam diximus sententiam exceperunt.* Eadem habet Rufinus lib. 7. Hist. cap. 11. ubi hos Martyres *adolescentes* fuisse dicit, et in *suburbano agello habitasse.* Certe apud Graecos, ut observat Valesius in notis ad cap. 11. lib. 7. Hist. Eusebianae, suburbia, non solum ea quae urbi conjuncta sunt, sed etiam vici longo satis intervallo ab urbe dissiti appellantur. Sic Canopus dicitur suburbium Alexandriae, Daphne Antiochiae, Septimum Constantinopolis etc.

Eusebio et Rufino consentit Nicephorus lib. 6. cap. 11. Nec dissentiunt Latini, quorum testimonia congerere non vacat. Certe S. Eligius in charta pro monasterio Sollemniacensi, illud in *suburbio* Lemovicensi situm dicit, quod tamen duabus ab urbe leucis integris distat.

II. Porro cum ea quae ceteri scriptores et Martyrologia de istis Martyribus habent, ex Eusebii verbis quae retulimus desumta sint, inutile prorsus esset ea describere. Prisci et ejus sociorum memoriam recolunt Ado, Usuardus et alia vulgata Martyrologia die 28. mensis Martii, quamvis alii aliis diebus de iisdem agant. Eorum martyrium ad annum circiter CCLX. revocamus, siquidem Eusebius eos sub finem persecutionis a Valeriano excitatae passos fuisse innuat.

ADMONITIO
IN MARTYRIUM SANCTI CYRILLI PUERI.

1. Haud multa occurrunt quae ad hanc beatissimi pueri Martyris passionem praemittamus; quae enim in ipsius summae caritatis et fortitudinis laudem dici possunt, ex ipsa martyrii narratione sunt repetenda. Optandum quidem fuisset, ut aliquem cod. ms. Graecum aut saltem Latinum nancisci potuissemus ad sanandos hujus versionis naevos, quibus sive ob interpretis imperitiam, seu ob incuriam exscriptorum scatere videtur: ast id genus monumenta, etiam incultis verbis prolata, negligere fas non est. Hanc itaque narrationem, qualem ex ms. cod. Marci Velseri Patricii Augustani accepit Godefridus Henschenius, ac in tomo 7. Maii Bollandiani ad diem 29. ejusdem mensis evulgavit, denuo hic recudi curavimus.

2. Ceterum si conjecturis indulgere licet, istam beati Cyrilli passionem, quae per modum epistolae conscripta fuit, sancto Firmiliano Caesareae Cappadociae celebri Episcopo tribuimus: tametsi ad id constanter affirmandum certiora exspectamus argumenta. Interim ipsius Cyrilli mortem ad Decii aut Valeriani tempora revocari posse existimamus: quem Caesareae in Cappadocia passum fuisse Martyrologium vetus sancto Hieronymo adscriptum, aliaque nonnulla ad diem 29. Maii commemorant, ut Henschenius et ante eum Florentinius ad eamdem diem observarunt.

MARTYRIUM SANCTI CYRILLI PUERI.

Anno Christi circa 200.

Ex tomo 7. Maii Bollandiani.

I. Martyrium sancti Cyrilli pueri non justum est ad vos, carissimi Fratres, silere; sed maxime enarrare. Non enim sine nutu cujusdam divini Spiritus, sed, si est vere dicere et certissime expromere, cum illo Dominus concertabat, cum illo fides contra iniquissimos (judices) Caesareae litigabat. Novella enim aetas beatissimi Cyrilli multum videntibus praestabat stuporem, fidei autem stabilitas miram (Christi) laudem sensatis . . . Etenim omni tempore Christum nominans erat, et semetipsum inde esse motum fatebatur: et plagis confixus et verbis territus, neque verborum minam, neque afflictionis injuriam computavit; sed sustinuit haec quidem libentissime; promte autem et aliud aliquid majus malum exspectabat. Cum autem crescerent eis (animi) qui sunt erga bonam fidem, et aemulatores haberet multos qui similes erant ejus aetati; abdicat eum quidem pater, domum ei claudens, et quae in ea erant prorsus abnegabat ei. Quidam autem in his laudabant patrem, et valde mirabantur: (ipse vero quasi nihilum reputabat abdicari a patre) et quod parva auferens ei, majora et utiliora ei provideret fides quae in Domino erat, dicebat.

Cyrillus puer.

A patre abdicatur.

Judicis minas temnit.

II. Haec agens in iram provocabat Caesareae Judicem, et vocans eum per ministrationem militum, et terrens simul de judiciis, videbat quidem in principio eum non terreri, (sed) omni momento ab omni trepidatione securum (adstare), modica omnia contra fidem computantem. Et indulgeo tibi, inquit Judex, o puer, delicta. Dimittit tibi et pater offensam: in domum suscipit te. Licet tibi frui bona patris, si sobrius fias, si tibimet ipsi des cogitatum. Beatissimus vero Cyrillus: *Gaudeo,* dixit, *cum pro his mihi increpatur. Ego enim apud Deum optime (recipiar). Delector domo mea privatus. Habitabo enim majorem et meliorem. Sponte fio pauper, ut fruar divitiis (aeternis). Bonam mortem non metuo, (quia) vitam provideo mihi meliorem.* Haec dicens cum quadam deifica virtute praecipitur ligari sollemniter, quasi ad mortem deducendus. Usque terrorem autem et jussionem illud publicos (ministros) facere (Judex) praecipit, probationem accipiens pueri.

III. Quando autem neque lacrymatus puer nuntiabatur, neque ignem metuens, in quem injicere hunc minabantur; sed paratissime ad mortem pergentem: iterum vocat hunc Judex, docere animatus et verbo suadere secundum solitum sibi morem. Vidisti, o puer, (inquit), ignem; vidisti, o juvenis, gladium. Sobrius esto, ut (iterum) habeas patris domum et fortunam . . . . Qui respondit: *Nocuisti, o tyranne, me revocans; nocuisti, et pessime gessisti. Frustra succendisti ignem, sine causa gladium acuisti. Multo major (est) domus quam habitare festino: multo divitiae praestantiores. Has accipere a Domino accelero. Celerius me consumma ut celerius fruar.* Et haec audientes adstantes lacrymabantur: puer autem lacrymas horum inculpabat: et, *Debetis,* inquit, *ridere, debetis delectari, debetis (me) producere gaudentes ad patiendum. Nescitis quam civitatem habitabo: nescitis qualem fiduciam habeo. Concedite sic expendere vitam.* Haec dicens ibat mori. Splendidus autem et spectabilis erat; non solum ei qui recepit hujus animam, sed et aliis qui Caesareae habitabant, ipsum adjuvante qui regnat in saecula saeculorum. Amen.

Mira ipsius constantia.

ADMONITIO

IN VITAM ET PASSIONEM SANCTI FELICIS

PRESBYTERI NOLANI.

S. Paulinus B. Felicis encomiastes.

1. Sanctus Felix, Nolanae Ecclesiae in Campania presbyter, egregium encomiastem habuit sanctum Paulinum ejusdem urbis Nolae antistitem, qui poëmatibus quindecim, quae *Natales* appellant, hujus beati Martyris gesta, festivitatem et miracula celebravit. Ex iis autem duo tantummodo selegimus, quartum scilicet et quintum, novae edit. quae beati Felicis vitam, confessiones et mortem continent: cum plura cupientibus Paulinum ipsum adire liceat, cujus opera magna cum diligentia nec impari labore emendata nuper Parisiis prodierunt.

Felix martyr et confessor.

2. Felicem sub Martyris titulo colit Ecclesia Romana in Martyrologio et officiis ecclesiasticis, quo etiam nomine saepius a beato Paulino donatur; quamquam plerique alii scriptores, et quidem antiquiores, eum solummodo *Confessorem* appellent. Uterque titulus ei competit; nam, ut ait Paulinus Natali III. novae edit.

Caelestem nactus sine sanguine Martyr honorem;
Nam Confessor obit, poenas non sponte lucratus.

Ejus festum Martyrologia vulgata, cum antiqua, tum recentiora, die 14. mensis Januarii celebrant, quo item die ipsius memoria in vetustissimo Kalendario Carthaginiensi recolitur: ubi ne forte hic Felix cum aliis ejusdem nominis Martyribus confunderetur, sic habetur XVIII. *Kal. Feb. sancti*

Felicis Nolensis. Alius autem est Felix, quem sanctus Augustinus serm. 127. in psalmos commemorat, hinc emendandus est Ado, qui hunc Augustini locum Felici Nolano attribuit. Quod vero diversi sint, ex ipso Augustino facile probatur, nam Felix ille de quo in eo sermone Augustinus agit, *ad tormenta dilatus, in carcere alio die inventus est exanimis* num. 6. isque videtur esse, quem Thinissae seu Thimisae passum fuisse VIII. Idus Novembris Martyrologia memorant. At certum est Felicem Nolanum, persecutione sedata, senem in pace Ecclesiae obiisse. Felix alius Afer.

3. Laudavit tamen Augustinus Felicem Nolanum aliis in locis, ut cum ait epist. 78. novae edit. ad Clerum et plebem Hipponensem num. 3. *multis esse notam sanctitatem loci, ubi beati Felicis Nolensis corpus conditum est;* ad quem locum misit Bonifacium presbyterum, ut coram beati hujus viri sepulcro se a crimine, quod ei imputabatur, juramento purgaret. Ejusdem beati Felicis meminit sanctus Doctor in libro octo Quaestionum ad Dulcitium, quaest. 2. et in lib. de cura gerenda pro mortuis cap. 1. quem quidem librum scripsit, ut ipsemet testatur, a beato Paulino Nolae Episcopo *interrogatus, utrum prosit cuique post mortem, quod corpus ejus apud sancti alicujus memoriam sepeliatur.* Cui interrogationi occasionem praebuerat vidua quaedam, quae *materno atque pio affectu desideraverat,* ut ejus filii defuncti *cadaver in beatissimi Felicis confessoris basilica poneretur.* Ejusdem libri cap. 16. ex beati Felicis miraculo probat Augustinus mortuos vivis adesse his verbis: *Hinc solvitur illa quaestio, quomodo Martyres ipsis beneficiis, quae dantur orantibus, indicant se interesse rebus humanis, si nesciunt mortui quid agant vivi. Non enim solis beneficiorum effectibus, verum etiam ipsis hominum adspectibus confessorem apparuisse Felicem, cujus inquilinatum pie diligis, cum a barbaris Nola oppugnaretur, audivimus non incertis rumoribus, sed testibus certis.* At de ejusdem sancti miraculis plura habes passim in beati Paulini operibus, ex quibus ipsius sancti Felicis vitam integram Gregorius Turonensis lib. 1. de gloria Martyrum cap. 104. Venerabilis Beda, et Marcellus presbyter collegerunt, quae omnia apud Johannem Bollandum ad diem 14. Januarii reperire licet. S. Augustinus Felicem Nol. laudat.

4. Verum negotium aliquod facessunt quae Ado aliique nonnulli scriptores referunt, Felicem scilicet in loco qui *in Pincis* dicitur, sepultum fuisse; haereticis invictissime restitisse, alium fratrem Felicem etiam dictum et Martyrem habuisse, aliaque ejusmodi permulta. Sed procul dubio isti auctores ex pluribus unum conflarunt Felicem, aut saltem eorum Acta simul miscuere. Nusquam enim Paulinus, loci *in Pincis* dicti meminit, quamvis quindecim poëmatibus Felicis gesta, mortem, sepulturam et miracula praestrinxerit, et quinque basilicas recensuerit ad hujus sancti tumulum constructas. De his vide potissimum Natalem VI. Difficultatem non solvunt qui locum *in Pincis* dictum prope urbem Nolam, et alium ejusdem nominis Romae excogitavere: cui rei asserendae aliquod proferendum esset antiquitatis monumentum. Unde satius est fateri, Felicem, qui Romae *in Pincis* celebrabatur, diversum a Felice Nolano fuisse. Utrum vero ex his duobus sanctus Damasus Papa celebret Carmine sexto, asserere non ausim. Felicem quippe Nolanum Romae etiam notissimum fuisse passim asserit sanctus Paulinus, ejusque miraculorum famam usque in Africam pertigisse ex sancto Augustino superius annotavimus. Porro praeter hos Felices alium item Felicem Nolae et Romae celebrem agnoscit Johannes Bollandus, cui Acta attribuit quae apud Adonem nostro Felici Nolano adscribuntur, eumque Felicem alterius Felicis, qui cum Adaucto Romae passus est, fratrem fuisse dicit in notulis ad num. 1. sed quo fundamento? Felicis et Adaucti sepulcrum suis curis a Vero presbytero *compositum* fuisse asseverat sanctus Damasus Carmine 24. at de Felice hujus Felicis fratre nulla mentio est. Tandem iis, quae Ado asserit, Felicem *invictissime haereticis restitisse,* videtur consentire Sacramentarium Gregorianum in Missa sancti Felicis, ubi haec in Praefatione habentur: *Vere dignum .... et confessionem sancti Felicis memorabilem non tacere qui nec haereticis pravi-* Felices plures in unum conflati.

tatibus, nec saeculi blandimentis a sui status rectitudine potuit immutari; sed inter utraque discrimina veritatis assertor firmitatem tuae fidei non reliquit. Ejusdem sancti *confessionem* et *sacrae fidei largitatem* laudat Missale Gelasianum: sed nihil de haereticis habet.

5. Certe neminem esse puto qui sibi facile persuadeat, Felicem presbyterum Nolanum tam egregie adversus haereticos decertasse, idque a sancto Paulino aut ignoratum, aut saltem omissum fuisse. Quare haec de alio quopiam Felice intelligenda esse vix dubito. Plures certe ejus nominis Martyres Romae, ac in variis Italiae partibus floruisse Martyrologia ac plurimarum ecclesiarum traditiones attestantur. Inter alios enituit praecipue sanctus Felix Papa et Martyr, quem *haereticis restitisse* extra dubium est. Unius ipsius epistolae ad Maximum seu Maximinum Episcopum et clerum Alexandriae egregium fragmentum habemus de Incarnationis mysterio: ubi beatus iste Pontifex disertis ac perspicuis verbis declarat quid de Christi divinitate et humanitate credendum sit, his verbis: *De Verbi autem incarnatione et fide, credimus in Dominum nostrum Jesum Christum ex virgine Maria natum, quod ipse est sempiternus Dei filius et Verbum: non autem homo a Deo assumtus, ut alius sit ab illo. Neque enim hominem assumsit Dei filius, ut alius ab ipso exsistat. Sed cum perfectus Deus esset, factus est simul et homo perfectus ex Virgine incarnatus.* Haec Felix anno circiter 270 ex quibus patet, ambos istos Antistites, Felicem et Maximum, utriusque Dionysii, Romani scilicet et Alexandrini, suorum praecessorum vestigiis inhaesisse in divina Trinitate, ac Christi divinitate adversus Sabellii ac Pauli Samosateni blasphemias propugnanda. Hoc fragmentum inter alia Patrum testimonia legit Petrus presbyter Alexandrinus in Concilio Ephesino, quod etiam laudant Cyrillus in Apologia sua adversus Orientales, quae in ejusdem Concilii Actis inserta est, et Vincentius Lirinensis in Commonitorio adversus haereses; ipsum vero simul cum integra Concilii Ephesini actione refert Marius Mercator edit. Baluzianae pag. 178. apud quos omnes *sanctus Felix Episcopus Romae et Martyr* appellatur. Vide Concil. Labb. tomo 1. col. 911 et 912. et Bollandianos ad diem 30. Maji.

Felix Papa et Martyr.

Christus Deus et homo.

6. Jam de beati Felicis Nolani presbyteri obitus anno agendum esset, si aliquid de ea re certi haberemus. Constat quidem ipsum post binas persecutiones, quas jam presbyter sanctus sustinuit, in Ecclesiae pace obiisse: at quaenam fuerint illae persecutiones ignoramus, cum adeo istis temporibus frequentes fuerint. De ipso autem egimus post eos Martyres qui sub Valeriano passi sunt, quod ea quae Paulinus refert, satis huic tempori congrua videantur.

Anno Christi 2...

CARMINA DUO S. PAULINI EPISC. NOLANI,

DE VITA ET CONFESSIONE SANCTI **FELICIS.**

Poema XV. *Natale* IV. *novae edit.*

S. Felicis natale Paulino carum.

Annua vota mihi remeant, simul annua linguae
Debita, natalis tuus, o clarissime Christo
Felix, natali proprio mihi carior, in quo
Quamlibet innumeris sint gaudia publica turbis;
Est aliquid speciale tuis, quod nos tibi Christus
Esse dedit, viles caro largitus amico.
Non quia tu dignus famulis tam vilibus esses,
Aeternis dignate Deo comes ire triumphis:
Sed quia nos inopes justi * indignosque salutis
Sic voluit ditare pater bonus, ut male dites
Criminibus versa in melius vice divitiarum,
Pro cunctis opibus cunctisque affectibus, et pro

* Justitiae.

Nobilibus titulis et honoribus omnia vanis,
Felicem caperemus opes, patriamque domumque.
Tu pater, et patria, et domus [1], et substantia nobis,
In gremium translata tuum cunabula nostra,
Et tuus est nobis nido sinus; hoc bene foti
Crescimus, inque aliam mutantes corpora formam,
Terrena exuimur stirpe; et subeuntibus alis
Vertimur in volucres divini semine verbi.
Te revelante jugum Christi leve noscimus, in te
Blandus et indignis, et dulcis Christus amaris.
Ista dies ergo et nobis sollemnis habenda,
Quae tibi natalis; quia te mala nostra abolente
Occidimus mundo, nascamur ut in bona Christo.
Surge igitur cythara, et totis intendere fibris:
Excita vis animae tacito mea viscera cantu.
Non tacita cordis testudine, dentibus ictis,
Pulset amor linguae, plectro lyra personet oris.
Non ego Castalidas [2] vatum phantasmata musas,
Nec surdum Aonia [3] Phoebum de rupe ciebo.
Carminis incentor Christus mihi: munere Christi
Audeo peccator sanctum et caelestia fari.
Nec tibi difficile, Omnipotens, mea solvere doctis
Ora modis, qui muta loqui, fluere arida, solvi
Dura jubes. Tu namque asinam reboare loquendo,
Perfectamque tibi lactentes condere laudem
Fecisti, et solidam solvisti in flumina rupem,
Et terram sine aqua subitis manare fluentis
Jussisti, deserta rigans in spem populorum,
In quorum arentes animas pia gratia fluxit,
Quos Christus vivo manans petra fonte refecit.
Unde ego pars hominum minima, isto munere fretus,
Roris, Christe, tui vivos precor aridus haustus.
Da verbum de fonte tuo: tua non queo fari
Te sine; namque tui laus Martyris et tua laus est,
Qui facis Omnipotens homines divina valere,
Fortiaque infirmis superans, de carne triumphas [4],
Aërios proceres vincens in corpore nostro.
Quare ades, ut duce te repetens ab origine pergam
Felicem narrare tuum, cui nobile ductum
Ex oriente genus; nec enim magis altera tellus
Felicis patriam decuit, quam quae Patriarchas,
Quaeque pios tulerat, Christi sacra vasa, Prophetas.
Unde et apostolicis fundens sua flumina linguis,
Totum Evangelii sonus emanavit in orbem.
Debitus inde Deo Felix, genitore profecto
Italiam necdum genitus, tamen in patre venit:
Civis ut affectu nostris oriretur in oris;
Nec cuiquam natum nisi nobis se meminisset.
Sic pater Abraham Domini praecepta secutus,
Mutavit patrias externo caespite terras;

Felix Nolae patronus.

Poeta rejectis prophanis sacra canit.

Num. 22, 28. *Psalm.* 8, 3.

Felicis genus.

1) Idem Paulinus Felicem suum *domin-edium* passim appellat: quo vocabulo *do-inum aedis* seu basilicae designari obser-at Paulini operum novae edit. illustrator, ota XVII. Vide Glossar. Cangianum.

2) Castalius fons in Parnassi radicibus lusis sacer, sic dictus a Castalia virgine quae Apollinem fugiens praecipitata, versa est in fontem, de quo Virgil. 3. Georgic.

3) Aonia regio montana Boeotiae, ubi alius fons Musis etiam sacratus, unde dictae sunt *Aonides*. Vide Juvenal.

4) Cod. Corb. *Fortiaque infirmis superans de carne triumphos;* et deest sequens versus,

Deposuitque sacrum Chananaeis semen in arvis,
Unde peregrinas subeunte propagine terras,
Mystica Felicem nobis transmisit origo,
Quem perfecta fides illa radice profectum
Prodidit, ut nobis esset pia vena fidei.
Felix nunc etiam posita cum carne quiescit,
Spiritus in Christo vivens operantibus altae
Virtutis meritis Abrahae semine mutat
Duritiam lapidum, quos suscitat in bona vitae.
Hac igitur genitore Syro generatus in urbe,
Dilectam coluit patriae sub imagine Nolam,
Sede beans placita: multoque relictus in auro,
Dives opum viguit, quamvis non unicus heres.

Felix ex Hermia patre Syro Nolae natus.

Hermia cum fratre sui cognomine patris
Terrenas divisit opes [5]; caelestia solus
Obtinuit Felix; geminos sententia discors
Divisit fratres: Hermiam mundus abegit,
Felicem Christus sibi sustulit; ille caduca
Maluit, hic solida; praesentibus ille cohaesit,
Iste solum caelo vertit, patrimonia regnis:

Hermiæ fratri bona cedit.

Ille heres tantum proprii patris, iste coheres
Christi. Sed quis tam variam miretur ab uno
Sanguine progeniem, veterum inter sancta parentum
Pignora, qui relegat populorum stirpe duorum
Foecundam pugnas uteri doluisse Rebeccam?
Conquestamque Deo gravidi luctamina ventris?
Cum jam tunc fremeret sanctae intra viscera matris,
Quae nunc intra uterum mundi discordia saevit.
Hispida Judaeis hirti sectantibus Esau
Perfidia, addictis populo servire minori.
At nobis laevem per lenia pacis Jacob
Qua via lucis agit, meliore sequentibus ortu.
Ergo pari dispar fratrum de sanguine sanguis
Hermias, velut asper Edom, terrena secutus,
Squaluit in vacua captivus imagine mundi,
Duraque Idumaei praelegit rura parentis,
In gladio vivens proprio, vanaeque laborem

* Corb. *quia.*

Militiae sterilem tolerans, qui * Caesaris armis
Succubuit, privatus agens ad munia Christi.
At meus aeterni satus arma capessere Regis,
In patris Israël migravit nomina Felix:
Seseque a puero pia mens caelestibus edens,
Instituit servire Deo; nec gratia pauper
Adfuit, et quantum sitiebat corde capaci
Lucis hians animus, tam largiter influa traxit

Fit Lector, Exorcista,

Dona Dei. Primis Lector servivit in annis.
Inde gradum cepit, cui munus voce fideli
Adjurare malos, et sacris pellere verbis.

Sacerdos.

Quod quia perspicua meriti virtute gerebat,
Jure sacerdotis veneranda insignia nanctus:
Mente loco digna meritum decoravit honorem.
Sed ne sola sacrum caput infula comeret illi,
Exstitit et potior geminandae causa coronae,
Dira profanorum rabies exorta furorum:

5) Nulla hic mentio alterius Felicis, hujus fratris, quem aliqui intrudunt velut alium Martyrem.

Cum pia sacrilego quateretur Ecclesia bello,
Praecipueque illos populo deposceret omni
Impietas, quorum pietas insignior esset.
Tunc senior sanctis Nolanam legibus urbem
MAXIMUS [6] e placido formabat Episcopus ore,
Presbytero Felice potens, quem mente paterna
Complexus veluti natum, sedisque fovebat
Heredem: subita sed tempestate fugatus,
Non cedente fide, petiit deserta locorum.

Maximus Nolae Episcopus.

Tunc magis atque magis, quaesito antistite, Felix
Claruit oppositus gladiis, solusque fidei
Invidia affectus: nec spectabatur honore;
Major honore fides, tantum quia causa fidei.
Tunc petitur, sua cum draco lividus excitat arma,
Proruere id cupiens, quo surgimus, et cadit ipse.

Fugit persecutione excitata.

Ergo truces poenas, fugiente antistite, solus,
Vel primus de plebe, quasi de corpore vertex,
Complectitur Felix. Hunc omnes vincere certant,
Et quasi praecelsam obsessis in moenibus arcem
Facta mole petunt, cujus munimine victo,
Cetera jam facili cadat urbs prostrata ruina.
O digna infidis dementia! creditur uno
Exstinguenda fides, totus quam credidit orbis.
Heu misera impietas! infernis caeca tenebris,
Quo ruis? in quem tela moves? an credis in uno
Mortali constare Deum? et si corpora solvas,
Vim simul et mentem divinam posse aboleri,
Quae mundi per membra meat, qua nasceris ipse,
Indignusque aleris, cujus de numine pendet
Vincere vel vinci, cujus virtute vel unus
Fortior innumeris; pietate armatus inermi,
Armatos ferro, sed inermes pectora Christo,
Prosternit superante fide, quae conscia veri
Caelestis vitam praesenti morte futuram
Comparat, et victo victricem corpore mentem
Laeta Deo referens gaudentibus invehit astris.
Quid juvat ergo pium tanta quod mole furoris
Felicem, vesane, petis? manet intus operto
Mens invicta Deo. Nec jam tibi sola resistit
Terreni natura hominis: Deus ipse repugnat
Quem petis, atque tuis, serpens antique, venenis
Ipse offert se per famulorum corpora Christus:
Teque tuis nectens laqueis, in caede suorum
Sternit, per mortis speciem de morte triumphans.
Sed fera corda suus stimulis furialibus error
Sanguinea flagrare siti, sanctumque cruorem
Urgebat, veluti sceleris deposcere palmam.
Ergo ubi sacrilegos excepit Nola furores,
Intentosque piis expavit civibus enses,
Quaeritur excussa Felix venerandus in urbe.
Nec refugit, celso jam spirans sidera flatu,
Et tacitis acuens stimulis in proelia mentem,
Impavidus trepidum servabat pastor ovile,
Exemplo Domini promtus dare pro grege vitam.

Felix quaeritur.

6) Maximi, seu Maximiani episcopi Nolani festum vulgo in Martyrologiis die 15. Januarii recolitur. Celebratur tamen in Ecclesia Nolana die 7. Februarii.

Ergo alacer saevos perstat quasi murus in hostes,
Et canis, florente fide, revirescit in annis:
Totus in astra animo, Christi memor, immemor aevi,
Corde Deum gestans, et plenus pectora Christo.
Nec jam se capit ipse: sacer majorque videri
Sidereumque oculis, et honorem fulgere vultu.
Ilicet arripitur gaudens; saevisque furentum

Apprehensus.

Protrahitur manibus, sed qui mos hostis iniqui
Cui potior labor est, animas quam corpora nostra
Perdere; dilatum gladio terroribus ante
Tendat, et in mortem surgit gradibus poenarum.
Primus supplicii de carcere texitur ordo.
Ferrea junguntur tenebrosis vincula claustris;
Stat manibus colloque chalybs, nervoque [7] rigescunt

Clauditur in carcere, ubi torquetur.

Diducente pedes: sternuntur fragmina testae,
Arceat ut somnum poenalis acumine lectus.
Nec requie tamen est vacuus, nec luminis expers
Confessor, cui jam sociatus in omnia Christus
Compatitur, virides gravior cui poena coronas
Multiplicat; spatiante polum qui mente peragrat:
Seque ipsum, vincto quamvis in corpore, liber
Spiritus antevolat summi in penetralia Christi,
Praemeditante anima certis sua praemia votis.
Ergo beata sacris Felicem passio poenis
Urgebat gravibus vinclis, et carcere caeco:
Quantasque ex homine induerat caro subdita poenas;
Tantas a Christo recipit patientia palmas.
Maximus interea solis in montibus aeger,
Contentus fugisse manus, feraliaque ora

Maximo deficiente.

Carnificum, diversa at non leviore ferebat
Martyrium cruce, quam si ferro colla dedisset,
Membraque tormentis, aut ignibus: acrior illum
Cura sui gregis urit et afficit: uritur igne
Frigoris, et gelido caeli de rore rigescit,
Panis inops tectique simul, noctemque diemque
Pervigil intenta jungit prece tempus utrumque.
Dumosa dum stratus humo compungitur artus
Sentibus, et mentem curis, intusque forisque
Dimicat, et ruris spinas in corpore perfert.
Tristitiae patitur spinas in pectore maesto:
Duris dura tegens, cruciatu mentis acerbo
Membrorum tormenta levat, sensumque doloris
Corporei excludit cordis dolor. Attamen aegra
Materies terrae (licet inconcussa maneret
Vis animae, spernente fide labentia carnis)
Victa hieme atque fame, duroque attrita cubili,
Deficiente suam linquebat corpore mentem.
Altius e vacuis fessi senis hausta medullis
Frigora pellebant glaciato sanguine vitam.
Mota Patris summi pietas antistite tanto,
Non tulit obscuro consumi funere corpus,

Deus mittit Felicem.

Quamquam et ut Eliam, sic istum pascere posset,
Esciferas volucres jejuna per avia mittens;
Posset et ut Mosen secreto operire sepulcro.
Sed soli hoc dederat Deus uni munus amico,

7) Quid sit nervus jam exposuimus supra pag. 112.

Arcana tellure tegi: quia jure decebat
Tantus honos illud corpus, quod comminus ore
Fulserat, et sermone Dei, ut mortalia functus
Jura, Deo tantum frueretur teste sepulcri.
Ergo sacerdotem confessoremque sereno
Lumine respiciens, tacitis tabescere silvis,
Non tulit ulterius mitis Pater: et quia digno
Condignum comitem meritis sociare parabat,
Felicem numero de carceris eligit omni,
Cujus id apponat meritis opus, ut senis almi
Membra levet, revocetque animam, revehatque refotum,
Attonitisque ovibus, cari solatia reddat
Pastoris. Venit ergo micans jam nocte silenti
Angelus, et tota vinctorum in plebe reorum
Felicem solum, pietas cui sancta reatum
Fecerat, alloquitur. Fugit atri carceris horror.
Voce simul sacri Felix et luce ministri
Excussus tremit, et verbum trahit aure fideli.

Ac primum, velut eludentis imagine somni
Accipiat mandata Dei, stupet anxius: et se
Causatur non posse sequi, prohibente catena,
Insuper et claustro simul et custode teneri
Carceris obsessi. Sed vox divina morantem
Increpitans, jubet excussis assurgere vinclis.
Et subito ut molles manibus fluxere catenae,
Sponte jugo cervix ferrato exuta levatur,
Prosiliuntque pedes laxato caudice nervi.
Mira fides! salvis reserato carcere claustris,
Sopito custode, fores interritus exit,
Perque ipsos via fit, per quos via clauditur: ibat
Angelus, et tacitae per amica silentia noctis
Lux et iter Felicis erat. Nonne unus in omni
Christus adest sancto? sicut viget omnibus idem
Spiritus in Christo genitis, sic ipsa piorum
Gratia concordat. Veterem remeare recenti
Historia video speciem, qua jussus abire
Bisseno sublimis in agmine discipulorum
Petrus, sponte sua vinclis labentibus, eque
Carcere processit clauso, qua brevius illum
Angelus, Herodi praedam furatus, agebat. *Act.* 12.
Sic meus educente Deo, geminata per atra
Carceris et noctis, reliquis obscura, sed uni
Illustrata sibi, Felix impune per ipsos
Custodes, constante premens vestigia passu,
Callibus ignotis directus, jussa petebat.

Et postquam emensus secretos avia saltus
Rura, locum fessi Senis invenit; aegra trahentem
Jam tenui cernit maestus suspiria flatu.
Et primo ut cari cognovit membra parentis,
Fusus in amplexum, dat vultibus oscula notis,
Et tentat gelidis revocare fovendo calorem
Artubus, et crebris adflatibus oris anheli
Reddere viventes tepefacto corpore sensus.
Sed neque clamatu est, neque pulsu mobile corpus,
Jam simile exanimo: modicus tamen ultima vitae
Flatus, et internae prodit trepidatio fibrae.
Anxius intuitu tali pia pectora Felix,

Distrahit exsangues artus, et lurida cernens
Ora fame, nec habens quidquam quo rebus egenis
Ferret opem, non igne procul, neque comminus esca,
Ut dape tabentem recrearet, et igne rigentem.
Quaerenti et multa Christum prece convenienti,
Quanam ope, quave via jussum complere valeret
Servitium, subito Omnipotens de sentibus uvam
Edidit, et capiti jussit pendere propinquam,
Ut facile attiguo posset decerpere ramo
Natum sponte cibum. Divinitus ergo refectus,
Mente pia oblato laetatur munere Felix;
Decerptumque manu morientis ad ora racemum

Maximus uva miraculosa reficitur.

Admovet. Et quoniam strictis jam dentibus ille
Et sentire negat dulces et sumere victus;
Exprimit humentes acinos, succumque liquentem
Instillat, digito diducens arida labra:
Donec et aspirante Deo conatibus aegris,
Et luctante manu rigidos paulisper hiatus
Laxavit, tenuemque aditum dedit oris aperti,
Quo rorem exiguum resoluta infunderet uva.
Hinc animae sensus, calor ossibus, atque oculis lux,
Vitaque tota redit; quaeque haeserat obsita siccis
Faucibus, exercet solitas jam lingua loquelas,
Postquam vocis iter patefecit lubricus humor.
Ergo reviviscens, notissima comminus ora,
Felicis videt ora sui, amplexusque vicissim,
Conqueritur tardum. Nam te promiserat, inquit,
Adfore jamdudum Dominus mihi, pars mea Felix,
Praecipuum Felix pignus mihi: quae rogo tantae
Aut ubi te tenuere morae? si corpore cessi
Ad tempus fragili, solido tamen esse fidelis
Pectore duravi. Docet et locus, et status ipse,
In quo me cernis vitae istius ima trahentem,
Non mortis fugisse metu, Christoque meam me
Praeposuisse animam: fugi, non lucis amore,
Sed fragile hoc metuens infirmi corporis; atqui
Tecta petens, alias vixissem tutus in urbe,
Si mihi vile fides, et cara haec vita fuisset.
Ignotos montes, desertaque nuda petivi,
In gremio Domini dulcis mea colla reponens,
Ipso ut deficerem teste, aut ut pascerer ipso.
Nec frustra, ecce vides, fuit haec fiducia nobis:
Adfuit Omnipotens, et te mihi mittere legit,
Per quem dona mihi sua redderet. Utere fili
Praeceptis pietatis opus mandantibus, et me
Suscipiens humeris, commune ad ovile reporta.
Impiger optato gavisus munere Felix,

A Felice in urbem deportatur.

Carum onus, ut Christi pondus leve, sumit, et adfert
Tam volucri cursu, tamquam magis ipse feratur,
Nec ferat. Et vere Christus fert ipse ferentem,
Et pedibus pietate citis Deus addidit alas.
Nocte eadem pariter tot munera percipit unus,
Et simul exsequitur Felix; sua rumpere jussus
Vincla, Sacerdotem reficit, revehitque refectum,
Deponitque sui tutum sub culmine tecti,
Unica quod servabat anus; tam celsus et isto
Maximus exstabat merito Confessor, ut illi

Turba domus, summa et census, anus una maneret.
Pulsatis foribus Felix hanc excitat: illa
Ad primos pavefacta sonos, vix nota renoscit
Alloquia, et dominum tectis assumit apertis,
Voce, graduque tremens, quatiente timore senectam.
Cui Felix: *Cape depositum hoc, quod conscia mecum*
Sidera noctis et angelicae, sub Principe Christo,
Me tradente, manus tradunt tibi: sume fideli
Hanc Domini gemmam gremio, quam tempore summo
Incolumem nobis Domino sub judice reddas,
Quo nunc teste capis. Subit istis Maximus orsis.
Felicemque suum revocans: Cape tu quoque, dixit,
Muneris, o mi nate, vicem, quam me tibi jussit
Reddere compositum, qui te mihi jussit adesse
Deposito. Tum deinde sacram Felicis amati
Imponit capiti dextram, simul omnia Christi
Dona petens: velut ille Patrum venerabilis Isac
Rore poli natum, et terrae benedixit opimo;
Felicem Christo sic Maximus ore paterno
Ore et apostolico benedicens et locupletans,
Immarcessibilis redimivit honore coronae,
Perpetuisque opibus, quas et modo cernimus, auxit.

Poëma XVI. *Natale* V. *novae edit.*

Tempora temporibus subeunt; abit et venit aestas;
Cuncta dies trudendo diem fugit, et rotat orbem.
Omnia praetereunt: Sanctorum gloria durat
In Christo, qui cuncta novat, dum permanet in se.
Tandem igitur revoluta dies mihi nascere, toto
Exoptata dies anno, quae dulcia festa,
Et mea vota novas; quae me sollemnia poscis
Munera, natalem referens, quo millia gaudent *Natale Felicis celeberrimum.*
Innumeri populi, quo me specialia tangunt
Gaudia, quo famulae rata debeo munera linguae
Felici libare meo, cui mente dicata
In Domino Christo sum deditus: hunc et amoris
Obsequio celebrare per annua carmina sanctum
Fas mihi. Dicam igitur merita et causas meritorum,
E quibus obtinuit caelestum praemia laudum,
Aeternosque dies, et magni nomen honoris.
    Jam prior hoc primos vobis liber edidit actus
Martyris, unde domo, vel qui genus, et quibus altus
In studiis; quo deinde gradu per sancta vocatus
Munia, maluerit Christo servire perenni,
Quam patrias errare vias per devia mundi.
Nam pater emeritis sub Caesare vixerat armis.
Diximus, et tetro toleratas carcere poenas,
Quas Confessor obit, mortem quoque ferre paratus,
Ni Deus anticipans gladios, solvisset iniquis
Emissum vinclis, aliosque vocasset ad actus.
    Ut prius ad sacram remearet Episcopus aulam
Maximus, in solis qui saltibus ultima vitae *Superioris Carminis historiam prosequitur.*
Aeger anhelabat, grassante fugatus ab hoste:
Quem jussus proprio subvexit corpore Felix,
Pauperis et tecti delatum in sede locavit;
Pensatisque sibi, sancto senis ore beati,

Officiis benedictus abit; paucisque diebus
Delituit proprii tacitus sub culmine tecti,
Non tacita Dominum caelestem mente fatigans,
Quem prece directa, penetrans super astra, propinquo
Pulsabat merito, pacem procedere poscens.
Interea fluxere dies, pax visa reverti [8].
Deseruit latebram Felix, tandemque sereno
Confisus caelo, laetis se reddere laetum
Fratribus, et placidae committere coeperat urbi.
Gratabantur oves Christi, pastore recepto.
Ille gregem pavidum de tempestate recenti

Post brevem Ecclesiae pacem.

Mulcebat monitis caelestibus, et duce verbo
Anxia corda regens firmabat amore fidei:
Contemnenda docens et amara et dulcia mundi;
Nec concedendum terroribus; obviaque ipsis
Ignibus aut gladiis promtos inferre monebat
Pectora; et ipse suis addebat pondera verbis,
Confessor passus quae perpetienda docebat;
Omnibus eloquio simul exemploque magister.
Non tulit haec malus ille diu; sed inhorruit atris
Crinibus, et rabidis inflavit colla venenis;
Immisitque suum scelerata in pectora virus,
Ureret ut nigras Felicis gratia mentes.
Inseruit stimulos, et mentibus arsit iniquis
Vipereae furor invidiae; petit improba primam

Iterum Felix quaeritur.

Ira domum; cunctis amor impius in scelus ardet.
Felicem sitit impietas; sed ab aedibus absens
Forte suis media steterat securus in urbe,
Fraternis de more suo vallatus amicis,
Et pia verba serens populi credentis in aures.
Ecce ad eum strictis quaerentes ensibus adsunt;
Cum subito, aut illis corda hostibus, ut huic ora
Vertuntur, notum non agnovere furentes,

Non agnoscitur a satellitibus.

Felicemque rogant, Felix ubi cernitur, et non
Cernitur, ipse, nec ipse vir est; cum sic prope, longe est.
Ignotus notusque suis fit civibus idem,
Discernente fide vultum credentibus, ipse
Hostibus alter erat: persentit et ipse faventis
Consilium Christi, ridensque rogantibus infit:
Nescio Felicem quem quaeritis. Ilicet illi
Praetereunt ipsum: discedit at ille platea,
Illudente canes Domino frustratus hiantes.
Nec longum emensis spatium, et sciscitantibus illis,
Qua Felix regione foret; quidam increpat, et dat
Indicium, ignarus causae, credensque furore
Dementes qui non vidissent comminus ipsum,
Ad quem contiguis fecissent verba loquelis.
Perculsi novitate doli, graviusque furentes
Mox redeunt, perque ipsa viri vestigia currunt.
Jamque propinquabant, sed praecurrente tumultu
Urbis, et attoniti clamoribus undique vulgi
Admonitus Felix, instantia vulnera flexu
Declinat, medioque procul se devius aufert.
Namque locum nanctus, spatio qui forte patenti

8) Id forte contigit sub Valeriano, qui initio imperii erga Christianos se benignum exhibuit. Vide supra pag. 227.

Panditur effugium, celebri seductus ab urbe.
Sic quoque non longinquus erat sectoribus atris,
Qui prope conspicuo subductus ab ore sequentum
Infestos utcumque timens vitaverat enses,
Et capiendus erat, quia nullius obice claustri,
Ille repellendis locus obsistebat iniquis.
Nam foribus nullis, in publica rostra patebat
Semiruti paries malefidus fragmine muri.
Sed divina manus sese sanctum inter et hostes
Opposuit, miroque locum munimine sepsit;
Non strue saxorum, neque ferratis data valvis
Claustra, per humanas quibus atria claudimus artes;
Rudere sed subito concrevit sordidus agger,
Jussaque nutantes intendit aranea telas,
Et sinibus tremulis in totum struxit apertum,
Desertaeque dedit faciem sordere ruinae.
Quae simul occurrit minitantibus, obstupuerunt,
Defixoque gradu, sibimet dixere vicissim:
Nonne furor tentare aditus, aut credere quemquam
Hac intrasse hominem, minimi qua signa dedissent
Vermiculi? modicae rumpunt haec retia muscae,
Nos penetrasse virum per clausa putamus inepti,
Et tenerum tanto non ruptum corpore textum?
Ille magis nostris manibus modo debitus index,
Qui nos in deserta doloso callidus astu
Induxit, versumque alio, mentitus in isto
Felicem latitare situ, quo nostra maligno
Verteret arma dolo, capiti fugientis amicus.
Ergo recedamus, nam stare diutius istic,
Risus erit vulgi, demensque notabitur error,
Scrutatum hac hominis latebras contendere gressum,
Qua vel mole putri, vel araneolis obductis,
Monstrat inaccessos humus incalcata recessus.
Nec mora, discedunt propere in diversa frementes.
Sed Deus, ut Scriptura canit, vesana minantes Psalm.
Irridebat eos caelesti Christus ab arce; 2.
Felicemque suum sacris velaverat alis.
Qui Domini tutus gremio, candentia tela
Discutiebat ovans galea, scutoque fidei,
Et gladium verbi confessor in ore gerebat,
Armatus pietate manus, et pectora plenus
Casta Deo, insignis meriti thorace tegebat.
O multis divina modis sapientia dives,
Semper ab infirmis confundens fortia mundi!
Vix populos altis defendunt moenia muris,
Et fretos valido munimine saepius hostis
Opprimit, adversisque expugnat montibus urbes.
Nunc et ab armatis protexit aranea Sanctum
Defensante Deo: teneris stetit hostis abactus
Cassibus, aërio cessit vis ferrea filo.
Vana salus hominum, virtus mea non mihi virtus,
Si caream virtute Dei. Quo vasta gigantum
Robora? quo Pharii [9] reges? ubi magna Hierichus?

9) Reges Aegypti, quos vulgo Scriptura Pharaones appellat ab insula Pharo prope Alexandriam, ubi turrim jussit construi Ptolemaeus Philadelphius, in qua faces accensae navigantes dirigebant, unde ejusmodi speculae Phari dictae sunt. Aliud etymon vide apud Joseph. lib. 8. Antiquit. cap. 2. Phari vero descriptionem habes apud

Omnibus exitio sua gloria, qua tumuerunt,
Cassa fuit. Neque vero suis virtutibus ista,
Sed magis infirmis divina potentia fregit.
Ille gigas pueri funda Pastoris obivit,
Ut canis: illam urbem sonitus solvere tubarum;
Littorea jacuit Rex ille superbus arena,
Divitias regni pendens in funere nudo.
Sic ubi Christus adest nobis, et aranea muro est:
At cui Christus abest, et murus aranea fiet.
Digressis igitur cum facta silentia turbis,
Secretoque fugae fidas nox alta tenebras
Praebuit: egreditur Felix, mutatque latebram,
Psalm. 22. Illa canens Domino: *Media si mortis in umbra*
Ingrediar, mala non metuam, quoniam tua mecum
Dextra, per infernum non expers luminis ibo.
Ergo Dei ductu capit in regione remota
Compluvium, angusto brevia inter tecta cubili,
Latet in cisterna. Quo vetus arebat tecto cisterna profundo.
Propter in attiguis habitabat femina tignis
Sancta Deo mulier, quae Confessoris operti
Nescia, Felicem Christo quasi conscia pavit.
Mira canam, ingenium Domini pascentis alumnum,
Ignara pascente suum. Nunc sedula panes,
Nunc alias de more sibi quas coxerat escas,
Mentis in excessu divino facta paratu
Mire a muliere pascitur. Importabat, eo Felix ubi teste latebat
Velatus Domino: sed nec cum tenderet illo
Noverat ingressum, nec cum discederet inde,
Introitus erat illa sui memor: utque paratos
Intulerat victus propriis licet illa cibando
Serviret manibus Sancto, tamen inscia tanti
Muneris, hoc de corde suo novisse nequibat,
Quod non mente sua, sed Christi numine agebat:
Proque loco latebrae, et strictae super ora lacunae,
Appositos ingressa cibos linquebat, eosque
Se posuisse domi credens, ita semper abibat,
Ponendae memor, et positae mox immemor escae.
O mulier benedicta Deo, velut una volucrum,
Quae quondam mundo abductum pavere Prophetam [10]:
Tu quoque secreto pavisti Martyra tecto,
Sicut avis Domino parens, et nescia Sancti,
Conscia servitii: quid gesseris, et cui tandem
Servieris, gaudens illo sub tempore nosces,
Cum Deus ipse suo pro Confessore coronam
Justitiae Christus reddet tibi, tunc tua Felix
Ipse tibi referet sub Judice prandia Christo,
Quae Deus ad dulces sacrati Martyris usus
Transtulit, ut quondam coctas messoribus escas,
Angelica per inane manu pendente Propheta [11]
Misit jejuno rabida inter monstra Prophetae;
Non fera monstra, fides quia vicerat alma leones,
Sanctaque frenabant avidos jejunia rictus.

Caesarem sub finem lib. 3. de bello civili. Ceterum tria hic celebria afferuntur exempla, Goliae scilicet a Davide occisi, Pharaonis in mari Rubro demersi et Hierichuntinae urbis tubarum sono eversae.

10) Eliam, qui corvorum ministerio pascitur 3. Reg. 17.

11) Habacuc propheta, portatus ab Angelo ex Judaea in Babylonem, ubi Daniel erat in lacu leonum. Dan. 14.

Ibi sex mensibus delitescit.

Sex illum totos perhibent ex ordine menses
Expertem coetus hominum vixisse sub illa
Culminis obscuri simul angustique latebra,
Nil opis humanae indiguum, solamine Christi
Semper abundantem, qui tempore fertur in illo
Saepe illum sermone suo dignatus adisse:
Saepe sua pavisse manu, caeloque dedisse
Pocula, non pluvialis aquae, quam nubila passim
Omnibus effundunt, sed quem specialiter uni
Gratia Felici mittebat ab aethere rorem;
Nam nimiis, ut fit, tunc torrida solibus aestas,
Et puteum quoque siccarat, qui parca latenti
Pocula praebuerat. Sed ne sitis ureret illum
Carnea, qui Christum sitiendo, ferebat et istam
Corporis afflicti poenam, delata sereno
Inque globum tenuis nubes collecta, per arctum
Impluvii, dulcem sitientis in ora liquorem
Infudit, quasi pressa manu, caeloque vocandum,
Velleris aetherei succo lactante refecit.
Quid mirum, si nunc terrena labe solutum
Christus alat, positum quem in corpore sanctus alebat
Spiritus; et cui panis erat Verbum Deus ipse
Caelestum panis, quo vescitur angelus omnis?

Pace Ecclesiae restituta.

Tempus ut hoc abiit, pax reddita condidit enses,
Felicemque Deus monuit prodire latebra,
Qui dudum placidas mundi clamoribus aures
Struxerat, humanis ducens oblivia rebus.
Ut novus in lucem jam desperantibus exit,
Et patria tamquam redivivus in urbe videtur.
Et multi dubitant agnoscere, et ante rogantes:
Vera ne te facies, ajunt, tune ille beatus
Redderis heu tanto nobis post tempore Felix?
Qua regione venis? caelo datus an paradiso,
Redditus in terras habitacula nostra revisis?
Ille fidem firmat, coram se corpore adesse,
Servatum vixisse Deo: dat gaudia cunctis,
Laudibus et meritis populo celebratur ab omni.
Functus erat longum perfunctus Episcopus aevum,
Maximus, et numerus ductu pastoris egebat.
Felicis nomen totum balabat ovile,

In episcopum postulatur, quod renuit.

Quem Confessoris redimibat adorea Christo;
Quemque salutiferum spondebat lingua magistrum,
Vitaque doctrinae concors. Sed ut hoc quoque palmam
Justitiae ferret, meritum sublime quieto
Corde premens velut indignus, non audet honore
Crescere, testaturque seni mage debita QUINTO [12];
Quod prior ille gradum socii meruisset honoris
Presbyter: haec septem distabat summa diebus [13].
Ergo sub hoc etiam Felix antistite vixit
Presbyter, et crevit meritis, qui crescere sede

12) Quintum sanctum appellat Ughellus in Catalogo Episcoporum Nolanorum.

13) Ordinationes itaque, quoties episcopo videbatur, fiebant, et quidem in dominicis diebus. Hinc septem dies inter Quinti et Felicis ordinationem intercessere. De ordinationum temporibus vide Quesnelii notas in epist. 12. S. Leonis M. et Mabillonii Comment. praevium in Ordinem Rom. cap. 16.

Noluit, ipse illum tamquam minor omnia Quintus
Observabat, et os linguam Felicis habebat.
Ille gregem officio, Felix sermone regebat.
Multa aliis sanctum Christi virtutibus auxit
Gratia Felicem, nec pace minora subegit
Proelia quam validis Confessor gesserat armis.
Corpoream tristi sub tempestate salutem
Spreverat: idem et opum simul et contemtor honorum
Secura sub pace fuit. Non ille tenendi
Securus meriti, sed cautior ut bona vitae
Parta tueretur, postquam discrimina mortis
Vicerat, et scopulos inter tranquilla timebat.
Diximus, ut mortem calcarit, et ambitionem:
Nunc aliam Confessoris cognoscite palmam.

Divitias contemnit.

Vicit avaritiam; nam praedia multa, domosque
Divitiis locuples patriis possederat heres,
Confessor proscriptus erat, sed pace reducta;
Et sua si vellet deposcere jura licebat:
Maluit ille tamen verbum curare Magistri:
Cuncta licent, non cuncta juvant, licito utile praefert;
Et quasi terrenae contagia ducere labis,
Horruit amissos in jura reposcere fundos.
Multi obtundebant, prae cunctis nomine prisco
Archelais, tam sancta fide, quam stemmate clara,
Dives opum vidua, et sanctum pietate fideli
Felicem venerans, atque illi cara vicissim.
Haec illum juxta meritum venerata colebat,
Utque ferunt, junctum sibimet pro jure sodali
Usurpans animum, crebris pia corda querelis
Saepe fatigabat, cur debita promtaque reddi
Jura recusaret, quae dispensare recepta
Mercedis magnae cum foenore posset egenis.
Plurima de propriis quoque rebus munera saepe
Obtulit, ille pio contentus ad omnia sensu
Femineam placido ridebat pectore curam,
Caelestum sibimet sat conscius ipse bonorum,
Quae pro terrenis sibi compensata tenebat.
Unde potens, caris instantibus haec referebat:
Cogitis ut repetam terrena, perennia perdam?
Praestat opes salvo desint, quam vita opulento:
Dives egebo Deo, nam Christum pauper habebo.
Divitiis inopem ditabit gratia Christi.
Hunc retinens animum, tria macri jugera ruris,
Nec proprio sub jure tenens, conducta colonus
Ipse manu coluit, famulo sine, pauperis horti

Ex agro quem colit, victum habet.

Possessor: sed et has de caespite dives egeno
In Dominum confudit opes, cum paupere semper
Collectum divisit olus, cum paupere mensa
Una dies illi curam consumsit habendi.
Unica vestis eum, saepe et vix unica texit.
Si geminas habuit, nudum meliore refovit.
Saepe novo miseros vestit velamine pannos,
Felicisque habitu pauper mutatus ab atro
Enituit: contra mendici tegmine Felix
Sorduit, exornans inculto corpore mentem.
Hac vivens pietate, Deo maturus, et aevi

Et meriti plenis clausit sua saecula diebus[14], Senex obit.
Mutavitque piae, non clausit, saecula vitae.

14) Ejus sepulturam describit Paulinus Natale VI. vers. 115 et seqq.

ADMONITIO
IN MARTYRIUM S. MARINI MILITIS.

1. Ex hujus beati viri martyrio patet, quam parum tuta fuerit, quamdiu Principes ethnici Romanum imperium tenuere, Christianorum vita. Hic enim gloriosus Miles, pace Ecclesiae Imperatoris edictis confirmata, in praecipua provinciae civitate, sine ullo gentilium sacerdotum aut populorum tumultu, a judice ordinario, ob solam Christiani nominis confessionem capite plexus est. Id autem circa annum CCLXII contigisse existimamus, quod, teste Eusebio, nonnisi post sedatam a Gallieno Imperatore persecutionem beatus iste Martyr passus fuerit. Ejus memoriam vulgata Latinorum Martyrologia die 3. mensis Martii recolunt. Ejusdem vero et sancti Pantaleonis sacrarum reliquiarum partem Constantinopoli suo tempore asservatam fuisse, scribit sanctus Johannes Damascenus oratione 3. de Imaginibus, in oratorio scilicet quod *Concordia* vocabatur, *quoniam illuc Episcopi centum et quinquaginta, Imperatore Theodosio Magno regnante, concordes in eam sententiam convenerunt, ut divinae Trinitati eamdem essentiam constituerint, et Dominum ex Virgine humanam assumsisse carnem declaraverint.* Quae quidem verba desumpta sunt ex Theodor. Hist. eccles. lib. 4. ut ex ejus fragmento patet, quod a Valesio editum est. Beati Pantaleonis Ecclesiam vetustate labentem restituisse dicitur Justinianus apud Procopium lib. 1. de aedificiis, qui auctor alterius item sub ejusdem Martyris nomine in Palaestina structae meminit lib. 5. Sed jam Eusebium audiamus de beati Marini passione, quam ab iis ipsis, qui rebus gestis praesentes fuerant, accepisse potuit.

Marinus data pace Ecclesiae occisus.

MARTYRIUM SANCTI MARINI MILITIS.

Anno Christi circa 262.

Ex Euseb. Hist. Eccles. edit. Vales. lib. 7. cap. 15.

I. Interea pace cunctis ubique ecclesiis reddita apud Caesaream Palaestinae, Marinus quidam, militari[1] dignitate decoratus, ad haec splendore generis atque opibus clarus, ob confessionem Christi capite truncatus est, hac de causa. Honor quidem est vitis[2] apud Romanos, quam qui adepti sunt, Centuriones dicuntur. Hic locus cum vacaret, Marinus ordine gradus sui ad eam promotionem vocabatur. Verum cum honore illo jamjam potiturus esset: quidam ad tribunal accedens, Marinum accusare coepit, asserens illi quidem, utpote Christiano homini, et Imperatoribus sacrificare[3] renuenti, Romanam dignitatem capessere legibus non licere: sibi vero gradum illum competere. Ea re commotus judex Achaeus nomine, primum quidem Marinum interrogavit, cujusnam sententiae. Cognito deinde quod Christianum

Marinus Christum confitetur.

1) Ex militia scilicet cohortali, id est qui judicibus ordinariis serviebant, nam alias miles Castrensis coram judice ordinario causam non dixisset, sed coram Duce, aut Legato Caesaris, ut hic observat Valesius.

2) Putat Casaubonus in notis ad Spartianum pag. 21. vitem insigne fuisse, quo qui fruebantur proximum locum vacantem centurionatus essent adepturi. At certum est, ut Salmasius observat, vitem ipsorummet Centurionum insigne fuisse. Vide infra Acta S. Marcelli Centurionis, et Baronium ad annum 298. num. 3. ubi plura habet de Centurionum vite.

3) Lampridius notat, Commodum voluisse ut sibi tamquam Deo immolaretur. Id postea in morem transiit.

se esse constantissime profiteretur, trium horarum spatium ad deliberandum ei concessit.

II. Proinde cum ex praetorio egressus esset, Theotecnus [4] civitatis Episcopus ad illum accedens, et sermocinando eum longius abstrahens, prehensa manu ad ecclesiam perducit. Cumque interius ad ipsum altare eum statuisset; reducta tantisper ejus chlamyde, gladium illi quo praecinctus erat ostendens, mox sacrorum Evangeliorum codicem ex adverso locat, jubens ut ex duobus utrum mallet eligeret. Marinus nihil cunctatus, protensa dextra codicem cum apprehendisset; his eum verbis Theotecnus compellavit: Adhaere igitur, adhaere Deo, ejusque virtute roboratus, consequere quod elegisti, vade in pace. Post haec regredientem illum ab ecclesia, praeco pro foribus praetorii evocare coepit. Jam enim praestitutum tempus effluxerat. Admotus igitur tribunali, cum majorem quam antea alacritatem fidei ostendisset, statim inde, ita ut erat ad supplicium abductus martyrio coronatus est.

Martyrio coronatur.

Asturii egregium facinus.

III. Tunc et Asturius, ob religiosam fiduciam ac libertatem, celeberrimum nomen est consecutus: vir ex Romanae urbis Senatoribus, Imperatoribus unice carus: et cum ob splendorem generis, tum propter divitias omnibus notus, qui cum supradicti Martyris supplicio interesset, humeris suis impositum cadaver, candida ac pretiosa amictus veste bajulavit: et magnifico cultu ornatum decenti tradidit sepulturae [5]. De hoc viro innumera quoque alia referuntur ab ejusdem familiaribus, qui ad nostram usque aetatem supervixerunt.

4) Is interfuit Concilio adversus Paulum Samosatenum Antiochiae episcopum, ex eodem Eusebio lib. 7. cap. 30.

5) Rufinus lib. 7. Hist. cap. 13. addit de Asturio, *honorem quem Martyri detulit, continuo ipsum Martyrem assecutum esse.* Nihil de ipsius martyrio habet Eusebius, sed miraculum insigne ab eo patratum refert cap. sequenti. Sub *Martyris* tamen titulo celebratur a Graecis die 7. Augusti; Latini vero eum simul cum Marino conjungunt die 3. Martii, eumdemque vulgo *Asterium* appellant.

Anno Christi circa 274.

DE SANCTO MAMANTE,

MARTYRE CAESAREAE IN CAPPADOCIA.

Mamantis gesta.

I. Cum antiquiora monumenta de sanctis Martyribus quaeramus, quam ea quae a Simeone Metaphraste aliisque mediae aetatis auctoribus ex proprio marte referuntur; saepius contingit, ut de celeberrimis Martyribus pauca quandoque supersint, quae a nobis proferantur. Id de Mamante Martyre dici potest, cujus si nominis celebritatem spectes, nullus fere inter Graecos Martyres illustrior: si gesta investigare volueris, vix aliquis obscurior reperietur. Utrumque ex his quae sancti Patres Basilius et Gregorius Nazianzenus de eo scripsere, patebit. En Gregorii verba Oratione 43. quae *de nova Dominica, de Vere et de sancto Mamante* inscribitur. *Nunc Martyres sub dio populum retinent ac pompam agunt ..... quo e numero unus quoque est meus ille laureatus (meus enim, etsi non apud me, facessat invidia, scientibus loquor) Mamas ille insignis et pastor et Martyr, qui prius quidem cervas mulgebat, ad sanctum virum novo et inusitato lacte alendum certatim properantes; nunc autem metropolis plebem pascit, hodieque multis hominum millibus undecumque accurrentibus ver innovat, tum ob virtutis pulcritudines, varium et pastoribus dignum, tum ob sermones triumphales.* Eadem fere habet, quamquam aliis verbis, sanctus Basilius tomo 1. homil. 26. *de Martyre Mamante,* quem laudat his verbis. *Hic Martyr non accepit aliunde quem habet splendorem, sed ipse per vitae conversationem gloriae faculam accendit. A Mamante reliqui, non ab aliis Mamas gloriam habet .... Celebremus virum non alieno, sed proprio ornamento decoratum ... Ad Martyris memoriam et tota regio mota est, et ad illius festum diem urbs universa immutata gestit .... Vides*

honorem constare ex virtute, non ex divitiis . . . . Si quisquam igitur pastoris memor est, ne admiretur divitias. Convenimus enim, non ut divitem laudemus, ne divitem admiratus domum abeas: sed ut paupertatem cum pietate conjunctam extollamus. Pastorem esse nihil habet magnificum, nihil quod sapientiae et industriae referat exercitium.

II. Haec illi de beati Mamantis vita, ex quibus nihil aliud discimus, quam ipsum agrestem pastorem fuisse, et inter Martyres celeberrimum. Sed quantis miraculis ejus sepulcrum illustratum fuerit, si lubet, ex ejusdem Basilii verbis audiamus. *Memores,* inquit, *estote Martyris, quotquot illo per somnia potiti estis, quotquot in hoc loco constituti adjutorem ipsum ad precandum habuistis, quibuscumque ex nomine advocatus ipsis adfuit operibus, quotquot aberrantes ad viam reduxit, quoscumque sanitati restituit, quibuscumque filios jam mortuos ad vitam reductos reddidit, quotquot vitae terminos prorogavit. Collectis in unum his omnibus ex communi symbolo, Martyri encomium construite. Conferte inter vos mutuo quae quisque novit . . . . Ista namque demum sunt Martyris encomia, spiritalium charismatum divitiae.*

Miracula ad ejus sepulcrum.

III. At prae ceteris hujus sancti miraculis celeberrimum illud est, quod post Sozomenum varii auctores Graeci commemorant, Gallum nempe et Julianum, Imperatoris Constantini ex fratre nepotes, Lectores ordinatos in sancti Mamantis Martyris honorem templum construere molitos fuisse, sed eam partem quam Julianus susceperat, numquam stare potuisse. Hanc historiam, prout ipsam a viris fide dignis acceperat, refert Sozomenus lib. 5. Hist. eccles. cap. 2. his verbis. *Eo tempore ajunt illos sepulcrum Mamae Martyris amplissima basilica circumdare studentes, opus inter se partitos esse. Dumque alter alterum magnificentia et cultu superare contenderet, rem admirabilem prorsusque incredibilem accidisse, nisi multi nostra adhuc aetate superessent, qui rem ipsam ab iis, qui eam viderant, acceperunt. Nam pars quidem operis, quae Gallo obvenerat, attollebatur, et ex animi procedebat sententia. Ex operibus autem Juliani, alia corruebant, alia ex fundamentis sursum propellebantur, alia ne solo quidem cohaerere ab initio sustinebant, non secus ac si contraria quadam vi deorsum obsistente retruderentur. Et omnibus quidem ea res prodigio similis visa est: multi vero quid portenderet ex eventu judicaverunt;* cum nempe ipse Julianus imperium adeptus Christiana religione ejurata paganismum amplexus est, ob id merito *Julianus apostata* appellatus. Eamdem historiam narrat Gregorius Nazianzenus oratione 3. adversus Julianum, quamvis sancti Martyris nomen non exprimat. Porro dubitat clarissimus vir Carolus Cangius lib. 4. Constantinopolis Christianae sect. 15. num. 25. an istud templum sancti Mamantis Caesareae fuerit, an Constantinopoli, remque ab auctoribus in ambiguo relictam dicit. Sed ad Sozomeni verba non attendit vir eruditus, quem auctorem re ipsa non laudat. Rem enim sufficienter declaravit Sozomenus, referendo Gallum et Julianum *sepulcrum Mamae Martyris amplissima basilica circumdare* voluisse, quandoquidem Mamantis sepulcrum apud Caesaream exstitisse nemo potest inficiari. Certum est tamen celebrem apud Constantinopolitanos fuisse Mamantis memoriam, apud quos sub hujus sancti Martyris nomine palatium, monasterium, portus et ecclesia exstabant. De his videnda clarissimi Cangii Constantinopolis Christiana loco jam laudato, sect. 12. num. 3. Vigiliam habebat beati Mamantis celebritas; uti ex sancti Danielis Stylitae Actis patet.

Basilica ipsi dicata.

Alia celebris CP.

IV. Antiquus etiam est in nostra Gallia sancti Mamantis cultus, in qua sub *Mammetis* nomine, sicut et apud alios Latinos, ut plurimum celebratur. Sub hujus sancti Martyris nomine Deo dicata est ecclesia cathedralis Lingonensis sub metropoli Lugdunensi, quem Martyrem ista civitas cum tota dioecesi amplissima veluti specialem patronum agnoscit et veneratur. Exstat in bibliotheca Floriacensi, quam Johannes a Bosco Caelestinus in lucem edidit, *de Vita, agone et triumpho sancti Mamantis Martyris liber unicus,* a Reynaldo Lingonensi Episcopo compositus; sed in hoc libro nihil aliud habetur quam ejusdem Martyris vita, prout a Symeone Metaphraste edita est. At

Et in Gallia.

huic Reynaldi opusculo alius libellus conjungitur *de translationibus reliquiarum sancti Mamantis Martyris in Gallias*, ab Anonymo ecclesiae Lingonensis canonico conscriptus, in quo aliquot ejus miracula referuntur. Hunc posteriorem libellum cum Vita quam Metaphrastes concinnavit, Surius ad diem 17. Augusti refert, quos auctores adeant qui plura cupiunt. Aliam sancti Mammetis reliquiarum translationem refert Baudonivia sanctimonialis in vita sanctae Radegundis Francorum reginae num. 15. in tomo 1. Actorum SS. Ordinis nostri Benedictini. Ibi enim beata Radegundis digitum unum sancti Mammetis Martyris a Patriarcha Jerosolymitano obtinuisse dicitur; at eo loci, *Jerosolymae domni Mammetis Martyris sancta membra requiescere* dicuntur, quod de nostro Mamante vix intelligi potest. Paene omiseram sancti *Mammae* Martyris ecclesiam exstitisse prope urbem Vapincum in Delfinatu hodierno, quae memoratur in Vita sancti Aregii ejusdem civitatis Episcopi scripta initio saeculi septimi, apud Bolland. tomo 1. Maji. Denique Mamantem nostrum Caesariensem fuisse etiam in Germania celebrem, facile colligi potest ex poëmate et hymno in ejus honorem a Walafrido Strabone editis. Habentur tomo 6. antiq. lectionum Canisii.

Tempus mortis. V. Sancti Mamantis mortem ad annum circiter CCLXXIV. cum vulgatis actoribus referimus, donec ab aliquo certiora proferantur monumenta, quae aliud nobis persuadeant. Consentiunt antiqua Martyrologia Adonis, Usuardi, Rabani et Notkeri etc. in quibus sancti Mamantis, aut prout loquuntur, Mammetis sive Mametis, ut jam monuimus, martyrium sub Imperatore Aureliano contigisse refertur ad diem 17. mensis Augusti qua quidem die cum Floro aliisque Latinis hujus sancti Martyris festivitatem recolunt, quae tamen apud Graecos in Menaeis excusis, et apud Maximum Cythereensem die 2. Septembris celebratur. **Dies.** Istis favet Chronicon Alexandrinum, seu, ut ipsum melius appellat eruditus Cangius in nova editione, Chronicon Paschale ad annum 465. ubi *dies Septembris 2. sancto Mamanti sacer* dicitur. Innuere tamen videtur Gregorius Nazianzenus in loco superius numero 1. a nobis laudato, hujus Martyris festivitatem in Cappadocia verno tempore celebratam fuisse. Sed ejusmodi celebritates ob translationes aliasque similes occasiones variis in locis, variis diebus recolebantur. Tandem hic Mamas, de quo agimus, distinguendus est ab alio Mamante Martyre, quem cum Basilisco itidem Martyre Graeci die 29. Julii recolunt. **Alius S. Mamas.** De istorum ecclesia apud Constantinopolim erecta, agitur in CP. Christiana Cangii lib. 4. sect. 6. n. 60.

ADMONITIO

IN ACTA SANCTORUM CLAUDII, ASTERII,

ET CETERORUM MARTYRUM.

1. Sub Lysia Praeside Lyciae multos Christianos martyrium consummasse tradunt tabulae ecclesiasticae: quos inter celebres sunt Claudius, Asterius eorumque socii, quorum Acta proconsularia integra atque germana a Surio ad diem 23. mensis Augusti, et a Baronio ad annum 285. ex tribus codd. mss. edita sunt. Eadem in quatuor codd. mss. invenimus, quorum unus ex nostra sancti Germani bibliotheca annorum est circiter 700. alter vero monasterii Corbeiensis ad annos 400. accedit; tertius est insignis bibliothecae S. Genovefae Parisiensis, ac quartus RR. PP. Carmelitarum excalceatorum conventus Parisiensis, qui duo paullo antiquiores videntur. In his autem eadem omnino quae apud Surium et Baronium habentur, sed diversae, et quidem, ut existimo, antiquioris versionis: quam idcirco, et quod nondum in lucem prodierit, alteri praetulimus. Si quid tamen in aliis notatu dignum sit, suo loco adnotabimus.

2. De die vel anno quo isti Martyres passi sunt, nulla potest esse difficultas, cum utrumque in Actis expressum sit. Annus Diocletiani Augusti et Aristobuli consulatus designatur CCLXXXV. Dies vero diserte exprimitur, scilicet decimus Kalendarum Septembris, quo die eorum memoria in Martyrologiis vulgatis celebratur.

ACTA SS. MARTYRUM CLAUDII, ASTERII, ET ALIORUM.

Anno Christi 285.

Ex quatuor codd. mss.

Lysias in Christianos inquirit.

I. Lysias [1] Praeses provinciae Lyciae in civitate Aegea, sedens pro tribunali dixit: Offerantur decretioni [2] meae Christiani qui traditi sunt curialibus hujus civitatis ab Officio. Commentariensis Euthalius [3] dixit: Secundum praeceptum tuum, domine, quos potuerunt Christianos comprehendere curiales istius civitatis, offerunt tres pueros fratres, et duas mulieres cum infantulo. Ex his unus ante conspectum claritatis tuae adstat. Quid de eo praecipit nobilitas tua? Lysias Praeses dixit: Quis diceris? Respondit: Claudius. Lysias Praeses dixit: Noli juventutem tuam cum insania perdere. Sed jam nunc accedens, sacrifica diis, secundum praeceptum domini nostri Augusti, ut possis quae tibi praeparata sunt evadere tormenta. Claudius dixit: *Deus meus talia sacrificia opus non habet, sed eleemosynas et conversationes justas. Dii enim vestri daemones immundi sunt; ideo hujusmodi sacrificiis delectantur, perdentes animas in aeternum, has dumtaxat quae eos colunt, unde in nullo persuades mihi ut eos colam.* Tunc Lysias Praeses ad virgas eum aptari praecepit, dicens: Alio genere ejus insaniam non vincam. Claudius dixit: *Etsi graviora tormenta adhibeas, in nullo me laedis; animae vero tuae provides aeterna tormenta.* Lysias Praeses dixit: Domini nostri Imperatores jusserunt Christianos vos [4] sacrificare diis, contradicentes puniri; cedentibus autem honores et munera polliceri. Claudius dixit: *Munera eorum temporalia sunt; confessio vero Christi aeterna est salus.* Tunc Lysias Praeses in equuleo eum suspendi jussit, et flammam pedibus ejus adhiberi; sed et de calcaneis ejus partes abscindi, et offerre ei [5]. Claudius dixit: *Qui Deum timent, nec igne nec tormentis possunt laedi. Magis enim proderit eis in salutem aeternam: quia propter Christum haec patiuntur.* Tunc Lysias Praeses ungulis eum vexari praecepit. Claudius dixit: *Meum propositum hoc est, ut ostendam tibi quia daemones defendis. Tormentis enim me non poteris nocere; animae autem tuae ignem inexstinguibilem providisti.* Lysias Praeses dixit: Accipientes testam asperrimam, lateribus ejus incumbite, et candelas ardentes eidem applicate. Cumque factum fuisset, Claudius dixit: *Mihi ignis et*

Claudii confessio. (margin, beside "Claudius. Lysias Praeses dixit")

Multa tormenta perfert. (margin, beside "temporalia sunt … Tunc Lysias Praeses")

1) In altera versione praemittuntur haec verba: *Delati sunt ad Judicem a noverca Claudius, Asterius, et Neon, quod essent Christiani, deos injuria afficientes: atque etiam Donuina et Theonilla ejusdem criminis reae sunt constitutae, omnesque vincti in carcerem trusi sunt, usque ad adventum proconsulis Lysiae. Cum autem Proconsul circumiret provinciam, factum est ut perveniret Aegeam: ubi sedens* etc. In edit. Lysias Proconsul dicitur, in mss. vero Praeses. Est autem Aegea urbs episcopalis Ciliciae sub archiepiscopo Anazarbensi. Hinc *Ciliciae* pro *Lyciae* reponendum est. Ex hoc tamen loco praesentis hujus versionis antiquitas probari potest, nam Usuardus et Rabanus in Martyrologiis habent: *In provincia Lyciae civitate Aegea* etc. At in Actis Surianis aut Baronianis nihil de Lycia aut Cilicia habetur.

2) Cod. Genovef. *praesentiae meae.*

3) Sic appellatur in mss. In editis autem *Eulalius.* Porro Commentarienses ii erant, quibus reorum cura committebatur, sic dicti, quod reorum nomina commentariis inscriberent. De his Baronius in notis ad Martyrol. Rom. die 27. Martii. Alio nomine dicebantur *Clavicularii et carcerum custodes*, immo et a nonnullis *Cornicularii* ab atramentario. Baronius etiam de istis agit ad diem 21. Augusti. Consule Glossar. Cangianum.

4) Codd. Corb. et Germ. *ut Christiani sacrificarent.*

5) Ut scilicet Martyr eas in ignem conjiciendo aliquatenus sacrificaret, ipsas pro thure adhibendo.

tormenta tua salvam facient animam: quoniam quae patior propter Deum lucrum habeo magnum, et pro Christo mori divitias multas. Lysias autem iratus de equuleo eum deponi, et in custodiam dari praecepit [6].

Asterius sistitur. Christus Deus.

II. Euthalius commentariensis dixit: Secundum praeceptum potestatis tuae, domine Praeses, adstat Asterius frater secundus. Lysias Praeses dixit: Crede vel tu, et sacrifica diis, ante oculos tuos habens tormenta quae contradicentibus sunt parata. Asterius dixit: *Deus unus est, qui est venturus solus, in caelo habitans, et humilia respiciens in magna virtute sua. Ut hunc colerem et diligerem* [7] *a parentibus mihi est traditum. Hos autem quos tu colis, qui a te dii esse dicuntur, nescio. Perditio virorum omnium vestrorum qui tibi consentiunt, adinventio ista est, non veritas.* Tunc Lysias in equuleo eum suspendi praecepit, dicens: Torquentes latera ejus, dicite illi: Vel nunc credens, diis sacrifica. Asterius dixit: *Frater sum illius qui paullo ante interrogationibus tuis respondit. Mihi et illi unus est animus, una confessio. Age quae potes. Meum corpus in potestate habes, animam non habes.* Lysias dixit: Apprehendite ferreos morsus, et conligate pedes ejus, et fortiter torquete eum, ut sentiat et corporis et animae cruciatus. Asterius dixit: *Stulte, insane, quam ob causam me tormentis affligis? Non habes ante oculos quae tibi pro his redditurus est Dominus?* Lysias dixit: Carbones ignis substernite pedibus ejus: virgis autem et durissimis nervis dorsum ejus et ventrem contundite *. Cumque factum fuisset, Asterius dixit: *Caecus es in omnibus. Hoc autem a te peto, ut nullam partem corporis sine plaga dimittas inlaesam.* Lysias dixit: Custodiatur cum ceteris [8].

Et torquetur.

* al. *concidite.*

Neon tertius frater pariter Christum confitetur.

III. Euthalius commentariensis dixit: Adstat frater ipsorum tertius, nomine Neon. Lysias dixit: Fili, vel tu accede, et sacrifica diis evasurus tormenta. Neon dixit: *Dii tui si quid virtutis habent, defendant se ipsos ab his qui eos negant, et tuam defensionem non requirant. Si vero malitiae eorum es socius, multo melior sum diis tuis, et te, quia vobis non obaudio, habens Deum verum qui fecit caelum et terram.* Lysias Praeses dixit: Frangentes cervicem ejus, dicite illi: Noli deos blasphemare. Neon dixit: *Blasphemus tibi esse videor dicens veritatem?* Lysias dixit: Pedibus eum extendite, et carbones mittite super ipsum, et nervis dorsum ejus concidite. Cumque factum fuisset, Neon dixit: *Quod mihi utile esse scio et animae meae lucrum, id faciam. Non possum propositum meum mutare.* Lysias dixit [9]: Sub cura Euthalii commentariensis et Archelai spiculatoris, foras civitatem tres hi fratres, ut digni sunt, crucifigantur, ut aves corpora eorum lacerent.

Tres simul cruci damnantur.

IV. Euthalius commentariensis dixit: Secundum praeceptum claritatis tuae, domine, adstat Domnina [10]. Lysias dixit: Vides, mulier, quae tormenta et ignis parentur tibi. Unde si vis evadere, accede, et sacrifica diis. Domnina dixit: *Ne in ignem aeternum incidam et tormenta perpetua, Deum colo, et Christum ejus qui fecit caelum et terram, et universa quae in eis sunt. Nam dii vestri lapidei sunt et lignei, facti hominum manibus.* Lysias dixit: Seponite vestimenta [11] ejus, nudam eam extendite, et omnia membra ejus virgis concidite. Archelaus spiculator dixit: Per sublimitatem tuam, Domnina jam defecit. Lysias Praeses dixit: Corpus ejus projicite in profundum locum fluminis.

Christus Deus Creator.

Domnina in tormentis moritur.

Item

V. Euthalius commentariensis dixit: Adstat Theonilla. Lysias Praeses

6) Edit. *Lysias dixit: Deponite, et in carcerem ducite, et alium adhibete.*

7) Cod. Genov. *Et hunc colere et diligere.*

8) In edit. additur, *et adducite tertium.*

9) Apud Surium et Baronium, *Lysias introgressus, obduxit velum, et post exiens ex tabella recitavit sententiam, dicens: Claudius, Asterius, Neon fratres Christiani, deos blasphemantes, et sacrificare renuentes, ante atrium cruci affigantur; et corpora eorum avibus laceranda relinquantur. Et subjecit: Curent haec Claudius commentariensis, et Archelaus spiculator. Antequam autem ducerentur, recepti sunt in custodiam.* De velorum obductione antequam ferretur sententia, vide Basil. M. epist. 97. ad Eustathium, et Baron. ad ann. 285. num. 9.

10) Surius et Baronius hanc *Donuinam* appellant. Rabanus in Martyrologio, ut in nostris Actis, *Domninam.*

11) Cod. Genov. *Depositis vestimentis.*

dixit: Vides, mulier, cujusmodi ignis, vel quae tormenta his praeparentur qui ausi fuerunt contradicere. Qua de re accedens honora deos, et sacrifica, ut possis evadere tormenta. Theonilla dixit: *Ego ignem aeternum timeo, qui potest corpus et animam perdere, et horum quam maxime qui impie reliquerunt Deum, et adoraverunt idola et daemonia.* Lysias dixit: Alapis tundite faciem ejus, et projicite eam in terram, ligantes pedes ejus, et torquete fortiter. Cumque factum fuisset, Theonilla dixit: *Si tibi bonum videtur, ut ingenuam mulierem et peregrinam sic torqueas, tu scis. Videt Deus quid agis.* Lysias dixit: Suspensam capillis, faciem ejus alapis caedite. Theonilla dixit: *Non sufficit quia me nudam statuisti? Non autem me solam, sed et matrem tuam et uxorem confusionem induisti per me. Omnes enim mulieres unius naturae sumus* [12]. Lysias dixit: Habes virum, aut vidua es? Theonilla dixit: *In hodiernum diem XXIII annos habeo, ex quo sum vidua; et propter Deum meum sic mansi, jejunans et pervigilans in orationibus ex quo recessi ab immundis idolis* [13], *et cognovi Deum meum.* Lysias dixit: Novacula acuta radite caput ejus, ut vel sic erubescat: et cingite eam rubo campestri, et extendite per quatuor palos, et loro non solum dorsum, sed et totum corpus ejus concidite. Carbones etiam ventri ejus supermittite [14]; et sic moriatur. Euthalius commentariensis et Archelaus spiculator dixerunt: Domine, jam animam dimisit. Lysias dixit: Date saccum, et corpus ejus in eum mittite, et ligate fortiter, et projiciatur in mare [15]. Euthalius commentariensis et Archelaus spiculator dixerunt: Secundum praeceptum eminentiae tuae, domine, ut jussisti circa Christianorum corpora, sic factum est.

Theonilla post graves cruciatus.

VI. Habita [16] est passio haec in civitate Aegea, sub Lysia Praeside, X. Kalendas Septembris, Augusto, et Aristobulo consulibus: de quibus sanctorum passionibus est Deo honor et gloria.

12) Sic cod. Genov. Alii, *unum corpus habemus, quamvis et tu ipse advertas.*
13) Sic Genov. Alii, *immunditiis.*
14) Gen. *submittite.*
15) Edit. *aquas.*
16) Haec desunt in codd. Genov. et Corb.

ADMONITIO
IN PASSIONEM S. GENESII MIMI.

1. Habemus in Genesio insigne gratiae Christi virtutis argumentum, ex quo nempe discimus, quam incomprehensibilia sint judicia Dei, et impervestigabiles viae ejus. Multos quippe alios vidimus, post praeclaras confessiones, immaniaque tormenta superata, in ipso paene mortis articulo defecisse, ac misere periisse: hunc autem nostrae religionis sacramenta irridentem miramur tali gratia donatum, ut baptismate suscepto, non solum tormenta graviora, sed ipsam etiam mortem pro Christi nominis confessione ilico superarit, quod paullo ante ludibrio habebat.

Genesius gratiae portentum.

2. Hujus beati Martyris Acta in pluribus quidem codicibus mss. invenimus, sed in quinque solummodo pura et sincera, quae fere integra Ado in suo Martyrologio descripsit. Quinque autem codd. quibus usi sumus, primus est bibliothecae Colbertinae: secundus ex bibliotheca RR. PP. Carmelitarum excalceatorum Parisiensium: tertius Archicoenobii Cisterciensis, quartus Illustriss. Boucherii Praesidis infulati Divione, et quintus denique nostrae bibliothecae sancti Germani, dono datus a viro clarissimo Antonio Herovallio. Sancti Genesii mortem ad annum CCCIII. refert Cardinalis Baronius: sed quamvis non omnino certum sit et exploratum, quo anno contigerit, eam tamen citius accidisse veri similius videtur. Ejus festum in Africana Ecclesia celebratum fuisse patet ex vetustissimo Kalendario Carthaginiensi saepius laudato, in quo sic designatur .... *Kal. Sept. sancti*

Ejus Acta et memoria.

Genesii mimi. Cetera Martyrologia die 25. mensis Augusti ipsius memoriam recolunt.

Gelasinus mimus Martyr. 3. Porro idem fere quod Romae Genesio, in Heliopolitanorum urbe Libaniensi Gelasio seu Gelasino contigit, ut refertur in Chronico Paschali ad annum 13. Diocletiani Imperatoris. Is quippe secundus mimus (sic enim in Chronico appellatur) Christianorum baptismo illudens, ab aliis mimis in balneum, ut Christianorum ceremonias imitarentur, projectus, et alba veste indutus, repente ita mutatus est, ut se Christianum inclamans, e theatro ejectus et a populo lapidibus obrutus mortem fortiter pertulerit, *cujus corpus,* inquit Chronici concinnator, *propinqui in vicum Mariamnem dictum, unde erat oriundus, extra Heliopolim detulerunt, ibique ei oratorium construxerunt.* Hujus Martyris memoriam celebrant Graeci die 27. Februarii, de quo etiam videsis Bollandum ad eamdem diem. Cur vero Heliopolis *civitas Libaniensis* dicatur, exponit eruditus vir Cangius in notis ad hunc Chronici Paschalis locum pag. 552. *Civitas Heliopolis apud Libanum* etiam dicitur a sancto Ephrem in Vita sancti Juliani haud semel edita.

Anno Christi circa 286.

PASSIO SANCTI GENESII

EX MIMO MARTYRIS.

Ex tribus codd. mss.

Genesius vult Christianorum mysteria deridere. I. Beatus Genesius cum esset in urbe Roma magister mimithemelae [1] artis, qui stans cantabat super pulpitum, quod themele vocabatur, et rerum humanarum erat imitator. Et quadam die cum vellet Diocletiano Imperatori ludum exhibere de mysteriis Christianae observantiae, utpote saevissimo tyranno, cui Christiani exosi erant, et hujus rei gratia spectante Imperatore et omni populo, in medio theatri quasi aegrotus decumbens se posceret baptizari, mimum in haec verba proposuit: *Eia nostri, gravem me sentio, levem me fieri volo.* Illi responderunt: Quomodo te levem facimus, si gravis es? Numquid nos fabri sumus, et ad runcinam te missuri sumus? Haec verba exhibuerunt populo risum. Genesius iterum: *Vesani, Christianus desidero mori.* Quare? inquiunt. Quibus Genesius: *Ut in illa die veluti fugitivus in Deo inveniar.*

Mire convertitur. II. Evocato autem Presbytero et Exorcista, repente, Deo inspirante, credidit. Nam illi juxta lectum ipsius cum resedissent, dicunt ei: Quid ad nos misisti, filiole? Genesius jam non simulate ac ficte, sed ex puro corde respondit: *Quia accipere cupio gratiam Christi, per quam renatus liberer a ruina iniquitatum mearum.* Cumque Sacramentorum mysteria complessent, et indutus vestibus albis esset; veluti per ludum a militibus raptus, et ad similitudinem sanctorum Martyrum, de Christi discutiendus nomine, Imperatori fuisset exhibitus, stans in editiori loco, ita concionatus est: *Audi Imperator, et omnis exercitus, sapientes et populi hujus urbis. Ego quotiescumque Christianum vel nominatum audivi, exhorrui, et in confessione permanentibus insultavi. Ego etiam parentes [2] meos, et affines, causa nominis Christiani exsecratus sum, et in tanta derisione habui Christianos, ut mysteria eorum diligenti examinatione perquirerem, ut ex eorum sanctificatione ludum vobis exhibere vellem. At ubi me aqua nudum tetigit, et interrogatus credere me respondi, vidi super me manum caelitus venientem, et angelos radiantes super me stetisse, qui omnia peccata quae ab infantia feci recitaverunt de libro, quae mox in ipsa aqua laverunt, in qua in conspectu vestro perfusus sum, et mihi candidiorem nive postmodum ostenderunt. Nunc igitur, inclite Imperator,*

1) A Graeco θυμέλη quod locum editiorem significabat, in quo gesticulatores saltare, vel gestis ridiculis adstantes recreare solebant.

2) Nihil igitur mirum si aliquos Christianorum ritus calleret Genesius.

et vos omnes populi, qui de his mysteriis risistis; mecum credite verum Dominum esse Christum, hunc esse lumen, hunc esse veritatem, hunc esse pietatem, et per ipsum vos ad indulgentiam posse pertingere.

III. Ad haec Imperator Diocletianus vehementissime indignatus, statim eum fustibus crudelissime caesum Plautiano Praefecto tradidit ad sacrificia compellendum: a quo in equuleo suspensus, et ungularum diutissima laceratione vexatus, lampadibus etiam inflammatus, cum in fide persisteret dicens: *Non est Rex praeter eum quem vidi; et adoro, et colo eum; et pro ejus cultura si millies occidar, ipsius ero ut coepi. Christum mihi de ore, Christum mihi de corde auferre tormenta non poterunt. Valde enim poeniteo me errasse, quod ante nomen sanctum in hominibus sanctis exhorrui, et satis tardius ad adorandum verum Regem superbus miles accessi.* Martyrii coronam capitis obtruncatione [3] meruit. Tunc Plautianus Praefectus haec audiens, jussit eum ilico decollari. Et decollatus est beatus Martyr Genesius VIII. Kal. Septembris, praestante Domino nostro Jesu Christo qui vivit et regnat per omnia saecula saeculorum. Amen.

Post varia tormenta.

Capite plectitur.

3) Quae sequuntur ex unico cod. Carmel. descripta sunt; in aliis mss. sic finiunt Acta . . . *promeruit octavo Kal. Septembris.*

ADMONITIO

IN PASSIONEM SANCTORUM MAURICII,

ET SOCIORUM EJUS, MARTYRUM.

1. Jam pridem a Laurentio Surio, sub sancti Eucherii Episcopi Lugdunensis nomine, edita fuerant Acta sanctorum Mauricii et sociorum ejus; sed quae ita parum sibi constarent, ut jure merito a viris eruditis inter falsa et supposititia haberentur. Ea quoque apud Mombritium, paullo quidem emendatiora exstabant; sed ita tamen interpolata, ut Eucherio Lugdunensi attribui non possent. Unde oculatiores viri graviter ferebant, quod tam illustrium Martyrum Acta germana aut deperdita fuissent, aut saltem ita depravata et vitiata, ut nullam fidem apud cordatos homines mererentur. Verum haec diu desiderata Acta reperit tandem R. P. Petrus Franciscus Chiffletius Societatis Jesu presbyter, in antiquo cod. ms. celeberrimi monasterii Jurensis, eaque in *Paulini illustrati* parte prima vulgavit: ad quam editionem collata eadem proferimus ex compluribus codd. mss. et quidem vetustis, inter quos unus ex Fossatensis bibliothecae reliquiis ad annos 900 accedit. Porro Eucherii nomen indifferenter tam interpolatis, quam sinceris Actis praefixum est in codd. mss. immo et rarius sinceris: sicut et ejusdem Eucherii epistola ad Silvium aut Salvium, quam in unico cod. Regiae bibliothecae cum sinceris Actis conjunctam reperimus. Cum tamen iste codex optimae notae sit, ac praeterea in cod. quo usus est Chiffletius, habeatur, eam retinuimus, atque ad aliquot codd. mss. exactam exhibemus. Eucherius autem, Passionis istius auctor, ecclesiae Lugdunensi seculo quinto ineunte praefuit: de quo si plura cupis, praeter eos qui Scriptorum ecclesiasticorum Catalogos texuere, consule si lubet Chiffletium in Paulino illustrato, parte 1. cap. 14 et seqq. ubi unicum Eucherium ecclesiae Lugdunensi praefuisse contendit, cum e contrario Theophilus Reynaldus in Indiculo Sanctorum Lugdunensium, Cardinalis Baronius, qui ante contrarium propugnarat; Mabillonius in notis ad vitam sanctae Consortiae, aliique viri docti duos Eucherios Lugdunenses Episcopos admittant: quorum senior Hilario Arelatensi coaequalis, et ab ipso laudatus in sermone de sancto Honorato, anno 454. obierit, junior vero de quo in vita sancti Caesarii Arelatensis, nonnisi post Concilium Arausicanum II. cui anno 529. subscripsisse dicitur.

Acta sincera ex S. Eucherio.

In divinis officiis adoptata.

2. Porro Eucherii narratione usi fuisse videntur Gallicani Patres in contexendo officio, quod in horum Martyrum die festo legebatur. Id certum videtur ex Missali Gothico, cujus locum infra descripturi sumus. Quin et ea videtur esse *Passio*, quam *ex consuetudinis debito* lectam fuisse testatur sanctus Avitus Viennensis Antistes in homilia quam de istis Martyribus habuit; quae enim fusius in Eucherii narratione habentur, ea paucis verbis exprimit Avitus in fragmento ejusdem homiliae quod nobis superest. Hos quippe Martyres, quos *Felicem exercitum* appellat, semel et iterum sorte *decimatos* fuisse agnoscit, ac tandem omnino consumtos. Sed fragmentum integrum exhibendum est, quod ex antiquissimis in cortice exaratis schedis bibliothecae Thuaneae descripsit vir sacrae antiquitatis studiosissimus Jacobus Sirmondus. Has autem schedas, quae in bibliotheca regia modo asservantur, vivente adhuc Avito, aut saltem paullo post ipsius obitum scriptas fuisse affirmat qui eas inspexerunt viri peritissimi. Homiliae vero praedictae titulus sic habet: Dicta in basilica sanctorum Agaunensium, innovatione monasterii ipsius vel passione Martyrum. Homilia vero sic incipit: *Praeconium Felicis exercitus, in cujus congregatione beatissima nemo periit, dum nullus evasit, cum injustam sanctorum Martyrum mortem quasi sortis justitia judicaret, qua bis super aciem dispersa mansuetam, centuplex decimatis fructus adcresceret, et odio in prosperum suffragante, eatenus eligerentur singuli, donec simul colligerentur electi, ex consuetudinis debito series lectae passionis explicuit.* Monasterii Agaunensis non semel meminit Marius Aventicensis Episcopus in Chronico potissimum ad annum DXV, *Florentio et Anthemio consulibus, quibus*, ut ait, *Monasterium Acauno a rege Sigismundo constructum est*: quod de hac *innovatione*, uti videtur, intelligendum est. Etsi enim antea steterit monasterium, ita tamen hujus pii Principis liberalitate auctum fuit, ut merito ejus conditor appellari queat.

Horum Martyrum memoria celebris.

3. Porro etsi horum Martyrum nomina pleraque ignota sint, celeberrima tamen semper in Ecclesia fuit eorum memoria, quod non ex his solum quae protulimus constat, verum etiam ex aliis veteribus auctoribus, qui eos sub *sanctorum Acaunensium*, a loco martyrii, vel *Legionis Thebaeae* nomine celebrarunt. *Legionem Felicem* appellat Gregorius Turonensis lib. 1. de gloria Martyrum cap. 75. ubi refert Sigismundum Burgundionum regem Agaunensem ecclesiam *territoriis aliisque rebus affluentissime ditasse, ibique instituisse cotidianum psallentium.* Idem auctor in sequenti capite eorumdem Martyrum aliquot miracula refert. At lib. 10. Historiae dicit se *beatorum Agaunensium* reliquias invenisse, tum in majori ecclesia Turonensi cui praeerat, tum etiam in basilica sancti Martini. In eorumdem Martyrum honorem Venantius Fortunatus Carmen decimum quintum libri 2. composuit, eosque libro 8. Carmine 4. inter celebriores Martyres recenset, atque *Legionem Felicem Agaunensem* appellat. Unde conjicere licet, hos Martyres antiquitus Legionem Felicem vulgo appellatos fuisse. Favet huic conjecturae sanctus Avitus loco superius laudato, ubi *Exercitus Felix* dicuntur. Walafridum Strabonem, innumerosque alios variorum temporum auctores omitto qui Agaunenses Martyres celebrarunt. At praetermittere non licet veteris Liturgiae Gallicanae testimonium, desumtum scilicet ex Missali Gothico-Gallicano, quod ex veterrimo codice ms. ante annos 900 litteris quadratis exarato, Josephus Maria Thomasius, et noster Johannes Mabillonius lib. 3. Liturgiae Gallicanae, ediderunt. In hoc autem Missali num. 64. habetur *Missa beati Mauricii cum sociis suis*, in qua eorum historiae narratio occurrit ex nostro Eucherio absque dubio desumta, ut utrumque inter sese conferendo patebit; quod ut commodius fiat, Praefationem integram, quae ibi *Immolatio Missae* appellatur, proferre juvat. *Vere aequum et justum est, nos tibi gratias agere, Domine sancte Pater omnipotens, aeterne Deus. Tu enim, Domine, Thebaeorum exercitum ad populi tui supplicium destinatum, ita subita jussionis tuae gratia revocasti; ut plus eligerent sedula devotione interfici, quam de Christianorum sanguine satiari: nec cum tantis ut te* (legendum puto, *nec cunctantes,*

Legio Felix.

te) auxiliante, persecutionis onus excepere, cervices suas persequentibus inclinare. Et cum rabies inimici decerneret, ut Dei populus denumerationis instantia deperiret; ille raptus est decimus, qui anticipatione martyrii fieret primitivus. Clamor in castris oritur; virtus dimicandi contemnitur, de adsumtione martyrii contentio ardua commovetur. Dei populus ferro confoditur, sanguis innocentum effunditur, fides inlibata servatur. Sic, Domine, milites protegis tuos, ut nec defuerit in passione patientia, nec in confessione constantia. Inter beatorum bella et beata certamina, plus meruit gloriosa confessio de commilitonum consortio dividi, quam manus carnificis gloriari. Totus namque Dei populus tanta ardoris fide alacritate flagrabat, ut si tardaretur persecutio corporis, praecederet devotio passionis. Tanta enim fuit constantia populi, et .... inimici, ut nec furor invenerit postmodum quod occideret, nec gloriosum remanserit quod periret. Factus est sacer ille Agaunensium locus per suffragia Martyrum salus praesentium, praesidium futurorum, quem sanguinis unda perfudit, pretiosorum corporum societas consecravit. Unde merito tibi Domine etc. In collectionibus vero iidem Martyres *sancti Acauninenses* appellantur. Ex his autem patet veterem esse istorum Martyrum cultum in nostra Gallia, quos Majores nostri tanti fecere. Sub sancti Mauricii nomine duae Metropolitanae, Viennensis ac Turonensis; totidemque cathedrales ecclesiae, Andegavensis scilicet ac Mirapicensis, Deo consecratae sunt. Et ut de ceteris taceam, inter veteres ecclesias quae olim in Remorum urbe exstabant, recensetur *titulus sancti Mauricii,* cujus Sonnatius et Lando ejusdem urbis Antistites in testamentis suis meminere, apud Marlotum tomo 1. metropolis Remensis.

4. Pauciora autem occurrunt quae de horum Martyrum numero dicantur. *Plebis* nomine eos designat Liturgia laudata, ubi etiam sex mille et sexcenti fuisse dicuntur in Admonitione, quae pro antiquo more appellatur *Praefatio,* sicque se habet: *Omnipotentis Dei misericordiam in hujus diei sex millium sexcentorum Martyrum sollemnitate, Fratres carissimi, deprecemur: ut qui tantae plebi suae gloriam martyrii contulit; ita nobis* etc. qui numerus ibi exprimi videtur, quod Eucherius legionem *ex sex millibus ac sexcentis hominibus* tunc tempŏris constitisse dixerit. Ceterum totidem Agaunenses Martyres fuisse dicit vitae sancti Romani abbatis Jurensis auctor ipsimet Romano coaequalis, qui adeo labente saeculo quinto floruit. Porro tanta militum caedes absque exemplis non fuerat. Unicum profero ex Dionis Cassii Xiphilino in Galbae vita, ubi septem millia Praetorianorum militum caesa fuisse refert hic auctor, ceteros vero decimatos. Agaunensium Martyrum numerus.

5. Istorum vero Martyrum nomina, si ea excipias quae ab Eucherio recensentur, nobis prorsus ignota sunt. Plerique tamen Eucherianis *Innocentium* seu *Innocentem* et *Vitalem* adjungunt, qui memorantur in antiquissimis Martyrologiis, atque in Sacramentario Gregoriano ex cod. Corbeiensi Ratoldi, ut observat noster Hugo Menardus in notis pag. 180. item in antiquo cod. ms. ecclesiae Metropolitanae Remensis aliisque nonnullis. Certe Ordericus Vitalis se ab hoc sancto Martyre Vitalem appellatum fuisse refert lib. 13. Historiae ecclesiasticae. *Nomenque Vitalis,* inquit, *pro Anglico nomine, quod Norimannis absonum censebatur, mihi impositum est, quod ab uno sodalium sancti Mauricii Martyris, cujus tunc martyrium celebrabatur, mutuatum est.* Alios etiam ex eadem legione Martyres, qui forte tunc ab exercitu aberant, aut certe ante istud excidium generale jam fuerant consummati, variae ecclesiae celebrant. Quinquaginta ex ipsis Coloniae Agrippinae passos fuisse dicit Gregorius Turonensis lib. 1. de gloria Martyrum cap. 62. quorum basilicam *sanctos aureos* appellatam olim fuisset monet. Gereonem et alios trecentos decem et octo, *quos,* inquit Ado, *ex legione beati Mauricii fuisse ferunt,* in eadem urbe passos memorant vulgata Martyrologia ad diem 10. Octobris. *Mallosum* Martyrem, quem Gregorius cap. sequenti *in Bertunensi oppido* cum *Victore* item Martyre sepultum fuisse scribit, ex Thebaeana legione fuisse nonnulli sentiunt. Usuardus die X. Octobris hunc cum Nomina.

Gereone confundit his verbis: *Civitate Agrippinensi sancti Gereonis Martyris, cognomento Mallosi, cum aliis* CCCXVIII. *qui* etc. Iisdem vulgo accensentur Martyres Taurinenses, *Octavius, Adventitius* et *Solutor,* de quibus sanctus Maximus Taurinensis Episcopus duas homilias habuit, quae exstant tomo 5. bibliothecae Patrum parte 1. Laudantur etiam ab Ennodio Ticinensi Carm. 1. Sunt et alii celebres in variis Italiae urbibus, ut *Maximinus* Mediolani, *Mauricius, Georgius* et *Tiberius* Pinarioli, *Sebastianus* et *Alverius* Fossani in Liguria, *Alexander* Bergomi, de quo Ughellus plura habet; nec defuere, si Notkero aliisque credamus, legioni isti Martyres ex feminis. Ex his idem Notkerus memorat *Regulam,* quae cum fratre suo *Felice* superatis variis tormentis capite plexa est die XI. Septemb. Plura retulerat de *Verena* virgine ad primum diem ejusdem mensis. Alii alibi consummati passim occurrunt in Martyrologiis et peculiaribus ecclesiarum tabulis, de quibus fusius agere non vacat. Nunquam etiam mihi in mentem venit, ut velim ea propugnare uti certa et indubia, quae absque legitimo fundamento de illis Martyribus quidam auctores passim narraverunt; at celeberrimae ejus legionis martyrium, quod tantae auctoritatis et vetustatis indubitata testimonia asserunt, in dubium vocare sinceri non est animi, nec hominis qui rejecto omni partium studio, veritatem, undecumque affulgeat, amplecti amet.

Memoria.

6. Latinorum Martyrologia antiqua et recentiora sanctorum Mauricii ac sociorum ejus festum recolunt die 22. Septembris; at eorum memoriam apud Graecos nullam reperire licuit. Nam Mauricium illum, quem cum septuaginta sociis militibus isti die 21. mensis Februarii celebrant, plane diversus est a nostro Mauricio, inter quos, praeter nomen, vix aliquid utrique commune invenietur. Noster quippe Mauricius in Gallis cum integra legione passus est; iste autem Apameae in Syria, praemisso ad martyrii palmam filio suo Photino, postquam decem diebus et noctibus intolerabilia tormenta cum suis sociis pertulisset, simul cum iisdem inter preces finem vivendi fecit. Hunc Mauricium Martyrem laudat Theodoritus sermone 8. de graecarum affectionum curatione, Acta vero ipsius integra ex Symeone Metaphraste habentur die 21. Februarii Bollandiani.

Alter Mauricius.

Mortis tempus.

7. Agaunensium Martyrum passionem ad annum 297. refert Cardinalis Baronius, quam tamen ad Diocletiani et Maximiani Imperatorum initia potius revocandam esse censemus. Eam vero ad annum CCLXXXVI consignari posse colligimus ex eo quod Maximianus Herculius, quem, uti eruditus Baluzius in notis ad Lactantii libellum de mortibus persecutorum observat, anno praecedenti Diocletianus in imperii consortium assumserat, tunc temporis in Galliis cum exercitu versatus fuerit. Haud tamen diffitemur istam Martyrum passionem ad sequentes annos posse etiam referri.

Locus.

8. Agauni vero locus, ubi haec clades contigit, exinde celebris fuit apud Christianos, cum ob tantorum Martyrum memoriam, tum ob exstructum ibi insigne monasterium, quod hactenus perseverat, sub sancti Mauricii nomine notissimum. Situm est in dioecesi Sedunensi ad radices montis sancti Bernardi, quod primo sub Regula privata institutum, postea monachis Benedictinis cessit; ac tandem ad Canonicos regulares Augustinianos devolutum est. Idem monasterium ante annum 515. exstitisse probat noster Mabillonius tomo 1. Actorum Sanctorum Ordinis Benedictini pag. 568. proindeque a Sigismundo Burgundionum rege ditatum quidem, ac forte restauratum fuisse, non autem primitus constructum, quod ex titulo fragmenti Aviti Viennensis homiliae superius a nobis relati certum est. Quantum vero monasterium istud olim celebre fuerit, ex eo patet, quod ceterorum constituendorum veluti exemplar spectaretur, maxime in jugis psalmodiae, quam vulgo *Laudem perennem* appellabant, institutione, quae quidem jugiter in monasteriorum ecclesiis canendi consuetudo ab Acoemetis Graecis monachis accepta, in plerisque sacri Ordinis nostri Benedictini monasteriis olim observabatur, ut probant veteres chartae, quae passim in variis collectionibus editae

Monasterium insigne.

Laus perennis.

sunt. De hac consuetudine videsis Mabillonii Praefationem ad secundam partem Saeculi 4. Bened. num. 204 et seqq.

PASSIO SANCTORUM MAURICII,

Anno Christi 286.

AC SOCIORUM EJUS, MARTYRUM,

Auctore sancto EUCHERIO Lugdunensi Episcopo.

Ex codd. mss. atque editis simul collatis.

Epistola Eucherii Episcopi ad Salvium Episcopum.

Domino beatissimo in Christo Salvio [1] Episcopo Eucherius.

Mitto [2] ad beatitudinem tuam, nostrorum Martyrum passionem. Verebar enim, ne per incuriam tam gloriosi gesta martyrii ab hominum memoria tempus aboleret. Porro ab idoneis auctoribus rei ipsius veritatem quaesivi; ab his utique qui affirmabant ab Episcopo Genavensi sancto Isaac [3], hunc quem retuli passionis ordinem cognovisse; qui, credo, rursum haec retro a beatissimo Episcopo Theodoro [4] viro temporis anterioris, acceperat. Itaque cum alii ex diversis locis, atque provinciis in honorem, officiumque Sanctorum auri atque argenti, diversarumque rerum munera offerant, nos scripta haec nostra vobis suffragantibus, dignanter offerimus; exposcens pro his intercessionem omnium delictorum, atque in posterum juge praesidium patronorum semper meorum. Mementote vos quoque nostri, in conspectu Domini, Sanctorum semper officiis inhaerentes, domine sancte, et merito beatissime frater.

PASSIO AGAUNENSIUM MARTYRUM.

I. Sanctorum passionem Martyrum qui Agaunum glorioso sanguine inlustrant, pro honore gestorum stylo explicamus, ea utique fide, qua ad nos martyrii ordo pervenit. Nam per succedentium relationem, rei gestae memoriam nondum intercepit oblivio: et si pro Martyribus singulis loca singula, quae eos possident, vel singulae urbes insignes habentur, nec immerito, quia pro Deo summo pretiosas animas fuderunt [5]: quanta reverentia excolendus est sacer ille Agaunensium locus, in quo tot pro Christo Martyrum millia ferro caesa referuntur? Nunc jam ipsam beatissimae passionis causam loquamur.

II. Sub Maximiano, qui Romanae reipublicae cum Diocletiano collega imperium tenuit, per diversas fere provincias laniati, aut interfecti sunt Martyrum populi. Idem namque Maximianus, sicut avaritia, libidine, crudelitate, ceterisque vitiis obsessus furebat: ita etiam exsecrandis gentilium ritibus deditus, et erga Deum caeli profanus, impietatem suam ad exstinguendum Christianitatis nomen armaverat. Si qui tunc Dei veri cultum profiteri audebant, sparsis usquequaque militum turmis, vel ad supplicia, vel ad necem rapiebantur: ac velut vacatione barbaris gentibus data, prorsus in

Maximianus persecutor.

1) In codd. mss. Remig. S. Theoderici et aliis, *Silvio.* In cod. Silvae-majoris habetur alia Eucherii epistola ad omnes fideles, sed quae antiquitatem non sapit. In codice monasterii Jurensis ann. plus quam 900. habetur haec epistola: *Eucherius Verano filio in Christo salutem. Formulas spiritalis intelligentiae commonendas, tibique mittendas pro studio paternae erga te sollicitudinis* etc.

2) Ibid. et in edit. *Misi .... scriptam nostrorum* etc.

3) Nudum ejus nomen inter episcopos Genevenses exhibent Sammarthani, Galliae Christ. tom. 2.

4) Theodorus episcopus Octodorensis sive Sedunensis, in cujus dioecesi Agaunum situm est, subscripsit concilio Aquilegiensi anno 381.

5) Sic cod. Floriac. Alii, *pretiosas sancti animas refundunt.*

religionem arma commoverat. Erat eodem tempore in exercitu legio militum, qui Thebaei appellabantur. Legio autem vocabatur, quae tunc sex millia ac sexcentos viros [6] in armis habebat. Hi in auxilium Maximiano ab Orientis partibus acciti venerant, viri in rebus bellicis strenui, et virtute nobiles, sed nobiliores fide, erga Imperatorem fortitudine, erga Christum devotione certabant. Evangelici praecepti etiam sub armis non immemores, reddebant quae Dei erant Deo, et quae Caesaris Caesari restituebant. Itaque cum hi, sicut et ceteri militum, ad pertrahendam [7] Christianorum multitudinem destinarentur; soli crudelitatis ministerium detrectare [8] ausi sunt, atque hujusmodi praeceptis se obtemperaturos negant. Maximianus non longe aberat, nam se circa Octodorum [9] itinere fessus tenebat: ubi cum ei per nuncios delatum esset, legionem hanc adversus mandata regia rebellem in Acaunensibus angustiis substitisse, in furorem instinctu indignationis exarsit [10]. Sed mihi priusquam reliqua commemorem, situs loci ejus relationi inserendus videtur.

Legio Thebæa.

III. Agaunus sexaginta ferme millibus a Genavensi urbe abest, quatuordecim vero millibus distat a capite Lemanni lacus, quem influit Rhodanus. Locus ipse jam inter alpina juga in valle situs est: ad quem pergentibus difficili transitu asperum atque artum iter panditur. Infestus namque Rhodanus saxosi montis radicibus vix pervium viantibus aggerem [11] relinquit. Evictis transmissisque angustiarum faucibus, subito nec exiguus inter montium rupes campus aperitur. In hoc Legio sancta consederat. Igitur, sicut supra diximus, cognito Maximianus Thebaeorum responso, praecipiti ira fervidus, ob neglecta imperia, decimum [12] quemque ex eadem Legione gladio feriri jubet, quo facilius ceteri regiis praeceptis territi metu cederent: redintegratisque mandatis edicit, ut reliqui in persecutionem Christianorum cogantur. Ubi vero ad Thebaeos denunciatio iterata pervenit, cognitumque ab eis est injungi sibi rursum exsecutiones profanas; vociferatio passim ac tumultus in castris exoritur affirmantium, numquam se ulli in haec tam sacrilega ministeria cessuros: idolorum profana semper detestaturos, sacrae et divinae religionis cultui instituros: unum se aeternitatis Deum colere: extrema experiri satius esse quam adversus Christianam fidem venire. His deinde compertis, Maximianus omni bellua cruentior, rursus ad ingenii sui saevitiam redit, atque imperat ut iterum decimus eorum morti detur, et ceteri nihilo minus ad haec quae spreverant compellerentur. Quibus jussis denuo in castra perlatis, segregatus est atque percussus qui decimus forte obvenerat: reliqua vero se militum multitudo mutuo sermone instigabat, ut in tam praeclaro opere persisterent.

Agauni descriptio.

Decimus quisque ex Legione interficitur.

Iterum decimantur.

IV. Incitamentum tamen maximum fidei in illo tempore penes sanctum Mauricium fuit, primicerium [13] tunc, sicut traditur, Legionis ejus, qui cum Exsuperio, ut in exercitu appellant, Campiductore, et Candido senatore [14]

Mauricius ceteros adhortatur.

6) Vegetius lib. 2. de re militari cap. 2. *Romani Legiones habent, in quibus singulis sena millia, interdum amplius militare consueverunt.* Certe ex variis Titi Livii et aliorum auctorum locis videtur colligi posse militum numerum non definitum fuisse, qui aliquando plures, aliquando pauciores in Legione erant. Vide Florentinii notas in Martyrologium Hieronymianum.

7) Codd. Sorbon. et Germ. *dilaniandam.*

8) Idem, *a crudelitatis ministerio se detrahere.*

9) Mendose Germ. *Nam se octo dierum itinere fessum tenebat.* Est autem Octodurum, vulgo *Martinach* vel *Martigni*, oppidum Valesiae in Helvetiis, non longe a Seduno et Agauno dissitum.

10) Cod. Germ. *furore instinctus indignatione exarsit.*

11) Germ. *iter.*

12) Supplicium apud Romanos usitatum. Exempla aliquot refert Baronius in notis ad Martyrologium die 22. Septembris.

13) Cangius in Glossario, *Primicerius,* inquit, *dignitas militaris, Tribuni dignitati proxima. Apud Hieronymum ad Pammachium: Sed ante Primicerius, deinde Senator, Ducenarius, Biarchus, Cirmicitor, Eques, deinde Tiro.* De his dignitatibus passim apud Auctores.

14) Codd. Regius et Germ. *Candido senatore militum accedebat ad exhortandum singulos et monendum, fideliumque commilitonum* etc. Eadem in Fossat. sed pro *exhortandum* etc. habet *exhortando . . . et monendo.*

militum, accendebat, exhortando singulos et monendo fidem; commilitonum etiam Martyrum exempla ingerens, pro sacramento Christi, pro divinis Legibus, si ita necessitas ferret, omnibus moriendum suadebat: sequendosque admonebat socios illos et contubernales suos, qui jam in caelum praecesserant. Flagrabat enim jam tunc in beatissimis viris martyrii gloriosus ardor. His itaque primoribus suis atque auctoribus animati [15], Maximiano insania adhuc aestuanti mandata mittunt, sicut pia, ita et fortia, quae feruntur fuisse in hunc modum.

Milites sumus, Imperator, tui: sed tamen servi, quod libere confitemur, Dei. Tibi militiam debemus, illi innocentiam: a te stipendium laboris accepimus, ab illo vitae exordium sumsimus. Sequi te Imperatorem in hoc nequaquam possumus, ut auctorem negemus Deum, utique auctorem nostrum, Dominum, auctorem, velis nolis, et tuum. Si non ad tam funesta compellimur, ut hunc offendamus; tibi, ut fecimus hactenus, adhuc parebimus: sin aliter, illi parebimus potius quam tibi. Offerimus nostras in quemlibet hostem manus; quas sanguine innocentium cruentare nefas ducimus. Dexterae istae pugnare adversum impios atque inimicos sciunt; laniare pios et cives nesciunt. Meminimus, nos pro civibus potius, quam adversus cives arma sumsisse. Pugnavimus semper pro justitia [16]*, pro pietate, pro innocentium salute: haec fuerunt hactenus nobis pretia* [17] *periculorum. Pugnavimus pro fide, quam quo pacto conservabimus tibi, si hanc Deo nostro non exhibemus? Juravimus primum in sacramenta divina; juravimus deinde in sacramenta regia: nihil nobis de secundis credas necesse est, si prima perrumpimus. Christianos ad poenam per nos requiri jubes. Jam tibi ex hoc alii requirendi non sunt: habes hic nos confitentes Deum Patrem auctorem omnium, et filium ejus* Jesum Christum Deum *credimus* [18]. *Vidimus laborum, periculorumque nostrorum socios, nobis quoque eorum sanguine aspersis, trucidari ferro: et tamen sanctissimorum commilitonum mortes, et fratrum funera non flevimus, non doluimus; sed potius laudavimus, et gaudio prosecuti sumus, quia digni habiti essent pati pro Domino Deo eorum. Et nunc non nos vel haec ultima vitae necessitas in rebellionem coëgit: non nos adversum te, Imperator, armavit ipsa saltem, quae fortissima est in periculis, desperatio. Tenemus ecce arma, et non resistimus: quia mori quam occidere satis malumus, et innocentes interire quam noxii vivere peroptamus. Si quid in nos ultra statueris, si quid adhuc jusseris, si quid admoveris; ignes, tormenta ferrum subire parati sumus. Christianos nos fatemur, persequi Christianos non possumus.*

Eorum ad Imp. mandata.

Christus Deus.

V. Cum haec talia Maximianus audisset, obstinatosque in fide Christi cerneret animos eorum, desperans gloriosam eorum constantiam posse revocari, una sententia interfici omnes decrevit; et rem confici circumfusis militum agminibus jubet. Qui cum missi ad beatissimam Legionem venissent, stringunt in sanctos impii [19] ferrum, mori non recusantes vitae amore. Caedebantur itaque passim gladiis, non reclamantes saltem aut repugnantes; sed depositis armis cervices persecutoribus praebentes, et jugulum persecutoribus vel intectum corpus offerentes. Non vel ipsa suorum multitudine, non armorum munitione elati sunt, ut ferro conarentur asserere justitiae causam: sed hoc solum reminiscentes, se illum confiteri, qui nec reclamando ad occisionem ductus est, et tamquam agnus non aperuit os suum: ipsi quoque tamquam grex dominicarum [20] ovium, laniari se tamquam ab inruentibus lupis passi sunt. Operta est terra illic procumbentibus in mortem corporibus piorum, fluxeruntque pretiosi sanguinis rivi. Quae umquam rabies absque bello tantam humanorum corporum stragem dedit? quae feritas ex sententia sua tot simul perire vel reos jussit? Ne justi punirentur, multitudo non obti-

Qui simul omnes jubet interfici.

15) Sorb. *animantibus.*
16) Sorb. *provincia.*
17) Reg. *praecipua.*
18) In edit. Chifflet. *Jesum Christum et Spiritum sanctum.* In cod. autem German. nec habentur haec verba, *et in spiritum sanctum*, nec ista, *Deum credimus.*
19) Cod. Fossat. et Chifflet. cum Sorbonic. *impium.*
20) Sic cod. Sorb. Alii, *dominicus.*

nuit, cum inultum esse soleat, quod multitudo delinquit. Hac igitur crudelitate immanissimi tyranni confectus est ille sanctorum populus, qui contemsit rem praesentium ob spem futurorum. Sic interfecta est illa plane angelica Legio, quae, ut credimus cum illis Angelorum legionibus jam conlaudat semper in caelis Dominum Deum Sabaoth.

Victor his adjungitur. VI. Victor autem Martyr nec Legionis ejusdem fuit, neque miles; sed emeritae jam militiae veteranus. Hic cum iter agens subito incidisset in hos, qui passim epulabantur laeti Martyrum spoliis; atque ab his ad convescendum invitatus, prolatam ab exultantibus per ordinem causam cognovisset, ac detestatus convivas, detestatusque convivium, refugiebat; requirentibusque ne et ipse forsitan Christianus esset, Christianum se esse, et semper futurum esse respondit: ac statim ab inruentibus interfectus; ceterisque Martyribus in eodem loco, sicut morte ita etiam honore conjunctus est. Nomina quorumdam ex his Martyribus. Haec nobis tantum de numero illo Martyrum comperta sunt nomina: id est beatissimorum Mauricii, Exsuperii, Candidi atque Victoris; cetera vero nobis quidem incognita; sed in libro vitae scripta sunt. Ex hac eadem Legione fuisse dicuntur etiam illi Martyres Ursus [21] et Victor, quos Salodoro passos fama confirmat. Salodorum [22] vero castrum est supra Arulam flumen, neque longe a Rheno positum.

Herculii Maximiani mors. VII. Operae pretium est etiam illud indicare qui deinde Maximianum trucem tyrannum exitus consecutus est. Cum dispositis insidiis genero suo Constantino tunc regnum tenenti mortem moliretur; deprehenso dolo ejus, apud Massiliam captus, nec multo post strangulatus, teterrimoque hoc supplicio affectus, impiam vitam digna morte finivit [23]. At vero beatissimorum Acaunensium Martyrum corpora, post multos passionis annos, sancto Theodoro ejusdem loci Episcopo revelata traduntur; in quorum honorem cum exstrueretur basilica, quae vastae adjuncta rupi, non tantum latere adclinis jacet, quid miraculi tunc apparuerit nequaquam tacendum putavi. Accidit ut inter reliquos artifices, qui invitati convenisse ad illud opus videbantur, Gentilis mira conversio. quidam adesset faber, quem adhuc gentilem esse constaret. Hic cum dominico die, quo ceteri ad exspectanda diei illius festa abscesserant, in fabrica solus substitisset, in illo secreto se subito clara luce manifestantibus sanctis hic idem faber rapitur, atque ad poenam vel ad supplicia distenditur: et visibiliter turbam Martyrum cernens, verberatus etiam et increpatus, quod vel die Dominico ecclesiae solus deesset, vel illud fabricae opus sanctum suscipere gentilis auderet. Quod adeo misericorditer a sanctis factum constitit, ut faber ille consternatus et territus, salutare sibi nomen poposcerit, statimque Christianus effectus fit.

VIII. Neque illud in sanctorum miraculis praetermittam, quod perinde clarum atque omnibus notum est. Materfamilias Quincii, egregii atque honorati viri, cum ita paralysi fuisset obstricta, ut ei etiam pedum usus negaretur, a viro suo, ut Agaunum per multum itineris spatium deferretur, poposcit; quo cum pervenisset sanctorum Martyrum basilicae famulantium manibus inlata, pedibus ad diversorium rediit; ac sanitati de praemortuis restituta membris, nunc miraculum suum ipsa circumfert. Haec duo tantum mira passioni sanctorum inserenda credidi. Ceterum satis multa sunt, quae vel in purgatione daemonum, vel in reliquis curationibus illic per sanctos suos Domini virtus operatur.

21) De his vide Surium ad diem 30. Septemb. Ursi vero translationem ab Oeconio Episcopo Mauriennensi anno DCII. factam describit Fredegarius in Chronico cap. 22.

22) Solodorum hodieque superest, unius Helvetiorum pagi Catholici caput; Gallis, *le Canton de Soleurre*, incolis vero *Solothurn.*

23) Hunc, cum adversus Constantinum insidias moliri deprehensus fuisset, *foedissimo mortis genere* interiisse refert Euseb. lib. 8. Hist. Eccles. cap. 13. et lib. 1. de Vita Constantini cap. 47. Paulus Orosius lib. 7. cap. 28. id Massiliae contigisse, ut noster Eucherius, refert. Rem vero fusius exponit Lactantius in insigni libello de morte persecutorum num. 29 et 30. Occisum non fuisse ante annum 311. probat vir doctiss. Antonius Pagi ad an. 307 et 310.

ADMONITIO IN PASSIONEM
SS. MARTYRUM, ROGATIANI ET DONATIANI.

Acta.

1. Namnetis in Aremorica provincia, quam hodie Britanniam minorem appellamus, Rogatianus et Donatianus, germani fratres, illustre martyrium consummarunt. Eorum Acta quae pervetustus scriptor anonymus collegit, jam a Surio et Bollandianis edita rursum proferimus, sed cum nonnullis codd. mss. collata, ut quantum fieri potest emendatiora habeantur.

Cultus.

2. Horum Martyrum memoriam recolunt Martyrologia vulgata, tam antiqua, quam recentiora, die nono Kalendas Junii, id est mensis Maji die 24. quo item die ecclesia Namnetensis eorumdem festivitatem celebrat, quae quidem non solum in ipsa civitate, sed etiam in tota dioecesi sub praecepto servatur. Sacrae vero eorumdem reliquiae in ecclesia cathedrali conditae sunt. Vetus est haec Namnetensium erga istos Martyres religio, teste Gregorio Turonensi lib. de gloria Martyrum cap. 60. ubi narrat urbem Namnetensem tempore Chlodovei Francorum regis barbarorum obsidione sanctorum Donatiani et Rogatiani Martyrum ac sancti Similini Episcopi meritis, liberatam fuisse. Meminit eo loci Gregorius basilicae in horum Martyrum honorem in eadem civitate exstructae, quae quidem etiamnunc perseverans post varias fortunas parochialis ecclesiae titulo gaudet.

Tempus.

3. Quid de Donatiani ac Rogatiani martyrii tempore statuendum sit incertum est, cum nihil aliud ex Actis possit colligi, quam eosdem Diocletiani et Maximiani Imperatorum temporibus passos fuisse. Eorum mortem usque ad annum CCCIII. differt Cardinalis Baronius, sed ejus dilationis nullam rationem affert. Melius forte ad Diocletiani imperii initia revocaretur, quo tempore etsi non adeo ferveret persecutio, martyria tamen aliquot celebria fuere. Utrumque beati Sebastiani exemplo probari potest, quem nemo potest inficiari, multum inter ejus temporis Martyres enituisse; quamvis passus fuerit ante exortam gravissimam illam persecutionem, quae aliquanto post adeo immaniter grassata est. Id innuit ipsemet sanctus Ambrosius enarratione in Psalmum 118. num. 44. *Utamur*, inquit, *exemplo* Sebastiani *Martyris, cujus hodie natalis est. Hic Mediolanensis oriundus est. Fortasse aut jam discesserat persecutor, aut adhuc non venerat in haec partium, aut mitior erat. Advertit hic nullum esse aut tepere certamen. Romam profectus est, ubi propter fidei studium persecutionis acerba fervebant. Ibi passus est, hoc est ibi coronatus.* Non erat itaque generalis illa persecutio, quamvis in aliquibus locis, ut Romae, persecutionis acerbitas ferveret. Ceterum ex hoc Ambrosii loco patet, sancti Sebastiani festum quarto saeculo in ecclesia Mediolanensi celebratum fuisse. Idem dicendum est de ecclesia Romana ex Kalendario Bucheriano, quod sub Liberii pontificatu conscriptum fuisse viri docti existimant. Celebratur etiam in Kalendario Carthaginensi Mabilloniano. De ecclesia ipsius nomini Romae dicata variis in locis agit sanctus Gregorius Magnus. At ejus Acta, egregia quidem, quamvis fortasse in nonnullis locis interpolata, videsis apud vulgatos auctores de Vitis Sanctorum ad diem 20. Januarii, quo die hujus sancti Martyris festum in omnibus Martyrologiis recolitur. Quam vero celebre sit ejus patrocinium adversus pestilentiam, nemo nescit. Et quidem jam saeculo septimo haec opinio vigebat, uti patet ex Paulo Aquilegiensi diacono, qui libro sexto de gestis Longobardorum cap. 5. refert, pestem Ticini tempore Agathonis Papae ita saevisse, ut fruteta et herbae in plateis urbis nascerentur. *Tunc* vero, inquit ille auctor, *per revelationem cuidam dictum est, quod pestis ipsa prius non quiesceret, quam in basilica beati Petri, quae ad vincula dicitur, sancti Sebastiani Martyris altarium poneretur;* quod cum *delatis ab urbe Roma beati Martyris reliquiis* factum fuisset, *pestis ipsa quievit.*

S. Sebastianus.

Anno Christi circa 200. sub Dioclet.

PASSIO SS. ROGATIANI ET DONATIANI, MARTYRUM.

Ex codd. mss. et editis.

Auctoris prologus.

I. Salubre est catholicis lectoribus [1] de Martyrum triumphali certamine gloriosa gesta referre, et sitienti populo de tam pie fuso sanguine quaedam vitae pocula propinare; dum alii rebus cognitis veneranda sollemnia fidelibus complectuntur, alii desideriis incitantur, advertentes [2] quale pro Christo mori sit lucrum. Igitur [3] cum Diocletianus et Maximianus Romanae urbis apicem gubernarent, et eorum praeceptis in Christianorum nomen bestialis feritas desaeviret: ut gratiam Religionis catholicae gentili sub lege calcarent, missis epistolis ad Praesidem Galliarum, decreto sanxerunt, ut simulacra Jovis vel Apollinis, non deorum, sed daemonum, quasi divino cultu deberet universitas venerari: ea ratione praefixa pollicentes, his qui eorum caeremonias colerent vel sacrificia devote offerrent, publico se cognoscerent stipendio munerandos, quo facilius humanam mentem cupiditatis laqueus traheret in errorem: ut deciperetur munere qui ratione vinci non posset. Eos vero qui Christiani nominis in confessione persisterent, post illa tormenta jubent capitalem subire sententiam, quo terrore compulsi magis a recto tramite creduli deviarent.

Persecutio in Galliis excitata.

Donatianus Christianus.

II. Erat autem in urbe Namnetica juvenis quidam, nomine DONATIANUS, clarus genere, multo tamen clarior fide, qui acerbitatem inquietae adolescentiae domans freno maturioris animi temperabat, qui in ipso juventutis suae tempore migraverat in eum, quasi in senem: et inter procellas spiritalis nequitiae ne lapsum incurreret, timor Domini semper prospere eum gubernabat. Qui despectis idolis cum ad catholicae fidei gratiam convolasset, baptismatis unda purgatus, mysterio religionis imbutus, doctrina divinitatis armatus, et sine metu aliquo triumphum Christi oris sui buccina miles fortissimus in populum decantabat, nolens credita talenta negligendo infodere, ne culpa absconditae pecuniae non careret: sed quasi bonus agricola in gentilium pectora fruges beatae fidei seminavit. Qua sancti viri opinione florente, germanum ejus ROGATIANUM, adhuc in cultu idololatriae consistentem, suavissimi oris blandus odor fragranter implevit. Qui ad fratrem licet aetate minorem, seniorem tamen credulitatis ordine, festinus accurrit, deprecans ut antequam persecutionis colluctatio appropinquaret, Christiani baptismatis munere dotaretur: ne tam felix certamen adhuc eum paganum, vel catechumenum inveniret, ut a fratre nihil minus in pugna, nihil minus obtineret in palma. Quod ad praesens ne susciperet baptisma, audita persecutione, fecit Sacerdotis absentia fugitiva; sed quod de fonte defuit, martyrii cruor fusus impendit.

Fratrem suum Rogatianum ad fidem adducit.

Accusantur.

III. Inter ea Namnetensem civitatem, gentilium turba favente, persecutor cum instrumento iniquitatis ingrediens, ab uno ex circumstantibus civibus, his verborum stimulis incitatur. Moderatissime judicum, opportune venis, ad deorum religionem reducens eos qui post Crucifixum a Judaeis visi sunt aberrare. Noveris Donatianum ejus esse doctrinae sequacem, in quo prius debeas severitatis tuae sententiam promulgare: qui non se tantummodo a deorum cultura suspendit, verum etiam germanum suum iisdem vaniloquiis pertinaciter immutavit, ut Jovem vel Apollinem, quos invictissimi Imperatores venerantur, et ab orbe terrarum adorari providi censuerunt, ita contemnant, ut dii nostri, nova religione succedente, dejecti sint; quo-

1) In aliquibus mss. deest, *Lectoribus*, alii habent, *Legibus*, ut puto, pro *legentibus*.

2) In omnibus mss. deest, *advertentes*. Floriac. pro *quale* habet *quare*.

3) Hic incipiunt Acta in cod. Ursicampi. In aliis nonnullis codd. quae praecedunt, sub Prologi titulo referuntur, ac deinde sub alio titulo *Passionis* scilicet, *Igitur* etc.

rum interrogatione ipsa rei veritas, cum jusseris, certius aperietur. Tunc Praeses dolore commotus, virum beatissimum suis praecepit adspectibus praesentari; ad cujus inquisitionem talibus verbis exorsus est: De nomine tuo, Donatiane, currente relatione comperimus, eo quod Jovem vel Apollinem, qui nobis vitam nascentibus contulerunt, et crescentibus huc usque custodiunt, non solum contumaciter adorare recuses, sed etiam blasphemiis ac convitiis provocatos infames; ac praedicatione inani populum salvari commemores, ut in Crucifixi interitum [4] credere diversos compellas. Donatianus respondit: *Invitus veritatem locutus es, me cunctos ab errore pervasos ad ejus velle culturam reducere, cui soli competit universa servire.* Praeses dixit: Aut praedicationi superfluae moderatum finem impone; aut, si nolueris, jubeo vitam tuam celeri fine concludi. Donatianus respondit: *Minas quas mihi praetendis, in eas casurus es; et laqueum quem mihi promittis incurres, qui dum falsa credulitate pervasus* [5], *tenebras lumini praefers, justitiae lumen Christi tenebrosus non adspicis.* Hinc Praefectus furore succensus, jubet sanctum compedibus vinctum, in custodia carcerali retrudi, ut tormentorum violentiae feralitas, aut perferentis fidem frangeret, aut spectantes ne in Christum crederent impediret.

Donatiani confessio.

IV. Tunc ejus germano in conspectu populi constituto, coepit Praeses sub blandimenti dulcedine, persuasionis iniquae venena miscere, ut qui virtute non cederet, oblectationis arte colla laxaret, quem molliter appetens ad haec verba prorupit: Audio, Rogatiane, a deorum cultu te velle inconsulte recedere, qui tibi dignati sunt vivendi munera largiri, et uberis sapientiae multiplicata dona conferre. Unde non sine nostro pudore fit, si post causas hujus intelligentiae nova proferens incipias insanire. Illud tibi maxime praecavendum est, ne confessione unius Dei, plurimorum deorum in tuam perniciem iram incurras [6]. Sed quia adhuc nescio quo baptismate non teneris infectus, si voluntas obstinata te non decipit, deorum indulgentia concessa recipiet, ut in Imperatorum palatio et aula deorum possis cum vitae commercio sortiri dignitatis augmentum. Rogatianus respondit: *Optime promittis perversa, cum ipse perversus sis, qui primum polliceris Imperatorum gratiam, postea deorum. Sed qua ratione in arce divinitatis colendi sunt, qui ipsis hominibus videntur esse posteriores ordine? licet habeatis inter vos participationem miseriae, cum illi sint de metallo surdi, vos ad meliores habitus non audientes sitis* [7]*: illi spiritu careant, vos sensu, siquidem qui in saxis religionem suam constituit, non aliud fit ipse quam quod colit.*

Rogatianus sistitur.

V. Tunc judex ministris imperans, dixit: Et hic insensatus, cum doctore insipientiae in carcerem detrudatur, ut sequenti die, deorum ac principum illata injuria, ultore gladio censura publica vindicetur. Sic tenebrarum in loco [8] duo fidei luminaria reconduntur: ut plus carcer illustraretur ex gloria, quam Martyres gravarentur ex poena. Beatus autem Rogatianus sine baptismatis gratia se perventum esse contristatur: sed hoc sibi ex fide credidit esse pro lavacro, si fratris sui catholici osculum mereretur. Quo comperto, beatus Donatianus pro germano his verbis fudit preces ad Dominum dicens: *Domine Jesu Christe, apud quem hoc obtinent promta vota, quod facta; quia ubi non potuisse impedit, sufficere creditur voluisse: cum nobis donasti eligere, tibi soli posse servasti: sit famulo tuo Rogatiano pura fides donum baptismatis* [9]*; et si contigerit, persistente Praeside, crastina die nos feriente gladio interire, sanguinis effusio fiat ei chrismatis sacramentum.* Qua oratione

Donatianus orat pro fratre.

4) Comp. *intuitu.*

5) Sic plerique codd. mss. Alii, *errore persuasus.* At edit. *falsa persuasione occupatus.*

6) Edit. *plures deos in tuam perniciem ire compellas.* Codd. Comp. et Ursic. *in tua pernicie compellas ad iram.*

7) Sic mss. At edit. *de metallo, vos meliores habitus surdi: illi* etc.

8) Cod. Flor. et Sur. *lecto.*

9) Notkerus in Martyrologio ad diem 9. Kalend. Junii, ubi de istis Martyribus, plura habet ex S. Augustino de his qui in proprio sanguine baptizantur etc.

completa corde et voce, vigiliis nocte transcursa, simul lumine cum die relato, et carnificis vulnera, et praemia Domini sui exspectabant.

VI. Sequenti vero die Praeses pro tribunali residens, Confessores Christi in conspectu populi praecepit assisti. Educitur interea de carcere lugubri gaudium caeli, de sterili sede fructus Ecclesiae, de spinarum germine flos coronae, constricti vinculis, liberi votis, quos in Christo ipsa tormenta reddiderant fortiores, quibus coram positis, affatus est judex. Cum indignatione, inquit, ordior, ne dum vos molliter alloquor, severitatis publicae vis frangatur: qui deorum religionem, aut ignorando non colitis, aut, quod est gravius, non nesciendo calcatis. Tunc Martyres una voce Praesidi responderunt: *Scientia tua, quae deterior est totius ignorantiae stultitia, similis sit diis vestris, quos in metallis sensu carentibus adoratis. Nos vero pro* Christi *nomine parati sumus excipere, quicquid ira tortoris invenerit: quia non hic vita nostra dispendium patitur, si illi reddatur a quo sumsit exordium, et in futuro multiplicatae lucis foenore muneratur.* Tunc dolore Praeses impulsus, jussit eos in equulei catasta suspendi, ut [10] etsi animos eorum non mutaret, tamen membrorum lineamenta solverentur in poena: credens furori suo se consulturum, si carnifex, licet ad animam non perveniret, vel per tormenta corpus multaret: adhuc ministris imperans, ut post expensa supplicia, a spiculatore capite truncarentur. Tunc lictoris insania, ut de crudelitate judici complaceret, vel magis ut crescerent ornamenta martyrii, lancea militari perfossas cervices beatissimorum gladio vibrante praecidit. Sic ad Christi gloriam venientes, dum beatus Donatianus lucratur germanum, et meruit germanus martyrium. Iste fit illi causa salutis; ille fit isti palma mercedis: et multiplicis gratiae pignore redundante, consummatione felici, spe remunerationis suffulti, ad aeterna praemia meruerunt accedere, per vulnera laureati; ipso auxiliante, cui est honor et gloria in saecula saeculorum. Amen.

Post tormenta capite plectuntur.

10) Codd. mss. *Ut si animus non mutaret propositum festinans ad gloriam* etc.

IN PASSIONEM S. BONIFACII.

LUCAE HOLSTENII PRAEFATIO, veteri Versioni Latinae praemissa.

In hisce Actis edendis septem manuscriptorum codicum fidem secutus sum: quorum duos Vaticana summi Pontificis, quatuor Principis Apostolorum bibliotheca, septimum S. Caeciliae in transtyberina regione monasterium suppeditavit. Postremum hunc vetustate fideque caeteris praestantem, et magno illi Historiae ecclesiasticae restitutori Baronio jam olim laudatum, potissimum expressi; paucissima enim ex caeteris addidi aut mutavi: judicio in ea re aliquid, ingenio nihil indulgens; qui hoc studiorum genus religiose tractandum semper existimavi. Pro regula ac norma mihi fuere Adonis excerpta; sed omnium maxime Graecum eorundem Actorum exèmplar, itidem vetustissimum quod in Vaticano extat. Illi cum Latinis ita ad verbum convenit, ut affirmare non ausim, utrum Graeca a Latinis, an vice versa haec ab illis promanarint; nam in utramque partem argumenta suppetunt. Quicquid sit, Simeonem Magistrum, et Logothetam quem Metaphrasten vocant, ante septingentos et amplius annos iis usum, non dubitabit quisquis ejus metaphrasin cum hisce contendere voluerit.

De Graeco textu Passionis S. BONIFACII ab Emerico Bigotio edito ex ejusdem Praefatione.

Textum Graecum passionis Bonifacii Romani edidi, ut per te judicares, an Graeca a Latinis, an vice versa haec ab illis promanarint: quod in dubio

reliquit V. C. Lucas Holstenius, qui lectori judicandi copiam omnino non fecit, solo textu latino in lucem prolato. Ego qui veterum latinarum versionum cupidus atque studiosus sum, ita tamen ut cum Graecis eas conferam: rogavi doctissimum meique amantissimum Octavium Falconierum, ut ex codice Vaticano describi curaret textum Graecum, de quo locutus fuerat Holstenius in sua praefatione. Hunc contuli cum codice Colbertino. Et ut in editione latina quaedam praefixa sunt, quae desunt in graeco codice Vaticano; ita in codice Colbertino quaedam praemittuntur, quae non exstant in Vaticano: quae et ipsa alia sunt ab iis quae in latinis leguntur. Ea autem ne desiderares, hic appono.

*Ὁ Θεὸς ὁ φιλάνθρωπος, ὁ προνοῶν τῆς τῶν ἀνθρώπων σωτηρίας, ὁ εἰπὼν διὰ τοῦ προφήτου· οὐ βούλομαι τὸν θάνατον ἁμαρτωλοῦ, ἀλλὰ τὴν ἐπιστροφὴν καὶ τὴν ζωήν· ὁ εἰπὼν, οὐκ ἦλθον καλέσαι δικαίους, ἀλλὰ ἁμαρτωλοὺς εἰς μετάνοιαν· ὁ ταχὺς ἐν ἐλέει, καὶ πολὺς ἐν οἰκτιρμοῖς· ὁ εἰπὼν, ὅταν ἀποστραφεὶς στενάξῃς, τότε σωθήσῃ· ὁ δοὺς ἡμῖν ὑποδείγματος σωτηρίαν * πρὸς τὸ ἐπιστρέφειν εἰς αὐτὸν, ὁ αὐτὸς τῇ οἰκείᾳ αὐτοῦ ἀγαθότητι προνοούμενος ἡμῶν, ὑπογραμμοὺς ἡμῖν δίδωσιν εἰς σωτηρίαν πρὸς τὸ μὴ ἀπογνῶναι, εἴποτε ἐν ἁμαρτίαις παγιδευθῶμεν ὑπὸ τοῦ ἀλλοτριου, ἀλλ' ἐλπίζειν ἐπὶ τὸ ἄφατον πέλαγος τῆς αὐτοῦ ἀγαθότητος, καὶ ἐπὶ τὸ ἄμετρον ἔλεος τῆς αὐτοῦ εὐσπλαγχνίας. πολλοὶ γὰρ συναρπασθέντες ἁμαρτήμασι χαλεποῖς, ἔπειτα μετανοήσαντες, τοὺς στεφάνους τῆς νίκης ἀπηνέγκαντο. ὧν εἷς αὐτῶν γέγονε καὶ ὁ μακάριος Βονιφάτιος σὺν τῇ αὐτοῦ κυρίᾳ, περὶ ὧν ὑμῖν διηγήσομαι.* Deus amator hominum, et salutis humanae providus; qui dixit per Prophetam, Non volo mortem peccatoris, sed ejus conversionem et vitam, qui dixit, Non veni vocare justos, sed peccatores ad poenitentiam: qui celer est in misericordiis, et multus in miserationibus, qui dixit, Quando conversus ingemueris, tunc salvaberis; qui dedit nobis exemplum salutis ut convertamur ad eum; ipse propria sua bonitate curam nostrum gerens, exempla nobis dedit ad salutem; ut non desperemus si forte peccatis illaqueati fuerimus ab alieno; sed speremus in ineffabili bonitatis ejus pelago, et in immensa compassionis ejus misericordia. Multi enim qui diris peccatis abrepti fuerunt, postea poenitentia moti, victoriae coronas retulerunt: quorum unus fuit beatus Bonifatius una cum ejus Domina, de quibus mox vobis narrationem instituecam.

* f. *ὑπόδειγμα σωτηρίας.*

Ezech. 33, 11. Matth. 9, 13. Es. 30, 15.

PASSIO SANCTI BONIFACII

MARTYRIS.

Anno Christi 290.

Temporibus Diocletiani quater, Maximiani ter Imperatorum, orta est seditio maxima tempore persecutionis eorum adversus Christianos, ut omnes Dei cultores ad inclinandas cervices nefandissimis idolis compellerentur. Qui etiam Tyranni miserunt ex personis suis, una cum divis apicibus suis, Judicem atrocissimum et astutum nimis, Simplicium nomine, in partes Orientis, in Tarsum civitatem, quae est Metropolis Ciliciae Provinciae: ut ibidem omnes qui Christum confiterentur, utriusque sexus et aetatis per publicam audientiam interrogaret, ipsosque per diversorum tormentorum macerationem ad suae mentis vesaniam quantocius inclinaret.

1. *Ἦν τις ἐν τῇ Ῥώμῃ γυνὴ μεγάλη, ὀνόματι Ἀγλαῒς, θυγάτηρ Ἀκακίου, γένους Κλάρου, ἀπὸ ἀνθυπάτου γενομένου. αὕτη δὲ τρίτον κάνδιδα ἔπραξεν ἐν τῇ Ῥώμῃ, καὶ ἐπαρχότητα, ἔχουσα ὑφ' ἑαυτὴν ἑβδομήκοντα τρεῖς φροντιστὰς εἰς τὴν κτῆσιν αὐτῆς, καὶ ἕνα μειζότερον ἐπάνω αὐτῶν, ὀνόματι*

I. Illis igitur temporibus erat quaedam in urbe Roma mulier magna, nomine Aglaes, filia quidem Acacii, genere autem Clari, quondam Proconsulis. Haec ergo ter candidam egerat apud urbem Romam ex Praefectura, habens sub se septuaginta et tres procuratores, qui curas

agebant in possessionibus ejus; et unum majorem, qui erat super omnes, nomine Bonifacium: qui etiam, ut assolet genus hominum vitiis implicari, commiscebatur cum ea in peccatum. Erat autem hic ebriosus et adulter, et amicus omnium quae odit Dominus Deus. Tria autem habebat rectitudinis opera; hospitalitatem scilicet, largitatem, et misericordiam: qui si aliquando videret peregrinum de itinere venientem, cum omni festinatione et alacritate adhortabatur in hospitium suum introire, et ministrabat ei. Noctibus autem circuibat plateas, et vicos civitatis, tribuens pauperibus omnia quae necessaria erant.

Βονιφάτιον, ὃς καὶ ἐκοινώνει αὐτῇ εἰς ἁμαρτίαν. ἦν δὲ οὗτος μεθυςὴς, καὶ πόρνος, καὶ πάντων φίλος ὧν μισεῖ κύριος ὁ Θεός. τρία δὲ εἶχε κατορθώματα, φιλόξενος ἦν, καὶ εὐμετάδοτος, καὶ ἐλεήμων. εἴ ποτε γὰρ ἴδεν ξένον, ἢ ὁδοιπόρον, μετὰ πάσης σπουδῆς καὶ προθυμίας προτρεπόμενος διηκόνει αὐτῷ, καὶ νυκτὸς περιάγων τὰς πλατείας καὶ ῥύμας, διεδίδου τοῖς δεομένοις τὰ πρὸς τὴν χρείαν.

II. Post annos vero multos, gratia Dei compungente Aglaen, vocavit puerum suum Bonifacium, et dixit ei: Frater Bonifaci, tu scis in quantis peccatis convoluti sumus; non existimantes quoniam Deo assistere debemus, et reddere rationem eorum quae gessimus malorum in hoc mundo. Et nunc audivi quosdam Christianorum dicentium, quoniam si quis ministraverit Sanctis, qui propter nomen Domini Jesu Christi agonizantur, et certamen sumserunt propter eum, consors eorum fiet in die illa terribilis judicii Dei. Et quia didici a quibusdam, quod servi Christi agonizantur adversus diabolum in partibus Orientis, tradentes corpora sua carnificibus, ut non abnegent Christum: perge igitur ad illas partes, et affer nobis reliquias, id est, corpora Sanctorum Martyrum: si quo modo servientes, atque ministrantes eis, necnon et oratorias domos aedificantes eis dignas, per sanctas passiones eorum salvemur tam nos, quam et alii multi.

2. *Μετὰ οὖν χρόνους ἱκανοὺς, τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ κατανυξάσης ταύτην, προςκαλεῖται τὸν παῖδα αὐτῆς, τὸν καὶ μειζότερον, καὶ λέγει αὐτῷ· ἀδελφὲ Βονιφάτιε, οἶδας εἰς πόσας ἁμαρτίας ἐμπεφυρμένοι ἐσμὲν, μὴ λογιζόμενοι, ὅτι τῷ Θεῷ παραςῆναι ἔχομεν, καὶ ἀποδοῦναι λόγον περὶ ὧν διεπραξάμεθα κακῶν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ. καὶ νῦν ἀκήκοα Χριςιανῶν λεγόντων, ὅτι εἴ τις ἐξυπηρετήσεται τοῖς ἁγίοις, τοῖς διὰ Χριςὸν ἀγωνισαμένοις καὶ ἀθλήσασιν ὑπὲρ αὐτοῦ, συμμέτοχος αὐτῶν γίνεται ἐν τῇ φοβερᾷ ἡμέρᾳ τῆς δικαιοκρισίας τοῦ Θεοῦ. καὶ νῦν ἰδοὺ μεμάθηκα, ὅτι οἱ δοῦλοι τοῦ Χριςοῦ ἀγωνίζονται κατὰ τοῦ διαβόλου ἐν τῇ ἀνατολῇ παραδιδόντες τὰ ἑαυτῶν σώματα εἰς κόλασιν, ἵνα μὴ ἀρνήσωνται τὸν Χριςόν. πορευθεὶς οὖν φέρε ἡμῖν λείψανα ἁγίων μαρτύρων, εἴ πως ἐξυπηρετησάμενοι τούτοις, καὶ εὐκτηρίυς οἴκους οἰκοδομήσαντες ἀξίως τῆς ἀθλήσεως αὐτῶν, σωθῶμεν δι᾽ αὐτῶν καὶ ἡμεῖς καὶ ἄλλοι πολλοί.*

III. Accepit autem puer Bonifacius aurum copiosum ad comparationem corporum Sanctorum, et ad ministrationem egenorum, et duodecim equites, et tres basternas: sed et unguenta diversa, ad honorem Sanctorum Martyrum. Cumque coepisset egredi, dicit Dominae suae gratulanter: *Domina mea, si invenero ad comparandum reliquias, id est corpora Sanctorum Martyrum, affero mecum: si vero meum corpus*

3. *Ἔλαβε δὲ ὁ παῖς χρυσίον ἱκανὸν, ὥςε ἀγοράσαι λείψανα ἁγίων μαρτύρων, καὶ εἰς διάδοσιν τῶν πτωχῶν, καὶ δώδεκα ἱππεῖς, καὶ τρία λεκτίκια, καὶ μύρα διάφορα εἰς τιμὴν τῶν ἁγίων μαρτύρων. καὶ ἐν τῷ μέλλειν ἐξιέναι * αὐτὸν, λέγει τῇ κυρίᾳ αὐτοῦ χαριέντως· δέσποινά μου, ἐὰν εὕρω λείψανα ἁγίων μαρτύρων, φέρω· ἐπεὶ τὸ ἐμὸν λείψανον ἐὰν ἔλθῃ, εἰς ὄνομα μάρτυρος δέχῃ αὐτό. εἶπε δὲ αὐτῷ † ἡ κυρία αὐτοῦ· ἀπὸ σοῦ*

* ἐν τῷ ἐξέρχεσθαι Colb.

† πρὸς αὐτὸν Colb.

*ποίησον τὴν μέθην, καὶ τὴν μωρολογίαν, καὶ οὕτως ἄπελθε, ὡς εἰδὼς ὅτι λείψανα ἁγίων μαρτύρων βαςάσαι ἔχεις. ἐγὼ δὲ ἡ ἁμαρτωλὸς προσδέχομαί σε ἐν τάχει. ὁ δὲ κύριος καὶ Θεὸς τῶν ὅλων, ὁ δι' ἡμᾶς μορφὴν δούλου λαβὼν, ὁ τὸ ἑαυτοῦ αἷμα ἐκχέας διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ γένους ἀνθρώπων, αὐτὸς ἐξαποςείλαι τὸν ἄγγελον αὐτοῦ πρὸ προσώπου σου, καὶ κατευθύναι τὰ διαβήματά σου ἐν τῇ αὐτοῦ εὐσπλαγχνίᾳ, καὶ πληρώσει * τὴν ἐπιθυμίαν μου, παριδὼν τὰ παραπτώματά μου.*

4. *Ἐξελθὼν δὲ ὁ Βονιφάτιος κατὰ τὴν ὁδὸν ἐν ἑαυτῷ ἐνεθυμεῖτο λέγων· δίκαιόν ἐςι, μήτε κρεῶν ἅψασθαί με, μήτε οἴνου μεταλαβεῖν, διότι εἰ καὶ ἀνάξιός εἰμι, καὶ ἁμαρτωλὸς, λείψανα ἁγίων μαρτύρων βαςάσαι ἔχω. καὶ ἀνατείνας τὸ ὄμμα εἰς τὸν οὐρανὸν εἶπεν· δέσποτα παντοκράτορ ὁ Θεὸς, ὁ τοῦ μονογενοῦς σου παιδὸς πατὴρ, ἐλθὲ εἰς τὴν βοήθειάν μου τοῦ δούλȣ σου, καὶ εὐόδωσον τὴν ὁδόν μου, δι' ἧς ἐγὼ πορεύομαι ἐν αὐτῇ, ὅπως δοξασθῇ τὸ ὄνομά σου τὸ ἅγιον εἰς τȣ̀ς αἰῶνας, ἀμήν. καὶ τελέσαντος αὐτοῦ τὴν εὐχὴν, εἴχετο τῆς ὁδοῦ.*

5. *Ἐλθὼν οὖν δι' ἡμερῶν τινων ἐν Ταρσῷ τῇ πόλει, καὶ γνοὺς ὅτι οἱ ἅγιοι τοῦ Χριςοῦ μάρτυρες καὶ * ἀθληταὶ ἀγωνίζονται ἐν τῷ μαρτυρίῳ, λέγει τοῖς σὺν αὐτῷ· ἀδελφοὶ, πορευθέντες ἐπιζητήσατε ξενοδοχεῖον, κἀκεῖ διαναπαύσατε τὰ ζῶα. ἐγὼ δὲ ἀπέρχομαι θεάσασθαι οὓς πάνυ ἐπιποθῶ.*

6. *Ἀπελθὼν οὖν ἐν τῷ ςαδίῳ πρὸς τοὺς ἁγίους μάρτυρας, ἴδεν αὐτοὺς ἐν ταῖς βασάνοις, καὶ τὸν μὲν αὐτῶν κρεμάμενον κατὰ κεφαλῆς *, καὶ πυρὰν ὑποκάτω αὐτοῦ ἐςρωμένην, ἄλλον διατεταμένον εἰς τέσσαρα ξύλα, ἄλλον περιζόμενον † ὑπὸ δημίων, ἄλλον ξεόμενον, ἄλλον χειροκοπηθέντα, ἄλλον πάλον εἰς τὸν τράχηλον αὐτοῦ ἐμπαγέντα καὶ διηλαμένον ἐν τῇ γῇ, ἄλλον ἀνακλασθέντα χερσὶν καὶ ποσὶν εἰς τὰ ὀπίσω, καὶ οὕτω βάκλοις * ὑπὸ δημίων τυπτόμενον. καὶ ἦν ἁπλῶς σκότος δεινὸν τοῖς ὁρῶσιν τὰ τοιαῦτα βασανιςήρια †· μᾶλλον δὲ ἦν ἰδεῖν τὸν διάβολον ἡττώμενον, τοὺς δὲ δούλους τοῦ Χριςοῦ ἀγωνιζομένους.*

venerit, in nomine Martyris suscipies illud. Dixit autem Domina sua ad eum: Abjice abs te ebrietatem et stultiloquium, et sic te exhibe, ut digne possis corpora Sanctorum Martyrum portare. Ego autem peccatrix, licet indigna sim, tamen exspectabo te citius. Dominus autem et Deus omnium, qui propter nostram salutem formam servi accipiens, proprium sanguinem effudit propter salutem generis humani, ipse mittat Angelum suum ante faciem tuam, et dirigat gressus tuos in sua benignitate; et impleat in bonis desiderium meum, delicta mea oblitus.

* *πληρώσαι.*

IV. Egrediens autem puer Bonifacius in iter suum, cogitabat dicens: Justum est vere, ut neque carnes contingam, neque vinum percipiam: quoniam licet indignus sim et peccator, tamen corpora Sanctorum Martyrum portare habeo. Et extendens oculos ad caelum, dixit: *Domine Deus omnipotens, Unigeniti tui Pater, adesto in adjutorium mihi famulo tuo; et dirige viam meam, in qua ego ambulo, ut glorificetur nomen tuum in saecula saeculorum. Amen.* Cumque finiisset orationem, ambulabat iter suum, gaudens.

V. Adveniens igitur post dies aliquot in Tarsum civitatem, et agnoscens quia sancti Christi athletae agonizabantur in martyrio, dicit ad eos qui cum eo erant: *Viri fratres, euntes requirite nobis hospitium, et ibi requiescere facite animalia: ego autem vado videre eos, quos valde desidero.*

* *μάρτυρες καὶ* des. Colb.

VI. Cum igitur iret ad stadium, ubi sancti Martyres erant certantes, vidit eos inter tormenta positos, et quemdam eorum suspensum capite deorsum, et ignem subtus eum stratum: alium extensum in quatuor ligna, et diutissime mactatum: alium exterminatam habentem faciem: alium ungulis exaratum: alium manibus abscissis: alium stipite in collo ejus infixo, et exalatum in terra: alium inclinatum ex adverso, id est, retro manus et pedes habentem, et sic fustibus a ministris caesum. Et horror magnus ac pavor intolerabilis erat his, qui videbant haec tormenta: magis autem erat videre diabolum

* *κατακέφαλα* Colb.

† *περισπώμενον.*

* *μετὰ βακλῶν* Colb.

† *κολαςήρια* Colb.

victum, servos autem Christi fortiter certantes.

VII. Accedens ergo puer Bonifacius, coepit osculari sanctos Martyres, cum essent in tormentis nequissimis: erant enim omnes viri numero viginti. Et clamans voce magna, dixit: *Magnus Deus Christianorum: magnus Deus sanctorum Martyrum. Obsecro vos, famuli Christi, intercedite pro me, ut et ego dignus efficiar consors vester inveniri, certans adversus diabolum.* Et consedens pedibus sanctorum Martyrum, amplectebatur vincula eorum, osculans ea, et dicens: *Certate athletae et Martyres Christi conculcare diabolum, modicum perseverantes; magnus quidem labor, sed multa est requies: horrida tortura, sed ineffabile gaudium. Super terram torquetur corpus a ministris, in futuro autem saeculo a sanctis Angelis ministrabitur illi.*

7. *Προσελθὼν οὖν ὁ Βονιφάτιος* κατεφίλει τοὺς ἁγίους μάρτυρας ὄντας ἐν ταῖς κολάσεσι τῶν δεινῶν. ἦσαν γὰρ τὸν ἀριθμὸν ἄνδρες εἴκοσι. καὶ ἀναβοήσας εἶπεν· μέγας ὁ Θεὸς τῶν Χριστιανῶν, μέγας ὁ Θεὸς τῶν ἁγίων μαρτύρων. δέομαι ὑμῶν, δοῦλοι τοῦ Χριστοῦ, πρεσβεύσατε περὶ * ἐμοῦ, ἵνα κἀγὼ συμμέτοχος ὑμῶν εὑρεθῶ, ἀγωνισάμενος κατὰ τοῦ διαβόλου. καὶ παρακαθίσας τοῖς ποσὶ τῶν ἁγίων μαρτύρων, περιεπτύσσετο τὰ δεσμὰ αὐτῶν καταφιλῶν, καὶ λέγων· ἀγωνίσασθε, ἀθλοφόροι τοῦ Χριστοῦ, καὶ μάρτυρες, πατῆσαι * τὸν διάβολον, ὀλίγον ὑπομείνατε. ὀλίγος γὰρ ὁ κόπος, πολλὴ δὲ ἀνάπαυσις· μικρὰ ἡ στρέβλη †, καὶ ἄφατος ἡ δορυφορία *. ἐπὶ γῆς στρεβλοῦται τὸ σῶμα ὑμῶν ** ὑπὸ δημίων, ἐν δὲ τῷ μέλλοντι αἰῶνι ὑπὸ ἀγγέλων δορυφορεῖται.

* ὑπὲρ Colb.
* πατήσατε Colb.
† στρεβλώσεις Colb.
* f. δωροφορία.
** deest Colb.

VIII. Aspiciens autem Simplicius Judex ad populum, et cum contemplatus eum fuisset, dixit: Quis est ille, qui ad contemptum meum Deorumque injuriam haec gerit? Applicetur igitur tribunali meo. Cumque adductus fuisset, Judex ad eum dixit: Quis es tu, edicito nobis, qui contempsisti splendidissimum judicium meum? Beatus Bonifacius dixit: *Ego Christianus sum, et Dominum meum Jesum Christum habens, contemno et te et tribunal tuum, per auxilium Dei mei.* Judex autem ait ad eum: Quid vocaris? Beatus Bonifacius dixit: *Jam dixi tibi, quia Christianus sum: si autem vis discere commune nomen meum, Bonifacius vocor.* Judex dixit ad eum: Antequam poenis tangam latera tua, accedens sacrifica Diis immortalibus. Beatus Bonifacius ait: *Dixi tibi multotiens, quia Christianus sum, et non sacrifico Daemoniis, neque nefandissimis idolis. Quod ergo vis facere, fac, et noli morari: ecce enim appositum est tibi corpus meum.*

8. *Ἀτενίσας δὲ ὁ ἄρχων εἰς τὸν* ὄχλον, καὶ ἰδὼν αὐτὸν, εἶπεν· τίς ἐστιν ἐκεῖνος, ὁ ἐπὶ καταφρονήσει μου καὶ τῶν θεῶν, ταῦτα δρῶν; ἀχθήτω τοίνυν ἐπὶ τοῦ βήματός μου. καί φησιν ὁ ἄρχων. λέγε σὺ, τίς εἶ, ὅτι κατεφρόνησας τοῦ καθαρωτάτου δικαστηρίου μου. ἅγιος Βονιφάτιος εἶπεν· ἐγὼ Χριστιανός εἰμι, καὶ τὸν δεσπότην μου Χριστὸν ἔχων, καταφρονῶ καὶ σοῦ, καὶ τοῦ βήματός σου. ὁ ἄρχων εἶπεν· τί τὸ ὄνομά σου κέκληται; Βονιφάτιος εἶπεν· ἤδη εἶπόν σοι, ὅτι Χριστιανός εἰμι. εἰ δὲ τὸ κοινὸν ὄνομά μου θέλεις μαθεῖν, Βονιφάτιος καλοῦμαι. ὁ ἄρχων εἶπεν· πρὶν ἢ ἅψωμαι τῶν πλευρῶν σου, προσελθὼν θῦσον τοῖς θεοῖς. Βονιφάτιος εἶπεν· εἶπόν σοι πλειστάκις ὅτι Χριστιανός εἰμι, καὶ οὐ θύω δαιμονίοις. εἴ τι οὖν θέλεις ποιεῖν, ποίει. ἰδοὺ πρόκειταί σοι τὸ σῶμά μου.

IX. Cumque haec audiret Judex, iratus est vehementer, et jussit suspendi eum, et diutius ungulis corpus ejus radi. In tantum autem raserunt eum ministri diaboli, ut ossa ejus apparerent. Beatus autem Bonifacius nihil respondebat, sed ha-

9. *Καὶ θυμωθεὶς ὁ ἄρχων*, ἐκέλευσεν κρεμασθῆναι αὐτὸν κατὰ κεφαλῆς *, καὶ εὐτόνως ξέεσθαι. καὶ ἐπὶ τοσοῦτον ἔξεσαν αὐτὸν οἱ δήμιοι, ὥστε τὰ ὀστᾶ αὐτοῦ φαίνεσθαι †. ὁ δὲ μακάριος οὐδὲν ἀπεκρίνατο, ἀλλ' εἶχεν τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ εἰς τοὺς ἁγίους

* κατακέφαλα Colb.
† φανῆναι Colb.

μάρτυρας. καὶ ἐκέλευσεν ὁ ἄρχων ἀνεθῆναι αὐτόν. διαςάσης δὲ ὥρας μιᾶς, λέγει πρὸς αὐτὸν ὁ ἄρχων· θῦσον, ἄθλιε, καὶ ἐλέησον σεαυτόν. ὁ δὲ μακάριος ἀπεκρίνατο αὐτῷ· οὐκ αἰσχύνῃ, τρισάθλιε, πάντοτε λέγων μοι, θῦσον, ἐμοῦ μὴ ἀνεχομένου ἀκοῦσαι περὶ τῶν ἀπολλυμένων εἰδώλων. καὶ θυμωθεὶς ὁ ἄρχων, ἐκέλευσε καλάμους ὀξυνθῆναι, καὶ ἐμπαγῆναι * εἰς τοὺς ὄνυχας τῶν χειρῶν αὐτοῦ. καὶ ἀναβλέψας ὁ ἅγιος εἰς οὐρανὸν, ῥᾷον † τοὺς πόνους ὑπέφερεν. θεωρήσας δὲ ὁ ἄρχων, ὅτι οὐκ ᾔσθετο τῶν βασάνων, ἐκέλευσεν ἀνοιγῆναι αὐτοῦ τὸ ςόμα, καὶ μόλιβδον κοχλάζοντα αὐτῷ ἐπιχεθῆναι· ὁ δὲ μακάριος ἀθλητὴς τοῦ Χριςοῦ ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανὸν, προσηύξατο λέγων· εὐχαριςῶ σοι, δέσποτα Ἰησοῦ Χριςὲ, υἱὲ τοῦ Θεοῦ, ἐλθὲ εἰς τὴν βοήθειάν μου τοῦ δούλου σου, καὶ κούφισόν με τῶν πόνων τούτων, καὶ μὴ συγχωρήσῃς με ἡττηθῆναι ὑπὸ τοῦ μιαροῦ ἄρχοντος τούτου· οἶδας γὰρ ὅτι διὰ τὸ ὄνομά σου ταῦτα πάσχω. καὶ τελέσαντος αὐτοῦ τὴν εὐχὴν, ἔκραζε τοῖς ἁγίοις λέγων· δέομαι ὑμῶν, δοῦλοι τοῦ Χριςοῦ, εὔξασθε ὑπὲρ τοῦ δούλου ὑμῶν.

10. *Καὶ* οἱ ἅγιοι, ὡς ἐξ ἑνὸς ςόματος εἶπον· ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριςὸς αὐτὸς ἀποςείλῃ * τὸν ἄγγελον αὐτοῦ, καὶ ῥύσεταί σε ἐκ τοῦ μιαρωτάτου ἄρχοντος τούτου, καὶ τελειώσει * τὸν δρόμον σου ἐν τάχει, καὶ τάξει τὸ ὄνομά σου μετὰ τῶν πρωτοτόκων. καὶ πληρώσαντες τὴν εὐχὴν, καὶ εἰπόντες τὸ, ἀμὴν, ἐγένετο κλαυθμὸς τοῦ πλήθους, καὶ κραυγὴ μεγάλη λεγόντων· μέγας ὁ Θεὸς τῶν Χριςιανῶν, μέγας ὁ Θεὸς μαρτύρων. Χριςὲ, υἱὲ τοῦ Θεοῦ, σῶσον ἡμᾶς· πάντες γὰρ εἰς σὲ πιςεύομεν, καὶ πρός σε καταφεύγομεν. ἀνάθεμα τὰ εἴδωλα τῶν ἐθνῶν. καὶ ὥρμησεν πᾶς ὁ λαὸς, καὶ κατέςρεψαν τὸν βωμὸν, καὶ τὸν ἄρχοντα ἐλίθασαν. καὶ ἀναςὰς ὁ ἄρχων, ὑπεχώρησε διὰ τὴν ταραχὴν, φοβηθεὶς τὸν ὄχλον.

11. *Καὶ* τῇ ἐπιούσῃ * καθίσας ἐπὶ τοῦ βήματος ἐκέλευσε παραςῆναι αὐτῷ τὸν ἅγιον, καὶ λέγει αὐτῷ ὁ ἄρχων· διὰ τί, ἄθλιε, οὕτως μαίνῃ, εἰς ἄνθρωπον ἔχων τὰς ἐλπίδας, καὶ αὐ-

bebat oculos suos attentos ad sanctos Dei Martyres. Tunc jussit Judex levari eum a terra. Transacto autem quasi unius horae spatio, dixit ad eum Judex: Miser sacrifica Diis immortalibus, et miserere tui. Beatus Bonifacius respondit ei, dicens: *Non erubescis, miserrime, saepe dicendo mihi, Sacrifica; me nolente audire de perituris tuis simulacris?* Tunc furore repletus Judex, jussit ut calami acuerentur, et eos affigi sub ungulis manuum ejus. Cumque hoc fieret, aspiciens sanctus Martyr in caelum, alacriter dolores tolerabat. Videns autem impiissimus Judex quod minime sentiret tormenta, jussit aperiri os ejus, et plumbum bulliens infundi ei. Sanctus autem athleta Christi Bonifacius, adspiciens in caelum, deprecatus est Dominum, dicens: *Gratias ago tibi, Domine Jesu Christe, Fili Dei: adesto in adjutorium mihi famulo tuo, et alleva me a doloribus istis; et ne permittas me a profanissimo hoc Judice vinci: tu enim nosti, quia propter nomen tuum haec omnia patior.* Et cum complesset orationem, exclamavit ad sanctos Martyres, dicens: *Obsecro vos, servi Christi, orate pro me famulo vestro.*

* ἐμπαρεῖναι Colb.

† ῥαδίως Colb.

X. Sancti autem Martyres tamquam ex uno ore dixerunt ad eum: *Dominus noster Jesus Christus ipse mittat Angelum suum, et eripiat te de profanissimo isto Judice, et perficiat cursum tuum velociter; et adscribat nomen tuum cum primogenitis.* Cumque complessent orationem, et dixissent, Amen, factus est ploratus a turba, et vociferatio maxima dicentium: *Magnus est Deus Christianorum: magnus Deus sanctorum Martyrum. Christe, Fili Dei, salva nos: universi enim in te credimus, et ad te confugimus. Pereant simulacra gentium.* Et impetum fecit omnis plebs, et destruxit aram, et Judicem lapidaverunt. Et exsurgens Judex, secessit propter tumultum, timens turbas.

* ἀποςελεῖ Colb.

* τελέσει Colb.

XI. Diluculo autem residens Judex pro tribunali, jussit assisti sibi sanctum Martyrem Bonifacium, et dicit ei: Ut quid miser, sic insanis, in hominem habens spem, et ipsum

* τῇ δὲ ἕωθεν Colb.

crucifixum tamquam nequam? Dicit ei sanctus Martyr: *Obmutesce infelix, et noli aperire labia tua contra Dominum meum Jesum Christum: obscurissime mentis serpens, inveterate dierum malorum, anathema tibi. Nam Dominus meus Jesus Christus haec omnia sustinuit, volens salvare genus humanum.* Et iratus Judex jussit afferri ollam, et eam impleri pice, et in bullientem sanctum Martyrem inverso capite immitti. Sanctus autem Christi Martyr facto signo crucis missus est in ollam. Angelus vero Domini descendit de caelo, et tetigit ollam: et protinus liquefacta est, sicut cera ante faciem ignis. Et Sanctus quidem non est molestatus; incendit autem de afflantibus viros multos.

* κατακέφαλα Colb.

* παρεςώτων Colb.

XII. Tremefactus autem Judex virtute Christi, atque admirans tolerantiam sancti Martyris, jussit gladio caput ejus abscindi, dicens: Quem legibus Imperatorum non obtemperantem reperimus, hunc jubet nostra potestas capitalem subire sententiam. Spiculatores autem tulerunt eum cum festinatione de medio judicii.

* πειθόμενον Colb.

XIII. Sanctus vero Christi Martyr facto signo crucis rogavit spiculatores, ut largirentur ei parvam horam, donec oraret. Et stans contra Orientem, deprecatus est dicens: *Domine Deus omnipotens, Pater Domini nostri Jesu Christi, adesto in adjutorium mihi famulo tuo, et mitte Angelum tuum, et suscipe in pace animam meam; ut non impediat me pestifer et interfector draco sua malignitate, et ne suadeat me in fallacia sua: sed conrequiescere me fac in choro sanctorum Martyrum tuorum: et erue, Domine, populum tuum de tribulatione impiorum; quoniam te decet omnis honor et potestas una cum Unigenito tuo, atque sancto et vivificante Spiritu, in saecula saeculorum. Amen.* Et cum complesset orationem, percussus est a spiculatore; et factus est terrae motus magnus, ita ut omnes exclamarent, dicentes: *Magnus Deus Christianorum.* Et crediderunt multi in Dominum Jesum Christum.

* καταπλήξη με Colb.

*τὸν ςαυρωθέντα, ὡς κακοῦργον; λέγει αὐτῷ ὁ μάρτυς· φιμώθητι, καὶ μὴ ἀνοίξῃς τὰ μιαρά σου χείλη περὶ τοῦ κυρίου Ἰησοῦ Χριςοῦ, ἐσκοτισμένε τῇ διανοίᾳ ὄφι, πεπαλαιωμένε ἡμερῶν κακῶν, ἀνάθεμά σοι. ὁ γὰρ δεσπότης μου Ἰησοῦς Χριςὸς ταῦτα ὑπέμεινεν, θέλων σῶσαι τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων. καὶ θυμωθεὶς ὁ ἄρχων ἐκέλευσε λέβητα πίσσης γεμισθῆναι, καὶ κοχλαζούσης τῆς πίσσης, ἐμβληθῆναι τὸν ἅγιον κατὰ κεφαλῆς *. ὁ δὲ ἅγιος τȣ Χριςοῦ μάρτυς ποιήσας τὴν ἐν Χριςῷ σφραγίδα, ἐβλήθη εἰς τὸν λέβητα. ἄγγελος δὲ κυρίου καταβὰς ἐξ οὐρανοῦ, ἥψατο τοῦ λέβητος, καὶ εὐθέως διελύθη ὡς κηρὸς, ὅταν ὀσφρανθῇ πυρός. καὶ τὸν μὲν ἅγιον οὐ παρενώχλησεν, κατέκαυσε δὲ τῶν ὑπηρετηκότων * ἄνδρας πολλούς.*

12. *Φοβηθεὶς δὲ ὁ ἄρχων τὴν δύναμιν τοῦ Χριςοῦ, καὶ θαυμάσας τὴν ὑπομονὴν τοῦ ἁγίου μάρτυρος, ἐκέλευσε ξίφει τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ ἀποτμηθῆναι, εἰπών· τὸν τοῖς νόμοις τῶν βασιλέων μὴ πειθαρχήσαντα *, τοῦτον κελεύει ἡ ἡμετέρα ἐξουσία κεφαλικὴν ὑπομεῖναι τιμωρίαν. οἱ δὲ δορυφόροι ἦραν αὐτὸν μετὰ σπουδῆς ἐκ τοῦ βήματος.*

13. *Ὁ δὲ ἅγιος τοῦ Χριςοῦ μάρτυς, ποιήσας τὴν ἐν Χριςῷ σφραγίδα, παρεκάλεσε τοὺς δημίους ἐνδοῦναι αὐτῷ μικρὰν ὥραν, ὅπως προσεύξηται. καὶ ςὰς κατ' ἀνατολὰς προσηύξατο λέγων· κύριε, κύριε παντοκράτορ, ὁ πατὴρ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριςȣ, ἐλθὲ εἰς τὴν βοήθειάν μου τοῦ δούλȣ σου, καὶ ἐξαπόςειλον τὸν ἄγγελόν σȣ, καὶ πρόσδεξαι ἐν εἰρήνῃ τὴν ψυχήν μȣ, ἵνα μὴ ἐμποδίσῃ μοι * ὁ μιαρὸς καὶ φονιώδης δράκων, καὶ παρεμποδίσῃ αὐτὴν ἐν τῇ πονηρίᾳ αὐτοῦ, καὶ μὴ ἀπατήσῃ ἐν τῇ ἀπάτῃ αὐτοῦ, ἀλλὰ συναναπαυσόν με τῷ χορῷ τῶν ἁγίων σου μαρτύρων, καὶ ῥῦσαι, κύριε, τὸν λαόν σου ἐκ τῆς θλίψεως ταύτης τῶν ἀθέων, ὅτι σοι πρέπει τιμὴ καὶ κράτος· σὺν τῷ μονογενεῖ σου υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν. καὶ πληρώσαντος αὐτοῦ τὴν εὐχὴν, ἐκρούσθη ὑπὸ τοῦ σπεκουλάτωρος, καὶ ἐγένετο σεισμὸς μέγας, ὥςε πάντας ἀναβοῆσαι καὶ εἰπεῖν· μέγας ὁ Θεὸς τῶν Χριςιανῶν· καὶ πιςεῦσαι πολλοὺς ἐπὶ τὸν κύριον Ἰησοῦν Χριςόν.*

14. *Οἱ δὲ σύνδȣλοι αὐτȣ͂ περιῆγον πανταχοῦ ζητοῦντες αὐτὸν, καὶ μὴ εὑρόντες ἤρξαντο λέγειν πρὸς ἀλλήλȣς· ἐκεῖνος ἄρτι ἐν πορνείῳ, ἢ ἐν καπηλείῳ κατακείμενος εὐφραίνεται· καὶ ἡμεῖς περιάγομεν ζητοῦντες αὐτόν. ἐν δὲ τῷ διαλογίζεσθαι ταῦτα, συνέβη ἀπαντῆσαι αὐτοῖς τὸν ἀδελφὸν τοῦ Κομενταρησίου, καὶ λέγουσιν αὐτῷ· μὴ ἑώρακας ξένον τινὰ ἐνταῦθα Ῥωμαῖον; ὁ δὲ λέγει αὐτοῖς· τῇ χθὲς ἡμέρᾳ ἀνὴρ ξένος ἐμαρτύρησεν ὑπὲρ Χριςοῦ, καὶ ἀπετμήθη τὴν κεφαλήν. οἱ δὲ λέγουσιν αὐτῷ· καὶ ποῦ ἐςιν; ὁ δὲ εἶπεν· ἐν τῷ ςαδίῳ. καὶ λέγει αὐτοῖς· ποίας ἰδέας ἐςίν; οἱ εἶπον αὐτῷ· ἀνὴρ τετραγωναῖος *, παχὺς, ξανθὸς, ῥούσιον ἀρμελαύσιον φορῶν. καὶ εἶπεν αὐτοῖς· ὃν ζητεῖτε, παρ' ἡμῖν χθὲς ἐμαρτύρησεν. οἱ δὲ εἶπον αὐτῷ· ὁ ἄνθρωπος, ὃν ζητȣ͂μεν, πόρνος ἐςὶ καὶ μεθυςὴς, καὶ εἰς τὸ μαρτυρῆσαι ȣ̓ ποιεῖ. εἶπεν δὲ αὐτοῖς ἐκεῖνος· τί γὰρ ὑμᾶς ἀδικήσει ἐλθεῖν ἕως τοῦ ςαδίου, καὶ θεάσασθαι αὐτόν;*

XIV. Conservi autem Beati Bonifacii circuibant, ubique requirentes eum; et non invenientes coeperunt dicere adinvicem: Ille modo in adulterio, aut in taberna positus epulatur; et nos circuimus, ubique requirentes eum. Cum ergo inter se confabularentur, contigit obviare eis fratrem Commentariensis, et dicunt ei: Forsitan vidisti virum peregrinum Romanum? Ille autem dixit eis: Hesterno die vir peregrinus martyrizatus est pro Christo, et abscissus est capite. Qui dixerunt ei: Et ubi est? At ille dixit eis: In stadio, ubi passus est. Et iterum interrogati illi de aspectu ejus, dixerunt ei: Vir est quadratus, crassus, robustus, capillo compositus, coccinea armelausia indutus. Et dicit eis: Ille, quem quaeritis, hesterno die martyrio est finitus. Illi vero dixerunt ei: Homo quem nos quaerimus, magis in taberna requirendus est, quam in stadio. Dicit autem illis: Quid enim vos nocebit venire usque ad stadium, et videre si ipse est?

* *κονδὸς* Colb.

15. *Οἱ δὲ ἠκολούθησαν αὐτῷ ἕως τοῦ ςαδίου, καὶ ἔδειξεν αὐτοῖς τὸ σκήνωμα * αὐτȣ͂ κείμενον, λέγȣσιν αὐτῷ· δεόμεθά σου, δεῖξον ἡμῖν τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. ὁ δὲ ἀπελθὼν, ἤνεγκεν αὐτοῖς τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. ἰδοῦσα δὲ ἡ ὄψις τȣ͂ μάρτυρος τȣ̀ς συντρόφȣς * αὐτοῦ, ἐγέλασεν ἐν πνεύματι ἁγίῳ· καὶ ἐπιγνόντες αὐτὸν οἱ παῖδες, ἔκλαυσαν πικρῶς λέγοντες· μὴ μνησθῇς ἡμῶν εἰς ἁμαρτίαν, ὅσα κατελαλήσαμέν σου, δοῦλε τοῦ Χριςοῦ. καὶ λέγουσι τῷ ταξεώτῃ *. οὗτός ἐςιν ὃν ζητοῦμεν, δεόμεθά σου, δώρησαι ἡμῖν αὐτόν. λέγει αὐτοῖς ὁ ταξεώτης· ἐγὼ δωρεὰν τὸ λείψανον ἀπολῦσαι ὑμῖν οὐ δύναμαι. οἱ δὲ δεδωκότες αὐτῷ νομίσματα πεντακόσια, ἔλαβον τὸ λείψανον τοῦ ἁγίου μάρτυρος· καὶ μυρίσαντες αὐτὸ μύροις, καὶ περιβαλόντες ὀθόνην * πολυτίμητον, ἐνέβαλον ἐν ἑνὶ τῶν λεκτικίων, καὶ ὥδευσαν τὴν ὁδὸν αὐτῶν χαίροντες, καὶ δοξάζοντες τὸν Θεὸν ἐπὶ τῇ τελειώσει τοῦ ἁγίου μάρτυρος.*

XV. Illi autem secuti sunt eum usque ad stadium; et ostendit eis pretiosum corpus ejus, et dixerunt ad eum: Quaesumus, ostende nobis et caput ejus. Cum autem contemplati fuissent caput Sancti Martyris conservi ipsius, risit in Spiritu Sancto; et cognoscentes eum pueri fleverunt amare, dicentes: Ne memineris nostri in peccatum, quanta locuti sumus de te, famule Christi. Et dicunt ad Officialem: Iste est quem quaerebamus: petimus te, da nobis eum. Dicit eis ille: Ego gratis corpus ejus dare vobis non possum. Illi autem dantes ei solidos quingentos acceperunt corpus sancti Martyris: et ungentes illud aromatibus, et involventes linteaminibus pretiosis, posuerunt in una de basternis. Et sic profecti sunt iter suum gaudentes, et glorificantes Dominum super defunctione sancti Martyris.

* *τὸν κορμὸν* Colb.

* *συνδούλους* Colb.

* leg. *ταξεώτῃ.*

* Colb. *ἐνδύσαντες ὀθονίοις.*

16. *Ἄγγελος δὲ κυρίου ὤφθη τῇ κυρίᾳ αὐτοῦ, λέγων· τόν ποτε δοῦλόν σου, νῦν δὲ ἡμέτερον ἀδελφὸν δέξαι ὡς δεσπότην, καὶ ἀνάπαυσον καλῶς.*

XVI. Angelus autem Domini apparuit Dominae ejus, dicens: Aliquando servum tuum, nunc autem nostrum fratrem suscipe sicut domi-

num, et reconde eum bene. Per ipsius enim interventionem universa peccata relaxabuntur tibi. Et consurgens Aglaes confestim accepit secum Clericos, et viros religiosos; et sic cum hymnis, et canticis spiritualibus, et omni veneratione obviavit sancto corpori, et reposuit illud stadiis ab urbe Roma quinque, in via quae Latina nuncupatur; donec aedificaret ei domum dignam passione ejus. In quo etiam loco exuberant beneficia orationum sancti Martyris usque in hodiernum diem: ita ut etiam Daemones expellantur, et omnes varias infirmitates repellit, quibus detinetur hominum genus. Martyrizatus est autem Beatus Bonifacius pridie Idus Maias, apud Tarsum Metropolim Ciciliae; et sepultus est Romae Nonis Junii.

XVII. Beata autem Aglaes abrenuntiavit mundo, et pompis ejus, universa quae possidebat, distribuens egenis. Relaxans autem et universam familiam suam diversi sexus et aetatis a jugo servitutis, sic cum paucis puellis cum ea abrenuntiantibus famulata est Christo: et sic facta est magna, ut etiam gratiam a Deo mereretur accipere, ut daemonia expelleret, et diversas infirmitates curaret. Supervixit autem beata Aglaes in habitu Sanctimonialis annos tredecim, et sic obdormivit in Domino, et in pace sepulta est apud praefatum Martyrem. Sic quoque decertavit gloriosus Martyr Bonifacius, victoriae coronam assumens, in gloriam et laudem Dei Patris, et Unigeniti Filii ejus, et Spiritus Sancti: nunc et semper, et in cuncta saecula saeculorum. Amen.

δι᾽ αὐτοῦ γὰρ αἱ ἁμαρτίαι σου πᾶσαι συγχωρηθήσονταί σοι. καὶ ἀναςᾶσα ἡ Ἀγλαῒς συντόμως, καὶ παραλαβοῦσα κληρικοὺς εὐλαβεῖς μετὰ λιτῆς, καὶ κηρῶν, καὶ θυμιαμάτων ὑπήντησαν τῷ ἁγίῳ λειψάνῳ, καὶ ἀπέθετο ὡς ἀπὸ σταδίων πεντήκοντα τῆς πόλεως Ῥώμης, εὐκτήριον οἰκοδομήσασα οἶκον ἄξιον τῆς ἀθλήσεως τῦ καλλινίκυ μάρτυρος. ἐν ᾧ μέχρι τῆς σήμερον δαίμονες ἀπελαύνονται, καὶ πᾶσα νόσος φυγαδεύεται τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ μάρτυρος καὶ προςασίᾳ.

17. *Ἡ δὲ μακαρία Ἀγλαῒς ἀπετάξατο τῷ κόσμῳ, καὶ πάντα τὰ ὑπάρχοντα αὐτῆς διαδώσασα πτωχοῖς, καὶ εἰς μοναςήρια, καὶ ξενῶνας, ἐλευθερώσασα καὶ τὴν οἰκετίαν, μετὰ ὀλίγων κορασίων σὺν αὐτῇ ἀποταξαμένων ἐδούλευσεν τῷ Χριςῷ· καὶ οὕτως ἐγένετο τιμία, ὥςε καὶ χάριν παρὰ Θεῦ λαβοῦσα, δαίμονας ἀπελαύνειν, καὶ παντοῖα πάθη διὰ προσευχῆς θεραπεύειν. ἐπιζήσασα δὲ ἡ μακαρία ἐν τῇ ἀσκήσει ἔτη δεκατρία ἐκοιμήθη ἐν εἰρήνῃ. οὕτως ἀγωνισάμενος ὁ καλλίνικος μάρτυς, τὸν τῆς νίκης ςέφανον ἀνεδήσατο, εἰς δόξαν τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. ἀμήν.*

ADMONITIO

IN PASSIONEM SS. MARTYRUM VICTORIS,

ET SOCIORUM EJUS.

Massilia Victoris sanguine sacra.

1. Illustris sane fuit Massiliae civitas ob civiles honores ac praerogativas, quibus prae ceteris fere Galliarum urbibus olim eminebat: at longe illustrior apud Christianos haberi debet, quod beatissimi VICTORIS martyrio decorata fuerit, qui per totam hanc amplissimam civitatem, fune injecto ideo raptatus videtur, ut eam sanguine suo consecraret. Hujus Martyris Acta in

variis codd. mss. passim reperimus, sed in nonnullis quidem vitiata; at in aliis sinceriora, quae jam Franciscus Bosquetus, tum Praetor Narbonensis, in probationibus ad librum quartum Historiae ecclesiasticae Gallicanae vulgaverat; ex quo ea ipsa, sanatis ope codd. mss. aliquot mendis, descripta proferimus. Haec porro Acta etsi tantae antiquitatis esse non videantur, ut ab auctore aequali, vel etiam fere aequali scripta dici possint; talia tamen viris eruditis visa sunt, quae Joanni Cassiano, aut alicui ex illustribus viris, qui saeculo quinto ineunte istis in partibus florebant, possint tribui.

2. Beati Victoris ac sociorum ejus memoriam faciunt vulgata Martyrologia ad diem 21. Julii, ubi eorum passionis compendium exhibent. At apud Massilienses praecipue Victor colitur, qui eum veluti praecipuum patriae suae patronum ac tutelarem venerantur: cujus sepulcrum suo tempore multis miraculis celeberrimum fuisse testatur Gregorius Turonensis lib. 1. de gloria Martyrum cap. 77. Certe Venantius Fortunatus, qui eodem tempore quo Gregorius ipse in Gallia florebat, inter praecipuos Martyres Victorem Massiliensem Martyrem laudat lib. 8. Carm. 4. ubi ipsum cum Albano celeberrimo Britanniae majoris Martyre hoc disticho conjungit: **Victoris celebritas.**

Egregium ALBANUM *foecunda Britannia profert.*
Massilia VICTOR *Martyr ab urbe venit.*

3. Nec praetermittere licet, sub ejusdem Martyris nomine ab annis amplius mille et ducentis constructum fuisse nobilissimum monasterium in urbe Massiliensi, quod celebrem illum Johannem Cassianum institutorem agnoscit; instituto Benedictino postmodum ad nostrum usque tempus adstrictum. Porro praeter Passionem sancti Victoris metrice descriptam, quam a Cardinali Baronio laudatam vulgavit Franciscus Bosquetus, reperimus etiam in aliquot mss. codd. libros tres de ejusdem sancti miraculis, quae omnia cum ad nostrum institutum non pertineant, omittere visum est. Sub sancti Victoris Massiliensis nomine basilicam Constantinopoli construxit Johannes Comnenus Imperator, de qua Cangius in CP. Christiana lib. 4. sect. 6. n. 109. **Monasterium sub ejus nomine.**

4. De istorum porro Martyrum passionis tempore nihil certi occurrit, nisi quod eorum martyrium anno circiter CCXC. aut CCCIII. videtur contigisse, cum istis temporibus Maximianus Imperator apud Massiliam versaretur. Ceterum veri simile non est id quod Rabanus in Martyrologio commemorat, Maximianum scilicet post Victoris mortem *daemonum infestatione tortum* fuisse, ac *quinto post die putredinis squalore decoctum et vermibus bullientem semetipsum strangulasse.* Certiora enim habemus de Maximiani morte argumenta, quorum nonnulla videsis in notis ad passionem Martyrum Agaunensium num. 7. supra pag. 320. Sed et in hoc quoque erravit Rabanus, quod Victorem Massiliensium Episcopum fuisse existimarit. **Tempus passionis.**

PASSIO SS. VICTORIS, ALEXANDRI, FELICIANI, ATQUE LONGINI MARTYRUM.

Anno Christi circa 290 vel 303.

Ex codd. mss. et edit. Bosquet.

I. Massilia, civitas ampla, quondam mirabili structurae suae firmitate, simul et pulcritudine gloriosa, in optimae terrae solo, in capite Galliarum sita, terra marique omnium fere gentium commerciis patens, immensa divitiarum opulentia, et frequentibus populorum turbis, armorumque terroribus inclita fuit: unde et Romanae potentiae meruit esse in occiduis partibus quaedam propria sedes. Quare et Romanorum numinum, immo Romanorum daemonum studiosa cultrix, et sacrilegarum superstitionum acerrima et ferocissima defensatrix habebatur. Quas ob res superba nimis et pessima, tanta crudelitate in Christianorum supplicia sanctorumque neces, velut totius humanitatis immemor, raptabatur, ut collectos undique circa se piorum greges, ad adventum maxime Imperatorum instar luporum raperet; sed nec ipsis **Massiliae locus.**

civibus parcens, quoscumque Christiani nominis invenisset, absque ulla miseratione aetatis, aut sexus quasi ad triumphum suorum daemonum variis ludibriis affectos, irrecitabilibus tormentorum generibus excruciatos, vilius quam pecudes trucidaret [1].

II. Inter quas sanctorum Martyrum gemmas, VICTOR sanctissimus, velut ceteris stella fulgentior, gloriosus claruit: vel quod esset nobilior, vel quod in religione nostra instructior et ferventior atque famosior, vel quod de ipsa ceteris pessimis immaniore et truculentiore bestia, Maximiano videlicet Imperatore, cum ipso comminus pugnans, insigniter et digne suo nomine triumphavit. Maximianus enim cum pro Sanctorum sanguine, quem per totum orbem crudelius aliis, maximeque per totas Gallias recentius fuderat, et praecipue pro famosissima illa THEBAEORUM apud Agaunum caede, nostrorum plurimis nimium terribilis factus Massiliam advenisset, ut secundum Scripturam, impius adhuc impie ageret: cuncta illuc crimina sua cum vita nequissima completurus, ne quid sibi deesset scelerum, pietati protinus insatiabilis tortor, velut parum hactenus fecisset, tota rabie bellum indicit: Christicolasque, nisi sacrificent idolis, exquisitis mortibus deperire jubet. Tum vero tanta malorum nube oppressis [2], perturbatisque nostrorum animis, invincibilis sese in medium Victor opposuit, singulis noctibus sanctorum castra sollicite circumiens, et per domos singulas ad amorem aeternae vitae, et contemtum transitoriae mortis servorum Dei corda confortando succendens.

Plures Martyres in Galliis sub Maximiano.

Apoc. 22, 21.

III. Talibus insistens felix hostia mox futurus deprehenditur, ac Praefectorum tribunalibus praesentatur. Praefecti primum suadent clementius viro, ne deorum culturam sperneret, nec consueta militiae stipendia, et Caesaris amicitias, pro cultu cujusdam olim [3] mortui recusaret. Ille statim sancti Spiritus armatus eloquio, *deos quos dicebant, immundissimos daemones* efficacissime comprobat: *militaria vero stipendia, et Imperatoris amicitias se Christi militem, in contumeliam Regis sui nullatenus habere velle* respondet. *Dominum autem Jesum Christum altissimum Dei Filium pro caritate restaurationis humanae, vere quidem hominem fuisse mortalem, et ab impiis se volente occisum, sed* DIVINAE *suae virtutis potentia, die tertia suscitatum caelos ascendisse, et a Deo Patre regnum super omnia stabile suscepisse,* vultu constanti, ac liberae vocis plena auctoritate protestatur. Nec mora, circumadstantium clamor ingens in caelum attollitur, pius Domini Confessor ab omnibus injuriatur. Sed quia vir clarus erat, judicatum a Praefectis est, uti ejus causa ad Caesaris audientiam referretur. Quo facto, ille efferato animo, subito conversus in furias, dilationis impatiens, jubet athletam sanctum suis tribunalibus praesentari.

Victor coram Praefectis sistitur.

Christus homo ac Deus.

IV. Beatissimus igitur Victor coram tribunali furentis Imperatoris statuitur, multisque undique accusationibus impetitus, omni calliditate, summisque terroribus ad sacrificia iterum daemonum perurgetur. Martyr vero ex audito terrore robustior, velut qui gehennas levi commercio vinceret; nec auferri de terra veritus, qui municipatum caelestis curiae jam sentiret: de promtuario sancti Spiritus recreatus, Imperatorem saevissimum, cunctosque Principes ejus mira prudentia, et virtute animi confutavit, idolorum cultus assertionibus claris evacuans, Jesum Christum verum Deum esse certa publice ratione confirmans.

Tum coram Maximiano.

Christus verus Deus.

V. Tunc impiissimus Caesar omni fera crudelior, omni dracone malignior, diabolica face succensus in rabiem vertitur, sanctumque Martyrem funibus coartatum, per totam urbem praecepit volutari: ut ex ignominiosa viri poena, et deorum suorum vindicaret injurias, et nostrorum simul animos territaret. Data sententia, conclamat exercitus insanientis populi, undique

Per totam urbem volutatus.

1) An ex illis fuere *Hermes*, *Adrianus*, *Gittheus*, *Felix*, *Enuculus*, *Januarius*, et alii 24. qui Massiliae passi dicuntur in nonnullis Martyrologiis, uti videre est apud Bolland. die 1. Martii? Defendens etiam martyr ibi colitur, sed quem ex legione Thebaeorum fuisse ajunt.

2) Apud Bosquetum, *oppressus*, *perturbatusque*.

3) In eod. Germ. deest, *olim*.

ad spectaculum multitudines ruunt: dumque per totam civitatem, brachiis pedibusque ligatis Christi athleta pertrahitur, impiis manibus, vel maledico saltem ore, prout quisque poterat, cruciatus adaugent; ita ut pro reatu non minimo sibi duceret, qui ad ejus injurias non aliquid adjecisset.

VI. Tali ergo ludibrio cum satis superque vulgi nefandissimi oculos satiasset, ad tribunalia Praefectorum sanctissimus iterum Victor laceratus, cruentusque reducitur, de negando Christo, et diis adorandis acrius itidem peroratur. Putantes enim poena, et contumeliis, populique tumultibus fessum animo decidisse, nec jam de superfluo locuturum, qui sibi potius consulendum esse crudeli experimento didicisset: de injuriis Caesaris, ac totius reipublicae graviter conqueruntur. Tum deinde supremae dementiae [4], nihilque infelicius esse asserunt, quam omnium deorum, et invictissimorum Principum amicissima familiaritate posthabita, cuncta mundi oblectamenta, et gloriam, et honorem, ipsam quoque dulcissimam salutem corporis, pro eo quod numquam viderit, perdere, cunctorum iras deorum, hominumque, in se gratuito provocare; cum omnium dolore carorum, per summa tormenta ad interitum festinare. Proinde vel jam experto rationem sanioris eligendam esse consilii; nec contemnendos esse deos, quorum manifesta majestas fulgeret in templis, quorum beneficia sentirentur a cunctis quos veneranda antiquitas adorasset, et summi Principes colerent: quibus propitiis cuncta laetarentur; quibus adversis durare mundus nec ipse valeret. Illi sane quantocius renuntiandum, qui et vivendo semper pauperrimus fuerit; et quam esset impotens moriendo demonstraverit. Id si faceret, futurum ut et imminentia supplicia lucraretur, et de intima Caesaris amicitia, summisque honoribus ipsis posset intervenientibus gratulari. Quae si respueret, ad illam quam nemo umquam vidisset Christi sui gloriam, non aliter quam ipsius exemplo, per summa tormenta et contumelias, totius opprobrium et abjectio populi factus, esset ilico transiturus.

Ad Praefectorum tribunal reducitur.

VII. Tum Martyr de primo jam impetu plene victor, et sancti Spiritus factus oraculum, imperterrito et infatigabili animo, Deo confortante, persistens, ad hunc modum concionatus ait: „Si de injuriis [5] Caesaris et reipublicae agitur, numquam, inquit, Caesari, numquam reipublicae nocui, „non honori imperii quidquam detraxi, non ab ejus me propugnatione retraxi. „Quotidie pro salute Caesaris et totius imperii studiose sacrifico, quotidie „pro statu reipublicae coram Deo meo spirituales hostias macto. Dementissimum autem non ab re videri omnibus aestimo, si quis unum aliquid „ita diligat, ut non id pro centuplo meliore postponat. Quid vero si illud „unum, nec prout cupias habere, nec si habeas, sine metu gaudere, nec „cum maxime sollicitus sis valeas retinere? Illud vero centuplum mox ut „volueris, prae manibus habeas: cum tenueris securus gaudeas; quod nullo „jam fine, nullo sui tuive defectu, nullius deinceps violentia perdas. Proinde „sanioris ratione consilii, omniumque judicio sapientium, familiaritas Principum, mundi oblectatio, gloriae, honores, salus corporis, cara [6] cognatio „et hujusmodi cetera, ipsa denique temporalis vita, quae nec pro voto acquiri, nec secure haberi, nec vel longiuscule teneri, omnibus plane notissimum est, aeternae vitae ineffabilibus, et stabilibus gaudiis, summique „omnium auctoris amplexibus postponenda sunt: quem cum amaveris, habeas: „cum habueris, cuncta pariter cum illo possideas. Nec te doleas haec ipsa, „quae deserueras momentanea reliquisse, quae commutatione levissima, incomparabiliter meliora in aeternum gaudeas recepisse. Non autem tormenta, „sed refrigeramenta recte dici, quae cruciatus aeternos exstinguunt; nec „mortem, sed salubre poculum reputari, per quam ad talem vitam transitus „procuratur. Illo sane nihil insanius, nihil omnium conscientia teste, vecordius, qui hoc tanto bono sine causa posthabito, manifestum vitae suae hostem studiose ut Deum colat: unde et post vitam nihil aliud, quam mortis

Victoris responsio.

4) Bosq. *clementiae.* 5) Bosq. *inimicis.* 6) Bosq. *carorum.*

„aeternae mercedem, et inexplicabiles sine termino cruciatus acquirat. Quis „enim vitae humanae truculentior hostis appareat, quam qui agenda docet, „proprioque exemplo suadet, quae et extrema sint agentis opprobria, et ju- „stissimis legibus capitaliter puniantur? Nonne autem agenda docentur, quae „publice recitari, quae laudando cantari jubentur? Tales quippe, tales sunt „dii vestri maximi, quibus praecipientibus horrenda sua scelera non solum „recitantur, sed et visibiliter effinguntur in theatris, cantantur, et summis „laudibus celebrantur in templis.

Dii Gentilium facinorosi.

VIII. „Cui enim vestrum nescire licet funestas rapinas, et quantum „in se fuit, nefanda parricidia summi Jovis? Cui innumera ejus stupra, „et adulteria furtiva, et publica fraudulenta, et violenta ignorare permissum „est? Numquid Reginae deorum, sororisque Jovis maligna crudelitas, et „fraterna secum incesta latuerunt? Nonne palam sunt Martis implacabilis „ferocitas, et obscoenissimi priapi, necnon et foedissimae Veneris turpitudo? „Quid deas febres, deosque pallores, et hujuscemodi deorum referam greges; „quos ipsi vos deos malignos, et salutis inimicos humanae praedicatis? „Pudet memorare deos Stercutios [7], et deas Cloacinas, et mille talium por- „tenta deorum, qui tanto dedecore miseros suos cultores afficiunt, ut vene- „rari cloacas et stercora, deorum scilicet talium templa, compellantur. Patet „igitur quam truculentissimi, et ultra omnes inimicos immanissimi hostes „sint hominum isti dii vestri magni, quorum lignea vel lapidea, vel aerea „majestas a vobis facta et stabilita, a muribus seu avibus stercoratur in „templis: quorum praedicta maleficia, nulla vero beneficia sentiuntur a suis: „quos venerata vestra misera antiquitas periit; quos utinam vestri Principes „tollendo felicius viverent, quibus propitiis, cuncti quibus propitii sunt, ju- „bentur a justissimis legibus capitaliter plecti: quibus adversis per mundum „innocentia, honestas et justitia reflorescit. Non enim illi propitiari nisi simi- „libus possunt, dissimilibus enim nequeunt: quia nulla contraria sibi invi- „cem convenire possunt. Similes vero illorum, et justissima lex, ut diximus, „cum pessima nota de medio exterminat, et ipsa aequitas nihil illis post „vitam aliud, nisi mortis aeternae supplicia servat. Beatitudinem quippe „flagitiosis nemo vel insanus concedit. Restat ergo quidquid post hanc vitam „talibus retribuitur id esse, ut quoniam numquam beati sunt, sempiterna „miseria moriantur. Quoniam igitur dii vestri dissimilibus quidem adversi, „similibus autem semper sunt mortaliter inimici; ratione firmissima con- „stat, quod eos nemo colere debeat, quorum et cultura viventes semper „turpissimos; et retributio, sive in hac vita, sive post hanc vitam, facit mi- „serrimos, quos nec aliquatenus deceat formidari, cum sola sit eorum pro- „pitiatio metuenda.

Christi laudes.

Christus Deus et homo.

IX. „Illum sane quanta caritate, quanta veneratione dignum est ado- „rare, qui cum inimici essemus, prior nos dilexit: qui et deorum turpium „nobis fraudes aperuit, et ut nos ab illis eriperet, non suam minuens dei- „tatem, sed nostram vestiens humanitatem, inter nos Deus permanens, homo „factus apparuit; ut pauperrimos ditaret, nostrae se paupertati, cum ditis- „simus esset, pauperrimus veniens, configuravit? cujus illa humana conver- „satio nobis est omnis virtutis, et honestatis exemplum: cujus indebita mors „debitam nostram abolevit in aeternum: et dum isti dii, immo pessimi dae- „mones illum innocentem nostra infirmitate velatum, injuste expetunt, quos „a se deceptos captivaverant juste perdiderunt. O quam dives illa quam ob- „jicitis paupertas! quae quando sibi placuit, solo jussu piscibus implevit na- „viculas, quinque panibus quinque millium hominum satiavit turbas. O quam „fortis infirmitas, quae omnes suorum infirmitates sanavit! O quam vivifica „mors, quae tot mortuos suscitavit! Quae ne forte minus vera esse aliqua- „tenus aestimetis, adspicite ab initio praedicta innumerabilibus miraculis to- „tius creaturae attestatione firmata. O si intente videritis quantus iste sit,

7) Legendum forte *Sterculios*. De Sterculo vide supra pag. 240.

„cui totus est obediens mundus! qualis sit qui est desiderabilis totus! in „quo nihil vituperabile, in quo totum laudabile, cujus caritas omnes recipit, „cujus judicium nullus evadit. Quid ejus vita sanctius? quid doctrina re-„ctius? quid promissis utilius? quid minis terribilius? quid ejus tutius pa-„tronatu? quid laudabilius amicitia? quid jucundius gloria? Quis deorum „huic similis, quis huic comparabilis? Omnes enim dii gentium daemonia, „Deus autem noster caelos fecit, et ideo illi cum suis cultoribus, aeternis „incendiis damnati sunt; atque damnandi, sicut scriptum est in sancto Pro-„pheta: Dii qui caelum et terram non fecerunt, pereant de sub caelo, et in „alio: Confundantur omnes qui adorant sculptilia, et iterum: In ignem de-„jicies eos, in miseriis non subsistent. De isto autem sanctus Propheta dixit: „Deus noster prae omnibus diis, omnia quaecumque voluit fecit in caelo, et „in terra, in mari et in omnibus abyssis. Unde et eodem Propheta teste: „Beati omnes qui timent Dominum, qui ambulant in viis ejus. Regis enim „sui gloria fideles milites non carebunt; propter quod secure pro ejus testi-„monio mortem nos ultro suscipimus, et quam certa sit nostra spes passionis „exemplo monstramus. Quocirca, viri illustrissimi, viri doctissimi, mentis „compotes et ratione vigentes, semoto quaeso paullisper odio et contentione, „justo examine vim utriusque partis attendite, nec turpissimis et inimicissi-„mis daemonibus damnatis atque damnantibus ulterius vos ipsos tradatis, „neu divinae similitudinis honorem, quae in vobis est, eorum obscoenissimae „turpitudini substernatis, ut eorum damnationem evadere valeatis. Obedite „autem sanctissimo, pulcherrimo, justissimo, clementissimo, omnipotenti „Creatori et amico vestro, cujus vos humilitas, si ei acquiescitis, sublimabit, „paupertas ditabit, mors vivificabit: cujus vos nunc advocant saluberrima „monita, invitant praemia, ut in aeterna ipsius gloria paullo post suscipi, et „ejus semper valeatis amicitia gratulari."

Christus Deus noster. Psalm. 96, 7. Psalm. 139, 11. Psalm. 134, 5. Psalm. 127, 1.

Christus Creator omnipotens.

X. Cumque perorasset Martyr, impiissimi Praesides rationum pondere oppressi: Adhuc, inquiunt, Victor, philosophari non desinis? Unum tibi elige, aut placare deos, aut cum summa infelicitate deperire. *Si sic, inquit, proponitis, quod docuimus verbis, exemplo firmandum est. Deos sperno, fateor Christum. Quaecumque potestis date supplicia, cumulate tormenta.* Exacerbati ergo responsis ejus Praefecti sacrilegi, dum in laniando eo, alter alterum crudelitate vincere nititur, in se primitus versi, orta rixa dissentiunt, pro qua recedente Euticio, optatae sortes excruciandi Martyris alteri cedunt. Tunc Asterius (sic enim dicebatur) Christi militem mox jubet affigi. Quo facto cum diutius acerrime torqueretur, attollens in caelum lumina, piam tolerantiam a misericordissimo Patre Deo, cujus id esse donum noverat, precabatur. Nec jam ultra ferens clementissimus Jesus, certatori suo insigne certaminis, victoriaeque signum, crucem videlicet, in manibus gestans, in specie consolantis apparuit, dicens: „Pax tibi, Victor noster. Ego sum, inquit Jesus, qui in sanctis meis injurias et tormenta sustineo. Viriliter „age et esto robustus. Ego enim tecum sum fortis adjutor in proelio, qui et „fidelis post victoriam remunerator in regno." Ad Salvatoris vocem protinus omnis dolor, cunctaque irrita cessere tormenta. Tunc ille mente vultuque alacri conversus ad laudes, immensas visitatori ac consolatori suo toto spiritu gratias referebat.

In tormentis Christo recreatur.

XI. Lictores autem saevi cum jam lassi deficerent, nihil autem se profecisse tripudiante Martyre cernerent; depositum patibulo, jussu nefandissimi Praesidis, sub custodia militum in obscurissimum omnium carcerem trudunt. Et ecce benignissimus Jesus sponsionis suae non immemor, noctis medio, militi suo visitationem angelicam [8] mittit. Continuo igitur solutis carceris claustris, depulsa nocte, totum carcerem die clarior lux caelestis irradiat. Exultans Martyr laudes Domino cum Angelis leniter se demulcentibus cantat. Milites ergo claritatem tanti cernentes fulgoris, ad pedes Sancti

8) Bosq. *evangelicam.*

Tres milites convertuntur. cernui procedunt, veniam flagitant, baptismum petunt, quos pro tempore diligenter instructos, adscitis Sacerdotibus, ipsa nocte ad mare duxit, ibique baptizatos propriis manibus de fonte levavit. Mane autem facto, sanctorum militum Alexandri, Longini, Feliciani (sic enim eorum nomina dicebantur) divulgata conversione, magnus ille draco Maximianus furore succenditur, feralia edicta proponuntur. Haec omnia in Victorem, quippe qui auctor fuisset, durius retorqueri: milites vero debere aut consentire idolis, aut capitali sententia condemnari.

XII. Tunc beatus Victor novos Christi milites praemissurus ad proelia, hujuscemodi oratione praemunivit, dicens: *O fortissimi commilitones, o gloriosi certaminis antesignani, opus est animis, nunc opus est tota fortitudine. Fidem quam nunc Imperatori nostro promisistis, viriliter custodite. Imminet enim hostis, adest pugna. Vult enim hostis nova tirocinia vestra repentinus aggredi, ut si incautos invenerit, palmam victoriae se quodammodo surripuisse glorietur. Vos autem, carissimi, non ita negligenter instructi estis; non ita parum Christum didicistis. Vos quoque non ignoratis proelia, nec perdidistis militiam, sed mutastis. Experiatur igitur Rex noster quos elegit, quibus aciem primam felicis pugnae commisit: experiantur et inimici quos impetunt, nec vos degeneres in aliquo sentiant: de quibus tamen bene vester Imperator sensit, ut recentissimis tironibus summam rerum committeret, et primos belli eventus vestrae fortitudini commendaret. Nec vos terreant bella, qui semper bella didicistis; nec vos avocent peritura, qui jam prae manibus aeterna videtis. Superest vobis illa fortiter rapere; superest vobis per medias acies ad illa transire: quae si paullo vobis interim asperiora videntur, ipsum Regem nostrum jamjam per talia transiisse cognoscite; ipsum, non alium, dicentem audite: In mundo pressuram habebitis, sed confidite: ego vici mundum. Ipsum, inquam, ipsum fiducialiter mente et voce contra omnia dura invocate. Non vobis fideliter invocantibus deerit, qui suis omnibus veraciter promisit, dicens: Ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem saeculi. Denique hujus rei meipsum vobis exemplum fidele propono. Dum enim appensus patibulo, intolerabilibus cruciarer angustiis, misericordem Dominum supplicibus lacrymis invocavi: et ecce protinus illum video, gloriosum nostrae redemtionis signum in manu ferentem, et dicentem mihi:* Pax tibi Victor, ne timeas; ego enim sum Jesus, qui in Sanctis meis injurias et tormenta sustineo. *Ad cujus vocem tanta mihi statim virtus infusa est, ut nulla deinceps penitus supplicia reputarem. Quapropter, carissimi, virtutis vestrae memores, in auctorem omnium* Jesum Dominum, *et qua ille transierit, quo pervenerit adspicientes, ne timeatis minas volaticas mortalium hominum, quibus promissa*[9] *jam prae manibus est immortalium societas Angelorum: et momentanea ferte supplicia, ut triumphaliter superare possitis aeterna: et qui antea malebatis mori, quam vinci perpetuo perituri, nunc patimini, oro vos, vincere, in aeternum postmodum regnaturi.*

(Margin: Quos ad martyrium Victor adhortatur. — Johan. 16, 33. — Matth. 28, 10. — Christus Auctor omnium.)

XIII. Talibus armatos, unaque Victorem sanctum missi apparitores ad forum superius rapiunt, quibus auditis certatim ad spectaculum tota paene civitas ruit. Alios furibundae mentis insania trahebat, alii meliore spiritu cupiebant videre sanctum Martyrem cum diabolo dimicantem. Vulgi concurrentis undique confusio personat, tumultu et clamore omnia replentur; in sanctum Martyrem maledicta et convicia undique jaciuntur. At ille contra omnia illata robustior permanens, cum ab impiis cogeretur, ut vel milites quos averterat, ad cultus deorum revocaret: *Quae,* inquit, *ipse aedificavi, destruere mihi non licet.* Interrogati ergo milites sancti, Alexander, Felicianus atque Longinus, in confessione Domini fideliter perseverant: moxque ex imperiali jussu gladio feriuntur, corporaque projicientes temporalia, vita potiuntur aeterna.

(Margin: Gladio feriuntur.)

XIV. Sacratissimus autem Victor cernens sanctos milites neci datos,

9) Germ. *praemissa.*

lacrymabili voce Dominum deprecabatur, ut illorum socius esse martyrii pariter et gloriae mereretur, quorum post Deum, credulitatis et confessionis auctor exstitisset. Statim igitur gloriosus Martyr conclamantibus turbis undique tunditur, iterumque suspensus, fustibus nervisque taureis atrocissime cruciatur. Inde victis tortoribus revocatur ad carcerem: ubi triduo in oratione perseverans, martyrium suum magna contritione cordis, et multis lacrymis Domino commendabat.

Victor iterum tortus recluditur.

XV. Deinde funestus Caesar, audita constantia Martyris, velut ad ultimum tortor insanior reservatus, suis eum adspectibus imperat sisti. Tunc interrogatione facta Martyr perseverantissimus, idem qui fuerat in confessione Domini per omnia reperitur. Tum vero quasi de novo furor et rabies in Christi militem debacchatur: tum minae, terroresque, maledicta et convicia denuo renovantur. Interea Maximianus Jovis aram jubet afferri. Mox igitur coram ipso ara componitur, sacrilegus quoque sacerdos paratus assistit. Tunc Imperator ad sanctum Victorem: Pone, inquit, thura, placa Jovem, et noster amicus esto. Hoc audito fortissimus Christi miles, sancti Spiritus ardore inflammatus, seseque amplius ita ferre non sustinens, velut litaturus propius accedit, aramque de ipsa manu sacerdotis solo tenus pede prosternit: atque ipsum pedem mox jussu detestabilis Caesaris amputatum, Deo et Regi suo Domino Jesu Christo, velut quasdam suaveolentes primitias interim sui corporis dedicavit.

Coram Imperatore.

Aram Jovis conculcat, et pes ei amputatur.

Christus Deus et Rex noster.

XVI. Ad ultimum vero jam totum corpus et animam Domino redditurus, edicto Caesaris ad molam pistoriam ducitur. Ibat autem ita celer et hilaris, ac si nihil penitus passus incommodi videretur. Igitur cruentissimi et exsecrabilis tyranni jussa complentes lictores saevi, gloriosum Martyrem toto mox corpore, rotatu celeri conterendum, pistoriae[10] molae supponunt. Tunc electum Dei frumentum sine miseratione conteritur: tunc invictissimi Martyris ossa felicia crudeliter conquassantur. Sed cum dissipata paullo post divinitus machina, spirans adhuc aliquantulum videretur, ad perfectam ejus plenamque victoriam, tot Domino confessionibus dedicatum, tot et tantis agonibus decoratum, gladio illi caput abscindunt, quo facto, mox desuper vox caelestis intonuit dicens: Vicisti, Victor beate, vicisti.

Mola contritus.

Capite plectitur.

XVII. At infelix Maximianus, speciale daemonum templum, a quibus hactenus fuerat superatus sperans se vincere vel defunctos; ad cumulandas Martyrum glorias, omni humanitate sepulturae prohibita, eorum corpora in profundo maris brachio, quo a meridiano latere civitas cingitur, a piscibus devoranda submergi facit. Sed pius Dominus, meliori consilio et honori Sanctorum, et posterorum patrociniis providens, ministrantibus Angelis, natatu celerrimo sancta corpora in oppositum littus illaesa transponit, ibique a Christianis, in crypta nativo in saxo operose ac decenter excisa, sepulta, multis usque in hunc diem miraculis honorantur, multaque beneficia pie petentibus ipsorum meritis conferuntur per Deum et Dominum nostrum Jesum Christum, cui sit laus aeterna, virtus, honor et imperium, cum Deo Patre et Spiritu sancto per infinita saecula saeculorum. Amen.

Christus Deus.

SS. Trinitas.

10) Bosq. *moli.*

ADMONITIO

IN ACTA SANCTI MAXIMILIANI MARTYRIS.

1. Quamvis ex sancti Maximiliani Actis nullam, ob Christianae religionis causam, adversus ipsum litem motam fuisse appareat; jure tamen merito inter Martyres locum obtinuit, qui cum se salva Christi fide militare non posse fuisset arbitratus, renuens militiae insignia suscipere, morte punitus

Acta unde habita.

est. Ipsius passionis Acta, quae sane inter sinceriora antiquitatis monumenta computari debent, ex cod. mss. Sarensi typis jam Oxonii edita, rursus noster Johannes Mabillonius tomi IV. veterum suorum Analectorum Appendici inseruit; cum quibus editionibus collata eadem proferimus ex ms. cod. monasterii nostri sancti Michaelis in Periculo maris, in quo emendatiora habentur.

Martyrii tempus. 2. Sanctus Maximilianus passus est anno Christi CCXCV. ut ex Consulibus qui in Actis designantur, certum est; et quidem die 12. mensis Martii, qua die in Martyrologiis Adonis, Notkeri, Bedae vulgati, aliisque nonnullis ineditis, quae Bollandiani ad eamdem 12. Martii diem laudant, ipsius memoria recolitur, at sine ulla in quo passus est loci mentione.

Locus. 3. Porro certum est hunc beatum Martyrem Thebeste, quae civitas erat episcopalis in Numidia, passum fuisse. Hinc vel emendanda sunt Galesinii et Baronii Martyrologia, in quibus die 12. Martii *Maximilianus* seu *Mamilianus* Romae passus memoratur; vel certe hic Maximilianus a nostro diversus esse censendus est. Certe quae suo Maximiliano Baronius in notis ad Martyrologium Romanum attribuit, quod nempe de ipso fiat mentio in Actis sancti Urbani Papae et Caeciliae Martyris, nostro Maximiliano convenire non possunt; immo nec ulli alteri, ut dicunt Bollandiani ad 12. Martii: cum in vulgatis sanctae Caeciliae Actis nusquam Maximiliani Martyris mentio habeatur, nisi forte is Maximilianus dicatur esse Maximus Almachii praefecti cubicularius, qui ad Christi fidem a Valeriano et Tiburtio martyribus conversus, paullo post globis igneis verberatus Martyr occubuit, quem Maximum iidem Bollandiani observant in aliquot mss. codd. *Maximianum* appellari. Verum etsi Baronius memoria lapsus sit ubi ait Maximiliani mentionem fieri in Actis sanctorum Urbani et Caeciliae quae in tomo sexto Surii referuntur, die 22. Novembris, in quibus re ipsa nihil de isto Martyre habetur, certum est tamen in Actis sancti Urbani Papae et Martyris, inter alios Martyres qui cum hoc sancto Pontifice interfecti dicuntur, *Mamilianum* presbyterum recenseri, ut ex ipsis Actis patet num. 4 et 13. quae quidem Acta ex tribus codd. mss. bibliothecae Vaticanae Godefridus Henschenius ad diem 25. Maji Bollandiani vulgavit, ubi *per Notarios Romanae ecclesiae* conscripta fuisse dicuntur, quem Mamilianum Galesinius et post ipsum Cardinalis Baronius nostro Maximiliano Africano ipsis ignoto substituêre praemittendo hanc vocem *Romae* iis quae in antiquis Martyrologiis de ipso habebantur.

Anno Christi 295.

ACTA SANCTI MAXIMILIANI MARTYRIS.

Ex cod. ms. Montis S. Michaelis cum editis collato.

I. Tusco et Anulino [1] Consulibus IV. Id. Martii, Teveste in foro inducto Fabio Victore una cum MAXIMILIANO; et admisso Pompejano Advocato idem dixit: Fabius Victor Temonarius [2] est constitutus cum Valesiano Quintiano praeposito Caesariensi; cum [3] bono timone Maximiliano filio Victoris, quoniam probabilis est, rogo ut incometur [4]. Dion [5] Proconsul dixit: Quis vocaris? Maximilianus respondit: *Quid autem vis scire nomen meum? Mihi non licet militare, quia Christianus sum.* Dion Proconsul [6] dixit: Apta illum.

Maximilianus renuit militare.

1) Ms. *Aquilino.*

2) Temonarius praefectus erat praestationi tironum. Vide Stewechium in cap. 7. lib. 1. Vegetii de re militari. Fabius in cod. Michael. dicitur *Fabianus.* Hujusmodi variationes saepius in mss. occurrunt.

3) Cod. Mich. *Combonem tironem Maximilianum filium.* Lege, *cum bono tirone* etc.

4) Sic cod. Mich. at editi *intumetur.* Incumare autem idem est ac mensurare. Videsis Glossar. Cangianum Latinum et Graeci appendicem. Romani autem tirones metiri solebant priusquam militiae adscriberentur. Vide Vegetium lib. 1. cap. 5.

5) Is, ut observat Mabillonius, videtur esse idem qui ante quadriennium cum Junio Tiberiano consul fuerat, et post annum Praefectus Urbi.

6) Haec usque ad *incumetur* desunt in editis, quae ex ms. supplentur.

Cumque aptaretur, Maximilianus respondit: *Non possum militare; non possum malefacere. Christianus sum.* Dion Proconsul dixit: Incumetur. Cumque incumetus fuisset, ex Officio recitatum est: Habet pedes quinque, uncias decem. Dion dixit ad Officium: Signetur [7]. Cumque resisteret Maximilianus, respondit: *Non facio: Non possum militare.*

II. Dion dixit: Milita ne pereas. Maximilianus respondit: *Non milito. Caput mihi praecide, non milito saeculo; sed milito Deo meo.* Dion Proconsul dixit: Quis tibi hoc persuasit? Maximilianus respondit: *Animus meus, et is qui me vocavit.* Dion ad Victorem patrem ejus dixit: Consiliare filium tuum. Victor respondit: Ipse scit, habet consilium suum, quid illi expediat. Dion ad Maximilianum: Milita et accipe signaculum [8]. Respondit: *Non accipio signaculum. Jam habeo signum* Christi Dei *mei.* Dion dixit: Statim te ad Christum tuum mitto. Respondit: *Vellem modo facias. Hoc et mea laus est.* Dion ad Officium dixit: Signetur. Cumque reluctaret, respondit: *Non accipio signaculum saeculi; et si signaveris, rumpo illud, quia nihil valeo *. Ego Christianus sum, non [9] licet mihi plumbum collo portare, post signum salutare Domini mei Jesu Christi filii Dei vivi, quem tu ignoras, qui passus est pro salute nostra [10], quem Deus tradidit pro peccatis nostris. Huic omnes Christiani servimus; hunc sequimur vitae principem, salutis auctorem.* Dion dixit: Milita, et accipe signaculum ne miser pereas. Maximilianus respondit: *Non pereo. Nomen meum jam ad Dominum meum est. Non possum militare.* Dion dixit: Attende juventutem tuam, et milita. Hoc enim decet juvenem. Maximilianus respondit: *Militia mea ad Dominum meum est. Non possum saeculo militare. Jam dixi, Christianus sum.* Dixit Dion Proconsul: In sacro comitatu dominorum nostrorum Diocletiani et Maximiani, Constantii et Maximi [11], milites Christiani sunt et militant. Maximilianus respondit: *Ipsi sciunt quod ipsis expediat. Ego tamen Christianus sum, et non possum mala facere.* Dion dixit: Qui militant [12] quae mala faciunt? Maximilianus respondit: *Tu enim scis quae faciunt.* Dion Proconsul dixit: Milita, ne contemta militia, incipias male interire [13]. Maximilianus respondit: *Ego non pereo; et si de saeculo exiero, vivit anima mea cum Christo Domino meo.*

Militiae signa respuit. Christus Deus noster.

* valet.

III. Dion dixit: Sterne nomen ejus. Cumque stratum fuisset, Dion dixit: Quia indevoto animo militiam recusasti, congruentem accipies sententiam ad ceterorum exemplum. Et decretum ex tabella recitavit: Maximilianum, eo quod indevoto animo sacramentum militiae recusaverit [14], gladio animadverti placuit. Maximilianus respondit: *Deo gratias.* Annorum fuit in saeculo XXI. et mensium trium, dierum X. et VIII [15]. Et cum duceretur ad locum, sic ait: *Fratres dilectissimi, quantacumque potestis virtute, avida cupiditate properate, ut Dominum vobis videre contingat, et talem etiam vobis*

Sententia in eum lata.

7) Qui enim quinos pedes et uncias decem habebant, erant admittendi, ex Vegetii loco laudato. De signandis militibus agit idem Vegetius cap. 8. sequenti.

8) Mabillon. *Puncta* et *ςίγματα in manibus, inscriptio nominis imperatoris, praeterea monile plumbeum, tesserae erant militis adscripti.*

9) Cod. Mich. *Non licet in collo portare.*

10) Ms. *saeculi vitae.*

11) Cod. Mich. *constantes et maximi milites sunt Christiani.*

12) Haec interrogatio cum responsione deest in editis: ex qua tamen posse colligi videtur, Maximilianum militiam non respuisse, quasi per sese mala esset, sed ob occasiones peccandi, quas frequenter milites experiuntur. Sic sanctus Martinus apud Sulpicium Severum, ubi Christianus factus est, ait: *Christi ego miles sum, pugnare mihi non licet.* Quanto magis sub Imperatoribus ethnicis, qui saepius milites sacrificare diis cogebant, aut certe alios profanos ritus admittere. Vide infra Acta S. Marcelli num. 1. et SS. Tarachi etc. num. 1. et Baronii notas in Martyrol. Rom. die 2. Januarii, ubi *Marcellinus* puer etiam occisus dicitur ab Licinio imp. quod militare nollet.

13) Ms. *intereas.*

14) Veteranorum filii ad militiam cogebantur.

15) Ed. *dierum et* XVII. Vegetius lib. 1. cap. 4. de tironum aetate ait: *Si antiqua consuetudo servanda est, incipientem pubertatem ad delectum cogendam nullus ignorat.* Vix aliquem minorem 17. annis admissum fuisse ex variis auctoribus probat Stewechius in notis ad hunc locum. Excusabantur autem a militia anno aetatis 46. alii ad annum quinquagesimum militiam extendunt.

coronam tribuat. Et hilari vultu ad patrem suum sic ait: *Da huic spiculatori* [16] *vestem meam novam, quam mihi ad militiam praeparaveras. Sic cum centenario* [17] *numero te suscipiam, et simul cum Domino gloriemur.* Et ita mox passus est. Et Pompejana matrona corpus ejus de judice eruit [18], et imposito in dormitorio suo perduxit ad Carthaginem, et sub monticulo juxta Cyprianum Martyrem secus palatium [19] condidit: et ita post XIII. diem eadem matrona discessit, et illic posita est. Pater autem ejus VICTOR regressus est domui suae cum gaudio magno, gratias agens Deo, quod tale munus Domino praemisit, ipse postmodum secuturus [20], Deo gratias. Amen.

16) Ita Cyprianus 25. aureos spiculatori dari praecepit, supra pag. 263.

17) Edit. *centenarius.*

18) Edit. *meruit.*

19) Edit. *platum.*

20) Edit. sic desinunt, *ipse post modum securus.* Melius ms. unde discimus, Victorem Maximiliani patrem martyrium subiisse. Sed quis ille est? Plures Victores martyres in Africa commemorant vulgata Martyrologia. Possidius vero indiculi cap. 90. meminit sermonis quem S. Augustinus habuit *in natali sancti Victoris.* Et Kalendarium Carthaginense V. Idus Februarii *Felicem, Victorem et Januarium* recolit.

ADMONITIO
IN ACTA SANCTI MARCELLI,
MARTYRIS TINGITANI.

Marcelli Acta sincera. 1. Idem Christianae innocentiae amor, qui Maximilianum a suscipienda militia apud Thebestem avocaverat, Marcello centurioni persuasit, ut dignitatis suae insignia palam in urbe Tingitana a se projiceret, quod facinus martyrii coronam ipsi accersivit. Qua id ratione contigerit ex Actis publicis ediscimus, quae síncera, et ut a Notariis excepta sunt, ad Surii et Baronii editiones collata proferimus ex duobus codd. mss. quorum prior est Bibliothecae Colbertinae, alter vero monasterii nostri Silvae-majoris in dioecesi Burdigalensi.

Passionis dies et annus. 2. Marcelli centurionis festum recolunt Martyrologia Adonis, Usuardi et Romana vulgata die 30. mensis Octobris, qua scilicet die in Actis coram Agricolano praesentatus, et capite damnatus dicitur. Non ita certus ejusdem martyrii annus, quod ad Fausti secundo et Galli consulatum, id est annum Christi CCXCVIII. refert Vasaeus in Chronico Hispanico. Hanc sententiam sequitur Baronius, cui etiam adhaeremus, dum certiora proferantur monumenta: maxime quod vix quisquam inficiari possit, Marcelli passionem ante magnam Diocletiani persecutionem contigisse. Certe, ut ex Prosperi Chronico observat vir doctissimus Antonius Pagi, hoc ipso anno persecutio adversus Christianos milites potissimum inchoata est.

3. Hunc Martyrem tamquam ex sua patria ortum sibi vindicant Hispani scriptores, eique duodecim filios Martyres attribuunt: sed quo jure, alii judicent. Hos omnes recenset Lucas Tudensis in sua praefatione ad Chronicum mundi; sed multo plura de his habet Tamayus Salazar in Martyrologio Hispanico ad diem 30. Octobris, ubi asseverat, ejusdem sancti Martyris corpus anno 1493. sub Ferdinando rege Catholico in Hispaniam ex urbe
Locus. Tingitana advectum fuisse, ubi in urbe Legione, quae cognominis regni caput est, asservatur. Porro Tingis, ubi Marcellus martyrio coronatus est, notissima est Africae civitas, provinciae Mauritaniae caput, cui nomen Tingitanae tribuit. Celebris etiam nunc est, vulgo *Tanger* appellata in Habata provincia regni Fezzae.

ACTA SANCTI MARCELLI,

CENTURIONIS ET MARTYRIS.

Anno Christi 298.

Ex codd. mss. et editis.

I. In civitate Tingitana, procurante Fortunato Praeside, advenit natalis dies Imperatoris. Ibi cum omnes in conviviis epularentur, atque sacrificarent; Marcellus quidam ex Centurionibus legionis Trajanae [1], profana reputans illa convivia, rejecto etiam cingulo militari coram signis legionis, quae tunc aderant, clara voce testatus est, dicens: *Jesu Christo Regi aeterno milito.* Abjecit quoque vitem [2] et arma; et addidit: *Ex hoc militare Imperatoribus vestris desisto, et deos vestros ligneos et lapideos adorare [3] contemno, quae sunt idola surda et muta. Si talis est conditio militantium, ut diis et Imperatoribus sacra facere compellantur: ecce projicio vitem et cingulum; renuntio signis, et militare recuso.* **Marcellus ne sacrificet, militiam abjicit. Christus Rex aeternus.**

II. Stupefacti sunt autem milites ista audientes: tenuerunt eum, et nuntiaverunt Anastasio Fortunato Praesidi legionis, qui jussit eum conjici in carcerem. Finitis autem epulis, residens in consistorio praecepit introduci Marcellum centurionem. Introductoque Marcello ex centurionibus [4] Astasianis introduci. Anastasius Fortunatus Praeses ei dixit: Quid tibi visum est, ut contra disciplinam militarem te discingeres, et baltheum ac vitem projiceres? Marcellus respondit: *Jam die duodecimo Kalendarum Augustarum apud signa legionis istius, quando diem festum [5] Imperatoris celebrastis, publice clara voce respondi me Christianum esse, et sacramento huic militare non posse, nisi Jesu Christo filio Dei Patris omnipotentis.* Anastasius Fortunatus Praeses dixit: Temeritatem tuam dissimulare non possum, et ideo referam hoc Imperatoribus et Caesari. Ipse [6] sanus transmitteris ad dominum meum Aurelium Agricolanum [7], agentem vicem Praefectorum praetorio prosequente [8] Caecilio arva officialia. **Christum confitetur.**

III. Die tertio Kalendarum Novembrium Tingi inducto Marcello ex centurionibus Astasianis, ex Officio dictum est: Marcellum [9] ex centurionibus Fortunatus Praeses ad potestatem tuam transmisit. Praesto est epistola super nomine ejus, quam, si praecipis, recito. Agricolanus dixit: Recitetur. Ex Officio dictum est [10]. Tibi domine Fortunatus, et reliqua. Miles hic, rejecto cingulo militari, Christianum se esse testatus, coram omni populo in deos et in Caesarem multa blasphema locutus est. Ideo eum ad te direximus, ut, quod ex eodem claritas tua sanxerit, jubeas observari. **Acta coram Agricolano.**

IV. Recitatis itaque litteris, Agricolanus dixit: Locutus es haec apud Acta Praesidis [11]? Marcellus respondit: *Locutus sum.* Agricolanus dixit [12]:

1) In cod. Silv. desunt haec verba *Legionis Trajanae.* In Legionum catalogo ex Inscriptione, quae exstat Romae in capitolio, habetur II. TRAI. apud Baron. ad an. 176. num. 18.

2) De vite Centurionum insigni vide supra notas in passionem sancti Marini pag. 305.

3) In Sur. deest *adorare.* Cod. Silv. pro *quae sunt*, habet *quia sunt.*

4) Sic cod. Silv. Colb. *Astisinianis.* At infra uterque habet *Astasianis,* neutrum in editis habetur.

5) Haec verba non de genuino Herculii natali intelligenda esse observat Antonius Pagi, sed de natali ejus imperii Caesarei, quod nonnisi singulis quinquenniis, decenniis ac deinceps festum habebatur; natale autem genuinum singulis annis.

6) Sic cod. Silv. et optime. Alii vero cum edit. *Caesari ipsi sanus.*

7) Sic cod. Silv. In Colb. dicitur *Aurelius Auriculanus,* sed mss. saepius litteris G et V indifferenter utuntur. Edit. *Aurelianus, Agricolaus.*

8) Haec et num. sequentis initium ex mss. At edit. *Mittimur sub custodia Marcellus centurio in Mauritaniam Tingitanam ad Aurelianum Agricolaum. In civitatem Tingitanam introducto Marcello* etc.

9) Edit. *Anastasius Fortunatus praeses Legionis Marcellum ex centurionibus praesentem ad* etc.

10) Cod. Silv. et edit. *dictum est: Miles* etc.

11) Edit. *praesidialia.*

12) Haec interrogatio cum responsione in solo cod. Colbert. habetur.

Centurio ordinarius militabas? Marcellus respondit: *Militabam.* Agricolanus dixit: Quo furore accensus es, ut projiceres sacramenta, et talia loquereris? Marcellus respondit: *Furor nullus est in eis qui timent Dominum.* Agricolanus dixit: Singula haec locutus es, quae in Actis praesidialibus continentur? Marcellus respondit: *Locutus sum.* Agricolanus dixit: Projecisti arma? Marcellus respondit: *Projeci. Non enim decebat* [13] *Christianum hominem molestiis saecularibus militare, qui Christo Domino militat.*

Sententia in Marcellum lata.

V. Agricolanus dixit: Ita se habent facta Marcelli, ut haec disciplina debeant vindicari. Atque ita dictavit sententiam: Marcellum, qui centurio ordinarius militabat; qui abjecto publice sacramento, polluisse [14] se dixit; et insuper apud Acta praesidialia [15] alia verba furore plena deposuit, gladio animadverti placet. Cum ad supplicium duceretur, dixit Agricolano [16]: *Deus tibi benefaciat.* Sic enim decebat Martyrem ex hoc mundo discedere. Et his dictis, capite caesus occubuit pro nomine Domini nostri Jesu Christi, qui est gloriosus in saecula saeculorum. Amen.

13) Edit. *oportet.*
14) Sur. *posuisse.*
15) Edit. *Tribuni.*
16) Edit. *Dixit Agricolaus: Nec tibi Deus benefaciat.* Cod. Colb. *dixit: Auriculane, Deus tibi bene ne faciat.*

ADMONITIO

IN PASSIONEM SANCTI CASSIANI MARTYRIS.

Cassiani Acta ex cod. ms.

1. Sancti Cassiani Tingitani Martyris Passionem beati Marcelli centurionis Actis conjungimus non solum ob temporum viciniam; verum etiam quod ab uno et eodem auctore collecta, ita connexa sint, ut quae de Cassiani martyrio narrantur, vix sine beati Marcelli Actis intelligi queant. Hujus autem narrationis antiquitas sese ultro legentibus prodit. Eam vero ex cod. ms. bibliothecae Colbertinae descripsimus, et quidem cum mendis. Cum enim nondum edita fuerit haec passio, nec aliunde codd. mss. in quibus habeatur, reperire licuerit, satius visum est eam, prout est in cod. ms. exhibere, quam ex marte proprio incerta pro certis inducere.

Ejus memoria.

2. Cassianum *gloriosum Martyrem* appellat Ado in Martyrologio ad diem 3. Decembris, quo die, sicut et in aliis vetustis et recentioribus Martyrologiis, ejusdem Martyris memoria celebratur. At ipsa passionis Acta Usuardo nota fuisse conjici potest ex his quae de nostro Cassiano ad praedictum diem refert his verbis. *Tingi metropoli passio sancti Cassiani, qui exceptoris diu gerens officium, tandem caelitus inspiratus, exsecrabile duxit Christianorum neci deservire cruentus, unde renuntians eidem officio, sub Christiana confessione triumphum meruit obtinere martyrii.* Haec eadem verba Martyrologio Romano inseruit Cardinalis Baronius, quae paullo aliter in Martyrologio Galesinii habebantur. Ceterum hunc Martyrem saeculo quarto jam notissimum fuisse patet ex hymno 4. Prudentii de Coronis, ubi praecipuos variarum ecclesiarum patronos recensens, haec de beato Cassiano habet versu 45.

Ingeret Tingis sua CASSIANUM.

Tempus mortis.

3. Porro cum paullo post sancti Marcelli necem passus fuerit Cassianus, jam nulla difficultas superest in assignando ipsius mortis anno, quae nempe ad annum CCXCVIII. quem extremum Marcelli fuisse diximus, revocanda est.

PASSIO S. CASSIANI TINGITANI MARTYRIS.

Anno Christi 298.

Ex cod. ms. Bibliothecae Colbertinae.

I. Cum beatissimus Cassianus Aureliano Auriculano * agenti vices Praefectorum praetorio militari exceptor, eo tempore quo sanctum Martyrem (Marcellum) auditurus erat, ejusdem parebat officio. Inducto itaque Marcello ex centurionibus Astasianis Tingi, tertio Kal. Novembris die, multa et terribili eum voce, quasi judiciaria auctoritate a confessionis perseverantia Aurelianus Auriculanus depravare tentabat. Sed cum Marcellus beatissimus Martyr, Christi se militem esse proclamaret, summa auctoritate constantiae molestiis saecularibus militare non posse, ut jam multum * judicem judicantis crederent omnes esse Marcellum; contra Aurelius Auriculanus plena furoris verba depromeret. Quas cum sententias exciperet Cassianus, ubi devictum devotione tanti Martyris Aurelium Auriculanum, capitalem vidit ferire sententiam, exsecrationem sui clara voce contestans, graphium et codicem projecit in terra. Quare stupente Officio, ridente Marcello, tremefactus Aurelius Auriculanus exsiliens de Sella decidit *, quare cum detestatione codices projecisset. Respondit beatissimus Cassianus, *iniquam eum dictasse sententiam.* Quem ut ne se amplius redargueret, statim jussit eum abripi, et in carcerem trahi.

* *Agricolano.*
* f. *magis.*
* f. *dixit.*

II. Riserat enim beatissimus Marcellus Martyr, quia gaudebat praescius per Spiritum sanctum, Cassianum in martyrio sibi comitem fieri. Qua quidem die summa cum exspectatione civitatis Marcellum beatissimum desideratum [1]. Nec longa tamen intercapedine temporis venerabilis Cassianus, id est tertio Nonas Decembris die, in eodem loco, in quo Marcellus fuerat auditus, introductus est, et iisdem fere responsionibus, iisdemque sententiis, quibus sanctus Marcellus, triumphum meruit obtinere martyrii, adjuvante Domino nostro Jesu Christo, cui est honor et gloria, virtus et potestas in saecula saeculorum. Amen.

1) Forte, *Marcellus beatissimus desideratum finem obtinuit.*

ADMONITIO

IN EUSEBII NARRATIONEM DE PERSECUTIONE DIOCLETIANI.

1. Quandoquidem illustriora quaeque antiquitatis monumenta de primis Ecclesiae Martyribus, ut initio hujus operis in me recepi, exhibere mihi incumbit; piaculum fuerit omittere egregiam descriptionem acerbissimae persecutionis Diocletiani, quam Eusebius libro octavo historiae suae ecclesiasticae inseruit. Haec enim quo fuit acrior, eo illustriora praebuit Ecclesiae alumnis constantiae et fortitudinis exempla. Subjungimus deinde ejusdem Eusebii librum de Martyribus Palaestinae, qui ante Valesii editionem Hist. lib. 8. conjungebatur. Et quidem optandum esset, ut singulorum, si fieri posset, aut certe praecipuorum Martyrum Acta haberentur: sed cum vel temporum diuturnitate et injuriis, aut certe quod plerique eorum quasi tumultuose, acervatim et nulla observata juris formula martyrium consummarint, pauciora ex iis ad nos usque pervenerunt: ex quibus ea quae nullis postea interpolata aut vitiata fuerunt additamentis, suo quaeque loco exhibebimus. Interim Eusebium ea de re loquentem audiamus, qui nonnullis de Ecclesiae statu ante hanc persecutionem praemissis, ita narrationem prosequitur.

Anno Christi 303.

EUSEBII CAESARIENSIS EPISCOPI

DESCRIPTIO PERSECUTIONIS A DIOCLETIANO ET MAXIMIANO EXCITATAE.

Ex lib. 8. Historiae eccles. edit. Valesianae.

Ex CAP. II. Persecutio in Christianos.

1. Nonus decimus agebatur annus[1] imperii Diocletiani, cum mense Dystro, quem Romani Martium[2] vocant, appetente die festo Dominicae Passionis, proposita sunt ubique imperialia edicta, quibus ecclesiae quidem ad solum usque dirui, sacri vero codices flammis absumi jubebantur; utque honorati quidem infamia notarentur, plebeji vero libertate spoliarentur, si in Christianae fidei proposito permansissent. Et primum quidem contra nos edictum ejusmodi fuit. Sed non multo post aliae rursus litterae supervenerunt, quibus mandabatur, ut omnes ubicumque ecclesiarum Antistites, primum quidem conjicerentur in vincula; deinde vero diis sacrificare omnibus modis cogerentur.

CAP. III. Plurimi Martyres varie torti.

2. Tunc vero quam plurimi ecclesiarum Rectores gravissima supplicia alacri animo perpessi, illustrium certaminum spectacula exhibuerunt. Alii quoque non pauci fracti animis ac debilitati, primo statim impetu prae timore conciderunt: ex reliquis varia quisque tormentorum genera expertus est. Hic flagellis concisus, ille tormentis intolerabilibus et ungulis excruciatus: quibus in suppliciis nonnulli etiam miserrimo mortis genere interiere. Alii item alio modo certamen suum peregerunt. Hic contrudentibus eum quibusdam et ad impura ac nefaria sacrificia admoventibus, quasi sacrificasset dimittebatur, tametsi re vera minime sacrificasset. Alius vero cum neque prorsus ad aram accessisset, neque profanum quidquam attigisset; nonnullis tamen ipsum sacrificasse dicentibus, hanc calumniam silentio dissimulans abscedebat. Hi semivivi correpti, atque humeris gestantium sublati projiciebantur ut mortui. Illi humi jacentes per longissimum spatium pedibus trahebantur, et inter eos qui sacrificaverant computabantur. Alius vero clamabat et contenta voce testabatur, se sacrificia repudiare. Alius Christianum se esse vociferabatur, salutaris hujus nominis confessionem prae se ferens. Alius item se nec sacrificasse, nec sacrificaturum umquam affirmabat. Sed et hi a numerosa militum manu ad id comparatorum pugnis in os caesi, ac silere coacti, genis, omnique facie verberibus contusa violenter expellebantur. Adeo pietatis hostes permagno utique aestimabant, si id quod voluerant, perfecisse saltem viderentur. Verum haec adversus sanctissimos Dei Martyres parum prospere eis cessere, quorum res gestas si accurate exponere velimus, quaenam nobis oratio ad id suffecerit[3]?

CAP. IV. Christianorum fortitudo.

3. Quippe quam plurimos referre possumus, qui pro vero supremi Numinis cultu admirabilem animi alacritatem declararunt: idque non solum ex quo adversus omnes Christianos excitata erat persecutio, sed et dudum antea cum pax adhuc vigeret. Tunc enim cum diabolus, qui potestatem accepit hujus mundi, tamquam ex altissimo sopore excitari primum coepisset, et post illud temporis intervallum quod persecutionem Decii ac Valeriani subsecutum est, clam adhuc et occulte insidiaretur Ecclesiae, nec simul et confertim nobis bellum inferret, sed eos dumtaxat qui in exercitu militabant,

1) Aerae scilicet vulgaris anno 303. Diocletiano octies et Maximiano septies Consulibus. De hujus persecutionis causa vide Lactantium lib. de morte Persecutorum cap. 9 et seq. ubi praecipue Galerio Maximiano auctori haec persecutio imputatur.

2) Initium Dystri ad diem 22. Februarii refert Doctiss. P. Antonius Pagi. Porro Lactantius lib. de morte Persecutorum c. 12. persecutionem VII. die Kalend. Martii incepisse dicit, quo scilicet die Terminalia festa peragebantur. Sicque ad Graecorum quidem Dystrum revocari potest hujus persecutionis initium, sed non ad Latinorum mensem Martium.

3) Lactant. lib. laudato cap. 16. *Vexabatur ergo universa terra .... Non mihi si linguae centum etc. omnia poenarum percurrere nomina possem, quae judices per provincias justis atque innocentibus intulerunt* etc.

utpote periculum ipsorum facturus appeteret. Reliquos enim nullo negotio expugnaturum se credebat, si hos primum in certamine superasset. Tunc inquam, cernere erat quamplurimos, qui abjecta militia privatam vitam amplecti maluerunt, quam supremi omnium rerum Opificis cultum abnegare. Postquam enim Dux [4] Romani exercitus, nescio quis Christianos milites persequi aggressus, eos qui in exercitu merebant, lustrare coepisset ac recensere: et Christianis liberam eligendi potestatem fecisset, ut vel Imperatorum jussis obtemperantes honoris sui gradum retinerent, vel si parere nollent, honore militiae nudarentur: complures regni Jesu Christi milites nominis illius confessionem saeculari gloriae ac felicitati qua fruebantur, absque ulla cunctatione praetulerunt. Ex quibus pauci admodum non modo dignitatem, verum etiam vitam amittere pro defensione pietatis sustinuerunt; cum is qui religioni nostrae struebat insidias, parce adhuc et raro sanguinem quorumdam fundere auderet, deterritus, ut credibile est, multitudine fidelium, et universis simul bellum inferre formidans. Verum ubi apertius se ad bellum accinxit, dici non potest, quot et quantos Christi Martyres in omnibus locis atque urbibus passim cernere licuerit.

4. Primum quidem simul ac edictum contra ecclesias propositum est *CAP. V.* Nicomediae; vir quidam [5] minime obscurus, sed saecularium honorum praerogativa in primis conspicuus, zelo quodam divino commotus, et ardore fidei incitatus, edictum illud in publico et illustri urbis loco affixum detraxit, et **Illustris viri audax factum.** tamquam impium ac scelestum manibus suis discerpsit; idque duobus Imperatoribus [6] in eadem urbe commorantibus: quorum alter senior Augustus primum inter omnes imperii gradum; alter vero quartum obtinebat. Hic igitur cum primus omnium in ea civitate hujusmodi facinore inclaruisset; statim ea supplicia perpessus quae post tantam audaciam ei infligenda esse credibile erat, laetitiam ac tranquillitatem animi usque ad ultimum spiritum conservavit.

5. Verum prae omnibus qui umquam sive apud Graecos, sive apud *CAP. VI.* barbaros admiratione digni, et ob fortitudinem celebres exstiterunt, gloriosos **Pueri cubicularii Imperatoris Martyres.** atque illustres Dei Martyres ea tempestas tulit, Dorotheum scilicet et reliquos cubicularios pueros: qui tametsi summi honoris praerogativa ab Imperatoribus ornati essent, nec minus ab iisdem diligerentur quam filii; probra tamen pro pietate tolerata, et aerumnas, ac diversa mortis genera adversus ipsos excogitata, majoris re vera pretii esse duxerunt, quam gloriam ac delicias hujus saeculi. Horum igitur unius dumtaxat hic exitum referam, ut ex illo lectores conjicere possint, quid reliquis contigerit. Productus est in medium quidam illorum in urbe superius memorata, coram iis quos dixi Impe-

4) Is videtur esse Veturius magister militiae, qui in Eusebii Chronico dicitur Christianos milites persecutus, *Paullatim,* inquit Eusebius, *ex illo jam tempore persecutione adversus nos incipiente* etc.

5) Lactantius cap. 13. ipsius non factum, sed animi ardorem laudat, ac mortis genus exponit his verbis: *Quod edictum quidam, etsi non recte, magno tamen animo diripuit et conscidit, cum irridens diceret, victorias Gothorum et Sarmatarum esse propositas,* Impp. in titulis se Gothicos etc. dicebant. *Statimque productus, non modo extortus, sed etiam legitime coctus, cum admirabili patientia postremo exustus est.* Porro hunc Martyrem Ado, Usuardus, aliique Martyrologiorum editores *Johannem* appellant ad diem 7. Septembris. Henschenius vero suspicatur eum esse celebrem Martyrem Georgium, cujus acta fusiora et portentosis fabulis referta adducit. Hunc nec Johannem appellatum nec Georgium martyrem fuisse contendit Cl. Baluzius in notis ad Lactantium. Certe Georgii martyrium ad Cari et Numeriani imperatorum tempora revocat auctor Chronici Paschalis. Quae vero de eo Fortunatus habet lib. 2. Carm. 13. Nicomediensi isti Martyri competere non possunt. *Carcere, caede, siti, vinclis, fame, frigore, flammis, confessus Christum* etc. Jam celebris erat Georgius saeculo VI. in Occidente, ut patet ex Greg. Turon. lib. 1. de gloria Mart. cap. 101. Greg. M. lib. 9. epist. 68. Vita S. Bathildis etc. Haud minus clara erat ejus apud Graecos memoria; quod testantur vetera monumenta, uti Procopius lib. 3. de aedificiis Justiniani cap. 4. Vita S. Johannis Silentiarii; item vita S. Theodori Siceotae etc.

6) Diocletiano scilicet et Galerio Maximiano, licet nondum Augusto; cum enim Caesaris nomen simul cum Imperatoris nomine jungebatur, tunc Augusti et Imperatores simul nuncupari poterant.

ratoribus; jussusque diis sacrificare, cum id pertinaciter recusaret, nudato corpore sublimis tolli praecipitur, et verberibus concidi, quoad tandem vel invitus jussis obtemperaret. Sed cum ille hujusmodi tormentis excarnificatus, in eadem sententia firmus permaneret; ipsis jam ossibus denudatis, commixtum sale acetum tabescentibus corporis membris infuderunt. Quos dolores cum ille etiam toleraret, craticula deinceps et ignis in medium affertur. Et reliquiae corporis ipsius instar carnium quae ad cibum parantur, igne assatae sunt; idque non simul ac semel [7], sed paullatim; ne scilicet celeri exitu defungeretur. Nec carnifices qui eum rogo imposuerant, dimittere illum sinebantur, nisi prius jussis post tot cruciatus adquievisset. Verum ille in eadem semper sententia perseverans, victor ipsis in tormentis animam exhalavit. Hujusmodi fuit martyrium unius ex Imperatoris cubiculariis, digni profecto suo nomine; PETRUS [8] enim ille vocabatur. Reliquorum vero martyria, nihilo inferiora tamen brevitatis studio hic ommittemus. Id tantum retulisse sufficiet, quod Dorotheus et GORGONIUS una cum aliis pluribus, qui in palatio ministrabant, post cujusque modi certamina, elisis laqueo faucibus, divinae victoriae praemium adepti sunt.

Anthimus Episcopus Nicomediæ cum aliis plurimis.

6. Tunc etiam ANTHIMUS [9] ecclesiae Nicomediensis Episcopus, ob confessionem Christi in eadem urbe capite truncatus est. Huic adjuncta est ingens Martyrum multitudo. Quippe iisdem diebus, nescio quo casu, in palatio excitatum erat incendium [10]. Cujus cum nostros auctores fuisse publicus rumor falsa suspicione jactasset, imperiali jussu quotquot illic erant Dei cultores acervatim cum suis familiis, alii gladio, flammis alii consumti periere. Tunc divina quadam alacritate, quae verbis explicari non potest, conciti viri simul ac mulieres in ardentem rogum insiliisse dicuntur. Alios quoque innumerabiles vinctos, et scaphis impositos, carnifices in profundum mare projecere [11]. Sed et corpora regiorum cubiculariorum, quae post mortem convenienti tradita fuerant sepulturae, ipsi eorum legitimi domini erui ex sepulcro, et in mare projici oportere censuerunt: ne quis illos sepulcris conditos, pro diis, ut ipsi quidem opinabantur, reputans in posterum adoraret. Et haec quidem in ipso persecutionis exordio Nicomediae gesta sunt.

Persecutio aucta.

7. Ceterum paullo post cum alii in Melitina Armeniae regione [12], alii in Syria [13] imperium arripere conati essent, promulgatum est Imperatoris edictum, ut omnes ubique ecclesiarum Antistites vincti in carcerem truderentur. Earum vero rerum quae postea factae sunt, spectaculum omnem prorsus dicendi copiam superabat, quippe cum innumerabilis ubique hominum multitudo custodiae manciparetur, et carceres olim homicidis, et sepulcrorum expilatoribus deputati, tunc Episcopis, Presbyteris, diaconis, lectoribus, atque exorcistis complerentur; adeo ut iis qui ob crimina condemnati fuerant, nullus jam locus superesset. Rursus vero cum aliud edictum priora illa sub-

7) Confer. Lactantii lib. de mort. Persec. cap. 13 et 21. Hoc dicebatur *legitime coqui*, ut observat Baluzius.

8) Petri festum celebrant Latini die 12. Martii; Gorgonii autem et Dorothei die 9. Septembris.

9) De hoc item n. 8. Ipsius Acta latine et graece habentur tomo 3. April. Bolland. Colitur a Latinis die 23. Aprilis, a Graecis 3. Sept.

10) Lactant. lib. laudato cap. 14. ait, hoc incendium jussu Maximiani occulte excitatum fuisse, ut vel eo modo Diocletianum, qui erga Christianos mitius agere volebat, ad persecutionem gravissimam proritaret. Quindecim postea diebus aliud incendium idem Caesar molitus est, et statim Nicomedia discessit. Vide Orationem Constantini M. ad SS. coetum ubi incendium istud fuisse divinitus immissum videtur innuere.

11) Confer. Lactant. cap. 15. ubi ait, Imperatorem *primam omnium filiam Valeriam conjugemque Priscam sacrificio pollui coegisse.* Deinde, *potentissimi quondam Eunuchi necati . . . . Omnis sexus et aetatis homines ad exustionem rapti. Nec singuli, quoniam tanta erat multitudo, et gregatim circumdato igni ambiebantur domestici, alligatis ad collum molaribus mari mergebantur. Nec minus in ceterum populum persecutio violenter incubuit . . . . Tormentorum genera inaudita excogitabantur* etc.

12) Nihil se legisse ait Valesius de tyranno, qui tunc temporis in Armenia imperium affectarit.

13) Eugenius Tribunus Seleuciae, Antiochiae paullo post occisus, cujus fortunam ex Libanio narrat Valesius.

secutum fuisset, quo praecipiebatur ut carceribus inclusi, si quidem sacrificassent, liberi abire sinerentur; si vero id renuerint, tormentis gravissimis cruciarentur: vix jam iniri numerus potest omnium, qui deinceps in singulis provinciis passi sunt Martyrum; ac praesertim eorum qui per Africam et Mauritaniam, per Thebaidem et Aegyptum sunt interfecti. Ex Aegypto quidem nonnulli in alias quoque urbes ac provincias transgressi, nobilibus martyriis inclaruerunt.

Martyres in Africa, etc.

CAP. VII. In Palæstina.

8. Et quosdam quidem illorum in Palaestina[14] claruisse novimus, quosdam vero apud Tyrum urbem Phoenices. Quos quis est qui cum videret non admiratus sit innumerabiles ictus flagrorum, et in iis perferendis constantiam illorum revera illustrium[15] Christianae fidei athletarum: et post verbera certamen cum bestiis humanum sanguinem lambere assuetis, atque in eo certamine incursus pardorum, et ursorum immanium, aprorum etiam et taurorum, quos admoto igne et candenti ferro adversus illos incitabant: admirabilem denique fortissimorum Martyrum in singulis bestiis sustinendis patientiam? Quae cum gererentur, nos ipsi praesentes aderamus: ubi et divinam potentiam Servatoris nostri Jesu Christi, cui tunc Martyres testimonium perhibebant, praesentem et semetipsam manifeste Martyribus exhibentem perspeximus. Siquidem voracissimae bestiae longo temporis spatio, nec attingere sanctorum corpora, nec propius accedere sunt ausae, verum in alios quidem qui a fide nostra alieni ipsas instigabant, impetum suum converterunt: solos vero sacrosanctos athletas, qui nudis corporibus stabant, et commotis manibus eas in semetipsos provocabant, (id enim facere jubebantur) ne contigerunt quidem. Immo interdum quidem in eos irruebant: sed protinus quasi divina quadam virtute repulsae, retro cedebant. Quae cum diutius fierent, non medicori admiratione defixi erant spectatores: adeo ut ob cassum et inanem prioris bestiae incursum, altera rursus ac tertia in unum eumdemque Martyrem emitteretur. Mirari tunc licebat intrepidam erga haec Sanctorum constantiam, et stabilem atque inconcussam in teneris corporibus animi fortitudinem. Quippe vidisses tunc adolescentulum, vixdum vicesimum aetatis annum ingressum, absque vinculis stantem, et manibus in crucis formam expansis, firmoque et impavido animo attentissime Deo supplicantem; nec ab eo in quo steterat loco recedentem, aut ullatenus declinantem, cum interim ursi et pardi furorem ac mortem anhelitu ipso spirantes, membra illius paene jam morsibus invaderent, qui tamen nescio quo pacto constrictis divina quadam et arcana virtute ipsorum faucibus, retro protinus abscedebant. Et hic quidem se gessit isto quem diximus modo. Rursus vero alios vidisses, (erant enim omnes numero quinque) efferato objectos tauro, qui alios quidem ex infidelium numero cornibus in sublime jactatos discerpebat, ac semivivos adsportandos relinquebat: ad solos autem sacros Martyres, cum in eos furens et minabundus irrueret, ne accedere quidem poterat: sed pedibus terram quatiens, et hac illac jactans cornua, atque ob candentis ferri stimulos furorem ac minas spirans, nihilo minus divina obsistente providentia retro avertebatur. Proinde cum nullatenus ab eo laesi essent, aliae rursus in illos immissae sunt bestiae. Tandem denique post multiplices et horrendos bestiarum incursus, cuncti gladio confossi, sepulcri loco marinis gurgitibus commendati sunt.

Eusebius testis oculatus.

Bestiae non audent Martyres attingere.

CAP. VIII. Martyres in Aegypto.

9. Hujusmodi fuit certamen Aegyptiorum, qui in urbe Tyro pro pietate gloriose dimicarunt. Sed et illos Aegyptios qui domi martyrium perpessi sunt, merito quis admiretur. Illic[16] enim viri prope innumerabiles cum uxoribus et liberis, pro Servatoris nostri doctrina temporalem hanc

14) De his infra in libello de Martyribus Palaestinae.

15) Graece expressius, παραδόξων τῆς θεοσεβείας ἀθλητῶν. Paradoxi enim athletae, ut ex Petro Fabro observat Valesius, dicebantur qui multas victorias retulerant.

16) Marcum et Marcianum in Aegypto celebrant etiam vetustiora Martyrologia die IV. Nonas Octobris, quos Usuardus, Ado, Notkerus, et qui postmodum secuti sunt Fastorum sacrorum scriptores, ex his quos laudat hic Eusebius, fuisse asseverant.

vitam aspernati, varia mortis genera sustinuerunt: alii quidem post ungulas ac fidiculas, post crudelissima verbera, et varios, ipso etiam dictu horrendos cruciatus, flammis absumti: alii vero in mare demersi; alii carnificibus capita sua amputanda alacri animo praebuerunt. Nonnulli tormentis ipsis immortui; quidam fame consumti. Alii denique in crucem acti; pars eo modo quo malefici vulgo suffigi solent: pars atrocius capite deorsum verso clavis confixi, et vivi eo usque servati, quoad in ipsis patibulis fame interiissent.

CAP. IX In Thebaide.

10. Verum omnem dicendi copiam superant cruciatus illi ac dolores, quos apud Thebaidem Martyres pertulerunt, acutis testis vice ungularum adhibitis toto corpore ad mortem usque lacerati. Mulieres vero altero pede religatae sublimes, capite deorsum vergente machinis quibusdam in altum sublatae, nudisque ac prorsus intectis corporibus foedissimum simul ac inhumanissimum spectaculum cunctis intuentibus praebuerunt. Alii rursus ad arbores et ramos alligati interiere; nam cum robustissimos ramos inflexos machinamentis quibusdam in unum coire fecissent, Martyrum cruribus utrimque ad eos religatis, ramos in proprium ac naturalem situm reverti sinebant, ut membra eorum adversus quos haec excogitaverant, uno simul impetu discerperentur. Atque haec omnia non paucis diebus, nec exiguo temporis spatio, sed prolixo aliquot annorum curriculo continue perpetrata sunt: cum nunc deni, interdum viceni et amplius, nonnumquam ad triginta usque et sexaginta; quandoque et centeni viri simul ac mulieres cum parvulis uno die interficerentur, variis ac per vices alternatis suppliciis addicti. Nos quoque cum in illis partibus degeremus, quamplurimos acervatim uno die, alios quidem capite truncatos, alios vero flammis traditos vidimus, adeo ut gladii ipsi hebetarentur, et caedere amplius non valentes frangerentur; ipsique carnifices viribus fatiscentes, sibi invicem succederent. Quo quidem tempore mirabilem in primis animi ardorem, vereque divinam virtutem et alacritatem eorum qui in Christum Dei crediderant, oculis nostris conspeximus. Etenim vixdum adversus primos lata erat sententia, cum alii aliunde ad tribunal judicis prosilierunt, Christianos sese confessi. Et pericula quidem cunctaque multiformium tormentorum genera parvi ducebant: supremi vero omnium Numinis cultum libera voce absque ullo metu profitebantur, et cum gaudio atque hilaritate, ridentes capitalem sententiam excipiebant; adeo ut in laudem conditoris omnium Dei psalmos, hymnosque et gratiarum actiones ad extremum usque spiritum concinerent. Et hi quidem admiratione profecto digni exstiterunt.

Philoromus et Phileas Martyres.

11. Verum ii maximam prae cunctis laudem atque admirationem merentur, qui opibus ac nobilitate pollentes, et ob eloquentiam ac Philosophiae studium non mediocrem gloriam consecuti, tamen veram pietatem et fidem in Dominum ac Servatorem nostrum Jesum Christum his omnibus praeposuerunt. Hujusmodi fuit PHILOROMUS: qui non vulgarem magistratum, Procuratoris [17] scilicet summae rei, apud Alexandriam gerebat, et pro dignitate ac praerogativa honoris Romani, stipatus militibus quotidie jus dicebat. Hujusmodi etiam fuit PHILEAS [18] ecclesiae Thmuitarum Episcopus; vir cunctis in patria honoribus ac muneribus summa cum laude perfunctus, et in Philosophiae studiis admodum clarus, qui, cum innumeri cognati atque amici, quidam etiam ex magistratibus atque honoratis eos rogarent, cum Judex ipse eos cohortaretur, ut sui ipsorum misereri, et uxoribus ac liberis suis consulere vellent: numquam his omnibus adduci potuerunt, ut vitae suae

17) Erat Philoromus Procurator seu Rationalis summarum Aegypti. At Rufinus vertit, *agens turmam militum Romanorum*, quod locum praebuit, ut observat Valesius, Adoni et aliis Martyrologiorum scriptoribus hunc Martyrem Tribunum appellandi. Porro Rationales alii erant rei privatae, alii largitionum sacrarum, de quibus Vales. in notis ad lib. 15. Ammiani Marcellini. Idem Valesius in notis ad lib. 28. Officium quidem et Apparitionem Rationali concedit, sed eum judicem fuisse negat. *Quotidie* tamen ex hoc loco Philoromum *jus dixisse* constat. Rationales damnatorum bona fisco vindicabant, dicebanturque *viri perfectissimi*.

18) Ejus acta habes infra post an. 306.

conservandae causa, divinas leges de confessione, et negatione nominis Christi latas contemnerent: sed virili ac philosophico animo, seu potius religiosa ac Deo dicata mente, adversus omnes Judicis minas et contumelias ambo perstantes securi percussi sunt.

12. Verum quandoquidem Phileam in Graecorum disciplinis apprime versatum fuisse retulimus, ipse nunc prodeat, tum de se ipso testimonium dicturus, quis et unde fuerit: tum martyria illa quae per id tempus Alexandriae contigerunt, accuratius quam nos relaturus his verbis [19]. Ex epistola Phileae ad Thmuitas: „Haec igitur omnia exempla ac signa et pulcherrima documenta in sacris litteris exstare cum scirent beatissimi qui nobiscum „versati sunt Martyres; absque ulla cunctatione, oculum mentis in supremum „omnium Deum sincere defigentes, et mortem pro pietate libenti animo amplectentes, vocationi suae pertinaciter inhaeserunt. Quippe qui probe nossent, Dominum nostrum Jesum Christum nostra causa hominem idcirco factum fuisse, ut et peccatum omnino exscinderet, et ad vitam aeternam contendentibus nobis subsidia itineris compararet. Non enim rapinam arbitratus „est Christus esse se aequalem Deo; sed exinanivit se ipsum, servi formam „induens: et specie ipsa inventus quasi homo, humiliavit semetipsum usque „ad mortem; et quidem mortem crucis. Proinde meliora charismata consectantes Martyres, qui Christum gestabant, omnes aerumnas, omnia tormentorum genera, quae excogitari potuerant, non semel, sed iterum ac saepius „nonnulli sustinuerunt. Et cum satellites non solum verbis minantes, sed „etiam factis terrorem ipsis incutere certatim niterentur, non tamen fracti „sunt animo, eo quod perfecta caritas foras ejiciebat timorem. Quorum virtutem et in singulis tormentis fortitudinem, quae tandem oratio possit percensere? Nam cum eos injuria afficere cuivis liceret; alii fustibus, alii „virgis, alii flagris eos verberabant, quidam loris, nonnulli etiam funibus „caedebant. Eratque ejusmodi cruciatuum spectaculum varium et multiplex, „plenumque malitiae. Quidam enim illorum manibus post tergum revinctis „ad stipitem suspendebantur, ac deinde universa corporis membra machinis „quibusdam distendebantur. Post haec tortores jussu Judicis universo corpori, neque, ut homicidis solet, lateribus dumtaxat, sed etiam ventri, cruribus, ac genis cruciatus ferreis ungulis adhibebant. Quidam altera manu „ad porticum suspensi pendebant: quibus articulorum membrorumque omnium „distensio quovis cruciatu erat acerbior. Alii vultibus in se mutuo conversis „ad columnas alligabantur, pedibus solum non contingentibus; adeo ut vincula gravitate corporum adacta, acrius intenderentur. Atque id tolerabant, „non solum quamdiu Praeses eos alloquebatur, aut audiendis ipsis vacabat; „sed toto propemodum die. Nam ubi ad alios audiendos transierat, ministros „officii sui relinquebat, qui prioribus imminerent; si forte quis tormentorum „acerbitate victus a proposito desciscere videretur: jubebatque eos absque „ulla miseratione vinculis stringi, et postea cum jam animam exhalarent, „humi abjectos trahi. Neque enim ajebat vel minimam nostri curam habendam esse: sed cunctos sic de nobis sentire, sic erga nos agere debere, quasi „non amplius homines essemus. Hunc scilicet secundum cruciatum post verbera inimici nostri excogitaverant. Quidam etiam post tormenta in nervo „jacuerunt, pedibus ad quatuor usque foramina divaricatis, ita ut supini esse „cogerentur, cum ob recentes plagarum cicatrices, quas toto corpore gerebant, stare omnino non possent. Alii humi projecti jacebant prae nimia „tormentorum acerbitate, et multo gravius quam dum cruciarentur spectaculum intuentibus praebebant, varia ac multiplicia tormentorum excogitata „genera corporibus suis circumferentes. Quae cum ita gererentur, alii in „ipsis tormentis exspirabant, constantia sua pudorem incutientes adversario. „Alii semineces in carcerem trusi, paucis post diebus doloribus oppressi

CAP. X.

Egregia epistola Martyris de Martyribus.

Incarnatio Jesu Christi.

Philipp. 2.

19) Hinc Phileas ab Hieronymo inter scriptores ecclesiasticos in Catalogo recensetur.

„vitam finierunt. Reliqui curantium remediis refocillati, tempore ipso ac „diuturna carceris mora fidentiores evasere. Itaque cum postea juberentur „eligere utrum mallent, an contactis nefariis sacrificiis omni molestia libe„rari, et abominandae absolutionis sententiam ab ipsis consequi; an vero „sacrificare abnuentes capite damnari: omnes nihil cunctati, libenti animo „ad mortem perrexerunt. Quippe probe norant quae in sacris litteris nobis „praescripta sunt. *Qui enim sacrificat diis alienis,* ait Scriptura, *extermina„bitur,* et iterum: *Non habebis deos alienos praeter me.*"

13. Haec sunt vere Philosophi, nec minus Dei quam sapientiae amatoris Martyris verba, quae ante extremam Judicis sententiam adhuc in custodia constitutus ad fratres ecclesiae suae scripsit; partim quo in statu versaretur exponens, partim eos adhortans, ut pietatem in Christum, etiam post obitum suum jamjam imminentem mordicus retinerent. Sed quid opus est prolixa oratione uti, et divinorum qui per universum orbem passi sunt Martyrum nova semper novis succedentia certamina exponere? praesertim cum illi non vulgari modo, sed quasi jure belli oppugnati sunt.

CAP. XI. Urbs cum omnibus incolis Christianis deleta. Christus omnium Deus.

14. Certe urbem [20] quamdam Christianorum in Phrygia milites armati obsidione cinxerunt; injectoque igne, totam una cum viris et mulieribus ac parvulis Christum omnium Deum invocantibus concremarunt: hanc scilicet ob causam, quod universi ejus urbis incolae, et curator [21] ipse ac magistratus cum honoratis omnibus ac plebeïs, Christianos se esse professi, sacrificare jubentibus nullo modo obtemperabant. Quidam etiam Adauctus nomine, claro in Italia genere ortus, Romana dignitate conspicuus, et per omnes honorum gradus in Imperatorum palatio provectus; quippe qui procurationem summae rei, et Magistri, ut vocant, ac Rationalis officium integerrime gessisset: praeter haec omnia multis praeclaris actibus inter fideles, et nominis Christi confessionibus nobilitatus: dum adhuc Rationalis officium administraret, pro vera pietate decertans martyrii corona exornatus est.

CAP. XII. Martyres in Arabia, Cappadocia,

15. Quid nunc opus est reliquos nominatim commemorare, aut multitudinem hominum recensere, aut varias tormentorum species orationis penicillo depingere? Quippe cum admirandi Martyres, partim securibus caesi sint, ut in Arabia contigit: partim suffractis cruribus interierint, quemadmodum accidit in Cappadocia: nonnulli capite deorsum verso pedibus suspensi, leni ac remisso igne subtus accenso, flagrantis materiae fumo suffocati sint, ut in Mesopotamia factum est: alii naso, auribus ac manibus truncati, ceterisque corporis membris mutilati sint atque concisi, ut contigit Alexandriae.

Et Mesopotamia.

Antiochiae.

16. Jam vero ea quae apud Antiochiam gesta sunt, quid opus est in memoriam revocare? ubi alii craticulis impositi, non ad mortem usque, sed ad diuturnitatem supplicii torrebantur. Alii dextras suas in ignem immittere maluerunt, quam impia libamenta contingere. Ex quibus nonnulli periculum vitantes, priusquam caperentur, et in insidiatorum manus inciderent, ex sublimibus tabulatis praecipites se dederunt, propter impiorum malitiam mortem lucro deputantes. Quaedam etiam sanctissima femina, et ob animi fortitudinem admirabilis, opibus ac splendore generis, bonaque in primis fama Antiochiae percelebris, quae duas filias virgines [22], corporis forma et aetatis

20) Hujus urbis nomen latet. Ibi Adauctum degisse asserit Rufinus. Horum omnium festum die 7. Februarii celebratur. Porro de his Lactantius videtur locutus fuisse lib. 5. divinarum Institutionum cap. 11. ubi de Christianorum persecutoribus dicit: *Sicut unus in Phrygia, qui universum populum cum ipso pariter conventiculo concremavit.*

21) Curator dicebatur ille qui reipublicae pecuniam, et quidquid ad rem civitatis pertinet administrabat. Saepius etiam ex voce graeca Logista vocabatur. De eo plura Valesius in lib. 14. Ammiani Marcellini; de Magistratibus autem, qui apud Graecos ςρατηγοὶ dicebantur, in notis ad lib. 31. Honorati vero appellabantur, qui res civiles, vel in Urbe, vel in Provinciis gesserant; et Militares, qui aliqua militari dignitate praefulgebant. De quibus idem Valesius ad librum jam laudatum 14. Ammiani Marcellini.

22) Hae sunt Domnina, Prosdoce, et Bernice, de quibus infra ad annum circ. 306.

flore praestantes, Christianae religionis praeceptis instituerat: cum plurimi stimulante ipsos invidia earum latebras curiosius investigarent; deinde comperto eas apud exteros degere, omni studio atque opera Antiochiam eas evocassent; postquam mulier sese ac filias in militum laqueos incidisse sensit, ad inopiam consilii redacta, filias allocuta est, et quanta ipsis mala a militibus imminerent exposuit: omnium vero malorum gravissimum ac maxime intolerabile esse stuprum, cujus minas ne auditu quidem sustinere sibi ipsi ac filiabus fas esset. Ad haec animam servituti et obsequio daemonum mancipare, omni morte exitioque pejus esse cum dixisset, unicum adversus haec omnia remedium esse admonuit, si ad opem Christi confugerent. His dictis, idem omnes consilium amplexae, cum ad medium itineris pervenissent, veniam a militibus petunt, ut tantisper de via deflectere sibi liceret. Quo impetrato, compositis honeste ac decenter vestibus, in praefluentem se fluvium conjecerunt. Et hae quidem semetipsas ita submerserunt. Duae vero aliae virgines in eadem urbe, divinae prorsus ac germanae per omnia sorores, splendore quidem natalium, opibus, aetate et forma florentes, sed gravitate morum, mentis pietate, studioque et industria clariores; perinde ac si terra tantum decus ferre non posset, a cultoribus daemonum jussae sunt in mare praecipitari. Haec Antiochiae.

17. Sed quae apud Pontum gesta sunt, vel ipso dictu incutiunt horrorem. Aliis manuum digiti a summis usque unguibus acutis arundinibus transfigebantur. Aliis plumbo ignis vi liquefacto, bulliente ac fervente metallo terga adurebantur, et corporis partes maxime necessariae torrebantur. Quidam in visceribus ac pudendis partibus foedos atque inexplicabiles cruciatus absque ulla miseratione pertulerunt, prout scilicet generosi illi atque aequi judices sollertiam suam ostentantes, quasi hoc virtutis alicujus ac prudentiae esset, ambitiosius excogitabant; novis quotidie suppliciorum inventis, tamquam in certamine quodam in quo proposita sunt praemia, superare se invicem contendentes. Ceterum hae calamitates non prius finem acceperunt, quam judices tot aerumnis quidquam adjicere posse desperantes, jamque caedibus fessi, cum ipsos sanguinis satietas ac taedium cepisset, ad speciosam illam, ut quidem putabant, clementiam atque humanitatem se converterunt, ut in posterum nulla adversum nos uti saevitia viderentur. Neque enim fas esse ajebant, ut urbes quidem civium sanguine contaminarentur; Imperatores autem ipsi, erga omnes benigni ac mansueti, crudelitatis aspergerentur infamia: sed potius decere, ut humanitas et beneficentia imperatoriae majestatis in universos diffunderetur; nec posthac nostri capitali supplicio plecterentur, quippe hujusmodi poena per Imperatorum indulgentiam liberatos nos esse.

In Ponto.

18. Exinde igitur oculos nostris erui [23], et alterum ex cruribus debilitari praeceptum est. Hujusmodi enim fuit illorum humanitas, hoc lenissimum supplicii genus adversus nos visum. Adeo ut propter hanc impiorum hominum lenitatem, nullo jam modo recenseri possit numerus, tum eorum quibus oculi dextri primum quidem ferro effossi, deinde vero cauterio adusti sunt: tum illorum quibus sinistri poplites candente ferro sunt debilitati [24], et qui postea ad aeris metalla quae in provincia erant, non tam operis faciendi, quam vexationis causa condemnabantur: aliorum denique, qui varia viritim singuli certamina subierunt. Quae quidem nos nec enumerare suffi-

23) Haec ad Maximinum refert Lactantius lib. de morte Persecut. cap. 36. cui veteres scriptores consentiunt. Et quidem Maximinus jam imperium assumserat, siquidem ut ipse Lactantius testatur, c. 32. et Euseb. lib. 8. cap. 13. Maximinus eodem anno quo Licinius factus est Imperator, rejecto Caesaris nomine semetipsum Augustum nuncupavit anno 307. Vide lib. de Mart. Palaestinae infra cap. 8.

24) Utrumque supplicium, oculi scilicet dextri effossionem et sinistri pedis enervationem, plerique Confessores pertulerunt, postea ad metalla damnati, qui deinde pace sub Constantino M. data, Ecclesiam adversus Arianos defenderunt. Inter hos celebres fuere Paphnutius episcopus Aegyptius et Maximus Jerosolymorum antistes, de quibus Rufinus, Sozomenus, Socrates, Theodoretus aliique passim auctores agunt.

cimus, quippe cum praeclara illorum facinora omnem dicendi copiam superent. In his ergo certaminum discriminibus, per universum orbem maximam gloriam adepti nobilissimi Martyres, et cunctos spectatores admiratione fortitudinis suae merito perculerunt; et divinae prorsus atque inexplicabilis Servatoris nostri potentiae evidentissima in semetipsis exhibuerunt indicia. Ac singulos quidem nominatim commemorare longum ac difficile fuerit, ne dicam prorsus inexplicabile.

CAP. XIII. Martyres illustres.

19. Ex praesidibus autem ecclesiarum, qui in celeberrimis urbibus martyrium perpessi sunt, primus in piorum tabulis a nobis nominetur Anthimus Nicomediensis Episcopus, testis regni Jesu Christi in eadem urbe capite truncatus. Ex Antiochenis vero Martyribus Lucianus [25] ejusdem ecclesiae presbyter, vir in omni vita sanctissimus: qui caeleste Christi regnum primum verbis et oratione apologetica, Nicomediae praesente ipso Imperatore; postea vero etiam rebus ipsis asseruit. Jam vero omnium in Phoenice Martyrum nobilissimi Deoque accepti Martyres, Christiani gregis pastores fuere Tyrannio [26] ecclesiae Tyriorum Episcopus, et Zenobius presbyter apud Sidonem. Silvanus [27] quoque Emisenae Antistes ecclesiae. Sed hic quidem in ipsa urbe Emesa feris objectus una cum aliis quibusdam in Martyrum relatus est numerum: illi vero Antiochiae doctrinam verae fidei constantissima in perferendis ad mortem usque tormentis patientia ambo illustrarunt. Tyrannio quidem in profundum mare demersus: Zenobius vero medicorum omnium praestantissimus, dum ungulis latera ipsi sulcarentur, in mediis cruciatibus forti animo immortuus. Inter Martyres autem Palaestinae Silvanus [28] Gazae urbis Episcopus, apud aeris metalla quae sunt in Phoeno, cum aliis undequadraginta capite truncatus est. *Sed et quidam Aegyptii sacerdotes, Peleus ac Nilus, cum aliquot aliis illic flammis absumti periere. Horum in numero maximum decus Caesariensis ecclesiae Pamphilus presbyter a nobis haud quaquam praetereundus est, vir omnium nostrae aetatis maxime admiratione dignus: cujus quidem fortitudinem et gloriosa facinora suo tempore exposuimus. Ex iis porro qui Alexandriae, et per totam Aegyptum ac Thebaidem nobili martyrio perfuncti sunt, primus omnium nominandus est Petrus [29] Alexandrinae ecclesiae Episcopus, Christianae religionis doctor eximius, et inter ejus presbyteros Faustus, Dius atque Ammonius perfecti Martyres Christi. Praeterea Phileas et Hesychius, Pachumius ac Theodorus diversarum in Aegypto ecclesiarum Episcopi: innumerabiles [30] denique alii minime obscuri, qui per ecclesias in illis locis ac regionibus constitutas multis laudibus celebrantur. Quorum omnium pro vero Dei cultu toto orbe confecta certamina, et quae singulis eorum acciderunt, omnia accurate commemorare, non est officii nostri, sed eorum potius qui res gestas oculis suis contemplati sunt.

25) Ejus martyrium a sancto Chrysostomo descriptum habes infra ad an. 312.

26) Hi quinque, Tyrannio, Silvanus, Peleus, Nilus ac Zenobius, simul recoluntur in Martyrologio Romano die 20. Februarii. Porro Nilo hic memorato nonnulli attribuunt Paraeneses non semel jam editas, qua de re videsis Leonis Allatii Diatribam de Nilis, cap. 4.

27) De hoc iterum Eusebius lib. 9. c. 6. ubi 40. annis sacerdotio functus fuisse dicitur, ac tandem cum aliis duobus Emesae feris objectus martyrium consummasse sub Maximino imperatore memoratur in Martyrolog. Rom. die 6. Februarii.

28) De eo ac 3. sequentibus vide infra lib. de Martyr. Palaestinae.

29) Cum eo *complures alios Aegyptiorum episcopos* passos dicit idem Euseb. lib. 9. cap. 6. ubi Petri sanctimoniam et doctrinam laudat. Ejusdem Canones poenitentiales recipit VI. Synodus. Laudatur vero ipsius liber de divinitate in Synodis Ephesina et Chalcedonensi. De eo vide Athanasium lib. 2. contra Arianos, et in vita S. Antonii cap. 11. prolog. in vitam S. Pacomii, Sozomen. lib. 2. Hist. cap. 6. Vincent. Lirinensem Commonit. 2. et alios passim auctores ecclesiasticos. Ejus martyrium contigit anno 311. nono scilicet Persecutionis anno, sub Maximino Imperatore. S. Epiphanius haeresi 68. quae est Meletianorum, pluribus de eo et aliis Martyribus et Confessoribus ejus sociis disserit, quem consule.

30) Valesius habet *sexcenti*, graecus textus *μυρίοι*, quo nomine ingens numerus designatur.

Nos vero ea quibus ipsi interfuimus, alio in opere [31] posterorum notitiae commendabimus.

20. *Post nonnulla vero quae Eusebius de Maxentii, Romae; et Maximini in Oriente tyrannide et impudicitiis dixit, sic de utroque narrationem prosequitur.* Atque haec ex voto ipsis successerunt adversus cunctos, solis exceptis Christianis, qui calcato mortis metu tam violentam hominis tyrannidem despexerunt. Nam et viri ignem ac ferrum, clavorum suffixiones, bestias, profundos maris gurgites, membrorum abscissiones ac perustiones, confixiones et effossiones oculorum, totius denique corporis mutilationes; ad haec famem, metalla ac vincula perpessi, in his omnibus maluerunt pro vera pietate tolerantiae suae specimen edere, quam rejecto Dei cultu simulacra venerari. Et mulieres doctrina verae fidei non minus quam viri roboratae, aliae eadem quae viri certamina subierunt, et aequalia virtutis adeptae sunt praemia. Aliae cum raperentur ad stuprum, vitam citius quam pudorem corporis sui prodere sustinuerunt. Certe unica mulier Christiana [32], Alexandrinarum omnium nobilissima atque opulentissima; cum ceterae a tyranno violatae fuissent, effusam atque effrenatam Maximini libidinem virili quadam animi celsitudine devicit, mulier tum ob splendorem generis ac divitias, tum ob singularem doctrinam celeberrima: sed quae modestiam ac pudicitiam his omnibus praeferebat, quam cum tyrannus saepius interpellasset de stupro, obtruncare quidem illam, mori utique paratam, non sustinuit, eo quod crudelitate superior esset cupiditas. Ceterum bonis omnibus spoliatam exsilio damnavit. Sexcentae * quoque aliae, cum stupri minas quas provinciarum Rectores ipsis intentabant, ne auditu quidem tenus ferre potuissent, omnia cruciatuum, tormentorum, et capitalium suppliciorum genera pertulere.

Ex CAP. XIV. Maxentius et Maximinus tyranni.

* μυρίαι.

21. Omnes quidem admiratione dignissimae; sed prae omnibus admirationem meretur mulier illa [33] in urbe Roma, omnium earum quas Maxentius illarum partium tyrannus Maximino in cunctis simillimus, violare aggressus est, longe nobilissima et castissima. Haec enim simul atque eos, quibus tyrannus ad hujusmodi flagitia ministris utebatur, irrupisse in domum suam comperit, et maritum suum qui praefecturam Romanae urbis gerebat, conterritum permisisse satellitibus ut ipsam abducerent, (erat autem Christiana); breve temporis spatium, quasi ad exornandum corpus concedi sibi postulavit. Post haec in cubiculum ingressa, solam se relictam esse circumspiciens, gladium pectori immergit. Quo vulnere protinus exanimata, cadaver quidem perductoribus dereliquit: ipso autem facto, quod profecto omni vocis sono clarius intonat, universis qui nunc sunt, et qui posthac erunt hominibus denuntiavit, solam Christianorum virtutem invictam et inexpugnabilem, nec morti obnoxiam esse. Talis ac tanta nequitiae copia uno eodemque tempore exuberavit, auctoribus duobus tyrannis, quorum alter Orientem, alter Occidentem occupaverat.

31) In libro de Mart. Palaestinae, quem integrum infra exhibebimus.

32) Hunc locum de celebri martyre Catharina, seu, ut Graeci scribunt, Haecatherina, nonnulli intelligunt, quae opinio aliis non placet. Et quidem hanc Rufinus Dorotheam virginem appellat, lib. 8. Hist. cap. 17. quam Christiano nomine accusatam fuisse dicit, priusquam de stupro interpellaretur. Verum iis ista absque antiquis monumentis dirimi non potest. Vide Bolland. tom. 1. Febr. pag. 777. ad diem VI. Catharinam vero *sapientissimam* commendat Euthimius in Psal. 44. sed et jam celebris erat apud autores noni saeculi.

33) Sophroniam appellat Rufinus loco laudato.

Anno Christi 303.

EUSEBII PAMPHILI

CAESARIENSIS EPISCOPI Liber de Martyribus Palaestinae.

Prologus.

1. Anno imperii Diocletiani nono et decimo, mense Xanthico [1], quem Romani Aprilem vocant, Flaviano provinciam Palaestinam regente, cum salutaris Passionis dies immineret, repente proposita sunt ubique edicta, quibus imperabatur ecclesias quidem solo aequari, sacros autem codices flammis absumi: et Honoratos quidem honoris praerogativa spoliari; plebejos autem et in ministerio constitutos libertate privari, si in Christianae religionis proposito adhuc permanerent. Et primi quidem adversus nos edicti hujusmodi fuit sententia. Sed non multo post allatae sunt aliae litterae, quibus jubebatur, ut omnes ubique ecclesiarum Antistites primum quidem conjicerentur in vincula, postea vero ad sacrificandum omnibus modis cogerentur.

CAP. I. Procopius primus Martyr Palaestinae.

2. Igitur ex Palaestinae Martyribus primus Procopius [2], antequam carceris periculum fecisset, statim a primo, quod ajunt, limine ad Praesidis tribunal adductus, et sacrificare diis gentilium jussus, unum se Deum nosse respondit, cui sacrificandum esset eo ritu quem ipse statuisset. Cum vero quatuor etiam Imperatoribus libare juberetur, sententiam quamdam ex Homerico carmine prolocutus, quae illis minime arridebat: *Haud bona res domini plures: herus unicus esto, Rex unus;* ilico capite truncatur die octavo mensis Desii [3], hoc est, ut Romani dicunt, ante diem septimum idus Junias, quarta feria hebdomadis. Hoc primum apud Caesaream Palaestinae martyrium perpetratum est.

Persecutionis atrocitas.

3. Post hunc vero in eadem urbe quam plurimi ecclesiarum illius provinciae Antistites gravissima supplicia alacri animo perpessi, illustrium certaminum spectacula exhibuerunt. Alii vero non pauci prae ignavia fracti animis ac debilitati, primo statim impetu conciderunt. Ex reliquis varia quisque tormentorum genera expertus est. Hic flagris concisus: ille intolerabilibus tormentis et ungulis excruciatus, et vinculis oppressus; adeo ut quibusdam manus, laxata nervorum compage resolutae sint. Singuli tamen quaecumque ipsis juxta arcanum Dei judicium eveniebant, fortiter tulere. Alius enim, cum quidam manus ejus apprehendissent, ipsumque ad aram adduxissent, et abominandum ac scelestum sacrificium dextrae ipsius injecissent, quasi sacrificasset, dimittebatur. Alius cum ne summis quidem digitis thus attigisset, nonnullis tantum affirmantibus eum sacrificasse, silentio abscedebat. Hic semivivus correptus ac sublimis elatus, projiciebatur ut mortuus, et vinculis absolvebatur, computatus inter eos qui sacrificaverant. Ille vociferans atque contestans se his quae jubebantur minime assentiri; pugnis ore contuso, plurimis ad hoc constitutis illum tacere cogentibus, per vim extrudebatur, tametsi haud quaquam sacrificasset. Adeo magni apud eos aestimabatur, si vel viderentur effecisse id quod voluerant.

Alphaeus et Zacchaeus Martyres.

4. Ex istis igitur qui tot numero erant, soli Alphaeus et Zacchaeus martyrii coronam adepti sunt, qui post flagella et ungulas, post acerbissima vincula, et dolores in iis exantlatos; post alia omnis generis tormenta, cum viginti quatuor horarum spatio pedes in nervo ad quatuor usque puncta distentos habuissent, unum Deum, unumque Regem ac Dominum Jesum Christum confessi, perinde ac si impium quidquam locuti essent, eodem quo

1) Hoc edictum supra lib. 8. cap. 2. latum dicitur, *mense Dystro quem Romani Martium* vocant; at nil mirum. Prius enim Nicomediae ubi degebat Imperator quam in Palaestina promulgatum est. Porro non adeo certum est, quod iste Prologus ab Eusebio scriptus fuerit.

2) Hujus Martyris Acta inferius exhibemus. Porro primus in Palaestina martyr dicitur, in hac Diocletiani scilicet persecutione. Nam Martyres sub Valeriano Caesareae passos ex ipsomet Eusebio laudavimus supra pag. 288.

3) De hoc mense videsis Valesii notas. In Kalendario R. P. Antonii Pagii incipit die 25. Maii.

primus ille Martyr Procopius supplicii genere, abscissis capitibus interiere, die septimo mensis Dii, quod est apud Romanos ante diem [4] XV. Kal. Decembris.

5. Sed et commemoratione digna sunt in primis quae circa Romanum [5] Martyrem eodem die Antiochiae gesta sunt. Hic enim genere Palaestinus, Caesariensis ecclesiae diaconus et exorcista [6], eo ipso temporis articulo quo ecclesiae destruebantur, Antiochiam ingressus: cum innumerabiles viros simul ac mulieres una cum parvulis templa deorum confertim adeuntes, et sacrificantes vidisset, spectaculum id minime tolerandum ratus, zelo divini cultus ipsum incitante, propius accessit, et contenta voce inclamans objurgare eos coepit. Ob cujus facinoris audaciam ilico comprehensus, generoso, si quis umquam alius, martyrio decoratus est. Nam cum judex eum ignis supplicio addixisset, ille hilari vultu, et admodum alacri animo sententiam excipiens, ad supplicium est abductus. Deinde alligatus ad stipitem, congestis undique lignis ac sarmentis, cum ministri qui rogum accensuri erant, Imperatoris [7] tum forte praesentis judicium exspectarent: Ubinam, inquit, mihi ignis [8]? Quibus dictis accitus coram Imperatore sistitur, novo quodam supplicii genere plectendus, linguae scilicet abscissione. Quod quidem supplicium cum fortissime pertulisset, re ipsa omnibus declaravit, iis qui quemlibet cruciatum pro pietate sustinent, semper praesto adesse divinam virtutem, quae et dolores eorum imminuat, et animos ipsorum confirmet. Comperta igitur novitate supplicii, nequaquam conterritus vir fortissimus ultro protendit linguam, promtissime eam desecandam carnificibus praebens. Post quod supplicium contrusus in carcerem [9], ac diutissime ibidem maceratus, tandem cum Imperatoris vicennalia jam adessent, et ex sollemni more universis qui in custodia tenebantur, indulgentia publice per praeconem annuntiata esset; solus ad quatuor usque puncta distentos habens pedes, in ipso jacens nervo, fractis laqueo faucibus, martyrio, sicut optaverat, exornatus est. Et hic quidem, utpote Palaestinus, inter Palaestinenses Martyres recenseri meretur, tametsi extra patriam passus sit. Haec primo [10] persecutionis anno in hunc modum gesta sunt, cum adversus solos ecclesiarum Praesides persecutorum immanitas desaeviret.

CAP. II. Romanus Martyr.

6. Secundo dehinc anno cum persecutionis adversus nos furor vehementius incaluisset, Urbano tunc provinciam regente, primum Imperatoris missae sunt litterae, quibus generali praecepto jubebatur, ut omnes ubique locorum ac gentium publice idolis sacrificia ac libationes offerrent. Quo tempore Timotheus [11] apud Gazam urbem Palaestinae, innumera perpessus tormenta, tandem tenui ac lento igne consumtus; cum sincerae erga Deum pie-

Anno Christi 304. *CAP. III.* Annus secundus persecutionis.

4) Hoc ipso die eorum memoriam recolit Martyrol. Romanum; Graecorum vero Menaea die sequenti, in quibus Zacchaeus dicitur fuisse Gadarensis ecclesiae diaconus. Gadara olim civitas erat episcopalis sub Scythopolitano metropolitano in II. Palaestina. Nunc dicitur *Gaddi.*

5) De Romano Martyre singillatim agemus infra ad annum 303.

6) Primis temporibus ob clericorum paucitatem, unus idemque duorum aut trium munere fungebatur. Sic duo hic Romanus, Procopius autem tria munia exercebat in ecclesia Scythopolitana, ut in ejus Actis habetur. Laudat hac occasione Valesius auctorem veterem quaestionum vet. et novi testam. cap. 101. quem videsis. Simul autem Romanus erat diaconus et exorcista, quod forte post catechizatos catechumenos eos etiam exorcizaret. Tam enim pro catechumenis quam pro energumenis purgandis instituti erant exorcistae. Vide Valesii notas.

7) Galerii scilicet Caesaris, ut putat Valesius. Nam tunc Diocletianus Nicomediae morabatur. Valesii opinionem confirmat Prudentius hymno X. περὶ ϛεφάνων vers. 31. *Galerius orbis forte Romani statum* etc. Nondum tamen erat Augustus.

8) Non satis exponit hic miraculum ignis qui non potuit accendi, de quo fuse serm. 2. de Resurrectione, et Prudentius hymno laudato vers. 846 et seqq.

9) Omittit miraculum Romani, etiam abscissa lingua, loquentis, quod alias adeo exaggerat. Hinc patet non omnia in isto libello contineri.

10) Dodwellus dissert. XI. ait, haec anno 2. tribuenda esse; at Eusebium egregie vindicat P. Antonius Pagi ad an. 304.

11) Ejus cum Agapio et Thecla festum recolitur die 19. Augusti. De Agapio vide et infra cap. 6.

tatis luculentissimum specimen edidisset, constanti in omnibus tolerantia, coronam martyrii reportavit. Agapius quoque et Thecla priscae illi cognominis [12], cum una cum supradicto Timotheo ingentem animi constantiam ostendissent, damnati sunt ad bestias.

7. Ea vero quae postea subsecuta sunt, quis tandem non admiratus est, cum videret; aut stupore non perculsus est, cum auditu acciperet? Nam cum gentiles publicam sollemnitatem, et consueta spectacula celebrarent, ingens omnium rumor erat, praeter ceteros quos illi maximo favore prosequebantur, etiam Christianos illos qui nuper damnati fuerant, cum bestiis pugnaturos. Cumque hujus rei fama passim apud omnes increbresceret, adolescentes numero sex, quorum unus natione Ponticus, Timolaus vocabatur; alter Tripoli Phoenices urbe oriundus erat, Dionysius nomine; tertius Diospolitanae ecclesiae subdiaconus, Romulus dicebatur; post hos Aegyptii duo, Pausis [13] et Alexander; postremo alter priori illi cognominis Alexander Gaza oriundus. Hi, inquam, omnes colligatis prius manibus, ut se ad subeundum martyrium promtos ac paratos ostenderent, contento cursu ad Urbanum, qui tunc forte ad amphitheatrum proficiscebatur, advolarunt, se Christianos esse confitentes, palamque omnibus facientes, prae fiducia animi adversus cuncta discrimina confirmati, eos qui veri Dei cultum profitentur, ne bestiarum quidem incursus formidare. Ac protinus quidem cum et Praesidem ipsum, et eos qui adstabant, non mediocri admiratione perculissent, custodiae mancipati sunt. Paucis autem post diebus, cum alii duo ex ipsis accersiti essent, quorum alter Agapius nomine, jamdudum ante illos varia tormenta perpessus, multis confessionibus inclaruerat; alter nomine Dionysius, res ipsis ad corporis usum necessarias subministrabat: octo omnes uno eodemque die in urbe Caesarea praecisis capitibus interierunt, die vicesima quarta mensis Dystri, hoc est, ante diem [14] nonum Kalendas Apriles.

8. Per idem tempus duo Imperatores, quorum alter primum imperii gradum, alter secundum ab eo locum obtinebat, deposito imperiali cultu privatum habitum induerunt [15]: et male habere iterum coepit respublica. Nec multo post discisso in partes imperio Romano, bellum inexpiabile inter ipsos Romanos exarsit. Nec dissidium ac tumultus qui postea subsecutus est, ante sedari potuit, quam per universum orbem Romanum pax Christianis reddita esset. Nam simul atque ea pax, quasi lux quaedam post obscurae ac tenebrosae noctis caliginem, cunctis affulsit, confestim respublica Romana in pristinam stabilitatem et concordiam, ac quietem iterum restituta est; cunctis mutuam inter se benevolentiam, quam a majoribus traditam acceperant, quasi postliminio recuperantibus. Verum haec suo loco ac tempore uberius exponentur. Nunc narrationis nostrae seriem prosequamur.

Anno Christi 305. *CAP. VI.* Persecutio gravior sub Maximino. Apphianus Martyr.

9. Maximus [16] Caesar ex eo tempore ad imperium evectus, quasi qui odii in Deum et impietatis sibi innatae insignia ostentare vellet, violentius quam superiores Principes persecutioni nostrorum incubuit. Cum igitur omnes graviter perturbati hac illac dispergerentur, et periculum effugere unusquisque omni ope laboraret, maximusque tumultus cunctas provincias occupasset; qua tandem oratione divini amoris ardorem, plenamque fiduciae confessionem beati ac revera innocentis oviculae Apphiani Martyris, pro merito

12) Thecla virginum protomartyr quam Patres Latini et Graeci passim laudant.

13) In aliquot mss. dicitur *Paesis*. In Menaeis autem Basilii Imp. et Sirleti Cardinalis *Publius*.

14) Haec ipsa dies a Latinis et Graecis memoratur.

15) Diocletianus scilicet prope Nicomediam, Herculius Mediolani, cogente Galerio Maximiano, non autem sponte, uti hactenus putabatur. Totam hanc historiam egregie describit Lactantius in lib. de mortibus Persec. cap. 18 et seqq.

16) Anno 305. quo Kalendis Maii Galerius Maximianus Armentarius a Diocletiano Jovio, Constantius Chlorus a Maximiano Herculio Imperatores, et Severus ac Daza, qui deinde Galerius Maximinus dictus est, Caesares sunt creati, quae omnia Galerio Maximiano cogente facta sunt. Vide Lactantii lib. laudatum cap. 18 et seqq. ante cujus editionem censebant viri eruditi haec omnia anno 304. contigisse. Vide erud. Baluzii notas, et P. Ant. Pagi ad an. 304.

poterimus exponere? Qui quidem ad portas urbis Caesareae, admirabile exemplum sincerae erga verum Deum pietatis cunctis illius incolis spectandum praebuit; idque nondum viginti annos natus. Ac prius quidem cum saecularium disciplinarum causa, utpote parentibus ortus locupletissimis, plurimum temporis Beryti [17] esset commoratus, incredibile dictu est, quo pacto in ea civitate calcatis adolescentiae cupiditatibus, nec vigore corporis, nec sodalium consuetudine corrumpi se passus, modestiam amplexatus sit; honeste, sobrie ac pie ex praecepto Christianismi degens, moresque suos moderans atque castigans. Quod si patriam quoque ejus commemorare convenit, eamque urbem ex qua tam generosus religionis nostrae ortus est pugil, debito praeconio exornare; equidem id faciam libentissime. Si quis ergo Pagas [18] novit urbem Lyciae non obscuram, inde oriundus fuit nobilis adolescens. Qui quidem reversus postea a Berytensibus studiis cum pater ipsius principem locum domi obtineret, ipse nihilominus cum patre et propinquis suis versari non sustinuit, eo quod illi ex divinae religionis praeceptis vitam agere recusarent. Sed divino quodam spiritu afflatus, et prae innato philosophiae studio, seu potius caelestis ac verae sapientiae amore, vanam hujus saeculi gloriam et corporis voluptates despiciens, clam domo aufugit. Ac ne quidem de sumtu ad diurnum victum necessario sollicitus, ob spem ac fiduciam quam in Deo collocaverat; praevio, et quasi manu ipsum ducente Spiritu sancto Caesaream pervenit, ubi corona martyrii ipsum manebat. Ibi nobiscum versatus, cum ex sacrarum litterarum lectione, quantum fieri potuit, brevissimo illo tempore fructus sibi collegisset, et congrua arctioris abstinentiae exercitatione semet roborasset; tandem ejusmodi exitu inclaruit, quem quisquis visu accepit, fieri nullo modo potest quin simul obstupuerit. Quisquis vero auditione tantum acceperit, admiretur necesse est adolescentis fiduciam, libertatem, constantiam, et ante omnia consilii ac propositi ipsius audaciam. Quae quidem zeli divinae Religionis, et divini cujusdam Spiritus argumenta sunt certissima.

10. Nam cum Maximinus secundum adversus nostros bellum excitasset, anno tertio persecutionis Diocletiani; et per omnes provincias missa essent tyranni edicta, quibus Rectores jubebantur operam dare, ut omnes omnium urbium incolae diis publice sacrificarent: cumque praecones per universam Caesaream cunctos patresfamilias ad daemonum templa jussu Praesidis evocarent; ac praeterea Tribuni militum singulos ex tabella nominatim citarent; omnibus ubique locorum Christianis inexplicabili malorum turbine concussis, hic quem supra nominavimus, nemini communicato consilio, clam nobis, qui in eadem domo degebamus: clam universa militum cohorte, qui circa Praesidem stabant; ad Urbanum tunc forte libantem intrepidus accessit, fidentique animo comprehensa ejus dextra e vestigio quidem sacrificium omittere ipsum coegit. Mox instar prudentissimi monitoris, cum divina quadam gravitate eum hortari coepit, ut ab errore desisteret; quippe absurdum esse ut posthabito veri ac solius Dei numine simulacris ac daemonibus homines sacra faciant. Id autem, ut verisimile est, agebat fortissimus juvenis divina quadam virtute, quae ipsum ad hoc impulerat, omnibus, ut ita dicam, inclamante ac denuntiante per hoc facinus, tantum abesse ut Christiani, qui quidem eo nomine digni essent, ab eo quem semel imbibissent divini Numinis cultu umquam abducerentur; quin potius minis, et his, qui minas subsequi solent, cruciatibus adeo illos superiores esse, ut adhuc eo liberius in posterum loquantur, et ingenua atque intrepida voce veritatem praedicent, ipsosque etiam, si fieri possit, persecutores suos hortentur, ut abjecto impietatis errore, eum qui solus Deus est agnoscant.

Praesidem palam arguit.

11. Post haec supradictus juvenis in praesentia quidem, utpote tam

17) Berytum apud antiquos ob juris civilis scholas celebrem fuisse nemo nescit.

18) Alias ἀρπαγὰς vel ἀραπαγὰς aut tandem ἀραγὰς. Sed haec erudito Valesio ignota. Forte Araxas legendum; est quippe ejus nominis civitas episcopalis in Lycia. An Patara urbs Lyciae celebris? Est etiam in Syria oppidum *Pagra* dictum.

audaci perpetrato facinore, a militibus qui Praesidi apparebant, tamquam a feris bestiis discerptus, et innumera verbera toto corpore fortissime perpessus, in carcerem conjicitur. Ubi cum noctis ac diei unius spatio, pedibus in nervo distentis mansisset, postero die in judicium adducitur. Compulsus deinde a judice diis sacrificare, invictam adversus aerumnas, et quantumvis horrendos dolores constantiam animi declaravit; lateribus non semel, sed iterum ac saepius ad ipsa usque ossa et viscera sulcatis; totque plumbatarum ictibus in os ac cervicem verberatus, ut contusa ac tumefacta facie, ne ab illis quidem qui eum optime norant agnosceretur. Verum cum ille tantis doloribus nullatenus cederet, tortores jussu Praesidis, linum oleo madefactum pedibus ejus circumponentes [19], ignem postea subjecerunt. Quo facto quantos beatissimus Martyr dolores persenserit, nulla, ut arbitror, oratione explicari potest. Ignis siquidem consumtis ejus carnibus ad ossa usque penetrabat: adeo ut universus humor corporis cerae instar liquefactus stillatim difflueret. Sed neque his cruciatibus superatus, licet jam victis et ob portentosam ejus fortitudinem animo despondentibus adversariis, rursus in vincula compingitur. Dehinc tertio post die Judici oblatus, eamdemque fidei constantiam professus; licet semivivus in profundum mare demersus est.

Immania tormenta perfert.

In mare tandem mergitur.

12. Ea vero quae continuo subsecuta sunt, illis fortasse si retulero, incredibilia videbuntur, qui oculis suis haec minime viderunt. Verum tametsi id procul dubio eventurum intelligam, facere nullo modo possum, quin rem gestam posterorum memoriae commendem: quippe cum universi propemodum incolae urbis Caesareae testes hujus miraculi exstiterint. Nulla certe aetas tam stupendae rei spectaculo non interfuit. Postquam igitur sanctissimum illum ac beatissimum juvenem medio mari, in altissimum, ut ipsis videbatur, gurgitem submerserunt, repente tantus motus, tantusque fragor non solum mare, verum etiam caelum omne concussit, ut terra quoque et ipsa Caesariensium civitas eo motu quateretur. Eodemque temporis momento, quo repentinus ille ac mirabilis terrae motus acciderat, divini Martyris cadaver, utpote quod marini fluctus continere non poterant, ab iisdem ante portas civitatis ejectum est. Hujusmodi fuit exitus admirandi Apphiani, die secundo mensis Xanthici, quod est ante diem quartum Nonas Apriles [20], feria sexta.

CAP. V.

Ulpianus Martyr.

13. Per idem tempus, iisdemque paene diebus in urbe Tyro, adolescens quidam, Ulpianus [21] nomine, post crudeles plagas et acerbissima flagrorum verbera, una cum cane et aspide in culeum ex crudo bovis corio insutus, in mare praecipitatus est. Proinde cum Apphiani martyrio, jure merito hic a nobis commemorandus videtur.

Et Aedesius.

14. Aliquanto post tempore Aedesius, tam secundum Deum quam secundum carnem Apphiani frater germanus, germana cum illo perpessus est. Quippe post innumerabiles confessiones, post diuturnos carceris et vinculorum cruciatus, post Praesidum sententias, quibus ad metalla Palaestinae fuerat condemnatus; post vitae rationem plane philosophicam, quam in pallio philosophico agens perpetuo traduxerat: longius enim quam frater in disciplinis processerat, utpote qui operam dedisset philosophicae: tandem apud Alexandriam cum Judicem [22], qui de Christianis quaestionem habebat, supra modum debacchantem atque insultantem vidisset, et nunc quidem viros graves variis afficientem contumeliis, nunc mulieres eximia castitate praeditas,

19) Ejusmodi tela si totum corpus operiret, dicebatur *Tunica molesta,* de qua passim antiqui. Vid. Martial. lib. 10. epigr. 25.

20) Hoc die in Martyrologio Romano et aliis nonnullis colitur, quaedam tamen ejus festum ad diem 5. ejusdem mensis referunt. Porro cum Maximinus nonnisi anno 305. Kalendis Maii Caesar creatus sit, Apphianus vero 3. Aprilis fuerit passus, ejus martyrium ad annum 306. revocandum erit; quo anno finit tertius et incipit quartus persecutionis annus.

21) Celebratur in Martyrologio Romano die 3. Aprilis: ad quem locum plura observat Baronius de supplicio culei.

22) Hunc Heroclem fuisse putant, adversus quem Eusebius librum scripsit. Vide Valesii notas.

atque etiam virgines Deo devotas lenonibus ad omne genus turpitudinis dedentem, idem ac frater facere conatus est. Cum enim haec ipsi intolerabilia viderentur, ingenti animi fiducia accessit ad Judicem. Cumque verbis simul et factis illum pudore atque ignominia perfudisset, post haec multiplices tormentorum cruciatus fortiter perpessus, tandem in mare praecipitatus, eodem quo frater genere mortis interiit. Et haec quidem Aedesio [23], tametsi aliquanto post tempore, ut jam dixi, ad hunc modum contigerunt.

15. Anno autem quarto persecutionis adversus nos concitatae, die vicesimo mensis Dii, quod est ante diem duodecimum [24] Kal. Decembris, feria sexta, apud eamdem urbem Caesaream martyrium prorsus memorabile perpetratum est, praesente tyranno ipso Maximino, et ob natalem suum spectacula populis exhibente. Cum esset vetus consuetudo, ut praesentibus Imperatoribus magnifica, si umquam alias, spectacula, majorem solito voluptatem spectantibus praeberent: novis undique et inusitatis conquisitis miraculis, partim ferarum quae ex India, aut Aethiopia, aut aliunde advectae in amphitheatrum introducebantur; partim hominum, qui exercitatis ante corporibus stupenda exhibentes artis suae specimina, spectatores mirabili voluptate oblectabant: tunc quoque, utpote Imperatore ipso spectacula praebente, magnificentius aliquid et admirabilius solito, in apparatu ludorum inesse omnino oportebat. Quid vero illud fuit? Nostrae religionis Martyr in medium adductus est pro vera et sola pietate pugnaturus, nomine Agapius, quem una cum Thecla ad bestias damnatum fuisse secundo persecutionis anno retulimus. *CAP. IV. Anno Christi 306. Praesente Maximino.*

16. Hic igitur cum ter jam antea ex carcere eductus, et saepius cum maleficis solemni pompa traductus esset in stadio: judice post varias comminationes ad alia subinde certamina ipsum differente, sive quod miseratione ejus caperetur, sive quod a proposito eum abduci posse sperabat, tunc tandem praesente Imperatore productus est: tamquam de industria ad id tempus reservatus, ut in ipso verbum illud compleretur, quod Servator noster per divinam praescientiam discipulis suis praedixerat; fore ut coram regibus adducerentur propter nominis ipsius confessionem. *Matth. 10.* Trahitur ergo in medium stadium una cum noxio quodam, qui dominum peremisse ferebatur. Post haec is quidem qui dominum suum interfecerat, bestiis objectus veniam et clementiam Imperatoris promeruit, eodem paene modo quo ille qui temporibus Servatoris nostri fuit Barabbas. Quam ob causam totum repente amphitheatrum acclamationibus et laudibus personare coepit, quia scilicet Imperator cruentum homicidam benignissime servaverat, et honore ac libertate donaverat. *Agapius feris objectus.* Ille vero divinae religionis athleta, primum quidem ab Imperatore accitus est. Deinde cum ab eo postularetur ut fidei suae propositum abjuraret, promissa ipsi, si id faceret, libertate; contenta voce professus est, se non ob aliquod crimen, sed pro pietate in Deum omnium conditorem, quaecumque sibi inferrentur supplicia, non modo alacri ac forti animo, sed etiam cum voluptate esse subiturum. Haec locutus, simul cum dictis facta conjungens, ursae quae adversus ipsum dimissa fuerat, concito cursu obviam occurrit, seque ipsum bestiae devorandum libentissime obtulit. Post cujus laniatus adhuc spirans, in carcerem reportatur. Ubi cum diei spatio supervixisset, sequenti die, appensis ad ejus pedes lapidibus, medio mari submersus est. Hujusmodi fuit Agapii martyrium.

17. Cum vero quintus jam annus persecutionis volveretur, die secundo mensis Xanthici, quod est ante diem quartum Nonas Apriles, ipso Dominicae Resurrectionis die, rursus apud Caesaream Theodosia [25] virgo, *Anno Christi 307. CAP. VII. Theo-*

23) Die 8. Aprilis in Martyrologio Rom. memoratur; at Graeci eum simul cum Apphiano die 2. ejusdem mensis colunt.

24) Eodem die in Martyrol. Romano memoratur.

25) Celebris est ejus memoria apud Latinos, et Graecos die 2. Aprilis. Alii tamen aliis diebus ejus festum peragunt. Ejusdem Martyris Acta prolixiora vidimus in multis codd. mss. sed aliquatenus amplificata. Ipsius vero sacrum corpus in monasterium Deruense allatum ab ipso S. Berchario

Theodosiae martyrium. ex urbe Tyro oriunda, fidelis, gravisque in primis puella, nondum octodecim annos nata ad vinctos quosdam accessit, qui regnum Dei libere confitentes, ante praetorium sedebant; tum ut eos salutaret, tum ut, quod credibile est, eosdem rogaret, ut cum ad Deum pervenissent, sui memores esse vellent. Quo facto, quasi impium quoddam ac nefarium facinus perpetrasset, correpta a militibus deducitur ad Praesidem. Ille confestim, ut erat insanus, et belluino quodam furoris impetu incitatus, cum eam acerbis atque horrendis tormentis excruciasset, et latera ipsius ac papillas ad ipsa usque ossa ferreis ungulis exarasset: spirantem adhuc et laeto atque hilari vultu cuncta tolerantem, marinis fluctibus mergi jubet. Inde ad reliquos Christi Confessores se transferens, omnes ad aeris metalla, quae sunt apud Phaenum Palaestinae damnavit.

Silvanus Episcopus. 18. Post haec die quinto mensis Dii, hoc est, ut Romani dicunt, Nonis Novembris, in eadem urbe Caesarea SILVANUS [26], qui etiam tum Presbyter et Confessor erat, sed paullo post ad episcopatus honorem evectus, martyrium consummavit, et alii quidam ejus comites; cum pro vera pietate singularem constantiam ostendissent, ad opus in iisdem metallis faciendum, ab eo quem dixi Praeside condemnati sunt, decretumque, ut pedum juncturae, candente ferro prius ipsis debilitarentur.

19. Eodem temporis momento, quo adversus istos sententiam tulerat,
Domninus, virum quemdam innumeris aliis confessionibus nobilitatum, DOMNINUM nomine, qui ob singularem in dicendo libertatem universis Palaestinis erat notissimus, vivum comburi praecepit.

Et alii. 20. Post haec idem judex in excogitandis malis eximius artifex, et qui ad doctrinam Christi expugnandam, nova quaedam insidiarum ac fraudum genera commentus est, inaudita prius supplicia adversus Dei cultores excogitavit. Ac tres quidem pugilatu inter se dimicare, lata sententia coëgit; quemdam vero sanctum ac venerabilem senem, nomine AUXENTIUM, bestiis objecit. Alios item jam adultos et virilem aetatem ingressos, exsectis prius testiculis ad eadem metalla damnavit. Alios rursus post acerbissima tor-
Pamphilus Eusebii sodalis. menta in carcerem conjecit. Inter quos erat et PAMPHILUS [27], omnium sodalium mihi longe carissimus; qui prae cunctis nostrae aetatis Martyribus, ob eximiam virtutem, praecipuam laudem et gloriam est consecutus. Ac primum quidem Urbanus, ejus tum in arte dicendi, tum in philosophia peritiam experimento aliquo cognoscere voluit; deinde sacrificare illum jubens, cum renuentem minasque ipsius aspernantem videret, supra modum efferatus, gravioribus eum tormentis excruciari praecepit. Post haec ungularum quibus latera ejus persulcaverat crebritate ac pertinacia, tantum non carnibus illius pastus vir immanissimus, cum ex his omnibus nihil praeter dedecus atque ignominiam retulisset, tandem illum ceteris qui in carcere erant Confessoribus aggregavit.

21. Hic porro qui adversus Martyres Christi tantopere debacchatus est, cujusmodi poena apud justissimum Dei tribunal afficiendus sit, ob saevitiam qua in sanctos est usus, ex ipsis quae in hac vita expertus est, quasi proludiis, licet cognoscere. Etenim statim post illa quae adversus Pamphilum nefarie admiserat, eum adhuc provinciam administrantem ultio divina corri-
Ultio divina in Urbanum persecutorem. puit. Quae quidem hominem illum, qui hesterno die, in excelso tribunali residens jus dicebat, militum satellititio stipatus, totiusque provinciae Palaestinae rector, qui contubernalis tyranni utpote amicorum praecipuus, et conviva ejusdem exstiterat: repente unius noctis spatio spoliatum cunctis hisce dignitatibus nudavit: et coram ipsis qui nuper illum, utpote Praesidem, coluerant, pudore atque ignominia perfudit; et abjectum atque ignavum, vocesque ac preces muliebri more fundentem, universae quam rexerat gentis conspectui exhibuit: ipsum denique Maximinum, quo sese ille maxime efferebat,

fuisse dicitur. Vid. Mabillon. saec. 2. Bened. pag. 848. et Bolland. ad diem 2. April.

26) In Martyrologio Romano die 5. Novembris, simul commemorantur *Domninus, Theotimus, Philotheus, Silvanus et socii.* Eodem die Graeci in Menaeis, Domninum, et Silvanum seorsim recolunt.

27) De Pamphilo iterum cap. 11. infra.

utpote ei carus in primis et acceptus ob ea quae adversus nostros crudeliter agebat, inexorabilem et crudelissimum ipsi judicem in ipsa urbe Caesarea constituit. Post plurima enim opprobria, quibus ob illa quorum convictus fuerat crimina affectus est, tandem Imperator capitali eum sententia damnavit. Sed hoc a nobis obiter dictum sit. Cum vero opportunum tempus adfuerit, et impiorum qui praecipue adversus nos insurrexerunt, et ipsius adeo Maximini, eorumque quos habuit consiliorum ministros, mortem ac funestos exitus, commodius memorabimus.

Anno Christi 308. *CAP. VIII.* Plures ad metalla damnati. Firmilianus Praesidis Urbani successor.

22. Cum in sextum usque annum persecutionis adversus nos procella continuo desaeviret, ex Confessoribus divinae Religionis, quorum innumerabilis multitudo jampridem apud Thebaidem versabatur, in loco qui Porphyrites vocatur, ex nomine marmoris quod ibidem effoditur, centum fere viri tribus demtis, una cum mulieribus et parvulis admodum liberis ad Praesidem Palaestinae transmissi sunt. Quibus omnibus cum universorum opificem Deum Christumque confessi essent, Firmilianus Praeses qui Urbano successerat, sinistri pedis curvaturas simul cum ipsis nervis candente ferro exscindi; dextrosque oculos primum quidem mucronibus confodi simul cum membranis et pupillis, deinde ad ipsas usque radices cauterio peruri, tamquam ex Imperatoris mandato praecepit. Post haec ad metalla provinciae Palaestinae laboribus et aerumnis conficiendos transmittit. Nec vero hos solos hujusmodi supplicia perpessos vidimus, verum etiam ex Palaestinis illos, quos ad pugilatus [28] certamina condemnatos paullo ante retulimus, eo quod scilicet, nec annonam ex Principis aerario accipere, nec consueto pugilibus more, quotidianis proludiis exerceri sustinerent. Quam ob causam non solum Procuratoribus [29], sed ipsi etiam Maximino exhibiti, cum invictam in Christi confessione constantiam famis et flagrorum tolerantia declarassent, eadem cum illis, de quibus diximus, pertulerunt; adjunctis aliis quibusdam Confessoribus in ipsa urbe Caesarea.

Virginum duarum constantia.

23. Post hos deinde quidam alii, qui apud Gazam capti fuerant, dum ad audiendas sacrae Scripturae lectiones convenirent; pars easdem quas superiores illi oculorum pedumque mutilationes sustinuerunt; pars sulcatis lateribus multo graviores cruciatus pertulerunt, ex quibus quaedam in muliebri corpore virilem animum gerens, cum stupri comminationem non sustineret, jacto adversus tyrannum convicio, quippe qui tam saevis judicibus regendas provincias commisisset; primum quidem flagris verberata est, dein sublimis in equuleo suspensa, admotas lateribus ungulas pertulit. Cum vero ministri ad id constituti, omni pertinacia omnique virium nisu instantes, jussu Judicis eam excruciarent; alia quaedam mulier, quae virginitatis propositum perinde ac prior amplexa fuerat, ipso quidem aspectu vilis ac despicabilis, verum forti et supra quam sexus ferebat, sublimi animo praedita, ac longe praestantior pugnatoribus illis, qui apud Graecos ob libertatem in loquendo omnium ore celebrantur, cum tantam atrocitatem atque immanitatem ferre non valeret, ex media turba inclamare adversus Judicem coepit: Quousque tandem adeo crudeliter meam torquebis sororem? Quo dicto ille exacerbatus, corripi repente mulierem jubet. Tracta igitur in medium, cum augusto Servatoris nostri nomine sese indigitasset, primum quidem blandioribus verbis sollicitata est, ut sacrificare vellet: sed cum id abnueret, vi ad aram pertracta est. Tum vero illa sui similis, nec de priore alacritate quidquam remittens, firmo ac fidenti pede aram calcibus incessit; eamque cum imposito ipsi rogo disturbat. Quam ob causam Judex instar truculentae cujusdam bestiae percitus, primum quidem ejus latera tot tantisque ungularum ictibus laniari praecepit, quot nullius umquam antea; adeo ut crudis ejus

28) Ex hoc loco, ut observat Valesius, discimus, eos qui ad certamina condemnati erant, Procuratoribus Caesaris traditos fuisse, ut quotidianis proludiis exerciti, quandoque in arenam produci possent.

29) Hi erant Procuratores familiae gladiatoriae ac ludi matutini, qui curam habebant gladiatorum fiscalium, eisque annonas praebebant ex fisco.

carnibus saturari velle videretur. Postquam vero improbitatis ipsum satietas cepit; ambas simul copulans, hanc ipsam scilicet cum illa, quam sororem suam appellaverat, flammis jussit absumi. Harum prior ex regione Gazensium orta esse ferebatur; altera vero VALENTINA [30] nomine, multis probe cognita patriam habuit Caesaream.

Paulus Martyr. 24. Illud autem martyrium proxime subsecutum, quo beatissimus PAULUS exornatus est, quo tandem modo pro dignitate explicare possim? Qui cum eodem temporis articulo, eademque qua virgines illae sententia, capitali supplicio damnatus fuisset; imminente consummationis suae tempore, a carnifice qui caput ipsi jamjam erat praecisurus, breve temporis spatium sibi concedi flagitavit. Eoque impetrato, contenta voce, primo quidem pro universa Christianorum gente preces ad Deum fudit, orans ut iisdem reconciliari vellet, utque pax illis ac securitas quam primum restitueretur. Tum pro Judaeis supplicavit, ut per Christi fidem ad Deum conversi accederent. Deinde ordine progressus eadem pro Samaritis obsecravit. Post haec pro gentilibus, qui errore mentis impliciti, et ignoratione obcaecati tenebantur, Deum precatus est, ut ad agnitionem tandem ejus pervenirent, veramque religionem susciperent. Sed nec promiscue circumstantium turbae mentionem praetermisit. Post hos omnes, o vere eximiam et inexplicabilem animi mansuetudinem! pro ipso Judice a quo capitis supplicio damnatus fuerat; pro Imperatoribus, ac pro ipso etiam carnifice, qui cervicem ipsi jamjam erat praecisurus, illo ipso, et cunctis qui aderant audientibus, supplex Deum omnipotentem rogavit, ne quod in ipsum admittebant facinus, illis imputaretur. Haec clara voce precatus, cum universi miseratione ejus commoti, utpote qui innocens occideretur, lacrymas funderent; nihilominus semet ipse composuit, nudamque cervicem gladio feriendam praebens divino martyrio decoratus est, die XXV. mensis Panemi, hoc est ante diem octavum Kalendas Augusti. Et hujusmodi quidem exitus fuit Martyrum illorum.

Plures ad metalla damnati. 25. Non longe post tempore rursus ex Aegypto centum ac triginta athletae, Christianae fidei confessione nobiles, easdem quas superiores illi, oculorum ac pedum mutilationes jam antea in Aegypto perpessi, jussu Imperatoris Maximini, pars ad Palaestinae, pars ad Ciliciae provinciae metalla damnati ac deducti sunt.

CAP. IX. 26. Ceterum post tot egregia nobilium Christi Martyrum facinora, cum persecutionis incendium imminui, et sacro ipsorum cruore quasi restingui jam coepisset; cumque his qui per Thebaidem ad metalla damnati graviter vexabantur, quies ac libertas esset indulta; cumque jam liberiorem spiritum ducturi, et puriore, quod aiunt aura fruituri essemus: rursus ille qui persequendi potestatem nactus fuerat, nescio quomodo, quove impulsu adversus Christianos, de integro inflammatus est. Repente siquidem edicta Maximini contra Christianos quoquo versus per singulas sunt missa provincias. Simul Praesides, ipseque Praefectus praetorii [31], propositis edictis, et epistolis, ac publicis jussionibus, instabant, curatoribus civitatum, et magistratibus ac tabulariis [32] ut Imperatoris praeceptum exsecutioni mandarent, quo jussum erat, ut idolorum quidem delubra quae vetustate collapsa erant, omni cura ac studio instaurarent; cunctos vero tam viros quam mulieres, una cum servulis et infantibus, sacrificare et libare diis immortalibus cogerent, et immolatis hostiarum carnibus vesci; utque cuncta in foro venalia sacrificiorum libationibus inquinarentur; et ante publicas balneas quasi in insidiis collocarentur custodes, qui lavantes illic homines, sordesque corporis expurgantes, exsecrandis sacrificiis macularent. Quae dum ita geruntur, nostris de integro,

Perse-cutio recrudescit.

30) Harum Virginum et Pauli memoriam celebrant Latini die 25. Julii. Graeci vero die 18. ejusdem mensis, ubi priorem virginem *Theam* appellant.

31) Sic vertit Valesius, quod ad solum Praefectum praetorii pertineret edicta et jussiones ad Curatores, magistratus, et tabularios civitatum dare.

32) Tabularii ii erant, qui tabulas publicas civitatum curabant. Id nomen etiam Numerariis postea tributum est, ut observat Valesius in lib. 28. Ammiani Marcellini.

ut credibile est, ingenti angore oppressis; ipsis quoque gentilibus, qui a nostra Fide alieni erant, gravem jamque nimiam hujusmodi rerum atrocitatem improbantibus, (quippe haec illis plena importunitatis ac fastidii videbantur) cum gravissima tempestas omnibus ubicumque positis immineret, rursum divina vis ac potentia Servatoris nostri athletis suis tantam animi fiduciam addidit, ut nemine eos urgente ac trahente, ipsi ultro tot adversariorum minas proculcarent.

27. Tres igitur ex fidelium numero, quasi juncto agmine, irruunt in Praesidem, qui tum idolis sacrificabat, clamantes ut ab errore desisteret: neque enim alium Deum esse praeter universi opificem et creatorem. Post haec interrogati quinam essent, Christianos se esse audacter profitentur. Quamobrem acrius commotus Firmilianus, nullis prius tormentis excruciatos capitali supplicio addixit. Horum primus quidem presbyter fuit, nomine ANTONINUS; alter ZEBINAS vocabatur, patria Eleutheropolitanus; tertius dictus est GERMANUS. Haec tertiodecimo mensis Dii, quod est Idibus Novembris [33], adversus eos gesta sunt.

Tres Martyres.

28. Eodem die comes eis adjuncta est mulier quaedam Scythopolitana, ENNATHAS nomine, ipsa quoque virginitatis infulis [34] decorata. Quae quidem non idem praestiterat, quod priores illi; sed per vim tracta, et ad Judicem ducta est. Post flagra igitur gravesque contumelias, quas absque permissu majoris potestatis inferre ei ausus est quidam ex ipsius vicinia tribunus Maxys [35] nomine, vir vocabulo suo deterior, fortis alioqui, et robore corporis praestans; sed sceleratus et moribus atque ingenio violentus, et universis qui eum norant invisus. Hic siquidem beatam Virginem, omni veste nudatam, adeo ut a lumbis deorsum ad pedes ipsos operta, reliquo corpore intecta esset, per universam Caesariensium civitatem circumducens, tractam per omnia urbis fora loris caedere pro magno habuit. Post tot, inquam, verbera, cum apud ipsum etiam tribunal Praesidis magnum constantis fiduciae specimen edidisset, judex eam vivam exuri praecepit.

Ennathas virgo.

29. Qui quidem immanitatem et rabiem adversus Dei cultores intendens, ipsas communis naturae leges praetergressus est; quippe qui sanctorum hominum cadaveribus sepulturam negare non sit veritus. Horum igitur corpora sub dio exposita ut a bestiis laniarentur, diu noctuque sollicite jussit custodiri. Proinde non exiguam hominum multitudinem plurimis diebus cernere licebat, huic immani ac ferino consilio obsequentem. Et hi quidem velut e specula, ne cadavera subriperentur observabant, quasi ea res magni momenti esset. Canes vero et ferae bestiae, et carnivorae alites humanos artus hac atque illac dispergebant, totaque circum undique civitas visceribus et ossibus constrata erat. Adeo ut nihil umquam crudelius, nihil horribilius, vel iis ipsis qui antea nobis erant infesti visum fuerit; cunctis non tam eorum adversus quos haec gerebantur calamitatem, quam suam ipsorum et communis omnium naturae contumeliam deplorantibus. Nam paene ad ipsas civitatis portas propositum erat spectaculum, quod omnem dicendi copiam, omnemque tragoediam longe superabat; carnes scilicet humanae, quae

Immanitas in Martyrum corpora.

33) Hoc ipso die memorantur cum Ennatha virgine in Martyrol. Romano, ac Menologio Basilii Imp. sed in magnis Menaeis et Menologio Canisii die praecedenti. Porro haec omnia Menologia *Nicephorum* tribus his Martyribus adjiciunt, et pro Ennatha habent *Manatho*. Eleutheropolis civitas est episcopalis sub Caesariensi Palaestinae I. metropolitano. Scythopolis autem Palaestinae II. metropolis, dein Nazareth translata.

34) Mitrellas aureas vel purpureas virginitatem professae in capite gestabant, unde Optatus Millevitanus lib. 6. Donatistis exprobrat, quod ipsis jubentibus virginitatem professae *signa voluntatis capitibus* immutarint, *mitrellas aureas* projecerint, *Velata capita* nudarint etc. Purpureas autem fuisse ex his verbis patet, *nec ulla sunt praecepta conjuncta, vel de qua lana mitrella fieret, vel de qua purpura tingeretur.* Has vocat *indicia, quae contra raptores aut petitores videntur inventa.* De virginum velis vide Baron. in notis ad Martyrol. Rom. die 7. Maii.

35) Haec vox graeca non est. An a Syris repetenda, apud quos *mochos* est publicanus a radice *casas* increpare.

non in uno loco devorabantur, sed passim disjectae erant. Nonnulli etiam intra portas, artus, et carnium ac viscerum frusta ab se visa esse affirmarunt.

Miraculum ingens.

30. Quae cum per plurimos dies continue gererentur, hujusmodi miraculum accidit [36]. Forte aër purus ac liquidus et totius caeli mira quaedam serenitas erat; cum repente maxima pars columnarum quae publicas urbis porticus sustentabant, quasdam velut lacrymarum guttas stillaverant: fora quoque et plateae, cum nullus ex aëre delapsus ros esset, nescio unde aqua perfusae maduerunt; adeo ut communi omnium sermone vulgaretur, terram miro et inexplicabili modo lacrymas edidisse, cum eorum quae patrabantur, impietatem ferre non posset; et ad immites ac barbaras hominum mentes convincendas, lapides ipsos resque anima carentes his quae fierent ingemuisse. Nec dubito quin haec quae dixi, pro nugis quibusdam et fabulis habituri sint posteri: at non itidem illi quibus praesentis temporis fides veritatem rei confirmavit.

CAP. X.

31. Insequentis vero mensis quem Appellaeum dicimus, die quartodecimo, quod est ante diem XIX. Kalendas Januarias, rursus quidam Aegyptii, qui ad ministeria Confessoribus in Cilicia constitutis exhibenda, ex patria profecti erant, comprehensi ab iis qui ad portas urbis appositi cunctos transeuntes scrutabantur; pars eadem poena qua illi quibus ministraturi venerant, damnati sunt, oculorum juxta ac pedum usu eis ademto. Tres vero ex ipsis in urbe Ascalone, in qua vincti tenebantur, cum admirabilem animi fortitudinem ostendissent, diverso martyrii exitu occubuere. Quippe unus illorum, Ares nomine, flammis consumtus est: reliquis duobus, quorum alter Promus [37], alter Elias vocabatur, caput gladio praecisum.

Ares et alii Martyres.

Anno Christi 309.

32. Undecimo autem die mensis Audynaei, id est, ut Romani dicerent, ante diem tertium Idus Januarias, Petrus [38] Asceta, qui et Abselamus vocabatur, ortus ex vico Anea in agro Eleutheropolitano: velut aurum purissimum per ignem probatus, suae in Christum fidei in urbe Caesarea illustre specimen edidit. Nam et judicem ipsum, et cunctos qui ei apparebant, identidem hortantes, ut sui ipsius misereri vellet, suaeque aetati et adolescentiae consuleret, generoso animo despexit: et spem quam in conditore omnium Deo collocaverat, omnibus rebus, ipsique adeo vitae suae anteposuit. Cum hoc Asclepius quidam, qui sectae Marcionitarum Episcopus esse ferebatur, zelo quidem, ut ipse existimabat, pietatis adductus, sed non illius quae est secundum scientiam; uno eodemque nihilominus rogo consumtus ex hac luce migravit. Et haec quidem gesta sunt in hunc modum.

CAP. XI.

Martyres cum Pamphilo.

33. Tempus nunc est, ut magnum illud ac celebre spectaculum eorum qui cum Pamphilo [39], cujus nomen mihi quidem desideratissimum est, martyrium consummaverunt, posterorum memoriae tradam. Erant omnes numero duodecim, prophetica quadam, seu potius apostolica gratia, simul et numeri aequalitate [40] donati. Quorum princeps eminebat Pamphilus, solus ex illorum numero presbyterii apud Caesaream dignitate decoratus. Vir toto vitae suae tempore in omni virtutis genere spectatissimus, seu fugam et contemtum saeculi consideres, seu bonorum largam in pauperes erogationem, seu saecularium honorum ad quos adspirare poterat despicientiam, seu denique artioris et philosophicae cujusdam vitae exercitationem. Sed prae cunctis nostrae aetatis hominibus eminuit in eo viro ardentissimum studium sacra-

36) Ex hoc aliisque portentis quae passim Eusebius narrat, collige rejicienda non esse Martyrum Acta eo nomine, quod quandoque in eis ejusmodi insolita miracula a fidelibus interserta sint.

37) Vales. *Probus.*

38) De Petro Balsamo, quem nonnulli ab isto non distinguunt, agemus inferius. Ascetae tunc dicebantur qui omnia relinquentes in mediis etiam urbibus, vitam ex Evangelii praescripto severiorem sectabantur. Nunc nomen istud postea ad monachos translatum.

39) Ab eo Eusebius Pamphili cognomen accepit. Ejus Acta apud Surium habentur, quae Metaphrastes ex isto libello descripsit, ubi eum patria Berytensem fuisse ait. Hunc Latini simul cum Valente et Paulo die 1. Junii recolunt.

40) Apostoli et Prophetae, ut vocant, minores 12. numerantur. Hos 12. Mart. Graeci simul die 16. Februarii celebrant.

rum litterarum, et in iis rebus quas sibi perficiendas proposuerat indefessa laboris assiduitas ac diligentia: ad haec singularis in proximos, cunctosque qui ad ipsum accesserant beneficentia. Hujus viri reliquas virtutes, resque praeclare gestas, quae prolixiorem orationem desiderant, jampridem nos in peculiari opere quod de ejus vita conscripsimus, tribus libris complexi sumus. Si qui igitur harum etiam rerum cognoscendarum cupidine tenentur, eos illuc amandasse contenti in praesentiarum coeptam de Martyribus nostris narrationem prosequemur.

34. Secundus post Pamphilum in certamen descendit Valens, Aeliae[41] urbis diaconus, augusta canitie conspicuus, ipsoque aspectu venerabilis senex, qui divinas Scripturas prae ceteris egregie callebat. Eas enim usque adeo fideli memoria complectebatur, ut nihil omnino interesset, an ex codice ipso legeret, an cujuslibet Scripturae integras paginas memoriter recitaret. Tertius inter eos claruit Paulus, Jamnitarum[42] oppido oriundus: vir in agendo fervidus, et ardore spiritus plenus, qui ante martyrium candentis ferri exustiones perpessus, confessionis coronam retulerat.

Valens diaconus.

Paulus.

35. His biennii spatio in carcere detentis, occasionem martyrii praebuit Aegyptiorum iterum fratrum adventus, qui etiam una cum illis martyrio coronati sunt. Hi Aegyptii constitutos in Cilicia confessores, ad usque metalla quae illic sita sunt, honoris causa erant prosecuti. Cumque in patriam reverterentur, ad ipsas urbis Caesareae portas perinde ac priores illi quos supra commemoravi, interrogati a custodibus, viris suopte ingenio barbaris, quinam et unde profecti essent; absque ullis ambagibus rem, ut erat, confessi; protinus tamquam malefici in ipso facinore deprehensi vinciuntur. Erant hi numero quinque: qui cum ad tyrannum perducti, coram illo libere locuti essent, continuo trusi sunt in carcerem. Postridie vero, qui dies erat XVI. mensis Peritii, hoc est, juxta Romanos ante diem XIV. Kalendas Martias, una cum Pamphilo et supradictis ejus sociis ex mandato Judici exhibentur. Hic primum quidem Aegyptiorum inexplicabilem constantiam omni tormentorum genere, et variis novarum machinarum adinventionibus experiri aggreditur. Ac principem quidem illorum, cum ejus modi cruciatibus antea exercuisset, quisnam esset, primum interrogavit. Postquam vero pro nomine proprio, propheticum aliquod vocabulum ex eo audivisset; quippe ipsi indita sibi a parentibus nomina, ideo fortasse quod essent idolorum vocabula, abjecerant. Heliae[43] igitur et Hieremiae, atque Esaïae, et Samuelis ac Danielis nomina eos sibi adsciscentes audire erat, et genuinum et germanum Israëlem, qui proprie est eorum qui in occulto sunt Judaei, non solum operibus, sed propriis etiam nominibus exhibentes.

Quinque Aegyptii.

36. Hujusmodi, inquam, nomen, cum ex Martyre audiisset Firmilianus, nec tamen vim ac virtutem nominis intellexisset, post haec quaenam ei patria esset interrogavit. Ille a priori vocabulo nullatenus discrepantia loquens, Hierusalem sibi patriam esse respondet, illam scilicet Hierusalem intelligens, de qua loquitur Paulus: Superna autem Hierusalem libera est, et metropolis omnium nostrum. Item alio loco: Accessistis ad montem Sion, et ad civitatem Dei viventis Hierusalem caelestem. Et hanc quidem Martyr intelligebat. Judex vero sensu in terram abjecto ac depresso, quaenam illa urbs, et ubi gentium esset sollicite inquirebat. Tormenta dehinc adhibuit ut veritatem eliceret. Sed enim ille manus post tergum retortas, pedesque novis quibusdam machinis luxatos habens, verum se dixisse affirmavit. Interrogatus iterum ac saepius quaenam esset illa quam dicebat civitas, et ubi terrarum sita; *Eorum dumtaxat qui veri Dei cultores essent hanc esse patriam,* respondit. *Neque enim aliis praeterquam istis hujus civitatis jus competere; ipsam porro ad Orientem, et juxta ipsum exsurgentis solis cubile positam esse.*

Gal. 4.
Heb. 12.

Hierusalem caelestis Christianorum patria.

41) Jerosolyma ab Aelio Trajano restaurata Aeliae nomen accepit. Hinc infra Praeses ubi fuerit Jerusalem ignorabat.

42) Jamnia urbs episcopalis sub metropoli Caesariensi.

43) Hos quinque cum Porphyrio et Seleuco memorant Latini die 16. Februarii. Vide ipsum Euseb. lib. 7. cap. 20.

Et Martyr quidem rursus in hunc modum juxta sensum suum philosophabatur, nullatenus intentus iis qui tormentis ipsum undique excruciabant; sed tamquam carnis expers et corporis, ne minimo quidem dolorum sensu affici videbatur. Judex vero dubius atque anceps animo aestuabat, ratus Christianos urbem aliquam aemulam atque infensam Romanis alicubi condituros esse. Proinde multum laborabat, ut eam pervestigaret, et Orientis regionem quam Martyr dixerat, indagaret. Verum ubi fortissimum virum post flagrorum verbera quibus eum laniaverat, et post cujusque modi tormentorum cruciatus, stabilem atque immotum in iisdem quae prius dixerat perseverare intellexit, capitali eum sententia damnavit. Et res quidem hujusce Martyris hunc veluti cujusdam tragoediae actum atque exitum habuerunt. Reliquos deinde, cum haud dissimilibus prolusionibus exercuisset, pari quoque genere mortis exstinxit.

Altera Pamphili confessio.

37. Fessus deinde, frustraque eos homines excruciari ab se cernens, cum cupiditatis suae satietas ipsum cepisset, ad Pamphilum ejusque socios transit. Et quoniam compertum habebat, eos pro fidei suae defensione alacritatem nulla vi tormentorum expugnabilem jam antea ostendisse; interrogavit illos, utrum vel nunc tandem praeceptis imperialibus parere vellent. Cumque nihil aliud a singulis elicere potuisset praeter ultimam illam quae in martyrio fit confessionem, eodem cum superioribus supplicio eos affecit.

38. His ita gestis, adolescens quidam ex familia Pamphili, utpote in convictu ac disciplina tanti viri liberaliter educatus, simul atque sententiam in Dominum suum latam esse cognovit, e medio turbae exclamans, ut mortuorum cadavera sepulturae saltem traderentur, postulavit. At Judex non hominis, sed belluae potius, aut si quid etiam bellua tetrius est, dignus nomine; nullam aetati veniam impertiens, postquam interrogatum juvenem, Christianum esse ex ipsius confessione didicit, statim quasi telo aliquo sauciatus intumuit, mandavitque tortoribus, ut totis viribus in adolescentem saevirent. Post haec sacrificare eum jubens, cum renuentem videret prorsus quasi saxum aliquod, aut lignum, aliudve quid sensu destitutum, non hominis corpus feriret, adolescentis latera ad ipsa usque ossa, et intimos viscerum recessus, absque ullis induciis sulcari praecepit. Quod cum diutius fieret, judex adolescentem, toto licet corpore tormentis conscisso, nec vocem edere, nec sensu ullo doloris tangi, et quasi inanimem perstare videns, frustra se laborare intellexit. Nihilominus in pristina semper saevitia et immanitate perseverans, statim illum eo quo erat habitu ingenti rogo cremari praecepit. Et hic quidem licet postremus in stadium ingressus, tamen ante temporalem dominum suum ex hac vita digredi occupavit: cum ii qui priores illos expugnare studebant, adhuc moram traherent. Itaque Porphyrium[44], hoc enim ei nomen fuit, cernere licebat, instar nobilis athletae, qui in sacro certamine decertans pammachio victoriam reportavit; corpore quidem pulverulento ac sordido, vultu autem hilari et confidenti animo post tot cruciatus ad mortem incedentem; prorsus divino Spiritu repletum, et habitu philosophico; uno scilicet quod habebat pallio in modum exomidis contectum; et tranquillo ac sedato animo familiaribus suis quaecumque volebat mandantem atque innuentem: in ipso denique palo adhuc serenitatem oris retinentem. Quin etiam cum rogus satis longo ab ipso intervallo circumquaque accensus fuisset, ipse hinc inde flammam ore attrahebat: nec post unicam illam vocem, quam cum flamma ipsum contingere coepisset protulit, Jesum scilicet filium Dei, adjutorem sibi invocans, quidquam locutus est, fortissime ad extremum usque spiritum in silentio perseverans.

Porphyrius igne combustus.

39. Hujusmodi certamen Porphyrii fuit, cujus consummationem, cum Confessor quidam, nomine Seleucus, qui olim miles fuerat, Pamphilo renuntiasset, confestim, utpote talis nuntii minister, eorum sorti meruit adjungi. Quippe vix mortem Porphyrii nuntiaverat, et unum ex Martyribus osculo salutarat; cum subito milites correptum eum deducunt ad Praesidem. Qui

Seleucus capite plectitur.

44) Porphyrium et Julianum catechumenos solummodo fuisse, refert Metaphrastes.

perinde ac si Seleucum urgere voluisset, ut Porphyrio ad caelum tendenti se itineris comitem adjungeret, statim illum capitali supplicio plecti jussit. Hic ex Cappadocia oriundus inter lectos militiae Romanae juvenes non mediocrem honoris gradum erat adeptus. Nam cum aetatis flore, tum proceritate corporis ac robore ceteros commilitones longe anteibat: adeo ut forma ipsius crebris hominum sermonibus celebraretur, et totius corporis species, tum ob proceritatem, tum ob venustatem admirationi esset. Ac sub initia quidem persecutionis, flagrorum verbera perpessus, in confessionis stadio inclaruerat. Post depositam vero militiam, aemulatus eos qui divinae pietatis studiis atque exercitationibus se totos dediderunt, pupillis ac viduis omni ope ac patrocinio destitutis, egenis quoque et infirmis, instar patris cujusdam aut curatoris, inspectorem se atque adjutorem exhibuit. Unde ab eo, qui hujusmodi operibus magis quam victimarum nidore et sanguine delectatur, admirabilem martyrii vocationem promeruit. Porro decimus hic athleta, post omnes supra memoratos, eo ipso interfectus est die, quo maxima caeli porta Pamphili martyrio, ut credi par est, reserata, facilis tum ipsi Pamphilo, tum ejus sociis in regnum caelorum aditus patere videbatur.

40. Posthaec Theodulus [45] quidam, gravis et religiosus senex, unus ex Praesidis familia, et ab ipso Firmiliano prae cunctis domesticis honoratus, partim ob senectutem, et quod tertiae jam stirpis nepotes haberet; partim ob sinceram fidem et benevolentiam quam ipsi perpetuo praestiterat, cum iisdem vestigiis insistens, idem ac Seleucus gessisset, deductus ad dominum, magis ipsum quam cuncti superiores exacerbavit. Statimque in crucem actus, eodem quo Servator noster, martyrio defunctus est. *Theodulus crucifigitur.*

41. Cum unus adhuc deesset, qui in supradictis Martyribus duodecimi numerum impleret, adfuit post omnes Julianus, eum numerum expleturus. Qui cum peregre advenisset, necdum ac locum ipsum accessisset, simulatque de Martyrum caede audivit, statim ut erat, de via concito cursu ad id spectaculum contendit. Cumque sanctorum cadavera humi jacentia vidisset; gaudio diffusus singulos complexus honorifice salutavit. Quo in facinore comprehensus a militibus qui caedium ministri erant, perducitur ad Firmilianum. Qui a solita crudelitate nequaquam desciscens, ingenti rogo eum comburi praecepit. In hunc modum Julianus gestiens, ac prae laetitia exsiliens, et clara voce Domino qui tanto honore ipsum affecisset, gratias agens, martyrii coronam adeptus est. Erat hic Julianus patria quidem Cappadox, moribus vero religiosissimus, et fidei sinceritate atque integritate conspicuus; idem in omnibus rebus gnavus ac strenuus, ipsoque sancti Spiritus Numine erat plenus. *Julianus comburitur.*

42. Hujusmodi fuit manipulus eorum, qui in subeundo martyrio comites Pamphili esse meruerunt: quorum sacrosancta cadavera, jussu quidem impii Praesidis per quatuor continuos dies, totidemque noctes additis militaribus excubiis exposita sunt, ut a carnivoris bestiis laniarentur. Sed cum praeter omnium exspectationem nec fera, nec volucris ulla, nec canis ad ea accederet; tandem divina ordinante providentia, integra atque illaesa asportata sunt: omnique funebri cultu, ut par erat, ornata et curata, consuetae tradita sunt sepulturae. *Eorum corpora mire servata, sepeliuntur.*

43. Cum autem motus ac furor Praesidis adversus supradictos Martyres adhuc in ore omnium versaretur, Adrianus et Eubulus, ex regione Manganaea Caesaream ad reliquos Confessores profecti, in ipso civitatis introitu perinde ac ceteri interrogati sunt, cujus rei gratia advenissent: confessique id quod res erat, Firmiliano exhibentur. Qui rursus ita, ut erat, nulla dilatione usus, post crebra ungularum verbera, quibus latera eorum sulcaverat, eos ad bestias damnavit. Biduo igitur interjecto, Adrianus [46] quidem quinto die mensis Dystri, id est ante *Adrianus et Eubulus Martyres.*

45) Theodulus simul cum Juliano recolitur in Martyrologio Romano die 17. Februarii.

46) Adrianum et Eubulum seorsim 5. et 7. die Martii celebrat Martyrol. Rom. Graeci autem utrumque simul die 3. Febr.

diem tertium Nonas Martias, quo die natalis Genii publici, ut gentiles existimant, apud Caesaream celebratur, leoni objectus, ac deinde gladio transfixus martyrium consummavit. Eubulus vero perendie, ipsis Nonis Martiis, quod est septimo die mensis Dystri, cum judex enixe ipsum rogasset, ut oblato diis sacrificio, libertatem, prout ipsi existimant, consequeretur; gloriosam mortem pro pietate toleratam huic caducae vitae anteponens, post bestias non secus ac prior ille jugulatus, Caesariensium Martyrum certamina ultimus obsignavit.

44. Operae pretium quoque fuerit hoc loco commemorare, quemadmodum divini Numinis providentia impios illos Praesides simul cum ipsis tyrannis ulta est. Etenim Firmilianus, qui Martyribus Christi adeo contumeliose insultaverat, cum aliis extremo supplicio addictus, capite truncatus est. Et haec quidem sunt martyria, quae in urbe Caesarea toto persecutionis tempore perpetrata sunt.

Divina in Firmilianum ultio.

CAP. XII.

45. Jam vero quae hoc temporis spatio, et post haec circa ecclesiarum Praesides gesta sint; quemadmodum ex pastoribus rationalis Christi gregis, quem non rite ac legitime gubernaverant, eos curatores camelorum [47], animalis bruti, et suapte natura tortuosi, divina justitia, utpote tali officio dignos constitui, permiserit, et ad alendos Imperatoris equos amandaverit: quas praeterea injurias et contumelias, quantos denique cruciatus a Procuratoribus Principis, et provinciarum Rectoribus, quotquot per illa fuerunt tempora, pro sacris vasis et thesauris ecclesiae perpessi sint: ad haec ambitiones plurimorum et temerarias atque illegitimas ordinationes; et inter ipsos Confessores dissidia [48]; et quaecumque juniores illi turbarum concitatores adversus Ecclesiae reliquias pertinaciter moliti sunt, novas res subinde alias post alias excogitantes, et in mediis persecutionis calamitatibus inclementius insultantes, et mala malis cumulantes; haec inquam omnia omittenda esse duco. Est enim meo quidem judicio aliena ab instituto nostro hujusmodi rerum commemoratio, a qua etiam abhorrere me in ipso sermonis hujus exordio sum professus. Cum igitur proposito nostro maxime congruat ea dicere ac scribere et fidelium auribus commendare quae in religione nostra gravia atque honesta sunt, et quaecumque ad laudem et gloriam pertinent; rectius facturus esse mihi videor, si extremam partem hujus libri, praeclaris admirabilium Martyrum facinoribus, et pace quae post haec caelitus nobis affulsit, exornem.

CAP. XIII.

Persecutio parum remissa.

46. Septimus jam persecutionis annus ad exitum vergebat, et res nostrae sensim sine sensu calumniantium molestia liberatae, ad octavum usque annum processerant. Cumque in metallis aeris apud Palaestinam maxima Confessorum multitudo in unum congregata, incredibili libertate frueretur, adeo ut ecclesias etiam exstruerent: Praeses provinciae, vir saevus atque improbus, ut ex iis quae adversus Martyres gessit perspici facile potest, illuc delatus; audita illorum vivendi ratione, rem statim ad Imperatorem retulit, quaecumque ipsi visum fuerat, calumniose in eos scribens. Dehinc Praepositus metallorum eo adveniens, velut ex imperiali praecepto Confessores varias in turmas distribuit; et alios quidem apud Cyprum, alios in Libano jussit incolere; reliquos per varia Palaestinae loca dispersos, diversorum operum molestiis vexari omnes mandavit. Quatuor deinde ex illis seligens, qui ceteris antecellere videbantur, ad ducem qui militaribus copiis illic praeerat, eos mittit.

Iterum fervescit.

47. Horum duo erant Aegyptiorum Episcopi, Peleus ac Nilus; tertius presbyter quidam [49], quartus fuit Patermuthius, vir ob prolixam erga omnes

47) De hac poena, quae *Camelasia*, dicebatur, videsis Valesii notas.

48) Nimirum schisma Donatistarum in Africa, ac Meletii Lycopolitani episcopi in Aegypto.

49) Hunc Heliam appellat Valesius ex Graecorum Menologio die 17. Septembris, qui etiam observat, Photium loqui de Patermuthio in Bibliotheca cap. 118. De his etiam Euseb. lib. 8. Hist. Eccles. cap. 13. Ceterum Pelei, Nili ac Patermuthii festum recolunt pleraque Latinorum Martyrologia die 19. Septembris.

benevolentiam cunctis notissimus. A quibus cum dux ille postulavisset, ut religionem suam abnegarent, repulsam passus, flammis eos absumi praecepit. Alii rursus ibidem versabantur, sejunctam a ceteris regionem seorsum incolendam sortiti; quotquot scilicet ex Confessoribus ob senectutem aut membrorum debilitatem, aut propter varios corporis morbos ab opere faciundo immunes erant. Quorum princeps erat SILVANUS [50] Gaza oriundus Episcopus; *Anno Christi* 310. vir qui religionis Christianae absolutissimum quoddam et venerabile exemplum exstitit. Hic cum a primo, ut ita dicam, persecutionis die, et per totum deinceps illud tempus, variis confessionum certaminibus inclaruisset, ad id usque temporis servatus fuerat, ut omne illud in Palaestina certamen postremus quasi signaculo clauderet.

48. Erant una cum illo Aegyptii complures, inter quos fuit JOHANNES [51] quidam, qui prae cunctis nostrae aetatis hominibus memoria valuit. Et hic quidem jam antea luminibus erat orbatus. Nihilominus tamen in confessionum certaminibus, in quibus maxime enituit, cum ipsi perinde ac ceteris alter pedum candente ferro debilitatus esset, oculi quoque licet lumine orbati cauterio perusti sunt: crudelitate scilicet et inhumanitate carnificium ad id usque feritatis ac diritatis progressa. Porro hunc virum ob mores quidem Johannis Martyris elogium. et philosophicam vivendi rationem nihil attinet praedicare, praesertim cum hujus rei causa, non tantum admirationis sit consecutus, quantum ex memoriae praestantia. Quippe qui totos divinae Scripturae libros, non in tabulis lapideis, quemadmodum ait divinus Apostolus, nec in membranis animalium, aut chartis quae vermibus et longinquitate temporis consumuntur: verum in carneis cordis tabulis, in anima scilicet candida, et in purissimo mentis lumine perscriptos habuerit. Adeo ut quoties vellet, interdum legis Mosaicae, interdum Prophetarum libros, nonnumquam sacrae historiae locos; alias Evangelica et Apostolorum scripta, memoriter velut ex litterario quodam penu proferret. Fateor certe obstupuisse me, cum illum in frequentissimo Ecclesiae coetu medium stantem, et quosdam divinae Scripturae locos recitantem primitus vidi. Etenim quamdiu quidem vocem dumtaxat hominis audire mihi dabatur, quaedam illum, ut in ecclesiastico coetu moris est, legere existimabam. Verum ubi proxime accedens id quod res erat deprehendi, ceteros quidem qui in circuitu adstabant, integra oculorum acie pollere, illum vero solis intelligentiae oculis praeditum, instar Prophetae cujusdam oracula edere, et reliquis corpore valentioribus multo praestare; facere omnino non potui, quin Deum summis laudibus efferrem ac praedicarem. Et evidens ac certissimum argumentum reapse mihi cernere videbar, quo constaret hominem vere esse, non eum qui in externa corporis specie apparet, sed illum potius qui in animo et intelligentia residet. Quippe corpore licet mutilato, nihilominus majorem facultatis suae vim ac virtutem exserebat.

49. Porro supradictos viros qui seorsum degentes, orationibus et jejuniis, et hujuscemodi exercitationibus more solito incumbebant, Deus quidem beato ac salutari exitu donare jam parabat, adjutricem illis porrigens manum. Verum hostis ille et bonorum omnium inimicus, cum eos semper armatos assiduis ad Deum precibus, et ad pugnam paratos ferre non posset, interficere, utpote sibi molestos, atque e medio tollere satagebat. Quod quidem Deus efficere illi permisit: partim ne ille a spontanea sua improbitate absterreretur, partim ut isti tot ac tantorum certaminum praemia tandem referrent. Sic igitur undequadraginta [52] homines jussu sceleratissimi Martyres XXXIX. Maximini uno eodemque die capite truncati sunt.

50) Ejus festum die 4. Maji celebratur. Dubitant nonnulli, an Gazae fuerit episcopus, quod diserte tradit Euseb. lib. 8. Hist. Eccles. cap. 14. et supra hujus libri cap. 7. Menaea enim die 14. Octobris ajunt eum Gazae oriundum ad metalla cum multis fidelibus damnatum fuisse, a quibus in episcopum postulatus, ordinatus est.

51) Memoratur in Menaeis Graecorum die 20. Octobris.

52) Hos simul cum Silvano supra memorato conjungit Menologium Basilii Imperatoris die 4. Maji, sicut et Martyrologium Romanum.

50. Atque haec sunt martyria quae octo annorum spatio in Palaestina perpetrata fuerunt. Hujusmodi nostri temporis persecutio fuit: quae cum ab ecclesiarum eversione sumsisset initium, postmodum subsecutis vario tempore Rectorum infestationibus, longe ulterius progressa est. In quibus varia omnis generis certamina eorum qui pro pietate fortiter pugnaverunt, innumerabiles in singulis provinciis Martyres praestiterunt: in Libya scilicet et per universam Aegyptum ac Syriam omnesque provincias quae ab Oriente usque ad tractum Illyrici quaquaversum protenduntur. Nam quae ulterius sitae sunt regiones, Italia videlicet tota, et Sicilia, Gallia quoque et quaecumque ad occasum solis porriguntur, Hispania, Mauritania et Africa; cum vix duobus primis persecutionis annis integris furorem belli expertae essent, divini Numinis praesentissimum auxilium et pacem brevi sunt consecutae, Dei scilicet providentia simplicitati illorum hominum ac fidei prospiciente. Porro quod numquam antea imperio Romano accidisse memoratur, id tunc primum praeter omnium opinionem evenit. In hac enim persecutione quae nostris temporibus grassata est, imperium orbis Romani in duas divisum est partes [53]. Harum alteram quam paullo ante designavimus, quicumque incolebant fratres, pace fruebantur. Quotquot vero in altera orbis Romani parte degebant, innumera subinde certamina subierunt. Verum simulatque divina clementia nos propitio ac benigno vultu aspicere dignata est, statim Principes illi ipsi qui jampridem bellum adversus nos excitaverant, praeter omnium spem mutata sententia, palinodiam, ut dicitur, cecinerunt; clementibus edictis, et benignis erga nos constitutionibus persecutionis adversus nostros conflatae restinguentes incendium; ipsam vero palinodiam a nobis reticeri non convenit [54].

53) Inter Constantium et Galerium Maximianum.

54) Ex hoc aliisque passim locis ostendit Valesius, hunc libellum imperfectum esse. Palinodia hic memorata ex lib. 8. historiae repetenda est, quae autem annis nono et decimo persecutionis contigere, idem Eusebius lib. 9. exponit.

ADMONITIO

IN PASSIONEM SANCTORUM THEODOTI,

ET SEPTEM VIRGINUM MARTYRUM.

Acta unde sumta.

1. Praeclaram hanc sancti Theodoti passionis narrationem erudito viro Danieli Papebrochio societatis Jesu Presbytero acceptam referre debemus, qui eam, cum Romae versaretur, a Leone Allatio Bibliothecae Vaticanae custode primario acceptam e Graeco in Latinum transtulit, atque in utraque lingua inseruit tomo 4. Maji Bollandiani, ad diem scilicet 18. ejus mensis.

Auctor oculatus.

Hanc autem Passionem descripsit Nilus testis oculatus, ut ipsemet saepius indicat, qui etsi alias nobis ignotus sit, ex scriptione tamen, stylo, aliisque narrationis characteribus is esse videtur, cui tuto fides adhiberi possit.

2. Porro nec Theodoti istius, nec septem Virginum quae paullo ante ipsum passae sunt, ulla habetur memoria in antiquis Latinorum Martyrologiis quae videre licuit; tametsi in hodierno Martyrologio Romano, et Usuardi

Memoria in sacris fastis.

Auctuario eorum dies festus die 18. mensis Maji recolitur. At celebres semper apud Graecos fuere, qui ut plurimum sanctarum septem Virginum die 18. mensis Maji; sancti vero Theodoti die 7. Junii seorsim festum recolunt. Et quidem Theodotum aliquot diebus post has Virgines passum esse nemo inficiari potest; quamvis in nonnullis Kalendariis, et in Typo Laurae sancti Sabae prope Jerosolymam, omnes simul die 18. mensis Maji

Tempus.

celebrentur.

3. Jam vero quaerendum est, quonam tempore hoc martyrium con-

tigerit. Certe quamvis id auctor diserte non expresserit; ex ejus tamen verbis colligi potest, ipsum ad magnae persecutionis Diocletiani initia, id est ad annum 303. referri debere. Describit enim saevissimam persecutionem, qua primo ecclesiae destructae sunt, postea fugati sacerdotes, ac tandem in omnes saevitum fuit, quae quidem omnia Lactantius et Eusebius narrant. Ad extrema autem ejus persecutionis decennalis tempora, quando solus Maximinus in Oriente saeviebat, referri non potest, siquidem Praeses Theodoto amicitiam *Imperatorum* pollicetur, ac ad ipsos scribendi facultatem, immo et ipsummet ab Imperatoribus epistolas recepturum ait; quae tempore Maximini vix dici potuissent.

PASSIO SANCTI THEODOTI ANCYRANI, ET SEPTEM VIRGINUM.

Anno Christi 303.

Auctore Nilo teste oculato.

Ex tomo 4. Maji Bollandiani.

Auctoris Praefatio.

I. Multam erga me sancti Martyris Theodoti expertus beneficentiam, non solum verbis certamen ejus laudare debeo, sed etiam operibus compensare caritatem: quamvis neque operibus possim satis honorare Martyrem, neque verbis quibus par esset eloqui. Prout tamen possum ac valeo factas mihi ab ipso gratias, secundum tenuem captum meum, exponere me convenit, minuta duo cum Evangelica vidua in medium proferendo. Omnino enim necessarium esse sentio, ad piorum cognitionem deducere ejus vitam atque certamen, et quomodo a prima juventute cauponariam aggressus, inde ad martyrium usque pervenit. Fateor tamen formidare me, ne sermone incultus, scientia tenuis, eruditione exiguus, Martyris agones, atque in agonibus constantiam laedam, argumentum suscipiens viribus majus. Res enim eximiae a pusillo ingenio magnum patientur detrimentum, si tales quis eas existimaverit, quales oratio mea poterit demonstrare. Ad haec objicient aliqui, communem vivendi modum amplexum esse Martyrem, nec ab usu voluptatum remotum; qui et mulieri legitimis nuptiis sibi junctae convixit, et cauponariam exercuit quaestus gratia. Sed extremum certamen martyrii priorem quoque vitam fecit insignem, prima novissimis ornans. Dicat igitur quod volet quisque: ego qui Martyri ab initio convixi, dicam quae novi, et oculis ipsis usurpavi; constantiam scilicet ejus, cujus consortio et colloquio dignatus fui ad propriam instructionem. **Auctor coaequalis.**

Theodoti juventus.

II. Prius autem quam ad postremum martyrii agonem descenderet, variis, multisque occasionibus virtutem probavit suam, sicut athleta contra adversarium dimicaturus. Et primum sibi bellum adversus concupiscentias gerendum esse statuit; tantumque ad virtutem profecit, ut omnium potuerit esse magister. Non enim se voluptatibus mancipavit aut alicui impuro affectui; sed a prima juventute exercitationis pulcrae fructus illustres protulit, quod et postrema ejus vita probavit. In primis vero temperantiam, tamquam aliorum omnium bonorum initium, sibi pro scuto ad pugnandum accepit, afflictionem corporis delicias esse homini Christiano congruas ratus, cujus opes et gloria sint generose tolerare inopiam. Equidem saepe magnanimum vidi a cupiditate, non divitiarum dumtaxat, sed etiam gloriae superari; a formidine vinci sapientiam, et mansuetum ac placidum deliciis enervari: soli autem justo, tamquam domino, cunctae serviunt passiones. Ergo adversus voluptates famulantem sibi habuit jejunii consuetudinem; temperantiam adversus commoditates corporis; et contra divitiarum abundantiam usum sua distribuendi pauperibus. Haec vero omnia sigillatim deinceps demonstrabimus, palamque faciemus, quod gloriam obtinuerit ignominia, opulentiam **Ejus virtutes.**

et affluentiam paupertate eximia, perque tentationes et plagas caelum sibi comparaverit.

Artem exercens cauponariam alios instruit.

III. Multos ille abduxit a pravitate, eos veluti a pestifero morbo curans instructione opportuna: multos, qui corpore videbantur sani, animo autem turpibus cogitationibus presso laborabant, oratione sanavit: quin etiam doctrina et exhortatione admirabili, paganorum atque Judaeorum numerum magnum adduxit ad Ecclesiam. Etenim cauponaria, praeter morem, erat ei in vili habitu pro munere episcopali; cum injuriam passis pro virili succurreret, infirmis collaboraret, afflictis compateretur, particeps ipse passionum alienarum, et caritate plenus. Quod autem in primis admireris, etiam manus imponens quantumcumque incurabili infirmitate detentis, liberabat morbo, suas eis preces pro medicina adhibens. Libidinosis quoque hominibus suadebat continentiam, et nimio vino deditos ab ebrietate reducebat: quosdam autem qui morbo avaritiae irremediabiliter videbantur teneri, commonendo adducebat, ut paupertatem crederent appetendam, et sua pauperibus erogarent. Tali vero ex disciplina non pauci numerantur, qui pro Christo haud solum spreverunt flagra, sed etiam mortem qualemcumque. Ab hujusmodi certaminibus egregius hic pietatis pugil ad omnium supremum certamen comparatus, multa atque admiranda mihi narranda suggerit, quae singillatim prosequi cupio, ipso suis me precibus adjuvante, et rerum ordinem demonstrante. Nunc ergo initium suscepti argumenti faciamus.

Theotecnus saevissimus persecutor.

IV. Quidam, Theotecnus nomine, patriae nostrae regimen consecutus est; homo incompositus, turbidus, violentus, ad saevitiam proclivis, malignus omnino, caede ac sanguine gaudens, desertor pietatis; omnimodis exsecrabilis, et cujus nequitiam nullis verbis melius possim explicare, quam dicendo, quod ejus solius merito tam magnae civitatis administrationem acceperit. Etenim Imperatori, adversus Ecclesiam belligeranti, promiserat: quod si hujus regionis gubernatio sibi crederetur, omnes quotquot hic sunt Christianos, brevi tempore traduceret ad impietatem. Hic ergo prius quam fines nostros ingrederetur, sola sui adventus fama pios omnes sic exterruit, ut desolata fuerit plenitudo Ecclesiae, et fugitivis impletae solitudines montiumque cacumina: tantusque omnes terror invasit, ac si demissa caelitus plaga impenderet capitibus universorum. Praemittebat enim nuntios unos post alios, palam declarantes animi sui consilia pessima. Vix autem priores excusserant e pedibus pulverem, quin novi supervenirent crudelitatis atque inhumanitatis ejus implacabilem declarantes rigorem. Rursumque tertii adferebant edicta, potestatis commissae amplitudinem testantia, quibus praecipiebatur, ut omnes ubique ecclesiae cum suis altaribus aequarentur solo: sacerdotes traherentur ad aras idolorum, et sacrificare compulsi cogerentur ejurare pietatem; omnium autem eorum qui praeceptis contradicerent facultates addicerentur fisco, ipsique ac liberi eorum includerentur carceribus, Praesidi ad supplicium reservandi, quatenus vinculis prius et verberibus domiti, animos ad futuram quaestionem emollitos adferrent.

Gentilium insolentia.

V. Hujusmodi fama cum spargeretur, ubique calamitatem imminentem denuntians, erat Ecclesia instar navis turbinibus procellisque agitatae, in qua videres susdeque ferri omnia, dum tota ipsa tamquam fluctibus sic persecutione metuit absorberi. Consilium autem malignantium, ipsi suae perditionis baratro innatans, versabatur in comessationibus et compotationibus: et suae prosperitatis excessum portare non valentes impii, ac nimia malitia velut mero ebrii, omnia quae insani furentesque solent, agebant et patiebantur. Etenim irrumpentes in domos nulla apparente ex causa, obvia quaeque diripiebant, neque injuriam ferentium aliquis audebat ipsis se opponere; nam si vel verbo obloqueretur quispiam, reus agebatur insolentiae ac seditionis. Cum ergo sic proposita essent impia edicta, et primi quique ex Fratribus ad custodiam ferro vincti tenerentur in carcere; Christianorum nemo apparebat in publico: palam autem expilabantur eorum aedes, prodebantur amici, calumniam patiebatur religio, mulieres ingenuae virginesque

a lascivis hominibus inverecunde raptabantur: nec omnino poterat qui vidisset narrare, quomodo tunc cum Ecclesia ageretur. Deerat enim fugitivis salutis locus, et ab aris recesserant sacerdotes, derelinquentes vestibula ecclesiarum: dumque eorum facultates impiis essent expositae ad rapinam, omni supplicio gravior digressis instabat fames. Per totam quippe vagantes solitudinem, et in spelaeis atque cavernis, ut quisque latebram invenerat, se continentes, non poterant diu tolerare esuriem, quin multi se comprehendendos praeberent, misericordiam se consecuturos rati. Grave ergo fugitivis ipsius fugae malum, ingenuis praesertim atque in multa rerum affluentia enutritis, qui olim nullius indigi, nunc radicibus vescebantur et herbis.

Theodoti erga alios cura.

VI. Solus interim Theodotus, Martyr gloriosus, decertabat pro divinis institutis, multa pericula adiens. Non enim cauponariam, ut quidam ajunt, lucri causa exercebat ad congregandas pecunias; sed industria utens cogitabat, quomodo caupona sua fieret portus salutis persecutionem patientibus, communi omnium securitati praeparatus. Ingens vero labor ei erat cum piis qui detinebantur in custodia, dum post fugam oberrantes salvare, et interfectos ab impiis conabatur contegere. Eorum enim corpora qui variis tormentis fuerant necati, projiciebantur canibus in escam: et si quis inveniebatur eorum curare sepulturam, idem sustinebat supplicium: quia mors acerbissima constituta erat sepelientibus illa. Quis autem cogitaret in caupona tantam occultari pietatem? Erat ergo domus Justi caupona simul et portus tranquillus religionis illuc confugientibus, ibidemque abditis ad orationem locus munitus. Assumto enim cauponarii quaestus praetextu in occasionem exercendae pietatis, aliquamdiu mansit inobservatus: et juxta monitum beati Pauli, persecutionem patientibus omnibus solus ipse fiebat omnia, medicus egentibus, obsonator corpore infirmis, victus penuria laborantibus pistor ac pincerna, magister honestam vitam pietatis studio exornantibus. Ad tormenta perferenda animabat eos qui ducebantur captivi, atque ante aras constitutos hortabatur pro Christo suscipere mortem; sic ut merito eum quis dixerit praeceptorem fuisse omnium, qui tempore isto martyrio consummabantur. Necdum tamen in notitiam adduxi praecipuum quoddam Martyris facinus, oblivione ferme praeteritum, quod tamen omnino effugere scribentem non poterat.

Martyres.

Panem et vinum ad sacras oblationes suppeditat.

VII. Jusserat minister diaboli Theotecnus, omnem humani victus speciem idolothytis inquinari, panem scilicet ac vinum, ut nec Deo quidem omnium Domino posset oblatio munda exhiberi: et publicitus constituerat sacerdotes erroris, qui id curarent. Oportebat autem, ut norunt omnes, offerre Deo immaculata munera. Molestissimo huic commento celeriter remedium adinvenit Martyr, vehementer industrius in cultu virtutis. Quidquid enim prius emerat a Christianis, iisdem revendebat ad necessitatem faciendae oblationis. Fuit ergo caupona ejus fidelibus, quod olim Arca Noë erat salvatis per eam tempore diluvii. Nam sicut tunc cum per universum orbem grassaretur exterminium, nullus erat modus inveniendae salutis, si quis vel tantillum recederet ab Arca, eo quod omnis terra esset inundata: sic in nostra civitate nullus poterat salvari Christianus extra domicilium Martyris. Conversa ergo erat taberna in Aedem orationis, in hospitium peregrinorum, in altare sacerdotum ad offerenda sacra dona: cum illuc omnes confugerent, sicut naufragium patientes ad scapham. Haec erant Justo cauponariae professionis lucra, hi negotiationis suae proventus Martyri: notumque habebant pietatis cultores, cauponam istam esse periclitantibus portum commodissimum. Atque de his nunc satis, ut alia etiam facinora ejus in sermonem adducam.

VIII. In diebus illis contigit Victorem quemdam, amicum Martyris, raptum ab impiis comprehendi ex hujusmodi causa. Nonnulli ex sacerdotibus Dianae accusantes dixerunt, dixisse eum, quod Apollo sororem suam Dianam ante aram in Delo violaverit, quodque Graecos pudere deberet hujusmodi lasciviae, talem habentes Deum, qui fecit scelus quod nec homines

Victorem incitat ad constantiam.

quidem auderent committere. De his cum accusaretur Victor, accedebant ad eum pagani, blandientes atque dicentes: Obedias Praesidi, et multo honore afficieris, erisque amicus Imperatorum, ab eisque divitias obtinebis, et in eorum palatio versaberis. Si vero non parueris Praesidi, scito quod acerba tormenta te maneant, et toti familiae tuae immineat exterminium. Facultates tuae addicentur fisco, genusque tuum universum delebitur; et corpus tuum post cruciamenta canibus devorandum objicietur; haec et alia plura Victori dicebant impii. Pietatis vero confessor Theodotus, noctu carcerem ingressus confortabat eum dicens: *Nihil aliud curare debent Christiani, quam puritatem vitae, conversationem rectam, et mentem in vera religione firmam, quarum possessio rara et paratu difficilis ad paucos pervenit.*

IX. Iterum vero ad ipsum dicebat Beatus: *Ne, quaeso, audias noxios illos profanosque sermones, quibus impuri illi aggrediuntur te; neque omnino suscipias suasiones eorum, ut nos deserens eos sequaris, continentiae lasciviam praeferens, injustitiam justitiae, pietati impietatem. Nequaquam, Victor, nequaquam. Quantum enim blandiuntur promissa impiorum, tam certam inducunt perniciem. Numquid non hujusmodi promissis Judaei deceperunt proditorem Judam? Non illi quidquam profuit triginta argenteos accepisse. Horum enim pretium in sepulturam cessit peregrinorum: ipse vero suspensus crepuit, nihil praeter laqueum pecuniis suis lucratus. Noli aliquid boni sperare a malis. Promissa enim nonnisi ad perpetuam mortem ducunt.* His atque hujusmodi verbis cum Victorem confirmasset Justus, mansit ille quidem constans, et principia tormentorum generose pertulit, eoque nomine laudabatur a spectatoribus, quamdiu memoria tenuit exhortationes magistri. Sed cum jam paene ad terminum sui stadii pervenisset coronam victoriae recepturus a Salvatore; petiit a tyranno breves ad deliberandum inducias. Quo audito, lictores statim desierunt eum verberare, arbitrati ipsum defecisse a fide. Ipse vero ex plagis mortuus est in carcere, dubium relinquens confessionis suae exitum, unde usque in hodiernum diem memoria ejus in ambiguo manet.

Victoris incertus exitus.

X. Nunc vero aliud Martyris certamen describamus. Vicus est distans ad quadragesimum circiter ab urbe lapidem, Malus nomine. Huc, disponente sic Deo, venit persecutionis tempore Martyr Theodotus, cum sancti et gloriosi martyris Valentis reliquiae, ejus nempe qui apud Medicones primum per multas plagas, ac denique per ignem transierat, conjectae essent in vorticosas aquas fluminis Halyos [1], quas ille sustulit: venerat autem non in ipsum vicum; sed aliquanto inferius ad speluncam quamdam versus orientem prospicientem, unde fluentum Halyos erumpit, cujus loci a vico distantia duorum circiter stadiorum est. Istic autem divina quadam ordinatione accidit, ut fratribus quibusdam occurreret, qui salutato ei multas accumulabant actiones gratiarum, tamquam communi omnium afflictorum benefactori; et singillatim meminerant suae erga eum obligationis, quod cum non ita pridem essent a propriis suis consanguineis detenti, qui eos festinabant tradere Praefectis, quia Dianae aram subverterant, eos Sanctus, magno molimine, nec exiguo sumtu usus, aegre demum exemerat vinculis. Horum ergo occursum lucrum insigne ratus, rogavit ut secum cibum sumerent, atque ita suum prosequerentur iter.

Valens Martyr.

Theodotus fugitivos reficit.

XI. Illis autem super herba recumbentibus, (erat enim multum ibi gramen, et arbores circumstantes tam fructiferae quam silvestres, cum omnigena florum suaveolentia, et cicadarum atque lusciniarum dulci sub auroram concentu, variarumque avium modulatione, et ea denique omnia quibus natura potest solitarium aliquem locum ornare,) illis, inquam, super herba recumbentibus, quosdam e sociis Sanctus misit ad vicum, qui sibi advocarent Presbyterum, qui simul pranderet, et profecturos consuetis ad iter muniret

1) Halys, Asiae minoris fluvius, rigatis aliquot Galatiae et Paphlagoniae urbibus, in sinum Amysenum cadit. Hujus fluvii aquas vorticosas esse observarunt etiam Valerius Flaccus lib. 5. Argon. et Ovid. lib. 4. de Ponto, eleg. 10.

precationibus. Nec enim cibum sumere consueverat Sanctus, nisi benedicente Presbytero. Cum ergo in vicum venissent qui missi erant, occurrerunt Presbytero egredienti ab ecclesia post horam orationis sextam: qui videns eos infestari a canibus, continuo accurrit; et canes submovens, salutavit, rogavitque, ut siquidem essent Christiani, ingrederentur ad se, quo mutua in Christo caritate perfrui possent. Cui illi: Christiani sumus, et Christianorum gaudemus congressu. Tunc subridens Presbyter intra se ait: O Fronto [2], (hoc enim ei nomen erat) quam manifestae tibi semper per somnum offeruntur visiones! quod autem hac nocte vidi, stupendum plane fuit. Vidi enim viros duos, vobis similes, dicentes mihi, quod thesaurum huic regioni adferrent. Cum igitur vos ipsos intueor, quos vidi per somnium; agite, thesaurum istum mihi tradite. Presbytero advocato,

XII. Responderunt viri: Vere habemus nobiscum thesauro quovis potiorem Martyrem Theodotum, quem, si volueris, videre poteris, hominem religione praestantem; sed vici hujus Presbyterum nobis ostende, Pater. Qui ait: Euge, ipse ego sum quem requiritis. Sed praestat ut illum huc domum inducamus. Nec enim convenit ubi Christiani sunt, quemquam in silva manere. Accedens igitur, et Sanctum cum Fratribus osculatus, rogavit ut simul omnes venirent in domum suam. Ille vero excusabat se, eo quod festinaret ad metropolim [3] regredi. Magnum enim ibi, inquit, stadium ad salutem Christianis aperitur. Oportet autem Fratribus in necessitate constitutis opitulari. Postquam ergo cibum sumsissent, Athleta Christi ad Presbyterum subridens: *Quam aptum*, inquit, *video locum ad sacrarum Reliquiarum susceptionem? quid cunctaris?* Respondit Presbyter: Tu satage ut habeam in quibus laborem; et tunc me argue tarditatis, de sanctarum Reliquiarum allatione loquens. Oportet enim, inquit, obtinere illas, ac tum de aedificio inchoando cogitare. Tunc Martyr: *Nostrum,* inquit, *est sollicitius agere; seu potius Dei, Reliquias tibi subministrare: tuum vero praeparare diligenter aedem sacram. Quapropter obsecro, Pater, ne cuncteris in opere; sed cura, ut quamprimum illud perducas ad finem. Cito enim advenient Reliquiae.* Atque haec dicens, detraxit digito annulum, deditque Presbytero, et ait: *Dominus testis sit inter me et te, quia brevi tibi providebitur de Reliquiis,* indicans scilicet vel alium se missurum, vel ipsummet venturum. Festinabat enim certaminis sui cursum absolvere. Talia autem cum commendasset, decessit ex partibus illis, venitque in urbem, ubi reperit velut a terrae motu eversa omnia.

Jubet locum pro SS. Reliquiis parari.

Futurum praedicit.

XIII. Virgines septem erant, a prima aetate exercitatae ad virtutem, doctaeque prae cunctis aestimare continentiam, et Dei timorem ante oculos habere. Has cum tyrannus comprehendisset, multisque illatis tormentis non potuisset ad impietatem traducere; lascivis adolescentibus denique tradi violandas jussit, ira exaestuans, et religioni facere injuriam volens. Cum ergo missae essent ad juvenes quosdam, turpem injuriam, ut dicebatur, passurae, ingemiscentes profunde, manusque cum oculis tollentes in caelum: *Domine,* inquiebant, *Jesu Christe, quamdiu in nostra fuit potestate custodire virginitatem illibatam, nosti quam diligenter id fecerimus usque in diem hodiernum. Nunc vero impudici adolescentes potestatem in corpora nostra acceperunt.* Haec et his similia cum supplicantes dicerent et lacrymarentur, seniorem ipsarum, Tecusam nomine, in partem traxit eorum, qui ceteris videbatur impudentior. Ipsa vero flens et pedes ejus tenens: *Quodnam*, inquit, *o fili, ex me tibi lucrum, aut quae voluptas esse poterit commisceri corporibus, senio, jejunio, morbo, cruciatuque, ut vides, consumtis?* Jam enim septuagesimum supergrediebatur annum, et reliquae haud minoris ferme aetatis erant. *Indecens omnino vobis est amare carnem, ut sic dixerim, mortuam, quam mox videbitis a feris avibusque discerpi. Jam enim Praeses statuit, nec sepulcro quidem nos dignari. Quin potius accipite pro nobis Dominum Jesum Christum,*

Virgines septem ad stuprum traditae.

2) Notat Papebrochius hunc Presbyterum in Josephi hymno Ode 7. appellari *Phortonem.*

3) Ancyra quippe Galatiae metropolis erat.

magnas vobis gratias redditurum. Sic illa cum lacrymis affata juvenem, et velum raptim discerpens, ostendebat ei capitis sui canitiem: *Et has,* inquit, *reverere, fili, nam et tu forsitan matrem jam canam habes. Ea pro nobis deprecatrix veniat, sive adhuc superest, sive jam obiit. Et nobis quidem miseris relinque lacrymas; tibi vero spem habe retribuendae a Salvatore nostro Jesu Christo gratiae, nec enim vana est spes in ipso collocata.* Talia cum diceret Tecusa, statim adolescentes, posito libidinis aestu, soluti etiam ipsi in lacrymas, virginibusque compatientes, abierunt.

XIV. Audiens autem Theotecnus quod constupratae non essent, noluit amplius inhonestae voluptatis causa eis esse molestus; sed jussit eas fieri Dianae atque Minervae sacerdotes, ut quotannis juxta morem lavarent earum simulacra in vicino lacu. Recurrebat vero tunc ipsa lavandorum idolorum

Ad lacum ducuntur.

anniversaria dies. Cum ergo oporteret eorum singula vehiculis imponi, jussit etiam ipsas ad paludem duci, eodem quo idola modo lavandas. Vehebant ergo illas, nudatis corporibus rectas stantes in curribus, ad verecundiam irrisionemque. Post ipsas vero vehebantur et idola: simul etiam egrediebatur multitudo universae civitatis, ad spectaculum futurum. Inter haec audire erat et videre tibiarum ac cymbalorum sonum, choreasque mulierum solutis crinibus maenadum [4] instar bacchantium. Multus autem excitabatur strepitus pedum terram plaudentium, et musicorum instrumentorum concrepatio, itaque vehebantur simulacra. Et propterea quidem magna populi turba concurrebat, major tamen propter Virginum passionem; quarum alii senium miserebantur, quidam admirabantur constantiam, nonnulli laudabant modestiam; omnes vero conspiciendo illas confectas plagis lacrymabantur. Egressus etiam cum illis ibat viperinum germen praeses Theotecnus.

Pro eis orante Theodoto.

XV. Interim Dei Martyr Theodotus in magna versabatur sollicitudine pro unaquaque sanctarum Virginum, metuens ne qua earum, sicut de feminis formidari poterat, deficeret in certamine. Multis igitur precibus exorabat Deum, ut illas in agone juvaret. Ad hoc vero se concluserat in parva domuncula prope confessionem [5] Patriarcharum, quae pauperis cujusdam erat, Theocharidis nomine; una cum Polychronio, qui erat nepos Tecusae Martyris; et Theodoto juniore, ex ipsius cognata progenito, aliisque nonnullis

Martyrium consummant.

Christianis, intra eamdem cellulam congregatis. Jacuerant autem simul omnes in oratione a primo mane usque ad horam sextam, quando Theocharidis uxor nuntiavit virginum corpora in lacu submersa esse. Ad hanc denuntiationem nonnihil a pavimento se attollens Justus, et adhuc genibus flexus, in caelum manus extendit, et copioso lacrymarum perfusus imbre: *Gratias,* inquit, *tibi ago, Domine, quod fletum meum hunc nolueris esse inutilem.* Tum quaesivit ex muliere quomodo in profundum actae virgines essent, et qua parte laci; in medione, an juxta crepidinem. Illa vero, quae simul cum aliis mulieribus egressa praesens in loco fuerat, sic ait: Multa suadens, multa etiam promittens Theotecnus frustra fuit, Tecusa ipsum injuriosis verbis repellente. Sacerdotes quoque Dianae et Minervae, coronam vestemque albam illis offerentes, ut quae secum daemonibus ministrare deberent, rejectae similiter cum improperiis sunt. Jussit ergo Praeses lapides earum illigari collis, navigioque parvo impositas eo devehi, ubi profundior lacus erat; itaque injectae in aquas sunt ad spatium duorum jugerum a ripa.

XVI. His auditis ibidem usque ad vesperam se continuit Martyr, una cum Polychronio atque Theocharide, consultans, qua ratione possent corpora educi e lacu. Sub occasum vero solis adfuit consultantibus adolescens ut significaret, quod Theotecnus jusserit ad lacum permanere milites, custodes corporum futuros. Tum vero magno maerore correptus fuit Sanctus. Ap-

4) Maenades seu Bacchae erant mulieres insanientium ritu Bacchi orgia celebrantes: sic dictae a Graeco *μαίνεσϑαι*, insanire.

5) *Μαρτύριον*, quo nomine oratorium in Martyrum honorem exstructum solebat intelligi. De martyrio, memoria, basilica, oratorio et confessione videsis Baron. in notis ad Martyrol. Rom. die 6. Julii; de titulis vero diebus 26. Julii et 5. Augusti.

parebat enim perquam difficulter recipienda esse sacra corpora, tum propter custodientes ea milites, tum propter lapidum gravitatem, quorum singulos aegre plaustrum movisset. Vespere porro facto, qui cum Theodoto erant ibi manserunt; ipse verò progressus ad Patriarcharum confessionem, cum obstructam illam ab impiis reperisset, ne quis Christianorum illuc posset ingredi, foris juxta concham se projecit in orationem, aliquamdiu sic perseverans. Inde vero progressus abiit ad confessionem Patrum: et hanc quoque obstructam inveniens, ibidem in oratione procubuit. Deinde magnum post se strepitum audiens, et credens aliquos sibi imminere, divertit ad Theocharidis habitaculum. Ibi cum aliquantulum obdormisset, apparuit ei beata Tecusa dicens: *Dormis, fili Theodote, et nulla te nostri cura tangit? Neque meministi adhortationum, quibus te juniorem instruxi, ac praeter opinionem parentum ad virtutem manu duxi? Et tu quidem viventem numquam negligebas, sed colebas ut matrem: nunc vero postquam obii, oblitus es quod usque in finem mihi ministrare debebas. Ne obsecro sinas nostra corpora sub aquis laci fieri escam piscium; nam et post duos dies magnum te exspectat certamen. Surgens igitur accede ad paludem, verum cave tibi a proditore.* Atque haec dicens, recessit. Ad corpora sepelienda incitatur.

XVII. Tunc exsurgens a somno, oblatam sibi visionem exposuit fratribus, qui omnes ei compatiebantur, et cum lacrymis orabant Deum, ut ipsi vellet ad invenienda corpora esse adjutor. Cumque illuxisset, juvenem illum qui primo annuntiaverat milites paludi appositos manere ad custodiam corporum, (erat enim Christianus et ipse) eumdem cum Theocharide miserunt accuratius exploraturum, quid esset de militibus, recessisse illos suspicati propter festivitatem Dianae, quam eo die celebrabant impii. Euntes ergo Theocharides et Glycerius, (hoc enim juveni nomen erat) renuntiaverunt adhuc eos perstare in custodia. Continuerunt ergo sese etiam die ista. Vespere autem facto egressi sunt versus paludem jejuni, acutas secum falces deferentes, cum quibus ingressi in aquam praescinderent funes demersarum collo innexos. Tenebrae autem profundae erant, eo quod neque luna, neque stellae conspicerentur. Cum vero pervenissent ad locum in quo solent rei cruciari, locum horribilem, et quem nemo post solis occasum audebat intrare, (quia istic praecisa capita, aut contis infixa stabant, aut dispersa jacebant igne combusta,) horrore non modico correpti etiam ipsi sunt: sed vocem audiverunt dicentem: FIDENTER ACCEDE, THEODOTE. Rursum ergo perterrefacti, Visio Crucis [6] signum suae quisque impressit fronti, et mox apparuit eis Crux crucis. illustris, quae videbatur ex parte orientali radium ignitum emittere: ad quam apparitionem mixtus gaudio timor fuit, et genibus flexis adoraverunt versus locum unde Crux apparebat.

XVIII. Completa oratione surgentes, denuo ingressi sunt viam: sed propter ingentem noctis obscuritatem alter alterum non videbant. Huic autem incommodo accedebat vehemens imber, unde multum ubique exsistebat lutum, quod lubricos eis gressus faciebat, aegreque sinebat proferre vestigium ad viam prosequendam: adeo ut inter tenebras haud minor labor esset quam timor. Substiterunt igitur rursus ad orandum, auxilium in hac necessitate postulantes a Deo. Subito autem apparuit eis ignita lampas viam praemon- Alia strans: apparuerunt etiam viri duo splendidas induti vestes, capillo ac barba visio. „cani, atque dicentes: Confide Theodote. Dominus enim Jesus Christus no„men tuum inter Martyres descripsit, audiens orationem tuam, quam effu„disti cum lacrimis pro inventione sanctorum corporum. Missi autem sumus „ab illo, ut suscipiamus te; et sumus ii qui dicuntur PATRES: Veniens porro „ad paludem, videbis sanctum SOSANDRUM armatum, qui custodibus formidi„nem incutit: sed non debebas tecum adducere proditorem."

6) Antiquissimum esse morem Christianis aliquo timore correptis frontem cruce signare, jam observavimus pag. 141. Signo Crucis fugatos esse daemones et sacra profana turbata observat Lactantius lib. 4. Institutionum cap. 27. et de mortibus Persecutorum cap. 10.

Martyrum corpora sepeliuntur.

XIX. Sequentes ergo lumen quod apparebat sibi, venerunt ad paludem, eoque usi sunt usque dum sacra lipsana abstulerunt, quod hoc modo peractum. Facta sunt fulmina multa, tonitrua et imbres: ventus autem tam vehemens irruit, ut corporum custodes fugam elegerint. Fugerunt autem non solum propter tempestatem, sed etiam propter visionem qua terrebantur, cernentes virum procerum armatumque clypeo, thorace, galea et hasta, ex quibus undique absistebat ignis. Hic vero erat sanctus et gloriosus Martyr Sosander, cujus aspectu conterriti, ad vicina confugerunt tuguriola. Aqua vero, ventorum impetu in alterum propulsa litus, usque eo recesserat, ut fundus appareret siccus, et Virginum corpora conspicerentur: quibus innexos funes praeciderunt falcibus, efferentesque imposuerunt jumentis, atque vexerunt ad aedem Patriarcharum, sepelientes ea in vicino monumento. Virginum autem nomina haec sunt: Tecusa, Alexandra, Phaine. Et has tres Apotactitae [7] dicunt esse suas, sicuti revera sunt, Claudia, Euphrasia, Matrona et Julitta [8].

Polychronius apostata.

XX. Facta die, civitas universa aestuare coepit, propter raptum sacrorum corporum: cunctis enim eum subito manifestavit fama. Itaque mox ac Christianus aliquis conspiciebatur, trahebatur in quaestionem. Multis autem sic comprehensis, et tamquam per ferarum agrestium dentes discerpendis, res innotuit Sancto, qui se ipsum tradere volens, prohibitus est a fratribus. Polychronius autem, mutato habitu se transformans in rusticum, in forum abiit ad veritatem totam certius explorandam. Sed mox comprehensus ab aliquibus, adductusque ad Praesidem, qui cum plagis multato mortem insuper minaretur, strictum intentando gladium, terrori cessit, fassus de reliquiis Virginum, quodque eas de lacu tulisset Theodotus, et locum ubi eas abdiderat indicavit. Accipientes ergo sancta corpora ex sepulcris, combusserunt illa. Tunc cognovimus proditorem esse Polychronium: deque eo locutos qui apparuerant, cum dicerent: Cave proditorem. Aliqui autem Martyri renuntiaverunt de Polychronio, et Virginum reliquias combustas fuisse.

Theodotus se ad martyrium praeparat.

XXI. Tunc gloriosus Christi Martyr Theodotus valedicens fratribus, jubensque ne ab oratione cessarent, sed Deum orarent ut corona ipsi obtingeret; praeparavit se ad verbera sustinenda. Simul igitur perstiterunt in oratione cum Martyre, qui prolixe precatus tandem ait: *Domine Jesu Christe, spes desperatorum, da mihi certaminis cursum perficere, et sanguinis effusionem pro sacrificio et libatione offerre, omnium eorum causa qui propter te affliguntur. Alleva onus eorum, et compesce tempestatem, ut requie et profunda tranquillitate potiantur omnes qui in te credunt.* Haec illo cum lacrymis perorante, exortus est planctus magnus inter fratres, amplectentes eum atque dicentes: Vale, o suavissimum lumen Ecclesiae Theodote. Te quidem, postquam ab his aerumnis emigraveris, caelestia excipient luminaria, Angelorumque et Archangelorum gloria diversimoda, et Spiritus sancti incommutabilis claritas, ac Dominus noster Jesus Christus residens ad Patris sui dexteram. Horum enim bonorum causa tibi erit gloriosum ac magnum quod instat certamen: nobis vero in ambiguo remanentibus tuus ex vita discessus aliud non parit quam luctum, planctum, gemitumque. Sic lamentantibus illis, singulos amplexus est Sanctus, monuitque ut quando veniret Papa [9] beatus Fronto, ex Malo ferens secum annulum, darent ei reliquias suas, siqui-

7) Apotactitas seu Renuntiantes dictos fuisse putat Papebrochius, qui suis facultatibus renuntiantes Apostolicam vitam sectabantur. Id vero quod ex consilio tunc fiebat, nonnulli postea tamquam ex praecepto evangelico observari voluerunt, unde simul cum Encratitis seu Abstinentibus a Theodosio M. vetiti sunt conventicula habere, Lege 7. de Haereticis. Julianus apostata Monachos solebat *Apotactitas* appellare. Vide Tillemont. in notis ad horum SS. acta tom. 5. pag. 661.

8) In Menologio Basilii imperatoris et aliis quibusdam vocatur *Julia*.

9) Jam observavit noster Mabillonius in Acta SS. Mammarii, et aliorum Martyrum Africanorum tom. 4. Analect. *Papae* seu *Papatis* nomen Presbyteris etiam tributum fuisse. Graecum hic habet *ὁ Παπᾶς*, quo nomine donatur Antonius presbyter in Actis SS. Juliani et Basilissae in vetustissimo Lectionario Luxoviensi.

dem eas potuerint suffurari. Atque haec dicens, totumque corpus suum signo Crucis muniens, in stadium processit animo imperterrito.

XXII. Eunti autem illi occurrerunt duo ex civibus, jubentes quantocius retro abire, et dicentes: Salva temetipsum. Erant enim noti atque amici Martyris, putabantque gratiam ei praestare: Quia, inquiebant, sacerdotes Minervae et Dianae cum turba populari accusant te apud Praesidem, quod omnibus Christianis dissuadeas ne saxa inanima adorent; et alia multa adversum te loquuntur: et Polychronius reum te agit subductorum furtim corporum. Dum igitur adhuc tempus est, salva te ipsum, Theodote. Stultitia enim foret ultro te tradere ad tormenta. Quibus Martyr: *Si putatis vos amicos meos esse, et gratiam vultis facere, nolite mihi molestiam facessere, et studium meum accusare; sed potius ite ad Magistratus, et dicite: Theodotus, quem sacerdotes cum tota civitate accusant, ante fores adstat.* Et haec dicens antecessit eos, seque accusatoribus suis stitit. Ingressus vero ad tribunal stabat intrepidus, vultuque subridenti praeparata intuebatur tormenta. Erat enim ibi accensus focus, et lebetes ferventes, rotaeque, et alia plura cruciatuum instrumenta exposita: ad quorum omnium conspectum adeo nihil exhorrescebat Matyr, ut animi constantiam etiam vultus hilaritas demonstraret.

Ultro se coram Præside sistit.

XXIII. Sic adstantem conspiciens Theotecnus: Nihil propositorum suppliciorum, inquit, experieris, si persuaderi tibi sinas ut sapere velis, atque sacrifices; erisque liber ab omnibus criminibus quae civitas universa, et sacerdotes de te nobis annuntiarunt: quin etiam nostra prae aliis frueris amicitia, et victoriosissimis Imperatoribus carus evades, dignusque habeberis quem et suis ipsi dignentur litteris, quique ipsis, cum res ita tulerit, scribas. Tantum ejura Jesum, quem qui ante nos fuit Pilatus, in Judaea crucifixit. Ergo statue apud te sapienter agere. Videris enim praeferre speciem hominis experti. Sapientis autem est omnia agere considerate ac provide. Recede igitur, Theodote, ab omni stultitia, et alios Christianos abduc a dementia. Ita faciens, toti urbi dominaberis, factus sacerdos Apollinis, omnium deorum maximi, propter magna quae confert in homines beneficia praedicendo futura suis oraculis, et medicinae arte curando morborum infirmitates. Per te enim ordinabuntur sacerdotes, per te fient promotiones dignitatum, per te supplicabitur magistratibus pro patria et legationes pro communibus causis ad Imperatores deferentur; affluentque tibi cum virtute divitiae, clientelae generis, et honores magni cum gloriae claritate. Quod si possessiones cupias, tibique gratum sit eas habere; ecce paratum me ad eas tradendas. Haec dicente Praeside, gratulationes multae audiebantur a vulgo, beatificante Theodotum, suadente ut oblata munera acceptaret.

Qui eum blanditiis tentat.

XXIV. Interim Theotecno Martyr hunc in modum respondit: *Primum hanc gratiam peto a Domino meo Jesu Christo, quem modo contemtim appellasti ut hominem vulgarem, ut errorem circa deos confutare possim, et Domini mei Jesu Christi miracula, Incarnationisque mysteria paucis complecti. Necesse est ergo, Theotecne, ut meam in ipsum fidem opere et verbo comprobem per multos testes. Nam quod ad deorum tuorum facta attinet; turpe est eloqui, dicam tamen ad vestram confusionem. Is quem Jovem appellatis et deorum omnium maximum creditis esse, in mulierum puerorumque contumeliam eo processit, ut malorum omnium ipse principium et finis sit. Orpheus enim poëta vester ait, quod Jupiter Saturnum proprium patrem occidit, uxoremque habuit propriam matrem Rheam, unde genita est Persephone, quam etiam adamavit. Habuit deinde etiam sororem suam Junonem; sicuti et Apollo, qui sororem suam Dianam constupravit in Delo ante aram. Similiter Mars insanivit in Venerem, Vulcanus in Minervam, germani utique in germanas. Viden, Proconsul* [10]*, quanta sit in diis vestris turpitudo? Numquid non leges punirent eum qui talia patrasset? Interim vos in hujusmodi vestrorum deo-*

Ipse deorum turpitudinem ostendit.

10) Graece Ὑπατικὲ, id est Consularis; atque ita etiam num. 27.

rum lascivia gloriamini, neque erubescitis adorando puerorum corruptores, adulteros, veneficos. Haec enim poëtae dixerunt velut jactabundi.

XXV. *E contra de virtute Domini nostri Jesu Christi ejusque miraculis, deque mysterio Incarnationis ejus, multa quidem tam Prophetae quam viri spirituales praedixerunt; sed quae palam fateri nemo erubescat, casta omnia: testificantes quomodo novissimis temporibus de caelis inter homines apparuit, cum admirandis prodigiis et miraculis ineffabilibus, infirmantium sanans morbos, et homines regno caelorum dignos efficiens. De Incarnatione vero ipsius accurate scripserunt Prophetae, deque morte et passione ipsius, ac resurrectione a mortuis: quorum testes Chaldaei ac Magi, Persarumque sapientissimi, astrorum motu ducti, et tempus nativitatis ejus secundum carnem agnoverunt, et primi agnito a se* Deo *ut* Deo *munera obtulerunt. Multa autem atque stupenda miracula fecit. Primum enim aquam commutavit in vinum: et quinque panibus ac duobus piscibus quinque millia hominum satiavit in deserto; et infirmos verbo sanavit, et supra mare velut super aridam ambulavit. Ejus quoque dominatum agnovit natura ignis, et mandato ejus resuscitati sunt mortui, et a nativitate caecis lumen solo verbo affulsit. Claudos celerrime fecit ambulare, et a diebus quatuor tumulatos revocavit ad vitam. Quis autem possit exsequi verbis omnia quae fecit signa et prodigia, quibusque probatus est Deus esse, non autem aliquis homo vulgaris?*

Prophetiis ac miraculis. Christi divinitatem probant.

XXVI. Talia cum diceret Martyr, commota est universa multitudo idololatrarum, instar maris a vento vehementi concussi; sacerdotibus vestes lacerantibus, comas spargentibus, coronas discerpentibus; populo autem vociferante, ipsumque Proconsulem [11] Theotecnum accusante, quod non ageret ex jure cum homine, verberum et mortis reo, clementiam deorum palam blasphemante, et rhetoricam artem adeo impudenter ostentante: quem oportebat statim in equuleum tolli et diis debitas poenas dare. Hinc ergo magis exacerbatus Theotecnus iraque exaestuans, mandavit satellitibus, ut statim Sanctum attollerent in lignum: immo ipsemet desilivit ex throno prae furore, volens per semetipsum torquere Sanctum. Cumque multitudo populi tumultuaretur, et carnifices ungulas expedirent, vociferantibusque praeconibus confusa exsisteret vociferatio; solus athleta adstabat tranquilla mente, quasi non contra ipsum, sed contra alium quemvis, ejusmodi aestus commotus foret.

Furentibus adversus eum gentilibus.

XXVII. Exinde nullum feralium instrumentorum genus permissum est otiosum, non ignis, non ferrum, non ungulae: sed alii aliunde irruentes, vestimentaque detrahentes, in equuleum levaverunt hominem; divisique in partes, latera ejus lacerabant ungulis, quantum unusquisque valebat, labori non parcens. Martyr vero laeto ac subridenti vultu intuebatur percutientes, et sine conturbatione ulla suscipiebat sensum tormentorum, neque vultum contorquens, neque saevitiam tyranni declinans. Habebat enim adjuvantem se Dominum nostrum Jesum Christum, usque dum verberantes lassarentur. Et his quidem deficientibus succedebant alii. Pugil autem invictus, corpus suum, tamquam alienum tradiderat carnificibus, mentem habens fixam in Dominum universorum. Tunc jussit Theotecnus fortissimum acetum infundi lateribus ejus, et lampades flammantes admoveri. Cumque aceto compunctus Sanctus, atque ab adustis laterum carnibus nidorem sentiens, nonnihil avertisset nares, de throno confestim suo desiliens Theotecnus: Ubi nunc, inquit, Theodote, verborum tuorum generositas? Video enim tantum non victum te tormentis cedere. Profecto si deos non blasphemasses, et potestatis eorum robur adorares, non contigissent te tormenta ista. Suaserim ego tibi, ut, caupo cum sis et conditione vilis, ejusmodi amplius non loquaris contra Imperatores, quibus jus in sanguinem tuum est. Cui Martyr: *Nihil te commoveat, Proconsul, quod videris me, sentiendo nidorem laterum meorum, contorsisse nares: sed jube potius ut satellites tui exsequantur mandata. Conspicio*

Varie cruciatur.

Insultantem judicem refellit.

11) Graecum ἡγεμόνα, quo nomine, ut jam observavimus pag. 109. quilibet provinciae Rector designari potest.

enim remissius eos agere. Tu vero tormenta excogita et novarum adinventiones machinarum, ut fortitudinem meam experiaris: quin potius agnosce Dominum Jesum adjuvantem me, per quem te velut mancipium contemno, et impios tuos Imperatores despicio. Tantos animos dat mihi Christus Dominus. Quod si nocentem me comprehendisses, haberet in me locum timor: nunc vero non formido minas tuas, pro Christi fide quidlibet pati paratus. Haec loquentis maxillas jussit Theotecnus saxis pulsari, et dentes excuti. E contra vero Martyr: *Etiamsi linguam mihi excideris, Theotecne, et omnia vocis organa, Deus tamen etiam tacentes Christianos exaudit.*

XXVIII. Tandem fessis laniando corpus lictoribus, mandavit Praeses, ex ligno depositum claudi carcere, in aliam quaestionem reservatum. Ipse vero cum per medium duceretur forum, toto concisus corpore ipsisque vulneribus victoriam ostentans; concurrentes undique ad spectaculum cives invitabat, ad cognoscendam ex iis quae passus erat, Christi potentiam. *Videte,* inquiens, *universi, quam admirabilis Christi sit virtus; et quomodo iis qui ejus causa se tormentis exponunt, largiatur impassibilitatem, atque corpoream infirmitatem efficit igne valentiorem, facitque generis infimi homines minas Principum flocci pendere, et edicta Imperatorum contra pietatem lata. Et quidem citra personarum acceptionem Dominus universorum universis praestat ejusmodi gratiam, ignobilibus, servis, liberis, barbaris.* Sic perorans et inflictarum sibi plagarum ostentans vestigia; *Convenit,* inquit, *credentibus in Christum hujusmodi sacrificia* [12] *ei offerre, qualia ego obtuli; quandoquidem prior ipse pro unoquoque nostrum sic passus sit.*

In carcerem ducitur.

XXIX. Exinde transierunt dies quinque, quando Theotecnus urbe media et spectabili loco jussit auditorium sibi exstrui, et satellitibus mandavit eo adducere Martyrem, quod mox factum est quam diligentissime. Advenientem autem sic affatus est: Accede ad nos propius, Theodote, intelligo enim te, eruditum iis quae ante facta sunt, meliorem nunc esse, et priorem superbiam dimisisse. Profecto contra rationem omnem tantos in te cruciatus attraxisti, etiam invitis nobis. Nunc ergo abjecta feritate et pervicacia, agnosce dominatum omnipotentium deorum, ut nostris perfruaris muneribus, quae antehac promisi tibi, et etiam nunc paratus sum exhibere sacrificanti diis. Dispice quid expediat tibi. Alias enim vides paratum tibi ignem, exacutum ferrum, ferarum rictus ad lanienam hiantes, quae si volueris experiri, priora tormenta non nisi umbrae ad haec posteriora videbuntur. Ad quae Martyr nihil formidans: *Ecquid,* inquit, *o Theotecne, adeo grande contra me excogitabis quod possit resistere potestati Domini mei Jesu Christi? Quamvis autem corpus meum totum sit prioribus plagis dissolutum, ut vides; novam tamen roboris mei experientiam sume, diversaque tormenta membris meis admove, ut videas quam valida sint ad tolerantiam, quae modo dissipata videbantur.*

Iterum ad judicem productus minas temnit.

XXX. Tunc iterum jussit Theotecnus sanctum applicare ad lignum: et utrimque adstantes lictores, tamquam ferae coeperunt priorum vulnerum loca scrutari, et ungulas quam profundissime lateribus infigere. Interim gloriosus Martyr, voce magna fidem confitebatur. Videns ergo Praeses se frustra laborare, et fatigatos tortores deficere; depositum de ligno jussit supra ignitas testulas collocari, quibus etiam interiora corporis penetrantibus gravissimum dolorem sentiens Theodotus, oravit dicens: *Domine Jesu Christe, spes desperatorum, exaudi orationem meam, et cruciatum hunc mitiga; quia propter nomen sanctum tuum ista patior.* Sensit ergo Theotecnus etiam testularum experimentum ad suam voluntatem nihil prodesse: rursumque mandavit in equuleo appendi sublatum, ac denuo priores plagas sulcari. Sed nullum corporis sui sensum ostendebat Martyr, videbanturque lictores ei joco

Torquetur.

12) Acta S. Crispinae infra num. 1. *Nec sacrificio nisi uni Deo et Domino nostro Jesu Christo.* Et sanctus Mammarius in Actis jam laudatis: *Domino Jesu Christo sacrificamus* etc.

potius quam serio agere. Sola autem lingua ejus permanebat illaesa glorificans Deum, quam ei servare ad negandum volebant impii, nescientes quod hanc ei potius ad confirmandam veritatem relinquerent.

XXXI. Tandem cernens Theotecnus, neque sufficere ad novos cruciatus excogitandos, neque tortores jam prorsus exhaustos quidquam amplius posse, Martyrem vero in proposito firmiorem; tulit in eum sententiam dicens: Thedotum protectorem Galilaeorum [13], deorum vero hostem, invictorum Imperatorum mandatis non parentem, meque etiam contemnentem, potestas nostra jubet gladii subire poenam; et decollati corpus igne comburi, ne illud nacti Christiani sepeliant. Lata sententia, exiit cum Martyre multitudo universa virorum atque mulierum, finem videre cupiens. Cumque ad locum pervenissent, orare coepit Martyr in haec verba: *Domine Jesu Christe, caeli terraeque conditor, qui non derelinquis sperantes in te, gratias tibi ago, quia fecisti me dignum caelestis tuae urbis civem, tuique regni consortem. Gratias tibi ago, quia donasti mihi draconem vincere, et caput ejus conterere. Da requiem servis tuis, atque in me siste violentiam inimicorum. Da Ecclesiae tuae pacem, eruens eam a tyrannide diaboli.* Cumque orationem finiens adjunxisset, Amen, conversus vidit fratres flentes, et dixit: *Nolite lugere, fratres, sed glorificate Dominum nostrum Jesum Christum, qui fecit ut perficerem cursum meum, et inimicum superarem. Deinceps enim in caelis cum fiducia pro vobis Deum deprecabor.* Et hoc dicto, gaudens excepit gladium.

Sententia in ipsum lata.

Christus omnium conditor.

Gladio percutitur.

XXXII. Tum vero pyra ingenti constructa, cadaver sancti Martyris in ipsam conjecere lictores, multam materiam circumponentes. Sed quadam Dei hominibus consulentis providentia subito apparuit supra pyram lumen circumquaque refulgens, ita ut nemo eorum qui ignem succensuri erant, accedere auderet: atque ita sacrum corpus intra pyram illaesum mansit. Nuntiantibus autem id Theotecno famulis suis, jussit eos istic manere, in loco ubi positum erat caput, et cadaver custodire. Manserunt igitur ibi milites, sicuti sibi mandatum fuerat, ad custodiam. Advenit autem eodem, juxta condictum, ex vico Malo presbyter Fronto, ferens annulum sancti Martyris, quem dederat ei reliquiarum causa, habens etiam secum jumentum vino veteri onustum. Agriculturam enim exercet egregius iste vir. Accedens ergo ad urbem circa vesperam, ex Dei providentis voluntate, procubuit asina supra locum ubi jacebat corpus sancti Martyris, quod videntes custodes, accurrerunt dixeruntque Presbytero: Quo pergis, hospes, profunda jam vespera? quin tu potius venis, et manes nobiscum, ubi asina tua large pascetur? Ecce enim copiosum adest gramen, et si in sata eam velis immittere, nemo est qui prohibeat. Tibi vero tolerabilibus est nobiscum manere, quam cauponaria inurbanitate vexari.

Corpus mire servatum.

XXXIII. Ergo asinam a via deflectens Presbyter, in turgurium ingressus est, quod illi pro se struxerant die praecedenti, erectos salicum ramos extrorsum vincientes contortis calamis. Jacebat autem juxta tugurium cadaver Martyris, ramis superinjectis foenoque opertum. Erat autem etiam ignis prope accensus et coena parata. Tum eorum primi, reversi a lavacro ad tugurium, coeperunt bibere, incumbentes tapetiis super humum foenumque explicatis. Invitabant autem etiam Presbyterum ad bibendum secum. Ille vero postulans poculum exoneravit asinam; illudque proprio suo vino implens, inquit: Gustate et experimini quale hoc vinum sit. Fortassis enim non malum vobis videbitur. Ita locutus modesteque subridens, plenum vino poculum eis tradidit: cujus illi odorem saporemque admirati, interrogant senem quot annorum sit. Asserente autem Presbytero, annorum esse quinque; Sine, inquiunt, bibamus cito, magna enim siti laboramus. Presbyter

Presbyter Fronto.

13) Vox rarius usurpata ad designandos Christianos ante Juliani tempora, quamvis eos prioribus saeculis cum Judaeis gentiles confunderent: certum est tamen, uti etiam observavit Dodwellus in Dissert. 12. Cyprianica num. 2. *Galilaei* nomen longe ante hujus Imperatoris tempora Christianis tributum fuisse; et quidem autor Philopatridis et Celsus, Christianorum hostes infensissimi, sic eos appellarunt.

autem ait: Hilariter sumite, quantum bibere potestis. Cui adolescentium unus, nomine Metrodorus, arridens respondit: Numquam potero in omni vita mea oblivisci, nequidem si potum illum sumsero, quem Lethes dicunt: quia Christiani simul omnes non tales plagas acceperunt, quales ego nuper gustavi propter mulieres ex palude subductas. Nunc autem largiter praebe, hospes ex mero illo Maronio fundens, ut dolorum istorum bibam oblivionem. Tum Fronto: Nescio quas mulieres dicas, adolescens, Maronis autem fontem prope esse scio. Tu vero, Metrodore, inquit alius cui nomen Apollonius, vide ne istud Maronis, quod ais, poculum, magnum tibi malum pariat, jusso custodire aereum illum hominem, qui modo memoratas a te mulieres ex palude furatus est.

XXXIV. Ad haec Presbyter: Peccavi sane quod interpretem non adduxerim, qui mihi sermonem vestrum explicet. Nihil enim eorum hactenus quae dicitis intelligo. Quaenam mulieres illae furto subductae ex lacu, aut quis iste aereus quem vos dicitis custodire? an forte statuam huc usque adductam servatis? vel aenigmata loquimini, ut rusticitatem meam habeatis ludibrio? Volebat respondere Metrodorus: sed praevertit eum alius Glaucentius appellatus, atque ait: O hospes, nihil eorum quae dicuntur a sociis meis tibi mirum videatur. Virum enim aereum nominantes, nihil a vero alienum dicunt. Sive enim aereum, sive ferreum dixerint, scimus eum et aere, et ferro, et alia quavis natura meliorem ac firmiorem fuisse, siquidem aes et ferrum cedit igni, et arte laboratur; ipse etiam quem vocant adamantem, industria et ingenio superatur: illi autem admotus ignis, ferrumque et ungulae nihil profecerunt. Necdum, inquit Presbyter, clare assequor quid velis, utrum scilicet de homine loquamini, an de re alia quapiam. Cui Glaucentius: Aegre, inquit, o hospes, naturam ejus tibi explicavero. Si enim hominem appellavero, nullus umquam homo ita certavit. Sciunt quidem omnes quod civis noster sit, cujus hic et domus, et genus, et possessiones sunt: quod autem humanam non habuerit naturam, ipsis operibus manifeste monstravit. Etenim verberatus, et sectus, atque per omnia membra ustulatus igne, nullum se affligentibus verbum reponebat, sed firmus in sententia persistebat in priori proposito, sicut rupes a fluctibus concussa manet undequaque immobilis. Nomen viro Theodotus erat, qui religione Christianus, a propositi sententia nullo potuit molimine dimoveri. Virgines septem, in hac palude suffocatas jussasque sub aquis permanere, clam sustulit, ac sepulturae tradidit. Postquam autem didicit ideo Christianos multos esse correptos, et Magistratibus ad supplicium traditos; veritus ne suam religionem abnegarent, ultro se Magistratibus manifestavit, suumque opus fassus est, ne pro eo alii torquerentur. Quamvis autem Praeses ei polliceretur infinitas opes dignitatesque et honores, adeo ut etiam summum [14] Pontificatum ei deferret, si diis sacrificans Christianorum fidem ejuraret; ille tamen Magistratus irridens, deosque afficiens contumelia, et Imperatorum leges contemnens, nec responso quidem dignabatur Praesidem. Postquam autem verberatus fuit, et omnis generis tormenta sustinuit, nihil ex plagis pati videbatur, sicut et ipse nobis verbis affirmabat. Illudebat enim percutientibus cum risu, velut inertia dissolutis; Praesidemque ut vile mancipium alloquebatur. Cumque lassarentur qui eum cruciabant, ipse velut plagis factus robustior, canebat hymnos; donec denique capite minutus, jussus est igne comburi. Nos vero infelices iterum ejus causa cruciari metuimus. Etenim pyra incensa, circum ignem facta sunt miracula nullis verbis explicanda, vidimusque lumen in circuitu magnum, neque flamma Theodotum attigit. Jussi ergo sumus custodire eum propter Christianos. Et haec dicens adolescens, monstrabat Presbytero locum in quo jacebat cadaver.

Theodoti martyrium discit.

14) De Pontificatu magno, quem etiam Imperatores Christiani ad Gratianum habuerunt, consule Baronium in notis ad Martyrol. Rom. die 22. Augusti, vel in Annalib. Eccles. ad annum 312. num. 93.

Ejus corpus aufert.

XXXV. Intelligens ergo Fronto ipsum esse sanctum Theodotum, gratias agebat Deo, ipsiusque bonitatem sibi adesse petebat ad tollendum corpus. Gaudens autem, amplius et amplius eis offerebat de vino, atque ad liberalius sumendum invitabat; usque dum illi inebriati, et somno gravi correpti sunt. Tum consurgens Presbyter, et venerandum corpus tollens, imposuit asinae suae, et dixit: Euge, Martyr, adimple quas mihi fecisti promissiones, simulque annulum inseruit ipsius digito. Deinde ramos foenumque, uti jacuerant supra sanctum, sic iterum composuit, ut custodes non suspicarentur aliquid esse ablatum. Illucescente autem die surgens Presbyter quaerebat asinam velut amissam, multumque excitabat strepitum; complodens manus, ploransque et dicens: Amisi asinam meam. Serio ergo credebant eum loqui custodes, nescientes quod actum erat: quia putabant sub foeno jacere adhuc corpus sanctum. Asina autem deducta ab Angelo, per devia loca abiit in Malum; et cum suo onere procubuit eo loco, ubi nunc est confessio sancti et gloriosi Martyris Theodoti. Advenientes autem quidam ex vico nunciaverunt Presbytero, quod asina sola per se attulerit sacra lipsana, maneatque in loco. Malum ergo reversus est Presbyter qui asinam amissam querebatur: custodes autem permanserunt in loco, arbitrati corpus adhuc esse sub foeno. Atque in hunc modum gloriosi Martyris reliquiae translatae fuerunt Malum, Deo admirabiliter id procurante, et agonem Martyris glorificante.

Oratorium ipsi erectum.

Nilus horum scriptor.

XXXVI. Haec omnia ego humilis Nilus magna cum diligentia vobis, dilectis Deo Fratribus, tradidi: qui et in custodia cum illo fui, et singula novi quae in notitiam vestram adduxi, ubique studens veritati; ut et vos ea audientes cum omni fide et certitudine, partem habeatis cum sancto et glorioso Martyre Theodoto, omnibusque sanctis, qui pro pietate decertaverunt in Jesu Christo Domino nostro, cui est gloria et potestas, simul cum Patre et Spiritu sancto in saecula. Amen.

SS. Trinitas.

ADMONITIO
IN PASSIONEM SANCTI PROCOPII.

Procopii Acta an ex Eusebio.

1. Henricus Valesius, vir sacrae antiquitatis studio et summa eruditione clarissimus, in Notis ad caput I. libri Eusebii de Martyribus Palaestinae refert Passionem sancti Procopii Martyris, quam Librariorum incuria, ex Eusebii textu incaute detractam existimavit. Et quidem nemo potest inficiari hanc ab auctore coaequali descriptam fuisse, ut ex his verbis, *primo anno quo adversus nos persecutio fuit*, manifestum est. Caetera quoque Eusebii venam et ingenium spirant. Hanc autem ad tres codd. mss. primum scilicet ex nostra sancti Germani bibliotheca, alterum Corbeiensis monasterii, tertium vero bibliothecae Colbertinae collatam, hic exhibere visum est, cum qua conferre juverit, quae de eodem Martyre initio libri de Martyribus Palaestinae dicta sunt supra pag. 356.

Alter Procopius.

2. Porro hunc Procopium ab altero ejusdem nominis Martyre, cujus Acta fusiora ex Metaphraste refert Surius die 8. Julii, distinguendus est. Procopius quippe de quo agimus, lector et exorcista, post primam confessionem capitali sententia statim plexus est; alter vero Dux exercitus, post immania tormenta, variasque confessiones, capite tandem amputato martyrium illustre complevit, qui ideo a Graecis inter celebriores Martyres, quos *μεγαλομάρτυρας* appellant, merito censetur. Ejus Acta, quae fortassis Simeon Metaphrastes pro more suo interpolavit, in actione quarta septimae Synodi generalis laudantur adversus Iconoclastas.

Memoria.

3. Unicus tamen Procopius, tum in Latinorum Martyrologiis, tum in Menaeis Graecorum memoratur, die scilicet octava Julii: et Latini quidem hunc ipsum, quem Eusebius laudant, Graeci vero alterum celebrant, quod

qua ratione factum sit, aliis divinandum relinquimus. Sub alterutrius nomine Constantinopoli ecclesia exstabat, de qua Cangius in CP. Christiana lib. 4. sect. 6. num. 83 et 84. De eadem Chronicon Paschale pag. 327. Passus est autem Procopius lector anno CCCIII. primo scilicet Maximiani persecutionis in Palaestina, die 7. Julii, ut ex Actis patet, quamvis Martyrologia ejus festum ad sequentem diem referant. Cyrillus in vita S. Sabae meminit Ecclesiae S. Martyris Procopii apud Scythopolim constructae.

PASSIO SANCTI PROCOPII MARTYRIS.

Anno Christi 303.

Ex tribus codd. mss. et Valesio in notis ad Eusebium.

I. Primus Martyrum qui sunt in Palaestina, apparuit Procopius, vir caelestis gratiae, qui ante martyrium sic suam vitam disposuit, ut etiam a parva aetate castitati semper, et morum virtutibus studeret. Corpus quidem suum sic confecit, ut paene mortuum putaretur; animam vero sic verbis confortabat divinis, ut etiam corpori virtutem ex hujus refectione ministraret. Cibus et potus ei panis et aqua fuit: solis his utebatur, cum post biduum triduumque diem, interdum etiam post septimanam, ad cibum rediret. Sacrorum quoque meditatio sermonum ita mentem ejus obstrinxerat, ut nocte ac die in hac infatigabilis permaneret. Clementiae autem et mansuetudinis, tamquam ceteris inferior, documentum sui praebebat verbi copiam. In verbis divinis ei tantum studium erat. Illa vero quae extrinsecus sunt mediocriter attigerat. Igitur genere quidem Aeliensis, conversatione autem vel habitatione Scythopolitanus erat. Ibi ecclesiae tria ministeria praebebat: unum in legendi officio, alterum in Syri [1] interpretatione sermonis, et tertium adversus daemones manus impositione consummans. Procopii mores.

II. Cumque ab Scythopoli una cum sociis in Caesaream transmissus fuisset, ab ipsis portis ad Praesidem ducitur, et priusquam carceris vel vinculorum experiretur angustias, in ipso ingressu suo a judice Flaviano, ut diis sacrificaret impellitur. At ille magna voce *non esse deos multos; sed unum factorem omnium opificemque* testatus est. Judex autem plaga sermonis ictus, et conscientia [2] saucius, consentit ejus sermoni, atque ad alia se rursum argumenta constituit, ut vel Regibus sacrificaret. Sanctus autem Dei Martyr sermonem ejus despiciens, Homeri inquit versum, dicens: *Non est bonum multos dominos esse. Unus Dominus est, unus Rex.* Itaque hoc verbo ejus audito, quasi qui infausta regibus depromsisset, jussu judicis ducitur ad mortem, et capite amputato ingresssum vitae caelestis, vel * compendium beatus invenit, Desii septima Julii mensis [3], quae Nonas Julias dicitur apud Latinos, primo anno quo adversus nos fuit persecutio. Hoc primum in Caesarea martyrium consummatum est [4], regnante Domino nostro Jesu Christo, cui honor et gloria in saecula saeculorum, Amen. Confessio. Martyrium. * f. *per*

1) Scite notat hic Valesius Scythopoli, non vernacula, sed graeca lingua scripturas in ecclesia lectas fuisse, quas Procopius Syra lingua exponebat.

2) Colb. *patientia.*

3) Codd. Corb. et Germ. *Dies erat septima Julii mensis, quae VII. Idus Julii dicitur apud Latinos.* Sed mendose, nam VII. Id. Julii est dies 9.

4) Sub hac scilicet persecutione. Vide supra pag. 357.

ADMONITIO
IN ACTA SANCTI FELICIS,
EPISCOPI ET MARTYRIS.

Edictum adversus SS. libros.

1. Cum animadverterent Christianae religionis hostes, plurimum ad fidelium animos suo proposito confirmandos valere divinarum Scripturarum lectiones; codicibus sacris bellum indixere, mandantes ut ubique terrarum flammis absumerentur. Hoc edictum per omnes imperii Romani provincias promulgatum, multos Ecclesiae Martyres peperit, praecipueque in Africa, ubi complures hac occasione mortem pertulere: alii vero qui poenarum metu perterriti prodiderunt sacros codices, famoso *Traditorum* nomini originem praebuerunt. Cumque nomen istud Caeciliano episcopo Carthaginensi, ceterisque Catholicis Donatistae attribuissent; multis tumultibus ecclesia Africana agitata fuit. Inter alios autem qui pro sacrorum librorum defensione martyrium in Africa pertulerunt, primus recensetur Felix episcopus, cujus Acta quae a variis referuntur, ex veteri Suriana editione mutuati sumus, propterea quod ibi sinceriora et puriora haberi videantur, tametsi inficiari nolim, aliquot loca aliarum editionum ac codd. mss. ope restitui, aut saltem illustrari debere; quae singillatim expendenda sunt.

Felicis sedes.

2. Primo inquirendum est, cuinam civitati Felix episcopus praefuerit. Ex quinque codd. mss. bibliothecae Colbertinae, ad quos hujus Martyris Actorum editionem adornavit eruditus Baluzius tom. 2. Miscellaneorum, duo Felicis sedem appellant *Tubizacensem*, quibus consentiunt alii codd. mss. unus scilicet Bibliothecae sancti Victoris Parisiensis, alter RR. PP. Caelestinorum ejusdem urbis, ac tertius sancti Melanii Redonensis, ut discimus ex aliquot schedis ante istius bibliothecae incendium descriptis, quae penes nos sunt. Unus Colbert. habet in titulo *Bituzacensis;* in actis vero ipsis *Tubiza* seu *Tubizocense.* Alii vero 2. codd. Colbertini et unus sancti Cornelii Compendiensis, cum Mombritio et editione Acheriana Spicilegii tom. 12. *Tubizocensem* seu *Tubzocensem*, aut *Tubzuzensem* praeferunt, quibus consentiunt aliquot vetera Martyrologia. At *Tibiurensem* appellat vetus editio Suriana, pro quo nomine *Thibarensem* reposuit Cardinalis Baronius ad annum 302. n. 118. quod nomen in novae editionis Surianae Acta invectum est. Beda in Martyrol. sincero Felicem appellat episcopum *Tubzocensem,* et postea urbem ipsam *Tibzocam.* At monent Bollandiani Editores in mss. haberi *Tibiucam.* Erat et in Byzacena urbs *Tubulbaca*, cujus episcopi numerantur. Sed haec omnia obscura sunt. Quae vero lectio in actis nostris praeferenda sit, incertum: cum nulla urbs sub istis nominibus in ullis Africae notitiis habeatur. Civitas quidem *Thibarensis* aut *Tibarensis* nota est, ad cujus urbis plebem Cyprianus epistolam 58. novae edit. alias 56. scripsit; et inter Patres Concilii Carthaginensis de baptismo, *Vincentius a Thibari* sententiam dixit; at Thibaris nomen ex conjectura Baronius reposuit: nullum enim laudat ms. codicem ad id probandum: nec constat an fuerit provinciae Proconsularis. At Zeugitanam quidem esse referendam censet Oxoniensis editor in notis ad laudatam epist. quamvis antea dixerit in notis ad Concil. Carthag. de baptismo, hanc sibi videri esse Taboram in Mauritania Caesariensi. Unde non magis certum est Felicem Thibaritanum episcopum fuisse, quam Tubursicensem, ut suspicatur clariss. Baluzius, aut Tuburbitanum, ut ad marginem suae editionis noster Acherius annotavit. Id tamen est incommodi in priori illa opinione, quod *Tubursicum* urbs Numidiae fuerit: cum Felix provinciae Proconsularis fuisse videatur, utpote qui a Curatore civitatis ad Proconsulem missus fuerit; quin et ejus sedes non longe a Carthagine distitisse dicenda est, si Actis Surianis fides adhibeatur, in quibus una die Felix

Carthaginem profectus dicitur, et postera die ad sedem suam reversus fuisse, quod certe convenit his quae inferius ex Beda prolaturi sumus.

3. Alterum caput in quo Suriana Acta ab aliis discrepant, Felicis clericos respicit. Hos Surius *Aprum presbyterum*, *Cyrum et Victorem Lectores* appellat, quos aliae editiones cum mss. *Januarium presbyterum*, *Fortunatium*, seu *Fortunatianum et Septiminum Lectores* vocant. His consentiunt vetera Martyrologia, quae Felici *Audactum et Januarium presbyteros, Fortunatianum et Septimum Lectores*, socios adjungunt. Sed eadem Martyrologia Surio favent in loci designatione. Unanimi quippe consensu referunt, Felicem Venusiae in Apulia martyrium consummasse, quamvis editiones Baluziana et Acheriana cum omnibus mss. quos videri licuit, eumdem Nolae passum commemorent. Socii.

4. Non minus inter se dissentiunt Acta edita in assignando tempore, quo idem sanctus Felix martyrium pertulit. Id die 18. Kalendas Februarii contigisse cum mss. codd. referunt editiones Acheriana et Baluziana: quod ad 3. Kalendas Septembris revocat editio Suriana; quam postremam sententiam alteri praeferendam censemus. Cum enim edictum de comburendis libris anno 303. Nicomediae mense Martio promulgatum fuerit; vix quisquam sibi persuadeat, ipsum nonnisi anno sequenti in Africam pervenisse, quod tamen dicere debent qui primam sententiam amplectuntur. Certum quippe est ex Actis, Felicem apprehensum fuisse, statim atque edictum istud in Africa promulgatum fuit. Surianae editioni favet etiam ipse Actorum contextus, *Diocletiano octies . . . exivit edictum etc. Tunc programma propositum est etc.* In altera enim opinione haec verba, *Tunc programma,* de anno qui his verbis *Diocletiano octies etc.* designatur, intelligi non potest. Haec vero omnia optime congruunt cum Suriana seu Baroniana lectione. Nam Diocletiano octies et Maximiano septies Coss. id est anno 303. mense Martio, primum edictum adversus Christianos de libris comburendis etc. Nicomediae latum est. Quod quidem edictum ad diversas imperii Romani provincias transmissum, mense Junio in Africam pervenit: eoque in civitate, cui Felix episcopus praeerat, promulgato, cum ipse sacros libros tradere constanter renueret, ad diversa tribunalia, etiam trans mare perductus, tandem die 30. Augusti apud Venusium Apuliae urbem gladio percussus martyrium complevit. Ejus tamen festivitatem mense Octobri celebrant Martyrologia Usuardi, Adonis, Romana Rosweydi, Galesinii et Baronii; at die praecedenti recolitur in Flori et Notkeri Martyrologiis. Sed his omnibus praeferri debet sinceri Martyrologii Bedae auctoritas, cujus verba, quae Surianam lectionem egregie confirmant, hic describo. *III. Kalend. (Sept.) In Venusia civitate Apuliae natale SS. Felicis episcopi Tubzocensis, et Audacti, et Januarii presbyteri, et Fortunatiani et Septimini Lectorum, qui temporibus Diocletiani in sua civitate tenti a Magneliano Curatore, inde multis diu vinculis et carceribus macerati et in Africa, et in Sicilia; tandem in occisione gladii consummati sunt. Felix quinquaginta sex annorum virgo obiit. Sunt autem inter Carthaginem et Tibzocam* (mss. in margine *Tibiucam* *) *millia passuum triginta quinque.* Eadem usque ad haec verba, *sunt autem etc.* habentur in vetustissimo cod. mss. Christinae reginae Sveciae apud Florentinium, et apud Lucam Holstenium in animadversis ad Martyrologium Romanum ad diem 30. Augusti, nisi quod Januarius inter Felicis socios non recensetur: sed exprimitur dies quo tenti sunt, *XVIII. Kal. Julii.* Porro nostri Felicis memoria apud Graecos etiam celebris est, qui ejus festum die 16. Aprilis commemorant; ad quam diem ejusdem Sancti passionis compendium in Menologio Graecorum legitur apud Canisium tom. 2. antiquae lectionis. Tempus.

* an *Tibiuram.*

Anno Christi 303.

ACTA SANCTI FELICIS,

EPISCOPI ET MARTYRIS.

Ex codd. mss. et editis.

Edictum de libris sacris comburendis.

I. Diocletiano octies et Maximiano septies [1], Consulibus, Augustis, exivit edictum Imperatorum et Caesarum super omnem faciem terrae, et propositum est per colonias et civitates Principibus et Magistratibus, suo cuique loco, ut libros Deificos peterent de manu Episcoporum et Presbyterorum. Tunc programma positum est in civitate Tibiurensi, die Nonarum Juniarum. Tunc Magnilianus [2] Curator jussit ad se perduci seniores plebis eadem die [3] Felix episcopus Carthaginem fuerat profectus. Aprum vero presbyterum ad se jussit perduci, et Gyrum [4] et Vitalem Lectores. Quibus Magnilianus Curator dixit: Libros Deificos habetis? Aper dixit: Habemus. Magnilianus Curator dixit: Date illos igni aduri. Tunc Aper: Episcopus noster apud se illos habet. Magnilianus Curator dixit: Ubi est? Aper dixit: Nescio. Magnilianus Curator dixit: Eritis ergo sub Officio, donec Anulino Proconsuli rationem reddatis.

Requiruntur a Felice Episcopo.

II. Postera autem die Felix Episcopus venit Carthagine Tibiuram. Tunc Magnilianus Curator jussit Felicem Episcopum ad se perduci per Officialem. Cui Magnilianus Curator dixit: Felix Episcope, da libros, vel membranas quascumque habes. Felix Episcopus dixit: *Habeo, sed non do.* Magnilianus Curator dixit: Prius est quod Imperatores jusserunt, quam quod tu loqueris. Da libros, ut possint igni aduri. Felix Episcopus dixit: *Melius est me igne aduri, quam scripturas Deificas: quia bonum est obedire Deo magis quam hominibus.* Magnilianus Curator dixit: Prius est quod Imperatores jusserunt, quam id quod tu loqueris. Felix Episcopus dixit: *Prius est praeceptum Domini, quam hominum.* Magnilianus dixit: Recogita tecum.

III. Post tertium autem diem jussit Curator Felicem Episcopum ad se perduci, et dixit ei: Recogitasti tecum? Felix Episcopus dixit: *Quae prius locutus sum, et modo loquor, et ante Proconsulem ea sum dicturus.* Magnilianus Curator dixit; Ibis ergo ad Proconsulem, et ibi rationem reddes. Tunc assignatus est illi Vincentius Celsinus Decurio civitatis Tibiurensium.

Ducitur ad Proconsulem.

IV. Tunc profectus est Felix a Tibiura, octavo Kalendas Julias. Ligatus deductus est [5]; ligatum vero jussit in carcerem trudi. Alia autem die productus est Felix Episcopus ante lucem, cui dixit Proconsul [6]: Quare scripturas supervacuas non reddis? Felix Episcopus dixit: *Habeo, sed non dabo.* Tunc jussit eum alligatum in ima carceris mitti. Post sexdecim autem dies Felix Episcopus productus est de carcere in vinculis, hora noctis quarta, ad Anulinum Proconsulem, cui dixit Anulinus: Quare scripturas supervacuas non reddis? Felix Episcopus respondit: *Non sum eas daturus.* Tunc jussit [7] illum Anulinus Proconsul ad Praefectum Praetorio mitti, Idibus Julii. Tunc Praefectus jussit eum suo carcere recipi, et majoribus vinculis ligari. Post dies autem novem jussit eum Praefectus ad Imperatores navigare.

Perducitur ad Praefectum praetorio.

V. Tunc Felix Episcopus ascendit navim cum vinculis magnis, et fuit in capsa navis diebus quatuor. Volutatus sub pedibus equorum panem et aquam non gustavit: jejunus [8] in portum pervenit, et in civitate Agrigento [9] exceptus

1) Suriana ed. mendose, *Diocl. IX. et Max. VIII.* Mendosius sine ullo ms. Baronius, *Constantio Chloro et Galerio Maximiano IV.*

2) Al. *Magnellianus.*

3) Haec verba; *eadem die*, desunt in aliis ed. et mss.

4) Bar. *Cyrum.*

5) Ed. al. et mss. add. *Carthaginem.*

6) Haec quaestio in aliis edit. et mss. coram Proconsulis Legato habita dicitur; hinc forte supra legendum, *Legatus eum jussit in carcerem trudi;* et hic, *Proconsulis Legatus: Quare* etc.

7) Aliae ed. et mss. *Transmisit eum Romae.* At ex his quae sequuntur in utraque editione hic Praefectus videtur tunc in Africa fuisse.

8) Aliae edit. et mss. *pervenit Nolam*, ubi ab ejus civitatis Cognitore interrogatus, et

est a fratribus cum summo honore. Inde venerunt in civitatem nomine Catanam: ibi similiter sunt excepti. Inde Messanam venerunt. Inde Taurominium: ibi similiter sunt excepti. Postea fretum navigaverunt in partes Lucaniae civitatem, nomine Rulo [10]. Inde profecti sunt Venusium, quae est civitas regionis Apuliae. Tunc Praefectus jussit Felicem de vinculis eripi, et dixit: Felix, quare Scripturas dominicas non das? aut forsitan non habes? Cui respondit: *Habeo quidem, sed non do.* Praefectus dixit: Felicem gladio interficite. Felix Episcopus dixit voce clara: *Gratias tibi Domine, qui me dignatus es liberare.*

Tum ad Imperatores.

VI. Et ductus est ad passionis locum (cum etiam ipsa Luna in sanguinem conversa est) die tertio Kalendas Septembris. Felix Episcopus, elevans oculos in caelum, clara voce dixit: *Deus, gratias tibi. Quinquaginta et sex annos habeo in hoc saeculo. Virginitatem custodivi, Evangelia servavi, fidem et veritatem praedicavi. Domine Deus caeli et terrae,* Jesu Christe, *tibi cervicem meam ad victimam flecto, qui permanes in aeternum; cui est claritas et magnificentia in saecula saeculorum. Amen.*

Christus Deus caeli et terrae.

capite damnatus est. Mirum est autem hunc Martyrem ad Imperatores transmissum, a Cognitore aut alio quolibet condemnatum fuisse, nisi forte ii ex Imperatoris speciali mandato, qui tunc in ea regione versabatur, agerent. Porro aliqui codd. asserunt, Felicis corpus Carthaginem delatum fuisse.

9) Agrigentum, Catana, Messana, et Taurominium Siciliae civitates notissimae, olim episcopales sub Panormitano Metropolita, cui nunc solum Agrigentum subjicitur. Nam Messana in Metropolim erecta est, Catana Archiepiscopum Montis-Regalis agnoscit, Taurominii vero sedes episcopalis exstincta est.

10) Hujus civitatis nomen in Italiae notitiis non habetur; Lucania vero olim pars erat magnae Graeciae, quae Basilicatae hodiernae, regni Neapolitani provinciae, magnam partem cum aliquot vicinis regionibus comprehendebat. Venusium vero civitas est episcopalis sub Acherontino Metropolitano, ad radices Apennini montis, Principatus titulo ornata.

ADMONITIO

IN MARTYRIUM SANCTI ROMANI.

1. Etsi Deum in omnibus sanctis suis vere mirabilem esse praedicare debeamus, fatendum tamen est aliquot ex ipsis exstitisse, qui, cum majora in eis omnipotentiae suae patefecerit Deus argumenta, singularem nobis praebent admirandi occasionem. His accensendum esse Romanum Martyrem inficiabitur nemo, qui paullo attentius ejus passionis seriem expenderit. Cum enim tyrannus ob multorum Christianorum defectionem de Ecclesiae destructione jam sibi congratulari videretur, Romani fortitudine ita repressa fuit ejus audacia, ut qui paullo antea sese victorem jactitabat, infantis unius voce, quem Romanus de fide recta interrogavit, se victum esse fateri coactus sit. Hujus vero beati viri seriem martyrii proferimus ex Eusebii Caesariensis lib. 2. *De Resurrectione et Ascensione Domini* quem librum cum aliis aliquot ejusdem auctoris opusculis e ms. cod. erutum edidit Jacobus Sirmundus. His tamen adjungenda sunt quae de eodem Martyre supra dicta sunt in libro de Martyribus Palaestinae capite 2. Sed et cum ea quae ad infantis martyrium pertinent in neutro Eusebii loco habeantur, ea ex Prudentii hymno 10. *περὶ στεφάνων* supplebimus, quem hic auctor in Romani honorem concinnavit. Ejusdem Martyris laudes scripserunt etiam Johannes Chrysostomus tomo 1. Orat. 43 et 48. et Eusebius Gallicanus, quisquis ille fuerit, sermone 50. tomo 5. Bibliothecae Patrum. Romanum Martyrem laudat etiam Theodoritus epist. 135. ad Timotheum Episcopum. Ejus quoque martyrii Acta habentur apud Mombritium, sed quae medica manu aliquot in locis indigent: quae ideo, sicut et eadem paullo licet castigatiora, quae in variis cod. mss. invenimus, omittere visum est.

Romani gesta ex Eusebio.

2. Romani memoriam apud Graecos et Latinos celebrem fuisse, praeter

antiqua quaeque et recentiora Menologia et Martyrologia, probant sanctorum Patrum opuscula, quae supra laudavimus. Iis adjungendi sunt Hispanici Patres in celebri Muzarabum Missali, ubi, sicut et in Martyrologiis et Menaeis, die 14. Kalend. Decembris Romani festum recolitur. Passionem ejus ad annum CCCIII. revocandam esse ex libro de Martyribus Palaestinae certum est.

Memoria in fastis.

An duplex Romanus.

3. Porro Cardinalis Baronius existimat, duos Romanos Martyres exstitisse, ex quibus unum Prudentius, aliique deinceps scriptores conflarint, quam sententiam duabus rationibus conatur probare. Prima est martyrii caussae diversitas. Romanus enim, quem Eusebius commemorat, passus est, quod eos qui ad deorum delubra properabant averterit: alter vero, quod Praefectum in ecclesiam Christianorum ingredi volentem conatus fuerit impedire. Alterum Baronii argumentum repetitur ex Eusebii et Chrysostomi silentio, (hujus quippe tantummodo primam orationem laudat) qui nihil de infante habent, quem alii cum Romano interfectum ajunt. Favet huic rationi Henricus Valesius, qui alteram, scilicet 48. sancti Chrysostomi orationem de sancto Romano, ob styli diversitatem ipsi abjudicat in notis ad Eusebii historiam pag. 175. Favent etiam doctissimi Cardinalis opinioni Graecorum Menaea, ubi eadem die, decima scilicet octava Novembris duplicem Romanum Antiochenum Martyrem commemorant. Nemo tamen sibi facile persuadebit, nisi certiora afferantur argumenta, duos fuisse ejusdem nominis et dignitatis Martyres, qui in eadem civitate, eadem die, atque eodem mortis genere necati fuerint.

Anno Christi 330.

MARTYRIUM SANCTI ROMANI.

Ex Eusebio Caesariensi lib. 2. de Resurrectione etc. edit. Sirmundi.

I. In Antiochenorum illa urbe Romanus quidam exstitit Martyr. Iste peregrinus advenerat illo. Cum autem jactari a tempestatibus illam tunc videret civitatem; invenerat enim jam multos milites cecidisse Ecclesiae; non est passus dare diabolo ut exultaret; sed exultantem judicem de his qui fuerant superati, adgreditur vim faciens; regno vero rapto, et dicit: *Non recedes laetus, habet enim Deus milites qui superari non possunt.* Judex [1] autem ebrius in victoria eorum qui fuerant superati, ex illorum imbecillitate aestimans sancti constantiam, praecipit eum induci. Non oportebat enim Dominum Jesum sine victore recedere. Introducens autem eum, omnia tormenta movebat, et tanta uni vincenti, quanta omnibus his qui fuerant superati. Contendens enim ne solveretur victoria sua per unius istius victoriam, et reputans apud se, quia et in stadiis finis currentium quaeritur, et quia si iste vicerit, nec victi erunt qui fuerunt superati, universa ei admoveri tormenta jubet. Volens enim flectere juvenem, et oculis torquebat, et dentibus minabatur, et manibus torquentium suas protendebat manus, et ab ipsa ira etiam de sede movebatur sua. Cum autem fatigarentur torquentes, et non cederet qui torquebatur, atque obtusum et deflexum fuisset ferrum, non est flexus qui radebatur.

II. Cum jam nulla adinventio tormentorum [2] fuisset derelicta, cupiens constantiam suam ostendere Domini miles, emittit vocem dicens: *Cur jam tyranne non cessas? Confessus sum per os verum esse Regem* Christum. Judex autem injuriam in tyrannidem dictam non sufferens, convicit quidem se, et

1) Hunc Asclepiadem vocant Acta, et Prudentius in hymno de S. Romano.

2) Haec tormenta saepius repetita egregie describit Prudentius, v. 108 et seqq. *Incensus his Asclepiades jusserat Eviscerandum corpus, eculeo eminus Pendere, et uncis vinculisque crescere.* Deinde v. 116. *Tundatur, inquit, terga crebris ictibus Plumboque* etc. v. 451. *Scindunt utrumque milites teterrimi Mucrone hiulco pensilis latus viri, Sulcant per artus longa tractim vulnera.* v. 556. *Lictor impius Charaxat ambas ungulis scribentibus Genas, cruentis et secat faciem notis: Hirsuta barbis solvitur carptim cutis* etc. quae videsis apud hunc auctorem.

commendavit Martyrem Christi: quia ideo haec pro Rege patitur, qui ita de mortali ausus est loqui. Propterea jubet eum igni tradi, coronam coronis conjungens. Et ideo cito efficiebatur praeceptum. Ejiciebatur enim Romanus laetus et coronatus sanguine, insignia in lateribus habens quae pro veritate fuerat passus, portans quippe et in humeris crucem, et in fronte signum regale. Cum autem adunarentur sarmenta et cannae, ad velocitatem utpote flammae, vel quod igni apta videntur ad incensionem, imponebatur autem vivens immolatio in igne. Haec cum ita agerentur, non longe autem abesset civitas ut testaretur veritati. Et forte quia quidam de Judaeis, aut alii homines dicebant: Ubi est eorum Deus? Forte proferentium Judaeorum tres pueros, et dicentium, quia sub nos salvabantur a flamma fornacis ardentis, isti autem ardent. Atqui caeli jubet Dominus nubibus coronari caelum. Adimplens autem sinus nubium grandine, et imbre admodum vehementi, et addens ventos ad velocem emissionem eorum, neque accendi flammam permittit, vehementiorem ostendens hanc virtutem quam apud Babyloniam. Illic enim e flamma tres pueros liberavit: istic autem nequidem accendi flammam concessum est. Fit turbela non levis: nuntiantur tyranno quia Martyre tradito igni, caelum indignatum est, et quia caelestis Rex suos qui in terra habentur defendit. Haec cum audisset tyrannus, et cum valde injuriam defenderet suam factam per linguam, jubet judici jam non jurgari eum ad Deum, sed istum quem liberavit Deus dimitti debere. Et noster igitur Ananias velut ex igne demittitur.

Igni damnatur.

Sed non potest accendi.

III. Judex autem blandiens tyranno, iniquus voluntate et proposito, sine Deo degens, cupiens nihil deesse blandimentis suis, invenit nescio quid novum adversus Sanctum, addens admirationem admirationibus. Quid enim facit? Praecipit linguam qua fuerat locutus in hominem, eo quod non negaverat Deum, incidi. Et quidam medicus [3] qui jam ruerat, non proposito, sed carnis infirmitate: quia enim * ipse fuerat superatus, exivit. Exultari libet de victoria superantis. Provenit autem istum portare medicinalia operamenta, et exivit ut consolaretur suam ruinam; inventus est in aliam tentationem incurrere. Praecepto enim judicis insistente ut lingua incideretur Sancti, et quia inventus est ille parata habens ad istam necessitatem ferramenta urgebatur incidere quam nolebat linguam. Et incidit quidem. Cum autem incidisset ipsam linguam, usus est ad tutelam sui: non enim projecit quam incidit, sed accipiens eam, ut medicamen ad sanitatem illius delicti quod admiserat abnegando, accipiens domi recondit, ut consuerunt infirmiores, fideles tamen, honorare si quid a Martyribus sumserint. Dicit autem medicorum doctrina, contestatur etiam et natura, quia linguae incisio, interfectio est ejus a quo inciditur. Oportebat autem et secundo a morte liberari Martyrem Christi. Ergo cum producunt nobis Judaei tres pueros, in uno tria proferimus. Et jam quidem habemus duo mirabilia; flammam nequidem concessam flammam fieri; post incisionem linguae vitam, quam natura quidem non confitetur, gratia autem addidit. Ubi ergo tertia admiratio est de eodem Martyre Christi? Adducebatur Romanus ad carcerem. Addebat autem et hoc blandus ad tyrannum judex, qui istam corporalem linguam non habebat. Lectum est autem nobis, quia in Apostolos Spiritus linguas ut ignem divisit et donavit: sed illum non vidimus, sed audivimus et credimus. Quod autem dicturus sum, multi vultus sunt testes.

* f. *jam*

Ei lingua præciditur.

NOTA de Reliquiis.

IV. Dicitur quia beatus iste Romanus, dum adhuc carneam habebat linguam, similia Mosi loquebatur, hoc est balbutiens, et non composite loquens. Dum adhuc haberet totam linguam, et non posset composite loqui, erat balbus. Qui autem carcerem ingrediebatur, custos carceris interrogavit eum, quod ei esset nomen, et certe litterae jam his qui valde compositi recte loquuntur, impedit ad loquendum. Nunc autem Romanus et incisa lingua, quam cum haberet, et recte loqui non poterat, Spiritus linguae

Sine qua loquitur rectius quam prius.

3) Acta cum Prudentio hunc *Aristonem* appellant.

loquitur, et valde rectissime [4], et dicit: *Romanus dicor.* Iterum nuntiatur hoc judici, et tyranno praesenti. Iterum qui inciderat medicus, constituitur in timore. Etiam, inquit, iste adhuc Christianus est, ut fratri parcens contemsit praeceptum. Forte autem ille cupiens post incisionem linguae non superesse Martyrem, et majori mensura incidit ad interfectionem potius quam ad praecisionem. Tamen comprehensus medicus ducebatur ad judicem, et negotium habebat, cur loqueretur is cui incisa fuerat lingua. Non enim semel locutus tacuit: sed conferebat cum aliis de cruce et victoria Christi, et hoc multis mensibus, in carcere constitutus. Habemus ergo et tertiam admirationem, et unus Ecclesiae Martyr jam aequatur tribus ex Synagoga.

V. Cum autem negotium pateretur medicus, ut condiscatis quantum boni sit, et brevis quidam ictus religiositatis. Quia enim tutelae causa acceperat linguam, quia in ratione salutis thesaurum reconderat sibi; exhinc accepit fructum fidei. Judici enim indignanti et comminanti, et jam eum interficere volenti, respondit medicus: Habeo linguam quam incidi. Producatur alius cui non adsistit Deus, et secundum mensuram incisae linguae, incidatur lingua: et si vixerit, meum commentum est, et non Dei defensio. Producitur quidam damnatorum, et diligentissime mensura accepta, incisa etiam lingua est, quae habebat incidi. Tantum ut impleta incisio est, et finis ejus completus est vitae. Et ille quidem est mortuus. Dei autem ex comparatione tenebrarum apparebat clarissimum lumen. Si quis autem infirmus et incredulus est; signa autem infidelibus, ut dicit Scriptura, habemus haec proferre quae audivimus. Et certe non tantum egena est Ecclesia [5].

4) De hoc miraculo tota est oratio 43. S. Chrysostomi: memoratur etiam in oratione 48.

5) Martyris consummatio repetenda est ex cap. 2. libri de Martyribus Palaestinae supra pag. 357.

MARTYRIUM INFANTIS

QUI CUM SANCTO **ROMANO** PASSUS EST.

Ex Hymno X. περὶ στεφάνων Prudentii.

Dixisse pauca sit satis de mysticis
Nostrae salutis deque processu spei.
Jamjam silebo: margarita spargere
Christi vetamur inter immundos sues;
Lutulenta sanctum ne terant animalia.

S. Romanus Infantem de fide interrogari postulat.

Sed quia profunda non licet luctarier
Ratione tecum, consulamus proxima,
Interrogetur ipsa naturalium
Simplex sine arte sensuum sententia:
Fuci imperitus fac ut adsit arbiter.
Da septennem circiter puerum [1] aut minus,
Qui sit favoris liber, et non oderit
Quemquam, nec ullum mentis in vitium cadat:
Periclitemur, quid recens infantia
Dicat sequendum, quid novus sapiat vigor.
Hanc ille sancti Martyris vocem libens
Amplexus, unum de caterva infantium
Parvum, nec olim lacte depulsum, capi,
Captumque adesse praecipit. Quidvis roga,
Inquit, sequamur quod probarit pusio.

1) Idem narrant Chrysostomus Homilia 48. jam laudata, Eusebius Gallicanus, et alii auctores. Hic puer in Actis et Martyrologiis vocatur *Barulas.* Notat tamen Baronius in Breviario Toletano ipsum appellari *Theodulum.*

Romanus ardens experiri innoxiam
Lactantis oris indolem, Filiole, ait,
Dic quid videtur esse verum et congruens,
Unumne Christum colere, et in Christo Patrem;
An comprecari mille formarum deos?
Arrisit infans, nec moratus retulit:
Est quidquid illud quod ferunt homines Deum,
Unum esse oportet, et quod uni est unicum.
Cum Christus hoc sit, CHRISTUS *est verus Deus.*
Genera deorum multa nec pueri putant.

A quo tyrannus confunditur. Christus verus Deus.

Stupuit tyrannus sub pudore fluctuans;
Nec vim decebat innocenti aetatulae
Inferre leges, nec loquenti talia
Furor sinebat efferatus parcere.
Quis auctor, inquit, vocis est hujus tibi?
Respondit ille: *Mater, et matri Deus.*
Illa ex parente Spiritu docta imbibit,
Quo me inter ipsa pasceret cunabula.
Ego ut gemellis uberum de fontibus
Lac parvus hausi, Christum et hausi credere.

Citatur mater.

Ergo ipsa mater adsit, exclamat, cedo
Asclepiades: disciplinae et exitum
Tristem suae magistra spectet impia,
Male eruditi torqueatur funere
Infantis, orba quemque corrupit fleat:

Infans dire torquetur.

Absit, ministros, vilis ut muliercula
Nostros fatiget. Quantulus autem dolor
Vexabit artus, mortis auxilio brevis,
Oculi parentis punientur acrius,
Quam si cruentae membra carpant ungulae.
Vix haec praefatus, pusionem praecepit,
Sublime tollant, et manu pulsent nates:
Mox et remota veste virgis verberent,
Tenerumque duris ictibus tergum secent;
Plus unde lactis quam cruoris defluat.
Quae cautis illud perpeti spectaculum
Quis ferre possit aeris aut ferri rigor?
Impacta quoties corpus attigerat salix,
Tenui rubebant sanguine uda vimina,
Quem plaga flerat roscidis livoribus,
Ferunt minaces verberantium genas
Illacrymasse sponte de manantibus
Guttis per ora barbarum frementia;
Scribas et ipsos, et coronam plebium,
Proceresque siccis non stetisse visibus.
At sola mater hisce lamentis caret,
Soli sereno frons renidet gaudio:
Stat impiorum corde pietas fortior,
Amore Christi, contumax doloribus;
Firmatque sensum mollis indulgentiae.
Sitire sese parvus exclamaverat:
Animae aestuantis ardor in cruciatibus
Hoc exigebat, lymphae ut haustum posceret:
Quem torva mater eminus tristi intuens
Vultu, et severis vocibus sic increpat:
Puto, imbecillo, nate, turbaris metu,
Et te doloris horror afflictum domat.

Non hanc meorum viscerum stirpem fore
Deo spopondi, non in hanc spem gloriae
Te procreavi, cedere ut leto scias.
Aquam bibendam postulas! cum sit tibi
Fons ille vivus praesto qui semper fluit,
Et cuncta solus irrigat viventia,
Intus forisque spiritum et corpus simul,
Aeternitatem largiens potantibus.
Venies ad illud mox fluentum, si modo
Animo ac medullis solus ardor aestuet
Videre Christum, quod semel potum affatim
Sic sedet omnem pectoris flagrantiam,
Vita ut beata jam sitire nesciat.

Innocentes Martyres.

Hic, hic bibendus, nate, nunc tibi est calix,
Mille in Bethleem quem biberunt parvuli:
Oblita lactis et papillarum immemor
Aetas amaris, mox deinde dulcibus
Refecta poclis mella sumsit sanguinis.
Exemplum ad istud nitere, o fortis puer,
Generosa proles matris et potentia.
Omnes capaces esse virtutum Pater
Mandavit annos, neminem excepit diem,
Ipsis triumphos annuens vagitibus.
Scis, saepe dixi, cum docenti alluderes,
Et garrulorum signa verborum dares,
Isaac fuisse parvulum patri unicum:
Qui cum immolandus aram et ensem cerneret,
Ultro sacranti colla praebuerit seni.

Macchabæorum exemplum proponit.

Narravi et illud nobile ac memorabile
Certamen, una matre quod septem editi
Gessere pueri, sed tamen factis viri:
Hortante eadem matre, in ancipiti exitu
Poenae et coronae, sanguini ut ne parcerent.
Videbat ipsos apparatus funerum
Praesens suorum, nec movebatur parens,
Laetata quoties aut olivo stridula
Sartago frixum torruisset puberem,
Dira aut crepasset laminarum impressio.
Comam cutemque verticis revulserat
A fronte tortor, nuda testa ut tegmine
Cervicem adusque dehonestaret caput.
Clamabat ille: Patere, gemmis vestiet
Apicem hunc corona regio ex diademate.
Linguam tyrannus amputari jusserat
Uni ex ephebis. Mater ajebat: Satis
Jam parta nobis gloria est: pars optima
Deo immolatur ecce nostri corporis.
Digna est fidelis lingua quae sit hostia.
Interpres animi, enuntiatrix sensuum,
Cordis ministra, praeco operti pectoris,
Prima offeratur in sacramentum necis,
Et sit redemtrix prima membrorum omnium:
Ducem dicatam mox sequentur cetera.
His Macchabaeos incitans stimulis parens,
Hostem subegit subjugatum septies,
Quot feta natis, tot triumphis inclita:

Me partus unus ut feracem gloriae,
Mea vita praestet, in tua est situm manu.
Per hujus alvi fida conceptacula
Per hospitalem mense bis quino larem,
Si dulce nostri pectoris nectar tibi,
Si molle gremium, grata si crepundia:
Persiste, et horum munerum auctorem assere.
Quanam arte nobis vivere intus coeperis,
Nihilumque et illud, unde corpus, nescio;
Novit animator solus et factor tui.
Impendere ipsi, cujus ortus munere es:
Bene in datorem, quod dedit refuderis.
Talia canente matre, jam laetus puer — **Infans recluditur.**
Virgas strepentes, et dolorem verberum
Ridebat. Hic tum Cognitor pronuntiat:
Claudatur infans carcere, et tanti mali — **Romanus torquetur.**
Romanus auctor torqueatur acrius.
Illum recentes per cicatricum vias
Denuo exarabant, quaque acutum traxerant
Paullo ante ferrum, mox recrudescentibus
Plagis, apertas persequebantur notas,
Quos jam superbus victor ignavos vocat.
O non virile robur, o molles manus!
Unam labantis dissipare tam diu
Vos non potesse fabricam corpusculi!
Vix jam cohaeret: nec tamen penitus cadit,
Vincens lacertos dexterarum inertium.
Citius cadaver dentibus carpunt canes,
Longeque morsus vulturum efficacior
Ad devorandas carnis offas mortuae.
Languetis imbelli fame, ac fatiscitis.
Gula est ferina, sed socors edacitas.
Exarsit istis turbida ira Judicis,
Seque in supremam concitat sententiam.
Si te morarum poenitet: finem citum
Subeas licebit, ignibus vorabere
Damnatus, et favilla jam tenuis fies.
Abiens at ille, cum foro abriperent virum
Truces ministri, pone respectans ait:
Apello ab ista, perfide, ad Christum meum
Crudelitate, non metu mortis tremens,
Sed ut probetur esse nil quod judicas.
Quid differo, inquit ille, utrosque perdere, — **Uterque damnatur.**
Puerum ac magistrum, complices sectae impiae?
Gladius recidat vile vix hominis caput
Infantis; istum flamma vindex concremet.
Sit his sub uno fine dispar exitus.
Perventum ad ipsum caedis implendae locum,
Natum gerebat mater amplexu et sinu,
Ut primitivum crederes fetum geri,
Deo offerendum sancti Abelis ferculo,
Lectum ex ovili puriorem ceteris.
Puerum poposcit carnifex, mater dedit.
Nec immorata est fletibus; tantum osculum
Impressit unum. Vale, ait, dulcissime;
Et cum beatus regna Christi intraveris,
Memento matris, jam patrone ex filio.

Dixit; deinde dum ferit cerviculam
Percussor ense, docta mulier psallere,
Hymnum canebat carminis Davidici.
Pretiosa sancti mors sub aspectu Dei:
Tuus ille servus, proles ancillae tuae.
841 Talia retexens explicabat pallium,
Manusque tendebat sub ictu et sanguine,
Venarum ut undam profluam manantium,
Et palpitantis oris exciperet globum:
Excepit, et caro applicavit pectori.

Posthaec fusius exponit idem auctor quae Romano contigere, ipsiusque mortem, quae omnia apud eum videsis.

ADMONITIO

IN MARTYRIUM SANCTI VINCENTII.

Passio S. Vincentii ab Augustino laudata.

1. Tyrannorum impietas, quae in extremis Ecclesiae persecutionibus non minus adversus Christianorum codices, quam contra ipsos Martyres saeviebat, Acta, ut vocabant praesidialia, sancti Vincentii nobis invidit. Verum id grave damnum ab anonymo auctore Christiano resarcitum est, qui restituta Ecclesiae pace, beati Vincentii Passionem litteris mandare curavit: cujus opus ita omnibus placuit, ut paullo post in Ecclesia lectum publice fuerit, quod patet ex Augustini serm. 275. *Voluptatem,* inquit, *interioribus oculis hausimus, cum beati Vincentii gloriosa Passio legeretur.* Et serm. praecedenti: *Longam lectionem audivimus . . . patienter audistis, et diu stando et audiendo* (tunc in Ecclesia conciones stando audiebantur) *tamquam Martyri compassi estis.* Hanc vero Passionem quam ibi laudat Augustinus, eam ipsam esse quae ad nos usque pervenit, patet ex facta ipsius cum quatuor Augustini sermonibus collatione, id est cum sermone 274. novae editionis tribusque sequentibus; qui quidem sermones in ejusdem Martyris natali habiti post passionis lectionem, nihil aliud videntur esse quam ipsius familiaris quaedam ad populum expositio.

Eadem quam nunc habemus.

2. Ad id probandum quaedam loca selecta ex ipsis sermonibus in notulis ad textum apponemus; sed interim nonnulla proferenda sunt, in quibus Daciani saevitia, Martyris invictus animus, totusque Passionis scopus, eodem modo, iisdemque saepius verbis, ac in ipsa passione exponuntur. De Daciano haec habet serm. 275. num. 2. *Voces hujus hominis, oculi, vultus et turbulentus totius corporis motus indicabant, quam graviora tormenta sentiret interius, quam erant quae Martyri infligebat exterius* etc. Et serm. sequenti num. 3. *Per furiosas Daciani voces, per truces oculos et minaces vultus, et totius corporis motus* etc. De Vincentio autem sic ibidem loquitur: *Putares quod cum duraret flamma, non ureret,* et eodem serm. 274. num. 2. *Quanto illa erant truculentiora et exquisitiora tormenta, tanto magis tortus de torquente triumphabat* etc. Et num. 1. *Tanta poena erat in membris, tanta securitas in verbis* etc. quae fere repetit serm. sequenti num. 2. Quid vero Passio contineret, exponit his verbis serm. 274. *Cum Passio legeretur, erat videre invictam Martyris animam contra insidias antiqui hostis, contra saevitiam impii judicis, contra dolores mortalis carnis . . . . Quas voces audierit, quas reddiderit, quae tormenta devicerit, decursa lectio declaravit, et nobis tamquam in conspectu quae gesta sunt posuit.* Haec in specimen satis.

3. Praeter quatuor laudatos sermones, quintum habuit idem Augustinus in natali sancti Vincentii, in quo nonnulla de ejusdem Martyris laudibus habet. Is est sermo 4. qui de Jacob et Esau inscribitur. Omitto autem

sermonem in veteri editione 13. de sanctis cum in nova editione in Appendicem veluti supposititius rejectus sit, et eruditus Quesnelius eum quoque sancto Leoni Papae abjudicaverit, cui in plerisque mss. codicibus tribuitur, qui quidem nihil aliud est, quam totius passionis sancti Vincentii compendium. Tandem proferri posset sermo IX. sancti Fulgentii in nova editione, nisi is ipse esset qui inter sinceros Augustini 276. numeratur, quod mirum est ab istius Patris operum novae editionis concinnatore non fuisse animadversum: quamvis dubitaverit in Praefatione, an iste sermo pro sincero Fulgentii fetu habendus sit.

4. Ex his omnibus nemo non videt, sancti Vincentii Passionem (sic cum Augustino appellamus) initio saeculi quarti, statim post restitutam Ecclesiae pacem conscriptam fuisse quam ex mss. sex codicibus ad varias editiones collatam ad diem 22. Januarii Bollandus exhibet, eamdemque proferimus denuo ad multos alios codices mss. exactam: in quibus fere omnibus ita accurate descripta est, ut vix unius aut alterius voculae diversitas in eis habeatur. Passioni subjungimus hymnum Prudentii, cujus auctoritas, etsi alias jam veneranda, in hac tamen parte ob locorum et temporum viciniam, singularemque ejus in hunc beatum Martyrem affectum majoris momenti esse debet. Quo scripta tempore.

5. Mirum est quam brevi temporis intervallo Vincentii fama totum orbem Christianum pervaserit. Testatur Augustinus sermone 276. num. 4. jam suo tempore, hujus beati Martyris festum ubique terrarum celebratum fuisse. *Quae*, inquit, *hodie regio, quaeve provincia ulla, quo usque vel Romanum imperium, vel Christianum nomen extenditur, natalem non gaudet celebrare Vincentii?* Hinc mirum non est, quod ipsius memoria tam in Graecorum Menologiis quam in Martyrologiis Latinorum celebretur, die scilicet 22. mensis Januarii: quo die, et quidem anno Christi CCCIV. ejus martyrium accidisse existimamus. Ceterum praeter Augustinum alii etiam Patres et scriptores ecclesiastici sanctum Vincentium passim laudarunt, nimirum sanctus Paulinus Poemate 27. novae edit. Gregorius Turonensis lib. 3. Historiae Francorum cap. 29. ubi de sancti Martyris tunica, et lib. 1. de gloria Martyrum cap. 90, etc. Fortunatus lib. 8. Carmine 4. Auctor vitae S. Clari apud Bollandum die 1. Januarii, sanctus Bernardus sermone 66. parvorum, et alii passim auctores, quos videsis apud Tamayum Salazar in Martyrologio Hispanico. His adjungendi sunt Hispanici Patres in Missali Muzarabum, et Africani in Kalendario Carthaginensi saepius laudato. Ejus etiam memoria occurrit in laterculo Polemii Sylvii tempore Theodosii et Valentiniani Imp. scripto, uti monet Bollandus in praefat. ad tomum 1. Januarii cap. 4. §. 3. in quo quidem Gentilium pleraque festa et Imperatorum, at Martyrum pauca indicantur; nempe Vincentii, Macchabaeorum, Laurentii, Hyppoliti et Stephani martyrum, Depositio Apostolorum Petri et Pauli, cum aliquot Christi Salvatoris sollemnitatibus. Porro Vincentius, de quo hic agimus, distinguendus est ab alio Vincentio itidem Levita et Martyre, qui Agenni in Aquitania passus est, ut patet ex Gregorio Turonensi lib. 7. Historiae cap. 35. et lib. 1. de gloria Martyrum cap. 105. de quo etiam Fortunatus lib. 1. Carm. 8 et 9. A nonnullis etiam male confunditur noster Vincentius cum altero Vincentio, qui sub eadem persecutione et eodem Daciano Praeside cum sororibus suis virginibus Sabina et Christeta martyrium Abulae consummavit. Sed et alii passim occurrunt Martyres sub Vincentii nomine, de quibus fusius agere non est nostri instituti. Vincentii festum ubique celebre. Alii Vincentii.

6. At omittere non licet multas, et quidem illustres ecclesias, in nostra Gallia sub sancti Vincentii nomine Deo consecratas esse. Ex iis quatuor ecclesia Cathedrales recensentur, Cabilonensis scilicet, Matisconensis, Macloviensis et Vivariensis. Jam sollemnis erat apud Cabilonenses sancti Vincentii festivitas tempore Sigismundi Burgundionum regis, ut patet ex sancti Aviti epistola 70. ad eumdem regem. In ejusdem Martyris basilica habita est synodus Cabilonensis sub Clodoveo II. ut ex ipsius synodi prae- Ecclesiae S. Vincentio dicatae.

fatione patet. Fatendum tamen est Vincentium Martyrem Aginensem olim Ecclesiae Cabilonensis fuisse patronum, quo tandem fere praetermisso, Caesar-Augustensis memoria praevaluit. Plures item abbatias celebres praetermitto, quae sancti Vincentii nomine et patrocinio gloriantur, inter quas certe eminet nobilissimum nostrum sancti Germani a Pratis monasterium, quod sub sanctissimi hujus Martyris nomine a Childeberto I. Francorum rege, agente beato Germano Parisiorum Episcopo, conditum est. De ejusdem sancti Martyris reliquiis et variis translationibus plura vide in tomo 5. Actorum sanctorum Ordinis nostri Benedictini, et apud Bollandianos ad diem 22. Januarii.

Anno Christi 304.

PASSIO SANCTI VINCENTII LEVITAE.

Ex compluribus codd. mss. et editis.

Vincentii gesta tempore martyrii non scripta.

I. Probabile satis est, ad gloriam VINCENTII Martyris, quod de scriptis passionis ipsius gestis titulum invidit inimicus. Unde reddimus fide plena relationem gestorum, quae litterarum apicibus annotari Judex non immerito noluit, quia victum se erubescebat audiri. Naturalis siquidem providentia est male errantium, auferre de medio testimonium probitatis. Sed [1] quoniam nobilem Martyris triumphum notitiae fidelium tradere disponimus, dignum est ut et generis ipsius nobilitas breviter intimetur. Exstitit enim patre EutICIO [2] progenitus, qui fuit Agressi [3] nobilissimi Consulis filius: mater vero ejus Enola, ex Osca [4] urbe noscitur procreata, qui a pueritia studiis litterarum traditus, superna providente clementia, quae sibi eum praevidebat vas electionis futurum, gemina scientia sub beato VALERIO Caesaraugustae civitatis antistite efficacissime claruit; a quo etiam sanctitate insignis diaconii arcem suscepit. Et quoniam idem Episcopus impeditioris linguae fuisse dignoscitur, tradito doctrinae ministerio venerabili Vincentio, ipse orationi et divinae contemplationi sedulus insistebat. At vero memoratus Archidiaconus [5] vices saepe Pontificis diligenter et opportune exsequebatur.

Ipsius genus.

A Valerio Episcopo fit diaconus.

Uterque a Daciano apprehensus.

II. Cum igitur apud civitatem Caesaraugustam, ut multorum sinceritas et signata veritatis verba testantur, Daciano cuidam Praesidi gentili et sacrilego a dominis et principibus suis, Diocletiano videlicet et Maximiano, saeviendi in Christianos forte [6] occasio cecidisset, et ei oblatranti profanae crudelitatis rabies adspirasset; Episcopos ac Presbyteros, ceterosque sacri Ordinis ministros, spiritu nequitiae exagitatus, rapi praecepit. Protinus ergo Valerius Episcopus et Vincentius Archidiaconus fidei soliditate et spe fruendi victoria subnixi, in confessionem Deitatis alacriter cucurrerunt, tanto feliciores se futuros esse credentes, quanto acriora tyranni supplicia pia longanimitate certassent evincere. Unde certaminis ac poenarum dilatio, remunerationis eis videbatur diminutio.

Valentiam ducti.

III. At Dacianus judex Sanctos Dei primo Valentiam sub carcerali custodia et famis miseria ac catenarum stridore pertrahi praecepit, ut eos vexatione itineris frangeret, et facilius subigeret injuria, quos videbat non posse superari de poena, qui cum manibus et cervicibus immensa ferri pondera sustinerent, et per omnes artus jam tunc mortis supplicia paterentur: cumque jam defecisse eos crederet jugi injuria, et tam diu a publica con-

1) Haec usque ad, *Cum igitur* in 1. ms. Colbert. non habentur.

2) Sic fere omnes mss. Bolland. *Eutychio.* Duo codd. Colbertin. optimae notae *Eutycio.*

3) Bolland. cum aliquot mss. *Agresti.*

4) Tres occurrunt hujus nominis urbes in Hispania. Celebrior quae hic designatur, civitas est Arragoniae, vulgo *Huesca,* cujus Episcopus olim Tarraconensi, nunc Caesaraugustano Archiepiscopo suffragatur. Aliae urbes in his Actis memoratae notissimae sunt.

5) De Archidiaconorum antiquitate et praerogativis ecclesiasticis vide Thomassinum P. r. Disciplinae ecclesiasticae lib. 2. cap. 17. edit. Latinae. *Archidiaconi Carthaginiensis,* occasione *Caeciliani,* meminit Optatus Milevitanus.

6) Al. mss. *sorte.*

versatione seclusos, nec corpore praevalere nec spiritu: timens ne saevitiae suae damna pateretur, produci jussit e carcere, nolens eos ante tormenta vitam finire; quibus proponebat quod nec mortuis parceret, si deorum suorum culturam suscipere renuissent. Hinc pavefactus ad conspectum eorum, quod integri corpore et viribus essent, et inter supplicia fortiores, ait suis: Ut quid istis largiori pastu indulsistis et potu? Mirabatur enim furore caecus robustiores esse, quos Deus paverat. Et mox conversus ad Episcopum: Quid agis, inquit, tu Valeri? quid sub nomine religionis contra principes facis? Nescis quia qui regalia decreta spernunt, de vita periclitantur? Jusserunt domini orbis et principes, ut diis libamina persolvatis; nolentes dignitatem veteris culturae novis et inauditis legibus profanari. Unde quod monemus obsequenter attende: quatenus tuo exemplo inferiores facile suscipiant, quod te, qui Religionis hujus cerneris esse Episcopus, viderint non sprevisse. Sed et tu Vincenti, verbis meis salubriter obaudi, quem et nobilitas generis, et decor commendat gratissimae juventutis. Itaque vestrae definitionis sententiam in commune edicite, ut aut consentientes honoribus amplificemini, aut contemnentes tormentorum suppliciis subdamini. A Daciano interrogati.

IV. Cumque reticeret Episcopus, erat enim mirae simplicitatis et innocentiae; eruditus scientia, sed, ut praemisimus, impeditioris linguae; ait Vincentius: *Si jubes, Pater, responsis Judicem aggrediar.* Et beatus Vale-„rius: Dudum, fili carissime, divini verbi tibi curam commiseram: sed et „nunc pro fide pro qua adstamus [7], responsa committo.“ Tunc Vincentius, cujus mens tota jam erat coronae conscia, conversus ad Dacianum: *Hactenus,* inquit, *habitus a te sermo de neganda fide peroravit: sed nefariam apud Christianorum prudentiam esse cognosce, deitatis cultum abnegando aliquatenus blasphemare. Et ne te longius protraham: Profitemur nos Christianae religionis esse cultores, et unius ac veri Dei permanentis in saecula, famulos et testes* *. *In ejus nomine contra exquisita calliditatis tuae argumenta spiritualia constanter arma pugnaturi accipimus, minas tuas et supplicia non metuentes; sed potius mortem pro veritate libentissime amplectentes. Suppliciis enim tuis erudimur ad coronam, morte deducimur ad vitam. Serviat proinde diabolicae crudelitati moritura caro in poenis, quoniam homo interior fidem intemeratam suo servabit auctori. Ille etenim venenatissimus serpens et insatiabilis homicida christianam innocentiam tormentis et mortibus vos cogit appetere, qui paradisi felicitatem primis invidens hominibus, immortalitatis spoliatos dignitate morti miserabiliter subdidit ac substravit. Ipse malignitatis astu idola pro Deo coli instituit; dolens illuc hominem posse obediendo redire, unde ipse superbiendo noscitur corruisse. Iste est, quem cum satellitibus suis a corporibus humanis divina invocatione ejicimus; cui vos sub vanissimis figmentis ritum profani cultus exsolvitis, et nova dementia Creatori creaturam praefertis. Exarsit ergo diabolus adversus Christianam fidem: et dum contemni se ac despici videt, ingemuit.* Vincentius respondet. *Confer. Prud. §. 15, etc.*

V. Jamque prae ira paene extra se positus Dacianus praeses dixit: Amovete hinc Episcopum istum. Justum est enim subire eum exsilium, quoniam imperiale contemsit edictum. Rebellem vero, qui in contumeliam publicam venit, gravioribus exhibete tormentis. Animositati enim ejus video inferenda esse majora supplicia: quia quicquid sibi accessurum est pro poena, ipse praesumit ad gloriam. Applicate eum ad equuleum: membris distendite, et toto corpore dissipate. Hanc poenam ante ipsa tormenta sustineat. Inter haec Dacianus praeses ait: Quid dicis Vincenti? vel ubi conspicis tuum jam miserabile corpus? At ille Dei praesentia roboratus, alacri vultu respondit: *Hoc est quod semper optavi* [8], *hoc est quod votis omnibus exquisivi. Nemo mihi amicior, nec familiarior fuit. Tu solus meis maxime* Valerius in exsilium mittitur. Torquetur Vincentius.

7) Al. mss. *stamus.*

8) August. serm. 277. num. 8. *Nata nobis occasio est . . . ex passione Martyris, quo sic vidimus et mirati sumus, corpus inter tormenta contemni.*

votis concordas. Ecce jam in sublime agor, et ipsos principes tuos, saeculo altior despicio. Nolo gloriam meam minuas, nec damna inferas laudi. Paratus est Dei servus ad omnia pro Salvatoris nomine sustinenda. Insurge ergo, et toto malignitatis tuae spiritu debacchare. Videbis me Dei virtute plus posse dum torqueor, quam possis ipse qui torques. Crudelitate, qua spiras praestabis mihi gloriam, cum inter graviora suppliciorum meorum exitia vinceris: unde ego jam singulariter gaudeo, quia dum patior vindicabor. Clamare Dacianus coepit, et in tortores ac carnifices suos virgis ac fustibus amplius desaevire. Sicque sancto a poena paullulum tuto, et de Dei auxilio securo, prius suos diabolus vexabat, et vere, quos in potestate habebat. Ait ergo Vincentius: *Quid dicis Daciane? Ecce jam de apparitoribus tuis vindicor, ultionem mihi in poena ipse fecisti.* Summa autem voce minister diaboli rabidiores coepit intonare sermones, stridore dentium frendere; et dum Dei Martyrem lacerat, se potius ipse laniare; tandem cessavere torti carnifices; et defatigata lictorum manus, dum per Sancti latera pendet, victa defecit. Expalluit torquentium vultus, fortium robur emarcuit, sudorum rivis liquescentia membra tabuerunt: anhelum pectus fessis intremuit, ut putares eos potius in tormentis sancti Martyris torqueri. Exsanguis et ipse Dacianus, pectore trementi, torvis et minacibus oculis, clamare militibus coepit: Quid agitis? Non enim agnosco manus vestras. Homicidas pertinaciter obsistentes saepe vicistis, parricidarum magorumque silentia alta rupistis; arcana quoque ipsa adulterorum vobis incumbentibus patefacta sunt; et quisquis pro confessione sui reatus mori timebat, in mortem sua confessione perductus est. Hodie, inquam, o milites Principum meorum, quod in contumeliam Imperatorum no-
* Prud. §. 35, etc. strorum dicitur non possumus cohibere, ut vel pro solo nostro pudore taceatur; et qui alteros in confessionem mortis suae coëgimus, huic silentium pro
Rursus novis tormentis applicatur.
nostra contumelia nequimus imperare. Sed vos continete paullisper * dexteras, vires resumite, ut improbum hostem innovatus miles ad poenam durius coërceat. Rimetur † acrior ungula intima costarum, et dolor interiora pe-
† Prud. §. 29. netrans, gemitum reddere faciat, non contemtum. Tunc denuo subridens
†† Prud. §. 30. †† Vincentius diaconus dixit: *Hoc est sane quod legitur, quia videntes non*
Matth. 13. *videbunt, et audientes non intelligent. Dominum enim Christum confiteor,*
SS. Trinitas, unus Deus.
filium altissimi Patris, unici unicum, ipsum cum Patre et Spiritu sancto, unum solum Deum esse profiteor. Quia ergo quae vera sunt fateor, negare me asseris. Plane debes torquere si mentiar, sique deos principes tuos dicam. Sed torque diutius confitentem, nec a mea obsecro poena cesses: ut vel sic possis probatam, licet sacrilego spiritu tuo, suspirare veritatem, ejusque me insuperabilem agnoscere confessorem. Nam quos jubes deos confiteri, idola sunt lignea
* Prud. §. 9. *et lapidea. Tu illorum testis, tuque mortuorum fias mortuus Pontifex *. Ego uni et vivo sacrifico Deo, qui est benedictus in saecula.*

VI. At nimia Praeses fervens insania, totaque facie humanitatis eversa, solam in corpus beati Martyris aciem luminum, venenumque pestiferorum fundebat oculorum, profluentem non jam a solis lateribus, sed a toto corpore sanguinem cernens. Erant enim viscerum interna patefacta, nam juncturas e compagibus diversitas tormentorum separaverat. Nihil erat unde jam suis posset irasci; sed quod vincebatur jam et ipse mirabatur. Ait au-
Frustra a tyranno tentatur.
tem: Miserere tui Vincenti. Ne florem perdas nunc primum vernantis aetatis, et in primis annis positus vitam tibi minuas longiorem. Parce suppliciis tuis, ut vel sero quae supersunt tormenta lucreris. At ille Spiritu sancto repletus ait: *O virosa diaboli lingua quid in me non facias, qui Deum et Dominum nostrum tentare voluisti? Non timeo supplicia quaecumque iratus impegeris. Hoc magis formidini est, quod fingis te velle misereri. Percurrant denique omnes poenae: et si quid praestigiarum, si quid tuae artis perversae,*
* Prud. §. 14. *si quid malignitatis viribus potueris, exsere *. Debes enim dulcem sub amarissimo veneno fidem et fortitudinem ab animo experiri Christiano. Praestat*
Matth. 10, 28. *quippe tolerantiam fortitudinis, qui suis in Evangelio loquitur: Nolite timere*

eos qui occidunt corpus, animae autem non habent quid faciant. Nihil ergo de suppliciis minuas, ut in omnibus te victum esse fatearis [9].

VII. Posthaec Dacianus dixit: Transferatur hic ad legitimam quaestionem, ac percurrat molestiora tormenta: et si tam diu anima durare potest, inter supplicia vel membra deficiant: vincere me iste non potest dum vivit. Vincentius respondens, *O felicem me!* inquit. *Istae minae tuae ad laudem et gloriam mihi sunt, et terror asperior, cumulatior beatitudo. Quod ergo irasci te putas gravius, modo melius incipis misereri.* Hinc ex equuleo assumtus Levita Vincentius, atque ad ignis patibulum raptus tortores suos paene ipse praeveniens, moras carnificum arguendo, ad poenam alacriter properabat. Jam enim truculentus minister proferri lectum * cum ferreis jusserat costis, et addita subter carbonum congerie exurendum Dei Martyrem applicare. Intrepidus itaque Dei athleta candentis ferri machinam ultro conscendit: torquetur, flagellatur, exuritur, et distentus membris crescit ad poenam. Inseritur quoque pectori, et membris depressa asperitas laminarum, et decurrente inter ipsas candentis ferri acies liquore, stridens flamma arvina respergitur, vulnera vulneribus infliguntur; tormentis tormenta desaeviunt, salis ignibus sparsi crepitantes minutiae per membra dissiliunt: et jam non ad artus tantum, sed ad ipsa viscerum abdita suppliciorum tela jaciuntur. Et quoniam integri corporis pars nulla supererat; quae primum fuerat plaga illata, jam et ipsa renovatur. Manet Dei servus immotus, et erectis in caelum luminibus Dominum precabatur.

Novis afficitur tormentis.

* Prud. § 52.

VIII. Interea Dacianus de Vincentio beatissimo non recte sollicitus, recurrentibus militibus suis, quid ageret, quid diceret, inquirebat. Renuntiatur ab afflictis, et prae labore paene maerentibus, percurrisse illum universa supplicia hilari vultu, spiritu fortiore; et pertinaci magis eum professione quam coeperat Christum Dominum confiteri. Heu, ait Dacianus, vincimur. Sed hoc solum de suppliciis superest, si flecti pertinacia non potest, vel semper duret in poena; spiritus qui coërceri non potest puniatur. Quaerite, inquit, locum tenebrosum * et oppressum urgente tectura ab omni publica luce sepositum, perpetuaque nocte damnatum reatui ejus peculiarem, extra videlicet carceres carcerem. Ibi fragmenta testarum exasperata passim congerite: ut quicquid jacentis corporis male incisa fractura tetigerit, illimatis infigat aculeis, et ipsa conversio laterum innovetur ad poenam: ut id scilicet quod commutatis artubus membra quaerunt evadere, semper offendant. Divaricatis praeterea et distentis cruribus, ligno pedes ejus constringite: quatenus discissis poena artubus rebellis principum exspiret. Inde clausum relinquite in tenebris; ne oculis quidem respiret ad lucem. Nullus ibi hominum relinquatur, ne vel consortio alicujus sermonis animetur. Clausa et obserata sint omnia: solliciti tantum estote, ut quando defecerit nuntietur. Implent sine mora ministri quod Judex paeceperat, et Dei athletam fortissimum horrendo recludunt ergastulo. Sed cum prima quies fessos artus custodum somno vincente laxasset, quod Dacianus pro poena gravissimae mortis intulerat, divinitus commutatur in gloriam. Carceris illius nox aeternam accipit lucem, flagrant cerei ultra solis fulgorem radiantes, laxatumque ligni robur dissiluit, ac testarum asperitas fit florum redolentium jocunditas et mollities, quibus invictissimus Dei athleta refectus, psalmum Deo et hymnum dicens, laetus exultat. Sicque solitudo horribilis angelorum relevatur frequentia: quorum caterva vallatus Martyr egregius, venerando fovebatur obsequio, et mulcebatur alloquio. „Agnosce, inquiunt, o Vincenti invictissime, „pro cujus nomine fideliter decertasti, ipse tibi re vera coronam praeparatam „servat in caelestibus, qui te victorem fecit esse in poenis. Esto igitur jam „securus de praemio, quia mox deposito carnis onere, nostro addendus eris „collegio.“ Dantur hinc laudes Deo, et resonante organo vocis angelicae

Includitur in locum horridum.

* Prud. §. 61.

Qui caelitus mutatur.

9) Augustin. serm. 274. *Magnum spectaculum spectavimus oculis fidei, Martyrem sanctum Vincentium ubique vincentem. Vicit in verbis, vicit in poenis, vicit in confessione,* etc.

modulata suavitas procul diffunditur. Turbati vero subito expavere custodes: et ut vehementi stupore attoniti, certius de miraculo explorare contendunt. Clausas fores adeunt, et introspicientes per rimas deitatis ministros siderea venustate coruscare cernebant: antrum tartareum tenebris pridem horribile immensa luce splendere, testarum aculeos multipliciter florere, sanctumque Dei Martyrem solutis cunctis nexibus deambulantem psallere. Qui mox divino terrore atque respectu compuncti relicto gentilitatis errore Christianae Religioni fideliter sese dedere, cupientes jam mutata devotionis suae obsequia ei impendere, in cujus ante fuerant nece grassati. Venerat et multitudo vicina fidelium, dudum de ipsius maesta suppliciis, sed jam de concessa caelitus gloria alacris, quibus beatus Vincentius dixit: *Nolite timere; laudesque Dei contemnendas nolite putare; immo propere irrumpite, et solatia angelico obsequio ministrata oculis haurite securi. Ubi reliqueratis tenebras, gaudete lucem; et quem ingemiscere in suppliciis credebatis, in laudes veri Dei exsultare gaudete. Laxata sunt vincula: crevere vires, corpus stramenta mollia refecerunt. Miramini potius, et veris asserite praeconiis Christum in servis suis semper esse victorem. Renuntietur ergo Daciano, qua perfruor luce. Commentetur, si valet, aliquid, et addat ad gloriam meam, de laudis titulo nihil defraudans, sed exercens quicquid adhuc furor bacchantis invenerit, siquidem solam illius misericordiam timeo, ne videatur velle ignoscere.*

Custodes in Christum credunt.

IX. Ad hanc renuntiationem exsanguis et trepidus Dacianus in haec verba prorupit: Et quid amplius faciemus? victi sumus. Referatur itaque ad lectulum * corpus, stramentisque mollioribus foveatur. Nolo enim gloriosiorem facere, si inter tormenta defecerit. Indulta pauxillum requies attrita poenis membra refoveat, et obducto in cicatricem hiatu vulnerum, denuo novis et exquisitis suppliciis, innovatus et ipse subdatur. Verum Daciano inaniter tractante de supplicio, Christus clementer disponit de praemio. Delatus namque Dei Martyr ad lectulum, ac piis sanctorum manibus in strati mollitie repositus, mox pretiosam resolutus in mortem caelo spiritum reddidit. Videres circumstantium frequentiam sancti vestigia certatim deosculando prolambere, vulnera totius laceri corporis pia curiositate palpare, sanguinem linteis excipere, sacra veneratione posteris profuturum.

In lecto depositus obit.

* Prud. §. 83.

X. Cognito igitur abscessu ejus, jam victus atque confusus Dacianus dixit: Si non potui superare viventem, puniam vel defunctum. Non est spiritus qui repugnet, non est anima quae vincere contendat; cum vacuo corpore nullum est certamen. In exsangues artus corporis destituti novis suppliciis debacchabor [10]: satiabor nunc de poena, etsi mihi non potuit provenire victoria. Projicite, inquit, illum in apertum campum, nullo defendente obstaculo: ut cadaver exanime sepulturae carens honore, a feris et avibus penitus consumtum non compareat; ne forte Christiani ejus tollentes reliquias, Martyris sibi vindicent dignitatem [11]. Expositum ergo ad supplicia sine tegmine venerabile corpus, angelicis rursum excubiis et obsequiis honoratur. Non illud aliqua hominum, quae forte corrumpi potuisset, manus servabat: non ipsa licet pia Sanctorum miseratio, quae sibi tantum provenisse Martyrem in commune gaudebat. Et puto ob hoc divino instinctu humana negata esse obsequia, ut divina non deesse aliquatenus videretur custodia. Corvus itaque, avis lenta et pigerrima, haud procul residens, quasi tetra sui specie lugentis habitum demonstrans, cum adventantes aves reliquas ac pernicibus metuendas alis quodam impetu eminus fugaret, advenientem subito immanem lupum in cursu etiam non segni abegit a corpore. At ille reflexa cervice in adspectum sacri corporis stupefactus haerebat, et, ut cre-

Corpus feris objectum mire servatur.

10) Augustin. serm. 277. n. 6. *Praeses ille Dacianus nihil in corde sentiebat, quando in nihil sentiens cadaver saeviebat .... Fecit tamen quicquid potuit, fecit iratus.* Vid. Prud. v. 377 et seqq.

11) Fefellit Deus Praesidem; nam teste August. serm. 277. n. 1. *De corpore ejus, Ecclesiae praestita est consolationis memoria,* et paullo ante: *Ejus fuit cadaver invictum, Dominum confessus est vivus: inimicum superavit et mortuus* etc.

dimus, custodiam mirabatur angelicam. Reddita nunc nobis est antiquitatis historia per avem similem; nam qui ante Eliae pleno ore cibos detulerat, nunc sancto Vincentio Martyri jussa ministrat obsequia.

XI. Territus ad haec Dacianus nuntio dixit: Puto quia jam nec mortuum vincam. Cum enim eum acrius saeviens persequor, gloriosiorem mea saevitia facio. Sed si consumi in terra non potuit, demergatur in pelagus, ne erubescamus quotidie sub oculis omnium. Victoriam ejus vel maria celabunt. Insuatur, inquit, complicitum cadaver in culeo parricidae; brevique fiscellae impositum, ubi nautae spatia longiora processerint, altioris sali fluctibus imprimatur: quatenus scilicet impasti pisces si quid superest lacero corpori, vel lambendo consumant, aut belluino laceretur ore, quem lentitudo non attigit bestialis. Fidus praeterea minister molam haud parvi ponderis annectere non negligat, ne forte unda mobili ad peregrina cadaver devectum litora, negatam assequatur aliquatenus sepulturam, quin potius reciprocatum fluctibus et ad scopulos frequenter illisum dispereat, ut nec mortuus inter saxa quiescat. Ecce quid agis saevissime Daciane. Facis et in alio elemento Martyrem nostrum esse gloriosum. Ergo, ut jussum fuerat, justi cadaver insuitur, et cervice tenus constipatum duris ad molam funibus coartatur. Tunc quidam Eumorphius, homo profanae mentis et sacrilegi spiritus, qui in hoc Daciano funestum promiserat obsequium, collectis ex urbe nauticis viris, infandum scelus insistebat peragere; et facto agmine navem conscendens, promisso fidelis in crimine, socios spatia longa atque diffusa hortabatur transmittere, quod incitati nautae implere non differunt. At ubi eorum oculis montium sunt subducta cacumina, litusque omne evanuit, timentes ne forte ad aliam provinciam deportarentur in medium maris [12] injectum fluctibus impresserunt. Et redeuntes ad Dacianum hilares, quasi suo Praesidi prima gaudia reportarent, plausu dissono perstrepebant, nautica vociferantes lascivia, subtractum esse ab oculis omnium Vincentium: et ob hoc, quasi primi nuntii magis praecipites, summa cum celeritate festinabant redire. Sed illos Daciani fortissimos remiges, Dei manu gubernante [13], beati Martyris corpus praevenerat, et quod altioris sali credebatur profundo teneri, jam ad portum sibi venerat quiescendi; ante quodammodo honorem reperiens sepulturae, quam nuntiari potuisset expositum: ut divinis clarescentibus miraculis, Christi miles post mortem quoque ostenderetur invictus [14], quem nec supplicia vincere, nec maria quiverant absorbere. In die enim sui certaminis non est a pio Domino destitutus, quia dedit illi caput antiqui serpentis conterere, dum fideliter studuit in mandatis ejus decertare.

Frustra in mare dejicitur.

XII. Interea sanctus Martyr quemdam virum in ecstasi conveniens, se deportatum ad litus indicat, locumque in quo jacebat, demonstrat. Qui de visione aliquantulum haesitans, dum tardius tanto funeri monstratum exhibere parat obsequium, commonita in somnis quaedam vidua, nomine Ionica [15], aetate et sanctitate plenissima, vera signa quiescentis corporis accepit: scilicet ubi illud reciprocatum fluctibus mollis arena tumulaverat, et elementi ipsius prolambente congerie ad honorem sepulturae famulando servierat. Quam visionem non ignorans divinitus sibi esse manifestatam, pluribus Christianae religionis clam innotescere studuit, et ut ad negotium sibi caelitus ostensum una pergerent, sollerter eos exhortari curavit. Venit ergo ad locum: et quasi relegens certa oculis signa, in curvo litore expedita intentione dirigitur. Mox beati Vincentii corpus inter ipsa soli aquarumque commercia reperiunt, quem divina miracula [16] pro suae sanctitatis merito, et

Corpus Martyre revelante inventum.

12) Augustin. serm. 274. *Quando caro ejus .... navicula mittebatur in mare, tacite dicebat* etc.

13) Augustin. serm. 276. num. 4. *Quod vero tanta cura servavit Dominus Martyris corpus .... Mortuus maria transnatavit. Ipse inter undas gubernavit exstinctum, qui inter ungulas animum donavit invictum.* Vid. Prud. v. 500 et seqq.

14) Augustin. serm. 274. *Vicit exustus ignibus, vicit immersus fluctibus* etc.

15) Mulieris nomen in nullo fere codd. mss. expressum habetur. In uno Colbert. dicitur *Ioniae*, in altero *Ionica*, ut in editis.

16) Augustinus sermon. 275. num. 3. *Ille qui rexit corda certantium, nec corpora*

terris clarificaverant et pelago. Itaque propter gentilitium furorem, non valentes eum digno venerationis tumulare cultu, ad quamdam parvulam detulerunt basilicam sepeliendum. Tandem autem cessante perfidorum crudelitate, ac fidelium crescente devotione beatissimus Martyr ad sepulturae honorificentiam inde levatus, digna cum reverentia deportatur [17], et sub sacro altari extra muros ejusdem civitatis Valentiae ad quietem reponitur; ubi meritis ipsius divina multipliciter praestantur beneficia ad laudem et gloriam nominis Christi, qui cum Patre et Spiritu Sancto vivit et regnat Deus, per infinita saecula saeculorum. Amen.

Cum honore sepelitur.

SS. Trinitas.

deserit mortuorum. Velut de hujus ipsius beati Vincentii corpore praeclarissimum miraculum exhibuit, ut id quod inimicus omnino non apparere cupierat, sategerat, fecerat, tam praesenti nutu divino proderetur, et religiosius humandum, venerandumque demonstraretur etc.

17) Id paullo post martyrii tempus contigisse patet ex his Prudentii versibus. *Sed mox subactis hostibus, jam pace justis reddita, Altar quietem debitam* etc.

HYMNUS AURELII PRUDENTII

DE SANCTI **VINCENTII** MARTYRIO.

Ex lib. περὶ ςεφάνων Hymno 5.

1 Auctoris oratio.

1 Beate Martyr, prospera
Diem triumphalem tuum,
Quo sanguinis merces tibi
Corona, Vincenti datur.

2 Hic te ex tenebris saeculi
Tortore victo et judice,
Evexit ad caelum dies,
Christoque ovantem reddidit.

3 Nunc angelorum particeps
Conlucis insigni stola,
Quam testis indomabilis
Rivis cruoris laveras.

4 Vincentius a tyranno tentatus.

4 Cum te satelles idoli
Praecinctus atris legibus,
Litare divis gentium
Ferro et catenis cogeret.

5 Ac verba primum mollia
Suadendo blande effuderat;
Captator ut vitulum lupus
Rapturus alludit prius.

6 Rex, inquit, orbis maximus
Qui sceptra gestat Romula,
Servire sanxit omnia
Priscis deorum cultibus.

7 Vos Nazareni assistite;
Rudemque ritum spernite:
Haec saxa, quae Princeps colit,
Placate fumo et victima.

8 Exclamat hic Vincentius,
Levita de tribu sacra,
Minister altaris Dei,
Septem ex columnis [1] lacteis:

9 Martyris responsio.

9 *Tibi ista praesint numina;*
Tu saxa, tu lignum colas;
Tu mortuorum mortuus
Fias deorum Pontifex.

10 *Nos lucis auctorem Patrem,* 10 Christus verus Deus.
Ejusque Christum Filium,
Qui solus ac verus Deus,
Daciane, confitebimur.

11 Hic ille jam commotior:
Audesne, non felix, ait,
Jus hoc deorum et Principum
Violare verbis asperis?

12 Jus et sacratum publicum,
Cui cedit humanum genus?
Nec te juventae fervidae
Instans periculum permovet?

13 Hoc namque decretum cape:
Aut ara thure et caespite
Precanda jam nunc est tibi,
Aut mors luenda est sanguine.

14 Respondit ille altrinsecus: 14 Minas temnit.
Age ergo, quidquid virium,
Quidquid potestas tibi est,
Palam reluctor, exsere.

15 *Vox nostra quae sit, accipe.* 15 Christus Deus.
Est Christus et Pater Deus:
Servi hujus ac testes sumus.
Extorque si potes fidem.

16 *Tormenta, carcer, ungulae,*
Stridensque flammis lamina,
Atque ipsa poenarum ultima,
Mors Christianis ludus est.

17 *O vestra inanis vanitas,*
Scitumque brutum Caesaris!
Condigna vestris sensibus
Coli jubetis numina.

1) Septem diaconi initio Ecclesiae electi sunt. Act. 6.

18 *Excisa fabrili manu,*
Cavis recocta et follibus:
Quae voce, quae gressu carent,
Immota, caeca, elinguia.

19 *His sumtuosa splendido*
Delubra crescunt marmore:
His colla mugientium
Percussa taurorum cadunt.

20 *At sunt et illic spiritus.*
Sunt, sed magistri criminum,
Vestrae et salutis aucupes,
Vagi, impotentes, sordidi:

21 *Qui vos latentes incitos*
In omne compellunt nefas;
Vastare justos caedibus,
Plebem piorum carpere.

22 *Norunt et ipsi ac sentiunt,*
Pollere Christum et vivere,
Ejusque jamjamque affore
Regnum tremendum perfidis.

23 *Clamant*[2] *fatentes denique*
Pulsi e latebris viscerum,
Virtute Christi et nomine
Divique et idem daemones.

24 Tyrannus furit.

24 His intonantem Martyrem
Judex profanus non tulit.
Conclamat: Os obstrudite,
Ne plura jactet improbus.

25 Vocem loquentis claudite,
Raptimque lictores date,
Illos reorum carnibus
Pastos, manuque exercitos.

26 Jam faxo, jus praetorium
Conviciator sentiat,
Ne impune, ne nostris sibi
Dis destruendis luserit.

27 Tibi ergo soli contumax,
Tarpeia[3] calcentur sacra?
Tu porro solus obteras
Romam, Senatum, Caesarem?

28 Vinctum retortis brachiis
Sursum ac deorsum extendite,
Compago donec ossium
Divulsa membratim crepet.

29 Post hinc hiulcis ictibus
Nudate costarum abdita,
Ut per lacunas vulnerum
Jecur retectum palpitet.

30 Ridebat haec miles Dei,
Manus cruentas increpans,
Quod fixa non profundius
Intraret artus ungula.

31 Ac jam omne robur fortium
Eviscerando cesserat;
Nisusque anhelus solverat
Fessos lacertorum toros.

32 Ast ille tanto laetior,
Omni vacantem nubilo
Frontem serenam luminat,
Te, Christe, praesentem videns.

33 Quis vultus iste, pro pudor!
Dacianus aïebat furens.
Gaudet, renidet, provocat,
Tortore tortus acrior.

34 Nil illa vis exercita
Tot noxiorum mortibus
Agone in isto proficit,
Ars et dolorum vincitur.

35 Sed vos alumni carceris,
Par semper invictum mihi,
Cohibete paullum dexteras,
Respiret ut lassus vigor.

36 Praesicca rursus ulcera,
Dum se cicatrix colligit
Refrigerati sanguinis,
Manus resulcans diruet.

37 His contra Levites refert:
Si jam tuorum perspicis
Languere virtutem canum:
Age ipse major carnifex;

38 *Ostende, quo pacto queant*
Imos recessus scindere:
Manus et ipse intersere,
Rivosque ferventes bibe.

39 *Erras, cruente, si meam*
Te rere poenam sumere,
Cum membra morti obnoxia
Dilancinata interficis.

40 *Est alter, est intrinsecus,*
Violare quem nullus potest:
Liber, quietus, integer,
Exsors dolorum tristium.

41 *Hoc quod laboras perdere*
Tantis furoris viribus,
Vas est solutum ac fictile
Quocumque frangendum modo.

42 *Quin immo nunc enitere*
Illum secare ac plectere,
Qui perstat intus, qui tuam
Calcat, tyranne, insaniam.

43 *Hunc hunc lacesce, hunc discute*
Invictum et insuperabilem,
Nullis procellis subditum,
Solique subjectum Deo.

44 Haec fatur, et stridentibus
Laniatur uncis denuo.
Cui praetor ore subdolo
Anguina verba exsibilat.

2) Haec strophe deest in ms. S. Michaelis.

3) In monte Tarpeïo erat Capitolium arx praecipua Romanae superstitionis.

45 Si tanta callum pectoris
Praedurat obstinatio,
Pulvinar ut nostrum manu
Abomineris tangere:

46 Saltem latentes paginas [4],
Librosque opertos detege,
Quo secta pravum seminans
Justis cremetur ignibus.

47 Vincentius renuit tradere sacros libros.

47 His Martyr auditis, ait:
Quem tu, maligne, mysticis
Minitaris ignem litteris,
Flagrabis ipse hoc justius.

48 *Romphaea nam caelestium*
Vindex erit voluminum,
Tanti veneni interpretem
Linguam perurens fulmine.

49 *Vides favillas indices*
Gomorraeorum criminum:
Sodomita nec latet cinis,
Testis perennis funeris.

50 *Exemplar hoc, serpens, tuum est:*
Fuligo quem mox sulphuris,
Bitumen et mixtum pice
Imo implicabunt tartaro.

51 His persecutor saucius
Pallet, rubescit, aestuat,
Insana torquens lumina,
Spumasque frendens egerit.

52 Tum deinde cunctatus diu
Decernit extrema omnium:
Igni, grabato, et laminis
Exerceatur quaestio.

53 Haec ille sese ad munera
Gradu citato proripit;
Ipsosque pernix gaudio
Poenae ministros praevenit.

54 Ventum ad palaestram gloriae;
Spes certat et crudelitas:
Luctamen anceps conserunt
Hinc Martyr, illinc carnifex.

55 Lecto ignito imponitur.

55 Serrata lectum regula
Dente frequenti exasperat:
Cui multa carbonum strues
Vivum vaporat halitum.

56 Hunc sponte conscendit rogum
Vir sanctus ore interrito:
Ceu jam coronae conscius
Celsum tribunal scanderet.

57 Subter crepante abstergine
Scintillat excussus salis;
Punctisque fervens stridulis
Sparsim per artus figitur.

58 Arvina post hinc igneum
Impressa cauterem lavit:
Vis unde roris fumidi
In membra sensim liquitur.

59 Haec inter immotus manet,
Tamquam dolorum nescius;
Tenditque in altum lumina:
Nam vincla palmas presserant.

60 Sublatus inde fortior
Lugubre in antrum truditur;
Ne liber usus luminis
Animaret altum spiritum.

61 Est intus immo ergastulo
Locus tenebris nigrior:
Quem saxa mersi fornicis
Angusta clausum strangulant.

62 Aeterna nox illic latet,
Expers diurni sideris:
Hic carcer horrendus suos
Habere fertur inferos.

63 In hoc baratrum conjicit
Truculentus hostis Martyrem;
Lignoque plantas inserit,
Divaricatis cruribus.

63 In horridum carcerem includitur.

64 Quin addit et poenam novam
Crucis peritus artifex,
Nulli tyranno cognitam,
Nec fando compertam retro.

65 Fragmenta testarum jubet
Hirta impolitis angulis,
Acuminata, informia,
Tergo jacentis sternerent.

66 Totum cubile spiculis
Armant dolores anxii:
Insomne qui subter latus
Mucrone pulsent obvio.

67 Haec ille versutus vafra
Meditatus arte struxerat:
Sed Belzebulis callida
Commenta Christus destruit.

68 Nam carceralis caecitas
Splendore lucis fulgurat,
Duplexque morsus stipitis
Ruptis cavernis dissilit.

68 Quem Christus et Angeli visitant.

69 Agnoscit hic Vincentius
Adesse quod speraverat,
Tanti laboris praemium,
Christum datorem luminis.

70 Cernit deinde, fragmina
Jam testularum mollibus
Vestire semet floribus,
Redolente nectar carcere.

71 Quin et frequentes Angeli
Stant, ac loquuntur comminus:
Quorum unus ore augustior
Compellat his dictis virum:

4) Nil de sacris libris in Actis, nec apud Augustinum.

72 Exsurge Martyr inclite;
Exsurge securus tui:
Exsurge, et almis coetibus
Noster sodalis addere.

73 Decursa jam satis tibi
Poenae minacis munia,
Pulcroque mortis exitu
Omnis peracta est passio.

74 O miles invictissime,
Fortissimorum fortior,
Jam te ipsa saeva et aspera
Tormenta victorem tremunt.

75 Spectator haec Christus Deus
Compensat aevo intermino,
Propriaeque collegam crucis
Larga coronat dextera.

76 Pone hoc caducum vasculum,
Compage textum terrea,
Quod dissipatum solvitur;
Et liber in caelum veni.

77 Haec ille. Sed clausas fores
Interna rumpunt lumina,
Tenuisque per rimas nitor
Lucis latentis proditur.

78 Hoc cum stuperet territus
Obsessor atri liminis;
Quem cura pernox manserat,
Servare feralem domum:

79 Psallentis audit insuper
Praedulce carmen Martyris,
Cui vocis instar aemulae
Conclave reddit concavum.

80 Pavens deinde introspicit,
Admota quantum postibus
Acies per artas cardinum
Intrare juncturas potest.

81 Vernare multis floribus
Stramenta testarum videt,
Ipsumque vulsis nexibus
Obambulantem pangere.

82 Implentur aures turbidi
Praetoris hoc miraculo:
Flet victus, et volvit gemens
Iram, dolorem, dedecus.

83 In lectulo positus.
83 Exemtus, inquit, carceri,
Paullum benignis fotibus
Recreetur, ut pastum novum
Poenis refectus praebeat.

84 Coire toto ex oppido
Turbam fidelem cerneres,
Mollire praefultum torum,
Siccare cruda vulnera.

85 Ille ungularum duplices
Sulcos pererrat osculis:
Hic purpurantem corporis
Gaudet cruorem lambere.

86 Plerique vestem linteam — 86 Reliquiae.
Stillante tinguunt sanguine,
Tutamen ut sacrum suis
Domi reservent posteris.

87 Tunc ipse manceps carceris,
Et vinculorum janitor,
Ut fert vetustas conscia,
Repente Christum credidit.

88 Hic obseratis vectibus
Densae specum caliginis
Splendore lucis advenae
Micuisse clausum viderat.

89 At vero postquam lectuli
Martyr quietem contigit;
Aeger morarum taedio,
Et mortis incensus siti:

90 Si mors habenda ejusmodi est,
Quae corporali ergastulo
Mentem resolvit liberam,
Et reddit auctori Deo:

91 Mentem piatam sanguine
Mortis lavacris elutam,
Quae semet ac vitam suam
Christo immolandam praebuit.

92 Ergo, ut recline mollibus — 92 Moritur.
Rejecit auleis caput,
Victor relictis artubus
Caelum capessit spiritus.

93 Cui recta celso tramite
Reseratur ad Patrem via;
Quam fratre caesus impio
Abel beatus scanderat.

94 Stipant euntem candidi
Hinc inde sanctorum chori,
Parique missum carcere
Baptista Johannes vocat.

95 At Christiani nominis
Hostem coquebant irrita
Fellis venena, lividum
Cor efferata exusserant.

96 Saevire inermem crederes
Fractis draconem dentibus.
Evasit exsultans, ait,
Rebellis, et palmam tulit!

97 Sed restat illud ultimum,
Inferre poenam mortuo,
Feris cadaver tradere,
Canibusve carpendum dare.

98 Jam nunc et ossa exstinxero,
Ne sit sepulcrum funeris,
Quod plebs gregalis excolat,
Titulumque fingat Martyris.

99 Sic frendit, et corpus sacrum — 99 Corpus insepultum.
Profanus, ah dirum nefas!
Nudum, negato tegmine,
Exponit inter carices.

100 Sed nulla dirarum fames,
Aut bestiarum aut alitum,
Audet tropaeum gloriae
Foedare tactu squalido.

101 Quin si qua clangens improbe
Circumvolarat eminus,
Trucis volucris impetu
Depulsa vertebat fugam.

102 Nam corvus, Heliae datus
Olim ciborum portitor,
Hoc munus implet sedule,
Et irremotus excubat.

103 Hic ex frutetis proximis,
Infestus alarum sono,
Oculosque pennis verberans,
Exegit immanem lupum.

104 Quis perfidorum credere
Ausit, rapacem belluam
Tauris paratam congredi,
Cessisse plumis mollibus?

105 Ibat malignum murmurans
Levi volatu exterritus;
Praedamque visam fugerat
Custodis imbellis minis.

106 Quis audienti talia,
Daciane, tunc sensus tibi!
Quantis gementem spiculis
Figebat occultus dolor!

107 Cum te peremti corporis
Virtute victum cerneres,
Ipsis et impar ossibus,
Vacuisque jam membris minor.

108 Sed quis, tyranne pertinax,
Hunc impotentem spiritum
Determinabit exitus?
Nullusne te franget modus?

109 Nullus; nec umquam desinam.
Nam si ferina immanitas
Mansuescit, et clementia
Corvos voraces mitigat.

110 Mergam cadaver fluctibus:
Insana numquam naufragis
Ignoscit unda, et spumeum
Nescit profundum parcere.

111 Aut semper illic mobilis
Incerta per ludibria
Vagis feretur fluctibus,
Squamosa pascens agmina:

112 Aut sub fragosis rupibus
Scabri petrarum murices,
Inter recessus scrupeos
Discissa rumpent viscera.

113 Ecquis virorum strenue
Cumbam peritus pellere,
Remo, rudente, et carbaso
Secare qui pontum queas,

114 Rapias palustri e caespite
Corpus, quod intactum jacet,
Levique vectum lembulo
Amplum per aequor auferas?

115 Sed complicatum sparteus
Claudat cadaver culleus:
Quem fune connexus lapis
Praeceps in altum deprimat.

116 At tu per undas emices 116 Mergitur.
Rorante praepes palmula,
Donec relictum longior
Abscondat aspectus solum.

117 Haec jussa quidam militum,
Eumorphio nomen fuit,
Violentus, audax, barbarus,
Furore fervens arripit.

118 Funale textum conserit,
Suto quod implet corpore;
Emensus et multum freti
Inter procellas excutit.

119 O praepotens virtus Dei!
Virtus creatrix omnium!
Quae turgidum quondam mare
Gradiente Christo straverat;

120 Ut terga calcans aequoris
Siccis mearet passibus,
Plantas nec undis tingueret
Vasti viator gurgitis.

121 Haec ipsa virtus jusserat
Rubrum salum dehiscere,
Patente dum fundo aridum
Secura plebs iter legit.

122 Necnon et ipsa nunc jubet
Servire sancto corpori
Pontum quietis lapsibus
Ad curva pronum litora.

123 Saxum molaris ponderis,
Ut spuma candens innatat;
Tantique custos pignoris
Fiscella fertur fluctibus.

124 Cernunt stupentes navitae
Vectam remenso marmore,
Labi retrorsum leniter,
Aestu secundo et flamine.

125 Certant et ipsi concito 125 Mire servatur.
Pontum phaselo scindere:
Longe sed artus praevolant
Telluris ad mollem sinum.

126 Prius relatos denique
Humus quieta suscipit,
Quam pulsa summis nisibus
Carina portum tangeret.

127 Felix amoeni litoris Sepelitur.
Secessus ille, qui sacra
Fovens arenis viscera
Vicem sepulcri praebuit!

128 Dum cura sanctorum pia
Deflens adornat aggerem;
Tumuloque corpus creditum
Vitae reservat posterae.

129 Sed mox subactis hostibus,
Jam pace justis reddita, (Sub altari conditum.)
Altar quietem debitam
Praestat beatis ossibus.

130 Subjecta nam sacrario,
Imamque ad aram condita,
Caelestis auram muneris
Perfusa subtus hauriunt.

131 Sic corpus; ast ipsum Dei
Sedes receptum continet,
Cum Macchabaeis fratribus,
Sectoque Esaiae proximum.

132 Simplex sed illis contigit
Corona, poenarum quibus
Finem malorum praestitit
Mortis supremus exitus.

133 Quid tale sector ausus est?
Truncata numquid corporis
Segmenta post serram feris
Objecit, aut undis dedit?

134 Num Macchabaei Martyris (134 2. *Macc.* 7.)
Linguam tyrannus erutam,
Raptamve pellem verticis
Avibus cruentis obtulit?

135 Tu solus, o bis inclite,
Solus brabei duplicis
Palmam tulisti: tu duas
Simul parasti laureas.

136 In morte victor aspera,
Tum deinde post mortem pari
Victor triumpho proteris
Solo latronem corpore.

137 Adesto nunc, et percipe
Voces precantum supplices,
Nostri reatus efficax
Orator ad thronum Patris.

138 Per te, per illum carcerem,
Honoris augmentum tui,
Per vincla, flammas, ungulas,
Per carceralem stipitem,

139 Per fragmen illud testeum,
Quo parta crevit gloria;
Per, quem trementes posteri
Exosculamur, lectulum:

140 Miserere nostrarum precum,
Placatus ut Christus suis
Inclinet aurem prosperam,
Noxas nec omnes imputet.

141 Si rite sollemnem diem
Veneramur ore et pectore:
Si sub tuorum gaudio
Vestigiorum sternimur:

142 Paullisper huc illabere,
Christi favorem deferens:
Sensus gravati ut sentiant
Levamen indulgentiae.

143 Sic nulla jam restet mora,
Quin excitatam nobilis
Carnem resumat spiritus,
Virtute perfunctam pari.

144 Ut quae laborum particeps
Commune discrimen tulit,
Sit et coheres gloriae
Cunctis in aevum saeculis.

DE SANCTA SOTERE

Anno Christi 304.

VIRGINE ET MARTYRE.

I. Praetermittere non licuit beatam Soterem, de cujus gestis etsi pauca habeamus, cum tamen certa sint, insuper haberi non debent. Ea ex sancto Ambrosio discimus, qui de hac Martyre cognatione sibi conjuncta duobus in locis agit: et licet paucis verbis, ejus tamen genus, vitae castimoniam, et in tormentis pro Christi nomine perferendis constantiam, nobis clare repraesentat. Sic Virgines ipsius exemplo a mundi vanitatibus et illecebris avocat lib. de exhortatione virginitatis cap. 12. *Multae autem*, inquit, *cum studium castitatis profiteantur, affectant adminicula pulcritudinis; ut comtiores prodeant, nitidiori vultu quam sacras Domini decet, quibus apostolico illo sermone respondeo: Quae mortuae estis cum Christo ab elementis hujus mundi, quid adhuc velut viventes de hoc mundo decernitis? Ne tetigeritis, inquit, ne adtaminaveritis, ne gustaveritis, quae sunt omnia ad corruptelam. At non sancta Soteris, ut domesticum piae parentis proferamus exemplum, (habemus enim nos Sacerdotes nostram nobilitatem praefecturis et consulatibus praeferendam; habemus, inquam, fidei dignitates quae perire non norunt) at non, ut dixi, Soteris vultus sui curam gerebat: quae cum esset decora facie*

(Soter ex S. Ambrosio nota.) (Colos. 2.)

Soteris nobilitas,

valde, et nobilis virgo majorum prosapia, consulatus et praefecturas parentum sacra posthabuit fide, et immolare jussa non adquievit, quam persecutor immanis palmis caedi praecepit; ut tenera virgo dolori cederet, aut pudori. At illa ubi audivit hanc vocem, vultum aperuit, soli invelata atque intecta martyrio: et volens injuriae occurrit, vultum offerens, ut ibi martyrii fieret sacri-

Constantia.

ficium, ubi solet esse tentamentum pudoris. Gaudebat enim dispendio pulcritudinis periculum integritatis auferri. Sed illi potuerunt quidem vultum ejus vulnerum vibicibus exarare, faciem tamen virtutis ejus et gratiam decoris interni nequaquam exarare potuerunt. Etruscum juvenem * *veteres fabulae ferunt, cum propter admirandam oris proprii pulcritudinem, in amorem incenderet feminas, stigmatibus inarasse vultum suum, ne qua eum posset amare. Videro utrum castus fuerit illius animus; affectus tamen non innocens, propter quem in se animadverterit. Ille tamen sola excepit vulnera, ne noceret: haec triumphales retulit martyrii cicatrices, ut imaginem Dei quam acceperat reservaret.* Et lib. 3. de Virginibus, Marcellinam sororem suam sic alloquitur cap. 6. *Sed quid alienigenis apud te, soror, utor exemplis, quam hereditariae*

* Spurina de quo vide Valer. Max. l. 4. cap. 5.

Soter Ambrosii cognata.

castitatis inspirata successio parentis infusione Martyris erudivit? Unde enim didicisti, quae non habuisti unde disceres, constituta in agro, nulla socia virgine, nullo informata doctore? Non ergo discipulam, quod fieri sine magisterio non potest, sed heredem virtutis egisti. Qui enim fieri posset, ut sancta Soteris tibi non esset mentis auctor, cui auctor est generis? Quae persecutionis aetate, servilibus quoque contumeliis ad fastigium passionis evecta, etiam vultum ipsum qui inter cruciatus totius corporis liber esse consuevit injuriae, et spectare potius tormenta quam perpeti, carnifici dedit: tam fortis et patiens, ut cum teneras poenae offerret genas, prius carnifex caedendo defecerit, quam Martyr injuriae cederet. Non vultum inflexit, non ora convertit: non gemi-

Ense percutitur.

tum, non lacrymam dedit. Denique cum cetera poenarum genera vicisset, gladium quem quaerebat, invenit.

Romae passa.

II. Usuardus nonnullique alii Martyrologiorum scriptores beatam Soterem in *Oriente* passam fuisse volunt. At hanc de qua agimus in Italia mortem oppetiisse certum videtur ex sancto Ambrosio, qui post allata Pelagiae aliarumque Antiochenarum virginum in Oriente passarum *alienigena* ut vocat, *exempla*, ipsis beatae Soteris sibi cognatae et notissimae Martyris exemplum domesticum opponit. Certe eam Romae martyrium pertulisse testantur Martyrologium vetustissimum vulgatum Hieronymianum, aliaque quam plurima quae a Bollando die 10. Februarii laudantur. Quin et Anastasius Bibliothecarius in vita sancti Stephani Papae III. refert, ab hoc Pontifice restauratum fuisse sanctae Soteris coemeterium, quod quidem coemeterium nonnulli ob nominis affinitatem S. Soteri Papae attribuerunt. Ceterum Holstenius in animadversis ad Martyrologium Romanum haec ad diem 8. Idus Februarii addit. *Romae via Appia in coemeterio juxta Catacumbas, passio Soteris virginis.* Hanc in urbe Palemo in Hispania passam fuisse volunt Hispani, cujus passionis Acta profert Johannes Tamajus Salazar, ad diem 10. Februarii: sed de istorum Actorum auctoritate alii judicabunt.

Quo die,

III. Aliqua etiam videtur esse difficultas de ejusdem Martyris passionis die, cum alii 6. alii 10. Februarii, alii autem utroque die ipsius memoriam recolant. Diem decimum aliis praeferremus, ob antiquissimae Liturgiae Gelasianae auctoritatem, quae IV. Idus Februarii Missam exhibet in *Natali sanctae Soteris;* si nobis constaret hic Ambrosianam Soterem designari. At suam Ambrosius *virginem* appellat; quae vero apud Gelasium recolitur solo martyrii titulo ornatur. Et certe vetustissimum Martyrologium sancto Hieronymo tributum, cum vetusto ms. Remigiano, die 6. Februarii memorat *Romae Soterem virginem in cimiterio passam*, die vero 10. item Romae alterius Soteris sine ullo titulo meminit, cui fortasse ab Ambrosiana diversae Missa Gelasiana tribuenda est. Die tamen 10. in Remensi ecclesia Soteris virginis festum recolitur. Cui Frodoardus ejusdem Ecclesiae Canonicus consentit in carminibus ineditis de SS. Martyribus. Duplicem Soterem celebrat Notkerus,

et quidem Virginem et Martyrem primam Romae, alteram in Oriente: quin et Saussaius in Martyrol. Gallic. die decima Februarii, tertiam Soterem seu Suram Virginem et Martyrem memorat, quae occisa est hac die Dordraci in Hollandia a nebulonibus; sequenti die Suessionas translata. De eadem agit Molanus in additionibus ad Martyrol. Adonis, et in indiculo SS. Belgii.

IV. Beatae Soteris martyrium ad annum CCCIV. referendum est, ut **Et anno.** patet ex lemmate quod in uno cod. ms. nostri monasterii sancti Germani a Pratis, et in altero monasterii Longi-pontis Ordinis Cisterciensis in dioecesi Suessionensi, additum est Actis sancti Pancratii Martyris, quod sic se habet: *Eo tempore passa est virgo, nomine Soteris, nobili genere orta, sub Diocletiano Imperatore novies et Maximiano octies Consulibus, regnante Domino nostro Jesu Christo cum Patre et Spiritu sancto in saecula saeculorum. Amen.* Idem additamentum habetur cum Actis sancti Pancratii in aliis codd. mss. **S. Pancratius.** et editis, sed vitiatum, quod ideo negotium aliquod viris eruditis facessierat. Porro ex hoc etiam loco videtur posse inferri, ejusdem Pancratii passionem ad annum 304. revocandam esse. De sancto Pancratio agunt Gregorius Turonensis lib. 1. de gloria Martyrum cap. 39. et Gregorius Magnus variis in locis, et praecipue in Homilia 27. in Johannem, quam in ejusdem Martyris basilica ad ipsius *tumbam* habuit. Hanc vero ecclesiam *a presbyteris frequenter neglectam*, cum monasterio ei cohaerente monachis attribui voluit lib. 3. epist. 18. ad Maurum abbatem, *ut ibidem ad sacratissimum corpus beati Pancratii quotidie opus Dei* perageretur. Inter alios Monasterii Solemniacensis a se conditi patronos Sanctus Eligius recenset *Pancratium* in charta fundationis, quae refertur sub finem tomi 2. Actorum SS. Ordinis Benedictini pag. 1091. Celebris etiam erat apud Graecos Pancratii memoria, cujus meminit Procopius lib. 1. de bello Gothico: alius est ab isto Pancratius Tauromínii in Sicilia Episcopus et Martyr celeberrimus, etiam apud Graecos, uti colligitur ex Theodori Studitae epist. 8. lib. 2. de quo plura referunt vulgati auctores; sed parum certa, quae vide sis apud Cajetanum in Sanctis Siculis, et Bolland. ad diem 3. Aprilis.

ADMONITIO

IN ACTA SS. SATURNINI, etc.

1. Quamvis Saturnini aliorumque Martyrum, de quibus hic agimus **Acta in Collatione Carthaginiensi laudata.** nomina apud sanctum Augustinum expressa non habeantur; nemo tamen dubitat, quin ii ipsi sint, quorum Acta a Donatistis producta, et a Catholicis ut germana agnita et recepta fuerunt in collatione Carthaginiensi, quae anno 411. inter Episcopos Catholicos et Donatistas habita est. His Actis usi sunt Catholici adversus Donatistas, ut ostenderent etiam tempore persecutionis concilium duodecim Episcoporum congregari potuisse, quandoquidem tunc Christiani collectas et sacros conventus celebraverant. Id refert Augustinus in Breviculo Collationis die 3. cap. 17. *Catholici,* inquit, *respondebant multo facilius duodecim homines in domum convenire potuisse eo tempore, quo etiam congregationes plebium fieri solebant, quamvis persecutione saeviente, sicut ipsis gestis Martyrum monstrabatur, qui confitebantur in passionibus suis se collectam et Dominicum egisse.*

2. Verum haec Acta, quae tunc temporis pura et genuina habebantur; **A Donatistis aucta.** paullo post a Donatistis, ut Consulum nomina tollerent, aliquatenus depravata fuere, qui adjunctis initio Praefatione brevi, ac in fine longiori Appendice, multas calumnias adversus Mensurium Carthaginiensem Episcopum, aliosque Catholicos his inseruerunt. Remansere tamen integra ac intacta quae **Sine additis dantur.** de quaestionibus publicis a Notariis excepta fuerunt, aut saltem quae ibi collector refert, ex Actis publicis, quod ipsemet attestatur, desumta sunt;

quae cum, ut ait Baronius, inoffenso percurri possint pede, detractis Donatistarum additamentis, ea proferre visum est. Si quis vero plura cupit, eruditissimum Baluzium adeat, qui tomo 2. Miscellaneorum integram Donatistae auctoris collectionem exhibet. Porro hanc nostram editionem ad mss. codd. et editos simul inter se collatos adornavimus.

Martyrii tempus. 3. Tempus quo isti Martyres passi sunt, ex Augustino discimus loco superius laudato, ubi Consulum nomina, quae nobis Donatistae inviderunt, his verbis refert. *Gesta Martyrum, quibus ostendebatur tempus persecutionis, Consulibus facta sunt Diocletiano novies et Maximiano octies, pridie Idus Februarias,* id est, anno 304. die 12. Februarii, quo quidem die eorumdem Martyrum memoriam celebrat Usuardus, quam Martyrologium Romanum die praecedenti, nescio qua de causa, consignavit. Sed ibi quaestionis quidem, non vero consummati martyrii tempus designatur, ut ex Actis patet. De eorum enim morte nihil scimus praeter ea quae ab auctore Donatista his verbis referuntur: *Anulino Proconsule, aliisque persecutoribus interim circa alia negotia occupatis, beati Martyres isti corporeis alimentis destituti, paullatim et per intervalla dierum naturali conditioni, famis atrocitate cogente cesserunt, et ad siderea regna cum palma martyrii migraverunt, praestante Domino nostro Jesu, qui cum Patre* etc. His conformis est Actorum titulus in codd. mss. Colbertino 1. Compendiensi et Pratellensi, quem ideo Actis praemisimus. Et quidem in ipsis Actis Martyres in carcerem retrusi, *passioni condignae reservati,* seu *destinati* passim dicuntur. Favet etiam Donatistae scriptori, quod ii sancti Martyres non uno, sed diversis diebus, immo et mensibus in Kalendario Carthaginensi celebrentur. Nam Rogatus . . . Kal. Julii annotatur; Felix, Eva et Regiola 3. Kal. Septembris; Ampelius pridie Kal. ejusdem mensis. Januarius . . . Kal. Octobris, et tandem Victoria . . . Kal. Novembris. Dubitari tamen potest, an Januarius hic memomoratus sit ex horum Martyrum, de quibus nunc agimus, numero. Videtur enim esse Januarius Beneventanus Episcopus, qui cum Sosio, cujus festum in eodem Kalendario die sequenti celebratur, Puteolis prope Neapolim passus est. Sic et Victoriae plures in Africa passae sunt, ex quibus unam Augustinus laudat inter viginti Martyres qui Hippone celeberrimam basilicam habebant, eamque cum Valeriana et Fidentio Episcopo enumerat serm. 325. qui de iisdem 20. Martyribus inscriptus est.

Alii Martyres.

4. Porro plures etiam Martyres in Numidia occasione sacrorum librorum occubuisse discimus ex rescriptis Secundi Tigisitani Episcopi ad Mensurium Carthaginensem, ubi, teste sancto Augustino in Breviculo Collationis die 3. cap. 13. Secundus narrat *in Numidia persecutores quae egerint, et qui comprehensi, et Scripturas sanctas tradere nolentes, et multa mala passi, et gravissimis suppliciis excruciati et occisi sunt.* Haec sub Floro contigere, quem *Numidiae persecutorem* appellat Optatus lib. 3. ad Parmenianum.

Anno Christi 304.

ACTA SS. SATURNINI, DATIVI,

ET ALIORUM PLURIMORUM MARTYRUM IN AFRICA.

Ex codd. mss. et editis inter se collatis.

Incipiunt Confessiones et Actus Martyrum Saturnini presbyteri, Felicis, Dativi, Ampelii ceterorumque infra scriptorum, qui propter Collectas et Scripturas dominicas, sub Anulino tunc Proconsule Africae die pridie Idus Februarii Carthagine Dominum confessi, diversis locis temporibusque discretis beatissimum sanguinem profuderunt.

Persecutio occasione SS. librorum.

I. Temporibus Diocletiani et Maximiani, bellum diabolus Christianis indixit isto modo, ut sacrosancta Domini testamenta [1], Scripturasque divinas

1) Colb. *Sacramenta.*

ad exurendum peteret, basilicas dominicas subverteret, et ritus sacros, coetusque sanctissimos celebrari Domino prohiberet. Sed non tulit exercitus Domini Dei tam immane praeceptum, sacrilegamque jussionem perhorruit, et mox fidei arma arripuit, descendit in proelium non tam contra homines, quam contra diabolum pugnaturus. Et quamvis tradendo gentilibus Scripturas dominicas, atque Testamenta divina profanis ignibus comburenda, a fidei cardine cecidere nonnulli; conservando tamen eas, et pro ipsis libenter suum sanguinem effundendo, fortiter finiere [2] quam plurimi. Quique pleni Deo, devicto atque prostrato diabolo, victricem palmam in passione gestantes, sententiam in Traditores, atque in eorum consortes, qua illos ab Ecclesiae communione rejecerant [3], cuncti Martyres proprio sanguine consignabant. Fas enim non fuerat, ut in Ecclesia Dei simul essent Martyres et Traditores.

II. Advolabant igitur undique versum ad certaminis campum immensa agmina Confessorum, et ubi quisque hostem reperiebat [4], castra illic dominica collocabat. Namque in civitate Abitinensi [5] in domo Octavi [6] Felicis cum bellica caneret tuba, dominica signa gloriosi Martyres erexerunt; ibique celebrantes ex more Dominicum [7], a coloniae magistratibus, atque ab ipso stationario milite apprehenduntur, SATURNINUS presbyter cum filiis quatuor, id est SATURNINO juniore, et FELICE, Lectoribus, MARIA sanctimoniali, Hilarione [8] infante. Itemque DATIVUS qui et Senator, FELIX, alius FELIX, EMERITUS, AMPELIUS, ROGATIANUS, QUINTUS, MAXIMIANUS, THECLA, ROGATIANUS, ROGATUS, JANUARIUS, CASSIANUS, VICTORIANUS, VINCENTIUS, CAECILIANUS, RESTITUTA, PRIMA, EVA [9], ROGATIANUS, GIVALIUS [10], ROGATUS, POMPONIA, SECUNDA, JANUARIA, SATURNINA, MARTINUS, DANTUS [11], FELIX, MARGARITA, MAJOR [12], HONORATA, REGIOLA [13], VICTORINUS [14], PELUSIUS, FAUSTUS, DACIANUS, MATRONA, CAECILIA, VICTORIA, HERECTINA [15], SECUNDA, item [16] MATRONA, JANUARIA, qui apprehensi, producebantur alacres ad forum. **Plures Confessores.**

III. Ad hoc in primum certaminis campum prior Dativus ibat, quem sancti parentes candidum [17] senatorem caelesti curiae genuerunt. Ibat etiam Saturninus presbyter, numerosa vallatus propagine liberorum: cujus partus partem sibi sociam martyrio destinavit, partem sui nominis pignus Ecclesiae relinquebat. Hos agmen dominicum sequebatur: in quo fulgebat caelestium splendor armorum, scutum fidei, lorica justitiae, salvationis galea, et gladius bifrons [18] sermo Dei: quorum praesidio fulti, spem victoriae fratribus promittebant. Sed jam ad supra dictae civitatis pervenerunt forum. Ibi primum congressi, confessionis palmam magistratus elogio sustulerunt. In isto namque foro, jam pro dominicis Scripturis dimicaverat caelum, cum Fundanus ipsius [19] civitatis quondam Episcopus Scripturas dominicas traderet ex- **Ad forum ducti.**

2) Ed. *fecere.*

3) Pratell. *rejicerent.*

4) Ita cod. Comp. alii mss. cum editis, *repererat.*

5) Sic cum 2. mss. Henschenianis cod. Comp. At alii editi et mss. *Alutinensi,* et sic ubicumque in Actis hoc nomen repetitur. Porro Alutina, si urbs umquam fuit, ignota est: Abitina vero civitas est episcopalis in provincia Proconsulari, cujus episcopi Victor et Maximus memorantur in Collatione Carthag. Vide Augustin. lib. 7. contra Donatist. et lib. 3. contra epist. Parmeniani. Quin et Concilio Carthag. sub S. Cypriano adfuit Saturninus episcopus *ab Avitinis.*

6) Sic mss. Colbert. 1. Trevir. apud Henschenium et Caelestin. At Comp. habet, *Octavii.* Ceteri mss. et editi, *Oceani.*

7) Sic Comp. cum Boll. alii, *dominica Sacramenta.*

8) Boll. *Hilariano.*

9) Boll. *Primaeva.* At legendum *Prima, Eva,* ut ex mss. patet, et ex Kalendario Carthaginensi, ubi 3. Kal. Sept. sic habetur, *Felicis, Evae et Regiolae.* Baron. et Surius pro *Eva,* habent *Fua.* Cod. Floriac. *Euva.*

10) Al. *Guinalius.*

11) Baron. *Datus.* Baluz. *Elautus,* mss. Fuliensis et Pratell. *Clautus.*

12) Videntur esse diversae Margarita et Major. Non enim est altera Margarita.

13) Boll. *Regula.*

14) Baluz. cum mss. Ful. et Pratell. *Victorianus.*

15) Boll. hic *Heredina,* in titulo. *Beredina.* ms. Pratell. *Hecretina.*

16) Soli Boll. habent, *item.* Unde Baluz. *secunda Matrona,* quasi altera Matrona.

17) Baron. *candidatum.*

18) Al. *vibrans.*

19) Soli Boll. habent, *ipsius.*

urendas; quas cum magistratus sacrilegus igni apponeret, subito imber sereno caelo diffunditur, ignis Scripturis sanctis admotus exstinguitur, grandines adhibentur, omnisque ipsa regio pro Scripturis dominicis, elementis furentibus devastatur.

IV. De hac igitur civitate Martyres Christi exoptata prima vincula susceperunt; directique ad Carthaginem alacres ac laeti, per totum iter, hymnos Domino canticaque psallebant. Qui cum ad Officium Anulini tunc Proconsulis pervenirent, starentque in acie constanter ac fortiter, saevientis impetus diaboli dominica constantia retundebant. Sed cum non contra omnes simul milites Christi diabolica rabies praevaleret, singulos in certamina postulavit. Quorum certaminum pugnas non tam meis exsequar, quam Martyrum dictis: ut et saevientis hostis audacia in tormentis, atque in ipsa sacrilega invectione noscatur, et Christi Domini praepotentis virtus in tolerantia Martyrum, atque in ipsa confessione laudetur.

Deinde Carthaginem.

V. Cum igitur ab Officio Proconsuli offeruntur, suggeriturque quod a magistratibus Abitinensium transmissi essent Christiani, qui contra interdictum Imperatorum et Caesarum, Collectam et Dominicum [20] celebrassent; primum Proconsul Dativum interrogat, cujus esset conditionis, et utrum collectam fecisset. Qui cum se Christianum, et in collecta fuisse profiteretur, auctor ab ipso collectionis sanctissimae postulatur. Statimque jubetur Officium eumdem in equuleum sublevare, extensumque ungulis praecidi [21]. Sed cum carnifices jussa crudelia atroci velocitate complerent, starentque saevientes in dictis [22], et denudatis ad vulnera Martyris lateribus, erectis ungulis imminerent; subito sese per medium Thelica [23] fortissimus Martyr tormentis objecit [24], et clamavit: *Christiani sumus nos. Nos*, inquit, *collegimus.* Statimque Proconsulis furor exarsit, et ingemiscens, spiritali gladio graviter vulneratus, Martyrem Christi gravissimis ictibus tutudit, in equuleum suspensum extendit, ungulis perstridentibus laniavit. At contra gloriosissimus Thelica Martyr, media de ipsa carnificum rabie hujusmodi preces Domino cum gratiarum actione effundebat: *Deo gratias. In nomine tuo, Christe Dei fili, libera servos tuos.*

Dativus torquetur.

Thelica.

VI. Talia precanti Proconsul: Quis est, inquit, auctor tecum congregationis vestrae? Qui crudelius saeviente carnifice, clara voce respondit: *Saturninus presbyter, et omnes.* O Martyrem primatum omnibus dantem! Non enim presbyterum fratribus praetulit, sed Presbytero Fratres confessionis consortio copulavit. Quaerente igitur Proconsule Saturninum, ostendit: non quod illum prodidit, quem secum adversus diabolum pariter dimicare cernebat: sed ut illi panderet, integre se celebrasse collectam, quando cum ipsis etiam Presbyter fuerat. Manabat igitur cum voce sanguis Dominum deprecantis: et praeceptorum Evangelii memor, inimicis suis veniam Martyr inter ipsa corporis sui laniamenta poscebat. Inter ipsos namque vulnerum gravissimos cruciatus, tortores pariter et Proconsulem his vocibus exprobrabat: *Injuste facitis, infelices; contra Deum facitis. Deus altissime, noli illis*

20) Sic cod. Comp. et recte, ut patet non solum ex num. 7 et 8. infra; sed et ex ipsomet Augustino in Breviculo Collationis die 3. cap. 17. *Sicut ipsis gestis Martyrum monstrabatur, qui confitebantur in Passionibus suis se collectam et Dominicum egisse.* Utrumque distinguere videtur Tertull. lib. de fuga: *Sed quomodo colligemus? quomodo Dominica celebrabimus?* Collecta cuilibet conventui competit; Dominicum vero designat sacra Mysteria. Cyprian. epist. ad Caecilium: *Numquid ergo Dominicum post coenam celebrare debemus, ut si mysticum calicem* etc. Porro Boll. habent, *collectam sive Dominicum;* aliae edit. et mss. *collectam Dominicam.* Vide Baronium in notis ad Martyrol. Rom. die 25. Decembris, ubi plura de hac voce collegit.

21) Sic Comp. Alii mss. et edit. *Praeparare.* Officii nomine designantur publici ministri, qui Proconsulibus, Praesidibus aut Magistratibus in publicis muniis inserviebant; hinc Officiales. De his quoque erudite disserit Baronius in notis ad diem 27. Maji.

22) Comp. *in diguitis.*

23) Comp. et Caelest. *Tazelita.* Pratel. *Talezita* et sic deinceps licet in generali enumeratione, ut ceteri habeant *Thelica.*

24) Al. *subjecit.*

*consentire ad haec peccata. Peccatis infelices, adversus Deum facitis. Custodite praecepta Dei altissimi. Injuste agitis infelices; innocentes laniatis. Non sumus homicidae; non fraudem fecimus. Deus miserere; gratias tibi ago Domine, pro nomine tuo da sufferentiam. Libera servos tuos de * captivitate hujus saeculi. Gratias tibi ago, nec sufficio tibi gratias agere.* Et cum ictibus ungularum concussa fortius latera sulcarentur, profluensque sanguinis unda violentis tractibus emanaret, Proconsulem sibi dicentem audivit: Incipies sentire quae vos pati oporteat. Et adjecit: *Ad gloriam. Gratias ago Deo regnorum. Apparet regnum aeternum, regnum incorruptum. Domine Jesu Christe, Christiani sumus, tibi servimus; tu es spes nostra, tu es spes Christianorum. Deus sanctissime, Deus altissime, Deus omnipotens. Tibi laudes pro nomine tuo reddimus, Domine Deus omnipotens.* Cui talia oranti, cum a diabolo per judicem diceretur: Custodire te oportuit jussionem Imperatorum et Caesarum, defatigato jam corpore, forti atque constanti sermone victor animo [25] proclamavit: *Non curo nisi legem Dei quam didici. Ipsam custodio, pro ipsa moriar, in ipsa consummor, praeter quam non est alia.* Talibus itaque dictis gloriosissimi Martyris, in suis tormentis magis ipse Anulinus torquebatur. Cujus tandem rabies ferocitate saginata: Parce, inquit, reclusumque in carcerem, passioni condignae Martyrem destinavit.

* Al. *in*

Christus Deus altissimus etc.

VII. Post hunc Dativus a Domino in certamine erigitur, qui Thelicae fortissimum proelium de proximo comminus cum penderet equuleo spectaverat extensus: idemque cum se voce saepius repetita Christianum esse, et collectam fecisse fortiter proclamaret, emersit Fortunatianus [26], sanctissimae Martyris Victoriae frater, vir sane togatus, sed a religionis Christianae sanctissimo cultu, ipsis temporibus alienus: qui suspensum in equuleo Martyrem profanis vocibus hactenus arguebat. Hic est, ait, o domine, qui per absentiam patris nostri, nobis hic studentibus, sororem nostram Victoriam seducens, hinc de splendissima Carthaginis civitate, una cum Secunda et Restituta, ad Abitinensem coloniam secum usque perduxit: quique numquam domum nostram ingressus est, nisi tunc quando quibusdam persuasionibus puellares animos illiciebat. Sed non tulit Victoria clarissima Martyr Domini, collegam et commartyrem suum falso appeti Senatorem. Statimque Christiana libertate prorumpens: *Nullius,* inquit, *persuasione profecta sum, nec cum ipso ad Abitinas veni. Hoc possum per cives probare. Omnia mea sponte atque voluntate perfeci. Nam et in collecta fui, et Dominicum cum Fratribus celebravi, quia Christiana sum.* Tunc impudens advocatus maledicta exaggerabat in Martyrem. Et contra Martyr gloriosus de equuleo cuncta vera responsione solvebat. Inter haec Anulinus ardescens, premi ungulas in Martyrem jubet. Statim carnifices nuda praeparataque ictibus latera cruentis vulneribus invenerunt. Advolabant truces manus jussis velocibus leviores, secretaque pectoris, disruptis cutibus, visceribusque divulsis, nefandis adspectibus profanorum adnexa crudelitate pandebant. Inter haec Martyris mens immobilis perstat et licet membra rumpantur, divellantur viscera, latera dissipentur; animus tamen Martyris integer, inconcussusque perdurat. Denique dignitatis suae memor Dativus, qui et Senator, tali voce preces Domino sub carnifice rabiente fundebat: *O Christe Domine, non confundar.* His dictis, beatissimus Martyr, quod a Domino poposcerat, tam facile meruit, quam breviter postulavit.

Dativi constantia.

VIII. Denique mox Proconsulis mente concussa, lingua, Parce [27], prosilivit *. Cessavere carnifices. Fas enim non erat Martyrem Christi in commartyris suae Victoriae causa torqueri. Namque cum contra eum etiam Pompejanus suspicionis indignae saevus accusator accederet, calumniosamque con-

* Id est, *dixit.*

25) Boll. *victrix anima.* Baron. autem et Surius *sermone victor proclamavit.*

26) Nomen non exprimitur apud Baron. Sur. et Baluz. nec in mss. Fuliensi et Pratell. Aliqui codd. habent *Fortunatius.*

27) Aliae edit. *Lingua volente parcere* Codd. Fuliens. et Comp. *Proconsul . . . . linguae nolenti parcere.* Baluz. *volenti.*

jungeret actionem, despectus a Martyre est et retusus [28]. *Quid agis hoc in loco diabole? Quid contra Martyres Christi adhuc usque conaris?* a Senatore Domini ac Martyre, et potestas simul et forensis rabies superata est. Sed quoniam debuerat clarissimus Martyr etiam pro Christo torqueri; cum interrogatus utrum in Collecta fuisset, profiteretur constanter et diceret, cum collecta fuisset se supervenisse, et Dominicum cum Fratribus congrua religionis devotione celebrasse, auctoremque ejusdem collectionis sanctissimae non [29] unum fuisse, in sese Proconsulem rursus acrius excitavit. Cujus recrudescente saevitia, geminata Martyris dignitas iterato ungulis sulcantibus exaratur. At Martyr inter vulnerum cruciatus saevissimos pristinam suam repetens orationem: *Rogo*, ait, *Christe, non confundar. Quid feci? Saturninus est Presbyter noster.*

Rursus torquetur.

IX. Ejus cum latera duri trucesque carnifices, magistra crudelitate monstrante, aduncis ungulis raderent, Saturninus presbyter ad proelium postulatur, quique caelestis regni contemplatione considerans parva admodum ac levia suos commartyres sustinere, congredi etiam ipse taliter coepit. Nam dicente Proconsule: Tu contra jussionem Imperatorum et Caesarum fecisti, ut hos omnes colligeres, respondit presbyter Saturninus, Domini Spiritu suggerente: *Securi Dominicum celebravimus.* Proconsul ait: Quare? Respondit: *Quia non potest intermitti Dominicum.* Qui mox ut haec dixit, contra Dativum statim jubetur aptari. Spectabat interea Dativus lanienam corporis sui potius quam dolebat: et cujus ad Dominum mens animusque pendebat, nihil dolorem corporis aestimabat, sed tantum ad Dominum precabatur dicens: *Subveni, rogo, Christe, habe pietatem. Serva animam meam, custodi spiritum meum, ut non confundar. Rogo Christe, da sufferentiam.* Cui cum a Proconsule diceretur: Ex hac splendidissima civitate magis debueras alios ad bonam mentem vocare, et non contra praeceptum Imperatorum et Caesarum facere, fortius atque constantius acclamabat: *Christianus sum.* Qua voce diabolus superatus: Parce, inquit. Simulque illum in carcerem trudens, passioni condignae Martyrem reservavit.

Saturninus sistitur. **Dativi constantia.**

X. At vero presbyter Saturninus, recenti Martyrum sanguine delibutus [30], cum penderet in equuleo, admonebatur in eorum fide persistere, in quorum cruore perstabat. Hic cum interrogaretur, utrum auctor ipse esset, et omnes ipse adunasset, et diceret: *Etiam*, *ego praesens in collecta fui;* Emeritus Lector ad certamen exsiliens, congrediente Presbytero: *Ego sum auctor,* inquit, *in cujus domo Collectae factae sunt.* At Proconsul qui jam toties victus fuerat, impetus Emeriti perhorrebat; et tamen in Presbyterum versus: Quare contra praeceptum faciebas, inquit [31], Saturnine? Cui Saturninus: *Intermitti Dominicum non potest,* ait. *Lex sic jubet.* Tunc Proconsul: Non tamen debuisti prohibita contemnere, sed observare potius, et non rem facere contra praeceptum Imperatorum. Et meditata jamdiu in Martyribus voce, tortorem saevire commonuit [32], cui non pigro paretur obsequio. Nam carnifices in senile corpus Presbyteri ruunt, et grassante rabie, rupta nervorum connexione, discerpunt illud ingemiscenda supplicia, et novi generis in Sacerdotem Dei exquisita tormenta. Videres quasi in pabulum vulnerum fame rabida saevire carnifices, apertisque visceribus, ad horrorem videntium, inter ruborem sanguinis ossa nudata pallere; et ne inter moras torquentium exclusa anima corpus supplicio pendente desereret, tali voce Dominum Presbyter precabatur: *Rogo Christe, exaudi me. Gratias tibi ago Deus, jube me decollari. Rogo, Christe, miserere: Dei Fili subveni.* Cui Proconsul: Quare contra praeceptum faciebas? Et Presbyter: *Lex sic jubet, Lex sic docet,* inquit. O admiranda satis ac praedicandi Presbyteri doctoris

Saturninus torquetur. **Christus Deus.**

28) Al. Codd. *percussus.*

29) In al. deest *non.*

30) Al. *delibuto.*

31) Boll. addunt, *secundum quod profiteris.* Comp. pro *profiteris*, habet, *poteras.*

32) Baluz. et Pratell. *terrorem irae suae commovit.*

divina responsio! Legem sanctissimam etiam in tormentis Presbyter praedicat, pro qua libenter supplicia sustinebat. Legis denique voce deterritus Anulinus: Parce, inquit. Eumque in custodiam carceris redigens, exoptato supplicio destinavit.

XI. At vero Emerito applicito: In tua, inquit Proconsul, domo, collectae factae sunt contra praecepta Imperatorum? Cui Emeritus sancto Spiritu inundatus: *In domo mea,* inquit, *egimus Dominicum.* At ille: Quare permittebas, ait, illos ingredi? Respondit: *Quoniam fratres mei sunt, et non poteram illos prohibere.* Sed prohibere, inquit, illos debuisti. At ille: *Non poteram* [33], *quoniam sine Dominico non possumus.* Statim etiam ipse in equuleo jubetur extendi, extensusque vexari, qui cum validos ictus innovato carnifice pateretur: *Rogo, ait, Christe, subveni mihi. Contra praeceptum Dei facitis, o infelices.* Et interloquendo Proconsul: Non oportuerat te, inquit, eos suscipere. Respondit: *Non poteram, nisi susciperem fratres meos.* At Proconsul sacrilegus: Sed prior, inquit, erat jussio Imperatorum et Caesarum. Contra religiosissimus Martyr: *Deus,* inquit, *major est, non Imperatores. Rogo Christe; tibi laudes refero, Christe Domine, da sufferentiam.* Cui talia precanti, haec Proconsul injecit: Habes ergo scripturas aliquas in domo tua? Et respondit: *Habeo; sed in corde meo.* Et Proconsul: In domo tua, inquit, habes, an non? Emeritus Martyr ait: *In corde meo illas habeo. Rogo Christe, tibi laudes: libera me Christe, patior in nomine tuo. Breviter patior, libenter patior, Christe Domine; non confundar.* O Martyrem Apostoli memorem, qui legem Domini conscriptam habuit, non atramento, sed Spiritu Dei vivi; non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus! O Martyrem legis sacrae idoneum, diligentissimumque custodem, qui Traditorum facinus perhorrescens, Scripturas dominicas ne perderet, intra secreta sui pectoris collocavit! Quo cognito, Proconsul: Parce, inquit, ejusque professionem in memoriam [34] una cum ceterorum confessionibus redigens: Pro meritis vestris omnes, inquit, secundum confessionem vestram poenas meritas persolvetis. **Emeritus.**

XII. Sed jam ferina rabies, ore cruento tormentis Martyrum saginata languebat. Sed cum Felix nomine et passione processisset in proelium, **Felix,** aciesque Domini omnis incorrupta invictaque perstaret, tyrannus mente prostratus, voce demissus, anima et corpore dissolutus: Spero vos, inquit, hanc partem potius eligere, qua possitis vivere, ut jussiones conservetis. Contra **Et alii.** quae Confessores Domini, invicti Martyres Christi, tamquam ex uno ore dixerunt: *Christiani sumus. Non possumus nisi Domini legem sanctam usque ad effusionem sanguinis custodire.* Qua voce percussus inimicus, Felici dicebat: Non quaero utrum Christianus sis, sed an collectam feceris, vel Scripturas aliquas habeas? O stulta judicis et ridenda interrogatio! Christianus, inquit, utrum sis, tace. Et addidit: Si in collecta fuisti, responde. Quasi Christianus sine Dominico esse possit; aut Dominicum sine Christiano celebrari? An nescis satanas, in Dominico Christianum, et in Christiano Dominicum constitutum, ut nec alterum sine altero valeat esse? Cum nomen audieris, frequentiam Domini disce: et cum collectam audieris, nomen agnosce. Denique cognosceris a Martyre, et rideris. Tali responsione confunderis. *Collectam,* inquit, *gloriosissime celebravimus, ad Scripturas dominicas legendas in Dominicum convenimus semper.* Qua confessione confusus [35] graviter **In tormentis moritur.** Anulinus, fustibus caesum, exanimem caelesti concilio Martyrem properantem ad siderea [36] tribunalia expleta passione consociat. Sed Felicem alius **Felix alter.** sequitur Felix, nomine pariter et confessione, atque ipsa passione consi-

33) Al. *potui.*

34) Hic memoriae nomine videtur intelligi codex in quo describebantur causae forenses, quae coram Proconsule agebantur. Hinc memoriales dicti qui ejusmodi instrumenta servabant. De Memorialibus videsis Glossar. Cangii.

35) Boll. *qua professione concussus.*

36) Boll. *prope ante ipsa tribunalia.*

milis. Pari etenim virtute congressus, etiam ipse fustium illisione quassatus, animam in tormenta carceris ponens, superioris Felicis est martyrio copulatus.

Ampelius. XIII. Post hos suscepit certamen Ampelius custos legis, Scripturarumque divinarum fidelissimus conservator. Hic quaerenti Proconsuli, an in collecta fuisset, hilaris atque securus alacri voce respondit: *Cum Fratribus feci collectam, Dominicum celebravi, et Scripturas dominicas habeo mecum, sed in corde meo conscriptas. Christe tibi laudes refero. Exaudi Christe.* Qui cum haec dixisset, cervicibus contusus, in carcerem quasi jam in Dominicum tabernaculum, laetus cum Fratribus relegatur [37]. Hunc sequitur Rogatianus, qui confessus Domini nomen, supradictis Fratribus jungebatur illaesus. Quintus vero applicitus, nomen Domini egregie magnificeque confessus, caesus fustibus in carcerem truditur, condigno martyrio reservatus. Hunc sequebatur et Maximianus [38], in confessione par, in congressione consimilis, in victoriae triumphis aequalis. Post quem junior Felix, spem salutemque Christianorum Dominicum esse proclamans. Cum similiter etiam ipse fustibus caederetur: *Ego,* inquit, *devota mente celebravi Dominicum, collectam cum Fratribus feci, quia Christianus sum.* Qua confessione supradictis fratribus meruit etiam ipse sociari.

Rogatianus. Quintus. Maximianus. Felix junior.

Saturninus junior. XIV. At junior Saturninus, Martyris Saturnini presbyteri sancta progenies, in certamen optatum festinus accessit, approperans patris virtutibus gloriosissimis adaequari, cui cum Proconsul furibundus, diabolo suggerente dixisset: Et tu, Saturnine, interfuisti? Respondit Saturninus: *Christianus sum.* Non a te quaero hoc, ait, sed utrum egeris Dominicum? Cui respondit Saturninus: *Egi Dominicum quia Salvator est Christus,* quo nomine Salvatoris audito, Anulinus exarsit, et in filium, patrium instaurat equuleum. Extensoque Saturnino: Quid, inquit, Saturnine, profiteris? Vides ubi positus sis? Habes Scripturas aliquas? Respondit: *Christianus sum.* Proconsul vero ait: Ego quaero an conveneris, et an Scripturas habeas? Respondit: *Christianus sum. Aliud non est nomen, quod post Christum oporteat nos sanctum observare.* Qua confessione diabolus inflammatus: Quoniam permanes, inquit, in obstinatione tua, etiam tormentis oportet te affici. Dic an aliquas Scripturas habeas. Et ad Officium dixit: Vexa illum. Ibant in adolescentis latera paternis vulneribus lassati tortores, et adhuc humectantem in ungulis patrium sanguinem cognato filii cruori miscebant. Videres per hiantium vulnerum sulcos de lateribus nati, antea genitoris sanguinem fluere, et cruorem filii paterno permixtum ungulis rorantibus emanare. At juvenis genuini [39] sanguinis admixtione recreatus, medelam potius, quam tormenta sentiebat: et recepta in tormentis fortitudine, fortissimis vocibus exclamabat: *Scripturas dominicas habeo, sed in corde meo. Rogo, Christe, da sufferentiam, spes est in te* *. Anulinus, inquit: Quare contra praeceptum faciebas? Respondit: *Quia Christianus sum.* Quo audito: Parce, inquit. Et statim cessante tormento, in patrium consortium relegatur.

* Ed. *vitae.*

XV. Interea mergebat * in noctem horis labentibus dies, et consumtis cum sole tormentis, defecit atra [40] tortorum rabies, et cum sui judicis crudelitate languebat. Sed legiones dominicae, in quibus Christus, perpetuum lumen, annorum caelestium corusco splendore fulgebat, fortius atque constantius in certamina prosiliebant. Cum vero adversarius Domini, tot Martyrum proeliis gloriosissimis victus, tantisque ac talibus congressionibus superatus, desertus a die, comprehensus a nocte, deficiente jam carnificum rabie profligatus, cum singulis congredi ulterius non valeret; totius exercitus Domini animos percontatur, devotasque Confessorum mentes tali interrogatione propulsat: Vidistis, inquit, eos qui perseveraverunt, quid sustinuerunt, vel quid in sua confessione perstantes, adhuc habeant sustinere. Et ideo qui vult vestrum ad indulgentiam pervenire, ut salvus esse possit, profiteatur.

* f. *vergebat.*

37) Al. *religatur.*
38) Boll. et Comp. *Maximus.*
39) Edit. *gemini.*
40) Bolland. *defatigata.*

Ad haec Confessores Domini, gloriosi Martyres Christi, laeti ac triumphantes simul, non ex Proconsulis dictis, sed ex victoria passionis Spiritu sancto ferventes, fortius clariusque, tanquam uno ex ore dixerunt: *Christiani sumus.* Qua voce prostratus est diabolus et concussus [41] Anulinus, confususque omnes in carcerem trudens, sanctos illos martyrio destinavit. **Alii omnes simul interrogati.**

XVI. Et ne devotissimus feminarum sexus, florentissimusque sacrarum Virginum chorus, certaminis tanti gloria privaretur; omnes feminae, Christo Domino auxiliante, in Victoria congressae sunt et coronatae. Etenim Victoria, sanctissima feminarum, flos Virginum, decus et dignitas Confessorum, honesta natalibus, religione sanctissima, moribus temperata, in qua naturae bonum candida pudicitia relucebat, respondebatque pulchritudini corporis fides pulchrior mentis, et integritas sanctitatis; ad secundam palmam restitutam se in Domini martyrio laetabatur. Huic namque ab infantia jam clara pudicitiae signa fulgebant, et in rudibus jam annis apparebat rigor castissimus mentis et quaedam dignitas futurae passionis. Denique postquam plena virginitas adultum aetatis tempus explevit, cum puella nolens et reluctans in nuptias a parentibus cogeretur, invitaeque sibi traderent sponsum parentes, ut praedonem fugeret [42], clam sese per praeceps puella demittit, aurisque famulantibus supportata, incolumis gremio terrae suscipitur. Neque fuerat postmodum etiam pro Christo Domino passura; si pro sola tunc pudicitia moreretur. Liberata igitur nuptialibus taedis, illusoque simul cum parentibus sponso, media paene de ipsa nuptiarum frequentia prosiliens, ad aedem pudicitiae, portumque pudoris ecclesiam, intacta virgo confugit; ibique consecrati Deo dicatique capitis in perpetua virginitate sacratissimum crinem [43] inconcusso pudore servavit. Haec ergo ad martyrium properans, florem pudicitiae palmam triumphali dextera praeferebat. Namque interroganti Proconsuli quid profiteretur, clara voce respondit: *Christiana sum.* Et cum a Fortunatiano, fratre togato ejusque defensore, vanis argumentationibus mente capta esse diceretur; Victoria respondit: *Mens mea est: numquam mutata sum.* Ad haec Proconsul: Vis ire, inquit, cum Fortunatiano fratre tuo? Respondit: *Nolo, quia Christiana sum: et illi sunt fratres mei qui praecepta Dei custodiunt.* O puellam divinae Legis auctoritate fundatam! o virginem gloriosam aeterno Regi merito consecratam! o beatissimam Martyrem evangelica professione clarissimam! quae dominica voce respondit: Hi sunt fratres mei qui praecepta Dei custodiunt. Quibus auditis, Anulinus deposita judicis auctoritate ad puellae persuasionem descendit. Consule tibi, inquit. Vides enim fratrem tuum providere cupientem saluti tuae. Cui Martyr Christi: *Mens mea est,* inquit, *numquam mutata sum. Nam et in Collecta fui, et Dominicum cum Fratribus celebravi, quia Christiana sum.* Mox cum haec Anulinus audisset, furiis agitatus exarsit, et puellam sacratissimam Martyrem Christi in carcerem una cum ceteris relegans, passioni omnes dominicae reservavit. **Victoriae laus.**

XVII. Sed Hilarianus adhuc supererat, unus de natis presbyteri Martyris Saturnini, qui aetatem suam parvulam ingenti devotione vincebat. Hic patris, fratrumque triumphis approperans jungi, diras tyranni minas non tam exhorruit, quam in nihilum duxit. Huic cum diceretur: Patrem tuum, aut fratres tuos secutus es? subito brevi de corpore vox juvenilis auditur, et angustum pueri pectus ad confessionem Domini totum aperitur in voce respondentis: *Christianus sum; et mea sponte atque voluntate, cum patre meo,* **Hilarianus.**

41) Al. *concidit.*

42) Baluz. et aliquot mss. *invitamque tradere sponso praedo suggereret.*

43) Hinc colligit Baluzius, virginitatem professas tunc comam non deposuisse. Idem probatur ex Optato lib. 6. Ambrosio ad virginem lapsam cap. 8. Gregorio Turonensi lib. 10. hist. cap. 15. Consule Concil. Gangr. can. 17. et Sozomen. lib. 5. cap. 13. Alia erat consuetudo in Aegypto et Syria, ut refert Hieronymus epistola ad Sabinianum. De hac re vide Menardum nostrum in notis ad Sacramentarium Gregorianum pag. 212. et Hist. monastic. Orientis lib. 1. cap. 12. Vide Baronium in notis ad Martyrol. Rom. die 20. Septemb.

et cum fratribus feci Collectam. Audiebas patris Saturnini Martyris vocem per dulcis filii meatus exire, et confitentem Christum Dominum linguam de fratris exemplo securam [44]. Sed Proconsul stultus non intelligens contra se, non homines, sed Deum in Martyribus dimicare, nec quia in puerilibus annis ingentes animos sentiebat: putabat puerum tormentis infantiae posse terreri. Denique, Amputabo, inquit, et comam [45] tibi, et nasum, et auriculas; et sic te dimitto. Ad haec Hilarianus puer, patris fratrumque virtutibus gloriosus, qui jam didicerat a majoribus suis tormenta contemnere, clara voce respondebat: *Quidquid facere volueris fac, quia Christianus sum.* Mox in carcerem recipi etiam ipse jubetur, ingentique cum gaudio vox Hilariani auditur dicentis: *Deo gratias.* Hic certaminis magni pugna perficitur. Hic diabolus superatur et vincitur. Hic Martyres Christi de passionibus futurae gloriae aeterna congratulatione laetantur [46].

44) Al. ed. et mss. *secuturam.*

45) Sic Baluz. ex cod. Colb. consentiunt codd. Ful. et Pratell. At edit. habent, *collum*, sed qui collo amputato posset dimitti? Cod. Comp. *Amputabo tibi nasum.*

46) Multa sequuntur, contra Mensurium et Caecilianum ejus diaconum postea in sede Carthaginensi successorem a Donatistis conficta, quae ideo omittimus.

ADMONITIO
IN ACTA SS. AGAPES, etc.

Acta unde habita. 1. Acta sanctarum Agapes, Chioniae, et Irenes ex ms. cod. monasterii Cryptae-ferratae in agro Tusculano eruta, et a Guillelmo Sirleto Latine reddita edidit Surius die prima Aprilis, quae postmodum Cardinali Baronio digna visa sunt quae integra suis Annalibus insererentur ad annum 304. n. 40. ubi, sicut et in notis ad Martyrologium Romanum ad diem 3. Aprilis, ea *pura atque sincera, prout a notariis excepta fuerunt*, esse pronuntiat. Aliter tamen visum est Godefrido Henschenio, qui die 3. Aprilis Bollandiani, his Actis, quae ab *auctore posteriore* conscripta existimat, omissis, alia quae sibi sinceriora et puriora videntur, ex Actis sanctorum Chrysogoni et Anastasiae excerpta profert. Suam ipsius sententiam probat vir doctissimus in Commentariis praeviis, in quorum primo paragrapho ostendit, Acta a se praelata, Surianis esse antiquiora, in sequenti vero eadem Suriana exactius discussa omnino respuit.

Alia intrusa. 2. Actorum a se praelatorum antiquitatem probat Henschenius ex antiquo cultu sanctorum Chrysogoni et Anastasiae, in quorum honorem vetustissimas basilicas constructas Romae fuisse ait, quorum memoriam in omnibus antiquis fastis sacris, tam Graecis, quam Latinis, inscriptam, immo et eorum nomina Canoni Missae inserta a primis Ecclesiae saeculis fuisse refert. Affirmat deinde eorumdem Martyrum Acta, in quibus sanctarum Agapes sororumque ejus passio continetur, ab antiquissimis Martyrologiorum scriptoribus laudari atque per totum orbem ita in saeculis sequentibus vulgata fuisse: ut Aldhelmus Schireburnensis Episcopus sub saeculi septimi finem ex ipsis multa, quae ad nostras Martyres attinent, in suis opusculis de laudibus Virginum inseruit. Haec tandem omnia confirmat ex Graecorum Menaeis, Basilii Imperatoris Menologio, ac Simeone Metaphraste, qui has easdem Martyres cum Chrysogono et Anastasia conjunxerunt. His in primo paragrapho statutis, in sequenti Acta Suriana cum aliis a se exhibitis confert, atque eo tantum nomine rejicit, quod illa his non consona videantur.

3. Verum et nos ipsi cum Henschenio viro religioso Chrysogoni et Anastasiae cultus antiquitatem agnoscimus. Chrysogonus a Gregorio Magno memoratur, et suum titulum jam habebat Romae, tempore Concilii Romani sub Symmacho Papa. Quin et S. Anastasiae Ecclesiam et reliquias laudat

Theodorus Lector lib. 1. pag. 555. et sub finem libri 2. Eosdem beatissimos Martyres cum tota Ecclesia Catholica impense veneramur: sed quid haec ad Actorum antiquitatem conferant non satis intelligimus, maxime cum ad eorum antiquitatem probandam testem non adhibeat superiorem Aldhelmo, qui sub saeculi septimi finem in Anglia floruit. Quis enim ignorat, multa Martyrum Acta, quamvis interpolata et vitiata, ab illius aevi auctoribus prolata et laudata fuisse, et a posterioribus auctoribus deinceps admissa? Id vel ex ipsius Aldhelmi opere laudato probari facile potest, qui Theclae, Eugeniae, Agnetis, Ruffinae, Chrisanti et Dariae, Johannis et Pauli, ubi Constantina virgo magni Constantini filia dicitur, aliorumque Martyrum Acta laudat, quorum tamen aliqua saltem, et quidem ea ipsa quae ab Aldhelmo referuntur loca, ut sincera et ab omni interpolatione aliena numquam admittet ipsemet Henschenius. Nil igitur ex his evincit ad probandam suorum Actorum antiquitatem.

4. At videndum an haec Henschenii Acta aliquas sinceritatis notas prae se ferant; hae siquidem in plerisque Martyrum Actis ita manifestae sunt, ut probationibus aliunde conquisitis non indigeant. In primis non potest inficiari vir eruditus, Acta a se prolata nec primigenia esse, nec (ut vocant) Proconsularia, aut a Notariis publicis excepta. Quippe consarcinata sunt ab auctore qui variorum ex variis provinciis Martyrum passiones in unum collegit. Ibi enim Chrysogonus ad Aquas-Gradatas capite plexus refertur, Zoilus Aquilegiae defunctus; Theodota, quae cum tribus filiis Nicaeae in Bythinia passa est. Agape et sociae primo Aquilegiae interrogatae, deinde Thessalonicam perductae ac duobus judicibus oblatae tandem igne consummantur, quae omnia tam variis portentosisque eventibus quandoque permixta sunt, ut ea sincera esse vix quisquam sibi persuadeat. Id unico exemplo probandum, Cacabati scilicet Praesidis, ad quem Imperator Martyres remiserat. Hic in sanctarum virginum cubiculum noctu ingressus, in tantam dementiam versus fuisse dicitur, ut postquam ollas et sartagines *culinae* diu volvisset et osculatus fuisset, vestibus scissis inquinatis, facieque nigredine deturpata, ab omnibus derisus *niger totus effectus et cacabatus* palatium sic adierit, *solis tunc oculis,* inquit auctor, *non mente captus.* Idem post aliquot dies pro tribunali sedens, somno ita profundo captus est, ut nec a pulsantibus quibusvis excitari potuerit. Haec sane meras fabulas sapiunt, nec referunt illam sincerorum Actorum majestatem, quae adeo in Actis e codice Cryptae-ferratae erutis elucet. Unde haec posteriora quae vera et genuina Acta Proconsularia nobis videntur, cum Cardinali Baronio Actis ab Henschenio prolatis praeferimus.

Refelluntur.

5. Agapes et Chioniae memoriam vulgata Martyrologia ut plurimum, die 3. Aprilis recolunt, Irenes vero die 5. ejusdem mensis, quarum martyrium Henschenius ad annum 290. refert. Nos vero ex Actis sinceris eas anno 304. die prima Aprilis passas fuisse contendimus. *Irene* quippe dicitur *consummata consulatu Diocletiani Augusti nono, Maximiani autem Augusti octavo, Kalendis Aprilis.* Nec dubitamus eas esse Martyres, quae sub nominibus, *Chioniae, Agapes et Herenei,* in Martyrologio quod sancti Hieronymi nomen praefert, eadem die 5. recoluntur. Beda in Martyrologio sincero memorat die 1. Aprilis natale *Agapes* et *Chioniae sub Diocletiano in Thessalonica,* et die ejusdem mensis, *Irenem*, earum sororem. Exstabant olim in urbe Constantinopolitana tres ecclesiae sanctae Irenes: quarum una apud Procopium lib. 1. de aedificiis Justiniani Imperatoris *Irenes Martyris* dicitur. Sed haec esse videtur Irene, quam Graeci Apostolorum temporibus vixisse dicunt, ab iisque quarta die Maji recolitur, de qua videsis Bollandianos; de ecclesiis vero quae sub sanctae Irenes nomine Constantinopoli exstabant, consule lib. 4. CP. Christianae eruditi Cangii Parag. 7. num. 20. et duobus sequentibus.

Memoria et tempus passionis.

Anno Christi 304.

ACTA SS. AGAPES, CHIONIAE, IRENES, etc.

Ex Baronio et Surio.

Praefatio Collectoris.

I. Quanto ex adventu et praesentia Domini, et Salvatoris nostri Jesu Christi major gratia in humanum genus collata est, quam olim fuerat: tanto et sanctorum hominum victoria major exstitit. Pro his enim hostibus, qui corporeis oculis cernuntur, hostes illi superari jam coepti sunt, qui oculorum sensu percipi non possunt. Nam daemones ipsi, quorum naturae spectabiles non sunt, vel a purissimis atque honestissimis feminis Spiritus sancto plenis superati igni traduntur. Tales fuerunt tres illae sanctae mulieres, quae ex urbe Thessalonica originem ducebant, quam urbem sapientissimus Paulus celebravit, cum ejus fidem et caritatem laudans sic ait: *In omni loco fides vestra in Deum pervagata est.* Atque alibi: *De caritate,* inquit, *fraternitatis non necesse habuimus scribere vobis, ipsi enim vos a Deo didicistis ut diligatis invicem.*

1. Thessal. 1 et 4.

II. Cum igitur persecutio a Maximiano [1] Imperatore adversus Christianos illata esset, mulieres illae, quae virtutibus se ipsas ornaverant evangelicis legibus obedientes, propter summam in Deum caritatem, et caelestium bonorum spem, patrisque Abraham factum imitantes, patriam, cognationem, facultatesque omnes reliquerunt, ac persecutores fugiendo, quemadmodum Christus praecepit, altum quemdam montem petierunt, ibique divinis precibus operam dabant: et corpus quidem ipsum ad montis celsitatem contulerunt, eorum vero animus in caelo ipso versabatur. Cum autem in eo loco fuissent comprehensae, ad eum, qui persecutionis auctor erat, magistratum ductae sunt, ut reliqua divina praecepta exsequentes, et ad mortem usque suam in Christum caritatem servantes, immortalitatis coronam assequerentur. Una quidem e tribus illis praecepti perfectionem possidens, et Deum ex toto animo diligens, et proximum sicut seipsam, sancto Apostolo dicente, *Finis praecepti est caritas;* merito Agape vocabatur; hoc enim nomine Graeci caritatem appellant. Altera purum ac splendidum baptismatis nitorem servans, ita ut de ipsa propheticum illud dici posset, *Lavabis me, et super nivem dealbabor;* a nive nomen accepit. Chionia enim dicebatur. Tertia Salvatoris et Dei nostri donum, hoc est, pacem in se habens, et in omnes exercens, quemadmodum Dominus dixit, *Pacem meam do vobis;* Irene ab omnibus vocabatur, a pace nomen accipiens. Has tres feminas cum ad se ductas, et ita affectas magistratus vidisset, ut diis sacrificia offerre nollent, igne cremandas esse decrevit: ut per ignem exigui temporis, igni subjectos diabolum omnemque daemonum catervam, ipsius diaboli exercitum, qui sub caelo est, superantes, incorruptam gloriae coronam adipisci, ac Deum ipsum, a quo gratia eis collata est, cum Angelis perpetuo collaudare possent. Quae vero ab illis gesta sunt, ea breviter narrabimus.

Genes. 12. Matth. 10. 1. Tim. 1, 5. Psalm. 50. Christus Deus. Johan. 14.

Incipiunt Acta coram Praeside.

III. Cum praesideret Dulcetius, Artemensis [2] scriba dixit: Cognitionem de his qui praesentes sunt, a Stationario missam, si jubes, legam. Jubeo, inquit Dulcetius Praeses, te legere. Tunc ait Scriba: Ordine tibi meo domino omnia quae scripta sunt recitabo. Cassander beneficiarius haec scripsit. Scito, mi Domine, Agathonem, Agapen, Chioniam, Irenem, Casiam, Philippam, et Eutychiam nolle his vesci, quae diis sunt immolata. Eas igitur ad tuam amplitudinem adducendas esse curavi. Tunc Dulcetius Praeses illis dixit: Quaenam est ista vestra tanta insania, ut nolitis religiosissimis nostrorum Imperatorum et Caesarum jussis obedire? Agathoni autem: Quare, inquit, tu ad sacra proficiscens, quemadmodum consueverunt qui diis consecrati sunt, non his sacris usus es? Respondit Agatho: *Quoniam Christianus*

Martyrum confessiones.

1) Galerium Maximianum praecipuum persecutionis incentorem fuisse diximus pag. 346.

2) Baron. *Artemius*, vel *Artemesius*.

ego sum. Tum Dulcetius: Num tu etiam hodierno die in eo proposito permanes? *Maxime,* inquit Agatho. At ille: Tu vero Agape quid ais? Respondit: *Ego Deo viventi credo, neque volo recte factorum conscientiam meam perdere.* Tunc Praeses: Tu autem quid ad haec dicis, Chionia? Ait illa: *Cum Deo vivo credam, ob id nolui facere quod dicis.* Ad Irenem vero conversus Praeses ait: Quidnam tu ad haec? Cur non piissimo Imperatorum nostrorum, et Caesarum jussui obtemperavisti? *Divini timoris causa,* inquit Irene. Dein Praeses: Tu vero Casia quid ais? *Animam meam,* inquit Casia, *servare volo.* Praeses autem: Numquid sacrorum vis esse particeps? *Minime,* inquit illa. Tunc Praeses: Tu vero Philippa quid dicis? Respondit illa: *Idem et ego dico.* Quidnam, inquit Praeses, hoc idem est: quod dicis? Illi autem Philippa: *Mori malo quam vestris sacrificis vesci.* Tunc Praeses: Sed tu Eutychia quid ais? *Idem,* inquit illa, *et ego dico. Malo et ipsa mori, quam facere quod jubes.* Ait illi Praeses: Num virum habes? *Mortuus,* inquit Eutychia, *ille est.* Praeses vero: Quam pridem mortuus est? *Ante menses fere septem,* inquit Eutychia. Tunc ille: Et undenam igitur gravida facta es? *Ex eo,* inquit illa, *viro quem dedit mihi Deus.* Praeses autem: Hortor te, Eutychia, ut ab ista insania desistere velis, et ad humanas cogitationes redeas. Quid ais? Visne regali edicto parere? *Minime,* inquit Eutychia, *ego parere volo, sum enim Christiana, Dei omnipotentis serva.* Tum ille: Quoniam Eutychia gravida est, interea servetur in carcere.

IV. Atque haec addidit: Tu vero Agape, quid ais? Visne omnia illa facere, quae nos dominis Imperatoribus ac Caesaribus nostris devoti facimus? *Minime,* inquit Agape, *decet satanae devotam me esse. His verbis mens mea non abducitur, inexpugnabilis enim illa est.* Tunc Praeses ait: Et tu Chionia, quid ad haec dicis? *Mentem nostram,* inquit Chionia, *nemo potest pervertere.* At Praeses: Num aliqua apud vos sunt impiorum Christianorum commentaria, vel membranae aliquae, vel libri? Respondit Chionia: *Nulla, o Praeses, nobis sunt. Omnia illa Imperatores qui nunc sunt, a nobis abstulerunt.* Praeses autem: Quisnam hanc mentem vobis dedit? *Omnipotens Deus,* inquit illa. Dixit autem Praeses: Quinam sunt, qui vobis auctores fuerunt, ut ad istam stultitiam veniretis? *Deus,* inquit Chionia, *omnipotens, et unigenitus ejus Filius Dominus noster Jesus Christus.* Dulcetius ait: Manifestum illud est, quod omnes vos devotioni nostrorum potentium Imperatorum ac Caesarum subjectos esse oportet. Quoniam vero post tam multum tempus, post tot admonitiones, totque edicta proposita, et tales minas injectas, vos temeritate quadam et audacia elatae, ipsorum Imperatorum ac Caesarum justa jussa contemsistis, in Christianorum impio nomine permanentes; cumque ad hodiernum diem jussae a Stationariis, ac primis militibus Christi negationem scriptam profiteri, facere id recusetis; propter ea poenas vobis dignas accipite. Id cum dixisset, sententiam scriptam legit: Agapen et Chioniam, quoniam iniquis mentibus et contrariis sententiis elatae, contra divinum edictum dominorum Augustorum ac Caesarum fecerunt, et nunc etiam temerariam, vanam, et piis omnibus exsecrabilem Christianorum Religionem colunt, igni tradendas jubeo. Hisque dictis subjunxit: Agatho autem, Casia, Philippa et Irene, quoad mihi placuerit, serventur in carcere.

Agape et Chionia igni damnantur.

V. Postea vero quam sanctissimae mulieres igni consummatae sunt, cum rursus sancta Irene ad Praesidem ducta fuisset, Dulcetius sic illam affatus est: Tuae insaniae propositum ex his quae facis, manifeste apparet, quae tot membranas, libros, tabellas, codicillos et paginas scripturarum, quae sunt impiorum Christianorum qui umquam fuerunt, ad hodiernum usque diem servare voluisti; quae cum prolata essent ea agnovisti, quamvis quotidie negaveris vos ejusmodi scripta possidere, non contenta neque sororum tuarum poena, neque mortis metum prae oculis habens. Quamobrem tibi poenam afferri necesse est. Sed alienum tamen non videtur, etiam nunc benignitatis partem aliquam tibi condonari, ut si volueris nunc saltem deos

Irenes confessio.

agnoscere, impunis et ab omni supplicio periculoque libera esse possis. Quid igitur dicis? Facisne quod Imperatores nostri, et Caesares jusserunt? Num parata es sacrificiis vesci, et diis immolare? *Minime*, inquit Irene, *minime per Deum illum omnipotentem, qui creavit caelum et terram, mare et omnia quae in eis sunt. Summa enim illius ignis sempiterni poena proposita his est, qui Jesum Dei Verbum negaverint.* Dulcetius vero: Quisnam tibi auctor fuit, ut membranas istas atque scripturas ad hodiernum usque diem custodires? *Ille*, inquit Irene, *Deus omnipotens, qui jussit nobis ad mortem usque ipsum diligere, qua de causa non ausae sumus eum prodere, sed maluimus aut viventes comburi, aut quaecumque alia nobis acciderint perpeti, quam talia scripta prodere.* Tum Praeses: Quisnam, inquit, conscius erat haec in domo illa esse, in qua habitabas? Respondit Irene: *Haec vidit Deus omnipotens qui omnia scit, praeterea nemo. Nostros enim homines inimicis pejores duximus, ne forte nos deferrent. Itaque nulli haec ostendimus.* Superiore anno, inquit Praeses, cum edictum illud tale ac pium jussum dominorum Imperatorum ac Caesarum primo fuit divulgatum, ubinam vos latuistis? Ad haec Irene: *Illic ubi Deus voluit. In montibus, scit Deus, sub dio fuimus.* Praeses vero: Apud quem vixistis? *Sub dio*, inquit illa, *alias in aliis montibus versantes.* At Praeses: Quinam erant qui vobis panem suppeditabant? *Deus*, inquit Irene, *qui omnibus escam suppeditat.* Tum Praeses: Eratne pater vester harum rerum conscius? At Irene: *Minime, per Deum omnipotentem, conscius erat ille, qui ne novit quidem haec omnino.* Praeses ait: Quis igitur vestrorum vicinorum id noverat? *Vicinos*, inquit Irene, *interroga, et loca inquire, vel eos qui norunt ubi nos eramus.* Praeses dixit: Postquam e monte reversae fuistis, ut tu dicis, legebatisne scripta ista, praesente aliquo? *Domi nostrae erant*, inquit Irene, *neque audebamus illa efferre. Quam ob rem magnopere angebamur, quod non poteramus nocte ac die illis operam dare, sicut a principio consueveramus usque ad annum superiorem, quo et illa occultavimus.* Dulcetius Praeses dixit: Sorores quidem tuae poenas nostro jussu decretas exsolverunt: te vero, etsi antea quam aufugisses, propterea quod scripta ac membranas istas occultaveras, mortis poena tibi decreta fuerat; non tamen eodem modo jubeo e vita sic repente discedere: verum per satellites ipsos et Zozimum publicum carnificem in lupanari nudam statui praecipio, e palatio singulis diebus panem unum sumentem, satellitibus ipsis non permittentibus te illinc discedere.

Jesus Dei Verbum.

Martyres in montibus vagae sub dio.

NOTA Lectio sacra.

Sententia in Irenem.

VI. Cum igitur satellites et Zozimus publicus minister praesto essent: Illud, inquit Praeses, vobis notum sit, quod si mihi significatum fuerit, vel horae alicujus momento, istam ex eo loco motam fuisse in quo esse jussimus, tunc vos supremae poenae subjecti eritis. Scripta vero ipsa a scriniis et arculis Irenes proferantur. Cum igitur quemadmodum a Praeside jussi fuerant, eam illi ad publicum lupanar duxissent, et propter Spiritus sancti gratiam quae ipsam protegebat, et universorum Domino Deo puram atque intactam servabat, ne unus quidem ad eam accedere, vel turpe aliquid in eam facere aut dicere ausus fuisset; sanctissimam illam feminam Dulcetius Praeses revocavit, et ante tribunal sisti jussam sic affatus est: Numquid in eadem adhuc temeritate persistis? *Minime*, inquit Irene, *temeritas, sed Dei pietas est, in qua persisto.* Cui respondit Dulcetius Praeses: Et ex priore tuo responso manifeste ostendisti te Imperatorum jussui nolle aequo animo parere, et nunc quoque in eadem arrogantia persistentem te video, quare dignam poenam persolves. Cumque chartam petiisset, sententiam hanc contra ipsam scripsit: Quoniam Irene Imperatorum jussui parere, diisque immolare noluit; quin immo nunc quoque in Christianorum ordine ac religione perseverat: hac de causa, ut antea duas ejus sorores, ita et ipsam viventem nunc comburi jubeo.

Igni damnatur.

VII. Haec sententia cum a Praeside lata fuisset, milites Irenem comprehensam, in quemdam sublimem locum duxerunt, ubi et ejus sorores antea martyrium passae fuerant. Cum autem magnum rogum accendissent,

jusserunt ipsam in eum conscendere. Itaque sancta Irene psalmos canens, et Dei gloriam celebrans, in rogum se conjecit, atque ita consummata est in consulatu Diocletiani Augusti nono, Maximiani autem Augusti octavo, Kalendis Aprilis; regnante in saecula CHRISTO JESU DOMINO nostro: cum quo Patri est gloria, sanctoque Spiritui in saecula saeculorum. Amen. SS. Trinitas.

ADMONITIO

IN ACTA SS. DIDYMI ET THEODORAE.

1. Cum tyrannorum saevitia Christianarum virginum constantiam minis ac tormentis superare non posset; adversus earum pudorem bellum indixit, ut nisi earum mentes, saltem corpora tam immani contumelia affecta sibi aliquatenus subjici viderentur. At quas sibi sponsas Christus elegerat, adulterari non permisit. *Electae enim virgines,* inquit Basilius libro de vera Virginitate, *propter Sponsi fidem ad illudendum impiis hominibus traditae corporibus inviolatae perdurarunt, eo scilicet cujus gratia id perferebant, impiorum conatus ab earum carne irritos arguente, et integra earum corpora non sine prodigio et virtute custodiente.* Hujus rei illustre exemplum habemus in Theodora virgine Alexandrina, cujus historiam ex ipsis Proconsularibus Actis excerptam et latinate donatam Jacobus Usserius in veteri codice invenit, et ad Bollandianos transmisit, quam ipsi ad diem 28. Aprilis vulgarant. Eamdem cum textu graeco, quem iidem Bollandiani ediderunt, et Suriana editione collatam hic proferimus. Virgines Christus tuetur.

2. Porro dubitant nonnulli, an Theodora, in his Actis memorata, alia sit a virgine Antiochena, de qua similem omnino historiam elegantissime describit sanctus Ambrosius lib. 2. de Virginibus cap. 4. Cardinalis Baronius in notis ad Martyrologium Romanum die 28. Aprilis, eamdem esse putaverat: sed in Annalibus mutavit sententiam ad annum 309. num. 32. ubi eas diversas omnino esse affirmat, quam sententiam amplexus est vir eruditus Daniel Papebrochius in Commentario praevio ad Acta sanctae Theodorae die 28. Aprilis Bollandiani. At licet tantorum virorum multum me commoveat auctoritas, eorum tamen sententiae assentiri non possum, aut in animum inducere, hanc virginem Ambrosianam a Theodora diversam esse, cum in utraque historia non solum eadem omnino gesta, sed eaedem etiam gestorum circumstantiae, iisdemque saepius verbis expressae, narrentur. Aliquot loca in specimen in notulis ad textum apponemus. Interim videamus quid pro diversitate stabilienda proferatur. Theodora an ab Ambrosio memoretur.

3. Tria proponuntur quae Theodoram ab Ambrosiana virgine diversam esse suadere videntur. Primo locorum diversitas. Theodora enim Alexandriae; altera Antiochiae claruisse dicitur. Secundo varietas temporum. Alexandrina virgo sub Maximiani persecutione tenta est: Antiochena non longe a tempore quo ipse Ambrosius vivebat. Sic enim loquitur: *Antiochiae nuper virgo quaedam* etc. Denique apud eumdem Ambrosium, Virgo audiens suum liberatorem capite damnatum ad supplicium perduci, ad eum accurrit, quocum simul interfecta est: qua de re nihil omnino in Theodorae Actis habetur. Sed ad haec, ut mihi quidem videtur, facilis est responsio. Primo enim de locorum diversitate facile excidere potuit Ambrosio, ut memoria lapsus Antiochiam pro Alexandria dixerit. Hanc enim historiam non adeo sibi perspectam fuisse ex eo conjicitur, quod neutrius, virginis scilicet et ejus liberatoris, nomen retulerit. De tempore vero nulla difficultas. Proposuerat sanctus Doctor Mariae matris Dei, et Theclae quam a Doctore gentium institutam dixerat, cujusque martyrium exposuerat, exemplum: quarum comparatione Theodora, quae saeculo quarto quo Ambrosius loquebatur, passa fuerat, *nuper* floruisse dici optime potuit. Denique Actorum silentium de Pro diversitate argumenta. Solvuntur.

Theodorae morte nihil evincit. Multa enim ejusmodi in Actis omissa, a sequentibus auctoribus supplentur, quod sexcentis exemplis probari posset. Immo et in Actis quae Ambrosius legerat, id ipsum defuisse, ipsemet videtur innuere, cum post historiae narrationem quam ex Actis habemus, de Virginis morte locuturus, sic incipit: *Fertur puella ad locum supplicii percurrisse* etc. Ceterum Theodoram cum Didymo his in Actis memorato simul percussam fuisse eo modo quo Ambrosius commemorat, Martyrologia vetustiora affirmant. Id enim diserte habent Ado et Usuardus, immo et aliquis Adone et Usuardo antiquior, ut refert Papebrochius num. 3. quam sententiam ceteri deinceps Martyrologiorum scriptores amplexi sunt. Nec usque alterius Antiochenae virginis, de qua loqueretur Ambrosius, memoria comparet, quamvis alia aliquot ejusmodi apud auctores ecclesiasticos habeantur. Virginem quamdam sic a Magistriano servatam apud Corinthum Achaiae urbem narrat ex Hippolyto Apostolicorum temporum scriptore Palladius in Lausiaca Historia cap. 148 et 149. ubi tandem ob id facinus Magistrianus bestiis objectus Martyr occubuisse dicitur. Eodem etiam modo Antoninam ab Alexandro e lupanari liberatam fuisse referunt Latini ad diem 3. Maji in Martyrologiis, et Graeci die 10. Junii, ubi postea conquisiti et deprehensi dicuntur, ac tandem igne consummati: quorum memoria olim Constantinopoli celebris fuit. De his plura apud Bollandianos die 3. Maji. Ceterum ne Theodorae martyrii consummatio, quam silent Acta, desideraretur, locum Ambrosii ipsis Actis subjunximus.

Dies et annus martyrii.

4. Didymi et Theodorae festum celebrant Latini vigesima octava Aprilis, Graeci vero die quinta ejusdem mensis, quamvis eorum memoria in Synaxario Collegii Soc. Jesu Parisiensis, die 27. Maji assignetur, ut refert Papebrochius num. 3. Horum Martyrum passionem ad annum 303. refert Papebrochius, quam tamen rectius ad sequentem referri posse existimamus.

Anno Christi 304.

ACTA SS. DIDYMI ET THEODORAE VIRGINIS.

Ex Aprili Bollandiano.

Theodorae confessio.

I. In civitate Alexandria Proculus [1] cum sedisset pro tribunali, dixit: Vocate Theodoram virginem. Ex Officio dictum est: Adsistit THEODORA. Judex dixit: Cujus conditionis es? Theodora respondit: *Christiana sum.* Judex dixit: Ingenua es, an ancilla? Theodora respondit: *Jam tibi dixi, Christiana sum. Christus autem adveniens liberavit me, nam in saeculo hoc ex ingenuis parentibus genita sum.* Judex dixit: Vocate Curatorem civitatis. Cumque adesset, dixit ei: Mihi dic, inquit, quid scis de Theodora virgine? Lucius curator dixit: Per claritatem tuam ingenua est, et honesta, et de optimo genere. Judex dixit: Quia si ingenua, quare nubere non voluisti? Theodora respondit: *Propter Christum. Adveniens autem in carne in hoc mundo, abstraxit nos a corruptione, et vitam nobis aeternam promisit. Unde me permanente in fide ipsius, credo intacta permanere.* Judex dixit: Jusserunt Imperatores, vos, quae estis virgines, aut diis sacrificare, aut injuria meritorii provocari. Theodora respondit: *Puto non ignorare te, quoniam Dominus voluntatis inspector est, nam voluntatem castitatis Deus adspicit.* Quod si autem hoc facere cogis, non est meritorium [2], sed violentia. Judex dixit: Cognoscens te ingenuam esse, et parcens speciei tuae, misereor tui. Moneo te ne contemnas me; nihil enim proficis per deos omnes. Imperatores sta-

Christus in carne veniens.

Minas temnit.

1) In Actis Graecis, apud Surium, et in Martyrologio Rom. dicitur iste *Eustratius.* At Papebrochius suspicatur, vocem *Proculus* pro *Proconsul* irrepsisse. Graecus textus rectius judicem appellat. Nam Alexandriae non Proconsul, sed praefectus qui Augustalis appellatus est, praeerat. De Praefecto Augustali agit Baronius in notis ad Martyrol. Rom. die 20. Octobris.

2) Graecum habet πορνεία, id est scortatio. Meritorium a quaestu, unde et meretrices dictae.

tuerunt, vos, quae estis virgines, aut diis sacrificare, aut injuria meritorii [3] provocari. Theodora respondit: *Jam ante dixi tibi, quoniam Deus voluntatis est inspector. Praescius enim est, et inspector cogitationum. Unde si cogor hoc facere, non arbitror esse fornicationem* [4]. *Quod si autem volueris caput meum abscindere, aut manum, aut pedem, aut totum corpus dissipare; haec violentiae opera sunt, et non voluntatis. Nam et ego in Deo volo manere. Dei enim est promissio, quantum ad meum votum pertinet. Ipsi enim adjacet virginitas et confessio. Ipse autem est Dominus, et quemadmodum vult, salvat munus suum.* Judex dixit: Ne velis genus tuum contumeliare, et in opprobrium esse semper. Sicut testimonium tibi detulit Curator, ingenua es et honore digna, et genere prima. Theodora respondit: *Confiteor primum Christum Dominum, qui ingenuitatem et honorem dedit mihi, et ipse novit quemadmodum columbam suam custodiat.* Judex dixit: Quid erras, credens homini crucifixo? Ne putes te cum fueris tradita in meritorio, sine macula custodiri. Propterea ab omnibus insanieris. Theodora respondit: *Christo credo, qui passus est sub Pontio Pilato, quoniam liberabit me de manibus inimicorum horum, et sine macula custodiet perseverantem in fide sua; et ego non nego.*

II. Judex dixit: Sustineo te verbosantem, et tormentis nondum subjeci; quod si permanseris contradicens, supplantari te tamquam ancillam. Jussionem dominorum nostrorum Imperatorum adimpleri facio ad exemplar ceterarum mulierum. Cui Theodora respondit: *Parata sum corpus meum praestare, cujus habes potestatem: animae vero Deus habet potestatem.* Judex dixit: Expalmate [5] eam artius, et dicite ei: Noli esse stulta, sed accede et sacrifica diis. Theodora respondit: *Per Dominum non sacrifico, nec adoro daemonia, cum habeam Dominum adjutorem.* Judex dixit: Stulta, coëgisti me injuriam tibi facere, mulieri ingenuae, ut incideres in tantam turbam, quae tuam exspectat sententiam. Theodora respondit: *Non sum stulta Dominum confitendo. Quam etiam injuriam dicis fecisse, honor et gloria mihi erit in saeculum.* Judex dixit: Jam te non patiar, sed faciam praecepta dominorum nostrorum Imperatorum. Existimans enim te persuaderi, patiebar: quod si autem nunc tibi amplius parco, inveniar contrarius jussioni imperiali. Theodora respondit: *Quemadmodum tu times, et festinas perficere quod tibi praeceptum est: sic et ego festino non negare Dominum meum. Timeo enim contemnere Regem verum.* Judex dixit: Resistens contemnis jussionem sempiternorum regum, et me quasi ineptum putas? Vide, inquit, ne incipias sentire. Do itaque ad hoc tibi tridui spatium; et per deos, nisi consenseris, in meritorium te statuam, ut videant omnes mulieres, et videntes arguantur per suam injuriam. Theodora respondit: *Et nunc ipse est Deus qui semper fuit, qui non patietur me derelinquere eum. Quapropter comparata sum corpus praestare tibi, nam mihi et tres hi dies jam transierunt. Fac itaque quod vis. Rogo autem te, immaculatam me custodiri jube, donec des sententiam.* Judex dixit: Theodoram sub idonea custodia usque tres dies jubeo custodiri, si forte poenitentia ducta se ipsam a tanta contradictione recedere persuadeat. Nullam sane ei violentiam ingerite, eo quod optimo sit genere. Recluditur in carcere.

III. Post tres itaque dies cum sedisset Judex, jussit vocari Theodoram. Iterum sistitur. Judex dixit: Si te jam emendasti, sacrifica, et vade. Dico autem tibi, quod si in hoc permaneas proposito, non eris pudica. Theodora respondit: *Jam tibi dixi, et ea iterum me dicere non excuso, quoniam promissio castitatis per Christum est; praeconium incorruptibilitatis et confessio per Christum Dominum: et ipse scit quomodo agnam* [6] *ancillam suam custodiat.* Ju-

3) Ambros. lib. 2. de Virginibus cap. 4. num. 23. *Aut sacrificare virginem, aut lupanari prostitui jubent.*

4) Ambros. num. 24. *Ipsa secum .... Tolerabilius est mentem virginem quam carnem habere. Utrumque bonum, si liceat; si non liceat, saltem non homini castae, sed Deo simus* etc.

5) Sic Aug. in Psalm. 56.

6) Ἀγνὸς, Latine castus. In Graeco tamen habetur ἀμνάδα, id est agnam, sic columba alias appellatur.

dex dixit: Per deos, timens jussionem Imperatorum intendo sententiam: ne, si non fecero, ipse crimen inveniar. Quoniam autem ipsa in meritorium te tradidisti, jam nunc didiceris, eo quod idolis immolare noluisti. Sine videamus, si custodiet te Christus, propter quem ita perstitisti contradicens. Theodora respondit: *Deus qui cognitor est absconsorum, qui scit omnia antequam fiant, qui usque hodie sine macula me custodivit propter promissionem suam; ipse et custodiet me de immundis et iniquis hominibus, qui parati sunt ancillam Dei contumeliare.*

Lupanari tradita.

IV. Perducta [7] est itaque ancilla Dei in meritorium. Ingressa vero levavit oculos in caelum, et dixit: *Pater Domini nostri Jesu Christi, adjuva me, et libera me de meritorio hoc, qui adjuvisti Petrum cum esset in carcere, qui eduxisti eum sine contumelia, educ me sine macula hinc: ut omnes videant, quoniam tua sum ancilla.* Turbae vero circumspiciebant sicut lupi, quis prior intraret ad agnam Dei, aut certe sicut accipiter circa columbam [8]. Dominus autem Jesus Christus nec tunc defuit, sed confestim misit qui eam liberavit. Nam de timentibus Dominum fratribus unus, doctus viam quae ducit ad caelum, induit se militari habitu, et duplex in se complevit martyrium. Intravit ad eam prior, utpote unus de sceleratis. At illa cum vidisset habitu peregrino, turbata circumfugiebat per angulos, cui frater [9] coepit dicere: *Non sum quem vides. Deforis*, inquit, *sum lupus, intrinsecus sum autem agnus. Noli inspicere vestimenta mea adversa. Frater enim voluntate cum sim tuus, in diabolicis vestimentis ingressus sum, ut te hinc possem liberare. Intravi autem explorare et salvare Dei mei peculium, quoniam Dei mei tu es ancilla et columba. Veni itaque, mutemus* [10] *vestem. Te enim traducit natura, me autem indignavit condignatio. Egredere tu ad Deum, haec ipsa quae timuisti vestimenta induta, et complemus apostolicum dictum: Estote sicut ego.* Et cum haec ille dixisset, consensit ei Theodora. Cognovit enim quoniam qui misit Angelum suum ad obturandum ora leonum, et nunc misit in habitu militis agnam liberare suam.

Galat. 4, 12.

Mire liberatur a Christiano.

V. Accipiens itaque Virgo habitum militis, capiti imposuit depresso pileum [11]. Hoc enim antea providerat, ut quasi vereretur populum, quia prior ausus fuerat introire. Et praecepit ei ut deorsum respiceret, et nulli loqueretur ad portam: (sed cum silentio) tenderet ad eum qui vere porta est et janua. At illa cum exisset elevavit alas suas [12] ad caelum ab ore accipitris liberata, et ab ore leonis abstracta. Frater autem sedebat habens caritatem pro sorore, coopertus capite, et accinctus, jam coronatus. Cumque hora transiret, quidam ingressus est ex istis; et invenit pro virgine virum; et stupefactus, intra se dixit: Putas et virgines in viros demutat Jesus? Qui enim intraverat exivit, et dixit: Quis est qui sedet? Ubi est quae inclusa est virgo? Audiebam [13] quoniam demutavit aquam in vinum, et fabulam existimabam id quod facilius erat: nunc autem quod majus est video, quoniam in virum demutavit virginem, et timeo ne me demutet [14] in mulierem. At ille qui cum gratia dimiserat sororem, non abscondit factionem suam, sed magna voce ait: *Non mutavit me Dominus, sed coronavit me quoque et illam. Nam quam habebatis, non habetis; quem autem habetis, accipite. Duplex est mihi bona palma, virgo et miles, athleta Christi.*

Qui coram judice sistitur.

VI. Exivit itaque is qui intraverat, et quod erat factum audiens Judex, jussit illum adduci. Cum introductus fuisset, interrogavit eum: Quid

7) Ambros. num. 26. *Ducitur puella Dei ad lupanar .... At illa manibus ad caelum levatis* etc.

8) Ibid. Ambros. *Clauditur intus columba, strepunt accipitres foris.*

9) Ambros. num. 29. *Ne quaeso paveas, soror, frater huc veni salvare animam* etc.

10) Ambros. num. 29. *Vestimenta mutemus* etc.

11) Ibid. *Sume tibi pileum* etc. *Solent erubescere qui lupanar intraverint. Cum egressa fueris, ne respicias retro* etc.

12) Idem num. 30. *Evolat puella de laqueo jam non suis alis* etc.

13) Ambros. num. 31. *Audieram et non credideram, quod aquam Christus in vinum convertit; jam mutare coepit et sexus* etc.

14) Ibid. *Recedamus hinc dum adhuc sumus qui fuimus. Numquid et ipse mutatus sum* etc.

diceris? At ille dixit: Didymus. Proconsul [15] dixit: Quis te submisit ut hoc faceres? Didymus respondit: *Deus me misit ut hoc facerem.* Judex dixit: Confitere ante tormenta, ubi est Theodora? Didymus respondit: *Per Christum Jesum Filium Dei, nescio ubi est. Scio autem et certus sum, quoniam est ancilla Dei, et confessa Christum semper illaesa permansit, et Deus eam custodivit immaculatam. Unde quod factum est mihi non adscribo, sed Domino. Secundum enim fidem suam fecit ei Deus: quemadmodum et ipse scis, si volueris confiteri.* Judex dixit: Didyme, cujus conditionis es? Didymus respondit: *Christianus sum, liberatus a Christo.* Judex dixit: Torquete illum dupliciter propter propositum suum. Didymus respondit: *Deprecor te facere cito quod jussum est tibi a tuis Imperatoribus.* Judex dixit: Per deos, quia repositi sunt tibi duplices cruciatus, nisi sacrificaveris diis, et indulgeatur tibi quod temere usurpasti. Didymus respondit: *Ego enim per ipsam rem tibi ostendo, quoniam Dei mei sum athleta, propter fidem quae reposita est mihi. Et ideo haec arripui facere, ut et virgo permaneat, et ego confessionem meam ad Deum manifestam faciam. Permanens autem in fide Dei mei, non moriar a tuis tormentis. Unde quod tibi placuerit celerius facito. Non enim sacrifico daemoniis, etiamsi igni me tradi jubeas.* Judex dixit: Propter audaciam tuam tantam, caput tuum excidetur [16], et eo quod non obedisti jussionibus dominorum nostrorum Imperatorum, reliquum corpus tuum igni tradetur. Didymus respondit: *Benedictus es Deus pater Domini nostri Jesu Christi, qui cogitatum meum non despexisti, qui et ancillam tuam Theodoram salvasti, et me per duas sententias coronasti.* Accepta itaque sententia, capite abscisso, reliquum corpus ejus igne cremaverunt. Et consummavit martyrium [17] per Dominum nostrum Jesum Christum, cui est honor, et gloria, et potentia in saecula saeculorum. Amen.

Capite damnatur.

Virginis mortem his verbis describit Ambrosius lib. 2. de Virginibus cap. 4.

Fertur puella ad locum supplicii cucurrisse, certasse ambos de nece, cum ille diceret: „Ego sum jussus [18] occidi, te absolvit sententia, quando „me tenuit. At illa clamare coepit: Non ego te mortis vadem elegi, sed „praedem [19] pudoris optavi. Si pudor quaeritur, manet nexus [20]; si sanguis „exposcitur, fidejussorem non desidero, habeo unde dissolvam. In me lata „est ista sententia, quia [21] pro me lata est. Certe si pecuniae te fidejusso„rem dedissem, et absente me, judex tuum censum foeneratori adjudicasset; „eadem me sententia convenires, meo patrimonio solverem tuos nexus. Si „recusarem, quis me indignam digna [22] morte censeret? Quanto major est „capitis hujus usura? Morior innocens, ne moriar nocens. Nihil hic me„dium est: hodie aut rea ero tui sanguinis, aut Martyr mei. Si cito redii, „quis me audet excludere? Si moram feci, quis audet absolvere? Plus „legibus debeo: rea non solum fugae meae, sed etiam caedis alienae. Suffi„ciunt membra morti, quae non sufficiebant injuriae. Est in virgine vulneri „locus, qui non erat contumeliae. Ego opprobrium declinavi, non martyrium. „Tibi cessi vestem, non professionem mutavi. Quod si mihi praeripis mor„tem, non redemisti me, sed circumvenisti. Cave, quaeso, ne contendas, „cave ne contradicere audeas. Noli eripere beneficium quod dedisti. Dum „mihi hanc sententiam negas, illam restituis superiorem. Sententia enim „sententia superiore mutatur. Si posterior me non tenet, tenet superior.

15) Graec. *Judex.*

16) Ambros. num. 3. *Damnatus est pro virgine, qui pro virgine comprehensus est.*

17) In cod. Graeco id accidisse dicitur die quinta Aprilis.

18) Cod. Colbert. qui hanc historiam ex S. Ambrosio inter alias Sanctorum vitas exhibet, sic habet: *Ego sum missus occidi, te absolvit sententia. Illa contra referret: Non ego damnum mortis elegi, si praedam pudoris expavi.*

19) Al. mss. *praedam.*

20) Al. mss. *sexus.*

21) Ed. *quae.*

22) Ed. *indigna.*

„Possumus uterque satisfacere sententiae, si me prius patiaris occidi. In „te non habent aliam quam exerceant poenam: in virgine obnoxius pudor est. „Itaque gloriosior eris, si videaris de adultera Martyrem fecisse, quam de „Martyre adulteram reddidisse." Quid exspectatis? Duo contenderunt, et ambo vicerunt: nec divisa est corona, sed addita. Ita sancti Martyres invicem sibi beneficia conferentes, altera principium martyrio dedit, alter effectum.

ADMONITIO
IN PASSIONEM SANCTI IRENAEI EPISCOPI.

Acta ex mss. 1. Sirmiensium civitas, tot olim sacris et civilibus praerogativis celeberrima nunc in vicum redacta, patronum agnoscit sanctum Irenaeum, seu, ut scribunt antiqui codd. mss. Hyrenaeum, qui hanc ecclesiam quam saeculo IV. incipiente administrabat, suo sanguine purpuravit. Ejus passionem ex Praesidialibus Actis paene verbotenus exceptam, et ad codices nonnullos mss. Graecos et Latinos exactam proferunt Bollandiani Continuatores ad diem 25. Martii: quam nos ex sex aliis codd. mss. descriptam exhibemus, quibus ut plurimum concordant mss. sancti Maximini Trevirensis, et Longi-pontanus a Bollandianis laudati, quin et diversas lectiones ex editione Bollandiana adjecimus, quae scilicet alicujus esse momenti visae sunt. Acta vero Graeca edita habes ad calcem tomi 3. Martii Bollandiani; quibuscum confer, si lubet, quae de iis refert Lambecius tomo 8. Biblioth. Vindobonensis, pagg. 206 et seqq.

Irenaei cultus. 2. Hujus sancti Martyris festum Graeca simul et Latina Ecclesia recolit, sed diversis diebus; Graeca quidem die 23. Augusti: Latina vero, in omnibus fere Martyrologiis die 25. Martii, quamquam aliquot etiam ex antiquioribus ejus festum ad diem VIII. Idus Aprilis referunt, quo die in codd. Remigiano, et sancti Michaelis in Periculo maris, et apud Bollandianos *martyrizatus* dicitur. Sed alii codd. Longi-pontanus scilicet, Compendiensis, Fuliensis et Ursicampi, pro *octavo Idus* legunt *octavo Kalendas* Aprilis.
Tempus passionis. Annus autem ejus martyrii nusquam exprimitur. Sed cum sub Diocletiano et Maximiano passus dicatur mense Martio, id anno CCCIV. contigisse censemus.

Anno Christi 304.

PASSIO SANCTI IRENAEI
EPISCOPI SIRMIENSIS.

Ex codd. mss. et Martio Bollandiano.

Collectoris Prologus. I. Cum esset persecutio sub Diocletiano et Maximiano Imperatoribus, quando diversis agonibus concertantes Christiani, a tyrannis illata supplicia devota Deo mente suscipientes, praemiis se perpetuis participes efficiebant. Quod et factum est circa famulum Dei Irenaeum Episcopum urbis Sirmiensium, cujus jam nunc vobis certamen pandam, victoriamque ostendam; qui pro modestia sua ingenita et timore divino, cui operibus rectis inserviebat, dignus nominis * sui inventus est.

* *Εἰρηνικός*, pacificus.

Acta coram Praeside. II. Comprehensus itaque oblatus est Probo Praesidi Pannoniae. Probus Praeses dixit ad eum: Obtemperans praeceptis divinis sacrifica diis. Irenaeus Episcopus respondit: *Qui diis, et non Deo sacrificat, eradicabitur.* Probus Praeses dixit: Clementissimi Principes jusserunt aut sacrificare, aut tormentis succumbere debere. Irenaeus respondit: *Mihi praeceptum est tormenta magis suscipere, quam Deum denegans daemoniis sacrificare.* Probus

Praeses dixit: Aut sacrifica, aut faciam te torqueri. IRENAEUS respondit: *Gaudeo si feceris, ut Domini mei passionibus particeps inveniar.* Probus Praeses jussit eum vexari. Cumque acerbissime vexaretur, dixit ad eum Praeses: Quid dicis, IRENAEE? Sacrifica. IRENAEUS respondit: *Sacrifico per bonam confessionem Deo meo, cui semper sacrificavi.*

III. Advenientes vero parentes ejus, videntes eum torqueri [1], precabantur eum; hinc pueri pedes ejus amplectentes dicebant: Miserere tui et nostri, pater. Inde uxores [2] lugentes, vultum et aetatem ejus precabantur. Parentum vero omnium luctus et fletus erat super eum, domesticorum gemitus, vicinorum ululatus, et lamentatio amicorum, qui omnes clamantes ad eum dicebant: Tenerae adolescentiae tuae miserere. Sed, ut dictum est, meliore cupiditate detentus, sententiam Domini ante oculos habens, quae dixit [3]: *Si quis me negaverit coram hominibus, et ego negabo eum coram Patre meo qui in caelis est.* Omnes ergo despiciens, nulli eorum respondit. Festinabat enim ad supernae spem vocationis pervenire. Probus Praeses dixit: Quid dicis? Flectere horum lacrymis ab insania tua; et consulens adolescientiae tuae, sacrifica. IRENAEUS respondit: *Consulo mihi in perpetuum, si non sacrificavero.* Probus jussit eum recipi in custodiam carceris. Plurimis vero diebus ibidem clausus, diversis poenis est affectus. (Irenaeus carorum blanditias contemnit.)

IV. Quodam autem tempore media nocte, residente pro tribunali Praeside Probo, introductus est iterum beatissimus Martyr IRENAEUS. Probus dixit ad eum: Jam sacrifica, IRENAEE, lucrans poenas. IRENAEUS respondit: *Fac quod jussum est, hoc a me non exspectes.* Probus indignatus, eum fustibus caedi praecepit. IRENAEUS respondit [4]: *Deum habeo, quem a prima aetate colere didici; ipsum adoro, qui me confortat in omnibus, cui etiam et sacrifico: deos vero manufactos adorare non possum:* Probus dixit: Lucrare mortem. Jam tibi sufficiant quae tolerasti tormenta. IRENAEUS respondit: *Lucror continuo mortem, quando per eas quas mihi putas inferre poenas, quas ego non sentio, propter Deum accipere * vitam aeternam.* Probus dixit: Uxorem habes? IRENAEUS respondit: *Non habeo.* Probus dixit: Filios habes? IRENAEUS respondit: *Non habeo.* Probus dixit: Parentes habes? IRENAEUS respondit: *Non habeo.* Probus dixit: Et qui fuerunt illi qui praeterita flebant sessione? IRENAEUS respondit: *Praeceptum est* [5] *Domini mei Jesu Christi dicentis: Qui diligit patrem, aut matrem, aut uxorem, aut filios, aut fratres, aut parentes super me, non est me dignus.* Itaque [6] ad Deum in caelum adspiciens, et ad ejus promissiones intendens, omnia despiciens, nullum praesentem absque eo se nosse, atque habere fatebatur. Probus dixit: Vel propter illos sacrifica. IRENAEUS respondit: *Filii mei Deum* [7] *habent quem et ego, qui potest illos salvare. Tu autem fac quod tibi praeceptum est.* Probus dixit: Consule tibi, juvenis. Immola ut non te cruciatibus impendam. Irenaeus respondit: *Fac quod vis. Jam nunc videbis quantam mihi Dominus Jesus Christus dabit tolerantiam adversus tuas insidias.* Probus dixit: Dabo in te sententiam. Irenaeus respondit: *Gratulor si feceris.* Probus data sententia dixit: Irenaeum inobedientem praeceptis regalibus in fluvium praeci- (Secunda confessio.) (* f. *accipio*) (Sententia in eum lata.)

1) Sic mss. Remig. Fuliens. Colbert. et 2. Bollandiani. At edit. . . . . . *torqueri: amplectentes pedes ejus precabantur, ut aetati suae parceret, et praeceptis Imperatorum obediret. Hinc pater, inde uxor, inde pueri cum lacrymis se ingerebant: luctus* etc.

2) F. *uxor ejus*, al. cod. *matres.*

3) Bolland. *dicens ad omnes: Haec sunt verba Domini mei Jesu Christi: Si quis* etc. *Unde sciatis, o amici carissimi, me nec blanditiis vestris, nec principum minis a praeceptis ejus ullo modo posse deflecti, sed ad supernae vocationis spem omni intentione velle festinare. Probus* etc.

4) Bolland. *Ille vero in medio poenarum constitutus*, etc. Ibi etiam responsiones paullo sunt fusiores.

5) Bolland. *Praeceptum adimplevi mei I. C. dicentis. Qui non abnegaverit parentes suos et non renuntiaverit omnibus quae possidet, non potest meus esse discipulus. Et qui non diligit* etc.

6) Bolland. *Qui vere Deum diligit, et ad ejus promissionem perfecte intendit, omnia contemnens . . . . profitetur.*

7) Boll. *Deum patrem habent, quem et ego adoro* etc.

pitari jubeo. Irenaeus respondit: *Multifarias minas tuas et tormenta plurima exspectabam, ut etiam post haec me ferro subjiceres. Tu autem nihil horum intulisti. Unde hoc facias oro, ut cognoscas quemadmodum Christiani propter fidem, quae est in Deo, mortem contemnere consueverunt.*

V. Iratus itaque Probus super fiduciam beatissimi viri, jussit eum etiam gladio percuti. Sanctus vero Dei Martyr, tamquam secundam palmam accipiens, Deo gratias agebat dicens: *Tibi gratias ago Domine* Jesu Christe, *qui* [8] *mihi per varias poenas et tormenta donas tolerantiam, et aeternae gloriae me participem efficere dignatus es.* Et cum venisset ad pontem, qui vocatur Basentis [9], exspolians se vestimenta sua, et extendens manus in caelum, oravit dicens: *Domine Jesu Christe, qui pro mundi salute pati dignatus es, pateant caeli tui, ut suscipiant Angeli spiritum servi tui Irenaei, qui propter nomen tuum* [10] *et plebem tuam productam de Ecclesia tua catholica Sirmiensium haec patior. Te peto, tuamque deprecor misericordiam, ut et me suscipere, et hos in fide tua confirmare digneris.* Sic itaque percussus gladio a ministris, projectus est in fluvium Savi.

Christus Deus.

Orat.

Gladio percussus dejicitur in fluvium.

VI. Martyrizatus est famulus Dei sanctus Irenaeus Episcopus civitatis Sirmiensium die VIII. Idus Aprilis, sub Diocletiano Imperatore, agente Probo Praeside, regnante Domino nostro Jesu Christo, cui est gloria in saecula saeculorum. Amen.

8) Bolland. *Qui mihi donasti tolerantiam in confessione nominis tui, ut particeps efficiar* etc.

9) Sic omnes codd. mss. Latini, et editi praeter Michaelin. qui habet, *Basartas.* In Graeco tamen dicitur Ἄρθεμις quod apud Graecos Dianae seu Lunae nomen est. Pons iste videtur esse super fluvium Bacuntium, seu Boswetham, prope quem Sirmium situm erat, ac paullo infra in Savum influit.

10) Bolland. *Productus de E. Cath. Sirmiensium, mortem subire non recuso* etc.

ADMONITIO

IN PASSIONEM SANCTORUM POLLIONIS, etc.

MARTYRUM.

Irenaeum Sirmiensem Episcopum brevi secutus est ad palmam Pollio seu Pullio, aliis Apollio, ecclesiae Cibaliensis Lector, cujus passionis Acta praesidialia, cum brevi Praefatione ab aliquo Collectore adjuncta, edidit Godefridus Henschenius ad diem 28. Aprilis Bollandiani, ex quo loco eam descripsimus. Hujus beati Martyris cum vetera, tum recentiora Martyrologia meminerunt ut plurimum ad diem 28. Aprilis, quamvis in Actis die praecedenti passus dicatur, an id errore amanuensium contigerit, qui *quinto* pro *quarto* die Kalendarum posuerint, non liquet. Ejus mortem ad annum Christi CCCIV. revocamus, quam scilicet paullo post sancti Irenaei martyrium pertulit. Porro Cibalis, quae olim urbs erat episcopalis in Pannonia, adeo nunc incognita est, ut nec ejus situs certo sciatur. Quidam putant ibi extitisse, ubi nunc est Palyna Hungariae urbecula ad amnem Boswetham: alii vero existimant esse Walmam seu oppidum *Siabon.* Sed haec Geographis discutienda relinquamus.

PASSIO SANCTI POLLIONIS,

ET ALIORUM MARTYRUM.

Ex Aprili Bollandiano.

Anno Christi 504.

I. Diocletianus et Maximianus regnantes decreverunt, ut initiis sub persecutione omnes Christianos aut delerent, aut a fide deviare facerent. Quo tempore haec praeceptio cum venisset ad Sirmiensium civitatem; Probus Praeses imperata sibi persecutione, a clericis sumsit exordium, et comprehensum sanctum MONTANUM [1] presbyterum ecclesiae Singidunensis, diuque Christianae fidei virtutibus conversatum, jussit necari. IRENAEUM quoque Episcopum Sirmiensis ecclesiae, pro fide et commissae sibi plebis constantia fortiter dimicantem, ad caelestem palmam simili sententia coëgit; renuntiantemque idolis et impia praecepta contemnentem, vario tormentorum genere confectum, temporali morti tradidit, in aeternitate victurum. Sed cum in his ejus satiata crudelitas non fuisset: vicinas peragrandas esse credidit civitates: et cum sub specie publicae necessitatis ad urbem Cibalitarum pervenisset, de qua Valentinianus Christianissimus Imperator oriundus esse cognoscitur, et in qua superiori persecutione EUSEBIUS [2] ejusdem ecclesiae venerandus Antistes moriendo pro CHRISTI nomine, de morte et de diabolo noscitur triumphasse; contigit Domini misericordia providente, ut eodem die comprehensus Pullio primicerius Lectorum, fidei ardore notissimus, a ministris crudelitatis ipsius offerretur examini, dicentibus: Hic in tantam proruptit superbiam, ut non cesset deos et Principes blasphemare.

Praefatio Collectoris. **Montanus Martyr.** **Eusebius Martyr.**

II. Quo adstante Probus Praeses dixit: Quis diceris? Respondit: PULLIO. Probus Praeses dixit: Christianus es? Pullio respondit: *Christianus.* Probus Praeses dixit: Quod officium geris? Pullio respondit: *Primicerius Lectorum.* Probus Praeses dixit: Quorum Lectorum? Pullio respondit: *Qui eloquentiam divinam populis legere consueverunt.* Probus Praeses dixit: Illi qui leves mulierculas, dum vetant ne nubant, pervertere, et ad unam * castitatem suadere dicuntur? Pullio respondit: *Levitatem et vanitatem nostram hodie poteris comprobare.* Probus dixit: Quomodo? Pullio respondit: *Leves et vani illi sunt, qui relicto Creatore suo vestris superstitionibus acquiescunt. Ceterum devoti et constantes probantur in fide Regis aeterni, qui mandata quae legerint, etiam tormentis prohibentibus implere contendunt.* Probus Praeses dixit: Quae mandata legendo, vel cujus Regis? Pullio respondit: CHRISTI *Regis pia et sancta mandata.* Probus Praeses dixit: Quae? Pullio respondit: *Quae unum* DEUM *in caelis indicant intonantem: quae non posse dici deum ex ligno et lapide salutifera admonitione testantur: quae corrigunt noxas, et emendant: quae innocentes in propositi sui perseverantia et observatione corroborant: quae virgines integritatis suae edocent obtinere fastigia; conjugem pudicam in creandis filiis continentiam custodire; quae dominos servis plus pietate quam furore persuadent, unius conditionis contemplatione, dominari; quae servos plus amore quam timore persolvere: quae docent regibus justa praecipientibus obedire; sublimioribus potestatibus, cum bona jusserint, obtemperare: quae praecipiunt parentibus honorem, amicis vicem, inimicis veniam, affectum civibus, hospitibus humanitatem, pauperibus misericordiam, caritatem cunctis, malum nemini facere: accipere patienter illatas injurias, facere omnino nullas: suis bonis cedere, aliena ne oculorum quidem delectatione concupiscere: in perpetuum esse victurum, qui pro fide momentaneam mortem,*

Acta coram Præside. ** l. vanam* **Quae Dei mandata?**

1) Henschenius hunc Montanum presbyterum esse putat, qui in vulgatis Martyrologiis cum Maxilla uxore Sirmii in mare mersus dicitur, die 26. Martii. Quidam ipsis alios quadraginta Martyres adjungunt: sed hic nec uxoris, nec aliorum meminit Praefationis auctor. Singidunum olim episcopalis civitas Pannoniae; nunc vicus exiguus, teste Lazio, dictus *Sigetincz.*

2) In aliquot Martyrologiis eodem die, quo Pollio, Eusebius episcopus in Pannonia, memoratur.

quam vos potestis inferre, contemserit. Haec si displicent, optime cognita tuo judicio poteris derogare.

III. Probus Praeses dixit: Et quid proderit si homo interfectus hac luce careat, et bona corporis sui universa deperdat? Pullio respondit: *Quia hac brevi melior est lux illa perpetua, et dulciora sunt quae permanent, quam quae pereunt bona; nec est prudentiae caducis postponere sempiterna.* Probus Praeses dixit: Quid ista? Fac quod jusserunt Imperatores. Pullio respondit: *Quid hoc est?* Probus dixit: Ut sacrifices. Pullio respondit: *Fac quod tibi praeceptum est, ego hoc facturus non sum, quia scriptum est: Sacrificans daemoniis, et non Deo, eradicabitur.* Probus dixit: Gladio ferieris, si non sacrificaveris. Pullio respondit: *Fac quod tibi praeceptum est. Me autem Episcoporum, Presbyterorum, et omnium Patrum, quorum doctrinis imbutus sum, sequi tota veritate * vestigia oportet, unde et omnia quae inferre volueris, tota exultatione suscipio.* Probus Praeses data sententia flammis jussit eum exuri. Moxque raptus a ministris diaboli, et ductus milliario longe a civitate, agonem suum implevit Martyr intrepidus, laudans, benedicens, et glorificans Deum, qui ejus venerabilem passionem, sed et sancti Episcopi ejusdem civitatis Eusebii, ante plurimos annos, eodem die vita (functi) martyrium praenovit ad caelestem gloriam: quam hodie cum gaudio celebrantes, deprecamur divinam potentiam, ut nos eorum meritis participes esse concedere dignetur. Haec autem acta sunt in civitate Cibalitana die quinto [3] Kalendarum Majarum, jubentibus Diocletiano et Maximiano Imperatoribus, regnante Domino nostro Jesu Christo in saecula saeculorum. Amen.

* f. virtute

Pullio vivus comburitur.

3) Et tamen in omnibus Martyrologiis IV. Kal. Maji ejus festum memoratur.

ADMONITIO

IN ACTA SANCTI EUPLI MARTYRIS.

1. Notat Johannes Bollandus in Commentariis praeviis ad Acta sanctae Agathae die 5. Februarii parag. 4. pleraque sanctorum Martyrum Acta, quae apud Metaphrastem, aut in Menaeis Graecis interpolata et vitiata habentur, in codd. mss. Latinis saepius sincera ac germana reperiri. Quod ut exemplo aliquo certo probet vir eruditus, adducit aliquot fragmenta ex sancti Eupli diaconi Actis in codd. Latinis inventis, quae cum iis quae ex Metaphraste Lipomanus et Surius ediderunt collata, ejus assertionis veritatem plane evincunt. Verum etsi beati Euplii seu, ut vulgo scribitur, Eupli Acta apud Metaphrastem corrupta sint; in nonnullis tamen codicibus mss. Graecis sincera habentur, qualia sunt quae ex cod. ms. Bibliothecae regiae edidit vir clarae memoriae Johannes Baptista Cotelerius tomo 1. Monumentorum Ecclesiae Graecae. Sunt enim omnino conformia iis, quae Baronius et Bollandus proferunt, si pauca excipias, quae etiam in nonnullis codd. Latinis fusiora sunt, in aliis vero contractiora. Porro beati Euplii passionis Acta hic exhibemus ex Baronii editione ad annum 303. num. 146. quod nobis ceteris omnibus magis genuina visa sint, quaeque cum mss. Vallis-cellensi ac Fossatensi, textu Graeco Cotelerii et Bollandi fragmentis contulimus. Cum vero secundae Quaestionis varietates fusiores sint, quam ut possint in notis apponi, totam hanc quaestionem ex Actis quae ex cod. ms. domus RR. PP. Oratorii Vallis-cellae, Romae descripsit noster Michael Germanus, cum ibi versaretur, huc proferre visum est, cum Mombritio et cod. Colbertino collatam. De his etiam videri potest Octavianus Cajetanus in Sanctis Siculis, ubi eadem acta cum animadversionibus habentur.

Acta S. Eupli certa.

Graece et Latine.

Tempus passionis.

2. In plerisque codd. mss. sanctus Euplus *Diocletiano novies, et Maximiano septies Coss.* passus dicitur: sed id fieri non potuit, cum nonus Dio-

cletiani consulatus cum septimo Maximiani componi non possit; rectius in editione Coteleriana nonus Diocletiani et octavus Maximiani consulatus, id est annus Christi 304. assignatur, quem annum in suo cod. ms. annotatum fuisse refert Baronius in notis ad Martyrologium Romanum die 12. Augusti, quamvis Acta quae in Annalibus inseruit, praecedentem exhibeant. Hujus Martyris festum Graeci recolunt die undecima Augusti, Latini autem die sequenti. Liber de gestis Pontificum Romanorum meminit oratorii, quod Theodorus Papa in sancti Eupli honorem Romae construxerat juxta portam sancti Pauli: sed haec Ecclesia aut penitus excisa est, aut certe nomen mutavit: qua de re Martinellus in Roma sacra. De ejusdem vero Martyris reliquiis scribit sanctus Gregorius Papa epist. 10. lib. 12. ad Felicem Messanensem Episcopum. Memoria.

ACTA SANCTI EUPLI

DIACONI ET MARTYRIS.

Anno Christi 304.

Ex Surio et aliis editis et mss.

I. Diocletiano novies et Maximiano octies Consulibus, pridie Idus [1] Augusti, in Catanensium civitate, cum esset extra velum secretarii, Euplius diaconus proclamavit, dicens: *Christianus sum, et pro Christi nomine mori desidero.* Audiens haec Calvisianus Consularis [2], dixit: Ingrediatur qui clamavit. Et cum ingressus fuisset Euplius secretarium Judicis, Evangelia portans; unus ex amicis Calvisiani, nomine Maximus [3], dixit: Non decet tales chartas eum tenere contra regalem praeceptionem. Calvisianus consularis dixit ad Euplium: Haec unde sunt? de domo tua exierunt? Euplius respondit: *Non habeo domum. Hoc [4] et Dominus meus Jesus Christus novit.* Calvisianus consularis dixit: Tu ea huc deportasti? Euplius dixit: *Per me ea huc deportavi, sicuti et ipse vides. Invenerunt me cum illis [5].* Calvisianus dixit: Lege ea. Euplius aperiens, legit [6]. *Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam, quoniam ipsorum est regnum caelorum.* Et alio loco: *Qui vult venire post me, tollat crucem suam, et sequatur me.* Cum haec et alia legeret, Calvisianus consularis dixit: Hoc quid vult esse? Euplius dixit: *Lex Domini mei, quae mihi tradita est.* Calvisianus consularis dixit: A quo? Euplius respondit: *A Jesu Christo filio Dei vivi.* Calvisianus consularis interlocutus dixit: Quoniam innotuit ejus confessio [7], interrogetur sub tormentis, tradatur tortoribus. Et cum traditus esset, coepta est secunda cognitio per quaestionem. Prima interrogatio.

II. Diocletiano [8] novies et Maximiano octies Consulibus; pridie Idus Augustas, Calvisianus consularis dixit ad Euplium positum in tormentis: Quae per tuam confessionem hodie dixisti; quid dicis modo de eis? Euplius Altera interrogatio.

1) Sic etiam cod. Vallis-cell. At Mombrit. et Bolland. sicut et infra, *sub die IV. Idus Augustas.* Graec. *ante diem III. Kal. Maias.*

2) Graec. *Corrector. Latroniani Siciliae Correctoris* meminit Constantinus M. apud Euseb. lib. 10. hist. cap. 5. ubi ei titulum *viri clarissimi* tribuit. Vide Cotelerii notas. Lucania quoque per Correctorem regebatur, ut patet ex Aurelio Victore in Aureliano, et Veneti ex eodem in Diocletiano.

3) Aliquot mss. habent *Maximianus.* Infra cod. Foss. pro *tales chartas,* habet *talem causam.* Item infra Mss. et ed. praeter Fossat. habent, *unde haec sunt.*

4) Nostrae lectioni concordat Graec. At codd. Fossat. et Vallis-cell. Boll. et Mombrit. *Non habet domum hic, Dominus.*

5) In aliis ed. et mss. desunt haec verba: *Invenerunt me cum illis.*

6) In codd. Fossat. et Vallis-cell. et apud Momb. nominantur 4 Evangelistae, et ex uno quoque textus legitur. Graec. autem nominat Evangelistas, sed verba non refert.

7) Quae sequuntur, habentur in solo Surio, pro his Vallis-cell. et Boll. *publice tradatur.* Graec. *in Acta publica referatur.*

8) Hanc quaestionem integram non exhibent Boll. In Graeco est contractior, non tamen, ut putavit Cotelerius, sincerior, quod patet ex sententia quae in Actis Surianis secundum formam consuetam ex tabella a Praeside recitatur.

libera manu signans sibi frontem, dixit: *Quae tunc dixi, et nunc ea confiteor, me esse Christianum, et divinas Scripturas legere.* Calvisianus dixit: Quare apud te habuisti, et non tradidisti has lectiones, quas Imperatores vetuerunt? Respondit Euplius: *Quia Christianus sum, et tradere non licebat; magisque expedit mori, quam tradere. In his vita aeterna est. Qui tradit, vitam aeternam perdit. Ut eam non perdam, vitam meam do.* Calvisianus interlocutus dixit: Euplius, qui secundum edictum Principum non tradidit scripturas, sed legit populo, torqueatur. Cumque torqueretur, dixit Euplius: *Gratias tibi Christe. Me custodi, qui propter te haec patior.* Dixit Calvisianus consularis: Desiste, Eupli, ab insania hac. Deos adora, et liberaberis. Euplius dixit: *Adoro Christum, detestor daemonia. Fac quod vis, Christianus sum. Haec diu optavi. Fac quod vis. Adde alia, Christianus sum.* Postquam diu tortus esset, jussi sunt cessare carnifices. Et dixit Calvisianus: Miser, adora deos. Martem cole, Apollinem et Aesculapium. Dixit Euplius: *Patrem et Filium et Spiritum sanctum adoro. Sanctam Trinitatem adoro, praeter quam non est Deus. Pereant dii qui non fecerunt caelum et terram, et quae in eis sunt. Christianus sum.* Calvisianus praefectus dixit: Sacrifica, si vis liberari. Euplius dixit: *Sacrifico modo* Christo Deo *me ipsum: quid ultra faciam non habeo. Frustra conaris: Christianus sum.* Calvisianus praecepit iterum torqueri acrius. Cumque torqueretur, dixit Euplius: *Gratias tibi Christe. Succurre Christe. Propter te haec patior Christe.* Et dixit saepius. Et deficientibus viribus, dicebat labiis tantum absque voce haec, vel alia.

SS. Trinitas adoranda.

Christus Deus.

Sententia in eum.

III. Calvisianus intra velum interius ingrediens, sententiam dictavit. Et foras egressus, afferrens tabellam, legit: Euplium Christianum, edicta Principum cotemnentem, deos blasphemantem, nec resipiscentem, gladio animadverti jubeo. Ducite eum. Tunc appensum est ad collum ejus Evangelium, cum quo apprehensus fuerat, proclamante haec praecone: Euplius Christianus inimicus deorum et Imperatorum. Euplius laetus dicebat semper: *Gratias Christo Deo.* Et cum ad locum perductus esset, genuflexus prolixius oravit. Et iterum gratias agens, praebuit jugulum, et a carnifice decollatus est. Sublatum est postea corpus ejus a Christianis, et conditum aromatibus, sepultum est.

Christus Deus.

Item secunda confessio sancti Eupli ex mss. Valli-cellensi et Colbertino.

S. Eupli altera confessio.

I. Diocletiano novies et Maximiano octies Consulibus, pridie Idus Augustas, cum in medio beatus Euplus traditus fuisset, Calvisianus consularis dixit ad beatum Euplum: Quae per tuam confessionem hodie dixisti, quid dicis de eis? Tunc beatus Euplus signaculum Christi faciens in fronte sua dixit: *Quae tunc dixi, et nunc ea confiteor.* Calvisianus consularis dixit: Habuisti aliquando lectiones, quas vetaverunt piissimi Imperatores? Beatus Euplus respondit: *Habui.* Calvisianus consularis dixit: Et ubi sunt? Beatus Euplus respondit: *Apud me sunt.* Calvisianus consularis dixit: Habes ea? Beatus Euplus respondit: *Habeo.* Calvisianus consularis dixit: Torqueatur Euplus, quoadusque confiteatur se deos veros omnipotentes adorare Martem, Apollinem et Asclepium [9]. Beatus Euplus respondit: *Bene dixisti, Calvisiane, ut adorem Trinitatem inseparabilem, quae Trinitas, unitas Deitatis est.* Tunc audiens verba impiissimus Calvisianus, putavit quia de diis ipsius diceret beatus Euplus, gaudio repletus est, et ait: Ergo sacrifica. Cui beatus Euplus respondit: *Ego sacrifico et immolo me ipsum Patri, et Filio, et Spiritui sancto.* Tunc Calvisianus audiens haec, ira commotus jussit eum amplius torqueri. Et dum diutissime torqueretur, sustinuit certamen orthodoxae fidei [10].

SS. Trinitas, Deitatis unitas.

SS. Trinitas.

Sententia mortis in eum lata.

II. Tunc impiissimus Calvisianus consularis sententiam dedit dicens:

9) Mombrit. et Bar. *Aesculapium*, cujus nepos Asclepius dicitur fuisse.

10) Colbert. addit, *benedicens Deum.* Hic mutilus est cod. Fossat.

Contrarium deorum, et negantem imperialem jussionem, et inde peccantem Euplum, a quo scripturae impietatis ostensae sunt, jubemus justo judicio nostro gladio interfici. Tunc beatus Euplus gratias egit Deo et Domino Jesu Christo, quod advenisset ei tempus coronam accipiendi. Euntis enim cum gaudio omnis plebs vestigia sequebatur, admirantes fortitudinem animi ejus. Ipse autem refovente gratia Christi fulgebat, et laetus resumto animo ambulabat quasi pergens ad nuptias, et repletus sancto Spiritu canebat dicens: *Magna est gloria tua,* Domine, *in servis tuis, quos ad te vocare dignatus es.* Et pro omnibus, qui sequebantur eum orabat dicens: *Domine adesto servis* Orat. *tuis, et ne deseras eos usque in finem, ut glorificent nomen tuum in saecula saeculorum.* Et accelerabat gressus suos, jam quippe prope victoriam coronandus. Tunc extendens manus suas ad caelum dixit: *Gratias tibi ago* Domine Jesu Christe, *quoniam consolata est me virtus tua, et non permisisti perire animam meam cum impiis, et donasti mihi gratiam nominis tui. Confirma nunc quod operatus es in me, ut confundatur adversantis audacia.* Et tunc respiciens ad populum dixit: *Dilectissimi fratres, audite, orate Deum,* Adstantes hortatur. *et timete illum in toto corde vestro, quoniam memor est timentibus se, antequam exeant de hoc saeculo: et posteaquam exierint, tunc occurrent eis Angeli, et deducent eos ad civitatem illius sanctam Jerusalem.* Et cum haec verba Tandem capite plectitur. complesset, et finem fecisset, flectens genua sua, paravit cervicem, et decollatus est beatissimus Euplus [11]. Tunc sempiternam coronam fidei accepit, exultans in agmine Angelorum et sanctorum Martyrum, introivit in conspectu Christus Deus noster. Domini Dei nostri Jesu Christi. Et repositum est corpus ejus in loco venerabili [12], conditum aromatibus, ad laudem et gloriam omnipotentis Dei et Domini nostri Jesu Christi, in quo beneficia largiuntur contingentibus sepulcrum ejus; et infirmorum omnes languores sanantur usque in hodiernum [13] diem, in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, qui vivit semper et regnat SS. Trinitas. in saecula saeculorum. Amen.

11) Colbert. addit, *pridie Idus Augusti.*
12) Colbert. addit, *in Cataniensium civitate.*
13) Certe vel ex hoc loco patet haec Acta Surianis esse posteriora.

ADMONITIO

IN PASSIONEM SANCTI PHILIPPI

EPISCOPI.

1. Inter alia Martyrum Acta, quae noster Johannes Mabillonius tom. IV. veterum Analectorum vulgavit, habetur Passio sancti Philippi Episcopi; sed quae, ut ipsemet agnoscit in Praefatione, *medica manu in quibusdam locis indiget, id est subsidio alterius codicis emendatioris.* Talem invenimus inter Acta S. Philippi emendata. reliquias insignis Bibliothecae Corbeiensis, quae excidium evaserunt, cujus codicis ope aliquot editionis Mabillonianae loca obscura, et depravata emendavimus

2. Philippum Heracleensi ecclesiae praefuisse, quamvis apud Adria- Philippus Heracleæ Episcopus. nopolim martyrium compleverit, nemo inficiari potest, cum id in Actis ejus expressum habeatur: cum tamen vetustiora quaeque Martyrologia commemorationem ejus sic designaverint: *Adrianopoli sancti Philippi Episcopi* etc. plerique eum Adrianopolitanum Episcopum fuisse existimaverunt; sed nulla Adrianopoli passus est. jam potest esse ea de re difficultas. Ejusdem Martyris passionem Cardinalis Baronius ad Juliani tempora refert, eumque asserit in notis ad Martyrologium Romanum die 22. Octobris successisse Eutropio et Lucio Episcopis Adrianopolitanis, qui teste sancto Athanasio in Apologia de sua fuga ad Constantium Imperatorem, ab Arianis multa pertulerunt. Verum id absque ullo certo argumento ab illustrissimo Cardinale dictum fuisse vel ex eo patet, quod

Philippum Adrianopolitanae ecclesiae supponat praefuisse; quem tamen Heracleae Episcopum fuisse constat. Si autem Acta paullo accuratius discutiantur; melius sane Diocletiani, quam Juliani persecutionem repraesentare videntur. Unde hujus beati Martyris passionem ad annum circiter CCCIV. referre maluimus, donec certiora momenta proferantur quae nos ab hac sententia demoveant. Diem vero ejus festum 22. Octobris assignant omnes cum veteres, tum recentiores Martyrologiorum scriptores; sed alii plures, alii pauciores Martyres socios ipsi adjungunt. Severi presbyteri et Hermetis diaconi meminerunt Acta, quos solos recenset Rabanus, quamvis ceteri fere omnes Eusebium presbyterum, proxime post sanctum Philippum nominent. Heraclea Thraciae metropolis, cujus Episcopus fuit Philippus, inter alias hujus nominis urbes eminet, olim Primatum, seu, ut vocabant, Exarchorum Thraciae sedes. Adrianopolis vero ubi passus est Philippus, etiamnunc perstat celeberrima, sedes olim archiepiscopalis, et ante captam Constantinopolim Turcorum regia. Aliae sunt in aliis provinciis ejusdem nominis urbes.

Quo tempore. — Ejus socii.

Anno Christi circa 304.

PASSIO SANCTI PHILIPPI

EPISCOPI HERACLEAE.

Ex mss. cod. Corbeiensi et tom. IV. Analectorum.

I. Beatus itaque PHILIPPUS, diaconus primum, mox presbyter, aliquot laboribus probatus Ecclesiae, et stipendiorum suorum devotione laudabilis, conscientiae bonis laetus, et vitae honestate securus, consensu omnium tandem decus episcopale suscepit, nullo mirante, eo quod dignus esset, aliquantis stupentibus forte, quod serius. Statim Apostolum Paulum praedicationis ornavit eloquium in epistola dictum est [1], in qua inter cetera illud adjectum est: *Si quis episcopatum desiderat, bonum opus desiderat.* Tunc discipulos suos SEVERUM presbyterum et HERMEN diaconum frequenti ad doctrinam disputatione confirmans, similes non solum animo, sed etiam passione sibi fecit: ut quos habuerat in gloriosi illius mysterii traditione consortes, haberet etiam in confessione collegas. Diligens itaque divina praecepta, talem gloriosissimus senex agebat aetatem, victimam se offerens Deo in Adrianopolitana civitate passurus: qui ut peritus et optimus gubernator, fluctibus navem frequenter opponens, resistendo, aliquotiens et cedendo, omnem procellam moderatus magister excludit: aut quasi peritus auriga, nunc relaxando habenas, nunc retinacula stricta prohibendo, nec plus justo vagari equos patitur, nec segnes nimio torpore retineri.

1. Tim. 3.

II. Ad hujus similitudinis modum beatus Philippus populum caelesti gubernavit imperio, et episcopali amore servabat. Sed cum dirae persecutionis immineret excidium, non est mente turbatus, ac suadentibus multis, ut a civitate proficiscens poenam tantae crudelitatis effugeret, exire detrectans, docuit haec expetenda esse potius quam cavenda, dicens: *Compleatur caeleste mandatum.* Itaque de ecclesia non recedens, et ad tolerandi patientiam singulos Fratres docta oratione confirmans, hujusmodi verba profudit. *Praedictum jam, si creditis, fratres, tempus advenit. Nutantis saeculi extrema volvuntur: imminet pertinax diabolus, et potestate paullisper accepta servos* CHRISTI *non venit perdere, sed probare. Epiphaniae dies sanctus incumbit: quae res admonitionem nobis praestat ad gloriam. Nullae ergo impiorum minae, nulla vos tormenta terreant, nam et patientiam perferendi, et mercedem tolerandi dolores militibus suis* CHRISTUS *indulget. Credo enim quod incassum omnis illorum procedit intentio.*

Epiphaniae festum.

III. Haec adhuc beato Philippo disserente, Aristemachus Stationarius civitatis [2] advenit, ut Praesidis jussu impressis cera signis ecclesiam clau-

1) Ed. *epistulata est.*
2) In edit. deest, *civitatis.* Et infra, *Beatus Philippus dixit.*

deret Christianis. Beatus Philippus dixit: *Homo stultae persuasionis et frigidae, qui habitare omnipotentem* Deum *in parietibus magis quam in hominum cordibus credis*[3], *Esaiae sancti dicta non retinens, qui dixit: Caelum mihi sedes est, terra vero scabellum pedum meorum. Quam domum mihi aedificabitis?* Postero die Stationarius ministeriis[4] omnibus ecclesiae inventis atque signatis egrediebatur. Maerori tunc omnes fratres instantes, luctum atque angustias civitatis agnovimus. Beatus Philippus cum Severo et Herme, et ceteris cogitabat intentius, quid fieri necessitas ista mandaret, et Dominici[5] foribus innixus, a sede sibi credita non alios patiebatur abscedere. Futura tractabat ac meditabatur singula in dolore, ut medici doctiores inutile in aegris resecando auferunt putrida, et quae adhuc aliquid prosperitatis habent, medicamine malunt curare quam ferro: alia vero resecant dissoluta, ne ad tactum inutilis carnis ac rancidae, vicina etiam, quae sanitate non indigent, corporis membra solvantur. Itaque ne vitientur incolumia, inciduntur infirma. Sic eo tempore beatus Philippus secernens ab optimis malos, ut meliores fierent, cogebat imperio; illos, ne mutarentur, dulci hortabatur eloquio; medicinam aegris, incolumibus praebebat consilium.

Ecclesia spoliatur.

Isai. 66.

IV. Postea cum in Heraclea ad Dominicum convenissent, Philippum cum ceteris ecclesiae foribus adstantem Praeses Bassus invenit. Qui cum judicaturus solito more resedisset, inductus ad se omnibus ait Philippo et ceteris: Quis ex vobis Christianorum magister est, aut doctor ecclesiae? Respondit Philippus: *Ego sum ille, quem quaeris.* Ait Bassus: Legem Imperatoris audistis, jubentis nusquam colligere[6] Christianos, ut in toto orbe terrarum hujus sectae homines aut ad sacrificia convertantur, aut pereant. Vasa ergo quaecumque vobiscum sunt aurea vel argentea, vel cujuscumque metalli aut artis insignis; Scripturas etiam per quas vel legitis, vel docetis, obtutibus nostrae potestatis ingerite: ne haec eadem, si dubitandum putaveritis, post tormenta faciatis. Ad haec Philippus sanctus eloquitur: *Si te nostra, ut dicis, tormenta delectant, paratus est animus ad ferendum. Corpus ergo istud infirmum, cujus potestatem habes, qua volueris crudelitate dilacera. Tantum ne quid tibi in animam*[7] *meam potestatis adscribas. Vasa vero ea quae postulas, quaecumque apud nos sunt, mox accipe. Facile enim nos*[8] *qui a vobis pellimur, ista contemnimus. Non enim pretioso metallo Deum colimus, sed timore; nec ornatus ecclesiae Christo plus potest placere, quam cordis. Scripturas vero nec accipere tibi, nec dare mihi convenit.* Ad haec sancti Martyris verba carnifices mox Praeses jussit adduci. Tunc ipsius naturae expers, atque humanitatis ignarus Mucapor ingreditur. Mox Severum presbyterum intromitti Praeses jussit; qui cum investigari facile non posset, Philippum affligi praecepit injuriis. Sed cum diutino poenae adficeretur incommodo, prope[9] assistens Hermes sanctus dixit: *Etsi omnes Scripturas nostras, dire inquisitor, acceperis, ut nulla prorsus in orbe terrarum vestigia verae hujus traditionis appareant; posteri tamen nostri, et paternae memoriae, et suae animae consulentes, majora voluminum scripta conficient, et vehementius timorem, qui impendendus Christo sit, edocebunt.* His dictis, diu antea verberatus, ingressus est ubi vasa omnia et Scripturae latebant. Secutus est eum Publius Adsessor Praesidis homo furandi avidus, et rapiendi ardore devinctus. Itaque cum vasa aliqua ab inventorum numero callidus occultator auferret, poenae inscius imminentis, contradicentem sibi, ne id auderet, Hermen fracta facie, effuso etiam aliquanto cruore foedavit. Quibus cognitis Bassus, et vultu ejus adspecto, iratus est Publio, et curari praecepit Hermen. Inventa

Philippus deprehensus.

Hermes verberatus.

3) Ed. *credebat.*

4) Sic veteres sacram suppellectilem appellabant. Vide plura de hac re apud nostrum Mabillonium lib. 1. de Liturgia Gallicana c. 7.

5) *Id est,* inquit Mabillonius, *ecclesiae.* Hoc nomen ecclesiis tributum fuisse diserte affirmat Eusebius in Oratione de laudibus Constantini M. cap. 17. Vide Card. Bona lib. 1. rerum Liturgic. cap. 19. num. 4.

6) Corb. *convenire.*

7) Ms. addit, *meam.*

8) Edit. *Facile enim quae a vobis petimur,*

9) Edit. *propter.*

vero vasa et Scripturas omnes tradi jussit Officio. Philippum et ceteros vallatos hinc inde custodibus ad forum praecepit adduci, ut et populum juvaret spectaculum, et videntes ceteros qui negassent terreret exemplo.

V. His itaque ad forum euntibus, Praeses Scripturas omnes militibus imposuit. Tunc ad palatium magna festinatione tendebat, cupiens nudare ecclesias omnibus qui essent ubique cultoribus; ipsum etiam dominici [10] tectum devoluto omni tegularum fraudabatur ornatu. Hi ipsi quoque qui haec agebant, ne ad diruendum segniores essent cogebantur verbere. Bellum itaque domesticum, et seditio subita fuit, ac privata confusio: igne supposito, adstantibus etiam civibus, peregrinisque collectis, Scripturas omnes divinas in medium misit incendium. Tanta vero subito ad caelum flamma praecessit, ut stantes singulos formido ab spectaculo tanti ignis arceret. Quidam vero circa beatum Philippum in foro sedebant, ubi venale quodcumque proponitur; ad quos cum pervenisset hinc [11] nuntius, praesentibus exponebat dicens: *Viri qui Heracleam incolitis, Judaei, pagani, vel cujuscumque religionis aut sectae, jam nunc extremi temporis futura cognoscite, Paulo Apostolo commonente, qui dixit:* Revelatur enim ira Dei de caelo super omnem impietatem, et injustitiam hominum. *Et in Sodomis ideo venit ira justa* propter injustitias eorum; *ut si Sodomorum timeant judicium, et injustitiam fugiant; et quaerentes, qui sit qui hoc facit judicium, ad eum convertantur ex vanis lapidibus, et sint salvi. Quare his quibus per Orientem in Sodomis ignis apparuit, signum judicii et indicium fuit irae caelestis. Ac ne in solo Oriente prius se ignis ostenderet, in Sicilia quoque atque in Italia visa est res digna* [12] *miraculo. Ex Sodomis enim per Angelos cum filiabus suis Loth sanctus expulsus est; quia immunis videbatur a crimine, et longe a civitatis ejus vitiis abhorrebat. In Sicilia quoque aquarum copia divini crateris alveo clausa dissiluit; et statim peccatorum ultrix e caelo flamma descendit: ubi crematis omnibus, duae tantum virgines paene* [13] *effugere discrimen, habentes in ipsa etiam trepidatione consilium. Patrem namque senectute et debilitate confectum piis manibus abstulerunt; quem dum eripere conarentur incendio, dulci onere tardatae, crepitantis flammae corona circumdatae, necessitatem subito desperatae salutis habuerunt. Sed omnipotens Christus affectum tantae clementiae perire non passus est. Filiabus patrem, patri et filias praesenti majestatis suae favore concessit: ut possit intelligi, illis omnibus quos flamma consumsit, non Deum defuisse, sed meritum. Statim itaque immunis a poena via facta est virginibus; et quo ire cupiebant sectus agger apparuit. Colludium quoddam ipsius videres incendii: sic se omnis ardoris anhelitus contrahebat, sic venientibus locum blandiens flamma faciebat, ut earum crederetur arbitrio cuncta vegetari. Tantum itaque sanctarum Virginum meritum fuit, virtus tanta pietatis, ut ignem non sibi tantum, sed ipsi etiam loco per quem evaserant merentur innoxium, qui locus nullo tunc vastatus ardore vocabulum sumsit ex merito, Piorum* [14] *enim adhuc hodie nuncupatur, ut haec posterius probet non solum lectione, sed nomine. Hic est ignis ille divinus, justus factorum omnium optimus judex, qui ad terram defluens quodcumque inutile invenitur exurit, hic Herculem dum incensos fieri deos putat, in amorem expetendae mortis impegit, qui infelix in Ygiae* [15] *monte combustus est; et Scolapium* [16] *medicum in monte Cynozuridos fulminatum consecrationem mereri a gentibus fecit, non*

S. Scripturae comburuntur. — S. Philippi Sermo ad populum. — Rom. 1, 18. — Deorum vanitas.

10) Ms. *Dominicum.*

11) Ms. *hic.*

12) In ms. deest, *digna.*

13) Edit. *poenae.*

14) In prima operis hujus editione suspicabar hanc vocem pro *Pyrion* adhibitam esse a Graeco *πυρειον* aut *πυρίον*, at constat legi hic debere *Piorum* qua voce designantur *Anapias* et *Amphinomus*, qui parentes suos, ex Aethnae montis flammis Catanam infestantibus, humeris suis impositos extulerunt. Videsis ea de re Cononis narrationes apud Photium in Biblioth. cod. 186. num. 43. et alios auctores in marg. laudatos, quibus adjici debet Solinus Polyhistor. cap. 11.

15) In ms. *Agia.* Herculem tamen supra montem Oetes in Thessalia combustum ferunt.

16) Aesculapius quod Hippolytum suscitasset, a Jove occisus et apud Cynozurim Thessaliae urbem sepultus.

aliqua potestate, sed poena, proprio infelix commendatur exitio. Minus, credo, putaretur valere si viveret. Hic exussit eum quem Ephesini Deum habere se credunt; hic Romanae urbis et Capitolium incendit et Templum; hic Eliogabalum pari cremavit incendio, nec in Alexandria Serapis pepercit hospitio. Arsit namque cum templo. Quis rogo ab his speret auxilium, qui se nec possunt servare, nec facere? Fit ab illo a quo colitur: et si incensus subito mane fuerit, pervigili artificis cura nocte reparatur. Numquam his itaque numen deesse poterit, si aut ligna facientibus suggerantur, aut saxa. Arsit libenter in Athenis Liberi patris habitaculum, sciens Deum suum fulmine consecratum. Arsit et armata Minerva. Nihil illam gorgoneum pectus, nec defendit ille picturatus splendor armorum, melius infelix si pensa tractasset. Similiter Delphicum Apollinis templum primum affecit turbo, nescio quis post ignis incendit. Nulli hic ignis, gratia intercedente, colludit; sic probatur justus, ut et puniatur [17] *injustus. Itaque bonis non flamma, sed lux est.*

VI. Dum haec longo sermone meditantur, videns Cataphronium sacerdotem, et ministros ceteros infelices epulas et profana sacra portantes, sic ad circumstantes se Hermes dixit: *Coenam istam, quam cernitis, diabolica est invocatio, et ut polluat nos constat esse allatam* [18]. Cui Philippus ait: *Fiat illud quod Domino placet.* His dictis forum Praeses Bassus ingressus est cum multitudine diversi sexus et aetatis. Tunc, ut se semper vulgus ostendit, alios tristes sanctorum poena faciebat, alios major accendebat insania, ut dicerent servos Dei omnes ad sacrificium debere compelli: specialiter tamen Judaeos, juxta Scripturarum ordinem. Dicit enim Spiritus sanctus per Prophetam: *Sacrificaverunt daemoniis, et non Deo.* Tandem Philippum sic Praeses interrogat dicens: Immola victimas numini. Respondit Philippus: *Quomodo possum lapides colere Christianus?* Ait Bassus: Dominis nostris sacrificia rite solvenda sunt. Respondit Philippus: *Docti sumus parere majoribus, et obsequium Imperatoribus exhibere, non cultum.* Ait Bassus: Civitatis saltim sacrifica fortunae. Adspice quam pulcra, quam laeta est, quam ad obsequium suum omnem plebem libenter admittit. Respondit Philippus: *Vobis debet placere qui colitis; me vero non poterit ars hominis a caelesti honore subtrahere.* Ait Bassus: Moveat te vel praesentis Herculis tam pulcrum ac tam immane simulacrum. Respondit Philippus: *Heu miseros et deflendos, qui divinitatis sacrosanctum Numen ignorant! Heu infelices vos, qui caelestia ad terrena transfertis, et veritatis ignari invenitis et facitis quod colatis! Quid aurum, argentum, aes, ferrum, vel plumbum? Nonne ex terra et nutriuntur et constant? Ignoratis* CHRISTI NUMEN, *quod nec comprehendere aestimatio, nec quantum sit potest humana mens capere; et habere aliquid illa asseritis potestatis, quos faber oscitans aut vinolentus effecit? Si diligentius subito expressit effigiem, continuo simulacro illi et potestas adscribitur, et numen aptatur. Domuum vestrarum sive villarum aedificia vobis sunt quotidiana peccata. Nam cum ad usus domesticos lignum aliquod incenditur, dei vestri corpus exuritur. Qua te enim in hoc crimine excusatione defendis? Dicis enim: Lignum illud non erat deus. Respondebo tibi: Sed esse poterat, cum placuisset artifici. Nec adhuc quidem in quibus sitis tenebris pervidetis. Bonus lapis parius; numquid si sculptus est, bonus poterit esse Neptunus? Bonum ebur; numquid pulcrius illud expressus in eo Jupiter fecit? Haec bene cupidi artifices invenerunt, ut cuicumque metallo vultus aptatus pretium majus efficeret, non potestatis gratia, sed aestimatione mercedis. Ex terra ergo sunt omnia, quae calcare, non adorare debemus. Nobis enim illa ad possidendum Deus fecit: vobis, ut video, deos illa generavit.*

Philippus renuit sacrificare.

Christi Numen.

VII. His cognitis Bassus Philippi constantiam vehementer admirans, victus a primo, ad Hermen se convertit iratus, dicens: Vel tu sacrificium solve numinibus. Respondit Hermes: *Non sacrifico, Christianus sum.* Ait

17) Edit. *exponitur.*
18) Edit. *diabolica invocatione pollutam nobis constat allatam.*

Bassus: Cujus sis conditionis expone? Respondit Hermes: *Decurio sum, et doctori meo in omnibus obsecundo.* Ait Bassus: Si Philippus ad sacrificium fuerit adductus, sequeris auctorem? Respondit Hermes: *Nec ego sequar, nec ille vincetur. Par enim nobis et virtus, et animus est.* Ait Bassus: Traderis incendio, si in hoc furore permanseris. Respondit Hermes: *Flammam mihi levis istius minaris ardoris, quae deficit paene antequam surgat, ignorans violentiam illius perennis incendii, quod sine remissione semper exaestuat, et discipulos diaboli longa tabe consumit.* Ait Bassus: Sacrifica vel dominis et Imperatoribus nostris, et dic: Valete principes nostri [19]. Respondit Hermes: *Festinamus ad vitam.* Ait Bassus: Sacrificate ergo, si quaeritis vitam, et horridas catenas, ac saeva tormenta vitate. Respondit Hermes: *Numquam nos, Judex impie, ad ista perduces. Istae enim minae aliquid nobis ad fidem virtutis, non ad perfidiam timoris incutient.* Tunc Bassus truci vultu et oratione terribili, recipi eos jussit in carcerem. Quibus pergentibus, protervi quidam ex assistentibus viris, impulsu crudelis dexterae Philippum solo saepe fundebant, ut ne illo quidem tempore quo ibat ad carcerem, vacuus esset a poena. Sed quasi nihil passus sanctissimus senex erigebatur a terra, laeto vultu, ut nec indignationem ostenderet, nec dolorem. Stupor omnium corda pervaserat. Mirabantur singuli tot acerba a sene contenta mente tolerari. Tum psalmum dicentes Domino, qui eos fecerat fortiores, laetos se dedere custodiis. Paucis in carcere diebus effectis, divinae majestatis auxilio Pancrati cujusdam vicina domus complacuit, in qua sub custodia reciperentur hospitio. In ea, ut diximus, commanentes, multos ad se fratres certatim hinc inde venientes libenter exceptos divinae Legis docebant sacra mysteria. Quae cum diabolus videret, dolens auferri a se omnes illorum, vel traditione, vel fabulis, denuo eos remitti fecit in carcerem. Erat vicinus theatro carcer, circulo camerae cohaerens, et ad clausum undique theatrum ex carcere secretus ingressus. In ea spectaculi aede residentes [20], suscipiebant convenientem ad se turbam. Tanta autem cupiditate currebatur a singulis, ut nec nox a salutatione cessaret. Prostrati quotidie solo, Philippi vestigia sancta lambebant, scientes quantum in eo divini esset auxilii.

Et Hermes. — *Detruduntur in carcerem.*

VIII. Dum haec aguntur, Basso Praesidi annuus successor advenit, Justinus quidam nomine, sed mente perversus, qui nesciebat Deum vel intelligere, vel timere. Haec res fratres vehementer affecit. Mitior enim fuerat Bassus, et ratione sibi reddita vincebatur, eo quod uxor ejus Deo aliquanto jam tempore serviebat. Tunc Zoilus magistratus illius civitatis populo, militibusque circumdatus, ad tribunal eum Praesidis jussit adduci. Quo introducto, Justinus ait: Tu es Episcopus Christianus? Respondit Philippus: *Ego sum, negare non possum.* Justinus dixit: Domini nostri jubere dignati sunt Christianos omnes ad sacrificium, si noluerint sponte, necessitate compelli; negantes poena affici. Parce ergo aetati tuae, ne necesse habeas juvenibus etiam non ferenda sufferre. Respondit Philippus: *Vos accepta a similibus vobis hominibus praecepta servatis poenae brevis timore: quanto magis nos Dei jussis debemus obtemperare, qui merentibus tribuit sine remissione supplicium?* Justinus dixit: Imperatoribus parere nos convenit. Respondit Philippus: *Christianus sum. Ideo hoc, quod dicis facere non possum. Jussus* [21] *es punire non cogere.* Justinus ait: Nescis, quae te tormenta circumstent. Respondit Philippus: *Poteris torquere, non vincere. Nam ad sacrificium nemo me perducet.* Justinus ait: Per mediam urbem traheris pedibus; et si vixeris, ad renovanda supplicia recipieris in carcerem. Respondit Philippus: *Utinam velles confirmare quae dicis, et satisfacere impiae voluntati.* Tunc Justinus trahi eum vinctum pedibus jussit, qui acceptis tot silicum offensione vulneribus, et per singula corporis membra laceratus, rursus ad carcerem fratrum manibus reportatur.

Basso succedit Justinus. — *Qui jubet Philippum per urbem trahi.*

19) Ms. *Magni.*
20) Mab. *ordine residentes.*
21) Haec verba, *jussus es punire, non cogere,* desunt in ms. Corb.

IX. Sed paullo post ad modum ferarum garrientium grandi inquisitione [22], et magnis agebatur excubiis, ut Severus presbyter inveniretur, qui se occultioribus latebris ab hac inquisitione subtraxerat. Quem cum investigare non possent, impulsu sancti Spiritus in medium ipse prorupit. Nec enim diu latere poterat, quem passio ipsa poscebat. Cum ergo ad judicium fuisset adductus; Justinus ait: Jam nunc moneo te, ne seducaris insania, qua doctor vester Philippus irritatus, poenam proprio furore sibi peperit; sed magis jussis Imperatoris obtempera. Parce corpori, vitam dilige, et bona saeculi hujus laetus amplectere. Respondit Severus: *Me necesse est tenere quod didici, et in perpetuum servare quod colui.* Justinus dixit: Omnem et poenae, et salutis rationem animo concipe, et intelliges sacrificium istud tibi optandum. Cumque ille nomen ipsius sacrificii iratus horreret, jussu Praesidis etiam ipse receptus in carcerem est. Tunc Herme exhibito, Justinus ait: Hos quos imperatoria constat neglexisse mandata, videbis cito quae poena conficiat. Ne ergo cruciatibus eorum etiam ipse jungaris, memor salutis propriae, memorque filiorum, effuge mala omnia, sacrificando numinibus. Respondit Hermes: *Numquam hoc poteris impetrare quod postulas. In hac fide crevi; hanc mihi ab ipsis cunabulis veritatem sanctus Magister impressit; ab hac claudicare non possum, nec aliqua ratione discedere. Tu ergo, Praeses, quemadmodum vis, lacera confitentem.* Justinus ait: Securum te facit ignorantia futuri mali. Nam cum subjacueris poenae, poenitentia sera torqueberis. Respondit Hermes: *Quantumvis graves dolores a te impositos, per Angelos suos nobis, pro quo patimur Christus imminuet.*

Severus sistitur.

X. Itaque cum Justinus fidem ejus firmissimam cognovisset, etiam ipsum recepit in carcerem. Duobus sane diebus jussit eos in hospitio custodiri, paullulum a sua severitate discedens, quem statim diabolus inflammat. Jubet enim ut iterum mittantur in carcerem, et septem continuos menses in illo custodiarum paedore conficiant. Tunc Adrianopolim eos praecepit adduci, quibus egredientibus, fratres maeror subito invasit, quippe qui tanti magistri doctrina fraudarentur et visu. Ut infantes vixdum adhuc cunabulis violenter abstracti, dulcibus nutricum uberibus inhaerentes, auferri sine lacrymis a grato sibi lacte non possunt: sic discipuli salubrem pastum perdere se credentes, solatia capiebant fletibus, quia remedia impetrare non poterant. Sed cum Adrianopolim pervenissent, in Sempori cujusdam suburbano usque ad praesentiam Praesidis servabantur. Tandem Praeses advenit. Statimque alio die publice in Thermis sedens, Philippum praecepit induci, et ait illi: Quid huc usque tractasti? Nam dilatio ista ad mutandum tibi fuerat praemissa consilium. Sacrifica ergo, si vis liber effugere. Respondit Philippus: *Si in illo carcere, in quo huc usque permansimus, voluntate non necessitate perreximus, concessum nobis bene* [23] *hoc tempus assignas; sin vero poena fuit potius quam voluntas, cur ad veniam tempus imputas quod posuisti* [24]*? Ego vero et ante jam dixi, Christianus sum: et hoc, quotiescumque interrogaveris, respondere curabo; nec simulacris umquam satisfaciam, sed aeterno Deo quem coepi exhibeo famulatum.* Tunc Praeses spoliari [25] eum jussit iratus. Cumque ei etiam ipsa linea corporis fuisset ablata, ait Praeses: Facis quae jussimus an recusas? Respondit Philippus: *Numquam me sacrificaturum jam ante testatus sum.* His Justinus auditis, virgis praecepit eum verberari. Qui cum omnia contenta mente toleraret, stans super petram Christi robusta mole solidatam, ipsos quoque, per quos poena mandabatur, exterruit. Erat incredibile miraculum. Nam pars lineae, quae honestum pectus velabat, inlaesa permansit: illa vero quae dorsum tegebat, per partes rupta discesserat. Omnes artus virgarum ictibus vehementer incisi, penetralia ipsa corporis, atque intestina patefecerant. Securus tamen Christi perdurabat athleta; cujus animum Justinus expavit, et recipi eum jussit in carcerem. Tum vocavit

Tres simul Adrianopolim ducuntur.

22) Mendosius edit. *Seragarentium contulerunt, grandi praeterea inquisitione* etc.

23) Edit. *breve.*

24) Mss. *punisti.*

25) Ms. *ligari.*

Hermen: cui cum minas Judex, consilium vero Officium ejus ostenderet: nec terreri metu potuit, nec persuasione perduci. Diligebatur enim tam ab apparitoribus Judicis, quam ab omnibus viris; nam magistratus ante jam fuerat; et obsequiis suis Officium sibi Praesidis obligarat, qui occasione redhibendae gratiae pro ejus salute trepidabant. Sed his omnibus victis atque prostratis, quasi ad quemdam portum quietis refugit ad carcerem; ubi gaudium immane celebratum est. Agebant autem gratias Christo, et tropaea gloriosa ex diaboli eversione referentes [26], principio ipso passionis elati, majus robur ad futura tormenta capiebant. Beatus itaque Philippus, qui tactu ipso antea corporis habebatur semper delicatus ac mollis, nulla tunc sentiebat incommoda, ope tectus angelica.

Rursus sistuntur Philippus et Hermes. XI. Ecce post triduum Justinus Praeses solitum judicantibus tribunal ascendit, et eos jussit adduci. Quibus exhibitis, ait Justinus ad Philippum: Cur tanta temeritate aptaris, ut salute contemta, Imperatoris detrectes obedire mandatis? Respondit Philippus: *Ego non vitio temeritatis inflammor: sed Dei qui fecit omnia, qui judicaturus est vivos et mortuos, amore et timore compellor. Hujus mandata praeterire non audeo. Imperatoribus vero per singulos annos parui, et cum justa imperant, parere festino. Praecepit enim* Matth. 22. *Scriptura divina, reddi quae sunt Dei Deo, quae sunt Caesaris Caesari. Inculpabiliter itaque huc usque servivi. Jam superest ut relictis saecularibus blandimentis caelestia festinem praeferre terrenis. Repetita itaque saepius verba cognosce, quibus me Christianum assero, et diis vestris sacrificare detrecto.* Tunc relicto eo Hermen Justinus alloquitur: Si hunc senectus, vicina jam morte, cogit bona hujus lucis horrere; tu sacrificando prosperiora [27] non neglige. Respondit Hermes: *Breviter tibi et his qui adsistunt, o Praeses, dilucideque monstrabo, quod ex vanitate miserabili facta est tibi odiosa pietas. Nam unde est ut veritatem falsitas, innocentiam malevolentia, postremo homo hominem festinet appetere? Quid enim simile homini Deus aliquando formavit? Sed conatus est diabolus opus caeleste violare. Invenit illa quae colitis, et servos juris sui sacrificando vos fecit. Nam ut subito equi ferventes insania, non obtemperantes lupatis, auriga contemto, relicto salubri camo, mortis ignari ad praecipitia festinant: ita vos ipsos praecipitastis insania, et praetermisso Dei verbo, consilia diaboli scelesta tenuistis. Haec est itaque caelestis vera sententia, ut bonos ac pios gloria, malos persequatur infamia; atque ut illis merces,* Zach. 3, 2. *ita istis poena succedat. Sic propheta Zacharias eloquitur dicens*: Increpet in te Dominus satan; increpet in te qui elegit Jerusalem. *Nonne hic torris ambustus abstractus de flamma est? Quae ergo adhuc hominibus est cupido, qui ad lignum obtusum [28] ac letiferum confugistis? Cumque pariter ardeatis, licet brevissimum infirmae lucis circulum sic transigere, ut ad bona lucis aeterna veniamus. Vos autem qui cum ingenti inluvie vestis et corporis, capillis sordidis ac dimissis, quibus tumulos et templa observatis et carceres, videmini mihi deos vestros non colere, sed lugere, et ante judicium poenam jam sustinere peccati. Quid haec videntes in caecitate consistitis, nec ad liberatoris vestri auxilium convolatis? Canes Dominum odore vestigant; et audito rectoris sibilo equus quem ignarus paullo ante projecit, inquirit. Praesepe agnito bos ad Dominum cucurrit, et asinus stabulum possessoris invenit. Israel Domi-* Isai. 1. *num ignorat, juxta quod lectum est:* Israel non me cognovit Dominum omnium, nec timuerunt judicium justi. Per undam pereant, sicut sub Noë. *Aliorum vero in solitudine genua sunt soluta: alios ignis exussit ideo, quod praecepta nemo servabat.* Haec audiens Justinus a beato Herme, iratus exclamat: Tu sic loqueris, quasi me possis facere Christianum? Respondit Hermes: *Non te solum, sed circumstantes singulos opto fieri Christianos. Ceterum me sacrificaturum esse ne credas.* Tunc Praeses a fortissimis Dei victus athletis, communicato cum participibus et adsessore consilio, talem

26) Cod. Corb. *Referens principia ipsa passionis, majus* etc.

27) Edit. *securiora.*

28) Ms. *obustum.*

edidit saevo ore sententiam, et ait: Philippus et Hermes, qui praeceptum Romani Imperatoris negligentes, alienos se ab ipsa etiam Romani nominis compellatione fecerunt, vivos jubemus incendi: ut ceteri facilius agnoscant, quanto constet exitio imperialia contemsisse mandata. Tunc egressi ibant gaudentes ad flammam, quasi gregum principes gemini arietes, omnipotenti Deo, quasi sanctum quoddam munus oblati. Igni damnantur.

XII. Beatus autem Severus solus in carcere, quasi navis in pelago fluctuabat gubernatore deserta; aut quasi ovis relicta in solitudine, perdito pastore trepidabat. Gaudio tamen attollebatur immani, quod eos duci ad dulce et expetendum sibi passionis munus audierat. Tunc inflexis genibus orabat cum gemitu magno dicens ad Dominum: *Omnium fluctuantium qui es portus placidus, spem sperantibus tribuens, Salvator aegrorum, auxiliator egentium, dux caecorum, misericors in eos quos poena circumdat, fatigatorum murus, tenebrarum lumen, fundator terrae, ordinator pelagi, et totius distributor elementi, cujus verbo caelum, astra et cuncta perfecta sunt, qui servasti Noë, et Abrahae divitias obtulisti; qui liberasti Isaac, et parasti pro eo victimam; qui cum Jacob exercitatus es palaestra dulcedinis, et eduxisti Loth ex Sodomis, de terra maledicta; qui visus es Moysi, et Jesu Nave prudentem fecisti; qui cum Joseph iter habere dignatus es, et eduxisti populum ejus de terra Aegypti, ad terram repromissionis adducens; qui auxilio fuisti tribus pueris in camino, quos sancto majestatis tuae rore perfusos flamma non attigit; qui leonum ora clausisti, vitam Danieli et cibum tribuens; qui Jonam nec maris profundo, nec morsu ceti crudelis exceptum laedi passus es aut perire; qui Judith armasti, qui liberasti Susannam a judicibus injustis; qui Hester gloriam dedisti, qui Aman perire jussisti; qui eduxisti nos de tenebris ad lumen aeternum, Pater Domini nostri Salvatoris Jesu Christi, qui es lumen invictum, qui donasti mihi signum Crucis et Christi; ne indignum me censeas, Domine, ab hac passione, quam mei obtinuere collegae: sed da mihi partem coronae, ut sim cum illis junctus in gloria, quibus eram junctus in carcere. Habeam cum illis requiem, cum quibus nomen tuum venerabile confessus, tormenta Judicis saeva non timui.* Severus orat ut eis societur.

XIII. Hac itaque oratione completa, tantum fidelia verba potuerunt, ut postero die id quod postulabat acciperet. Itaque et ipse ut fortis athleta cum illis, cum quibus vixerat, confessurus ingreditur, et voti compos non solum quod poscebat obtinuit, sed etiam cito quod quaerebat invenit. Beatus vero Philippus manibus portabatur ad flammam. Dolor enim pedum aliter eum ire non passus est, quem tardo passu beatus sequebatur Hermes, simili dolore pedum constrictus. Sed Hermes iter suum hoc sermone mulcebat, dicens Philippo: *Doctor optime, festinanter pergamus ad Dominum. Nulla nos pedum cura sollicitet, quibus jam nullus eorum futurus est usus. Cessatura sunt enim ministeria terrena, cum ad caelestia fuerit regna perventum.* Tunc ad multitudinem quae sequebatur adjicit: *Hoc me passurum, Deo ac Domino jam ante annuntiante, cognoveram revelatione certissima. Nam cum dulci sopore devinctus jacerem, columba mihi visa est niveo candore perlucida, cubiculum illud ingressa, subito in medio capite consedisse: quae et inde descendens in pectus, escas mihi gratissimi cibi offerens, statim cognovi quod me Dominus vocare dignatus est, et dignum habuit passione.* Dum haec loqueretur, ad locum illum in quo poenae parabantur adveniunt. Tunc ex more carnifices beati Philippi pedes humo usque ad genua texerunt, religatas post tergum manus clavis in fuste configunt. Similiter et Hermes descendere jubetur in fossam, qui fuste sustinens trepida hinc inde vestigia, risu nimio sic locutus est dicens: *Neque hic me, diabole, sustinere potes.* Et statim super pedes ejus ministri congerunt terram. Ante tamen quam supponeretur incendium, Hermes sanctus quemdam ex fratribus Christianis ibi adstantem vocavit Velogium [29], quem magna per Dominum Jesum Christum Quod obtinet. Vide *supra* Not. 29. pag. 159. Hermes filium adhortatur.

29) Cod. Corb. pro *Velogium* habet *velociter.*

adjuratione constrinxit, ut ad filium ejus Philippum patris mandata perferret, diceretque ei ut redderet omnibus quod deberet. Nam et mundi hujus Imperatoris similia sunt praecepta. Praecepit enim singulis, ut si quid ab aliis susceperint, sine contradictione reddere deberent. Reddat itaque singulis quae debentur, ne mihi aliquem scrupulum doloris incutiat. Haec autem dicebat de illis, quae a multis tute sibi credita redditurus acceperat. Addidit etiam hoc amore pietatis, et ait: *Juvenis es. Debes victum labore tibi quaerere, ita ut patrem fecisse meministi, quem scis cum omnibus bene esse conversatum.* Hac voce completa, ligatur et ipse post tergum. Tunc a ministris flamma supponitur, quibus ardentibus, quamdiu sermo duravit, gratiae reddebantur, et in ultima gratiarum, *Amen* dulce resonavit.

Cum Philippo comburitur.

XIV. Sic beati Martyres testimonium vitae implevere. Felices Christi Discipuli, ejus secuti vestigia, per quem illis fuit concessa victoria; comitati etiam doctrinam Apostolorum, et eorum Martyrum qui Apostolos sunt secuti, quorum jam exutae a labe terrena animae ad caelestia regna properarunt. Extensae beati Philippi manus, ut in oratione fuerant, inveniuntur; in corpore et ipse ex sene juvenis reparatus, in poena et in agone coronandus, quasi adversarium provocans repente conspicitur. Similiter et beatus Hermes facie florens et colore pretiosus, lividis paullisper auriculis, quasi ex certamine quodam, post illud omnibus monstratur incendium. Tunc omnipotenti Deo gratiae omnium ore funduntur, qui dat gloriam in se sperantibus et coronam.

Corpora integra inventa. Vide *supra* *pag.* 198.

XV. His tamen diabolus contentus esse non potuit. Mox Justino Praesidi audaciam furoris mentis injecit, ut forti sanctorum corpora Hebro [30] juberet immergi: ut quibus abstulerat injusta persecutione vitam, ipsam etiam invideat sepulturam. Quod cum fuisset effectum, Adrianopolitanae civitatis viri, quos Dei cultus urgebat, tanta crudelitate perspecta apparant retia, navigia conscendunt; si cui piscanti veniat sanctorum corporum grata captura. Quibus orantibus non negatur; nam mox inlaesae reliquiae involutae retibus extrahuntur. Tunc grata venatio, et auro pretiosior, et omni decore gemmarum, duodecimo ab ea urbe lapide per tres dies celabatur in villa, quae sermone patrio *Ogetistyron* [31], interpretatione vero linguae Latinae Locus possessorum vocatur. Ea possessio et fontibus abundabat, et nemore ornata et messibus et vineis. Tunc est omnibus probata Dei majestas, famulos ejus latere non posse, quos etiam fluminum profunda restituunt; nec in trepidatione sentire poenam, sed festinare potius ad coronam. Amen.

30) Hebrus celebris Thraciae fluvius, qui in mare Aegeum post lustratas urbes Philippolim, Hadrianopolim et Trajanopolim se exonerat.

31) Corb. *Getistiron.* At Cotelerius legendum censet *τόπος κτητόρων.*

ADMONITIO

IN ACTA SANCTORUM TARACHI, etc.

MARTYRUM.

Acta unde habita.

1. Non opus est ut aliquid in horum Actorum commendationem proferamus, cum non solum ex ipsa eorum lectione, sed etiam ex omnium eruditorum consensu certum sit, nullum fere ex antiquis monumentis aut pretiosius, aut sincerius haberi. Haec autem Acta primus vulgavit Cardinalis Baronius ad annum 290. sed ex codicis vitio mutila. Quare cum ea integra in codd. Belgicis reperisset Heribertus Rosweydus, haec anno 1607. edidit Antverpiae, eademque clarissimus vir Emericus Bigotius ex cod. ms. sancti Victoris Parisiensis Lutetiae denuo vulgavit. Verum cum idem Bigotius in animum induxisset, eadem Acta graece, si quo modo recuperari possent, pro-

ferre in lucem; a sociis Bollandianis apographum obtinuit ex cod. Vaticano descriptum: cujus apographi subsidio cum lacunas aliquot subsidio codicis Colbertini, in quo eadem Acta aliquot in locis mutila habebantur, supplevisset; suam horum Actorum graece ac latine editionem adornavit, sed in qua tamen aliquot loca desiderabantur, quae ex neutro codice suppleri potuerant. Unde cum Stephanus Baluzius, vir eruditus, et summo reipublicae litterariae bono Colbertinae bibliothecae praefectus, accepisset, me ejusmodi Actorum antiquorum collectionem meditari, monuit me haec Acta in altero cod. Colbertino num. 3021. haberi, ex quo, licet primum folium detractum fuerit, quae in Bigotiana editione desiderantur, facile suppleri possent. Hunc itaque codicem cum mihi pro sua erga nos benevolentia commodasset, Acta ipsa describi curavimus, quae hic nunc primum integra referuntur.

2. Haec autem quatuor in partes dividi possunt. Tribus prioribus continentur ipsamet gesta Proconsularia, prout a Notariis publicis excepta sunt; quartam partem, quae horum Martyrum consummationem exponit, fideles aliquot Christiani, qui rebus gestis praesentes aderant, prioribus adjunxere. Ista vero omnia simul in unum collecta ad alias ecclesias transmissa fuisse patet ex Praefatione, per modum epistolae his Actis praefixa, quae quidem Praefatio rejicienda non est, licet nec in codd. graecis, quibus usus est Bigotius, nec in aliquot Latinis habeatur. Desideratur quippe in editione tam Rosweydi, quam Baronii, sicut et in codd. mss. nostrorum monasteriorum sancti Remigii Remensis, sancti Cornelii Compendiensis, et sancti Michaelis in Periculo maris, et in cod. monasterii Ursicampi Ordinis Cisterciensis prope Noviomum. At praeter codicem Victorinum quatuor alii bibliothecae Colbertinae eam repraesentant: quorum duo annos 700. videntur superare. Et sane ejusmodi praefationes nonnumquam exscriptores omisere, quasi nihil ad Acta Martyrum, quae in ecclesia aut in refectorio a monachis legi solebant, pertinerent. Porro cum germana horum Actorum lectio e graeco fonte repeti debeat, locutionum seu lectionum varietates, quae in his mss. habentur, referre visum non est, nisi in iis locis, ubi sensus videtur esse diversus, aut personarum sive urbium nomina varie efferuntur. Antiquam vero latinam versionem retinuimus, tum quod a graeci textus sensu non est aliena, tum quia ob ejus antiquitatem, ad errores qui in Graecos codices irrepere potuerunt, emendandos, aut veram lectionem confirmandam utilis esse potest. Novam autem versionem quam paratam habebamus, omittimus, ne nimium voluminis moles excrescat.

3. Verum etsi quae ad istorum Martyrum quaestiones et patientiam attinent, ita accurate descripta sint, ut nihil hac de re luculentius haberi possit; aliqua tamen inquirenda supersunt de ipsorum martyrii tempore et loco. In primis certum est, hos Martyres Pompejopoli, quae civitas est episcopalis in Cilicia, Praesidi oblatos fuisse: sed nulla tamen ibi quaestio acta fuit. Prima enim interrogatio apud Tarsum totius provinciae metropolim habita est, qua de re omnes codices mss. et editi, ii scilicet in quibus locus exprimitur, consentiunt. Secundae interrogationis locus in codice quo usus est Baronius, non designatur. Tarsum habet Rosweydi editio: quam Bigotiana cum mss. Colbertinis *in Sciscia civitate,* codex Remigianus *in Sicilia,* Ursicampensis et Compendiensis *in Cilicia civitate,* habitam fuisse dicunt. Editio Graeca Bigotiana diserte Mopsuestiam assignat: codex vero graecus quo usi sumus, in titulo secundae huic interrogationi praefixo, Anazarbi hanc contigisse dicit. Sed hic titulus ipsis Actis posterior est. Ibi enim Anazarbum metropolis dicitur, quam dignitatem nondum tunc obtinuerat. Immo et ipsa Acta graeca titulo contraria sunt, nam Tarachus in tertia interrogatione sic Maximo respondet: *Ego in prima mea confessione Tarsi facta, et secunda similiter interrogatione Mampsistis peracta, me Christianum* etc. ubi pro *Mampsistis, Mopsuestiae,* quae Ciliciae civitas est episcopalis, legendum esse non dubito. Sed ex hac Tarachi responsione colligitur, tertiam interrogationem alio in loco quam duae priores peractam fuisse. Proindeque

Locus passionis.

mendose in eodem codice tertiae interrogationis titulus *Mampsistis* praefert, pro quo *Anazarbum* restitui debet. Certe hanc interrogationem Anazarbi habitam fuisse diserte habet editio Graeca Bigotiana: nec dissentiunt Latinae versiones tam in editis quam in mss. quamvis *Azarbo* aut *Azorbo* mendose pro Anazarbo praeferant. Quare vix quisquam dubitare potest, istos Martyres apud Anazarbum Ciliciae urbem, quae post istius provinciae divisionem Ciliciae II. metropolis facta est, passionem suam complevisse. Die enim interrogationem tertiam proxime sequenti feris objecti, gladio tandem consummati sunt. Aliud praeter ea habemus ejusdem rei argumentum, quod scilicet horum Martyrum corpora Anazarbi sepulta fuerint. Id vero inde probatur, quod cum saeculo quarto exeunte Auxentius Episcopus Mopsuestiae Arianus basilicam in eorumdem Martyrum honorem exstruxisset, ab Anazarbensibus obtinuit, ut sanctorum Martyrum tumuli reserarentur, et aliquid ex eorum sacris reliquiis sibi concederetur, quamvis apertis tumulis tot prodigia acciderint, ut nemo sacra corpora contingere ausus fuerit. Auctor vitae sancti Nicetae apud Metaphrastem testatur, sanctorum Tarachi et sociorum ejus tumulum apud Anazarbum exstare, ibique eorum sacras reliquias asservari. Idem diserte affirmatur in additamento, quod in fine Actorum graecorum editionis Bigotianae reperitur, Actis utique subjungendum. Denique eadem sententia confirmari potest ex vetusti Martyrologii auctoritate apud Florentinum die XI. Octobris, ubi horum Martyrum festivitas apud *Anazoborum*, id est Anazarbum, commemoratur. Vulgo tamen in Martyrologiis et Menologiis hi Martyres Tarsi celebrantur, quod forte primum ibi interrogati fuerint. *A Cilicia Mopsuestiam ducti*, ibique post varios cruciatus *capite plexi* dicuntur in Menologio Basilii Imperatoris apud Ughellum; et multo mendosius in eo quod Canisius vulgavit, *Pompejopoli apud Tarsum Ciliciae detenti.* Ex quibus patet, ejusmodi libros in designandis hominum vel urbium nominibus haud multum accuratos esse.

4. In aliquot mss. codicibus horum Martyrum passio *Diocletiano et Maximiano iterum Consulibus* contigisse refertur: sed ejusmodi epocha non habetur in fastis. Haud certior videtur Graecae editionis lectio, quae ad primum Diocletiani Augusti consulatum hanc passionem revocat. Nam Diocletiani primus consulatus anno 284. illigatur: quo anno, mense Septembri, Diocletianus factus est Augustus. Verum Acta primam interrogationem mense Martio aut Majo contigisse commemorant. Quare nec ista sententia stare potest. Haec lectionum varietas in suspicionem adducit ceterorum codicum auctoritatem, qui consulatum Diocletiani quartum et tertium Maximiani exhibent, id est annum aerae vulgaris 290. cum alias nonnulla, quae in istis Actis habentur, vix huic tempori congruere possint; bene autem extremis Diocletiani imperii annis, quibus maxime persecutio fervebat, ut cum numero IX. Imperatores *pestes* et *sanguibibuli qui mundum evertunt,* appellantur. Ibidem etiam Maximus ait, Imperatores *diuturnam et altam pacem* praestitisse, at anno 290. variis motibus et barbarorum incursionibus Romanum imperium exagitatum erat. Aliud praeterea argumentum profert Henricus Valesius in notis ad lib. 9. Historiae Eusebii cap. 5. quod scilicet Maximus Acta passionis Christi laudaverit, quae quidem Acta tempore persecutionis, id est post annum 303. conficta fuisse testatur Eusebius loco laudato. Verum nihil ex ejusmodi argumento confici potest, cum Eusebius innuat ejusmodi Acta nonnisi post Galerii Maximiani mortem, quae anno 311. contigit, excogitata fuisse. At Tarachi et sociorum passio ultra annum 304. differri non potest, cum eo anno Diocletianus ultimum consulatum suum gesserit. Hinc inferas, Acta passionis Christi, quae in his Martyrum Actis laudantur, Maximini quidem jussu vulgata, sed tamen longe antea conficta fuisse: aut certe haec non alia fuisse, quam vera passionis Christi Domini Acta, quae ab Evangelistis conscripta sunt. Eorum itaque sententiae facile accedimus, qui beati Tarachi ac ejus sociorum mortem ad annum CCCIV. referunt. Nec ab ea sententia nos abducit quod in fine Actorum graecorum editionis Bigotianae

Tempus.

Anno 304.

notatum est, hos Martyres primo persecutionis Diocletiani anno passos fuisse. Certum quippe est hanc clausulam ab aliquo posterioris aevi homine additam fuisse, ex qua tamen confirmatur eorum sententia, qui horum Martyrum necem ad magnam Diocletiani persecutionem differunt.

5. Horum Martyrum festivitas varie in variis Martyrologiis assignatur: atque adeo incertum est, quanam die martyrium compleverint. In plerisque tamen Latinorum Martyrologiis die XI. mensis Octobris celebratur, et in Graecorum Menologiis die sequenti. Apud utrosque celebris est istorum Martyrum memoria; quorum passionis compendium referunt Ado et Notkerus. Eosdem *sanctos et egregios victores Martyres Tarachum*, *Probum*, *et Andronicum* appellat vitae sancti Euthymii auctor, qui narrat ipsorum sacras aliquot reliquias sub altare ecclesiae monasterii, quod Fidus construxerat, depositas fuisse a Martyrio Jerosolymorum Antistite. Denique Constantinopoli erat insignis basilica in eorumdem Martyrum honorem constructa a Narsete, quem Narsetem nonnulli existimant illum fuisse celebrem ducem, qui sub Justiniano Imperatore floruit. Alii vero alium Narsetem Patricium hujus basilicae conditorem esse putant, quem imperante Phoca vixisse constat. Vide Cangii CP. Christianam pag. 133.

6. Priusquam huic admonitioni finem imponamus, juvat aliquid observare de Actis *S. Tatiani* cognomento *Dulae*; quae omnino conformia videntur Actis *S. Tarachi*, etc. Si excipiantur varia additamenta, quae ab interpolatore aut interprete adjecta fuerunt. Id fassus est Baronius; et ea ipsa Acta retulit Surius post Lipomannum ad diem 15. Julii, sub Symeonis Metaphrastis vulgo nomine, ex translatione Cardinalis Sirleti. At Leo Allatius in tractatu de Symeonibus ea Acta vitiata fuisse penitus negat; quem sequuntur Bollandiani. Verum si recte judico, fatendum est ea, sive a Symeone, sive a quopiam alio Metaphraste, ita ampliata fuisse, ut inter sincera antiquitatis monumenta locum obtinere non possint. Quod etiam sentit Vir eruditissimus Tillemontius in notis ad persecutionem Diocletiani, tom. 5. Hist. eccles. Haec vero Graece et Latine protulerunt Bollandiani ad diem 15. Junii, cum iisdem fere naevis, qui in antea vulgatis libris habebantur. Licet ibi *Praetorias*, quae urbs in Surianis dicitur *vicus*, solummodo *Κώμη* appelletur in Bollandianis, ita ut non Zephyrium Praetoriadi, sed Praetorias Zephyrio urbi subjecta fuerit, atque eo pacto magna difficultas, quae Tillemontio negotium facessiverat, tollitur. Celebris est *Dulae* Martyris memoria apud Graecos, quae etiam ad Latinos, postquam ejus Acta Latio donata sunt, transiit. De quibus omnibus lectorem monere visum est, ut si aliquando tanti Martyris Acta in vetustis codicibus graecis aut latinis forte occurrant, sine additamentis, debita laude et luce non fraudentur.

Acta S. Dulae Martyris.

ACTA SS. MARTYRUM TARACHI, PROBI, ET ANDRONICI.

Anno Christi circa 304.

Ex codd. mss. et editis.

Pamphilius, [1] Marcianus, Lysias, Agathocles, Parmenon, Diodorus, Felix, Gemellus, Athenion, Tarachus et Orosius, Aquilo, Basso, Berullo, Timotheo, cum omnibus fratribus qui sunt Iconio, in veritate fideles ac sancti et unanimes in Christo Jesu Domino nostro. Quod actum est in Pamphylia * de Martyribus prosecuti sumus: participari vinculis eorum cupientes, et desiderantes manifestari actus eorum, suscepimus. Et quia omnia scripta confessionis eorum necesse erat nos colligere, a quodam nomine Sabasto, uno de Spiculatoribus, ducentis denariis omnia ista transscripsimus: in

* *leg.* Cilicia.

1) In uno ex 3. codd. Colb. haec omnia nomina habentur, in altero desunt *Athenion*, *Tarachus et Orosius;* in tertio *Parmenon*, *Tarachus et Orosius;* et Diodorus ad marginem *Dioclerus* appellatur. In utroque etiam codice desunt haec verba, *Basso*, *Aquilo.*

quo est initium et consummatio eorum passionis, et omnia quae dignatus est Deus facere nobis per eosdem fortissimos Dei Martyres: et haec cum multa inquisitione rescripsimus vobis omnia, ita clarificantes Dominum Jesum Christum. Obsecramus autem vos, fratres, ut et vos dignemini omnia ista transmittere illis, qui sunt Pisidiae [2] et Pamphyliae, fratribus in Domino, ut et ipsi cognoscant quod actum est per eosdem fortissimos Martyres Dei, ut laudent et glorificent Dominum nostrum Jesum Christum, ut unusquisque vestrum audiens aedificetur et confortetur in omni agone, armatus in fide et gloria incorruptibili, Spiritu sancto ferventes, ut possitis resistere [3] in omni virtute illius contra eos qui adversantur veritati.

I. INTERROGATIO.

I. Consule Diocletiano et Maximiano iterum, XII. Kalend. Junii [4], in Tarso metropoli Ciliciae assidente [5] Numeriano Maximo Praeside, Centurio dixit: Oblati sunt nobilitati tuae, domine, in Pompejopoli civitate ab Eutolmio [6] Palladio spiculatore, qui sunt pessimi et impii Christiani, qui non consentiunt praeceptis dominorum: praesentes sunt ante tribunal nobilitatis tuae. Maximus Praeses Taracho dixit: Quis vocaris? Te enim oportet interrogari primum, quoniam aetate senior es. Responde.

Tarachi confessio.

Tarachus dixit: *Christianus sum.* Maximus dixit: Parce hanc impiam professionem. Dic quis vocaris? Tarachus dixit: *Christianus sum.* Maximus dixit: Frangite illi maxillas, dicentes: Aliud pro alio noli respondere. Tarachus dixit: *Quod est nomen meum, hoc dico. Si autem hoc quaeris quod commune est, a parentibus dicor* TARACHUS; *et cum militarem, nominatus sum* VICTOR. Maximus dixit: Ex quo genere es? Tarachus dixit: *Militaris sum et Romanus* [7], *natus autem in Claudiopoli civitate Isauriae* [8]. *Et propterea quod Christianus sum, renuntiavi militiae.* Maximus dixit: Non enim dignus eras, impie, militare. Tamen quomodo recessisti a militia? Tarachus dixit: *Precatus sum Publionem* [9] *principem, et dimisit me.* Maximus dixit: Ergo respice in senectutem tuam: quoniam ego volo ut sis unus ex consentientibus praeceptis domino-

* Φλαβιανοῦ, † Νουμεριανοῦ.

1. *Ἐν ὑπατείᾳ Διοκλητιανȣ σεβαςȣ τὸ πρῶτον, τῇ πρὸ ὀκτὼ Καλανδῶν Ἀπριλίων, ἡγεμονεύοντος Φλαυίȣ,* Γαΐȣ, Νȣμερίȣ † τȣ καὶ Μαξίμȣ τῆς Κιλικίας ἐν Τάρσῳ τῇ μητροπόλει, αὐτȣ τȣ Μαξίμȣ πρὸ βήματος καθεζομένου, Δημήτριος ἑκατοντάρχης εἶπεν· οἱ προσενεχθέντες τῇ μεγαλειότητί σȣ, κύριέ μȣ, ἐπὶ τῆς Πομπηιȣπόλεως, ὑπὸ Εὐτολμίȣ καὶ Παλλαδίȣ τῶν σπεκȣλατόρων, ὡς ὄντες τῆς ἀσεβεςάτης θρησκείας τῶν Χριςιανῶν, μὴ πειθόμενοι τοῖς τῶν αὐτοκρατόρων ὁρισθεῖσιν, ἵςανται ἐπὶ τȣ καθαρωτάτου βήματός σȣ. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν πρὸς Τάραχον· τίς καλῇ; δεῖ γάρ σε τὸν τάξει καὶ πολιᾷ καὶ ἡλικίᾳ προβεβηκότα, πρῶτον ἀποκρίνασθαι. Τάραχος εἶπεν· Χριςιανός εἰμι. Μάξιμος εἶπεν· παυσάμενος τῆς ἀσεβȣς ταύτης λέξεως, τί σȣ τὸ ὄνομα; φράσον. Τάραχος εἶπεν· Χριςιανός εἰμι. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· τύψαντες αὐτȣ τὸ ςόμα, λέγετε αὐτῷ· ἕτερα ἀνθ' ἑτέρων μὴ ἀποκρίνȣ. Τάραχος εἶπεν· ἐγὼ ὃ ἔχω ὄνομα ἐν ἐμοὶ, τȣτο καὶ λέγω. εἰ δὲ τὸ ἐν χρήσει ὄνομα ζητεῖς, Τάραχος παρὰ τῶν γεννησάντων με καλȣμαι· ἐν δὲ τῷ ςρατεύεσθαί με, Βίκτωρ ἐκλήθην. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· ποίας εἶ τύχης; Τάραχος εἶπεν· ςρατιωτικῆς, καὶ Ῥωμαῖός εἰμι τῷ γένει, ἐγεννήθην δὲ ἐν Κλαυδιȣπόλει τῆς Ἰσαυρίας· διὰ δὲ τὸ Χριςιανόν με εἶναι, νῦν παγανεύειν ᾑρετησάμην. Μάξιμος ἡγεμών εἶπεν· ȣ̓κ ἐξῆν γάρ σοι ςρατεύεσθαι, ὄντι ἀσεβεςάτῳ. τίς ȣ̓ν σε τῆς ἀφέσεως κατη-*

2) 1. Ms. *Persiae.*
3) Al. mss. *assistere.*
4) Sic Bigot. cum 3. Colbert. praeter unum qui habet, *Julias.* Codd. Remig. Comp. et Ursic. eosdem praeferunt Coss. at habent, VIII. *Kal. Aprilis,* quem diem exhibent Baron. et Rosweydus, at Coss. Dioclet. IV. et Maxim. et III. Verum utrique numero addenda est littera V. sicque legendum *Dioclet.* IX. *et Maxim.* VIII.
5) Al. mss. *assistente.*
6) Al. mss. *Entulineo.*
7) Quod jus civitatis haberet. Militares autem dicebantur qui militarant. Alio nomine dicebantur *Missicii* quod honestam missionem obtinuissent. Vide Salmasium in Trebellium Pollionem, ad Baron. ad an. 290.
8) Mss. lat. *Syriae.* 9) Mss. *Polybionem.*

*ξίωσεν; Τάραχος εἶπεν· ἐδεήθην Φȣλβίονος τȣ̃ ταξιάρχȣ, καὶ ἀπέλυσέ με. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· κἀγὼ τὴν πολιάν σȣ κατανοήσας, βȣ́λομαί σε εὐνοίας τε καὶ τιμῆς καταξιῶσαι πεισθέντα μοι, φίλον τε τῶν αὐτοκρατόρων ποιῆσαι, προσελθόντα καὶ θύσαντα τοῖς θεοῖς· ὃ καὶ αὐτοὶ διατελȣ̃ντες οἱ αὐτοκράτορες ὑπὲρ πάσης τῆς οἰκȣμένης πράττȣσι. Τάραχος εἶπεν· σφάλλονται καὶ αὐτοὶ, πολλῇ πλάνῃ παρὰ τȣ̃ Σατανᾶ περιελαυνόμενοι. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· κλάσατε αὐτȣ̃ τὰς σιαγόνας, ὑπὲρ ὧν ἔφη σφάλλεσθαι τȣ̀ς σεβαςȣ̀ς. Τάραχος εἶπεν· ἐγὼ εἶπον, καὶ ἀεὶ λέγω, ὅτι πλανῶνται ὡς ἄνθρωποι. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· θῦσον, φημὶ, τοῖς πατρῴοις θεοῖς, παυσάμενος τῆς ἐθελοφρονημότητός σȣ. Τάραχος εἶπεν· ἐγὼ τῷ πατρῴῳ μȣ Θεῷ λατρεύω, ȣ̓κ ἐν αἵματι θυσιῶν, ἀλλ' ἐν καθαρᾷ καρδίᾳ· ȣ̓ γὰρ χρήζει τοιȣ́των θυσιῶν ὁ Θεός. * Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· ἔτι τὸ τῆς ἡλικίας σȣ μέρος αἰδȣ́μενος, καὶ τὸν τοῦ γήρως τρόπον οἰκτείρων, παραινῶ σοι πᾶσαν ἀποθέμενος μανίαν, τιμῆσαι μὲν τȣ̀ς αὐτοκράτορας, αἰδεσθῆναι δὲ καὶ ἡμᾶς, καὶ εἴξαντά μοι τὸν πατρῷον νόμον εὐσεβῆσαι. Τάραχος εἶπεν· ἐγὼ τοῦ πατρῴȣ νόμȣ ȣ̓κ ἀφίςαμαι. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· ȣ̓κȣ̃ν θῦσον προσελθών. Τάραχος εἶπεν· ἀσεβεῖν ȣ̓ δύναμαι, εἶπον· τὸν πατρῷόν μȣ νόμον τιμῶ. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· ἕτερος ȣ̓̃ν τίς ἐςιν παρὰ τȣ̃τον νόμος, ὦ κακὴ κεφαλή; Τάραχος εἶπεν· ναὶ ἔςιν εἰς ὃν ὑμεῖς ἀσεβȣ̃ντες, λίθοις καὶ ξύλοις, ἀνθρώπων ἐπινοίαις, προςκυνεῖτε. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· καταυχενίαις πληγαῖς τύπτοντες αὐτὸν εἴπατε· μὴ μώριζε. Τάραχος εἶπεν· ἐγὼ τῆς μωρίας ταύτης ȣ̓κ ἀφίςαμαι τῆς σωζȣ́σης με. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· ἐγώ σε παύσας τῆς μωρίας ταύτης, φρόνιμόν σε ποιήσω. Τάραχος εἶπεν· ποίει ὃ θέλεις. ἐξȣσίαν ἔχεις τȣ̃ σώματός μȣ. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· ἄρατε αὐτȣ̃ τὸν χιτῶνα, καὶ ῥάβδοις αὐτῷ χρήσασθε. Τάραχος εἶπεν· νῦν ἀληθῶς φρονιμώτερόν με ἐποίησας, ταῖς πληγαῖς ἐνδυναμώσας με, ἔτι μᾶλλον πεποιθέναι με ἐν τῷ ὀνόματι τȣ̃ Θεȣ̃ καὶ τȣ̃ Χριςȣ̃ αὐτοῦ. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· ἀνοσιώτατε καὶ τρισκατάρατε, πῶς δυσὶ θεοῖς λατρεύεις· καὶ αὐτὸς ὁμολογῶν, τȣ̀ς*

rum, et a me honorem magnum accipias. Ergo accede, et sacrifica diis nostris, quoniam et ipsi Principes super [10] omnem orbem eos colunt. Tarachus dixit: *Errant in multo errore satanae.* Praeses dixit: Frangite maxillas, propterea quod dixit errasse Imperatores. Tarachus dixit: *Ego dixi, et dico, quoniam errant quasi homines.* Maximus dixit: Sacrifica diis nostris, et relinque omnem astutiam tuam. Tarachus dixit: *Ego Deo meo servio et sacrifico, non in sanguine, sed in corde mundo. Non enim necessaria sunt Deo talia sacrificia.* Maximus dixit: Adhuc aetati tuae ex parte et senectuti prudenti misereor, et admoneo ut omnem vanitatem dimittas, et diis nostris sacrifices. Tarachus dixit: *Ego a lege Domini non recedo.* Maximus dixit: Ergo accede et sacrifica. Tarachus dixit: *Impietatem non operor, quoniam legem Dei honorifico.* Maximus dixit: Alia ergo est lex praeter illam, o malum caput. Tarachus dixit: *Est, inquam, qua vos, impii, lapides et ligna, opera hominum adoratis.* Maximus dixit: Super cervicem ejus caedite illum, dicentes: Noli vanus esse. Tarachus dixit: *Ego de vanitate ista non recedo, quae salvum me facit.* Maximus dixit: Ego te requiescere faciam ab ista vanitate, et prudentem te faciam. Tarachus dixit: *Fac quod vis; potestatem habes in corpore meo.* Maximus dixit: Tollite vestimenta ejus, et virgis eum caedite. Tarachus dixit: *Nunc vere prudentem me fecisti, plagis confortans me. Magis ac magis opto confidere in nomine* DEI *et* CHRISTI *ejus.* Maximus dixit: Injuste et maledicte, quomodo duobus diis servis, quos voce confiteris; et nunc deos negas? Tarachus dixit: *Ego confiteor manifeste qui est* DEUS VERAX. Maximus dixit: Nunc confessus es Christum et Deum. Tarachus dixit: *Et bene. Hic est enim Filius Dei, spes Christianorum, propter quem patimur et salvamur* [11]. Maximus dixit: Relinque verbositatem tuam; accede, et sacrifica. Tarachus dixit: *Non verbosor, sed veritatem dico. Sexaginta et quinque annorum sum, et*

* Hic incipit cod. ms.

Torquetur.

Christus Deus verax.

Confer supra in Pass. Pionii, num. IX. pag. 122.

10) Mss. *per.*

11) Al. mss. *sanamur.*

sic crevi, a veritate non recedens. Demetrius Centurio dixit: O homo parce tibi, et immola. Audi me. Tarachus dixit: *Recede a me cum consilio tuo, minister satanae.* Maximus dixit: Iste vinculis ferreis magnis vinctus recipiatur in carcerem. Adducite alium, sequentem eum.

Tarachus anno aetatis 65.

θεὸς ἀρνῇ; Τάραχος εἶπεν· ἐγὼ Θεὸν ὁμολογῶ τὸν ὄντως ὄντα. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· καὶ μὴν καὶ Χριςόν τινα ἔφης εἶναι Θεόν. Τάραχος εἶπεν· οὕτως ἔχει· αὐτὸς γάρ ἐςιν ὁ Χριςὸς ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, ἡ ἐλπὶς τῶν Χριςιανῶν, δι' ὃν καὶ πάσχοντες σωζόμεθα. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· παυσάμενος τῆς φλυαρίας σου ταύτης, πρόσελθε καὶ θῦσον τοῖς θεοῖς. Τάραχος εἶπεν· οὐ φλυαρῶ, ἀλλὰ ἀληθεύω. ἑξήκοντα γὰρ ἐτῶν εἰμι λοιπὸν, καὶ οὕτως ἀνήχθην, τῆς ἀληθείας μὴ ἀφιςάμενος. Δημήτριος ἑκατοντάρχης εἶπεν· φεῖσαι σεαυτοῦ, ἄνθρωπε, καὶ θῦσον ἀνασχόμενός μου. Τάραχος εἶπεν· ἄπελθε, νουθέτησον σεαυτὸν, ὑπηρέτα τοῦ Σατανᾶ. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· οὗτος μὲν σιδηροῖς μείζοσι περιληφθήτω εἰς τὸ δεσμωτήριον. προσαγάγετε δὲ τὸν καθ' ἡλικίαν τοῦ προτέρου τὸν δεύτερον.

Probus sistitur.

II. Demetrius Centurio dixit: Praesto est, domine. Maximus Praeses dixit: Quis vocaris, primo responde. Probus dixit: *Primo, quod nobile est, Christianus: secundo, apud homines vocor* PROBUS. Maximus Praeses dixit: Ex quo genere es, Probe? Probus dixit: *Patrem habui* [12] *a Thracia: natus autem sum in Side Pamphyliae. Sum autem plebejus, sed Christianus.* Maximus dixit: Nec lucrum facies de isto nomine. Audi me, et sacrifica diis, ut a principibus honoreris: et noster amicus eris. Probus dixit: *Neque honorem principum volo, neque amicitiam tuam cupio. Non enim pauca est substantia mearum divitiarum, quas reliqui, ut Deo vivo serviam.* Maximus dixit: Dispoliate illum, et tollite ei pallium, et cingite eum, et extendite, et nervis crudis caedite. Demetrius Centurio dixit: Propitiare tibi, o homo, videns sanguinem tuum fusum super terram. Probus dixit: *Corpus meum ante vos est: mihi autem tormenta vestra unguentum est.* Maximus dixit: Non requiescis a vanitate tua, sed permanes in duritia tua, miser? Probus dixit: *Non sum vanus, sed*

2. Δημήτριος ἑκατοντάρχης εἶπεν· ἕςηκεν, κύριε, δέομαί σου. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· πᾶσαν ματαιολογίαν ἀποθέμενος, εἰπὲ τίς καλῆσαι; ὁ δὲ εἶπεν· τὸ πρῶτον καὶ ἐξαίρετον Χριςιανός· δεύτερον δὲ παρὰ ἀνθρώπων καλοῦμαι Πρόβος. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· ποίας τύχης; Πρόβος εἶπεν· πατρὸς μέν εἰμι Θρακός· ἐγεννήθην δὲ ἐν Σίδῃ τῆς Παμφυλίας· παγανὸς δέ εἰμι [13], Χριςιανὸς δὲ ὤν. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· μηδὲν ὠφελούμενος ἐκ τοῦ ὀνόματος τούτου, πείσθητί μοι, καὶ θῦσον τοῖς θεοῖς, ἵνα καὶ παρὰ τῶν σεβαςῶν τιμηθῇς, καὶ παρ' ἡμῶν φίλος ἔσῃ. Πρόβος εἶπεν· οὔτε τῆς τιμῆς τῶν σεβαςῶν χρήζω, οὔτε τῆς σῆς [14] ὠφελείας κήδομαι. καὶ γὰρ οὐκ ὀλίγων ὑπαρχόντων κατεφρόνησα, ἵνα τῷ ζῶντι Θεῷ διὰ Χριςοῦ λατρεύω. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· περιελόντες αὐτοῦ τὸ παλλίον, καὶ περιζώσαντες τείνατε, καὶ νεύροις ὠμοῖς τύψατε. Δημήτριος ἑκατοντάρχης εἶπεν· φεῖσαι σεαυτοῦ, ἄνθρωπε, τὸ αἷμά σου βλέπεις ῥέον ἐπὶ τῆς γῆς. Πρόβος εἶπεν· τὸ σῶμά μου πρόκειται ὑμῖν· ἐμοὶ δὲ αἱ βάσανοι ὑμῶν ἀλείμματα μύρων εἰσίν. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· οὐ παύῃ τῆς μανίας σου λοιπὸν, ἢ ἐπιμένεις,

12) Cod. Remig. et Comp. *Patrem habui Tharacem, natus sum autem in praesidio* (Remig. *Pisidie*) *Pamphyliae plebeius. Sum* etc. Colb. 1. *Tracem .... in Sede* at Rosweyd. et Baron. *in Perge,* porro *Sida* et *Perge* utraque civitas est Metropolitana in Pamphylia.

13) Mss. ἤμην, Χριςιανὸς δὲ νῦν.

14) Edit. φιλίας.

ἄθλιε; Πρόβος εἶπεν· ἐγὼ ȣ̓ μαίνομαι· ὑμῶν δὲ φρονιμώτερος ὤν, δαίμοσιν ȣ̓ λατρεύω. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· ςρέψαντες αὐτὸν καὶ κατὰ τὴν γαςέρα τύψατε. Πρόβος εἶπεν· κύριε, βοήθει τῷ δȣ́λῳ σȣ. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· τύπτοντες αὐτὸν λέγετε· Χριςιανὲ ἄνθρωπε, πȣ̃ ἐςιν ὁ βοηθῶν σοι; Πρόβος εἶπεν· καὶ ἐβοήθησεν, καὶ βοηθεῖ μοι· ȣ̔́τως γὰρ τῶν βασάνων σȣ καταφρονῶ, ὡς μὴ πείθεσθαί σοι. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· πρόσχες τῷ σώματί σȣ, πανάθλιε, ὅτι τὸ αἷμα τοῦ σώματός σου τὴν γῆν ἐπλήρωσεν. Πρόβος εἶπεν· τȣ̃το γίνωσκε· ὅτι ὅσον το σῶμά μȣ πάσχει διὰ Χριςὸν, τοσȣ̃τον τῇ ψυχῇ ὑγιεινότερος γίνομαι. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· βαλόντες αὐτῷ σίδηρα εἰς τέσσαρα κεντήματα, αὐτὸν διατείνατε, μὴ ἐάσαντες αὐτὸν ἐπιμελείας τυχεῖν. τὸν δὲ ἕτερον εἰς τὸ μέσον τȣ̃ βήματος ἀγάγετε.

prudentior vobis; ideo daemoniis non sacrifico. Maximus dixit: Gyrate illum, et super ventrem caedite. Probus dixit: *Auxiliare servo tuo Domine.* Maximus dixit: Caedentes illum, dicite illi: Ubi est auxiliator tuus? Probus dixit: *Auxiliatur, et auxiliabitur me. Sic enim pro nihilo habeo tormenta tua, ut non acquiescam tibi.* Maximus dixit: Attende corpus tuum, miser, quoniam sanguine tuo impleta est terra. Probus dixit: *Hoc scias, quod quantum patitur corpus meum propter Christum, tanto magis anima sanatur, et vivificatur.* Maximus dixit: Mittite illi ferrum, per quatuor loca nervorum [15] hunc constringite, non permittentes aliquem curam ei apponere. Alium in medio tribunali adducite.

Auxiliatur Deus patientiam dando.

3. *Δημήτριος ἑκατοντάρχης εἶπεν· ἕςηκε, κύριε, δέομαί σȣ. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· τί καλεῖται τὸ ὄνομά σȣ; Ἀνδρόνικος εἶπεν· Χριςιανός εἰμι· πάντως γὰρ τȣ̃το θέλεις ἀκȣ̃σαι. ἰδȣ̀ ȣ̃ν εἰπόν σοι ὅτι Χριςιανός εἰμι. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· τῶν πρό σȣ μηδὲν ὠφελησάντων ἐκ τȣ̃ ὀνόματος τȣ́τȣ, συντόμως ἐρωτώμενος, εἰπὲ τὸ ὄνομά σȣ. Ἀνδρόνικος εἶπεν· εἰ τὸ κοινὸν ὄνομά μȣ πρὸς ἀνθρώπȣς ἐρωτᾷς, Ἀνδρόνικος κέκλημαι. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· ποίȣ γένȣς εἶ; Ἀνδρόνικος εἶπεν· εὐγενής εἰμι, καὶ τῶν πρώτων τῆς Ἐφεσίων πόλεως υἱός. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· πάσης ἀπαλλαγεὶς ἐπινοίας [17] ἀλόγων, θέλησον ὡς πατρὶ πεισθῆναί μοι· καὶ γὰρ οἱ πρὸ σȣ̃ θελήσαντες μωρᾶναι, ȣ̓δὲν ὠφέλησαν ἑαυτȣ́ς. σὺ δὲ τιμήσας τȣ̀ς αὐτοκράτορας, καὶ τοῖς πατρῴοις θεοῖς θύσας, εὐεργετηθήσῃ. Ἀνδρόνικος εἶπεν· καλῶς πατρῴȣς ὀνομάζετε. πατέρα γὰρ ἔχοντες ὑμεῖς τὸν Σατανᾶν, υἱοί ἐςε ἐκείνȣ, καὶ διάβολοι γεγόνατε· τὰ γὰρ ἐκείνȣ ἔργα πράττετε. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· τὸ νέον σȣ τῆς ἡλικίας προπετέςερόν σε ποιεῖ, καὶ μείζονάς σοι παρέξει τὰς ὕβρεις. Ἀνδρόνικος εἶπεν· νέος μὲν εἶναί σοι δοκῶ τοῖς ἔτεσι, τέλειος δέ εἰμι τῇ ψυχῇ πρὸς ἅπαντα. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν·*

III. Demetrius Centurio dixit: Praesto est, domine. Maximus dixit: Quis vocaris? Andronicus dixit: *Manifeste si scire vis; dico tibi quoniam Christianus sum.* Maximus dixit: Qui ante te fuerunt, non sunt consecuti de nomine isto nihil. Oportet autem te nunc convenienter nobis respondere. Andronicus dixit: *Commune* [16] *nomen meum apud homines, vocor* Andronicus. Maximus dixit: Quod genus es? Andronicus dixit: *De nobili genere, et primi ordinis Ephesiorum filius.* Maximus dixit: Omni stultiloquio et vanitati parce, et voluntarie audi me ut patrem. Nam qui ante te voluerunt stulti fieri, nihil lucrati sunt. Tu autem honorificans principes et patres, diis nostris consenti. Andronicus dixit: *Bene illos patres nominatis, quoniam vos ipsi patrem habetis satanam. Nam filii diaboli estis facti, et opera ejus perficitis.* Maximus dixit: Adolescentia pueritiae tuae adhuc me compescit [18]. Scias enim magna tibi tormenta parari. Andronicus dixit: *Adolescens tibi videor in annis, perfectus sum autem in anima et in omnibus.* Maximus dixit: Recede a multiloquio; accede, sacrifica, ut possis de tormentis evadere. Andronicus dixit:

Andronici confessio.

15) Id est ambas manus et pedes in nervo stringite.

16) Haec responsio cum sequenti interrogatione deest in 1. cod. Colb. et ed. Bigot.

17) Edit. *λόγων*.

18) Bigot. *contemnit.*

Putas ita stultum me esse, ut minor ab antecessoribus meis inveniar? Paratus sum tibi ad omnia tormenta. Maximus dixit: Dispoliate illum, et cingite, et suspendite. Demetrius Centurio dixit: Antequam exterminetur corpus tuum, miser, audi me. Andronicus dixit: *Melius est ut corpus meum pereat, quam et anima mea. Fac quod vis.* Maximus dixit: Consenti et sacrifica, antequam iniciens [19] exterminem te. Andronicus dixit: *Ego numquam sacrificavi ab infantia mea, et nunc non sacrifico. Praeterea eis quibus me cogis sacrificare, daemones sunt.* Maximus dixit: Tangite corpus ejus. Athanasius Cornicularius dixit: Consenti Praesidi. Pater tuus sum in annis: ideo consilior tibi. Andronicus dixit: *Vade, consilium tibi da, quia senior es, et sensum non habes, tale consilium mihi dans, ut lapidibus et daemoniis sacrificem.* Maximus dixit: Non sentis tormenta, miser, ut deserearis tui, et recedas a vanitate ista, quae te salvare non potest. Andronicus dixit: *Vanitas ista valde bona est illis qui spem habent in Domino; sapientia autem temporalis sempiternam mortem operatur.* Maximus dixit: Quis te docuit stultitiam istam? Andronicus dixit: *Sermo qui vivificat, in quo et vivimus, habentes in caelo Dominum spem resurrectionis nostrae.* Maximus dixit: Recede a stultitia tua, antequam incipiam te gravius torquere. Andronicus dixit: *Corpus meum ante te positum est. Habes potestatem, fac quod vis.* Maximus dixit: Torquete tibiam [20] ejus fortiter. Andronicus dixit: *Respiciat Deus, quia sine causa me, sicut homicidam, poenis subjicis.* Maximus dixit: Contemnis praecepta Principum, et tribunal meum nihil tibi videtur esse. Andronicus dixit: *In Dei misericordia et veritate confido: inde hoc patior.* Maximus Praeses dixit: Misericors * esses, si deos honorares, quos Principes adorant. Andronicus dixit: *Impietas est Deum verum derelinquere, et lapides adorare.* Maximus dixit: Ergo deliquerunt Prin-

* pius

τῆς πολυλογίας σου παυσάμενος, θῦσον τοῖς θεοῖς, ἵνα τῶν αἰκισμῶν ἀπαλλαγῇς. Ἀνδρόνικος εἶπεν· δοκεῖς με τοσοῦτον ἄφρονα εἶναι, ἵνα τῶν πρὸ ἐμοῦ σοι μηδὲν ἀποκρινομένων ἥττων γένωμαι. ἑτοιμότερός σου εἰμὶ πρὸς ἅπαντα. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· ἄρατε αὐτοῦ τὰ ἱμάτια, καὶ περιζώσαντες αὐτὸν ἀναρτήσατε. Δημήτριος ἑκατοντάρχης εἶπεν· πρὸ τοῦ τὸ σῶμά σου ἀφανισθῆναι, πείσθητί μοι, πανάθλιε. Ἀνδρόνικος εἶπεν· συμφέρει τὸ σῶμά μου ἀφανισθῆναι, καὶ μὴ τὴν ψυχήν· ποίει ὃ θέλεις. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· πείθῃ καὶ θύῃς πρὶν ἢ ἀψάμενός σου ἀπολέσω σε. Ἀνδρόνικος εἶπεν· ἐγὼ οὐδέποτε ἔθυσα, οὐδὲ ἐκ νεότητός μου, οὐδὲ νῦν θύω, μάλιστα οἷς ἀναγκάζεις με δαίμοσιν. Μάξιμος εἶπεν· ἅψασθε αὐτοῦ τοῦ σώματος. Ἀθανάσιος Κορνικουλάριος εἶπεν· πείσθητι τῷ ὑπατικῷ. πατὴρ γάρ σου τοῖς ἔτεσίν εἰμι, καὶ συμβουλεύω σοι. Ἀνδρόνικος εἶπεν· ἄπελθε, νουθέτησον σεαυτὸν, ὅτι γέρων ὢν, ἀσύνετος εἶ, πείθων με λίθοις καὶ δαίμοσιν θύειν. Μάξιμος εἶπεν· οὐχ ἥψαντό σου αἱ βάσανοι, πανάθλιε, ἵνα σεαυτὸν ἐλεήσας, παύσῃς τῆς μωρίας ταύτης, τῆς μηδὲν ὠφελούσης σε; Ἀνδρόνικος εἶπεν· ἡμῶν ἡ μωρία αὐτὴ ἀναγκαία ἐστὶν τοῖς ἐλπίδα ἔχουσιν εἰς Χριστόν· ἡ γὰρ σοφία πρόσκαιρος οὖσα αἰώνιον θάνατον τοῖς ἔχουσιν αὐτὴν προξενεῖ. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· τίς σε ἐδίδαξε τὴν μωρίαν ταύτην; Ἀνδρόνικος εἶπεν· ὁ σωτήριος λόγος, εἰς ὃν καὶ ζῶμεν καὶ ζήσομεν, ἔχοντες ἐν οὐρανῷ Θεὸν τὴν ἐλπίδα τῆς ἀναστάσεως ἡμῶν. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· ἀπαλλάττου τῆς μωρίας σου, πρὶν ἐπιπλειονά σε βασανίζων ἀπολέσω. Ἀνδρόνικος εἶπεν· τὸ σῶμά μου πρόκειταί σοι, ἐξουσίαν ἔχεις, ποίει ὃ θέλεις. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· Χαράξατε αὐτοῦ τὰς κνήμας εὐτονώτατα. Ἀνδρόνικος εἶπεν· ἴδοι ὁ Θεὸς καὶ κρινάτω σε ἐν τάχει, ὅτι οὐδὲν ἀδικήσαντά με βασανίζεις ὡς φονέα. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· ἀσεβῶν εἰς τοὺς θεοὺς καὶ εἰς τοὺς σεβαστοὺς, καὶ τοῦ βήματός μου καταφρονῶν, οὐδὲν ἀδικεῖν φάσκεις; Ἀνδρόνικος εἶπεν· ὑπὲρ εὐσεβείας ἀγωνίζομαι τῆς εἰς τὸν ἀληθινὸν Θεόν. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· εὐσεβὴς ἦς, εἰ ἐτίμας

19) Ms. Remig. *incipiam exterminare te.*
20) Ms. Colbert. et Rosweyd. *Torquete os.* Remig. *Torqueto eum* etc.

τοὺς θεοὺς, οὓς καὶ οἱ αὐτοκράτορες εὐσέβονται. Ἀνδρόνικος εἶπεν· αὕτη ἀσέβειά ἐστιν καὶ οὐκ εὐσέβεια, ἵνα καταλιπὼν τὸν ζῶντα Θεὸν, λίθοις καὶ ξύλοις προσκυνήσω. Μάξιμος εἶπεν· ἀσεβοῦσιν οὖν οἱ αὐτοκράτορες, δήμιε; Ἀνδρόνικος εἶπεν· ἀσεβοῦσιν, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ· εἰ δὲ θέλεις καὶ αὐτὸς ὀρθῷ λογισμῷ χρήσασθαι, γινώσκεις ὅτι ἀσέβειά ἐστι τοῖς δαίμοσι θύειν. Μάξιμος εἶπεν· στρέψαντες τὰ πλῆκτρα, τὰς πλευρὰς αὐτοῦ κεντήσατε. Ἀνδρόνικος εἶπεν· πρόκειμαί σοι, ὡς θέλεις, τὸ σῶμά μου αἴκιζε. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· ἅλας προσαγάγετε, καὶ ὀστράκοις αὐτοῦ τὰς πλευρὰς ἀνατρίψατε. Ἀνδρόνικος εἶπεν· ἐστερέωσας τὸ σῶμά μου μᾶλλον ἀπὸ τῶν πληγῶν. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· κατ᾽ ὀλίγον σε ἀφανίσω. Ἀνδρόνικος εἶπεν· οὐ φοβοῦμαί σου τὰς ἀπειλάς. ὁ γὰρ λογισμός μου κρείττων σου πάσης ἐπινοίας καὶ κακίας ἐστίν. ὅθεν καταφρονῶ σου τῶν βασάνων. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· δήσαντες αὐτοῦ τὸν τράχηλον καὶ τοὺς πόδας, φυλάττετε εἰς τὸ δεσμωτήριον.

4. *Δευτέρα ἐξέτασις ἐν Ἀναζαρβῷ τῇδ᾽ ἐν μητροπόλει. Φλάβιος, Γάϊος, Νουμεριανὸς, Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· κάλει τοὺς τῆς ἀσεβοῦς θρησκείας ὑπηρέτας τῶν Χριστιανῶν. Δημήτριος ἑκατοντάρχης εἶπεν· ἑστήκασιν, κύριε, δέομαί σου. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· οἴμοι, Τάραχε, πάνυ τὸ γῆρας τίμιον τοῖς πλείοσι τῶν ἀνθρώπων εἶναι νομίζω, διὰ τὸν προσόντα μοι εἰς συμβουλίαν λογισμόν. ὅθεν νουθετήσας σεαυτὸν, μὴ θελήσῃς τοῖς προτέροις λογισμοῖς καὶ σήμερον ἀποχρήσασθαι, ἵνα θύσας τοῖς θεοῖς, τὸν ὑπὲρ εὐσεβείας ἔπαινον ἀναδέξῃ. Τάραχος εἶπεν· Χριστιανός εἰμι. τὸν δὲ ἔπαινον τοῦτον εὔχομαί σε καὶ τοὺς αὐτοκράτοράς σου, καὶ πᾶσαν ἀποθεμένους τὴν*[22] *πώρωσιν τῆς τυφλώσεως, ἀναδέξασθαι λογισμὸν κρείττονα καὶ στερεωποιηθέντα, ὑπὸ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ ζωοποιηθῆναι. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· λίθοις τὸ στόμα αὐτοῦ κόψατε, καὶ εἴπατε αὐτῷ· παῦσον ἀπὸ τῆς μωρίας σου. Τάραχος εἶπεν· εἰ μὴ ἔνηφον, ὅμοιός σου μωρὸς ἂν ἤμην. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν. ἴδε καὶ τοὺς ὀδόντας σου σαλευθέντας, καὶ σεαυτὸν ἐλέησον, πανάθλιε. Τάραχος εἶπεν· * οὐ λυπεῖς με ἐν οὐδενὶ, κἂν*

cipes, o damnate? Andronicus dixit: *Deliquerunt, sicut intelligo. Nam si vis recto sensu intelligere, scio quoniam delictum est daemoniis sacrificare.* Maximus dixit: Convertite eum, et latera ejus pungite. Andronicus dixit: *Ante te sum. Quomodo vis, corpus meum poenis subjice.* Maximus dixit: Tollite testas, et plagas ejus perfricate. Andronicus dixit: *Confortasti nunc corpus meum in plagis.* Maximus dixit: Minutatim te exterminabo. Andronicus dixit: *Non timeo comminationes tuas. Sensus enim meus melior est cogitatione malitiae tuae; propterea contemno tormenta tua.* Maximus dixit: Ligate ejus pedes et collum ferro, et sub custodia habeatur.

II. INTERROGATIO.

IV. Secunda interrogatio facta est in Siscia[21] civitate. Assidens Numerianus Maximus Praeses dixit Demetrio Centurioni: Voca impiissimos Christianos, legi malae servientes. Demetrius Centurio dixit: Praesto sunt, domine. Maximus dixit: Scio quia senectus honoratur in multis, propterea quod est in ipsis bona cogitatio, et sensus; proinde si cogitasti apud te, Tarache, ne iterum in prioribus cogitationibus velis et hodie permanere. Sed magis accede, sacrifica diis pro honore Principum, ut honorem consequaris. Tarachus dixit: *Honorem istum si intelligerent et ipsi Principes, et alii qui communicant sensibus eorum, omnes a caecitate cogitationum vanitatis suae separarentur, et in meliorem et fortiorem fidem a Deo verissimo vivificarentur.* Maximus dixit: Lapidibus os ejus frangite, et dicite ei: Recede a stultitia tua. Tarachus dixit: *Si non eram astutus, similis tibi essem insensatus.* Maximus dixit: Ecce dentes tuos vides comminutos; miserere tui jam, miser. Tarachus dixit: *Non mihi suadebis in nihilo;*

Secunda confessio Tarachi.

* *μολύνῃ*

21) Vide Admonitionem praeviam, n. 3.

22) Ms. *ἀπόῤῥητον τῆς.*

nam si omnia membra mea collidas, ego insto fortis in eo qui me fortem facit. Maximus dixit: Crede mihi, quia melius est tibi ut sacrifices. Tarachus dixit: *Si scirem quia melius erat, haec non paterer a te.* Maximus dixit [23]: Caedite illum in os, clamantes: Responde. Tarachus dixit: *Maxillae meae fractae sunt; quomodo respondeam tibi?* Maximus Praeses dixit: Et in omnibus istis non consentis, o insensate? Accede ergo ad aram, et immola diis. Tarachus dixit: *Si vocem clamoris mei subtraxisti, sensum animae meae non nocuisti, sed in melius me aedificasti.* Maximus Praeses dixit: Ego duritiam tuam exponam [24], maledicte. Tarachus dixit: *Omnibus cogitationibus tuis adsum, sed vinco in eo qui fortem me facit, id est in nomine* Dei. Maximus dixit: Afferte ignem, et expandite manus ejus, et urite. Tarachus dixit: *Ignem tuum temporalem non timeo; timeo autem, si consensero tibi, ne forte ignis aeternus in me dominetur.* Maximus dixit: Quid nunc? ecce manus tuae exterminatae sunt ab igne. Requiesce a vanitate tua, insensate, et immola diis. Tarachus dixit: *Sic mihi loqueris, quasi jam voluntati tuae consenserim, aut crudelitati tuae voluntatem dederim. Fortis autem sum in omnibus, quae adversum me praeparantur.* Maximus dixit: Ligate eum a pedibus, et in altum suspendite, et acrem fumum supponite ad faciem ejus. Tarachus dixit: *Ignem tuum contemsi; et fumum tuum timere debeo?* Maximus dixit: Cum suspensus es, consenti et sacrifica. Tarachus dixit: *Sacrifica tu, Praeses, sicuti consuetudinem habes sacrificare hominibus: mihi autem non licet hoc facere.* Maximus dixit: Afferte acetum acre cum sale, et in naribus ejus infundite. Tarachus dixit: *Acetum tuum dulce est mihi, et sal mihi fatuus est.* Maximus dixit: Immiscete sinape cum aceto, et perfundite nares ejus. Tarachus dixit:

*ἕκαςον τῶν μελῶν μȣ ἀκρωτηριάσῃς· ἀλλ' ἕςηκα σοι ἑδραῖος ἐν τῷ ἐνδυναμȣ̃ντί με Χριςῷ. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· πείσθητί μοι, λυσιτελεῖ γάρ σοι, καὶ θῦσον προςελθών· Τάραχος εἶπεν· εἰ ᾔδειν ὅτι συμφέρει μοι, ȣ̓κ ἂν ἔπασχον ταῦτα. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· τύπτοντες αὐτȣ̃ τὸ ςόμα, κράζειν αὐτῷ φήσατε. Τάραχος εἶπεν· τῶν ὀδόντων μȣ διαπεπτωκότων, καὶ τῶν σιαγόνων συγκλασθέντων κράζειν ȣ̓ δύναμαι. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· καὶ ȣ̓δὲ ȣ̃τως πείθῃ, ἀνόσιε; προσελθὼν τοῖς βωμοῖς, σπεῖσαι τοῖς θεοῖς. Τάραχος εἶπεν· εἰ καὶ τὴν φωνήν μȣ ἐνεπόδισας εἰς τὸ κράζειν, ἀλλὰ τὸν τῆς ψυχῆς μȣ λογισμὸν ȣ̓δὲν βλάψεις· εἰς μείζονα γὰρ εὐτονίαν με ᾠκοδόμησας. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· ἐγώ σȣ τὸν τόνον καθαιρῶ, ἀνοσιώτατε. Τάραχος εἶπεν· πάσαις ταῖς ἐπινοίαις σȣ προβεβλημένος, ἡττῶ σε ἐν ὀνόματι τȣ̃ ἐνδυναμȣ̃ντός με Θεȣ̃. Μάξιμος εἶπεν· προσαγάγετε αὐτῷ πῦρ εἰς τὰς χεῖρας, ἁπλώσαντες αὐτάς. Τάραχος εἶπεν· τὸ πῦρ σȣ ȣ̓ φοβȣ̃μαι τὸ πρόςκαιρον· φοβȣ̃μαι δὲ, μή ἄρα * σȣ πεισθεὶς, τȣ̃ αἰωνίȣ πυρὸς μέτοχος γένωμαι. Μάξιμος εἶπεν· ἰδȣ̀ καὶ αἱ χεῖρές σȣ ἠφανίσθησαν ἀπὸ τȣ̃ πυρός. παύεις τῆς μανίας σȣ, ἀνόητε, καὶ θύεις; Τάραχος εἶπεν· ȣ̃τω μοι ὁμιλεῖς ὡς παραιτησαμένȣ [25] τὸ σῶμα ἐπινοίαις πείθειν, καὶ νῦν ὅτι ςερεός εἰμι ἐν πᾶσιν οἷς κατ' ἐμȣ̃ πράττεις. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· δήσαντες αὐτὸν ἐκ τῶν ποδῶν ἀναρτήσατε εἰς ὕψος, καὶ καπνὸν [26] δριμὺ προσαγάγετε τῇ ὄψει αὐτȣ̃. Τάραχος εἶπεν· τȣ̃ πυρός σȣ κατεφρόνησα· καὶ τὸν καπνόν σȣ ἔχω φοβηθῆναι; Μάξιμος εἶπεν· θῦσαι ὁμολόγησον, ὡς ἀνήρτησαι. Τάραχος εἶπεν· θῦσόν συ, ὡς ἔχεις ἔθος, ὑπατικȣ̀, καὶ ἀνθρώπȣς [27] θύειν· ἐμοὶ δὲ μὴ γένοιτο τȣ̃το πρᾶξαι. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· προσαγάγετε αὐτῷ ὄξος δριμὺ μετὰ ἅλατος κατὰ τῶν μυκτήρων αὐτȣ̃. Τάραχος εἶπεν· τὸ ὄξος σȣ γλυκύ ἐςι, καὶ τὸ ἅλας σȣ ἐμοὶ μωρόν. Μάξιμος εἶπεν· μίξαντες σίναπον τῷ ὄξει, ἐκχέετε αὐτῷ κατὰ τῶν ῥινῶν. Τάραχος εἶπεν· πλανῶσί σε οἱ*

* Ed. σοι

23) Cod. Remig. et Rosweyd. haec addunt: *Extendite eum et nervis crudis caedite. Tarachus vero nihil respondebat. Maximus dixit: caedite*, etc.

24) Al. ed. *expellam.*

25) Edit. *μου τὰς ὠμάς σου ἐπινοίας πείθῃ κἂν νῦν.*

26) Edit. *δριμύν.*

27) L. *ἀνθρώποις.*

ὑπηρέται σȣ, Μάξιμε, καὶ μέλι ἀντὶ σινάπεως ἐνέχεόν μοι. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· ἐπινοήσω σοι βασάνȣς τῇ ἑξῆς δικασίμῳ, καὶ παύσω σε τῆς μωρίας σȣ. Τάραχος εἶπεν· κἀγὼ ἑτοιμότερος ταῖς ἐπινοίαις σȣ γενήσομαι. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· καθελόντες αὐτὸν καὶ δήσαντες σιδήροις, παράδοτε τῷ δεσμοφύλακι· τὸν δὲ ἕτερον μετὰ τȣ̃τον κάλει.

5. *Δημήτριος ἑκατοντάρχης εἶπεν· ἕστηκε, κύριε, δέομαί σȣ. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· λέγε μοι, Πρόβε, ἔκρινας ἀπαλλάττεσθαι τῶν βασάνων· ἢ ȣ̓δέπω τῆς μωρίας σȣ ἀπαλλάττῃ; ὅθεν προσελθὼν θῦσον τοῖς θεοῖς, ὃ καὶ οἱ αὐτοκράτορες ὑπὲρ κοινῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων πράττȣσιν. Πρόβος εἶπεν· ἑτοιμότερός σȣ καὶ σήμερον καθέστηκα, καὶ ἐκ τῶν πρώτων ἐξετάσεων καὶ πληγῶν δυνατώτερος· διὸ καὶ πεῖράν μȣ λάμβανε πάσαις ἐπινοίαις καὶ ἐπαγγελίαις τιμωριῶν. ȣ̓́τε γάρ σύ, ȣ̓́τε οἱ αὐτοκράτορές σȣ, ȣ̓́τε οἱ δαίμονες οἷς θρησκεύεις πλανώμενος, ȣ̓́τε ὁ πατήρ σȣ ὁ Σατανᾶς πείσȣσί με ἀσεβήσαντα προσκυνῆσαι θεοῖς οἷς ȣ̓ γινώσκω. ἔχων δὲ τὸν Θεόν μȣ τὸν ἐν τοῖς ȣ̓ρανοῖς, αὐτὸν λατρεύων προσκυνήσω. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· ȣ̓̃τοι γὰρ ȣ̓κ εἰσί θεοὶ ζῶντες, ἀνοσιώτατε; Πρόβος εἶπεν· οἱ ἐν λίθοις καὶ ξύλοις ἔργοις χειρῶν ἀνθρώπων τυγχάνοντες, πῶς δύνανται θεοὶ εἶναι ζῶντες; σφάλλῃ ὑπὸ πολλῆς ἀγνοίας, τȣ́τοις θρησκεύων, ὑπατικέ. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· σφάλλεσθαί με νȣθετȣ̃ντά σε ἡγῇ, ὦ μιαρὰ κεφαλή, θρησκεύοντα τοῖς θεοῖς. Πρόβος εἶπεν· θεοὶ οἳ ȣ̓κ ἐποίησαν τὸν ȣ̓ρανὸν καὶ τὴν γῆν, ἀπολέσθωσαν, καὶ πάντες οἱ θρησκεύοντες αὐτοῖς. ὁ θυσιάζων γὰρ θεοῖς ἑτέροις, ἐξολοθρευθήσεται· τῷ γὰρ κυρίῳ τȣ̃ ȣ̓ρανȣ̃ καὶ γῆς θυσίαν δεῖ προσφέρειν, ȣ̓ δι' αἵματος, ἀλλ' αἰνέσεως ἐν καθαρᾷ καρδίᾳ, τῆς εἰς αὐτὸν ἀληθείας καὶ γνώσεως. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· παυσάμενος τῆς ἐθελοκάκȣ φρονιμότητός σȣ, θῦσον τοῖς θεοῖς, Πρόβε, καὶ σώθητι. Πρόβος εἶπεν· πολλοῖς θεοῖς ȣ̓ λατρεύω· ὃν δὲ γινώσκω Θεὸν εἶναι ἀληθῶς, εὐσεβῶς τȣ́τῳ λατρεύων προσκυνήσω. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· ȣ̓κȣ̃ν τῷ τȣ̃ Διὸς προσελθὼν βωμῷ, θῦσον, ἵνα μὴ πολ-*

Fallunt te ministri tui, Praeses; mel pro sinape infuderunt mihi. Maximus dixit: Cogitabo proxima sessione alia tormenta, et te quiescere faciam ab stultitia tua. Tarachus dixit: *Et me paratum invenies in omnibus cogitationibus*[28] *tuis.* Maximus dixit: Deponite eum, et vinculis ferreis ligate, ut tradatur in custodiam: sequentem autem ejus adducite.

V. Demetrius Centurio dixit: Praesto est, domine. Maximus dixit: Dic mihi: Probe, cogitasti parcere tibi a poenis, aut adhuc ab insania tua non recedis? sed nunc accede, et immola diis: quoniam et ipsi Principes pro salute hominum sacrificant. Probus dixit: *Audax tibi assisto, nam et de praeteritis interrogationibus et plagis fortissimus sum, et nunc proba in me de omnibus tormentis tuis. Neque tu, neque Principes tui facietis me delinquere, ut sacrificem diis quos nescio. Habeo autem* Deum *meum in caelis. Ipsi soli servio et adoro.* Maximus dixit: Isti non sunt dii vivi, maledicte? Probus dixit: *Lapides et ligna, opera manuum hominum, dii quomodo possunt esse viventes? Errat a multa ignorantia his sacrificans, Praeses.* Maximus dixit: Errantem me dicis, o malum caput, diis sacrificantem? Probus dixit: *Dii qui non fecerunt caelum et terram pereant.* Maximus dixit: Cessa de astutia tua, et immola diis, Probe, et salvus eris. Probus dixit: *Ego diis multis non sacrifico: sed quem scio* Deum *verum, adorans adorabo eum.* Maximus dixit: Ergo accede et immola Jovi, deo magno, et non multis, sicut dixisti. Probus dixit: *Ego* Deum *habeo in caelis: ipsum solum timeo; nam qui a te dicuntur dii, non iis consentio, neque adoro.* Maximus dixit: Iterum dico tibi: Immola Jovi deo invictissimo. Probus dixit: *Illum dicis deum, qui cum sua sorore fornicatus est, et alia multa fecit quae non possum dicere. Istum deum dicis?* Maximus dixit: Frangite os ejus, ut non blasphemet. Probus dixit: *Quid me caedis? Omnes qui ei immolant hoc dicunt. Non mentior, sed verum dico,*

Probi secunda confessio.

28) Comp. *tormenti.*

sicut et tu ipse optime nosti. Maximus dixit: Stultitiam tuam modo converto. Nunc ignite ferrum, et mittite illi. Probus dixit: *Ignis tuus tepidus est, et me non contingit.* Maximus dixit: Ignite artius ferrum, et stante eo injicite illi. Probus dixit: *Nunc vere tepidus factus est ignis tuus. Irrident te ministri tui.* Maximus dixit: Ligate eum, et tendite, et nervis crudis caedite, et aperite dorsum ejus. Probus dixit: *Ignem tuum non timui; tormenta tua contemno. Sed si habes aliam excogitationem, adhibe, ut cognoscas qui est in me* Deus. Maximus dixit: Radite ei caput, et prunas igneas superponite ei. Probus dixit: *Ustulasti mihi pedes et caput; et probasti quia Dei servus sum, et tolero iram tuam.* Maximus dixit: Si deorum servus esses, sacrificares eis, et adorares eos. Probus dixit: *Ego servus* Dei *sum, et non deorum, qui perdunt eos qui consentiunt eis.* Maximus dixit: Nonne omnes qui consentiunt eis, praesto sunt ante tribunal meum, a diis honorati et Principibus; tu autem, ter maledicte, spectaris [30] ab omnibus propter inobedientiam tuam. Probus dixit: *Crede mihi, omnes perierunt, nisi conversi poenitentiam egerint super quod deliquerunt; nam scientes servierunt idolis, et* Deum *vivum dereliquerunt.* Maximus dixit: Frangite ei faciem, ut non dicat Deum, sed deos. Probus dixit: *Quia veritatem locutus sum, jussisti frangi os meum, iniquissime?* Maximus dixit: Non solum os tuum, sed et linguam tuam blasphemam incidam, ut recedas ab stultitia sermonum tuorum, et immoles diis. Probus dixit: *Etsi quod loquitur in me organum incidi facias, habeo interiorem et immortalem linguam, ex qua responsum faciam.* Maximus Praeses dixit: Nunc et hic recipiatur in custodia; alium sequentem eum afferte.

λοῖς, ὡς ἔφης, λατρεύσῃς θεοῖς. Πρόβος εἶπεν· ἐγὼ Θεὸν ἔχω ἐν τοῖς οὐρανοῖς, τοῦτον καὶ φοβοῦμαι. τοῖς γὰρ λεγομένοις ὑπὸ σοῦ θεοῖς οὐ λατρεύω. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· καὶ πάλαι ἔφην, καὶ νῦν ἐρῶ, θῦσον τῷ μεγάλῳ Θεῷ καὶ ἀηττήτῳ ἐπόπτῃ Διΐ. Πρόβος εἶπεν· τὸν τῆς ἰδίας ἀδελφῆς ἄνδρα, μοιχόν τε καὶ παιδοφθόρον, πόρνον τε καὶ βέβηλον, ὡς πάντες οἱ ποιηταὶ αὐτῷ μαρτυροῦσιν, ἵνα μὴ τὰ λοιπὰ αὐτοῦ καὶ ἄσεμνα λέγω καὶ ἀπόῤῥητα, τούτῳ, ἄδικε καὶ ἀνόσιε, κελεύεις με θύειν. Μάξιμος ἡγεμὼν λέγει· τύπτοντες αὐτοῦ τὸ στόμα, λέγετε αὐτῷ· μὴ βλασφήμει. Πρόβος εἶπεν· τί με δέρεις; τοῦτο προεῖπόν σοι, ὅτι οἱ θρησκεύοντες αὐτοῖς, οὗτοι περὶ αὐτῶν λέγουσιν· ὅθεν οὐ ψεύδομαι, ἀλλὰ ἀληθεύω, ὡς καὶ σὺ γινώσκεις. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· τὴν μωρίαν σου τρέφω, μὴ αἰκιζόμενός σε. πυρώσαντες οὖν σίδηρα, ἐπιστήσατε αὐτόν. Πρόβος εἶπεν· τὸ πῦρ σου ψυχρόν ἐστι καὶ οὐχ ἅπτεταί μου. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· πυρώσαντες αὐτὰ εὐτονώτατα, ἐπιστήσατε αὐτὸν κρατοῦντες καθ᾽ ἑκάτερα. Πρόβος εἶπεν· τὸ πῦρ σου ψυχρὸν γέγονεν. οἱ ὑπηρέται σου καταπαίζουσί σου. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· δήσαντες αὐτὸν τείνατε, καὶ νεύροις ὠμοῖς σχίσατε [29] τὸν νῶτον αὐτοῦ, λέγοντες αὐτῷ· θῦσον καὶ μὴ μώριζε. Πρόβος εἶπεν· τὸ πῦρ σου οὐκ ἐφοβήθην, καὶ τῶν βασάνων σου οὐ φροντίζω. ἑτέραν εἴ τινα ἄλλην ἔχεις μηχανὴν τιμωρίας πρόσφερε, ἵνα δείξω τὸν ἐν ἐμοὶ Θεόν. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· ξυρήσαντες αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν, ἄνθρακας ἐκκεκαυμένους ἐπίθετε. Πρόβος εἶπεν· ἐκαυτηρίασάς μου τοὺς πόδας καὶ τὴν κεφαλὴν, καὶ ἐδοκίμασας ὅτι Θεοῦ εἰμι δοῦλος, καὶ φέρω τὰς ἀπειλάς σου. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· εἰ θεῶν δοῦλος ἦς, ἔθυες ἂν αὐτοῖς, εὐσεβὴς ἦς. Πρόβος εἶπεν· ἐγὼ Θεοῦ δοῦλός εἰμι, καὶ οὐ θεῶν τῶν ἀπολλυόντων τοὺς φοβουμένους αὐτούς. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· πάντες οὖν οἱ εὐσεβοῦντες αὐτοὺς, τρισκατάρατε, οὐ παρεστήκασί μου τῷ βήματι τίμιοι τοῖς θεοῖς καὶ τοῖς σεβαστοῖς, ὑμᾶς τε καθορῶντες, ὑπὲρ δυσφημίας τῶν θεῶν τιμωρουμένους. Πρόβος εἶπεν· πίστευσον ὅτι ἀπώλοντο, εἰ μὴ μετανοήσωσιν ἐφ᾽ οἷς ἔπραξαν μὴ νοήσαντες, δουλεύσωσι δὲ τῷ ζῶντι Θεῷ. Μάξιμος ἡγεμὼν

29) L. *κόψατε.*

30) Rosweyd. *despiceris.*

εἶπεν· κλάσατε αὐτοῦ τὴν ὄψιν, ἵνα μὴ λέγῃ Θεὸν, ἀλλὰ θεούς. Πρόβος εἶπεν· ἀληθῆ λέγοντα τύπτεσθαι τὸ στόμα μου κελεύεις, παρανομώτατε; Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· οὐ μόνον τύπτεσθαι τὸ στόμα σου κελεύω, ἀλλὰ καὶ τὴν βλάσφημόν σου γλῶσσαν περικοπῆναι κελεύω, ἵνα παυσάμενος τῆς μωρολογίας σου θύσῃς προσελθών. Πρόβος εἶπεν· κἂν τὸ λαλοῦν ὄργανον περικόψαι θελήσῃς, ἔχω ἔνδον τὴν ἀθάνατον γλῶτταν, δι' ἧς ἀποκρίνομαί σοι. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· τέως καὶ οὗτος ἀναληφθήτω εἰς τὸ δεσμωτήριον. ἐπὶ τοῦ βήματος κάλει Ἀνδρόνικον.

6. Δημήτριος ἑκατοντάρχης εἶπεν· ἕστηκε, κύριε, δέομαί σου. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· τῶν πρὸ σοῦ ἐξετασθέντων, πολλὰς τιμωρίας ὑπομεμενηκότων, καὶ μηδὲν ὠφεληθέντων, τρισάθλιε, ἀλλὰ καὶ μετὰ μυρίους καὶ τοσούτους αἰκισμοὺς μόλις ἐπείσθησαν εὐσεβῆσαι τοῖς θεοῖς, τιμὰς οὐ μικρὰς παρὰ τῶν αὐτοκρατόρων δέξασθαι ἔχουσιν· ὅθεν πεῖσον καὶ σὺ σεαυτὸν πρὸ τῶν βασάνων, κερδῆσαι θέλησον τὰς τιμωρίας, ἵνα θύσας τοῖς θεοῖς, εὐσεβὴς γεγενημένος καὶ ὑπήκοος τοῖς σεβαστοῖς, τιμὰς παρ' ἐκείνων σοι πρεπούσας δέξῃ· εἰ δὲ μὴ βουληθῇς, ὄμνυμί σοι τοὺς θεοὺς καὶ τοὺς ἀηττήτους αὐτοκράτορας, οὐχ ἁπλῶς ἀπειθήσαντά σε τιμωρήσομαι. Ἀνδρόνικος εἶπεν· μηδὲ τῶν πρὸ ἐμοῦ σοι ἀπολογησαμένων τοσαύτης ἀδρανίας μου καταγίνωσκε, μηδὲ εἴκειν ποικίλοις λόγοις καὶ τὸ ἡμέτερον φρόνημα ἀπατᾷν νόμιζε. οὔτε γὰρ αὐτοὶ τὸν πατρῷον νόμον ἀρνησάμενοι πεισθεῖεν τῇ σῇ μανίᾳ, καταλιπόντες τὰς εἰς Θεὸν ἡμῶν ἐλπίδας, οὔτε ἐγὼ τοσοῦτον ἐλαττονήσω πίστει καὶ ὑπομονῇ τῇ πρὸς τὸν κύριον καὶ Θεὸν καὶ σωτῆρα ἡμῶν, μήτε τοὺς θεούς σου γινώσκων, μήτε σὲ, μήτε τὸ βῆμά σου φοβούμενος. ὥστε τὰς ἀπειλάς σου πλήρου, καὶ τὰς τιμωρίας ἐπάγαγε, καὶ τὰ βασανιστήρια εὐτρέπιζε, καὶ πάντα τρόπον ἐπιχείρει ἐπὶ τὸν τοῦ Θεοῦ δοῦλον, βίαζε. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· τείνατε αὐτὸν ἐν τοῖς πάλοις, καὶ νεύροις ὠμοῖς μαστίζετε. Ἀνδρόνικος εἶπεν· οὐδὲν μέγα * ἐπηγγείλω κατ' ἐμοῦ πράττεις, ὀμνύων τε τοὺς θεοὺς καὶ τοὺς παρὰ σοὶ αὐτοκράτορας. αὗταί σου εἰσὶν αἱ ἀπειλαί. Ἀθανάσιος Κορνικου-

VI. Demetrius Centurio dixit: Praesto est, domine. Maximus Praeses dixit: Qui ante te interrogati sunt, Andronice, multa tormenta passi sunt, et nil lucrum fecerunt miseri: sed post tanta et talia quae passi sunt, vix potuimus eos convertere ad deos. Honorem autem magnum accepturi sunt a Principibus. Unde et tu ipse consule tibi, et lucrare tormenta, et sacrifica diis nostris, et voluntati nostrae obedias, ut honorem dignum consequaris a Principibus. Si autem nolueris, juro tibi per deos et invictissimos Principes nostros, ne aestimes quia de manibus meis evades. Andronicus dixit: *Miser et mendax, quid me fallis? Non enim potes libertatem nostram convertere, aut sensum nostrum conculcare. Neque enim potuerunt Dominum negare, et stultitiae tuae consentire. Existima ergo, quia et me talem invenies. Armatus a Deo meo ante te assisto in fide et virtute Domini Dei omnipotentis et Salvatoris nostri, neque deos tuos sciens, neque Principes, neque tribunal tuum metuens. Et nunc omnes cogitationes tuas, et omnia genera poenarum, quas excogitasti adversum servos* Dei, *proferantur in medio.* Maximus dixit: Tendite eum in palis, et nervis crudis caedite eum. Andronicus dixit: *Nihil magnum adversus tuam priorem comminationem excogitasti: hae sunt omnes minae tuae.* Athanasius Cornicularius[31] dixit: Totum corpus tuum vexatum est, et pro nihilo habes omnia ista,

Andronici secunda confessio.

* ad. ὧν.

31) De Corniculario et Commentariensi vide supra pag. 309. n. 3.

miser? Andronicus dixit: *Qui* Deum *vivum diligunt, ista omnia contemnunt.* Maximus Praeses dixit: De sale fricate ei dorsum [32]. Andronicus dixit: *Plus jube salem mitti, ut possim conditus esse, et stare contra malitiam tuam.* Maximus dixit: Convertite eum, et in ventrem caedite, ut priores plagae excitentur, et usque ad medullas descendant. Andronicus dixit: *Et in prima interrogatione vexasti corpus meum, et sanus ante tribunal tuum oblatus sum. Praesto est et nunc qui me curat, et salvat.* Maximus Praeses dixit: Nonne praecepi vobis, o mali milites, ut nemo ad eum accederet, neque curaret; sed sic esset, ut vulnera ipsa in se putrirent? Pegasius [33] Commentariensis dixit: Per magnificentiam tuam, nemo eum curavit, neque aliquis intravit ad illum. In interiori custodia servabatur in vinculis: et si inveneris me mendacem, caput habeo; potestatem habes. Maximus Praeses dixit: Quomodo ergo plagae ejus non parent? Pegasius Commentariensis dixit: Nescio quomodo curatus sit, per nobilitatem tuam. Andronicus dixit: *Medicus noster grandis est et pius, o stulte. Non medicamentum ponit aut emplastrum, sed solo sermone curat omnes qui sperant in eum. Habitat enim in caelo: praesens est ubique, quem tu non agnoscis, o insensate.* Maximus Praeses dixit: Hi sermones stultitiae tuae nihil tibi proderunt: sed accede, et sacrifica diis, ut non, male et sceleste, perdam te. Andronicus dixit: *Et primo et secundo quae a me audisti, unum sunt. Non enim puer sum, ut seducar sermonibus tuis, et conculcer.* Maximus dixit: Non me vinces, aut contemnes tribunal meum. Andronicus dixit: *Neque nos vincimur a sermonibus tuis, aut tormentis, aut iracundia tua; sed adsumus in conspectu tuo athletae fortes in eum, qui nos confortat Jesum Christum Dominum nostrum. Nam ex parte forte sentis et cognoscis, Praeses, quoniam non timemus te, neque poenas tuas.* Maximus dixit: Parentur mihi alia tor-

λάριος εἶπεν· ὅλον τὸ σῶμά σȣ ἐν τραῦμά ἐςιν, καὶ ȣ̓δὲν ὑγιὲς τȣ̃το, πανάθλιε; Ἀνδρόνικος εἶπεν· οἱ ζῶντα Θεὸν ἀγαπῶντες, τȣ́των ȣ̓ φροντίζȣσιν. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· ἅλας πάσατε αὐτȣ̃ τὸν νῶτον. Ἀνδρόνικος εἶπεν· πλείονά μοι πασθῆναι κέλευσον, ἵνα ἄσηπτος διαμείνας δυνηθείην ἀντιςῆναι τῇ κακίᾳ σȣ. Μάξιμος εἶπεν· ςρέψατε αὐτὸν, καὶ κατὰ τὴν γαςέρα τύψατε, ἵνα αἱ πρῶται πληγαὶ ἀναξανθεῖσαι μέχρι τῶν μυελῶν αὐτȣ̃ καταδράμωσιν. Ἀνδρόνικος εἶπεν· καὶ ταῖς πρώταις σȣ βασάνοις τραυματισθεὶς, ὅλον τὸ σῶμά μȣ ὑγιές ἐςιν, ὡς ἐθεάσω, τῷ βήματί σȣ παρέςηκα νῦν. ὁ θεραπεύσας με τότε, ἰάσεταί με καὶ νῦν. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· ȣ̓ παρήγγειλα ὑμῖν, κακοὶ ςρατιῶται, μηδενὸς αὐτȣ̀ς θεραπείας τυχεῖν παρὰ τινὸς, ἀλλὰ μένειν ἀνεπιμελήτȣς, ὥςε τοῖς τραύμασι τῶν πληγῶν κατατρυχομένȣς πεισθῆναι ἡμῖν; Πηγάσιος κομενταρήσιος εἶπεν· μὰ τὸ σὸν μέγεθος, ȣ̓δεὶς αὐτῶν ἐπεμελήθη, ȣ̓δὲ εἰσῆλθέ τις πρὸς αὐτȣ̀ς, ἀλλὰ τῇ ἐνδοτάτῃ φυλακῇ ἐφρȣρȣ̃ντο δεδεμένοι. εἰ δὲ εὕροις ὅτι ψεύδομαι, κεφαλὴν ἔχω, ἐξȣσίαν ἔχεις. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· πῶς ȣ̃ν αἱ πληγαὶ αὐτῶν γεγόνασιν ἀφανεῖς; Πηγάσιος κομενταρήσιος εἶπεν· ȣ̓κ οἶδα πῶς ἐθεραπεύθησαν μὰ τὴν σὴν ἀρετήν. Ἀνδρόνικος εἶπεν· ὁ ἡμέτερος σωτὴρ καὶ ἰατρὸς, ἀνόητε, μέγας ἐςὶ, καὶ τȣ̀ς εὐσεβεῖς τῷ Θεῷ ȣ̓ φαρμάκων ἐπιθέσει θεραπεύει, ἀλλὰ λόγῳ ἰώμενος τȣ̀ς ἐλπίζοντας ἐπ' αὐτόν· κατοικεῖ μὲν ȣ̓ρανȣ̀ς, πάρεςι δὲ ἡμῖν ἁπανταχῇ, ὃν σὺ ȣ̓ γινώσκεις ἀσύνετος ὤν. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· αὗταί σȣ αἱ μωρολογίαι ȣ̓δέν σε ὠφελήσȣσιν· ἀλλὰ προσελθὼν θῦσον τοῖς θεοῖς, ἵνα μὴ κακηνκάκως σε ἀπαλλάξω. Ἀνδρόνικος εἶπεν· τὸ ἅπαξ καὶ τὸ δεύτερον ὑπ' ἐμȣ̃ σοι ῥηθὲν ἕν ἐςιν. ȣ̓ γὰρ παιδίον εἰμὶ δυνάμενον κολακείᾳ λόγων ἀπατᾶσθαι. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· ȣ̓ νικήσετέ με καταφρονήσαντες ἐμȣ̃ καὶ τȣ̃ βήματός μȣ. Ἀνδρόνικος εἶπεν· ἀλλ' ȣ̓δὲ ἡμεῖς ἡττηθῶμεν ταῖς τῶν λόγων καὶ βασανιςηρίων ἀπειλαῖς. ἕξεις δὲ ἡμᾶς γενναίȣς ἀθλητὰς τȣ̃ Θεȣ̃ τȣ̃ ἐνδυναμȣ̃ντος ἡμᾶς διὰ Χριςȣ̃ τȣ̃ σωτῆρος ἡμῶν. ἐκ μέρȣς δὲ τάχα καὶ σὺ γινώσκεις, ὑπα-

32) Rosweyd. *plagas ejus.*

33) Al. *Pagasius.*

τικὲ, ὅτι οὐ φοβηθησόμεθά σε, οὐδὲ τȣ̀ς αἰκισμȣ̀ς σȣ. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· παρασκευασθήτωσάν μοι ποικίλα βασανιϛήρια, τῇ ἑτέρᾳ περὶ αὐτȣ̃ ἐξετάσει. ȣ̃τος δὲ ἐν ἀσφαλείᾳ σιδήρων γεγενημένος ἀναληφθήτω εἰς τὸ δεσμωτήριον, μηδενὸς αὐτȣ̀ς ὁρῶντος ἐπὶ τῆς εἱρκτῆς.

7. Τρίτη ἐξέτασις ἐν Μαμψίσοις. Φλάβιος, Γάϊος, Nȣμεριανὸς, Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· κάλει τȣ̀ς τῆς ἀσεβȣ̃ς θρησκείας τῶν Χριϛιανῶν μύϛας. Δημήτριος ἑκατοντάρχης εἶπεν· ἑϛήκασι, κύριε, δέομαί σȣ. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· καὶ νῦν τῇ τῶν πληγῶν ἀνοχῇ βούλει πεισθεὶς ἀπαλλαγῆναι, Τάραχε, τῆς ἀναιδȣ̃ς σου ὁμολογίας, καὶ προσελθὼν θῦσον τοῖς θεοῖς, δι᾽ ȣ̃ς τὰ πάντα συνέϛηκεν. Τάραχος εἶπεν· μή σοι καλῶς, μήτε αὐτοῖς, ἵνα δι᾽ αὐτῶν ὁ κόσμος κυβερνᾶται, οἷς ἡτοίμασαι τὸ πῦρ καὶ ἡ αἰώνιος κόλασις· οὐ μόνον δὲ αὐτοῖς, ἀλλὰ καὶ πᾶσιν τοῖς ποιȣ̃σιν ὑμῖν τὸ θέλημα αὐτῶν. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· ȣ̓ παύῃ, μιαρώτατε, βλασφημῶν; ἢ νομίζεις διὰ τῆς τοιαύτης ἀναισχυντίας νικᾶν, ὅτι τὴν κεφαλήν σȣ λαβὼν ἀπαλλάττω σε; Τάραχος εἶπεν· εἰ ἦν μοι συντόμως ἀποθανεῖν, ȣ̓κ ἦν τȣ̃το μέγα ἀγώνισμα. νῦν δὲ ἐπιπλεῖον ποίει ὃ θέλεις, ἵνα μοι ἐν κυρίῳ ἡ προκοπὴ τῆς ἀθλήσεως αὐξηθῇ. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· ταῦτα πάσχȣσι καὶ οἱ ἕτεροι δεσμῶται οἱ ὑπὸ τῶν νόμων αἰκιζόμενοι. Τάραχος εἶπεν· καὶ τοῦτό σοι τῆς ἀνοίας ἐϛὶ καὶ τῆς πολλῆς τυφλότητος, μὴ γινώσκοντος ὅτι οἱ μὲν τῆς ἀδικίας ἐργάται ταῦτα δικαίως ὑπομένȣσιν, οἱ δὲ πάσχοντες διὰ Χριϛὸν, μισθὸν κομίζονται παρ᾽ αὐτȣ̃. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· ἀνόσιε καὶ μιαρώτατε, τίνα οὖν μισθὸν ἐκδέχεσθε τοῦ βίȣ κακῶς ἀπαλλάξαντες; Τάραχος εἶπεν· ȣ̓κ ἔξεϛί σοι ȣ̓δὲ ἐπερωτᾶν περὶ τȣ́τȣ, ȣ̓δὲ μανθάνειν τὴν ἀποκειμένην ἡμῖν ἀντιμισθίαν. διὰ τȣ̃το καὶ φέρομεν τὰς ἀπειλὰς τῆς ἀπονοίας σȣ. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· ȣ̔́τω μοι ὁμιλεῖς, ἀνόσιε, ὡς ὁμότιμός μȣ ὤν; Τάραχος εἶπεν· ἐγὼ ὁμότιμός σȣ ȣ̓κ εἰμὶ, ἀλλὰ μήτε γενωμαί ποτε. παῤῥησίαν δὲ ἔχω τȣ̃ φθέγγεσθαι, καὶ ȣ̓δεὶς κωλύσαι δύναταί με, διὰ τὸν ἐνδυναμȣ̃ντά με Θεὸν διὰ Χριϛȣ̃. Μάξιμος εἶπεν· ἐγώ σȣ τὴν παῤῥησίαν ταύτην ἐκκόψω, μιαρώτατε. Τάραχος εἶπεν· ȣ̓δείς μȣ

mentorum genera proxima sessione. Hic autem in vinculis ferreis recipiatur in custodia, et a nullo videatur in immo carceris.

VII. Tertia interrogatio facta est in Anazarbo civitate. Maximus dixit: Vocate nequissimos et impios Christianos. Demetrius Centurio dixit: Praesto sunt, domine. Maximus dixit: Si adhuc plagarum, et poenarum, et custodiarum vincula contemnis, audi me, Tarache, et recede a confessione tua impia, unde lucrum non habes: sed sacrifica diis, quoniam per ipsos omnia stant. Tarachus dixit: *Numquam bene sit illis, ut per ipsos mundus gubernetur, quibus paratus est ignis et tormenta aeterna; non solum illis, sed et omnibus qui faciunt voluntatem illorum.* Maximus dixit: Non quiescis, iniquissime, blasphemare: aut putas, quia per impudentiam sermonum tuorum caput tibi abscindam, et recedas? Tarachus dixit: *Si sic esset ut in compendio morerer, non magnum agonem haberem. Nunc autem fac, ut mihi in Domino crescat agonizatio fidei.* Maximus dixit: Talia patiuntur et pares tui, qui sunt in vinculis, a * legibus moriuntur. Tarachus dixit: *Hoc quod dicis, stultitia est mentis tuae; quoniam qui operantur malum, male cum ratione moriuntur. Nos autem qui malum nescimus, sed propter Deum patimur, mercedem speramus accipere caelestem a Deo nostro.* Maximus dixit: Maledicte et nequam, quam mercedem exspectatis, male et sceleste consummantes? Tarachus dixit: *Non tibi licet de hoc interrogare, neque scire quam praeparavit* Deus *nobis positam mercedem in caelis: propterea sustinemus iram sensus tui.* Maximus dixit: Sic mihi loqueris, maledicte, tamquam consors meus sis? Tarachus dixit: *Ego consors tuus non sum, sed habeo potestatem loquendi, et nemo potest me compescere, per eum qui me confortat: hic est* Deus. Maximus dixit: Ego potestatem quam habes eradicabo a te, ne-

III. INTERROGATIO.

Tarachus tertio sistitur.

* ex

quissime. Tarachus dixit: *Nemo aufert a me potestatem istam, neque pater vester satanas.* Maximus dixit: Vel quia loquor tibi in adlectatione. Tarachus dixit: *Adlectatio tua tecum sit. Ego enim, sicut Deus novit cui servio, quoniam vultus tuus mihi horrescit, etiam vel loqui tecum.* Maximus dixit: Jam nunc cogita apud te, ne in magna tormenta irruas. Accede, et sacrifica. Tarachus dixit: *Ego jam et in prima confessione mea, et in secunda similiter confessus sum Christianum me esse: et modo illud sum quod sum. Crede mihi, hoc non facio: non enim licet mihi sacrificare.* Maximus dixit: Quid prodest duritia tua? quoniam tormentis te affligam, et postmodum poenitebis stulte. Tarachus dixit: *Si poeniterem, in primis poenis et in secundis poenituissem, et voluntati tuae consensissem. Nunc autem fortis sum in Domino: fac quod vis, impudens.* Maximus Praeses dixit: Verum dicis, quia impudens sum, qui adhuc te sustineo. Tarachus dixit: *Et tunc dixi, et nunc dico, habes potestatem corporis mei: fac quod vis.* Maximus dixit: Ligate eum, et suspendite, quoniam stultus est. Tarachus dixit: *Stultus si essem, similis tibi essem, et voluntati tuae acquiescerem.* Maximus dixit: Quoniam suspensus es, acquiesce, et sacrifica, antequam secundum meritum tuum poenas tibi adhibere faciam. Tarachus dixit: *Etsi non liceat tibi universas poenas mihi adhibere* [35]*, quia militaris fui: sed ne existimes quia acquiescam iniquitati tuae, omnes cogitationes poe-*
Militum privilegium. *narum in me comple.* Maximus dixit: Milites semper pro salute Principum diis sacrificant, ut promereantur dignitatem. Tu autem cum sis pessimus, quod et fugisti militiam, propterea oportet te majora pati tormenta. Tarachus dixit: *Quid comminaris? frequenter tibi dico: fac quod vis, impie.* Maximus dixit: Noli putare te semel damnari; sed particulatim te exterminabo, et reliquias tuas bestiis dabo. Tarachus dixit:

τὴν παῤῥησίαν ἀφαιρεῖται, οὔτε σὺ, οὔτε οἱ αὐτοκράτορές σου, οὔτε ὁ πατήρ σου ὁ Σατανᾶς, οὔτε οἱ δαίμονες οὓς θρησκεύεις πλανώμενος. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· ὅτι καὶ λαλῶ σοι, ἐν ἀπονοίᾳ σε κατέϛησα, δυσσεβέϛατε. Τάραχος εἶπεν· ἑαυτῷ καταγίνωσκε. ἐγὼ γὰρ, ὡς οἶδεν ὁ Θεός μου ᾧ λατρεύω, ὅτι καὶ τὸ πρόσωπόν σου βδελύσσομαι, οὐ μὴν δὲ καὶ ἀποκριθῆναί σοι ἤθελον. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· τὸ λοιπὸν λογισάμενος τὸ μὴ ἐπιπλεῖον αἰκίζεσθαί σε, θῦσον προσελθών. Τάραχος εἶπεν· ἐγὼ καὶ ἐν τῇ πρώτῃ μου ὁμολογίᾳ τῇ ἐν Τάρσῳ, καὶ τῇ δευτέρᾳ ὁμοίως ἐξετάσει τῇ ἐν Μαμψίϛοις [34]*, ὡμολόγησα Χριϛιανὸν εἶναί με, καὶ νῦν ἐνταῦθα ὁ αὐτός εἰμι. πείσθητί μοι, μάθε τὸ ἀληθές. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· ἀφ' οὗ σε βασανίσας ἀπολέσω, τί ὠφελήσεις μετανοῶν, πανάθλιε; Τάραχος εἶπεν· εἰ μετενόουν, τὰς πρώτας σου πληγὰς καὶ δευτέρας ἐφοβούμην ἄν, καὶ ἐποίουν τὸ θέλημά σου. νῦν δὲ ἑδραῖος ὢν, οὐ φροντίζω σου ἐν κυρίῳ. πράττε ὃ θέλεις, ἀναιδέϛατε. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· ἐπλεόνασά σου τὴν ἀναίδειαν ἐπιπλεῖον μὴ τιμωρούμενός σε. Τάραχος εἶπεν· καὶ πάλαι ἔφην, καὶ νῦν λέγω· ἐξουσίαν ἔχεις εἰς τὸ σῶμά μου, πράττε ὃ θέλεις. Μάξιμος εἶπεν· δήσαντες αὐτὸν ἀναρτήσατε, ἵνα μὴ ᾖ μωρός. Τάραχος εἶπεν· μωρὸς εἰ ἤμην, ὅμοιός σου συνησέβην ἄν σοι. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· ὡς ἀνήρτησαι, πείσθητί μοι, πρὶν ταῖς πρεπούσαις σοι βασάνοις ὑποπέσῃς. Τάραχος εἶπεν· εἰ καὶ τὰ μάλιϛα οὐκ ἔξεϛί σοι κατὰ τοῦ σώματός μου, ϛρατιωτικὸν ὄντα οὕτως παρανόμως βασανίζειν, πλὴν οὐ παραιτοῦμαί σου τὰς ἀπονοίας, πράττε ὃ θέλεις. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· ϛρατιώτης ὑπὲρ εὐσεβείας, θεοὺς τιμῶν καὶ σεβαϛὸς, δώρων καὶ προκοπῶν ἀξιοῦται. σὺ δὲ ἀσεβέϛατος ὢν, ἀφέσεως ἀτίμου τετύχηκας. διὸ χειρόνως σε βασανισθῆναι κελεύω. Τάραχος εἶπεν· πράττε ὃ θέλεις. πολλάκις γὰρ περὶ τούτου ἠξίωσά σε. τί ὅλως ἀναβάλλῃ; Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· μὴ νόμιζέ με οὕτως προσφέρεσθαί σοι, ὡς προεῖπον, ἵνα συντόμως σε ἀπαλλάξω τοῦ ζῆν. κατ' ὀλίγον σε τιμωρούμενος, θηρίοις τὰ λείψανά σου παραδώσω. Τάραχος εἶπεν·*

34) Edit. *Μοψουεϛίᾳ.*
35) Ex Rescripto Diocletiani ad Salustium praesidem, de quo Baron. ad an. 390. n. 19.

ὃ ποιεῖς, ποίει διὰ τάχους· μὴ λόγοις μόνον ἐπαγγέλλου. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· οἴει τὸ σῶμά σου μετὰ θάνατον ὑπὸ γυναικαρίων θεραπεύεσθαι καὶ μύροις ἀλείφεσθαι, μιαρώτατε; ἀλλὰ καὶ περὶ τούτου μελήσει μοι, ὥστε τὰ λείψανά σου ἀφανισθῆναι. Τάραχος εἶπεν· καὶ νῦν αἰκίζου τὸ σῶμά μου, καὶ ἀποκτείνας ποίει ὃ θέλεις. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· θῦσον προσελθών, φημί, τοῖς θεοῖς. Τάραχος εἶπεν· εἶπόν σοι ἅπαξ, ἀναίσθητε, ὅτι οὔτε τοῖς θεοῖς σου θύω, οὔτε τοῖς βδελύγμασί σου προσκυνῶ. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· ἅψασθε αὐτοῦ τῶν παρειῶν, καὶ τὰ χείλη αὐτοῦ διαῤῥήξατε. Τάραχος εἶπεν· καὶ τὰς ὄψεις μου ἠφάνισας καταισχύνας, μᾶλλον δὲ τὴν ψυχήν μου ἀνανεάζεις. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· ἀναγκάζεις με, ἄθλιε, ἄλλως σοι προσενεχθῆναι. Τάραχος εἶπεν· μή με λόγοις φοβερίζειν νόμιζε· ἕτοιμός σοι εἰμὶ πρὸς πάντα, φέρων τὰ ὅπλα τοῦ Θεοῦ. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· ὅπλα ποῖα, τρισκατάρατε, φέρεις, εἰπέ, γυμνὸς ὢν καὶ τραυματίας ὅλος; Τάραχος εἶπεν· σὺ μὲν ἀγνοεῖς ταῦτα· οὐδὲ γὰρ δύνασαι τὴν πανοπλίαν μου βλέπειν τυφλὸς ὤν· Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· ἀνέχομαί σου τῆς μανίας· οὐδὲ γὰρ διὰ τῶν ἀποκρίσεων παροξυνθεὶς, τοῦ σώματός σου θᾶττον ἀπαλλάξω σε. Τάραχος εἶπεν· τί γὰρ φαῦλον εἶπον; ὅτι οὐ δύνασαι, φημὶ, βλέπειν τὰ κατ' ἐμὲ, μὴ τῇ καρδίᾳ καθαρὸς ὢν, ἀλλὰ ἀσεβέστατος καὶ πολέμιος τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· οὐκ ὀρθῶς ζῆν καὶ πρότερόν σε ὑπολαμβάνω, ἢ γόητα, ὥς φασί τινες, πρὸ τοῦ βήματος ὄντα. Τάραχος εἶπεν· οὐκ ἐγενόμην τοιοῦτος, οὔτε νῦν εἰμι. οὔτε γὰρ δαίμοσι λατρεύω, καθάπερ ὑμεῖς, ἀλλὰ Θεῷ τῷ διδόντι μοι τὴν ὑπομονὴν καὶ ὑποβαλόντι μοι λόγον καὶ ἔτι λαλήσω πρὸς σέ. Μάξιμος εἶπεν· οὐδέν σε ὠφελήσουσιν οὗτοι οἱ λόγοι σου. θῦσον, ἵνα τῶν αἰκισμῶν ἀπαλλαγῇς. Τάραχος εἶπεν· δοκεῖς με πάνυ μωρὸν εἶναι καὶ ἀνόητον, ἵνα μὴ τοῦ Θεοῦ ἀνασχόμενος ζήσω δι' αἰῶνος. ἀλλά σου τοῦ μὲν πρὸς ὥραν ὠφελοῦντος τὸ σῶμα, τὴν δὲ ψυχὴν ἀποκτείνοντος εἰς αἰῶνα αἰῶνος. Μάξιμος εἶπεν· ὀβελίσκους πυρώσαντες, πρόσθετε αὐτῷ κατὰ τῶν μαζῶν. Τάραχος εἶπεν· καὶ πλείονα τούτων ἐὰν

Quod facturus es, fac citius: noli sermonibus promittere. Maximus dixit: Putas quia mulierculae aliquae post mortem corpus tuum habent aromatibus vel unguentis condire, nequissime? Nam et modo cogitabo ut reliquias tuas exterminem. Tarachus dixit: *Et nunc quae vis corpori meo adhibe, et post mortem fac quod vis.* Maximus dixit: Sacrifica prius. Tarachus dixit: *Saepius tibi dixi, stulte, quod neque diis tuis, neque ignominiis vestris sacrificem.* Maximus dixit: Frangite ei faciem, et concidite ejus labia. Tarachus dixit: *Et si faciem meam exterminasti, vivificasti animam meam.* Maximus dixit: Exasperas me, miser; et alius tibi apparebo. Tarachus dixit: *Ne putes me timidum sermonibus tuis: paratus sum tibi ad omnia, portans arma Dei.* Maximus dixit: Quae arma portas, maledicte? Ecce nudus es, totus vulneratus. Tarachus dixit: *Tu ignoras. Non enim potes videre arma mea, quoniam caecus es.* Maximus dixit: Sustineo omnem vanitatem tuam. Non enim perdurans in responsionibus tuis exasperas me, ut semel morti te tradam. Tarachus dixit: *Quid enim mali dixi, quod non possis arma mea videre? quia nec corpore, nec corde purus es, sed impius devorator servorum Dei.* Maximus dixit: Non recte vivebas: sed fallax huc usque vixisti ante tribunal meum. Tarachus dixit: *Nec talis eram, nec sum fallax. Non enim daemonia adoro, sed Deum vivum, qui mihi dabit patientiam, et quid dicam et quid loquar ad te.* Maximus dixit: Abesto a vanis cogitationibus tuis. Sacrifica, ut de angustiis istis libereris. Tarachus dixit: *Putas me stultum esse et insensatum, ut non in Deo meo confidens vivam in saecula? Nam tu ad horam temporalem curam corporis tui facis; animam autem tuam occidis in saecula saeculorum.* Maximus dixit: Obeliscos incendite, et ei ad mamillas [36] ponite. Tarachus dixit: *Et pejora istis si feceris, non convertes servum Dei, ut adorem ignominias et daemonia.* Maximus

36) Al. *maxillas* seu *ascillas*.

dixit: Afferte novaculam, et abscindite aures ejus. Caput autem ejus radite, et prunas ei superimponite. Tarachus dixit: *Aures meas abscidisti, sed aures cordis mei fortes sunt et firmae.* Maximus dixit: De novacula excoriate caput ejus, et prunas in capite ei imponite. Tarachus dixit: *Et si totum corpus meum decoriari jubeas, non recedo a Deo meo, qui me fortem facit sustinere arma malitiae tuae.* Maximus dixit: Tollite obeliscos, et incendite nimis, et sub alas ejus ponite. Tarachus dixit: *Respiciat Deus hodie de caelo, et judicet.* Maximus dixit: Quem Deum vocas, maledicte? Tarachus dixit: *Quem tu nescis, qui reddet unicuique secundum opera sua.* Maximus dixit: Non sic te perdam, sicut ante dixi, ut reliquias tuas mulierculae in linteamine involvant, et cum unguentis et odoribus adornent: sed, male et sceleste, jubeo te comburi, et cinerem corporis tui in omnem ventum dispergam. Tarachus dixit: *Et antea dixi tibi, et nunc dico, fac quod vis: habes potestatem in hoc saeculo.* Maximus dixit: Hic recipiatur in custodiam, et servetur proximo muneri ad bestias: alium autem offerte ante tribunal.

VIII. Demetrius Centurio dixit: Praesto est, domine, Probus. Maximus Praeses dixit: Consule tibi, ne in praeteritas poenas irruas, Probe. Nam ante te, qui voluerunt permanere in duritia sua, postea poenituit eos. Et tu sacrifica, ut a nobis honoreris, et a diis susceptus sis. Accede, et sacrifica. Probus dixit: *Sensus noster unus est, Praeses, quia uni Deo vero servimus. Noli putare te a nobis aliud audire, quam et audisti, et didicisti: quoniam non potes convertere nos, nec ira tua virtutem nostram exstinguere. Audax praesto sum tibi hodie, contemnens omnem contentionem tuam. Ergo quid exspectas?* Maximus dixit: Consiliati estis invicem in ma-

Probi tertia confessio.

ποιήσῃς, ὃ πείσῃς τὸν δοῦλον τοῦ Θεοῦ εἶξαί σοι, καὶ μορφὰς δαιμόνων προσκυνῆσαι. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· φέρετε ξυρὸν, καὶ ἀφέλετε αὐτοῦ τὰ ὦτα, καὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ ξυρήσαντες, ἀνθρακιὰν ζέσσαν πυρώσατε αὐτήν. Τάραχος εἶπεν· τὰ ὦτά μου περιεῖλες. ἀλλὰ τῆς καρδίας μου στερεὰ ὄντα μένει βέβαια. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· τῷ ξυρῷ τὸ δέρμα περιέλετε τῆς μιαρᾶς κεφαλῆς αὐτοῦ, καὶ ζεσάσης ἀνθρακιᾶς πληρώσατε αὐτήν. Τάραχος εἶπεν· καὶ πᾶν τὸ σῶμά μου εἰ ἀποδείρῃς κελεύσεως σῆς, τοῦ Θεοῦ μου οὐκ ἀφίσταμαι τοῦ ἐνδυναμοῦντός με ὑπομένειν σου τὰ ὅπλα τῆς κακίας. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· λαβόντες τοὺς ὀβελίσκους τοὺς πεπυρωμένους, πρόσθετε τὰς μασχάλας αὐτοῦ. Τάραχος εἶπεν· ἴδοι ὁ Θεὸς καὶ κρινάτω σε σήμερον. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· ποῖον Θεὸν ἐπικαλῇ, τρισκατάρατε, εἰπέ μοι. Τάραχος εἶπεν· ὃν σὺ οὐ γινώσκεις ὄντα ἐγγὺς ἡμῶν, ὃς ἀποδώσει ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· οὐχ ἁπλῶς σε ἀναιρῶ, ἵνα, ὡς πάλαι εἶπον, τὰ λείψανά σου ἐν ὀθονίοις περιβαλοῦσι καὶ μυρίζουσαι προσκυνοῦσιν· ἀλλὰ κακηνκάκως σε ἀποκτείνας, καυθῆναι προστάττω, καὶ τὴν τέφραν τοῦ σώματός σου διαῤῥανῶ. Τάραχος εἶπεν· καὶ πάλαι σοι εἶπον, καὶ νῦν λέγω ὃ θέλεις ποίει· ἐξουσίαν ἔλαβες ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· ἀναληφθεὶς εἰς τὸ δεσμωτήριον φυλαττέσθω τῇ ἑξῆς θηριομαχήσει· τὸν δὲ ἕτερον μετὰ τοῦτον προσάγαγε.

8. Δημήτριος ἑκατοντάρχης εἶπεν· ἕστηκε, κύριε, δέομαί σου. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· ἐλογίσω ἑαυτὸν παραμυθησάμενος, μὴ τοῖς αὐτοῖς περιπεσεῖν, Πρόβε, οἷς καὶ σὺ πάλαι καὶ ὁ πρὸ σοῦ δυστυχέστατος ὑπομεμένηκεν; νομίζω δὲ τοῦτο καὶ πέπεισμαι ἑαυτῷ, ὅτι σὺ φρόνιμος ὢν μετέγνως θῦσαι θέλων, ἵνα παρ' ἡμῶν τιμηθῇς, εὐσεβὴς τοῖς θεοῖς ἐπιδειχθείς. προσελθὼν τοῦτο πρᾶξον. Πρόβος εἶπεν· ὁ λογισμὸς ἡμῶν εἷς ἐστιν, ὑπατικέ· καὶ γὰρ τῷ Θεῷ δουλεύομεν· μὴ νόμιζε δὲ ἕτερόν τι ἀκούειν παρ' ἐμοῦ, ἢ ἀκήκοας καὶ μεμάθηκας· ὠφελήσεις δὲ οὐδὲν κολακεύων, οὐδὲ πείσεις ἀπειλούμενος, οὐδὲ μαλάξεις μου τὸ ἀνδρεῖον, ἐν οἷς φλυαρῶν ὁμιλεῖς. τολμηρότερος δὲ καὶ σήμερον παρέστηκά σοι, καὶ καταφρονῶ

τῆς ἀπονοίας σȣ. ὥςε τί περιμένεις[37]*, ἀνόητε, καὶ τὴν μανίαν σȣ ȣ̓ γυμνοῖς; Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· νῦν συνεφωνήσατε τȣ̀ς θεȣ̀ς ἀρνησάμενοι δυσσεβῆσαι; Πρόβος εἶπεν· ἀληθῶς εἴρηκας. νῦν ȣ̓κ ἐψεύσω, καίτοι ἀεὶ ψευδόμενος. συνηνέσαμεν γὰρ κατὰ τὴν εὐσέβειαν καὶ ἄθλησιν καὶ ὁμολογίαν· διὸ καὶ ἐν κυρίῳ ἀντιςήκωμέν σȣ τῇ κακίᾳ. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· πρίν σε ἀτιμώτερον ὑπομεῖναι παρ' ἐμȣ̃, σκεψάμενος ἀπαλλάττȣ τῆς τοιαύτης σȣ μωρίας, καὶ ἐλεήσας σεαυτὸν, θέλησον ὡς πατρὶ πεισθῆναί μοι, εὐσεβήσας τȣ̀ς θεȣ̀ς. Πρόβος εἶπεν· ἐπὶ πάντα ὁρῶ σε ἄπιςον, ὑπατικέ. ἀλλὰ πείσθητί μοι ὀμνύοντί σοι τὴν κακήν μȣ εἰς Θεὸν ὁμολογίαν, ὅτι ȣ̓́τε σὺ, ȣ̓́τε οἱ δαίμονές σȣ οἷς θρησκεύεις πλανώμενος, ȣ̓́τε ὁ πατήρ σȣ ὁ Σατανᾶς, ȣ̓́τε οἱ δεδωκότες σοι καθ' ἡμῶν τὴν ἐξȣσίαν δυνήσονται ἀνατρέψαι ἡμῶν τὴν εἰς Θεὸν πίςιν καὶ εὔνοιαν. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· δήσαντες αὐτὸν καὶ περιζώσαντες, ἐξ ἄκρων ποδῶν αὐτοῦ λαβόντες ἀναρτήσατε. Πρόβος εἶπεν· οὐ παύῃ δυσσεβῶν, ἀνοσιώτατε τύραννε, ὑπὲρ τῶν ὁμοίων σου δαιμόνων ἀγωνιζόμενος; Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· πείσθητί μοι πρίν σε παθεῖν, φεῖσαι τȣ̃ σώματός σȣ. ὁρᾷς πόσα σοι πρόκεινται κακά; Πρόβος εἶπεν· πάντα μοι τὰ ὑπὸ σȣ̃ γινόμενα, ὠφέλειά μȣ τῆς ψυχῆς γίνεται. διὸ ποίει ὃ βȣ́λει. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· πυρώσαντες τȣ̀ς ὀβελίσκȣς, πρόσθετε αὐτῷ κατὰ τῶν πλευρῶν, ἵνα μὴ ᾖ μωρός. Πρόβος εἶπεν· ὅσον σοὶ μωρὸς δοκῶ εἶναι, τοσȣ́τῳ μᾶλλον τῷ Θεῷ μου φρόνιμός εἰμι. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· ἔτι πυρώσαντες τοὺς ὀβελίσκους, τὸν νῶτον αὐτȣ̃ διακαύσατε. Πρόβος εἶπεν· πρόκειταί σοι τὸ σῶμά μȣ. ἴδοι ὁ Θεὸς ἐξ ȣ̓ρανȣ̃ τὴν ταπείνωσίν μȣ καὶ τὴν ὑπομονήν μȣ, καὶ δικάσει μεταξὺ σȣ̃ καὶ ἐμȣ̃. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· ὃν ἐπικαλῇ πανάθλιε, αὐτός σε παρέδωκεν κατ' ἀξίαν τῆς προαιρέσεώς σȣ ταῦτα πάσχειν. Πρόβος εἶπεν· ὁ Θεός μȣ φιλάνθρωπος ὢν ȣ̓δενὶ κακῶς ἀνθρώπῳ θέλει· ἀλλὰ ἕκαςος τὸ συμφέρον οἶδεν ἑαυτῷ, αὐτεξȣ́σιος ὢν καὶ κύριος καθ' ἑαυτὸν τȣ̃ ἰδίȣ λογισμȣ̃. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· ἐκχέατε αὐτῷ οἶνον ἐκ τῶν βωμῶν, καὶ κρέας βάλετε εἰς τὸ*

litia deos negare. Probus dixit: *Nunc verum dixisti, et non es mentitius. Consiliati enim sumus super salutem veritatis nostrae, ut fortes athletae contrasistamus in Domino malitiae tuae.* Maximus dixit: Antequam sentias duritiam meam, consiliare tibi, et recede ab his tormentis, et miserere tui, ut pius sis in deos. Probus dixit: *In omnibus te video infidelem, Praeses. Sed crede mihi juranti tibi bonam esse confessionem in* JESUM CHRISTUM DOMINUM *nostrum: quoniam neque tu, neque daemones, quibus errans sacrificas, neque qui tibi dederunt istam potestatem in nobis, possunt pervertere a nobis fidem et caritatem, quam habemus in Domino.* Maximus dixit: Cingite eum, et pedibus sursum suspendite. Probus dixit: *Non quiescis delinquens, injuste tyranne, super similes tibi daemones agonizare?* Maximus dixit: Crede mihi, antequam patiaris, consule corpori tuo. Vides enim quae tibi praeparantur mala. Probus dixit: *Omnia quae a te facta fuerint mihi, in consolationem animae fiunt: ideo fac quod vis.* Maximus dixit: Ignite obeliscos, et lateribus ejus apponite, ut non sit stultus. Probus dixit: *Quantum tibi stultus videor, tantum astutior sum in lege Domini.* Maximus dixit: Nimis ignite obeliscos, et in dorsum ejus ponite. Probus dixit: *Subjectum est tibi corpus meum. Videat Dominus de caelo humilitatem meam et sustinentiam meam.* Maximus dixit: Quem Deum vocas, miser, ipse tradidit te digne voluntati tuae haec pati. Probus dixit: *Deus noster amator hominum est. Nulli hominum male vult: sed unusquisque, prout est illi, facit, habens liberum arbitrium.* Maximus dixit: Infundite illi vinum, et carnes de ara mittite illi in os. Probus dixit: *Videat Dominus, et respiciat de altissimis sedibus suis vim quam patior, et judicet judicium meum.* Maximus dixit: Multa sustinuisti, miser, ecce jam de sacrificio accepisti, quid habes facere? Probus dixit: *Nihil magnum fecisti, mittens mihi de inqui-*

37) Edit. *ἀναβάλλει.*

namentis vestris, et infudisti mihi vinum, vim faciens. Deus scit voluntatem meam. Maximus dixit: Manducasti, et bibisti inde. Sed profitere hoc te facturum, ut a vinculis istis libereris. Probus dixit: *Numquam tibi bene sit, ut vincas propositum meum, et inquines confessionem meam. Hoc enim scire debes, quoniam, et si omne inquinamentum ararum tuarum totum liquas et infundis mihi, nihil inde inquinabor. Scit enim Deus, et videt vim quam patior.* Maximus dixit: Ignite obeliscos, et suris ejus imponite. Probus dixit: *Neque ignis tuus, neque tormenta tua, neque pater tuus satanas potest pervertere servum Dei a confessione sua.* Maximus dixit: Nec unum locum habes sanum in corpore tuo, quid habes facere, insensate et miser? Probus dixit: *Inde corpus meum tibi tradidi, ut anima mea sana sit, et incorrupta.* Maximus dixit: Clavos acutos ustulate, et in manibus ejus figite. Probus dixit: *Gloria tibi, Domine, quoniam et manus meas dignatus es crucifigi in nomine tuo.* Maximus dixit: Multa tormenta vanum te fecerunt. Probus dixit: *Multa potestas non solum fatuum, sed et caecum te fecerunt, quod enim facis nescis.* Maximus dixit: Injuste, insensatum me dicis, et caecum ausus es me dicere, quoniam super pios deos agonizor? Probus dixit: *Utinam caecus esses oculis, et non corde! nunc autem cum te speras videre, in tenebris es, et non vides.* Maximus dixit: Debilis toto corpore, inique, audes talia in me dicere, quoniam adhuc oculos tuos sanos dimisi in te? Probus dixit: *Etsi oculi mei non sint in corpore meo propter iniquitatem tuam, sed oculi cordis mei non possunt excaecari ab homine.* Maximus dixit: Ego ejiciam oculos tuos et in hoc cruciabo te, insensate. Probus dixit: *Noli solum sermonibus haec promittere, volens intimidare servum Dei: sed si vere perfeceris quod dicis, non tristabor. Invisibilem enim oculum nocere non poteris.* Maximus dixit: Pungite oculos ejus, ut vivens mi-

Probus excaecatur.

ςόμα αὐτȣ̃. Πρόβος εἶπεν· Κύριε Ἰησȣ̃ Χριςὲ, υἱὲ τȣ̃ Θεȣ̃ τȣ̃ ζῶντος, ἴδε ἐξ ὕψȣς ἁγίȣ σȣ τὴν βίαν, καὶ κρῖνον τὴν κρίσιν[38] μȣ. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· πολλὰ ὑπομεμενηκὼς, πανάθλιε, ἴδε, τῷ βωμῷ ἀπεγεύσω, τί λοιπὸν ἔχεις ποιῆσαι; Πρόβος εἶπεν· ȣ̓δὲν μέγα ἔπραξας, ἄκοντί μοι τῶν ἀκαθάρτων σȣ θυσιῶν ἐκχέας τῇ βίᾳ πως, ἵνα[39] οἶδεν ὁ Θεὸς τὴν προαίρεσίν μȣ. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· καὶ ἔφαγες καὶ ἔπιες, ἀναίσθητε. ἐπαγγέλλȣ καὶ ἑαυτῷ τȣ̃ πράττειν, ἵνα καθαιρεθῇς τῶν δεσμῶν σȣ. Πρόβος εἶπεν· μή σοι καλῶς, παράνομε, ἵνα νικήσῃς μȣ τὴν ὁμολογίαν. τȣ̃το δὲ γίνωσκε ὅτι εἰ καὶ τῶν ἀκαθάρτων σȣ βρωμάτων ὅλων ἐκχέῃς μοι, ȣ̓δέν με βλάψεις. τὴν γὰρ βίαν μȣ ὁρᾷ ὁ Θεὸς ἐν οὐρανῷ. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· καύσαντες τȣ̀ς ὀβελίσκȣς, τὰς κνήμας αὐτȣ̃ διαφλέξατε. Πρόβος εἶπεν· ȣ̓́τε τὸ πῦρ σȣ, ȣ̓́τε αἱ βάσανοί σου, οὔτε, ὡς πολλάκις εἴρηκα, πατήρ σου ὁ Σατανᾶς πείσει τὸν δȣ̃λον τȣ̃ Θεȣ̃ ἀποςῆναι τῆς εἰς τὸν ἀληθινὸν Θεὸν ὁμολογίας. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· ȣ̓δὲν τȣ̃ σώματός σȣ ἔχεις ὑγιὲς τὸ λοιπὸν, καὶ ἔτι ἀσυνετεῖς, πανάθλιε; Πρόβος εἶπεν· τὸ σῶμά μȣ διὰ τοῦτο ἐξέδωκά σοι, ἵνα ἡ ψυχή μου ὑγιὴς διαμείνῃ καὶ ἄσπιλος. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· ἥλȣς ὀξεῖς πυρώσαντες πείρατε τὰς χεῖρας αὐτȣ̃. Πρόβος εἶπεν· δόξα σοι, Κύριε Ἰησȣ̃ Χριςὲ, ὅτι καὶ τὰς ἐμὰς χεῖρας κατηξίωσας ἡλωθῆναι ὑπὲρ τȣ̃ ὀνόματός σȣ. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· αἱ πολλαὶ βάσανοι, Πρόβε, μωρότερόν σε γενέσθαι παρασκευάζȣσιν. Πρόβος εἶπεν· ἡ πολλή σȣ ἐξȣσία καὶ ἡ ἀμέτρητος κακία, ὦ Μάξιμε, ἀληθῶς ȣ̓ μόνον μωρὸν, ἀλλὰ καὶ τυφλὸν ἐποίησάν σε· ἃ γὰρ πράττεις, οὐ γινώσκεις. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· ἀνόσιε, μωρὸν καὶ τυφλὸν πολμᾷς λέγειν τὸν ὑπὲρ εὐσεβείας θεῶν ἀγωνιζόμενον; Πρόβος εἶπεν· εἴθε τυφλὸς ἦς τοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ μὴ τῇ καρδίᾳ· νῦν δὲ νομίζων βλέπειν, ἐν σκότει τυγχάνεις ὁρῶν. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· ἀνάπηρος ὡς ὅλον τὸ σῶμά σου αἰτιᾶσαί με, δύςηνε, ὅτι καὶ τȣ̀ς ὀφθαλμȣ̀ς σȣ εἴασα ἀκμὴν ὑγιεῖς εἶναι; Πρόβος εἶπεν· εἰ καὶ οἱ ὀφθαλμοί μȣ μὴ ὦσιν ἐν τῷ σώματί μȣ διὰ τὴν σὴν ὠμότητα, ἀλλ' οἱ ἐν τῇ καρ-

38) Edit. *δίκην*.

39) Edit. *ἀλλά*.

δίᾳ μȣ τυφλωθῆναι ὑπὸ ἀνθρώπων ȣ̓ δύνανται. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· ἐγὼ ἐκκόψας τȣ̀ς ὀφθαλμȣ̀ς σȣ, καὶ ἐν τȣ́τῳ σε τιμωρήσομαι, ἀνόητε. Πρόβος εἶπεν· μή μοι μόνον λόγοις ἐπαγγέλλȣ. οὐ γὰρ φοβερίσῃς τὸν δȣ̃λον τȣ̃ Θεȣ̃· ἀλλὰ καὶ ἔργοις τȣ̃το πράξεις, ȣ̓ λυπήσεις με· τὸν γὰρ ἀόρατον ὀφθαλμόν μȣ ȣ̓κ ἂν ἀδικῆσαι δυνηθῆς. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· ἐκκεντήσατε τȣ̀ς ὀφθαλμȣ̀ς αὐτȣ̃, ἵνα κἂν ζῶν ὀλίγον τȣ̃ φωτὸς ἀποϛερηθῇ. Πρόβος εἶπεν· ἴδε καὶ τȣ̀ς ὀφθαλμȣ̀ς μȣ τȣ̃ σώματος ἔλαβες, ἀλλὰ μή σοι καλῶς, ὠμότατε τύραννε, ἵνα δυνηθῇς ἐμὲ τȣ̃ ζῶντος ὀφθαλμȣ̃ ϛερῆσαι. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· ὅλος ὢν ἐν τῷ σκότει, πανάθλιε, λαλεῖς; Πρόβος εἶπεν· εἰ ᾔδεις τὸ ἐν σοὶ σκότος, ἐμακάριζές με, δυσσεβέϛατε. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· νεκρὸς ὢν ὅλον τὸ σῶμά σȣ, τȣ̃ φλυαρεῖν ȣ̓κ ἀφίϛασαι, δύϛηνε; Πρόβος εἶπεν· ἕως ὅτε τὸ πνεῦμά μȣ ἐν ἐμοὶ μένῃ, οὐ παύσομαι λαλῶν ἐν τῷ ἐνδυναμȣ̃ντί με Θεῷ διὰ Χριϛȣ̃. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· μετὰ ταύτας βασάνους ζῆν ἔτι προσδοκᾷς, καὶ ȣ̓κ οἶδας ὅτι ȣ̓δὲ σεαυτῷ σε ἀποθανεῖν καταλείψω; Πρόβος εἶπεν· εἰς τȣ̃το ἀθλῶ σοι καὶ ἀγωνίζομαι, ἐπικατάρατε, ἵνα ἡ καλή μου ὁμολογία τελεία γένηται, σȣ̃ μὲν ὁπωσδήποτε ἀποκτείναντος, ἀνελεῆμον καὶ μισάνθρωπε. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· κατ' ὀλίγον σε ἀναιρῶ ταῖς πληγαῖς, ὡς ἄξιος εἶ. Πρόβος εἶπεν· ἐξουσίαν ἔχεις, ὑπερήφανε τυράννοις ὑπηρετῶν. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· ἄρατε αὐτὸν, καὶ δήσαντες σιδήροις φυλάττετε εἰς τὸ δεσμωτήριον, μή τις τῶν ὁμοφύλων αὐτοῖς πλησιάζων μακαρίζῃ αὐτȣ̀ς, ἐφ' οἷς ἀσεβȣ̃ντες ὑπομεμενήκασι παρ' ἐμȣ̃, δηλαδὴ μετὰ τὴν δικασίμην θηρίοις παραδοθησόμενον. κάλει τὸν ἀνοσιώτατον Ἀνδρόνικον.

nutatim a lumine isto separetur. Probus dixit: *Ecce et oculos corporis mei abstulisti: sed numquam tibi bene sit, crudelissime tyranne, ut possis oculos interiores tollere.* Maximus dixit: Totus in tenebris es, inique, et talia loqueris? Probus dixit: *Si scires tenebras quae sunt in te, magnificares me, impie.* Maximus Praeses dixit: Mortuus es totus in carne, et non cessas de multiloquio, iniquissime? Probus dixit: *Usquequo habeo spiritum meum in me, non tacebo in Deo meo, qui me fortem facit.* Maximus dixit: Post ista tormenta vivere te speras? aut putas quia dimittam te laetum mori? Probus dixit: *In hoc pugnam agonizor, ut confessionem bonam et integram perficiam, et a te occidar sine misericordia.* Maximus dixit: Paullatim te plagis interficiam, ut dignus es. Probus dixit: *Habes potestatem, ministrans impiis et tyrannis.* Maximus dixit: Tollite, et ligate eum, et servate in custodia: et nemo de sodalibus eorum accedens magnificet eos, super quod impii permanserunt, a me autem proximo munere tradentur ad bestias. Alium sequentem ejus offerte injustissimum Andronicum.

9. *Δημήτριος ἑκατοντάρχης εἶπεν· ἕϛηκε, κύριε, δέομαί σȣ. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· κἂν νῦν τὸ νέον σου τῆς ἡλικίας ἐλεήσας, Ἀνδρόνικε, σώφρονα λογισμὸν ἔδωκας ἑαυτῷ τȣ̃ εὐσεβῆσαι εἰς τȣ̀ς θεȣ́ς; ἢ ἔτι τῇ προτέρᾳ μανίᾳ κέχρησαι τῇ μηδέν σε ὠφελῆσαι δυναμένῃ; εἰ μὴ βȣληθείης ἀνέσχεσθαί μȣ, καὶ θῦσαι τοῖς θεοῖς, καὶ τοῖς τε αὐτοκράτορσι τιμὴν τὴν δέȣσαν ἀπονεῖμαι, ȣ̓χ ἕξεις παρ' ἐμȣ̃ τινὰ παραμυθίαν οἴκτȣ ȣ̓δεμίαν. ὥϛε προσελθὼν θῦσον καὶ σώθητι. Ἀνδρόνικος εἶπεν·*

IX. Demetrius Centurio dixit: Praesto est, domine. Maximus Praeses dixit: Vel nunc aetati tuae consule. Prudenti sensu cogitasti tibi, ut sis pius in deos? An adhuc in praeterita immanitate voluntatis perseveras, quae tibi prodesse non potest? sed voluntati meae consenti, et sacrifica diis, quos et ipsi Principes honorant; honores autem reddent, quos et tu accipies. Nam nullam aliter a me consolationem invenies. Ergo accede, et sacrifica,

Andronici tertia confessio.

et salvus eris. Andronicus dixit: *Numquam tibi bene sit, ab omni veritate aliene, et atrocitate ferarum plene tyranne, omnem crudelitatem tuam ostendis: et nunc quasi persuadebis mihi, in quo impie servos Dei crucians, jubes me extra legem facere? Sed non solves confessionem meam quam habeo in Deo. Assisto duritiae tuae, et cogitationibus tuis agonizor in Domino. Ostendam tibi aetatis continentiam, et virtutem sapientis animae.* Maximus dixit: Videris mihi quasi rabidiare, et daemonium habere. Andronicus dixit: *Si daemonium haberem, consentirem tibi. Nunc autem sine daemonio sum, quia daemoniis non acquiesco. Tu autem daemon es totus, et quae daemoniorum sunt, ipsa operaris.* Maximus dixit: Qui ante te voluerunt loqui, multa ante tormenta locuti sunt quae voluerunt; postea autem a plagis et poenis quae eis appositae sunt, confessi sunt se esse pios diis et Principibus sacrificantes, et salvati sunt. Andronicus dixit: *Nihil extraneum operaris malitiae cogitationis tuae, mendacium dicens, nam quos colis, numquam in veritate steterunt. Judicet te Deus citius, omnium malorum minister.* Maximus dixit: Si non sic egero, sicut impius ero, deponam omnem superbiam et virtutem tuam. Andronicus dixit: *Non timeo te, neque iram tuam. Resistam tibi in nomine Domini Dei mei.* Maximus dixit: Date papyrum, et manipulos inde facite, et apponite ignem ventri ejus. Andronicus dixit: *Etsi totus arsero, et fuerit in me spiritus, non me vinces, maledicte. Praesto est enim qui me confortat Deus meus, cui servio.* Maximus dixit: Quousque non acquiesces, insensate? Vel quaeris leto tuo mori? Andronicus dixit: *Usquequo vivo, vincam malitiam tuam. Totus festino a te interfici: gloria enim est mihi in Deo.* Maximus dixit: Incendite obeliscos, et candentes ponite inter digitos ejus. Andronicus dixit: *Insensate, et Dei contemptor, omni cogitatione satanae plenus es totus. Vides enim corpus meum*

μή σοι καλῶς εἴη, πάσης ἀληθείας ἐχθρὲ καὶ ἀλλότριε, καὶ θηρίων ἀναιδέςατε τύραννε· τὰς ἀπειλάς σου πάσας ὑπήνεγκα, καὶ νῦν πείθειν με δοκεῖς ἐφ' οἷς ἀσεβῶν καὶ τοὺς τοῦ Θεοῦ δούλους τιμωρούμενος κελεύεις παρανομεῖν; ἀλλ' οὐ λύσεις μου τὴν ὁμολογίαν τὴν πρὸς Θεόν· ἕςηκα γὰρ ταῖς ὠμοτάταις ἐπινοίαις σου ἀγωνιζόμενος ἐν κυρίῳ, καὶ δείξω σοι τὴν νεανίαν καὶ εὔτονον φρόνησιν τῆς ψυχῆς μου. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· δοκῶ σε μαίνεσθαι, καὶ δαιμόνιον ἔχειν. Ἀνδρόνικος εἶπεν· δαιμόνιον εἰ εἶχον, ἐπειθόμην ἄν σοι. νῦν δὲ ἄνευ δαίμονος ὢν οὐ πείθομαι· δαίμων δὲ ὅλως εἶ καὶ τὰ τῶν δαιμόνων πράττεις. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· καὶ οἱ πρότερόν σου ἔλεγον ἅπερ ἤθελον πρὸ τῶν βασάνων· ὕςερον δὲ τῇ τῶν πληγῶν ὠμότητι πεισθέντες εὐσεβῆσαι τοῖς θεοῖς, εὐγνώμονες γεγόνασι περὶ τοὺς σεβαςοὺς, καὶ σπείσαντες αὐτοῖς ἐσώθησαν. Ἀνδρόνικος εἶπεν· οὐδὲν ἔξωθεν τῆς κακῆς σου φρονήσεως λέγεις ψευδόμενος· καὶ γὰρ οἷς θρησκεύεις πλανώμενος, οὐχ ἑςήκασιν ἐν τῇ ἀληθείᾳ· ψεύςης γὰρ ὑπάρχεις ὡς καὶ ὁ πατήρ σου. διὸ κρινεῖ σε ὁ Θεὸς ἐν τάχει, ὑπηρέτα τοῦ Σατανᾶ καὶ πάντων τῶν δαιμόνων. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· εἰ μή σοι χρήσωμαι ὡς ἀσεβεςάτῳ καὶ καθαιρήσω σοι τὸ εὔτονον. Ἀνδρόνικος εἶπεν· οὐ φοβηθήσομαι οὔτέ σε οὔτε τὰς ἀπειλάς σου ἐν ὀνόματι τοῦ Θεοῦ μου. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· προσαγάγετε πῦρ καὶ κατ' ὀλίγον δεσμεύσαντες προσάψατε τῇ κοιλίᾳ αὐτοῦ. Ἀνδρόνικος εἶπεν· ἐὰν καὶ ὅλως καυθήσομαι ὑπὸ σοῦ, καὶ ἔτι ἐμπνέω, οὐ νικήσεις με, ἐπικατάρατε τύραννε· πάρεςι γὰρ ὁ ἐνδυναμῶν με Θεὸς ᾧ λατρεύω. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· ἕως πότε οὐ πείθῃ μωρὸς ὤν; κἂν ἑαυτῷ θέλησον ἀποθανεῖν. Ἀνδρόνικος εἶπεν· ἕως ὅτε ζῶ, νικῶ σου τὴν κακίαν, ὅλως ὑπὸ σοῦ ἀναιρεθῆναι σπουδάζων· τοῦτο γάρ ἐςιν τὸ καύχημά μου ἐν Θεῷ. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· προσαγάγετε αὐτῷ τοὺς ὀβελίσκους πεπυρωμένους κατὰ τῶν μεσοδακτύλων. Ἀνδρόνικος εἶπεν· ἀσύνετε καὶ Θεοῦ πολέμιε, πάσης ἐπινοίας τε τοῦ Σατανᾶ [40] *μεςὸν ὅλον, ὁρῶν τὸ σῶμά μου καταπεφλεγμένον ὑπὸ τῶν βασάνων σου, νομίζεις ἔτι με φοβεῖσθαι τὰς ἐπινοίας σου; ἔχω δὲ τὸν Θεὸν ἐν ἐμοὶ*

40) Forte *μεςὸς ὅλος.*

ᾧ λατρεύω διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ· καταφρονῶ σου. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· μωρὲ τοῦτο οὐκ οἶδας, ὅτι ὃν ἐπικαλῇ ἄνθρωπόν τινα γεγενημένον κακοῦργον, ὑπὸ ἐξουσίᾳ δὲ Πιλάτου τινὸς ἡγεμόνος ἀνηρτῆσθαι σταυρῷ, οὗ καὶ ὑπομνήματα κατάκεινται. Ἀνδρόνικος εἶπεν· φιμώθητι, ἐπικατάρατε, οὐκ ἔξεστίν σοι ταῦτα λέγειν· οὐ γὰρ ἄξιος εἶ λαλῆσαι περὶ τούτου, ἀσεβέστατε. εἰ γὰρ ἦς ἄξιος, μακάριος ὤν, οὐκ ἠσέβεις εἰς τοὺς δούλους τοῦ Θεοῦ. νῦν δὲ τῆς εἰς αὐτὸν ἐλπίδος ἠλλοτριωμένος, οὐ μόνον ἑαυτὸν ἀπώλεσας, ἀλλὰ καὶ βιάζῃ τοὺς αὐτοῦ, παρανομώτατε. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· σὺ δὲ τί ὠφελήσεις, ἀπονενοημένος ὤν, τῇ πίστει καὶ τῇ ἐλπίδι τοῦ κακούργου ὅπερ λέγεις Χριστοῦ; Ἀνδρόνικος εἶπεν· καὶ ὠφελήθην καὶ ὠφεληθήσομαι δι' ὧν καὶ ταῦτα ὑφίσταμαι· Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· * βούλομαί σε βασανιστηρίοις χρησάμενος συντόμως ἀπαλλάξαι. ἀλλὰ θηρίοις παραδοθεὶς ἕκαστον τῶν μελῶν σου ἀναλισκόμενον ὁρῶν τοῦ ζῆν ἀπαλλάξεις. Ἀνδρόνικος εἶπεν· σὺ γὰρ οὐ πάντων τῶν θηρίων ἀγριώτερος εἶ, καὶ πάντων τῶν ἀνδροφόνων ἀποτομώτερος, ὅτι τοὺς οὐδὲν ἠδικηκότας ἢ κατηγορουμένους ἐπ' ἀδικίᾳ τινὶ ἐτιμωρήσω ὡς φονέας; ὅθεν ἐγὼ τῷ Θεῷ μου λατρεύω ἐν Χριστῷ, οὐ παραιτοῦμαί σου τὰς ἀπειλάς. πρόσαγε, εἴ τι νομίζεις, βασανιστήριον χαλεπώτατον, καὶ εὑρήσεις τὸ ἀνδρεῖόν μου. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· ἀνοίξαντες αὐτοῦ πρῶτον τὸ στόμα, ἐμβάλετε αὐτῷ κρέας τῶν βωμῶν, καὶ ἐγχέατε αὐτῷ οἶνον. ὁ δὲ ἅγιος εἶπεν· Κύριε ὁ Θεός μου, ἴδε τὴν βίαν μου. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· τί λοιπὸν ποιεῖς, κακοδαῖμον, εἰς οὓς εὐσεβῆσαι οὐκ ἠθέλησας καὶ θῦσαι, ἴδε ἀπεγεύσω ἐκ τῶν βωμῶν. Ἀνδρόνικος εἶπεν· μωρὲ καὶ τυφλὲ καὶ ἀνόητε τύραννε, βιαζόμενος μετὰ ἀνάγκης ἐνέχεάς μοι. οἶδεν ὁ Θεὸς, ὃς ἐμβατεύει τοὺς λόγους, ὃς καὶ δυνατός ἐστι ῥύσασθαί με ἀπὸ τῆς ὀργῆς τοῦ Σατανᾶ καὶ τῶν ὑπηρετῶν αὐτοῦ. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· ἕως πότε μωραίνεις ἀσύνετος ὤν, καὶ φλυαρεῖς τὰ μηδέν σε ὠφελοῦντα. Ἀνδρόνικος εἶπεν· ἐγὼ καὶ τὴν ὠφέλειαν προσδοκῶν ἐκ Θεοῦ ὑπομένω ταῦτα· ἀλλὰ σὺ οὐκ ἐπίστασαι ἃ ἀποβλεπόμενος καρτερῶ. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· ἕως πότε μωραίνεις; γλωσσοτομήσω σε, ἵνα καὶ οὕτως μὴ φλυαρῇς. καταγινώσκεις μου, ὅτι ἀνεξικακῶν μωρότερόν σε ἐποίησα γε-

ustulatum a poenis tuis; et putas quoniam timeo cogitationes tuas? Sed habeo Christum in me: contemno te. Maximus dixit: Iniquissime, non scis quem invocas Christum, hominem quemdam factum sub custodia Pontii Pilati punitum, cujus et Acta reposita sunt. Andronicus dixit: *Obmutesce, spiritus immunde. Non enim licet tibi loqui de hoc, inique. Si enim dignus esses, non deliquisses in servos Dei. Nunc autem ab spe ejus alienatus es. Non enim te solum perdidisti, sed et eos qui consentiunt tibi, quibus vim facis, iniquissime.* Maximus dixit: Tu autem quod lucrum habes, immanissime omnium, fide et spe hominis, quem dicis Christum? Andronicus dixit: *Lucrum magnum habeo, et habebo mercedem propter haec omnia, quae* (* Ad. οὐ.) *sustineo.* Maximus dixit: Nolo tormentis aliis poenas tibi adjicere, aut semel te morti tradere, sed bestiis te faciam dari, ut videas membra tua singula a bestiis corrumpi ante exitum animae tuae. Andronicus dixit: *Insensate, et Dei contemtor, omni cogitatione satanae plenus es totus, qui omnium bestiarum ferocior es, et omnium homicidarum scelestior, qui nihil delinquentes, neque accusatores habentes poenis interficis, sicut homicidas. Ideo Deo meo servio, et condemno omnes austeritates tuas. Adhibe ergo si qua putas tormenta, iniquissime, et invenies in Christo Domino meo virtutem meam.* Maximus dixit: Aperite os ejus, et immittite ei carnes de ara, et infundite ei vinum. Andronicus dixit: *Domine Deus meus, vide vim quam patior.* Maximus dixit: Quid jam habes facere, maledicte daemon? In quos pius esse noluisti, ut sacrificares, jam gustasti de ara illorum. Andronicus dixit: *Insensate et tyranne, vim patientem cum periculo perfudisti me eo, quod non me coinquinat, quia non voluntarie hoc feci; sicut scit Deus, qui scrutatur cogitationes, qui potens est liberare me ab ira satanae et ministrorum ejus.* Maximus dixit: Quousque insensatus et inscius loqueris ea, quae te non salvabunt? Andronicus dixit: *Ego salutem meam a Deo exspecto; ignorans autem sum,*

si dolens ista sustineo. Maximus dixit: Usquequo stultitia seduceris, insipiens? faciam tibi linguam incidi, ut vel sic non multum loquaris. Inde me contemnis, quoniam adhuc sustineo, et vanum te feci. Andronicus dixit: *In hoc te peto, ut abscindas a me labia mea, et linguam, in quibus putas inquinamenta tua immisisse.* Maximus dixit: Usquequo sustines, insipiens, positum te in poenis? Ecce, sicut praecepi, gustasti de sacrificiis. Andronicus dixit: *Numquam tibi bene sit, tyranne, neque his qui tibi dederunt potestatem istam, ut acquiescam tibi, et inquinamenta immundorum sacrificiorum vestrorum gustem. Tu autem scito, quid egisti cum servis Dei. Videat Altissimus, et judicet te.* Maximus dixit: Maledicis Principes, o malum caput, qui diuturnam et almam pacem praestiterunt. Andronicus dixit: *Ego maledixi et maledico potestates, et sanguibibulos, qui saeculum everterunt, quos Deus brachio suo alto evertat, et conterat, et perdat, et det super eos iram; ut sciant quid agant in servos Dei.* Maximus dixit: Mittite ferrum in os ejus, et excutite ei dentes, et malam et blasphemam linguam excidite, ut discat non blasphemare in Principes. **Nota de sanctis Reliquiis.** Dentes autem ejus et blasphemam linguam tollite, et comburite, et cinerem facite, et ubique spargite, ut nemo de consortibus ejus impiis, aut de mulierculis aliqua colligat, ut servet, quasi pretiosum aliquid aut sanctum aestimet. Ipsum autem tollite, et in custodia custodite eum, ut simul cum consortibus suis proximo munere offeratur bestiis.

X. Tertiam autem confessionem consummaverant ita Martyres Dei. Impius autem et maledictus Maximus advocans ad se Terentianum sacerdotem civitatis Ciliciae [42], jussit ei altera die parare munus civitatis. Et Terentianus mox jussit his, qui praeerant bestiis, omnia parare. Mane

νέσθαι. Ἀνδρόνικος εἶπεν· εἰς τȣ͂το ἀξιῶ σε, περίελέ μȣ τὰ χείλη καὶ τὴν γλῶτταν ἐν οἷς ἔδοξας τὰ μιάσματά σȣ ἐπιβεβληκέναι μοι. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· ἀνόητε, διὸ μέχρι τοῦ νῦν καρτερεῖς τιμωρȣ́μενος· ἴδε τȣ́των, ὡς εἶπον, ἀπεγεύσω. Ἀνδρόνικος εἶπεν· μή σοι καλῶς εἴη, τύραννε μιαρώτατε, μήτε τοῖς τὴν ἐξȣσίαν ταύτην δεδωκόσι σοι, ἵνα ἐγὼ τῶν ἀσεβεςάτων θυσιῶν ἀλισγηθῶ. σὺ δὲ ὄψει τί ἐποίησας κατὰ τȣ͂ δȣ́λȣ τȣ͂ Θεȣ͂. Μάξιμος εἶπεν· τολμᾷς ὑβρίζειν τȣ̀ς αὐτοκράτορας, ὦ κακὴ κεφαλὴ, τȣ̀ς βαθεῖαν εἰρήνην τῷ κόσμῳ παρεσχηκότας; Ἀνδρόνικος εἶπεν· ἐγὼ καὶ ὕβρισα καὶ ὑβρίσω, λοιμȣ̀ς ὄντας καὶ αἱμοπότας, οἵτινες τὸν κόσμον ἀνάςατον ἐποίησαν, ȣ̔̀ς ὁ Θεὸς τῇ ἀθανάτῳ χειρὶ αὐτȣ͂, μὴ μακροθυμήσας εἰς αὐτȣ̀ς, ἀμείψηται τῇ τοιαύτῃ παιδίᾳ, δι' ἧς δυνήσονται γνῶναι ἃ πράττȣσιν εἰς τȣ̀ς δȣ́λȣς αὐτȣ͂. Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπεν· βαλόντες σίδηρον εἰς τὸ ςόμα αὐτȣ͂ καὶ τὴν ἀναιδῆ καὶ βλάσφημον γλῶσσαν αὐτȣ͂ περιέλετε, ἵνα μάθῃ μὴ βλασφημεῖν εἰς τȣ̀ς σεβαςȣ̀ς· καὶ τὴν γλῶτταν καὶ τȣ̀ς ὀδόντας τῆς μιαρᾶς κεφαλῆς καύσατε. καὶ τεφρώσαντες αὐτὰ, πάντα διαῤῥάνατε, ὡς μή τινα τῶν ὁμοφύλων τῆς ἀσεβεςάτης αὐτοῦ θρησκείας γυναικάρια ἐπιτηρήσαντα ἐπικομίσασθαι, καὶ φυλάττειν ὡς τίμια αὐταῖς ὄντα καὶ ἅγια. αὐτὸν δὲ λαβόντες φυλάττετε ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ παραδόντες, ἵνα ἅμα σὺν τοῖς ἀσεβεςάτοις ἑτέροις αὐτȣ͂ καταμιγεὶς, τῇ ἑξῆς θηρίοις παραδοθῶσιν. καὶ δὴ ταῦτα ȣ̔́τως ἐγένετο.

10. *Τὰ ἀκόλȣθα τῆς ἐπιςολῆς πρὸς Ἰκονίȣς, τῶν ἕνδεκα ἀδελφῶν περὶ τῆς τελειώσεως τῶν μαρτύρων. Τῆς τοίνυν* [41] *τετάρτης ἐξετάσεως γενομένης τῶν ἁγίων μαρτύρων τȣ͂ Θεȣ͂, ὁ ἀνοσιώτατος Μάξιμος μετακαλεσάμενος Τερεντιανὸν Κιλικάρχην, αὐτὸν φιλοτιμῶν, ἐκέλευσε τῇ ἑξῆς πάνδημον θέαν*

41) Edit. *τρίτης.*

42) Graece dicitur *Ciliciarcha,* quo nomine intelligendum puto Sacerdotem Communis Ciliciae, quales erant in Asia Asiarchae, de quibus supra pag. 80. Sacerdotes autem isti totius provinciae templa sub sua habebant potestate, Flamines vero sacra procurabant in oppidis et municipiis. Vide Valesii notas in Eusebii lib. 8. cap. 14.

ἐπιτελεῖν τῶν κυνηγίων τῇ πόλει καὶ ὁ Τερεντιανὸς παραχρῆμα τοῖς ἐφεςῶσι τῶν θηρίων ἑτοίμως γενέσθαι διέταττεν. πρωΐας δὲ γενομένης πᾶσα ἡ πόλις σὺν γυναιξὶ καὶ παιδίοις ἐξῄεσαν ἐπὶ τὸ ςάδιον. ἦν γὰρ ὁ τόπος τοῦ θεωρίȣ τȣ́τοις ἀπὸ μηλίȣ μικρὸν πλείονος ἑνός· πληρωθέντος δὲ τȣ̃ ἀμφιθεάματος τῶν ὄχλων, ἀνίει ὁ ἀνοσιώτατος Μάξιμος ἐπιτελῶν καὶ συνθεωρῶν αὐτοῖς. ὡς δὲ καιρὸς εἶχε τῆς θέας αὐτοῖς, καὶ τὸ τῆς ἡμέρας μέτρον ὑπεχώρει πολλῶν πεπτωκότων ἀνθρώπων, τȣ́των μὲν καὶ ἐκ τῶν σφαγιασθέντων ἀνθρώπων ὑπὸ τῶν δȣλαρίων μὲν μαχαίρᾳ, τȣ́των δὲ καὶ ὑπὸ τῶν θηρίων ἀναιρεθέντων· ἡμῶν δὲ παραμενόντων καὶ παρατηρȣμένων ἀνυπόπτως τὴν φυλακὴν, ςρατιῶται ἀποςέλλονται ἐξαίφνης ἀπὸ τȣ̃ μιαρωτάτȣ Μαξίμȣ, καί τινας ἀγγαρεύσαντες ἁπλῶς ἐπιτιθέασι φέρειν τȣ̀ς μάρτυρας τȣ̃ Θεȣ̃ ἐπὶ τὸ θηριομαχεῖν· ȣ̓ γὰρ οἷοί τε ἦσαν ἐπὶ τὸ βαδίζειν, ὡς ἐκ τῶν πληγῶν καὶ καυςηρίων ὀγκώμενοι. ὡς ȣ̓̃ν ἴδομεν τȣ́τȣς ὑπὸ τῶν ςρατιωτῶν φερομένȣς, προσελθόντες ὀλίγον ἀνίημεν ἐν τῷ πλησίον ὄρει μετὰ σπȣδῆς· καὶ καθίσαντες ἑαυτοῖς [43] συμπολλοῖς εὐχῶν τε καὶ δάκρυσιν καὶ ςεναγμοῖς κατὰ τῶν πετρῶν ἡσυχάζομεν. τῶν δὲ ἁγίων εἰσαχθέντων εἰς τὸ μεσώτατον τȣ̃ ἀμφιθεάματος, καὶ γογγυσμȣ̃ ȣ̓κ [44] ὀλίγων ὑπὸ τῶν ὄχλων γενομένου, τῶν μὲν χαλεπαινόντων ἐπὶ τῇ ἀνοσίᾳ κρίσει τῶν καταδικασθέντων, τῶν δὲ τὴν θεωρίαν αὐτῶν ἀρνȣμένων, ὡς ἐκ τȣ́τȣ ȣ̓κ ὀλίγȣς κατεληλυθέναι λοιδορȣμένȣς τῷ Μαξίμῳ. ὁ δὲ ἐκέλευσεν ἀποςείλας σημειȣ̃σθαι καὶ εὐδήλȣς καθίςασθαι τȣ̀ς κατιόντας τῇ ἑξῆς αὐτῶν ὡς καταδικασθησομένων. θηρίων τε ȣ̓κ ὀλίγων ἀπολυθέντων καὶ μὴ ἁψαμένων τῶν ἁγίων σωμάτων, ἐχαλέπαινεν ὁ Μάξιμος σφόδρα, καὶ μετακαλεσάμενος τὸν τῶν θηρίων ἐπιςάτην, ἐκέλευσε μαςίξας ἀπειλὴν ȣ̓ μικρὰν, εἴ τι θηρίον εἴη χαλεπώτερον, τȣ̃το ἀπολύεσθαι τοῖς καταδίκοις τὸ τάχος. ὁ δὲ τῷ τῆς ἀπειλῆς φόβῳ ἔντρομος γενόμενος, ἀνδροφόνον ἀπολύει ἄρκτον, ὥς τινες ἔλεγον, ὑπ' αὐτῆς τρεῖς ἄνδρας ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ἀναιρεῖσθαι. καὶ αὐτὴ δὲ ἀπολυθεῖσα ἐγγύς τε αὐτῶν γενομένη, τῶν μὲν λοιπῶν σωμά-

autem facto omnis civitas, virorum et mulierum multitudo, exierunt in amphitheatrum. Est autem locus spectaculi a civitate mille passuum plus minus. Et cum impletum esset amphitheatrum populo, venit Maximus ut perficeret spectaculum. Et cum multae horae transissent, multorum jacentium corpora gladiatorum a feris devorata sunt. Nos vero cum essemus in absconso exspectantes, et diligenter custodientes, et cum omni metu respicientes; subito jubet impius Maximus militibus suis, ut sanctos Dei Martyres exhiberent. Milites autem angariaverunt homines, et imposuerunt Martyres eis, et portaverunt eos ad amphitheatrum. Non enim poterant ambulare a laceratione poenarum, et ab exustione ignis. Quos ut vidimus a militibus adduci, accedentes modicum in proximo gradu montis, cum festinantia posuimus nos cum magna deprecatione lacrymarum in media fissura petrarum, et quievimus modicum. Et cum introducti fuissent, in medio amphitheatri projecti sunt, et factus est timor magnus, et murmur populi, dicentium: Injustus judex, qui sic judicavit. Nam et multi spectaculum dimiserunt, atque contemnentes ibant murmurantes adversus Maximum. Maximus autem mandavit militibus suis, ut eos qui discedebant, notarent, ita ut postmodum eos audiret. Jussit autem feras multas laxari. Et cum exissent bestiae, non tetigerunt corpora sanctorum: et plus iratus est impius Maximus, jussit vocari custodes ferarum, et jussit eos caedi, et cum multa comminatione dixit eis, ut dimitterent atrocissimam feram quam haberent. Illi autem a timore dimiserunt ursum pessimum, quem dicebant ipsa die tres homines occidisse. Et appropinquavit ad corpora sanctorum, et nullum corpus contaminavit. Et cum transisset, venit ad sanctum Andronicum, et sedens lingebat vulnera ejus. Sanctus vero Andronicus posuit caput suum super ursum, et instigabat eum ut irasceretur, et celerius redderet spiritum. **Ferae mitescunt.**

43) Lege *σὺν πολλαῖς εὐχαῖς.*

44) Edit. *ὀλίγον.*

Ursus autem quasi mansuetus subito factus est. Ira repletus Maximus jussit ipsum ursum occidi, et ante pedes sancti Andronici fuit occisus. Misit autem Terentianus sacerdos Ciliciae civitatis, metuens ne forte irasceretur Maximus, et condemnaret eum: exire jussit leaenam, quae missa erat illi ab Herode [45] primo Antiochiae. Et cum exisset leaena, timor et tremor erat in spectantibus, eo quod multum rugiret: et cum exisset, vidit corpora sanctorum projecta, et venit ad beatum Tarachum, deposuit se ante pedes ejus, quasi eum adorans. Sanctus autem Tarachus trahebat manu eam ad se, ut irasceretur bestia, et celerius consummaretur. Leaena autem cum magna mansuetudine secus beatum Martyrem, sicut ovis, jacebat. Impius autem Maximus iracundia plenus, jussit leaenam provocari, quae provocata cum magno rugitu posticam confregit, ut omnis populus a pavore clamaret: Aperiatur leaenae.

των διαβᾶσα, ἐπέδραμε τῷ ἁγίῳ μάρτυρι Ἀνδρονίκῳ, κἀκεῖθεν παρακαθεσθεῖσα τὸν ἰχῶρα τῶν τραυμάτων ἀπέλειχεν, κατὰ τὸ εἰρημένον ἐν τῇ γραφῇ· θῆρες ἄγριοι εἰρηνεύσωσί σοι· ὁ δὲ ἅγιος Ἀνδρόνικος προσθεὶς τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ ἐξεβιάζετο θυμῶσαι τὸ θηρίον, ὅπως ἀψάμενον αὐτοῦ, τοῦ ζῆν ἀπαλλάξῃ. ἡ δὲ ἄρκτος παραμείνασα συνανέπιπτε τῷ ἁγίῳ. καὶ θυμοῦ πλησθεὶς ὁ Μάξιμος ἐκέλευσεν αὐτὴν ἀναιρεθῆναι. σφαγείσης δὲ αὐτῆς παρὰ τοὺς πόδας Ἀνδρονίκου ἀνέπεσεν· μεταπεμψάμενος δὲ ὁ Κιλικάρχης, (δεδιὼς μήποτε ὀργισθεὶς ὁ Μάξιμος ὑπόδικον αὐτὸν καταςήσει) ἐκέλευσε λέαιναν τὴν ἀποςαλεῖσαν αὐτῷ παρὰ Ἡρώδου τοῦ Ἀντιοχέως Συριάρχου ἀφεθῆναι. καὶ ταύτης ἀπολυθείσης φόβος καὶ τρόμος εἶχε τοὺς θεατὰς, διὰ τὸ μετὰ μεγάλου μυκήματος καὶ βρυγμοῦ ταύτην ἐκβεβηκέναι. ἡ δὲ ὡς εἶδε τὰ ἅγια σώματα ἐῤῥιμμένα, ἔρχεται πρὸς τὸν μακάριον Τάραχον, καὶ κύψασα τοῖς ποσὶν αὐτοῦ προσεκύνησεν· ὁ δὲ ὅσιος Τάραχος τὴν χεῖρα ἐκτείνας καὶ τῶν τριχῶν καὶ τῶν ὤτων αὐτῆς ἀψάμενος, ἐφείλκετο πρὸς αὐτόν. ἡ δὲ ὥσπερ πρόβατον ἑλκόμενον [46] *ἀνέτεινε τὴν χεῖρα ἢ ἀποσεισαμένη ἐπὶ τὴν θύραν ἔρχεται παρελθοῦσα καὶ τὸν ἅγιον Πρόβον. τοῦ δὲ κεκατηραμμένου Μαξίμου προστάττοντος μὴ ἀνοίγεσθαι αὐτῇ, ἡ λέαινα τοῖς ὀδοῦσι τῶν σανίδων ἀψαμένη, διαῤῥῆξαι ταύτας ἐβιάζετο, ὥςε τὸν ὄχλον φοβηθέντα φωνῆσαι· ἀνοίγεσθαι τῇ λεαίνῃ.*

XI. Tunc Maximus ira repletus vocavit ad se Terentianum sacerdotem, et jussit gladiatores introduci, ut sanctos Dei Martyres gladio interficerent. Et statim praeceptum Maximi impletum est, et consumti sunt gladio. Et cum Maximus de amphitheatro recessisset, reliquit ibi decem milites, ut corpora sanctorum intermiscerent inter corpora gladiatorum, ut non possent agnosci. Haec cum milites facerent, nos appropinquantes in proximo fiximus genua, orantes Altissimum, ut bonitas pietatis ejus nobis ostenderet reliquias sanctorum Martyrum. Et post ora-

Martyres gladio interficiuntur.

11. *Ὥςε ἀγανακτήσας ὁ Μάξιμος καὶ τὸν Τερεντιανὸν αἰτιασάμενος, ἐκέλευσεν* [47] *μαχαιροφόνους τῶν* [48] *λουδαρίων εἰσελθεῖν καὶ ἀποσφάττειν αὐτούς. καὶ τούτων ἀναιρεθέντων ἐν φόνῳ μαχαίρας, κατιὼν τῆς θέας ὁ Μάξιμος, δέκα ςρατιώτας καταλιμπάνει, καὶ τὰ σώματα τῶν ἁγίων μαρτύρων μετὰ τῶν ἀκαθάρτων καὶ βεβήλων σωμάτων ῥιφέντα φυλάττεσθαι κελεύει. ἦν γὰρ τὸ λοιπὸν σκότος. ὡς οὖν τὸ προσταττόμενον ἐγίνετο, καὶ τὰ σώματα καταμιγέντα ὑπὸ τῶν ςρατιωτῶν ἐφυλάττετο· ἡμεῖς δὲ ὀλίγον ἀποβάντες ἀπὸ τοῦ ὄρους, θέντες τὰ γόνατα, εὐχὴν ἐποιούμεθα πρὸς τὸν ὕψιςον Θεὸν,*

45) Hic dicitur in Graeco *Syriarcha*, de quo idem dicendum ac supra de Ciliciarcha.

46) Forte ut in edit. *οὐκ ἀντέτεινε· τὴν χεῖρα δὲ ἀποσεισαμένη*, etc.

47) Edit. melius, *μαχαιροφόρους*.

48) *δουλαρίων*, ut supra.

ὅπως τῇ ἀγαθῇ αὐτοῦ φιλανθρωπίᾳ δυνηθείημεν ῥύσασθαι τῶν ἁγίων μαρτύρων αὐτȣ̃ τὰ λείψανα. εὐξαμένων δὲ ἡμῶν, πάλιν ὀλίγον τȣ̃ ὄρȣς καταδραμόντες, ὁρῶμεν τȣ̀ς μὲν φύλακας εὐωχȣμένȣς, πυρὰν δὲ πλησίον τῶν σωμάτων ἐκκαιομένην, καὶ πάλιν εἰς τὰ ὀπίσω μικρὸν ἤλθομεν, καὶ κάμψαντες τὰ γόνατα, σὺν μιᾷ φωνῇ ἠτȣ́μεθα τὸν Θεὸν καὶ τὸν Χριςὸν αὐτȣ̃ ἐν πνεύματι ἁγίῳ ἐπινεῦσαι τοῖς αἰτȣμένοις αὐτὸν δοῦναι βοήθειαν ἐξ ὕψους αὐτȣ̃ τȣ̃ λυτρώσασθαι τὰ ἅγια σώματα ἐκ τῶν ἀκαθάρτων καὶ μιαρῶν σωμάτων. παραχρῆμα δὲ σεισμοῦ γενομένȣ ȣ̓ μικρȣ̃, βρονταὶ καὶ ἀςραπαὶ τὸν ἀέρα συνήλαυνον, καὶ πολλȣ̃ σκότȣς γενομένȣ σφοδροτάτȣ, εἰς ἔκπληξιν ὑετοὶ κατεφέροντο. μετ' ὀλίγον δὲ τοῦ ἀέρος παυσαμένȣ, πάλιν εὐξάμενοι ἀπήειμεν ἐπὶ τὰ σώματα, καὶ εὑρίσκομεν τὰ φῶτα κατασβεσθέντα ἀπὸ τῶν ὄμβρων, τȣ̀ς δὲ φύλακας ὑποχωρήσαντας. θεωρήσαντες δὲ μετὰ πολλȣ̃ θάρσȣς ἐπλησιάσαμεν· μὴ δυνάμενοι δὲ εὑρεῖν τὰ σώματα τῶν ἁγίων, τὰς χεῖρας εἰς τὸν ȣ̓ρανὸν ἀνατείναντες, ἐδεόμεθα τȣ̃ Θεȣ̃ γνωρίσαι ἡμῖν ποῖά εἰσι τὰ τῶν ἁγίων αὐτȣ̃ μαρτύρων λείψανα. ἐξαίφνης δὲ ὁ πανελεήμων Θεὸς τῇ ἀπαραθέτῳ αὐτȣ̃ εὐσπλαγχνίᾳ λαμπαδȣ̃χον ἀςέρα ἐξ ȣ̓ρανȣ̃ καθίησι, καὶ ȣ̓͂τος καθ' ἕκαςον σῶμα ἐπιτιθέμενος ἐδήλȣ ἡμῖν τὰ σώματα τῶν δȣ́λων αὐτȣ̃. καὶ ἁρπάσαντες μετὰ χαρᾶς τὰ τούτων λείψανα, ἀνήειμεν ἐπὶ τὸ πλησίον ὄρος, δεόμενοι τȣ̃ Θεȣ̃ τȣ̃ συνευδοκήσαντος ἡμῖν. ἀπελθόντες ȣ̓͂ν ἐπὶ τὸ πλεῖςον τȣ̃ ὄρȣς, καὶ τȣ́τȣς ἀποθέμενοι, καὶ μικρὸν ἀναπαυσάμενοι, ὅπȣ δ' ἂν παρετίθεμεν τὰ λείψανα τῶν ἁγίων, εὐχὴν ἐποιȣ́μεθα πρὸς τὸν Θεὸν τελειῶσαι τὸ ἔργον ἡμῶν ὃ προεθέμεθα. ἐπήκοος γίνεται ὁ πανελεήμων θεὸς, καὶ τὸν ἁγιώτατον ἀςέρα πάλιν καθίησιν ὁδηγήσαντα ἡμᾶς, κἀκεῖθεν πάλιν ἐν ἀγαλλιάσει κȣφίσαντες τὰ σώματα, εἰς τὸ ἕτερον μέρος τȣ̃ ὄρȣς ἀνεκύπτομεν, καὶ μικρόν τι καταδραμόντες, τȣ̃ ἀςέρος ἡμᾶς καταλείψαντος, πέτραν κοίλην διασκοπήσαντες, κρύπτομεν τὰ σώματα, φοβηθέντες τὴν μέλλȣσαν ἀναζήτησιν γενέσθαι ὑπὸ Μαξίμȣ. μετὰ πολλῆς ȣ̓͂ν ἀκριβείας ταῦτα πράξαντες, κατέβημεν ἐπὶ τῆς πόλεως ὀψόμενοι τὰ

tionem iterum appropinquavimus, et vidimus custodes coenantes, et focum ante se habentes propter vigilias noctis. Iterum fiximus genua, et oravimus Dominum, ut desiderium nostrum impleret, et de alta sede sua auxilium nobis mitteret, et sanctorum nobis corpora ostenderet. Tunc subito terrae motus factus est magnus, et tonitrua, et fulgura, et nimia tempestas imbrium descendebat; et cum tempestas cessasset, iterum oravimus, et ad corpora appropinquavimus, et invenimus focum a tempestate exstinctum. Custodes autem fugerunt ab ira, et terrae motu, et imbrium tempestate. Et cum corpora inquireremus, manus ad caelum levavimus, deprecantes Deum, ut nobis ostenderet reliquias sanctorum. Subito misericors Deus stellam splendidam de caelo misit, quae sedebat super singula corpora sanctorum: et nos cum gaudio rapuimus corpora sanctorum. Sanctus autem splendor stellae antecedebat nos, iter demonstrans. Et cum fuissemus in via prae lassitudine defecti, deposuimus corpora, et pausavimus: stella autem a nobis non recedebat. Et cum cogitaremus ubi corpora beatorum Martyrum absconse sepeliremus, deprecati sumus Deum, ut opus quod erat inchoatum, ipse perficeret per nos. Et fortitudine repleti, bajulantesque corpora sanctorum, venimus in quamdam partem montis: et cum a nobis stella recessisset, vidimus in parte montis petram apertam, in qua sanctorum corpora collocavimus; metuentes futuram inquisitionem a Maximo, cum magna diligentia eos abscondimus. Tunc redeuntes ad Sepeliuntur. civitatem, venimus cognoscere quid actum esset, et invenimus custodes jam punitos a Maximo, eo quod sanctorum corpora non invenisset. Nos autem exultantes, hymnum diximus Deo, eo quod dignatio Christi per nos fuisset operata. Ego Martius[49], et Felix, et Verus, ibidem reliquum vitae nostrae tempus facere cupimus, ut cum ipsis digna sint corpora nostra poni: et in magna gloria bene-

49) Ms. *Marcion.*

diximus Deum in omnibus quae fecit nobiscum, cui est honor et potestas in saecula saeculorum. Amen. Quos mittimus ad vos, suscipite eos cum magno gaudio caritatis. Sunt enim operarii Dei Christi. Habete nos in gratia Dei in memoria, cui est honor in omnia et in omnibus in Christo Jesu Domino nostro cum Spiritu sancto ante omnia saecula, et nunc et semper et in omnia saecula saeculorum. Amen.

Christus Deus.

μέλλοντα ἔσεσθαι περὶ τȣ́των. ἡμερῶν δὲ τοίνυν τριῶν διελθουσῶν, καὶ τοῦ Μάξιμȣ τῆς πόλεως ἀνακεχωρηκότος, καὶ τῶν φυλάκων τιμωρηθέντων ἐπὶ τῇ γενομένῃ κλοπῇ τῶν ἁγίων μαρτύρων, ὑμνήσαντες τὸν ἁγιώτατον ὕμνον πρὸς τὸν Θεὸν ἠγαλλιῶμεν, πολλὴν πρόφασιν ἐν Χριςῷ κεκτημένοι. ἐγὼ μὲν Μαρκίων καὶ Φῆλιξ καὶ Βόρος [50], παρεμείναμεν τῇ ἁγίᾳ ἀναλήψει αὐτῶν, ἵνα καὶ τὸν τόπον τῶν ἁγίων λειψάνων ἀσφαλισώμεθα· ἅμα δὲ καὶ τὸν βίον ἡμῶν ἐνταῦθα κρίναντες ἀναλῦσαι, καὶ σὺν αὐτοῖς καταξιωθῆναι τὰ σώματα ἡμῶν ἀποτεθῆναι. οἱ δὲ λοιποὶ τὸν Θεὸν αἰνέσαντες ἐφ' οἷς ἡμᾶς κατηξίωσεν· ὅτι αὐτῷ πρέπει δόξα, κράτος, τιμὴ, προσκύνησις εἰς τȣ̀ς αἰῶνας τȣ̃ αἰώνων ἀμήν. προπεμφθέντες ὑφ' ἡμῶν πρὸς ὑμᾶς ὥρμησαν, ȣ̀ς προσδέξασθε μετὰ φόβȣ καὶ πολλῆς αἰδȣ̃ς, ὄντας ἐργάτας τοῦ Θεȣ̃ καὶ τȣ̃ Χριςȣ̃ αὐτȣ̃, μνημονεύοντες καὶ ἡμῶν ἐν ταῖς δεήσεσι πρὸς τὸν Θεόν.

In Editione Bigotiana habetur additamentum, quod hic latine et graece referre visum est.

Porro sancti Martyres anno primo persecutionis consummati sunt, et assumti sunt die ante quinque Idus Octobris, qui est undecimus Hyperberetis, hoc est, Octobris. Proxima vero nocte in monte depositae sunt reliquiae sanctorum Martyrum Probi, Tarachi et Andronici jacentium in gloriosa urbe Anazarbo, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et potestas in saecula saeculorum.

Ἐν δὲ τῷ πρώτῳ ἔτει τȣ̃ διωγμοῦ ἐτελειώθησαν οἱ ἅγιοι μάρτυρες τοῦ Θεȣ̃, καὶ ἀνελήφθησαν τῇ πρὸ πέντε εἰδῶν ὀκτωβρίων, ἥτις ἐςὶν ὑπερβερετίῳ τȣτέςιν ὀκτωβρίῳ ιά, καὶ τῇ πλησιασάσῃ νυκτὶ ἐτέθη ἐν τῷ ὄρει τὰ σκηνώματα τῶν ἁγίων μαρτύρων Πρόβȣ, Ταράχȣ, καὶ Ἀνδρονίκȣ τῶν προκειμένων ἐν Ἀναζαρβῷ τῇ ἐνδόξῳ πόλει. ἐν Χριςῷ Ἰησȣ̃ τῷ κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα, καὶ τὸ κράτος εἰς τȣ̀ς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

50) Edit. *Βαρβὰς* Allatii cod. *Βαρνάβας*.

ADMONITIO

IN ACTA S. CRISPINAE MARTYRIS.

Acta unde habita.

1. Crispinam inter Africanas Martyres celeberrimam fuisse testatur Augustinus variis in locis, cujus Acta quae tamdiu in tenebris delituerant, reperit tandem noster Johannes Mabillonius in veteri cod. ms. antiquissimi monasterii nostri sancti Theodorici prope urbem Remorum, eaque tomo 3. Analectorum vulgavit, unde transscripta, et cum altero cod. ms. ejusdem monasterii collata ea proferimus, digna sane quae inter pretiosiora Ecclesiae Catholicae cimelia locum obtineant.

2. Verum cum in his Actis sola martyrii series exponatur, nonnulla

de sanctae Crispinae genere et fortitudine ex Augustino praeferenda sunt. *Saeviebant*, inquit Enarratione in psalm. 120. num. 13. *persecutores in Crispinam, cujus hodie natalitia celebramus; saeviebant in feminam divitem et delicatam: sed fortis erat, quia Dominus tegumentum ejus . . . Hanc enim, Fratres, numquid est qui in Africa ignoret? Clarissima enim fuit, nobilis genere, abundans divitiis: sed haec omnia sinistra erant, sub capite erant. Venit inimicus qui feriret caput, et sinistra illi objecta est*, etc. In psalmum vero 137. num. 3. sic de eadem sancta Martyre loquitur. *Quomodo gaudebat sancta ista Crispina, cujus hodie sollemnitas celebratur? Gaudebat cum tenebatur, cum ad judicem ducebatur, cum in carcerem mittebatur, cum ligata producebatur, cum in catasta levabatur, cum audiebatur, cum damnabatur: in his omnibus gaudebat, et eam miseri miseram putabant, quae coram Angelis gaudebat.* Eam denique in aliis passim locis data occasione laudat, ejusdem scilicet enarrationis num. 14 et 17. et serm. 286 et 354. ubi ipsam cum Agnete comparat, utpote quae non minus digna martyrio fuerit, licet non virgo, quam Agnes quae virginitate praepollebat. Crispina a S. Aug. laudata.

3. Passa est sancta Crispina sub Anulino Proconsule apud Coloniam Thebestinam, et quidem anno CCCIV. ut videtur, quo anno maxime in Africa saeviebat persecutio adversus Christianos; unde in consulum designatione, quae in uno cod. habetur Diocletiano II. pro IX. irrepsisse dicendum est. An vero Colonia Thebestina a Thebeste civitate Numidiae distinguenda? Certe Anulinum in Proconsulari, et Florum in Numidia adversus Christianos tunc temporis saeviisse scribit Optatus Milevitanus Episcopus lib. 3. Quin *Thagarensis* Crispina dicitur. Duplex autem est civitas Thagara, una in Proconsulari, ubi Fideles persequebatur Anulinus; altera in Byzacena, quamvis in Numidia Thagura civitas occurrat, etiamnunc, licet exigua, perseverans. Et certe Numidiae persecutor in Actis sancti Mammarii Anulinus dicitur, cui fortassis Florus, aut ipse Floro successit. Ut ut sit, Crispinae festum in Africa fuisse celebre patet ex locis Augustini supra laudatis, et ex Kalendario vetustissimo ecclesiae Carthaginensis, ubi, *Nonis Decembris sanctorum Bili, Felicis, Potamiae, Crispinae et comitum* natale indicatur. Quamvis non adeo certum sit, an haec Kalendarii verba de nostra Crispina intelligenda sint. Crispina enim apud Adonem, Usuardum, aliosque Martyrologiorum scriptores solitarie recolitur: illa vero Martyrologia, quae plures simul exhibent, non *Crispinam*, sed *Crispinum* habent, praeter unum antiquissimum Antverpiense, ex his quae sancto Hieronymo attribuuntur apud Florentinium. Et sane Anulinus in Actis num. 3. Maximam, Donatillam et Secundam Crispinae consortes appellat, et Crispina in colonia Thebestina; Julius vero, Potamia, Crispinus, Felix, Gratus, et alii septem Thagurae consummati dicuntur. At facilis est Crispinae in Crispini nomen mutatio. Sic in Actis sancti Mammarii, qui initio Crispinus dicitur, non videtur distingui debere a Crispina, quae postea cum Laurentio, Faustino et Faustina decollata perhibetur. Nemo nescit in veteribus scriptis literam *e* in *i* et vicissim mutari. Mortis tempus. Laus.

ACTA SANCTAE CRISPINAE MARTYRIS.

Ex 2. codd. mss. S. Theoderici prope Remos. *Anno Christi circa 304.*

I. Diocletiano et Maximiano [1] consulibus, die Nonarum Decembrium [2], apud Coloniam Thebestinam, in secretario pro tribunali adsidente Anulino Proconsule, Commentariense Officium dixit: Thagarensis CRISPINA, quae legem dominorum Principum contemsit, si jubes, audiatur. Anulinus Proconsul dixit: Inducatur. Et inducta beata Crispina, Anulinus Proconsul dixit: Prae-

1) In cod. edito *Diocletiano II. et Maximiano Augusto coss.*

2) Dies nullatenus exprimitur in altero ms.

Crispinae confessio. cepti sacri jam cognovisti sententiam? Beata Crispina respondit: *Quid illud praeceptum sit, nescio.* Anulinus Proconsul dixit: Ut omnibus diis nostris pro salute Principum sacrifices, secundum legem datam a dominis nostris Diocletiano et Maximiano piis Augustis, et Constantio nobilissimo Caesare. Beata Crispina respondit: *Numquam ego sacrificavi, nec sacrifico nisi uni Deo, et Domino nostro Jesu Christo filio ejus, qui natus est, et passus.* Anulinus Proconsul dixit: Amputa superstitionem, et subjuga caput tuum ad sacra deorum nostrorum. Beata Crispina respondit: *Cottidie veneror Deum meum, praeter quem alium non novi.* Anulinus Proconsul dixit: Dura es et contemtrix, et incipies vim legum invita sustinere. Beata Crispina respondit: *Quicquid emerserit*[3]*, pro Fide mea quam teneo, libenter patiar.* Anulinus Proconsul dixit: Vanitas est tanta animi tui, ut jam non dimissa superstitione sacra numina venereris? Beata Crispina respondit: *Cottidie veneror, sed Dominum meum, praeter quem alium non novi.* Anulinus Proconsul dixit: Ego sacrum praeceptum offeram quod observes. Beata Crispina respondit: Minas contemnit. *Praeceptum observo, sed Domini mei Jesu Christi.* Anulinus Proconsul dixit: Perdes caput, si non obediens fueris jussis Imperatorum dominorum nostrorum, quibus deservire cogeris subjugata, quod et omnis Africa fecit; nec tibi dubium est. Beata Crispina respondit: *Numquam sit illis bene, ut me daemoniis faciant sacrificare: sed sacrifico Domino, qui fecit caelum et terram, mare et omnia quae in eis sunt.* Anulinus Proconsul dixit: Ergo isti dii non sunt a te accepti, quibus exhibere cognosceris * famulatum, ut salva pervenias ad devotionem? Beata Crispina respondit: *Nulla devotio est, quae opprimi cogit invitos.* Anulinus Proconsul dixit: Sed utinam devota sequaris, ut in templis sacris flexo capite diis Romanorum tura immoles. Beata Crispina respondit: *Hoc non feci aliquando ex quo nata sum, nec novi; nec facio usquequo vita vixero.* Anulinus Proconsul dixit: Sed fac, si vis a legum severitate immunis evadere. Beata Crispina respondit: *Quod dicis non timeo, hoc nihil est; Deum autem qui in caelis est, si contemsero, sacrilega ero, et semel me perdet, ut non inveniar in*[4] *illo die venturo.* Anulinus Proconsul dixit: Sacrilega non eris, si sacris obtemperes jussionibus. Beata Crispina respondit: *Quid vis? ut sim sacrilega apud Deum, et apud Imperatores non sim? Absit. Deus magnus et omnipotens est, qui fecit mare et herbas virides, et aridam terram; homines autem, facti ab ipso, quid mihi possunt praestare?* Anulinus Proconsul dixit: Cole religionem Romanam[5], quam et domini nostri invictissimi Caesares, et nos ipsi observamus. Beata Crispina respondit: *Deum novi tantum; nam illi dii lapides sunt, et figmenta manuum hominum facta.* Anulinus Proconsul dixit: Blasphemiam loqueris, nam non prosequeris quae saluti tuae conveniunt. Et adjecit Anulinus Proconsul, et Commentariense officio dixit: Ad omnem deformitionem deducta, a novacula ablatis crinibus decalvetur, ut ejus primum facies ad pompam perveniat. Beata Crispina respondit: *Loquantur ipsi dii, et credam. Ego si salutem non quaererem audiendam *, ante tribunal tuum non essem.* Anulinus Proconsul dixit: Diu vivere desideras, aut mori in poenis, sicut et ceterae consortes tuae, Maxima[6], Donatilla et Secunda? Beata Crispina respondit: *Si mori vellem, et in interitum animam meam tradere, et in ignem aeternum; tuis daemoniis darem voluntatem meam.* Anulinus Proconsul dixit: Caput tibi incidam, si deos venerabiles adorare despexeris. Beata Crispina respondit: *Gratias ago Deo meo, si hoc fuero consecuta. Caput meum perdo semel, sed si turificavero idolis.* Anulinus Proconsul dixit: Et omnino in isto sensu tuo stulto persistis? Beata Crispina respondit: *Deus meus, qui est, et qui fuit, ipse me*

[Marginalia: * f. cogeris. — Jubente Proconsule decalvatur. — * f. audienda.]

3) Al. ms. *emiseris.*
4) Al. ms. *ab.*
5) Al. ms. *humanam.*
6) In Adonis aliorumque Martyrologiis die 30. Julii celebratur festum sanctarum Maximae, Donatillae, et Secundae, quae sub Anulino judice passae sunt; sed sub Gallieni persecutione et quidem Tuburbi, unde Martyres Tuburbitanae vulgo dictae sunt, an ab istis distinguendae? Notkerus eas *in Africae civitate Tyburbo lucernaria* passas commemorat.

jussit nasci; ipse dedit mihi salutem per aquam sacri baptismi; ipse mecum est, ut anima mea, sicut tu vis, non faciat sacrilegium.

II. Anulinus Proconsul dixit: Quid pluribus sufferimus impiam Crispinam? Acta ex codice quae dicta sunt relegantur. Et cum relegerentur, Anulinus Proconsul sententiam de libello legit: Crispina in superstitione indigna perdurans, quae diis nostris sacrificare noluit, secundum Augusti [7] legis mandata a caelesti . . . . locum [8] tendit, eam gladio animadverti jussit. Beata Crispina respondit: *Christo laudes ago* [9], *benedico Dominum, qui sic me de manibus tuis dignatus est liberare.* Passa est beata Crispina apud Coloniam Thebestinam die Nonarum Decembrium, imperante Anulino Proconsule, regnante Domino nostro Jesu Christo [10] in unitate Spiritus sancti in saecula saeculorum. Amen. Gladio feritur.

7) Al. ms. *augustae.*
8) Alter cod. *ad caelestem locum.*
9) Idem, *Gratias ago Deo meo Jesu Christo.*
10) Idem, *cui est laus, virtus, honor, et imperium cum Patre et Spiritu sancto per infinita saecula*, etc.

ADMONITIO

IN MARTYRIUM S. EULALIAE VIRGINIS.

1. Duplex Eulalia virgo et Martyr apud Hispanos vulgo celebratur, quarum unam Emeritenses, alteram Barcinonenses sibi vindicant. Verum ita sunt similia utriusque Acta, quae in variis codd. mss. habentur, ut nonnulli existiment unam eamdemque esse Martyrem, quam ambae istae civitates sibi ipsis singulae attribuentes, duas tandem esse putaverint. At cum non solum antiquiora quaeque Martyrologia, sed etiam vetustissimum Missale Muzarabum, duas Eulalias, unam Emeritae, alteram Barcinonae passas celebrent, fortasse verisimilius nonnullis videbitur unius Acta alteri attributa fuisse, indeque postmodum, cum nominis communione, Actorum etiam similitudinem ortam esse. Sed cum ex neutra parte certa occurrant argumenta, quae rem penitus conficere valeant, ne incerta pro certis proferamus, omissis utriusque Actis Prudentii hymnum 3. libri περὶ ςεφάνων referimus, in quo eleganter Eulaliae Emeritensis gesta describuntur. Cujus etiam meminit idem auctor in hymno sequenti. Isidorus Hispalensis in Chronico aera 491. refert Theodericum Gotthorum regem a depraedanda Emeritensi urbe *sanctae Martyris Eulaliae portentis* deterritum fuisse. Idem refert Idatius in Chronico Olympiade 309. de qua et Olymp. 302. jam egerat. Eamdem Martyrem celebrant Fortunatus lib. 8. Carm. 4. Gregorius Turon. lib. 1. de gloria Mart. cap. 91. Aldelhelmus lib. de gloria virginitatis, vita S. Fructuosi cap. 2. die 16. Aprilis apud Bollandianos, et alii passim auctores. Quin et in Missali Gothico lib. 3. Liturgiae Gallicanae a nostro Mabillonio editae numero 18. habetur Missa integra de sancta Eulalia, ubi eadem prorsus quae apud Prudentium referuntur. De Eulalia vero Barcinonensi agunt Patres Hispani, cum in Missali Muzarabum, tum in Breviario Toletano, quod vulgo sancto Isidoro attribuitur, Eulogius lib. 1. Memorialis sanctorum, et alii scriptores Hispani, qui fusius de utraque Eulalia disserunt. Eulalia duplex. Prudentii hymnus de Emeritensi.

2. Eulaliae Barcinonensis festum in Martyrologiis antiquis et recentioribus die 12. Februarii recolitur: Emeritensis autem die 10. Decembris, cui *Juliam virginem* adjungunt. Unicum memorat Kalendarium vetus Carthaginense, IV. Idus Decembris; proindeque Emeritensem, cujus martyrium ad annum CCCIV. revocamus, quo tempore Dacianum in Hispania, quae Maximiano Herculio parebat, saeviisse certum est. In nonnullis tamen mss. codd. habentur Acta Eulaliae Emeritensis, quae eam sub Calphurniano Praeside passam referunt. At his Actis Usuardi, Adonis, aliorum etiam Actorum, quae in aliis mss. habentur, ceterorumque veterum scriptorum aucto-

ritatem praeferimus. Porro Emerita, vulgo *Merida*, ampla olim Lusitaniae metropolis, sede Compostellam translata, nil fere praeter ruinas nunc exhibet, in hodierna Extremadura. At superest etiamnunc Barcinona Catalauniae caput, cujus Episcopus Tarraconensi metropolitano subest.

Anno Christi circa 304.

AURELII PRUDENTII HYMNUS

DE MARTYRIO **S. EULALIAE** VIRGINIS EMERITENSIS.

Ex lib. περὶ ςεφάνων Hymn. 3.

1 Germine nobilis Eulalia,
Mortis et indole nobilior,
Emeritam sacra virgo suam,
Cujus ab ubere progenita est
Ossibus ornat, amore colit.
2 Proximus occiduo locus est,
Qui tulit hoc decus egregium,
Urbe potens, populis locuples:
Sed mage sanguine martyrii,
Virgineoque potens titulo.
3 Curriculis tribus atque novem
Tres hyemes quater attigerat,
Cum crepitante pyra trepidos
Terruit aspera carnifices,
Supplicium sibi dulce rata.
4 Jam dederat prius indicium,
Tendere se patris ad solium
Nec sua membra dicata thoro:
Ipsa crepundia reppulerat,
Ludere nescia pusiola.
5 Spernere succina, flere rosas,
Fulva monilia respuere:
Ore severa, modesta gradu,
Moribus, et nimium teneris
Canitiem meditata senum.
6 Ast ubi se furiata lues
Excitat in famulos Domini;
Christicolasque cruenta jubet
Thura cremare, jecur pecudis [1]
Mortiferis adolere deis.
7 Infremuit sacer Eulaliae
Spiritus, ingeniique * ferox
Turbida frangere bella parat
Et rude pectus anhela Deo,
Femina provocat arma virum.
8 Sed pia cura parentis agit,
Virgo animosa domi ut lateat,
Abdita rure, et ab urbe procul;
Ne fera sanguinis in pretium
Mortis amore puella ruat.
9 Illa perosa quietis opem
Degeneri tolerare mora,
Nocte fores sine teste movet:
Septaque claustra fugax aperit,
Inde per invia carpit iter.
10 Ingreditur pedibus laceris
Per loca senta situ [2] et vepribus,
Angelico comitata choro:
Et licet horrida nox sileat,
Lucis tamen habet illa ducem.
11 * Sic habuit generosa patrum
Turba columniferum radium:
Scindere qui tenebrosa potens
Nocte viam face perspicua
Praestitit, intereunte chao.
12 Non aliter pia virgo, viam
Nocte secuta, diem meruit,
Nec tenebris adoperta fuit;
Regna Canopica [3] cum fugeret,
Et super astra pararet iter.
13 Illa gradu cita pervigili,
Millia multa prius peragit,
Quam plaga pandat eoa polum;
Mane superba tribunal adit,
Fascibus adstat et in mediis,
14 Vociferans: *Rogo, quis furor est*
Perdere praecipites animas,
Et male prodiga corda sui
Sternere rasilibus scopulis,
Omnipatremque negare Deum?
15 *Quaeritis, o miseranda manus,*
Christicolum genus? En ego sum
Daemonicis inimica sacris;
Idola protero sub pedibus:
Pectore et ore Deum fateor,
16 *Isis, Apollo, Venus nihil est:*
Maximianus et ipse nihil.
Illa nihil, quia facta manu:
Hic, manuum quia facta colit:
Frivola utraque, et utraque nihil.
17 *Maximianus opum dominus,*
Et tamen ipse cliens lapidum,
Prostituat voveatque suis
Numinibus caput ipse suum.
Pectora cur generosa quatit?
18 *Dux bonus, arbiter egregius,*

* ms. ingenium.

* Exod. 23.

1) Jecur in sacrificium offerebatur. Sic noster Prudentius in hymno 13 de S. Cypriano vers. 82. *Salis aut micam, jecur aut suis litarent.*

2) Situs est lanugo ex humore creata. Confer. Virgil. 6. Aeneid. vers. 462.

3) Sic dicitur Aegyptus a Canopo urbe episcopali ad Nili fluminis ostium.

Sanguine pascitur innocuo;
Corporibusque piis inhians,
Viscera sobria dilacerat,
Gaudet et excruciare fidem.
19 *Ergo age, tortor, adure, seca,*
Divide membra coacta luto.
Solvere rem fragilem facile est.
Non penetrabitur interior
Exagitante dolore animus.
20 Talibus excitus in furias
Praetor, ait: Rape praecipitem,
Lictor, et obrue suppliciis.
Sentiat esse deos patrios,
Nec leve Principis imperium.
21 Quam cuperem tamen, ante necem,
Si potis es, revocare tuam,
Torva puellula, nequitiam!
Respice, gaudia quanta metas:
Quae tibi fert genialis honor.
22 Te lacrymis labefacta domus
Prosequitur, generisque tui
Ingemit anxia nobilitas,
Flore quod occidis in tenero,
Proxima dotibus et thalamo.
23 Non movet aurea pompa thori,
Non pietas veneranda senum,
Quos temeraria debilitas?
Ecce parata ministeria
Excruciabilis exitii.
24 Aut gladio feriere caput,
Aut laniabere membra feris;
Aut facibus data fumificis,
Flebiliterque ululanda tuis,
In cineres resoluta flues.
25 Hæc, rogo, quis labor est fugere?
Si modicum salis eminulis
Thuris et exiguum digitis
Tangere, virgo, benigna velis,
Poena gravis procul abfuerit.
26 Martyr ad ista nihil: sed enim
Infremit, inque tyranni oculos
Sputa jacit: simulacra dehinc
Dissipat, impositamque molam
Turibulis pede prosubigit.
27 Nec mora, carnifices gemini
Juncea pectora dilacerant,
Et latus ungula virgineum
Pulsat utrumque, et ad ossa secat,
Eulalia numerante notas.
28 *Scriberis ecce mihi, Domine,*
Quam juvat hos apices legere,
Qui tua, Christe, tropaea notant!
Nomen et ipsa sacrum loquitur
Purpura sanguinis eliciti.
29 Haec sine fletibus et gemitu
Laeta canebat et intrepida.
Dirus abest dolor ex animo:
Membraque picta cruore novo
Fonte cutem recalente lavant.
30 Ultima carnificina dehinc,
Non laceratio vulnifica,
Crate tenus, nec arata cutis:
Flamma sed undique lampadibus
In latera, stomachumque furit.
31 Crinis odorus ut in jugulos
Fluxerat, involitans humeris,
Quo pudibunda pudicitia
Virgineusque lateret honos,
Tegmine verticis opposito:
32 Flamma crepans volat in faciem,
Perque comas vegetata caput
Occupat, exsuperatque apicem.
Virgo, citum cupiens obitum,
Appetit, et bibit ore rogum.
33 Emicat inde columba [4] repens
Martyris os nive candidior
Visa relinquere, et astra sequi.
Spiritus hic erat Eulaliae
Lacteolus, celer, innocuus.
34 Colla fluunt abeunte anima,
Et rogus igneus emoritur:
Pax datur artubus exanimis,
Flatus in aethere plaudit ovans,
Templaque celsa petit volucer.
35 Vidit et ipse satelles avem
Feminae ab ore meare palam,
Obstupefactus et attonitus
Prosilit, et sua gesta fugit:
Lictor et ipse fugit pavidus.
36 Ecce nivem glacialis hyems
Ingerit, et tegit omne forum:
Membra tegit simul Eulaliae,
Axe jacentia sub gelido,
Pallioli vice linteoli.
37 Cedat amor lacrymantum hominum,
Qui celebrare suprema solent;
Flebile cedat et officium:
Ipsa elementa, jubente Deo,
Exsequias tibi, Virgo, ferunt.
38 Nunc locus Emerita est tumulo
Clara colonia Vettoniae [5]:
Quam memorabilis amnis Anas [6]
Praeterit, et viridante rapax
Gurgite moenia pulcra lavat.

4) Hujus columbae meminit Missale Gothicum supra laudatum.

5) Vettones sic olim dicti populi inter Durium et Tagum. Hodie pars est Extremadurae, et pars regni Legionis.

6) Anas fluvius, qui terrae visceribus absorptus, post unius leucae spatium rursus emergit.

39 Hic, ubi marmore perspicuo
Atria luminat alma nitor,
Et peregrinus et indigena,
Reliquias cineresque sacros
Servat humus veneranda sinu.
40 Tecta corusca super rutilant
De laquearibus aureolis,
Saxaque caesa solum variant:
Floribus ut rosulenta putes
Prata rubescere multimodis.
41 Carpite purpureas violas,
Sanguineosque crocos metite;
Non caret his genialis hyems:
Laxat et arva tepens glacies,
Floribus ut cumulet calathos.
42 Ista comantibus e foliis
Munera, Virgo puerque, date:
Ast ego serta choro in medio
Texta feram pede dactylico,
Vilia, marcida, festa tamen.
43 Sic venerarier ossa libet,
Ossibus altar et impositum:
Illa Dei sita sub pedibus [7]
Prospicit haec, populosque suos
Carmine propitiata fovet.

7) Olim sacrae reliquiae non super altaria, sed subtus ponebantur. *Sub Dei pedibus sita* dicitur, quod Christum vere in Eucharistia adesse crederet Prudentius.

ADMONITIO
IN PASSIONEM S. AFRAE MARTYRIS.

Passio ex codd. mss. et edit.

1. Afra ex prostibulo Martyr effecta, suo exemplo comprobavit, neminem a spe salutis excludi, qui fructus dignos poenitentiae, etiam post vitam gravioribus criminibus contaminatam, produxerit. Hujus autem beatae Martyris passionem, ex Actis publicis concinnatam, edidit Marcus Velserus inter monumenta antiqua Augustanae civitatis, quam ad alias editiones et complures codd. mss. collatam proferimus.

Memoria.

2. Sanctae Afrae memoriam non recentiora tantum aut Germanica Martyrologia recolunt, sed etiam vetustiora quaeque, in quibus die 5. mensis Augusti celebratur. Jam tempore Fortunati celebre erat ipsius sepulcrum, ut patet ex lib. 4. de vita S. Martini, ubi haec leguntur:

Pergis ad Augustam, quam Vindo Lycusque fluentant.
Illic ossa sacrae venerabere Martyris Afrae.

Exstat nunc in eodem loco celebre monasterium sub ejus sanctae Martyris et sancti Udalrici Episcopi Augustani nomine constructum, quod a viris religiosis Ordinis nostri Benedictini incolitur. Porro beatae Afrae martyrium in prima Annalium editione ad Domitiani tempora revocarat Cardinalis Baronius, quod incaute vitiata Acta secutus fuisset: sed a M. Velsero monitus hoc mendum in altera editione correxit, ipsum ad annum 303. referendo, quod tamen melius, ut quidem mihi videtur, anno sequenti consignasset.

Anno Christi circa 304.

PASSIO SANCTAE AFRAE MARTYRIS.

Ex compluribus codd. mss. et edit.

Afra ex meretrice Martyr.

I. Apud provinciam Raetiam in civitate Augusta [1], cum Christianorum esset saeva persecutio, et omnes pro Christi nomine variis suppliciis afflicti ad sacrificia traherentur; contigit AFRAM, quam notam habebat fama publica, quod esset lupanaria, a persecutoribus comprehendi, quae cum fuisset judici oblata, dum interrogasset judex, et cognovisset, quae esset, dixit ei: Sacrifica diis, quia expedit tibi magis vivere, quam inter tormenta deficere. Afra respondit: *Sufficiunt mihi peccata mea, quae ignorans Deum gessi; hoc autem quod me jubes facere, numquam factura sum.* Gaius judex

1) Raetia olim longe quam nunc amplior, Vindeliciam complectebatur, cujus Augusta, vulgo *Ausbourg*, est caput, urbs episcopalis sub Salisburgensi metropoli.

dixit: Accedens ad capitolium sacrifica. Afra respondit: *Capitolium meum Christus est, quem habeo ante oculos meos: ipsi quotidie crimina mea et peccata mea confiteor. Et quia indigna sum ipsi sacrificium offerre; me ipsam pro nomine ejus cupio sacrificare, ut corpus in quo peccavi, dum poenas pertulerit, abluatur.* Judex Gaius dixit: Ut audio, meretrix es; sacrifica, quia aliena es a Deo Christianorum. Afra respondit: *Dominus meus Jesus Christus dixit se pro peccatoribus descendisse de caelo. Nam et Evangelia ejus testantur, quod meretrix rigaverit lacrymis pedes ejus, et indulgentiam acceperit; et meretrices et publicanos numquam despexerit, quos etiam secum manducare permisit.*

II. Judex dixit: Sacrifica ut diligaris ab amatoribus tuis, sicut semper dilecta eras ab ipsis, et inferantur tibi pecuniae multae ab eis. Afra respondit: *Pecunias exsecrabiles jam numquam accipiam; nam et quas habui, quasi sordes abjeci* [2], *quia non erant de bona conscientia. Nam nolentes accipere aliquando* [3] *fratres meos pauperes, etiam precibus exoravi* [4], *ut a me dignarentur accipere, et pro* [5] *peccatis meis orarent. Si ergo quae habui a me abjeci, quomodo potest fieri ut quaeram accipere, quae etiam quasi sordes abjeci?* Judex Gaius dixit: Jam te Christus dignam non habet. Sine causa vis eum Deum tuum dicere, qui te suam esse non cognoscit. Meretrix enim quae est, dici Christiana non potest. Afra respondit: *Christiana ego quidem dici non mereor, nec vocari; sed misericordia Dei, qui non de merito, sed de sua pietate judicat, ipse me ad hoc nomen admisit.* Judex Gaius dixit: Unde nosti, quia te admisit ad hoc nomen? Afra respondit: *In hoc me cognosco a facie Dei non esse projectam, quia ad gloriosam confessionem sui sancti nominis permittor accedere, per quam me credo omnium scelerum meorum indulgentiam accepturam.* Judex dixit: Haec fabulae sunt. Magis sacrifica diis, per quos salutem consequeris [6]. Afra respondit: *Salus mea Christus est, qui pendens in cruce, latroni confitenti bona paradisi pollicitus est.* Judex Gaius dixit: Sacrifica, ne in conspectu amatorum tuorum, qui tecum turpiter vixerunt, cathomis te caedi jubeam. Afra respondit: *Confusio mihi nulla est, nisi de peccatis meis.* Judex dixit: Porro jam sacrifica diis, quoniam injuria mihi est tot [7] horas tecum certare; si vero nolueris, occideris. Afra dixit: *Hoc est quod opto, si tamen merear, ut per hanc confessionem digna efficiar requiem invenire.* Judex Gaius dixit: Sacrifica, nam torqueri te faciam, et postea vivam incendi praecipiam. Afra respondit: *Corpus, in quo peccavi, accipiat diversa tormenta; nam animam meam sacrificiis daemonum non coinquinabo.*

Christus Deus.

Judicis minas contemnit.

III. Tunc judex nequissimus dictavit sententiam, dicens: Afram publicam meretricem, quae se Christianam professa est, et noluit sacrificiis participare, vivam incendi praecipimus. Statim igitur rapta est a ministris, et ducta in insulam Lyci fluminis: ibique eam exspoliantes, ad stipitem ligaverunt; atque illa levans ad caelos oculos suos, oravit cum lacrymis, dicens: *Domine Deus omnipotens Jesu Christe, qui non justos venisti vocare, sed peccatores ad poenitentiam, cujus promissio vera et manifesta est, quia dignatus es dicere, qua hora conversus fuerit peccator a suis iniquitatibus, eadem hora te non rememoraturum peccatorum ejus; accipe in hac hora passionis meae poenitentiam, et per hunc ignem temporalem, qui corpori meo paratus est, ab illo igne aeterno me libera, qui animam et corpus simul exurit.* Et iis dictis expletis, circumdata sarmentis, igne supposito vox ejus audiebatur dicens [8]: *Gratias tibi ago, Domine Jesu Christe, qui me dignatus es hostiam habere pro nomine tuo, qui pro toto mundo solus hostia oblatus es in cruce,*

Igni damnatur.

Christus Deus omnipotens.

2) Al. mss. *expendi.*
3) Al. *aliquos.*
4) Al. *rogavi.*
5) Etiam apud Judaeos vetitum erat sacrificium offerre ex mercede meretricis. Vid. Joseph. lib. 4. antiq. c. 8.

6) Cod. Sorbon. *ut salutem consequaris.*
7) Cod. Fossat. *tecum totiens concertare.*
8) Sic Sorb. Genov. et Colb. At Fossat. *audita est.* In aliis mss. et edit. deest, *ejus.* Fiscam. simpliciter habet, *dixit.*

justus pro injustis, bonus pro malis, benedictus pro maledictis, mundus a SS. Trinitas, Christus Deus. *peccato pro peccatoribus universis. Tibi offero sacrificium meum, qui cum Patre et Spiritu sancto vivis et regnas* DEUS *in saecula saeculorum. Amen.* Et haec dicens, emisit spiritum.

IV. Cum autem beata Christi Martyr Afra caeli gaudia sic per martyrii palmam intrasset, stabant juxta ripam fluminis DIGNA, EUNOMIA, et EUTROPIA [9], quae fuerunt ejus ancillae, simulque fuerant in peccato, et simul a sancto NARCISSO [10] Episcopo baptizatae. Quae rogaverunt [11] descendentes de barca, ut se illuc transferrent. Cumque eas transtulissent, invenerunt sanctae Afrae integrum corpus. Puer autem qui cum ipsis erat, transnatavit, Ejus sociae. et nuntiavit matri ejus HILARIAE. Et venit nocte cum sacerdotibus Dei, et tulit corpus ejus, et posuit secundo miliario a civitate Augusta, in monumentum [12] quod sibi suisque construxerat. Nuntiatum autem est Gaio judici, qui misit ad ipsum monumentum, dicens: Ite, et tenete eas, et si consenserint vobis ad sacrificandum, cum honore eas adducite ad me, ut remunerem illas censu dignissimo. Si autem videritis eas animo pertinaci obsistere, et nulla ratione ad sacrificandum [13] praebere consensum; implete monumentum cremiis et siccis spinis, et claudite super eas ipsum monumentum; et ita demum ignem supponite, ut nulla ex eis evadat. Euntes autem ad eas milites, prius blando sermone eas provocabant, post haec terroribus impellebant. At ubi videbant omnes simul contemnere sacrificia, repleverunt memoriam sarmentis et siccis spinis, et clauserunt super eas, et supposito igne abierunt. Sicque factum est, ut eadem die, quando sepulta est Afra, simul etiam mater ejus Hilaria, necnon et famulae ejus secundum carnem, sed etiam sorores in Christo, Digna, Eutropia et Eunomia, simul martyrii coronam acciperent; ut quae simul unanimes in Christum Jesum crediderant, SS. Trinitas. ad eum cum palma martyrii pariter pervenirent [14], qui regnat cum Patre et Spiritu sancto in saecula saeculorum. Amen.

9) Sic appellantur a Velsero, et vulgo apud Augustanos. In omnibus tamen mss. quos videre licuit, sicut et apud Mombritium et in Martyrologiis 12. Augusti dicuntur *Digna, Eumenia et Euprepia.*

10) Quis ille Narcissus, incertum: etsi admitterentur vulgata Acta conversionis S. Afrae. Passus dicitur Gerundae in Hispania cum Felice diacono. Colitur 15. Cal. Aprilis. Apud Mombritium haec verba, *simulque*, etc. usque ad, *baptizatae* desunt.

11) Sorb. addit. *milites.*

12) Velser. cum mss. Colb. Sorb. et Germ. *memoriam*, et infra. At in Foss. cum ex se auctor loquitur dicit *memoriam,* cum judicis verba refert, *monumentum.*

13) Cod. Sorb. desinit in haec verba, *ad sacrificandum consentire, crudeli examinatione eas interficite.*

14) In codd. mss. plerisque hic referuntur alii 25 martyres, quasi eodem die, quo Afra, Augustae martyrium consummarint; at in cod. Fossat. dicuntur passi non longe ab urbe Roma, clausulaque vulgata, *qui regnat,* etc. a sanctae Afrae passione secernuntur. In cod. Regio vetustissimo et in Mombritio deest omnino istud additamentum, quod in quibusdam codicibus brevius, in alius fusius reperitur.

ADMONITIO

IN MARTYRIUM S. AGNETIS VIRGINIS.

Gesta ex Prudentio et S. Ambrosio. 1. Cum beatae Agnetis passio, quae sub sancti Ambrosii nomine vulgo circumfertur, huic sancto Doctori minime sit tribuenda, aliundeque ejus celeberrimae Martyris Acta genuina non habeamus, damnum hoc aliquot sanctorum Patrum opusculis resarcire visum est. Ad id Prudentii hymnum 14. de Coronis, et quae de eadem Martyre habet sanctus Ambrosius lib. 1. de Virginibus cap. 2. selegimus, ut aliquid certi de ipsius passione a tantae auctoritatis hominibus ediscamus. Fusius etiam ejus martyrium exponit sanctus Maximus Episcopus Taurinensis in homilia, quam de ipsius laudibus scripsit tomo 5. Bibliothecae Patrum. Eamdem cum Thecla Martyrum antesignana

conjungit ipse Ambrosius lib. ad Virginem lapsam, quam item variis in aliis locis passim laudat, sicut et Augustinus, qui de ipsa potissimum agit serm. 273. quem sermonem habuit ipso die ejus passionis, et serm. 354. ad Continentes, ubi Agnetem virginibus, Crispinam vero mulieribus imitandam proponit. Omitto Damasum Papam, Fortunatum, Adelhelmum, aliosque scriptores, qui eamdem Martyrem data occasione passim celebrarunt. Eamdem laudavit S. Martinus apud Sulpicium Severum dial. 2. Ad S. Agnetem fideles convenisse aiunt Faustinus et Marcellinus in praefatione libelli precum ad Impp. Valentinianum, Theodosium et Arcadium, tempore Damasi Papae. Celeberrimam sub ipsius nomine basilicam cum monasterio sibi adjuncto Romae exstare via Nomentana nemo nescit, ubi geminos agnos, ex quorum lana pallia Archiepiscoporum conficiuntur, quotannis benedici mos est. De hac basilica, quae ex sanctimonialibus Benedictinis ad Canonicos regulares sancti Salvatoris transiit, ac de *Constantina* ejus conditrice lege Mabillonii iter Italicum pag. 83. In basilica sanctae Agnetis Gregorius Magnus homilias 11. et 12. in Matthaeum ad populum habuit, in ejusdem sanctae Martyris die natali. Denique ita celebre fuit Agnetis nomen, ut, teste Hieronymo in epistola ad Demetriadem virginem, *Omnium gentium litteris atque linguis, in ecclesiis Agnetis vita laudata* fuerit; de qua initio ejusdem epistolae jam scripserat: *Beata Martyr Agnes, quae et aetatem vicit et tyrannum, et titulum castitatis martyrio consecravit.*

Ab aliis Patribus celebrata.

2. Johannes Bollandus Januarii tomo 2. die 21. sanctae Agnetis martyrium saeculo 3. contigisse putat, ob duas scilicet quas ibidem affert rationes. Primo quod in ejusdem sanctae Agnetis inventionis historia, haec dicatur sanctum Benignum (quem sub Aureliano Imperatore passum fuisse existimat vir eruditus) e Baptismi fontibus suscepisse. Alterum argumentum desumit ex ipsius Agnetis vulgatis Actis, ubi jubente *Aspasio Vicario* in ignem praecipitata dicitur. Quin et in ms. cod. sancti Maximini Trevirensis haec habentur. *Tunc Vicarius Aspasius, nomine Paternus, Proconsul, ex dominis et principibus suis Valeriano et Gallieno jussit,* etc. Sed Benignus ibi laudatus, dicitur fuisse Episcopus Carnotensis et Martyr; proindeque alius a Divionensi; immo cum haec omnia ex scriptis penitus incertis desumpta sint, nihil nos movent; multoque veri similiorem eorum sententiam arbitramur, qui hujus sanctae Martyris passionem ad annum circiter CCCIV. revocant.

Tempus passionis.

3. Sanctae Agnetis memoriam recolunt tam vetera, quam recentiora Latinorum Martyrologia diebus 21. et 28. Januarii; Graeci autem in Menaeis diebus 14. et 21. ejusdem mensis, et iterum die 5. Julii. Morem hunc duplici die celebrandi Agnetis Natale veterem esse Romae, patet ex antiquioribus Liturgiis Romanis, Gelasiana scilicet et Gregoriana, in quibus duplex hujus virginis *natale* assignatur; primum Gelasiana sic exhibet: *In Natale sanctae Agnetis virginis de passione sua XII. Kal. Februarii.* Alterum in utraque sic habetur: *Natale sanctae Agnes de nativitate V. Kal. Feb.* ita etiam habet Beda in Martyrol. sincero apud Bolland. tom. 2. Martii. Semel tamen, XII. scilicet Kal. Februarii, ipsius memoria celebratur in antiquissimis Kalendariis Romano Bucherii et Africano Mabillonii, sicut et in Missalibus Gothico, et Muzarabum. De ejus translatione Constantinopolim facta, Theodorus Lector lib. 2. collect. et Nicephorus lib. 4. cap. 10.

Festivitas duplex.

Anno Christi circa 304.

AURELII PRUDENTII HYMNUS

DE MARTYRIO **S. AGNETIS** VIRGINIS.

Ex libro περὶ ςεφάνων Hymn. 14.

Agnae [1] sepulcrum est Romulea in domo,
Fortis puellae, Martyris inclytae.
Conspectu in ipso condita turrium
Servat salutem virgo Quiritium:
Necnon et ipsos protegit advenas,
Puro ac fideli pectore supplices.
Duplex corona est praestita Martyri,
Intactum ab omni crimine virginal,
Mortis deinde gloria liberae.
Ajunt jugali vix habilem toro,
Primis in annis forte puellulam
Christo calentem, fortiter impiis
Jussis renisam, quominus idolis
Addicta sacram desereret fidem.
Tentata multis nam prius artibus,
Nunc ore blandi judicis illice,
Nunc saevientis carnificis minis,
Stabat feroci robore pertinax,
Corpusque duris excruciatibus
Ultro offerebat, non renuens mori.
Tum trux tyrannus: Si facile est, ait,
Poenam subactis ferre doloribus,
Et vita vilis spernitur: at pudor
Carus dicatae virginitatis est.
Hanc in lupanar trudere publicum
Certum est, ad aram ni caput applicet,
Ac de Minerva jam veniam rogat:
Quam Virgo pergit temnere virginem [2]:
Omnis juventus irruet, et novum
Ludibriorum mancipium petet.
Haud, inquit Agnes, *immemor est ita*
Christus suorum, perdat ut aureum
Nobis pudorem, nos quoque deserat.
Praesto est pudicis; nec patitur sacrae
Integritatis munera pollui.
Ferrum impiabis sanguine, si voles;
Non inquinabis membra libidine.
Sic elocutam publicitus jubet
Flexu in plateae sistere Virginem.
Stantem refugit maesta frequentia,
Aversa vultus, ne petulantius
Quisquam verendum conspiceret locum.
Intendit unus forte procaciter
Os in puellam, nec trepidat sacram
Spectare formam lumine lubrico,
En ales [3] ignis fulminis in modum
Vibratur ardens, atque oculos ferit:
Caecus corusco lumine corruit,
Atque in plateae pulvere palpitat.
Tollunt sodales seminecem solo,
Verbisque deflent exsequialibus.
Ibat triumphans Virgo, Deum Patrem,
Christumque sacro carmine concinens,
Quod sub profani labe periculi
Castum lupanar nec violabile
Experta victrix virginitas foret.
Sunt qui rogatam rettulerint preces
Fudisse Christo, redderet ut reo
Lucem jacenti: tum juveni halitum
Vitae innovatum visibus integris.
Primum sed Agnes hunc habuit gradum
Caelestis aulae, mox alius datur.
Accensus [4] iram nam furor incitat
Hostis cruenti: Vincor, ait gemens.

1) In plerisque mss. *Agnes.* In cod. S. Michaelis in periculo maris *Agnis.*

2) Minervam quae sine matre a Jovis cerebro educta Vulcani nuptias respuit et virgo semper fuit. De turpissima hac poena, multa observavit Baronius in notis ad Martyrol. Rom. dieb. 9. et 21. Januarii.

3) Angelus videtur eo nomine designari.

4) Cod. Montis S. Michael. *alius datur ascensus.*

I, stringe ferrum miles, et exsere
Praecepta summi regia Principis.
Ut vidit Agnes stare trucem virum
Mucrone nudo, laetior haec ait:
Exulto, talis, quod potius venit
Vesanus, atrox, turbidus armiger:
Quam si veniret languidus ac tener,
Mollisque ephebus tinctus aromate,
Qui me pudoris funere perderet.
Hic hic amator jam, fateor, placet;
Ibo irruentis gressibus obviam,
Nec demorabor vota calentia:
Ferrum in papillas omne recepero,
Pectusque ad imum vim gladii traham.
Sic nupta Christo transiliam poli
Omnes tenebras, aethere celsior.
Aeterne Rector, divide januas
Caeli, obseratas terrigenis prius,
Ac te sequentem, Christe, animam voca,
Cum virginalem, tum Patris hostiam.
Sic fata, CHRISTUM vertice cernuo
Supplex adorat, vulnus ut imminens
Cervix subiret prona paratius.
Ast ille tantam spem peragit manu:
Uno sub ictu nam caput amputat.
Sensum doloris mors cita praevenit.
Exutus inde spiritus emicat,
Liberque in auras exsilit. Angeli
Sepsere euntem tramite candido.
Miratur orbem sub pedibus situm,
Spectat tenebras ardua subditas:
Ridetque, solis quod rota circuit,
Quod mundus omnis volvit et implicat,
Rerum quod atro turbine vivitur,
Quod vana saecli mobilitas rapit
Reges, tyrannos, imperia, et gradus
Pompasque honorum, stulta tumentium:
Argenti et auri vim rabida siti
Cunctis petitam per varium nefas;
Splendore multo structa habitacula:
Illusa pictae vestis inania,
Iram, timorem, vota, pericula:
Nunc triste longum, nunc breve gaudium,
Livoris atri fumificas faces,
Nigrescit unde spes hominum et decus,
Et quod malorum tetrius omnium est,
Gentilitatis sordida nubila.
Haec calcat Agnes, ac pede proterit,
Stans et draconis calce premens caput:
Terrena mundi qui ferus omnia
Spargit venenis mergit et inferis,
Nunc virginali perdomitus solo,
Cristas cerebri deprimit ignei,
Nec victus audet tollere verticem.
Cingit coronis interea Deus
Frontem duabus Martyris innubae.
Unam decimplex edita sexies
Merces perenni lumine conficit:
Centenus exstat fructus in altera.
O Virgo felix, o nova gloria,
Caelestis arcis nobilis incola,
Intende nostris colluvionibus
Vultum gemello cum diademate:
Cui posse soli Cunctiparens dedit
Castum vel ipsum reddere fornicem.
Purgabor oris propitiabilis
Fulgore, nostrum si jecur impleas.
Nil non pudicum est, quod pia visere
Dignaris, almo vel pede tangere.

EXCERPTA EX SANCTO AMBROSIO

DE EADEM SANCTA AGNETE.

Ex lib. 1. de Virginibus cap. 2.

I. Et bene procedit, ut quoniam hodie natalis est Virginis, de virginibus sit loquendum, et a praedicatione liber sumat exordium. Natalis est Virginis, integritatem sequamur. Natalis est Martyris, hostias immolemus. Natalis est sanctae Agnes, mirentur viri, non desperent parvuli; stupeant nuptae, imitentur innuptae. Sed quid dignum de ea loqui possumus, cujus

Agnetis festum.

ne nomen quidem [1] vacuum luce laudis fuit? Devotio supra aetatem, virtus supra naturam; ut mihi videatur non hominis habuisse nomen, sed oraculum Martyris, quo indicavit quid esset futura. Habeo tamen unde mihi subsidium comparetur. Nomen virginis titulus est pudoris. Appellabo Martyrem, praedicabo [2] virginem. Satis prolixa laudatio est, quae non quaeritur, sed tenetur. Facessant igitur ingenia, eloquentia conticescat. Vox una praeconium est. Hanc senes, hanc juvenes, hanc pueri canant. Nemo est laudabilior, quam qui ab omnibus laudari potest. Quot homines, tot praecones, qui Martyrem praedicant, dum loquuntur.

II. Haec duodecim [3] annorum martyrium fecisse traditur. Quo detestabilior crudelitas, quae nec minusculae pepercit aetati: immo magna vis fidei, quae etiam ab illa testimonium invenit aetate. Fuitne in illo corpusculo vulneri locus? Et quae non habuit quo ferrum reciperet, habuit quo ferrum vinceret. At istius aetatis puellae torvos etiam vultus parentum ferre non possunt, et acu districta solent puncta flere, quasi vulnera. Haec inter cruentas carnificum impavida manus, haec stridentium gravibus immobilis tractibus catenarum, nunc furentis mucroni militis totum offerre corpus, mori adhuc nescia, sed parata: vel si ad aras invita raperetur, tendere Christo inter ignes manus, atque in ipsis sacrilegis focis, tropaeum * Domini signare victoris: nunc ferratis colla manusque ambas inserere nexibus, sed nullus tam tenuia membra poterat nexus includere. Novum martyrii genus! Nondum idonea poenae, et jam matura victoriae: certare difficilis, facilis coronari: magisterium virtutis implevit, quae praejudicium vehebat aetatis. Non sic ad thalamum nupta properaret, ut ad supplicii locum laeta successu, gradu festina virgo processit, non intorto crine caput comta, sed Christo: non flosculis redimita, sed moribus. Flere omnes, ipsa sine fletu. Mirari plerique quod tam facile vitae suae prodiga, quam nondum hauserat, jam quasi perfuncta donaret. Stupere universi, quod jam divinitatis testis exsisteret, quae adhuc arbitra sui per aetatem esse non posset [4]. Effecit denique ut ei Deo crederetur, cui de homine adhuc non crederetur: Quia quod ultra naturam est, de auctore naturae est.

** id est signo crucis.*

III. Quanto terrore egit carnifex ut timeretur, quantis blanditiis ut suaderet, quantorum vota ut sibi [5] ad nuptias perveniret? At illa: *Et haec Sponsi injuria est exspectare placituram. Qui me sibi prior elegit, accipiet. Quid percussor moraris? Pereat corpus quod amari potest oculis quibus nolo.* Stetit, oravit, cervicem inflexit. Cerneres trepidare carnificem, quasi ipse addictus fuisset: tremere percussoris dextram, pallere ora alieno timentis periculo, cum puella non timeret suo. Habetis igitur in una hostia duplex martyrium, pudoris et religionis. Et virgo permansit, et martyrium obtinuit.

IV. Quanto [6] nostrae virgines fortiores, quae vincunt etiam quas non vident potestates: quibus non tantum de carne et sanguine, sed etiam de ipso mundi principe saeculique rectore victoria est? Aetate utique Agnes minor, sed virtute major, triumpho numerosior, constantia confidentior, non

1) Augustinus Serm. 273. cap. 6. *Beata Agnes sancta, cujus passionis hodiernus est dies. Virgo quae quod vocabatur erat. Agnes latine agnam significat, graece castam. Erat quod vocabatur, merito coronabatur.*

2) Cod. ms. illustriss. Remorum Archiepiscopi-Ducis cum edit. *praedicavi satis. Prolixa*, etc.

3) Sic codd. mss. et editiones non solum operum S. Ambrosii, sed et Lipomani, etc. Edit. tamen Rom. cui consentiunt Acta beato Ambrosio vulgo tributa, habet *tredecim.* Idem etiam habetur apud Augustin. loco laudato. *Agnes puella tredecim annorum, vicit diabolum,* quamvis cod. Floriacensis habeat tantum, *Agnes puella vicit diabolum.*

4) Tamen ex Tertulliano in lib. de Virginib. velandis cap. 11. puellae annorum 12, *ad negotia sua* mittebantur. Sed id non excludit tutrices quae ejusmodi Puellarum, praecipue nobilium, curam gerebant.

5) Non solum pseudo-Ambrosii epistola, sed etiam S. Maximus Taurinensis, Agnetem a juvene, quem Praefecti filium fuisse ex sequentibus patet, in uxorem petitam fuisse refert.

6) Quae sequuntur desumta sunt ex cap. 5. ejusdem libri, post allata virginum ethnicarum aliquot exempla.

sibi linguam propter metum abstulit, sed propter tropaeum reservavit. Nihil enim habuit quod prodi timeret, cujus non erat criminosa, sed religiosa confessio. Itaque illa secretum tantummodo celavit, haec probavit Dominum: quem quia aetas nondum poterat confiteri, natura confessa est.

ADMONITIO

IN PASSIONEM S. FERREOLI MARTYRIS.

1. Duplicem Ferreolum Martyrem veneratur ecclesia Gallicana, unum Presbyterum, quem cum Ferrutione diacono Vesuntione Maximae Sequanorum Metropoli, passum fuisse Martyrologia vulgata referunt, die 16. Junii; alterum vero Tribunum militum, qui Viennae Allobrogum anno circiter 304. martyrium pertulit. Ferreoli et Ferrutionis meritis, sororis suae virum ex febre vehementiori sanatum fuisse refert Gregorius Turonensis lib. 1. de Gloria Martyrum cap. 71. eorumque Missa propria habetur in Missali Gothico, quod post Thomasium edidit noster Johannes Mabillonius Liturgiae Gallicanae lib. 3. num. 53. At alterius Ferreoli passio integra habetur, quam ex variis codd. mss. cum Suriana editione collatis proferimus. Duplex Ferreolus. Vesontionensis unus cum Ferrutione. Alter Viennensis.

2. Ferreolum pro speciali Viennensium patrono, suo tempore habitum fuisse testatur Fortunatus lib. 8. poem. 4. ubi singularum provinciarum vel urbium sanctos tutelares recensens, haec habet:

Privatum Gabalus, Julianum Arvernus abundans
Ferreolum pariter pulcra Vienna gerit.

Fortunato antiquior Sidonius Apollinaris lib. 7. Epist. 1. Mamertum Episcopum Viennensem Ambrosio Mediolanensi comparat, quod duorum insignium Martyrum reliquias, Juliani scilicet Brivatensis Martyris caput, et nostri Ferreoli totum corpus invenisset. Ejusdem beati Martyris sepulcri visitandi causa se Viennam adiisse refert Gregorius Turonensis lib. 2. Mirac. cap. 2. qui et alias passim eam celebrat, simul cum Juliano Brivatensi Martyre; cujus etiam passionem ex ms. cod. erutam dedimus ad calcem novae ejusdem Gregorii operum editionis. Vide etiam, si lubet, vitam S. Clari saec. 2. Benedict. aut apud Bolland. die 2. Januarii. Ejusdem S. Martyris memoriam die decima octava mensis Octobris Martyrologia antiqua et recentiora celebrant.

PASSIO SANCTI FERREOLI MARTYRIS.

Anno Christi circa 304.

Ex compluribus codd. mss.

I. Cum per universas provincias genus Christianorum, Deo carum, invisum diabolo, deservire sacrilegis ritibus cogeretur, Crispinus quidam, temporis illius Praeses, in Viennensi civitate juxta Imperatorum praeceptum coepit ad sacrificandum cogere Christianos. Sedens ergo pro tribunali, cum detestabili consilio honorare obtemperantes, contradicentes autem punire decrevit. Quique dum acerbissime in cunctos Dei servos per ministrum furoris sui grassaretur officium, contigit ut inter alios etiam beatissimum Martyrem Ferreolum, habitu solo, non officio militantem, quod esset proditus Christianus, sacrificare compelleret, dicens: Parere te ante omnes necesse est, Ferreole, invictissimorum principum legibus, quibus et pro militiae stipendiis fidem debes, et pro majestate reverentiam, et pro honoris augmento parendi irreprehensibilem devotionem. Quamobrem oportet te obtemperare consilio, ne dissimulationem poena castiget. Sacrificare ergo diis jussus es, quid moraris? Sanctus Ferreolus dixit: *Christianus sum, sacrificare diis non debeo.* Ferreolus sistitur coram Præside.

Imperatoribus, quamdiu salva religione licuit, militavi. Opera mea, cum tibi parui, justis legibus debui [1]*; sacrilegiis numquam servivi* [2]*, adversus noxios, non adversus Christianos militare proposui. Stipendia quae commemoras non requiro. Pascat sacrilegum militem sacrilegus Imperator. Temporalis vitae lucra non requiro: mihi sufficit, si salva Religione liceat vivere Christianum, quod si id non liceat, paratus sum mori.*

II. Praeses dixit: Unde tibi, Ferreole, isthaec tanta moriendi fiducia? Fortassis post injuriam legum, post contumeliam principum, venit ex desperatione vivendi. Sed patitur hoc plane abolitum fieri humanitas nostra, quod vel in deos, vel in principes contumaciter protulisti. Modo dictorum tuorum te poeniteat, et legibus satisfacias repudiando sectam Christianorum, et numinibus sacrificando. Ferreolus respondit: *Humanitatem tuam et indulgentiam quam promittis, tibi vel Imperatoribus tuis deinceps militaturus exspectet: quorum legibus injuriam non facit, qui legem Dei eis anteponit. Ille potius reus est qui Divinitati detrahit, qui insensibilia et caduca veneratur. Ego Creatorem, non creaturam adoro. Deum non in manufactis quaerendum ipse loquitur qui cuncta formavit, cujus testes sunt caelum, terra, et quaecumque vel deorsum jacent, vel desuper fulgent. Omnia ista illi serviunt, quae propter nos creans in omnibus Deus profutura nobis, non dominatura constituit. Vos potius recte ordinata perturbatis, praeponendo temporalia aeternis, mortua viventibus, scientibus* [3] *bruta, mendacium veritati: et propterea in superbiam lapsi, atque in perpetuum damnati estis cum spiritibus malignis.* DEUS *vero, qui universorum Dominus est, et aeternus Imperator, dedit servis suis per Jesum Christum filium suum fiduciam moriendi. Per quem etiam donat nobis resurgendi spem, ut ad amplioris vitae incrementa, praesentis vitae detrimenta nobis profutura credamus.*

[Margin: Mortem contemnit.] [Margin: Act. 7.]

III. Praeses ait: Ut video, jacturam vitae jam fecisti. At dignum est tamen, ut etiam tormenta contemnat, qui consilii humanitate non flectitur, quae nisi sacrificando praeveneris, quam sint acerba cognosces. Sed cum minis cerneret haud quaquam permoveri beatissimum Ferreolum, sisti eum praecepit, et acrius verberari. Cumque nec sic, succedentibus sibi ex more tortoribus, eum flecti posse videret, jussit eum oneratum ferro includi in carcere, dicens: Rebellem hunc squalidus et omnem poenam excedens carcer includat. Reum se sentiat majestatis: careat luce contemtor deorum. Compedito stare non liceat, sedentem quoque ferri deprimant pondera: jacentem etiam ipsa quae adstringit vastior catenarum colligatio consumat, donec ad validiorem praeparatus quaestionem, omnia quae in criminosos constituta sunt tormenta percurrat. Quibus dictis, statim ministri Praesidis beatissimum Ferreolum oneratum ferro in carcerem conjecerunt, adhibitisque custodibus eum servare coeperunt denuo praesentandum.

[Margin: Dire torquetur.] [Margin: In carcerem trusus.]

IV. Illic vero biduo exacto, tertia die mane, ut fit, artiori somno oppressis custodibus, sponte solutis vinculis, liberum se Dei servus agnovit, et lento gradu accedens ad ostium, illud patere sibi cernit. Itaque secundum Evangelium persecutionem fugiens, ad extraneam properat regionem. Egressus foras portam Lugdunensem, ancipiti defixus consilio constitit, quaerens secum, cui potissimum viae insisteret, et ut nulla posset relinquere indicia ipsum insecuturis. Praemissa itaque oratione, difficili natatu Rhodanum transmittere instituit. Sed quaenam servis Dei elementa non serviant? aut quando Martyris precibus non quaelibet adversa mitescant? Armatus igitur fide, et de Domini promissione securus, amnem fidus ingreditur, quem sibi incumbentem, deductis blande vorticibus, leni tergo solidior unda suspendit: atque eum ita beatus Martyr natandi conatu paucis trajicit impulsibus, et in ulteriorem ripam securus exit. Dehinc concito gradu ingressus

[Margin: Divinitus liberatur.]

1) Sic cod. Bocherianus. Alii, *Cum tibi parui jussus legibus diaboli sacrilegis*, etc.
2) Foss. et 1. Colb. *De sacrilegiis numquam promisit.*
3) Colb. 1. *sentientibus.*

aggerem publicum, usque ad Jarem [4] fluvium percucurrit; ubi cum a persecutoribus comprehenderetur, et revinctus post tergum manibus duceretur in eum locum, in quo sepulcrum sancti corporis ejus veneramur, subito instinctu crudelitatis percussus [5], occubuit. Quem fidelis religiosorum civium devotio ac Praesidium civitatis non longe a Rhodano cum summa veneratione tumulavit. Cujus beneficia per civitates, sicut expetuntur votis, ita beneficiis frequentibus approbantur, praestante Domino nostro Jesu Christo, cui est virtus in saecula saeculorum. Amen. **Comprehensus percutitur.**

4) Sic codd. Foss. Colb. etc. Videtur esse Geria, vulgo *la Gere*, qui in Rhodanum labitur. Hic in nonnullis mss. Ferreolus dicitur Brivatem ductus fuisse, ibique a Praeside simul cum Juliano capite plexus. Sed haec ab interpolatore addita sunt. De S. Juliano totus est liber 2. Greg. Turon. de gloria Martyrum. Diem ejus natalem sibi divinitus revelatum agnovit S. Germanus Autisiodor. ex ejus vita lib. 1. cap. 35.

5) De ejus martyrio haec habet Fortunatus lib. 3. Poem. 5. *Altera Ferreoli par est qui vulnere ferri, Munere martyrii gemma superba nitet.*

ADMONITIO
IN MARTYRIUM SS. VITALIS ET AGRICOLÆ.

1. Sedatis persecutionibus, quas adversus Ecclesiam principes ethnici concitarant, plurima Martyrum sepulcra, quae in oblivionem devenerant, vel ipsis Martyribus revelantibus, vel alio quocumque modo Deo monente, variis in locis detecta sunt. At felix inter alios fuit in ejusmodi thesauris effodiendis sanctus Ambrosius Mediolanensis Antistes, qui non solum Nazarii et Celsi Martyrum corpora in quodam horto extra civitatem sepulta levavit, quorum aliqua notio habebatur; sed et SS. Gervasii et Protasii detexit reliquias, qui Martyres ne nomine quidem antea cogniti erant; ut testatur Paulinus in Ambrosii vita num. 6. quamvis prope sanctos Naborem et Felicem sepulti fuissent, quorum sepulcra maxime a Mediolanensibus frequentabantur, quosque ideo Ambrosius lib. 7. in Lucae Evangelium specialiter cum sancto Victore *nostros*, id est Mediolanenses *Martyres* appellat. Quantis hae translationes, praecipuae Gervasii et Protasii, miraculis coruscarint, videre licet apud Paulinum in vita sancti Ambrosii, Augustinum variis in locis, S. Paulinum Nolae Episcopum, Gaudentium Brixiensem, Ennodium Ticinensem, Gregorium Turonensem, aliosque Patres, qui ea celebrarunt: sed cum de eorum Martyrum Actis nihil habeant, extra nostrum institutum esset fusius de ipsis tractare.

2. Verum cum idem Ambrosius occasione translationis sanctorum Vitalis, et Agricolae Martyrum Bononiensium, cui interfuerat, aliquid de eorum martyrio retulerit; visum est operae pretium ea quae narrat de his sanctis Martyribus, qui paullo ante ipsius tempus passi fuerant, huc referre, quae quidem duobus prioribus capitibus libri de Exhortatione virginitatis comprehenduntur. Hunc autem librum seu sermonem Florentiae habuit, cum ab ejus civitatis incolis ad novae basilicae (quae olim ob id Ambrosiana, nunc S. Laurentii dicitur) dedicationem faciendam invitatus, ibi aliquid de eorumdem Martyrum reliquiis deposuit. Rem narrat Paulinus cap. 14. Vitae sancti Ambrosii. *Invitatus*, inquit, *a Florentinis, ad Tusciam usque descendit . . . . In eadem civitate basilicam constituit, in qua deposuit reliquias Martyrum Vitalis et Agricolae, quorum corpora in Bononiensi civitate levaverat. Posita enim erant corpora Martyrum inter corpora Judaeorum. Nec erat cognitum populo Christiano, nisi se sancti Martyres Sacerdoti ipsi revelarent. Quae cum deponerentur sub altari, quod in eadem basilica constitutum est, magna illic totius plebis sanctae laetitia atque exultatio fuit.*

3. Eorum Martyrum sollemnitatem die 4. Novembris celebrat Martyrologium Romanum, caetera vero utplurimum 27. ejusdem mensis; illos vero sanctus Paulinus Poemate 24. inter praecipuos Bononiae patronos computat his versibus:

Vitalem, Agricolam, Proculumque Bononia condit,
Quos jurata fides, pietatis in arma vocavit,
Parque salutiferis texit victoria palmis,
Corpora transfixos trabalibus inclita clavis.

Eorumdem sepulcra miraculis suo tempore coruscasse refert Gregorius Turon. lib. de gloria Martyrum cap. 44. ubi notat Namacium Arvernensem Episcopum aliquid ex horum Martyrum sacris reliquiis in ecclesia ab ipso constructa collocasse. Idem fere repetit idem auctor lib. 2. Hist. Francorum cap. 16. ubi eamdem ecclesiam egregie describit. Dicata quoque erat iis Martyribus in eadem dioecesi vetus Ecclesia, in quam Robertus se recepit; ibique percelebre Monasterium, sub Casae Dei nomine construxit. Verum antiquior est sancti Agricolae cultus in Remorum civitate, in cujus suburbio Jovinus Magister militiae in Galliis egregiam basilicam, ab eo *Jovinianam* dictam, sub sancti Agricolae nomine construxit saeculo quarto labente. Is Jovinus a Valentiniano Magno apud Ammianum Marcellinum lib. 27. cap. 2. ad consulatum Romanum designatus, eum cum Lupicino gessit anno 367. ac post multa praeclare gesta defunctus, in eadem basilica sepultus est. Verum cum sanctus Nicasius Episcopus, qui in barbarorum irruptione cum sorore sua Eutropia, plurimisque aliis, cum ex clero, tum ex civibus Remensis urbis martyrium pertulerat, in eadem ecclesia sepultus fuisset; sensim ex ipsius nomine *Nicasiana* dicta est, quamvis etiamnunc sanctos Agricolam et Vitalem praecipuos titulares agnoscat. Eamdem basilicam, cum vetustate fatiscentem videret Gervasius Remorum pontifex, sub undecimi saeculi finem instaurari, immo a fundamentis elegantissime exaedificari curavit, quae paullo post Benedictinis monachis cessit, ubi hactenus sub nostra sancti Mauri congregatione perseverant. Basilica vero ea est, quae merito inter praeclariora totius Galliae aedificia locum habere debeat. De qua et de Jovino plura habes apud Marlotum in Remensi Universitate Doctorem Theologum et ejusdem loci M. Priorem tomo 1. Historiae Metropolis Remensis.

4. Passi sunt sancti Martyres Vitalis et Agricola circa anno CCCIV. in ea persecutione, quam Maximianus Herculius in Italia eo tempore commovebat. Observat quippe Lactantius lib. de morte persecutorum num. 15. post excitatam a Diocletiano et Galerio Maximiano in Oriente persecutionem, *litteras ad alterum Maximianum et Constantium commeavisse, ut idem facerent, eisque senem Maximianum libentem per Italiam paruisse.* Hanc autem sacrorum corporum elevationem, de qua hic Ambrosius agit, anno 392. contigisse existimamus, quo anno sanctus Antistes post Valentiniani necem, teste Paulino Vitae num. 19. Bononiam, atque inde Faventiam * profectus est.

* Faënza.

Anno Christi circa 304.

DE SS. MARTYRIBUS VITALE ET AGRICOLA

EX SANCTO AMBROSIO.

Libro de Exhortatione virginitatis cap. 1 et 2.

I. Qui ad convivium magnum invitantur, apophoreta [1] secum referre consueverunt. Ego ad Bononiense invitatus convivium, ubi sancti Martyris celebrata translatio est, apophoreta vobis plena sanctitatis et gratiae reservavi. Apophoreta autem solent habere triumphos principum: et haec apophoreta triumphalia sunt; Christi enim nostri principis triumphi sunt Martyrum palmae. Nec vero huc dirigebam iter: sed quia petitus a vobis sum,

1) Apophoreta, munuscula quae in conviviis, Principum triumphis, aliisque ejusmodi pompis distribuebantur. Vide Cangii Glossarium, et notam 19. in S. Paulini opera.

debui mecum deferre quae aliis parabantur, ne minor ad vos venirem; ut quod in me minus est, quam praesumebatur, in Martyre plus inveniretur. Martyri nomen Agricola est, cui Vitalis servus fuit ante, nunc consors et collega martyrii. Praecessit servus; ut provideret locum: sequutus est dominus, securus quod fide servuli jam inveniret paratum. Non aliena laudamus; passio enim servi, domini disciplina est. Hic instituit, ille implevit. Nihil illi decerpitur. Quomodo enim minui potest, quod Christus donavit? Egregie et ille quidem homini serviendo didicit quomodo Christo placeret: hic tamen geminam laudem adquisivit, in illo magisterii, in se martyrii. Certaverunt tamen inter se invicem beneficiis, postquam aequales esse meruerunt. Hic illum ad martyrium praemisit, ille istum accersivit. Nullum ergo ad commendationem hominis conditio adfert impedimentum: nec dignitas prosapiae meritum, sed fides adfert. Sive servus, sive liber, omnes in Christo unum sumus: et, *Unusquisque quodcumque fecerit bonum, hoc recipiet a Domino.* Nec servitus derogat, nec libertas adjuvat. Vide ad eam rem quam nihil in conditione momenti sit. *Servus*, inquit, *vocatus es? Non sit tibi curae .... qui enim vocatus est in Domino servus, libertus est Domini. Similiter et qui liber vocatus est, servus est Christi.* Vide, inquam, vim Apostoli. Plus putatur dedisse ei qui servus, quam ei qui liber vocatus est; ex servo enim libertus Christi fit, ex libero servus. Sed nulli plus dedit, verum utrisque aequali mensura divisit. Apud Christum enim servitus et libertas aequa lance penduntur, nec ullo discerniculo bonae servitutis et libertatis merita dividuntur; quia nulla major est dignitas quam servire Christo. Denique Paulus servus Christi Jesu; haec enim servitus gloriosa est, in qua gloriatur et Apostolus. An non summa gloria est, quando tali pretio aestimati sumus, ut sanguine Domini redimeremur? Sed jam pergamus ad cetera. Cumque [2] sanctus Vitalis cogeretur a persequentibus ut Christum negaret, et ille amplius profiteretur Dominum Jesum Christum, omnia tormentorum genera in eum exercentes, ut non esset in corpore ejus sine vulnere locus, orationem fudit ad Dominum, dicens: *Domine Jesu Christe, Salvator meus, et* Deus *meus, jube suscipi spiritum meum; quia jam desidero ut accipiam coronam, quam Angelus tuus sanctus mihi ostendit.* Et completa oratione emisit spiritum.

Vitalis et Agricola Martyres. — Ephes. 6, 8. — 1. Cor. 7, 21 et 22. — Rom. 1, 1. — Vitalis variis tormentis obiit. — Christus Deus.

II. Sanctus Agricola mitior habebatur moribus, ut ab ipsis etiam inimicis diligeretur. Ideoque differebant ejus passionem. Sed haec persequutorum honorificentia omni erat immanitate acerbior, quae invidebat martyrium. Denique ubi non adquievit sanctus Agricola, crucifixus est; ut advertamus illas blanditias eorum non sedulitatis fuisse, sed fraudis. Supplicio servi dominum terrere voluerunt. Vertit hoc Christus in gratiam, ut martyrio [3] servi dominus invitaretur: Utriusque nomen aptum martyrio; ut designati ad martyrium ipsis vocabulis viderentur. Ille Vitalis dictus est, quasi qui contemtu istius vitae veram illam vitam aeternam sibi haberet adquirere: iste Agricola, qui bonos fructus spiritalis gratiae seminaret, et sacri sanguinis effusione, meritorum suorum, omniumque virtutum rigaret plantaria.

Agricola cruci affigitur.

III. Sepulti autem erant in Judaeorum solo, inter ipsorum sepulcra. Ambierunt Judaei cum servulis sepulturae habere consortium, quorum Dominum negaverunt. Sic et aliquando Balaam dixit: *Moriatur anima mea in animis justorum;* tamen non communicavit eorum operibus, cum viveret, quorum in animis cupiebat mori. Et istos quos viventes persequuti sunt, mortuos honorabant. Illic igitur Martyris exuvias requirebamus, tamquam inter spinas rosam legentes. Circumfundebamur a Judaeis, cum sacrae reliquiae eveherentur: aderat populus Ecclesiae cum plausu et laetitia. Dicebant Judaei: *Flores visi sunt in terra;* cum viderent Martyres. Dicebant Christiani: *Tempus incisionis adest.* Jam et qui metit, mercedem accipit.

Sepulti inter Judaeos. — Num. 23, 10. — Cant. 2, 12.

2) Quae sequuntur usque ad num. seq. desunt in plerisque mss.

3) Aliquot mss. *ut martyrium servi dominus imitaretur.*

Alii seminaverunt, et nos metimus Martyrum fructus. Iterum audientes Ju-
Cant. 2, 12. daei voces plaudentis Ecclesiae, dicebant inter se: *Vox turturis audita est*
Psalm. *in terra nostra.* Unde bene lectum est: *Dies diei eructat verbum, et nox no-*
18, 3. *cti indicat scientiam. Dies diei*, Christianus Christiano: *nox nocti*, Judaeus
Judaeo. Indicabant ergo Judaei quod haberent scientiam Martyrum, sed
non scientiam Verbi; id est, non secundum illam solius boni, et solius veri
Rom. scientiam: *Ignorantes enim Dei justitiam, et volentes se justificare, justitiam*
10, 3. *Dei non receperunt.*

Reliquiae obtinet Ambrosius. IV. Detuli ergo vobis munera, quae meis legi manibus, id est, crucis tropaea, cujus gratiam in operibus agnoscitis. Certe et ipsi daemones confitentur. Condant alii aurum atque argentum, ac de latentibus eruant venis, legant pretiosa monilium serta, temporalis ille thesaurus est, et saepe habentibus perniciosus: nos legimus Martyris clavos, et multos quidem, ut plura fuerint vulnera quam membra. Clamare Martyrem diceres ad populum
Johan. Judaeorum, cum clavos ejus colligeremus: *Mitte manus tuas in latus meum,*
20, 27. *et noli esse incredulus, sed fidelis.* Colligimus sanguinem triumphalem, et crucis lignum. Haec sanctae viduae negare non potuimus postulanti. Munera
Quas in templo recondit. itaque salutis accipite, quae nunc sub sacris altaribus reconduntur. Ea igitur vidua [4] sancta est Judaea, quae hoc Domino templum paravit atque obtulit, quod hodie dedicamus: digna tali oblatione, quae in sobole sua templa jam Domino pudicitiae, atque integritatis sacravit. Dum Julianam volo di-
Psalm. cere, Judaeam dixi. Non erravit lingua, sed definivit; Judaea enim est
75, 2. anima quae Christum fatetur. Denique *notus in Judaea Deus;* id est, ubi
Johan. agnoscebatur, non ubi negabatur. Est ergo in spiritu Judaea, ubi major
4, 23. portio, intellectus sincerior; *quia salus ex Judaeis est.* Linguae igitur error testimonium sanctitatis invenit. Honoremus ergo hanc viduam; quia scri-
1. Tim. ptum est: *Viduas honora, quae vere viduae sunt.* Licet verborum nostrorum
5, 3. honorem non ambiat, quae Apostoli mandatum adaequaverit, habens in bonis operibus testimonium, quae bene filios educaverit, melius instituerit. Quis hanc non ut destitutam et miserabilem deploravit, quando amisit maritum? At ista ministrum sacris ereptum altaribus amplius ingemuit, quam sibi conjugem, aut patrem filiis. Nam etsi praesidio esset mariti viduata et solatio; tamen apud piam mentem causa Ecclesiae praeponderabat.

4) Sic optime Edit. Rom. et quidem videtur innuere Ambrosius se ex lapsu linguae *Judaea* pro *Juliana* dixisse.

Anno Christi circa 304.

AURELII PRUDENTII HYMNUS

DE SS. XVIII MARTYRIBUS CAESARAUGUSTANIS.

In quo etiam de aliis multis Martyribus agitur.

Ex libro περὶ ςεφάνων Hymn. 4.

1 Bis novem noster populus sub uno
Martyrum [1] servat cineres sepulcro:
Caesaraugustam vocitamus urbem,
Res cui tanta est.

2 Plena magnorum domus Angelorum
Non timet mundi fragilis ruinam,
Tot sinu gestans simul offerenda
Munera Christo.

3 Cum Deus dextram quatiens coruscam
Nube subnixus veniet rubente,
Gentibus justam positurus aequo
Pondere libram:

4 Orbe de magno caput excitata
Obviam Christo properanter ibit
Civitas quaeque, pretiosa portans
Dona canistris.

5 Afra Carthago tua promet ossa

1) Passi sunt in Maximiani persecutione sub Praeside Daciano. Eorum festum Ado consignat die 15. Aprilis, Usuardus et alii 16. ejusdem mensis.

Ore facundo, CYPRIANE doctor,
Corduba [2] ACISCLUM dabit, et ZOELLUM,
Tresque coronas [3].
6 Tu tribus gemmis diadema pulcrum
Offeres Christo, genitrix piorum
Tarraco, intexit cui FRUCTUOSUS
Sutile vinclum.
7 Nomen hoc gemmae strophio illigatae * est:
Emicant juxta lapides gemelli,
Ardet et splendor parilis duorum
Igne corusco.
8 Parva FELICIS decus exhibebit
Artubus sanctis locuples Gerunda [4].
Nostra gestabit Calagurris [5] ambos,
Quos veneramur.
9 Carcinon claro CUCUPHATE [6] freta
Surget, et PAULO [7] speciosa Narbo;
Teque praepollens Arelas habebit
Sancte GENESI.
10 Lusitanorum caput oppidorum
Urbs, adoratae cineres puellae [8]
Obviam Christo rapiens, ad aram
Porriget ipsam.
11 Sanguinem JUSTI cui PASTOR haeret,
Ferculum duplex, geminumque donum
Ferre Complutum [9] gremio juvabit
Membra duorum.
12 Ingeret Tingis sua CASSIANUM [10],
Festa [11] Massylum monumenta regum:
Qui cinis gentes domitas coëgit
Ad juga Christi.
13 Singulis paucae, tribus aut duobus,
Forsan et quinis aliquae placebunt
Testibus Christi, prius hostiarum
Pignore functae.
14 Tu decem sanctos revehes et octo
Caesaraugusta studiosa Christi,
Verticem flavis oleis revincta
Pacis honore.
15 Sola in occursum numerosiores [12]

* al. *illigatum.*

2) Senecae et Martialis patria, multo illustrior, quod Osium episcopum habuerit. *Acisclum* et *Victoriam* Martyrologia cum Mozarabum Missali celebrant die 17. Novemb. *Zoello* seu *Zoilo* plures socios adjungunt Martyrologia die 17. Junii. Agila Gotthorum rex divinitus punitus est, ex Isidori Chronico Aera 587. quod S. Aciscli sepulcrum polluisset.

3) Hic Victoriam, quae cum Acisclo passa dicitur, designari putat Papebrochius. Haec autem in nova Prudentii editione P. Chamillardus de Chionia, Agape et Irene intelligit. Verum non dubito quin haec sint interpretanda de tribus fratribus, Fausto, Januario et Martiali, qui Cordubae passi sunt, quorum Acta infra exhibemus. In cod. regio annorum 800. ubi glossulae interlineares habentur, supra *coronas* scriptum est *Martyres.*

4) Felix colitur die 1. Augusti. De eo Gregor. Turon. lib. 1. de gloria Mart. c. 92. Ipsius Acta in multis mss. vidimus, sed aliquatenus, ut videtur, depravata.

5) Civitas episcopalis, vulgo *Calahorra,* in Castella-veteri, colit die 3. Martii Hemiterium et Chelidonium hic designatos. De his Prudentii hymn. 1. de Coronis, Missale Muzarabum et Greg. Turon. lib. 1. de gloria Mart. cap. 93. Sed eorum Acta ignota sunt.

6) Cucuphas colitur die 25. Julii. Ejus corpus in percelebri monasterio S. Dionysii in Francia hodie asservatur, inde translatum ex Fulradi cella, uti patet ex testamento Fulradi Abbatis saec. 3. Benedict. parte 2. edito, ubi dicitur S. Cocovatus.

7) Pauli Narbonensium apostoli Acta referuntur die 22. Martii Bollandiani.

8) Eulalia Emeritensis de qua supra pag. 479. de Justo et Pastore vide S. Paulinum poëm. 32. novae edit. pag. 190.

9) Urbs Castellae novae ob academiam celebris. Justi et Pastoris festum celebratur die 6. Augusti. Eorum Acta habes apud Surium. Horum corpora detecta sunt ab Arturio Episc. de quo plura apud Ildefonsum Tolet. lib. de Scriptor. Eccles. c. 2.

10) De hoc sancto vide supra pag. 344.

11) Sic cod. Regius qui ad aetatem Prudentii accedit, cum omnibus mss. et edit. quos videre licuit. Papebrochius die 16. Aprilis Bolland. legendum esse putat *Fessa* seu *Fezza,* quo nomine etiamnunc perstat urbs in Africa, regni cognominis caput. Quid *Massilum* nomine intelligi debeat, incertum. Cod. Michael. habet, *Maxilium.* In *Massilitanorum martyrum* natali sermonem habuit Augustinus, novae edit. 283. qui in Martyrologiis IX. Kal. April. recoluntur. Et Calendarium Carthag. XI. Kal. Aug. *sanctos Maxulitanos* exhibet. Sic procul dubio dictos ab urbe Maxula seu Massila in proconsulari Africae provincia, de qua urbe plura alias observavimus in notis ad Notitiam Ecclesiae Africanae. Hi porro Massilitani martyres videntur esse Hermes, Hadrianus, Victurus, Secundilla, Massilus, Januarius, Felix, Githeus, Eunuculus et alii circiter viginti quatuor, qui in vetustis Martyrologiis passi in Africa memorantur; et quidem, uti diserte nonnulla habent, in civitate Massila, quam cum posteriores Scriptores non novissent, ad Massiliam Gallicanae provinciae urbem transtulerunt; de iis Martyribus agunt Bollandiani die 1. Martii.

12) Hic vulgo designari putant innumerabiles Martyres, qui sub Daciano passi

Martyrum turbas Domino parasti;
Sola, praedives pietate, multa,
Luce frueris.
16 Vix parens * [* Carthago.] orbis populosa Poeni,
Ipsa vix Roma in solio locata,
Te decus nostrum superare in isto
Munere digna est.
17 Omnibus portis sacer immolatus
Sanguis exclusit genus invidorum
Daemonum, et nigras pepulit tenebras
Urbe piata.
18 Nullus umbrarum latet intus horror:
Pulsa nam pestis populum refugit,
Christus in totis habitat plateis:
Christus ubique est.
19 Martyrum credas patriam coronis
Debitam sacris: chorus unde surgens
Tendit in caelum niveus togatae
Nobilitatis.
20 Inde Vincenti, tua palma nata est,
Clerus hic tantum peperit triumphum;
Hic sacerdotum domus infulata
Valeriorum.
21 Saevus antiquis quoties procellis
Turbo vexatum tremefecit orbem,
Tristior templum rabies in istud
Intulit iras.
22 Nec furor quisquam sine laude nostrum
Cessit, aut clari vacuus cruoris:
Martyrum semper numerus sub omni
Grandine crevit.
23 Nonne, Vincenti, peregre necandus
Martyr, his terris tenui notasti
Sanguinis rore speciem futuri
Morte propinqua?
24 Hoc colunt cives, velut ipso membra
Caespes includat suus, et paterno
Servet amplectens tumulo beati
Martyris ossa.
25 Noster est, quamvis procul hinc in urbe
Passus ignota dederit sepulcri
Gloriam victor, prope litus altae
Forte Sagunti [13].
26 Noster, et nostra puer in palaestra,
Arte virtutis, fideique olivo
Unctus, horrendum didicit domare
Viribus hostem.
27 Noverat templo celebres in isto
Octies partas deciesque palmas,
Laureis doctus patriis eadem
Laude cucurrit.
28 Hic et, Encrati [14], recubant tuarum
Ossa virtutum, quibus efferati
Spiritum mundi violenta virgo
Dedecorasti.
29 Martyrum nulli remanente vita
Contigit terris habitare nostris;
Sola tu morti propriae superstes
Vivis in orbe.
30 Vivis ac poenae seriem retexis,
Carnis et caesae spolium retentans,
Tetra quam sulcos habeant amaros
Vulnera, narras.
31 Barbarus tortor latus omne carpsit,
Sanguis impensus, lacerata membra,
Pectus abscissa patuit papilla
Corde sub ipso.
32 Jam minus mortis pretium peractae est,
Quae venenatos abolens dolores,

dicuntur. Hic enim praeses ut omnes Christianos simul deleret, ficte eis permisit, quocumque vellent abire, securitatem pollicitus, modo extra urbem egrederentur. Sed cum omnes egressi fuissent, aditibus obseratis, a militibus qui in insidias parati erant, occisi sunt. Sub *innumerabilium Martyrum Caesaraugustanorum* nomine celebrantur in Martyrologiis Flori, Usuardi, Galesinii et Baronii. Eorumdem reliquiae simul cum reorum corporibus combustae sunt, ne a Christianis colligerentur. Narrant auctores Hispani Martyrum cineres ab alienis candore discretos, et simul congestos, repertos fuisse, quos ideo Martyres *Massam-candidam* appellant. Verum istud miraculum silet vetus auctor, qui horum Martyrum passionem refert in uno cod. ms. Colbertino annor. circ. 700. item in uno archicoenobii Cisterciensis, et in alio monast. Longi-pontis, ubi non *Massa-candida;* sed *Massa-sancta*, uti in uno nostro Germanensi, et in altero PP. Fuliensium Paris. appellantur. Quamvis Longipontanus in titulo praeferat, *Massa-candida.*

13) Saguntus nempe urbs ab Hannibale excisa, haud procul est a Valentia, ubi Vincentius martyrium complevit. Vide Acta supra pag. 400.

14) *Encratis* seu *Encratidis* aut *Engratiae* festum die 16. Aprilis recolitur, qua die plura de ipsa habet Henschenius in Aprili Bollandiano.

Concitam membris tribuit quietem
Fine soporo.

33 Cruda te longum tenuit cicatrix,
Et diu venis dolor haesit ardens,
Dum putrescentes tenuat medullas
Tabidus humor.

34 Invidus quamvis obitum supremum
Persecutoris gladius negarit:
Plena te, Martyr, tamen ut peremtam,
Poena coronat.

35 Vidimus partem jecoris revulsam
Ungulis longe jacuisse pressis:
Mors habet pallens aliquid tuorum,
Te quoque viva.

36 Hunc novum nostrae titulum fruendum
Caesaraugustae dedit ipse Christus,
Juge viventis domus ut dicata
Martyris esset.

37 Ergo ter senis sacra candidatis,
Dives Optato simul et Luperco,
Perge conscriptum tibimet senatum
Pangere psalmis.

38 Ede Successum: cane Martialem:
Mors et Urbani tibi concinatur;
Juliam [15] cantus resonet, simulque
Quintilianum.

39 Publium pandat choris, et revolvat
Quale Frontonis fuerit tropaeum;
Quid bonus Felix tulerit, quid acer
Caecilianus.

40 Quantus, Evoti [16], tua bella sanguis
Tinxerit, quantus tua Primitive:
Tum tuos vivax recolat triumphos
Laus Apodemi.

41 Quattuor post hinc superest virorum
Nomen extolli, renuente metro [17]:
Quos Saturninos memorat vocatos
Prisca vetustas.

42 Carminis leges amor aureorum
Nominum parvi facit, et loquendi
Cura de sanctis vitiosa non est,
Nec rudis umquam.

43 Plenus est artis modus, annotatas
Nominum formas recitare Christo:
Quas tenet caeli liber explicandus
Tempore justo.

44 Octo tunc sanctos recolet decemque
Angelus coram Patre Filioque,
Urbis unius regimen tenentes
Jure sepulcri.

45 Quin ad antiquum numerum trahetur,
Viva post poenae specimen puella *, * *Encratis* de qua §. 28. supra.
Morsque Vincenti, cui sanguis hinc est,
Fons et honoris.

46 Additis Caio [18] (nec enim silendi)
Teque Crementi, quibus incruentum
Ferre provenit decus ex secundo
Laudis agone.

47 Ambo confessi Dominum steterunt
Acriter contra fremitum latronum
Ambo gustarunt leviter saporem
Martyriorum.

48 Haec, sub altari sita sempiterno,
Lapsibus nostris veniam precatur
Turba, quam servat procerum creatrix
Purpureorum.

49 Nos pio fletu, date, perluamus
Marmorum sulcos, quibus est operta
Spes, ut absolvam retinaculorum
Vincla meorum.

50 Sterne te totam generosa sanctis
Civitas mecum tumulis: deinde
Mox resurgentes animas et artus
Tota sequeris.

15) Cod. Michael. *Julium.* Ita Usuardus, Ado et alii.

16) Cod. Reg. antiquissimus *Evovoti.* In Michael. etc. *Euvanti.* Alii *Eventi.*

17) Quod *Saturninos* prima syllaba producatur.

18) Coluntur die 16. Aprilis.

ADMONITIO

IN MARTYRIUM SS. DOMNINAE, etc.

Quamvis nemini liceat sibi ipsi mortem inferre, si tamen id aliquo speciali Spiritus sancti impulsu fieri contingat, fortitudini, non temeritati imputandum est. Unde cum sanctus Augustinus lib. 1. de Civitate Dei multis argumentis probasset, neminem vel etiam ob pudicitiam servandam debere se ipsum interficere, aliter nihilominus fieri posse Dei mandato agnoscit cap. 26. *Cum, inquit, Deus jubet, seque jubere sine ullis ambagibus intimat, quis obedientiam in crimen vocet? Quis obsequium pietatis accuset?* Sed id in exemplum trahi non debere ita subdit: *sed non ideo sine scelere facit, quisquis Deo immolare filium decreverit, quia hoc Abraham etiam laudabiliter fecit.* Sic Johannes Chrysostomus qui Homilia 87. in Johannem affirmat nonnisi auctore diabolo quemquam sibi violentas manus afferre posse; laudat tamen sacras Virgines, quae persecutorum metu sibi ipsis mortem conscivere; quod in ejusmodi occasionibus praecipuo Spiritus sancti instinctu id egisse existimandae sint. Has inter certe enituerunt Bernice et Prosdoce, quae cum matre sua Domnina comprehensae, delusis militibus in fluvium sese dedere praecipites. Earum martyrium fusius exponit ipse Chrysostomus Homil. 51. tom. 1. quam hic referimus, omissis variis digressionibus, quas ille pro Oratorum more orationi suae interseruerat. Ceterum de iisdem Martyribus, suppresso licet nomine, agit Eusebius lib. 8. Historiae ecclesiast. cap. 12. cujus verba videsis supra pagina 286. An vero ipsae sint mater et sorores sanctae Pelagiae, quam sanctus Chrysostomus homilia 40. tomi 1. ac sanctus Ambrosius lib. 3. de Virginibus laudant, inferius discutiemus, ubi de sancta Pelagia. De ejusmodi Martyribus, quae sibi ipsis mortem conscivere, agit Augustinus loco superius laudato, his verbis: *Sed quaedam, inquiunt, sanctae feminae tempore persecutionis, ut insectatores suae pudicitiae devitarent, in rapturum atque necaturum se fluvium projecerunt; eoque modo defunctae sunt, earumque martyria in Ecclesia catholica veneratione celeberrima frequentantur.* Porro Domninae ac filiarum ejus festivitatem celebrant Graeci die 4. Octobris, quo die jam Chrysostomi aevo recolebatur, ut in notulis observabimus: at nullum ipsarum cultum apud Latinos reperire licuit. Passae sunt autem circa annum CCCVI. ut ex Eusebii loco laudato, et sancti Chrysostomi narratione colligimus.

[Margin: Num se quis possit occidere? — Domninae, etc. Passio ex S. Chrysostomo. — Cultus. — Tempus.]

MARTYRIUM SS. DOMNINAE, BERNICES ET PROSDOCES.

[Margin: *Anno Christi circa* 306.]

Ex sancto Johanne Chrysostomo, *tomo 1. homilia 51.*

I. Nondum elapsi sunt dies viginti [1], ex quo memoriam Crucis celebravimus, et ecce Martyrum memoriam celebramus. Vides, ut celer mortis Christi sit fructus? propter illam ovem jugulatae sunt hae juvencae, propter illum agnum hae victimae, propter illud sacrificium hae oblationes. Nondum viginti elapsi sunt dies, et subito lignum Crucis praeclara germina Martyrum germinavit. Haec enim illius mortis sunt effecta. Vide igitur eorum, quae tum dicta sunt, operibus ipsis exhibitam hodie demonstrationem. Tum dicebam: *Contrivit portas aereas, et vectes ferreos confregit;* haec operibus hodie demonstrantur. Nisi enim portas aereas contrivisset, illis clausis mulieres tam facile ingredi ausae non essent: nisi ferreum vectem confregisset, non potuissent virgines ipsum auferre: nisi inutilem carcerem reddidisset, non tanta cum confidentia Martyres

[Margin: Festum S. Crucis. — Isai. 45, 2.]

1) A die scilicet 14. Sept. quo jam eo tempore celebrabatur festivitas S. Crucis usque ad diem 4. Oct. quo die istae Martyres passae sunt.

essent ingressae. Benedictus Deus, mulier ad mortem est intrepida; mulier quae mortem in naturam nostram invexit, antiquum diaboli telum hoc diaboli vim prostravit; infirmum vasculum et injuriis obnoxium hoc telum factum est insuperabile: mulieres adversus mortem audaces sunt, quis non obstupescat? Erubescant gentiles, pudefiant Judaei, qui resurrectioni Christi non credunt. Quod enim quaeso majus argumentum resurrectionis quaeris, cum tantam videas rerum factam mutationem? Mulieres ad mortem sunt intrepidae, rem quae vel sanctis viris antea formidabilis erat et horrenda [2], etc. Ac de morte quidem hactenus: age nunc deinceps nos ad Martyrum laudes convertamus, nisi forte sitis audiendo defessi, nam et haec occasione laudis Martyrum dicta sunt. Paullo vero altius operae pretium est narrationem ordiamur.

II. Bellum adversus Ecclesiam grave quondam excitatum est, bellorum omnium gravissimum. Duplex enim erat hoc bellum, unum quidem intus, alterum vero foris exortum: hoc a domesticis, illud ab hostibus: unum ab alienis, a familiaribus illatum alterum. Et vero licet bellum simplex fuisset, intolerabile malum exstitisset; ac licet tantum interius ingruisset, ingens calamitatum magnitudo fuisset. Nunc autem duplex erat hoc; et quod a domesticis multo gravius est, quam quod ab externis infertur. Facile namque nobis ab eo cavere possumus, qui se inimicum profiteatur; at eum qui sibi amici larvam induit, non aliter autem atque inimicus affectus est, haud facile capere insidiis potes. Duplex ergo tum bellum erat, hoc civile, illud ab externis irruens; vel potius, si verum dicendum sit, civile fuit utrumque bellum. Nam qui forinsecus invadebant, judices, magistratus, et milites, non alienigenae quidam erant, aut barbari, aut ex alio quodam imperio, regnove, sed qui iisdem legibus regebantur, eamdem patriam colebant, ejusdem participes erant reipublicae. Erat igitur civile quod a judicibus inferebatur: sed gravius quod a cognatis, novum ac inopinatum, multaque redundans crudelitate. Nam et a fratribus tradebantur fratres, et a patribus liberi, et a maritis uxores. Omnia cognationis jura conculcabantur, ac totus orbis terrarum subvertebatur, nec ullus tunc ullum agnoscebat: diabolus enim majorem in modum dominabatur. In illo itaque tumultu ac bello, mulieres istae, (si quidem mulieres appellandae sunt, quippe quae in muliebri corpore viriles animos exhibuerint, immo vero non viriles tantum animos, sed naturam ipsam supergressae sint, et cum virtutibus incorporeis contenderint,) istae ergo mulieres relicta urbe, domo ac propinquis, peregre commigrarunt. Cum enim Christus, ajebant, contemnitur, nihil nobis esto pretiosum, neque necessitudine conjunctum: propterea relictis omnibus sunt egressae, etc.

Persecutio gravis.

III. Egrediebatur igitur ex aedibus mulier, duas secum filias habens. At tu ne temere praetereas, cum excessisse mulieres liberaliter eductas audis, nec ferendis ejusmodi malis assuefactas; sed animo versa, quantum illud malum esset, quantis res illa difficultatibus circumsepta. Si enim homines qui mediocrem peregrinationem suscipiunt, cum jumenta suppetant, ministri non desint, periculo vacent itinera, cum penes eos potestas sit redeundi, multas experiuntur molestias, multas miserias perpetiuntur; ubi mulier et virgines, penuria ministrorum, et amicorum proditio, tumultus, et perturbatio, metusque intolerabilis, diversa in illis pericula, de anima discrimen, et undecumque hostes, quae tandem oratio mulierum certamina, fortitudinem, magnanimitatem, fidem exprimere poterit? Nam si egressa sola mater esset, non ita intolerandum certamen fuisset; jam vero cum et filias deduceret, et duas virgines, ita duplex timendi occasio, multaque sollicitudinis erat accessio. Quanto enim major possessio, tanto difficilior est custodia. Egrediebatur ergo virgines habens, nec habens quibus in thalamis eas occultaret:

Domnina fugit cum filiabus.

2) Historias veteris Testamenti percurrit, in quibus sancti Patriarchae mortem timuisse referuntur.

tametsi intelligitis thalamos, gynaecea, januas, vectes, custodes, procubitores, ancillas, nutrices, ac matris assiduitatem, et patris providentiam, multamque parentum curam adhiberi, ut virginitatis flos custodiatur, et vix ita incolumem conservari: at illa omni erat custodia destituta. Quo igitur pacto poterat illas tueri? divinarum scilicet legum custodia. Non habebat domum qua obvallaretur: at potentem manum habebat, qua de caelo protegeretur; non habebat januam neque vectem, sed veram habebat januam, quae insidias longe arceret: et quemadmodum in mediis Sodomis obsidebatur quidem Loth domus, at nihil mali patiebatur, quippe quae angelos intus haberet: sic nimirum et Martyres istae inter Sodomitas, cunctosque hostes constitutae, atque undique circumsessae nihil mali patiebantur, quippe quae Dominum angelorum in animis suis habitantem haberent, et in desertum iter delatae nihil patiebantur, quod iter haberent, quod ad caelum ipsas deduceret. Quapropter in tanto bello, tumultu ac fluctibus deprehensae, cum securitate incedebant: et quod sane mirum, per medios lupos oves ducebantur, per medios leones agnae progrediebantur, nec illas quisquam lascivis oculis intuebatur: sed quemadmodum Sodomitas juxta januam stantes, aditum cernere non sinebat Deus, sic et omnium tunc oculos excaecavit, ne virginea corpora proderentur.

Genes. 19, 10.

Perveniunt Edessam.

IV. Pergunt igitur ad urbem, Edessam[3] nomine, urbem permultis agrestiorem illam quidem, sed pietate insigniorem. Quid enim ex illa urbe aeque commodum censuissent, atque ut in tanta procella perfugium nanciscerentur, et in tali tempestate portum haberent? Et excepit civitas peregrinas, peregrinas quidem terrae, cives autem caelorum, exceptumque depositum custodivit. Nemo autem mulieres imbecillitatis accuset, quod fugerint; praeceptum enim dominicum implebant, quod ita se habet: *Cum persequentur vos in civitate ista, fugite in aliam,* quod et istae cum audissent fugerunt, et una illis interim corona nectebatur. Quaenam illa tandem? Omnium scilicet praesentium rerum contemtus. *Quicumque* enim *reliquerit fratres, et sorores aut amicos, aut cognatos, centuplum accipiet,* inquit, *et vitam aeternam possidebit.* Et erant ibi Christum habentes contubernalem. Si enim ubi sunt duo vel tres congregati, in eorum est medio; ubi non congregatae tantum erant, sed et propter nomen ejus exsules, nonne multo potiori jure ipsius auxilium promerebantur? Cum igitur illic mulieres versarentur, nefaria confestim edicta quoquoversum transmittebantur, multa tyrannide ac barbarica crudelitate referta. Propinqui enim propinquos, inquit, prodant, mariti uxores, patres liberos, liberi patres, fratres fratres, amici amicos. Tu vero mihi hoc loco verborum Christi recordare, ejusque praedictionem admirare: siquidem cuncta ista quondam praedixerat. *Tradet enim,* inquit, *frater fratrem, et pater filium, et insurgent filii in parentes,* etc.

Matth. 10, 23. — *Matth. 19, 29. 18, 20.* — *Edictum quo jubentur gentiles suos parentes Christianos deferre.* — *Matth. 10, 21.*

Comprehensae.

V. Videre igitur erat parricidas, liberorum interfectores, fratricidas: tumultus ac perturbationis omnia plena erant; at mulieres alta tranquillitate fruebantur. Siquidem undique illas spes futurorum muniebat, quoniam et peregre cum degerent, peregre non degebant: veram enim patriam fidem habebant; civitatem propriam habebant confessionem, et cum optima spe alerentur, nullis rebus praesentibus afficiebantur: futura namque solum spectabant. Hoc igitur in statu cum res essent, in illam urbem advenit pater militibus ad capiendam praedam stipatus: advenit pater et maritus, filiarum quidem pater, uxoris autem maritus: si quidem patrem aut maritum eum appellari oportet, qui ejusmodi in rebus ministerium suum impenderet. At enim parcamus illi, quantum fieri potest, quando quidem pater Martyrum, et maritus Martyris fuit, neque dolorem vulneris ejus criminibus nostris augeamus. Tu vero mihi mulierum prudentiam considera. Cum enim fugiendum erat fugerunt; cum ineunda erant certamina constiterunt, et amore

3) Mesopotamiae seu hodiernae Diarbechiae metropolis, sub Turcorum dominio. Dicitur olim appellata fuisse Antiochia Osroënorum.

Christi vinctae sequebantur. Ut enim tentationes accersendae non sunt, ita cum advenerint decertandum est, ut inde nostrae lenitatis, hinc nostrae fortitudinis specimen edamus: id quod et illae tum fecerunt, et reversae sunt ac decertarunt. Etenim apertum fuerat stadium, et ad certamina tempus invitabat. Genus autem agonis fuit ejusmodi.

VI. Venerunt in urbem, Hierapolim nomine, indeque vere ad sacram urbem [4] tali machina subvectae ascenderunt. Viam illam, qua redibant, fluvius praeterfluebat: clam militibus qui prandium sumebant, et inebriabantur. Sunt etiam qui dicant conscio et adjutore patre illas usas esse ut milites fallerent, quod et credo; fortassis enim hoc ideo fecit, ut exigua saltem excusatione proditionis hujus gratia in die judicii saluti suae provideret, quod operam accommodarit et adjuverit, atque ad martyrium faciliorem cursum reddiderit. Illo igitur in auxilium adscito, et cum ejus opera milites amovere potuissent, in medium flumen ingressae sunt, seque ipsas in illa fluenta demiserunt. Ingressa est cum geminis filiabus mater. Audiant et matres et virgines; hae quidem sic matribus pareant, illae vero filias sic instituant, ita liberos diligant. Ingressa est itaque media mater, utrimque filias secum habens, quae virum habebat in medio innuptarum: eratque in medio virginitatis matrimonium, et ipsarum in medio Christus. Sicut igitur radix arboris binis stolonibus utrimque stantibus vallata, sic utrimque beata illa virginibus stipata intrabat, et in aquas illas mittebat. Itaque sunt suffocatae, vel novo potius et inusitato baptismate baptizatae. Ac si nosse velis clarum illud fuisse baptisma quod gestum est, audi quomodo mortem suam baptisma Christus appellet. Filios enim alloquens Zebedaei: *Calicem quidem meum bibetis*, inquit, *et baptismo quo ego baptizor, baptizabimini*, etc.

Adducuntur Hierapolim.

Sese in flumen projiciunt.

Matth. 20, 23.

VII. Itaque duplex fuit mulieris martyrium, immo vero triplex, nam per se ipsam semel, per filias suas bis martyrium passa est, et quemadmodum cum se ipsam immittere debuit, multa illi fuit opus tolerantia: sic et ubi secum puellas traxit, altera tanta indiguit tolerantia, immo vero multo majori. Non enim adeo mulieres solent dolere, cum ipsae, quam cum filiae moriturae fuerint; itaque graviori per filias haec martyrio cruciata est, cum ad reprimendam naturae vim se accinxit, cum materni amoris flammae restitit, et intolerabili viscerum conturbationi, atque uteri commotioni. Si enim filiam unam quaepiam cernens morientem, acerbam existimat vitam suam; haec duas filias confertim non intuens morientes, sed ad mortem propria manu trahens, cogita quae martyria exhiberet ea, quae id quod etiam auditu ceteris est intolerabile, re ipsa perferret. Ac milites quidem penitus inscii tamquam rursus eas recepturi exspectabant: illae vero cum Christi militibus caelestibus angelis jam tum erant, quod custodes non videbant, quippe qui fidei oculos non haberent. Enimvero de matre inquit Paulus, *Salvabitur per filiorum generationem:* hic autem filiae per matrem salvae sunt factae. Sic nimirum parere matres oportet; hic enim partus illo priori melior est, in quo dolores quidem acerbiores sunt, at majus lucrum percipitur. De illis partus doloribus, quotquot matres fuerunt, noverunt quos dolores illud inurat, cum filias videris mortem obeuntes: ut autem ipsa manu tua caedem perpetres, quam grave sit exprimi non potest. At enim qua de causa in judicium non venit mulier? voluit ante pugnam tropaeum erigere, ante certamina coronam abripere, ante luctas praemia reportare: non quod tormenta reformidaret, sed ne oculis lascivorum paterent. Non metuebat ne quis latera ipsi effoderet, sed ne quis filiarum corrumperet virginitatem [5], timebat. Atque hoc eam non illo fuisse timore correptam, et idcirco in judicium non venisse inde manifestum est: multo graviores in flumine cruciatus toleravit. Multo enim gravius est et acerbius, ut ante dixi, propria viscera, filias, in-

Matrum affectus in filias.

4) *Ἱερὰ πόλις·* id est sacra urbs. Olim civitas archiepiscopalis in Syria sub Patriarchatu Antiocheno. Nonnulli putant eam esse urbem, quae modo appellatur Aleppium.

5) De mulieribus quae servandi pudoris causa se ipsas praecipitarunt, consule si lubet Augustin. lib. 1. de Civitate Dei.

quam, manu sua demergere, ac suffocari cernere, quam lacerari carnem videre, multoque illi majori opus erat philosophia quam ad tormenta toleranda, ut puellarum tenere dexteras, et ad fluminis fluenta pertrahere secum posset. Neque enim par ad dolorem inurendum momentum affert ab aliis cernere divexatas, et ipsam morti inservire, ipsam fieri necis administram, ipsam filiabus carnificis vices obire: sed hoc illi multo gravius est et intolerabilius.

VIII. Huic orationi meae testimonium dicetis, omnes quotquot matres fuistis, quae partus dolores expertae fuistis, ac filias suscepistis. Quomodo puellarum dexteram arripuit? qui fieri potuit ut manus non obtorpesceret? quomodo non resoluti sunt nervi? quomodo mens de statu dejecta non est? qui potuit ratio iis quae gerebantur inservire? sexcentis enim tormentis facinus illud acerbius fuit, cum corporis loco ejus anima discruciaretur. Verum enimvero quousque tandem ea persequi contendemus, quae nemo assequi potest? Nulla quippe passionis magnitudinem oratio posset exprimere, sed ea sola quae experta est ac decertavit mulier novit, cujusmodi sint ista certamina. Audiant ista matres, audiant virgines; matres quidem ut filias suas sic instituant; virgines autem, ut ita matribus obsequantur. Non enim tantum laudari convenit matrem quae talia jusserit, sed et filias commendare, quae in ejusmodi rebus paruerint. Nam neque mater vinculis eguit ad hostias victimasque, neque juvencae resilierunt, sed aequali mentis alacritate et animo eodem martyrii jugum trahentes, sic fluvium sunt ingressae, calceamentis extra fluminis ripam derelictis, quod ideo fecerunt, ut custodibus ipsis consulerent: tanta erat sanctarum illarum providentia. Studebant scilicet illis defensionis in judicio ansam relinquere, ne crudelis ille ac saevus judex eos proditionis accusaret: aut quod pecunia corrupti mulieres dimisissent, idcirco calceamenta reliquerunt, quae militum conscientiae testificarentur, quod non illis consciis, sed ignorantibus in flumen sponte prosiliissent.

Sanctorum honorandae reliquiae.

IX. Fortasse non mediocri erga sanctas illas amore exarsistis. Cum hoc igitur ardore coram ipsarum reliquiis procidamus, ipsarum capsulas complectamur: multam enim possunt virtutem capsulae Martyrum obtinere, quemadmodum et ossa Martyrum vim magnam habent. Neque die tantum hujus festivitatis, sed aliis etiam diebus iis assideamus, eas obsecremus, obtestemur ut patronae sint nostrae. Multam enim fiduciam obtinent, non viventes modo, sed et mortuae, multoque magis cum sunt mortuae. Jam enim stigmata ferunt Christi; cum autem stigmata haec ostenderint, omnia Regi possunt persuadere. Quando igitur tanta illae virtute pollent, tantaque apud eum amicitia, cum continua velut obsessione ac perpetua illarum visitatione, in familiaritatem nos illarum insinuaverimus, ipsarum opera Dei misericordiam impetremus: quam nobis omnibus assequi contingat gratia Domini nostri Jesu Christi, per quem, et cum quo Patri gloria, una cum sancto Spiritu, gloria et imperium in saecula saeculorum. Amen.

ADMONITIO IN MARTYRIUM
SS. CIRYCI ET JULITTAE MATRIS EJUS.

Acta non antiqua.

1. Variis Actis Sanctorum Ciryci, seu, ut vulgo scribitur, Quirici, et Julittae, quae tum apud editos auctores, tum in cod. ms. invenimus, ea praetulimus quae Franciscus Combefisius ex ms. cod. Graeco bibliothecae Regiae edidit anno 1660. utpote quae licet non antiqua admodum, fide tamen digna videntur; cum circa Justiniani Imperatoris tempus diligenter fuerint concinnata, ut aliis actis spuriis, quae vulgo circumferebantur, substitui possint. Qua id occasione contigerit, quave ratione exsecutioni mandatum, ipsemet auctor declarat. Unde patet, nec decretum quod dicitur Gelasianum,

n[illegible]ertulit, cl[illegible]torum censuras, ad haec Acta quae hic exhibemus spectare. Porro [illegible] eadem Acta latine reddita invenimus in cod. ms. bibliothecae Colbertinae. Praetulimus tamen Combefisii versionem, eo quod in ms. initium desit. Integriora fortassis ea habuit ex vetustissimo cod. Card. Baronius, ut colligitur ex ipsius notis ad Martyrologium Rom. die 16. Junii, ubi eorum *αὐϑεντίαν* propugnat, eumque cui ipsa Acta directa sunt Zozimum ac paullo post, Zenonem Coëpiscopum appellat.

2. Julittae et filii ejus memoria in utraque Ecclesia, Latina scilicet et Graeca, semper illustris fuit. Hanc celebrant Graeci in Menologiis Idibus Julii; eorum passionis epitome habetur apud Canisium tomo 2. lect. antiq. **Festivitas.** Latini vero in Martyrologiis vetustis et recentioribus decima sexta die mensis Junii. Passi sunt autem isti beati Martyres, non Antiochiae, ut quaedam Acta habent, sed Tarsi in Cilicia, anno, ut videtur, circ. CCCV. quo de ipsis agit Cardinalis Baronius. **Tempus.** Cultum eorum in Galliis jam dudum receptum fuisse probant veteres Basilicae in eorum honorem structae. De eorum reliquiis apud Arvernos et Nivernenses agit Saussaius in Martyrologio Gallicano; at longe praestantius est S. Gregorii Turon. testimonium, qui Abrahamum S. Ciryci apud Arvernos Abbatem non semel laudat. De Basilica S. Ciryci plura habet Savaro in notis ad libellum de Ecclesiis Claromontanis.

THEODORI EPISCOPI ICONII EPISTOLA,

QUA DECLARATUR MARTYRIUM SANCTI MARTYRIS **CIRYCI**, AC EJUS MATRIS **JULITTAE.**

Anno Christi circa 305.

Ex Combefisii editione cum antiqua versione ms. Colbertini collata.

I. Cum venerabilis pietas tua per colendas syllabas tuas ex misella mea tenuitate percontata esset, ut quae ad martyrium vulgo decantatum, ac fama celeberrimum spectant; Ciryci inquam, ejusque matris Julittae docereris, num et Iconii, unde fama est inclitam victoriae laude Martyrem Julittam ejusque gloriosum filium Cirycum ortos esse, martyrii ejusdem tabulae habeantur; tamquam scilicet illorum patria: quod nimirum in eorum martyrii actis verba quaedam exstent praetumida, ac inconsona, nugasque ab spe Christiana extraneas continentia: num item vera illorum Martyris acta inveniri possent, tuae hoc perfectioni scriberem. **Acta antea vitiata.** His abs te divis acceptis apicibus, valdeque sollicitus ut tuum illud praeceptum implerem, contento studio ac diligenti admodum opera, sanctorum Ciryci ac ejus matris Julittae martyrii acta in manus sumens evolvensque, ac quam sedulo legens, vera te loqui inveni, sanctissime pater sacerdosque probatissime. Ranarum enim ac graculorum garrulos sonos, haec quis merito appellaverit, plane Manichaeorum, ni mea me fallit opinio, seu aliorum quorumdam haereticorum aliena sentientium arte confecta, temere illudentium, ac qui ludibrium, poenamque ducant magnum pietatis mysterium. Cum tamen multa perquisitione facta, ac diligenti rei indagine, amplius nihil actum nobis esset, indigenas viros nobiles, ac prima inter Isauros [1] generis claritate fulgentes percontabamur, num quam paternae saltem traditionis relatu seriem nancisci liceret, qua ex sanctorum Martyrum certis notis patesceret certamen.

II. Marcianus igitur vir religiosus, ac Justiniani Imperatoris Notariorum pridem Tribunus ac Cancellarius, dum is copiis cum magistratu praefectus esset; **Emendantur.** Zenoque vir sapientissimus illius tunc assessor seu consiliarius, quod spectat ad sanctos, isthaec narraverunt: audisse se a nobilibus Patriciis exstitisse iis affinem primi Lycaoniae [2] sanguinis florem, sempiterna co-

1) Isaura seu Claudiopolis, urbs episcopalis sub Seleuciae archiepiscopo, toti Isauriae, quae regio est Asiae, nomen dedit.

2) Lycaonia Asiae minoris provincia Isauriae finitima, cujus metropolis Iconium, urbs modo etiam celeberrima.

lendam memoria Martyrem Julittam, vitae integerrimae femin[illegible] ii ritu annuo memoriam celebrent eo vel maxime nomine, quod sui carnem [illegible] generis ac cognationis jure conjunctam agnoscunt. Haec porro regio semine, vehementius concita in Christianos persecutione, Domitiano Lycaoniae Comite, viro scilicet quam maxime fero, trucique, ac qui Martyrum cum primis fuso cruore gauderet; fuga se cum duabus ancillis trimuloque filio, praeclaro scilicet victore Martyre Ciryco, Iconio unde et orta erat proripuit. Substantia itaque, qua longe locuples erat, relicta, Seleuciam pervenit: quo ipso loco turbatas magis res Christianorum offendens, Alexandro quodam Seleuciae Praeside a Diocletiano constituto, a quo ipso recens edictum accepisset, quo juberentur omni tormentorum genere excruciari, qui idolis, queis falso ii deorum nomen adscribebant, non immolarent: cogitans illa id, quod in Scriptura habetur, *Date locum irae;* ne se ipsa periculis dederet, hinc quoque profuga Tarsum abit, quae primae Ciliciae provinciae princeps civitas est. Velut autem ex condicto commigrante eo immani ac durissimo Alexandro, qui scilicet Domitiani saevitiam multis partibus superaret, comprehenditur inclita victrix Martyr Julitta suis ipsa ulnis, tenella valde aetate puellum, a Deo nempe vocatum Martyrem Cirycum, complectens. Post eam comprehensam, ancillae ea relicta fugam arripuerunt; forisque tyranni in ea supplicia agonemque ipsius spectabant. Tum illa tribunali adhibita, nomenque ac fortunam, patriamque Alexandro rogata, praefidenti animo respondens judici, Domini nostri Jesu Christi sibi nomen adscivit, dicens: *Christiana sum.*

(Julitta cum filio fugit.) (Rom. 22, 19.) (Comprehenditur.)

III. Ira itaque accensus Alexander tolli ab ea puerum jussit, ac ad se adduci, quippe elegantem ac necdum per aetatem quidquam scientem quod ex proposito, mentisque liberae sit: matrem vero composito corpore atque distento crudis nervis immaniter caedi imperavit. Vi autem abs strenuae Martyris sinu avulsum puerum, totumque in matrem gestientem, nec ab ea ocellos avocantem, carnifices Praetori adhibent; in illam ministri, quod erant jussi, diris verberibus cruciantes, adimplent; cum illa id unum responderet, *Christianam se esse, nec fore ut daemoniis umquam immolaret.* Dum igitur in statuae modum inanimis valide plagis conscinditur, eamdemque incessanter inclamat vocem: accepto Praetor manu puero, blande deliniens, a fletu cohibere omnino nitebatur, genibusque impositum accipere osculo conabatur. Puer vero intentis in matrem luminibus, Praetorem abs se submovebat, ac caput avertebat; manibusque obnitens, Praetoris faciem unguiculis scalpebat; velut denique castae turturis pullus, aemulam sanctus Cirycus vocem pronuntiavit, eamdem ipsam matris praedicationem edens ac clamans: *Christianus sum.* Calcibus quoque judicis latus petebat [3]; solet enim fere infantilis aetas hujuscemodi gestibus incomposite agi, iraque constrepere. Quamobrem excandescens agrestis illa fera (nec enim homo nuncupandus sit, qui nec in rudem ac innoxiam mitescat aetatem, eique indulgeat) pede arreptum e sublimi solio puerum terrae allidit. Praeclari vero Martyris cerebro, ea in confessione ad graduum angulos colliso, gravique ictu contrito, circum late tribunalis area cruore opplebatur; infansque divina soboles in Dei manus spiritum reddebat. *Justorum* namque *animae in manu Dei sunt.* Id itaque sancta Julitta conspicata, velutque exsuperanti gaudio repleta: *Gratias tibi ago Domine,* ajebat, *quod filium me priorem consummatum, immarcessibilem coronam dignanter consequi voluisti.*

(Cirycus infans occiditur.)

IV. Hinc Judex sortem ipse deplorans, factoque ejulans, sublimis e ligno seu equuleo, valide fodi latera [4]; exque lebete haustam picem bullientem pedibus affundi jubet. Tumque praeconis voce jubente, atque dicente: Julitta tui ipsa miserere, diisque sacrifica, ac libera esto a tormentis, ne eamdem ac filius malam necem reportaveris; generoso illa proposito tormenta

(Julittae constantia.)

3) Cod. Colbertin. habet: *Praesidem momordit in latere.*

4) Cod. Colbert. *Mox saevus Praeses indignans armentario praecepit extensam eam decoriari, et lebetem bullientem pice refertum super ejus illabi pedes.*

pertulit, clamans ac dicens: *Ego daemonibus, surdis scilicet ac mutis statuis, non sacrifico; sed Christum Dei filium unigenitum colo, per quem Pater condidit omnia; ac festino meum assequi filium, quo illi socia consequendo regnum caelorum efficiar contendo.* Ubi omnem vincens insaniam saevus judex, constantem pugna advertit Martyris animum, adversus eam sententiam dicit; caedi gladio feminae cervicem, filii cadaver in damnatorum loco projici jubens. Carnifices igitur ejus ore chamo obstructo ac alligato, in solitum carnificinae locum, quod jussi erant impleturi duxerunt. Rogat Julitta tantisper consistere, donec supplex ad Deum, qui solus bonus est, precata sit. Inflexis animo carnificibus, ac quid modicum ad moras orandi condonantibus, positis illa genibus oravit dicens: *Gratias tibi ago, Domine, qui priorem me filium meum vocasti, et ut praesenti hac vanaque relicta vita, aeternae illi cum sanctis jungeretur, propter sanctum ac tremendum nomen tuum dignanter voluisti; me quoque suscipe indignam ancillam tuam, facque ut ingens illud bonum nanciscar, quo prudentibus virginibus, quibus indultum ut in caelestem ac incorruptum thalamum ingrederentur, accensear: ac benedicat spiritus meus Patrem tuum Deum omnium conservatorem, ac universorum opificem, sanctumque Spiritum in saecula. Amen.* Ubi *Amen* compleverat, vibrans spiculator gladium fortissimam ejus abscidit cervicem, projecto corpore extra civitatem, quo ipso loco praeclarissimi laureati Martyris cadaver positum erat.

Per Christum omnia condita. Damnatur. SS. Trinitas. Orat, gladio feritur.

V. Consummatur autem Christi gratia, tum triumphatrix Martyr Julitta, tum gloriosus atque inclitus ejus filius Cirycus ad XVII. Calendas Augusti [5]. Postridie vero ambae ejus ancillae sublata noctu cadavera, procul deposita humo condiderunt in Tarsi urbis agro [6]. Ad Constantini autem religiosissimi Imperatoris tempora superstes ancillarum altera, cum veritas in lucem producta, Deique Ecclesiae, ipsius munere, nactae sunt libertatem, locum prodit; tumque fideles quique aliquid ex sacris pignoribus ad suae vitae munimen ac praesidium accepturi, atque ad Dei nostri optimi gloriam, properarunt, ac locum frequentarunt.

VI. Haec igitur reipsa gesta sunt, quae et religiosissimo animo vestro annotavi. Tu vero viris fidelibus deposito trade, qui scilicet alios quoque docere sufficiant, ac certam eis fidem facere; ne iis libellis, qui manifeste fabulosi sunt, circumferantur, sed ipsi credant veritati, in Christo Jesu Domino nostro, cum quo Patri ac Spiritui sancto gloria, honor, potestas in saecula saeculorum. Amen.

Auctoris epilogus.

5) Idem cod. *quinta-decima die mensis Julii.*

6) Idem cod. *In spelunca Tarso contermina.*

ADMONITIO

IN MARTYRIUM SANCTI THEODORI.

1. Accepimus ex cod. ms. monasterii Lirensis in Normannia Acta sancti Theodori, cognomento Tironis, sed eadem omnino, licet aliis verbis expressa, quae apud Surium, et in variis codd. mss. reperiuntur. Unde cum tantae auctoritatis non esse videantur, quae sancti Gregorii Nysseni Episcopi narrationi praeferri debeant, visum est potius, ceteris omissis, ipsius Gregorii orationem proferre, quam *Encomium magni Martyris Theodori* inscripsit, in qua sancti Martyris non laudes solum, sed et egregiam fidei confessionem, summam in tormentis perferendis constantiam, ac tandem ipsius felicem exitum eleganter exponit.

Oratio S. Greg. Nyss. de S. Theodoro.

2. Porro etsi nonnulla in variis auctoribus occurrant, quae incertum est, an potius nostro Theodoro, quam alteri ejusdem nominis, qui Heracleae sub Licinio Imperatore passus est, attribui debeant; multa tamen de Theo-

doro Tirone certa habentur, ex quibus patet ipsius memoriam apud Graecos olim celeberrimam fuisse. Id ipsemet testatur Gregorius Nyssenus, qui hunc veluti unum e praecipuis provinciae tutelaribus ac patronis invocat et veneratur. Et certe ex ejus orationis initio constat *undique ex agris et ex urbibus catervatim* fideles ad Theodori festivitatem celebrandam confluxisse. Basilicam ipsius nomini consecratam Constantinopoli exstitisse testis est Procopius lib. 1. de aedificiis Justiniani Imperatoris cum aliis passim auctoribus, quos videsis in Cangii *CP.* Christiana lib. 4. cap. 6. num. 102. Sanctus Stephanus, *Junior* vulgo appellatus, qui sub Copronymo pro sacrarum imaginum defensione martyrium pertulit, cum ad supplicium traheretur, *juxta oratorium sancti et magni Martyris Theodori* perveniens, *oculis ad caelum erectis, extrema salute Martyrem adoravit,* ut in ejusdem Stephani vita legitur, quam ex cod. ms. Graeco Colbertino nunc primum vulgavit noster Jacobus *Loppin,* Analectorum Graec. tom. 1. pag. 518. Alterius Oratorii, quod Jerosolymis exstabat, in honorem sancti Theodori Martyris constructi, meminit Cyrillus in vita sancti Sabae, numero 78. apud Cotelerium tom. 3. Monumentorum Eccl. Graecae. De alia item ejusdem Martyris basilica prope Damascum, vide Orationem 3. Johannis Damasceni de sacris imaginibus, ubi narrat eo in loco suo tempore asservatam fuisse statuam sancti Theodori, quae sagitta a Sarraceno quodam percussa sanguinem effundere visa est. At Romae etiamnunc superest ad radicem montis Palatini antiquissima ecclesia sub sancti Theodori Martyris nomine constructa. Celebris erat olim ad sancti Theodori sepulcrum in Euchaita urbe fidelium concursus, ut asserit Johannes Moschus Prati spiritualis capite 180. quam urbem postea Johannes Zemisches Imperator, aedificata amplissima basilica, *Theodoropolim* appellare voluit, ob ingentem victoriam quam istius Martyris precibus reportarat, ut testantur Zonaras 3. parte Annal. in Johanne Imper. et Cedrenus in Compendio. Verum cum uterque Theodorus ibi sepultus dicatur, non constat cuinam e duobus haec attribui debeant, fortassis utrique.

Celebris memoria.

3. Sancti Theodori Tironis memoriam Graeci die 18. Februarii celebrant, quam Latini die 9. Novembris recolunt. Passus est anno CCCVI. Amaseae, quae est Ponti Metropolis, hinc a nonnullis *Theodorus Amasenus* appellatur. An de eo sit homilia, quae sub Nectarii *CP.* Episcopi nomine circumfertur, non adeo constat. Sed parum interest, cum certum sit, hanc homiliam vel Nectarii fetum non esse, aut saltem ab aliquo posteriori auctore fuisse interpolatam. In ea autem agitur cur Theodori memoria recolatur in primo sabbato sanctorum jejuniorum, qua de re passim apud vulgatos auctores.

Anno Christi 306.

ORATIO S. GREGORII NYSSENI EPISCOPI

DE MAGNO MARTYRE **THEODORO.**

I. Vos qui populus Christi, qui grex sanctus ac regale estis Sacerdotium, qui undique et ex urbibus et ex agris catervatim confluxistis, unde signo itineris accepto ad hunc sacrum locum venistis? Quis vobis huc veniendi adeo seriam ac quasi praestitutam necessitatem imposuit? Hocque tempore hiemis, quo et a bello quies est, et miles armaturam amovet, et nauta gubernaculum supra fumum ponit, et agricola aratores boves in praesepio curans quiescit? An palam est, quod sanctus Martyr ex militaribus ordinibus tuba cecinit, et multos ex diversis regionibus excitatos ad suae requietis locum ac sedem vocavit, non ad bellicum instruens apparatum, sed ad dulcem ac maxime Christianos utique decentem pacem cogens? Hic enim, ut credimus, etiam anno praeterito barbaricam tempestatem sedavit, et horrendum ferorum et immanium Scytharum bellum inhibuit atque repressit, terribilem atque formidabilem illis jam visis et appropinquantibus obvibrans,

Theodori precibus Scythae repressi.

non galeam trinis cristis et conis insignem, neque gladium bene acutum, et ad solem resplendentem, sed malorum propulsatricem, et omnipotentem crucem Christi, pro qua et ipse mortem perpessus hanc gloriam acquisivit, etc. . . . Anima quidem ex quo sublimis abiit in suo loco acquiescit, et corpore soluta, cum sui similibus una vivit: corpus vero, venerandum et immaculatum illius instrumentum, quod suis vitiis et affectibus illius inhabitantis incorruptibilitatem non laesit, cum multo honore et cultu compositum atque ornatum, in augusto sacroque loco situm est: quod veluti res cara magnique aestimata, atque recondita in tempus regenerationis reservatur, multis singularibus et eximiis rebus praeditum, propter quas ad alia corpora, quae communi ac vulgari morte dissoluta sunt, ne comparandum quidem est, idque in simili materia naturae; nam ceterae quidem reliquiae etiam abominabiles plerisque sunt: ac nemo lubenter sepulcrum praeterit, aut si ex inopinato apertum offendit, deformitate nimirum earum rerum quae inibi jacent, faciem operiens omni injucunditate repletus, et humanae naturae conditioni graviter ingemiscens praetercurrit. Quod si venerit ad aliquem locum similem huic, ubi hodie noster conventus habetur, ubi memoria Justi, sanctaeque reliquiae sunt: primum quidem earum rerum magnificentia, quas videt, oblectatur, dum aedem ut templum Dei, et magnitudine structurae, et adjecti ornatus decore splendide elaboratum intuetur; ubi et faber in animalium figuram lignum formavit, et latomus ad argenti levitatem crustas lapideas expolivit. Induxit autem etiam pictor flores artis in imagine depictos, fortia facta Martyris, repugnantias, cruciatus, efferatas et immanes tyrannorum formas, impetus violentos, flammeum illum fornacem, beatissimam consummationem athletae, certaminum Praesidis Christi humanae formae effigiem, omnia nobis tamquam in libro quodam, qui linguarum interpretationes contineat, coloribus artificiose depingens, certamina atque labores Martyris nobis expressit, ac tamquam pratum amoenum et floridum templum exornavit. Solet enim etiam pictura tacens in pariete loqui, maximeque prodesse: lapillorum item concinnator historiae par opus in pavimento [1], quod pedibus calcatur, effecit.

SS. reliquiae honoratae. *Templorum ornatus.* *Martyrium in ecclesia depictum.*

II. His igitur arte elaboratis operibus, quae sensui exposita sunt, ubi oculos oblectavit, cupit deinceps etiam ipsi conditorio appropinquare, sanctificationem ac benedictionem contrectationem ejus esse credens. Quod si quis etiam pulverem, quo conditorium, ubi Martyris corpus quiescit, obsitum est, auferre permittat, pro munere pulvis accipitur, ac tamquam res magni pretii condenda terra colligitur. Nam ipsas attingere reliquias, si quando aliqua ejusmodi prospera fortuna contingat, ut id facere liceat, quam id sit multum desiderandum et optandum, ac summarum precum donum, sciunt experti, et ejus desiderii compotes facti. Quasi corpus enim per se vivens et florens, qui intuentur, amplectuntur, oculis, ori, auribus, omnibus sensuum instrumentis adhibentes [2]: deinde officii et affectionis lacrymas Martyri, quasi integer esset et appareret, superfundentes, ut pro ipsis deprecator intercedat, supplices preces offerunt tamquam satellitem Dei orantes, quasi accipientem dona, cum velit, invocantes. Ex his omnibus, o popule pie, discite, quod pretiosa ac honorata coram Domino sit mors sanctorum

Pulvis sepulcri collectus. *Sanctorum invocatio.*

1) Ejusmodi pavimenta Remis adhuc supersunt in tribus basilicis, archimonasterii scilicet Remigiani, abbatiae S. Petri monialium Benedictinarum, et antiquissimae Collegiatae sancti Symphoriani. De his vide Bergerium l. 2. de viis publ. Imperii, et Marlot. tom. 1. Metrop. Rem. Plura item sunt Romae et alibi passim.

2) Alia erat Eccles. Romanae disciplina, ubi sacra corpora nequidem a loco sepulturae movebantur, ut patet ex Greg. M. lib. 3. epist. 30. ad Constantinam Augustam. *Romanis,* inquit, *consuetudo non est, quando Sanctorum reliquias dant, ut quidquam tangere praesumant de corpore; sed tantummodo in pyxide brandeum mittitur, atque ad sacratissima corpora ponitur,* etc. Paullo post: *In Romanis vel totius Occidentis partibus omnino intolerabile est atque sacrilegum, si Sanctorum corpora tangere quisquam forte voluerit.* Unde subdit: *De Graecorum consuetudine, qui ossa levare sanctorum se asserunt, vehementer miramur, et vix credimus.*

ejus, etc. ... Cui regum talis honor habetur? quis ex iis, qui supra modum inter homines excellere visi sunt, tali memoria celebratur? Quis Imperatorum qui urbes munitas ceperunt, nationes innumeras subegerunt, adeo decantatus et fama celebratus est, ut hic Miles pauper, modo conscriptus et tyro[3]: quem Paulus armavit, quem Angeli ad certamen unxerunt, quem victorem Christus coronavit? Enimvero quoniam oratione prope ad certamina atque labores Martyris accessi, age communibus relictis peculiarem sancti sermonem instituamus. Est enim suum cuique gratum et acceptum.

Theodori patria.

III. Patria igitur praeclaro ac strenuo huic viro est ea regio, quae ad solem spectat orientem, nam etiam hic, sicuti Job, ex partibus orientalibus nobilis est, cumque patriam cum illo communem haberet, ejusdem imitatio morum ingeniique ei non defuit: nunc vero quilibet Martyr totius subjectae regionis civis, universo terrarum orbi communis est. Sumtus autem illinc ad armatos ordines militares, cum duces militum eos hic in hibernis collocassent, ita cum ea legione, in quam conscriptus erat, ad nostram regionem transivit. Bello autem repente moto non ex incursione barbarorum, sed ex lege satanica, decretoque, quo Deus oppugnaretur (quicumque enim Christianus esset, impio scripto exagitabatur, et ad mortem ducebatur) tunc nimirum, tunc hic ter quaterque beatus Theodorus, quod insigni pietate praeditus esset, fidemque in Christum ubique circumferret, propemodum in fronte confessionem inscriptam gerens, non jam amplius virtute tyro, modo conscriptus erat, neque rei bellicae et pugnae rudis: sed animo strenuus, fortiter sese periculis objiciens, non remissus et languidus, non trepidans, non formidans et metu fractus, non verbum minus liberum proferens. Ut enim Praeses et Tribunus in unum convenerunt, sicut olim Herodes et Pilatus, atque consedit scelestum et improbum illud consilium, servum Crucifixi simili ratione, atque Domino ejus acciderat, ad judicium sistunt, ac, Dic, inquiunt, unde tibi innata audacia atque temeritate adversus legem Imperatoris contumax es, nec te tremens domini jussis submittis? neu quemadmodum placet iis, qui rerum potiuntur, adoras? Maximianus enim cum consorte tunc imperium tenebat. Ille vultu confirmato atque imperterrito animo, scitum et acutum dictis adjecit responsum: *Deos quidem nescio, neque enim revera sunt. Vos autem erratis, qui daemonas fallaces et impostores, Dei appellatione honoratis; mihi vero Deus est Christus, Dei unigenitus Filius. Pro pietate igitur atque confessione istius, et qui vulnerat, incidat; et qui verberat, laceret; et qui cremat, flammam admoveat: et qui his vocibus meis offenditur, linguam eximat. Per singula enim membra corpus Creatori patientiam debet.* Fracti sunt his verbis tyranni, ac primum impetum viri fortis non sustinuerunt, adolescentem videntes ad passionem exultantem, ac veluti suavem potum mortem appetentem. Ut autem illi paullisper cunctabantur, haesitantes ac deliberantes, quid facto opus esset; unus quidam ex iis qui ordines ducebant, miles, qui sibi lepidus et urbanus esse videbatur, simul responsum Martyris irridens: Estne, inquit, o Theodore, filius tuo Deo? et generat ille carnis affectibus, ut homo, obnoxius? *Humano quidem more affectibus carnis obnoxius meus,* inquit, *Deus non generavit: verum et filium confiteor, et nativitatem talem esse dico, quae Deum deceat. Tu vero, o miser et imperite, quod ad sensum et rationem attinet; an non erubescis, ac pudore vultum demittis, qui etiam feminam deum confiteris, et ut matrem duodecim liberorum eamdem adoras, foecundam quamdam leporum suumve modo daemona, quae facile et concipiat et partum edat?* cum autem hoc modo duplicem Sanctus irrisionem simulacrorum cultori reposuisset, humanitatis et clementiae specie facta tyranni: Exiguum, inquiunt, ad considerandum insanienti tempus concedatur. Fortasse per otium, re secum perpensa atque deliberata, mutabitur in melius. Insaniam enim dementes sanitatem mentis vocabant;

Coram judicibus sistitur.

Christus Deus.

Filii Dei nativitas divina.

3) Contendit Jacobus Goar *Tironem* dictum fuisse, non quod recenter arma suscepisset, sed quod ex una legionum esset quae *Tironum* appellabatur. In Actis tamen vulgatis dicitur adscriptus fuisse legioni Marmaritanorum. Confer. num. seq.

alienationem vero mentis et vecordiam, pietatem; quemadmodum fit, cum ebrii suam affectionem sobriis objiciunt. At homo pius Christique miles dato sibi spatio ad forte ac virile facinus abutitur. Quodnam autem id fuerit, tempus est vobis cum laetitia narrationem accipiendi.

IV. Ei quae fabulis celebratur, matri deorum, templum erat in metropoli Amasea, quod illi, qui tunc errabant, inibi alicubi circa ripas amnis vanitate adducti exstruxerant. Hoc iste vir strenuus in tempore datae sibi securitatis capta occasione, et aura secunda incensum concremavit, reipsa responsum, quod post deliberationem prorsus exspectabant, impiis atque scelestis dans. (Templum incendit.) Cum ea res celeriter omnibus patefieret, (quippe in urbe media clarissimus ignis accensus erat) non occultabat audax incoeptum, neque laborabat ut hoc a se factum lateret, sed palam ac vehementer quidem significabat sese propter praeclarum facinus ut rem bene gestam exultare et efferri, atque tumultu impiorum, quo templi atque statuae nomine dolentes perturbabantur, supra modum gaudere, quin etiam magistratibus indicatum est, quod ipse suis manibus incendium fecisset, ac rursus judicium priori terribilius, ut nimirum etiam par erat, cum tanta res, quae exacerbaret et irritaret eos, incidisset. Atque illi quidem in judiciale tribunal ascenderunt: Theodorus vero in medio eorum (erat), magna loquendi libertate utens, in statu causam dicentis magistratus confidentia praeditus, cum interrogaretur, celeritate confessionis interrogationem antevertens. (Factum fatetur.) Posteaquam autem et imperterritus erat, et ad nihil eorum, quae gravia atque aspera cum minis ei ostentabantur supplicia, se submitteret; nec confidentius loqui desineret, in contrariam rationem mutati sunt, ac benigne cum eo sermocinantes promissis Justum subtrahere tentabant. Et scito, inquiunt, quod si consilium nostrum obedienter admittere volueris, protinus te ex obscuro nobilem, ex humili, despectoque et inglorio honoratum efficiemus, ac tibi pontificatus dignitatem promittimus. Ut autem pontificiam dignitatem nominari audivit ter quaterque beatus ille, cum diu multumque irrisisset, dixit: *Ego etiam sacerdotes simulacrorum aerumnosos esse judico, et ut vanae actionis ministros miseror: pontificum vero multo magis me et miseret, et abominor eosdem. Inter malos enim qui major est, ac primum locum tenet, miserior est, ut inter injustos injustior, ut inter homicidas, qui crudelitate ceteros praecedit, ut inter lascivos et libidinosos, qui petulantior atque protervior est.* (Promissiones respuit.) *Propterea perniciosa promittendi dehinc finem facite. Non enim, heus vos, animadvertitis, neque sentitis caput et summum malorum mihi promittentes. At ei, qui pie ac recte vivere statuit, praestat in domo Domini abjectum esse, quam habitare in tabernaculis peccatorum. Me etiam Imperatorum horum, quorum legem iniquam continenter recitatis, miseret: quod cum per se satis magna inter homines dignitate ob regium imperium praediti sint, pontificis appellationem sibi sumserunt, et lugubri obscuraque purpura hujus indignitatis nomine induuntur, ad imitationem infelicium pontificum, in dignitate splendida, atque illustri, triste et inamoenum gestantes indumentum: nonnumquam autem impuro altari appropinquantes, pro Imperatoribus coqui fiunt, aves occidentes, et miserorum pecorum viscera rimantes ac perscrutantes, et spurcitie sanguinis, tamquam macellarii quidam lanii carnium venditores, vestem foedantes.*

V. Post has Justi istius voces, ne fictam quidem et assimulatam jam amplius benignitatem Magistratus prae se ferebant: sed et impiissimum adversus deos vocantes, praeterea in Imperatores quoque contumeliosum et maledicum, primum quidem in ligno ad torquendos homines parato suspensum corpus lacerabant. (Dire torquetur.) Ille vero lictoribus vehementer in opere occupatis, constans erat, nihilque de pristina animi magnitudine remittebat, ac versum ex libro Psalmorum tormentis accinebat: *Benedicam Dominum in omni tempore, semper laus ejus in ore meo.* Atque illi quidem carnes caedendo diminuebant; hic vero quasi alius quis poenam subiret, psallebat. Hoc modo punitum carcer excepit, ac rursus illic miracula circa Sanctum edebantur, (Miracula.) ac noctu vox multitudinis psallentium audiebatur, et facum allucentium, ut

in nocturna pervigilatione, splendor ab iis, qui foris erant, conspiciebatur; adeo ut etiam carceris custos insolita atque admirabili visione et auditione turbatus insiliret in domunculam, et neminem inveniret praeter Martyrem quiescentem, et ceteros vinctos dormientes.

VI. Posteaquam autem, cum multa fierent ac tentarentur in eo, ad confessionem et pietatem obfirmatus erat, prolata est in eum sententia condemnatoria, et igni confici et consummari jussus. Ipse quidem praeclaro ac beato itinere abiit ad Deum; nobis vero memoriam certaminis pro doctrina reliquit, populos congregans, Ecclesiam erudiens, daemonas arcens et fugans, angelos pacificos reducens, rogans a Deo pro nobis utilia, variorum morborum medicinae officinam hunc locum efficiens, portum eorum qui afflictionum tempestatibus jactantur, pauperum abundans et copiosum aerarium, viatorum quietum diversorium, locum celebrem conventus ac dies festos continenter agentium. Etsi enim anniversariis feriis hunc diem celebramus: at numquam cessat studiose advenientium multitudo, ac formicarum similitudinem servat ea, quae huc pertinet via publica, cum alii quidem ascendant, alii vero venientibus cedant. Ac nos quidem, o beate, benignitate Creatoris anniversariam circuli vicissitudinem assequuti, coëgimus tibi publicum conventum, sacrum, inquam, Martyribus addictum, et communem Dominum adorantes, et tuorum certaminum victoriae commemorationem peragentes.

Igne consummatur.

VII. Tu vero huc jam ades ad nos, ubicumque tandem fueris, ut diei festo praesis. Vocantem enim te contra vocamus: ac sive in sublimi aethere habitas, sive per caelestem aliquem circulum versaris, aut in choros angelorum cooptatus Domino adsistis, aut cum virtutibus et potestatibus, ut servus fidelis adorationis officio fungeris: parumper ab iis officiis vacationem deprecatus, veni ad hos qui te honorant, invisibilis amicus; cognosce ac vise ferias, quae celebrantur, ut gratiarum adversus Deum conduplices actionem, qui pro una passione, et una pia confessione tot tibi remunerationes largitus est: ac laeteris ob sanguinem effusum, et ignis cruciatus toleratos. Quot enim tunc supplicii spectatores populos habebas, tot nunc habes honoris ministros. Multorum beneficiorum indigemus: intercede ac deprecare pro patria apud communem Regem et Dominum. Nam patria Martyris est etiam locus passionis; cives item et fratres et cognati, qui et habent eum et tuentur, et ornant atque honorant. Timemus afflictiones, exspectamus pericula. Non longe absunt scelesti Scythae bellum adversum nos parturientes: ut miles propugna, ut Martyr pro conservis utere libertate loquendi. Etiamsi superasti saeculum, at nosti affectus et usus necessitatesque humanae conditionis: pete pacem, ut hi publici conventus non desinant: ne debacchetur atque grassetur adversus templa altariave rabiosus et sceleratus barbarus: ne conculcet sancta profanus et impius. Nos enim etiam, quod incolumes et integri conservati sumus, tibi beneficium acceptum referimus, petimus autem etiam futuri temporis praesidium atque securitatem. Quod si majori etiam opus fuerit advocatione ac deprecatione, fratrum tuorum Martyrum [4] coge chorum: et cum omnibus una deprecare, multorum justorum preces multitudinis ac populorum peccata luant. Admone Petrum, excita Paulum, Johannem item Theologum ac discipulum dilectum, ut pro ecclesiis, quas constituerunt, solliciti sint, pro quibus catenas gestaverunt, pro quibus pericula ac mortes tulerunt. Ne simulacrorum cultus adversum nos caput tollat: ne haereses sicut spinae vineae succrescant: ne zizanium editum suffocet triticum. Ne qua petra veri roris pinguedine carens adversum nos exsistat, et sermonis ac verbi fertilitatis vim radicis expertem efficiat: sed virtute suae socio-

Martyrem invocat.

4) An Eutropius, Leonicus, et Basiliscus martyres, quos Graeci commilitones et cognatos S. martyris Theodori Tironis appellant. In cod. regio post haec verba in graeco additur *κάλεσον τὸν συνώνυμον καὶ ὁμότροπόν σοι Θεόδωρον, μετὰ πάντων. Advoca tibi nomine et moribus omnino similem Theodorum.* Quibus verbis videtur designari Theodorus Ductor militum, qui sub Licinio Heracleae passus est, de quo plura Bollandus ad diem 7. Februarii, quo die ejus festum a Graecis et Latinis recolitur.

rumque tuorum deprecationis, o vir admirande atque inter Martyres eminens et excellens, Christianorum respublica campus segetum reddatur, qui campus ad finem usque maneat in pingui fertilique arvo fidei in Christum, semper fructum edens aeternae vitae, quae contigit per Christum Jesum Dominum nostrum. Cum quo Patri simul et Spiritui sancto gloria, imperium et honor, nunc et semper, et in saecula saeculorum. Amen.

ADMONITIO
IN MARTYRIUM S. APOLLONII
ET SOCIORUM EJUS.

1. Cum neminem lateat, pleraque Martyrum Acta, quae sub Simeonis Metaphrastis nomine vulgo circumferuntur, saepius vitiata, aut certe variis additamentis interpolata fuisse: visum est Rufini narrationem de sanctorum Apollonii ac sociorum ejus martyrio praeferre Actis vulgatis ex Metaphraste. Rufinus quippe, horum Martyrum tempori vicinus, ea quae scribit ab iis audierat, qui Apollonium nosse potuerant, ac fortasse cum ipso fuerant conversati; nam et ipse Apollonius in Thebaide monasticam vitam agebat. Et certe ejus historiam apud istarum partium monachos notissimam fuisse ex Palladio patet, qui eam Lausiacae Historiae capp. 65 et 66. iisdem fere verbis, ac ipse Rufinus, inseruit. Acta autem vulgata tot prodigiosis eventibus permixta sunt, ut ad fidem sibi conciliandam antiquioribus testibus opus habeant.

Eorum Passionis historia ex Rufino.

2. Monachi nomen Apollonio Rufinus et Palladius tribuunt, quamvis *Diaconus* tantummodo in Martyrologiis appelletur. Sed mos fuit olim eos monachos, qui ad sacros Ordines evehebantur, omisso *monachi* vocabulo, suscepti ordinis nomine designari; quod notius est quam ut probatione indigeat. Ceterum monachos a persecutoribus vexatos fuisse patet ex Sozomeno, qui lib. 3. Historiae ecclesiasticae cap. 14. de sancto Anuph monacho se accepisse asserit, quod *ex eo tempore quo Christum in persecutionibus fidei causa excitatis, primum confessus fuerat, nec mendacium dixisset, nec ex terrenis quidquam concupiisset.* Unde suspicantur nonnulli, Apollonium nostrum hunc esse de quo paullo superius agit Sozomenus, qui post exactos aliquot annos in solitudine, anno aetatis suae quadragesimo, divino jussu ad loca ab hominibus habitata se contulit. Hunc enim in Thebaide monasterium habuisse tradit Sozomenus, ac multis mirabilibus claruisse, quod de nostro Apollonio iisdem fere verbis Palladius affirmat.

Apollonius monachus.

3. Hos Martyres apud Antinoum Aegypti civitatem passos fuisse perhibent omnia Martyrologia, ad diem 7. Martii, quod verum est, si de passionis initio intelligatur; nam alias Alexandriae martyrium ipsos consummasse, ex Rufino et Palladio constat. Unde aliqui nostrum Apollonium eum esse putaverunt Apollonium presbyterum, qui cum aliis quinque Martyribus Alexandriae passus sub Maximino Imperatore dicitur in Martyrologiis Latinis, die decimo mensis Aprilis. Verum etsi cum Rufino de mortis genere et loco consentiant, in assignandis tamen Apollonii sociis deficiunt, cum Philemonis non meminerint, quem cum Apollonio martyrium pertulisse non solum Rufinus et Palladius, sed et Acta vulgata testantur. Verum cum Martyrologia, et Graecorum Menaea, in quibus hi sancti Martyres die 14. Decembris recoluntur, non satis sibi constent, cum in assignandis Apollonii sociis, tum in aliis quae ad eorum martyrium pertinent; nihil certi ex his deduci potest, proindeque Rufini narrationi standum esse censuimus.

Anno Christi 50..

MARTYRIUM SANCTORUM APOLLONII

ET SOCIORUM EJUS.

Ex libro Rufini de Vitis Patrum cap. 19.

Apollonius diaconus.

I. Tradebant ergo seniores horum, fuisse quemdam persecutionis tempore monachum, nomine Apollonium, qui cum vitam magnificam egisset inter fratres, etiam diaconus ordinatus est. Tempore ergo persecutionis erat ei studium singulos quosque circuire fratres, et cohortari eos ad martyrium [1]. Cumque fuisset etiam ipse comprehensus et in carcerem trusus, gentilium plurimi tamquam insultantes veniebant ad eum, et verbis blasphemis et impiis confutabant. Inter quos fuit quidam Philemon nomine, choraula famosissimus, et omni populo amabilis, qui cum multis eum fatigaret injuriis, impium et scelestum et seductorem eum vocans, multorumque mortalium deceptorem, dignumque esse ab omnibus odio haberi. Cumque haec et multa alia adversus eum graviora loqueretur, respondit ei Apollonius dicens: *Misereatur tibi Dominus, fili mi, et nihil tibi horum quae locutus es, reputet ad peccatum.* Haec cum audisset Philemon, corde compunctus est, vimque verborum ejus supra humanum morem in sua mente persensit in tantum ut Christianum se repente fateretur. Et inde statim pervolat ad tribunal Judicis [2], atque in conspectu totius populi proclamans: *Injuste*, inquit, *agis, o Judex iniquitatis, viros religiosos et Deo amabiles puniens. Nihil enim mali Christiani vel faciunt, vel docent.* At ille haec audiens, primo quidem putabat, utpote loci illius hominem, joci aliquid proponere. Sed cum vidisset haec eum sedule prosequentem, et cum omni constantia asserentem: Insanis, inquit, o Philemon, et mente captus es subito. At ille: *Ego*, inquit, *non insanio, sed tu. Injustissimus atque insanissimus judex es, qui tot justos injuste perimis viros. Ego enim Christianus sum, quod est hominum genus optimum.* Tunc ille coram populo coepit eum primo plurimis blandimentis revocare velle in id quod eum noverat. Sed ut immobilem vidit, omnia intendit in eum genera tormentorum.

Philemonem ad fidem convertit.

II. Cognito vero quod ex verbis Apollonii haec facta ei fuerit permutatio, correptum etiam Apollonium gravioribus subdidit tormentis, et deceptoris in eum crimen exaggerat. Apollonius vero dixit ad eum: *Utinam et tu, Judex, et omnes qui assistunt et audiunt me, hunc meum quem dicis errorem deceptionemque sequeremini.* At ille ubi haec audivit, et ipsum et Philemonem ignibus tradi in conspectu populi jussit. Illi vero postquam ingressi sunt flammas, beatus Apollonius cunctis audientibus clamabat ad Dominum, dicens: *Non tradas, Domine, bestiis animas confitentium tibi; sed ostende nobis evidenter salutare tuum.* Igitur ubi haec in auditu populi et judicis ad Dominum locutus est Apollonius, repente nubes repleta rore circumdedit viros, et flammas accensi ignis exstinxit. Super quo stupefacti et Judex et populus, una omnes voce clamare coeperunt: Magnus et unus est Deus Christianorum, solus immortalis est. Sed haec cum fuissent Praefecto Alexandriae nuntiata, semetipso truculentior redditur, et electis quibusdam de officio suo crudelissimis et saevissimis, non tam hominibus quam bestiis, mittit, qui et ipsum Judicem, qui mirabilibus divinis crediderat, et eos per quos virtus Dei apparuerat, vinctos Alexandriam adducerent.

Uterque in ignem conjicitur.

Quo divinitus exstincto, Judex cum populo convertitur.

III. Igitur cum adducerentur omnes pariter vincti, affuit gratia Dei in verbo, et coepit Apollonius eos qui se vinctos ducebant, fidem Dei docere. Quique cum Dei misericordiam credidissent, et fidem Dei tota cordis firmi-

Item alii conversi.

1) Palladius, *addens animum Christi confessoribus, multos effecit Martyres.*

2) Iste apud Metaphrastem Arianus dicitur, qui jam plures Martyres, *Asclam* scilicet, celeberrimum martyrem, Paphnutium, Timotheum et Maurum, aliosque apud Antinoum morte affecerat, qua de re videsis Bolland. ad diem 8. Martii.

tate recepissent; semetipsos cum his, quos exhibere venerant vinctos, offerunt Judici, *Christianos se esse* pariter profitentur. Quos cum Praefectus in fide Domini pertinaces et immobiles pervidisset, universos pariter jubet in profundum maris demergi [3], ignorans impius quid ageret. Hoc enim sanctis non mors, sed baptismus fuit. Sed et horum corpora, Dei sine dubio providentia, integra illibataque maris unda reportavit ad littus; quaeque ab his, qui obsequii causa simul venerant, suscepta ac revocata, sub uno sepulcri domicilio collocata sunt: a quibus usque ad praesens tempus virtutes multae, et signa miranda omnibus consummantur. Sed et vota omnium atque orationes suscipiuntur ab eis, et cum fructu petitionis implentur, quo etiam et nos dignatus est Dominus adducere, et vota nostra orationesque complere.

In mare demerguntur.

SS. reliquiae.

3) Quinam illi fuerint nos latet, praeter Philemonem. Certe Apollonio die 7. Martii in Martyrologiis junguntur Philemon, Arianus, Theotycus, et tres alii socii. Die vero 8. Aprilis Bollandiani, *Granus, Hilarius, Donatus, Concessus, et Saturninus,* qui etiam in quibusdam codicibus aliter scribuntur, ut notat Henschenius.

ADMONITIO

IN MARTYRIUM S. EUPHEMIAE VIRGINIS.

1. Celeberrimae virginis Euphemiae martyrium, in ecclesiae porticu depictum elegantissima oratione descripsit sanctus Asterius Amaseae Hellesponti metropolis Antistes, cujus opusculum in septima Synodo generali lectum, et summo omnium Patrum applausu probatum, ipsius synodi Actis integrum insertum fuit. Hunc vero Asterium circa saeculi quarti finem tempore Arcadii Imperatoris floruisse ex duabus ipsius aliis homiliis patet; in quarum una, quam *In festum Kalendarum* inscripsit, de Rufini et Eutropii infelici exitu, tamquam de re sibi nota disserit; in altera vero quae est adversus avaritiam, de Christianis qui sub Juliano apostata a fide defecerant, loquitur, quasi suo tempore ex eis multi adhuc in vivis superfuissent.

Euphemiae encomiastes Asterius.

2. Euphemiae memoria apud Latinos et Graecos celebris semper fuit, apud quos ejus festivitas die 16. Kal. Octobris potissimum recolitur. Hac enim ipsa die in vetustissimo Kalendario Carthaginensi in Sacramentario Gregoriano, atque in plerisque Martyrologiis et Graecorum Menologiis antiquis et recentioribus memoratur, tamen in aliquot Sacramentarii Gregoriani codd. mss. et nonnullis Martyrologiis Euphemiae festum Idibus Aprilis recolitur, ut post nostrum Hugonem Menardum observaverunt Bollandiani ad hanc diem. Quin et eadem die celebratur in Missali Gelasiano, cum solo titulo *Martyris.* Sed nec aliae virgines quales sunt Soter, Agatha, Juliana, Caecilia, aliaeque, quae ibidem celebrantur, appellantur usquam *virgines,* quem titulum, si Agnetem excipias, soli Mariae concessum in hoc Missali deprehendi, quod fere idem observari potest in Sacramentario Gregoriano. Primam hanc tamen inter alias Virgines et Martyres, quae beatissimam Virginem Deiparam comitantur, Fortunatus recenset lib. 8. Carm. 4. de Virginitate.

Memoria.

Illic Euphemia, pariter quoque plaudit Agathe;
Et Justina simul, consociante Thecla.
Et Paulina, Agnes, Basilissa, Eugenia regnant,
Et quascumque sacer vexit ad astra pudor.

Et infra, recensens cujusque provinciae patronos:

Justinam Patavum, Euphemiam huc Calcedon effert,
Eulalia Emerita tollit ab urbe caput;
Caeciliam Sicula profert, Seleucia Theclam.

Ecclesiae. Sub Euphemiae patrocinio ecclesiam Romae exstitisse tempore Gregorii Magni, testis est alter Gregorius Turonensis scilicet Antistes, lib. 10. historiarum cap. 1. Certe jam antea exstabat Romae *Euphemiae titulus,* uti constat ex Concilio Romano sub Symmacho Papa. Celebrem etiam ejus memoriam fuisse apud Ravennates discimus ex S. Petro Chrysologo, qui de eo sermonem habet. Brixiae vero, quae urbs est Italiae ad Alpes sita, etiamnunc perstat Ordinis nostri Benedictini abbatia sanctae Euphemiae dicata.

3. At Euphemiam prae ceteris coluerunt Constantinopolitani. Quatuor sub ipsius nomine basilicas in ea urbe constructas enumerat et describit Cangius in *CP.* Christiana lib. 4. cap. 7. n. 12, et seqq. In quarum unam, ut refert Theodorus Lector sub finem lib. 2. Historiae eccles. Theodosius Magnus Imperator sanctorum Terentii et Africani Martyrum reliquias inferri jussit. Horum Acta habentur apud Bollandianos die 10. Aprilis. Verum omittere non juvat quod de Euphemiae sepulcro, sacris reliquiis, et templo magnificentissimo, in suburbio Chalcedonensi constructo veteres historici nobis tradiderunt. Situm erat in ipso loco, in quo martyrium pertulerat, id est in maris littore, quod, sancto Paulino teste, beatae Martyris sanguine fuerat conspersum, sic quippe habet in Natali IX. sancti Felicis.

Sepulcrum etc.

Et quae Chalcidicis Euphemia Martyr in oris
Signat virgineo sacratum sanguine litus.

In eam ecclesiam ingressi sunt Arcadius Imperator et perfidus Gainas, ubi *juramentis invicem praestitis confirmarunt neutrum alteri insidias structurum fore,* ut refert Socrates lib. 4. cap. 6. et Sozomenus lib. 8. cap. 4. Sed nihil magis hujus ecclesiae decus auxit, quam Concilium generale quartum in ea celebratum, cujus occasione Marcianus Imperator *in honorem sanctae Martyris Euphemiae,* ut ipsemet loquitur in fine Actionis sextae, Chalcedonensi civitati, salvo Nicomediensis ecclesiae jure, metropolis nomen concessit. Ceterum hujus templi situm amoenissimum, egregiaque aedificia pluribus extollit Evagrius Scholasticus lib. 2. Hist. Eccles. cap. 3. ex quo quae basilicae, aut beatae Martyris tumuli dispositionem exhibent huc profero. *Constat,* inquit, haec basilica *ex tribus amplissimis aedibus. Prima est sub dio, longo atrio et columnis undique exornata. Post hanc altera, longitudine ac latitudine, et columnis propemodum similis: hoc uno discrepans, quod culmen habet impositum. In cujus boreali latere ad ortum solis, aedes est rotunda in modum testudinis, admodum artificiose elaborata, columnis et materia et magnitudine inter se paribus interius circumdata. Super his coenaculum est sublime, sub eodem culmine. Ex quo licet iis qui voluerint, Martyri supplicare, et sacris interesse mysteriis. Intra testudinem vero ad orientem solem tumulus est magnificus, in quo sanctae Martyris reliquiae jacent, in arca quadam oblonga reconditae, quam nonnulli μαχρὰν vocant, ex argento pulcherrime fabricata. Ac miracula quidem, quae subinde patrantur a sanctissima Martyre, nota sunt omnibus Christianis.* Sanctuarium istud, projectis in mare sanctae Euphemiae reliquiis, violavit impius Imperator Constantinus Copronymus, illudque ad stercora recipienda destinavit. Verum Martyris corpus divinitus servatum est, atque postea sub Imperatoribus Constantino et Irene in propriam ecclesiam denuo consecratam reportatum, ut narrat testis oculatus Theophanes in Chronographia ad annum Christi DCCLVIII. ubi unguenti ex ejus corpore manantis meminit, de quo etiam fusius agit Evagrius loco laudato.

Reliquiae divinitus servatae.

Anno Christi 507.

BEATI ASTERII AMASEAE EPISCOPI

ENARRATIO IN MARTYRIUM PRAECLARISSIMAE MARTYRIS **EUPHEMIAE.**

Ex tom. 1. Auctuarii Combefisii.

I. Nuper, o viri, Demosthenem egregium illum oratorem prae manibus habebam, eamque Demosthenis orationem, qua ille Aeschinem [1] acerbis enthymematibus impetit. Diu autem prolata lectione, paeneque obruta mente, aliqua remissione ac ambulatione, quo fessus animus nonnihil labore levaretur, egebam. Egressus autem domo, postquam in foro aliquantulum cum notis ambulassem, illinc me in Dei templum otio oraturus recepi. Cum vero hoc quoque consecutus, unam quamdam ex porticibus transirem, vidi in ea picturam quamdam, cujus me species omnino cepit. Dixisses Euphranoris [2] artificium esse, aut eorum alicujus, qui olim plurimum dignitatis picturae conciliarunt, non aliter pingentes, quam si vivas in tabulis formas exhiberent. Adesdum vero si voles: quippe etiam nunc per tempus enarrare licet: egoque picturam exponam. Neque enim nos musarum alumni pejores pictoribus colores habemus. *Occasio hujus narrationis.*

II. Sacra quaedam femina, intemerata virgo, suam Deo castitatem dicavit. Euphemiam appellant. Cum autem quandoque tyrannus pios homines ac Christianos persequeretur, illa admodum alacris, vitae aleam sponte adiit. Cives autem, ejusque socii religionis, pro qua ea mortem obiit, ceu fortitudinis ac sanctitatis gloria insignem admirationi habentes, haud procul templo sepulcrum aedificantes ac posito loculo, honores ei publicos adhibent annuum ejus certaminis diem, communem, ac totius populi conventu laetam, facientes celebritatem. Sacri quidem sacramentorum Dei interpretes jugi sermone memoriam honorant, populosque convenientes, ut illa patientiae certamen consummaverit, omni studio informant: sed et pictor pietati et ipse studens, artis opera, historiam totam in sindone, quam licuit viva expressione designans, ibidem juxta sepulcrum, sacram ad spectaculum appendit tabellam. Sic autem habet artis hoc praeclarum opus. *Euphemiae sepulcrum, et festivitas.* *Passio in tabella depicta.*

III. Sedet Judex [3] throno sublimis, acerbo ac truci vultu contuens Virginem. Ars quippe in inanimi quoque materia irascitur, cum lubet. Porro adsunt magistratus, satellites, ac milites non pauci; ac quidem commentarienses tabulas ferunt ac stylos: quorum alter manum e cera educens, intense adspicit in adstantem judicio Virginem, totam deflectens faciem, tamquam jubeat loqui clarius, ut ne difficile audiens mendosa scribat, ac digna reprehensione. Adstat autem Virgo pulla veste, ac pallio [4] philosophiam professa, ut quidem putavit pictor, ipso quoque vultu lepida, ut autem ipse existimo, egregie ornato virtutibus animo. Ducunt autem ad Praesidem duo milites, alter quidem ante trahens, alter vero a tergo urgens. Porro Virginis habitus pudore ac constantia mixtus enitet. Inclinat quidem, ac cernua oculos demittit, tamquam virorum erubescens obtutus; stat vero imperterrita, nihil in certamine timidum patiens. Quamobrem cum alios hactenus pictores Colchicae [5] illius mulieris fabulam contuitus laudarem; ut gladium filiis ad- *Tabellae expositio.*

1) Is fuit orator Atheniensis, Demosthenis aemulus, cujus aliquot orationes et epistolae ad nos usque pervenerunt. Alios ejusdem nominis viros celebres septem refert Diogenes Laertius lib. 2.

2) Euphranor in Isthmo insula natus, nominatissimus statuarius et pictor, cujus plurima opera egregia enumerat Plinius lib. 34. cap. 8.

3) Hunc Priscum appellat Ennodius in elegantissimo carmine, quod de hac sancta Martyre edidit. Consentiunt vulgati auctores.

4) Pallii usum, etiam dimissa toga, Christianis familiarem fuisse testatur Tertullianus, libro de Pallio.

5) Medea Regis Colchorum filia, quae Jasonem cum aliis Argonautis Colchos proficiscentem hospitio suscepit, eique nupsit; sed postea cum ipsam Jaso, ob regiam incensam persequeretur, duos filios, quos ex eo susceperat, in ejus conspectu jugulavit,

actura, misericordia ac ira divideret faciem; ac alter quidam oculus iram ostenderet, alter matrem parcentem ac facinus horrentem designaret; nunc plane ab ea cogitatione ad hanc picturam admirationem converti: mirumque in modum opificem admiror, ut accuratius mores quam colores miscens, pudorem simul ac fortitudinem, affectiones utique per naturam contrarias, praeclare temperarit.

IV. Ulterius autem procedente imitatione, carnifices quidam in levibus nudi tunicis, operi jam insistebant: ac alter quidem apprehendens caput, ac retro inflectens, alteri os Virginis praebebat expeditum ad poenam: alter autem adstans dentes excutiebat. Porro supplicii organa, malleus videntur et terebra. Ceterum resolvor deinceps in lacrymas, mihique affectio intercidit sermonem. Sic enim perspicue guttas sanguinis adpinxit penicillus, ut vere dicas a labiis fluere, ac lamentans discedas. Iterum carcer; iterum casta Virgo in pullis vestibus sedens sola, manus ambas extendit in caelum, Signum crucis. Deumque in malis adjutorem invocat. Porro oranti illi apparet super caput ejus signum illud, quod Christiani adorare ac appingere sollemne habent: putoque appetentis passionis symbolum. Mox ergo ac post modicum, ignem validum loco alio accendit pictor, hinc inde rutilanti rubrica condensans flammam. Statuit vero Virginem mediam, expansis quidem manibus in caelum, nullam tamen vultu praeferentem tristitiam, sed magis gaudentem, uti ad incorpoream ac beatam commigrantem vitam. Hactenus cum pictor manum tenuit; tum ego sermonem ac linguam. Ceterum tempus tibi est, ut et ipsam, si velis, picturam absolvas [6]; quo plene perspicias, num longe impares enarrandae fuerimus.

cui facinori hic alludit Asterius. Sed ejusmodi fabulas fusius prosequi, non est nostri instituti.

6) In cod. regio habetur, *ut adeas picturam,* visurus scilicet an orationi conformis sit, *αὐτῇ πελάσαι τῇ γραφῇ*, quae sane lectio textui videtur conformior, eumque sensum secutus fuisse videtur Johannes Vicarius sedium Apostolicarum Orientis, in septima Synodo generali Actione IV. ubi post auditam hanc narrationem subjungit. *Itaque major est imago sermone. Et hoc Dei providentia factum est propter idiotas homines.* Tarasius tamen Episc. *CP.* ibidem priorem sensum retinuit, *Praecipit,* inquit, *Pater, et licentiam dat in fine sermonis volenti depingere certatorum Martyrum narrationem. Ait enim,* etc.

ADMONITIO

IN ACTA SANCTI SERENI MARTYRIS.

Acta ex cod. ms. 1. Jam edita fuerunt die 23. Februarii Bollandiani Acta sancti Sereni Martyris, sed ita contracta, ut etiam quaestionis coram judice habitae nonnisi compendium referant. Unde cum alia a nobis inventa fuerint sinceriora, et quae judicis interrogationes et responsiones Martyris, prout a notariis exceptae fuerunt, complecti videntur, prioribus omissis, ea hic exhibere visum est; quae quidem ex cod. ms. illustrissimi Abbatis de *Noailles* descripsimus.

2. Porro hujus Martyris nomen varie a variis auctoribus scribitur, alii enim Sirenum, alii Sinerium seu Sinerum appellant. Sereni nomen quod in nostro codice habetur, sicut et in antiquissimo Martyrologio Romano, Lucae in Tuscia edito, retinemus. Mendosius in Martyrologio Rabani, aliisque mss. apud Bollandum, *Smyrna* pro *Sirmium* scribitur. Sicut et Itali quidam auctores Firmium, Piceni in Italia urbem, et Hispani Sexti Firmum in Baetica reposuerunt. Sed Serenum Sirmii Pannonia martyrium consummasse, non solum Acta; sed etiam Martyrologiae quaeque vetustiora contestantur. Serenus an monachus. Monachi nomen, quod nostro Sereno omnia Martyrologia cum Actis Bollandianis tribuunt, nemo ipsi denegabit, si eo nomine homo in solitudine vel in praedio aliquo peculiari degens intelligatur. Multos sane ejusmodi in

extremis Ecclesiae persecutionibus fuisse extra dubium est, quos *μοναχοὺς*, sive *μονάζοντας* appellabant.

3. Beati Sereni passionem ad annum circiter CCCVII. referimus sub Galerii Maximiani persecutione. Ipsius diem festum celebrant pleraque Martyrologia die 23. Februarii: aliqua tamen, inter quae est Lucense jam laudatum, die praecedenti, quod Martyrologium Syreno alios sexaginta duos Martyres socios adjungit. De istis autem Martyribus, quos alii pauciores, alii plures enumerant, nihil in antiquis auctoribus reperire licuit. Ejus sacrum corpus asservari dicitur apud Billonum in Arvernia. **Passionis tempus.**

PASSIO SANCTI SERENI MARTYRIS.

Anno Christi circa 307.

Ex cod. ms. illustrissimi Abbatis de Noailles.

I. Apud Sirmiensium civitatem SERENUS peregrinus [1], Graecus civis, cum de locis peregrinis venisset, hortum colere coepit, ut inde vitam suam transigeret, eo quod aliam artem non nosset. Qui tempore persecutionis metuens temporales [2] plagas, latitavit non multum temporis, et paucis mensibus. Postea vero hortum suum coepit iterum libere operari; et dum hoc ageret, quodam die quaedam mulier cum duabus puellis ingressa est in hortum ejus, et coepit deambulare. Cumque eam vidisset supramemoratus senex, ait illi: *Quid hic quaeris, mulier?* At illa ait: Ambulare delector in horto isto. Ille autem dixit: *Quae est talis matrona, quae praeterita hora hic deambulat? cum sit hora jam sexta. Intelligo te non causa deambulandi huc venisse, sed indisciplinationis et lasciviae, ideoque egredere, et habe disciplinam, ut decet honestas matronas habere.* **Sereni patria.** **Mulierem ex horto suo pellit.**

II. At illa cum confusione egressa coepit intra se fremere, non dolore suae expulsionis, sed quod libidinis suae causam non adimplesset. Quae tamen scripsit ad virum suum, qui erat domesticus Maximiani Imperatoris, insinuans ei injuriam quam passa fuisset. Cumque legisset vir ejus litteras, statim conqueritur ad Regem, et ait: Nos cum lateri tuo adhaereamus, matronae nostrae in longinquo positae injurias patiuntur. At ille dedit ei potestatem ut vindicaret se per Rectorem provinciae, ut sibi placeret. Hac igitur potestate accepta, festinabat venire ut vindicaret injuriam, non matronae, sed inhonestae feminae. Cum vero pervenisset ad supramemoratam urbem, statim ingressus ad Praesidem; et verbum injuriae prosequitur, et scripta imperialia porrigit, et ait ei: Vindica injuriam, quam me absente passa est mea matrona. At ubi audivit haec Praeses, mirari coepit, et dixit ei: Quis enim ausus est injuriam irrogare matronae viri lateri Regis adhaerentis? At ille dixit: Serenus quidam plebejus hortulanus. Cumque de nomine audisset Praeses, jussit eum statim exhiberi, qui exhibitus stetit in conspectu Praesidis. Et ait illi Praeses: Quis vocaris? At ille respondit: *Serenus.* Praeses dixit: Cujus artis es? At ille ait: *Hortulanus sum.* Praeses dixit: Quare injuriam irrogasti matronae tanti viri? Ille respondit: *Nulli matronae aliquando injuriam feci.* Praeses autem furibundus dixit: Argue illum, ut confiteatur cui matronae injuriam fecerit, cum in horto ipsius deambulare vellet. At ille sine omni trepidatione respondit: *Scio me retinere, ante hos dies quamdam matronam in horto meo hora indecenti ambulasse. Increpavi eam, et dixi, quod non recte versaretur mulier, quae tali hora de domo viri sui egressa fuisset.* Hoc audiens vir suus impurissimae atque indisciplinatae mulieris actum, erubuit, et obmutuit; nihilque amplius sug- **Ab ejus viro in jus vocatur.** **Sistitur coram judice.**

1) Apud Bolland. *Sirenus peregrinus monachus.*

2) Ibid. *Corporales plagas, latitavit; et dum incoleret hortum suum, quadam die, quaedam mulier ingressa hortum ejus coepit deambulare hora incompetenti. Cumque eam vir sanctus causa lascivitatis discurrere cognovisset, increpavit eam, monens ut egrederetur, et ut honesta matrona disciplinate se haberet. At illa,* etc. quae sequuntur sic etiam abbreviata sunt, sine tamen ulla rerum narratarum diversitate.

gessit Praesidi, ut vindicaret propter quam venerat injuriam, quia nimium confusus est.

Fatetur se Christianum. III. Praeses vero cum responsionem sancti viri audisset, intra se cogitare coepit de ejus libera objurgatione, et ait: Hic homo Christianus est, cui indecenti hora displicuit mulierem videre in horto suo, et dixit ad illum: Quod genus tibi est? At ille sine omni mora respondit: *Christianus sum.* Praeses dixit: Usque nunc ubi latitasti, vel quomodo subterfugisti, ut diis non sacrificares? At ille respondit: *Quomodo placuit Deo, ut huc usque me reservaret in corpore. Eram autem sicut lapis projectus ab aedificatione; nunc autem requiret me Dominus in aedificium suum. Modo autem quia palam me voluit esse, paratus sum pro nomine ejus pati, ut cum ceteris sanctis ejus partem habeam in regno ipsius.* Praeses autem cum haec audisset, vehementer iratus dixit: Quia huc usque subterfugisti, et imperialia praecepta latendo contemsisti; et quia diis sacrificare noluisti, jubemus te capite plecti. Et Capite plectitur. statim raptus et adductus ad locum, a diaboli ministris decollatus est octavo Kalendas Martii, regnante Domino nostro Jesu Christo, cui est honor et gloria in saecula saeculorum. Amen.

ADMONITIO

IN ACTA SS. PHILEAE ET PHILOROMI

MARTYRUM.

Phileae Acta. 1. Godefridus Henschenius die quarta Februarii Bollandiani profert ex variis codd. mss. Acta sanctorum Phileae et Philoromi, quae existimat eam esse *Passionem*, quae *apud Gregorium historiis egregie conscriptam* se recognovisse asseverat Rufinus lib. 8. Historiae Ecclesiasticae cap. 10. Verum licet ea Acta, quae ab eruditissimo viro proferuntur, sincerissima esse ultro fatear; non tamen ei assentiri possum existimanti ipsum esse Gregorii opus quod Rufinus laudat. Nihil enim aliud sunt, quam excerpta ex Eusebii seu Rufini historia Actis praesidialibus adjuncta, unde in aliquibus codicibus haec excerpta fusiora, in aliis breviora, in nonnullis vero Acta sine ulla omnino additione proferuntur, quod jam ipsemet Henschenius observaverat. Cum itaque quae de sanctis Philea et Philoromo Eusebius scripsit, jam supra pag. 350. retulerimus; sufficiet hic exhibere ipsa acta genuina ex variis mss. ad Bollandianam editionem collata. Acta vero quae P. Franciscus Combefisius Graece et Latine edidit in *Triumphis lectis Martyrum*, non ita sunt antiqua ut hic praeferri debeant.

Locus martyrii, 2. Contenderat Henricus Valesius in c. 9. lib. 8. Historiae Eusebii, Phileam apud Thebaidem mortem subiisse, quod scilicet in Actis sub Culciano, qui, teste Epiphanio, Thebaidis Praeses fuit, passus diceretur. At vero in addendis quae in fine annotationum suarum subjunxit, videtur mutasse sententiam: quod omnes omnino auctores hunc beatum Antistitem Alexandriae martyrium cum Philoromo implevisse consentiant; tum ipsemet solvit difficultatem quam in notis adduxerat, asserendo Culcianum ad omnes dignitatum honores sub Maximino promotum fuisse, ut ipsemet refert Eusebius in fine lib. 9. sub quo proinde, dum Praeses Augustalis esset, Phileas et Philoromus Alexandriae martyrium consummare potuerunt. Hac posita Et annus. sententia, cui quidem refragari difficile esset, horum beatorum Martyrum passio nonnisi post an. CCCVI. contigisse censenda est, quorum festivitatem Martyrologia, etiam antiquissima ad 4. Feb. diem referunt.

ACTA SANCTORUM PHILEAE ET PHILOROMI

MARTYRUM.

Post annum Christi 306.

Ex compluribus codd. mss.

I. Imposito PHILEA super ambonem, Culcianus Praeses dixit illi: Potes jam sobrius effici? Phileas respondit: *Semper ego sobrius sum, et sobrie dego.* Culcianus dixit: Sacrifica diis. Phileas respondit: *Non sacrifico.* Culcianus dixit: Quare? Phileas respondit: *Quia sacrae et divinae Scripturae dicunt: Qui immolat diis eradicabitur, nisi soli Deo.* Culcianus dixit: Immola ergo Deo soli. Phileas respondit: *Non immolo. Non enim talia sacrificia desiderat Deus. Sacrae enim et divinae Scripturae dicunt: Ut quid mihi multitudinem sacrificiorum vestrorum? dicit Dominus. Plenus sum, holocausta arietum, et adipem agnorum, et sanguinem hircorum nolo; nec similam offeratis.* Unus autem ex Advocatis dixit: De simila [1] nunc indicas, aut pro anima tua nunc agonizas. Culcianus Praeses dixit: Qualibus ergo sacrificiis delectatur Deus tuus? Phileas respondit: *Corde mundo, et sensibus sinceris, et verborum verorum sacrificiis delectatur Deus.* Culcianus dixit: Immola jam. Phileas respondit: *Non immolo; nec enim didici.* Culcianus dixit: Paulus non immolavit? Phileas respondit: *Non absit.* Culcianus dixit: Moyses non immolavit? Phileas respondit: *Solis Judaeis praeceptum fuerat sacrificare Deo soli in Jerosolyma. Nunc autem peccant Judaei, in locis aliis sollemnia sua celebrantes.* Culcianus dixit: Cessent inania verba ista, et vel adhuc sacrifica. Phileas respondit: *Non inquinabo animam meam.* Praeses dixit: Animae jacturam [2] facimus? Phileas respondit: *Animae et corporis.* Culcianus dixit: An [3] corporis hujus? Phileas respondit: *Corporis hujus.* Culcianus dixit: Caro haec resurget? Sanctus Phileas respondit: *Ita.* Culcianus iterum dixit illi: Paulus non negavit Christum? Phileas respondit: *Non, absit.* Culcianus dixit: Ego juravi, jura et tu [4]. Phileas respondit: *Non est nobis praeceptum jurare. Sacra enim Scriptura dicit: Sit vestrum est, est; non, non.* Culcianus dixit: Paulus non erat persecutor? Phileas respondit: *Non, absit.* Culcianus dixit: Paulus non erat idiota? Nonne Syrus erat? nonne Syriace disputabat? Phileas respondit: *Non; Hebraeus erat, et graece disputabat, et summam prae omnibus sapientiam habebat.* Culcianus dixit: Fortasse dicturus es, quod et Platonem praecellebat. Phileas respondit: *Non solum Platone, sed etiam cunctis philosophis prudentior erat. Etenim sapientibus persuasit, et si vis, dicam tibi sermones ejus.* Culcianus dixit: Jam sacrifica. Phileas respondit: *Non sacrifico.* Culcianus dixit: Conscientia est? Phileas respondit: *Ita.* Culcianus dixit: Quomodo ergo quae ad filios tuos et conjugem conscientia est, non custodis? Phileas respondit: *Quoniam quae ad Deum est conscientia eminentior est. Dicit enim sacra et divina Scriptura: Diliges Dominum Deum tuum qui te fecit.* Culcianus dixit: Quem Deum? Phileas extendit manus suas ad caelum, et dixit: *Deum qui fecit caelum et terram, mare, et omnia quae in eis sunt; Creatorem et factorem omnium visibilium et invisibilium, et inenarrabilem, qui solus est et permanet in saecula saeculorum. Amen.*

[Margin: Phileae confessio. — Exod. 22, 20. — Paulus philosophis prudentior. — Deuter. 6, 5.]

II. Advocati autem Phileam in plurimis loquentem Praesidi prohibebant, dicentes ei: Cur resistis Praesidi? Phileas respondit: *Ad quod interrogat me, respondeo ei.* Culcianus dixit: Parce linguae tuae, et sacrifica. Phileas respondit: *Non sacrifico. Animae enim meae parco. Quoniam autem non solum Christiani parcunt animae suae, verum etiam gentiles; accipe exem-*

1) Colb. et Ful. *Dissimilia.*

2) Boll. Ful. Colb. *hic curam.*

3) Idem, *At curam.*

4) Sic Remig. Colb. Ful. cum Trevirensi et Belforstio apud Bolland. Tamen edit. cum cod. Caelestin. *dixit: Hoc jura mihi.*

plum Socratis. Cum enim ad mortem duceretur, adstante ei conjuge cum filiis suis, non est reversus, sed promtissime canus mortem [5] *suscepit.* Culcianus dixit: Deus erat Christus? Phileas respondit: *Ita.* Culcianus dixit: Quomodo persuasus es de eo, quod Deus esset? Phileas respondit: *Caecos videre fecit, surdos audire, leprosos mundavit, mortuos suscitavit, mutis loquelam restituit, et infirmitates multas sanavit, profluxum sanguinis habens mulier tetigit fimbriam vestimenti ejus, et sanata est, mortuus resurrexit, et alia multa signa et prodigia fecit.* Culcianus dixit: Est Deus crucifixus? Phileas respondit: *Propter nostram salutem crucifixus est. Et quidem sciebat quia crucifigendus erat, et contumelias passurus, et dedit semetipsum omnia pati propter nos. Etenim sacrae Scripturae haec de eo praedixerant, quas Judaei putant se tenere, sed non tenent. Qui vult ergo, veniat, et aspiciat, si non ita haec se habent.* Culcianus dixit: Memento quod te honoraverim. In civitate enim tua te potuissem injuriare. Volens autem te honorare, non feci. Phileas respondit: *Gratias tibi ago, et hanc mihi perfectam gratiam praesta.* Culcianus dixit: Quid desideras? Phileas respondit: *Temeritate tua utere: fac quod tibi jussum est.* Culcianus dixit: Sic sine causa vis mori? Phileas respondit: *Non sine causa, sed pro Deo et pro veritate.* Culcianus dixit: Paulus deus erat? Phileas respondit: *Non.* Culcianus dixit: Quis ergo erat? Phileas respondit: *Homo similis nobis, sed Spiritus divinus erat in eo, et in Spiritu virtutes et signa et prodigia faciebat.* Culcianus dixit: Beneficium te dono fratri tuo. Phileas respondit: *Et tu gratiam hanc perfectam mihi praesta: utere temeritate tua, et quod tibi jussum est fac.* Culcianus dixit: Si scirem te indigere, et sic in hanc amentiam venisse, non tibi parcerem. Sed quia multam substantiam habes, ita ut non solum te, sed prope cunctam provinciam alere possis; ideo parco tibi, et suadeo te immolare. Phileas respondit: *Non immolo, mihimet ipsi in hoc parco.* Advocati ad Praesidem dixerunt: Jam immolavit in Phrontisterio. Phileas dixit: *Non immolavi certe* [6]. Culcianus dixit: Misera uxor tua tibi intendit. Phileas respondit: *Omnium spirituum nostrorum Salvator est Dominus Jesus Christus, cui ego vinctus servio. Potens est ipse qui me vocavit in hereditatem gloriae suae, et hanc vocare.* Advocati ad Praesidem dixerunt: Phileas dilationem petit. Culcianus dixit ad Phileam: Do tibi dilationem ut cogites tecum. Phileas respondit: *Saepe cogitavi, et pro Christo pati elegi.* Advocati et Officium una cum Curatore, et cum omnibus propinquis ejus [7] pedes ejus complectebantur, rogantes ut respectum haberet uxoris, et curam susciperet liberorum. Ille, velut si saxo immobili unda allideretur, garrientium dicta respuere, animo ad caelum tendere, Deum habere in oculis, parentes et propinquos sanctos Martyres et Apostolos ducere se dicebat oportere.

Christus crucifixus Deus.

Officio et propinquis rogantibus resistit.

III. Aderat tunc quidam vir agens turmam [8] militum Romanorum, Philoromus nomine. Hic cum vidisset Phileam circumdatum lacrymis propinquorum, et Praesidis calliditate fatigari, nec tamen flecti aut infringi ullatenus posse, exclamavit dicens: *Quid inaniter et superflue constantiam viri tentatis? Quid eum, qui Deo fidelis est, infidelem vultis efficere? quid eum cogitis negare Deum, ut hominibus acquiescat? Non videtis quod oculi ejus vestras lacrymas non vident, quod aures ejus verba vestra non audiunt? terrenis lacrymis non flecti, cujus oculi caelestem gloriam contuentur?* Post haec dicta, cunctorum ira in Philoromum versa, unam eamdemque eum cum Philea sententiam subire poscunt. Quod libenter annuens judex, ambos feriri gladio jubet. Cumque exissent, et irent ad locum caedis consuetum: frater Phileae, qui erat unus ex advocatis, exclamavit dicens: Phileas abolitionem petit. Culcianus revocans eum dixit: Quid appellasti? Phileas respondit:

Cum Philoromo capite damnatur.

5) Remig. *camum suscepit.*

6) Addit editio Bolland. *Sed vere sacrificasse dicas.* In cod. Colb. *Si vero sacrificare dicatur.*

7) Edit. Boll. inter parenthesin haec habet: *Plurimos enim propinquos et consanguineos nobiles viros in eadem urbe habebat,* quae etiam habentur in 2. codd. Colbertinis.

8) Mss. Trevir. *Tribunus.* Remig. *Praesul Romanorum.* Vide supra pag. 350.

Non appellavi; absit. Huic infelicissimo noli intendere. Ego autem magnas ago gratias regibus et Praesidi[9], *quoniam cohaeres factus sum Jesu Christi.* Post haec exiit Phileas. Cumque pervenissent ad locum, ubi jugulandi erant, extendit manus suas Phileas ad orientem, et exclamavit dicens: *Filioli mei carissimi, quicumque Deum quaeritis, vigilate ad corda vestra, quia adversarius noster sicut leo rugiens circuit quaerens quem transferat. Nondum passi sumus: nunc incipimus pati, nunc coepimus esse discipuli Domini nostri Jesu Christi. Carissimi attendite praeceptis Domini nostri Jesu Christi. Invocemus immaculatum, incomprehensibilem, qui sedet super Cherubin, factorem omnium, qui est initium et finis, cui gloria in saecula saeculorum. Amen.* Haec cum dixisset, carnifices jussa judicis exsequentes, infatigabiles amborum spiritus ferro caesis cervicibus effugarunt, praestante Domino nostro Jesu Christo, qui cum Patre et Spiritu sancto vivit et regnat Deus in saecula saeculorum. Amen.

Fideles monet.

SS. Trinitas. Christus Deus.

9) Ed. et al. mss. *praesidatui.*

ADMONITIO IN PASSIONEM

SANCTI QUIRINI EPISCOPI ET MARTYRIS.

1. Beati Quirini martyrium exponit Prudentius hymno 7. libri *περὶ ςεφάνων* quod fusius referunt ejus Acta, quae ex antiquis mss. codicibus Boninus Mombritius et Laurentius Surius ediderunt. Verum in hoc Acta a Prudentio dissentiunt, quod Quirinum sub Maximo Praeside statuant, Prudentius vero sub Galerio Duce, quam sane difficultatem non solvunt ii qui cum Baronio putant Galerium Maximinum Caesarem ab utroque designari, quem Prudentius Galerium, Actorum vero Auctor Maximum appellaverit. Maximus enim in Actis memoratus Caesar non fuit, quippe qui jus gladii non habuisse videtur: siquidem beatum Quirinum fustibus caesum ad Amantium Pannoniae Praesidem misit, a quo beatus Antistes capitalem sententiam accipere posset. At ea difficultas nullum negotium facessere debet, cum revera is Praeses et Galerius Maximus potuerit appellari, et Caesar non fuisse. Sed ne forte alicui displiceat, quod alterutrius alteri auctoritatem praetulerimus, utrumque, Acta scilicet et Prudentii hymnum, proferemus.

S. Quirini gesta unde sumta.

2. Porro quae ab istis auctoribus de Quirini morte fusius narrantur, paucis verbis Eusebius exprimit in Chronico. *Quirinus,* inquit, *Episcopus Siscianus pro Christo gloriose interficitur. Nam manuali mola ad collum ligata e ponte praecipitatus in fluvium diutissime supernatavit; et cum spectantibus collocutus, ne suo terrerentur exemplo, vix orans ut mergeretur, obtinuit.* Iisdem fere verbis apud Adonem aliosque Martyrologiorum scriptores laudatur die 4. Junii, quo ejus festum recolitur, ejusdem sancti Martyris meminit Fortunatus lib. 8. carm. 4. Cujus mortem Eusebius in Chronico ad annum 310. revocat, Baronius ad annum 308. quam tamen melius anno CCCIX. consignari posse existimamus. Beati Martyris corpus postea Barbaris Pannoniam devastantibus Romam allatum est, atque in ecclesia beati Sebastiani ad Catacumbas depositum. Unde postea in Germaniam translatum fuit, et in celebri monasterio Fuldensi reconditum, ut narrat Rudolfus Scholasticus in vita beati Rabani Moguntiacensis Episcopi, Saeculi IV. Benedictini parte 2. pag. 12. De his translationibus vide Bolland. ad diem 30. Aprilis, tomo 3. pag. 750. et Saec. 3. Benedict. part. 1. pag. 663.

Memoria.

Anno Christi circa 309.

PASSIO S. QUIRINI EPISCOPI ET MARTYRIS.

Ex Mombritio et Surio.

I. Cum mundi istius principes ad cruciandas sanctorum animas diabolus commovisset, et ubique Domini ecclesias diversis persecutionum tempestatibus ventilaret: suscitatis Regum amicis, per quos amplius adversus Dei populum proelia commoveret, agebat quotidie suae incrementa saevitiae. Perimentibus itaque eos Maximiani Imperatoris legibus, Christianus infestabatur exercitus. Per Illyricum vero Diocletianus sacrilegis praeceptis in Christi populum hostiliter saeviebat, addito tyrannidi suae Maximiano in regno participe, qui et suam rabiem, et Diocletiani per omnem Illyricum ostenderet. Fere tamen ad omnes provinciarum judices nefandorum principum sacrilegi apices mittebantur, ut in templis daemonum immolare cogerent Christianos. Christi ecclesiae claudebantur, Christi sacerdotes et ministros ut parerent legibus publicis, et confiterentur deos esse: quibus si thura nollent accendere, suppliciis diversis et mortibus subjacerent.

(Edicta in Christianos.)

(Quirinus comprehensus.)

II. Inter multos autem qui in Christi exercitu triumphabant, beatus Quirinus Episcopus Siscianus [1], a Maximo Praeside jussus est comprehendi, quem cum studiose quaererent, et beatus id sensisset Episcopus, egressus est a civitate, et fugiens comprehensus est, et deductus. Cumque a Maximo Praeside interrogaretur, quo fugeret? Quirinus Episcopus respondit: *Non fugiebam, sed jussum Domini mei faciebam. Scriptum nobis est: Si vos persequentur in una civitate, fugite in aliam.* (*Matth.* 10.) Maximus Praeses dixit: Quis hoc praecepit? Quirinus Episcopus respondit: *Christus, qui verus est Deus.* (Christus verus Deus.) Maximus dixit: Et nescis quia ubique te Imperatorum praecepta poterant invenire; et hic quem dicis Deum verum, comprehenso tibi subvenire non poterit: sicut et modo fugiens comprehensus es et deductus? Quirinus Episcopus respondit: *Semper nobiscum est; et ubicumque fuerimus, Dominus quem colimus subvenire potest; et modo cum apprehensus essem, mecum erat: et hic mecum est confortans me, et ipse de meo ore tibi respondet.* (Christus ore Martyrum loquitur. Est ubique,) Maximus dixit: Multa loqueris, et loquendo magnorum Regum instituta differs [2]. Lege ergo divinos apices, et fac quod jussum est. Quirinus Episcopus respondit: *Ego Imperatorum tuorum jussionem non audio, quia sacrilega est, et contra Dei praecepta jubet servos Christi diis vestris immolare, quibus ego non servio quia nihil* [3] *sunt. Deus autem meus cui servio, ipse est in caelo et in terra, et in mari. Ipse est et in omni loco, omnibus autem superior, quia intra se continet omnia: quoniam per ipsum cuncta facta sunt, et in ipso constant universa.* (Et immensus.) Maximus dixit: Per nimium tempus vivendo, quasdam fabulas didicisti. Supponuntur tibi thura, et disce deos esse quos nescis. Non parvum consecuturus es munus intelligentiae, si praeceptis obediens esse volueris. Quod si ipse tibi non suaseris ut devotus appareas, cognosce te subjiciendum diversis injuriis, etiam morte terribili vitam tuam finiendam. (Quirinus minas temnit et mortem.) Quirinus Episcopus respondit: *Injurias quas mihi minaris, gloriam puto; et promissa mors, si merear, vitam dabit aeternam. Propterea Deo meo devotus esse cupio, non regibus tuis. Neque enim deos credo esse, qui non sunt, et aris daemonum thura non pono; quia scio aram esse Dei mei, in qua apta ei sacrificia boni odoris incendi.* Maximus dixit: Video quia insania te cogit ad mortem. Sacrifica diis. Quirinus Episcopus respondit: *Non sacrifico daemoniis, quia scriptum est: Omnes dii gentium daemonia,* et: *Qui sacrificant diis, eradicabuntur.* (*Psalm.* 95.) Tunc Maximus Praeses jussit eum fustibus caedi, cui et dixit: Respice et agnosce potentes esse deos, quibus Romanorum servit imperium. (Fustibus caeditur.) Propter quod consentiens, eris sacerdos magno deo Jovi, alioquin ad Amantii Prae-

1) Siscia, urbs olim episcopalis sub Sirmiensi metropoli, in Pannonia superiori, ad Lavum fluvium, nunc paene in vicum redacta, in Croatia imperiali.

2) Sur. *diffamaveris.*

3) Al. *dii non sunt.*

sidis primae Pannoniae judicium dirigeris, a quo dignam mortis sententiam excipias. Ergo ab stultitia tua reversus, acquiesce. Quirinus Episcopus respondit: *Vere modo sacerdotio fungor; vere modo sacerdos effectus sum, si me ipsum vero Deo sacrificium obtulero. Et hoc quod corpus meum caesum est, delector nullum sentiens dolorem. Ideoque offero me majoribus suppliciis, ut me quibus praepositus fui in hac vita, sequantur ad illam aeternam vitam, ad quam per hujusmodi iter facile pervenitur.* Maximus Praeses dixit: Claudatur in carcere, et gravetur catenis, donec sobrius efficiatur. Quirinus Episcopus respondit: *Non expavesco carcerem, credens Deum meum mecum esse in carcere, qui semper est cum suis cultoribus.*

Clausus in carcere.

III. Cumque ligatus fuisset, recluditur in carcerem Quirinus Episcopus, et mittens se in orationem dixit: *Gratias tibi Domine, quia propter te hae mihi illatae sunt contumeliae: et rogo, ut qui in hoc carcere detinentur, sentiant me cultorem veri Dei esse, et credant, quia non est alius Deus, nisi tu.* Media autem nocte apparuit splendor magnus in carcere, quem cum vidisset Marcellus custos personarum, aperuit carcerem, et prostravit se ad pedes beati Quirini Episcopi, dicens cum lacrymis: ORA PRO ME DOMINUM, QUIA CREDO NON ESSE ALIUM DEUM, NISI QUEM TU COLIS. Multum autem hortatus est eum beatus Episcopus, et consignavit eum in nomine DOMINI nostri JESU CHRISTI. Post triduum autem Maximus Quirinum Episcopum jussit ad Amantium Praesidem, ad primam Pannoniam deduci, ut pro contumacia, quam in leges Imperatorum exhibuerat, ultimam sententiam sustineret.

Marcellum convertit.

IV. Cumque deductus fuisset beatus Quirinus ad primam Pannoniam, et per singulas civitates vinctus catenis, ad Praesidis Amantii judicium traheretur, si quidem ad ripam Danubii ad singulas civitates (ducebatur), Amantio eodem die revertente de civitate Scarabetensi [4], offertur ei beatus Quirinus Episcopus, quem Praeses ad urbem Sabariensem [5] ad audiendum censuit repedari. Tunc ingredientes ad sanctum Quirinum Episcopum Christianae mulieres, cibum, potumque obtulerunt ei. Quarum fidem intuens beatus Episcopus, dum ea quae offerunt benedicit, catenae quibus ligatae manus ejus et pedes fuerant, ceciderunt. Accepta igitur esca, regressis mulieribus, hi qui eum custodiebant Sabariam duxerunt. Quem Praeses Amantius per officium suum offerri sibi jussit in theatro. Qui cum oblatus fuisset, Amantius Praeses dixit: Requiro a te, si ea quae in tua superbia apud juredicum [6] Maximum gesta monstrantur, vera sunt. Quirinus Episcopus respondit: *Apud Sisciam verum Deum confessus sum. Ipsum semper colui, ipsum corde teneo: nec me ab eodem, qui unus Deus et verus est, homo poterit separare.* Amantius Praeses dixit: Aetatem tuam dolemus maculare verberibus, tamen sensum tuum optamus emendari sermonibus, et praemio promissae vitae corrigere, ut reliquo senectutis tuae tempore, juxta legum imperialium sanctionem diis serviens, perfruaris. Beatus Quirinus Episcopus dixit: *Quid de aetate dubitas, quam fides inviolata reddere potest omnibus suppliciis fortiorem? Nec tormentis frangitur mea confessio, nec vitae praesentis delectatione corrigitur, nec timore mortis, quamvis acerbae, mentis meae soliditas perturbatur.* Amantius Praeses dixit: Cur instans es ad mortem, ut diis et Romano Imperio appareas indevotus, et contra humanum morem vitam tibi eligas denegandam, dum hi qui evadere mortem cupiunt, negando quae gesserunt, tormenta deludunt? Tu autem dicis vitae tuae dulcedinem otiosam, et festinus curris ad mortem, Imperatoribusque contradicis. Propter quod adhuc te hortamur, ut vivas et vitam tuam redimas, et cultorem te legibus Romanis exhibeas. Quirinus Episcopus dixit: *Allocutio ista forte flectat animos seniles, qui longioris vitae spatia suspirant. Ego autem didici a Deo meo, ut debeam ad*

Ducitur in primam Pannoniam.

Coram Præside Christum confitetur.

4) Scarabantia urbs antiquae Pannoniae superioris, quam Cluverius putat eam Hungariae urbem esse, quam Germani vocant *Oedemburg*, Hungari *Sopron*. Lazius vero contendit esse *Scabring*, quam Hungari *Chzebregh* appellant.

5) Urbs ob sancti Martini Turonensis natale clara.

6) Momb. *Veridicum*.

illam vitam pervenire, quae post mortem, mortis jam intercisione non clauditur. Et ideo ad temporalem hujus vitae terminum fidelis accedo. Non enim similis sum noxiorum, sicut potestas tua loquitur. Illi enim dum vivere cupiunt, negando Deum vere moriuntur. Ego autem ad aeternitatem vitae confitendo pervenio: nec vestris legibus acquiesco, quia Christi Dei *mei legitima, quae fidelibus praedicavi, custodio.* Amantius Praeses dixit: Diu te ad obedientiam regalium praeceptorum inclinare voluimus: sed quia rigor mentis domari non potuit, eris exemplo omnium Christianorum, ut formam tuae mortis qui vivere cupiunt expavescant.

Christus Deus.

Molae alligatus in fluvium dejicitur.

V. Tunc inter ceteras quas pertulit passiones, jussit sancto Dei Sacerdoti vel famulo molam ad collum ligari, et in fluvii Sibaris undas demergi. Cumque de ponte praecipitatus fuisset in fluvium, et diutissime supernataret, et cum spectantibus locutus est, ne suo terrerentur exemplo, vix orans ut mergeretur obtinuit. Cujus corpus non longe ab eodem loco, ubi demersum fuerat, inventum est: ubi etiam locus orationis habetur. Sed ipsum sanctum corpus in basilica ad Scarabetensem portam depositum, ubi major est pro meritis ejus frequentia procedendi. Passus est beatus Quirinus Episcopus Siscianus, Martyr Christi, sub die pridie Nonarum Juniarum, et coronatus est a Domino nostro Jesu Christo, cui honor, et gloria, et potestas in saecula saeculorum. Amen.

AURELII PRUDENTII HYMNUS

DE MARTYRIO **S. QUIRINI** EPISCOPI.

Ex libro περὶ ϛεφάνων Hymn. 7.

1 Insignem meriti virum
Quirinum, placitum Deo,
Urbis moenia Sisciae
Concessum sibi Martyrem
Complexu patrio fovent.
2 Hic sub Galerio Duce,
Qui tunc Illyricos sinus
Urgebat ditionibus,
Fertur Catholicam fidem
Illustrasse per exitum.
3 Non illum gladii rigor,
Non incendia, non ferae
Crudeli interitu necant:
Sed lymphis fluvialibus
Gurges dum rapit, abluit.
4 Nil refert, vitreo aequore,
An de flumine sanguinis
Tinguat passio Martyrem,
Aeque gloria provenit
Fluctu quolibet uvida.
5 Summo pontis ab ardui
Sanctae plebis Episcopus
In praeceps fluvio datur,
Suspensum laqueo gerens
Ingentis [1] lapidem molae,
6 Dejectum placidissimo
Amnis vertice suscipit,
Nec mergi patitur sibi,
Miris vasta natatibus
Saxi pondera sustinens.
7 Spectant eminus e solo
Doctorem pavidi greges.
Nam Christi populus frequens
Riparum sinuamina
Stipato agmine sepserat.
8 Sed Quirinus, ut eminens
Hos circumtulit, heu, suo
Exemplo trepidos videt,
Nil ipse proprii memor
Inter stagna periculi.
9 Confirmat pia pectora,
Verbis mitificis [2] rogans,
Ne quem talia terreant,
Neu constans titubet fides,
Aut poenam putet emori.
10 Dicentem fluitantibus
Amnis terga vehunt vadis:
Nec substrata profunditas
Saxoque et laqueo et viro
Audet sponte dehiscere.
11 Sensit Martyr Episcopus
Jam partam sibi praeripi

1) Codex noster German. habet; *Ingenti lapidum mole.*

2) Sic duo codd. mss. quos consuluimus. Vide Heinsii notas.

Palmam mortis et exitus,
Ascensumque negarier
Aeterni ad solium Patris.

12 *Jesu cunctipotens*, ait,
Haud quaquam tibi gloria
Haec est insolita aut nova,
Calcare fremitum maris,
Prona et flumina sistere.

13 *Scimus discipulum Petrum*,
Cum vestigia tingueret
Mortali trepidus pede,
Dextrae subsidio tuae
Subjecisse salum solo.

14 *Jordanem quoque novimus*
Tortis vorticibus vagum,
Dum fertur rapido impetu
Ad fontem refluis retro
Confugisse meatibus.

15 *Haec miracula sunt tuae*
Virtutis Domine, ut modo
Suspendor, leve praenatans,
Summo gurgite fluminis
Cum collo scopulum traham.

16 *Jam plenus titulus tui est*
Et vis prodita nominis,
Quam gentilis habet stupor.
Absolvas, *precor*, *optime*,
Hujus nunc animae moras.

17 *Quid possis probat amnicus*,
Qui vectat silicem, *liquor*,
Hoc jam quod superest, *cedo*,
Quo nihil est pretiosius,
Pro te, Christe Deus, *mori.* Christus Deus.

18 Orantem simul halitus,
Et vox deserit et calor:
Scandit spiritus ardua:
Fit pondus grave saxeum:
Corpus suscipiunt aquae.

ADMONITIO

IN ACTA S. PETRI BALSAMI MARTYRIS.

1. Dubitant nonnulli, an Petrus de quo hic agimus, idem censendus sit, ac Petrus Abselamus, cujus martyrium refert Eusebius in lib. de Martyribus Palaestinae cap. 10. Idem enim nomen, cognominis similitudo, patria communis, ac denique idem utriusque passionis dies sufficientia esse videntur argumenta, ut unus ab altero minime distinguatur. Liberum unicuique ea de re judicium esto. Eusebii de Petro Abselamo locum habes supra pag. 406. hic vero Acta Petri Balsami, quae e graeco in Latinum ab Anastasio Bibliothecario versa dicuntur, ex compluribus codd. mss. et editis inter se collatis exhibemus. An alius a Petro Abselamo.

2. Petri Balsami passionem ad annum 285. revocat Baronius in Notis ad Martyrologium; quam tamen ad annum CCCXI. sub Galerii Maximiani persecutionis finem referre malumus, cum id Actis magis consonum videatur. Ipsius memoria die 3. Januarii in Martyrologiis vulgatis recolitur, ubi passus dicitur in Aulana civitate sub Imperatore Maximiano et Severo Praeside. In aliquibus tamen codd. mss. Acta habent *Aulona* pro *Aulana*. At certum videtur Petrum passum non fuisse Aulonae, quae urbs est maritima in sinu Adriatico, sed Aulanae in Samaria, nam Petrus in ipsis Actis *ex finibus Eleutheropolitanae civitatis oriundus* dicitur; Eleutheropolis autem et Samaria ad Palaestinam pertinent. Ejus Sancti memoria colitur in Ephemeridibus Moschorum die 12. Januarii, uti videre est apud Bolland. in praemissis ad tom. 1. Maji, pag. 12. Martyrii tempus. Locus.

PASSIO SANCTI PETRI BALSAMI.

Anno Christi circa 311.

Ex multis codd. mss. et editis.

I. In illo tempore Petrus, qui et Balsamus, cum comprehensus fuisset apud Aulanam * civitatem tempore persecutionis, cum esset oriundus a finibus Eleutheropolitanae civitatis, oblatus est Severo Praesidi. Severus dixit ad eum: Quis diceris? Petrus respondit: *Nomine paterno Balsamus dicor;* Petri confessio.

* al. *Aulonam.*

spirituali vero nomine, quod in baptismo accepi [1], *Petrus dicor.* Praeses dixit: Quod tibi genus est? Petrus respondit: *Christianus sum.* Praeses dixit: Quod officium geris? Petrus respondit: *Hoc majus officium habere non possum. Et quid esse potest hoc melius, quam ut sim Christianus?* Praeses dixit: Parentes habes? Petrus respondit: *Non habeo.* Praeses dixit: Mentiris, audivi enim te habere parentes. Petrus respondit: *In Evangelio mihi praeceptum est omnia denegare, cum ad nominis Christiani venero confessionem.* Praeses dixit: Nosti praeceptum imperiale? Petrus respondit: *Ego praeceptum* Dei *mei novi, qui est verus et perpetuus Rex.* Praeses dixit: Praeceptum est a clementissimis Principibus, ut omnes Christiani aut sacrificent, aut diversis poenis moriantur. Petrus respondit: *Et hoc veri perpetuique Regis est praeceptum: Si quis sacrificaverit daemoniis, et non soli* Deo, *eradicabitur. Quid ergo melius est a te perire, aut a Deo vero in perpetuum eradicari? Tu judica si vere est in te aliqua justitia.* Praeses dixit: Audi me et sacrifica diis, et comple jussa Principum. Petrus respondit: *Ego manufactis diis ligneis et lapideis, quales vos adoratis, non sacrifico.* Praeses dixit: Injuriam nobis facis. Nescis quia potestatem habeo occidendi te? Petrus respondit: *Ego injuriam non facio; sed quod scriptum est in Lege divina hoc dico.* Simulacra, *inquit,* gentium argentum et aurum, opera manuum hominum. *Os, oculos, nares, manus, pedes habent; sed de his neque loquuntur, neque vident, neque odorant, neque audiunt, neque palpant, neque ambulant. Deinde subsequitur:* Similes illis fiant, qui faciunt ea, et omnes qui confidunt in iis. *Si Dominus per Prophetam et Spiritum sanctum haec dicit, quomodo tu mihi dicis, quod injuriam tibi fecerim, quia dixi similem te esse lapidibus, et lignis mutis et surdis, in quibus daemonia colitis, et me persuades tibi similem fieri?* Praeses dixit: Audi me; miserere tui, et sacrifica. Petrus respondit: *Tunc mei misereor, si non sacrificavero, et a veritate non discessero. Sed quia infidelis es, et nec mihi credis, nec Legi divinae, quia qui daemoniis sacrificat, eradicabitur; et semper mihi hoc ingeris dictum; fac quod tibi jussum est.* Praeses dixit: Adhuc gero patientiam, exspectans ut tecum cogitans sacrifices, et salveris. Petrus respondit: *Superflua mihi persuades. Fac jam quod facturus es, et adimple opera patris tui diaboli, nam ego quod suades, non sum facturus; nec mihi Dominus meus Jesus Christus permittat, quem colo.*

Psalm. 113.

II. Praeses jussit eum suspendi, cumque fuisset suspensus dixit ad eum: Quid dicis Petre? numquid bene sentis angustias tui corporis in hac suspensione [2]? numquid reddes sacra? Petrus respondit: *Jube adhiberi ungulas. Ego enim jam dixi tibi frequenter, quod non sacrifico daemoniis, nisi soli Deo meo, pro cujus nomine haec patior.* Praeses jussit eum fortiter torqueri. Cumque nimium vexaretur praedicabilis Dei Martyr, vocem doloris non dabat, sed tantum psallebat, dicens: *Unam petii a Domino, hanc requiram, ut inhabitem in domo Domini omnibus diebus vitae meae.* Et iterum dicebat: *Quid retribuam Domino pro omnibus quae retribuit mihi? Calicem salutaris accipiam, et nomen Domini invocabo.* Haec illo loquente, amplius excitatus Praeses alios carnifices jussit accedere [3]. Turba vero adstans cum videret nimium sanguinem currere per pavimentum [4], doluit dicens ad eum: Miserere tui, o homo, et sacrifica, ut te libereris ab his crudelissimis poenis.

Equuleo suspensus torquetur. Psalm. 26. Psalm. 115.

1) Notat Eusebius Hist. Eccles. lib. 7. cap. 25. ex Dionysio Alexandrino, multos ex fidelibus nomina Petri, Pauli, aut Johannis suis libris imposuisse ob singularem erga hos sanctos benevolentiam. Sic plerique Antiocheni filios suos, Meletios appellabant; ut refert S. Chrysost. hom. de S. Meletio tom. 1. Et idem Chrysost. hom. 21. in Genesim fideles adhortatur, ut sanctorum nomina liberis suis imponant, ut eorum exemplo, ad virtutes accendantur. Et Theodoritus serm. 8. *de graecarum affectionum curationibus,* ait: *Nascentibus filiis Martyrum vocabula imponere student, securitatem inde ipsis tutelamque comparantes.* De nominum mutatione vide supra pag. 374.

2) Plerique mss. *sacrifica diis.*

3) Uterque codex noster, *fortius carnifices jussit eum lacerare.*

4) Iidem codd. *per terram.* Cod. Caelestinorum: *per pavimentum, dicebat ad eum.*

Sanctus vero Dei Petrus respondit: *Hae poenae nullae sunt, nec mihi aliquem incutiunt dolorem, quod si negavero nomen Dei mei, in veras poenas, et in majora tormenta perpetua ingressurum me esse cognosco.* Praeses dixit: Quid dicis Petre? Sacrifica, nam te poenitebit. Petrus respondit: *Ego nec poenitebo, nec sacrificabo.* Praeses dixit: Ego sententiam in te infero. Petrus respondit: *Hoc est quod tota aviditate exspecto.* Tunc Praeses dictavit adversus eum sententiam, dicens: Petrum admodum contemnentem [5] invictissimorum principum jussa propter legem Dei sui crucifixi, sententiam subire crucis [6] praecipio. Sic quoque venerabilis athleta Christi complens agonem suum, dignus habitus est passionibus Domini sui participari. Martyrizatus est autem testis Christi Balsamus, qui et Petrus, apud Aulanam civitatem III. Non. Januarii sub Maximiano Imperatore, regnante Domino nostro Jesu Christo, cui est gloria in saecula saeculorum. Amen.

Sententia in eum lata.

5) Iidem codd. *contemtorem invictissimorum Principum, propter,* etc.

6) Ex 2. nostris codd. *Crucis* vocem restituimus, quae in Caelestin. et in aliis deerat. At Surius: *Cruci affigi praecipio.* Comp. Ursic. et Bertinianus apud Boll. *Jubeo capitalem sententiam subire, Tunc cruce suspensus capite plexus est.* Et quidem in Martyrologiis Rabani et Notkeri, ubi Petri festivitas die 4. Jan. memoratur, gladio dicitur interfectus.

ADMONITIO
IN MARTYRIUM S. LUCIANI PRESBYTERI.

1. Encomium sancti Luciani, presbyteri Antiochenae ecclesiae et Martyris, habemus apud sanctum Johannem Chrysostomum tomo 1. homilia 46. Hoc autem ideo Actis, quae ex Simeone Metaphraste a Surio aliisque collectoribus referuntur, praetulimus, quod ab eo auctore scriptum sit, cujus fidem atque auctoritatem nemo in dubium revocare possit, quippe qui praeter singularem sanctitatem, Luciano et tempore et loco fuit proximus. Uterque enim Antiochenae ecclesiae, Lucianus quidem ineunte saeculo quarto, Chrysostomus vero ipso eodem saeculo exeunte presbyter exstitit. Porro ex hac aliisque sanctorum Patrum homiliis resecamus ea quae ad res Martyrum gestas non attinent, cum alias facile sit unicuique ipsos Patres adire.

S. Luciani martyrium ex Chrysostomo.

2. Ob eruditionem simul et pietatem clarus fuit Lucianus, qui *in omni vita sanctissimus,* teste Eusebio lib. 8. Hist. cap. 13. supra pag. 354. *caeleste Christi regnum primum verbis et oratione apologetica Nicomediae, praesente ipso Imperatore, postea vero etiam rebus ipsis asseruit.* Idem fere repetit Eusebius lib. 9. cap. 6. Sed orationem, quam praesente Imperatore ipsum habuisse dixerat lib. 8. eam tantummodo coram Praeside edidisse affirmat lib. 9. *Lucianus,* inquit, *Antiochenae ecclesiae presbyter .... perductus Nicomediam, in qua tunc civitate Maximinus morabatur, cum defensionem fidei illius quam profitebatur coram Praeside edidisset, conjectus in carcerem trucidatur.* Brevem orationem, quam coram Praeside habuit, Rufinus Historiae Eusebii adjecit lib. 9. cap. 6. cujus Martyris verbis, ut idem Rufinus affirmat, cum paene auditores ad nostram fidem perducti essent, Praeses eum *abripi* jussit *in carcerem, ibique absque tumultu populi necari.* Laudatur etiam idem Lucianus a sanctis Patribus ob studium in sacras litteras, quarum etiam novam versionem edidit, quae ab eo *Lucianea* appellata est. Hanc laudat sanctus Athanasius in fine Synopsis sacrae Scripturae, inventamque fuisse Nicomediae sub Constantino Magno, ipsius Martyris manu exaratam, affirmat. Eamdem versionem *Constantinopoli usque Antiochiam probari* dicit Hieronymus in Praefatione ad libros Paralipomenon.

Doctrina et pietate fuit celebris.

S. Scripturae versionem adornat.

3. Verum dissimulare non licet, Lucianum, etsi doctrina ac vitae innocentia tam celebrem, a nonnullis tamen inter Arianae haereseos parentes

Lucianus de

haeresi suspectus.

computari. Ipsum Arianis accenset Epiphanius haeresi 43. et apud Theodoritum Historiae Ecclesiast. lib. 1. cap. 4. Alexander Episcopus Alexandriae in epistola ad Alexandrum Constantinopolitanum Episcopum asserit, Lucianum Paulo Samosatensi successisse, ac pluribus annis sese a communione trium Episcoporum abjunxisse. *Ὃν*, inquit, *διαδεξάμενος Λουκιανὸς ἀποσυνάγωγος ἔμεινε τριῶν ἐπισκόπων πολυετεῖς χρόνους*, quibus verbis contendit Valesius in Notis ad hunc locum significari, Lucianum in Ecclesia Antiochena schisma fecisse, ac sub tribus Episcopis continuis, id est Domino, Timaeo, ac Cyrillo, collectas seorsum celebrasse. Quamquam Baronius ad annum 318. n. 74. post alios interpretes iisdem verbis nihil aliud significari putat, quam Lucianum *tempore trium Episcoporum exclusum ab Ecclesia mansisse*, quod sane ob male intellectam ejus doctrinam contingere potuisset, ut et de Dionysio Alexandrino, aliisque nonnullis Patribus certum est, qui adversus Sabellium et alios haereticos agendo, quasi in oppositum errorem incidissent, traducti sunt. Et quidem apud Sozomenum lib. 2. Hist. Eccles. cap. 5. Ariani formulam fidei sibi faventem invenisse dicunt, manu ipsius Luciani qui Nicomediae martyrium passus est, scriptam, quae forte eadem est, quam postea sibi Macedoniani arrogare conabantur in dialogo tertio de sancta Trinitate inter opera sancti Athanasii. At fatetur ibidem Sozomenus se nescire, an sincere loquerentur Ariani, suspicatus ne forte id asserendo *conscriptionem suam auctoritate Martyris commendare voluerint*, quem ibi idem auctor, *virum tum in aliis rebus praestantissimum, tum in sacris litteris admodum exercitatum* appellat.

Catholicus obiit.

4. Verum etsi revera aliquando non recte sensisset Lucianus, extra dubium est ipsum in Ecclesiae sinu vitam gloriosissimo martyrio finiisse, ut non solum Eusebius, Hieronymus, Johannes Chrysostomus, sed et ipsemet Athanasius testatur, qui in fine Synopsis sacrae Scripturae Lucianum, *sanctum et magnum Ascetam ac Martyrem* appellat. Et certe jam eo nomine tempore sancti Chrysostomi, id est paullo post ipsius Luciani martyrium, Ecclesia Antiochena ejus festum celebrabat. Nec ipse dissentit Alexander in epistola laudata, ubi dicendo Lucianum trium Episcoporum tempore ab ecclesia sejunctum fuisse, satis innuit ipsum tandem rediisse ab ecclesiam. Hunc sane cum aliis Martyribus communicasse certum est ex ipsius epistolae ad Antiochenos fragmento in Chronico Paschali ad annum 304. relato: *Salutem plurimam,* inquit, *dicit vobis universus simul Martyrum chorus. Nuntio dumtaxat vobis Anthimum Papam cursum martyrii peregisse.* Ejus festum in

Ejus cultus.

Martyrologiis Latinis die 7. Januarii recolitur, quo die olim etiam in Ecclesia Antiochena celebratum fuisse ex Johanne Chrysostomo constat, tametsi in hodierno Graecorum Menologio apud Maximum Cythereensem, aliosque recentiores Graecos die 15. Octobris memoretur.

Tempus martyrii.

5. Luciani mortem ad annum 311. sub finem vitae Galerii Maximiani refert Baronius: at melius in annum sequentem rejicitur. Disertis quippe verbis Eusebius auctor coaequalis, affirmat lib. 9. cap. 6. hunc beatissimum virum sub Maximini persecutione martyrium consummasse, et quidem paullo post Petrum Alexandrinum, qui mense Novembri anno 311. persecutionis scilicet nono ex Euseb. lib. 7. cap. 32. passus est, quo quidem loco manifestum est Eusebium Maximini nomine, ipsum Maximinum, non vero Maximianum designasse. Eusebio consentit, praeter antiquissima Martyrologia, Hieronymus in Catalogo, ubi de Luciano ait, *Passus est Nicomediae ob confessionem Christi sub persecutione Maximini*, *sepultusque Helenopoli Bithyniae.* Quibus testimoniis praevalere non potest Actorum sancti Luciani, quae a Metaphraste referuntur, auctoritas; in quae quidem, etsi sincera sint, Maximiani nomen pro Maximini, irrepere potuit. Solent enim Graeci ista duo Imperatorum nomina saepius confundere. Porro Athanasius, qui in loco jam laudato Synopsis sacrae Scripturae ait, Lucianum *sub Diocletiano et Maximiano tyrannis martyrium sustinuisse* non magis Baronio, quam nobis favet. Quippe ejusmodi verbis persecutionem ab his Imperatoribus excitatam voluit designare,

quae decennio perduravit; quo pacto Athanasii verba non minus Maximini, quam Galerii Maximiani temporibus aptari poterunt.

6. Mirum est autem Eusebium, qui lib. 9. Historiae c. 6. ubi de Luciani martyrio agit, observat simul cum Petro Alexandrino, *complures alios Aegyptiorum Episcopos* capite truncatos fuisse, nihil de Basilisco Comanae Episcopo dixisse: qui tamen, ut testatur Palladius, eodem tempore quo isti Aegyptii, Nicomediae passus est. Sic quippe habet in Dialogo de vita sancti Johannis Chrysostomi c. 11. *Cum autem Comanis appropinquasset, pontis instar ea praetergressi, extra muros in martyrio quinque aut sex millibus dissito manserunt. Eadem ipsa nocte apparuit ei loci illius Martyr, nomine* Basiliscus, *qui Episcopus Comanorum cum esset, martyrium passus est Nicomediae in Bithynia sub Maximiano* *, *una cum Luciano presbytero Antiocheno,* etc. Hoc in oratorio Chrysostomus, post distributa adstantibus vestimenta quibus utebatur, *candidas vestes* induit, *et sumtis Dominicis symbolis* defunctus est, atque prope Martyrem tumulatus. De hac re agunt etiam Theodoritus lib. 5. Hist. eccles. c. 30. et Sozomenus lib. 8. c. 28. Georgius Episcopus Alexandriae, apud Photium in Bibliotheca cod. 96. His tandem omnibus subjungendus est Chronici Paschalis locus de privilegio, quo Constantinus M. Drepanum Bithyniae urbem in Martyris Luciani honorem ornasse memoratur, imposito eidem civitati matris suae Helenae nomine. Haec itaque habet illius Chronici auctor ad A. C. 327. *Constantinus instaurata Drepano in Bithynia in honorem sancti Luciani Martyris, hanc matri suae cognominem Helenopolim nuncupavit, donata civitati, qua usque hodie fruitur, quo usque patet ante urbem prospectus, vectigalium immunitate, in honorem sancti Martyris Luciani.* Idem Imperator paullo ante mortem eandem urbem adiit, ibique in Ecclesia Martyrum saepius oravit, ut refert Socrates lib. 1. cap. 26.

Basiliscus Martyr.

* L. Maximino.

MARTYRIUM SANCTI LUCIANI

PRESBYTERI ANTIOCHENI.

Anno Christi 312.

Ex S. Johanne Chrysostomo *Tom. 1. homil. 46.*

I. Hesterno [1] itaque die Dominus noster aqua baptizatus est, hodie vero servus sanguine baptizatur: hesterno die caeli portae sunt reseratae, hodie inferorum portae sunt conculcatae. Neque miremini quod baptismum, martyrium nuncuparim, nam et hic Spiritus cum multa advolat ubertate, ac peccatorum abolitio et animae fit purgatio quaedam mirabilis ac stupenda: et quemadmodum ii qui baptizantur aquis, ita qui martyrium patiuntur, proprio sanguine abluuntur, quod utique et in isto evenit. Verum enimvero antequam de caede, operae pretium est ut de diaboli versutia verba faciamus. Nam cum omne suppliciorum ac poenarum genus ab eo derisum animadverteret, ac se neque accensa fornace, neque barathro effosso, neque rota parata, neque cum in equuleum sustulisset, neque cum in praecipitia projecisset, neque cum dentibus ferarum objecisset, sancti philosophiam superare potuisse; aliud acerbius genus excogitavit, quaerensque circumibat, ut supplicium inveniret, quod simul et acerbissimum esset, et longissimum. Quoniam enim eae quidem poenae quae sunt intolerabiles, hoc afferunt, ut iis ocissime liberemur; quae vero longiores sunt, aliquid subtrahunt de dolore:

Baptismi cum Martyrio convenientia.

1) Postridie itaque Epiphaniae festum sancti Luciani celebrabatur jam tempore sancti Chrysostomi. Et quidem die Theophaniorum beatus Martyr dicitur in Actis supra pectus suum, cum altare deficeret, sacra mysteria in carcere peregisse paullo ante suam ipsius passionem, cum jam ita vulneribus esset attritus, ut vix posset moveri. Idem asserit Philostorgius lib. 2. Hist. Eccles. num. 14. Quod videtur imitatus fuisse Theodoritus Cyti episcopus, qui, ut ipsemet, narrat in Historiae Religiosae cap. 20. in cella Maris monachi sacrificium mysticum peregit, diaconorum manibus pro altari utens.

Post varia supplicia fame torquetur. — Oblata idolothyta in cibum respuit.

reperire poenam studuit, in qua utrumque simul esset, et diuturnitas, et intolerabilis doloris excessus: ut cum vehementia, tum longinquitas temporis animum ejus constantem de gradu dejiceret. Quid ergo facit? Fami sanctum hunc exponit. At tu cum de fame audis, ne quod dictum est oscitanter praetereas. Est enim illa mors omnium acerbissima, quod illi qui sunt experti testantur, etc. Ut autem illum improbus daemon vidit tanta rei necessitate non frangi, graviorem cruciatum reddidit. Etenim sumtis idolothytis, eisque mensa referta, ante conspectum ejus collocari eam curavit, ut facultas utendi ejus animi robur infringeret. Non enim adeo irretiri solemus, cum res eae quibus allicimur non apparent, ac cum oculis obversantur, quandoquidem et mulierum cupiditatem facilius quis superaverit, dum mulierem formosam non videt, quam si oculos continuo in eam intendat. Verum tamen has quoque insidias Justus vicit; quodque fortitudinem ejus diabolus infracturum putabat, hoc eum magis ad certamina corroboravit et instruxit. Non enim tantum nihil ab idolothytorum aspectu laedebatur, sed ea magis idcirco aversabatur, et oderat. Et quemadmodum erga inimicos afficimur, quos quia videmus, tanto eos odio majori prosequimur et aversamur: sic et ille tunc erga impuram illam victimam afficiebatur, eo magis detestabatur ac refugiebat, quod videbat, et appositorum ciborum aspectus majus odium in eo, atque aversationem excitabat. Dumque intus magna illum voce sollicitaret fames, et apposita degustare juberet, tum Dei timor ejus manus reprimebat, et ut ipsius naturae oblivisceretur, efficiebat: dumque pollutam et exsecrandam mensam intueretur, alterius mensae tremendae, ac Spiritu redundantis recordabatur; adeoque inflammabatur, ut quaevis sustinere ac pati statueret, potius quam impuros illos cibos degustare. *Dan. 1.* Recordabatur et illius trium puerorum mensae, qui juvenes capti, omnique patrocinio destituti, in terra aliena, ac barbara regione tantam philosophiam ostenderunt, ut ad hunc usque diem ipsorum fortitudo celebretur, etc. Haec itaque secum reputans, diaboli malitiam irridebat, calliditatem contemnebat; neque ad quicquam eorum quae cerneret, flectebatur.

Iterata coram judice confessio.

II. Postquam autem se nihil proficere sceleratus ille vidit, ad tribunal eum rursus deducit, et tormentis admotis continuas interrogationes adjungebat. Ille vero ad unamquamque interrogationem, tantum respondebat [2]: *Christianus sum*, ac dicente tortore: Quanam ex patria ortus es? *Christianus sum*, ait. Quam artem profiteris? *Christianus sum.* Quibus parentibus natus es? Ille vero ad omnia dicebat: *Christianus sum.* Hoc uno ac simplici verbo diaboli caput percutiens, et illi continua sibique succedentia vulnera infligens. Quamquam ille quidem externis imbutus fuerat disciplinis: at probe noverat in ejusmodi certaminibus non esse opus eloquentia, sed fide; non dicendi facultate, sed anima Dei amore succensa. *Unum*, inquit, *verbum ad omnem diaboli turmam in fugam vertendam sufficit.* Ac videtur quidem iis, qui rem accurate non examinant, minus conveniens esse responsio: sed si quis eam attentius consideret, ex hac quoque sapientiam Martyris animadvertet. Qui enim, Christianus sum, dixit; et patriam, et genus, et artis professionem, et omnia declaravit. Quo tandem pacto? Ego dicam. Christianus urbem in terra non habet, sed Jerusalem quae sursum est. *Galat. 4, 26.* *Illa enim*, inquit, *quae sursum est Jerusalem, libera est, quae est mater nostra.* Christiano terrena nulla est artis professio, sed ad supernam conversationem vitae pertinet. *Philipp. 3, 20.* *Nostra enim*, inquit, *conversatio in caelis est.* Christianus cognatos habet sanctos omnes ac cives. *Sumus enim*, inquit, *cives sanctorum, et domestici Dei.* Itaque uno verbo, et quis esset, et unde, et ex quibus, et quid agere soleret, exactissime docuit; et vitam cum hac voce finivit, abiitque salvum referens Christo depositum, ac posteris, ex iis quae passus est, cohortationem reliquit, ut insistant, nihilque nisi peccatum, et negationem tantum reformident, etc.

2) Alia itaque occasione Lucianus Apologiam dixit, de qua in admonitione n. 2.

ADMONITIO
IN MARTYRIUM SANCTI BARLAAMI.

1. Post Lucianum Martyrem, virum doctrina conspicuum, de sancto Barlaamo, agresti et rudi homine, nobis agendum est, sed qui nulla licet dignitate saeculari aut scientia conspicuus, non minus tamen quam ceteri Martyres virtute et fidei constantia illustris fuit. Ejus Passionem ex sancto Basilio Magno Caesariensi Antistite mutuamur, qui eam in homilia 19. tom. 1. eleganter exponit, cujus homiliae testimonio usi sunt Patres septimae Synodi generalis adversus haereticos imaginum effractores, actione IV. ubi ipsius initium et finis referuntur. Ejusdem Martyris encomium scripsit sanctus Johannes Chrysostomus in homilia 73. tomi 1. ejus operum, in qua totus est in laudanda sancti Barlaami insigni constantia, quod ignem cum thure super manus impositum non excusserit, ne videretur idolis sacrificasse. Exstat etiam ejusdem Sancti operum tomo 6. alia in ejusdem Sancti honorem oratio.

Barlaami passio ex S. Basilio.

2. Dubitant tamen nonnulli, an Barlaamus a Chrysostomo laudatus idem sit cum Basiliano: quibus favent Graecorum magna Menaea, quae cum Maximo Cythereensi 16. et iterum 19. Novembr. die Martyrem Barlaamum celebrant. At Menologium Basilii Imperatoris ab Ughello editum, et alterum Cardinalis Sirleti apud Canisium, unicum exhibent Antiochenum, die 16. Novemb. Et quidem si quis utramque homiliam, Basilii scilicet et Chrysostomi, inter se conferat, facile animadvertet, unum et eumdem utrobique Martyrem repraesentari. Unius tantum meminit Martyrologium Romanum die 19. mensis Novembris, Caesareae in Cappadocia celebris, quamvis ejus sepulcrum Antiochiae exstitisse Chrysostomus videatur innuere. Et sane in cod. Regio Basilii homiliae titulus praefigitur, quo Barlaam Antiochiae passus dicitur. *Εἰς τὸν ἅγιον Βαρλαὰμ, τὸν ἐν Ἀντιοχείᾳ μαρτυρήσαντα.* Verum mirari satis non possum, Baronio et Combefisio ignotam fuisse Chrysostomi de sancto Barlaamo orationem. Et ille quidem in Notis ad Martyrologium Romanum eam excidisse putat: hic vero in recensionibus operum sancti Basilii, ipsam *nusquam comparere* dicit. Deinde suspicatur hanc Chrysostomi laudationem eamdem esse, quae nunc sancto Basilio tribuitur. *Propius,* inquit, *laudasse Chrysostomum, convicem suum et Martyrem, quam Basilium, hominem peregrinum, ac Antiochiae, quam nescio an umquam attigerit. Eam vero venerationem habuisse Caesareae Cappadociae, ac in provincia Ponti Barlaamum Martyrem, quanta hic insinuatur, unde haberi potest?* Sed ab his abstinuisset vir eruditus, si utraque homilia ei fuisset perspecta; aut advertisset Basilii homiliam de sancto Barlaamo in 7. Synodo laudatam fuisse.

An duo ejusdem nominis.

HOMILIA SANCTI BASILII MAGNI
DE SANCTO **BARLAAMO** MARTYRE.

Anno Christi 30..

Tom. 1. homil. 18. ad codd. mss. Graecos ex Combefisii recensionibus exacta.

I. Primum quidem Sanctorum mors planctu ac lacrymis cohonestabatur. Vehementer mortuum Jacob deflevit Joseph, et Mosis mortem Judaei haud parum planxerunt. Samuelem quoque multis lacrymis ornarunt. Nunc vero morientibus sanctis exultamus. Tristium namque post crucem Domini immutata est natura. Jam non amplius sanctorum obitus lamentationibus prosequimur, sed tripudiis divinis circum ipsorum sepulcra veluti choreas ducimus. Somnus enim justis est mors; immo potius migratio ad vitam meliorem. Hinc fit, ut exultent Martyres dum trucidantur. Nam desiderium felicioris vitae jugulationis dolorem exstinguit, et emortuum reddit. Pericula non respicit Martyr; coronas respicit. Plagas non horret, sed praemia

Gaudium in Martyrum morte.

numerat. Non videt lictores inferne flagellantes, sed angelos superne laetis ominibus acclamantes imaginatur. Non spectat ad temporaria pericula, sed ad praemiorum aeternitatem. Splendidum et a nobis jam arrhabonem assequitur, dum divinis acclamationibus ipsi applauditur ab omnibus, et innumeros vinctos e sepulcris convertit et attrahit.

Barlaami mira constantia. II. Hoc ipsum sane hodie forti ac strenuo BARLAAM usu venit. Insonuit enim bellica Martyris tuba, et armatos pietatis milites, ut videtis collegit: Athleta Christo adhaerens praedicatus est, et statim excitatum est Ecclesiae theatrum. Et quemadmodum fidelium Dominus dixit: *Qui credit in me, etiam si mortuus fuerit, vivet:* (*Johan.* 11, 24.) mortuus est fortis Barlaam, et conventus congregat publicos. In sepulcro consumtus est, et ad convivium advocat. Nunc tempus est ut exclametis: *Ubi est sapiens? ubi scriba? ubi conquisitor saeculi hujus?* (1 *Cor.* 1.) Agrestis homo insuperabilem nobis hodie pietatis exhibet doctrinam, quem tyrannus rapuit quidem, veluti facilem praedam ac venationem nanctus; post venationem autem insuperabilem militem sensit: quem delira ore rustico loquentem deridebat; mox angelica exultantem fortitudine inhorruit. Non pari cum linguae organo barbarie animus impeditus erat, nec ratio cum syllabis claudicare visa est, sed erat alter Paulus cum Paulo dicens: *Etiam si sermone sum rudis, non tamen scientia.* Torpebant jam flagellando lictores; Martyr vero robustior inveniebatur; Lacerantium manus enervabantur; verum mens lacerati haud quaquam flectebatur: nervorum harmonias jam flagra remiserant; at fidei vigor vehementius stringebatur; perfossa latera absumebantur; mentis vero philosophia florebat: major carnis ipsius portio emortua erat; at ipse Martyr, quasi nondum inito certamine firmus erat. Nam quando pietatis amor animum hominis praeoccupat, quodcumque illi pugnarum genus ridiculum reddit, et quotquot illum adamatae rei gratia caedunt, delectant magis quam consternant. Testis mihi est affectus ille ac desiderium Apostolorum, unde Judaeorum ipsis aliquando flagella jucunda reddita sunt. *Abibant enim,* inquit, *gaudentes a conspectu concilii, quod digni habiti essent, qui pro nomine Jesu contumeliam paterentur.* (*Act.* 5, 41.)

III. Talis et nobis hodie laudatur miles, qui supplicia loco gaudii duxit, flagellis, se tamquam rosis impeti arbitratus, pietatis obfuscationem, non secus atque jacula quaedam declinavit: judiciarium furorem, quasi quamdam fumi offusionem reputavit: efferas satellitum acies risit, pericula calcavit, quasi super rosis tripudiaret. Plagis affectus, laetatus est, ac si honore afficeretur; in suppliciis vehementioribus non secus exultavit, quam si praeclara bravia acciperet; nudatos gladios despuit, manus lictorum tamquam cera molliores sustinuit: lignum tortorium, veluti salutiferum, complexus salutavit: carceris clausura, quasi prato quodam viridi, oblectatus est; tormentorum adinventionibus, veluti variis flosculis, jucundatus est. Dexteram habuit igne firmiorem, quod illi postremum ab hostibus machinamentum admotum est. Arae namque pro more daemoniaco libaminis igni imposito Martyrem, adductum sistentes, focoque incenso dexteram supinam impendere jubentes [1], manu quasi aereo altari abutebantur, thure illi ardenti malitiose imposito. Sperabant enim, ignis vi expugnatam manum necessario ac velociter incensum thus in aram excussuram. Papae! quam multijuga sunt impiorum praestigia. Quoniam innumeris vulneribus, inquiunt, contentiosi pugilis mentem non fleximus, vel manum illius flamma incendamus: quoniam variis machinis animum illius haudquaquam permovimus, dexteram igni admotam emoveamus. At ne hac quidem spe miseri potiti sunt. Nam flamma manum quidem ambedit; perduravit vero illa cineris instar flammam ferens. Tergum saevienti igni non dedit, quemadmodum fugitivi et imbelles solent: sed immota perstitit strenue contra flammam dimicans, et propheticas Martyri voces proferendas administrans, ut diceret: *Benedictus Dominus Deus* (Manum igni admotam non movet. — *Psalm.* 143.)

1) Solum istud supplicium, post carcerem, passum fuisse Barlaamum asserit Chrysostomus.

meus, qui docet manus meas ad proelium, et digitos meos ad bellum. Ignis enim cum manu confligebat, sed ignis vincebatur. Luctabantur inter se flamma ac dextera Martyris: sed nova quaedam erat dexterae luctaminum victoria, dum flamma quidem per mediam manum exigebatur, ipsa vero manus adhuc ad luctam porrecta erat. O manum igne contentiosiorem! o manum ab igne flecti nesciam! Et, o ignem a manu vinci doctum! Ferrum videtur ignis tyrannide emolliri, aes cedit ignis potentiae. Solet illo lapidum quoque vinci durities; nunc vero Martyris dexteram extensam ignis ille comburens, non flexit, cujus vigor omnia domat. Merito sane Martyr iste ad Dominum hujus gratia clamavit: *Tenuisti manum dexteram meam, et in* Psalm. *voluntate tua deduxisti me, et cum gloria suscepisti me.* Quomodo te, o stre- 72. nue Christi miles, appellabo? Statuamne vocabo? Sed multum ita de tua tolerantia detrivero. Nam acceptam statuam ignis emollit: dexteram vero tuam adigere non potuit, ut vel videretur aliquousque moveri. Si ferrum nominavero, hanc quoque similitudinem fortitudine tua inferiorem invenio. Nam tu solus flammae persuasisti, ne manum domaret? tu solus dexteram loco arae habuisti, tu solus ardenti dextera facies daemonum percussisti. Et tunc quidem flammante manu capita illorum liquefecisti, nunc vero eadem incinerata exercitus illorum pessumdans excaecas.

IV. Sed quid puerili balbutie victorem extenuo? Quin magnificentioribus laudum ipsius linguis cedamus. Sonantiores doctorum tubas ad illius praeconia advocemus. Exsurgite nunc, o praeclari athleticorum gestorum pictores [2], mutilam ducis imaginem vestro illustrate artificio, et obscurius a me depictum coronatum athletam vestrae industriae coloribus conspicuum reddite. Discedam certaminum ac victoriarum Martyris a vobis posita imagine victus, gaudeam tali hodie per vestram dexteritatem victoria superatus. Videam manus hujus luctam cum igne exactius a vobis depictam: videam alacriorem pugilem, per vestram depictum imaginem. Plorent daemones, et jam Martyris in nobis perculsi victoriis, ardens iterum illis ac victrix manus ostentetur, pingatur in tabula una et certaminum agonotheta Christus cui sit gloria in saeculorum saecula. Amen.

2) Haec per Metaphoram ad Oratores dicta putavit Combefisius in recensione operum S. Basilii; at ea de vera pictura interpretati sunt Patres septimae Synodi generalis, Actione 4.

EJUSDEM BASILII MAGNI ORATIO

Anno Christi 30..

DE SANCTO **GORDIO** MARTYRE.

Ex tom. 1. homil. 19. ad codd. mss. Graecos ex Combefisii recensionibus exacta.

I. Naturae lex est apibus innata, fratres dilectissimi, ut nisi rex prius Concursus ad Gordii festivitatem. agmen praecedat, ab alvearibus nusquam discedant. Vos autem Dei populum, cum nunc primum ad Martyres, tamquam ad flores caelestes exeuntes, et huc frequentes convenire viderim, quo id duce feceritis, exquiro. Quis ingentem hunc aestum excitavit? quis hiemalem hanc tristitiam in vernam serenitatem commutavit, ut populus ex civitatis aedificiis, tamquam ex amplum alvearibus, hilaris egressus, ad suburbanum decus praeclarumque Martyris stadium conflueret? Quoniam igitur et nos, infirmitatis nostrae oblitos, celebritas Martyris excitavit; age et ipsi quoque, quantum voce contendere licet, veluti bombantes apes vernantibus floribus circumfusae, praeclara ipsius gesta personemus: rem quidem piam agentes simul et gratam iis qui adsunt. Dum enim justus laudatur, populi laetabuntur, etc. Igitur nostri tantum causa profectus sat fuerit illorum celebrare memoriam. Non enim nostris indigent laudibus ornari, sed nos ipsorum vitae historia et commemoratione,

imitationis gratia indigemus. Quemadmodum enim ex igne naturaliter emicat splendor, ex unguento quoque praestanti diffunditur odor: sic e sanctorum commemoratione gestorum ad omnes provenit utilitas. Quamquam neque hoc in minimis habendum, ut eorum quae tunc gesta sunt veritatem exacte assequamur. Nam obscura quaedam fama, viri hujus praeclara facta conservans, ad nos usque venit. Quamobrem pictoribus recte comparabimur. Illi enim cum ex imaginibus imagines depingunt, uti par est, a prima forma plurimum recedunt. Nos item cum rerum gestarum aspectu caruerimus, valde metuendum, ne dicendo rerum veritatem atteramus. Verum quando ejus hodie festum [1] celebramus, qui in hujuscemodi die certamen pro Christi nomine subiit, quantum ex ejus historiae notitia deprehendere licebit, enarrabimus.

Gordii patria.

II. Fuit hic Martyr beatissimus, civis noster Caesariensis, ex quo non mirum si nostrae mentis affectus ad eum potissimum dirigitur, quod profecto ad verum ac domesticum nobis facit ornamentum. Nam sicut arbores quae bona ferunt poma, propriae bonitatis laudem nutrienti tribuunt humo: sic iste ex nostrae urbis prodiens utero, ad summumque gloriae culmen evectus, patriae quae eum produxit atque aluit, domesticorum pietatis fructuum jucunditatem largitus est. Boni sunt quidem fructus etiam externi, modo sapore delectent, et nutrire possint: at longe gratiores externis sunt nostrates ac vernaculi, qui nobis gloriam quamdam ob propinquitatem conferre praeter jucunditatem videntur. Militiam exercuit, in qua locum admodum insignem tenuit, ita ut centum milites ejus imperio parerent: quodque animi virtute et corporis viribus praecelleret, cunctis inter ordines militares clarus habebatur. Ea sane tempestate cum tyrannus impius, qui tunc imperitabat, in Christianum nomen virus suae feritatis effunderet, manumque Deo inimicam adversus Ecclesiam exerceret; tota urbe praeconis tuba sonabat, toto foro, et per compita tyrannicum promulgabatur edictum, ne quis Christum adoraret; qui vero contra jussa faceret, morte plecteretur. Idola proponebantur adoranda omnibus, lapideaque ac lignea hominum simulacra pro vero numine colenda, et, si qui recusarent, extrema intentabantur. Confundebatur tota civitas, quae rei novitate attonita tumultuabatur: Christianorum domus singulae vastabantur: innocentium facultates diripiebantur: fidelium et ingenuorum corpora carnificum manibus discerpebantur: matresfamilias per vicos trahebantur. Nulla juvenum commiseratio, nulla senum reverentia erat: insontes noxiis ac maleficis digna patiebantur. Complebantur supra modum carceres, domus insignes et opulentae vacuabantur. Pleni saltus, plena perfugis loca deserta: ob unum tantum crimen, quod Christum colerent. Prodebat patrem filius; pater filium accusabat: frater adversus fratrem insaniebat; servus domino insultabat. Adeo diabolicis artibus hominum animi affecti tenebantur, ut velut in tenebris agentes, sese minime cognoscerent. Praeter haec autem domus orationis profanorum manibus vastabantur, arae sanctissimae evertebantur, nec erat oblatio ulla, nec thymiama, neque locus sacrificandi amplius erat relictus. Cuncta maeror ingens, veluti diffusa caligo, occupabat. Sacerdotum collegia fugabantur. Sacer omnis conventus cladem insolitam expavescebat; daemones vero tripudiabant, et nidore ac sanguine victimarum infecta cuncta dabant.

Fuit centurio.

Gravis persecutio Caesareae.

Gordius secedit in desertum.

III. Haec igitur exempla crudelia cum Centurio generosus conspiceret, judiciorum necessitatem praeveniens, abjecto militiae baltheo, sponte sibi exsilium delegit. Itaque relictis honoribus, relictis omnis generis facultatibus, servis, propinquis, amicis, voluptatibus, et rebus aliis, quas ceteri maxime appetere, ac magno studio parare solent, ad vasta deserta, et homini-

1) Sancti Gordii festum celebratur die 3. Januarii, qua etiam die memoratur in Ephemeridibus Moschorum apud Bolland. in praemissis ad tom. 1. Januarii. Graecorum Menologia hunc sub Licinio passum dicunt, sub quo Comitis dignitate fulgebat. Melius tamen ejus martyrium cum Baronio ad Diocletiani persecutionem revocatur. Quae enim sequuntur, vix Licinii persecutioni congruere possent.

bus invia loca contendit, vitam inter feras actam mansuetiorem societate convictuque idololatrarum existimans: Eliae prophetae secutus exemplum, qui cum Sidoniae * conspiceret idololatriam quotidie invalescentem, in montem Choreb se proripuit, ubi in spelunca agens Deum exquirebat, donec cujus desiderio tenebatur, vidit, quantum fas est homini mortali. Eodem modo noster Gordius, spretis omnibus, urbanos fugiens tumultus, fori clamorem, magistratuum ambitionem, tribunalium fastum, obtrectatores, ementes, vendentes, pejerantes, mentientes, turpiloquium, facetias, et cetera, quae velut alligatas puppibus cymbas magnae naves secum populosae urbes trahunt. Insuper visu audituque ac animo a vitiis purgato et libero, ut Deum videre ac beatus fieri posset; vidit, divina revelatione mysteria didicit; non ab hominibus; nec per homines fuit edoctus, sed magno usus praeceptore Spiritu veritatis.

* Sc. *Jesabel.*

IV. Quamobrem secum meditans, quam sit fallax et inanis vita humana, quam omni somnio et umbra debilior et imperfectior; in supernae illius vocationis amorem exarsit: ac veluti fortis athleta, sese jejuniis, vigiliis, orationibus, perpetua et indesinenti Spiritus sancti oraculorum meditatione probe exercitatum, et ad certamen instructum animadvertens, hunc maxime diem observavit, in quo frequens civitas visendo equestri spectaculo erat intenta: quod hoc in loco ea tempestate, in Martis, seu potius furentis bellorum daemonis honorem celebrabatur. Populus omnis ex edito spectabant, nec ullus deerat, non Judaeus, non gentilis, non item Christianorum multitudo, quae negligenter vivebat, et cum vanitatis concilio comixta sedebat: non declinans conventus malignantium, sed et ipsa tum equorum cursum, et aurigarum agilitatem spectabat. Servi eo die ab opere liberi, pueri e scholis spectatum currebant, feminae populares ac ignobiles aderant. Plenum erat stadium, et omnis jam turba consederat, equestre certamen videre intenta. Tunc magnanimus ac fortis heros per montis clivum in theatrum properans, non populum horruit, non quam hostilibus se manibus traderet pensitavit: sed corde intrepido et animo excelso quasi quaedam continua saxa, aut arbores multas, eos qui circa stadium sedebant praetercurrens, in medio constitit stadio, complens dictum illud Proverbiorum auctoris; *Justus ut leo, confitenter agit.* Quid plura? Adeo intrepido excelsoque animo fuit, ut cum in eminentiore theatri parte staret, ingenti voce, quam qui audierunt exstant adhuc aliqui [2], exclamaverit, et dixerit: *Ecce inventus sum ab iis qui me non quaerunt; his qui me non interrogabant palam apparui.* Quibus sane verbis se in eum venisse locum significavit minime coactum, sed ultro se ad certamen exhibuisse, Servatoris exemplum secutum, qui cum per noctis tenebras a Judaeis minime agnosceretur, ipse se ipsum prodidit. Omnium igitur oculos statim in se convertit. Erat enim aspectu horridus, et quod montana diu incoluerat, squalenti capillo, barba promissa, veste obsita, corpore toto aridus, pera praecinctus, baculo innixus; in quibus omnibus gratia quaedam elucebat ex inaspecto mentis eum circumfulgens habitu. Ubi autem quis esset cognitus fuit, gentilium simul et Christianorum clamor est ortus: his quidem ob gaudium sui commilitonis exultantibus; illis vero qui veritati repugnant, judicis animum ad ejus caedem [3] accendentibus, et jam ad mortem condemnantibus. Igitur clamor atque tumultus omnia complebat; equos, currus, aurigas jam despiciebant; frustra rotarum stridor aerem verberabat; nullus aliud quam Gordium videre malebat; nullus quam Gordium verba sonantem audire studebat. Totum denique theatrum murmure more venti per aera sonantis perstrepebat, equorum cursum superabat. Ubi vero per praeconem silentium imperatum; conticuere buccinae,

Redit in urbem.

Prov. 28, 1.

Ludos publicos perturbat.

Rom. 10, 20.

2) Hinc patet non multo ante Basilii aetatem Gordii passionem contigisse.

3) Sic apud Theodoritum lib. 5. Hist. Eccles. cap. 26. Telemachus monachus volens gladiatorum ludos impedire, interfectus est, sub Honorio Imperatore, qui ea occasione ejusmodi ludos crudeles sustulit, et ut Telemachus in Martyrum numerum adscriberetur, curavit.

sopitae fistulae, varia musicorum instrumenta siluerunt: solus audiebatur Gordius, solus aspiciebatur.

Coram Præside sistitur. V. Hinc ad Praesidis tribunal, qui tum in eodem loco sedebat, certamenque instituebat, confestim adductus, ab eo quisnam, aut cujas esset, miti suavique voce interrogabatur. Ubi vero patriam, genus et gradum dignitatis, quem tenuerat; praeterea fugae causam ac reditus pariter enarravit: *Reversus sum*, inquit, *palam ostendens, quod tua edicta nihil omnino curo; sed Jesum Christum, spem meam, meumque praesidium, profiteor; cumque acceperim te reliquos homines crudelitate superare, hoc sane tempus explendo meo voto maxime idoneum sumsi.* His sane verbis iram Praesidis, quasi rogum accendit, et quidquid in eo furoris erat, in se ipsum convertit. Praesto sint, inquit, lictores, flagella, plumbatae. In rota extendatur, in equuleo torqueatur, instrumenta suppliciorum afferantur: bestiae, ignis, gladius, crux, baratrum paretur. At enim quantum lucri facit vir exsecrandus, cum semel tantum moriatur? *Quin*, inquit Gordius, *damnum profecto me facere videor, si saepe variisque modis exstingui, variaque pro Christo pati supplicia nequeo.* At Praeses praeter naturalem feritatem acerbiores adhuc iras accendebat; viri dignitatem spectans, celsique ejus animi robur, suum ipse dedecus reputans. At quanto magis imperculsum pectus cernebat, tanto magis efferabatur, majorique contentione, omni tormentorum subtili invento ipsius constantiam expugnare certabat. Et haec quidem Praeses. Martyr autem in caelum oculos attollens, sacra psalmorum carmina sibi decantabat: *Dominus mihi adjutor, non timebo quid faciat mihi homo.* Et rursus: *Non timebo mala, quoniam tu mecum es.* Et alia istis germana, quibus quasi carmine animam mulcebat. Ex sacris eloquiis doctus erat. Tantumque abfuit ut intentatas horreret poenas, ut eas ultro in se provocaret, suppliciique moras vehementer increparet: *Quid*, inquit, *tardatis? quid statis? Corpus lanietur, membra torqueantur. Denique quodcumque de me supplicium volueritis, sumite. Nolite mihi beatam spem invidere. Quanto enim magis tormenta augebitis, tanto majus mihi praemium comparabitis. Commercia sunt ista nobis cum Domino atque contractus. Pro vibicibus in corpore eminentibus, in resurrectione splendido induemur amictu; pro contumelia atque ignominia, palmas coronasque assequemur; pro vinculis et carcere, paradisum. Quod condemnamur cum maleficis, beata cum angelis sorte victuri sumus. Minae vestrae semina mihi sunt divina, unde immortalitatem perpetuaque gaudia metam.*

Tormentis non potest vinci, Psalm. 117. Psalm. 22.

VI. Cum tandem vir beatus hac severitate a fide obstinata averti non posset, alia tunc via Praeses est aggressus. Illecebris et omni lenitate contaminare conatus est, cum praesertim diabolus hac uti soleat arte, ut timidos metu perterreat, fortes leniat atque palpet. Quod imitatus Praeses, ubi illum rebus terribilibus non flexit, dolis ac placabilitate circumvenire quaerebat. Quam ob rem magna se daturum spondebat, quorum alia tunc haberet, alia Imperatorem daturum ei affirmabat, locum inter milites illustrem, facultates, opes, quidquid denique animus cuperet. At ille nec sic quidem victus, Praesidis insaniam ridebat, qui compensare dignum aliquid supernis sedibus existimaret. Impius ille tunc laxatis irae habenis, furore percitus ensem vagina diripit, lictorem coram adstare jussit, et manu et lingua nefanda ad viri damnationem se accinxit. Ad tribunal omnis theatri multitudo convenit: reliquus vero populus, qui adhuc in urbe fuerat, prorumpens, ad hoc novum properavit spectaculum, quod et Angelis, et universae creaturae fuit admirabile, luctuosum diabolo, ac daemonibus tremendum. Quid plura? Concurrentibus eo cunctis, urbs paene vacua facta est, fluminis instar tota incolarum multitudine extra urbem ad locum martyrii confluente. Matresfamilias nobiles, ignobiles properabant. Domus sine custodibus relictae, tabernae negotiatorum desertae, in foro venalia disjecta jacebant. Ex hoc tantum urbs tuta, quod omnibus extra moenia egressis, nemo intus remanserat qui nefas aliquid perpetrare posset. Servi ministerio neglecto, avidi spe-

Nec blanditiis,

ctandi erant, et quantum externi ac vernaculi populi erat, hoc loco apud virum illum aderat. Tunc etiam virgines marium sese oculis objicere ausae sunt. Valetudinarii ac senes ipsi quoque, vim facientes affectis viribus, extra muros contendebant.

VII. In tanto itaque civitatis concursu, beatum Gordium alteram vitam jamjam per mortem corporis spectantem atque tenentem, necessariorum amicorumque turba circumsistebat, amplectebantur, oscula dabant, demum flentes adhortabantur, ne sese in ardentes flammas conjiceret, ne florem proderet juventutis, aut aethereas auras, solisque dulce jubar relinqueret. Nonnulli quando a fide omnino avertere non poterant, aut fas putarent, quibusdam eum verisimilibus aggrediebantur rationibus, et Christum tantum corde, si cuperet, retinere; ore autem negare suadebant. Non enim Deum verba, sed loquentis animum inspicere. Hoc ferme modo exasperatum judicis animum demulceri, et Deum nihilominus propitium posse reddi asseverabant. At ille, tamquam cautes immota maris exagitantibus fluctibus, nulla vi, nulloque verborum impulsu quassatus, in obstinato coeptoque proposito inexorabilis permansit. Ut enim sapientis domum supra petram aedificatam vis nulla ventorum, aut imber e caelo vehemens, nec torrentis impetus quassare potest: ita demum nec preces ullae, aut minae, constantiam ejus in fidem Christi evertere potuerunt. Cumque mentis acies huc illuc circumcursantem diabolum, et ejus impulsu ac arte hinc lacrymas oriri, inde vim eloquentiae suadendique copiam subministrari animadverteret, illud Domini verbum flentibus ait: *Nolite flere super me; sed flete super Dei inimicos, qui in Christianos continuo grassantur. Ipsos, inquam, flete qui ignem nobis parant, sibimet gehennae incendia, iramque in die irae thesaurizantes. Desinite flere, et affligere cor meum. Ego enim non semel tantum mori paratus sum propter nomen Domini; sed etiam millies, si fieri posset.* Aliis vero qui Christum ore negare adhortabantur, respondit: *Lingua quidem, quam Christi beneficio retineo, adduci non possum ut suum neget auctorem. Corde namque credimus ad justitiam, ore vero confitemur ad salutem. Num militaris ordo desperatam habet salutem? Nullusne Centurio pius? Recordor primi Centurionis, qui cruci* SERVATORIS *assistens, ejus* DIVINITATEM *per prodigia facta cognoscens, non est veritus, adhuc Judaeis furentibus in caede, nomen ejus palam fateri*, etc. Haec ubi dixit Christi miles, crucis se signo communit, et animi magna constantia, vultu intrepido, colore nusquam mutato, ad supplicium hilaris contendit: ubi tantam cordis prae se ferebat alacritatem, ut non lictorum, sed Angelorum manibus se committere videretur, qui subito post interitum sublimem eum in caelum deferrent, velut olim Lazarum. Ad haec tantus illius populi clamor ac tumultus est factus, ut vel tonante caelo numquam similis sit auditus. Hoc igitur hujus praeclari martyrii certamen fuit: hoc hodierna dies spectaculum vidit, quod procul dubio tale est, ut nec temporis diuturnitas umquam abolere, nec longae consuetudinis fastidium tollere, nec aliud quidpiam, quamvis magnum exsuperare valeat. Nam quemadmodum solem quanto magis aspicimus, tanto magis eum admiramur, nec ullo modo assiduitate vilescit: sic et hujus viri sanctissimi memoria, quo majori eam temporis spatio retinemus, eo recentior in nostris animis floret. In memoria enim aeterna erit justus. In terris quidem, dum terra durabit; in caelis vero apud aequum et altissimum Judicem Dominum nostrum Jesum Christum, cui honor et imperium in aeterna saecula. Amen.

Nec parentum et amicorum suasionibus.

Egregia Martyris oratio.

Centuriones sancti.

Divinitas Christi.

Ejus memoria celebris.

Anno Christi circa 30..

MARTYRIUM SANCTAE JULITTAE.

Ex sancto Basilio *Magno, Tom. 1. Orat. 5.*

Memoria S. Julittæ celebris. I. Quae de beata Martyre praedicatio se offert vobis depromendam, hujusce est causa congregationis. Hunc enim diem [1] vobis indiximus celebriter agendum, quippe qui memoriam renovet magni illius certaminis, quod in muliebri quidem corpore, generoso alioqui animo et plusquam virili, omni admiratione ac stupore percellens, cum illos qui et ipsi praesentes spectarunt decertantem, tum eos qui auditu percepturi sunt in posterum, referentibus his, qui re ipsa tanti istius agonis periculum fecerunt, beatissima mulier Julitta decertavit: (si tamen decori ratio permittit eam vocari mulierem, quae heroica animi fortitudine supergressa est infirmam naturae muliebris conditionem) cujus unius magnanimitate et constantia maximopere crediderim consternatum esse et perculsum communem humani generis adversarium, nimirum indignissime ferentem, a mulieribus sibi praeripi palmam victoriae; qui quidem consuerit magnificas illas voces expromere impotenti superbia insolescens, se scilicet concussurum universum terrarum orbem, et quasi nidum comprehensurum, ac velut ova derelicta e medio sublaturum, urbesque adducturum in solitudinem: cum interim generosae hujus mulieris virtute conspiciatur inferior, quam, quo primum tempore sollicitabatur, a Christo ut deficeret, adnisus est elidere argumentis et convincere inconstantiae, quasi quae per naturae infirmitatem minus posset continenter pietatem erga Deum tueri servareve. Hanc denique invenit doctrice experientia conditione naturae fortiorem, ut quae adversarii terriculamenta tanto eluserit magis risuque prosequuta sit, quanto magis ille eam sperabat se iisdem perterrefacturum.

Julitta bona sua repetit ab rapace. II. Formulam enim haec, litemve judiciariam intenderat uni cuipiam ex primoribus civitatis, viro qui fraude et violenta impressione undevis extortas opes sibi uni vindicarat per rapinam et praedam consertim corraserat divitias. Hic terrae plurimum circumciderat, neque non agros, villas pecora ac famulos Julittae interceperat; denique cum omnem reliquam supellectilem apprime opulentam et eam mulieri ademtam ad se transduxisset, forensia judicia celeri occupatione praevertit, ut corrumperet subornatis aliquot calumniatoribus, testibusque falsis simul et causae cardinem reponens in illiberali et sordida largitione, plane corruptela Judicum. Dies status decidendae isti causae ut advenit, en tibi praeco ex nomine quemque ciebat, jam adornatis et assidentibus advocatis. Cumque haec coepisset instruere Judicem de impotenti tyrannide hominis, essetque enarratura formulam modumve, quo initio possederit primum; simul etiam edoctura diuturni temporis prolixitudine suam confirmari ditionem; ad haec cum jam miserum in modum deploraret violentam viri et inexplebilem avaritiam in occupandis alienis; ille tum in aream fori progressus, ait: Lege agere illi non licere, nec actionem illam introducere, neque enim fas esse quicquam cum civibus aliis habere commune eos, qui hactenus minime coluerunt deos Imperatorum, ni prius Christi fidem ejurarint. Praetori in speciem videbatur is in medium proponere, quae essent juri consentanea, quaeve maximopere conduxerant. Jubetur mox afferri thus, prunas item: et propositio litigantibus haec praetenditur a judicibus, eos quidem et legibus, et legum suffragiis perfrui posse, abjurent modo Christum, quod si fixius adhaerescerent fidei, nullum jam ipsis relinqui usum neque fori, neque legum, at ne reliquae quidem rei publicae: quippe juxta sanctionem legis per ejus temporis Imperatores latae, notam infamiae incurrissent.

1) Julittae festum Graeci in Menologiis, et Latini in Romano Martyrologio celebrant die 30. Julii.

III. Illa quid secundum haec? illicne studio capiebatur recuperandarum opum? Num quod sibi noverat usui fore, neglectim transmisit obtinendae controversiae causa adversus sibi injurium? Periculo a judicibus impendente consternata animo est et exterrita? Sane nihil minus. Quid ait: *Ipsa potius valeat vita, ipsae pessum eant fortuitae facultates: at ne ipsum corpus mihi prius supersit, quam in Deum creatorem meum ulla impia vox mihi ex ore egeratur.* Ejusmodi suis sermonibus quo videbat exasperari Praetorem infensius et acrioris irae aestu adversum se succendi; hoc Deo uberiores exsolvebat gratias: quod dum ob caducas facultates controvertit raptori ac delitigat, visa sit sibi ipsi sancire bonorum caelestium possessionem: terram quidem perspiciebat sibi adimi, ut possideret paradisum: addici infamiae, digna ut haberetur corona gloriae: corpus per contumeliam concidi flagris, vita quoque hac temporaria spoliari, compos ut esset beatae illius spei, sanctorum omnium choris allecta in caelestis regni gaudio. Denique dum interrogaretur crebrius, nec aliam redderet vocem, contestans *ancillam se esse Christi,* quin et eos exsecraretur, qui invitarent, et hortarentur ad abjurandam fidem: tum judex ille iniquitatis non eam modo amplissimis illis opibus, quae praeter justitiae legumque sanctiones illi ademptae fuerant, privavit, sed et mulctam ei dixit, velut ipse putabat, vita ut privaretur, atrociter addicens eam igni.

Mavult bona et vitam perdere, quam fidem.

IV. Haec porro nullam ad rem earum, quae, interim dum vivitur, oblectare nos assolent, visa est festine adeo excurrere, atque ad destinatam sibi flammam concita perrexit, facie, habitu, ipsis quae depromebat, verbis, alacritate insuper efflorescente palam indicans quod in animo delitescebat profusissimum gaudium. Mulieres quotquot sibi adstabant proxime, obsecrabat, *ne ad tolerandos pro tuenda Christiana religione labores, animos sinerent remolescere: neu causificarentur aut praetexerent infirmam femineae naturae conditionem. Eadem quippe massa qua et viri, et ipsae constamus,* dicebat: *ad imaginem Dei perinde ac isti, et nos conditae sumus. Est sane mulier ab Opifice creata, peraeque ac vir, capax virtutis. Quid enim miri est? an non consanguineae et ipsae sumus viris per omnia? Non enim ad constituendam mulierem sola est assumpta caro, sed et os ex ossibus, quo fit, ut et ipsae Domino nihil minus ac viri redhibere debeamus firmitatem fidei atque constantiam, nec non in adversis patientiam.* His dictis, in lignorum struem accensam insiluit, quae perinde ac thalamus splendore coruscus, corpus sanctae Julittae circumplexa animam quidem in caelestem illam destinavit regionem, et quae illius meritis congruebat, requiem: corpus autem honore praecipuo venerabile asservavit affinibus et cognatis incolume, nec ulla sui parte laesum, quod sane in ornatissimo templi [2] urbis vestibulo conditum, loco quidem adfert venerabilem sanctimoniam, nec minus qui eo loci conveniunt, efficit sanctiores.

Igne martyrium consummat.

V. Terra porro istius beatae adventu benedicta, aquam emisit, quae suapte natura nulli non nostrum gratiosissima esse debeat, adeo ut Martyr haec imaginem pientissimae referat matris, dum nutricis in morem totius incolas urbis, perinde ac lacte quopiam in communes usus affatim scaturiente nutrit. Haec aqua sanis tutela est, et temperate deliciantibus suppeditatio voluptatis, et solatium aegris. Hanc ipsam in nos benigne contulit Martyr gratiam, quam olim suis Jerichuntinis Elisaeus impartivit, dum salsuginem naturae communis aquarum loci istius circumquaque finitime benedictione permutavit in saporem dulcem, plane deliciosum et perquam suavem. Viri, ne, quaeso, siveritis ad tuendam religionem vos conspici mulieribus inferiores. Mulieres, ab hoc proposito vobis exemplo ne desciveritis, quin citra praetextum omnem cohaerescite pressius susceptae semel huic pietati, et reipsa facite periculum, hunc naturae vestrae defectum nulli esse vobis impedimento, quo minus possitis conficere quidvis operis boni. De hac Martyre

Fons ad ejus sepulcrum.

4. Reg. 2.

2) Edit. Lat. add. *primarii totius.*

plura dicere parantem revocat, nec finit diuturniorem trahere moram Sermo, qui heri quidem mihi coeptus est, nec usquequaque absolutus.

Pelagiæ martyrium.

ADMONITIO
IN MARTYRIUM S. PELAGIAE VIRGINIS.

1. Habentur apud Lipomanum et Surium homiliae duae sancti Johannis Chrysostomi de sancta Pelagia virgine et Martyre Antiochena; quarum priorem e ms. cod. graeco bibliothecae regiae erutam, primo ejusdem Patris operum tomo inseruit Fronto Ducaeus, quam huc proferimus, quod Pelagiae martyrium eleganter descriptum contineat. Hujus festum Latini in Martyrologio Romano, et Graeci in Menaeis die 9. Junii recolunt, quod tamen in Menologio Cardinalis Sirleti die sequenti memoratur. Ecclesiam in honorem S. Pelagiae Martyris Constantinopoli olim exstitisse refert ex Theophane et Cedreno eruditus Cangius lib. 4. *CP.* Christianae; sed quae ab impio Constantino Copronymo destructa fuit. Sed haec Pelagia alia est, nempe Tarsensis Martyr, de qua vide Bolland. ad diem 4. Maji, tom. 1. pag. 454. At Pelagia quae in Actis S. Luciani Martyris Antiocheni ejus discipula dicitur, haec ipsa est quam hic ex S. Chrysostomi homilia celebramus.

2. Porro non levis est difficultas, an Pelagia, de qua nunc agimus, eadem ipsa sit, quam Ambrosius lib. 3. de Virginibus cap. 7. et in epistola 37. novae edit. ad Symplicianum laudat. Varii varie ea de re judicant. Mihi autem videtur nihil dici ab Ambrosio, quod Pelagiae nostrae congruere non possit. Nam quod ait Baronius, Ambrosium et Chrysostomum inter se discrepare, *dum Ambrosius Pelagiam una cum matre et sorore fluvio mersam testatur; Chrysostomus autem e sublimi tecto se dedisse praecipitem dicit;* non adeo verum est, ut iis patebit qui utriusque Patris opusculum legerint. Nihil enim aliud de Pelagia dicit Ambrosius, nisi *quod Pelagia salva virginitate ad sponsum properaverit*, quod Chrysostomi narrationi nullatenus adversatur. Verum cum Ambrosius eo loci Pelagiae matrem et sorores a persecutoribus acrius quaesitas, sese in fluvium, ne comprehenderentur, projecisse referat; quaerunt nonnulli, an istae fuerint Domnina, Bernice et Prosdoce, de quibus eadem fere narrat Chrysostomus homilia 51. quam supra edidimus pag. 498. Sic Ambrosius rem exponit: Pelagiae persecutores *ubi ereptam sibi viderunt pudoris praedam, matrem et sorores coeperunt quaerere;* sed istae imminentibus jam persecutoribus, sese in fluvium praecipitarunt. At vero apud Chrysostomum Domnina et filiae, audito persecutionis edicto, in aliam regionem jam commigrarant: ubi cum a Domninae marito virginum patre deprehensae fuissent, et Antiochiam reducerentur, delusis in via militibus qui eas custodiebant, sese in fluvium praecipitarunt, quae sane omnia Pelagiae matri et sororibus ab Ambrosio memoratis minime conveniunt; sicut nec quae de istis Martyribus ab Eusebio lib. 8. Historiae ecclesiasticae cap. 12. narrantur. Unde vel Domnina ac ejus filiae a Pelagiae matre et sororibus diversae sunt, aut certe paullo aliter rem accepisse dicendus est Ambrosius, quam revera contigerat. De ejusmodi autem Virginibus, quae sibi ipsis mortem consciverunt, vide observata supra pag. 498.

An eadem quae ab S. Ambrosio laudatur.

An ejus mater Domnina.

Anno Christi circa 30..

MARTYRIUM SANCTAE PELAGIAE VIRGINIS.

Ex S. Johanne Chrysostomo, *Tom. 1. homil. 40.*

I. Laudetur et summis praeconiis celebretur Deus, quod mulieres etiam ipsae, quin etiam puellae mortem contemnant ac derideant, virgines-

que admodum adolescentes, et nuptiarum expertes ultro inferorum stimulos invadant, neque ob id tamen aliquid grave patiantur. Omnia haec bona per Christum ipsum e Virgine genitum nobis allata sunt, etc. Quamobrem et beata virgo Pelagia tanta cum voluptate ad mortem cucurrit, ut neque carnificum manus exspectarit, neque in judicium ingressa fuerit, sed proprii animi studio, et summa alacritate illorum saevitiam anteverterit. Parata enim erat ad cruciatus tormentaque, et omne suppliciorum genus perferendum: sed metuebat tamen ne virginitatis coronam perderet. Hinc autem discas impiorum intemperantiam Pelagiae virgini timorem attulisse, quod ab intemperata illorum hominum injuria virgo se submovit ac praeripuit, id quod e marium numero nemo antea facere aggressus fuit. Omnes enim ad judicium accesserant, et illic fortitudinem suam ostenderant; at mulieres ipsae, propter naturae suae conditionem, ad injuriam accipiendam paratiorem, talem mortis rationem sibi excogitarunt. Nam si licuisset et virginitatem ad finem usque servare, et martyrii coronam percipere, ad judicium ire non recusassent: quoniam vero necesse erat omnino ab alterutro excidere, extremae dementiae hoc esse beata virgo cogitavit, dimidiatae coronae compotem factam abire, cum utriusque victoriae palmam assequi liceret; ob idque noluit in judicium accedere, ac intemperantium hominum adspectui spectaculum proponi, atque procacibus oculis sui adspectus voluptatem praebere, et sanctum illud corpus injuriae subjicere; sed ex thalamo et mulierum conclavi, ad alterum thalamum, hoc est in caelum ipsum ascendit. Magnum quidem est carnifices ipsos circumstantes, et hominis alicujus latera fodientes videre: sed nihilo minus quam illud hoc est. Quorum enim latera fodiuntur, eorum sensus prae tormentorum varietate consumitur, ut mors ipsa non amplius terribilis, sed liberatio quaedam, et urgentium malorum remissio videatur: Pelagia vero cum nihil tale adhuc passa esset, et corpus integrum atque intactum haberet, neque dolorem aliquem sentiret, forti quadam excelsi animi magnitudine certe illi opus fuit, ut ex hac vita morte violenta se ipsam ejiceret. Quam ob rem cum illorum tolerantiam admiraris, hujus etiam quam diximus fortitudinem admirare: cum illorum patientiam obstupescis, et hujus generosam mentem obstupesce, quod talem mortem subire ausa fuerit. Noli rem hanc simpliciter praetereas, sed cogita quomodo par est, teneram illam virginem, quae nihil aliud noverat nisi virginalem aulam, illo tempore affectam fuisse, cum milites repente irruentes, et ad fores ipsas stantes vidit, qui ad judicium illam vocabant, et per forum pro talibus, tantisque rebus pertrahere volebant; non pater intus erat, non mater, non nutrix, non ancilla, non denique vicinus aliquis aut amicus praesto erat, sed sola a carnificibus illis comprehensa est. Quod enim exire, et carnificibus illis ac militibus respondere; quod os erigere, et vocem emittere, quod ea aspicere, quod denique consistere et respirare potuerit, hoc certe tale ac tantum est, ut nemo possit non aliud admirari atque obstupescere. Non erant haec naturae humanae facta, sed Dei majorem partem conferentis auxilio id fiebat. At ipsa tamen otiosa non erat, sed a se ipsa promtum et generosum animum, voluntatem, propositum, studium, et alacritatem afferebat: divino vero subsidio, ac benevolentia factum est, ut haec omnia ad eventum perlata sint. Itaque ipsam et admirari, et beatam dicere merito debemus: beatam, quod Dei Praesidium atque opem habuerit; admirabilem, quod tantam animi alacritatem ostenderit. Quis enim non jure obstupescat, audiens illam temporis momento tale propositum iniisse, confirmasse, et ad exitum contulisse? Scitis enim omnes vos, quemadmodum post multa, saepe ac multo tempore cogitata, cum occasio ipsa rei conatum a nobis exigit, si vel paullulum timoris mentem nostram corripuerit, formidine repente perculsi consilia omnia effundimus. At vero illa momento temporis consilium ita horribile ac formidolosum inire, decernere, et re ipsa perficere potuit, etc.

Pelagiae alacritas ad mortem.

Aliis martyriis praeferenda.

Ad forum vocata.

II. E domo igitur egressa, petiit a militibus, ut sibi liceret redire

Milites eludit.

intro, et vestem mutare. Ingressa vero intro vestem mutavit, incorruptam pro corrupta, et pro fragili et caduca stabilem ac sempiternam. Ego vero praeter ea quae dicta sunt, et illud miror, quomodo milites illi gratiam, quam Pelagia virgo petierat, concesserunt: quomodo mulier viros decepit: quomodo nihil eorum quae futura erant, illi suspicati sunt: quomodo ejus dolum non animadverterunt. Neque enim est quod aliquis dicat, neminem umquam tale quidpiam fecisse. Multae enim fortasse se praecipitarunt, et in mare se ipsas injecerunt, pectusque suum gladio trajecerunt, et laqueis colla inseruerunt, nam multa hujusmodi temporibus illis acciderant. Sed Deus ipse militum illorum corda excaecavit, ut virginis Pelagiae dolum non animadverterent. Quam ob rem e mediis retibus virgo avolavit, et sicut cerva cum evadit venatorum manus in quas inciderat, ad alicujus montis verticem, venatorum pedibus et telorum jactibus inaccessum, statim confugit, ac deinde a cursu desistit, e loco illo sine timore aliquo eos despiciens, a quibus ipsi antea insidiae parabantur: ita et virgo illa cum in ipsas venatorum manus incidisset, et parietibus ipsis, velut quibusdam retibus, comprehensa esset; cucurrit non in montis verticem, sed in ipsum caeli fastigium, quo nulla erat ipsis accedendi facultas: deinde illuc vacuis manibus eos revertentes adspiciens, gaudebat, cum infideles homines redargutos, et multo rubore adspersos videret. Cogita quale illud fuit, sedente judice, adstantibus carnificibus, paratis tormentis, universa multitudine collecta, cum milites ipsi exspectarentur qui Pelagiam adducerent, omnesque prae voluptate gestirent, et tamquam ebrii essent, praedam in manibus se habere sperantes; tunc illos ipsos qui ejus causa missi fuerant, vultu in terram demisso redeuntes videre, factumque illud narrantes audire! Quantum dedecus, quantum maerorem ac probrum omnibus impiis illis tunc fuisse par est! Qua tristitia, quo vultu et rubore perfusos milites illos rediisse credimus, qui re ipsa didicerant, se non cum hominibus, sed cum Deo bellum gerere! Joseph quo tempore a domina sua insidiis petebatur, vestem impuris ac scelestis barbarae mulieris manibus detentam reliquit, et nudus exiit: Pelagia vero neque corpus suum ab intemperatis illis hominibus tangi passa est; sed cum anima ipsa corpore denudata, in caelum ascendisset, et sanctam suam carnem apud hostes reliquisset, ita dubios et perplexos adversarios reddidit, ut nescirent quid facerent, neque enim habebant quid reliquiis illis deinceps facerent.

Ad fastigium domus ascendit.

Genes. 39, 12.

Inde se praecipitat.

III. Talia sunt perfecta Dei opera, rerum desperationem ad multam facilitatem, sibique adversantium res, quae videntur facillimae, ad extremam desperationem transferentis. Quid enim difficultate illa majus, in quam puella tunc inciderat? Quid facilitate illarum rerum, quas milites tunc tractabant, planius videri poterat? Habebant puellam intus solam comprehensam, domo ipsa velut carcere quodam conclusam: et tamen redierunt praedam non assecuti. Contra puella ipsa cum omnibus auxiliis atque adjutoribus deserta esset, neque ullam evadendi viam haberet, sed prope illarum ferarum ora se positam videret; ex ipsis faucibus, ut ita dicam, abrepta, omnium insidias diffugit, et milites ac judices, principesque illos superavit. Et quamdiu quidem vixit, omnes se illius victores futuros sperabant: postea vero quam puella ipsa mortua est, tunc in majorem desperationem inciderunt, ut discerent Martyrum mortem, Martyrum esse victoriam, etc.

Martyrium consummat.

IV. Sed ut discas, non sine divina providentia id factum fuisse; hoc praecipue licet aperte intelligere ex ipsius virginis proposito et prompto animo, quodque milites illi virginis dolum non considerarint, sed quod illa petierat libenter concesserint; quod denique ad exitum res ipsa perducta sit; licet etiam nihilominus et ex ipsa mortis ratione hoc intelligere. Multi enim e sublimi tecto dejecti, nihil mali passi sunt: alii vero quibus corporis membra laesa et mutilata fuerant, post casum ipsum multo tempore superfuerunt: at in illa beata virgine nihil tale Deus ipse fieri permisit: sed statim jussit animam corpus relinquere, eamque ipse accepit, quippe quae, quantum satis

fuit, certaverat, et rem omnem impleverat. Non enim mors illa ejusmodi casus naturam, sed Dei jussionem consecuta est. Jacebat igitur corpus illud, non in lecto aliquo, sed in solo: nec propterea tamen honoris expers erat, quia in solo ipso jacebat: sed solum ipsum ex eo fuit honoratum, quod corpus illud tam gloriosum excepit; quin immo quia in terra jacebat, eo ipso corpus illud erat honoratius. Hujusmodi enim sunt injuriae, quae propter Christum accipiuntur, ut honoris cumulum nobis afferant. Jacebat igitur in solo ipso, et in angusto quidem loco: sed Angeli Pelagiae corpus circumdabant, et Archangeli omnes honorabant; Christus denique ipse praesens erat. Nam si domini mortuos servos aliquos nobiliores ad sepulturam deducunt, neque erubescunt: multo magis Christus ipse virginem, quae ejus causa libenter animam emiserat, et tantum periculum susceperat, praesentia sua honorare non recusavit. Jacebat itaque illa, et epitaphium habebat martyrium quod susceperat, confessionis ornatu decora, et veste omni regali purpura pretiosiore induta. Erat autem vestis illa duplex, una virginitatis, altera martyrii. His funebribus donis ornata virgo haec ad tribunal Christi adsistet. Talem habitum et nos, viventes ac mortui, nobis ipsis parare studeamus, illud scientes, quod qui auratis vestibus corpus suum exornaverit, nullam ex ea re mortuo homini utilitatem attulerit: quin etiam multorum invidiam, et reprehensionem excitaverit, quippe qui neque in morte ambitiosus, et falsae gloriae appetens esse desierit: at si virtute se ornavit, multos etiam post mortem sui laudatores habebit. Etenim ipsis etiam regalibus aulis apud homines splendidius erit sepulcrum illud ubi corpus jacuerit, quod cum virtute ac pietate vixerit. Hujus rei vos ipsi testes estis, qui divitum monumenta, quamvis aureis vestibus contecta, tamquam speluncas quasdam praetereuntes, ad sanctam hanc virginem multo cum studio, et animi alacritate accurritis: quoniam cum martyrio, confessione et virginitate, multae et aureae vestis loco funus suum ornasset, hinc postea discessit. Hanc igitur pro viribus et nos imitemur. Contemsit illa vitam hanc; contemnamus et nos delicias, irrideamus sumtuosos apparatus, abstineamus a crapula et ebrietate, fugiamus voracitatem. Non temere haec nunc dico [1].

1) Multa subjungit Chrysostomus adversus eos qui Potationibus et aliis ejusmodi actionibus diebus festis vacabant.

ADMONITIO

IN HOMILIAM DE SS. XL MARTYRIBUS.

Ubi de Licinii persecutione.

1. Ex variis sanctorum Patrum homiliis, quae de sanctis Quadraginta Martyribus habentur, ceteris haec videtur anteponenda, quam sanctus Basilius Magnus Caesareae in Cappadocia Episcopus de eorum laudibus conscripsit: cujus auctoritatem Patres septimae Synodi generalis saepius adhibuerunt, ad haereticos sacrarum Imaginum impugnatores refutandos. Ex eadem homilia sancti Patres Gregorius Nyssenus, Ephrem, et Gaudentius Brixiensis Episcopus suarum orationum argumenta mutuati sunt, qui in his Martyribus laudandis, se Basilii Magni vestigiis inhaerere profitentur. Refert etiam Photius in Biblioth. cod. 274. excerpta homiliae S. Joannis Chrysostomi de SS. 40 Martyribus. Caeteros omitto. At praeter laudata sanctorum Patrum opuscula, vulgata sunt etiam eorumdem Martyrum Acta, sed quae ad Basilii Magni auctoritatem et antiquitatem non pertingunt: ex quibus tamen horum Martyrum nomina describere visum est, cum nec apud Basilium, nec apud alios Patres habeantur. Haec autem sunt, prout a Bollandianis ex

SS. PP. homiliae de XL Mart.

Nomina XL Mart. editis et mss. codd. inter se collatis referuntur. *Quirion*, seu *Cyrion*, *Candidus*, *Domnus*, *Meliton*, *Domitianus*, *Eunoicus*, *Sisinnius*, *Eraclius*, *Alexander*, *Johannes*, *Claudius*, *Athanasius*, *Valens*, aliis *Valerianus*, *Helianus*, *Hecditius*, *Acacius*, *Bibianus*, aliis *Vivianus*, seu *Julianus*, cod. III. Abbat. de Noaliis *Jubianus*, *Helias*, *Theodulus*, *Cyrillus*, *Flavius*, aliis *Flavianus*, *Severianus*, *Valerius*, *Chudion*, *Sacerdon*, *Priscus*, *Eutichius*, *Eutiches*, *Smaragdus*, aliis *Umerandus*, cod. Noal. *Anaragdus*, *Phyloctimon*, *Aëtius*, *Nicolaus*, aliis *Michallius*, *Lysimachus*, *Theophylus*, *Xanteas*, *Aggias*, *Leontius*, *Hesychius*; *Cajus*, et *Gorgonius*. Varie item in variis codd. haec nomina descripta sunt. Totidem recenset Ado in Martyrologio die IX. Martii, quo quidem potissimum die eorum festivitas apud Graecos et Latinos celebratur.

Basilicae. 2. Brevi post horum Martyrum necem ecclesiae variis in provinciis in eorum honorem constructae sunt, unius, quae Caesareae in Cappadocia exstabat, meminit sanctus Gaudentius Brixiensis Episcopus; et monasterii sacrarum Virginum, cui Basilii Magni neptis praeerat. Ab ea cum sanctus Antistes in itinere Jerosolymitano aliquid ex sanctorum Martyrum reliquiis accepisset; domum reversus, Brixiae novam ecclesiam construi curavit: ad cujus dedicationem comprovincialibus Episcopis congregatis egregiam homiliam habuit in XL Martyrum honorem, ubi breviter eorumdem passionis seriem exponit. Alterius item ecclesiae apud Nyssam Cappadociae urbem constructae meminit sanctus Gregorius Nyssenus, qui de iisdem Martyribus tres egregias orationes habuit. De palatio et basilicis, quae sub eorumdem Martyrum nomine Constantinopoli exstabant, vide eruditi Cangii lib. 4. *CP.* Christianae. De quibus et aliis, cum Romae, tum alibi constructis, agunt etiam Reliquiae. Bollandiani ad diem 10. Martii. Porro his basilicis construendis occasionem praebuerunt horum Martyrum sacrae Reliquiae, *quae*, teste Gregorio Nysseno, *in orbem terrarum ita divisae sunt, ut ferme quaelibet provincia benedictionem inde participet.* Tanti vero eas faciebat idem Gregorius, ut suorum parentum corpora juxta ipsas sepeliri fecerit, *ut*, inquit, *tempore resurrectionis cum opitulatoribus spei, et fiducia pleni* resurgerent. *Sanctorum Martyrum Sebastanorum, qui eodem cum Porro,* Sebastae itidem Episcopo, *vixerunt tempore,* meminit idem Gregorius Nyssenus in epistola ad Flavianum Episcopum, qui iidem videntur esse ac nostri XL Martyres. Eorumdem Martyrum aliquot reliquiarum inventionem, quae Constantinopoli contigit sub Theodosio juniore, narrat Sozomenus lib. 9. Hist. eccles. cap. 2. quae a Pulcheria Augusta in pretiosissimam thecam inclusae, juxta corpus sancti Martyris Thyrsi repositae sunt, publica festivitate, ut par erat, ea de causa celebrata, cui se interfuisse idem Sozomenus asseverat. Ejusdem inventionis, et basilicae a Caesario Consule et praefecto extra muros Troadenses constructae meminit auctor Chronici Paschalis ad annum 451.

Locus et tempus martyrii. 3. Nulla lis est inter auctores de loco aut tempore eorumdem Martyrum passionis, hanc quippe sub Licinio Imperatore Sebastae in Armenia contigisse consensu unanimi omnes, tum antiqui, tum recentiores tradunt; eamque proinde ad annum CCCXX. revocamus, quo tempore Licinii persecutio efferbuit, ut probat vir doctissimus Antonius Pagi. Ceterum de his Martyribus Gregorium Turonensem loqui lib. 1. de gloria Martyrum cap. 96. extra dubium est, quamvis eosdem Martyres octo supra quadraginta fuisse commemoret. Claruit etiam in hac persecutione Arsacius Confessor, ob subversionem Nicomediae praevisam, draconem oratione occisum, aliaque miracula celebris apud Sozomenum lib. 4. cap. 16.

Licinii persecutio qualis. 4. Porro ex his omnibus patet, quam minus apte locutus fuerit Henricus Dodwellus in dissertatione de Paucitate Martyrum n. 91. ubi post aliquot de Licinii persecutione praemissa, haec nulla facta exceptione subjungit: *Caveant itaque fabulatores ne quos alios sub Licinio Martyres faciant, praeterquam Episcopos.* Sed nos minime erubescimus inter fabulatores computari, si fabulatores illi fuerint, Basilius Magnus, Gregorius Nyssenus, Ephrem Syrus, Gaudentius Brixiensis, septimae Synodi generalis Patres, etc. Immo

et totam Ecclesiam ubique terrarum diffusam his verbis impetit lacessitque Dodwellus. Siquidem, ut jam observavit Gerardus Vossius in scholiis in sancti Ephrem homiliam, non solum Graeci aut Latini sanctorum XL Martyrum memoriam recolunt, sed et Syri, Chaldaei, Maronitae, Armeni, et omnes alii Orientales, ut ex illorum populorum libris ecclesiasticis constat. Nec juvat Eusebii auctoritatem opponere, quod neminem praeter Episcopos necatum fuisse memoraverit. Refert enim Licinium primo omnes Christianos e sua domo expulisse; deinde cunctos in urbibus militantes, nisi daemonibus sacrificarent, ab eodem militia et honore privatos fuisse. Postea subjungit: *Sed haec parva sunt, si cum majoribus, quae subsecuta sunt, conferantur.* Praecipue tamen in Episcopos saevitum fuisse commemorat: sive quod major esset adversus Episcopos, quam contra alios Christianos persecutorum furor, cum scirent provinciarum Rectores id Licinio gratius fore: seu quod gravius videretur Eusebio, Licinium in ipsos etiam Episcopos, quos tantopere Constantinus reverebatur, grassari non dubitasse: sive tandem quod Licinius a Constantino devictus generalem adversus omnes Christianos persecutionem, quam meditabatur perficere non potuisset. Haec omnia ex ipsismet Eusebii verbis colligi possunt lib. 10. Historiae eccles. cap. 8. et lib. 2. de vita Constantini M. cap. 1. et seqq. ubi hanc persecutionem describit, quam Amaseae et in ceteris Ponti urbibus acrius saeviisse refert, ita ut nonnullorum corpora in multas partes bestiarum more frustatim concisa, et in mare ad piscium escam projecta fuerint. Ex his haud dubium quin fuerit Basilius Episcopus Amasenus, cujus martyrium Eusebius in Chronico, ceterique Graeci potissimum scriptores laudant. Id vero egregie vindicat doctissimus pater Antonius Pagi ad annum 416. quamvis ejus Acta martyrii, quae sub Johannis Nicomediensis presbyteri nomine vulgata sunt, vitiata esse non inficietur. Erat itaque haec persecutio contra omnes; sed praecipue tamen contra Episcopos et milites concitata. Hinc Sozomenus lib. 1. Historiae eccles. cap. 7. non solum *multos Sacerdotes* a Licinio *afflictos fuisse* commemorat, *sed et alios plurimos, ac praecipue militaris ordinis viros male multatos* asserit. Nec tamen fieri persecutio dicebatur. Erat enim, ut ait Socrates lib. 1. Hist. eccles. cap. 3. *aperta simul et occulta. Nam verbis quidem dissimulabatur, re ipsa vero erat manifestissima.* Et quidem cum edicto prohibuisset Licinius, ne iis qui in carcere erant, cibum aut potum quisquam deferret, ea de causa, inquit Rufinus lib. 9. Hist. cap. 10. *multitudines in carcerem retrusae inedia necabantur.* In Concilio Nicaeno praeter magnum Jacobum Nisibinum Episcopum Paphnutium Aegyptium, et *turbam illam celebrem Martyrum in unum collectam, qui* ut ait Theodoritus lib. 1. Histor. eccles. cap. 7. *stigmata Jesu Christi corpori suo impressa circumferebant, intererat Paulus Episcopus Neocaesareae, quod castellum est ad Euphratis ripas, qui Licinii rabiem fuerat expertus; ambabus enim manibus fuerat debilitatus, candente ferro eis admoto, nervisque quibus articuli moventur contractis atque enectis.* Haec Theodoritus de illo Confessore, quem etiam celebrat Gregorius Presbyter in encomio Patrum Nicaenorum. Plura apud laudatos, aliosque auctores de Licinii persecutione habentur: sed ea quae diximus sufficiunt ad vindicandos Martyres, qui tunc temporis passi fuerunt.

HOMILIA SANCTI BASILII MAGNI

Anno Christi circa 320.

DE SANCTIS QUADRAGINTA MARTYRIBUS.

Homil. 20. Tomi 1. ad Combefisii recensiones ex mss. Graecis exacta.

I. Quis modus aut quae satietas Martyrum memoriam prosequendi erit, illi praesertim, qui eorum amore ac caritate magnopere tenetur? Nam honor, quem in bonos conservos conferimus, benevolentiae significationem apud *Martyres laudandi.*

communem dominum habet [1]. Palam est enim quemadmodum is qui generosos homines ac fortes cum honore exceperit, in simili, si forte contingat, occasione imitari non dedignabitur. Venerare igitur ingenue eum, qui martyrium passus est, ut voluntate Martyr fias, ac demum sine persecutione, sine igne, sine verberibus ac plagis, eodem cum illis praemio dignus habearis. Nobis hodierna die non unum propositum est celebrare, neque duos, neque decem, sed viros Quadraginta, qui unam in diversis corporibus animam retinentes, in una conspiratione et concordia fidei, eamdem erga res arduas constantiam, et pro veritate stabile propositum ostenderunt. Omnes inter se similes, pares sententia, pares certamine; quam ob rem et parem coronae gloriam sunt promeriti. Quae digna laus, quae sermonis copia his poterit adhiberi? Non enim linguae quadraginta ad prosequendam talium virorum virtutem sat fuerint. Nec solum multitudo tanta, phalanx militaris, cuneus insuperabilis, aeque et in bellis inexpugnabilis, ac in laudibus inenarrabilis. Sed horum unus tantum, si legitime fuerit oratione commendandus, nostram facile vim ingenii sermonisque facundiam superabit. Igitur in medium eos per commemorationem adducentes, ad communem omnium hic adstantium utilitatem constituere, palamque omnibus, quemadmodum in pictura fortia illorum facta reddere conabimur [2]. Nam magnifica in bellis gesta et oratores saepenumero, et pictores pulcherrime repraesentant [3]. Hi oratione, illi tabulis describentes atque ornantes: amboque plures ad fortitudinem imitandam inducentes. Quae enim sermo historiae per auditionem exhibet, haec silens pictura per imitationem ostendit [4]. Sic et nos Martyrum virtutem commemorantes, vos adstantes excitabimus; ac vobis sub aspectum ipsorum facta reducentes, eos qui sunt animo aliquantulum generoso, ac ipsis voluntate propinquiores facile ad imitandum accendemus. Haec est enim Martyrum vera laus [5], alios ad eorum virtutem aemulandam invitare. Nec enim encomiorum legibus servire sustinent, qui de Sanctis sermones instituuntur. Quoniam qui laudant ceteros, ex mundi hujus rebus materiam usurpare solent; quibus autem mundus crucifixus est, quomodo ex eo quicquam, quod ad laudem faciat, mutuari poterit?

XL Martyres.

Ex diversis patriis.

II. Non erat his sanctis una patria: alius aliunde venerat. Quid igitur? sine patria dicemus eos, an orbis cives? Sicut enim in symbolorum collationibus, quae oblata sunt communia existunt omnium conferentium: sic et in his beatis cujuslibet patria communis omnium erat; omnesque undecumque profecti, invicem sibi patrias communicant. Sed quid opus terrestres memorare patrias, cum liceat, quae jam illis vera patria sit, nosse? Patria igitur horum Martyrum, Dei civitas est, cujus auctor atque conditor ipse Deus. Haec est superna Jerusalem, quae libera est, quae est mater Pauli, et omnium ei similium. Genus autem humanum aliud alii; genus vero spirituale unum omnibus omnino. Communis namque eis pater Deus, et fratres omnes, non ab uno et una descendentes, sed ex adoptione Spiritus in unam concordiam inter se per caritatem convenientes. Chorus paratus, accessio magna eorum qui a saeculo Deum glorificant, non sigillatim congregati, sed acervatim translati. Quis vero translationis fuit modus? Hi magnitudine corporis, et aetatis flore, ac virtute, ceteris omnibus praecellentes, ad militares ordines regendos promoti sunt, et propter rei militaris peritiam animique fortitudinem primos honores apud Imperatores obtinebant. Ubi vero iniquum praeconium, edictumque omnibus denuntiavit, ne quis Christum profiteretur, propositaque omnia poenarum genera confitentibus: multa

Gal. 4.

Milites.

1) Vide epist. Germani episc. *CP.* ad Thomam episc. Claudiopoleos in Synodo 7. generali, Act. 4. edit. Labb. col. 314.

2) Hunc locum laudat Epiphanius in Synodo 7. act. 6. parte 4. col. 842.

3) Hic locus laudatur ab Hadriano Papa in epist. ad Constantinum et Irenem in Synodo 7. act. 2. col. 110.

4) Vide epist. S. Germani ad Constantinum episc. Natoliae, in Synodo 7. col. 778.

5) Epiphanius in Synodo 7. act. 6. parte 5. col. 854. hunc locum laudat: *Hoc sane Martyrum est encomium, Electorum ad virtutem convocatio.*

quoque a judicibus injustis ira et feritas prodit: multae tendebantur ubique insidiae, doli, delationes; ignis insuper paratus, ensis in promtu, crux affixa, fossa, rota, flagella. In tanta igitur fidelium turbatione, nonnulli fugiebant [6], aliqui succumbebant, alii fluctuabant: quidam ante certamen solis minis absterrebantur: alii, ubi coram videbant intentatos cruciatus, consternabantur: alii certamen ineuntes, deinde usque ad finem laborum durare nequeuntes, pugnam ac periculum detrectabant, et velut in pelago naufragantes, quae virtute patientiae parta multorum annorum secum in navi vehebant, per impatientiam amiserunt.

Christum libere confitentur.

III. Tunc igitur hi quadraginta invicti et generosi Christi milites, cum Praefectus [7] Imperatoris litteras ostendisset, et obedientiam requireret, libera voce audacter ac fortiter, nihil ex iis quae viderant exemplis expavescendo, sed minas omnes contemnendo, in medium procedentes, *sese Christianos esse* fassi sunt. O beatas linguas, quae sacram illam vocem emiserunt! quam aër quidem excipiens sacer est factus, Angeli audientes plauserunt, diabolus vero cum daemonibus magnam accepit plagam, Dominus postremo in caelo descripsit. Igitur horum quilibet in medium procedens; *En,* ait, *Christianus sum.* Et velut in stadiis, qui ad certamen prodeunt, dicunt sua nomina, et in locum pugnae describuntur: sic et hi tunc abjectis nominibus, quae a nativitate ipsis indita fuerant, tantum Servatoris sui professi sunt nomen, quod omnes ordine fecerunt. Ex quo facta est omnium una appellatio. Non enim talem ac talem, sed Christianos omnes se esse pronuntiarunt. Hoc itaque cernens Praefectus, anxius ac dubius erat, an blandis verbis, vel potius minis eos ad obtemperandum deduceret.

Blanditias et minas contemnunt.

Primum quidem ipsos, si quomodo a pietate obstinata posset avertere, dulci aggreditur sermone: Nolite, inquit, juvenes, aetatem perdere vestram, neque intempestivam mortem cum dulci hac et amoena vita commutare. Absurdum namque eos, qui in bellis sunt assueti fortia gerere facta, morte pravorum hominum perire. Post haec pecuniam pollicebatur, partim dabat honores ab Imperatore, atque dignitatum distributiones, et sexcentis eos versutiis expugnare conabatur. Cum his rebus nihil moverentur, aliud genus, aliumque modum tentavit: plagas, mortes, poenas intolerabiles ostendit. Et hic quidem talia. Martyres vero qualia? *Quid,* inquiunt, *muneribus tuis nos demulcere studes, Dei hostis, ut discedamus a Deo vivente, ac daemonibus perniciosis serviamus? Putasne tantum te daturum, quantum eripere contendis? Tua respuo dona, quae nocumentum mihi conciliant. Non accipio honorem, unde mihi nascetur ignominia. Pecuniam da quae permaneat ac continuo duret, gloriam quae semper floreat. Me Imperatori vis facere familiarem: sed me a vero Rege alienare quaeris. Quid enim haec minima, quae tu vocas magna, ex mundo polliceris: cum mundus universus a nobis despiciatur? Non sunt omnia, quae videri possunt, spei paria, quam continuo retinemus. Vides hoc caelum ut aspectu pulcrum, ut magnum; et terram quanta est, quotve in ipsa mirabilia? Nihil horum Justorum felicitati ac beatitudini aequiparari poterit. Illa namque velociter transeunt; haec continuo durant. Unam tantum justitiae palmam exspecto; circa unam gloriam, quae in regno est caelorum, sollicitor. Honoris superni cupidus sum, poenas gehennae metuo. Illius ignis mihi formidolosus, nam ignis ille, quem vos nobis intentatis, conservus est. Novit et ipse vereri eos qui idola contemnunt. Sagittas infantium vestras plagas existimamus. Corpus enim caedis, quod eo clariorem assequetur coronam, quo magis tibi resistet. Si vero defecerit, eo citius a judicibus violentis solutum abscedet, qui cum corporis ministerium accipiatis, etiam animabus dominari contenditis: et nisi Deo nostro praeferamini, non secus indignamini, quam si ad extremum usque a nobis vituperemini: et hac ratione horrenda haec sup-*

6) Confer Eusebium lib. 10. cap. 8. *Iterum agri, iterum solitudines, iterum montes ac silvae famulos Christi suscepere.*

7) In Actis et Martyrologiis vulgatis passi dicuntur sub Agricolao praeside et Duce Lysia. Sub Agricolao martyrium quoque subiisse dicitur S. Blasius Sebastae episcopus.

plicia intentatis, ut pietatem nostram culpabilem reddatis. At nancti estis non meticulosos, neque hujus vitae cupidos, nec qui facile consternantur. Pro caritate, proque fide in Deum, et in rota poni, et torqueri equuleo, et flammis uri, ac omnibus demum modis torqueri parati sumus.

IV. Ubi vero haec audiit barbarus ille ac superbia tumidus, audaciam ac loquendi libertatem minime ferens, furore percitus, modum considerare coepit, quo mortem eis acerbissimam, prolixamque pararet. Invenit tandem. Audite itaque rem quam duram sit commentus. Cum considerasset ille regionis naturam, quod frigida esset [8], et anni tempus quod hibernum; observata nocte, in qua maxime malum augeretur, praecipue cum boreas in ipsa tunc spiraret; jussit omnes nudos sub dio in media civitate congelando mori. Nostis enim, fratres dilectissimi, omnes qui hiemis horrores estis experti, quod sit genus hoc poenae. Non enim nosse licet, nisi iis qui exemplis similibus periculum fecerunt. Corpus in primis frigore prostratum, primum in pallorem concreto sanguine vertitur. Deinde turbatur et fremit, dentes frendent, venae contrahuntur, et totum corpus invitum constringitur. Dolor insuper quidam acutus, et labor inenarrabilis per medullas penetrans intolerabilem facit sic frigore concretis dolorem. Deinde extremitates ipsius mutilantur, perinde ac si ab igne crematae extremae partes essent. Calor enim ab extremis corporis partibus pulsus, et ad interiores confugiens, quaedam unde absistit mortua relinquit: nonnulla vero ad quae tendit doloribus afficit, morte paullatim procedente. Igitur sancti Dei sub dio pernoctare in stagno quodam jussi sunt [9], quod pro moenibus civitatis erat, ac per brumam ita glacie concretum apparebat, ut equis pervium et accolarum pedibus tritum esset. Fluvii autem perpetuo fluentes glacie concreti a fluxu cessarant, et aquarum natura mollior in duritiam lapidis mutata erat. Boreae namque mordentis spiritus animantia omnia juxta versantia interimebat. Hic itaque audito damnationis jussu, Martyres considerate quanta fuere constantia; qui loco cum summa laetitia conspecto, ultimum nudati amictum alacriter rejicientes, per frigus ad mortem properarunt: non tamquam ad supplicium, sed ad gloriosissima spolia rapienda se invicem hortantes. *Non enim*, inquiunt, *amictum exuimus, sed veterem hominem, qui corrumpitur secundum desideria erroris, deponimus. Gratias agimus tibi, Domine, quod cum isto amictu simul et peccatum exuere licet: quoniam ob serpentem eum induimus, ob Christum vero exuimus. Relinquamus hunc amictum propter paradisum, quem perdideramus. Quid retribuemus Domino? Exutus est etiam Dominus noster. Quid magnum si ea quae passus est Dominus, servus subeat? Immo vero nos sumus, qui Dominum exuimus. Militum enim illud facinus fuit: illi vestes exuerunt. Accusationem igitur nostram in acta relatam per nos ipsos deleamus. Acris est hiems, sed dulcis paradisus: affligens glacies, sed delectabilis requies. Brevi tempore durantes sinus Abrahae nos perpetuo fovebit: unam noctem cum aevo sempiterno commutabimus. Incendatur frigore pes, ut cum Angelis continuo saltet. Diffluat frigore manus, ut facultatem habeat in Deum attollendi. Quot enim nostri commilitones in acie ceciderunt, fidem mortali regi servantes? Nos pro fide in verum Deum servanda hanc vitam non projiciemus? Quot item malefici homines mortem tulerunt in scelere deprehensi? nos vero pro justitia mortem non subeamus? Ne, obsecro, commilitones, emolliamur, ne locum diabolo demus. Carnes sunt: ne parcamus. Quando semel mori oportet, moriamur ut vivamus. Fiat sacrificium nostrum coram te, Domine, et velut hostiae viventes tibi placentes, nosmet hoc saevo gelu immolantes*

Nudi sub die hieme exponuntur.

In stagnum demittuntur.

8) De acerbissimis Armeniae frigoribus conqueritur inter alios Chrysostomus epist. 4 et 6 ad Olympiadem.

9) Ex hoc loco patet, SS. Martyres non in aquam mersos fuisse, ut plerique putarunt, sed aëri frigidissimo expositos mortem oppetiisse: An vero super stagnum tunc gelu validissimo constrictum impositi fuerint, ut diserte habet S. Ephrem, et referunt Acta vulgata, quibus recentiores fere omnes consentiunt, non ita certum est, uti ex ipsius Basilii textu probat vir eruditus Tillemontius, quem consule in notis ad 40 martyres tomo 5. Hist. Eccles. pag. 789.

abs te recipiamur. Pulcrum quidem sacrificium, pulcra oblatio, novum holocaustum non quidem per ignem, sed per frigus absumtum.

V. Hos hortatorios sermones secum mutuo conferentes, atque alter alteri jubentes, ac si militares quasdam excubias agerent, noctem traducebant, generose ferentes praesentia, gaudentes iis quae sperabant, et hostem deridentes. Una erat omnium oratio: *Quadraginta in stadium intravimus, utinam quadraginta, o Domine coronemur. Non desit numero nec unus quidem.* **Loco unius lapsi alter substitutus.** *Venerabilis est, quem quadraginta dierum jejunio ornasti, per quem divina lex in orbem transivit. Quadraginta dierum jejunio Elias Dominum exquirens videre meruit.* Et oratio quidem eorum talis. Unus ex eorum numero cruciatus vi fatiscens animo, relicta statione atque desertor inconsolabilem dolorem sanctis reliquit; nec propterea Dominus eorum vota inania permisit esse. Nam prope aderat quidam, cui eorum custodia credita est, in gymnasio quodam e vicino adversus caeli inclementiam sese fovens ac calefaciens, rei exitum exspectabat, paratus suscipere, si quis militum perfugeret. Nam et hoc excogitatum fuerat, ut prope balneum esset, quo iis qui propositum mutarent, promtum foret frigoris levandi remedium. Res a Praefecto astute fuerat excogitata, talem videlicet invenire certaminis locum, in quo paratum damnatis solatium certantium constantiam esset labefactaturum. Sed hoc Martyrum patientiam clariorem reddidit. Non enim is, qui necessariis indiget, tolerans est; sed is, cui cum abunde suppetant jucunda, quibus fruatur, in malis ferendis persistit. Cum igitur illi decertarent, hic vero eventum observaret; spectaculum vidit inusitatum, virtutes quasdam e caelis descendentes, et tamquam a rege magna dona militibus dividentes, quae aliis quidem omnibus, uno excepto, dona distribuebant. Is autem quem indonatum illi reliquerunt, ac honoribus caelestibus indignum judicaverunt, ea repertus est animi mollitie atque inconstantia, ut statim laboris tolerantiam desperans, ad hostes transfugeret. Miserabile prorsus spectaculum! miles transfuga, vir fortissimus captus, Christi ovis a lupo direpta: et, quod miserabilius, a vita perpetua caelestique excidens, neque hac postremo diu gaudens. Nam ubi calidam attigit aquam corpore quod glacie torpebat dissoluto, statim interiit [10]. Et hic quidem vitae amator frustra scelere admisso lapsus est. Lictor autem, ut illum defecisse vidit, atque ad balneum recurrisse, seipsum in desertoris locum substituit, et abjectis indumentis sese nudis inmiscuit, eamdemque cum sanctis vocem emisit: *Christianus sum.* Itaque cum ejus subita mutatione stuporem illis incuteret; et numerum implevit, et maestos ob socium amissum, sanctos consolatus est: eos imitando, qui in acie prima, ubi forte aliquis ceciderit, statim ordini alium restituunt atque subrogant, ne proximi incommodum patiantur. Talem igitur ipse se gessit. Vidit miracula caelestia, agnovit veritatem, ad Dominum confugit, cum Martyribus adnumeratus est. Exemplum est Apostolorum imitatus. Abiit Judas, Matthias est subrogatus. Imitatus et Paulum, qui heri persecutor, hodie factus est evangelizator. Superne et ipse vocatus non ab hominibus, neque per homines. Credidit in nomine Domini Jesu Christi: Baptismum suscepit, non ab ullo, sed a propria fide: non in aqua, sed in proprio sanguine.

VI. Cum vero primum illuxit, adhuc spirantes igni traditi sunt, ac **Igni traduntur.** cineres in fluvium projecti, ut per omnem creaturam eorum transiret certamen. In terra primum exerciti, deinde in aëre sub dio duravere: postremo igne crematos aqua excepit. Horum est ergo vera vox illa: *Transivimus per* **Psalm. 65.** *ignem et aquam, et eduxisti nos in refrigerium.* Hi sunt qui nostram obtinentes regionem, quasi quaedam turres contra adversariorum incursum refugium exhibent. Nec uno in loco sese clauserunt, sed in multis locis hospitio recepti multorum patrias ornaverunt: nec tamen separati, sed inter se

10) De isto apostata loquitur sanctus Nilus epist. 288. ad Eleutherium Comitem Orientis: *Parvum temporis spatium impediit, ne homo ille, qui apud Sebastem defecerat, cum aliis Martyribus coronaretur.*

commixti. O rem miram! neque deficiunt numero, neque redundantiam admittunt. Si in singulos ipsos diviseris, proprium numerum non excedunt: si vero in unum congregaveris, quadraginta nihilominus erunt, ac ita ut ignis natura permanent. Nam ille et ad progredientem transit, et totus est apud habentem. Sic hi quadraginta sunt unum, et omnes apud singulos. Beneficium igitur hoc, fratres dilectissimi, gratiam hanc minime deficientem ex Deo obtinemus. Paratum est hic Christianis auxilium, ecclesia videlicet Martyrum, exercitus triumphantium, chorus laudantium Deum. Saepe operam dedistis, saepe laborastis, ut unum pro vobis orantem inveniretis: quadraginta sunt hi, unam orationis emittentes vocem. Ubi enim sunt duo vel tres in nomine Domini congregati, ibi Deus est; ubi vero quadraginta fuerint, quis dubitet Deum esse praesentem? Qui aliqua premitur angustia, ad hos confugit; qui rursus laetatur, ad hos recurrit; hic ut a malis liberetur, ille ut duret in rebus laetis. Hic mulier orans pro filiis auditur: peregrinanti viro reditum incolumem, aegrotanti vero salutem implorat. Cum his ergo Martyribus nostras effundamus preces. Adolescentes suos coaevos imitentur; patres talium esse filiorum parentes exoptent; matres exemplum matris optimae spectent. Nam unius [11] illorum mater, videns reliquos gelu jam consummatos, suum vero filium ob vires aliquantulum validiores, et adversus dura constantiam adhuc spirantem; et cum lictores ipsum relinquerent, ut qui posset nonnihil consilium mutare: ipsum propriis accepit manibus, ac currui, in quo reliqui jacentes ad pyram ferebantur, imposuit Martyris vera mater. Non enim lacrymam indecoram effundere, aut aliquid humile loqui, vel indignum agere visa est. „Sed, o nate, inquit, perfice cum tuis contu„bernalibus iter beatum, ne unus desis illorum choro, ne reliquis serius Do„mino praesenteris.“ O matrem felicem! o bonae radicis bonum germen! Ostendit generosa parens quemadmodum pietatis institutis eum magis quam lacte educaverat. Et hic quidem sic nutritus, sic elatus est a pia genitrice. Diabolus vero his visis prae verecundia discessit. Frustra namque omnem prope creaturam moverat, et tamen omnia a virtute Martyrum superata vidit. Nox horrida et ventosa, tempus anni frigidissimum, corporea nuditas, patria borealis. O sanctum chorum! o sacrum ordinem! o cuneum inexpugnabilem! o communes generis humani custodes, optimi curarum socii, precum ac votorum invicem suffragatores, legati apud Deum potentissimi, astra mundi, flores ecclesiarum, ut ego quidem ausim affirmare, intelligibiles et sensibiles! vos non terra contexit, sed caelum excepit. Apertae sunt vobis paradisi portae, dignum profecto exercitibus Angelorum, Patriarchis, Prophetis, et justis omnibus spectaculum. Viri aetate florentes ac pares, vitam alacriter despicientes, supra parentes ac filios Deum amantes, in ipso vitae flore exsistentes, temporariam hanc vitam contemserunt, ut in membris suis Deum glorificarent, mundo simul et angelis, et hominibus spectaculum facti, lapsos erexerunt, dubios in fide confirmaverunt, piis desiderium auxere: unum omnino pro pietate omnes tropaeum erigentes, una justitiae corona ornati fuere, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium nunc et in aeterna saecula. Amen.

Sancti invocandi. — *Egregium Christianae matris exemplar.*

11) Hunc Melitonem Acta appellant.

ADMONITIO

IN PASSIONEM SANCTI ARCADII MARTYRIS.

Acta S. Arcadii.

1. Inter varios sermones, qui sub sancti Zenonis Veronensis Episcopi nomine vulgo circumferuntur, unus est de sancto Arcadio Martyre, quem quidem in nonnullis codd. mss. invenimus, sed absque ullo auctoris nomine.

Unde cum ea quae ibi narrantur, ex aliis Actis antiquioribus, quae in libro de Agonibus Martyrum edita sunt, videantur desumpta, haec Acta sufficere visa sunt, quae hic ex libro praedicto et Januario Bollandiano exhibemus.

2. Arcadium in Achaia passum fuisse in Actis editis diserte exprimitur; at refragantur nonnulli codices, in quibus post sermonem de sancto Arcadio, alias, uti diximus, sancto Zenoni attributum, Arcadius Caesareae in Mauritania martyrium pertulisse memoratur. Id observavimus in duobus codd. Colbertinis; atque in uno RR. PP. Fuliensium Parisiensium; quae tamen additio deest in aliquot mss. et in editis ante Bollandum. In cod. ms. sancti Remigii Remensis, quem saeculo IX. huic monasterio Hincmarus Remorum pontifex concessit, habentur *Tractatus S. Zenonis Veronensis Episcopi,* in 2. libros divisi, iidem omnino qui in Bibliotheca Patrum editi sunt. 39. libri 1. sic inscribitur. *De natale sancti Arcadii, qui habet natale pridie Idus Jan. in civitate Caesareae in Mauritania.* Quid ea de re statuendum sit, incertum. Martyrologia enim edita, quae fere omnia 12. die Januarii sancti Arcadii memoriam recolunt, locum martyrii non designant, quamvis in Martyrologiis aliquot mss. Usuardi, et signanter in vetustissimo hujus monasterii sancti Germani codice, et quidem, ut videtur, autographo, haec habeantur: *In Caesarea Mauritaniae sancti Arcadii Martyris, genere et virtutibus clari.* Verum cum in nullis fere aliis locus designetur, et in omnibus proxime Arcadium praecedat *Saturus,* qui *apud Achaiam,* aut *in Achaia* passus dicitur; hinc fortassis quibusdam occasio nata est, Achaiae nomen etiam ad Arcadium referendi, quod postea in ejusdem Martyris Acta intrusum fuerit. Huic conjecturae favet, quod nulla penitus Arcadii mentio apud Graecos occurrat, cujus tamen festum in plerisque Latinorum fastis celebratur. Ipsum Hispanis attribuit Ramayus; sed is auctor nullam fidem meretur. De ejusdem Arcadii passionis tempore nihil certi reperire licuit, quem ideo inter alios Martyres, quorum aetas nobis est incomperta, referimus. Bollandus tamen ejus martyrium ad Gallieni tempora revocat, quod tunc temporis claruisse Zenonem Episcopum Veronensem et Martyrem existimaverit. Sed etsi pro vero Zenonis fetu sermo de sancto Arcadio reciperetur, quonam tempore Zeno ille vixerit incertum est. Solus enim Gregorius Magnus lib. 3. Dialog. cap. 19. Zenonis Episcopi et Martyris meminit, de cujus aetate nihil habet. Nam Paulus Diaconus, et qui postmodum secuti sunt, beati Pontificis verba descripsere; proindeque nihil ex eorum testimoniis confici potest. In ms. Remigiano laudato habetur *Sermo venerabilis Coronati notarii de vita sancti Episcopi et confessoris Zenonis,* editus die 12. Aprilis Bollandiani, ubi sub Gallieno Imperatore mortuus dicitur. Plura si lubet vide apud Baronium in notis ad Martyrol. Rom. die 12. Aprilis.

PASSIO SANCTI ARCADII MARTYRIS.

Anno Christi ....

Ex Agonibus Martyrum.

I. Cum in Achaia saevus debaccharetur furor, et diabolus suos satellites in Dei populum armaret; tota familia Christi variis turbabatur lupi saevientis incursibus, et in Deum, et in ejus cultores gravissimum committebatur bellum. Per singula tecta, ubi Christi, ubi veri Dei cultor, sola opinione aut esse, aut fuisse credebatur, scatebat publicum scelus: nec erat locus, in quo non committeretur pro religione sacrilegium. Cogebatur Christi populus vanis superstitionibus interesse, et aut libamina incesta in cultum nefandi ritus profundere, aut victimas sertis corollisque ornatas trahere, aut redolentia thura succendere, et inter fumidos ignes, nidoresque arvinae, bacchantium ritu psallere: ut his illicitis sacrificiorum exhibitionibus, a Christianorum mentibus Deus posset expelli. Saeva persecutio.

II. Sed dum hoc bellum duri certaminis geritur, et familia Domini

caelo spectante, provocatur; Arcadius Christi miles, videns urbem funesta confusione turbari, et singulos quosque ad ferale illud spectaculum trahi; contemtis facultatibus suis, censuit celeri ex ea urbe fuga id malum declinandum. Itaque foris inveniens latebras, aliquantulum temporis latuit, omni voto in abdito vigiliis, orationibus, et omni vitae sobrietate Christo serviens. Verum cum sacrificiis invenitur absens, repente in ejus domicilium grassantium satellitum hostilis et furore praeceps irruit manus, sperans celeri festinatione famulum Dei praeoccupari posse: quem propinquus Martyris, qui forte in illas aedes descenderat, pro posse defendit absentem. Hunc vero, eo quem quaerebant non reperto, ad nefanda rapuerunt, quem sibi oblatum crudelissimus provinciae Rector jubet acri custodiae observatione detineri, donec prodat locum, in quem Arcadius diffugisset. Beatus vero Christi miles Arcadius id intelligens, jam pleno martyrii ardore fervens, continuo latebras, quas aliquamdiu foverat, deseruit; nolens neque Christi confessionem diutius dissimulare, neque propinquum suum sua causa afflictioni relinquere. In urbem igitur rediens, voluntarie se Rectori provinciae obtulit. *Si,* inquit, *mea causa propinquum in vinculis detines, nunc absolve innocentem, nam ipse veni ut liberem insontem, plane dicturus, quae ille de me tibi indicare non poterat, et eorum quae petes redditurus pro me rationem.* Dixit provinciae Rector: Do huic fugae tuae veniam, omni futurae poenae sublato timore, si vel sero sacrificare acquiescis. Cui Arcadius: *Quid ais, judicum vanissime? putasne istius perdendae fugacissimae vitae metu, aut properandae mortis minis, famulos Domini posse terreri? cum sciamus scriptum esse:* Mihi vivere Christus est, mori vero lucrum: *Excogita quibusvis potes suppliciis graviora tormenta; quibusvis potes maximis furorum stimulis te accende; quibusvis in nos malitiis te exerce: nos a vero Deo non potes separare.*

Arcadii propinquus pro eo capitur.

Arcadius se ultro offert.

Philipp. 1, 21.

III. Statim igitur crudelissimus provinciae Rector, vipereo veneni sui felle commotus, cogitat quomodo nova et inaudita animadversione, nec solita in reos lege, in Martyris membra possit desaevire. Illi vilescunt ungulae, inutiles illi videntur ictus plumbatarum; stat contemtus equuleus; negligitur, majoris poenae contemplatione, fustium imber: crudeli obversatur menti novum stupendumque supplicium, quo se stulte putat in homine posse vincere Deum. Jubet tunc beatum Martyrem tradi sui furoris consciis: quibus nihil aliud mandat, nisi ut prae satietate poenarum, praeoptato vitae discessu, Martyris spiritum cogant emigrare. Exspectet, inquit, mortem suam, et per membra dissectus, propii laniatione corporis, trunco similis vivum cadaver adspiciat: incidatur per singulas corporis juncturas, et omnis compago dissolvatur. A digitorum condylis incipite; dein manus a lacertis dissocientur, lacerti a cubitis: mox a thorace dissuantur humeri: et sic ab articulis pedum gradatim ascendentes, facite articulos a pedibus, pedes a cruribus, crura a poplitibus; et quod supererit, femora a coxendicibus dislocate: et sit in artificio vestro mora, ut diuturnitate tormentorum, miseriam suam agnoscat, qui patriorum deorum sacrifica fugiens, alienum voluerit colere Deum.

Jubetur lente occidi.

IV. Tunc lictores acceptis immanis animi mandatis, accedunt ad Arcardium, et ducunt ad victimae locum, justis, et vitae perennis amatoribus exoptatum. Perductus autem Arcadius, orans et intuens in caelum stetit Deo invocato securus: et jam paraverat colla bipennis suscipiendis ictibus parata; putabat enim cita morte se feralem judicis rabiem posse satiare; cum subito jubetur manus extendere. Profert ilico manus; et cum articulatim secaretur, orabat: *Manus tuae Domine fecerunt me, et plasmaverunt me, da mihi intellectum.* Et carnifices magis deficiebant ab exsequenda crudelitate, quam ipse quiescebat a laude. Insanus furore judex, primum amputandam linguam mandare nesciverat, quae jugiter Dominum in colluctatione martyrii confitens, tyrannum devictum ostendebat, *deos nihil esse, sed solum Christum verum Deum et victorem* acclamabat. Et ipse jam summa parte truncatus, in dorsum supinari jubetur. Resupinus in terga, Deum

Membra singillatim inciduntur.

Christus verus Deus.

magis glorificans, quod in martyrio caelum suspiceret, unde peteret auxilium; pedes alacris porrigit et crura, et femora, simili crudelitate secanda: et protinus pedes articulis, crura pedibus, femora coxendicibus, venter quoque coxis, saeva carnificum arte viduantur. Et tanta fit Martyri constantia, tanta patientia, tanta denique gratiarum actio, ut crudeles adstantium oculi lacrymas continere non possent, et caelestem plane agnoscerent virtutem, quae tantam causaret patientiam; et jam dolerent, qui aliquas illi intulerant molestias.

In tormentis exultat.

V. Nam post tot martyria, quot divulsae compagum particulae, quot resecta sunt membrorum fragmenta, truncum Martyris corpus proprio sanguine innatat, et inter haec omnia Martyris spiritus, in morarum diuturnitate servatus perdurat invictus, ante se corporis sui impedimenta, et funeris sui exuvias praemittens ad palmam: et videns laceras corporis sui partes jacere in terra, dicebat: *O vos felicia membra, quae meruistis Deo vestro famulari! numquam vos sic amavi in corpore sita, ut nunc exulto, vos intuens separata. Sic nos decuit ad tempus sejungi, ut tandem nostro Regi occurramus in gloria; et pro mortalibus membris, vos eadem mihi restituamini immortalia. Vos estis nunc membra Christi; et me nunc Christi esse sentio, quod semper super omnia optavi.* Et adjecit: *Parum est hoc, o viri qui circumstatis, spectatores insoliti theatri. Haec facile est tolerare, qui novit de futura immortalitate cogitare. Deos vanos, qui vos nihil juvare possunt, relinquite. Deum meum qui me confortat, agnoscite; pro quo mori vita est, pro quo pati deliciae; cujus amor non tepescet, cujus honor semper crescet, ad quem pro tam parvo supplicio accedo semper victurus, numquam amplius ab eo recessurus.* Et haec dicens sine ulla molestia, pridie Idus Januarii, Christo Domino gloriosam reddidit animam. Videntes autem gloriosi Martyris exitum, mirabantur etiam ii qui amore tenebantur idolorum: Christiani autem magis animabantur ad suscipiendum martyrium, qui et sepelierunt corpus Martyris cum honore: et reliquias ejus dispersas colligentes, ei adjunxerunt, laudantes in Martyre Christum Dominum, qui dat pugilibus suis virtutem omnium superandorum tormentorum, cui est honor et gloria in saecula. Amen.

Moritur.

AURELII PRUDENTII HYMNUS

Anno Christi ....

DE MARTYRIO **S. CASSIANI** IMOLENSIS.

Ex libro περὶ στεφάνων Hymn. 9.

Prudentius ad S. Cassiani sepulcrum orat.

Sylla forum statuit Cornelius; hoc Itali urbem [1]
Vocitant ab ipso conditoris nomine.
Hic mihi, cum peterem te rerum maxima Roma,
Spes est oborta, prosperum Christum fore.
Stratus humi tumulo advolvebar, quem sacer ornat
Martyr, dicato Cassianus corpore.
Dum lacrymans mecum reputo mea vulnera, et omnes
Vitae labores, ac dolorum acumina;
Erexi ad caelum faciem, stetit obvia contra
Fucis colorum picta imago Martyris,
Plagas mille gerens, totos lacerata per artus,
Ruptam minutis praeferens punctis cutem.
Innumeri circum pueri, miserabile visu,
Confossa parvis membra figebant stilis:

Ejus martyrium videt in tabella depictum.

1) Imola, a Cornelio Sylla ejus conditore, *Forum-Cornelii* vel *Forum-Syllae* dicta, civitas erat Lingonum in Gallia Cispadana, nunc vero Romandiolae sub ditione pontificia, cujus episcopus suffragatur Ravennensi metropolitano. Ibi in ecclesia cathedrali asservatur S. Cassiani ejus Titularis corpus sub majori altari, cujus festum agitur die 13. Augusti.

Unde pugillares soliti percurrere ceras,
Scholare murmur adnotantes scripserant.
Aedituus consultus ait: Quod prospicis, hospes,
Non est inanis aut anilis fabula.
Historiam pictura refert: quae tradita libris,
Veram vetusti temporis monstrat fidem.

Quod exponit æditus.

Praefuerat studiis puerilibus, et grege multo
Septus, magister litterarum sederat.
Verba notis brevibus comprehendere cuncta peritus,
Raptimque punctis dicta praepetibus sequi.
Aspera nonnumquam praecepta et tristia visa
Impube vulgus moverant ira et metu.
Doctor amarus enim discenti semper ephebo,
Nec dulcis ulli disciplina infantiae est.
Ecce [2] fidem quatiens tempestas saeva, premebat
Plebem dicatam Christianae gloriae.
Extrahitur coetu e medio moderator alumni
Gregis, quod aris supplicare spreverat.
Poenarum artifici quaerenti, quod genus artis
Vir nosset alto tam rebellis spiritu.
Respondent: Agmen tenerum ac puerile gubernat,
Fictis notare verba signis imbuens.
Ducite, conclamat, captivum, ducite; et ultro
Donetur ipsis verberator parvulis.
Ut libet illudant, lacerent impune, manusque
Tinguant magistri feriatas sanguine [3].

Cassianus a pueris occisus.

Ludum discipulis, volupe est, ut praebeat ipse,
Doctor severus quos minis coërcuit.
Vincitur post terga manus, spoliatus amictu:
Adest acutis agmen armatum stilis.
Quantumquisque odii tacita conceperat ira,
Effundit ardens felle tandem libero.
Conjiciunt alii fragiles inque ora tabellas
Frangunt; relisa fronte lignum dissilit.
Buxa crepant cerata, genis impacta cruentis,
Rubetque ab ictu curta et humens pagina.
Inde alii stimulos et acumina ferrea vibrant,
Qua parte aratis cera sulcis scribitur:
Et qua secti apices abolentur, et aequoris hirti
Cursus nitescens innovatur area.
Hinc foditur Christi confessor, et inde secatur:
Pars viscus intrat molle, pars scindit cutem.
Omnia membra manus pariter fixere ducentae;
Totidemque guttae vulnerum stillant simul.
Major tortor erat, qui summa pupugerat, infans,
Quam qui profunda perforarat viscera.
Ille levis, quoniam percussor morte negata
Saevire solis scit dolorum spiculis.
Hic quanto interius vitalia condita pulsat,
Plus dat medelae, dum necem prope applicat.

2) Ex his patet Cassianum jam ante persecutionem pueris erudiendis operam dedisse, unde mihi suspecta sunt Acta, quae Baronius in Notis ad Martyrolog. Rom. se invenisse dicit, in quibus Cassianus episcopus Brixiensis fuisse dicitur, qua ex urbe pulsus cum Imolam venisset, et pueros instrueret, comprehensus, necatus est. Porro nusquam apud veteres Cassianus Imolensis episcopus fuisse dicitur.

3) Senatorem graphiorum ictibus occisum ac discerptum fuisse sub Caligula refert Suetonius.

Este, precor, fortes; et vincite viribus annos:
Quod desit aevo, suppleat crudelitas.
Sed male conatus tener infirmusque laborat:
Tormenta crescunt, dum fatiscit carnifex.
Quid gemis? exclamat quidam: tute ipse magister
Istud dedisti ferrum, et armasti manus. Unus ipsi insultat.
Reddimus ecce tibi tam millia multa notarum,
Quam stando, flendo, te docente excepimus.
Non potes irasci quod scribimus: ipse jubebas *, * Cod. Mich. *vivebas.*
Numquam quietum ut dextera ferret stilum.
Non petimus toties te praeceptore negatas,
Avare doctor, jam scholarum ferias.
Pangere puncta libet, sulcisque intexere sulcos,
Flexas catenis impedire virgulas.
Emendes licet inspectos longo ordine versus,
Mendosa forte si quid erravit manus,
Exerce imperium: jus est tibi plectere culpam,
Si quis tuorum te notavit segnius.
Talia ludebant pueri per membra magistri:
Nec longa fessum poena solvebat virum.
Tandem luctantis miseratus ab aethere Christus
Jubet resolvi pectoris ligamina:
Difficilesque moras animae, ac retinacula vitae
Relaxat, artas et latebras expedit.
Sanguis ab interno venarum fonte patentes
Vias secutus, deserit praecordia:
Totque foraminibus penetrati corporis exit
Fibrarum anhelans ille vitalis calor. Obit.
Haec sunt quae liquidis expressa coloribus, hospes,
Miraris: ista est Cassiani gloria.
Suggere, si quod habes justum vel amabile votum,
Spes si qua tibi est, si quid intus aestuas.
Audit, crede, preces Martyr prosperrimus omnes;
Ratasque reddit, quas videt probabiles.
Pareo: complector tumulum, lacrymas quoque fundo:
Altar tepescit ore, saxum pectore.
Tunc arcana mei percenseo cuncta laboris:
Tunc, quod petebam, quod timebam, murmuro:
Et post terga domum dubia sub sorte relictam,
Et spem futuri sorte nutantem boni.
Audior, Urbem adeo, dextris successibus utor:
Domum revertor, Cassianum praedico.

ADMONITIO
IN ACTA SS. FAUSTI, etc.
MARTYRUM.

1. Censent vulgo auctores Hispani Faustum et socios ejus Martyres sancti Marcelli centurionis, cujus supra Acta exhibuimus, filios fuisse. At cum id neque ex eorum Actis, neque ex aliquo probatae fidei antiquo auctore confirmari possit, certiora exspectamus argumenta ut id ipsum affirmemus. Acta vero ipsa Surius ad diem 13. Octob. ex Marini Siculi lib. 5. de rebus Hispaniae mutuata vulgavit, ad quem etiam diem eadem Acta in Acta unde habita.

Martyrologio Hispanico Johannis Tamayi Salazaris habentur; sed apud Tamayum nonnullis aliunde conquisitis interpolata sunt. Suriana autem quae parum contracta videntur, ad pristinum statum restituta exhibemus ex quatuor codicibus mss. quorum unus est bibliothecae Colbertinae, alter sancti Cornelii Compendiensis, tertius beatae Mariae Silvae majoris in dioecesi Burdigalensi, quartus denique celebris monasterii Claraevallensis.

Memoria. 2. Non uno et eodem die in variis Martyrologiis horum Martyrum festivitas celebratur; diem 28. Septembris assignant, Martyrologium a Rosweydo vulgatum, Florus, Ado et Notkerus: diem vero 13. Octob. vetustissimum Martyrologium sancto Hieronymo attributum, Usuardus, et Tamayus in Martyrologio Hispanico, ubi plura de his Martyribus. Wandelbertus utroque die. In appendice vero Adonis die 13. Octobris et 9. Novembris memorantur. Eorumdem Martyrum passio describitur in hymno Breviarii Muzarabici, qui apud Tamayum loco laudato, et Bivarium in Commentariis ad Flavii Dextri Chronicon vulgatus est. Tempus vero quo martyrium compleverunt, nobis est incompertum. De loco nulla difficultas. Id enim Cordubae contigisse omnes consentiunt, ubi sacrae eorum et aliorum Martyrum Cordubensium Reliquiae inventae sunt et honorifice translatae anno 1584. de qua sollemnitate fusius agit Tamayus in Martyrologio die 21. Novembris. Porro eosdem Martyres a Prudentio laudatos fuisse in hymno de Martyribus Caesaraugustanis jam supra observavimus pag. 495.

Anno Christi ....

ACTA SS. FAUSTI, JANUARII ET MARTIALIS.

Ex quatuor codd. mss.

I. Cum [1] Eugenius sacrilega mente et impio spiritu Cordubam adventasset, et servos Dei potius dinumerare ac probare, quam perturbare videretur, et deos suos adorare praeciperet; ei Faustus, Januarius, et Martialis occurrerunt dicentes: *Quid tibi vis, Eugeni? qui Dei servis mavis invidere quam credere* [2]. Tunc Eugenius ira percitus, dixit: O [3] infelices homines, quid vos esse vultis? Faustus [4] respondit: *Nos Christiani sumus*, CHRISTUM *fatentes, qui Dominus unus est, per quem omnia, et nos per ipsum facti sumus.* Eugenius dixit: Unde vobis est haec tam desperata societas? Faustus respondit: *Desperatio in nobis non est, nisi in te solo, qui nos Deum negare frustra compellis.* Hoc cum dixisset Faustus, Praeses magis iratus dixit: Imponite Faustum in equuleo, qui tam irreverenter mihi respondit. Tunc Januarius Fausto dixit: *O carissime, tu pro nobis haec pateris, qui meritis peccatorum nostrorum te socium esse voluisti.* Cui Faustus respondit: *Societas nostra, Januari, mansit in terra semper, et in perpetuum manebit in caelo.* Hoc cum audiisset Eugenius, admiratus dixit: Quae ista nunc allocutio vestra, quod tam impie voluistis respondere mihi? Januarius dixit: *Nobis confessio Christi, nulla est impietas.* Tunc Eugenius ad Martialem conversus dixit: Vides istorum animi dementiam, qui te in societatem suam contraxerunt. Noli maleficiis istis et impiis te credere. Cui Martialis dixit: *Solus Deus immortalis est, qui caelum fecit et terram. Ipse pro tuis malis operibus te puniet.* Quod audiens Eugenius: Et hic, inquit, ponatur in equuleo. Quod cum fieri vidisset Martialis: *O beata,* dixit, *immortalitas gloriae Christi, qua nos tibi, frater Fauste, sociare dignatus est.* Tunc dixit Eugenius satellitibus suis: Torquete eos, donec adorent deos nostros. Faustus autem

Faustus etc. ultro se offerunt.

Christus Dominus unus, per quem omnia.

1) Sur. *Olim cum Praeses Eugenius Cordubam venisset, ei Faustus*, etc.

2) Mss. . . . . *credere. Deus colendus est; Deus nominandus est. Infinitae perpetuitati ejus gratiae agendae sunt.* Cod. Comp. pro *credere*, habet *cedere.*

3) Ibidem: *Timentes sacrificate, antequam vos tormentis subjiciam. Faustus, Januarius et Martialis dixerunt: Nos Christiani sumus. Deum negare nos non agnosces.* Deinde quae sequuntur usque ad, *Quae ista nunc allocutio,* desunt in mss.

4) Cod. Silv. Faustum ubique *Faustinum* appellat.

dum torqueretur; *Difficile est,* inquit, *tibi, et patri tuo, qui diabolus est* [5], *nos a paternis legibus, ad mortalitatem tuam convertere.* Eugenius dixit: Praeceperunt [6] sacratissimi Imperatores ut deos adoretis. Faustus dixit: *Deus unus est, ex quo omnia, et nos per ipsum. Deos enim alios non habetis, nisi quem et patrem, qui dicitur satanas.* Eugenius dixit: Nunc te tormentis afficiam. Abscindantur ei nares, et auriculae, supercilia radantur [7], dentesque mandibulae superioris evellantur. Quod cum factum esset, Faustus Deo gratias agens, magis hilaris factus est. Eugenius Januario dixit: Videsne, Januari, quanta tormenta passus fuerit Faustus, dum deceptus opinione sua, pertinaciter imperio meo parere recusat? Januarius autem dixit: *Impietas ista et pertinacia Fausti in me maneat, et ejus vinculum caritatis non disrumpatur.* Ad cujus verba dixit Eugenius: Auferantur et huic quae praecepi. Dumque torqueretur Januarius, Eugenius Praeses ad Martialem dixit: Vides, Martialis, propter sociorum tuorum dementiam, quae illis mala eveniant? Tu igitur consule tibi, teque disjunge ab illorum mala consuetudine, pravaque voluntate. Martialis dixit: *Consolatio mea Christus* [8] *est,* SS. Trinitas. *quem illi gaudentes et exultantes voce praecona* [9] *testantur, ideoque confitendus et laudandus est Deus Pater, et Filius, et Spiritus sanctus* [10]. Tunc Eugenius majori furore succensus, jussit eos legitimo [11] igne comburi. Cumque perducti fuissent ad locum suae passionis, sic uno spiritu plebem Christi alloqui coeperunt, dicentes: *Vos carissimi mei et Christi fideles, nolite credere huic inimico, et diabolo, cujus tempus nunc est; sed agnoscite vos ad Dei similitudinem et imaginem esse factos. Illum igitur adorate, et illum benedicite, qui auctor est omnium. Non, ut isti dicunt, adoretis opera manuum ipsorum: quoniam ligna, et petrae, aurum et argentum sunt opera manuum hominum. Vos itaque contemnentes hujus injuriam confitemini Christum* [12] *Jesum, et soli Deo sine cessatione quotidie referte laudes.* Et cum ducerent eos lictores, per Igne consumuntur. quorum manus fuerant cruciati; coeperunt eos igni compellere, simulque traditi flammis, exultanter tradiderunt Deo spiritum. In exemplum [13] nobis * * f. vobis. ista sunt, ut qui legitis viriliter ad passionem animum praeparetis, ut Domini Jesu Christi et istorum passionem vobis in testimonium conferatis, ut sit nomen Domini benedictum in saecula saeculorum. Amen.

5) Durae ejusmodi responsiones, imo et imprecationes, licet raro, in aliis tamen sinceris Actis quandoque habentur. Vide Acta SS. Tarachi, etc.

6) Haec usque ad, *Abscindantur,* ex mss. supplevimus.

7) Mss. addunt hic, *Labium inferius auferatur.* De labiis nihil vetera Martyrologia. Mss. tamen consentit Hymnus Breviarii Muzarabici his 4. versibus: *Mox Praeses coepit fremere: Dentes, nares, auriculas, Labra, sed supercilia, Sanctis jussit abscindere.*

8) Sur. *Deus.*

9) Sur. *quem ipsi magna voce.*

10) In mss. quaedam subjungit Martialis, ut Eugenio persuadeat Christi fidem suscipere.

11) Apud Sur. deest *legitimo.* Quid sit *legitime coqui,* vide supra pag. 348. *Legitimi* nomen majora tormenta innuebat. Vide pag. 403.

12) Sur. *et confidentes in Christo Jesu, soli,* etc.

13) Quae sequuntur ex mss. supplevimus.

MARTYRIUM S. DROSIDIS VIRGINIS.

Anno Christi ....

Ex S. Johanne Chrysostomo, *Tom. 5. homil. 71.*

I. Propterea maxime commemorationes diligo Martyrum, diligo et amplector, atque omnes quidem, sed tum praecipue, cum mulierum certamina proponuntur. Quanto enim infirmius est vas, tanto major est gratia; tanto illustrius est tropaeum, tanto insignior est victoria; non ob imbecillitatem sexus athletarum, sed quod per ea quibus vicerat inimicus nunc etiam vincatur . . . Quam igitur deinceps sperare poterunt excusationem viri, si molles sint et ignavi? Quam vero veniam, cum fortiter ac viriliter se gerant mulieres, cum adeo se generose ad certamina pietatis accingant? Nam ne-

que sexus, nec aetas, neque aliud quidquam potest impedimentum objicere, si adsit alacritas animi, et zelus, et ardens fides, hisque omnibus Dei nobis gratiam conciliemus, quod beata nimirum ista praestitit. Fuit enim illi corpus imbecillum, et obnoxius sexus injuriae, et junior aetas: verumtamen horum omnium imbecillitatem adveniens gratia occultavit, ubi generosam animi alacritatem offendit, et constantem fidem, et animam ad subeunda pericula praeparatam. Nihil enim est, nihil plane potentius est eo, qui magno cum studio Dei timorem habeat in mente defixum, sed quamvis ignes, quamvis ferrum, quamvis bestias, quamvis aliud quidvis minentur hostes, omnia, nullo negotio contemnit, quod utique beata ista Drosis [1] etiam fecit. Postquam enim rogum tyrannus accendit: neque enim in baratrum illam praecipitem egit, neque capite truncavit, ne supplicii brevitas facilius illi certamen redderet: sed animo ejus cupiens terrorem incutere, atque indomitam ejus mentem rogi aspectu superare, in medium illam protulit. Cum igitur rogum accendisset, ac fornacem inflammasset, atque in summam altitudinem attolleretur; haec cum cerneret beata Martyr, inflammabatur ipsa quoque, atque amore Christi ardebat; triumque puerorum memor, secum ipsa reputabat, se in societatem certaminum illorum venire, sibique easdem cum illis coronas imponi. Et quemadmodum furiosi nihil eorum, quae cernuntur, prout est, vident, sed sive exacutum gladium viderint, in ipsum facile praecipites irruunt; sive rogum, sive baratrum, sive praecipitium, sive pelagus, sive aliud quidvis, intrepide se in cuncta projiciunt: sic et ista furore non tali correpta, absit, sed alio quavis prudentia honestiori, Christique amore correpta, nihil eorum quae sunt oculis subjecta spectabat, sed in caelum translata, illucque jam mente commigrans, omnia mala contemnebat, et ignem non ignem, sed rorem esse ducebat. Quamobrem rogum illum ego, et fontem aquarum limpidissimum, et tincturam quamdam eximiam, et fornacem conflatoriam appello. Nam quemadmodum in fornace aurum, sic et illius beata anima per rogum illum purior reddebatur. Liquefiebant enim carnes ejus, et ossa torrebantur; exurebantur nervi, et corporis sanies undique defluebat: at animae fides firmior et splendidior fiebat. Atque illi quidem haec videntes ipsam perire censebant: haec vero amplius expurgabatur. Et quemadmodum aurum, imperitus qui adstat, et liquefieri videt ac diffluere, cumque cinere commisceri, perire existimat et corrumpi; artifex autem, et qui probe ista novit, hac ratione purius scit illud effici, ac post exustionem ipsum omni ex parte splendidum extrahit et componit: sic nimirum et isti evenit. Infideles quidem cum liquefieri, ac diffluere carnem ejus viderent, in cinerem illam et pulverem abire censebant: at fideles exacte noverant, eam ita liquefactam sordes omnes deponere, atque immortalitatem adeptam splendidiorem ascendere. Immo in ipso rogo, ante resurrectionem, miro quodam modo vincebat adversarias potestates. Siquidem igne resolutae carnes cum strepitum ederent, illas quam facillime in fugam vertebant. Et quemadmodum generosus miles, aereis armis circumdatus, ipso etiam armorum stridore timidioribus terrorem incutit adversariis: sic nimirum et tunc beata Drosis pellis stridore potestates illas fugabat. Neque vero hac ratione tantum, sed et alia rursus nihilo ista minori. Nam simul atque rogum ingressa est, et fumus in altum ascendens aërem occupavit; daemones per aërem volantes suffocabat omnes, diabolum abigebat, et ipsam naturam aëris abstergebat. Cum enim fumo idolorum inquinatus fuisset, in locum illius fumus alter ascendebat, ut illatas ab illis sordes abstergeret. Sane quidem fontis comparatio praeclare convenit illi rogo. Nam quemadmodum si in fonte

Drosis junior et tenera.

Tormenta contemnit.

In rogum injicitur.

Igne purgata ad sponsum deducitur.

1) Drosidis nomen in Martyrologiis reperire non licuit. Vulgata Martyrologia die 14. Decembris haec habent: *Antiochiae SS. Mart. Drusi, Zosimi et Theodori.* Cod. Antverpiensis apud Florentinium pro *Drusi* habet, *sanctae Drusinae*, et forte *Druside.* Ejus festum in hieme celebratum fuisse patet ex Chrysostomo, eamque sepultam fuisse in ecclesia suburbana, ubi plurima erant mortuorum sepulcra; at tempus ejus martyrii nos latet.

vestem exuisset, et corpus abluisset; ita corpus suum in illa flamma facilius quam vestem quamvis exuens, et animam nitidam reddens, ad sponsum suum ab Angelis stipata properabat. Si enim Lazarum illum ulceribus plenum Angeli ad sinum Abrahae abduxerunt: multo magis istam abeuntem stipabant, et tamquam ex sacro quodam conclavi ac thalamo nuptiali assumptam, ex fornace ad caelestem Sponsum deducebant. Qua vero de causa tincturam etiam rogum illum appellavi? quod nimirum tamquam mirabili quadam infecta tinctura, cum purpura regia facta esset, ad caelestem Regem mitteretur, ac multa cum fiducia sedes illas caelestes intraret, quod fiebat, cum invisibili manu sua Christus sanctum Martyris caput teneret, et tamquam aquis illam flammis immergeret. O mirabilem rogum! qualem intus thesaurum habebat, pulverem illum ac cinerem auro quovis pretiosiorem, et quibusvis unguentis fragrantiorem, gemmis quibusvis cariorem. Quod enim nec divitiae, nec aurum praestare queunt, hoc reliquiae Martyrum praestant. Siquidem aurum neque morbos umquam depulit, neque mortem abegit: ossa vero Martyrum utrumque perfecerunt. Illud quidem nostrorum majorum aetate; hoc vero nostra etiam contigit.

ADMONITIO

IN PASSIONEM SANCTI GENESII

MARTYRIS ARELATENSIS.

Auctor passionis Genesii.

1. Cum persecutionis tempore nemo beati Genesii Arelatensis martyrium descripsisset, pace tandem Ecclesiae reddita, haec jactura alicujus fidelis et pii scriptoris calamo resarcita fuit, qui Genesii Passionem, quam modo exhibemus, litteris mandavit. Hanc sub beati Paulini Nolani Episcopi nomine vulgavit Laurentius Surius, cui plerique auctores consentiunt, nec adversantur codd. mss. Et sane quamquam nonnulli dubitant an verus sit beati Paulini fetus, nemo tamen infitiari potest, quin ab ipsius aevi auctore descripta fuerit, ipsomet in Prologo declarante, se hanc suscepisse provinciam, *ne ea, quae adhuc viva recordatione rerum, ut sunt gesta, referuntur, evanescente per tempus tradentium vel accipientium fide, fabulosa credantur.* Et quidem paullo post Faustus Regiensis Episcopus, aut Eucherius Lugdunensis, sive alius auctor, cujus homiliae aliquot, cum aliis aliorum auctorum sub nomine Eusebii Emisseni seu Eusebii Gallicani editae sunt tomo 5. Bibliothecae Patrum, homiliam de beato Genesio edidit, in qua saepius passionis hujus non solum sententiis, sed et ipsismet verbis utitur, ut ex aliquot locis, quae in notulis proferemus, patebit. Hanc autem, quam ex Surio edidit novae editionis operum sancti Paulini collector, cum aliquot codd. mss. denuo collatam exhibemus. Verum cum in ea editione, et in uno cod. Colbertino quandoque occurrant integrae sententiae, quae in aliis cod. mss. non habentur, nec tamen videantur omnino respuendae, eas ansulis inclusas reliquimus. Titulum autem, *Edita a beatae memoriae Paulino Episcopo,* apponimus, quod in tribus codd. habeatur, uno scilicet Colbertino, altero sancti Theoderici prope Remos, ac tertio monasterii Igniacensis Ordinis Cisterciensis in Remensi dioecesi. Paullo aliter habet cod. ms. qui fuit olim sancti Nicasii Remensis, scilicet, *edita a beato Paulino Episcopo*, ut ex schedis Belforstii didicimus. Sed quis fuit ille Paulinus? Nolanus an Biterrensis Episcopus, an alius, plane incertum est.

De eo alii auctores.

2. Porro Papirius Massonus in descriptione Franciae per flumina, laudat *Patientis Lugdunensis Episcopi homiliam elegantem* de sancto Genesio Arelatensi, quam cum videre non licuerit, an diversa sit ab ea Passione, quam sub sancti Paulini nomine editam diximus, aut ab homilia Eusebii

Gallicani laudata, sub cujus nomine aliquot Eucherii Lugdunensis opuscula edita sunt, judicare non possumus; siquidem certum est alios etiam auctores de sancti Genesii laudibus scripsisse. Inter alios sermones sanctorum Augustini, Caesarii, Fausti, aliorumque ejusdem aevi scriptorum, qui Romae in cod. ms. n. 3836. bibliothecae Vaticanae habentur, duo exstant de sancto Genesio absque auctoris nomine. Habemus item apud Surium homiliam sancti Hilarii Arelatensis Episcopi de miraculo, quod beato Honorato ejusdem urbis Episcopo contigerat, cum pons Rhodani concidisset, de quo item miraculo Gregorius Turon. lib. 1. de gloria Martyrum c. 68. qui alias passim sanctum Genesium laudat. Ejusdem martyrium fuse exponitur in Missali Muzarabum, die 25. Augusti. Arelatem vero Genesii occasione laudant Prudentius hymno 4. de Coronis, Fortunatus lib. 8. Carm. 4. et alii passim ecclesiastici scriptores. Ex quibus omnibus patet, sancti Genesii memoriam celebrem olim fuisse. Ejus festum in vulgatis Martyrologiis recolitur die 25. Augusti, qua quidem die alterius item Genesii Mimi natale celebratur, unde nonnullis occasio data fuit, hos duos Martyres commiscendi in unum. Sed et alius tertius Genesius distinguendus est, in territorio Arvernensi passus, teste Gregorio Turon. lib. laudato cap. 67. De aliis Genesiis fusius agere non vacat.

Tempus mortis incertum.

3. Incertum est quo tempore beatus Genesius passionem consummarit. Tunc accidisse refert Eusebius Gallicanus in homilia laudata, cum Caesar Arelate versaretur: sed quisnam ille fuerit, non habet. *Cum secretus, inquit, adhuc Dei famulus in Exceptorum ordine militaret, et ante tribunal pagani Caesaris adsisteret, audiens eum in caput Christianorum cruentas pronuntiare sententias, piam dexteram ab excipiendo, tamquam a sacrificando revocasse,* etc. Hinc forte Baronius hujus Martyris mortem anno 303. consignavit.

Anno Christi ....

PASSIO S. GENESII MARTYRIS ARELATENSIS.

EDITA A BEATAE MEMORIAE PAULINO EPISCOPO.

Ex codd. mss. et editis.

Occasio hujus passionis scribendae.

I. Proprium atque indigenam Arelatensis urbis beatissimum Genesium Martyrem, alumnum ejusdem jure nascendi, patronum virtute moriendi, celebrare jam a principio atque extollere, omnium fidelium studia, omnes religiosorum litterae debuerunt: ut tanti meriti gloriosa documenta consignata scriptorum fide, et vivacibus commendata monumentis, illibata atque integra ad posteros pervenirent; quae admiratio semper faceret nova, et veneratio probaret antiqua. Sed quoniam succedentes sibi per incertum vitae tempus aetates tradere haec invicem memoriae mutuae, quam mandare litteris maluerunt: vel nunc oportet eadem fidelibus scriptis in tempora secutura transmittere, ne ea quae adhuc viva recordatione rerum, ut sunt gesta, referuntur; evanescente per tempus vel tradentium vel accipientium fide, fabulosa credantur.

Genesius exceptor.

II. Sanctus itaque Genesius in juventutis flore primaevo, provincialis militiae tirocinia suscepit, (eam officii partem studio et arte complexus, quae patronorum verba vel nova signorum velocitate, vel dexterae, sonum vocis aequaret: spiritalem futurae gloriae imaginem praefigurans, ut qui praecepta divina celeriter audiret, ea fidelibus notis piae mentis exciperet.) Accidit autem ut eodem ante tribunal Judicis Exceptoris munus implente, impia atque sacrilega mandatae persecutionis jussa legerentur: quae cum devotus Deo repudiaret auditus, et imprimere ceris manus sancta respueret. Abjectis [1] ergo ante pedes judicis tabulis, triste ministerium sacrata jam Deo mens refugit. Et ut in nullo a praeceptis evangelicis actus martyrii deviaret, quibus declinare persecutionis impetum vel permittimur vel jubemur,

1) Euseb. *Projectis itaque codicibus ante oculos profani Judicis.*

(alia atque alia non solum latebra, verum etiam civitate mutata, cum et alio loco scriptum sit, Spiritus quidem promtus est, caro autem infirma) ab ira se furentis judicis paullisper occuluit. Qui cum eum corripi protinus offerrique jussisset, neque facilis investigatio ad procuratam latebram perveniret; crudelissimis poenae ministris, ut ubi repertum, gladio interficerent, imperavit, quod ubi beato Genesio, vel occultis nuntiis vel rumore compertum est, diversa latendi loca, ut exitus docet, non infirmitate spiritus, sed carnis trepidatione mutavit. Atque interim, licet superfluo, de praesumtae fidei confirmatione sollicitus, quoniam nondum erat [2] ex aqua et Spiritu sancto renatus, per fidos internuntios a Catholicae religionis Antistite donum baptismatis postulavit. Sed ille fortasse temporis angustiis impeditus, (vel juvenili aetati diffidens, ardentia vota distulit), huic fideliter indicavit, quod plenam consummationem etiam hujus muneris daret promta pro Christo cruoris effusio. (Et haec quidem cunctatio Sacerdotis, divino, ut aestimo, promta [3] nutu atque judicio provocata dispositaque est: ut circa ejus sollemnem consecrationem officia humana cessarent, cui unius baptismatis duplex gratia, ex utroque scilicet Christi latere et aqua et sanguis, parabatur.)

Catechumenus.

III. Itaque cum jam Dominus [4], per Spiritum sanctum futuri Martyris scrutans arcana, non pateretur differri coronam, ubi videbat paratam esse victoriam; percussoribus eum suis obtulit, et iis, quorum in eumdem avida crudelitas inhiabat, ostendit. Atque is, ubi se perspicit deprehensum, instinctu Domini Rhodanum petiit [5], et sancta fluento membra committit, (ut eum illic a contagio mortali, velut alterius Jordanis undis, occultus baptista purgaret; et mutuo alternoque mysterio, et aquis corpus, et aquas corpore consecravit. Atque haec causa profecto exstitit,) ac sic natandi adminiculo cum ad alteram ripam pervenisset, (qui exemplo beatissimi Petri ad Christum tendens, per summa gurgitum ambulare potuit), transgressum continuo in ulteriora fluminis, et de subeundae passionis praemiis Christo sponsore securum in eo beatum Martyrem loco, quem effusioni sanguinis gloriosi Dominus elegerat, quique nunc oratione assidua, et votis numquam irritis frequentatur, percussor assequitur, exoptatoque gladii ictu festinantem ad Deum animam, vinculis corporis quibus tenebatur absolvit: et utraque substantia propriae originis elementa repetente, terrena interim terris membra commendat, et caelestem spiritum emittit ad caelum. Providerunt tamen fideles temporis illius Dei servi, ut utramque fluminis ripam geminatis urbibus [6] ambiendam unius Martyris tutela muniret. Nam in ipso beatae passionis loco, consecrati cruoris vestigia relinquentes, in alterum fluvii latus honoratas reliquias transtulerunt: ut utrobique praesens sanctus Genesius, illic sanguine haberetur, hic corpore [7].

Ministris insequentibus, Rhodanum natando transit. Comprehensus gladio perimitur.

IV. Haec omnia fideliter, atque ut gesta sunt, vel comperta, vel dicta libentibus devotisque animis, qui noveratis recognoscite; qui ignorabatis agnoscite: et gloriam tanti Martyris, per singula annorum spatia crescentem, et in saecula aeterna victuram, mentis oculis contuentes, unusquisque pro viribus ad similia, si simile se tempus obtulerit, animos praeparate; et ut beatus Genesius, throno Domini usque ad vindictae suae tempus assistens,

2) Euseb. *Qui adhuc catechumenus*, etc.
3) Cod. 1. Colb. *ut aestimare promtum est.*
4) Sur. et Cod. Colbertin. *Sed jam Dominus qui per Spiritum sanctum futuri Martyris servabat arcana, subeundae constantiam passionis vel fecerat vel videbat: neque patiebatur*, etc.
5) Euseb. *Rhodani se immittit fluentis, interiorem ripam .... transgreditur*, etc. Vide et Greg. Turon. lib. 1. de Gloria Mart. cap. 69.
6) Duplicem Arelatem appellat Ausonius. *Prodi duplex Arelas .... praecipitis Rhodani sic intercisa fluentis, ut mediam facias*, etc. Idem fere repetit in aliis locis.
7) Euseb. *Sub ipsa itaque felicissimae civitatis moenia fidelium humeris funus inclyti victoris infertur. Unde nunc inter utrasque urbis illius partes gemino honore gloriosus illam ripam triumpho sanctificat, hanc sepulcro; illam sanguine illustrat, hanc corpore.*

sacerdotibus ac ministris, clero, vobisque omnibus, et ei qui instructioni vestrae ista composuit, patrocinetur, orate. Amen.

ADMONITIO
IN MARTYRIUM SANCTI JULIANI.

1. Egregium encomiasten nactus est sanctus Julianus Johannem Chrysostomum, qui nobis in homilia 47. ad populum Antiochenum hujus beatissimi Martyris patriam, ac dirissimam cum diuturnitate temporis, tum tormentorum acerbitate passionem exposuit. Porro cum homiliam integram legere cuivis cupienti facillimum sit, plura omisimus, quae beati Juliani passionis narrationi sanctus Doctor praemiserat.

2. In Menologio Graecorum, jussu Basilii Imperatoris conscripto, Julianus de quo hic agimus, Anazarbi in Cilicia natus, atque sub Marciano Praeside Aegeae passus dicitur. Solius Anazarbi meminit Martyrologium Romanum cum Menologio Cardinalis Sirleti apud Canisium: at in ea urbe martyrio coronatum non fuisse, vel ex eo patet, quod longe a mari dissita sit, in quod tamen sacco inclusus Julianus projectus fuisse dicitur, idque sub Marciano Praeside. Sed vereor ne Marciani nomen, in celeberrimorum Martyrum Juliani et Basilissae Actis memoratum, ad nostri Juliani breve encomium, quod ab illis auctoribus confectum est, traductum fuerit. Ceterum de sancti Juliani passionis anno nihil certi reperire licuit. Annos 18. natus passus dicitur in memoratis Menologiis, quae ipsius festivitatem die 16. Martii recolunt. Attamen Menologium Sirleti laudatum, die 21. Junii alterum Julianum Martyrem commemorat, sub Diocletiano Imperatore et Marciano Praeside Antinopoli in Aegypto passum, quem a Johanne Chrysostomo *encomiorum honore celebratum* fuisse refert. At in magnis Menaeis et apud Maximum Cythereensem, utroque die, 16. scilicet Martii, et 21. Junii, Julianus Martyr celebratur, sed idem omnino utrobique quem Chrysostomus laudat. Exstabant Constantinopoli tres basilicae sub Juliani nomine, quarum una Julianum et Basilissam patronos agnoscebat. De his vide Cangii *CP.* Christianam lib. 4. *Basilicam sancti Juliani Martyris Antiochensis gravi incendio concrematam* fuisse dicit Gregorius Turon. lib. 4. Historiarum cap. 33. *cum Antiochia Aegypti, et Apamaea Syriae maximae civitates a Persis captae sunt* tempore Justiniani Imperatoris. Laudatur Julianus Martyr a Theodorito in epist. 130. ad Timotheum Episc. et in 144. quae est ad milites scripta.

Anno Christi ....

MARTYRIUM SANCTI JULIANI.

Ex S. Johanne Chrysostomo, *homil. 47. Tom. 1.*

Julianus natione Cilix.

I. Hunc itaque sanctum Cilicum natio tulit, quae Paulum etiam tulit. Civis [1] enim illius fuit, et uterque nobis inde minister Ecclesiae prodiit. Postquam autem pietatis apertum est stadium, et ad certamina tempus ipsum vocavit, in saevam incidit belluam, quae tum judicium exercebat. Ac videte commentum! Cum enim eum forti animo praeditum videret, neque posse supplicii vehementia rigidum illud animi robur infringi, in procrastinationes illum conjicit ac dilationes, introducens identidem, et educens. Non enim uno die, cum audisset, illi caput abscidit, ne supplicii brevitas faciliorem illi cursum redderet: sed diebus singulis introducebat, educebat, interroga-

1) Graece συμπολίτης, id est, concivis; inde a nonnullis Julianus Tarsensis Martyr dictus est. Potuit tamen Pauli concivis appellari, quod uterque Cilix fuerit, nec ad id necesse est, ut ambo ex eadem Ciliciae urbe fuerint exorti.

tiones adhibebat, mille tormenta minitabatur, adulatoriis verbis prolectabat, omnes machinas admovebat, et immotum illud fundamentum concutere nitebatur. Anno integro per universam illum Ciliciam circumducebat, ignominiaque afficiebat: immo vero, quod minime arbitrabatur, illustriorem reddebat Martyrem. Vociferabatur ipse quoque cum Paulo: *Deo autem gratias, qui triumphat nos in Christo, odorem notitiae suae manifestat per nos in omni loco.* Ut enim unguentum, quamdiu quidem uno in loco situm est, solum illum aërem odore inficit; cum autem in multa fuerit loca dispersum, omnia sua virtute complet: ita nimirum et in Martyre accidit. Circumagebatur enim tum temporis, ut inurendus ignominia: sed contrarium eveniebat. Illustrior illa transvectione fiebat athleta, cunctosque Cilicum regionis incolas suae virtutis aemulatores reddebat. Circumagebatur quoquo versus, ut ejus certamina non ex fama solum discerent, sed et ipsum coronatum victorem contuerentur spectatores; quantoque longiores illi circuitus stadii curriculaque reddebat, tanto illustriores cursus omnes fiebant: quanto majora illi scammata [2] proponebat, tanto mirabiliora certamina efficiebat: quanto afflictionem temporis diuturnitate protendebat, tanto probatiorem patientiam ejus reddebat. Nam et aurum quo diutius cum ignis natura versatur, purius evadit, etc. Cunctos ad imitationem sui, non voce tantum suadens, sed factis ipsis tuba clariorem mittens vocem cohortabatur. Et quemadmodum caeli non emissa voce Dei gloriam enarrant, sed dum aspectus sui splendore spectatorem in admirationem conditoris traducunt: ita nimirum et Martyr ille Dei gloriam enarrabat, cum caelum esset ipse quoque multo isto lucidius quod videmus. Non enim ita caelum astrorum chori splendidum reddunt, ut Martyris corpus splendidius vulnerum sanies reddidit. Atque ut Martyris vulnera caelo infixis astris splendidiora esse discatis, advertite. Ad illud quidem caelum, ac stellas cum homines respiciunt tum daemones: sed ad hujus etiam vulnera homines quidem respiciunt fideles, daemones autem oculos contra non audent attolere: quin etiam si spectare conentur, continuo luminibus orbantur, nec possunt exsilientem inde fulgorem sustinere. Hoc ego non ex iis tantum quae olim acciderunt, sed ex iis etiam quae hodieque fiunt, comprobabo. Sume enim quempiam a daemone correptum ac furentem, et ad sanctum illud sepulcrum deduc, quo reliquiae Martyris continentur; tum resilientem plane atque fugientem videbis. Ut enim si per prunas incessurus esset, sic ab ipso vestibulo statim exsilit, et ne oculos quidem adversus ipsam thecam audet attollere. Quod si nunc tanto post tempore, cum pulvis et cinis est factus, suspicere in monumentum non audent, nec in nuda sancti ossa; minime dubium est, quin tum quoque, cum illum sanguine purpuratum videbant, vulneribus undique amplius, quam solem radiis refulgentem, perculsi fuerint, et luminibus orbati recesserint. Vides ut astris caelestibus Martyrum vulnera splendidiora sint, ac mirabiliora, majorique virtute polleant!

Longum martyrium ducit.

2. Cor. 2, 14.

Daemones ad ejus sepulcrum fugantur.

II. Sanctus itaque in medium producebatur, et acerba undique supplicia circumstabant, metus futurorum, labor praesentium, dolor ingruentium, eorum quae exspectabantur formido. Tamquam enim belluae quaedam immanes, carnifices corpus ejus circumsidentes latera effodiebant, carnem deradebant, ossa denudabant, viscera ipsa interiora pervadebant. Attamen cum cuncta pervestigarent, thesaurum fidei depraedari minime valuerunt. Enimvero in regum aerariis, ubi aurum aliaeque copiosae sunt opes reconditae, si parietes solos perfoderis, si fores reservaris, continuo thesaurum objectum vides: at hic in sancto isto Christumque continenti templo contrarium accidebat. Perfodiebant muros carnifices, pectoraque disrumpebant, et reconditas opes nec cernebant, nec rapere poterant. Sed quod evenit Sodomitis, ut ad domus Loth januam quidem ipsam starent, aditum vero non invenirent: sic

Dira tormenta sustinet.

2) Scammata fossae erant, quibus stadium claudebatur. Hinc saepe vox ista usurpatur pro stadio.

nimirum et isti, cum corpus Martyris undequaque scrutarentur, thesaurum tamen deprehendere, fideique divitias exhaurire non valebant. Talia sunt animae sanctorum recte facta, quae nec auferri, nec vinci possunt, etc. Admovebant ignem illi, et ferrum et tormenta, admovebant poenas, supplicia, flagella: perfodiebant undique latera: loquebatur ille tantum, simplicemque vocem emittebat, et opera sermo vincebat. Exsiliebat ex Martyris ore vox sancta, simulque cum ipsa lumen radio solari splendidius eliciebatur. Hujus tantum est lumen, quantum inter caelum et terram interjacet intervallum; immo vero ne hoc quidem integrum potest pervadere, si quando tectum, vel murus, vel nubes, vel aliud quoddam corpus intercesserit, sed obstruitur, ac discluditur septis ejusmodi, ne ulterius feratur. Vox autem Martyris ex illa sancta lingua prosiliens in caelum subsiliit. Praetervecta est caelum caeli, viderunt eam Angeli, locoque cesserunt Archangeli, et viam dederunt. Cherubim, et aliae Virtutes sursum ipsam deduxerunt, nec prius recesserunt, quam ad ipsum thronum regium adduxissent.

III. Post hanc autem vocem cum vidisset is qui tum judicium exercebat, se temere cuncta et incassum esse machinatum, seque contra stimulum calcitrare, atque adamantem percutere, quid facit? eo tendit deinceps, ut victas manus dare videatur, et Martyrem ex hac vita subducit. Mors enim Martyrum, eorum qui ipsos enecant est aperta clades; eorum autem qui e medio tolluntur clara victoria. Tu vero mihi considera, quo pacto saevum quoddam et acerbum genus mortis ejus excogitaverit, quod et tyranni crudelitatem, et Martyris fortitudinem demonstrare posset. Quodnam igitur illud est supplicii genus? Allato sacco et arena completo, cum in eum scorpiones, viperas, et dracones injecisset, cum illis et sanctum injecit, et in mare demisit. Erat ergo Martyr cum bestiis, et rursus cum bestiis conclusus erat vir justus. Rursus autem dixi, ut veterem vobis in memoriam revocarem de Daniele narrationem. Illum quidem in lacum incluserunt; hunc autem in saccum injecerunt, etc. Accepit eum mare, non ut occideret, sed ut coronaret, et post coronam nobis sanctam istam arcam Martyris corpus reddidit: hanc in hunc usque diem retinemus, quae sexcentorum bonorum est thesaurus. Etenim Martyres nobiscum Deus partitus est: cum animas sibi sumsisset, corpora nobis quodammodo largitus est, ut perpetuae virtutis monumenta sancta horum ossa teneamus. Nam si bellatoris arma cruentata quis cernens, clypeum, hastam et loricam, licet omnium sit ignavissimus, statim exsilit, exardescit, et ad bellum promtus emicat, atque a conspectu armorum sumit animum, ut easdem actiones aggrediatur: nos qui non arma, sed corpus ipsum cernimus Sancti, quod dignum habitum est ut ob Christi confessionem cruentaretur, licet omnium simus timidissimi; qui possumus non ad summam promptitudinem animi exardescere, cum hic aspectus, velut ignis quidam, in mentem nostram incidat, et ad idem nos certamen invitet? Propter ea nobis sanctorum corpora usque ad tempus resurrectionis commendavit Deus, ut maximae philosophiae materiam et occasionem haberemus. Verum enimvèro ne Martyris laudes linguae nostrae imbecillitate minuantur, sed agonothetam Deum exspectent, qui eos coronat, ille et collaudabit. Laus enim eorum non ex hominibus est, sed ex Deo; nam et haec ipsa quae diximus, non ut illustriorem redderemus Martyrem diximus, sed ut vos promtiores efficeremus. Nos vero laudibus omissis omnem ad vos orationem convertamus; quin potius Martyrum laudes non possunt omitti, cum in Ecclesia quis de rebus utilibus verba facit. Sed animum advertite. Pravam enim et inveteratam consuetudinem exscindere statui hodierno die, ut non solum ad Martyres accedamus, sed etiam Martyres imitemur. Honos quippe Martyrum est, non si ad eos tantum procedamus, sed prae hoc si fortitudinem ipsorum aemulemur. Quam ob rem prius exponenda est prava ista consuetudo; nam ignoto morbo facile non est adhibere medicinam; propter ea vulnus prius detego, tum deinde medicamentum appono. Quaenam igitur illa est prava consuetudo? Nonnulli eorum qui hic hodie congregati sunt, (absit

Sacco cum viperis etc. inclusus in mare dejicitur.

Reliquiae ejus Antiochiae asservatae.

enim ut totam ecclesiam crimine tali condemnem) prae socordia quadam nimia ac simplicitate, die crastino derelictis nobis Daphnen [3] properant, ut quae colligimus hodie, cras effundant; et quae aedificavimus destruant, etc.

3) Sozomen. lib. 5. Hist. Eccles. cap. 19. *Daphne est suburbium Antiochiae percelebre, nemore multis cupressis admixtis variatum.*

ADMONITIO
IN MARTYRIUM SS. LEONIS ET PAREGORII.

1. Die 18. Februarii Bollandiani Godefridus Henschenius rejectis brevioribus Actis sanctorum Martyrum Paregorii et Leonis, quae Lipomanus et Surius ediderunt, alia fusiora profert, quae ex ms. codice Bibliothecae regiae e graeco in latinum transtulit. Ea porro, utpote sincera et quae ab auctore coaequali descripta videntur, inde a nobis descripta hic exhibemus. Horum Martyrum festum Graeci in Menaeis die 18. Februarii recolunt, ubi breve eorum passionis compendium, sicut apud Maximum Episcopum Cythereensem, habetur: quamvis in titulo Actis Graecis praefixo martyrium pridie Kalendas Julii dicantur subiisse. Eorum vero pauci ex latinis, et quidem recentiores, meminerunt, ut Molanus et Ferrarius die 18. Februarii, et Constantinus Felicius die 16. ejusdem mensis. De tempore vero quo passi sunt nihil explorati habetur. Id unum scimus, Paregorium scilicet ante Leonem martyrio fuisse affectum: nec adeo graves sunt Henschenii conjecturae, quod ipsemet agnoscit, ut eorum passionem ad Gallieni et Valeriani tempora potius quam ad aliud referamus. Patara, ubi passi sunt, urbs est Lyciae episcopalis notissima, sub Mirensi metropolitano.

CERTAMEN SS. LEONIS ET PAREGORII,

Anno Christi ....

QUI MARTYRIUM SUBIERUNT PATARÆ IN LYCIA PRIDIE KALENDAS JULII.

Ex cod. ms. graeco bibliothecae Regiae latine donatum in Februario Bollandiano.

I. Variae quidem sunt diaboli machinae adversus servos Dei; magis varia autem et major est propensio Unigeniti Dei in suos ministros. Nam ille quidem non carnem et sanguinem objicit eis, qui sunt natura Christiani, sed spiritalia nequitiae: Christi autem auxilium suos domesticos fidei efficit fortiores adversus diabolum. Satis vero probatur id quod dictum est ex generosorum Martyrum Leonis et Paregorii tolerantia. Nam cum beatus Paregorius fuisset prius consummatus in tolerantia in Domino, et multorum laborum requiem invenisset regnum caelorum; beatus Martyr Christi Leo certamen, quod ille compleverat, beatum esse ducebat: ipse autem afficiebatur magno dolore, quod non fuisset consecutus idem certamen, cum esset communis via eis proposita.

Leo Paregorii exemplo excitatus.

II. Illis vero diebus contigit, Proconsulem Lollianum [1], electum ab Imperatoribus, venire usque ad eos, cum eo tempore penes Procuratorem urbis, qui erat Pataris, regimen foret. Celebrans autem sceleratus Procurator diem festum Serapidis, et congregans concilium impiorum, consultabat adversus Christianos, cogebatque omnes ad cultum insanum idolorum. Cum multi vero concurrerent, ac metu humano tenerentur; aegre tulit quidem

1) Spartianus saepius meminit Aviti Lolliani viri consularis, et inter 30. tyrannos qui circa Gallieni et Valeriani tempus exstitere, quartus numeratur Lollianus apud Trebellium Pollionem. Unde ejus familiae nobilitas discitur.

beatus Leo, ne audire quidem sustinens impiorum audaciam. Apud se autem disserens, egressus est ad locum, in quo jacebant reliquiae beati Martyris Paregorii. Cum autem fuisset in illo loco, in quo peragebant festum exsecrandum et impium, qui eo digni erant; unusquisque eorum qui videbant, tam ex ipsa matura actione, quam ex vultu et veste, et ex eo quod non assentiretur malis, quae ab ipsis fiebant, existimabat eum esse Christianum, et plane reverendum. Erant enim ei moderata omnia: Asceticam [2] enim vitam exercuerat a juventute, et ideo deditus fuerat continentiae, castitati et temperantiae. Indumentum autem ejus erat ex pilis contextum, et plane re ipsa vitam aemulabatur apostolicam, et fuerat imitator sancti Johannis Praecursoris et Baptistae. Cum ergo accessisset ad locum ei propositum, et preces fudisset consuetas, domum est reversus: et cum fuisset ingressus ac de more precatus, pane sumto, manebat apud se, nihil aliud meditans, quam praeclara facta pii Paregorii. Cum haec autem apud se animo agitaret, paullulum in somnum est resolutus, ut rerum sibi futurarum gloriam adspiceret. Quomodo enim Patriarcha Joseph vidit quae a Deo essent sibi inferenda; ita etiam beatus Leo vidit per Spiritum sanctum, rerum sibi futurarum eventum. Visus est ergo videre, cum esset vehemens tempestas, et torrentes magno impetu defluerent, Paregorium et se stare in medio torrente: et licet esset fluentum valde periculosum, se projicere et accurrere ad beatum Martyrem Paregorium, qui ingrediebatur iter ad martyrium. Itaque postquam visionem adspexisset, excitatus, apud se eventus faciens conjecturam, conjecit ea quae erant eventura. Seipsum autem beatum pronuntiabat, quod aliquanto tempore versatus esset cum beato Paregorio. Deinceps ergo ad eum accedebat, tamquam ad fidelissimum aliquem socium certaminis, neque clam ibat, sed per medium forum, et per id quod dicebatur Tychaeum. Et cum venisset ad locum, videt lucernas et cereolos accensos circa delubrum. Et eorum quidem qui accenderant misertus est, ut qui decepti essent, absurdissimam aestimans eorum impietatem. Cum propius vero accessisset, contrivit lucernas suis manibus, et cereos conculcavit pedibus, eis dicens: *Si deos existimatis habere vires, seipsos defendant.* Haec autem actio beati Leonis viam sternebat ad martyrium ei eventurum. Precibus igitur Deo oblatis, propositum peragebat iter.

Aegre fert Serapidem coli.

Visione ad martyrium excitatus.

III. Mystae autem iniquitatis, coetu congregato impiorum, clamabant adversus sanctum Leonem, ut qui averteret a Fortuna in civitatem oblatam benevolentiam. Cum vero crevisset tumultus, et fama esset per totam civitatem ejus quod factum fuerat, et pervenisset ad aures Procuratoris, qui tunc administrabat rempublicam; sua usus iniquitate, jubet milites observare ejus reditum, et virum comprehendere. Et ille quidem est reversus apud se, considerans id quod erat eventurum, oculos mentis ad Deum extollens. Milites vero cum prope accessissent, et eum apprehendissent non resistentem neque tumultuantem, adducunt eum ad Procuratorem. Ille vero, tamquam immanis quaedam fera, vorans sanguinem, plenus furore movebatur adversus Martyrem, considerans secum, nequaquam actionem eam permittendam esse, ut causa Christianis fieret istius audaciae, et eversionis idolorum gentilium. Postquam autem vidit prope esse beatum Leonem, statim ei objecit audaciam, qua usus fuerat adversus lucernas, dicens: Mihi videris, o senex, vel ignorare vires deorum caelestium, quod eorum evertas religionem; aut insanire, ut qui facias praeter id, quod videtur divinissimis nostris Imperatoribus, quos secundos servatores et deos, optime facientes nos vocamus. Ad haec dixit Leo sanctissimus: *Multos caelestes deos dixisti, o Procurator; veritas autem non ita habet. Est enim unus Deus caelestium et terrestrium, Dominus noster Jesus Christus, filius Dei, qui non habet opus ut sic colatur ab hominibus. Spiritus enim contritus et anima, quae consuevit humiliter de se sentire, sunt apud Deum in magna existimatione. Lucernae autem et cerei,*

Comprehenditur.

Christum DEUM praedicat.

2) Hinc monachus a nonnullis appellatur.

qui circa simulacra accenduntur, sunt vani et inanes: quoniam sentire non possunt lapis, et aes, et lignum, quae ab hominum arte sunt exstructa et fabricata. Si vero, o Procurator, eum qui vere est Deus intelligeres, non hanc materiam nullo sensu praeditam honorasses honore suffituum. Cessa ergo in his frustra laborare, et lauda Deum universorum, et ejus Filium unigenitum, Dominum nostrum Jesum Christum, servatorem mundi et opificem animarum nostrarum. Ad haec dixit Procurator: Non respondisti in praesentia ad crimina quae tibi objiciuntur, sed alia dixisti pro aliis. Nam cum de iis accuseris, promto et alacri animo doces de Christianismo. Diis autem gratia, qui non siverunt te latere, cum haec ausus fueris. Aut ergo agnosce deos, et imple eorum sacra, eorum qui adsunt parens sententiae; aut da poenas eorum quae ausus es admittere. Ad haec dixit Martyr: *Mihi quidem fuisset jucundum, ne unum quidem aut alterum hic esse lapsum a caelesti cognitione, non sane tantam multitudinem. Quoniam autem video multos impie insaniisse, ne putes me esse unum ex his, cum sim Christianus. Ego enim qui intus habeo praecepta apostolica, his utar ad obedientiam. Sin autem propter haec poenas a me exigis, ne differas. Non enim propter tormentum, quod a vobis existimatur gravissimum, cavebo: sed omnia sum paratus sustinere, ne quis det diabolo in nos locum aliquem. Sin vero non omnes eadem quae nos sentiunt, hac sola vita vivent. Futura enim vita acquiritur per has afflictiones. Sic enim dicit Scriptura, angustam et artam esse viam, quae ducit ad vitam aeternam.* Dixit Procurator: Si tu ergo confiteris angustam et artam esse viam, quae est apud vos; transi ad nostram, quae est lata et melior. Sanctus Leo dixit: *Non eam dixi esse adeo artam, ut non capiat eos qui illam ingrediuntur. Multi enim pulcherrimam hanc viam sunt ingressi. Sed dicta est angusta, quae cum afflictione, angustia et necessitate, et pro justitia persecutione initur ab iis qui ad eam accedunt: iis vero, qui ea sua sponte suscipiunt, fides est latissima deducens ad proprias virtutes. Cur autem non pronuntias, viam quidem, quae apud nos dicitur angusta, esse latissimam ad salutem; cum didiceris, quod ex fide unius parentis nostri Abrahae, multitudo innumerabilis justificatur in fide, requiescens in ejus sinu: viam vero quae est apud vos lata, esse angustam per incredulitatem? Est autem hoc verum. Virtutes enim, cum sint diversae et latae, sunt imperitis artae et inaccessae.*

Christus animarum opifex.

Minas contemnit.

IV. Hoc ergo et his plura disserente sancto Leone, et Christianismi rationem strenue confirmante, impiorum Judaeorum et gentilium exclamavit multitudo, rogans ne ei concederet loqui quae vellet. Dicit autem Procurator ad ea quae dicta sunt a multitudine: ego nunc ei do potestatem loquendi libere, et communem amicitiam polliceor, si diis pareat. Dixit autem sanctus Leo: *Si meorum quidem verborum oblitus es, o Procurator, recte rursus interrogas; si vero meministi, scias fieri non posse ut assentiar adorandos esse deos, qui non sunt natura.* Tunc his verbis ira motus, jubet caedi flagris venerandum corpus Martyris. Cum autem multitudo plagarum esset innumerabilis, et major, quam ut id sustinere posset humanum corpus; fortissimus athleta Christi Leo ad nihil plane eorum quae fiebant movebatur, ne minimum quidem emittens suspirium. Desiderium enim convertebat ad Dominum. Dicebat autem Procurator: Parva sunt, o Leo, haec quibus affectus es tormenta, si conferantur cum futuris. Mihi igitur pare, et diis offer quae sunt lege constituta sacrificia. Dixit sanctus Leo: *O Judex, quod saepe prius dixi, non recusabo rursus dicere: Neque hos novi deos, neque umquam in animum inducam ut iis sacrificem: ut qui sciam praecepta utilissima Scripturarum.* Ad haec dixit Procurator: Hoc solum dic, Magni sunt dii; et liberaberis. Parco enim tibi, tuam respiciens canitiem, et alium qui tibi adest habitum corporis. Dixit ad haec sanctus Leo: *Hoc ipse quoque dixerim, eos revera esse magnos et idoneos ad perdendas animas, quae ipsis credunt.* Dixit ira percitus: Jubeo te trahi per petras, tamquam furore correptum, et sic mori. Dixit beatus Leo: *Quidvis mortis modus est mihi jucundus propter regnum caeleste. Eam enim voco vitam et salutem, quae, post-*

Flagris caeditur.

Mortem non timet.

quam hinc excessero dabit mihi ut habitem cum sanctis. Dixit Procurator: Pare edicto, et dic: Quia sunt dii servatores; quoniam es alioqui cito moriturus. Dixit sanctus Leo: *Videris mihi esse valde imbecillus, qui solum assidue mihi verbis mineris; praeter verba autem nihil facias.* Cum vero propter haec seditionem agitasset multitudo, perturbatus Procurator jussit Sanctum quidem capi pedibus, trahi autem in torrentem, in eo ultimum passurum supplicium. Cum itaque sententiam pronuntiasset Procurator, statim servi peccati beatum Leonem traxerunt ad torrentem inhumane et crudeliter. Tunc sciens esse impletum suum desiderium, ad Deum extollens oculos, sic coepit dicere: *Ago tibi gratias, Pater Christi, quod me non diu separaveris a famulo tuo Paregorio, sed velocem mihi occasionem dederis eum sequendi. Laetor ergo iis quae facta sunt; quod pro meis prioribus peccatis viaticum idoneum accipio martyrium et quod in manus angelorum tuorum meum trado spiritum, in aeternum liber conservandus a judicio improborum. Atque pro iis quidem quae in me fiunt, esto eis qui ausi sunt propitius; eis autem concede, ut te agnoscant Deum universorum: quoniam non vis mortem peccatoris sed poenitentiam: et ob passionem nostram tribue facilem tolerantiam in Christo Jesu Domino nostro, quorum gloria et potestas Patri in saecula. Amen.* Postquam autem, Amen, magna animi alacritate clamitando cum gratiarum actione repetiisset, spiritum Domino reddidit.

In tormentis moritur.

Corpus in voraginem dejectum.

V. Tunc ministri iniquitatis corpus Sancti super excelsum attollentes lapidem, in profundam terrae voraginem dejecerunt. Corpus vero delapsum nequaquam est dispersum, sed tamquam esset quiete eo deportatum: visum vero est paucas ex asperitate puncturas accepisse. Hoc igitur pacto generossisimus Leo, superato diabolo, egregias coronas promeritus est. Quia vero justum erat, ut magnificentia rerum gestarum ad singularem ejus honorem conservaretur, et memoria beneficiorum in probationem earumdem rerum exstaret; ipse locus huc usque permanet: qui prius quidem, quando corpus Sancti eo deportatum est, praeceps erat et inaccessus, adeo ut ex sola inspectione periculum minaretur: nunc vero per Sanctum redditus est firmus ac stabilis, omnique periculo carens. Frequenter enim et viri, et feminae, ac caetera animalia a via aberrando, in illud praecipitium adducuntur, et ne brevissimum quidem sentiunt laborem. Et maximum quandoque vehiculum cum jumentis trahentibus delapsum, ab omni immunissimum periculo permansit. Et hic quidem locus divinitus ea commoditate dotatus est. At religiosissimi Fratres cum festinatione auferentes corpus sanctissimi Martyris, mirabantur faciem ejus adeo venustam apparere, ac quasi subridere; reliquum vero corpus rubicundum, et quasi ab agone pulvere leniter respersum. Abluerunt igitur aqua, et magna cura deposuerunt, discesseruntque cum gratiarum actione laudantes Deum, qui tam generosam perseverantiam beato Martyri concessit, petentes, ut sorte ejus et habitatione digni efficiantur in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, cui gloria et potestas in saecula saeculorum. Amen.

A fidelibus colligitur.

SS. Trinitas.

ADMONITIO
IN ACTA SANCTI JULII MARTYRIS.

Acta sancti Julii, quae summarie descripta ex ms. cod. Marci Velseri edidit Godefridus Henschenius ad diem 27. Maji Bollandiani, nunc primum ex cod. ms. S. Remigii Remens. integra proferimus collata ad exemplar Colbertinum, ubi eodem fere modo ac in Velseriano habentur. Eorumdem Actorum notitiam habuere veteres Martyrologiorum scriptores; quos inter Ado et Notkerus ipsorum veluti aliquod compendium exhibuerunt 27. Maji, quo die

sancti Julii festum in omnibus fere Latinorum Martyrologiis recolitur. Verum cum nec in istis Martyrologiis, nec in Actis, aut ullo antiquo auctore tempus quo hic sanctus Martyr passus fuerit, designetur; mirum est ipsius martyrium a Galesinio, quem secutus est Baronius, ad tempus Alexandri Imperatoris revocatum esse. Veri similius fortasse contigisse diceretur sub magna Diocletiani persecutione. Sed ne id ipsum, quod in aliis arguimus, in nos etiam regeratur; fateri satius est id nobis esse plane incompertum. Dorostorum vero, ubi passus est, civitas olim erat episcopalis sub Marcianopolitano Archiepiscopo in Moesia inferiori, sed nunc in vicum redacta dicitur in hodierna Bulgaria.

Porro Julii cujusdam Martyris corpus Faesulis in Etruria asservatur in S. Bartholomaei abbatia, quae ex nostro Ordine ad Canonicos Regulares transiit. Sed hic Julius videtur esse a nostro diversus. Noster enim *veteranus miles 26. annis militarat,* qui Praesidi *vir gravis et sapiens* videbatur: at Faesulanum aiunt adhuc *adolescentem immatura morte* martyrium pertulisse. Eodem tamen die uterque celebratur, et Actis Henschenianis praemittitur Praefatiuncula cujus hoc est exordium. *Ecce sanctissimus Julius dignus habitus gratia Dei: ecce sicut vere spiritualis juvenis exercitus Christi,* etc.

ACTA SANCTI JULII MARTYRIS.

Anno Christi ....

Ex cod. ms. archimonasterii S. Remigii Remensis.

I. Tempore persecutionis, quando gloriosa certamina fidelibus oblata perpetua promissa exspectabant accipere; tunc comprehensus Julius ab Officialibus oblatus est Maximo Praesidi. Maximus dixit: Quid dicis, Juli? Vera sunt haec quae dicuntur de te? Julius respondit: *Ita enim, Christianus sum. Non ego me aliud esse quam sum, dico.* Maximus dixit: Quid ergo? ignorasti praecepta Regum, quae jubent immolari diis? Julius respondit: *Non ignoravi. Christianus vero sum, et hoc facere non possum, quae vos vultis. Nec enim me oportet negare Deum meum vivum et verum.* Maximus dixit: Quid enim grave est turificare, et abire? Julius respondit: *Non possum excedere praecepta divina, et infidelibus parere. Etenim in vana militia, quando videbar errare in annis viginti et sex* [1], *non tamquam scelestus, neque quasi litigiosus oblatus sum judici. Septies in bellum egressus sum; nemini de potestate restiti, nec aliquo deterius pugnavi. Princeps me non vidit aliquando errare: et modo putas, me qui in pejoribus fidelis fueram repertus, in melioribus infidelem posse inveniri?* Maximus: Quam gessisti militiam? Julius respondit: *Sub arma militavi, et ordine meo egressus sum, veteranus semper. Tamen Deum vivum, qui fecit caelum et terram, colui; etiam et nunc fidelem exhibeo servitutem.* Maximus dixit: Juli, video te sapientem et gravem virum. Immola ergo diis persuasus a me. Julius respondit: *Non facio quae desideras, neque incurram in peccatum et poenam perpetuam.* Maximus dixit: Si putas esse peccatum, mihi adscribatur. Ego tibi vim facio, ne videaris voluntate adquiesce. Postea vero securus vadis in domo tua. Accipies decem denariorum [2] pecuniam, et de cetero nemo tibi erit molestus. Julius respondit: *Neque pecunia haec satanae, neque tua subdola persuasio privare me potest a Domino* [3] *aeterno. Deum enim negare non possum. Da itaque sententiam adversus me, quasi adversus Christianum.* Maximus dixit: Nisi fueris regalibus praeceptis devotus, et sacrificaveris, caput tuum amputabo. Julius respondit: *Bene cogitasti. Obsecro itaque te, pie Praeses, per salutem Regum, ut compleas cogitationem tuam; et des in me sententiam, ut perficiantur vota mea.* Maximus dixit: Si non vis poenitere et sacrificare,

Julii confessio.

Pecunias respuit et minas contemnit.

1) In cod. Colbertino, et apud Bolland. *viginti et septem* Et infra uterque *sexies* pro *septies.*

2) Bolland. *decennaliorum.*

3) Bolland. et cod. Colbert. *lumine. Aeternum Deum enim.*

tuo traderis desiderio. Julius respondit: *Gratias ago si feceris.* Maximus dixit: Tu quidem festinas mori, et putas te pro aliqua laude pati. Julius dixit: *Hoc si mereor pati, perpetua mihi manebit gloria.* Maximus dixit: Suaderetur tibi pro patria et legibus patereris, haberes perpetuam laudem. Julius respondit: *Pro legibus certe hoc patior, sed pro divinis.* Maximus dixit: Qui * mortuus et crucifixus vobis tradidit. Vide quam stultus es, qui plus mortuum facis, quam Reges qui vivunt. Julius respondit: *Ille mortuus est pro peccatis nostris, ut nobis vitam donaret aeternam. Deus vero est permanens in aeternum, quem si quis confessus fuerit habebit vitam aeternam; qui autem negaverit, habebit poenam perpetuam.* Maximus dixit: Condoleo tibi, et do consilium, ut magis sacrifices, et vivas nobiscum. Julius respondit: *Si vixero vobiscum, mors mihi est; si autem mortuus fuero, vivo.* Maximus dixit: Audi me, et sacrifica; ne te, ut promisi, occidam. Julius respondit: *Hoc est quod frequenter rogavi, si merear ut facias.* Maximus dixit: Elegisti ergo magis mori quam vivere. Julius respondit: *Elegi mori ad tempus, vivere autem in perpetuum.* Sic Maximus Praeses dedit sententiam. Julius nolens praeceptis Regum adquiescere, capitalem accipiat sententiam.

* f. *quas.*

Christus et mortuus et Deus permanens in aeternum.

Sententia in eum.

II. Cum autem ductus fuisset ad locum solitum sanctus Julius; osculabantur eum omnes. Beatus autem Julius dicebat: *Unusquisque videat qualiter osculetur.* Esichyus [4] autem quidam Christianus, cum esset miles, et ipse custodiretur, dicebat sancto Julio Martyri. „Obsecro te, Juli, cum „gaudio comple pollicitationem tuam, et accipe coronam, quam Dominus con-„fitentibus se dare promisit, et memor esto mei, nam et ego subsequor te. „Plurimum etiam saluta Pasicratem et Valentionem [5] famulos Dei, qui nos „jam per bonam confessionem praecesserunt ad Dominum." Julius vero osculans Esichyum, dixit: *Frater, festina venire. Mandata enim tua jam audierunt quos salutasti.* Et haec dicens sanctus Julius accepit orarium, et ligavit oculos suos, et tetendit cervicem suam, et dixit: *Domine Jesu Christe, pro cujus nomine haec patior, tu cum sanctis tuis meum collocare dignare spiritum.* Minister itaque diaboli educens gladium, finem imposuit beatissimo Martyri. Martyrizatus est autem venerabilis Dei famulus Julius apud provinciam Moesiam in civitate Dorostorense, die VI. Kal. Jun. agente Maximo Praeside, regnante Domino nostro Jesu Christo, cui gloria in saecula saeculorum. Amen.

4) Hesychii militis et martyris festum recolunt Martyrologia quaeque die 17. Junii, ut jam diximus, in quorum nonnullis, ut apud Adonem, Notkerum, etc. hic Actorum sancti Julii locus laudatur.

5) Hos Martyres cum duobus aliis, biduo ante Julium, Dorostori quoque mortem subiisse referunt vulgata Martyrologia. De quibus Henschenius agit ad diem 25. Maji. Coluntur a Graecis 24. Aprilis.

ADMONITIO

IN ACTA SS. MARCIANI ET NICANDRI

MARTYRUM.

Acta unde habita.

1. Acta sanctorum Marciani et Nicandri ex ms. cod. bibliothecae Vallicellanae Oratorii Romani eruta, Musei Italici tomo 1. inseruit noster Johannes Mabillonius, quorum Martyrum passionem a Salomone Atinensi Episcopo, itemque a Petro Diacono Casinensi descriptam fuisse tradit Ughellus tomo 6. Italiae sacrae in Episcopis Atinensibus, sed non dicit utri eorum attribuenda sint ea Acta, quae ibi ex ms. cod. characteribus Longobardicis, ut ait, exarato refert. Verum id rescire parum interest, cum nihil aliud esse constet quam Acta antiqua variis additamentis interpolata: quibus id-

circo rejectis Mabilloniana, ad quinque codd. mss. Vaticanae bibliothecae exacta, cum iis quae Antonius Carracciolus in histor. Neapolit. vulgavit, collata, hic exhibemus.

2. Celebris est etiam apud Graecos Marciani et Nicandri memoria, quorum festivitatem die 8. Junii in Menaeis, cum brevi eorum martyrii compendio celebrant. Unde suspicabar hos Martyres in Graecia passos fuisse, et quidem in Moesia, quod ex sancti Julii Actis probari posse videbatur, ubi etiam Pasicratis Martyris mentio habetur. Quin et idem est Praesidis nomen, idemque genius, si acta utraque inter se conferantur. Acta ipsa graece habentur in cod. Vaticano num. 655. quorum initium refert Leo Allatius in Diatriba de Simeonum scriptis, pag. 121. Reclamant tamen Atinenses et Venafrenses Campaniae Italicae populi, qui hos Martyres, sicut et Pasicratem et Dariam, sibi attribuunt, apud quos sane antiquus videtur esse horum Martyrum cultus die 17. mensis Junii, quo item die in Martyrologio Romano memorantur. At non sibi constat Ughellus in assignando tempore quo martyrium pertulerunt, quod aliquando ad Diocletiani persecutionem, alias vero ad Domitiani tempora cum Chronico Atinensi revocat. Satius est fateri nihil nobis esse ea de re satis compertum.

Memoria. Locus. Tempus.

ACTA SS. MARCIANI ET NICANDRI

MARTYRUM.

Anno Christi ....

Ex codd. mss. et edit. inter se collatis.

I. Gloriosa sanctorum Martyrum Nicandri et Marciani certamina, quae adversus diabolum habuerunt, exponere properabo. Nam memorati viri [1] inter armatos quidem hujus saeculi militantes, armis verae justitiae communiti, totius hujus mundi gloria derelicta ad caelestem militiam Christi gratia se contulerunt. Statim igitur veluti nefaria perpetrantes in judicium deferuntur. Ad quos Praeses Maximus, cui hujuscemodi cura fuerat injuncta: Si non ignoratis, inquit, Nicander et Marciane, Imperatorum praecepta, quibus vos diis praecipiunt sacrificare; accedite, et imperata complete. Ad haec Nicander: *Volentibus*, inquit, *sacrificare haec praeceptio constituta est: nos vero Christiani sumus, et hujuscemodi praecepto teneri non possumus.* Maximus dixit: Quare vel vestrae merita non accipitis dignitatis? Nicander dixit: *Quia pecuniae impiorum contagium sunt viris Deum colere cupientibus* [2]. Maximus dixit: Ture tantum deos, Nicander, honorato. Nicander dixit: *Quomodo potest homo Christianus lapides et ligna colere, Deo relicto immortali, qui omnia fecit ex nihilo quem colimus, qui et me, et omnes in eum sperantes poterit conservare?* Uxor vero sancti Nicandri, nomine Daria [3], praesens virum propium verbis hujuscemodi animabat, dicens: *Cave, domine, ne id facias; cave domine, ne Dominum nostrum Jesum Christum neges. Intuere caelum, et in eo ipsum videbis, cui fidem et conscientiam servas. Ipse enim est tuus adjutor.* Ad quam Maximus: Malum, inquit, caput mulieris, cur virum tuum mori desideras [4]? Illa vero: *Ut vivat,* inquit, *apud Deum, et numquam moriatur.* Et Maximus: Non ita est, sed quia robustiori viro desideras copulari; ideo hunc hac vita citius privari festinas. Illa vero: *Si suspicaris,* inquit, *me animo cogitare, atque id me esse facturam, primam me propter Christum occidito, si tamen id etiam de mulieribus tibi mandatum est.* Tum Maximus: De mulieribus quidem hoc mihi minime est injunctum: neque equidem faciam quod cupis, verumtamen eris in carcere.

Nicander et Marcianus Christum confitentur. Daria Nicandri uxor.

1) In aliquot mss. additur, *in praefectoria dignitate constituti.*
2) Al. *institutis.*
3) Haec sub Martyris titulo honoratur apud Ferrarium in Catalogo Sanctorum Italiae die 20. Junii, ubi soror beati Martyris appellatur. Alia est Daria quae cum Chrysanto passa dicitur, de qua Gregorius Turon. et alii passim agunt.
4) Al. *festinas.*

II. Deducta illa in carcerem, Maximus ita coepit ad Nicandrum loqui: Noli ad verba tuae uxoris attendere, neque alicujus hujuscemodi persuasionem audire, ne cito luce priveris, sed, si vis, accipito intervallum, atque in eo deliberato, utrum melius sit vivere, an mori. Et ad eum Nicander: *Spatium quod te daturum promittis, jam putato completum, ac me deliberasse cognosce, atque id in animum induxisse, ut nihil aliud cupiam prae salute.* Praeses vero sublata voce dicebat: Gratias Deo. Et Nicander una cum eo dicebat: Etiam gratias Deo. Putabat enim Praeses Christi Martyrem de hac vita atque hujuscemodi servanda salute dixisse; et, quod sacrificaturum eum putaret, nimium laetabatur. Itaque gaudens cum Leucone consiliario suo incedebat. Nicander vero factus [5] in spiritu, coepit Deo gratias agere, atque cum voce orare clarissima, ut a labe atque a tentatione hujus saeculi liberaretur. Quod cum Maximus cognovisset, ita dixit ad eum: Quomodo qui nunc [6] vivere velle dixisti, nunc iterum desideras mori? Nicander dixit: *Ego aeternam vitam opto vivere, non hujus saeculi temporalem, et propterea in corpus meum tibi potestatem feci. Fac igitur quod vis: ego Christianus sum.* Hinc Praeses ad Marcianum: Quid tu, inquit, Marciane? Marcianus dixit: *Eadem quae commilito meus etiam ego affirmo.* Praeses: Ergo simul etiam in carcerem ambo trudemini, poenam sine dubio subituri.

Nicander moram ad deliberandum respuit.

III. In carcerem vero missi, post viginti dies [7] iterum ad Praesidem adducuntur. Ad quos Praeses: Sufficit, inquit, vobis, Nicander et Marciane, tempus ad monendum, ut imperialibus statutis parere velitis. Ad quem Marcianus: *Multitudo verborum tuorum neque nos a Fide faciet recedere, neque negare Deum. Praesentem enim eum videmus, et quo [8] vocat cognoscimus. Noli ergo nos retinere. Hodie enim fides nostra in Christo completur, sed mitte nos cito, ut videamus Crucifixum, quem vos ore nefario maledicere non dubitatis, quem nos veneramur et colimus.* Ad haec Praeses: Ecce pro desiderio, inquit, vestro morti trademini. Tunc Marcianus: *Per salutem tibi,* inquit, *petimus Imperatorum [9], ut nos citius mittas, nec enim suppliciorum formidine id te ut facias adjuramus, sed ut cito nostro desiderio potiamur.* Tunc Maximus: Mihi non contradicitis, inquit, neque enim ego vos persequor, sed Imperatorum praecepta, unde alienus sum ac mundus a vestro sanguine. Si autem scitis vos bene ituros, gratulor vobis: vestrum desiderium compleatur. Haec dicens, sententiam in eos pronuntiat capitalem. Sancti vero Christi Martyres, quasi una voce ac lingua dixerunt: *Pax tecum, Praeses humane.* Ibant ergo gaudentes et benedicentes Deum. Et Nicandrum quidem sequebatur uxor ejus, ac Papianus [10] frater Martyris Pasicratis, filium Nicandri portans infantem, atque ei gratulans de salute: Marcianum vero sequebantur cognati, atque uxor ejus veste conscissa, quae talia profundebat. Haec, inquiens, sunt, Marciane, quae tibi dicebam in carcere, id timens, atque id plorans. Vae miserae mihi! non mihi respondes? miserator esto mei domine: aspice filium tuum dulcissimum: convertere ad nos, noli nos spernere. Quid festinas? quo tendis? cur nos odisti? veluti ovis ad victimam es sublatus. Marcianus vero convertit se, atque eam acerbius intuebatur, dicens: *Quamdiu satanas mentem tuam atque animum obcaecavit? separa te a nobis: concede mihi, ut martyrium Deo perficiam.* Zoticus vero quidam Christianus manum ejus sustentans dicebat: „Bono animo esto, domine frater. Bonum „certamen luctatus es: nobis vero infirmis unde talis fides? Veniant tibi in „mente promissiones, quas Dominus polliceri dignatus est, quas nunc vobis „reddet.“ Vere vos perfecti Christiani, et beati estis. Uxor vero ejus se ingerebat plorans, atque eum retro trahens. Tum Marcianus ad Zoticum: *Tene,* inquit, *uxorem meam,* quam Zoticus Martyre dimisso continuit. Post-

Secunda confessio.

Marcianus Parentum fletus contemnit.

5) Carrac. *actus.*
6) Carrac. *mane.*
7) Apud Ughellum, *Evolutis triginta diebus.*
8) Vallicel. *quia.*
9) Is locus Ughello et aliis, qui hos Martyres sub Domitiano passos fuisse contendunt, aliquod negotium facessere potest. De ejusmodi juramentis plura jam diximus.
10) Ughel. *Papinianus.*

quam vero ad locum venisset, circumspexit Marcianus, ac de multitudine Zoticum ad se vocavit, atque ei dixit, ut uxorem suam ad eum adduceret; quae cum fuisset adducta, osculatus est eam, et dixit: *Recede in Domino. Non potes enim me martyrium celebrantem aspicere, mente tua semel a maligno subrepta.* Infantem vero osculatus, et caelum intuens dixit: *Domine Deus omnipotens, tibi sit hujus cura.* Tunc Martyres sese invicem complectuntur, et paulisper a se perficiendi causa martyrii discesserunt. Marcianus vero circumspexit, et vidit uxorem Nicandri, quod prae multitudine ad eum accedere non posset. Manu itaque ei porrecta, eam ad virum suum adduxit. Ad quam Nicander: *Deus,* inquit, *sit tecum.* Illa vero juxta eum consistens dicebat: *Bone domine, bono animo esto. Ostende tuum certamen. Decem annos in patria sine te feci, ac momentis omnibus a Deo ut te viderem optabam: nunc vero vidi, et gratulor ad vitam proficiscenti. Ecce nunc clarius exclamabo et gloriabor, uxor Martyris constituta. Bono animo esto, domine, ac redde martyrium Deo, ut me etiam de morte perpetua liberes.* Post haec percussor orariis oculis Martyrum circumdatis, injecto gladio finem eis dedit martyrii. Requieverunt autem Christi Martyres Nicander et Marcianus 15. Kal. Julii, regnante Domino nostro Jesu Christo, cui est honor et gloria in saecula saeculorum. Amen.

(Sic desinunt Acta apud Carracciolum et in 2. mss. Vatic. uno scilicet graeco, et altero latino. At cod. Vallicellae haec habet.) Et sic eodem genere martyrii in hoc mundo interempti, ambo victores et triumphatores Martyres Christi ad aeterna gaudia migraverunt in caelis, qui pro amore Dei minas hominum et verbera contemnentes, Christi amici effecti sunt in regno caelorum. Dignis itaque honoribus sunt venerandi saepissime, ut eorum precibus mereamur consequi caelorum regna ac praemia largissime. Qui in pluribus locis Christo operante multa beneficia praestant. Susceperunt martyrium sexto-decimo Kalendas Julias, regnante, etc.

(In 3. aliis mss. Vaticanis haec adjecta sunt.) Requieverunt autem Christi Martyres Nicander et Marcianus, et Daria uxor Nicandri cum filio suo, in civitate Venafro [11]. Tunc Christiani abstulerunt corpora eorum, et sepelierunt ea prope locum, in quo decollati fuerant: in quo loco fabricata est basilica ad honorem nominum ipsorum. Sub altare ejusdem basilicae quaedam stilla manat, de qua infirmi multotiens sanitate recepta usque in hodiernum diem potant, qui in singulis locis suis, Christo operante, multa beneficia praestant. Susceperunt autem martyrium XV. Kal. Julii, regnante, etc.

11) Venafrum, civitas episcopalis sub Metropolitano Capuano, non longe ab Atina, quae fuit etiam olim episcopalis sedes, ubi, vel in loco inter utramque civitatem medio, ii Martyres passi dicuntur, et sepulti *in parvo habitaculo* juxta corpus sancti Marci martyris primi episcopi Atinensis. De his vide Chronicon Atinense apud Ughellum tomo 1. Italiae sacrae.

ACTA SANCTI PATRICII

EPISCOPI ET MARTYRIS.

Anno Christi ....

Ex cod. ms. graeco Bibliothecae S. Laurentii apud Florentiam, latine reddita per Johannem Ravestenium in Aprili Bollandiano.

I. Julius Proconsul, qui provinciam per ea tempora administrabat, cum furore insaniens idololatriae, ingressus thermas sacra Asclepio et Saluti [1]

1) Celeberrimum olim Saluti deae templum Romae a Junio Bubulco Censore exstructum fuisse refert Tit. Livius lib. 5. cujus mentio passim apud auctores habetur, ab eoque dicta est porta Salutaris.

peregisset; atque recreatus ex iis egrediens, tribunal constitui, et sanctum
Patricius sistitur. sibi Patricium sisti jussisset: Quanta, inquit, diis nostris potentia sit vide,
tu qui ad vanas adhaerescens fabulas Christum insanus invocas. Vide quam
ultro dii nostri, thermarum concessa virtute, salutares sint nobis, quae patris in primis Asclepii virtus, quae gratia: eumque, si vis cruciatus effugere et vincula, si vitam in patria tranquillam agere, supplici prece veneratus adora. Patricius vero: *In quam multa,* inquit, *Proconsul, mala brevi oratione linguam laxasti!* Et Proconsul: In quae autem mala, miser, linguam ego laxo, quod ita me coarguis? Fateri certe debes abesse a fuco quae oculis usurpamus. At Patricius: *Illustrissime Proconsul,* inquit, *quod quidem ortum et scaturigines harum thermarum spectat, edocebo te si patienter audire me volueris.* Cui Proconsul: Quamquam nil praeter speciosam hic a te fabulam exspecto, age, edissere tamen, ut quid allaturus sis audiam. *Nullam,* inquit Patricius, *fabulam afferam.* Et Proconsul: Ecquam ergo de thermarum origine dissertationem aliam? *Christianus sum,* inquit Patricius, *et quisquis haec sacra professus, verum et unicum universi Numen adorat, animum divinorum atque hujusmodi mysteriorum intelligentia imbutum habet. Quapropter et ego, qui, quamvis peccator, Christi tamen me famulum profiteor, veritatem explanare super his scio.* Sed quis, inquit Proconsul, tam sit fidens,
1. Cor. 3. et temerarius qui sapere supra Philosophos videri velit? *Sapientia,* inquit Patricius, *hujus mundi stultitia coram Deo est. Scriptum est enim: Comprehendens sapientes in astutia sua. Et iterum gratias agens Patri suo Christus*
Matth. 11, 25. *ait: Gratias tibi ago, Pater, quoniam abscondisti haec a sapientibus et intelligentibus, et revelasti ea parvulis: ita Pater, quoniam sic placitum fuit*
1. Cor. 2. *ante te. Iterumque Apostolus: Non cognoverunt veritatem. Si enim cognovissent, Dominum gloriae non crucifixissent.* Hic vero: Magna quaedam, sed perplexe loqueris, inquit Proconsul. Age tamen, edissere quo auctore hae thermae scaturiant, et fervens haec aqua cujus virtute adeo ebulliat. Ego certe id providentiae deorum acceptum refero, hominum saluti munere hujusmodi consulere cupientium. Ad quae Patricius: *Antequam dicere,* inquit, *agredior, jube Proconsul haec septa tolli, ut audiri ab omnibus queam.* Et Proconsule tolli ea jubente, locumque implente hominum corona, vocem in
Perorat. Per J. Christum omnia condita. hujusmodi verba attollens, ita est orsus. *Ignem et aquam idem, qui humani generis est auctor, ex nihilo per suum unigenitum Filium omnipotens et aeternus Deus condidit: et ex igne quidem verbo lucem, solemque, et reliqua luminaria molitus, nocti partim, partim diei praelucere ea jussit. Eo enim ejus se extendit efficiendi potentia, quo volendi facultas. Ex aquis vero et caeli firmamentum compegit, et supra easdem tellurem solidavit, effecitque in ipsis provida et praescia virtute omnia ea, quibus formandum mox a se hominem carere non posse sciebat. Praenoscens autem quod homines conditorem se ac Dominum suum offensuri essent, et abjecto vero Numine, cultum fictis simulacris adhibituri, geminas praeter haec sedes apparavit, earumque alteram sempiterna illustrem luce faciens, omnibus iisque exquisitissimis bonis cumulavit: alteram vero perpetuis tenebris, et numquam finiendae castigationis igne, velut sempiterno supplicio implevit: ut qui placuissent illi, dictoque audientes fuissent, post reditum ad vitam sedem bonorum nancti, in luce perpetua degerent; qui vero vivendi licentia ejus iras commeruissent, in tenebras ad omne supplicium, et sempiternos cruciatus deturbarentur. Ignem vero ab aqua, et lucem a tenebris separans, ea quemadmodum singula condidit, ita suis sedibus discrevit. Est autem et supra firmamentum caeli, et subter terram ignis atque aqua; et quae supra terram est aqua, coacta in unum, appellationem marium; quae vero infra, abyssorum suscepit, ex quibus ad generis humani usus in terram velut siphones quidam emittuntur et scaturiunt. Ex iisdem quoque et thermae exsistunt, quarum quae ab igne absunt longius, provida boni Dei erga nos mente, frigidiores; quae vero propius admodum, ferventes fluunt. In quibusdam etiam locis et tepidae aquae reperiuntur, prout majore ab igne intervallo sunt disjuncta. Subterraneus autem ignis animabus impiorum excruciandis*

destinatus est aquaque omnium infima atque gelidissima, concrescens in glaciem, tartarus vocatur, in quo de diis vestris et cultoribus eorum numquam finiendum supplicium sumitur, quemadmodum et quidem poetarum vestrorum cecinit, dicens: Fines terrae ac maris nihil sunt, quam eorum extremi termini, in quibus sedentes Japetus [2] *et Saturnus (haec enim deorum vestrorum sunt nomina) nec fulgore sereni solis, nec ventis demulcentur. Tartarus vero tanto aliis inferior est, quanto caelum supra attolitur. Haec autem ita se habere persuade tibi, vel ex eo qui in Sicilia exaestuat igne* *. * *Mons Aetna.*

II. Ad haec Proconsul: Christus ergo horum auctor, et non dii sunt? *Christus,* inquit Patricius. *Scriptum est enim, quia omnia per ipsum facta sunt.* Et *Dii gentium daemonia; Dominus autem caelos fecit.* Proconsul denuo: Ain tu Christum caelos molitum esse? *Aio enimvero,* inquit Patricius, *juxta id quod scriptum est: Quia videbo caelos opera digitorum tuorum, lunam et stellas quae tu fundasti.* Ad quae Proconsul: Ubi igitur, inquit, in has te thermas ego praecipitem dari jussero, quia spretis diis, Christum earum auctorem facis, uri ille nequaquam te sinet. *Deos equidem,* inquit Patricius, *non exsistentes non sperno, cum nemo id quod non est vituperare soleat; at penes Christum, potest enim cum vult, servandi me potestatem esse scito: potestatem item, ubi voluerit, hoc quo mortali adstringor vitae vinculum per suas thermas dissolvendi. Scito quidquid me spectat et manet perspectum ei atque exploratum esse, immo ita illum rebus interesse universis ut absque voluntate ejus ac decreto ne pilus quidem unus ex capite cujusquam hominis defluat, aut avis se in laqueum induat. Idque quod dico persuasum habeant omnes, ipsius Veritatis oraculum esse; et illos qui saxa adorant tecum, perpetuo tartaro mancipatos, ad sempiternum in eo supplicium dedi.* His vero auditis Julius, supra quam dici potest commotus, nudatum veste in ferventes aquas abjici jussit, qui dum praecipitaretur, *Domine Jesu Christe, ades mihi servo tuo,* precabatur; stillaeque absistentes e thermis inevitabili exitio circumstantes milites urebant. Ipse vero sanctus Patricius in balneum, velut in refrigerium, ingressus, cum diu in eo innoxius jacuisset, ab irato Proconsule per milites educi, et securi percuti est jussus. Quapropter tensis in caelum manibus: *Deus omnium Rex,* orabat, *et Domine qui propria virtute visibilem atque invisibilem simul creaturam contines, exauditor invocantium te in veritate; qui hasce thermas in salutem quidem justorum, supplicium vero improborum condidisti; assiste oppetenti mihi mortem in confessione fidei tuae.* Quae cum finisset, positis genibus, capite caesus fuit: et Christiani qui aderant, curato sancti Martyris funere, exuvias ejus in publica via condiderunt. Caesus vero est sanctus Patricius die decima nona mensis Maji [3], per gratiam Jesu Christi, cui gloria et imperium cum Patre et sancto Spiritu nunc et semper et in saecula saeculorum. Amen.

Johan. 1. *Psalm.* 95. Christus caelorum creator. *Psalm.* 8, 4. In thermas dejicitur. Illaesus extractus securi percussus obit. SS. Trinitas.

2) Hunc gigantem fuisse ajebant caeli seu Titanis et terrae filium, de quo Virgil. lib. 1. Georgic.

3) Hac die festum ejus recolunt Graeci in Menaeis et Menologio Card. Sirleti, et iterum die 28. Aprilis, quo quidem die in Martyrologio Romano memoratur. Vulgo ipsi adjunguntur socii *Acacius, Menander, et Polyaenus* presbyteri, qui omnes Prusae in Bithynia passi dicuntur: qua in regione tres urbes episcopales sub *Prusae* nomine occurrunt.

Anno Christi ....

PASSIO SS. XXXVII MARTYRUM AEGYPTIORUM.

Ex 2. codd. mss. et Januario Bollandiano.

Testimonium Pauli, Pansii, Dionysii, Thonii, Horpesii [1], *Hori, Dionysii, Ammonii, Bessammonii* [2], *Agathi, Recumbi, Bastami, Sarmathi* [3], *Proteae* [4], *Orionis, Colluti* [5], *Didymi, Pelesii, Arati, Theonae* [6], *Hippeae* [7], *Romani, Saturnini, Pinuti* [8], *Serapionis, Papiae* [9], *Bastamoni, Pantheri, Papiae* [10], *Dioscori, Heronis, Potamonis, Peteci, Oecomeni* [11], *Zotici, Cyriaci* [12], *et Ammonii.*

XXXVII viri nobiles.

I. Hi triginta septem viri fortissimi et athletae Christi, unanimiter accesserunt ad martyrium. Ibat quidem ad Judicem oblatorum multitudo, et tanta, ut non solum eum terreret, verum etiam ad dementiam fere perduceret. Virorum enim probabiliorum Aegypti martyrium fiebat, nec quisquam erat eorum ignobilis, aut fortunae deterioris: sed erant de principali quodam et honorando apud eos genere, quorum ordinem quidem sub uno nomine retinere difficile fuit. Verum uniuscujusque passiones referendae sunt, ita ut contigit eos venire ad refrigerium. Horum namque virorum hujus etiam multitudinis atque pulcherrimi exercitus non unum, nec idipsum colloquium [13] fuit: sed ac si ex Spiritu sancto quadrifarie omnem Aegyptum circumcinxerant, quidam ad matutinam Orientis, quidam ad Occasus vespertinam, et alii quidem ad Septentrionalem plagam, alii vero ad Meridianam. Est ergo horum agmina narrare vel maxime necessarium. In numero enim sanctorum doctorum [14] ponens eos Dominus, in circuitu misit eos erudire indoctos. Sed illorum humanitatem insipientes et minus eruditi ignorantes prodiderunt eos tamquam perniciosos et nefanda agentes: sicque suspicantes de eis, comprehendentes eos ligabant, caedebant, et cruciatibus afficiebant. Haec autem omnia gratanter amplectebantur hi qui ad martyrium ducebantur; et quantum ad eorum impedimentum proficiebant iniqui, tantum ad benevolentiam pietatis increscebant beatissimi.

Per totam Aegyptum praedicant.

II. Hoc itaque non ignorabat Aegypti Princeps, propriaque malitia atque amarissima ultra modum crudelitate incensus, accepto domestico consilio, jussit eos, ita ut erant quadripartito modo per Aegyptum plantati, sic et offerri sibi. Illi vero non mente, nec fide, nec voluntate dissonantes, sed divinum quoddam et sacratissimum agmen imitantes, ita cinxerant Aegyptum, docentes rectam et justissimam viam homines, et hanc insciis ostendentes. Eratque hujus agminis sacrosancti Paulus gerens principatum, non dissimilis illi gentium Doctori, qui veram errantibus ostendit viam. Huic consimilis erat beatus Pansius: sequebaturque hunc tertius Dionysius sanctissimus, Thonii, et Horpresii et Hori coitinerarius: quos comitabantur Dionysius et Ammon, et cum iis Ammon et Agatho, in choro orientalis partis verbum Domini praedicantes. In Septemtrionali vero parte non infirmiores erant ab his qui hunc modum arripuerant, sed magis in sua professione fulgebant, etiam si quaedam contentio habebatur fidei in eis. Quae etenim erat illorum sanctorum contentio, nisi ut unusquisque eorum magis ac magis probaretur Christo? Erant autem in eodem choro comitantes, sanctissimus Recumbus,

Paulus et alii in parte Orientali.

In Septemtrionali Recumbus et alii.

In Meridianae Theonas, etc.

1) Cod. Noail. *Horpressi.* Colb. *Orfesii.*
2) Noail. *Belsani.*
3) Noail. *Sarmatii.* Boll. *Sarmatae.*
4) Colb. *Prothi, Orionis.*
5) Colb. *Collothi.* Noail. *Colluctii.*
6) Colb. *Teonii.* Noail. *Theanae.*
7) Colb. *Yppei.* Noail. *Ypee.*
8) Colb. *Pythi.* Noail. *Pimithi,* cod. Weiseri 1. *Pitinii.*
9) Boll. 1. *Papae.*
10) Colb. *Papii.*
11) Noail. *Oecomeni.* Colb. *Hechomenii.*
12) Colb. *Obriaci.*
13) Noail. *collegium.*
14) Hinc eos crediderim diaconos fuisse, vel alius cujusvis ordinis clericos; licet milites fuisse dicantur in vulgatis Martyrologiis.

una cum Bastamo, Sarmata, et Protea [15]. Hos quoque non longe sequebatur Orion vir inter ceteros nitens, Collotus, et Didymus, cum quibus Plesius et Arato eumdem chorum replebant. Erant autem ad Meridianam partem Theonas ad Dominum [16] plantatus, cui et creditum fuerat fidei gubernaculum tenere, et suadere adeuntes: qui non quidem singularis in hoc adminiculo segregatus habebatur, verum eumdem numerum Sindoniae [17] prioribus complebat una cum Hippea, Romano et Saturnino, Pinutio iis etiam adhaerente, neque deficiente Serapione, et Bastammone his adhaerente; et Papa confestinante, atque Panthero fide cumulata comitante. Hic chorus ad Meridianum erat dispositus prophetare verbum Dei, et magisterium ceteris exhibere. At etiam in Occidentali parte non deficiens Dominus nec fraudans ea Doctores, constituit in ea Papiam, Dioscorum, Eronem, et Potamonem, adhaerentibus sibi in eodem choro individue Petheco, Oecomeno, Zotico, Cyriaco, et Ammonio, et simili cum eis occidentalem partem decreto confoventibus.

Papias, etc. in Occidentali.

III. Hi itaque omnes per omnem Aegyptum verbum Domini circumsepientes, in uno hoc habebant contentionem, quis eorum Domino magis serviret, vel quis paratior ex his ab adversario susciperet passiones. Quapropter non incassum aestimavimus, fratres, et hoc ipsum vobis manifestare. Ille enim caret ignorantiae culpa qui non sponte ignoraverit. Unde ab errore revocati, accipite memoriam patrum carnalium nostrorum, et discite quomodo peccantes erraverunt a via recta [18], antequam Filius Dei in carne appareret, cum adhuc in sinu Patris moraretur. Idcirco nec Pater Deus sustinens continere Filium, dedit descendendi promissionem; nec Filius iterum descendere pigritatus est ad carnem, sed hac indutus praedicabat prius Patrem Deum, deinde semetipsum Dei Filium docebat, ac postremum justitiae verbum vocibus et doctrinis Prophetarum confirmavit: quem nec ipsi sine ipsius adspiratione vociferati fuerant. Nam et priusquam ad nos dignaretur venire, ipse erat qui per Prophetas legem dabat et prophetabat. Hanc itaque Aegyptum consimili circulo omnes praedicti sancti circumdantes, docebant errantes, instruebant obedientes, et pro delictis patrum rationem [19] verissimam exhibebant. Si ergo deliquerunt patres, nos illorum casu emendemur: si deviaverunt per inconstantiam, nos per fidem stabiliti curramus cursum quem credentes suscepimus. Nam et nos haec mente cogitantes et fidei nos committentes, fideliter vobis, pro quibus sermo praeconium exponere inchoavit, rationem reddimus: quia erat quidem contentio in praedictis; verum non contraria, sed religiosa. Contendebant inter se, quis prior eorum de errore hominem lucraretur: aestuabant enim, quis majorem populum Deo adunaret. Haec [20] audiens impius princeps Aegypti jussit eos sibi praesentari: praesentatosque coepit blandis affari verbis, ut sacrificarent diis, adjiciens haec: Liberate, inquit, vos de morte amarissima; tormenta lucramini, vincite crudelem necessitatem: quia lex Imperatorum aut sacrificare, aut mori praecepit. Paulus autem sanctus, hujus agonis totius principalior, respondens dixit: *Nos scimus quia diis sacrificare perniciosius est quam mori. Illud quidem abnuimus ut contrarium; tu vero occide, et ne parcas. Nos enim daemonibus non sacrificabimus.* Audiens haec Judex, et exasperatus dictis ejus, jussit eos qui ad orientalem partem erant sortiti, igni tradi; septemtrionales vero capite plecti; eos vero qui erant ad partem meridianam, igne cremari: et eos qui ad occidentalem, passioni dominicae tradi * praecepit [21],

Christus ante incarnationem, in sinu Patris.

Christus ante incarnationem per Prophetas loquebatur.

Variis modis occiduntur.

* Id est, *crucifigi*.

15) Nomina hic in unoquoque codice habentur ut in titulo, et sic in aliis locis.

16) Noail. *a Domino.*

17) Cod. Colbertin. *Syndone.* In cod. Noail. haec vox cum sequenti deest.

18) In utroque ms. paullo fusior est haec oratio.

19) Cod. Noail. *rationem dantes, a peccatis abluebant.*

20) Quae sequuntur in codd. nostris fusius etiam narrantur: sed quia idem sensus est, Bollandi lectionem, nisi ubi deficere videtur, retinere maluimus.

21) Annus martyrii incertus est. Diem 16. Januarii assignat cod. Colbertinus. Eorum tamen Acta, quae ex 2. codd. mss. vulgavit Bollandus, refert ad diem 18. ejusdem mensis, quo die isti Martyres memorantur in Martyrologiis Laetiensi et S. Martini Tornacensis.

et ut verius dicam, hos nobis sanctos Dominus Jesus Christus donavit, ut eorum quatripartita custodia tuti in hoc saeculo conversaremur, ad laudem et gloriam nominis sui, cui est honor et gloria in saecula saeculorum. Amen.

ADMONITIO
IN MARTYRIUM SANCTI PHOCAE.

1. Encomium sancti Phocae Martyris, a sancto Asterio Amaseae Episcopo descriptum, vulgavit eruditus vir Franciscus Combefisius Ordinis Praedicatorum ex cod. regio, cum apographo Jacobi Sirmondi collatum tomo 1. Auctuarii bibliothecae Graecorum Patrum. Porro Cardinalis Baronius ad annum 314. et in Notis ad Martyrologium Romanum die 5. Martii, et 14. Julii contendit, hoc in encomio Phocam hortulanum cum altero Phoca Synopes Episcopo ab Asterio confusum fuisse, cum Synope ortus, ac nautarum erga sanctum Phocam devotio, quae Asterius de Phoca hortulano narrat, ad Phocam Episcopum referenda sint; idque ex auctoribus Latinis probare nititur et nonnullis Graecis, quamvis postea Graecos utrique Phocae Synopem patriam assignasse fateatur. At non tantae videntur doctissimi Cardinalis rationes, quae Asterii auctoritatem elevare queant, cujus testimonium non solum ob antiquitatem, sed etiam ob locorum viciniam ceteris praeferendum est. Fuit quippe Amaseae Ponti metropolis Episcopus, cui jure metropolitano urbs Synope subjecta est. Exstat quidem inter sancti Johannis Chrysostomi homilias una de sancto Phoca Martyre, quae scilicet est 71. tomi 1. verum cum nihil aliud in ea habeatur quam beati Martyris reliquiarum ex Ponto Antiochiam facta translatio; nihil inde ad nostrum propositum deduci potest. Ex hac tamen homilia colligi videtur, Phocam, quem Antiochiae Martyrologia vulgata celebrant, a Synopensi distinguendum non esse. Cui etiam attribuenda sunt quae Gregorius Turonensis de *Foca, qui apud Syriam requiescit*, narrat lib. 1. de gloria Martyrum c. 99. Verum de Episcopo an de hortulano haec intelligenda sint, haud liquet. Focae Synopensis Episcopi reliquias in Galliam translatas, et Viennae in ecclesia Apostolorum depositas fuisse asseverat Ado in Chronico. Alias alterutrius translationes alii memorant, de quibus fusius disserere nostri non est instituti. Basilicam in Martyris Phocae honorem Constantinopoli construxit Phocas tyrannus, de qua Cangius lib. 4. *CP.* Christianae; sed et monasterii sancti Phocae ecclesiam a Basilio Imperatore adornatam fuisse refert Georgius Cedrenus.

Anno Christi ....

ENCOMIUM IN S. MARTYREM PHOCAM.

AUCTORE BEATO **ASTERIO** EPISCOPO AMASENO.

Ex tomo 1. Auctuarii Bibliothecae Patrum Graecorum.

Gesta sanctorum recolere utile.

I. Pulcra est ac utilis honesta colentibus sanctorum memoria. Nedum enim eos qui virtutis ac pietatis desiderio tenentur, sermone erudit, verum etiam eorum qui recte vixerunt actiones locupletes magistros producit, etc. Sic et ego hodie ter beati Phocae venerabile delubrum adiens, ex loci specie, omnium simul quae de illo gesta narrantur, memoria repleor. Video professione hortulanum, animo simplicem, hospitalem, maritimae regionis eximium decus, in Mediterraneam beneficum, sanctum illum sanctorum, ac iis qui Christi causa consecuti sunt gloriam, gloria potiori auctum. Sacer * quidem est ac divinus universus generosorum ac fortium Martyrum catalogus,

Phocas hortulanus.

* Hic incipit apud

Surium et Sirmond.

passione debitam pro passione referens gratiam, ac sanguine pro sanguine, debitam omnium Salvatori solvens remunerationem. Verum in his ipsis non una est omnium gloria, nec una mensura cunctis aequalia attributa sunt praemia [1]: quin primum et secundum ne sanctorum quidem effugit catalogus. [Martyres inter se inaequales.] Hujus autem rei, ut arbitror, causa est, quod sit judex accuratus, nec quicquam in partem alteram inflecti queat. Intuetur enim et suppliciorum magnitudinem, et tolerantiae constantiam, examinansque certamina, pro meritorum ratione athletis distribuit praemia. Neque vero mirandum est, ita a Deo honorari justitiam, cum ne in humanis quidem Imperatores ac agonothetae, viros fortes aut pugiles, aequaliter universos habeant; sed cuique, pro rei praeclare gestae modo dona congrua decernant. [S. Phocas celebris.] Haec autem disserui, quo virum qui hodierni conventus nobis praebuit causam, sociis ac pugilibus, qui eosdem desudarunt agones, illustriorem ostendam. Nam alii quidem, neque omnes apud omnes sunt noti, neque hominum sermone virtutem celebratam habent. Phocam autem nemo est qui ignoret: sed quomodo solis radius universorum oculis explicatus est; ita etiam hujus Martyris fama omnium aures circumsonuit, atque ut paucis dicam, quotquot Dominum Christum noverunt, iidem quoque ejus noverunt fidelem servum. Verum enimvero relictis, si videtur, quae ille cum alis encomia habet communia, eximias Martyris laudes, Martyrum amantibus vobis recensebo.

[Ejus patria et conditio.] II. Tulit itaque sanctum hunc virum, magnum, inquam, illud Christianorum commodum, vicina Sinope, antiqua civitas ac nota, fortium virorum ac philosophorum ferax [2]. Ne quis enim mihi in praesentiarum diversam religionem reputet, sed id tantum, num omnino studiosorum virorum nutrix fuerit ac parens. Vitae autem studium ei erat horti cultura, quem ibi ante portam civitatis in isthmi ostio possidens, diligenter colebat, ut sibi ac indigentibus esset vitae solatium. Sed hospitibus promto ac alacri animo parvam ac pauperem domum apertam volebat. Cum autem habitaret in via publica, quae suppetebant adventantibus communia promebat: ac Loth quidam medius, non Sodomitarum, sed Sinopensium erat. Porro temporis processu haud vacuum mercede mandatum invenit. Vivificae enim mortis occasio ex hospitalitate lucro accessit; unde vero, ac quonam modo, paullo altius repetentem audite.

[Persecutio adversus Christianos.] III. Cum Christianae pietatis sermone annuntiato, divina praedicatio ad omnem aurem exiret, Christumque ac ejus mysteria redderet, *fremuerunt gentes,* ut ait Psalmista, *regesque ac principes in unum convenerunt,* ac Christo regnante, errantes populi irascebantur. [*Psalm.* 2, 1.] Quaerebatur autem quilibet Christianus tamquam maleficus, ac qui prope erat puniebatur; qui vero procul erat, investigabatur. Quam ob rem Phocam quoque nequidem vile studium, hortulanique conditio celavit, sed is quoque ut verus Christi discipulus denuntiatus est. Ac sane ad eum venerunt qui nulla judicii forma, nulla defensione, a misera hac fluxaque vita jussi erant abducere. Nam erat tale crimen, quod vir strenuus clara voce confiteretur, nulloque interrogante, operibus proderet; interrogante autem aliquo, impensius gaudens clamore efferret. [Hospitalitatem exercet erga persecutores.] Venientes ergo illius lictores supplicii, nostrique festi auctores, apud eum ipsum qui quaerebatur diversati sunt, ut neque ii cognoscerent, neque ab illo cognoscerentur. Interim vero adventus causam celabant, ut cum prius accepissent, ex iis qui habitabant extra civitatem, quisnam esset Phocas, et ubi degeret, repente invadentes, ut quondam Judaei, Juda duce,

1) Graeci, teste Valesio in cap. 23. lib. 6. Hist. Eusebii, Martyres dividunt in quatuor classes, in *μεγαλομάρτυρες*, *ὁσιομάρτυρες*, *ἱερομάρτυρες* et *μάρτυρες* simpliciter. Praeterea Stephanus et Thecla dicuntur *πρωτομάρτυρες*. Hi tamen tituli aliquando confunduntur, sic licet *ἱερομάρτυρ* specialius competere dicatur Martyribus Episcopis, aut presbyteris, tamen in codice regio Phocas hic hortulanus et laicus dicitur *ἱερομάρτυρ*, et sic alii passim apud auctores.

2) Hujus urbis laudes lege apud Strabonem lib. 12. qui ex ea ortus erat, sicut et Diogenes Cynicus apud Laertium lib. 6. Ex eadem urbe Aquilam celebrem sacrae scripturae interpretem oriundum fuisse testis est Epiphanius libro de Mensuris et ponderibus, num. 14.

Dominum in horto comprehenderent. Ignorabant autem se praedam habere intra retia, canes ovem, lupos agnum, rapaces aves ac uncungues columbam. Isai. 11 et 65. Ut autem Isaias propheta ait: hoedus cum pardo accubabat, agnusque cum lupis pascebatur, ac leones simul cum vitulo commune convivium inibant. Cum autem, uti moris est, mensae societas ac consuetudo fiduciam invicem generassent, rogavit ex eis Martyr, *quinam essent, ac qua de causa ad ejus venissent civitatem.* Illi vero alacrem viri susceptionem ac hospitalitatem reveriti, cum praecepissent, ne quod auditurus erat cuiquam enunciaret, ei arcanum aperiunt, ac insidiarum exponunt fabulam, ut nimirum quaerant capere puniendum Phocam. Quocirca hospitalitatis cumulo, hoc quoque beneficio ab eo affici rogabant, ut captando quem quaerebant, una ipse operam conferret suam. Audivit Dei servus, immotoque animo auditum sermonem suscipiens, nihil abjectum, ac quod pusillum animum indicaret, passus aut locutus est: neque periculo exterritus spectavit fugam, ejusque ineundae magnam ac liberam habens facultatem, cum ii necdum scirent eum esse quem quaererent; contra vero omnino fecit, se fortiter gerere, non fugere statuens. Se ipsum declarat, Eorum itaque precibus annuit, et *Ego,* inquit, *in praesenti negotio vobis adjutor ero. Novi enim virum, et facile quaesitum inveniam. Nec erunt longiores morae, sed die crastina vobis eum ostendam. Vos tantum in hoc meo paupere diversorio requiescite.* Ubi sic eis certo promisisset, duabus se rebus dispertit; nempe excipiendis tota humanitate occisoribus, ac parando sepulcro. Ac sepulcro sibi parato, Cum autem parasset fossam, et quae ad sepulturam erant necessaria, ad eos postridie accedens: *Diligenter,* inquit, *vobis quaesivi Phocam, estque jam parata praeda, ac, si lubet comprehendatur.* Illis autem prae gaudio quaerentibus ubinam vir ille esset: *Non procul,* inquit, *sed vobiscum est, nam et ego ille ipse sum. Rem itaque exsequimini, longique itineris ac laboris scopum implete.* Obstupuerunt animis homines, eoque audito diriguerunt, salem ac mensam reveriti, munificumque in paupertate convivam. Ad haec vero, animos ut se interficerent exhortatione addebat; jubebatque ne quicquam dubitarent, dicens, ne fore quidem illorum manus caedem, sed eorum Capite plectitur. facinus qui praecepissent. Dixit, persuasit, passus est, ac capite truncatus, grata Deo hostia oblatus est.

IV. Ab eo tempore hactenusque, columnam eum ac sustentaculum divinarum per orbem ecclesiarum, o viri, habemus; estque ille Martyrum clarissimus, habens ipse primas partes inter optimos. Is omnes conferto agmine ad suum trahit domicilium, suntque plenae viae publicae, iis qui ex unaquaque regione ad locum orationis contendunt. Phocae templum. Atque est quidem magnificum illud templum, cui obtigit ut sacrosanctum haberet Martyris corpus, eorum qui affliguntur relaxatio; eorum qui morbis laborant officina medica; eorum qui esuriunt mensa. Abundantius enim nunc alit Phocas defunctus, quam prius Joseph in Aegypto vivus. Nam ille quidem frumentum permutabat pecunia, hic autem gratis largitur egentibus. Sic mendicorum ac erronum turbae ad Sinopes isthmum, ceu ad commune aliquod penarium accurrunt. Sed illic quidem sic. Si autem etiam alibi paucarum Reliquiarum impertitione, veluti coloniam aliquam ex metropoli deductam, sibi Martyr constituit, est is quoque locus admirabilis, ac universis Christianis desideratissimus: Psalm. 15, 15. quomodo utique noster hic locus effectus est epulantium domus. *Pretiosa* enim *in conspectu Domini mors sanctorum ejus:* multisque locis divisae Reliquiae integram ubique ter beato viro nominis servant caritatem. Sic etiam in regia civitate, Italiae principe ac totius mundi regina, universi populi concursu honoratur Martyr ac celebratur, habetque insigni pulchritudine exstructam aedem [3]. Aliud Romae. Non minus autem Romani Phocam colunt, quam Petrum et Paulum. Quamobrem, ut ferunt, caput Martyris summo studio compararunt, contrariam sceleratae Herodiadi assumentes sententiam. Nam illa

3) De hac basilica nil reperire licuit nisi quod Octavius Pancirolus, Martinellus, etc. observant, in ara majore ecclesiae sancti Marcelli corpus sancti Phocae asservari.

quidem sanguinem sitiens, Justi caput venerandum poposcit ad contumeliam: illi autem honoris causa, suaeque ipsorum utilitatis, digne sibi Martyris caput vindicarunt.

V. Nautae autem ac qui sunt vectores non solum qui transmittunt Pontum-Euxinum, verum etiam qui secant mare Adriaticum, ac qui feruntur super Aegeum, qui item occidentalem navigant Oceanum, quique maris Orientalis sulcant sinus, consueta celeusmata, quibus navigationis labores recreant, in novam Martyris laudationem verterunt, totusque eis in ore est Phocas decantatus: quippe qui praesentis auxilii perspicua argumenta praebeat. Nam saepe visus est, nunc quidem noctu, maris procella inturgescente excitare gubernatorem ad clavum dormitantem: aliquando autem rursus tendens rudentes, ac veli curam gerens, eque prora brevia prospiciens. Quo circa nautis lege constitutum est, ut Phocam convivam habeant. Quia vero nequit fieri, ut qui nunc incorporeus exsistit, conviva ac mensae particeps fiat; videte quomodo pia cogitatio, quod factu impossibile videbatur, facile reddiderit. Quotidie enim aequam unam, pro comedentium ratione, partem Martyri attribuunt. Eam autem unus aliquis e convivis emens, deponit pecuniam, idem alter sequenti die, ac tertia alius, sorsque illa emtionis universos obiens partis emtorem quotidie suggerit. Postquam autem portus eos exceperit, distribuitur famelicis collecta pecunia; idque pars Phocae est, pauperum beneficientia.

Phocas Nautarum patronus.

Pia eorum consuetudo.

VI. Eum quoque Reges admirantur, qui fortissimus religiosissimusque exstiterit, suspiciendique pauperis aedem sacram, praeclaris ac magnificis exornant donariis. Contendunt qui juniores accedunt superare veteres; nec jam mirum ut Romani imperii homines pii, quorum vita regitur moribus atque legibus, usque adeo Christi famulum venerentur, cum ad usque barbaros pervenerit admiratio; ferissimique omnes Scythae, quotquot, inquam, habitant continentem ex adverso Ponti-Euxini; accolae lacus Maeotidis, ac fluvii Tanaidis, ac quicumque incolunt Bosphorum, et ad Phasidem usque fluvium extenduntur. Omnes, inquam, hi obsequium Olitori praestent: cumque moribus omnibus ac studiis a nobis differant, hac una re sola nobis consentiunt, ut eorum feritas morum a veritate mansuescat. Unus certe illinc princeps rexque coronam capitis deponens, auro ac gemmarum floribus magnifice splendentem, exuensque pretiosae materiae loricam; quippe superba est ac luxuriosa barbarorum armatura; utraque misit donaria Deo per Martyrem, potentiae ac dignitatis consecrans argumenta. Clarum enim est misisse coronam, ut pro regno gratias ageret, loricam vero ut pro virtute bellica. Quae autem propter haec continue eveniunt beneficia per visiones in somnis, ac curationes quas aegroti consequuntur, quo quis modo narraverit, cum sermo ad singula accedere non possit? Nos ergo hic desinentes, Salvatori gloriam offeremus, cujus servi fideles tantam gratiam sunt consecuti, ut in omni necessitate ac casu, pro concesso eis dono conservis suis benefaciant; idque postquam ab humanis excesserint, fuerintque separati a corpore. Quorum memoria efficax, quotidie pervadens civitates ac vicos, ubique benefactorem Dominum praedicat, quem decet omnis gloria, honor et potestas, ac magnificentia, nunc et in saecula saeculorum. Amen.

Regibus honoratus.

Etiam barbaris.

ADMONITIO

IN SERMONES DE VIGINTI MARTYRIBUS AFRICANIS.

Anno Christi ....

1. Viginti Martyres in Africa olim celeberrimos fuisse testis est solus Augustinus inter veteres; at nemo est qui tanto Doctori fidem negare velit, potissimum cum ea in re etiam quivis alius falli aut fallere vix potuisset.

Martyres XX unde noti?

Basilica enim in eorum honorem erecta nemini tunc temporis ignota esse poterat, et in ea sermones, quos hic laudamus, palam coram omni populo pronuntiavit sanctus Antistes. Ceterum etsi nusquam dixerit Augustinus horum Martyrum reliquias ex aliena quapiam provincia in Africam allatas fuisse; immo et passim innuat non modo eorum corpora, sed etiam Acta et parentes Afris notissimos fuisse; cum nempe eorum exempla quasi ipsis familiaria imitanda proponit; nonnullis tamen visum est, hos Martyres illos ipsos fuisse qui Tarsi in Cilicia passi dicuntur, eo tempore quo Bonifacius Aglaës servus ad coëmenda, uti vulgata ejus Acta ferunt, Martyrum corpora illuc appulit. Verum cum nemo ante Petrum Equilinum, de Natalibus vulgo dictum, hominem non magnae auctoritatis, id dixerit, haec sententia, quam tamen incaute Baronius, et aliquot alii viri eruditi secuti sunt, merito a ceteris rejicitur; quo fit, ut si quid certi et indubitati de his sanctis Martyribus habere velimus, necessario ad solum Augustinum recurrendum sit.

Ex Augustino. 2. Is in libro 22. de Civitate Dei cap. 8. narrat miraculum ad eorum *memoriam* factum, quae, inquit, erat *apud nos,* id est in Africa, immo in propria urbe Hippone-regio, ut hic et in aliis locis aperte innuit, *celeberima.* In eadem basilica Sermonem 148. habuit Augustinus, quod titulus ipsi praefixus indicat. Idem sentiendum esse de Sermone 325. ex ejus inscriptione et contextu discimus. Dicitur quippe *in natali XX Martyrum* habitus *die* eorum *sollemni,* quo *sermo debitus reddendus* erat, utique in propria eorum basilica, ut ferebat consuetudo illorum temporum. Nam tunc sanctorum festivitates in propriis ecclesiis agebantur, ad quas celebrandas Episcopus et clerus simul cum populo saltem pro *statione* illuc conveniebant. Haec omnia in Natali XX Martyrum observata fuisse ex Augustini verbis patet, quibus sub sermonis finem adstantes monet, jam finiendum esse, quod *dies parvi* essent, et nonnulla adhuc superessent in altera, nempe ecclesia majori, peragenda. *Haec,* inquit, *caritati vestrae pro exhortatione in hoc sancto loco sufficiant, quoniam dies parvi sunt, et adhuc nobis in majore basilica restant quae agamus cum caritate vestra.*

Eorum nomina. 3. Aliquot eorumdem Martyrum nomina refert ibidem Augustinus, quorum ducem Fidentium Episcopum appellat, unam ex his Valerianam, ultimam vero Victoriam; unde sic ad eorum nomina alludit, *Initium a fide, finis ad Victoriam.* At plura de eorum gestis habet sermone sequenti, in quo nempe eorum confessionem ex ipsis Actorum verbis erutam exhibet, quare visum est sermonem ipsum integrum proferre, qui licet *In natali Martyrum* simpliciter inscribatur in codice Vignoriano, ex quo primum editus est, absolute tamen ad viginti Martyres eum pertinere facile deprehenditur, si conferatur cum praecedenti, qui diserte de viginti Martyribus inscribitur. Et quidem vel ex sola utriusque lectione nemo non videt eosdem omnino Martyres utrobique laudari. Idem probat, quod ambo consequenter descripti sint non modo in cod. ms. sancti Victoris Parisiensis, sed etiam in duobus Remensibus, uno scilicet Remigiano, qui vetustissimus est, et altero ex monasterio sancti Theodorici; in his vero tribus codicibus secundus sermo non generatim *In natali Martyrum* inscribitur, ut habent editi, sed hoc modo, *Item sermo ejus supra,* seu *unde supra;* quae verba indicant, ut omnes norunt, de eodem argumento ac in superiori, etiam in isto tractari. Praeterea in Theodoricensi codice inter hos duos sermones refertur cento ex ejusdem sancti Augustini scriptis consarcinatus sub titulo *In natali sanctae Victoriae,* quae quidem Victoria, uti mox observabamus, una fuit ex illorum XX Martyrum sodalitio.

Memoria. 4. Ceterum etsi ex his omnibus pateat celeberrimam olim fuisse horum Martyrum in Africa memoriam, non tamen indicata reperitur in ullo Martyrologio, nequidem in vetusto Kalendario Carthaginensi, quod ab optimo patre meo Mabillonio primitus editum, habetur etiam in appendice hujus voluminis. Occurrunt tamen in vetustis Martyrologiis a Florentinio editis aliquot Martyres Africani, diebus 15. et 16. Novembris recensiti, qui nonnullis

videntur ii ipsi esse quos sub XX Martyrum titulo celebravit Augustinus. Eorum conjecturae favet temporis ratio, nam dies *parvi erant*, ut ait Augustinus, id est hiemales, quando celebrabatur XX Martyrum festivitas, quod Novembri convenit. Deinde aliquot eorum Martyrum qui a Florentinio memorantur, nomina nempe *Fidentiani, Valeriani*, et *Victoris*, aliis intermixta, paene conformia sunt iis quae habet Augustinus. His adde *Hipponis* urbis mentionem, quae in nonnullis codicibus ibidem occurrit. Sed haec aliorum judicio permittere satius est.

SERMO S. AUGUSTINI EPISCOPI

IN NATALI (XX) MARTYRUM.

Ex Editione Benedictin. Serm. 326.

I. Sollemnitas beatissimorum Martyrum laetiorem nobis reddit diem. Laetamur quia de terra laboris ad regionem quietis Martyres transierunt: sed hoc non saltando, sed orando; non potando, sed jejunando; non rixando, sed tolerando meruerunt. Contristabantur, credo, parentes eorum quando ad passionem abierunt: sed illi laetabantur et dicebant: *Laetatus sum in his quae dicta sunt mihi, in domum Domini ibimus. Nolite, parentes, nolite plangere gaudia nostra. Si eos quos nutristis, non vultis in gehennam ire; imitari debetis, non impedire.* Illi noverant quo pergebant, et parentes increduli sine causa plangebant. Sed tunc amantes filios carnales lugebant: postea credentes in Deum dicebant, *Convertisti planctum meum in gaudium mihi, conscidisti saccum meum, et praecinxisti me laetitia.* Utinam, fratres, rumpatur in nobis saccus poenitentiae, et effundatur pretium indulgentiae. Martyres omnes sarcinas lucrorum saeculi hujus hic posuerunt, hic demiserunt, et viam quae ducit ad vitam expediti sicut boni milites cucurrerunt; sicut scriptum est: *Tamquam nihil habentes, et omnia possidentes.* Et vere in terra nihil habebant, sed in caelo felicitatem perpetuam possidebant. Ad caelum devote festinabant, et viam vitae securi currebant; et adhuc longe positi manus ad palmam extendebant. Currite sancti, sic currite, ut comprehendatis. *Regnum caelorum vim patitur, et qui vim faciunt diripiunt illud.* Non est angustum: quisquis beatus vult esse ad regnum caelorum festinet. Nulli clausum est nisi ei qui se excluserit. Paratus est Christus suscipere Confessores suos; ipse desuper dicit, *Specto vos, certantes adjuvabo, vincentes coronabo.*

[Martyres ad felicitatem expediti cucurrerunt. — Psalm. 121, 1. — Psalm. 29, 22. — 2. Cor. 6, 10. — Matth. 11, 12.]

II. Hanc pollicitationem Martyres tenentes, terrores et minas persecutoris pro nihilo habuerunt. Nam cum persecutor diceret: Sacrificate idolis; responderunt, *Non facimus, quia aeternum Deum in caelis habemus, cui semper sacrificamus; nam daemoniis non immolamus.* Et Judex: Quare ergo contra praeceptum sacrum facitis? responderunt, *quia magister coelestis in Evangelio nobis dicit: Qui reliquerit patrem et matrem, et uxorem et filios, et omnia quae possidet, propter nomen meum, centuplum accipiet, et vitam aeternam possidebit.* Et Judex: Ergo non obtemperabitis praeceptis Imperatorum? Et responderunt, *Non.* Et ille: Quam ergo auctoritatem potestis habere cum vos videatis supplicio subjacere? Et Martyres dixerunt: *Auctoritatem regis aeterni portamus, ideo auctoritatem mortalis hominis non curamus.* Tunc in carceribus missi catenis onerati sunt. Quantum dictum est ab impiis, *Ubi est Deus eorum?* Veniat Deus eorum in quem crediderunt, et liberet eos de carceribus, eripiat eos a gladio, eripiat eos a bestiis. Omnia ista dicebant, sed in petra positos non dejiciebant. Illi saeviebant, sed illi non timebant. Sciebant ubi eos dimittebant, et quo festinabant. Coronantur Martyres confessores, et remanserunt judices desertores. Sic Deus vult unumquemque Christianum probare, ut probatum velit cum Martyribus coronare.

[Persecutoriae interrogationes et Martyrum responsa. — Matth. 19, 29. — Psalm. 113, 5.]

ADMONITIO IN MARTYRIUM

SS. SYMEONIS EPISCOPI, TARBULAE

ET ALIORUM PLURIMORUM IN PERSIDE.

Initia Ecclesiae in Perside.

1. Evangelium Christi in Perside ab ipsismet Apostolis disseminatum fuisse testantur Hieronymus in Catalogo, Eusebius lib. 3. Hist. eccles. cap. 23. aliique scriptores ecclesiastici. Et quidem Bardesanes saeculi secundi scriptor apud Eusebium lib. 6. de praeparatione evangelica c. 8. refert suo tempore Christianos adhuc Persas inveniri: sed tamen vix compertum est, quis fuerit in hac amplissima regione Christianae religionis status ante Constantini Magni tempora, qui in epistola ad Saporem Persarum regem apud Eusebium lib. 4. de vita Constantini cap. 13. Christianos ipsi commendat, *quorum multitudine, nobilissima quaeque Persidis loca longe lateque esse decorata* asseverat, ea de re fortassis certior factus a Johanne Episcopo, qui Persarum ecclesiae nomine Nicaenae Synodo generali adfuerat, aut a Magno Jacobo Nisibis in Mesopotamia Episcopo, quem *de regno Persarum, et de persecutione Christianorum,* scripsisse testis est Gennadius in Catalogo Scriptorum ecclesiasticorum cap. 1. Nullum tunc bellum inter Romanos et Persas grassabatur, summaque pace fruebatur in utroque imperio Ecclesia: sed hanc tranquillitatem paullo post saeva tempestas intervertit, exasperato in Christianos Saporis regis animo, qui Magorum atque Judaeorum instigatione tam immanem adversus Ecclesiam persecutionem concitavit, ut nulla fere umquam saevior fuerit, sive tormentorum acerbitatem, quibus fideles afficiebantur, spectes, sive eorum multitudinem, qui ea occasione martyrium glorioso exitu consummaverunt. Hanc persecutionem Sozomenus Hist. eccl. lib. 2. c. 9. et sequentibus egregie describit ex antiquioribus monumentis, quae cum ad nostram aetatem minime pertigerint, Sozomeni verba referre satius visum est, adjunctis aliquot horum Martyrum Actis, quae ex Bollandianis mutuati sumus, quam aliunde eorum gesta ex incertis scriptis emendicare.

Persecutio.

Quo tempore excitata.

2. At licet accurate omnino, quae ad illam persecutionem attinent, prosecutus fuisse videatur Sozomenus, falsus est tamen in assignando tempore, quo ipsa in Perside saeviit, quam scilicet ad Constantini M. tempora incaute revocavit, subjungendo ipsius Constantini epistolam jam laudatam, quasi eam Imperator ad Saporem conscripsisset, ejus efferati in Christianos animi mitigandi causa. Verum tunc temporis Saporem nondum in Christianos saeviisse ex ipsamet Constantini epistola patet, qui Regis hujus pietatem et humanitatem laudat his verbis. *Hos itaque,* scilicet Christianos, *quandoquidem talis tantusque es, tibi commendo. Hos quandoquidem pietate excellis, tibi in manum trado. Hos pro tua humanitate complectere.* Pacem etiam inter utrumque imperium tunc viguisse ipso Eusebio teste certum est, ex cap. 8. ubi Sapor Constantini *notitiam* ambiens, dona ad eum *pacis et amicitiae signa* transmisisse dicitur. At sanctus Sadoth accusatur, quod tempore persecutionis cum Romanis amicitiam servaverit. Nec opponendum quod sanctorum Jonae, Barachisii, aliorumque novem Martyrum Acta nostrae sententiae adversentur; siquidem ibi Sapor anno regni sui 18. id est Christi 326. aut, ut aliis placet, 328. persecutionem adversus Christianos excitasse dicitur. Nam salva etiam horum Actorum auctoritate, quis non videat, 18. pro 38. facile irrepere potuisse in eis aut describendis, aut in aliam linguam ex Persica vertendis. Certior itaque haberi debet sancti Hieronymi sententia, qui hujus persecutionis initium ad septimum Constantii Imperatoris, id est Christi 343. annum revocat: cui sententiae Baronius, Valesius, Bollandus, Godefridus Hermantus, Antonius Pagius, aliique viri doctissimi subscripsere. Symeonis tamen necem ad annum 349. differt Henschenius, quod feria 6. majoris hebdomadae, die 21. Aprilis occisus dicatur, qui chronologici chara-

cteres nonnisi cum illo anno componi possunt. Verum cum Sozomenus diserte asserat, Symeonem initio persecutionis interemtum fuisse, ejus martyrium ad annum circiter 345. potius revocari debere censemus. Nec enim Menaeorum aut aliorum ejusmodi librorum auctoritas, qui hujus sancti Antistitis mortem die 21. Apr. consignant, tanta est, quae veterum scriptorum testimonia elevare possit. Quin et diversis diebus in diversis ejusmodi fastis sacris celebratur, ut videre est apud Bollandianos ad diem 21. Aprilis, quo die sancti Symeonis et sociorum ejus festum Latini recolunt, quamvis apud Graecos celebretur potissimum die 17. ejusdem mensis. Sic et ceteros Martyres a Sozomeno memoratos simul Latini celebrant die 22. Aprilis, licet variis diebus eorum sollemnitas in Graecorum Menaeis recenseatur.

3. Huic de martyrio Symeonis et aliorum Christianorum apud Persas narrationi, consentanea sunt quae leguntur apud *Amrum* Matthaei filium, Nestorianum in Epitome historiae Catholicorum, hoc est Patriarcharum suae sectae, quorum successionem ut ad Apostolica tempora perducant Nestoriani, et cum veteri Ecclesia Orthodoxa conjungant, ab Adaeo Apostolorum discipulo eam arcessunt, tum inter ejus successores numerant Episcopos Seleuciae et Ctesiphontis, inter quos *Symeon* ille quem *Barsabaei* vocant, decimus numeratur. Scribit idem autor, ejusdem Symeonis et aliorum Martyrum historiam scriptam fuisse ab Episcopo Adanae in Armenia, a quo traditur in prima sub Sapore persecutione caesa esse Martyrum centum sexaginta milia, in regione quam vocant *Dir el hamar*, et Bajermi, seu ut Syri scribunt *Beit-Garmè*, quae urbs est antiqua Martyropolis: in *Iraca* triginta millia. Symeonis successorem in Cathedra Seleuciensi, quem Acta nostra *Sadoth* appellant, autor Nestorianus *Chahdoust* appellat, hoc est *φιλοβασιλέα*. Apud Sozomenum lib. 2. c. 12. *καὶ Ἰσαὰκ καὶ Δαῦσας*: Nicephorus qui illum exscripsit *καὶ Ἰσαὰκ Δαυςᾶς*. Nempe *Chab*, quae vox Regem lingua Persica significat, Graeci vulgo per *Σαὰχ* et *Σὰχ* efferre solent. Ctesiphon et Seleuciae urbes regiae uno nomine apud Arabes in Canonum Collectionibus *Modaïn*, vel ut alii pronunciant, *Modaien* appellantur. Ibi sedes antiqua Metropolitarum Persidis, quam Nestoriani paullo ante Muhamedana tempora occupaverunt, et ibi Catholicorum suorum Cathedram constituerunt. Idem autor ait Marutam Episcopum Mesopotamiae ut vocatur in Martyrologio Rom. pridie Non. Decembris ab Orientalibus Episcopus Miafarekinae, (quam nonnulli Martyropolin esse credunt) quemque Concilio Cpno. 10. interfuisse memorant, acta Martyrum qui in ea persecutione passi sunt collegisse, ut etiam Ahi qui 16tus Seleuciae Antistes numeratur. Denique multa narrat idem autor Nestorianus de Isdegerdis Regis persecutione, ac Jacobi quem nos *intercisum* appellamus, quod membratim concisus fuerit, martyrium describit. Haec omnia cum accurate conveniant cum Graecorum Latinorumque gravissimorum autorum testimoniis, omnesque testentur, Martyres illos sanctissimos mori maluisse, quam Ignem et Solem adorare, secundum Persicam religionem; satis mirari nemo possit quid in animo haberet Thomas Hyde, vir doctissimus, cum in libro de veterum Persarum Religione c. 4. scriberet, Christianos in persecutione sub Sapore temere animas projecisse, *quia*, inquit, *perperam existimabant Persas adorare Solem. Sed ut verum fatear, dicti Christiani mihi videntur suo humori et propriae pertinaciae plus quam conscientiae litasse, cum probe scirent, per totum Orientem, praesertim in Persia, morem esse civilem cultum praestare adorando; sic fecerunt Josephi fratres.* Nempe ut vera sit quae ipsi Catullo dicta est Persarum impia Religio, quos non veteres modo Graeci et Latini, sed Christiani, Judaei, Muhamedani omnes, Solem et ignem tamquam numina adorasse testantur; adeo ut huc usque *Atesch Perestan*, seu *adoratores ignis* vocentur, qui antiquam superstitionem retinent; tot Martyrum millia traducentur tanquam cervicosi homines, qui religionem eorum inter quos vivebant ignorarent? At eam potius ignoravisse Thomam Hyde, demonstrare facile foret, qui unius auctoris sordidissimi, qui nonnisi gryphos et aenigmata loquitur, et ante annos centum

viginti scribebat, autoris scilicet *Centum Persarum,* testimonio totam funditus antiquitatem, et Christianam apud Orthodoxos haereticosque Orientales conservatam de Martyribus Persis traditionem evertere conatus est; sed prorsus infeliciter. Haec habuimus ab Amico nostro Eusebio Renaudotio qui Nestorianum autorem in compendium redegit, et ex ejus aliorumque Orientalium scriptis Epitomen historiae Catholicorum Nestorianorum confecit, quam ad editionem paratam habet. Codicis ex quo illam descripsit exemplar extat in Colbertina Bibliotheca: alterum in Seguieriana: tertium Romae in Vaticana.

Anno Christi circa 345.

MARTYRIUM S. SYMEONIS EPISCCPI,

ET ALIORUM PLURIMORUM SS. MARTYRUM IN PERSIDE.

Ex Sozomeno lib. 2. Historiae eccles. capp. 8 et seqq.

Ex CAP. VIII. I. Ex Persis vero eos arbitror primum Christianos factos, qui occasione consuetudinis, quam habebant cum Osdroënis et Armeniis, in colloquium, uti verisimile est, venere cum divinis viris qui illic habitabant, eorumque virtutis experimentum ceperunt. ** CAP. IX.* * Postquam vero successu temporis numerus eorum accrevit, et per ecclesias congregari, sacerdotesque ac diaconos habere coeperunt; ea res non mediocriter offendit animos Magorum, qui velut gens quaedam sacerdotalis, per successionem generis, Persarum religionem ab origine administrant. *Persecutionis occasio.* Offendit etiam Judaeos, qui prae invidia ipsis insita, natura quodammodo hostes sunt Christianae religionis. Accusant igitur apud Saporem, qui tum temporis in Perside regnabat, SYMEONEM Archiepiscopum Seleuciae et Ctesiphontis [1], quae urbes sunt Persidis nobilissimae, ut qui amicus esset Imperatori Romanorum, eique res Persarum indicaret. Quorum calumniis inductus Sapores, primum quidem intolerandis tributis oppressit Christianos, eo quod plerosque ipsorum spontaneam paupertatem amplecti norat, eorumque exactioni crudeles viros praefecit, eo consilio ut Christiani, penuria facultatum et exactorum atrocitate obtriti religionem suam despicerent. Hoc enim illi praecipuum studium erat. Postea vero sacerdotes ac ministros Dei gladio obtruncari praecepit, et ecclesias quidem funditus everti, earum autem vasa atque instrumenta fisco applicari jussit; Symeonem vero ad se adduci, quasi proditorem regni ac religionis Persarum. Et Magi quidem adjuvantibus eos Judaeis, ecclesias celeriter disturbarunt. Symeones vero comprehensus et catenis ferreis vinctus, in conspectum Regis adducitur, ibique virum bonum ac strenuum se praestitit. Nam cum Sapores eum tormentis afficiendum induci jussisset, nec extimuit Symeones, nec adoravit. Quo facto exasperatus Rex, his verbis eum interrogavit: Cur in praesentiarum non adorasti, cum id semper antea feceris? Cui Symeones: *Quoniam,* inquit, *antea vinctus non adducebar ut verum Deum negarem ac proderem, idcirco non recusabam consuetos honores majestati regiae exhibere: nunc vero nefas est mihi id facere. Adsum enim certaturus pro pietate et pro doctrina nostra.* Haec cum dixisset, jussit Rex ut Solem adoraret, multa se munera ei largiturum, magnoque in honore eum habiturum esse pollicitus, si obtemperasset. Sin recusaret, et illum, et universum Christianorum genus e medio sublaturum minatus est. Cum vero nec minis

1) Strabo lib. 16. Geographiae: *Babylon olim Assyriae fuit metropolis, nunc Seleucia est, quae ad Tigrim dicitur. Magnus prope eam pagus, Ctesiphon nomine, in quo Parthorum reges hiemabant, Seleuciensibus parcentes, ne Scythicae et militaris nationis assiduo hospitio opprimerentur.* Eadem ferme habet Joseph. lib. 18. Antiq. cap. 12. in fine, quem consule. Porro Seleucia in Actis sancti Sadoth infra vocatur *Salec.* Gregorius Nazianzenus orat. 4. advers. Julianum ait prope Ctesiphontem esse arcem *Cochen,* quae ab altera fluvio tantum dissita, *unius civitatis ambae speciem praebeant. Coche* Seleuciam nominari ait Ammianus Marcellinus lib. 24. cap. 5. in nova editione. An recte? Vide ibi Valesii notas.

eum terreret, nec promissis inflecteret, sed forti animo perstaret Symeones affirmans *se nec Solem umquam adoraturum, nec religionis suae proditorem futurum esse;* eum Rex* in vinculis aliquamdiu detineri jussit, ratus, ut verisimile est, fore ut ipsum sui consilii poeniteret.

2. Qui cum in carcerem abduceretur, conspicatus eum USTHAZADES [2] senex Eunuchus, nutritor Saporis, et praepositus domus regiae, assurgens eum adoravit. Sedebat enim pro foribus palatii. At Symeones eum contumeliose objurgavit, et ira percitus exclamavit, aversoque vultu, eum praeteriit. Nam cum ille Christianus esset, paullo antea vi coactus Solem adoraverat. Statim igitur Eunuchus flens atque ejulans, candidam vestem qua indutus erat deposuit: atque, ut in luctu, atris vestibus tectus ante Regiam consedit, cum lamentis ac gemitu ista dicens: *Vae mihi! qualem sperare decet erga me fore Deum quem negavi: quando ob hanc causam Symeones, olim familiaris meus, ne alloquio quidem me dignatus, sic jam refugit atque aversatus est.* Haec cum audiisset Sapores, accitum ad se Usthazadem causam luctus interrogat, et utrum aliqua calamitas in familia ipsius contigisset. Cui respondens Usthazades: *Nulla,* inquit, *o Rex, calamitas in hac terrena familia mihi contigit. Utinam pro eo quod mihi accidit, in quasvis alias calamitates incidissem, melius utique mihi esset. Nunc autem lugeo quod adhuc vivam: et qui dudum mori debueram, adhuc solem video, quem tibi morem gerens, non ex animi mei sententia adorare visus sum. Itaque duplici nomine mortem promerui: tum quod proditor fuerim Christi, tum quod te deceperim.* Quae cum dixisset, per *Conditorem caeli et terrae* juravit *se posthac sententiam minime mutaturum.* Ob hanc insperatam Eunuchi mutationem stupefactus Rex, graviore adhuc iracundia exarsit adversus Christianos, utpote qui praestigiis ac maleficiis ista perficerent. Pro misericordia tamen qua erga senem erat affectus, nunc se lenem, nunc immitem ostendens, omni studio contendebat ut eum a proposito dimoveret. Sed cum nihil proficeret, affirmante Usthazade, *numquam se adeo stultum fore, ut pro Deo rerum omnium conditore, res ab illo conditas coleret:* tunc ira succensus, caput illi amputari praecepit. Qui cum ad id supplicium duceretur a spiculatoribus, rogavit eos ut paullulum exspectarent, quasi quidpiam Regi indicaturus esset. Vocatoque ad se Eunucho quodam fidelissimo, mandat ut ista Sapori nuntiaret. *Quanta semper benevolentia ab ineunte aetate ad hoc usque tempus erga familiam tuam, o Rex, affectus fuerim, dum parenti tuo ac tibi qua par erat cura ac diligentia ministrarem, nullis mihi testibus opus esse arbitror, apud te praesertim qui rem explorate nosti. Pro omnibus igitur officiis quae vobis grata ac jucunda aliquando praestiti, hanc mihi mercedem redde, ut ignaris non videar tamquam infidelis erga regnum tuum, aut, tamquam in maleficio aliquo deprehensus, subire supplicium. Utque id palam fiat, praeco clamans significet universis, Usthazadem capite truncari, nullius quidem flagitii in palatio compertum umquam, sed Christianum, et qui a Rege induci non potuerit ut Deum suum negaret.* Et Eunuchus quidem ista nuntiavit. Sapores vero juxta petitionem Usthazadis, praeconem proclamare jussit. Sic enim existimabat reliquos omnes a Christiana religione facile discessuros, si attenderent, nemini Christiano eum parciturum esse, qui senem nutritorem, et fidelem famulum interemisset. Verum Usthazades causam supplicii sui publice per praeconem pronuntiari idcirco expetiit, quod cogitabat se tunc, cum prae metu Solem adoravisset, multis Christianorum pavorem injecisse: nunc vero postquam didicissent ipsum pro Christiana religione interfectum esse, multos suis virtutis imitatores futuros. * Hunc in modum Usthazades gloriosissimo exitu migravit e vita. Quod cum Symeones in carcere accepisset, gratias pro illo persolvit Deo.

Usthazades poenitens.

Martyr obit.

* CAP. X.

3. Postero autem die, qui erat sexta feria, quo die ante festum Resurrectionis annua salutaris Passionis memoria celebratur, Rex Symeonem

2) Aliquando scribitur Usthazanes. Cod. Leonis Allatii Ἰσαζάδης.

quoque gladio obtruncari praecepit. Perductus enim iterum ad regiam ex carcere, constanter admodum de religione disseruerat coram Sapore, et neque ipsum, neque Solem adorare umquam voluerat. Eodem die centum quoque alii in carcere constituti, pari modo jussi sunt interfici: utque postremus omnium Symeones postquam caedem illorum spectasset, jugularetur. Ex quibus alii erant Episcopi, alii Presbyteri, alii diversorum Ordinum Clerici. Cumque universi simul ad supplicium ducerentur, progressus in medium magnus princeps magorum, interrogavit eos utrum vellent vivere, eamdemque cum Rege religionem sequi, et Solem venerari. Sed cum nemo illorum his conditionibus vivere sustinuisset, ducti sunt in locum supplicio destinatum. Et spiculatores quidem jussa faciebant, et in caedendis Martyribus desudabant. Symeones vero iis qui interficiebantur proxime adstans, hortabatur ut *forti animo essent:* deque morte et resurrectione, et de pietate disserebat: et sacrarum Scripturarum testimonio ostendebat, *hoc quidem modo mortem oppetere, veram esse vitam; Deum vero prae ignavia prodere, mortem esse certissimam. Ipsos siquidem, etiamsi nemo vim ipsis adferret, haud multo post sua sponte esse morituros. Hunc enim exitum cunctis nascentibus inevitabilem esse: quae vero post hanc vitam manent perpetua, ea non omnibus pari modo eventura; sed cunctos homines vitae hic transactae rationem accurate velut ex trutina quadam reddituros. Et eorum quidem quae unusquisque recte gesserit, immortalem accepturum esse mercedem, secus vero gestorum sempiternas poenas daturum. Porro inter bona opera summum hoc esse ac beatissimum omnium, pro Deo mortem ultro oppetere.* Dum haec dissereret Symeones, singuli tamquam exercitatorem in sacris certaminibus monentem quo ingrediendum sit modo, attentis auribus audientes, alacriter ad caedem pergebant. Postquam centum illos interemisset carnifex, ultimo loco et Symeonem ipsum occidit, et cum illo Abdechalaam et Ananiam[3]. Hi senes Presbyteri Ecclesiae quam regebat Symeones, ambo una cum illo capti, et in vincula conjecti fuerant.

(Item Symeon cum aliis multis.)

CAP. XI.

(Item Pusices cum ejus filia.)

4. Dum haec fierent, Pusices praefectus omnium Regis fabrorum, ibidem stans, conspicatus Ananiam trementem cum pararetur ad necem: *Paullulum temporis,* inquit, *o senex, claude oculos tuos, et bono animo esto; mox enim videbis lumen Christi.* Quae cum dixisset, ilico comprehensus, ad Regem perducitur. Et cum se Christianum fassus fuisset, quoniam de doctrina Christianorum, et de Martyribus liberius locutus erat Regi; perinde quasi contra jus fasque fiducia usus, novo quodam et crudelissimo mortis genere jubetur occidi. Perfossa enim ejus cervice circa tendinem, spiculatores linguam ejus illac evulserunt. Eodem tempore filia quoque ejus virgo Deo consecrata, delatione quorumdam comprehensa interficitur.

(Edictum contra Christianos.)

5. Sequente autem anno, eo ipso die quo Passionis quidem Christi memoria celebrabatur, Resurrectionis vero exspectabatur festivitas, crudelissimum edictum Saporis per universam Persarum ditionem propositum est, quo cuncti qui se Christianos confessi essent, mortis supplicio addicebantur. Quo quidem tempore aiunt innumerabilem Christianorum multitudinem gladio caesam esse. Nam et Magi per singulas urbes et vicos studiose investigabant eos qui se occultarent: et Christiani, nemine etiam ipsos ducente, ultro semetipsos prodebant, ne silentio suo Christum negasse viderentur. Porro cum Christiani omnes absque ulla miseratione trucidarentur, multi in ipso palatio necati sunt, atque inter nos Azadas Eunuchus Regi longe carissimus, quem cum Sapores peremtum accepisset, incredibili dolore perculsus est. Et hanc quidem generalem Christianorum caedem compressit, solos vero Christianae legis doctores interimi praecepit.

(Martyres plurimi.) (Azadas.)

CAP. XII.

(Tarbula cum 2 sociis.)

6. Per idem tempus cum Regina in morbum incidisset, Symeonis Episcopi soror, nomine Tarbula, virgo devota[4] comprehenditur, una cum

3) Epiphanius Scholasticus hunc Ἀννίναν appellat. Cod. Allatii Αἰνίναν. Aliorum item nomina quandoque varie descripta sunt.

4) Graece ἱερὰ παρθένος, sacra virgo, virginitatem scilicet professa, ut ex verbis

famula ipsius, quae idem vitae genus sectabatur, et cum altera sorore [5], quae post obitum viri nuptiis renuntiaverat, eamdemque vivendi rationem erat amplexa. Captae sunt autem fraude ac delatione Judaeorum, qui eas accusaverant, quod Reginam maleficiis appetiissent, ob Symeonis necem infensae. At Regina, ut solent aegroti abominandis remediis aures accommodare, eam delationem veram esse credidit, praesertim cum a Judaeis profecta esset. Idem enim cum ipsis sentiebat. Itaque Magi Tarbulam et reliquas duas corripientes, capitali supplicio addicunt, serraque bifariam dissectas, patibulis suffixerunt, atque ad depellendum morbum Reginam per medium patibulorum transire jusserunt. Porro Tarbulam istam decoram admodum ac formosam fuisse perhibent, et quemdam ex Magis ejus amore captum missa ad eam pecunia sollicitasse eam de stupro, et ipsi et sodalibus ipsius incolumitatem pollicitum, si morem ipsi gerere vellet. Illam vero obscoenos sermones ne auditu quidem sustinentem, Magos quidem affecisse contumelia, eisque impudicitiam exprobrasse; ad mortem vero alacri animo properasse, mori potius optantem, quam virginitatem prodere. Ceterum cum ex praecepto Saporis, sicut antea retulimus, reliquis omnibus praetermissis, soli Sacerdotes ac doctores Christianae Legis comprehendi coepissent, Magi et eorum principes regionem Persarum circumeuntes omni studio perquisitos Episcopos ac Presbyteros divexarunt, ac praecipue in partibus Adiabenorum. Haec Persidis regio est, maxima ex parte a Christianis habitata.

7. Sub idem tempus Acepsimam [6] Episcopum, multosque ex ejus clericis corripuerunt. Postea tamen deliberatione habita, ipsum Antistitem cepisse contenti, reliquos ablatis eorum facultatibus dimiserunt. Jacobus autem quidam presbyter sua sponte Acepsimam secutus est. Cumque impetrasset a Magis, ut cum ipso pariter in vinculis versaretur, ipse, utpote seni, alacriter ministrabat, ejusque aerumnas sublevabat prout poterat, et vulneribus medicinam adhibebat. Nam paullo post quam captus fuisset, Magi loris crudis eum verberaverant, Solem adorare cogentes. Sed cum id facere recusasset, rursus eum in vincula conjecerant. Per idem tempus Aithalas quoque et Jacobus presbyteri; et Azadanes atque Abdiesus diaconi, ob doctrinam Christi a Magis crudelissime flagris caesi, in custodia detinebantur. Post longum autem temporis spatium, summus princeps Magorum de illis Regem consulit. Cumque liberam accepisset potestatem eos pro arbitratu suo puniendi, nisi Solem adoravissent, mandatum Saporis iis qui in carcere tenebantur, significat. Qui cum diserte respondissent, *numquam se Christum udituros, nec Solem adoraturos esse,* crudelissime eos torsit. Et Acepsimas quidem in confessione fidei fortiter perseverans, mortem oppetiit. Cujus reliquias quidam ex Armenia, qui obsides erant apud Persas, clanculo auferentes, sepulturae mandarunt. Reliqui vero, quamvis non minus acerbe flagris caesi essent, praeter omnium opinionem in vita manserunt; et cum pristinam sententiam non mutarent, iterum contrusi sunt in vincula. Inter hos fuit etiam Aithalas, qui cum inter verberandum distenderetur, prae nimia extensione, brachia ei ab humeris divulsa sunt, manusque mortuas ac pendulas deinceps circumtulit, ita ut alii cibos ori illius admoverent.

Acepsimas et alii.

8. Sub eodem principatu innumerabilis multitudo Presbyterorum, Diaconorum, Monachorum et sacrarum Virginum, et aliorum qui in ecclesiis ministrabant, et pro doctrina fidei laborabant, martyrio consummata est. Episcopi vero, quos quidem accepi, Barbasymes, Paulus, Gaddiabes, Sabinus, Mareas, Mocius, Johannes, Hormisda, Papas, Jacobus, Romas, Maures, Agas, Bochres, Abdas, Abdiesus, Johannes et Abramius [7], Agdelas,

Item alii plurimi.

sequentibus colligitur. Vide harum Sanctarum Acta infra.

5) Hanc Pherbutam appellat Godefridus Hermantus. Verum in Actis infra Pherbute dicitur virgo, eaque ipsa est quae hic Tarbula appellatur.

6) Fusiora ejus et SS. Josephi presb. et Aithalae diaconi Acta ex Metaphraste habentur die 22. Aprilis Bollandiani.

7) Is fuit Episcopus Arbelorum in Perside, qui die 4. Februarii colitur apud

Sapores, Isaac, et Dausas: qui quidem captivus a Persis abductus fuerat ex loco quodam, qui Zabdaeus [8] dicitur. Tunc temporis vero pro fidei doctrina occisus est una cum Mareabde Chorepiscopo, et clericis suis ducentis circiter et quinquaginta, qui una cum illo capti fuerant a Persis.

Milles. 9. Sub idem tempus MILLES [9] quoque martyrio perfunctus est. Hic initio quidem apud Persas militaverat: postea vero relicta militia, apostolicam vivendi rationem aemulatus est. Cum autem Persicae cujusdam civitatis ordinatus esset Episcopus, multa saepe numero passus esse dicitur, et verbera tractusque membrorum sustinuisse. Sed cum nemini illic persuadere potuisset ut Christianus fieret, moleste id ferens, malum imprecatus est civitati, et alio migravit. Nec multo post, cum primores illius urbis in Regem deliquissent, immissus in eos exercitus cum trecentis elephantis urbem eorum subvertit, et aratrum solo impingens, velut in arvo sementem fecit. Milles vero peram dumtaxat gestans, in qua sacrum Evangeliorum codicem reconditum habebat, Jerosolymam orationis causa profectus est; atque inde in Aegyptum perrexit, ut monachos ibi degentes videret. Quanta porro iste vir, et quam admiranda opera perpetrasse memoretur, testes sunt Syri, qui ejus vitam et actus litteris prodiderunt. Mihi vero satis esse arbitror haec de illo, deque iis qui regnante Sapore martyrium in Perside perpessi sunt, in praesentiarum commemorasse. Vix enim ullus omnia quae illis contigerunt, possit recensere; quinam scilicet et unde fuerint, et quomodo martyrium consummaverint, et quae suppliciorum genera toleraverint. Quippe hujusmodi cruciatuum innumerabiles species ad summam crudelitatem excogitatae sunt a Persis. Verum ut summatim dicam, cunctos ejus temporis Martyres, tam viros, quam mulieres, quorum nomina recoluntur, sedecies mille numero fuisse perhibent, reliquae vero multitudinis ne numerum quidem iniri posse: atque idcirco difficile admodum visum esse Persis, Syris atque Edessenis, qui hac in re plurimum studii atque operae posuerunt, horum nomina percensere.

Martyres innumeri.

Graecos, de quo et ejus sede plura observat Bollandus ad hanc diem.

8) Hunc locum *Bezabde* ad ripam Tigridis esse censet Valesius, opidum regionis Zabdicenae, ex quinque scilicet provinciis transtigritanis, quas Narseus Persarum rex a Galerio victus Romanis cedere coactus fuerat.

9) De Millide abbate, qui a duobus regis Persarum filiis sagittis confixus est, ac de duobus ejus sociis capite minutis vide Vitas Patrum Rosweydi lib. 5. libel. 7. num. 12. Idem refertur apothegmatibus Patrum, titulo de Abbate Milesio tomo 1. Monument. Ecclesiae Graecae a Cotelerio edit. pag. 565.

Anno Christi circa 345.

MARTYRIUM SS. PHERBUTHAE SEU TARBULAE

VIRGINIS, etc. In PERSIDE.

Ex Aprili Bollandiano.

Calumnia in SS Martyres. I. Tempore persecutionis nostrae, subito Regina ipsa aegrotare coepit. Quoniam vero ejus animus in Judaeos, crucis Christi inimicos, admodum erat propensus, ac libenter quaecumque illi dixissent, audiebat: Reginam cum Judaei adiissent, illi suggesserunt, quoniam Episcopus Symeon, cognomento Gnapheus, interfectus fuerat, propterea illius sorores venena Reginae commiscuisse, quo ipsa mortem obiret. Ut vero sermo hic ad aures Imperatoris pervenit, statim sancta PHERBUTHE cum sorore et ancilla sua comprehensa fuit. Erat autem Pherbuthe illa virtutis exercitatione praestantissima: quin immo non minus ejus soror quam ipsa, vitae institutionem in Christo Jesu pulcherrimam adepta fuerat. Ductae igitur illae sunt ad palatium, ut de re illa interrogarentur. Exiit igitur Imperatoris jussu Mauptes, cujus nominis interpretatio est, Pontifex magorum, et duo una cum illo magistratus, ut eas mulieres audirent. Ut vero coram illis stetit sancta Pherbuthe

una cum duabus feminis, quae cum ipsa erant, viderunt ejus pulchritudinem; erat enim revera sancta illa virgo specie admodum egregia; statimque suo quisque pravam animo concepit libidinem, inter se tamen talem libidinosam cogitationem occultabant. Illis igitur dixerunt: Quare vos machinatae estis veneficia reginae et dominae totius orbis terrarum? Ob id nunc morti estis obnoxiae. Quibus sancta Pherbuthe respondit: *Quare eam cogitationem satanas vobis in mentem conjecit, quae a veritate multum abhorret? et quare injuste vultis nos calumniari? Si nostrum sanguinem sititis, quisnam est qui prohibeat vos eum bibere? Si nostram caedem cupitis, ecce singulis diebus vestras manus coinquinatis. Nos vero propter Deum nostrum, ut Christianos decet, morimur; non eum negantes, quoniam ipse est vita nostra, quemadmodum scriptum est, ut unum Deum adoremus et illi soli serviamus. Ita* **Deut. 6.** *enim et facimus. Quin et alibi scriptum est, Veneficus per manum populi sui moriatur. Quomodo igitur nos veneficia machinatae sumus, cum non mi-* **Exod. 22.** *nus malum hoc sit, quam si Deum nostrum negaremus? Etenim pro utriusque peccati poena illis qui hujusmodi criminibus obnoxii sunt, mors proposita est.* Cum haec Pherbuthe virgo diceret, libenter eam uterque audiebat: cumque ejus pulchritudinem et sapientiam illi obstupescerent, loqui non poterant, sed quisque secum ita cogitabat: Ego Regem precabor, ut liceat a morte illas eripere; itaque hanc uxorem ducam. Tandem Mauptes illi hoc dixit: Quamvis, ut ipsa dicis, non liceat vobis veneficia commiscere, ne legem vestram violetis; tamen fratris vestri mortem dolentes, hoc fecistis. *Et quodnam malum,* inquit Pherbuthe, *frater passus est, ut ejus causa vitam illam, quae a Deo vivente proficiscitur, nos perdere vellemus? Nam et si vos propter vestram pravitatem atque invidiam eum interfecistis, ille tamen vivit, et in caelesti regno exultat: quod regnum vestro imperio ac potestati sic praestat, ut prae illo vestrum istud inane quiddam sit.* Haec cum illa dixisset, jussit illas in carcerem duci, et custodiri.

II. Cum autem dies illuxisset, Mauptes ille clam ad Pherbuthem misit, qui dicerent se paratum esse Regem precari, et a morte illam, et quae cum ipsa erant liberare; modo ejus uxor esse vellet. Virgo autem illa ἀϑλοφόρος fortis et victrix cum haec audisset, obstupuit. Ad eum autem (qui haec nuntiaverat) conversa: *Comprime,* inquit, *os istud, canis impurissime, Dei et omnis veritatis inimice, neque amplius perge impura ista verba ad aures meas loqui; neque enim animus meus illa patitur. Deus avertat ne hoc umquam fiat: quoniam semel copulata sum cum Domino meo Christo, et virginitatem meam ipsi custodio, fidemque et veritatem ei praestare studeo. Ille enim qui solus a peccato liber est, me potest eripere ex impurissimis vestris manibus, et sordidis cogitationibus, quas contra me cogitastis. Equidem mori non timeo, neque caedem formido. Haec enim via, in quam me vultis immittere, ducet me ad fratrem meum et Episcopum dilectum Symeonem, ut illic gemitus, et aerumnarum mearum consolationem inveniam: quibus aerumnis anima post ejus obitum affecta est.* Similiter autem et duo magistratus ad eam miserunt illud idem significantes, quibus irato animo et asperis verbis respondens, eos a se repulit.

Pherbuthe Pontificis nuptias respuit.

III. Cum igitur uterque se victum sensit, ac suam libidinem non id assecutam, quod frustra tentaverat, animadvertisset; tres illi consilio inito adversus eas feminas locuti sunt, et injustum testimonium dixerunt, quod mulieres illae essent veneficae. Cum Imperator haec audivisset, praecepit ut si Solem adorarent, mortem evaderent. Ut autem nuntiatum illis fuit quod Imperator jusserat ut Solem adorarent, sanctae illae feminae hoc responderunt: *Nos effectorem caeli et terrae adoramus, ejusque honorem Soli offerre nolumus, quippe qui ejus Dei opus est, quem nos colimus: quin etiam minae vestrae numquam facient, ut a caritate Salvatoris et Domini nostri Jesu Christi umquam separari possimus.* Ut igitur haec illae eodemque animo dixerunt; Magi voce magna clamantes: Dispereant, inquiunt, istae de terra, quae Reginae venena pararunt, ut in morbum illa incideret, et interiret.

Statimque talis sententia contra illas lata est, ut qua morte vellent Magi, feminae illae morerentur. Dicebant enim nefarii atque impuri homines, quod nisi earum corpora in duas partes secta fuerint, et Regina ipsa per medias illas partes transierit, curari non poterit. Ut igitur eas ejecerunt interficiendas, denuo Mauptes, dum mulieres abducerentur, mittens ad sanctam virginem Pherbuthem: Si vis, inquit, me audire, neque tu morieris, neque puellae quae tecum sunt. Sancta vero Pherbuthe magna et aspera voce: *Quare*, inquit, *impure canis, ea loqueris quae ego audire non possum? Ego enim perfecte mori cupio, ut aeternam vitam habeam. Numquam hujus brevis vitae causa remissior fiam, ne moriar morte sempiterna.*

Dire cum sociabus interficitur.

IV. Cum igitur ante urbis portas mulieres illas duxissent, singulis duos palos fixerunt: in quorum uno collum ligantes, in altero vero pedes, et earum unamquamque illis protendentes, fabrilem ferram inferentes, in duas partes eas secuerunt. Cumque ligna tria magna hinc, et alia tria illinc in terram fixissent, sancta illa corpora in eis suspenderunt. O terribile et horrendum spectaculum! o factum lacrymis, compunctione, stupore, et gemitibus plenum! Si quis lacrymas desiderat, veniat, ejulet, et prae compunctione corpus lacrymis madefaciat. En ut corpora jucunda et sancta, velut triumphus quidam in via proposita sunt. Corpora, inquam illa, in quibus sanctae feminae per totum vitae suae tempus honestatem et virginitatem servaverunt. Libertas data est in opprobrium earum, quae mansuetudinem et justitiam in proprio thalamo exercuerunt. En ut gloria in ignominiam proposita est. O quantum Dei justum illud judicium patiens est! sed cum exsurrexerit ut rationes inquirat, non amplius condonabit, neque miserebitur. O quantum audet superbia! sed cum ceciderit, non habet medicinam, neque consistit. Vere ligna haec, quibus sancta corpora fuere suspensa, fructus justitiae sunt: isti autem vere lupi illi Arabiae, immisericordes, duri et sanguinis voratores: illi, inquam, qui exsecuerunt et suspenderunt. Talem saevitiam beatus ille Propheta considerans dicebat: Forte vivos deglutissent nos. Et cum iratus esset furor ipsius in nos, viventes in infernum deduxit nos. Numquid aliquis re illa terribili laetatus est, aut aequo animo tulit spectaculum illud horribile? An aliquis ea sine lacrymis aspexit, aut videre potuit? Opinor certe nemo. Quod si quis ea videre potuit, illum humanae naturae non opinior esse participem. Tulerunt igitur miseram illam Reginam in eam viam, feceruntque ut per casta et sancta illa corpora transiret, omnisque turma eam sequebatur. Illo enim die Imperator censum recipiebat. Consummata est sancta Pherbuthe cum sorore et ancilla, quinto die mensis Aprilis [1], in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria, et imperium, et honor, et adoratio in saecula saeculorum. Amen.

Psalm. 123.

1) Memorantur in Menaeis Graecorum die praecedenti. Latini vero eas ceteris Martyribus adjungunt die 22. Aprilis.

Anno Christi circa 346.

MARTYRIUM SS. SADOTH

EPISCOPI ET ALIORUM CXXVIII IN PERSIDE.

Ex Februario Bollandiano.

Sadoth Symeonis successor.

I. Post completum sancti Symeonis martyrium ejus loco successit sanctus SADOTH, in civitate quae dicitur Salec, et Ctesiphonte, regiis apud Persas civitatibus. In quadam die ostentum vidit terribile: quod apud se miratus clerum suum cum Presbyteros, tum Diaconos convocavit. Omnes enim metu Regis delitescebant, remque his verbis aggressus est exponere. *Vidi in somnis hac nocte scalam cum magna gloria, cujus initum erat in caelo. Ei autem superstabat sanctus Episcopus Symeon cum infinita gloria, ego vero infra in terra consistebam. Atque ille magna me cum hilaritate*

compellans, ASSCENDE, *inquit*, AD ME, SADOTH, ASSCENDE. NE TIMEAS. EGO ENIM HERI ASSCENDI, TU VERO HODIE ASSCENDES. *Et ex illa hora me ad optimam Christi confessionem assumtum iri credidi. Quod vero ab eo dictum: Ego heri asscendi; tu vero hodie asscendes: significat eum anno superiore subiisse martyrium, me vero hoc anno esse subiturum, et neci dandum.* Et coepit ex sacris eos Scripturis adhortari in haec verba: *Fratres mei, diligamus Deum ex tota anima, et Dominum nostrum Jesum Christum ex tota mente; et induti loricam fidei nihil mali timebimus. Mors vero et caedes si nos invaserit, nosque occupaverit, ne animo concidamus: sed quisque nostrum tamquam fortis et robustus depugnet, certetque tamquam athleta perfectus. Quod si etiam moriamur, ut perfecti moriamur; moriamur propter Salvatorem nostrum Jesum Christum. Quantum mucro vitae concesserit, agite id nobis vindicemus: et donec acinaces splendeat, ditescere studeamus. Quamdiu dies est, celeri pede ad regni caelestis domicilium tendamus, ut honoris gloriaeque hereditatem adeamus, et posteris omnibus nomen nostrum, gloriamque commendemus. Deum nostrum, fratres, exoremus, ut citius id ostentum in nobis impleat. Etenim vir spiritualis cum gaudio et desiderio, et amore, mortem hujusmodi, cum praesto est, excipit, neque timuerit ullus qui paratus et in procinctu fuerit. Carnali autem timori atque horrori est ejus praesentia. Spiritualis mortem non reformidat, ut qui vivendi modum teneat spiritualem: carnalis vero caligat et tremit, ut qui carnalem vitae rationem habeat. Qui promto strenuoque sunt animo, talem quaerunt mortem, ut aeternam ex ea vitam sortiantur: ignavi vero et desides ad ejus conspectum in latebras se conjiciunt. Qui Deum diligunt, ad Deum excesserunt: qui vero mundum, in mundo manserunt: illi quidem ad laetitiam et exultationem profecti; hi vero ad aerumnas et suspiria relicti.*

Clerum suum adhortatur.

II. Altero igitur persecutionis anno, praedictam ad urbem Salec et Ctesiphontem vertit rex Saborius *, apud quem delatus est athleta laureatus Sadoth Episcopus; quae vox Amantem-regis translata significat. Re vera enim caelestem Regem ex tota anima et virtute sua diligebat. Sanctus enim erat, perfectaeque continentiae, ac fide et justitia plenus, sanctique Symeonis, cui successerat, imitator. Missis ergo Rex satellitibus, ipsum una cum ejus clero, aliisque finitimae regionis clericis, necnon monachis et monialibus centum viginti octo comprehendit. Atque omnes simul catenis ferreis vincti, in carcere, loco obscuro et molesto, ad menses quinque conclusi sunt, graves aerumnas, variasque difficultates tolerantes. Scelerati enim illi et impii tibias funibus vincientes, et lumbos humerosque lignis compingentes, ita eos extendere, ut ipsorum ossa non secus ac lignorum fasces constricti striderent. Inter torquendum autem instabant verbis: Adorate Solem, et regis voluntatem implete, et vivetis. Sanctus vero Sadoth velut omnium ore respondens: *Nos*, inquit, *in unam fidem, et unam potentiam*, *et veritatem pariter unam credimus, et in idem testimonium conspiramus, et unum Deum caeli terraeque conditorem adoramus; ipsique ex tota anima, totaque nostra virtute servimus: Solem vero, cum ipsius opus sit non adoramus. Sed neque ignem veneramur. Qui enim haec condidit, ipse hominibus ea nobis ad obsequium concessit. Transgressores porro non fiemus juxta improbum tuum edictum. A te mors, a nobis temporalis haec vita. Ne ergo vel unam horam nos mactare distuleris, neque oculis tuis ita indulgeas, ut sanguinem nostrum non effundas. Tua enim erga nos patientia et lenitas exitium nobis accersit.* Rursus ipsis velut ex ore Regis dictum est: Nisi voluntatem meam feceritis, et mandatis meis aures praebueritis, en funestissima interitus vestri hora vobis imminet. At sancti tamquam ex uno ore respondentes: *Non perimus*, inquiunt, *Deo nostro, neque morimur Christo ejus. Vivificat enim nos aeterna sua vita, suumque nobis regnum hereditatis loco largitur. Nobis ergo, qui ad mortem pro Deo nostro oppetendam parati et promti sumus, mortem nobis infer actutum. Neque enim Solem adoramus; neque talia Regis edicta, quia mortem exitiumque continent, in aures admittimus.* Cum autem audissent

* *Sapor.*

Cum clero comprehenditur.

Torquentur.

latam in se capitis esse sententiam, ut omnes simul gladio ferirentur; animos sibi facientes ad caedem se et mortem compararunt. Regii vero praefecti et rabulae eos e civitate vinctos ejecerunt. At illi cum gaudio laetitiaque psallentes dicebant: *Judica nos Deus, et discerne causam nostram de gente non sancta et ab hominibus dolosis, sanguinisque helluonibus libera nos: quia tu Deus fortitudo et spes nostra es.* Cumque ad locum pervenissent, in quo erant martyrio initiandi, uno animo ora sua laxantes, dixere: *Benedictus es, o Deus, qui nos hac gratia dignatus es, nec despexisti orationem nostram, sed hanc nobis coronam dedisti. Nosti enim, Domine, quomodo eam quaesiverimus. Benedictus etiam Deus noster, unigenitus Filius tuus bonitatis tuae, qui nos salvavit, et ad aeternam vitam vocavit. Ne sinas nos in hoc mundo affligi; sed confirma nos coram te in aeternum per tuam clementiam, nosque baptismo sanguinis nostri cohonesta.* Atque in eorum ore non cessavit haec divinae gloriae celebratio, donec ultimus occisus est. Consummati sunt autem hi CXXVIII. Martyres vigesimo mensis Februarii [1]. Athletam vero victorem et Episcopum Sadoth in aliam regionem, Bethuzam dictam, in urbem Bethlapat vinctum duxerunt, ibique caput ejus amputarunt. Consummati sunt omnes Christi Martyres in pace laudantes et glorificantes Dominum nostrum Jesum Christum: quem decet omnis gloria, honor et adoratio, majestas et magnificentia in omnia deinceps saecula saeculorum. Amen.

Christus, Deus noster. Occiduntur.

1) In Graecorum Menaeis simul cum S. Sadoth memorantur 19. Octobris.

Anno Christi 362.

DE SANCTIS MARTYRIBUS

QUI SUB JULIANI PERSECUTIONE PASSI SUNT.

1. Julianum, cognomento Apostatam, inter Christianorum persecutores recensendum esse vix quisquam infitiari potest. Quamvis enim, ut Gregorii Nazianzeni oratione 3. verbis utar, *suadendi et alliciendi partes sibi retinuerit; vim tamen et tyrannidem populari turbae civitatibusque* permittendo, majorem procellam, quam si apertis caedibus Ecclesiam fuisset persecutus, concitavit. Id probari posset ex caedibus Alexandrinorum, Hierapolitarum, Gazaeorum, et Arethusiorum, quas Gregorius jam laudatus, Socrates, Sozomenus, Theodoritus, aliique passim auctores describunt. Quin etsi specietenus ejusmodi populares tumultus aliquando prohiberet, eos tamen cum contigerant aut laudabat, aut saltem vindictam ex iis non repetendo eos approbare censebatur, quod patet ex epistola a se de eo argumento ad Alexandrinos data. Et certe cum ob incensum Caesareae in Cappadocia Fortunae templum, promiscua plebs in Christianos impetu facto *ingentem caedem,* ut refert Gregorius Nazianzenus jam perpetrasset, et plura adhuc comminaretur, Praefectus suae rei esse ratus hunc tumultum compescere, *multis abductis Christianis, in nonnullos etiam gentilium* animadvertit. Qua de re apud Imperatorem accusatus, ignominiose adductus, quamvis se juxta legum praescripta egisse ostenderet, vix tamen mortem evasit, et ob istud facinus *Imperatoris clementia exsilio dumtaxat multatus est. Quid enim grave,* inquiebat Julianus, *si manus una gentilis decem Galilaeos interfecit?* Simile fere contigit in Gazaeorum caede, ut inferius ex Sozomeno referemus. Eo animo pessimos quosque provinciis praeficiebat, ut Christiani opprimerentur, quos ipsemet vectigalibus aliisque calamitatibus gravatos, militia, honoribus, ipsisque litterarum studiis (quod gravius tulere sancti Patres) privabat. Inter eos vero qui ob Christi nominis confessionem militiam abdicare coacti sunt, tres qui postea imperium tenuere, Jovianum scilicet, Valentinianum Magnum, et Valentem ejus fratrem Socrates lib. 3. cap. 13. aliique auctores laudant, quamvis Valens postea ob Arianam haeresim Ecclesiae hostis infensissimus, hanc

confessionis gloriam penitus aboleverit. His etiam accensendus videtur Victricius, qui coram *Tribuno sacrilego* abdicatis militiae insignibus, diversis gravibusque suppliciis affectus est, quae recenset sanctus Paulinus in epistola 26. ad eumdem Victricium tunc Rotomagensem Episcopum. Beatissimos Antistites Athanasium, Basilium, Gregorium Nazianzenum utrumque, patrem et filium, aliosque permultos omitto, qui ab hac procella ecclesiam egregie defenderunt.

2. Porro nihil omittebat Julianus, ut Christianos, praesertim milites, ad suam perfidiam pertraheret, adhibitis etiam ad hanc rem insidiis occultis ac technis, ut qui sacrificare omnino renuissent, aliquibus saltem ritibus profanis, quos cum honoribus imperialibus commiscuerat, admissis, diis aliquem honorem praestitisse dici possent. Sic juxta sedem suam Jovis aut alterius cujuslibet idoli speciem pingi jusserat, ut cum ipsemet salutaretur, haec idola pariter a Christianis illis salutata fuisse censerentur. (*Vide Sozom. lib. 5. c. 17.*) Celebre est aliquot militum facinus, qui cum in donativorum militarium distributione thus incaute adolevissent; cognita deinde Juliani fraude, avulsis ex capite capillis, per forum discurrentes Christianos se esse, et Imperatoris fraude circumventos proclamabant. Deinde Julianum adeuntes, projectis donativis, se in ignem conjici postularunt, ut per ignem polluti alio igne purgarentur, quos capite damnatos, cum mortis ictum jamjam essent excepturi, mutata poena exsulare jussit Julianus, ut cum Sozomeno refert Theodoritus lib. 3. Hist. eccles. cap. 17. apud quem horum militum junior *Romanus* appellatur. Processit tamen aliquando usque ad caedem Juliani saevitia, ut non solum ex fastis ecclesiasticis, sed etiam ex aliis antiquis auctoribus certum est. Refertur in Chronico Paschali Domitii monachi martyrium, qui in spelunca, ubi degebat in Cyrestica, Imperatoris jussu inclusus, necatus est. Basilii Ancyrani presbyteri ejusdem imperio immanibus suppliciis affecti Acta inferius exhibebimus. In eadem urbe cruci affixus fuisse sub Juliano dicitur Sanctus Genellus Martyr, sub cujus nomine templum celebratur in vita Sancti Theodori Siceotae cap. 2. Celebris est etiam Arthemii Martyris, Ducis olim militum in Aegypto, memoria, qui capite obtruncatus est, apud Theodoritum lib. 3. Hist. eccles. c. 18. et Ammianum Marcell. lib. 22. c. 11. Ipsius festivitatem Graeci et Latini recolunt die 10. Octob., qua die ejus Acta ex Metaphraste referuntur apud Surium. In iis etiam confessio et martyrium Sanctorum Eugenii et Macarii Presbyterorum Antiochensium narrantur. Sub Arthemii nomine ecclesia Deo consecrata erat Constantinopoli, ex *CP.* Christiana Cangii lib. 4. Praecipue tamen Christianorum neci incumbebat Julianus Comes Orientis, Imperatoris avunculus, ex Sozomeno lib. 5. cap. 7. Aliquot etiam Romae Martyres sub Juliano necem passi feruntur, quales sunt celeberrimi fratres Johannes et Paulus, non solum a Gregorio Magno memorati, sed et qui Missam propriam habent cum in Missali Gelasiano, tum in Liturgia Gallicana: tametsi eorum Acta, quae vulgo circumferuntur, vitiata sunt. Eadem habemus in ms. cod. ab annis circiter mille exarato, sed quae tamen cum naevis non careant, omisimus; sicut et alia multa de compluribus Martyribus, qui saeviente Juliani persecutione dicuntur passi in Gallia, aut in aliis passim regionibus; sed quorum etsi cultus certus sit, incerta tamen sunt Acta et dubiis rebus, etiam et quandoque falsis omnino, intermixta: visum est quippe sufficere de iis tantum Martyribus hic seorsim agere, quorum vel Acta sincera habemus, vel eorum martyrium in probatis auctoribus refertur.

I. DE CYRILLO ET ALIIS.

Ex Theodorito lib. 3. Hist. eccles. cap. 7.

1. Ea porro quae homines simulacrorum errore obstricti per id tempus perpetrarunt, sunt quidem numero plurima, et peculiare opus desiderant: pauca tamen ex multis narrabo. Etenim Ascalonae et Gazae, quae urbes sunt Palaestinae, virorum sacerdotii honore praeditorum, et mulierum quae perpetuam virginitatem professae fuerant, ventres dissecuerunt, et hordeo postea completos, porcis vorandos praebuerunt. Sebastae vero, quae ipsa urbs est ejusdem provinciae, Johannis Baptistae arcam aperuerunt, et ossibus igne consumtis cineres hac et illac disperserunt. Scelus autem in Phoenice ab illis admissum quis absque lacrymis narrare possit? Heliopoli, quae est ad Libanum, quidam erat diconus, CYRILLUS nomine. Is Constantini temporibus divini amoris aestu inflammatus, multa simulacra, quae illic religiose colebantur, contriverat, cujus facinoris memores nefarii homines, non solum eum interfecerunt, sed ventre ejus dissecto jecur quoque illius degustarunt. Sed tamen justitiae oculum universa contuentem latere minime potuerunt: immo poenas dederunt dignas tanto facinore. Quotquot enim hujus piaculi participes fuerant, primum quidem spoliati sunt dentibus, qui universi simul ipsis exciderunt: postea vero linguas quoque amisere, quae putredine consumtae ipsae quoque diffluxerunt. Postremo oculis etiam orbati sunt, et quanta vis esset religionis calamitatibus suis praedicarunt. . . . Dorostoli praeterea, quae urbs est Thraciae non ignobilis, AEMILIANUS invictus Christi athleta a Capitolino totius Thraciae Praeside in rogum conjectus est.

Vide Sozom. lib. 5. c. 10.

Cyrillus martyr.

Aemilianus.

2. His Theodoritus subjungit Marci Arethusiorum Episcopi immane martyrium, quem ait flagris caesum, ac in cloacas conjectum fuisse; inde postea extractum, adolescentum multitudini traditum, qui eum stilis confoderent, ac tandem reticulo inclusum, garo ac melle inunctum, aestu ardentissimo sublimem suspensum sub dio fuisse, ut a vespis et apibus sugeretur, quae omnia incredibili alacritate Marcum pertulisse Theodoritus scribit. Hic in Graecorum Menaeis et aliquot Latinorum Martyrologiis celebratur. Displicet tamen quod Arianorum aut parti faverit, aut sane inter Semiarianos fuerit unus e praecipuis. Verum non solum a Theodorito Episcopo catholico, aliisque probatae fidei auctoribus laudatur, sed praeterea encomiastem egregium habuit Gregorium Nazianzenum Invectiva 1. in Julianum. De hac re fusius disserentes consule Bollandianos ad diem 29. Martii, quo etiam die Cyrilli festum agitur. Aemilianus vero laudatur tam in Chronico sancti Hieronymi, quam Chronico paschali. Morte punitus est ob incensum templum, cujus festum celebratur die 18. Julii. Ceterum de iisdem ac similibus adversus Christianos gestis consulendi sunt alii etiam auctores, quales sunt Gregorius Nazianzenus Oratione 3. in Julianum, Socrates lib. 3. Sozomenus lib. 5. et alii scriptores ecclesiastici. Ex his Philostorgius lib. 7. n. 4. nonnullis in locis Christianos a gentilibus comprehensos *aris incensis tamquam victimas* impositos fuisse narrat, quod Alexandriae contigisse innuit Gregorius loco laudato.

II. DE SANCTO EUSEBIO, etc.

Ex Sozomeno lib. 5. Hist. eccles. cap. 9.

1. Sed quoniam ad hunc sermonem devenimus, et Georgii ac Theodori [1] caedem jam commemoravimus, oportunum nunc videtur, ut EUSEBII,

1) Georgius qui exule S. Athanasio sedem Alexandrinam invasit, a furentibus gentilibus interemtus est. Theodorus vero seu Theodoritus, is est cujus infra Acta proferimus.

Eusebii, etc. insigne martyrium.

Nestabi, et Zenonis [2] fratrum mentionem faciamus; quos populus Gazaeorum odio prosequens, tunc temporis domi abditos comprehendit. Ac primum quidem in carcerem eos conjecit, et flagris verberavit. Deinde omnes in theatrum convenientes, adversus eos vociferati sunt, quod templa ipsorum violassent, et superiorum temporum oportunitate, ad eversionem et contumeliam graecanicae religionis abusi essent. Dumque ita vociferantur, et in caedem illorum sese mutuo incitant, furorem animis conceperunt. Atque, ut vulgus seditiosum solet, semetipsos cohortati ad carcerem properarunt, eosque inde eductos crudelissimo mortis genere interfecerunt; nunc pronos, nunc supinos trahentes, et pavimento allidentes; et pro arbitrio, alii lapidibus, alii fustibus, et cujusque modi telis, quae ad manum essent, eos caedentes. Audivi etiam mulieres, relicta tela ex domo progressas, radiis illos pupugisse, et cocos qui in foro erant, partim ollas aqua ferventi bullientes focis abreptas eis superfudisse; partim verubus eos transfixisse. Postquam eos dilacerassent, et capita eorum ita confregissent, ut cerebrum humi efflueret: eos extra civitatem traxerunt, ad locum quo jumentorum cadavera projici solebant. Ibi accenso rogo, corpora eorum concremarunt, et quae supererant ossa, quae scilicet ignis minime absumserat, camelorum asinorumque ossibus illic temere disjectis permiscuerunt, ne facile reperiri possent. Sed tamen non latuerunt diu. Etenim mulier quaedam Christiana, non illa quidem oriunda ex urbe Gaza, sed quae illic domicilium fixerat, Deo jubente, ea noctu collegit, et in ollam conjecta, Zenoni eorum consobrino custodienda tradidit. Sic enim Deus in somniis praeceperat, et locum ubi vir iste degeret mulieri indicaverat, ac priusquam illum vidisset ei ostenderat. Erat enim ignotus mulieri et ob recens excitatam persecutionem occultus latebat. Parum siquidem abfuerat, quin et ipse comprehensus a Gazaeis occideretur. Sed dum populus consobrinorum ejus caedibus intentus esset, ipse oportunitatem nactus, Anthedonem [3] aufugit urbem maritimam, viginti circiter stadiis Gaza distantem; quae quidem eo tempore superstitioni gentilium perinde addicta, et simulacrorum cultui supra modum dedita erat. Ibi cum indicio quorumdam Christianus esse proditus fuisset, tergo virgis graviter caesus est ab Anthedoniis, et urbe ejectus. Cumque ad Gazaeorum navale [4] se contulisset, illic abditus delitescebat. Ibi mulier ei occurrens, reliquias tradidit; eas ille domi abditas aliquamdiu servavit. Postea vero Episcopatum illius ecclesiae sortitus, id autem contigit principatu Theodosii, basilicam extra urbem aedificavit, et altare sublime erexit, et Martyrum reliquias deposuit juxta Nestorem Confessorem; qui cum consobrinis suis, dum viverent, familiariter versatus, et una cum illis a populo comprehensus, vincula ac flagella simul cum eis pertulerat. Sed inter trahendum ii qui eum raptabant, conspecta illius pulchritudine, juvenem miserati sunt; et extra urbis portas projecerunt, adhuc quidem spirantem, sed qui brevi moriturus sperabatur. Inde quidam eum tollentes, ad Zenonem deportarunt, apud quem dum ulceribus ejus ac plagis medicina adhiberetur, animam exhalavit.

Reliquiae collectae. Zeno Conf. tum Episc.

Nestor confessor.

2. At Gazaei gravitatem facinoris sui animo reputantes, metuere coeperunt, ne Imperator ipsos impune abire non sineret. Jam enim rumor sparsus fuerat, indignari illum, et decimum quemque ex plebe necari statuisse. Sed id falsum erat, ac rumor dumtaxat popularis, ex metu, ut credibile est, et ex eorum quae gesserant conscientia, per vulgus dispersus. Siquidem Imperator ne id quidem quod erga Alexandrinos ob Georgii caedem

2) Simul cum Nestore recoluntur die 8. Septembris.

3) Civitas episcopalis inter Gazam et Ascalonam.

4) Id est Majuma, civitatis jure et proprio Episcopo donata sub Constantino M. qui eam Constantiam appellavit. At Julianus eam privilegiis spoliatam Gazaeis rursus subjici jussit. Proprium tamen episcopum ipsi asseruere comprovinciales episcopi. De his vide Sozom. lib. 5. cap. 3. Porro Zenonis episcopi Majumae et ejus fratris Ajacis episcopi Botolii elogium vide apud eumdem Sozom. lib. 7. cap. 28. De Majumae ludis adi Baron. in notis ad Martyrol. Rom. die 26. Decembr.

Juliani odium in Christianos. fecerat, Gazaeos per litteras reprehendit. Immo Consularem, qui tunc provinciam illam regebat, exauctoravit, suspectumque habuit, et in judicium adductum, clementiae suae tribui voluit, quod nequaquam morte multaret. Incusabat autem illum, quod quosdam ex Gazaeis, qui seditionis ac caedis auctores fuisse dicebantur, comprehensos in vincula conjecerat, ut ex legum praescripto judicium subirent. Quid enim, inquit, illos duci necesse erat, qui paucos Galilaeos pro multis injuriis quibus ipsos, ac deos ipsorum affecerant, ulti essent? Et haec quidem ita gesta esse perhibentur.

Subjungit Sozomenus Hilarionem monachum, qui postea adeo celebris fuit, a Gazaeis quaesitum hac occasione in Siciliam se recepisse. Sed de sancto Hilarione consulenda ipsius vita, quam sanctus Hieronymus conscripsit.

III. DE SS. MACEDONIO, etc.

Ex Socrate lib. 3. Hist. eccles. cap. 15.

Eodem tempore apud Merum [1] urbem Phrygiae, Praeses provinciae Amachius templum aperiri jussit, et sordes quae longinquitate temporis in eo coacervatae erant, exportari, statuas denique illic positas expoliri praecepit. Hoc illius factum Christianorum animis gravem incussit dolorem. Itaque *Macedonius* quidam, et *Theodulus,* ac *Tatianus* zelo Christianae religionis incensi eam indignitatem ferre minime potuerunt. Sed incredibili quodam virtutis amore flagrantes, noctu in templum irruunt, et statuas omnes confringunt. Quo facto Praeses graviter commotus, cum multos in ea urbe qui prorsus insontes erant, supplicio afficere vellet, auctores facinoris ultro sese obtulere: et pro veritatis defensione ipsi occumbere maluerunt, quam sinere, ut alii ipsorum vice occiderentur. Eos igitur comprehendens Judex, jubet ut facinus ab ipsis perpetratum eluant sacrificando: ni ita fecerint, supplicium interminatur. At illi utpote animo generoso praediti, spretis ejus minis, paratos se ostenderunt ad tormenta quaelibet sustinenda, et mori multo quam sacrificiis pollui maluerunt. Judex igitur cum omni tormentorum genere eos excruciasset, tandem craticulae impositos subdito igne cremari jussit. Tunc vero illi extremum specimen fortitudinis ediderunt, his verbis Praesidem allocuti: *Si cupis, Amachi, carnes assas degustare, verte nos in alterum latus, ne forte gustui tuo semiassi videamur.* Hoc illi modo vitam finierunt.

Eadem habet Sozomenus lib. 5. cap. 11. quibus subjungit Busiridis Ancyrani martyrium, felicis quod tunc in tormentis non defecerit. Erat enim ex secta Encratitarum, qua ejurata tempore Theodosii Magni Ecclesiae catholicae sese conjunxit. Duos item egregios Confessores, qui apud Pessinunta, celebre ob deorum Matris cultum oppidum, in eadem Phrygiae provincia claruerunt, laudat Gregorius Nazianzenus Oratione 4. contra Julianum, ex quibus alter, *(ipsum Julianum alloquitur Gregorius)* cum deorum tuorum matri contumeliam intulisset, atque ipsius aram diruisset [2], adductus quidem est ut nocens ac facinorosus, ingressus est autem ut laureatus: ac purpuram tuam et sermones, ut inanes et futiles ingenti risu prosecutus, cum majori libertate ac fiducia exiit, non secus ac si quis a coena et splendido epulo rediret. Alter loris toto corpore ad intimas usque partes laceratus, ac prae vulneribus exiguum quiddam spirans; tantum tamen ab eo abfuit, ut tormentis succumberet, aut praesentium quicquam grave atque acerbum existimaret, ut cum quamdam corporis partem a plagis intactam et inoffensam vi-

1) Alias Myrum urbs episcopalis Phrygiae Salutaris sub metropoli Synnadensi. Hanc urbem alio nomine, Comopolim dictam fuisse observat Valesius. Porro Macedonius et socii recoluntur die 12. Septembris.

2) De eodem loqui videtur Ambrosius epist. 40. novae edit. n. 17. ad Theodosium Aug. ubi in uno cod. Regio appellatur *Capitolius,* quamvis alii hunc Ambrosii locum intelligant de Aemiliano qui ob templum incensum occisus est supra pag. 596.

disset, tortores etiam ipsos, tamquam contumeliosos accusaret, ut qui totum ipsius corpus honore minime affecissent, verum aliquid non laceratum, nec sanctitate affectum reliquissent: tibiam simul demonstrans, ut quae sola ungulas effugit, eosque, ut ne huic quoque parcerent inhortans.

IV. ACTA S. BASILII

ANCYRANI PRESBYTERI.

Ex Martio Bollandiano, ad Graecum ex cod. Vaticano collata.

1. Basilius hic totus intentus hominibus veritatem Christianam edocendis, avertendisque a via diaboli, et cuncta operatione ejus, non cessabat praedicans quod difficile tempus incumberet, et varii essent infernalis militiae principes. Habere enim satanam ministros nonnullos indutos vestimentis ovium, qui intrinsecus sint lupi rapaces; et ne secura possit vita duci, ad animarum venationem circumeant, quorum finem cunctis manifestaturum esset tempus quod instabat. Igitur intrepide inquiebat: *Explano viam consequendae ejus, quae in Deo et Christo Dei est salutis, et impiorum manifesto errorem; si qui dimittentes viventem et manentem in saecula Deum, confugere ad idola caeca, surda et muta, hereditatem quaerentes sibi ex illis provenientem, flammam ignis inexstinguibilem. Quapropter omnes qui Christi mysteria studiose amplexi, fidei nostrae veneramur Ducem, et inviolatum volumus thesaurum hunc in animae gazophylaciis incontaminatis custodire, diabolicorum deceptorum illorum chorealem apparatum conculcemus pedibus, et fugiamus exsecrabiles nugas et irritamenta, freti auxiliatore Christo, aeterno remuneratore nostro.* Sic autem faciebat per dies singulos, circumiens universam civitatem, et unumquemque corroborans ad tenendam fidei perfectionem, et fugienda supplicia futurorum malorum. Fuerat autem Basilius hic sub Eudoxio [1] et Macario, et Eugenio, et pluribus aliis Constantinopoli ad Synodum collectis, prohibitus habere conventus sacros, quia pietati inhaerens, fidem accurate tenebat: sed ab Episcopis ducentis triginta in Palaestina collectis jussus est fidenter agere, ut qui magistros haberet viros sanctos et Domini amatores, ipse ex Imperatorii palatii nobilioribus unus. Ergo rectam coram Deo vitam ducens, annuntiabat irreprehensibilem fidei sermonem, et multos reducebat ab errore. Ideoque temporibus iis, quibus anima Christiana commovebatur, seditionis nomine delatus ad Imperatores fuerat, et veritatis causa a singulis eorum examinatus, multos efficiebat fideles: quia ipse apparebat constans in fide et traditione Patrum, atque ab orthodoxa confessione flecti nescius.

Basilius praedicit persecutionem.

Ab Arianis interdicitur.

2. Cum autem imperium obtinuisset Julianus, factus a Christiana religione apostata, factus quoque est animarum ad perditionem subversor. Exponens enim delira dogmata de sacrificiorum cultu mutis surdisque et insensatis deferendo; stabilivit illa per annum integrum et menses tres in partibus Galatiae, quibus novam ejus deceptionem reverenter suscipientibus, super Ancyra Deum benedicens Basilius sanctus: *O salvator,* inquit, *mundi Christe, lumen inexstinctum, aeternarum gazarum thesaure, ex voluntate Patris dissipans tenebras, et ejusdem spiritu cuncta constituens; respice oculo sancto et tremendo tuo, et disjice nefandas superstitiones eorum qui se opponunt veritati tuae; atque praepedi illos cum ipsorum concupiscentiis, ut contrito imbelli consilio suo, non impediant animam in te* Deo *per saecula vivente permanentem.* Basilium vero audientes ii qui daemonum cultum exsequebantur, magno adversus eum furore concitati sunt; et eorum unus, Macarius nomine, exsilivit atque adprehendit eum, dicens: Ecquid tu circumis com-

Sub Juliano comprehensus.

Christus Deus.

1) Eudoxius ab Arianis episcopus Germaniciae factus, deinde Antiochenam sedem, ac tandem Constantinopolitanam invasit anno 360. Arianorum sectae antesignanus.

movens universos, et religionem deorum dissolvens ab Imperatore laudabiliter constitutam? Cui Basilius: *Confringat os tuum Deus, mancipium diaboli. Nec enim ego vestram religionem destruo; sed qui in caelis est ipse invisibili virtute eam destruet: et qui per salvatorem nostrum Jesum Christum abolevit errorem idolorum, ille etiam nunc dissipabit et disperdet omne consilium vestrum; donec ad extremam redacti impotentiam, deficiatis, et hereditetis praeparatam inobedientiae vestrae mortem.*

Coram Præside sistitur.

3. Indignantes igitur adversus eum impii, adduxerunt eum ad Proconsulem [2] Saturninum, dicentes: Homo hic seditiosam facit civitatem nostram, multosque decipiens in errorem adducit. Nunc eo progressus est audaciae, ut perversa praedicans, et aras evertere et Imperatorem praesumat blasphemare. Dicit ei Saturninus: Quis es tu, qui ejusmodi audeas? Respondit Basilius: *Quod omnibus potius est, Christianus sum.* Ut quid ergo, reponit Saturninus, Christianus cum sis, non facis ea quae Christianum decent? *Recte mones, Proconsul,* ait ille. *Decet enim Christiani hominis opera cunctis fieri manifesta. Hoc igitur bene dixisti.* Subsumsit Saturninus: Cur itaque rebellem facis civitatem nostram, et Regem blasphemas, ubique eum traducens, ut transgressorem factum bonarum legum. At Basilius: *Neque Imperatorem,* inquit, *blasphemo, neque conditam ab eo religionem. Imperator Deus est qui in caelis habitat, quem digni illius cultores patres nostri ubique adorant in puritate cordis. Ipse in brevi potest a vobis perperam constitutam impietatem dissolvere.* Non ergo, inquit Saturninus, vera tibi esse videtur religio, quam Imperator noster constituit? *Quid potest,* refert Basilius, *vera esse, o Praeses, quae prae rabidis canibus carnes per ora ferens circumeundo manducat, et ante aras daemonis latratum ciens, suas ipsis carnes circumponit, suum sanguinem circum ipsas effundit, qui, inquam, talis potest sana integraque haberi?* Saturninus e contra: Parce garrulae nugacitati, et obaudi Imperatori. *Ego,* refert Basilius, *caelesti hactenus Imperatori obedivi, et ab ipsius fide numquam abducar.* Cui Saturninus: Quem tu mihi caelestem, cui obediveris, Imperatorem memoras? Illum, respondit Basilius, *qui in caelis residet, et intuetur omnia; hic enim quem tu mihi laudas, terrenus est, mox casurus in manus magni Regis, ut qui homo sit.* Talia cum audiret Saturninus indignatus est, jussitque Sanctum appensum lacerari.

Torquetur.

Ipse vero statim ut sublimis pependit, coepit orare in hunc modum: *Gratias tibi ago, Domine Deus saeculorum, qui dignum me fecisti per haec tormenta viam vitae adinvenire, per quam ambulans conspicere possim promissionum tuarum heredes.* Dum autem discerperetur, ait ad Basilium Proconsul: Quid videtur, Basili? num potest Imperator suis immorigeros jussis condigno statim multare supplicio? Age, vel nunc et ipsa malorum experientia doctus parere disce. *Dixi,* inquit Basilius, *o vecors et spei exsors Christianae, dixi me ei qui veraciter Rex est credidisse, neque posse a sententia dimoveri.* Rursum Saturninus, cum deficientes lassitudine quaestionarios cessare tantisper imperasset a tortura, ait Basilio: Crede nobis, atque sacrifica. Cui Sanctus: *Numquam vanis istius modi numinibus sacrificavi, neque eorum qui occidunt animas participavi * victimis.* Tunc jussit Proconsul in carcerem abduci Sanctum, cui recedenti occurrit impurus quidam, Felix nomine, et dicit ei: Quid est, Basili, quod ipse te perditum eas, quin potius amicus deorum efficitor, ut Imperatoriis promissis potiaris; nam si nolueris, punieris graviter, et quidem longe meritissimo jure. At Basilius: *Apage,* inquit, *perverse et immunde, veracium promissionum prorsus expers et indigne; quomodo enim in tenebris exsistens ad veritatem posses pertingere, et intueri ipsi tibi circumfusam caliginem?* Atque his dictis ingressus in carcerem est.

* Graec. περιῶμαι.

4. Proconsul vero nuntiavit Juliano quae circa Basilium gesta essent.

2) Dicitur Ἡγεμὼν in Actis quae Graece habentur ex cod. ms. Vaticano in fine tom. 3. Martii Bollandiani, quo nomine Graeci quemlibet provinciae rectorem designant.

Ille vero his auditis, Elpidium [3] quemdam, perditionis magistrum, misit una cum Pegasio, et ipso ex thesauris caelestibus ejecto. Qui cum pervenissent Nicomediam, invenerunt isthic Asclepium Aesculapii sacerdotem: eoque secum sumto, tres pariter diabolicae militiae duces iter simul prosecuti, statim atque Ancyram pervenere, quaesiverunt de sancto Basilio, quo res ejus loco esset: et didicerunt in carcere attineri, ubi non cessaret die ac nocte laudans et glorificans Deum. Die ergo proximo abivit ad carcerem Pegasius, desertae turpiter veritatis reus, et salutans Beatum. Salve, inquit, Basili. At hic: *Non est tibi salus, praevaricator et proditor veritatis; tibi, inquam, qui olim e fonte Christi potabaris, nunc autem cloacarum impleris coeno; olim mysteriorum divinorum particeps, nunc mensae daemoniorum; olim magister veritatis, nunc dux perditionis; olim cum sanctis festa celebrans, nunc cum exercitu satanae choreas ducens; olim errantes in tenebris manu ducens ad lucem, nunc ipse caligine circumfusus. Quomodo perditum ivisti spem tuam, et spoliatus es animae tuae thesauro? Quid facies cum visitaverit te Dominus?* Haec ubi dixit, oravit ad Dominum: *Tibi sit gloria*, inquiens, *o* Deus *qui cognosceris a servis tuis, atque ad lucem ducis desiderantes divinitatem tuam conspicere; qui glorificas sperantes in te, et confusionem inducis super osores mandatorum tuorum; qui salutem iis, qui longe abs te recesserant pollicitus, et glorificaris in caelis, et adoraris in terris. Digneris, o* Deus *altissime, ab anima servi tui cuncta diaboli vincula revellere, ut possim effugere eos qui odere justitiam, et eorum qui mihi minantur vires superare.* Pegasius autem talia audiens, exivit de carcere contristatus, atque ad socios suos regressus, exposuit eis quaecumque dixerat Basilius. Ipsi autem ira commoti propterea quod maerentem viderent Pegasium, accesserunt ad Proconsulem, eique retulerunt sicut audiverant ex Pegasio. Proconsul igitur cupiens gratificari Pegasio, jussit ut sanctus adduceretur; qui ut ante tribunal stetit, signavit se, et Proconsulem affatus: *Facito*, inquit, *quidquid volueris.* Audiens autem Elpidius, quod sic imperterrite loqueretur ei, ait ad Proconsulem: Insanus factus est scelestissimus. Nunc igitur siquidem tormentis sibi suaderi siverit, lucratus fuerit animam suam; sin minus, Imperatori reservetur. Rursum igitur iratus Proconsul appensum jussit fortiter per nervos extendi, donec, inquit, poenam non sufferens, persuasus fuerit sacrificare. Cui Basilius: *Age, impie, quidquid volueris, habens tecum adversariae potestatis duces. Nihil enim in me proficies, neque tu, neque consiliarii tui, quoniam habeo Christum adjuvantem me.* Tunc ait Saturninus: Accipite ferramenta gravia, eaque illius collo et manibus circumponite, ut sic tradatur Imperatori; nunc vero in custodiam abeat.

Apostatas arguit.

5. Post paucos autem dies contigit Imperatorem proficisci in partes Orientis; qui cum venisset Ancyram, occurrerunt ei ministri [4] diaboli, habentes secum idolum Hecates: et ingressus in palatium convocavit deorum sacerdotes, largitusque pecunias iis est. Sequenti vero die dum spectacula fierent, retulit ad Imperatorem Elpidius de Basilio. Postquam ergo surrexisset e theatro, jussit ad palatium adduci Sanctum, qui venit facie mirabiliter venusta ac splendida. Et ait ad eum Julianus: Quod tibi nomen est? Cui Basilius: *Quis sim, ex ordine tibi pandam. Primum quidem Christianus appellor, Christi autem nomen aeternum est, et humanas cogitationes supergreditur. Deinde vero* Basilius *ab omnibus nuncupor. Si autem Christi nomen intemeratum servavero, recipiam ab eo in die judicii immortalitatis mer-*

Juliano praesentatur.

Christus aeternus.

3) Hic est Elpidius Comes rerum privatarum seu praepositus domus regiae, qui, teste Theodorito lib. 3. Hist. eccles. c. 12. in gratiam Juliani paganismum amplexus est. Quam ignominiose sub Valente vitam finierit *Elpidius sacrificator* appellatus, videsis apud Philostorg. lib. 7. num. 10. Alius autem est *Elpidius* praefectus praetorii, quem uti martyrem memorant die 10. Novembris. De quo vide Godefridum Hermant. lib. 4. Vitae Basilii *M.* cap. 14.

4) Graec. *μιερεῖς τῶν Εἰδώλων*. De hac sacerdotum appellatione plura observarunt viri eruditi. Placet Boll. conjectura istos sic dici quia revera non sunt sacerdotes *μὴ ἱερεῖς*.

cedem. Julianus inquit: Noli errare, Basili; nec enim ignarus sum mysteriorum vestrorum. Ei credis qui mortem sustinuit sub Praeside Pilato. *Minime*, reposuit Basilius, *non erro, Imperator. Tu quidem factus apostata abdicasti regnum caeleste: at ego Christo meo credo, quem tibi imperium conferentem ejurasti, quod hic quoque brevi est ablaturus a te, ut cognoscas qualem* DEUM *offenderis.* Ad quae Julianus: Insanis, dementissime, non fiet ut tu vis. Respondit Basilius: *Neque retributionem ejus recordaris, neque reveritus es altare, quo salvatus fuisti; neque custodisti legem, quam tuo saepius ore praedicasti. Quapropter neque ipse magnus Imperator Christus recordabitur tui; sed hoc temporale imperium confestim auferet a te, et corpus tuum sepultura privabitur, cum animam inter maximos dolores exhalaris.* Tum vero Julianus: Ego quidem, impie, te demittere volebam: sed quoniam iterata saepius inverecundia usus, et consilia mea respuis, et contumeliis etiam multis me afficis; praecipit majestas mea, ut e corpore tuo quotidie septem exscindantur lora. Et mandavit Frumentino[5] Comiti Scutariorum, ut cutem ejus disscinderet. Disscissus autem in hunc modum Sanctus, cum immanem illam torturam fortiter sustinuisset: *Nunc enimvero,* inquit, *optarem accedere ad Imperatorem, et eum alloqui.* Quibus verbis exhilaratus Comes, ratusque velle sacrificare, ingressus ad Imperatorem est, eique significans dixit: Domine Imperator, Basilius non ferens tormentum sibi illatum, comparere cupit coram majestate tua. Abiit ergo ad Aesculapii fanum Julianus, et illuc adduci Sanctum imperavit. Ut autem eodem accessit Basilius, inquit ad Julianum: *Ubi sunt sacerdotes et vates tui, qui tibi solent adhaerere, Imperator? numquid indicaverunt tibi, cujus rei gratia ad te accesserim.* Arbitror utique, respondit Julianus, quod prudens cum sis, teipsum recognoveris, et velis conjungi nobis, de cetero deos agniturus. Cui Basilius: *Immo ut scias, Imperator, quod nulli sint quos nominas deos. Idola enim sunt surda et caeca, quae credentes in se ad infernum ducunt.* Eoque dicto accepit unum e disscissis corporis sui loris, illudque Juliano in faciem jecit dicens: *Accipe, Juliane, quando hoc cibo delectaris: mihi autem vivere Christus est, et mori lucrum: adjutorium meum ipse est, in quem credo et propter quem patior.* Quod ut fuit inter Christianos vulgatum, beatum esse dixerunt Sanctum pro tam illustri confessione.

Christus Deus. Julianus lector fuerat.

6. Confusus autem Comes festinavit egredi. Cognoverat enim indignationem Imperatoris in se commotam, ob contumeliam factam a Basilio; ideoque majori in ipsum furore accensus, cogitavit qua morte eum pessime perderet. Ergo asscendens in praetorium, cum resedisset, jussit cutem illius dissecari multo immanius, quam solitum erat quotidie fieri, ut etiam interiora ejus conspici possent. Sic autem cruciatus Sanctus oravit ad Dominum: *Benedictus sis, Domine* DEUS, *Christianorum* SPES, *qui confirmas lapsos et erigis prostratos, qui redimis a corruptione sperantes in te, qui sanas contritiones nostras, benignus et misericors et miserator et longanimis. Respice de excelso solio gloriae tuae, et da mihi fideliter consummare cursum meum, atque in fide Patrum perseverantem dignum effici aeterni et immortalis regni tui.* Vespere dein facto, jussit Comes ipsum in carcerem retrudi. Julianus vero postridie mane Antiochiam abiit, non admisso ad suum conspectum Comite, qui gravius propter Imperatorem commotus, jussit a carnifice Sanctum adduci, et ait ei: Ecquid, hominum dementissime, sacrificas, uti mandavit Imperator, an non? Utrum nobis parere eligis, an inter cruciatus emori? Cui Basilius: *O stulte et impie,* inquit, *nescis quot lora ex tergore meo heri excideris, ut omnes intuentes mei misererentur et lugerent, aspicientes illata*

Basilius dire cruciatus.

Christus Deus, spes nostra.

confer. Num. 7.

5) Infra *φρουβεντίνος.* Hic autem *φρουβέντιμον Κόμητα κονταρίων δεροτομεῖν αὐτόν.* Unde conjiciunt posse hic designari praefectum carnificum, quasi ex *cute* graecum id nomen effictum fuerit. Sed Frumentinum judiciariam potestatem habuisse constat. Nec umquam adeo viluisse arbitror *Comitis* nomen, de quo videsis Glossar. Cangianum. Porro idem Cangius hic legit *Κόμητα Κονταρίων*, id est, Praepositum militum qui contis utebantur.

mihi a te sacrilego tormenta? Et nunc, per voluntatem Christi, ecce sanus rursum tibi assisto, saginate a diabolo, crudelis et inhumane. Nuntia tyranno tuo Juliano, quanta sit virtus Dei quem dereliquit, et animam suam perdidit a diabolo deceptus. Non est recordatus quomodo eruerit eum a morte per sanctos suos [6] *sacerdotes* *, *abscondens eum sub sancto et admirabili altari* * Graec. χριστοφόρον. *ecclesiae sanctae: cujus oblitus beneficii, ejecit se et profugit ab ea. At ego confido in Christo meo, quod et ipse ejiciendus ab ea sit, quae sibi ipsi faciens satis retribuet ei prout factis suis commeritus est, et in tyrannide sua exstinguetur.* Frumentinus ait: Deliras, insane. Etenim orbis universi dominus invictissimus Julianus sustinet te, sicut dico. Multa siquidem erga te humanitate usus, praecepit tibi festum agere nobiscum in coctis carnibus, et thuris suaveolentia; tu vero persuaderi noluisti, sed e contra contumelia non exigua primum quidem Imperatorem affecisti, deinde etiam me in damnationem adduxisti: quapropter vicem tibi pro meritis reddam, per ejusmodi supplicium, quo brevi te ab hac vita expellam. Ecce enim jubeo cuspidibus ferreis vehementer ignitis perfodi viscera tua, dementissime. Basilius respondit: *Imperatorem tuum non reformidavi, ut ipse mihi testis es, et existimas quod verbis tuis incutere timorem poteris.*

7. Iratus igitur vehementer Comes propter constantiam Basilii, jussit Orat. ferramenta acui et candefieri, iisque sic candentibus dorsum ejus dispungi. Dum autem ita torqueretur Beatus humi stratus, voce magna oravit ad Dominum, et ait: *Lumen meum Christe, et* SPES MEA JESU, *portus tranquillus* Christus Deus. *in tempestate periclitantium, gratias tibi ago, Domine* DEUS *patrum meorum, quia eruisti animam meam ex inferno inferiori: custodi in me nomen tuum inviolabile, ut victoriam referens, cursumque meum ad te consummans, aeternae quietis haeres efficiar, propter promissionem Patribus meis factam a Pontifice magno Jesu Christo Domino nostro, per quem in pace suscipe spiritum in hac confessione perseverantis, quia tu misericors et longanimis es, et multae misericordiae, qui vivis et permanes in saecula saeculorum. Amen.* Hac ora- Obit. tione completa, velut suavi somno captus, tradidit spiritum ferramentis confossus. Consummatus est autem beatus Basilius in confessione martyrii sub apostata Juliano, mensis Junii [7] die vigesima octava: cujus martyrium omnes nos corroborat in fide Jesu Christi Domini nostri, per quem tibi sit gloria et imperium in saecula saeculorum. Amen.

6) Greg. Naz. Orat. 3. in Julianum ait Marcum Arethusiensem *ex iis unum fuisse, qui sceleratum illum et exsecrandum, tum, cum genus ipsius totum periclitaretur, servarant, furtimque subduxerant.*

7) Colitur tamen a Graecis et Latinis die 22. Martii.

DE EODEM SANCTO BASILIO.

Ex Sozomeno Hist. eccles. lib. 5. cap. 11.

Eodem tempore martyrio vitam finiisse dicuntur Basilius, Ancyranae ecclesiae presbyter, et Eupsychius Caesariensis Cappadox, nobili genere ortus, qui recens uxorem duxerat, et adhuc quasi sponsus erat. Et Eupsy- Eupsychius Martyr. chius [1] quidem, quantum conjectura assequor, propter templum Genii publici interfectus est, quo tunc temporis destructo, universi Caesarienses, sicut antea retulimus *, in Principis offensionem venerunt. Qui vero templum illud * Lib. 5. cap. 4. suis manibus superverterant, poenas dedere: alii morte, alii exsilio multati. Basilius vero, Christianae fidei defensor acerrimus, quamdiu quidem Con-

1) Eupsychii martyris meminit Greg. Naz. in epist. 256. 397 et 418. In epist. autem 291. Ponticae dioecesis Episcopos invitat ad Eupsychii, Damae ceterorumque eorumdem sociorum martyrum celebritatem. Colitur die 9. Aprilis, de quo plura videsis in notis Baronii ad hanc diem. Laudatur etiam Philoromus presbyter in Historia Lausiaca Palladii cap. 113. qui Christi nomen sub Juliano apostata confessus est.

stantius imperium obtinuit, fortissime restitit Arianis: atque ob hanc causam, Eudoxiani ne plebem colligeret, ei interdixerunt. Ubi vero Julianus solus imperio potitus est, regionem circumiens Basilius, Christianos palam ac publice hortabatur, ut doctrinae suae tenaciter adhaererent, nec gentilium sacrificiis ac libationibus sese polluerent: neve honores ipsis ab Imperatore delatos magni facerent, quos momentaneos esse ostendebat, sed perpetuo exitio compensandos. His rebus intentus, atque idcirco suspectus et invisus gentilibus, cum aliquando eos publice sacrificantes vidisset, constitit: et graviter ingemiscens, Deum precatus est, ne quis Christianorum ejusmodi errore caperetur. Hanc ob causam comprehensus, Praesidi provinciae offertur: multaque in toto certamine perpessus tormenta, forti animo martyrium consummavit.

V. DE SANCTO THEODORO CONFESSORE.

Ex Rufino lib. 10. Histor. eccles. cap. 35.

Dedit et aliud Julianus vecordiae suae ac levitatis indicium. Nam cum Daphnis in suburbano Antiochiae juxta fontem Castalium litaret Apollini, et nulla ex his quae quaerebat responsa susciperet, causasque silentii percontaretur a sacerdotibus daemonis, aiunt Babylae Martyris sepulcrum prope assistere, et ideo responsa non reddi. Tunc ille Galilaeos venire (hoc enim nomine nostros appellare solitus erat) et auferre Martyris sepulcrum jubet. Igitur Ecclesia universa conveniens, matres et viri, juvenes, virginesque immensa exultatione succincti trahebant longo agmine arcam Martyris psallentes summis clamoribus, et cum exultatione dicentes: *Confundantur omnes qui adorant sculptilia, et qui confidunt in simulacris suis.* Haec in auribus prophani principis per sex millia passuum tanta exultatione psallebat omnis Ecclesia, ut caelum clamoribus resultaret. Unde et ille in tantam iracundiae rabiem deductus est, ut altera die comprehendi Christianos passim, et trudi juberet in carcerem, ac poenis et cruciatibus affligi. Quod Salustius ejus praefectus non probans, licet esset gentilis, tamen jussus exsequitur, et apprehensum quemdam adolescentem qui primus occurrit, Theodorum nomine, a prima luce usque ad horam undecimam, tanta crudelitate, et tot mutatis carnificibus torsit, ut nulla aetas simile factum meminerit. Cum tamen ille in equuleo sublimis, et hinc inde lateribus instante tortore, nihil aliud fecerit, nisi vultu securo et laeto psalmum quem pridie omnis Ecclesia cecinerat, iterare. Cumque se omni expensa crudelitate Salustius nihil egisse perspiceret; recepto in carcere juvene abiisse fertur ad Imperatorem, et quid egerit nuntiasse, ac monuisse, ne tale aliquid tentare vellet de cetero; alioquin et illis gloriam, et sibi ignominiam quaereret. Hunc Theodorum ipsi nos postmodum apud Antiochiam vidimus, et cum requireremus ab eo si sensum doloris habuisset, ex integro dicebat, *dolores se quidem parum sensisse, adstitisse autem quemdam juvenem, qui subdenti sibi linteo condidissimo et sudores extergeret, et aquam frigidam frequenter infunderet: et ita se esse delectatum, ut tunc maestior factus sit, quando deponi de equuleo jussus est.* Comminatus igitur Imperator post victoriam Persicam melius se Christianos debellaturum, profectus quidem est, sed nullus reditus. *(Eamdem historiam narrant Augustinus lib. 18. de civitate Dei cap. 52. Socrates, qui hunc Rufini locum laudat, lib. 3. Hist. eccles. cap. 18 et 19. Sozomen. lib. 5. cap. 19 et 20. Theodoritus lib. 3. Hist. eccles. cap. 10 et 11. et alii passim auctores ex istis. Simili religionis fervore Publia cum coetu Virginum Psalmos contra idolorum vanitatem, Juliano pertranseunte, canebat, ob id frustra suppliciis Imperatore jubente affecta, apud eumdem Theodoritum lib. laudato cap. 19. De hac autem sancti Babylae translatione plura habet Johannes Chrysostomus in oratione contra Gentiles tomo 1. vide Philostorg. lib. 7. num. 8.)*

VI. PASSIO S. THEODORITI
PRESBYTERI.

Ex 3. codd. mss. et tom. 4. Analect. Mabillon.

1. Tempore bonae memoriae Constantii [1] Imperatoris, Julianus cum esset adolescens, et ejus odio viveret, confugiens ad ecclesiam Antiochensem [2] Lectoris fungebatur officio. Recepto vero de corpore Constantio, Julianus transgressus est fidem, et praevaricator effectus, idola colens imperii regnum suscepit. Sicque omnes Christianos non vi, nec minis sed praemia et dignitates promittens persuadebat ad sacrilegam legem [3]. Cumque avunculus ejus Julianus, et ipse devians immolasset, accepto jure gladii, Comes factus est Orientis, qui statim restituit idola. Audiens vero ecclesiam Antiochensem multitudinem auri et argenti habere, quaedam opponens clericis, ipsosque effugans, clausit ecclesiam Dei [4]: qui vero dispersi erant, unusquisque ubi poterat Deo serviebat. Sanctus vero THEODORITUS, supra memoratae ecclesiae presbyter, non discedens de civitate, sed congregans sibi quosdam fratres, sine cessatione collectam faciens acceptabiles Deo fundebat orationes. Audiens vero Julianus hunc facere collectam, volens placere Imperatori, sedens in secretario, eum sibi jussit exhiberi [5]. Introducto igitur Theodorito, ligatis de post manibus, Julianus dixit: Tu es Theodoritus, qui tempore Constantii Imperatoris prohibebas deos coli, et aras et templa destruebas, et ecclesias aedificabas, et sepulcra mortuorum? Theodoritus dixit: *Ego, in quantum potui, ecclesias et basilicas Martyrum aedificavi: idola vero et aras daemoniorum destruxi, ut animas errantium liberarem.* Julianus dixit: Da ergo diis honorem, quia te ista fecisse confessus es. Theodoritus respondit: *Tempore Constantii Imperatoris me ista fecisse cognoscas; nec ab eo umquam fuisse aliquando prohibitum. De te nunc miror praevaricatore, subito daemoniorum vindicem apparuisse.* Julianus dixit: Caedatur in plantis, quoniam idola deos negat esse. Theodoritus respondit: *Peccas, Juliane, transgressus fidem, et acquiris tibi perpetuam mortem.* Julianus dixit: Caedatur et in faciem palmis insipiens, ut non blasphemet [6]. Theodoritus respondit: *Noli errare, et me vera dicentem injuriis agere* [7]. Julianus dixit: Nunc vapulans indignaris? Subsequentur vero te tormenta quae non speras, si non sacrificaveris. Theodoritus respondit: *Et paullo ante dixi tibi, et nunc dico: Noli peccare dicendo deos qui sunt opera manuum hominum: sed depone hanc temporalem superbiam, et recordare quid amiseris.* Julianus dixit: Nolo mihi verba composita et emeditata [8] loquaris, quibus miseris hominibus persuades. Theodoritus respondit: *Quando Deum colebas, confitebaris veritatem,*

Theodoritus coram Juliano sistitur.

1) Hic et in sequentibus *Constantini* nomen, pro *Constantii* irrepsit, quod et in aliis locis ex ms. Colb. restituimus.

2) Legendum *Nicomediensem,* ex Socrate lib. 3. cap. 3. Idem officium exercuit apud Macellum villam publicam ad Argeum montem prope Caesaream Cappadociae, ex Greg. Naz. Oratione 3. in Julian. et Sozomen. lib. 5. cap. 1.

3) Conch. *sectam.*

4) Id contigit ante Daphnes incendium. Quae enim sequuntur, intra unius diei spatium vix fieri potuerunt. Et tamen templum Daphnes die 22. Octobris conflagravit, statimque Julianus Imp. majorem ecclesiam claudi jussit, ex Ammiano Marcellino lib. 22. c. 13. Theodoritus autem die 23. ejusdem mensis, ut infra dicemus, passus videtur. Deinde ecclesia, quam post incendium Imperator claudi jussit, major erat ecclesia, quam occupabant Ariani teste Theodorito lib. 3. Hist. eccles. cap. 12. de qua tamen in his Actis non agitur, cum infra num. 4. Imperator ipse asserat *ecclesias claudi* se non jussisse, quod sane de majori Arianorum ecclesia dicere non potuisset. Julianus itaque Comes Orientis ecclesias omnes urbis claudi jussit: et tunc tamen Theodoritus *Collectas faciebat,* etc. Deinde Julianus Imperator Arianis permisit ecclesiam aperiri, quam *secundo,* ut refert Hieronymus in hronico post Daphnes incendium recludi imperavit.

5) Conch. *praesentari.*

6) Noail. add. *deos.*

7) Conch. *agitare.*

8) Noail. *emendicata.*

et mendacium abominabaris: nunc vero elatus superbia, idola deos dicis, et veritatem mendacium putas esse. Julianus dixit: Disertaris [9] sacrilege, tamquam ab Athenis nuper adveneris. Theodoritus respondit: *Ego neque ab Athenis, neque ab oratore, sed divina Scriptura irrigatus a Spiritu sancto* [10] *tuis respondebo interrogationibus, optans te iterum ad meliora reverti.*

Eo jubente torquetur. 2. Iratus Julianus jussit eum in contis fortius tendi. Cumque funibus quibusdam, et trocleis fuisset extensus, in tantum tendebantur nervi ejus, ut octo esse pedum videretur sanctus Dei Martyr. Julianus dixit: Sentis tormenta, Theodorite? Recede ergo a mortui [11] doctrina, et sacrifica, et vive. Theodoritus vero ingenti voce et hilari vultu respondit: *Oblitus es quia dixi tibi: Opera manuum hominum ne dixeris deos; sed recognosce Deum, qui fecit caelum et terram, et Jesum Christum filium ejus, cujus* Christus Creator, Verbum et Sapientia Patris. *pretioso sanguine fueras liberatus.* Julianus dixit [12]: Crucifixum, mortuum et sepultum, ipsum dicis Creatorem mundi? Theodoritus respondit: *Crucifixum, mortuum et sepultum, pro nostra salute ipsum praedico resurrexisse a mortuis, per quem facta sunt omnia, qui est Verbum et Sapientia Patris, quem tu quando sapiebas, recte cognoscens adorabas, si tamen aliquando sapere potuisti* [13]. Julianus dixit: Vel nunc time deos, et fac quae ab Imperatore sunt jussa, quia scriptum est tibi: *Cor Regis in manu Dei.* Theodoritus respondit: *Cor Regis cognoscentis Deum scriptum est esse in manu Dei, non cor tyranni adorantis idola.* Julianus dixit: Stulte, tyrannum vocas Imperatorem? Theodoritus respondit: *Si talia jubet, et talis est ut dicis; non solum tyrannus dicendus est, sed miserrimus omnium hominum.*

Iterum torquetur. 3. Repletus ira Julianus jussit eum torqueri. Cumque diu torqueretur, et nimius sanguis de ejus flueret lateribus, vultus ejus ridebat. Julianus dixit: vel nunc cognoscens deos sacrifica. Theodoritus respondit: *Ego non cognosco deos manufactos, nisi unum Deum, qui fecit caelum et terram. Tu vero qui speras in eos, eorum particeps inveniaris.* Julianus dixit: Necdum, ut video, sentis tormenta? Theodoritus respondit: *Non sentio, quia Dominus mecum est.* Julianus rursus jussit eum vexari, dixitque ad eum: Audivi te esse fisci debitorem, et ideo mori desideras, ne reddas quot debes. Sacrifica ergo, et noli vereri; ego suggeram Imperatori, et omnia tibi donabuntur. Theodoritus respondit: *Argentum et aurum vestrum vobiscum sit in perditionem. Ego nullius sum debitor nisi soli Deo, cui puram exhibens conscientiam, oro ut promissionibus suis me copulare dignetur.* Julianus dixit: Convertere ab stultitia, et lucrare animam tuam. Theodoritus respondit: *Tu magis convertere ad Deum vivum a quo recessisti, ut salves animam tuam, quam perdidisti.* Iterum jussit eum vexari, dixitque ad eum: Infatuasti cor tuum obediendo [14] magis mortuo Crucifixo, quam Regi. Theodoritus respondit: *Infelicissime, et te, et tyrannum tuum Crucifixus quem dicis, in die judicii, ut ipse optime nosti, habet mittere in gehennam.* Julianus dixit: Interim ego igni te tradam, postea vero quid fuerit? Sic jussit duas lampadas Aduritur lampadibus. ardentes ejus apponi lateribus. Appositis vero lampadibus, elevans oculos suos ad caelum dixit: Christus Deus omnipotens, Creator omnium. *Domine Deus omnipotens, qui fecisti caelum et terram, et omnia quae in eis sunt, Salvator mundi, repromissam spem famulo tuo, qui propter nomen tuum haec patitur, dare dignare, et iniquis ostende tuam virtutem, ut cognoscant omnes quoniam gratiam timentibus te praestas, et tormenta denegantibus te: ut glorificetur nomen tuum, quod est benedictum in saecula.* Et subito ceciderunt carnifices in facies suas cum lampadibus. Turbatus est vero Julianus cum adstantibus militibus, et jussit carnifices Miraculum. elevari, dixitque ad eos: Applicate iterum lampadas ejus lateribus. At illi responderunt: Aliis hoc jubeat nobilitas tua, nos vero hoc facere non pos-

9) Id. *dissertaris.*

10) Sic Conch. At edit. *divinae scripturae initiatus spiritu.* Noail. *instigatus.*

11) Noail. *ab hac doctrina, et sacrifica ut vivas.*

12) Haec interrogatio errore, ut videtur, scriptorum in cod. Conch. et in edito deerat.

13) Conch. *voluisti.*

14) Al. *obedire.*

sumus, quia vidimus quatuor Angelos in veste candida [15] adstantes et loquentes cum eo; et ideo in faciem nostram cecidimus. Julianus vero iratus, jussit eos in pelagus mitti. Et cum ducerentur, Theodoritus dixit: *Praecedite fratres, ego vero superans inimicum sequar vos ad Dominum, qui mihi palmam victoriae dare dignatus est.* Julianus dixit: Quis est inimicus? vel quis tibi dabit victoriam? Theodoritus dixit: *Inimicus est diabolus, qui per vos operatur: victoriae vero palmam dat Dominus Jesus Christus Salvator mundi.* Julianus dixit: Miserrime hominum, quem nos omnes ante trecentos plus minus annos ex muliere natum novimus, tu CREATOREM et remuneratorem dicis esse? Theodoritus respondit: *Quamvis indignus sis ad audiendum verbum Dei, propter adstantes tamen servos Dei, ne me putent esse superatum, audi quod amisisti. Deus qui fecit omnia per Verbum suum, misertus est generi humano, quos transgressos a fide, idolis videbat servire, mittens Verbum suum, per Virginis uterum carnem suscepit humanam, quia divinitas videri non poterat: et sic sponte passus, salutem quam amisisti donare nobis dignatus est.* Julianus dixit: Perseverantem te video in argumentis verborum tuorum. Audi me, et sacrifica, ne gladio te percuti jubeam, quia tormenta contemnis. Theodoritus respondit: *Ego renuntiavi diabolo patri tuo. Oro autem ut cursum consummem [16] in conspectu Domini, nec inveniam gratiam ante tyrannum.* Julianus dixit: Quantavis dic; ego vero te non interficiam. Theodoritus respondit: *Tu quidem, Juliane, malis cruciatibus in lecto tuo morieris; nam tyrannus tuus qui sperat in paganos victoriam [17] facere, non poterit vincere; sed ita occidetur, ut ne quis cognoscat a quo fuerit interfectus *, et nec in terram Romanorum revertetur.*

Christus, Dei Verbum, cujus divinitas videri non poterat, suscepit carnem humanam.

* *Vide Greg. Naz. Orat. 4. in Julian.*

4. Timens vero Julianus ne alia graviora diceret, data sententia, eum gladio percuti praecepit. Theodoritus dixit: *Deo meo gratias ago, qui mihi tolerantiae finem dare dignatus est.* Cumque fuisset percussus, et se Julianus recepisset [18], inquietam habuit noctem. Alia vero die procedens ad palatium, et adorans secundum morem [19] Imperatorem, dixit: Quantus modus auri et argenti inventus in ecclesia, illatusque tuis thesauris fuerit, ostensis ratiociniis pervideat tua clementia. Nam et hoc cognosce, quod iniquissimum Theodoritum presbyterum, quem propter ministerium ecclesiae inquirebas, comprehensum adhibitis tormentis gladio percuti jussi. Audiens vero haec Julianus Imperator, contra suum videlicet propositum esse factum, exclamavit dicens: Quod mihi erat contrarium, hoc egisti. Ego enim multis argumentis legem Galilaeorum [20] conabar destruere, et neque vi facta [21] aliquem eorum interficere jussi. Tu vero male fecisti; dedisti enim occasionem Galilaeis, ut multa adversum me conscribant, sicut de praecessoribus meis fecerunt, qui interfectos maleficos, Martyres vocant. Vide ergo neminem eorum occidas, et aliis manda ne faciant. Videns autem Imperator, quia confusus et velut mortuus factus est Julianus, volens eum animare dixit ei: Nunc euntes sacrificemus diis, ut adspersus sacrificiis sanus efficiaris. Euntibus vero eis, cor Juliani tristitia erat repletum. Offerentibus vero sacerdotibus idolorum volatilia, et alia multa extrahentes de igne obtulerunt Juliano Imperatori: et cum manducasset dedit avunculo suo Juliano. Ille autem verecundia faciente vel timore, parum gustavit, et recessit in praetorio suo, poenitens in malis quae gesserat, nec se gratiam apud Imperatorem invenisse cognovit, nihilque accipere voluit. Vespere autem facto comprehendit eum dolor ventris, et acriter torquebatur. Nam sacrificium

Gladio percutitur.

Julianus comes divinitus punitur.

15) In cod. Noail. deest *in veste candida,* neque etiam haec verba in cod. Colbertino interpolato habentur. Porro hoc miraculum cum totius Passionis compendio refert Ado die 23. Octobris.

16) Conch. *cursum meum consummans in conspectu Domini; tu ante tyrannum gratiam inde invenire non possis.*

17) Noail. *sperat paganam* (forte, *plenam*) *victoriam.*

18) Conch. add. *in praetorio.*

19) Ed. *adorans secundo Imp.* Conch. *adorans Imp.*

20) Edit. *Galilaei.*

21) Edit. pro *vi* habet, *sui.* Conch. *neque propter sua facta aliquem . . . interficerem.*

quod acceperat, particulatim disrumpebat ejus fecatum [22], et ejiciebat per os foras: ille vero masticans parum projiciebat, parum vero deglutiebat. Et cum jam sufferre non posset, mittens rogabat Imperatorem ut ecclesias aperire juberet. Remandans vero Imperator: Ego nec clausi [23], [24] nec aperire praecipio. Iterum mandavit ad eum: Propter te, inquit, Imperator, ista patior, et male consumor. Iterum remandans ei Imperator dixit: Incredulus, inquit, fuisti diis; ob hoc ista pateris tormenta. Multis autem diebus infelix quidem Julianus diversas accipiens escas, suo tantum pastus est fecato [25], secundum prophetiam beatissimi Martyris, totus a vermibus comestus mortuus est [26]. Audiens vero Julianus Imperator dixit: Quia non fuit fidelis diis, ideo ista perpessus est.

Moritur.

5. Nam post paucum tempus Julianus profectus ad bellum adversus Persas, non valuit superare eos. Et cum omnia se obtinuisse putasset, subito ei irruit multitudo exercitus angelorum. Et timore perterritus, suum exercitum armari praecepit; nesciens infelix quod caelestis militia apparuerat ei. Et subito veniens sagitta de aëre percussit eum in mamilla [27]. Cumque sanguis effiueret, aspiciens putavit se Dominum Jesum videre, implens manum suam de sanguine, jactavit in aëra, dicens: Usque in agonem, Galilaee, me persequeris? Etiam hic te negabo. Satia te [28] de cetero, Christe, quia superasti me. Et sic veniens in quamdam civitatem, crudeliter mortuus est. Et tota prophetia beati Martyris Theodoriti in illo impleta est. Nos qui Antiochiae in palatio eramus, et cum ipso in Persida fuimus, licet peccatores servi Dei, haec quae gesta sunt, circa famulum Dei Theodoritum decima Kalendas Aprilis [29] vera narratione conscripsimus: ut legentes nostri memores esse dignentur, et ejus edocti exemplis, passionisque participes inveniamini in laudem et gloriam Domini nostri Jesu Christi, cui gloria et potestas in saecula saeculorum. Amen.

22) Sic Noail. id est excrementa, ut refert Theodoritus lib. 3. Hist. eccles. cap. 13. At Conch. et Edit. *ficotum*, quo nomine Mabillonius jecur intelligit. Viri eruditi conjecturae favet cod. Colb. interpolatus, ubi avis jecoris in sacrificium usti particula in os Juliani dicitur insiliisse, unde ipsiusmet jecur inflatum est, quod deinde continuo mandebat et remandebat.

23) Edit. et Noail. *claudi*.

24) Ecclesiam majorem Arianorum ipsemet Imperator claudi jusserat, ut diximus, quare hic aliae ecclesiae designantur.

25) Al. *ficoto*.

26) Juliani Comitis et aliorum apostatarum funestos exitus narrant auctores passim hic laudati. Vide Philostorg. lib. 7. num. 10.

27) Conch. *maxilla*.

28) Noail. *sauciatus*.

29) Sic Edit. et Noail. At Conch. nullam diem exprimit, ubi sic desinunt Acta, *Theodoritum vera narratione conscripsimus, in laude*, etc. Porro variis diebus hic S. Martyr recolitur, ut videre est passim apud Bollandianos, potissimum tamen die 23. Octobris, quo die anno 362. passum esse veri simile est. Nam Julianus Comes nonnisi post Daphnes templi incendium, quod 22. Octobris contigit, in morbum incidit. Porro S. Theodoritus a Sozomeno et aliis nonnullis *Theodorus* appellatur. Alii inter quos Florus, *Theodoricum* appellant, quod nomen Saussaïus in Martyrologio Gallicano die 23. Octob. et Sammarthani in Episcopis Uceticensibus, cujus ecclesiae hic Martyr est patronus, retinuerunt. *Theodoritus* recensetur inter alios Martyres in Litaniis sub Carolo M. tomo 2. Analect. Mabillon. qui etiam sic dicitur in vita S. Ferreoli episc. Ucesiensis. Vide Tillemontii notas in persec. Juliani tom. 7. Hist. Eccles. pag. 735.

VII. DE SANCTIS BONOSO ET MAXIMILIANO.

1. Etsi in Actis sanctorum Bonosi et Maximiliani aliquot loca ex scriptorum forte errore vitiata occurrant, digna tamen nobis visa sunt quae inter sincera antiquitatis monumenta reponantur. Si enim miracula excipias, quae in his paullo frequentiora quam in aliis vulgo habentur, nihil in eis est quod antiquitatem non redoleat, nihil quod probatissimis et Juliano coaequalibus auctoribus consonum non sit: quamvis multa et maxime singularia in eis narrentur, quae sane in Actis confictis nusquam reperies. Talia sunt, quae

de Secundo praefecto refert, de Hormisda Principe Persa, de Constantini Magni baptismo, de Meletio Episcopo, de Juliani Comitis uxore et morte, et alia ejusmodi, quae numquam, saltem sine errore, a confictoribus referri solent. Nec etiam contra haec Acta objicere juvat, Julianum a Christianorum caedibus abstinuisse. Hi enim non solum Christiani erant, sed etiam milites, quod ferre Julianus non poterat. Sed praeterea labari signum contra speciale Imperatoris mandatum mutare noluerunt, immo et alios etiam avertebant ne Juliani jussa exsequerentur, quae omnia rebellionis crimen esse reputabant. His adde, quod non ab Imperatore sed ab ejus avunculo damnati sunt, qui Christianos usque ad necem, quantum in se erat, persequebatur, teste Sozomeno lib. 5. cap. 7.

2. Horum Martyrum memoriam Martyrologia Usuardi, Galesinii, et Baronii celebrant die 21. Augusti, ubi Maximilianus dicitur *Maximianus,* eorumque Acta laudantur: quae huc usque incognita, nunc primum proferimus ex cod. ms. monasterii nostri beatae Mariae Silvae-majoris in dioecesi Burdigalensi. Alius dies in Actorum titulo praefertur, scilicet XII. *Kal. Octobris.* Sed neuter videtur pro vero eorum mortis die assignari posse; siquidem Julianus Comes jam morbum incurrerat cum fuerunt interrogati. At morbo isto, ut ad Acta sancti Theodoriti vidimus, nonnisi post diem 22. Octobris laboravit, et initio anni sequentis, scilicet 363. ut refert Ammianus Marcellinus, exstinctus est. Quare satius esset istorum Martyrum mortem ad mensem Decembrem revocare. Hunc autem diem, sicut nec quae in his Actis omissa passim videntur, nonnisi ex aliquo cod. ms. valemus supplere. Porro fere mihi excidit lectorem monere, in Martyrologio Hispanico, die 21. Augusti tres Bonosos, totidemque Maximilianos celebrari, quos in variis Hispaniae urbibus passos volunt.

PASSIO SS. BONOSI ET MAXIMILIANI MILITUM,

DE NUMERO HERCULIANORUM [1] SENIORUM SUB JULIANO IMPERATORE ET JULIANO COMITE EJUS, SUB DIE XII. KALENDAS OCTOBRIS.

Acta coram Juliano.

Ex cod. ms. monasterii B. Mariae Silvae-majoris.

1. Julianus Comes dixit ad Bonosum et Maximilianum: Dominus Imperator noster jussit, ut signum quod habetis in labaro [2], mutare debeatis. Bonosus et Maximilianus dixerunt: *Nos signum quod habemus, mutare nullo modo possumus.* Julianus Comes dixit: Dominus Imperator jussit ut deos colatis, quos ipse, et ego colimus. Bonosus dixit: *Nos deos colere non possumus qui ab hominibus facti sunt.* Julianus Comes dixit: Implete nunc jussionem sacram, priusquam videatis carnes vestras affligi tormentis. Bonosus et Maximilianus dixerunt: *Parati sumus pro nomine Christi martyrium sustinere.* Julianus Comes dixit: Sistatur Bonosus. Cumque sisteretur, Julianus Comes ait ad Bonosum: Adora deos, quos Imperator, et nos colimus.

1) Herculianos et Jovianos milites laudat Ammianus Marcellinus lib. 20. et 22. De his vide Baluzium tom. 2. Miscellaneorum pag. 462. Observat Toinardus in notis ad Lactantii libell. de mort. persecut. *cohortes Joviorum et Herculiorum* usque ad Valentiniani III. tempora perseverasse.

2) Labarum a Juliano mutatum fuisse consentiunt omnes. At id ab imperii exordio Julianum praestitisse certum videtur: et quidem unicum labarum fuisse innuunt Gregorius Naz. Oratione 3. contra Julianum, et Sozomenus lib. 5. cap. 17. At licet non tam cito labarum mutatum fuisse ex ipsomet Gregorio probari posset, *Τολμᾷ*, inquit, *δὲ ἤδη καὶ κατὰ τοῦ μεγάλου συνθήματος*, etc. veri similius tamen est Julianum mutasse labarum exercitus, qui cum ipso tunc erat, non vero ceterorum, qui ad eum bellum adversus Persas parantem accesserunt. Unicuique autem exercitui suum labarum fuisse diserte asserit Eusebius lib. 1. de Vita Constantini cap. 31. Unum quidem praecipuum, *alia* vero, ut ipse ait, *ad ejus similitudinem expressa.* Tale itaque cohortis suae signum servare volebant sancti Milites, quod eis martyrium accersivit. Labarum, in quo Christi crux et monogramma eminebant, egregie describunt Eusebius et Greg. Naz. locis laudatis, aliique passim auctores.

Bonosus dixit: *Nos legem, quam a parentibus nostris accepimus, et ipsam et tenemus et colimus: istos autem deos nescimus.* Julianus Comes dixit: Juste accepi potestatem [3] ut torqueam vos, et flammis exuram. Bonosus dixit: *Terrorem tuum non timemus.* Julianus dixit: Aptate illum ad plumbatas. Cumque plumbatis tunderetur, et plusquam trecentas ei imposuisset, Julianus dixit ad Bonosum: Parce suppliciis tuis, et fac quae tibi jubentur. Bonosus itaque subridens sub plumbatis, nihil respondit. Julianus dixit: Quid dicis, Bonose? Bonosus respondit: *Nos Deum vivum colimus, et ipsi soli servimus; deos autem qui sint nescimus.* Julianus dixit: Sistatur Maximilianus. Cumque sisteretur, Julianus dixit: Colite deos, quos et nos colimus; et mutate signum de labaro quod habetis. Maximilianus respondit dicens ad Julianum: *Prius audiant te isti dii tui, et loquantur tibi: cumque locuti fuerint tecum, sic eos et nos poterimus adorare. Sed quomodo coluntur et adorantur a vobis dii vestri, nullum verbum nec sensum habentes? Noster autem Deus magnam virtutem habet, in quo speramus, et festinamus ad martyrium, ubi etiam spem nostram habere confidimus. Scis enim* [4] *et ipse, nec ignoras quia nobis mandatur, ne idola surda et muta adoremus.*

Bonosus plumbatis caeditur.

2. Julianus dixit: Aptentur Bonosus et Maximilianus ad equuleum. Cumque aptati fuissent, Julianus dixit: Siste illos. Cumque sisterentur, Julianus dixit: Videtis vos saevis applicari tormentis. Implete nunc jussionem sacram, et nolite universos contubernales vestros vestra prava exhortatione avertere; sed, sicut decet, facite quae jussa sunt; et mutate signum quod habetis de labaro vestro, et accipite signum deorum immortalium. Bonosus et Maximilianus dixerunt: *Non facimus quae jubes fieri contra Deum. Nos Deum vivum, invisibilem et immortalem habemus, in quo speramus.* Julianus dixit: Tunde illos. Cumque tertio plumbatis tunderentur, nec sentirent [5], Julianus dixit: Si usque adeo vestra non potuit flecti pertinacia, habeo adhuc quod suppliciis vestris addam. Afferte mihi picem, quae ferventissimo igne succensa, piscinaeque fornacis sit infusa, ibique eos mersos poena ignis consumat. Ubi est ille Deus eorum, in quo perniciosa spe credere dicunt? Videamus si poterit eos liberare. Cumque ibi mergerentur, nec timerent, sed hilares ad gloriosum martyrium properarent; subito velut rore [6] adspersi sunt, et flamma mollita est, et picis frigida facta est, et totum quod in eorum poenam diaboli crudeles carnifices aptaverant, exstinctum est, ita ut ne ullum quidem dolorem membris sentirent. Sed ne quid forte tantae confessionis testimonium, in tantum eorum corpora supplicia non sentirent; quaedam tormentorum notae relictae sunt, quae veritati perhiberent testimonium. Sed cum securi et intrepidi in eo supplicio orationis persolverent vota, nihilque de tormentis perterriti *, dolores fuissent perpessi, Judaei et Gentiles, qui ad eorum venerant irridendum exitium, clamare coeperunt: Isti magi et malefici. Sic Christus eorum maleficia faciebat. Et cum haec Secundo Praefecto nuntiata fuissent, stupefactus cum admiratione cucurrit videre quod factum esset. Et cum vidisset, ait: Da mihi sacerdotes deorum [7], et faciam eis similiter, et videamus si possint salvari sicut isti. Et applicati sacerdotes idolorum turificati sunt, et fecerunt secundum consuetudinem suam, ut solebant in sacrificiis suis. Et cum fecissent omnia secundum ritum suum illi sacerdotes missi sunt in flammam piceam; ibique carnes eorum remanserunt.

Sic et Maximilianus.

Miracula.

* f. *praeteritis.*

3. Consumtis his, confusus est Julianus Comes; et denuo in carcerem jussit includi Bonosum et Maximilianum, usque dum resideret Praefectus, et

3) Speciali forte mandato, quod Imperator alias a caedibus abstineri voluerit.

4) Julianus enim Comes fuerat Christianus.

5) Quod fere omnibus Martyribus contigit, vel miraculo, vel prae hilaritate ad poenam non attendentibus.

6) Meminit Gregorius Naz. Oratione 4. in Julianum duorum Martyrum, qui sub hoc Imperatore *in flammis rore perfusi sunt, et belluas per fidem vicerunt, et cum forti matre et fortiori sacerdote alacri animo sese periculis objecerunt.*

7) Rara sunt ejusmodi exempla.

audiret eos. Septem vero diebus carcere clauso, universis qui in Christum credebant vincula ceciderunt. Tunc autem Comes signaculo suo signabat panem [8], et mittebat eis in carcerem, ut vel sic per panem seducerentur. Die autem quo audiri habebant Bonosus et Maximilianus, dixerunt ad Julianum: *Ecce panes, quos misisti, non manducavimus. Ipse enim nos saturavit in quem credimus* [9], *et ideo vestros terrores non timemus. Deus autem noster Jesus Christus tormenta nostra a vobis exquirere dignabitur.* Tunc autem iratus Secundus Praefectus dixit ad Julianum: Audiamus illos hodie. Cumque resedissent, et audirent eos, nihilque apud illos nequitia eorum valeret, Julianus dixit: Afferte mihi calcinam vivam, et ibi eos includam, et super eos exstinguatur calcina; et ubi erit Deus eorum videamus, si eos poterit liberare. Et missis illis in calcinam vivam, coeperunt desuper exstinguere eam. Et exclamaverunt voce magna, dicentes: *Benedictus es, Domine Deus patrum nostrorum, Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob, qui dignatus es liberare nos de manibus inimicorum nostrorum, et laudabilis et gloriosus in saecula.* Cumque exstincta fuisset calcina, et nihil eis omnino nocuisset; iratus Julianus rursus eos inclusit in carcerem, et jussit signari carcerem, et claves in palatio datae sunt. Duodecimo autem die cum aperuissent carcerem, et invenissent eos habentes tamquam candelas nimio fulgore lucentes, quae exstingui non possent; tunc quasi esurientibus panes sacrificiorum edendos obtulerunt, ut vel sic fame coacti polluerentur a sacrificiis eorum. Sed illi qui Domini nostri Jesu Christi sancto Spiritu alebantur, impolluti atque incontaminati a sacrificiis eorum perseveraverunt. Sed tum Hormisda [10] Comes, qui credidit, et ipse veniens ad carcerem sua praesentia jussit claustra patefieri. Et cum aperuissent carcerem, et universos salvos vidisset et hilares, et Deo et Christo gratias agentes, ait ad illos Hormisda Comes: Rogate Dominum pro me peccatore, ut salvus sim.

Jesus Christus Deus noster.

4. Haec omnia cum audiret Julianus, saeviebat, quod victus esset potentia Domini, et per ejus servulos videbat se contemni. Sed dum haec intra se iratus cogitat, ingemuit et ait: Offerantur mihi, inquit, in Balneoveteri, et ibidem eos audiam. Cumque offerrentur Bonosus et Maximilianus, Julianus Comes dixit ad Bonosum: Quam virtutem Dei tui ostendis, ut Christianus de manibus meis recedas? Bonosus dixit: *Potens est Deus noster in quem credimus, ut martyrium, ad quod nos festinamus, in nos perficiat, ut Christiani de tuis manibus recedamus.* Julianus Comes dixit: Ad bestias pugnaturi estis. Bonosus dixit: *Potest Deus Christianorum adesse ad liberandum nos; et coronam quam nobis speramus, ab eo suscipiemus. Nos autem nec bestias timemus, nec ea quae nobis promittis veremur: sed habemus Deum Patrem et Jesum Christum filium ejus, et Spiritum sanctum, per quem haec omnia superamus.* Julianus Comes dixit: Iterum mittam vos in fornacem ignis ardentis, et tunc complebitis jussionem sacram. Haec cum audissent omnes qui fuerant electi [11], ejus imperio restiterunt, et unanimes dixerunt: Videntes certamen fratrum nostrorum, qui ad martyrium parati sunt, et nos ad hoc properamus, ut adoremus Deum unum, qui omnes virtutes suas per servos suos fratres nostros Bonosum et Maximilianum ostendit. Ad haec Secundus [12] Praeses dixit: Ego non possum tormentis eos interrogare. Tu scis, Juliane, quando videas de ore tuo vermes exire. Et conversus ad Bo-

Juliani minas temnunt.

SS. Trinitas.

8) Aliquo sigillo, quod procul dubio idoli speciem in pane efformabat.

9) Per Christianos scilicet, qui clam eis panem, ut videtur subministrarant.

10) Saporis Persarum regis frater, qui annis fere 40. in Constantini et Constantii aula vixit.

11) Sic in Actis Apost. cap. 13. *Crediderunt quotquot erant praeordinati.*

12) De eo Greg. Naz. Orat. 3. haec ait: *Etsi religione gentilis, moribus tamen gentili sublimior erat, ac praeclarissimis quibusque et laudatissimis, tam veteris, quam nostrae memoriae comparandus .... ad Imperatorem fidenter ac libere dixisse memoratur: Non nos pudet usque adeo Christianis omnibus inferiores esse,* etc. Is est Secundus Salustius, qui supra pag. 604. etsi gentilis, Christianos torqueri improbabat. Porro Secundum Praefectum a Salustio consule diversum esse ait Valesius ad lib. 6. Sozomeni cap. 3.

nosum dixit: Per Deum te adjuro, domine sancte Bonose, ut in mentem me habeas in orationibus tuis.

Jovianus et Hercolianus. 5. Tunc Julianus Comes dixit ad Jovianum et Hercolianum: Mutate signum quod habetis in labaro, et accipite signum deorum; et quid defenditis signum Christianorum. Ad haec Jovianus et Hercolianus dixerunt: *Nos Christiani sumus sub patre nostro Constantino accipiente Testamentum in Aquilona* [13] *juxta Nicomediam, quando et ad finem mortis suae jam properabat, ad juramentum nos constrinxit omnibus mandatis suis, ne quid contra purpuram filiorum ipsius, vel contra Ecclesiam faceremus.* Tunc Julianus iratus, universos qui in carcere erant reclusi, una cum Bonoso et Maximiliano sententia sua gladio addixit, atque eo magis hilares et gloriosi processerunt. (Cum ceteris interficiuntur.) Meletius [14] Episcopus cum fratribus suis et Coëpiscopis laetantes eos ad campum usque prosecuti sunt, quae universa tunc civitas laetata est, quae sibi Martyres provenire gaudebat. Tamen * Bonosus et Maximilianus post martyrium magnum gladio percussi sunt. (* f. *tandem.*) Post triduum vero sine cessatione Juliano de ore coeperunt vermes exire. Tunc Julianus uxori suae dicebat: Vade misera ad ecclesiam, et pete pro me ne vidua sedeas, et illis Christianis dic ut pro me petant, ut recedat putor iste intolerabilis de ore meo. Cui respondit uxor sua, et dixit: Numquid non dicebam tibi, Recede a Dei servis [15], et nolebas me audire? Et modo te vides vexari magnis tormentis. Et respondit Julianus uxori suae: Curre, misera, celerius ad ecclesiam, ne vidua sedeas. Et respondit illi uxor sua: Ego ab illo die vidua sum, ex quo videbam te Christianos persequi. Meritis ergo tuis cum vermibus morieris. Non sum ausa pro te orare, ne aliqua pressura super me veniat, et ira Dei fulminet me. Ad haec tacuit Julianus, et ingemuit. Iterum exclamavit: Deus Christianorum miserere mei, quia oblita est misericordiae tuae, et non me audit uxor mea. Deus vivorum adjuva me, et celerius recipe spiritum meum, et sic secundum meritum suum vermibus scatens exspiravit. (Juliani Comitis mors.) Sancti vero Martyres Bonosus et Maximilianus requiescunt in pace, et gloria Patri et Filio, et Spiritui sancto in saecula saeculorum. Amen. (SS. Trinitas.)

13) Alias *Achyron* villa publica, ubi baptizatus et defunctus est Constantinus. De hac re vide Euseb. lib. 4. de vita Const. M. c. 62. et de militum juramento eodem lib. cap. 68.

14) Magnus Meletius factus Antiochiae episcopus anno 361. de quo vide plura apud V. C. Godefridum Hermantum Vitae S. Athanasii lib. 9. cap. 15. Porro ex hoc loco constat, hos Martyres Catholicae communionis fuisse. Quin et in ea Constantinum M. proximum morti baptismum, quem hic auctor *testamentum* appellat, suscepisse. Idem certis argumentis probant viri eruditi Papebrochius ad diem 21. Maji Bollandiani, et Antonius Pagi ad annum 324.

15) Theodoritus lib. 3. cap. 13. *Juliani conjux, fide ac religione insignis femina, maritum his verbis allocuta dicitur: Christum Servatorem laudare debes, mi vir, qui ejusmodi castigatione suam tibi potentiam declaraverit,* etc. Julianum sui morbi causam intellexisse asserit idem auctor, ceterique coaequales.

VIII. DE SS. JUVENTINO ET MAXIMINO.

Ex Theodoriti Hist. eccles. lib. 3. cap. 15.

Juliani malitia. Julianus vero liberius, seu potius majore cum impudentia pietatem oppugnabat; speciem quidem clementiae praeferens, sed revera laqueos tendens et retia, quae deceptos homines in impietatis exitium traherent. Nam primum quidem fontes, tum qui in urbe, tum qui in suburbano Daphnensi erant, abominandis sacrificiis inquinavit; ut quicumque aquam gustassent, communione sceleris inficerentur. Deinde cuncta quae in foro venalia erant, similiter contaminavit. Panes enim et carnes, olera item ac poma, cuncta denique cibaria lustrali aqua adspergebantur. Quae cum viderent Christiani, gemebant ipsi quidem ac lamentabantur, talia abominantes. Edebant tamen obtemperantes legi Apostolicae ita dicenti: Omne quod in macello venumdatur comedite, nihil interrogantes propter conscientiam. Forte duo quidam

honoratioris militiae gradu praediti, (erant enim scutarii, et stipatores Imperatoris) quodam in convivio abominanda haec scelera aliquanto vehementius deploraverant, et puerorum qui olim Babylone inclaruerunt, verba admiratione digna usurpaverant. *Tradidisti enim*, ajebant, *nos regi iniquo apostatae super omnes gentes orbis terrarum.* Haec quidam ex convivis Imperatori indicavit. Ille cum optimos viros statim ad se adduci jussisset, interrogavit quid ab ipsis dictum esset. Illi ex interrogatione Principis, occasione liberius loquendi arrepta, egregio quodam zelo incitati haec dixerunt: *Nos in vera pietate educati, o Imperator, et praestantissimis legibus obtemperantes, quas scilicet Constantinus ejusque filii tulerunt, lugemus nunc, abominatione cuncta abs te repleri cernentes, et scelestis sacrificiis cibos potumque contaminari. Haec nos et domi deflevimus, et nunc apud te lamentamur: hoc enim unum in tuo imperio moleste ferimus.* His auditis, mitissimus ille et sapientissimus, sic enim a sui similibus appellabatur, clementiae larva deposita impietatis vultum detexit. Et gravibus illos atque acerbis tormentis excruciatos hac vita privavit, immo, ut verius dicam, infelicitate illius temporis liberavit, et victoriae coronas eis conciliavit. Causam vero supplicii praetexuit, non pietatem pro qua interfecti sunt, sed linguae petulantiam. Ideo enim punitos esse dixit, quod Imperatorem contumelia affecissent; atque haec ita divulgari praecepit, cum nomen atque honorem martyrii veritatis athletis invideret. Horum alter JUVENTINUS, alter vero MAXIMINUS vocabatur, quos Antiochensium civitas tamquam veritatis propugnatores honore prosequens, in splendido monumento deposuit, et ad hunc usque diem annua festivitate [1] veneratur.

Martyrum fortitudo.

2. Alii praeterea honoribus et dignitate conspicui, cum simili usi essent libertate, similes quoque coronas adepti sunt. Nam et Valentinianus, is qui paullo postea imperavit, tunc Tribunus [2], Panciarios ad Palatii custodiam constitutos regens, zelum quem pro pietate habebat, neutiquam dissimulavit. Forte amens ille in templum Genii publici exultans intrabat. Utrimque ad Januas adstabant aeditui, qui lustralis aquae adspersione ingressuros purgarent, ut quidem ipsi existimabant. Tunc Valentinianus, qui ante Imperatorem incedebat, guttam aquae chlamydi sua adspersam conspicatus, aedituum pugno percussit, inquinatum se dicens, non autem purgatum: atque ob hanc causam utrumque regnum meruit adipisci. Quo conspecto, sceleratissimus Imperator eum in castellum quoddam situm in solitudine relegavit, praecipiens ut illic degeret. Verum hic quidem elapso anno et mensibus paucis, pro confessionis suae mercede imperium accepit.

1) Jam tempore sancti Johannis Chrysostomi sollemnis erat Antiochiae horum Martyrum festivitas, in qua homiliam habuit ad populum Antiochenum 40. tomi 1. ubi fusius exponit ea quae hic Theodoritus brevius narrat. Ex hac etiam homilia discimus hujus festivitatis tempus. Sic enim incipit: *Heri beatus Babylas cum tribus pueris nos congregabat; hodie vero par sanctorum Militum. Heri quadriga Martyrum, hodie biga* etc. Festum sancti Babylae Graeci celebrant die 4. Septembris; Latini vero die 24. Januarii, etiam in veteri Kalendario Burgundico, ubi *Babillus* dicitur. Tres pueros *Urbanum, Prilidanum et Epolonum* dictos fuisse ait Gregor. Turon. lib. 1. Hist. Franc. cap. 28.

2) Apud Philostorgium lib. 7. num. 7. *Comes eorum qui Cornuti dicuntur*, atque Thebas relegatus fuisse memoratur. Vide et Sozomenum lib. 6. c. 6. qui eumdem Valentinianum legionis Jovianorum Tribunum fuisse refert, et partem vestis quam gutta tinxerat abscidisse, ob idque paullo post Melitinam in Armenia relegatum fuisse. Monachos etiam ad militiam coactos fuisse colligitur ex Rufino lib. 2. vitae patr. c. 7. ubi de *Apollonio* conf. agit, quem Palladius in Lausiaca cap. 52. *Apollonem* appellat.

ADMONITIO
IN MARTYRIUM SANCTI SABAE,
UBI DE PLURIMIS ALIIS MARTYRIBUS GOTTHIS.

Gotthi quando Christiani.

1. Christianae religionis initia apud Gotthos obscura esse probant variae auctorum inter se dissidentium sententiae, quorum alii aliis temporibus ea consignarunt. Verum etsi de ejusmodi rebus, quae a nostro proposito alienae videntur, fusius disserere animus non sit, iis tamen assentire non possumus, qui vel Gotthorum conversionem differunt usque ad Constantini Magni successorum tempora, aut hanc gentem ex idolorum cultu statim ad Arianorum partes transiisse affirmare non verentur. Id enim utrumque vel ex eo solo falsi convinci potest, quod Theophilus Gotthorum Episcopus, inter alios magnae Nicaenae Synodi catholicos Patres sederit et subscripserit, quod non solum ex vulgatis hujus Synodi subscriptionibus editis probatur, sed ex ipso etiam Socrate, qui idipsum Historiae eccles. lib. 2. cap. 41. disertis verbis affirmat. Quin et idem agnovisse Eusebium censet Valesius, quod nempe hic auctor lib. 3. de vita Constantini Magni cap. 7. de Episcopis qui Nicaeno Concilio adfuerant agens, *ne vel Scytham ab hoc choro abfuisse* dixit. *Scytham* quippe, ut observat Valesius, *Gotthum* appellat. Et re quidem vera sic ab antiquis Gotthos plerumque vocitatos fuisse, nemo vel parum in historiis versatus inficiabitur. Ceterum cum nomine *provinciae Gotthiae, Theophilus Gotthiae metropolis Episcopus* subscripserit; alios etiam apud eam gentem Episcopos fuisse inferendum est, quod ex beati Cyrilli Jerosolymorum Antistitis, qui ante saeculi 4. medium scripsit *, testimonio confirmari potest. Hic enim inter alias gentes, quae suo tempore *Episcopos, sacerdotes, diaconos, monachos, virgines et reliquos laïcos* apud se habebant, *Gotthos et Sauromatas* Catechesi 16. recenset, cum jam antea, Catechesi scilicet 10. testatus fuisset, ex *Persis et Gotthis* nonnullos pro Christi fide mortem oppetiisse. Et quidem Philostorgius lib. 2. cap. 5. commemorat, sub Constantini Magni imperio Getarum seu Gotthorum ingentem multitudinem, pietatis causa e patriis sedibus ejectam fuisse, quos Imperator in Moesia collocavit.

* *Circa ann. 347. Vide Catech. 6.*

Persecutio in Gotthia.

2. Notiora sunt quae sub ejusdem saeculi 4. finem adversus Christianos apud eam gentem gesta sunt. Persecutionis auctor fuit Athanaricus Gotthorum rex, qui Christianam religionem, non solum avitae superstitionis vindicandae studio insectabatur, sed etiam quod aegre ferret, suos Romanorum, quorum erat hostis infensissimus, religionem sectari. Quantum autem ea occasione in Christianos saevierit, narrat Sozomenus lib. 6. Histor. eccles. cap. 37. *Multos,* inquit, *eorum variis suppliciis affecit. Et alios quidem in judicium adductos, cum Christi fidem libere ac fortiter professi essent, alios ne loquendi facultate eis concessa, e medio sustulit. Fertur enim eos, quibus id mandatum fuerat ab Athanarico, statuam quandam in carpento collocatam per singula tabernacula eorum, quos Christum colere proditum fuerat, circumduxisse; utque eam supplices adorarent, eique sacrificarent, jussisse. Qui cum id facere detrectarent, illos tabernacula una cum ipsis hominibus incendisse. Sed et aliud quiddam longe atrocius eo tempore accidisse accepi. Nam prae violentia eorum, qui sacrificare invitos cogebant, despondentes animum, tam viri, quam mulieres, quarum aliae pueros secum ducebant, aliae recens natos infantes uberibus suis admotos nutriebant, ad tabernaculum ecclesiae, quae illic erat, confugerunt: cui cum ignem subjecissent gentiles, cuncti qui intus erant, incendio consumti sunt.* Paullo antea scripserat idem auctor, multos etiam eorum qui Phritigerni, alteri Gotthorum regi, parebant, *propter Christi confessionem* necatos fuisse.

Plures ibi Martyres.

Catholicos fu-

3. Eosdem Martyres laudat Socrates lib. 4. Historiae eccles. cap. 33. sed quos *Arianos* fuisse, nescio quo pacto existimavit, quamvis ipsos vere

Martyres fuisse censeat, quod *Christianam religionem simplici animo amplexi, pro fide Christi vitam hujus saeculi contemserint.* Verum longe aliter de istis sanctis Martyribus sentiendum est, quos in Ecclesiae catholicae sinu gloriosum martyrium consummasse, praeter epistolam totius ecclesiae Gotthicae de martyrio sancti Sabae inferius exhibendam, testes habemus omni exceptione majores Basilium Magnum, Ambrosium, Augustinum, aliosque indubitatae fidei auctores. Et primum quidem Basilius epist. 338. Gotthorum fidem laudat, Ascholium Thessalonicensem Episcopum inter Catholicos celeberrimum, eorum ἀλείπτην (sic quit athletas ad certamen inungebant dicebantur) appellat, quod eos ad martyrium fortiter subeundum excitaret. Ac tandem ipsi congratulatur, quod eo tempore, quo Ariani apud Romanos Ecclesiam devastabant, fides apud barbaros ejus opera floresceret. Loca hujus epistolae insigniora infra proferemus, ubi de sancti Sabae translatione. Nunc itaque audiamus Augustinum, qui post aliqua praemissa de Valentis Imperatoris Ariani, aliorumque Principum adversus Ecclesiam persecutionibus, haec subjungit lib. 18. de Civitate Dei cap. 52. *Nisi forte non est persecutio computanda, quando Rex Gotthorum in ipsa Gotthia persecutus est Christianos crudelitate mirabili, cum ibi non essent nisi* CATHOLICI, *quorum plurimi martyrio coronati sunt, sicut a quibusdam fratribus, qui tunc illic pueri fuerant, et se ista vidisse incunctanter recordabantur, audivimus.* Ambrosius vero, qui beati Ascholii laudes potissimum in epistol. 15 et 16. prosequitur, in Expositione Evangelii secundum Lucam lib. 2. num. 37. ait Gotthis Christum imperasse, eosque edidisse *Christi Martyres.* Deinde vero subjungit ideo fortassis a Gotthis Romanos devictos fuisse, *quoniam quem illi oblatione sanguinis fatebantur, huic Ariani,* Romani scilicet, *quaestionem generis inferebant.* Certe apud Theodoritum sub finem libri 4. Hist. eccles. Trajanus, aliique militiae principes, Gotthorum in Romanos victorias Valentis impietati, qui Orthodoxos ubique vexabat, tribuunt. Incaute itaque Socrates, anteriora tempora per suam aetatem metiens, Gotthos eo tempore Arianos fuisse scripsit, quo adversus Christianos Athanaricus saeviebat: quod sub extremis Valentis imperii annis contigit, ad ipsa Christianae fidei apud Gotthos initia referendo. Certe Gotthos Christianos ex Ecclesiae catholicae communione ad Arianismum transiisse consentiunt omnes antiqui scriptores, hancque mutationem Ulfilae, celebri apud eam gentem Episcopo, ut plurimum adscribunt: qui cum aliquamdiu majorum suorum sincerae fidei adhaesisset, tandem in Arianorum partes Eudoxii, seu potius Euzoïi verbis et muneribus illectus transiit, totamque gentem Gotthorum, qui, ut ait Theodoritus, *Filium creaturam dici* sustinuerunt: immo cum a majorum suorum doctrina se discedere nullatenus posse constanter profiterentur, persuasum eis est, nullam esse inter Catholicos et Arianos *dogmatum discrepantiam, sed ex inani altercatione ortum fuisse discidium.* Quam vero ab Ariana haeresi alieni fuerint Gotthi Christiani, qui sub Athanarici persecutione martyrium pertulerunt, patet ex Isidori Hispalensis Episcopi Chronico. Hic enim Aera 407. narrat, Athanaricum e Christianis Gotthis *plurimos, qui idolis immolare renuerant, Martyres fecisse; reliquos autem multis persecutionibus afflictos, dum prae multitudine horreret interficere, dedit licentiam, immo magis coëgit de regno suo exire, atque in Romanorum migrare provinciam.* Aera autem 415. modum describit, quo eadem Gotthorum gens in Arianam haeresim delapsa est. Sed tandem aera 416. post relatam Valentis Imperatoris mortem, quem Gotthi vivum in tugurio quodam incenderunt, sic de Gotthis jam Arianis et victoribus narrationem prosequitur. *Invenerunt autem eo proelio Gotthi confessores priores Gotthos, quos dudum propter fidem a terra sua expulerant, et voluerunt eos sibi ad praedae societatem conjungere. Qui cum non adquievissent, aliquantis interfectis, alii montuosa loca tenentes, et refugia sibi qualiacumque construentes, non solum perseverarunt* CHRISTIANI CATHOLICI, *sed etiam in concordia Romanorum, a quibus dudum excepti fuerant, permanserunt.* His denique Patribus adjungi posset sanctus Hieronymus, qui in Chronico Athana-

[Margin: ...isse constat.]

[Margin: Gotthi in Arianismum lapsi.]

rici persecutionem inter alias, quae adversus Ecclesiam concitatae sunt, enumerat; et Orosius, qui lib. 7. cap. 19. eos qui in eadem persecutione interempti sunt, *Martyres* appellat. Alios item ecclesiasticos scriptores laudari in promptu esset, ni vererer plura jam, quam par esset, hac de re attulisse, quamquam ad illustrandam Gotthorum Martyrum sinceram fidem opportuna, ne dicam necessaria. Jam vero ad ipsos Martyres recurrat oratio.

Mart. Gotthorum nomina. 4. Ex tot Martyribus, quos sub hac persecutione coronatos fuisse constat, pauci admodum sunt, quorum Acta, aut saltem nomina ad nos usque pervenerint, Barthusium et Vercam presbyteros cum Arpila solitario, aliisque tribus supra viginti Martyribus, celebrant Graeci in Menaeis die 26. Martii, qui sub Jungherico rege in ecclesia quadam congregati, communi cum ipsa incendio cremati dicuntur, eo nimirum tempore, quo Valentinianus, Valens et Gratianus Romanis imperabant. Istorum Acta habentur die 26. Martii Bollandiani: at ex his qui sub Athanarico passi sunt, Nicetas solummodo et Sabas nobis innotescunt. Nicetas celebrior apud Graecos videtur fuisse, quippe quem inter *Μεγαλομάρτυρας*, non solum Menaea, in quibus die 15. Septembris recolitur, sed etiam Nicephorus lib. 11. Hist. eccles. cap. 48. et Suidas recensent. Sed ejus Acta nonnisi ex Metaphraste habentur, quae Latine a Surio edita sunt die 15. Septembr. Sabae vero, cujus memoria paullo minus celebris apud recentiores habetur, gesta ex certioribus monumentis ad nos pervenere. Superest quippe egregia epistola ecclesiae Gotthicae de ejus martyrio, quam infra ex versione Francisci Zini ad ms. graecum bibliothecae Vaticanae collatam exhibituri sumus ex Aprili Bollandiano, ubi haec cum graece, tum latine edita est. Passus est autem sanctus Sabas Modesto et Arintheo consulibus, id est anno 372. feria quinta post Pascha, die 12. mensis Aprilis, quo die a Latinis et Graecis nonnullis memoratur. In Menaeis tamen recentioribus ipsius festum ad diem 15. aut 18. ejusdem mensis, nescio qua de causa, translatum est, qua die ejus passionis epitome in Menologio Basilii Imp. habetur apud Canis. tom. 3. antiq. lection.

(Margin: Sabae Acta.)

Corpus in Cappadociam translatum. 5. Porro si ea quae tum de sancti Sabae martyrio, tum de ejus corporis translatione in hac Gotthicae ecclesiae epistola referuntur, cum sancti Basilii epistolis 338 et 339. conferantur, facile quivis advertere poterit, unum et eumdem esse Martyrem, qui utrobique laudatur, cujus sacrum corpus e Gotthia in Cappadociam translatum fuit. Quin et veri simile nobis videtur, ejusdem sancti Sabae martyrii narrationem a celebri Ascholio Episcopo Thessalonicensium, qui tunc inter Gotthos versabatur, conscriptam fuisse, quam Gotthicae ecclesiae nomine ad Cappadociae ecclesiam, cui tunc praeerat Basilius Magnus, transmisit. Haec sane omnia ex praelaudatis Basilii epistolis, quae ipsi Ascholio sunt inscriptae, probari possunt. Sic ipsum laudat Basilius epistola 339. et Martyris corpus a se susceptum agnoscit. *Apud gentes barbaras, in vicino positas, gentem quae te produxit honorasti; veluti probus et honestus agricola fructuum tuorum primitias ad illos transmittendo, qui semina tibi suppeditaverant* ...... *Veritatis istius testis est ille ipse, qui nuper justitiae corona redimitus est, quem gavisi suscepimus, Deumque simul venerati sumus, qui per omnes denuo nationes cursum Evangelii adimplevit Christi sui.* At in epistola praecedenti persecutionis descriptionem ab Ascholio ad se transmissam multis verbis extollit Basilius, ex qua etiam patet Ascholii narrationem cum Sabae martyrio et Gotthici cleri epistola omnino concordare. Integram epistolam hic exhibere operae pretium esset: sed brevitatis causa, loca dumtaxat aliquot seligere sufficiat. *Quidnam enim,* inquit, *non epistola continebat? num non erga Dominum dilectionem? nonne illud de Martyribus narratum miraculum, quod expresse adeo formam et effigiem naturae tuae referebat, ut res gestas mihi ob oculos repraesentaret? . . . Itaque cum in manus hanc epistolam sumerem, illamque legendo lustrarem, aliquoties animadvertere potui spiritus in illa redundantem gratiam. Apud saecula me priora versari arbitrabar, cum florerent adhuc ecclesiae Dei, fide radicatae, conjunctae caritate, ita ut in unico corpore diversa membra et multiplicia*

unitam redderent respirationem. Cum persecutores et passi persecutionem in aperta luce designari possent, populus bello impetitus magis adaugeretur, et sanguis ille Martyrum ecclesias irrigaret, athletasque veritatis multiplicatos produceret, parantibus se ad certamen secuturis, a praecedentium zelo excitatis ..... Redierunt corda nostra ad priscam aliquatenus beatitudinem, eo quod de remotis regionibus advenerunt nobis litterae de amoris pulcritudine efflorescente. Testis nobis adest ab illis usque barbaris, qui ultra Danubium regiones colunt, Fidei ibi in professione positae exaccurationem depraedicans. Deinde vero ipsum Ascholium laudat, quod totus in excitandis ad certamen fidelium animis incumberet. *Cum athletam,* inquit, id est Martyrem, *intueremur, praedicebamus felicem illius aliptam, qui et ipse procul dubio coronam justitiae de justo Judice percepturus est olim, propterea quod quam plurimos ad certamen pietatis animaverit.* Et post aliquot de beato viro *Eutyche* Cappadoce dicta, quem Gotthos ad fidem adduxisse ferebant, sic de Martyribus prosequitur. *Narratio tua tota est de athleticis certaminibus, de corporibus pietatis ergo decarminatis, barbarorum furoribus conculcatis ab hominibus impavidis, nec ullo terrore tremefaciendis; de variis tormentorum generibus, quibus usi persecutores, continuis depugnantium concertationibus, aqua, ligno, per quae omnia Martyres consummabantur.*

EPISTOLA ECCLESIAE GOTTHICAE

Anno Christi 372.

DE MARTYRIO SANCTI **SABAE.**

Ex ms. Graeco Vaticano cum editis collata in Aprili Bollandiano.

I. Ecclesia Dei, quae est in Gotthia, Ecclesiae Dei quae est in Cappadocia, et omnibus Ecclesiae catholicae Christianis, ubique gentium habitantibus, misericordia, pax et caritas Dei Patris et Domini nostri Jesu Christi impleatur. Quod a beato Petro dictum est; In omni gente, qui timet Deum et operatur justitiam, acceptus est ei; nunc etiam verum esse declaratur. (*Act.* 10, 35.) Hoc enim in beato Saba confirmatum est, qui est Martyr Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi. (Sabae sanctitas.) Cum enim genere Gotthus esset, et in Gotthia in medio generationis pravae atque perversae vitam ageret, ita viros imitatus est sanctos, et cum ipsis omni genere virtutum Christum coluit, ut in mundo tamquam stella fulgeret. Jam inde enim ab ipsa infantia Domini nostri Jesu Christi religionem complexus, virtutem perfectam existimavit, per Filii Dei cognitionem evadere in virum perfectum. Quia autem diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum, strenue adversus hostem pugnans, et hujus vitae malis superior existens, atque pacem cum omnibus habens, ad supernae vocationis bravium pervenit. Memoriae igitur gratia et aedificationis piorum, postea quam ipse in Domino conquievit, tacere et quiescere nequaquam permittimur: sed ad praeclara ipsius facta conscribenda impellimur. Fuit enim fide rectus, ad obediendum in omni justitia promtus, mitis, religiosus, imperitus sermone, non autem scientia; cum omnibus pacificus, pro veritate loquens, os idololatris obstruens; non superbus, sed (quod humiles decet) subjectus; non petulans in loquendo, sed quietus; ad omne opus bonum propensissimus: psallens in ecclesia, ejusque magnam curam gerens: pecuniam possessionesque despiciens, nisi quatenus necessitas exigebat, sobrius, et omnibus in rebus continens: maxime autem a feminarum abhorrens consuetudine; precationibus et jejuniis quotidie incumbens, ab inani gloria alienus, omnes ad recte vivendum incitans, quae ex virtute atque officio sunt exsequens, fugiensque contraria: integram denique fidem, quae per dilectionem operatur, observans, ac numquam desinens in Domino cum libertate loqui. Neque enim semel, sed saepe, antequam pro fide martyrio coronaretur, re ipsa se ipsum verae pietatis acerrimum defensorem ostendit [1].

1) Nihil hic de militia, quam tamen Sabam exercuisse dicunt recentiores Graeci.

Persecutio in Gotthia.

II. Cum enim Gotthiae principes et magistratus coepissent Christianos homines insectari, et cogere ut ederent idolis immolata; et gentiles quidam consilium iniissent, ut Christianis propinquis suis pro immolatis proponerent quae immolata non essent, itaque propinquos suos servarent ac persecutores deciperent; re cognita, beatus Sabas non solum ipse comedere cibos veritos recusavit, sed in medium prodiens, protestatus est omnibus: *Si quis*, inquiens, *ex carnibus illis comederit, Christianus esse non potest,* atque ita cavit, ne omnes in diaboli laqueum inciderent. Hac de causa, qui fraudem hanc moliebantur, eum ex illo vico expulerunt; sed postea revocarunt. *Persecutio iterum mota.* Ceterum cum rursus mota esset persecutio [2], quidam ex ejusdem vici gentilibus, victimas daemonibus offerentes, jurejurando volebant affirmare, neminem in vico suo Christianum hominem reperiri. Verum Sabas cum fiducia iterum in medium prodiens, et ad consessum illorum accedens: *Nemo*, inquit, *pro me juret, ego enim Christianus sum.* Denique instante persecutore, praedicti gentiles, celatis propinquis suis jurarunt, non esse in vico suo, nisi unum Christianum. *Sabas sistitur.* Quo audito, Princeps iniquitatis jussit, unum illum (hic autem erat beatus Sabas) adduci. Et cum esset adductus, ex iis, qui circumstabant, quaesivit, quid haberet in bonis. Illis autem respondentibus: Nihil amplius, quam id quod erat indutus; contemsit eum vir iniquus. Neque prodesse, qui ejusmodi est, inquiens, nec obesse potest. Atque ita locutus, jussit eum extrudi.

Tertia persecutio.

III. Postea cum ingens rursum in Gotthia a peccatoribus persecutio moveretur, et sanctus Paschae dies appropinquaret, ad aliud opidum voluit proficisci, ut cum Gutthica presbytero sanctum illum diem celebraret. Sed iter facienti apparuit vir procero corpore adspectuque splendido venerabilis, et dixit: Revertere, et vade ad Sansalam presbyterum. Sabas autem respondit: *Abest*, inquiens, *Sansalas.* Fugerat enim propter persecutionem, et in Romania [3] commorabatur: sed tunc propter diem Paschae domum redierat, quam ob rem Sabas, cum ejus reditum ignoraret, ita responderat, et ad Gutthicam presbyterum ire contendebat. Verum cum mandato illius magni viri a se conspecti parere nollet, repente, cum serenum tunc esset, magna nivis copia terrae faciem sic occupavit, ut iter intercluderetur, et Sabas progredi non posset. Intellexit igitur se Dei voluntate ab itinere prohiberi jubentis ut ad Sansalam presbyterum se conferret. Quare Deo gratias agens reversus est; et cum gaudio Sansalam conveniens, narravit ei et aliis compluribus id quod in via perspexerat. Simul igitur Paschae diem celebrarunt. Tertia autem post celebrationem nocte, ex impiorum decreto, Atharidus, Rhotesti reguli * filius, cum magna impiorum latronum manu in pagum irruit: et domi suae presbyterum dormientem offendens, eum vinciri jussit simul cum Saba, quem e lectulo nudum sustulerant: ac presbyterum quidem in curru collocarunt; *Sabas et Sansalas apprehensi.* Sabam autem nudum, ut erat genitus, per spinas, quas nuper succenderant, pertraxerunt; comprimentes eum, et fustibus ac flagellis verberantes: adeo erant adversus Dei servos immites ac saevi. Sed hostium crudelitas viri justi patientiam ac fidem exercuit. Cum enim dies advenisset, in Domino glorians persecutores suos allocutus est ad hunc modum: *Nonne me per loca aspera et spinosa nudum et sine calceis pertraxistis? Cernite an pedes mei laesi sint; et utrum in corpore meo appareant verberum*

** Graec. Ῥωθεστέου τοῦ Βασιλίσκου.*

Alius est Sabas Gotthus Dux militum, quem Romae cum 70. aliis Martyribus passum ferunt sub Aureliano Imperatore. De eo Bollandiani die 24. Aprilis, quem nonnulli cum nostro Saba confudere.

2) Graecus textus, *Πάλιν δὲ κινηθέντος πειρασμοῦ, κατὰ τὸ εἰωθὸς ὑπὸ τῶν Γοτθῶν.* Quibus verbis videtur, ut observant Bollandiani, indicari annua persecutio, circumeuntibus inquisitoribus per vicos etc. Hinc perspicuum est, quam recte concordent S. Sabae Acta cum Hieronymi Chronico. Hic enim persecutionis initium anno 370. consignat, quae prima est in Actis memorata. Tum anno sequenti renovata est: in qua Sabas comprehensus, postea dimissus est. In tertia tandem anno 372. martyrium consummavit.

3) *Plurimi*, inquit Orosius lib. 7. cap. 19. *in Romanum solum non trepidi velut ad hostes, sed certi quasi ad fratres pro Christi confessione* fugerunt.

signa, quae mihi inflixistis. Illi vero nullum in ejus carne videntes vestigium exstare crudelitatis suae, sublatum e curru axem super humeros ejus imposuerunt, et ad extremas axis partes manus ipsius extenderunt; pedes quoque similiter ad alterum axem alligarunt; et denique super axes ipsum projicientes, ut humi supinus jaceret, effecerunt: nec prius eum torquere destiterunt quam maxima noctis pars praeteriisset. (Sabas dire tortus.) Verum, ministris dormientibus, mulier accessit, et solvit eum. Nocte enim excitata fuerat, ut domesticis cibum pararet. Ille vero solutus eodem in loco mansit intrepidus cum muliere, et eam adjuvabat. Sed postea quam illuxit, re cognita, crudelis Atharidus manus ejus vinciri jussit, eumque ad trabem domus suspendi.

IV. Nec multo post venerunt quidam ab Atharido missi, et cibos idolis immolatos attulerunt, sic Presbyterum et Sabam alloquentes: Haec vobis magnus Atharidus mittit ut comedatis, et animas vestras a morte liberetis. (Uterque immolatitia respuit.) *Haec nos,* respondit Presbyter, *non edimus. Neque enim nobis licet. Quam ob rem Atharidum cohortamini, ut nos potius jubeat crucifigi, aut alio genere mortis interfici.* Beatus autem Sabas: *Quis*, inquit, *haec misit?* Responderunt: Dominus Atharidus. *Unus*, inquid Sabas, *est Dominus Deus, qui in caelis est. Impuri et profani sunt isti perditionis cibi, quemadmodum et Atharidus ipse, a quo missi sunt.* Ita loquente Saba, unus e servis Atharidi ira inflammatus in sancti viri pectus pili sui cuspidem sic intorsit, ut adstantes omnes crederent, eum statim ex ictus violentia interiturum. Verum ille pietatis studio superans plagae dolorem: *Nunc*, inquit tortori, *arbitraris ictu me tuo sustulisse? Sed ita habeto, me adeo non doluisse, ut mihi videaris lanae floccum in me conjecisse.* Cujus rei perspicuum illud indicium fuit, quod nec exclamavit, neque, ut in dolore fieri solet, ingemuit, neque ullum in ejus corpore plagae vestigium apparuit.

V. Tunc, his omnibus cognitis, Atharidus eum jussit interfici: (Sabas interfici jubetur.) et iniquitatis ministri, dimisso Sansala presbytero, traxerunt Sabam ad fluvium, qui vocatur Musaeus [4], ut ibi eum suffocarent. At beatus vir, praecepti Dominici memor, et proximum diligens sicut se ipsum: *Quid,* inquit, *peccavit presbyter quia mecum non moritur?* Non est tuum, responderunt ministri, istud praecipere. Tunc ille in exultatione Spiritus sancti exclamavit, ac dixit: *Benedictus es, Domine, et laudabile nomen Filii tui in saecula. Amen. Quoniam Atharidus quidem se ipse morte damnavit atque interitu sempiterno, me autem ad vitam mittit perpetuam. Sic enim tibi complacuit in servis tuis Domine Deus noster.* Et cum duceretur, numquam cessavit Deum collaudare; dignas non putans afflictiones hujus temporis ad futuram gloriam, quae in sanctis revelabitur. Cum autem ad fluminis ripam ductus esset, ministri inter se: Cur non, inquiunt, dimittimus hominem hunc innocentem? Numquam enim Atharidus hoc resciturus est. Sed beatus Sabas dixit ad eos: *Quid nugamini, ac non potius facitis quod vobis est imperatum? Ego video id, quod vos non potestis intueri. Ecce stant e regione, qui me suscepturi sunt in gloria.* Tunc eum ad aquam perduxerunt, gratias agentem Deo, atque eum collaudantem (spiritus enim ejus ad finem usque non destitit id facere) et in flumen projectum, eo ligno, quod collo ipsius alligaverant, in profundo suffocarunt: (In aquis praecipitatur.) ita per lignum et aquam defunctus, in se verum salutis symbolum expressit. Erat autem annorum octo et triginta. Martyrio coronatus est quinta die sabbati* post Pascha, id est, pridie idus Aprilis, Valentiniano et Valente Imperatoribus, consulatum gerentibus Modesto et Arintheo. (* *Id est, hebdomadae.*)

VI. Deinde extraxerunt illum homicidae ex aqua, et insepultum reliquerunt. Verum nec ferae, nec volucres ejus reliquias attigere, sed a piis fratribus servatae sunt, easque clarissimus Dux Scythiae Junius Soranus [5],

4) Is est Walachiae fluvius, ut censet Papebrochius, qui hodieque ab incolis *Mussovo* dicitur, non longe a *Terisco* seu *Targovisco*, primaria Waivodae, sic regionis principem appellant, sede. Hic fluvius *Rebnick* opidum alluit, fretoque intermixtus nomen amittit, priusquam Danubio jungatur.

5) Zinus habet. *Jossoranus*, Graeca autem editio, *Οὔνιος Σωρανός*. Is est ad quem S. Basilius scribit epistolam 241. quam sic

Deum colens, missis viris fide dignis, e loco barbaro in Romaniam transtulit: et gratificari volens patriae suae, pretiosum munus, fructum fide gloriosum, misit in Cappadociam ad vestram religionem, ex voluntate presbyterorum, sic ordinante Domino, qui gratiam suam largitur sustinentibus et timentibus ipsum. Quam ob rem, qua die Martyr coronatus est, sacrificantes, hoc reliquis fratribus nuntiate, ut in omni Catholica atque Apostolica Ecclesia exsultantes, collaudent Dominum, qui proprios servos suos elegit. Salutate omnes sanctos. Salutant vos hi, qui nobiscum persecutionem patiuntur. Ei autem, qui potest nos omnes gratia et benignitate sua in caeleste regnum perducere, gloria, honor, imperium, majestas, cum unigenito Filio, et sancto Spiritu in saecula saeculorum. Amen.

SS. Trinitas.

concludit: *Recte autem feceris, si et Martyrum reliquias ad patriam tuam mittendas cures, si modo id quod ad me perscripsisti, illa quae viget in iis locis persecutio etiamnum Martyras Domino consignet.* Eum vero laudat, quod libere profiteatur nomen Domini, et *eos refocillet atque foveat, qui ob nomen Domini patiuntur persecutionem,* quod potest intelligi aut de Gotthis Christianis, qui ad Romanos ob persecutionem confugiebant, aut certe de orthodoxis Romanis, quos Valens Arianus adeo graviter insectabatur. Egregium hac in re habebat socium Jossoranus Betranionem Tomorum, seu potius totius Scythiae episcopum, de quo vide Theodorit. lib. 4. Hist. eccles. cap. 35. et alios passim auctores.

ADMONITIO

IN PASSIONEM SANCTI BADEMI

ABBATIS ET MARTYRIS.

Persecutio in Perside.

1. De persecutione adversus Ecclesiam in Perside excitata jam fusius egimus ad annum 345. ubi de ejus origine et progressu plura diximus. Nunc vero ex his sancti Bademi Actis discimus, eam usque ad extrema Saporis regis tempora perdurasse. Siquidem tunc Christiani et solem adorare cogebantur, et renuentium bona addicebantur fisco. Quamvis enim, ex quo Azadas Saporis amicus interemptus fuerat, persecutio generalis ad Presbyteros solummodo et Episcopos restricta fuisset; quandoqne tamen pro regis beneplacito ad ceteros Christianos extendebatur, ut hic de Nersan patet, quem laicum fuisse extra dubium est. Quadraginta autem Martyres, qui in his Actis memorantur, eos esse conjicimus, quos vulgata Martyrologia Latina die 10. Martii *in Perside* celebrant. Bademi autem passionis tempus ex hoc Actorum loco colligitur, quo Bademi discipuli annos quatuor, scilicet usque ad Saporis mortem, transegisse dicuntur in carcere. Cum enim Sapor anno 310. Rex ex matris utero factus, vitam et regnum per annos 70. usque ad annum 380. pertraxerit, ob id Longaevus appellatus; Bademi mortem ad annum 377. revocandam esse colligendum est. Haec autem Acta, quae, ut ex eorum initio patet, ab auctore coaequali conscripta sunt, graece et latine edidit Godefridus Henschenius tomo 1. Aprilis Bollandiani, unde hanc versionem latinam descripsimus. Bademi festum Graecorum Menaea die 9. Aprilis recolunt, quamvis in Actis die praecedenti martyrium consummasse dicatur.

Bademi passionis tempus.

Martyres in Perside.

2. Porro de hac Saporis persecutione locutus fuisse videtur Chrysostomus in libro *quod Christus est Deus,* ubi ait Christianam religionem florere *non hic solum,* id est in imperio Romano; *sed et apud Persas etiamnum dum ab illis oppugnatur, et inde multa esse Martyrum examina, etc.* Verum nec Saporis morte sedata est in Perside adversus Christianos persecutio, quos etiam sub Isdigerde male habitos fuisse certum est. De hac Augustinus lib. 18. de Civitate Dei c. 52. *Quid modo in Perside? Nonne ita in Christianos ferbuit persecutio, si tamen jam quievit, ut fugientes nonnulli,*

usque ad Romana opida pervenerint? In ejusmodi transfugis recipiendis, et adjuvandis Attici episcopi CP. caritas maxime enituit, ut refert Socrates lib. 7. Hist. eccl. c. 18. Hanc procellam sub Isdigerdis extremis annis contigisse refert Cyrillus in vita sancti Euthymii, quam Marcellinus in Chronico consulatui *Theodosii IX. et Constantii III.* id est anno 420. consignavit. De ea fusius agit Theodoritus lib. 5. Hist. eccl. cap. 39. ubi eam commotam fuisse refert occasione Abdae episcopi, *qui immoderato zelo pulsus, Pyreum,* id est templum Igni Persarum deo consecratum, destruxerat, quod cum restaurare abnuisset Abdas, Isdegerdes, occiso Abda, eversisque ecclesiis, *gravissimos ac saevissimos fluctus adversus alumnos pietatis excitavit,* inquit Theodoritus, *ac triginta jam elapsis annis permansit nihilo minus, a Magis tamquam quibusdam ventis ac turbinibus suscitata.* Isdigerdis quippe filius, quem Theodoritus *Gororanem,* Socrates vero loco laudato, *Veraranem* appellat, patri succedens persecutionem auxit: cujus acerbitatem his verbis exponit idem Theodoritus. *Suppliciorum autem varias species et tormenta ab illis excogitata, quibus pios homines excruciarunt, haud facile est exponere. Aliorum enim manus, aliorum terga excoriarunt; aliorum capita a fronte exorsi ad barbam usque cute nudarunt. Nonnullos sectis per medium arundinibus operiebant ..... deinde cum firmissimis vinculis a capite ad pedes usque eos constrinxissent, singulas arundines vi extrahebant, ut vicina cute simul tracta, acerbissimum dolorem afferrent. Foveas praeterea fodientes, easque diligenter oblinientes, magnorum murium agminibus implebant, pietatisque athletas eis in pabulum praebebant, manus illorum ac pedes vincientes, ne bestias a se abigere possent. Mures itaque, urgente ipsos fame, carnes sanctorum paullatim depascebantur, diuturnum et acerbum cruciatum eis inferentes. Alia praeter ea multa graviora supplicia excogitarunt ..... Nec tamen Athletarum fortitudinem frangere potuerunt. Ultro enim accurrebant, mortem, qua immortalis paratur vita, oppetere cupientes.* Nonnulla postea de Hormisda, Suene, et Benjamino diacono subjungit. Benjamini supplicium immane fuit. *Rex enim viginti arundines praeacutas manuum pedumque ejus unguibus infixit. Sed cum animadverteret hunc cruciatum ab illo pro ludicro haberi, aliam rursus acutam arundinem genitali ejus membro infixit, eamque assidue retrahens et inserens, inexplicabiles ei dolores inferebat. Post hunc cruciatum impius ille ac furiosus crassum stipitem cum ramis undique cohaerentibus per ejus sedem adigi praecepit. Atque ita generosus Athleta animam exhalavit.* Haec Theodoritus de Martyribus in Perside: quae licet extra nostri instituti metas videantur, referre tamen congruum duximus in speciem Persicae persecutionis, quod saeculo quarto incepta, de ejus saltem initiis nobis agendum incumberet. Quae vero subsequentibus temporibus in ea regione acta sunt adversus Christianos, ex aliis auctoribus repetenda sunt.

PASSIO SANCTI BADEMI

ABBATIS ET MARTYRIS.

Ex Aprili Bollandiano.

I. Quo tempore quadraginta illi sancti Martyres interfecti sunt, comprehensus fuit Bademus sanctus Archimandrita, una cum septem quibusdam suis discipulis, et regis Saporis jussu in carcere conclusus. Bademus autem ille ortum ducebat ab urbe Bethlapat, ex familia admodum divite. Cum vero monachorum institutionem sequi coepisset, omnia sua pauperibus distribuit. Cumque monasterium extra urbem aedificasset, illic residebat studens in omnibus Deo placere, et quae divinae voluntati grata sunt, ea perficere. Erat enim vir ille gratiae et veritatis plenus, et divinae electionis vas. Hic igitur vir sanctus, divina quadam et perfecta prudentia ductus, ascendit in montem Domini, et habitavit in loco sancto ejus, benedictionem-

Bademus monachus.

que accepit a Deo salvatore suo et aspexit faciem Dei Jacob. Hic qui nostris temporibus fermenti loco relictus fuit, ex perfecto illo sanctorum Martyrum fermento, qui ab initio perfecti fuerunt; ejus autem sancti viri caede ac sanguine nostrorum temporum imbecillitas firmata est. Hic vere lapis fidelis, sectus est a monte illorum, qui a principio fideles exstiterunt: aptus enim fuit mysterii causa, ut nobis omnibus esset salutis via. Ita generosum et constans propositum in martyrio subeundo praestitit, ac talem animi ardorem in Deum ostendit; sicque ab omni sorde, labe et macula purum se praebuit, ut prava facinora adversus illum nihil loci habere possent. Rapina ipsa statim procul ab eo fuit: cupiditates omnino exstinctae nihil contra illum poterant: mammonas ejus virtutem cognoscens obstupuit: aurum se ab eo abscondit: divitiae statim ab eodem spretae sunt: arrogantia confestim apud illum fracta est: superbia in ejus conspectu subito humiliata; tumor et animi elatio, ut pulvis, in ejus oculis conculcata est. Paupertas vero ad ejus pedes omnino fixa et corroborata est: mansuetudo latera ipsius fuit amplexa: veritas in eo exorta, et justitia erecta: caritas illum amplexata, et pax osculata, eoque gavisa est: concordia in ipsius ovili posita: omnibusque justitiae fructibus vir ille plenus fuit. Omnes hae virtutes in eo viro habitabant, quoniam odor suavis ipsius animae mirum in modum singulis virtutibus jucundus erat, et ex illius candore animi tamquam fructum quemdam libenter percipiebant.

II. Cum igitur quatuor menses in carcere confecisset, una cum septem illis discipulis vinctus, afflictus, et assiduis flagellis verberatus; omnia promto animo perpessus, propter suam in Deum spem, veritatis fiduciam. Erat autem tempore illo quidam, nomine Nersan, princeps urbis, quae Aria dicebatur, in territorio Bedgerme. Hic Nersan cum esset Christianus, a Rege ipso cogebatur solem adorare; sed cum nollet contra Christi fidem facere, in vinculis detinebatur. Postea vero animo remissiore factus, et corde perculsus, martyriique formidine detentus, propter tormenta, quae violenter in illum inferenda erant, non ita ut coeperat, ad extremum usque perseveravit; sed mortalis, et brevis hujus mundi amore captus, tormentorum angustiis succubuit. Sicque miser ille, cum utrumque appeteret, ab utroque excidit. Nam divinam vitam perdidit martyrium fugiens, et hujus mundi voluptatibus frui non potuit, terrenam gloriam appetens. Cum enim caduci et terreni Regis magis, quam aeterni et caelestis Dei honorem amaret, se a Deo ipso velle deficere professus est, et omnibus quae Rex vellet se obtemperare. Rex igitur ut audivit Nersan eo animo esse, valde gavisus est, et statim de sancto Bademo cogitavit, jussitque illum vinculis exsolutum, in atrium palatii per obliquam januam duci. Bademo autem eo ingresso, ubi Nersan vinctus detentus fuerat, Rex duobus quibusdam principibus viris haec dicit: Si Nersan Bademum interficit, a vinculis solvatur, et accipiat ejus bona. Jusserat enim Rex ipse omnia ipsius bona in fiscum conferri. Confestim igitur sanctum Bademum in medium constituerunt. Ille autem miser Nersan, ut audivit, quod a Rege dictum fuerat cum caduca mundi bona appeteret, stricto ense, ad Christi Martyrem interficiendum profectus est. Sed tremore quodam correptus, cum plagam in virum sanctum infigere vellet, tamquam lapis statim immotus permansit. At Christi servus ad eum oculos erigens: *Usque eo, inquit, o Nersan, malitia tua progressa est, ut non solum tibi satis sit, quod Deum tuum negaveris, sed et servos ipsius interficere contendas? Vae tibi infelix! Quid facies in die illo, aut quo fugies a terribili judicio, cum steteris ante horrendum illud tribunal, magno et aeterno Deo rationem redditurus? Ego quidem, o miserrime, martyrio Christi mei promto animo conficiar: at nollem tamen manu confici, sed ab alio quopiam mortem sustinere voluissem.* Ille vero neque his sermonibus erubescens, neque quod jussus fuerat valens perficere, faciem suam ut lapidem firmavit, et cor ferreum ac durum habens, sanctum virum saepius ense illo percussit. Sed nec semel oportunam plagam infligere, neque eum interficere potuit, ejus enim

Nersan apostata.

Bademum interficit.

manus valde tremebat. At beatus Bademus, cum ejusmodi angustiis affligeretur, spiritum suum emisit, ensis ictibus tot tantisque confectus, ut omnes gentiles firmam sancti Martyris patientiam admirarentur, quod velut columna quaedam immobilis persistens, violentos plagarum impetus exciperet, et corde stabilis maneret; homicidam vero illum propter imbecillitatem et lentitudinem irriderent, et exsecrarentur. Sed et hic Nersan non multo postea mercedem recepit his dignam, quae in Martyrem Christi commiserat, multis et diversis malis oppressus, et ense male perditus.

III. Sanctus autem Bademus martyrio consummatus est mense Aprili, die octavo, in Christo Jesu Domino nostro. Ejus vero reliquias extra urbem ejectas sustulerunt clam viri religiosi, et omnem diligentiam adhibentes, illas reposuerunt. Ejus autem septem discipuli in carcere conclusi quatuor annos manserunt, et post mortem Saborii Regis, in pace dimissi sunt: permissumque fuit, ut in sua ipsorum fide permanerent, gratia Domini nostri Jesu Christi, cui gloria est in saecula saeculorum. Amen.

ADMONITIO

IN MARTYRIUM SS. SISINNII, etc.

Martyres a furentibus ethnicis.

1. Non adeo repressa fuit, Christianorum Imperatorum auctoritate, Gentilium adversus ecclesiam rabies, quin interdum data occasione, per seditiosos tumultus nonnullos ex fidelibus interimerent. Haec potissimum contingebant, si quando celebria idolorum fana Christiani destruere aggrederentur, aut cum aliqui promovendae Christianae religionis studio accensi, idolorum cultus vanitatem populis inculcare conarentur. Exprobrat Augustinus Coloniae Suffectanae senioribus sexaginta homines innocentes apud eos interfectos fuisse ob idolum Herculis effractum. Hic sub *Martyrum* titulo die 30. Aug. in Romano Martyrologio memorantur. Longe gravior fuit Alexandrinorum commotio anno 390. Cum enim Theophilus, ejus urbis antistes, a Theodosio Imperatore obtinuisset Bacchi templum in ecclesiam transformari, atque ea occasione paganorum mysteria ridicula detegerentur, quae Episcopus de industria publicabat: ea de re commoti gentiles, *conspiratione*, inquit Sozomenus lib. 7. cap. 15. *inter se facta in Christianos irruerunt, multisque eorum occisis et vulneratis*, *Serapium*, id est Serapidis templum, *occuparunt;* unde erumpentes, *multos Christianorum comprehensos*, et tormentis excruciatos sacrificare cogebant. Si qui vero id facere detrectarent, eos aut in crucem agebant, aut fractis cruribus, aut alio mortis genere perimebant. Quam seditionem diutius perseverasse post Rufinum scribit Sozomenus. In ea vero innumerabiles Christianos vulneratos aut occisos fuisse affirmat Socrates lib. 5. cap. 16. His auditis, Imperator beatos quidem esse pronuntiavit eos, qui interemti fuerant ex Christianis, utpote martyrii gloria decoratos; sed statim sancivit, ut omnia Gentilium templa Alexandriae destruerentur. Horum Martyrum memoriam recolit Martyrologium Romanum die 17. Martii, quem sane titulum, his saltem qui sacrificare renuentes, excruciati ac occisi fuerunt, nemo denegabit. Alios ejusmodi tumultus memorat ibidem Sozomenus, de quibus fusius agere non vacat.

Martyres Suffectani. **Alexandrini,**

Sisinnius, etc.

2. At in Occidente celebris fuit Sisinnius cum sociis duobus, qui a sancto Vigilio Tridentino Episcopo in quemdam dioecesis suae pagum missi, ubi frequentiores erant gentiles, cum ibi constructa ecclesia aliquamdiu degissent, a furentibus gentilibus occisi sunt. Horum Martyrum Acta, ac duas de eodem argumento sancti Vigilii epistolas profert vir eruditus Daniel Papebrochius ad diem 29. Maii Bollandiani. Ambas epistolas hic exhibere sufficiet, quas laudasse videtur Gennadius in libro de scriptoribus ecclesiasticis

cap. 36. ubi ait Vigilium Episcopum scripsisse ad *quemdam Simplicianum in laudem Martyrum libellum, et Epistolam continentem gesta sui temporis apud barbaros Martyrum.* Simplicianus hic memoratus ipse est, qui post sanctum Ambrosium ecclesiae Mediolanensi praefuit; Johannem autem Constantinopolitanum Episcopum, cui altera epistola inscribitur, alium esse non posse a sancto Chrysostomo, temporis ratio probat. Hos Martyres anno CCCXCVII. passos fuisse probant viri eruditi ex his sancti Vigilii verbis: *Dies passionis IV. Kal. Junias, feria 6.* Haec enim epocha cum alio anno concurrere non valet. Hinc colligunt addititiam esse notam consularem in Actis vulgatis eorumdem Martyrum appositam, ubi *Stilicone consule,* id est anno 400. illi Martyres passi dicuntur. Locum passionis altera sancti Vigili epistola designat, *Anagniam* scilicet, seu Anauniam, viginti quinque stadiis ab urbe Tridento distantem, unde *Martyres Anaunenses* a nonnullis appellantur. Eos sic vocat Augustinus in epistola 139. ad Marcellinum Comitem, ex qua epistola discimus eorumdem Martyrum interfectores fuisse quidem captos, sed fidelium precibus ab Imperatore indulgentiam obtinuisse. Et quidem ipsis iniquum videbatur Martyrum mortem ulcisci. *Ne,* inquit Augustinus, *passiones servorum Dei, quae debent esse in ecclesia gloriosae, inimicorum sanguine dehonestentur.* Hujus rei exemplum illustre habemus apud Sozomenum lib. 7. cap. 5. ubi Marcelli Episcopi Apameensis in Syria martyrium refertur. Cum vero filii Marcelli mortem patris ulcisci cuperent, *provinciae Synodus id prohibuit, aequum non esse censens eam ulcisci mortem, ob quam gratias Deo agere oporteret, tum ipsum mortuum, tum filios ejus atque amicos; quippe qui dignus habitus esset, qui pro Deo moreretur.* Sed haec extra metas: videsis epistolam laudatam sancti Augustini. Aliquid ex horum Martyrum reliquiis Mediolanum translatum esse discimus ex vita sancti Ambrosii per Paulinum ejus discipulum conscripta, ubi narrat miraculum caeci, qui ea occasione *loculi tactu* visum recuperavit. De iisdem etiam quiddam accepit sanctus Gaudentius Brixiensis antistes, ut testatur in homilia de XL. Martyribus, ubi nostrorum Martyrum passionem his paucis verbis perstringit. *Recepimus,* inquit, *sanctos cineres Sisinnii, Martyrii, Alexandri, quos nuper in Ara-Agathini uni venerandae religionis cultui attentius inhaerendo, gens interfecit sacrilega, flammisque adhibitis concremavit; ut holocaustum Deo fieret, qui Christianos suos victimas daemoniis ministrare increpatione justissima vetuissent.* De iisdem agunt Martyrologia die 29. Maii. Sed his omnibus subjungere visum est aliquot versus ex lib. 1. Fortunati cap. 2. ubi non solum Sisinnii et sociorum, sed etiam passionis sancti Vigilii mentio habetur, omnino conformis hujus sancti Martyris Actis, quae ex cod. ms. V. C. Ulrici Obrechti Argentinensis eruta habemus.

Marcellus Martyr.

Vitali domus ista placet, qui vivus arenis
Defossus meruit perdere mortis iter.
En Vigili hic arx est, quem rustica turba peremit,
Unde mori voluit, mors magis ipsa fugit.
Incolit haec pariter Maturius atque Sisennus,
Quos genus atque fides, et tenet una salus.
Sanctus Alexander, felixque Cecilia pollent,
Quos meritis omnes una corona manet.

Anno Christi 397.

EPISTOLA S. VIGILII EPISCOPI TRIDENTINI

AD **SIMPLICIANUM** EPISCOPUM MEDIOLANENSEM, DE MARTYRIO **SS. SISINNII, MARTYRII,** ET **ALEXANDRI.**

Ex editis Surii, Bollandi, etc.

I. Domino sancto ac venerabili Patri, bonis omnibus praeferendo Simpliciano, Vigilius Episcopus Tridentinae ecclesiae, salutem. Quamvis facta

Martyrum mentione, non verbis merita, sed verba meritis commendentur; potiusque sit constantiae silentio praeterire, quibus est probata virtus; tamen quia me suggerere causas, loca pugnasque martyrii pietas impulit, admonuit debitum, coëgit officium, trepidantem maerore linguam paginae non negavi, quia nec abscondi poterat lucerna sub modio, nec vox pii sanguinis reticeri. Post multos namque patientiae gradus, et sedulas pugnas, recens perfidiae accessit iniquitas; quia ministri in ecclesiis, quae nuper fundatae fuerant, lacessiti sunt, ac martyrii titulos comparaverunt; parati ad omnia, libenter omnia sustinentes, nulli dantes occasionem, occasione gloriae gloriam meruerunt. Quorum vita ut summa rerum fastigia referam, propter scientiae notiam, fuit tam sollicitudinis quam propositi singularis; nam omnes liberi nexu conjugii, Deo immaculatas animas, ut sanctas hostias, praestiterunt. Denique primus, vocabulo SISINNIUS, novam Christiani nominis pacem intulit barbarae nationi: quam per annorum seriem, quod in se fuit, jugiter custodivit, nullum consortium pollutae hospitalitatis agnoscens, velut Lot Sodomis, stupendo timore religionem servavit: sed ovis tuta *, quamvis in luporum medio constituta, ovile quaesivit, quod, impensis pusillae fidei votis munificus, primus in illa regione fundavit: cujus minister, si mecum recensere dignaris, per hoc velut ex debito esse promeruit, senex ut aevo, ita merito praecesserit.

Sisinnius senior.

* Ed. *tota.*

II. Lector quoque MARTYRIUS, ejus adminiculo sociatus, jam nominis pignore commendante, eum religiosae professionis exordia post militiam temporalem catechumenus induit. Nam projecto a se cingulo, rejectoque parentum vel fratrum carnalium coetu, intelligens sese verae lucis auctore Deo gratiam consecutum, inter Lectores officio sociatus, divinae laudis canticum auribus primus surdae regionis intonuit attentus operibus jugiter spiritalibus, lassatus jejuniis continuis, lectionis suae paedagogus, in lucrandis animabus anxius, quare brevi temporis impendio tantum foenus ante praemisit, ut illi corona merito crederetur. Quid liberatas animas referam, in sinum Abrahae plena luce profectas, quas perfida superstitiosorum dierum observantia, alienato jure naturae crudeli morte damnabat? Verum ille, subductus maternis uberibus lacte turgentibus, peregre enutritus, condecentem semper matri quaerebat affectum, resurrectionem exemplis praedicatam videntibus oculis dicaturus. Haec sunt pauca de multis.

Martyrius lector.

III. ALEXANDER quoque, martyrii consanguinitate germanus, tertius Trinitatis hostiam complens, parem confessionis januam reseravit. Nam patriam, Dei causa * peregrinus parentesque deseruit, comes in probationibus fidus, fide magnanimus, miseratione propensus. Et si testimonio meo utcumque creditur, non sunt, nisi ipsi sibi, altrinsecus praeferendi: quos commendari non opus fuit, nisi forte quod decuit. At vero hactenus sunt allevata fastidia, si adhuc auribus libenter admittitis. Nam fumosa gentilitas contra vaporem fidei, zelo diaboli flamma furoris incaluit; exinde jam lentum fomitem serpens quod opibus, ut dixi, fidei paupertate devota, primus id loci Diaconus ecclesiae tabernaculum posuisset. Accessit quoque justae ad titulos causae quod condonari hostias diabolo de Christiana domo, Diaconi fideli ministerio prohiberet, et lustri feralis vexillo praeferri vexillum vetuit * passionis. Nam invitata sub uno praemio manus, ad sanguinem convolavit; ac matutinis horis, nimium antecedentis diei vulneribus fatigatum, nec aliter lectulo deprehensum, emerita quiete sepelivit. Lector quoque haud umquam impiger, et ad ministerium antelucanum serviebat, cui in sacrificio Diaconus famulabatur; et medicinam vulneribus memoratus Martyrius exhibebat, quam opere quo deprehensi sunt, compleverunt. Siquidem secedens ad hortum Lector, qui ecclesiae cohaerebat, captus, vitae suae arborem a radice plantavit. Ostiarius etiam passioni adjunctus est in hospitio deprehensus, animam suam ut non obtulit, ita non negavit. Verum omnes in unum collecti, per aliquot spatia tracti, Deo animas exspirarunt. Et duorum quidem ductum est corpus exanime: tertio vero quo tenacior vita, ita fuit poena sensibilior; nam vivus suas spectavit exsequias. Praeparatus est de sacris Ecclesiae

Alexander frater Martyrii.

* Ed. *deinde.*

* Ed. *meruit.*

culminibus seu trabibus rogus: haec flamma Martyres velavit. Reverenti autem voto, cogitamus nobiscum, ut id loci basilica construatur, ubi primum fidei gloriosae testimonium meruerunt. Nunc me immeritum, in utroque consortem, paterno amore consolare; et cum eodem sanctos apud ipsos exorator accede, quatenus possim die illa fimbriam aut sacerdotum aut Martyrum, jam omnibus sepositis, peccator attingere. Salutamus speciali servitio sanctitatem tuam: quaeso ut moerorem meum Domino commendare digneris. *Item alia manu.* Denegare non potui, quod tuum in nobis erat, gloriosius fieret suscipientis merito, non gratia largientis. Dies autem passionis sanctorum, quarto Kalendas Junias, sexta feria, luce nascente.

ALIA S. VIGILII EPISTOLA

AD S. JOHANNEM CHRYSOSTOMUM, DE IISDEM MARTYRIBUS.

Ex Bibliotheca Vaticana in Majo Bollandiano.

Incipit Epistola sancti Vigilii de laudibus beatissimorum Martyrum Sisinnii, Alexandri, et Martyrii, quorum reliquiae per Jacobum virum illustrem ad Johannem Episcopum urbis Constantinopolitanae pervenerunt.

I. Ad sanctas aures novus caritatis hospes non aliter applicaret, aut verecundiam primi motus non provocatus impelleret, vel imbueret ignotus alloquium; nisi provocaret et praemium. Ab homine itaque Apostolico, frater carissime, praesentis tenor atque Epistolae incipiet plenitudo, ut facili confinio intelligas, quod Martyrum praeconia subsequantur. Jacobus etenim, desideriorum caelestium vir fidelis, Comitivam reclinaturus in Christi comitibus dignitatem sanctorum recentium et vapore fumantum reliquias postulavit. Reclinaturus dixi, quia deponi non potest, quae apud Dominum dignitas cumulatur. Cui ego satis timidus, nec parum prudens causae, mecum dispensatione luctatus quominus distributor idoneus; paene dum vereor denegavi: quod semper debere ut quis foeneretur, expendi feceram. Confiteor; multum multorum privatam timui privato timore jacturam nisi ad Jacobum respexissem, sancto Johanni per quaedam alimenta reverentiae tradituro, ut delegato amore per religiosa vocabula Martyrum, deferretur, et iterum sanguine jungeretur, non peregrina germanitas. Hanc quoque inter certa opinionem fidei libenter accipiens, quae bene in meo maerore ridebat, tantum distuli, non negavi. Distuli, ut iterum lentitudo mea aperte proderetur, qui sequi meos comites minime meruissem. Confiteor, optavi: sed non est in solo desiderio corona justitiae. Nunc autem si decens ordo gravis non erit auribus sitientibus, a regionis situ, vel itineris inchoabo; summa rerum vestigia sine fastidio secuturus, ut proclivius confluat inundatio meritorum, si ad originem fontis capaci amore pervenias.

[Jacobus Comes.]

II. Positus namque (cui inquilinum est Anagnia vocabulum) locus viginti quinque stadiis a civitate divisus, tam perfidia quam natura angustis faucibus interclusus, uno paene aditu relaxatus (iter trium Martyrum dicas) qui resupinus molli dorso, vallo ex omni latere desidente, castellis undique positis in coronam, vicinis sibi perfidia conspirantibus, spectaculi genus exhibet scena naturae. Causa loco deerat: sed fuit causa Christus idonea, ut daret diaboli ludus pompam martyrio. Non sit auribus audientis odiosa locorum relatio. Fuit enim sibi semper male socius, concavus in montibus consonus locus: ad quem cum Christi primum militia conscendisset, tubis saepe excita truculenta Gentilitas, aemulo furore bellique clangoribus inflammatur. Verum unum genus pugnae sanctorum fuit perfectum, omnia sustinere, lacessitos cedere, patienter ferre, passuros privata mansuetudine furorem publicum refrenare, vincere detrectando: sed praedestinata gloria maturi exitus titulis perurgebat, quos debitus ordo pepererat. Nam praetermissis ambagibus et longis anfractibus amputatis (solum non reticebo) quibus est

[Locus martyrii.]

virtus nutrita Martyrum damnum laudis ablaturo compendio. Cum adhuc esset in supradicta regione nomen Domini peregrinum, neque ullum signum esset quod (fidei) signaculum demonstraret, fuerunt hi tunc numero, nunc merito singulares advenae, tam religione quam gente, a quibus non immerito Deus praedicaretur ignotus, longi temporis quieta conversatione compositi, dum nulla fidei utilitas titillaret. Verum nunc, si causa in Dominum surgentis odii requiratur, (violatae) pacis titulus fuit; quia unus ex his, nomine Sisinnius, utroque grandaevior, in quo esset vel sola venerabilis senectus, ecclesiam propriis sumtibus elevavit, fide ditior quam facultate, locuples spiritu, pauper censu, tradidit ovile pastori. Factus est cujus erat conditor, excubator: sed fuit lupis ovile contrarium. Invidit ruina diaboli culmen erectum. Haec fuit fors prima martyrii ut oves dum agnum persequuntur, occiderent. Addita est velut hostia, illa Deo justior causa, quod cum lustrale malum circa fines agrorum cuperent ducere scena ferali, ac sata nascentia tam protererent quam foedarent, Christi quoque germina calcaturi, luctuosis ornatibus coronati, ululato carmine diaboli, diversarum pecorum pompis erectis in Domini aedem vexillis, nuper de sua gente conversum, victimas dare cogebant operibus tenebrarum. Quod cum Domini ministri sine suo reatu fieri vix viderent, quia adsistentes ipsi quoque operibus videbantur communicare confusis: oppignerata sunt illa die sanctorum corpora caedi funestae, dilata tamen palma victoriae.

III. Hic conferre, frater, paullulum volo tecum titulos rerum, ne cui pedestre videatur martyrium esse humilitate susceptum: quia vile putatur bonum omne quod praesens est; cum novum sit atque mirandum, sine invidia temporis suscitatum, et ita completum, ut nec ante quid praecesserit, nec sequatur; sed sit singulare, quod solum data consummatione conclusum. Ovem qui a praedone custodit, puto non mercenarius, sed Christi ostenditur esse discipulus; et qui fugit conductitius, qui non deserit, pastor. Qui ponit animam, vivit; qui servat, amittit. Nam quid aliud egit Magister et Dominus, nisi ut non delinqueret desertores; aut Agnus, nisi ut agnam defenderet, ut pro ovibus pia victima consummaretur? Sed ingressurus passionum portam, post editam multiplicem causam, peregrinam laudem non contraham, neque furabor: quia nec aliena velle, Martyrum est; nec fallere, sacerdotum; nisi quia impossibilem me, ut insequendo ista confiteor referendo; et in hoc minime, quia minora dicturus. Post vexillum namque diabolicorum lustrorum, quod, ut retulimus, erat indicium gloriae mox futurae, una nocte dilatam ascenditur ad coronam. Nam matutinis horis aurorae repente caeli umbra cedente, manus inopinata, sed conspirata colligitur, praeustis armata sudibus atque securibus, et quod rimantibus diaboli ira telum fecisset; ibique Levitis aliquantis in ecclesia deprehensis; hymnum cantantibus matutinum, fit vasta depopulatio, saeva direptio: profanantur omnia tam secreta quam divina mysteria; fit postremo praeda religio. Ne quis hoc vulgare putet fuisse certamen, cum aut insensibilia idola a sensibilibus diruuntur aut saxorum moles cum suis molitoribus commoventur, ut de cultore et de colendo incertum habeas, quem judices duriorem. Petra Christus in omnibus vexabatur, angularis lapis deprobabatur, a gentibus probandus iterum; mundo sanguine aedificaturus ruinam surgentem. Habebat inter ista fides spectaculum suum. Sisinnii tunc diaconi corpus lectulo tenebatur, confossum ac saucium pristinis quoque vulneribus, cum aut ovem ad hostiam revocare, aut hostia fieri juberetur, nisi feralibus hostiis consensisset, tuba percussus qua canticum diaboli personabant, non immerito qui sonum fidei primus intulerat: securibus caesus, quia securem ab infoecunda gentilitatis arbore defendebat. Ac ne longius protraham confirmata; emerita, ut diximus, lectuli deprehenditur quiete; confessus, credo, ut privato mysterio ad crucem citius perveniret, paralyticum populum soluturus.

IV. Per lignum funibus alligatur, lector quoque Martyrius, Confessor consimiliter et assertor nominis sui; qui canticum novum, tunc primus, et

nunc solus in terra aliena cecinerat; inter strepentes et horridos jubilos pastorales, jam tunc dulcis eloquii redditis Deo laudibus, ut superius memoravi; ac diacono Sisinnio medicinam vel fomenta contulerat, sanaturus dolores, quamvis vulnera suscepturus; revocans eximiis haustibus animam fugientem non corpori, sed passioni. Verum sanctus, jam martyrii ad Christum itinere destinato, aquae potum, quia vinum passionis venerat, refutabat, quod vitae verioris florentis miscuerat calice propinato. In hac itaque cura deprehensus, qui semper de animarum sanctitate sollicitus, non sibi soli natus, aut soli sibi certe victurus, in horti qui contiguus jungebatur secreta secessit, hoc est ab ecclesia non recessit. Est enim, sicut melius nosti hortus ecclesia, sepibus mandatorum plantata viventium. Non ingessit corpus, quod negare nolebat: nec temeritatis sumpsit audaciam, confidentia pietatis. Sicut in Africanis regionibus dicitur, qui in ultroneum funus armantur, quod sine timore faciunt, ambiunt prae tumore. Stetit autem Martyr futurus, captus, liber; intrepidus, confessus; agens gratias vulneratus; saucius corpore, mente securus; caeso capite, privato baptismate, lotus cruore. Nemo illum sequi meruit qui fugere putabatur, unde vana similisque timori est secessisse religio: sed comprehensi justa confessio demonstravit, quod ille stetit tantum ut vinceret; ille secessit, ut et persecutor in ejus gloria deperiret. De horto quo fugerat Martyrius adducitur. Genus est hoc secessise mysterii, ut purpureus flos locis vernantibus inquilinus, non immerita tingeretur rosa, novum praecedens Martyrem; aut inter albentes liliorum per baptismum comas rigatis omnibus recidiva morte plantatis voluntas vitae tacita dictaretur. Transfixus etiam stipitibus ducebatur ad idolum: sed ante victima esse promeruit, quam ad aram diaboli perveniret.

V. Tertia quoque, Alexandrum honoratura Domini corona completur. Familiariter invenit aditum, qui ad Christi januas excubabat; quo custode velum templi tecta gentilium corda diruperant. A multitudine studiose quaesitus, quia zelo fidei satis omnibus notus, captus non tamen captivatur; timor non timuit. Illusus saepe est Christi discipulus, in hocque vivaciorem poenam fecit major in tormentis martyrialibus labor; ac sic compensaturus dignitatem excessu passionis, sorte promeruit, ut nihil in tribus esset inferius. Nam in ceteris furor tormenta non distulit, hunc lenta in Dominum poena servavit; sensit se scire quod sustinebat, spectator corporis sui: et quamvis supradictum ex Diacono Martyrem illata vulnera distulissent, hunc sibi exhibuerunt tormenta custodem. Junctis namque ac nexis corporibus, ac per publicum tractis more canum, sed non ad vomitum reversuris, vivus inter illos Alexander innexis pedibus ducebatur per scopulos partem membrorum palpitantium dimissurus, donec ad loci, vitae inquam, terminum duceretur. Itum est post haec in religiosa fastigia, hoc est, alta Dei templa; post corpora, strata solo culmina, sacratis facta pyra trabibus, in conspectu Saturni, idoli veteris tempestate longaeva. Praemissis in ignem geminis atque germanis ante corporibus, stetit saucius Alexander iterum confessurus; cui praemium vitae praepositum est, ut vita careret; flammam praesentem si velit evadere, dicat se eorum tenebris consensisse. Verum illi, transversa tuenti et impiorum munera reprobanti, contra lucem lux ante oculos fuit; poenam timor poenae prohibuit: calor fidei repulit flammam: gradus reverentiam ordo quoque tenuit passionis. Ultimus suscipitur: sed non inter fratres infimus coronatur. Impletum est, fratres, in tribus ministris nunc vero in caelestis laetitiae convivio, mysterium Trinitatis; cum et alii potuissent hostia viva pati sorte consimili, nisi cuncta trino perfecta numero censerentur. Fuimus enim inter haec portio forte non minima: et horum causa sumus a gentibus increpati; nec dereliquimus socios: sed electionem habet gradus.

VI. Multa praeterea diebus propinquantibus passionis, non tam demonstrata sunt quam veritate depicta, quae in compendium dimittimus, ut per haec pauca quae gesta sunt, plenius mysteria doceamus. Si tamen mecum patienter relegere relata dignaberis ab ipsis cunabulis religionis quidem, Si-

sinnius fuit Cappadox gente vel Graecus, apud vos olim sanguinis primi; fide velox, spiritu magnanimus, laboris prodigus, ad omnia perseverans, metam suam palma concludens non sera, septima repromissionis forte venturus, junctus semper copula caritatis, pace concordans, divinae frena retinens disciplinae, jugalis tanti populi domitor, Christi index; postremo futuri gregis aut sanguinis germani (sicut usus magister rerum loquitur) ducatum viae tenens, periculi proculcator audax et auctor agnoscitur, ut secure pone tenus agmina subsequantur. Ita in nostro fidei indice matutino primatus fuit sanguinis et ducatus: qui post demonstratam viam duxit ad vitam, aut induxit ad gloriam, seductor salutis, cognitor veritatis, Propheta testante, et index meus in matutino. Atque ut plus facta mysteria cumularent, et indici suo non deesset indicium; cum velut animal traherent sancti Sisinnii corpus exanime, collo aërii testis tinnitum concavum ligaverunt; quod vulgus tintinnabulum vocant; insultantes corpori, increpantes morti, exprobrantes non vindicem Christum; et irridentes Domini discipulum, impleverunt salutare mysterium. Quid enim voluit sibi ille tinnitus aut sequacibus animalibus utilis sonus, decori quoque congruus collo suspensus? nisi quod vox ructaret nomen Christi rauca clamando surdis; et principem, ut gregis, ita gentis, in omnibus approbaret. Primus enim verbum religiosae vocis increpuit, primus concavis vallibus personavit: adhuc prope brutis animalibus, aut certe pecoribus dux passus intacti, novi tinnitor auditus, florulentae legis ruminator in Gentibus. Ordine proposito, martyrii sibi quoque consequens nomen, prophetiam quam tenebat implevit: exposuit vocabuli parabolam, verus in omnibus revelator: adrisit quod vocabatur nomen, et meritis cumulavit: statuit natale vocabulum ut origine, sic passione venturum. Quid poenae conscia horti secreta dissolvam? quod illo se primum contulit, ad quod iterum Martyr intravit, januam paradisi, mundam voluptatem ac venerandas sui veris delicias meditatus; animatum florem, male haerentem adhuc spinae saeculi, locis virentibus plantaturus; a Virgine demonstratus, cujus erat hortus. Quid me iterum ad mysteria facta revolvitis? Illa virgo prodidit quae suos tenere semper optavit: voluit dimittere quem recepit: cultorem, quem probavit, elegit. Jam noti amoris affectu Deum quoque tenuit invitatum, dicente in Canticis Salomone, Descendat frater meus in hortum suum. Descendit, et certe descendit: nam exire noluit quem dives voluntas adamavit quoque tempore passionis, ut rem notam nostris temporibus exprimamus. In horto cum Judaeis comprehendit Dominum Scariotes. Nemo de tali secessione discipuli causetur: ita Magister et Dominus invenitur. Putatus est hortulanus, rigator viventium, plantator animarum. Hortus est ergo non fugientis, sed confugientis asylum, intelligentibus horti facient meruisse paradisum. Alexandro vero quod conferre mysterium mortis potuit, qui totum vivus implevit; nisi quod ad gentis vitium nomen adrisit; ut Alexandria putaretur Anagnia, privatis religiosa portentis, numerosa daemonibus, biformis anubibus, idolis multiformis semi-hominibus, quod est legis irrisoribus; plena Isidis amentia, Serapis fuga; blanda postremo inquilinorum mater criminum, quin potius noverca; viperarum alumna progenie, per sobolem venenatae gentis, quae nescit concipi, nisi patris orbitate laetetur; nescit crescere, nisi morte nascatur; nescit vivere, nisi nesciverit matrem; ut in fidei conversione malae sobolis proles, concepta jactura Dei Patris, capite denegato nata, perfossa alvo matris Ecclesiae parta, per sanctorum mortem vitae sumat originem; sed jam crescit damno foecundior, leto vivacior, laetior post maerorem. Nam planum est et plene perspectum, quod est scripturis dictantibus reseratum, cuncta uno peccato concussa, ut omnes misericordiam mererentur. Hi sunt centuplicati reditus passionis, quibus suos jam gens illa reatus absolvit: captivitas liberos fecit, laxavit indulgentia vinculatos. Caelum tunc consensit in tenebras, lux inhorruit passione, mentis credo perfidiae caecitate confusa. Crede, frater oculis fratris, umbra quaedam nigrae nubis totam texit sive contexuit regionem, proxima terrae fulmina crepuerunt, dirus saepe fragor in-

tonuit, coruscans rutilus plus ignis emicuit: conscium sanguinis diceres caelum. Non est ultra post umbram peragrinae, ut ita dixerim, noctis manifestum celare sub nebulo veritatem. Dies quoque horrorem prodidit passionis, non tantum refugus, sed privatus. Nam sextae feriae lux alma processerat, semper post Deum amica Martyribus: tenens reverenter partem adhuc dominici corporis, per sanctos alumnos famulis Dei praestitit famulatum, aemulante tamen invidia religionis sorte ventura. Sic se asserit Dominus operibus suis, sic se socium praestat in omnibus, ut aequalitate jungatur et tempore. Spectator, confiteor, fui inter ista mysteria, et ad sanctorum cineres excubator: qui particeps esse non merui, sensi ad quod pervenire non potui. Vidi, vix hodieque credulus mihi: excedunt facta reverentiam relata dictorum; unde Dei erit, frater, asserere quod elegit, et testanti testimonium perhibere. Suscipe nunc, frater trium munera puerorum, aut tres pueros de camino, anheli ignis adhuc propemodum ambulantes incendia; et nisi invidus flammae furor seminecés suscepisset, historiae revixisset exemplum; ita omnia se paene simili honore pinxerunt. Vox, Ros, Numerus, Caminus. Vox fidem consonam: Ros, pluviam; Caminus, pyram; Numerus Trinitatem.

ADMONITIO
IN KALENDARIA SUBSEQUENTIA.

1. Actis Martyrum subjungere visum est Kalendaria duo vetustissima, quod in iis Martyres non pauci recenseantur, quorum alii aliunde ignoti sunt, alii non nisi ex Actis depravatis aut Martyrologiis recentioribus noti. Primum quod ecclesiae Romanae usui fuit, debemus viro sacrae antiquitatis studiosissimo Aegidio Bucherio presbytero societatis Jesu. Liberii tempore, id est circa saeculi quarti medium concinnatum fuisse patet tum ex Pontificibus qui in eo memorantur, tum ex Catalogo omnium Romanorum pontificum ipsi subjuncto, qui in Liberio desinit, sine ulla ejus exitus mentione. Kalendarium istud partes in duas dividitur; prima Pontificum Romanorum nomina exhibet, a Lucio usque ad Julium Liberii decessorem, demto Sixto, qui inter Martyres recensetur, et Marcello, qui nescio qua de causa nec inter Pontifices, nec inter Martyres locum habet. Hic tamen exsilium pertulisse dicitur in Epitaphio, quod inter Damasi Papae carmina editum est num. 26. Inter Martyres recensentur etiam Fabianus, Callistus, et Pontianus. Liberius ipse in epistola ad Constantium Imp. per Luciferum Episcopum et alios legatos missa, quae habetur in Fragmentis sancti Hilarii, contestatur *se non passurum, ut aliquid addatur aut minuatur episcopatui urbis Romae, fidem illam servans, quae per successionem tantorum Episcoporum cucurrit; ex quibus,* inquit *plures Martyres exstiterunt.* Sanctum Clementem *beatum Martyrem* appellant Patres concilii Vasensis anno CCCCXLII.

2. Alterum Kalendarium, quod ab eruditissimo et colendissimo mihi magistro meo Johanne Mabillonio ex veteribus membranis paene corrosis monasterii Cluniacensis erutum est, saeculo sequenti scriptum fuit. Id colligit vir eruditus quod in eo nullus ex his Martyribus, qui post Hunnerici regis persecutionem peremti sunt, recenseatur, quamvis eos qui initio Vandalorum persecutionis vixerint, repraesentet. Septem in eo Carthaginenses Episcopi, praeter sanctum Cyprianum, memorantur. De quibus et aliis quae in hoc monumento singularia occurrunt, consule eruditissimas Mabillonii observationes, quas huic Kalendario subjunxit Analectorum veterum tomo 3. p. 398.

3. Animus erat huc proferre *Laterculum Polemii Silvii,* quem Bollandus in praefatione ad tomum primum Actorum sanctorum pag. XLIV. retulit. At quum nihil fere praeter sollemnitates profanas exhibeat, visum est hic solummodo referre Martyrum nomina, et paucas alias sacras festivitates, quae

in eo commemorantur. Sic vero habet: *VIII. Idus Januarii, Epiphania; quo die interpositis temporibus, et stella Magis Dominum nuntiabat, et aqua vinum facta vel in amne Jordanis salvator baptizatus est. XI. Kalend. Februarias, natalis S. Vincentii Martyris. VIII. Kal. Mart. Depositio S. Petri et Pauli. VIII. Kal. April. Christus passus hodie. VI. Resurrectio. Kal. Aug. Nat. Martyrum Machabaeorum. IV. Idus, Natalis S. Laurentii Martyris. III. Hippolyti Martyris: VIII. Kal. Decembris, Natalis Domini corporalis. VII. Natalis S. Stephani Martyris.* Haec ibi. Tempus vero quo scriptus est iste laterculus sic designatur. *D. N. Theodosius praesens Augustus, D. N. Placidus Valentinianus, sub quibus Johannes exstinctus est; et a quibus cum DD. matre Placidia, uxore Eudoxia augustis, nunc imperium possidetur, quod Posthumiano et Zenone viris clarissimis adnotavi,* id est anno 448. Habemus etiam prae manibus vetustissimum Kalendarium saeculo VII. exeunte aut certe sequente ineunte scriptum, in aliquo Burgundiae Gallicanae monasterio dioecesis Lingonensis, uti probant aliquot martyres et confessores in eo recensiti, qui vix in aliis regionibus cogniti fuerunt. At tanti visum non est, ut hic proferatur. Majoris momenti videtur Indiculus Sanctorum Romae quiescentium quorum *olea* si bene judico, ex lampadibus quae ad eorum sepulcra ardebant, assumta, Sanctus Gregorius ad Theodelindam Langobardorum Reginam transmisit per Johannem quendam, qui videtur esse ipse Johannes abbas ad eandem reginam missus ex lib. 3. epist. 4. Hunc vero indiculum ex ipso autographo in papyro Aegyptiaca exaratum descripsit Mediolani optimus Magister meus D. Johannes Mabillon, ut testatur in itinere Italico num. 28. quem adeo, licet etiam a V. Cl. Antonio Muratorio jam editus fuerit, Kalendariis vetustis adjungere visum est, utpote qui aliquot sanctorum Martyrum, alias vix notorum nomina repraesentat.

KALENDARIUM ROMANUM.

Depositio Episcoporum.

VI. Kal. Januarias. Dionysii in Callisti.
III. Kal. Jan. Felicis in Callisti.
Pridie Kal. Jan. Sylvestri in Priscillae.
IV. Id. Jan. Miltiadis in Callisti.
XVIII. Kal. Febr. Marcellini in Priscillae.
III. Non. Mart. Lucii in Callisti.
X. Kal. Maji. Caji in Callisti.
IV. Non. Aug. Stephani in Callisti.
VI. Kal. Octob. Eusebii in Callisti.
Nonis Octob. Marci in Balbinae.
VI. Id. Decemb. Eutichiani in Callisti.
Prid. Id. April. Julii in via Aurelia milliario III. in Callisti.

Item depositio Martyrum.

VIII. Kal. Jan. Natus Christus in Bethleem Judae.
XIII. Kal. Feb. Fabiani in Callisti, et Sebastiani in Catacumbas.
XII. Kal. Feb. Agnetis in Nomentana.
VIII. Kal. Mart. Natale Petri de Cathedra.
Nonis Martii. Perpetuae et Felicitatis Africae.
XIV. Kal. Jun. Parthini et Caloceri in Callisti Diocletiano IX. et Maximiano VIII. Coss.
III. Kal. Jul. Petri in Catacumbas et Pauli Ostiense, Tusco et Basso Coss [1].

1) Id est anno 258. quo anno facta est translatio SS. Apostolorum eo ipso die quo eorum festivitas agebatur. Vide R. P. Antonium Pagi ad hunc annum. Hac tamen ipsa die in vetustissimo Kalendario Burgundico habetur *Passio sanctorum Apo-*

Filiis S. Felicitatis. VI. Id. * Felicis et Philippi in Priscillae: et in Jordanorum, Martialis, Vitalis, Alexandri: et in Maximi, Silani (hunc Silanum Martyrem Novati furati sunt) et in Praetextati, Januarii [2].
III. Kal. Aug. Abdon et Sennen in Pontiani, quod est ad Ursum pileatum.
VIII. Id. Aug. Systi in Callisti, et Praetextati [3], Agapiti et Felicissimi.
VII. Id. Aug. Secundi, Carpophori, Victorini et Severiani Albano et Ostiense.
VI. Ballistaria [4] Cyriaci, Largi, Crescentiani, Memmiae, Julianae et Smaragdi.
IV. Id. Laurentii in Tiburtina.
Idib. Aug. Hippolyti in Tiburtina, et Pontiani in Callisti.
XI. Kal. Sept. Timothei Ostiense.
V. Kal. Hermetis [5] in Bassillae, Salaria vetere.
Nonis Sept. Aconti in Porto, et Nonni, et Herculani et Taurini.
V. Id. Gorgonii in Labicana.
III. Id. Prothi et Hyacinthi [6] in Bassillae.
XVIII. Kal. Oct. Cypriani Africae, Romanae celebratur in Callisti.
X. Kal. Oct. Bassillae [7] Salaria vetere Diocletiano IX. et Maximiano VIII. Coss.
Pridie Idus Octob. Callisti in via Aurelia, milliario III.
V. Id. Novemb. Clementis, Semproniani, Claudi, Nicostrati in Comitatum.
III. Kal. Dec. Saturnini in Thrasonis.
Idibus Decemb. Ariston in Pontum.

stolorum Petri et Pauli. At in laterculo Sylvii supra exhibito, *Depositio S. Petri et Pauli* VIII. Kal. Martii celebratur.

2) Greg. M. lib. 4. Dialog. c. 26. meminit ecclesiae S. Januarii via Praenestina, et cap. 54. dicitur juxta portam S. Laurentii sita.

3) Hoc nomine coemiterium vulgata Martyrologia designari putant. In eo tamen quod S. Hieronymo tribuitur nomen est Martyris.

4) In Martyrologio quod S. Hieronymo vulgo tribuitur, *Via Salutaria,* aut ut in aliis mss. *Via Salaria.* Antiquus est Romae Cyriaci titulus, uti patet ex conc. Rom. sub Symmacho, et ex epist. 22. lib. 9. S. Gregorii etc.

5) Greg. lib. 7. epist. 6. indit. 1. Venantio episc. Lunensi scribit, qui monasterium volebat consecrare in honorem SS. Johannis et Pauli, et Hermetis et Sebastiani. Et eodem libro Ind. 2. ep. 12. loquitur de reliquiis SS. Hermetis, Hyacinthi et Maximi Martyrum Reate existentibus. De coemeterio S. Hermetis, via Salaria vide Inscriptiones etc. apud Bolland. die 7. Junii tom. 3. pag. 286.

6) Alius est Hyacinthus de quo Greg. M. lib. 7. ind. 2. epist. 12. Exstant Damasi carmina de SS. Proto et Hyacintho.

7) Duas ejus nominis Martyres distinguit ex veteribus Martyrologiis Papebrochius, unam quae celebratur cum Aureo et Nuscia seu Nusca die XI. Maji, via Salaria veteri: et alteram cum Crispolo et Restituto, die XI. Junii. de utrisque multa colligit vir eruditus in Actis SS. Bolland.

KALENDARIUM CARTHAGINENSE.

Hic continentur dies natalitiorum Martyrum, et depositiones Episcoporum, quos ecclesiae Carthagenis universaria celebrant.

XIII. Kalend. Majas Martyris Mappalici.
III. Kal. Maj. Martyris Pudentis.
II. Kal. Maj. Martyris Claud.
III. Non. Maj. depositio Grati Episcopi.
II. Non. Maj. Marini et Jacobi Martyris.
Nonas Maj. depositio Genecli Episcopi.
V. Idus Maj. sancti Majuli.
III. Idus Maj. Martyris Secundiani.
II. Idus Maj. sanctae Felicis, Caecili et comitum.
XI. Kal. Junias sanctorum Casti et Aemili.
X. Kal. Jun. sanctorum Luci et Montani.
VIII. Kal. Jun. sancti Flaviani et Septimiae.
II. Kal. Jun. sanctorum Timidensium.
III. Non. Jun. sancti Perseveranti Martyris.

Nonas Jun. sancti Systi.
III. Idus Jun. sancti Galloni.
XIII. Kal. Julias sancti Gervasi et Protasi Martyrum.
VIII. Kal. Jul. sancti Johannis Baptistae, sancti . . . et Rogati Martyris.
. . . Jul. sancti E . . . Martyris.
. . . Jul. sanctorum . . . Apostolorum.
. . . Jul. . . . . . .
Idus Julias sancti Catulini Martyris.
XV. . . . Kal. Augustas sanctorum Scilitanorum.
XIII. Kal. Ag. depositio sancti Aurili Episcopi.
XI. Kal. Ag. sanctorum Maxulitanorum.
. . . Kal. Ag. depositio sancti Capreoli Episcopi.
III. Kal. Ag. sanctarum Tuburbitanarum et Septimiae.
Kal. Ag. Macchabaeorum.
VIII. Idus Ag. sancti Systi Episcopi et Martyris Romae.
IV. Idus Ag. sancti Laurenti.
II. Idus Ag. de sanctos Marinus.
Idus, Ag. sancti Hippoliti.
. . . Kal. Sept. sanctorum Massae-Candidae.
. . . Kal. Sept. sancti Quadrati [1].
. . . Kal. Sept. sancti Timothei.
. . . Kal. Sept. sancti Genesi mimi.
IV. Kal. Sept. depositio Restituti [2] et Augustini Episcopi.
III. Kal. Sept. sancti Felicis, Aevae et Regiolae Mart.
. . . Idus Sept. sancti Ampeli.
XVIII. Kal. Octo. sancti Cypriani Episcopi et Martyris Carthag.
XVI. Kal. Oct. sanctae Eufimiae.
. . . Kal. Oct. sancti Januarii Mart.
. . . Kal. Oct. sancti Sossi.
VI. Id. Oct. sancti Quintasi.
III. Id. Oct. sancti Luce Evangelistae et Martyris.
XVI. Kal. Nov. sanctorum Volatinorum.
. . . Kal. Nov. sancti Luci et Victurici Martyrum.
. . . Kal. Nov. sanctae Victuriae.
IV. Kal. Nov. sancti Feliciani et Vagensium [3].
Kal. Nov. sancti Octavi.
. . . Id. Nov. sanctorum Capitanorum.
Idus sancti Valentini.
. . . Kal. Dec. sancti Clementis.
. . . Kal. Dec. sancti Chrysogoni Martyris.
. . . Kal. Dec. sancti Andreae Apostoli et Martyris [4].
Nonas Dec. sanctorum Martyrum Bili, Fecilis, Potamiae, Crispinae [5] et comitum.
IV. Id. Dec. sanctae Eulaliae.
III. Id. Dec. sanctorum Martyrum Eronensium.

1) Habetur inter Augustini sermones unus de hoc S. Quadrato.

2) De hoc sancto exstat sermo. S. Augustini in Indiculo Possidii cap. 8. laudatus. Eumdem Martyrologium Romanum celebrat die 9. Decembris. Alterius vero *Restituti* presbyteri Calamensis meminit idem Augustinus lib. 13. de Civitatis Dei capite 24.

3) De urbe Vagensi plura observavimus in notis ad Notitiam Africanam, ubi etiam nonnulla habentur de S. Mammario ejusque sociis, qui ut eorum Acta habent apud Mabillon. tom. 4. Analect. Vagae comprehensi, in carcerem trusi et interrogati, *Vagenses* Martyres dici potuere, etsi apud Boseth consummati fuerint. At dies passionis diversus est. Et quidem Mammarius ejusque socii videntur nonnullis ad Donatistas pertinuisse.

4) Andream Martyrem qui apud Patras passus est appellat S. Paulinus non semel.

5) De his vide quae observata sunt supra ad ejusdem Sanctae Acta.

XVI. Kal. Jan. sanctorum Martyrum Felicis, Clementiane, Honorate, et Massariae.
X... Kal. Jan. sancti Nemessiani.
VIII. Kal. Jan. Domini nostri Jesu Christi, filii Dei.
VII. Kal. Jan. sancti Stephani primi Martyris.
VI. Kal. Jan. sancti Johannis Baptistae, et Jacobi Apostoli, quem Herodes occidit.
V. Kal. Jan. sanctorum Infantum quos Herodes occidit.
Nonas Jan. depositio sancti Deogratias et Eugeni Episcoporum.
VIII. Idus Jan. sanctum Epefania.
VI. Idus Jan. depositio Quodvult-Deus Episcopi.
III. Idus Januar. sancti Martyris Salvi.
XVIII. Kal. Feb. sancti Felicis Nolensis.
XVI. Kal. Feb. sanctorum Rubrensium.
XIV. Kal. Feb. sanctorum Tertullensium et Ficariensium.
XIII. Kal. Feb. sancti Martyris Sivastiani.
XII. Kal. Feb. sanctae Martyris Agnes.
XI. Kal. Feb. sancti Martyris Vincenti.
VIII. Kal. Feb. sancti Martyris Agelei.
Kalend. Feb. sanctorum Luciani et Vincenti Martyr.
IV. Non. Feb. sanctorum Carteriensium.
Nonas Feb. sanctae Martyris Agatae.
V. Idus Feb. sanctorum Filicis, Victoris et Januarii.
XIV. Kalendas Mart. sanctorum Martyrum Macrobi et Lucillae, Nundinari, Caecilianae et Petrensium.

INDEX OLEORUM SACR. QUAE GREGORIUS M.

MISIT AD **THEODELINDAM** REGINAM.

Notitia de olea sanctorum Martyrum, qui Romae in corpore requiescunt,

id est:

Sancti Petri Apostoli,
Sancti Pauli Apostoli,
Sancti Pancrati,
Sancti Arthemi,
Sanctae Sophiae cum tres filias suas,
Sanctae Paulinae,
Sanctae Luci . . . ae [1],
Sancti Processi,
Sancti Martiniani,
Sancti Crisanti,
Sanctae Dariae,
Sancti Mauri,
Sancti Jasonis et alii sancti multa millia,
Sancti Saturnini,
Sancti . . . . . nionis (*videtur legendum fugientibus litteris* Tipinionis *aut* Tiginionis),
Sancti Systi,
Sancti Laurenti,
Sancti Yppoliti,
Sanctorum Johannis et Pauli,
Sanctae Agnetis et aliorum multorum Martyrum.
Sancti Y . . . ion,
Sanctae . . . eris, (*an* Sotheris?)
Sancti Spei,
Sanctae Sapientiae,
Sanctae Fidis,
Sanctae Caritatis,
Sanctae Ceciliae,
Sancti Trecicii,
Sancti Cornili et multa millia Sanctorum,
Sancti Johannis,
Sancti Liberalis,
. . . .
Sanctus Blastro et multorum Sancto-

1) Forte *Lucilla* aut *Lucinae*, quae Romae celebres erant. *Lucia* vero Sicula erat, sed Romae nota, uti patet ex vetustioribus sacramentariis, sicut et in Galliis saeculi VII. initio ex vita S. Rusticulae, et in Anglia VIII. ex Adheselmi versibus et Bedae Martyrologio sincero.

rum sed et alii sancti, id est CCLXII. in unum locum, et alii CXXII.
Alii XLVI. quos omnes sanctus Justinus presbyter collega sancti Laurenti Martyris sepelivit.
Sanctae Felicitatis cum septem filios suos,
Sancti Bonifaci,
Sancti Hermetis,
Sancti Proti,
Sancti Jacynti,
Sancti Maximiliani,
Sanctus Crispus,
Sanctus Herculanus,
Sanctus Bauso,
Sancta Basilia,
... *Oleo de sede ubi prius sedit sanctus Petrus,*
Sancti Vitalis,
Sancti Alexandri,
Sanctus Martialis,
Sanctus Marcellus,
Sancti Sylvestri,
Sancti Felicis,
Sancti Philippi et aliorum multorum Sanctorum,
Sancti Sevastiani,
Sancti Eutycii,
Sancti Quirini,
Sancti Valeriani,
Sancti Tiburti,
Sancti Maximi,
Sancti Orbani,
Sancti Januari,
Sanctae Petronillae, filiae Sancti Petri Apostoli,
Sancti Nerei,
Sancti Damasi,
Sancti Marcelliani,
Sancti Acillei,
Sancti Marci.

† Quas olea sancta temporibus domni Gregorii Papae adduxit Johannes indignus et peccator domnae Theodelindae reginae de Roma.

ADMONITIO IN PASSIONEM

SANCTORUM FIRMI ET RUSTICI,

quae Italico sermone eidem Passioni praemittitur in Historia Critica Diplomatica MARCHIONIS SCIPIONIS MAFFEI, *hic latinae reddita, cum notis iisdem.*

1. Cum Patres auctoresque Bollandistae, qui assiduam collectioni suae operam navant, Acta sanctorum Martyrum Firmi et Rustici diu multumque quaesierint, quae ex aliquo non contemnendo manuscripto prodirent, cumque ego ea multis ab hinc annis, ex duobus laudabilibus codicibus descripserim, quorum alterum in libris meis enumero, alter in capitularibus Veronensium canonicorum, ms. servatur; eorum Patrum cupiditati satisfacere decrevi, ea hoc loco maxima cum fide et diligentia recensendo. Hoc autem eo maxime spero acceptum iri; quod praeter Acta quae unice habentur in rarissima Mombritii collectione, in nostris membranis apparet, quasi unico contextu, translationis corporum eorumdem Sanctorum historia, quae nondum publicam in lucem prodiit. Ii quos dixi codices, ex characteribus exque iis rebus quas continent, duodecimo plane saeculo, aut superiori aut sequenti exarati videntur.

2. Eorumdem corpus Actorum, legitimum ac vetus videtur esse, utque recenseri a Bonino Mombritio meruit (qui primus omnium ex optimis primariisque mss. et praecipue ex egregio Lateranensi Legendario, quod Magrius in Hierolexico nominat, collectionem hujusce generis peramplam confecit); ita et in purgatissima Ruinartii collectione locum merebatur suum, quae complura alia ejus modi et formae continet. Manifeste perspicitur, eum qui haec eadem collegit, Acta Proconsularia prae manibus habuisse. Multis in locis satis patet, iis antiquorum monumentorum inesse fragmenta, si quis sacra ac profana optime calleat monumenta. Suspicari tamen quis possit addita quaedam, et a posterioribus scriptoribus vitiata: ac praecipue ubi miracula iterantur; quod etiam P. Ruinartius in Actis sui S. Bonosi suspicabatur.

Haud fuit Romanorum consuetudinis, ab Imperatore dici: *in regno meo.* Utique is paullo antea juraverat: *per salutem meam et statum Reipublicae Romanae.* Loca quae ex sacris Scripturis citantur, ex aliqua antiqua versione decerpta videntur, quae a Vulgata differt. Annus hujusce martyrii CCCV. credi potest; ut adversus ea quae contra dicebantur satis documento fuit liber de Mortibus Persecutorum, cumque persecutio in Oriente coeperit anno CCCIII. quae, quamvis ad Maximianum datae fuerint litterae, ut idem in Occidente perficeret, probabile est inibi eum nonnisi post celebrata Vicennalia desaeviisse, quae uterque Imperator Romae sub finem ejusdem anni celebravit.

3. Nostris in codicibus sacrorum corporum Historia Actis annectitur, quae quidem auctoris diversi diversique temporis ex stilo satis agnoscitur. Attamen eam Mombritius suis in mss. aut omisit, aut minime vidit. Ea vero satis antiquum tempus ostendit: quod ex nomine Avarum colligitur quod Hunnis imponitur; itemque ex nomine Capri quod Istriae tribuitur, quodque Ravennas Geographus adhibet; postremo ex formula: *Regnante Domino nostro Jesu Christo,* quam habet in fine eadem historia, tum ex usu coronas in publica laetitia sumendi, quod Veronenses fecisse scriptor memorat, quo tempore Sanctorum corpora deposita sunt. Eadem corpora collocata, clausaque fuere in marmoreo sepulcro cujusdam Basilicae subterraneo, quae extra urbis moenia sita erat, sed cuidam portae urbis proxima. Eodem in loco visuntur ac venerantur hodie quoque, cum manifesta appareant monumenta cujusque saeculi, quanta publica cura ac custodia eadem fuerint exculta. Quare eo magis fabula exploditur dicentium eadem corpora rapta fuisse quandoque ac Bergomum delata. At hujusmodi quaestionem omittimus, integramque Octavio Alechio nostro reservamus, qui integrum de hac re se libellum scripsisse affirmat. At ubi in Historiae calce modus depositionis enarratur, idem cum Rythmicis carminibus comparetur, de quibus superius egimus.

PASSIO

SANCTORUM FIRMI ET RUSTICI.

V. IDUS AUG.

I. In diebus illis, regnante impiissimo [1] Maximiano Imperatore, in civitate Mediolanensi facta est persecutio ingens Christianorum: et erat vir quidam nomine Firmus, civis [2] Bergumatis: et hic erat nobili genere natus, notissimus Imperatori, substantia autem ejus erat copiosa valde. In orationibus et jejuniis vacans die noctuque Christum deprecabatur, et distribuebat cotidie substantiam suam pauperibus, et hospicio suscipiebat eos, qui persecutionem patiebantur. Tunc nunciaverunt Imperatori dicentes: Piissime Imperator, Firmus Christianus effectus est, blasphemat deos nostros, et dicit eos daemonia esse. Audiens haec Imperator misit [3] Quaestorem suum cum militibus, ut comprehenderent eum. Cum autem pervenissent ad locum qui
[Matth. 19, 29. Et omnis qui etc.] missi fuerant invenerunt eum sedentem in viridiario suo; et legebat, ubi dicit Dominus in sancto Evangelio: *Si quis dereliquerit domum, aut agros, aut uxorem, aut filios, vel parentes propter nomen meum, centuplum accipiet,*

1) *Maximiano:* Mss. habent *Maximino,* juxta errorem qui toties in ejusmodi duobus nominibus irrepsit.

2) *Bergumatis*, legendum est *Bergomas,* ut Plinius docet.

3) *Quaestorem* in mss. diphtongo caret. Legerem libentius *Quaesitorem.* Manilius.

Quaesitor scelerum veniet, vindexque reorum.

Prudentius:

Inde furens Quaesitor ait; jam tortor ab unco
Desine, si vana est quaestio, morte agito.

Attamen Quaestores etiam dicti fuere, ut ex Varrone et Festo apparet scelerum inquisitores.

et vitam aeternam possidebit. Tunc milites, qui venerant ad eum, audientes haec eum legentem, intraverunt in viridiarium ejus, et tenuerunt eum et injuriantes eduxerunt foras, et vinculis alligatum ducebant ad Mediolanensium civitatem. Cum autem abiiset non longe a villula sua, venit obviam ei quidam vir nomine Rusticus, qui erat ex parentela ejus, et ipse Christianissimus, et cum vidisset vincula in manibus, et in collo ejus, coepit flere dicens: *Libenti animo tecum morior*, et sequebatur eos. Tunc milites dixerunt ad eum: Nunquid et tu in hac Magica perseveras, quod sic ploras post nos? Qui respondit: *Non sicut dixistis in magica, sed Christianus sum et ego, et paratus sum in his vinculis alligari, et omnia pati propter eum, qui pro nobis passus est.* Quaestor dixit: Et quis pro nobis passus est? Responderunt ambo, et dixerunt: *Dominus noster Jesus Christus filius Dei vivi, cui nos servimus.* Quaestor dixit: Modo videbimus si Christus vester liberabit vos de manibus Imperatoris: et alligaverunt eos, et imposuerunt sarcinas super eos; tunc dixit sanctus Firmus: *Confirma hoc Deus, quod operaris in nobis;* et ibant ambo psallentes et dicentes: *Deduc nos Domine in vita tua, ut ambulemus in veritate tua;* et iterum: *Ecce quam bonum et quam jocundum habitare fratres in unum.* Alia vero die ingressi sunt in urbem Mediolanensium, et nunciaverunt Imperatori Maximiano quod adessent, et quomodo [4] obviasset eos Rusticus, et qualiter Christianum se profiteret dicens, dulce sibi pro Christo mori, et quomodo eum vinctum perduxerunt. Tunc Maximianus Imperator jussit eos in custodiam mitti apud [5] Anolinum [6] Consiliarium suum. Alia vero die praecepit sibi tribunal in [7] Epitrimo Circi praeparari, et jussit sanctum Firmum et Rusticum in conspectum suum adduci; qui cum adducti fuissent, interrogavit eos dicens: Quot deos habetis? Responderunt et dixerunt: *Nos plures deos non habemus, sed est unus verus Deus, qui fecit caelum et terram, mare, et omnia quae in eis sunt; huic nos Christiani servimus.* Imperator dixit: Vere dico vobis, convertimini ad me, et sacrificate deo Saturno, et Apollini, et liberi eritis a poenis, et eritis nobiles sicut et parentes vestri; nam per deos et salutem meam, et statum Reipublicae Romanae faciam vos ad experimentum omnibus hominibus devenire, si sacrificare nolueritis. Sancti vero Martyres una voce responderunt: *Fac quod facturus es, quia scias nos non adorare simulacra manufacta, surda et muta sine visu, absque sensu, et absque gressu, nec minas tuas pertimescimus, quia terrena sunt, sicut et regnum tuum terrenum, et corruptibile, et perditum est; sed habemus Salvatorem Dominum nostrum Jesum Christum in caelis; ipsum timemus, ipsum adoramus et nosmetipsos illi sacrificium laudis offerimus.* Tunc indignatus Imperator eo quod sic ei respondissent jussit funes afferri, et nudos eos extendi, et binos terniones [8] super eos transire, et dicere eis:

Psalm. 77, 29. 85, 10. 132, 1.

4) *Obviasset eos:* hac constructione verbi *noceo* Vulgata utitur. Quare subinde legitur, *profiteret;* sed seris linguae temporibus verba deponentia persaepe activa desinunt.

5) *Anolinum.* Hujusce Anolini, neque praenomen, neque gentilitium habetur. Ut antiquos eidem cognomines praetereamus, Annius Cornelius Anulinus Consul fuit an. 295. Eique successere Publius Cornelius Annulinus an. 306. tum Cajus Ceionius Rufinus Anulinus an. 301. Anulinus Africae Proconsul memoratur in Actis S. Saturnini, S. Felicis et S. Crispinae. Anulinus quidam fuit Romae Praefectus Praetorio, cum Maxentius Maximiani filius imperium occupavit, ut ex Zosimo apparet lib. 2. Missum facimus Anulinum cujus mentio Donatistarum temporibus, apud Eusebium aliosque. Videsis Gothofredum, initio Chronologiae cod. Theodosiani.

6) *Consiliarium:* Consiliarii dignitas in imperii notitia haud apparet, in qua Palatinae merae dignitates vix apparent. *Augustorum consiliarius* in lapide quodam visitur. *Procopius consiliarius* scriptus est in papyro quam numero septimo Artis nostrae Criticae Diplomaticae recensuimus.

7) *Epitrimo Circi:* lege in *Hippodromo.* Circus glossa est illius qui voce latina graecum vocabulum explicaverat.

8) *Terniones:* de hisce Ternionibus haud loquitur Gallonius *de cruciatibus Martyrum.* Primo intuitu videtur intelligendum esse de duobus ternariis hominum qui Martyres nostros calcarent. At quae postea sequuntur: *cum fuissent caesi* docent intelligendum esse de verberibus, ac triplicibus vel fla-

Sacrificate diis, quos Imperator adorat. Cum autem essent in poenis positi, una voce dixerunt: *Adjuva nos Deus salutaris noster, et propter honorem nominis tui Domine libera nos; nequando dicant gentes, ubi est Deus eorum?* Cumque fuissent caesi, jussit eos erigi, et dixit ad eos: Ecce dabo vobis quaecunque a me postulaveritis, et primi in regno meo eritis: tantum est ut recedatis ab hac vana superstitione; et sacrificate diis immortabilibus, quos adoraverunt patres nostri ab initio. Tunc beatissimi Martyres responderunt: *Nos praemia a vobis promissa non accipimus, sed a Domino nostro Jesu Christo cotidie accipimus fortitudinem: nam si scires, o Imperator, quis esset Christus, non tu ex tuo ore talia proferres, sed crederes ei; nam dii, quibus credis, daemonia sunt, et omnes, qui sacrificant illis, cum eis ibunt in ignem aeternum.* Tunc indignatus Imperator jussit eos in custodiam recludi, et pedes eorum in cippo extendi. Anolinus vero qui profecturus erat de Mediolanensium civitate in partes Venetiarum, misit ad eos in carcerem dicens: O homines insanissimi et crudelissimi, cum sitis nobiles excogitastis de vita vestra? et non vultis sacrificare diis? nam per deos, et per salutem Imperatoris, quia multa genera tormentorum vobis praeparantur, quibus subjacebitis, si sacrificare nolueritis. Tunc beatissimi Martyres responderunt ad eos qui missi fuerant ad carcerem dicentes: *Ite, dicite Anolino; tormenta, quae nobis praeparatis terrena sunt; majora vobis praeparantur a Domino nostro Jesu Christo in illa die justi judicii Dei.* Tunc indignatus Anolinus dixit Imperatori: Jube eos mihi tradi in potestatem, et ego faciam eos sacrificare diis immortalibus. Tunc jussit Imperator adduci eos de carcere, et dixit ad eos: Quid tractastis circa salutem vestram? forsitan cogitastis de vita vestra? Beatissimi vero Martyres responderunt: *Salus et vita nostra Christus est, cujus spiritu nutrimur.* Tunc tradidit eos Anolino Consiliario suo dicens: Nisi sacrificaverint diis meis, diversis poenis eos interfice.

II. Profecturus igitur erat Anolinus de Mediolanensium civitate in partes Venetiarum, et jussit ministris suis, ut alligarent sanctos Martyres Firmum et Rusticum, et perducerent eos in Veronensium civitatem; et praecepit, ut neque panem, neque aquam gustarent; tertia vero die ingressi sunt in civitatem Veronam, et tradiderunt eos Militi [9] Cancario, qui erat [10] Vicarius civitatis Veronensis, et dixerunt ei secundum praeceptum Anolini, ut neque aquam daret eis, donec ipse veniret. Cancarius vero suscepit eos intra domum suam, et misit eos in cellulam secretariam. Circa mediam vero noctem auditus est terraemotus, et voces psallentium in cellula, et dicentium:
Psalm. 85, 16. *Fac nobiscum Domine signum in bonum, ut videant qui nos oderunt, et confundantur.* Statim cucurrit Cancarius ad fenestram, et vidit lumen magnum in cellula, et mensam ante eos positam omnium diliciarum plenam; ab odore autem vel splendore factus est sicut mortuus. Tunc accessit beatus Firmus, et tetigit eum dicens: *Surge, noli timere;* et statim surrexit, et interrogavit eos, quae causa esset eorum; at illi indicaverunt ei omnia, quae oportebat eos pati pro Christo: tunc Cancarius Vicarius credidit cum tota domo sua.

gellis, vel carnificibus. Acta antiqua, licet aequivoce a Cangio citantur, in quibus haec dicuntur de Martyre quodam: *septem ternionibus flagellorum caesum.* Paullo post scriptum est: *pedes eorum in cippo extendi;* eadem verba in alijs Actis reperiuntur.

9) *Cancario*: valde suspicor hunc non Cancarium, quae gens nusquam in Romanorum monumentis memoratur, sed Cajum Ancarium fuisse, quod nomen notum satis est, et non uno in lapide apparet. De
Prisc. lib. 7. Q. Ancario verba fecit Cicero, deque Cajo Ancario Rufo locus quidam Prisciani. Mos antiquus absque distinctione scribendi, saepe in causa fuit, cur male legerentur nomina, eo quod gentilitio praenomen jungeretur, unica littera exaratum. Eodem pacto Aulus Gellius in Agellium migravit. Ita et Italica versio quae recens prodiit Marci Apicii, eum in Mapicium transtulit. Non una in urbe memoria sancti Maurelii celebratur qui facile M. Aurelius reapse fuit.

10) *Vicarius:* hic Veronae Vicarius erat omnino, id est Praesidio Praefectus: ejusmodi eum officio functum id temporis, eo satis apparet quod militibus imperabat. Hinc conjici licet non semper, aut ubique Vicarii nomine Dioecesium Vicarios intelligendos, vel alia civilia officia; cum praecipue Vicarios suos etiam limitanei Duces habuerint.

Post vero dies sex ingressus est Anolinus Veronensium civitatem, et jussit ut praeco clamaret, ut omnes adessent in crastino ad spectaculum. Audiens haec beatissimus sacerdos Domini Proculus Episcopus, qui propter metum Paganorum cum paucis Christianis non longe a muris civitatis in [11] Monasterio suo latitabat, eo quod Anolinus advenisset, et quod Sanctos Domini cognovisset audiendos, eadem nocte in oratione pervigilans, deprecans Dominum, ut mereatur in consortium Martyrum conjungi, et consurgens mane, indicavit Christianis, quod ad civitatem vellet ambulare, ut videret sanctos Martyres Christi. Cumque venisset ad domum Cancarii, ubi erant sancti Firmus et Rusticus, conjungens se eis sanctus Proculus, gaudens osculatus est eos, et dixit: *Bene huc advenistis fratres; confortamini in Domino nostro Jesu Christo, et suscipite me vobiscum in hunc agonem; desidero enim vobis fieri consors, ut sit nobis una voluntas, et unum certamen pro Domino nostro Jesu Christo, ut mereamur in gloriam ejus intrare, et benedicere nomen ipsius;* et dixerunt pariter. *Amen.* Anolinus vero praecepit ministris suis, ut ei sanctos Martyres repraesentarent: illi autem secundum jussionem venerunt ad domum Cancarii, ubi erant sancti Martyres, invenerunt cum eis sedentem beatum Proculum Episcopum, et dicunt ad eum: Quid sibi vult hic senex cum istis, qui nunc [12] condemnandi sunt? Beatissimus vero Proculus Episcopus respondit eis: *Non sunt condemnandi, sed a Domino nostro Jesu Christo coronandi sunt; atque utinam et ego merear in eorum consortium conjungi, quia et ego Christianus sum;* et porrigens eis manus suas rogavit eos, ut eum alligarent; illi vero ligaverunt eum. Sedente etiam Anolino pro tribunali, convenerat omnis multitudo populi ad spectaculum, et jussit sanctos Martyres in conspectum suum adduci. Cum autem adducti fuissent, beatus Proculus vinctus retrorsum manibus praecedebat, et stetit ante Anolinum. Requirens itaque Anolinus ministros suos, quis esset, qui cum sanctis Martyribus vinctus adductus fuisset; illi dixerunt omnia verba ejus [13], vel qualiter se sponte sua cum sanctis Martyribus rogavit alligari. Tunc Anolinus dixit: Non intellegitis quia jam prae senectute delirat? et solventes eum Ministri injuriaverunt eum, ita ut palmas in faciem ejus darent, et sic extra civitatem ejecerunt. Ille etiam tristis regressus est, propterea quod a sanctis Martyribus fuisset separatus: et venit ad suos indicans eis, quae facta fuerant. Anolinus vero sedens pro tribunali dixit ad sanctos Martyres: Sacrificate nunc diis immortalibus Jovi, Junoni, Saturno et Apollini, quos omnes adorant, et quibus Imperator cervicem suam flectit. Beati vero Martyres responderunt: *Non sacrificamus daemoniis quia scriptum est: Similes illis fiant, qui faciunt* *Psalm.*
ea, et omnes qui confidunt in eis. Tunc jussit Anolinus, sterni [14] testas in 134, 18.
lapidibus, et ibidem volutari sanctos Martyres: cum autem volutarentur, statim fumus factus est sicut nebula super eos, ita ut viderentur testae ab hominibus quasi favillae de fornace, et tremor adprehendit omnes, qui aderant ibi. Sancti vero Martyres Dei stabant inlaesi, et in nulla parte contaminati sunt. Tunc expanderunt manus suas ad caelum, et dixerunt: *Gratias tibi agimus Domine Jesu Christe fili Dei vivi, qui misisti Angelum tuum sanctum, et eripuisti nos de poenis istis et plagis, quas exercuit in nos impiissimus Maximianus, et Anolinus minister diaboli, et unguento tuae misericordiae*

11) *In Monasterio*: id est in loco a multitudine sejuncto et solitario. Cangius probe animadvertit ex S. Hieronymi, et Cassiani auctoritate aliorumque jamdudum cellas Monasteria nuncupata fuisse, et latebras in quibus unus tantum mortalium delituerat. Agnellus nomine eodem Oratoria appellat privata. Alibi conjecturam meam palam faciam de loco, et vestigiis adhuc existentibus Oratorii, vel latebrae de qua nunc sermo est.

12) *Condemnandi:* in mss. nostris *condempnandi,* ut inferius, *voluptari et voluptarentur.* E contra optime in iis, ex veteri constituto scribitur, *adferentes, adprehendit, inlaesos.*

13) *Vel* pro *et,* ut inferius *seu.*

14) *Testas:* fractae testae vel testarum putamina, in quibus volvi Martyres, vel rei adigebantur. Adeoque in S. Vincentii Martyrio habetur: *fragmenta testarum exasperata passim congerite.* Colligimus testas nostrorum Martyrum etiam ignitas fuisse. Ita et in S. Theodori Passione: *jussit supra ignitas testulas collocari.*

unxisti nos. Tunc omnes coeperunt in stupore esse; alii vero qui advenerant dicebant: *Quia vere magnus est Dominus Christianorum;* populus vero clamabat: Tolle [15]) magos, tolle maleficos, ne filios nostros seducant adversum nos. Tunc jussit Anolinus ignem copiosum accendi, et jactari eos in mediam flammam, dicens: Videbo si et hic magicae vestrae praevalebunt. Cumque fuisset factum, jussit eos in mediam flammam mitti; sancti vero Martyres Dei facto signaculo Christi, jactati sunt in medium flammae, et statim divisa est flamma in quatuor partes, exurens eos, qui eam accenderant; Sanctis vero Domini non est exustus nec capillus capitis. Tunc una voce
Luc. dixerunt: *Benedictus Dominus Deus Israel, quia visitavit, et fecit redemptionem*
1, 68. *plebis suae.* Tunc omnis populus dixerunt ad Anolinum: Quid hoc fecisti, ut adduceres hos magos huc? civitas Veronensis in perditione est nunc: tolle eos a nobis. Tunc jussit Anolinus, ut ducerentur extra civitatem, et fustibus mactarentur, et sic eorum absciderentur capita; et ita fecerunt ministri, sicut, praecepit eis Anolinus. Decollati sunt Martyres Domini Firmus et Rusticus extra muros civitatis Veronensis super ripam fluminis Athesis sub Maximiano Imperatore, et Anolino Consiliario ejus, sub die V. Idus Augusti. Tunc jussit Anolinus, ut omnes [16] gestae Christianorum adducerentur ante eum, et fecit eas comburi ante se dicens: *Quicumque legerit eas in errorem veniet, sicut et illi fuerunt; et venerantur eorum sepulcra magis quam templa deorum, qui ab initio sunt:* et jussit, ut nemo sepeliret corpora eorum, nisi bestiae, aut canes devorarent ea. Tunc abiit Cancarius cum duobus cognatis beati Firmi, qui venerunt a Bergume, videre quid esset actum, ut vigilarent nocte, et custodirent corpora eorum. Vigilantibus autem illis venerunt septem viri, qui dixerunt, se esse negotiatores, adferentes lectulum, et syndones candidissimas, et involverunt corpora Sanctorum, et imposuerunt super lectum, et flentes dixerunt: *Vae populo habitanti in hac civitate a peccatis*
Psalm. *eorum;* et ibant psallentes, et dicentes: *Beatos quos elegisti, et assumpsisti,*
64, 5. *inhabitabunt in tabernaculis tuis.* Tunc abierunt post eos Cancarius Vicarius, et duo cognati beati Firmi, et invenerunt navigium, et imposuerunt ibi corpora Sanctorum, et abierunt, et ultra non comparuerunt eis. Tunc regressi sunt in civitatem Veronensem, et cognoverunt, quod vere unus et magnus est Dominus Christianorum; crediderunt in Domino, et baptizati sunt in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Amen.

Post haec igitur beati Martyres transvecti sunt in Carthaginiensem Provinciam, in Urbem, quae dicitur [17] Precones; ibique reconditi ab Angelis, sicuti eis a Domino fuerat praeparatum. Evoluto autem non modico tempore quidam vir gentilis erat in Provincia Histria nomine Terentius in civitate [18] Capris; nobili quidem oriundus genere ac locuples valde; qui dum terrenis crebro negotiis insisteret, mercimoniis diversis navi super impositis, saepe maris per discrimina volitabat. Itaque dum haec inter procellarum validos aestus perageret, quadam die filius ejus vocabulo Gaudentius cum patre in

15) *Tolle magos.* Hoc pacto adversum S. Policarpum Smyrnensis populus clamabat. Itaque S. Bonosi Actis habetur, exclamasse plebem: *isti magi et malefici.*

16) *Omnes gestae.* Hic pulcherrimum apparet documentum, quanto studio Magistratus operam darent, ut Acta Martyrum dispergerentur, quae pari cura a fidelibus servabantur; quaeque ii agnoscebant, ad sese corroborandos apprime valere. Prudentius fatetur, pauca se admodum de Emerito Chelidonio enarrare posse.

Chartulas blasphemus olim nam satelles abstulit.

Ita et scriptor martyrii S. Vincentii, principio ita loquitur: *descriptis passionis ipsius gestis titulum invidit inimicus.*

17) *Precones:* legerem libentius *Hippones* vel *Hipponem.* Nam Proconesium modica Propontidis insula maxime ab Africa distat. At modus omnis emendandi de medio tollitur, cum inferius legamus, ejusmodi urbem *in Insula Carthagine fuisse.*

18) *In civitate Capris:* sunt autentica documenta, quae demonstrent caput Istriae, saeculo undecimo Justinopolim appellatum. Anonymi Ravennatis, a quo in Prooemio ostendimus Capri dictam fuisse, nomen habebimus, tum pleniorem ejus scripti germanam notitiam, a P. Lectore Beretti S. Benedicti Monacho, in corpore rerum Italicarum.

navi commorans, a daemonio est arreptus; cumque diu vexatus a vi exagitantis daemonii teneretur, coepit per os pueri daemon clamare dicens: *Nisi te Firmus et Rusticus eripuerint a me, nullo modo relinqueris, sed meo te jure dominioque tenebo.* Pater ergo haec audiens, et nesciens suus quid Filius referret, coepit prae nimia moestitudine ubertim super filium lacrimas fundere, atque acriter ejulans dicere: *Heu heu fili mi, utinam in matris gremio fuisses defunctus, ut propinqui, et familiae lugentes cum magna gloria te sepelirent.* Denique puer cum non paucis vexaretur diebus, tandem pervenerunt ad insulam, quae dicitur Carthaginis, in civitatem Precones; erat autem in eodem loco plurima sepulcrorum multitudo Sanctorum; sed puer huc illucque per singula gradiens, minime curabatur. Cum vero placuit Deo propalare suorum laborem seu virtutem servorum, pervenit puer ad tumulum, ubi beatorum exuviae Martyrum, Firmi et Rustici quiescebant. Interea Gaudentius diu larvali arreptione vexatus, mox ut sepulcrum tetigit Martyrum, a daemonica est vexatione sanatus, nihilque in eo diabolus potestatis ulterius obtinere praevaluit. Terentius itaque pater ejus licet Cathechumenus, gaudio repletus glorificavit Dominum, gratias illi agens pro sui adepta filii sospitate: aperiensque sanctorum tumbam, duo reperit corpora aromatibus condita jacentia, et libellum [19] ad eorum capita positum, in quo erat titulus his verbis insertus: *Firmus et Rusticus decollati sunt in urbe Veronensi super ripam fluminis Athesis, sub Imperatore Maximiano, ejusque Consiliario Anolino, ubi eo tempore Proculus erat Episcopus.* Propterea Terentius cum Gaudentio filio data pretiorum multitudine, quam secum a patria pro adipiscendis secularibus asportaverant lucris, emerunt beatorum corpora Martyrum Firmi et Rustici, ut thesauros sibi conderent in aeternum. Quae videlicet cum ingenti de sepulcro sublata gaudio involventes in syndone candida, imposuerunt navi, sicque in suam Domino suffragante incolumes patriam sunt reversi. Pervenientes igitur ad oppidum Capris, condiderunt corpora Sanctorum in Ecclesia semper Virginis Dei genitricis Mariae; ibique longo in pace quievere tempore: donec ea caelestis denuo decrevit omnipotentia manifestari. Tunc Terentius una cum filio Gaudentio, totaque domo sua crediderunt in Dominum Jesum Christum; et baptizati sunt in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Evolutis autem plurimorum temporum cyclis, dum Christianissimi Reges Desiderius, et Adelchis Italiae principarentur, depopulata est gens Langobardorum Histricos, et occupaverunt omnes eorum regiones simul et oppida. Quando autem beneplacitum est Dominum in Sanctis suis, ut eorum gloria detegeretur, excitata est gens Avarorum super Histricos simul, et Graeciam. Denique audientes populi Christiani, quod irruerent Gentiles super Histricos, exierunt obviam eis parati ad praelium. Conquiescente igitur, pavore correpta, gente Barbarorum, pervenerunt Christiani ad oppidum Capris; dumque in eodem loco paullulum morarentur, cognoverunt Sanctos Domini Firmum et Rusticum in ejusdem civitatis Ecclesia quiescere. Accedentes ergo unanimiter ad locum, ubi Christi Martyres quiescebant, et aperientes sepulcrum, invenerunt Sanctorum corpora, ceu thesauros reconditos, compta, et redolentia, quasi aromatum incomparabilium mira fragantia. Inde quoque propter metum paganorum elevantes Sanctorum Domini exuvias, perduxerunt usque in oppidum Tregesti. Eodem, quippe tempore in Urbe Veronensium Anno Praesul gubernabat Ecclesiam Dei; comperiensque beatorum corpora sanctorum Martyrum evidenter fuisse reperta, cum inexplicabili exiens gaudio, et exultatione, una cum Sacerdotibus, Clericis, universisque populorum agminibus, pervenit festinanter ad locum, ubi sancti Dei sub nimia veneratione conditi habebantur. Dedit igitur argenti et auri pondus immensum, emitque Sanctorum corpora Firmi et Rustici, pariterque Primi, Marci, Apollinaris et Lazari. Redeuntibus ergo ab Urbe Tregesti, erat quidam inter eos domesticorum magnis longo tempore febribus

19) *Et libellum.* Usus conficiendarum hoc pacto tabellarum ex Arringhio in Roma ejusdem subterranea colligi potest.

anhelans nullamque poterat consequi a Medicis salutem. Extollens autem quidam de turba vocem, et exclamans ait: *Sancti Dei, si estis vere Firmus et Rusticus aut est in vobis aliqua virtus Dei, liberate hunc Dei famulum, qui maxima febrium valetudine vexatur, ut credamus, quia veri estis Christi discipuli.* Tanta denique supernae virtutis gratia Sanctorum est merita comitata, ut hac voce emissa, is qui magnis angebatur febribus continuo a cunctis sanus secum gradientibus cerneretur. Multa siquidem et alia signa, dum in redeundo coeptum carperent iter, atque miracula Dominus per suos operatus est Sanctos; ita ut qui aliquo morbo detinerentur, accedentes ad Sanctorum feretrum, illico sanitati eorum meritis redderentur. Pervenerunt itaque directis ad Urbem Veronensium gressibus omnes populi, viri, ac mulieres, et parvuli, cum omni coetu Sanctorum, agentes gratias Deo in perpetuum qui post annorum curricula plurimorum revocare dignatus est Sanctos suos, ubi prius coronas suscepere Martyrii. Enimvero memoratus Pontifex deportata cum laudibus Sanctorum corpora non longe foras muros civitatis in Basilica, quae a priscis in eorum fuerat honore constructa temporibus, sub omni diligentia condidit, perfundens ea balsamo, ac thymiamate, nec non galbano boni odoris, et lucidissimo thure: posuitque ea in arca saxea subterranea, cujus operimentum perornavit argento et auro, seu diversis lapidibus pretiosis. Coronatur civitas tota, fit laetitia populis habitantibus in ea. Cucurrit autem opinio per diversos, et quotquot credentes ad eorum pervenerunt tumulum, repente salvantur, quacumque fuerint aegritudinis incommoditate detenti. Quod patrare nullus ambigat ipsum Dominum, et Salvatorem nostrum Jesum Christum, qui cum Patre et Spiritu sancto in unitate vivit et regnat Deus per infinita saecula saeculorum. Amen. Martyrizati sunt autem sancti Martyres Dei Firmus et Rusticus in civitate Verona sub Maximiano Imperatore, et Anolino Consiliario ejus sub die V. Idus Augustas. Regnante vero Domino nostro Jesu Christo, cui est honor et gloria in saecula saeculorum. Amen.

INDEX

IN ACTA MARTYRUM.

A.

B.

C.

D.

E.

F.

G.

H.

I.

K.

L.

M.

N.

O.

P.

Q.

R.

S.

V.

FINIS.

Corrigenda.

Pag. 12, Lin. 11 ab initio, lege CCCCCL pro CCCCL
" 528, " 9 " " " Domno " Domino
" 635, " 17 " " " Basilla " Basilia

de 14 passionibus, Delehaye saeculum XIII accip.